

فقه السنة

به كوردی

سید سابق

وهرگیترانی

همه مه ته مین شه حمه د بهر زنجی

پیشه کی و تعلیق

محمد ناصر الدین الالبانی

تمام المنة في تعلیق علي فقه السنة

شه هید چه سه ن به ننا پیشه کی بو نوسیوه

چاپی سینه م

۲۰۱۳

دوانه کان

ناشتی له ئیسلامدا

کرین و فرۆشتن

داده ری

شه دیناره کان

مختدی اقرا الثقافی

www.iqra.afhamontada.com

فقه السنة

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

فقہ السنۃ

بہ کوردی

سید سابق

وہرگیرانی

حہمہ نمین ٹہ حمہد بہ رزنجی

پیشہ کی و تعلیق

محمد ناصرالدين الالباني

تمام المنۃ فی تعلیق علی فقہ السنۃ

شہید حسہن بہننا پیشہ کی بو نوسیوہ

بہرگی سیہم

چاپی سیہم

۲۰۱۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناسنامه‌ی کتیب

- ناوی کتیب : فقه السنة به کوردی
- نویسنی : سید سابق
- وەرگیرنی : حه‌مه‌ئەمین ئەحمەد بەرزنجی
- نۆره‌ی چاپ: سێیه‌م ۲۰۱۳
- تیراژ : ۲۰۰۰ دهوره

له‌بهرینوه‌به‌رایه‌تی کتیب‌خانه گشتیه‌کان ژماره‌ی سپاردنی
(۷۷۴)ی سالی ۲۰۰۷ ی پیندراوه

ناوه‌ندی روژن‌بیر بو چاپ و بلاوکردنه‌وه

تۆلمى تۆمەت ھەلبەستىن (القذف)

ئەسلى (قذف) تىن گرتنى بەردو شتى ترە. ۋە لەۋەيە فەرموودەى خۋاى گەورە بە داىكى موسا (عليه السلام).

(أَنْ أَقْذِفِهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْذِفِهِ فِي النَّيْمِ) (طه: من الآية ۳۹).

ۋاتە: مەندالەكە ھەلدەرە ناۋ تابوتىك، پاشان تابوتەكە ھەلدەرە ناۋ رويبارەكەۋە.

(قذف) ى زىناش لەۋەۋە ۋەرگىراۋە. ۋە لىرەدا ۋاتا شەرعىيەكەى مەبەستە، كە ئەۋىش ھارىشتى تاۋانى زىنايە بۆ كەسىك و تۆمەتبار كەردنى رەتتى بە زىنا.

(۷) ھەرامىتتى (قذف):

ئامانجى ئىسلام پاراستنى ەمرز و ناموسى خەلكە و پارىزگارى كەردنى سومعە و كەرامەتتە، ۋە لەبەر ئەۋە ئىسلام زەمانى خراپە گۆيان ئەبىرئ و دەرگا لەسەر ئەۋانە ئەبەستى كە ئەيانەۋى پاك و بىن گوناھان ەبەيدار بىكەن، ۋە رىئ لەۋ دەرون لاۋازانە ئەگىرئ كە ئەيانەۋى ھەستى خەلكى بىرىندار بىكەن و دەم بەدن لە ناموسىيەنەۋە، ۋە زۆر بە توندى رىنگىرئ ئەكات لە بلاۋ كەردنەۋى ئەۋ تاۋانە لە ناۋ ئەۋانەدا كە بىروايان ھىتاۋە ھەتا زىيان پاكز بىكەرتتەۋە لە دزە كەردنى ئەم شەرە بۆ ناۋى.

ھەر بۆيە ئىسلام تاۋان دانە پان خەلك (قذف) بە توندى ھەرام ئەكات و ئەيكات بە يەكەك لە گوناھە گەورە كان، ۋە لەسەر تۆمەت چى ھەشتا دار پىتورىست ئەكات، ژن بىتت يا پىساۋ، ۋە نىتر ھەرگىز شايمەتتى لى ۋەرنەگىرئ ۋە حوكم ئەدەرئ لە سەرى بە فاسقىمەتتى و نەفرىن و دەركەردن لە رەھمەت و بەزەبى خۋا، ۋە بە شايسە بوۋنى سزايەكى دەردناك لە دونيا و رۆژى دۋاىيەدا.

مەگەر ئەۋ كەسە راستى قەسەكەى بىسەلنى و سابت بىن بەۋ بەلگانەى كە گومان رىيان پىن نەبات. ئەۋىش شايمەتتىدانى چۋار شايمەتە كە ئەۋ كەسەى تاۋانەكەى دراۋتە پان كەۋتۆتە ناۋ ئەۋ فاحىشەيەۋە.

خۋاى گەورە ئەفەر موۋى: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (النور: ۴-۵).

ۋاتە: ۋە ئەۋ كەسانەى تاۋانى داۋىن بىسى ئەدەنە پان مەزقە پاكە كان، پاشان چۋار شايمەت نەھىتن

تَوَلَّاهُ كَانَ (الحدود)

لەسەر راستی قسه که بیان، ههشتا دارییان لێبدهن و هه‌رگیز شایه‌تی‌یان لێ وەر مه‌گرن. وه ئه‌وانه دره‌چون له فرمانی خواو (فاسقن). مه‌گه‌ر کهسانێک که په‌شیمان ببنه‌وه تو‌به بکه‌ن و دووای ئه‌وه خۆیان چاک بکه‌ن، که خوا به‌راستی لێ خۆشبو و میه‌ره‌بانه.

وه هه‌روه‌ها فرموویه‌تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ، يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، يَوْمَئِذٍ يُؤْفِكُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ﴾ (النور: ۲۳-۲۵)

واته: به‌راستی ئه‌و کهسانه‌ی تاوانی داوێن پیسی ئه‌ده‌نه پال ئافه‌ه‌تانی داوێن پاکی بێ ناگای باوه‌ردار، ده‌رکراون له په‌حم و به‌زه‌یی خوا له دونه‌یاو ره‌ژی دوا‌یه‌دا، وه سزایه‌کی گه‌وره‌شیان بو هه‌یه له ناگه‌ری جهه‌نمه‌مدا، له‌و ره‌ژه‌دا که زمان و ده‌ست و قاچیان شایه‌تی ئه‌ده‌ن به‌وه‌ی که وتریانو کردویه‌نه. ئه‌و ره‌ژه‌ خۆی گه‌وره‌ جه‌زای ته‌واریان ئه‌داتمه‌وه له‌سەر کرده‌وه‌کانیان به‌ عدل، وه بزبان ده‌رنه‌که‌وی که به‌راستی هه‌ر خوا حه‌ق و ناشکرایه.

وه فرموویه‌تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (النور: ۱۹).

واته: به‌راستی ئه‌و کهسانه‌ی که حمز نه‌که‌ن فاحیسه‌ له‌ناو موسولماناندا بلاو بیه‌تسه‌وه سزایه‌کی په‌ر نا‌زاریان بو هه‌یه، له دنیادا سزای تو‌مه‌ت هه‌لبه‌ستن و له ره‌ژی دوا‌یشدا سزای ناگه‌ر ته‌گه‌ر تو‌به نه‌که‌ن، وه هه‌ر خوا درۆکه‌یان ته‌زانێ، و ئیوه‌ نا‌یزانن.

وه بوخاری و موسلیم گه‌ی‌راویه‌نه‌مه‌وه که په‌تعه‌مبه‌ر (ﷺ) فرموویه‌تی: (اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ. قَالُوا: وَمَاهُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الشُّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسَّحَرُ، وَ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ)^(۱).

واته: خۆتان له حه‌وت له‌ناو په‌ره‌کان دوور بچنه‌وه. ووتیان: ئه‌وانه چیه‌ ئه‌ی نیه‌راره‌ی خوا؟ فرمووی: هاوبه‌ش بو خوا په‌یدا کردن، جادوو، کوشتنی ئه‌و گیانه‌ی خوا حه‌رامی کرده‌وه، سوود (ریا) خواردن، خواردنی ماله‌ی هه‌تیو، وه هه‌له‌هاتن له‌کاتی په‌تسه‌ره‌وی سوپادا، وه تاوانی داوێن پیسی دانه پال ئافه‌ه‌تانی داوێن پاکی باوه‌رداری بیه‌تاگا.

وه قه‌ده‌غه‌ کردنی ئه‌و کاره‌ش که تابه‌تی بو هاته‌ خواره‌وه به‌ هۆی ئه‌و ره‌وده‌وه‌وه بوو که ته‌وشی عایشه‌ بوو خوا لێی رازی بیه‌ت فرموویه‌تی:

(۱) البخاري (۲۷۶۶) ومسلم (۸۹).

تۆله كان (المحدود)

كاتى بههانه كم هاته خواروه. پينغممبەر (ﷺ) چووه سمر دوانگه، باسى كرد و نايتمه كانى خويندوه. كاتى له دوانگه كه هاته خواروه فرماني دا دوو پيار و ژنه كه يان داركارى كرد كه حسسان و ميستطح و حممنه بون، نهبوداد گيژاويه ييهوه^(۱).

ئوهى به مارج گهراوه له (قذف) تۆممت ههلبهستندا:

بو تۆممت ههلبهستن چند مارج هديه كه نهييت بين، ههتا ئهو تاوانه وه هاييت شايستى سزاي داركارى بيت.

جا ئهو مارجانهش ههنديكيان ئهين له تۆممت چي به كهدا ههبيت، وه ههنديكيان لهو كسهدا بيت كه تۆممه كهى بو ههلبهستري، وه ههنديكيان لهو تاوانه دابى كه بو ههلبهستري.

مارجه كانى تۆممت چي (قاذف):

وه ئهو مارجانهى پتويسته له تۆممت چي به كهدا بين ئهمانن:

۱- ژيرى.

۲- پين گشتن (بلوغ).

۳- ناره زوو (اختيار).

چونكه ئهمانه بناغهى تهكلفين، وه بهين ئهمانه تهكليف نويه. نه گمر شيتيك يا مندالينك يا كسيك كه زورى لئىكرائيت تاوانى داوړين پيسى بگريته كسيك تۆلهى لىسر ناييت، به پيى فرموده ي پينغممبەر (ﷺ) كه فرموده يتى: (رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيْقَ)^(۲).

واته: پينوس لىسر سى كهس ههلبهستري: لىسر نوستو ههتا ههلبهستريت، وه لىسر مندال ههتا پين تهگات و بالغ ئهين، وه لىسر شيت ههتا هوش نه كاتوه. فرموده يتى:

(رَفَعَ عَنِ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ)^(۳).

واته: ههله و لهبيرچوون و ئوهى به زور پين يان بكرى لىسر نهتموهى من لابراره.

(۱) أبوداود (۴۴۷۴).

(۲) تهخرىجى ئهم حمديسه رابوورد.

(۳) تهخرىجى ئهم حمديسه رابوورد.

تۆله كان (الحدود)

جا نه گهر مندالنه كه موراهييق (همرزه كار) بوو به شيويهيك تۆمعت ههلبستهكهه نازاري نه گهياند نهوه نهبئ تهمي به كي گونجاو بكرت.

نهو مرجانهي كه نهييت لهو كسهدا بيت كه تۆمعتكهه بو ههلبسته تهمانن:

۱- ژيري و عدقل: چونكه تۆله دائراوه بو ههروه شو تهریق كردنهوه له برتي نهو زبانه كهمي كه توشي تۆمعت تينگيراهه كه نهييت جا كسيك ناوه دار نهييت زباني پين ناگات بو قسهيه كهواته تۆمعت چي به كه تۆلهي لي ناسه ندرئ.

۲- پين گهيشتوو بي (بلوغ): وه ههروه ها به مرچ گيراه لهو كسهدا كه تۆمعتكهه ندرتته پالي كه پين گهيشتو بيت، چونكه كسيك تاوان بداته پال مندالي كور و كچ حهدهي لسه ناييت. وه نه گهر كسيك تۆمعتي زباني دايه پال كچيكي منداڤ كه بتوانئ چوونه لاي بكرئ، جهماوهري زانايان ووتريانه: نهوه (قذف) نهييه كهواته حهدهي لسه ناييت، بهلام نهييت تهمي بكرت.

ماليك و تويهتي: نهو كار (قذف) نهبئ بكه ره كهه تۆلهي لي بسه ندرئ،

وه نيبنو عه ره بي و تويهتي: نهو كيشهيه گومانيشي لي نه كرئ - بهلام ماليك عمرزو نابروي تۆمعتبار كراوه كهه سرخستهوه، وه زاناياني تر پاراستني پشتي (قذف) تۆمعت چي به كه، ريعايهت نه كمن، وه پاراستني عمرز و نابروي (مقذوف) تۆمعت بو ههلبسته راهه كه لهيشتره، چونكه تۆمعت چي حه يار نابروي هه لداوه تهوه به زماني، له بر نهوه پتويسته تۆلهي لي بسه ندرئ، وه نيبنو مونذير و تويهتي: نه حهده ده ربارهي كچيكي نو ساله و تويهتي: نهو كهمي كه تاواني زباني تن نه گريو تۆمعت باري نه كات داري حهدهي لي ندرئ، ههروه ها به كوريش نه گهر پين گهيشتوو.

وه نيسحاق و تويهتي: نه گهر مندالنيك كه وينهي نهو بتوانئ بچيته لاي نافرته تاواني زباني دايه پال كسيك نهوه حهدهي لسه ره. وه كچيش كه له نو سالانه تن پهرئ وه نهوه.

وه نيبنو مونذير و تويهتي: كسيك كسيكي پين نه گهيشتوي قذف كرد تۆلهي لي ناسه ندرئ، چونكه نهو قسهيه درويه، بهلام تهمي نه كرئ و سزا ندرئ له بر نازاري قسه كه.

۳- نيسلامهتي: نيسلامهتيش مرچه له تۆمعتبار كراوه كهدا. چونكه نه گهر (مقذوف) تۆمعتبار كراو جگه له موسولمانان بيت تۆله بو تۆمعت چي به كهه بريار نهدراوه لاي جهماوهري زانايان، بهلام نه گهر به پينچموانهوه بوو گاورنيك يا جوله كهيهك تاواني گرته موسلمانتيكي نازاد نهوه چي لسه موسلماننه نهوهش لسه نهوه: كه ههشتا داره له پشتي.

تۆله كان (الحدود)

۴- نازادی: هروره ها مبرجه كه (مقذوف) كه نازاد بى چونكه نه گهر كۆيله بيتت نموه (قاذف) تۆمەت چى حەددى لى نادى، نيتر يەكسانه كۆيله كه مولكى (قاذف) بيتت يا مولكى كەستىكى تر بيتت، چونكه پلى كۆيله جياوازه له پلى نازاد، هرچەندە (قذف) كوردنى كۆيله له لايسن نازادوه حەرامه، بەپىئى نموى بوخارى و موسليم گىٲراويانتموه كه پىغەمبەر (ﷺ) فرمويەتى: (من قذف مملوكه بالزنا أقيم عليه الحد يوم القيامة، إلا أن يكون كما قال).

واته: هر كەس تاوانى زىناى گرتە بەندە كەى خۆى، رۆژى دوایى حەددى لەسەر بەجى دیت، مەگەر قسە كەى راست بیتت.

زانایان و توریانە: بۆیه له رۆژى دوایدا تۆلمى لى ئەدرى چونكه لمو رۆژەدا خاوەنیمتى لانهچیت ئەوكاتە گەر و بەرهو خوارو بەندە و نازاد وەك و يەك ئەبن، وە كەس فەزلى ناییت بەسەر كەسدا مەگەر بە تەقوا نەبیت. جا كەوابر خەلكى هەموو هاوتا ئەبن له حەددە كانا وە له رۆزو حورمەتدا، وە تۆله له هەموو كەس ئەسەندرى بۆ نموى تریان، مەگەر ستم لى كراوه كه لى بپورى.

وە بۆیه لەدنیادا بە هاوتا دانەنراون تارەكو كەس خۆنەگەینیتتە نیش و كاری خەلك و نیتوان گەر و بەندەى بشیتوتنى، نیتر خاوەن بەندە كان رۆزبان نەمیتنى و هیچ پایە كیان بۆ دانەندى و سوودی بەندایەتى لابهچیت.

وە هر كەس تاوان بەگرتتە كەستىك وا بزانی بەندەیه كەچى له دوایى دەر كەوى كه بەندە نەیسو نازادە نموه حەددى لەسەر، نموش هەلبژاردەى ئیبنو موندیره، وە حەسەنى بەصرى و تویەتى: تۆلمى لەسەر نەیه.

بەلام ئیبنو حەزم رای جياوازه له گەل نمودا كه جومهورى زانایان بۆى چون، نمو رای وایە كەستىك تۆمەتى زىنا بداتە پاڤ بەندەیه كیش ئەبن تۆلمى لەسەر بەجى بەینرى. چونكه لەم روهوه جياوازی له نیتوان بەندەو سەروردە نەیه. و تویەتى: نموى كه و توریانە بەندەو كەنیزەك حورمەتى بۆ نەیه قسەیدكى سەخیفە. وە ئیماندار حورمەتتىكى گەر وى هەیه

وە لەوانەیه بەندەیه كى بن ماڤ چاكتر بیتت له خەلیفەیه كى قورەیشى لای خوا. وە ئەم رایەى ئیبنو حەزم رایە كى بەرز و حەقه، نه گەر بەرامبەر دەقه كانى پیتش و ونهوستایە.

۵- داوین پاكى: نموش پاكیەتییه لمو (فاحشة) داوین پیسییه كى كه دراوتە پالى، جا پاك بن له شتى تریشدا یان نا یەكسانه. تەنانەت نه گەر كەستىك زىناى كوردبوو له سەرەتای پى گەیشتییه لمو لەپاشاندا تۆبەى كوردبى و چاك بوویتت و تەمەنى بردیتتە سەر، ئینجا كەستىك

تۆله كان (الحدود)

تۆمەتى تىبگىرى، ئەمە تۆلمى لىسىر نايىت. ھەرچەندە ئەمە كارە سەرزەنشەت و تەمىنى كەردن پىتويست ئەكات، چۈنكى شىتېكى بلاز كەردۆتمەھ كە پىتويست بوو داپېۆشرايمو بشاررايمەتمەھ.

ئەمە مەرجانەي پىتويستە ئەمە تۆمەتمەھدا ھەيىن كە پىيى تاوانبار كراوھ :

وھ ئەمەي پىتويستە ئە تۆمەتمەھدا ھەيىت، ئەمەيە بە صەراھەت باسى زىنا كرايىت يان بە نىشارەتېكى ئاشكراو ديار، نىتر قەسەم نوسىن لەمەدا يەكسانە.

نەمەي صەراھەت ئەمەيە: كە پو بەكاتە كەسىك و بلىن: ئەي زىناكەم، يا قەسەيەك بلىن كە جىنگى ئەمە قەسەيە بگىرتتەمەھ، وەك ئەمەي نەسەيى لايبات و بلىن لە باوكى خۆت نەبووي.

وھ نەمەي نىشارەت وەك ئەمەي كەسىك بە كەسىك بلىت: (نە مەن زىناكەم نە دايكەم) واتە مەن وەك تۆ نىم.

وھ زانايان جىاوازىيان ھەيە لە نىشارەتدا:

ماليك ووتويەتى: نىشارەتى ديار وەك صەراھەت وەھايە، چۈنكى جارى وادەيە (كنايە) قەسەي ناناشكرا - بە پىيى عادەت و بەكار ھىتان- نەچىتتە جىيى دان پىيانان بە صەراھەت. با زاراوەكەش لە شوئىنى خۆيىدا بەكار نەيەت. وھ عومەرىش خۆيى لى پازى يىت ئەمە بۆچوونەي گرتوھ.

ماليك رىوايەتى كەردوھ لە عەمەرى كەچى (عبدالرحمن) ھوھ:

كە «دوو پىيار لە سەردەمى عومەردا جويىنيان بە يەك ئەدا يەكئىنيان بەمى تىرسانى ووت: «بە خوا مەن نە باوكم زىناي كەردوھ نە دايكەم».

عومەر پايىتى كەرد ئەمە بارەيەمەھ.

يەكئىك ئەي ووت: مەدھى دايك و باوكى خۆي كەردوھ.

ئەوانى تىر ئەيان ووت: ئەبوايە بە شىتويەكى تىر مەدھى بەكرايە. ئىتمە رامان وايە دارى حەددى لى بەدە، عومەرىش ھەشتا دارى لى ئەدا».

وھ نىبىنو مەسعود و ئەبو حەنىفە و شافىئى و ئىمورى و نىبىنو ئەبى لەيلا و نىبىنو حەزم و شىعە و رىوايەتېك لە ئەھمەدوھ بۆ ئەمە چۈن كە نىشارەو قەسەي ناپاستمۇخۆ حەد پىتويست ناكات.

چۈنكى نىشارەت (ئىھتەمال) لەوانەيەي تىندايە، وھ لەوانەيەش شوپەيەيە. وھ حەمدەھە كان بەھۆي شوپەمەھ لائەچن.

بەلام ئەبو حەنىفە و شافىئى رايان وايە كە ئەبىن ئەمە كەسە تەمىنى و سەرزەنشەت بەكرىت.

تۆله كان (الحدود)

خاوهنى (الرَّوْضَةُ النَّدِيَّةُ) پرووى راستى لىمىدا دەرختووه و وتوويىتى: راستى به كهى نىوهيه كه مېبىست له تۆمىتبار كوردنى ئافره تانى داويتن پاك كه له كىتبه كهى خواى گىوره دا باس كراوه نىوهيه كه (قازف) تۆمىت چى زاراوه يىك بهيىنى بهلگه بىت - له لۆغىتىدا يا له شىرعدا يا له عاده تدا - لىسر تۆمىتبار كوردن به زىنا، وه له حالته كىدا نىشانه يىك هىبى نىوه بگه يىمىنى كه قىسه كىر تىنها مېبىستى نىوه بووه، وه لىكدا نىوه يىكى واشى نه يىتىنا كه قىبول بىكرىت و راست بىى كه قىسه كه نىمىش بگىرتىمىوه، نىوه بىن گومان (قازف) تۆلى قىمذى لى نىدرى. وه هىروه ها نه گىر له فزىكى هىنا نىحتىمالى زىقاي نه بووه، يا نىحتىمالىكى لاوازى هىبووه، به لام خۆى دانى به وىدا نا كه مېبىستى تاوانبار كوردنى نىوه كىسه بووه به زىنا، نىوه نىوه كىسه تۆلى لىسر پىوست نىبىت. به لام نه گىر (قازف) نىشاره يى كىر به له فزىك كه نىوه مانا يى هه لته گىرت به لام نىشانه يىك نه بووه كه بهلگه نىوه بىت مېبىستى تۆمىتبار كوردن بووه به زىنا، نىوه هىچى ناكوتته سىر، چىونكه دروست نىبىه به نىحتىمالىكى پرووت تاوانبار بىكرىت.

بهچ شىتك حىمدى (قذف) سابت نىبى؟

به يه كىن لىم دوو شته تۆله نه چىسپى:

۱- (قازف) خۆى دانى پىدا بىت كه نىوه تۆمىته نى گىروه.

۲- يا دوو پىاوى داد پىروه ر شايىتى لىسر بىدهن.

سزاي دونيا يى (قازف) تۆمىته چى :

نه گىر (قازف) بۆ راستى قىسه كهى شايىتى نه يىتىنا، سزايه كى ماددى پىوست نىبىت لىسرى، نىمىش هىشتا داره له پىشتى. وه سزايه كى نىده يىش لىسرى پىوست نىبى، نىمىش نىوهيه شايىتى لىوه ر نا گىرى هىر گىز، وه حوكم به فاسقىتى نىدرى چىونكه نه ب چته نا عادل لاي خوار لاي خه لك.

وه نىوه دوو سزايه به كه بىر بار دراون له فىرمووده يى خواى گىوره دا كه فىرموويىتى: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدوَهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (النور: ۴-۵)

واته: به راستى نىوانه يى كه كىسانىكى داويتن پاك تاوانبار نه كىن له ژنان و پىاوان بىبى نىوه يى كه چوار شايىتى عادل له گه لىيانا شايىتى بىدات، نىوه هىشتا قىمچى ريان لى بىدهن، وه هىر گىز شايىتى ريان لى وه ر مەگىر، وه نىوانه كىسانىكىن كه له فىرمانى خوا دەرچون، مه گىر نىوانه كه تۆبه بىكن و پىشىمان بىنمىوه لىوه تۆمىت هه لىبىستنه يان وه كىر ده وى چاك بىكن، نىوه به راستى خوا له گىناهه كه يان خۆش نىبى و تۆبه كه يان قىبول نه كات.

تۆله كان (الحدود)

وه زانايان لىسىر ئىسىر سزايانە رىكىن ئەگەر ئىسىر كىسىمى تۆمەتكە كە ھەتتەبىستى پىشىمان نىيىتىمۇ تۆبە نەكات.

لىرەدا دوو كىشە ئەمىنىتىمۇ زانايان تىرانددا جىاوازىيان ھەيە:

(كىشى يەكەم): ئايا سزاي بىندە (كۆيلە) ۋەك سزاي ئازادىك ئىيىت يان نا؟

(كىشى دوووم): ئەگەر (قازد) تۆبىسى كىرد ئايا ئىعتىبارى بۆ ئەگىرتىمۇ شايىتى لىئوۋرئەگىرى يان نا؟

بۆ كىشى يەكەم: كە ئىوۋىيە ئەگەر كۆيلەيەك تارانى زىنا بداتە پال ئازادىكى داۋرىن پاك تۆلىسى لىسىر پىئوست ئىيىت، بەلام ئايا تۆلەكى ۋەك تۆلى پىيارىكى ئازادە، يا نىوۋىيەتى؟

ھوكىمى ئىوۋە لە سوننەتدا نەچسپاۋە، ھەر بۆيە راي زانايان جىاوازە، بىشى زۆرى زانايان بۆ ئىوۋە چوون ئەگەر بىندەيەك تارانى (قذف) لىسىر چىسپاۋ سابت بوو، سزايكى چىل دارە، چونكە ئىوۋە ھەمۇ كۆيلەيىيە نىوۋە نىيىتىمۇ، ھەر ۋەك ھەمدى زىنا. خىۋاي گىورە ئەفەرمۇئى: ﴿فإن أتى بفاحشة فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب﴾ النساء ۲۵.

ۋاتە: ۋە ئەگەر ئىوۋە كۆيلانە زىنايان كىرد نىوۋە ئىسىر سزايەيان لىسىرە كە لىسىر ئىوۋە ئازادە كان ھەيە.

ماليك ۋوتۇيەتى: ئىبو زەناد ۋوتۇيەتى لىو بارەيىوۋە پىسىيارم لە عبداللى كورى عامىرى كورى رەيىعە كىرد ۋوتى:

(عمر) كورى خەططاب ۋ عثمانى كورى عەففان ۋ خەلىفەكانى ترم بىنىوۋە ۋ ئىوانى دوۋاي ئىوان، نەم دىوۋە كىسىان لە چىل دار زىاتىريان داىيىت لە كۆيلە لىسىر تاوان ھەتتەبىستى زىنا.

ۋە ئەگىرتىمۇ لە نىبىنو مەسعود ۋ زوھرى ۋ عومەرى كورى عبدالعزىز ۋ قىيىسى كورى ذۇئەيب ۋ ئىوزاعى ۋ نىبىنو ھىزىمە، كە تىبىن ھىشتا دار لە كۆيلە بىدى، چونكە تۆلەيەكە پىئوست كراۋە ۋ مافى ئادەمىيە، چونكە تاۋانەكە كەتتۆتە سىر ناموسى تۆمەت بۆكراۋەكە، ۋە تاۋانىش ناگۆرى بە كۆيلەيى ۋ ئازادى.

نىبىنو موندىر ۋوتۇيەتى: ئىوۋە خەلك لە ۋولتەكان ۋ شارەكاندا لىسىر پۆرىشتون گىتى يەكەمە، ۋە مىنىش بىو شىتوۋىە ئەلىم ۋ بۆچونم ۋايە.

ۋە لە (المسوى)دا ۋوتۇيەتى: زانايان لىسىر ئىوۋە گىتمەن

خاۋەنى (الروضة الندية) لە راي يەكەم كۆلاۋەتەمۇ، ۋە راي دوۋەمى پىش خىستوۋە ۋوتۇيەتى:

تۆله كان (الحدود)

نايهته پيروزه كه گشتييه نازاد و كزيله نه گرتتوه. وه سو كايهتي كردن به هوي تۆمعت تينگرتني نازاد له لايمن كزيلهوه زۆرتره له وهی به هوي تۆمعت ههلبهستني نازادتيك بۆ نازادتيكوه هديه، وه بهلگهش نيه لهسر نيوه كودني حهددی (قذف) تۆمعت ههلبهستن نه له قورئانداو نه له سوننه تدا، وه گموره ترين بهلگه كه گهرانه وهی بۆ نه كړی فرموده كهی خورای گموره يه كه فرموده يه له تۆلهي زينادا: ﴿فَعَلِيهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ (النساء: ۲۵).
الآية ۲۵).

واته: لهسر ژنه كزيله كان نيوهی نمو سزايه هديه كه له سر نازادتيكه.

وه شارراوه نيه كه نمو لهبارهی تۆله يه كي تره جگه له تۆلهي (قذف). جا گه ياندني نمو تۆلانه به يهك نيشكالي تيندايه، به تاييهت كه هۆبه كه يان ليك جيايسو يه كينكيان تمنها مافي خوايه، و نمو تر يان تينكه له مافي خوا و مافي ناده می.

بهلام كيشه دووم: زانايان لهسر نمو پرك كهوتون كه (قذف) شايهتي ليوه رنا گيری ههتا تۆبه نهكات، چونكه تاوانتيكي نه غلام داوه فاسقي دينيته سر، وه فاسقيش عدالته لانهبات. وه عدالته تيش مارجينكه بۆ وه گرتني شايهتي، چونكه لهو فاسقييه تۆبه ي نه كردهوه، جا حهددی ليدان هه رچهنده كه فارهت و برتييه بۆ نمو تاوانه ي كرده يهتي و نه جات دهره يهتي له سزای رۆژی دوايي، بهلام له گه له نوه شدا سيفه تي فيسقي لهسر لانهبات كه شايهتي پي رته نه كرتتوه.

بهلام نه گهر پيشيمان بووه وه و تۆبه يه كي باشی كرد، نيا رده ي نيعتباری بۆ نه كرتتوه و شايهتي لئ وه رنه گيری يان نا؟

زانايان لهم باره وه دوو رايان هديه:

(رای يه كم) نمو به شايهتي تۆله لئهنه دراو له (قذف) دا وه رنه گيری نه گهر تۆبه ي كرد به تۆبه ي نه صوح.

نهمهش رای ماليك و شافيعی و نه حمه د و له يهت و عه طاء و سوفيانی كورپ عوبه ينه و (شعبي) و قاسم و سالم و زوه ريه.

عومهر به هه ندئ لهوانه ي نموت كه حهددی (قذف) ی لئهنه دان: نه گهر تۆبه بكمی شايهتيت لئوه رنه گرم!

بهلام (رای دووم) نمو به شايهتي لئوه رنا گيری دووای تۆبه و گهرانه وهش، وه لهوانه ي بۆ نمو رايه چوون: حه نه فويه كان و نمو زاعي و شموري و حه من و سه عيدي كورپ موسه ييب و شوره يح و ئيراهيمی نه خعی و سه عيدي كورپ جوبه ير.

تۆله كان (الحدود)

وه بناغمى ندم جياوازيه له تفسيري فرموده‌ى خواى گموره‌دا: ﴿وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةَ أَبَدًا وَأَوْلَانِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ (النور: من الآية ٤).

واته: هرگيز شاهيدىيان لى وهرمه‌گرن، وه نوانه فاسقن مه‌گهر نوانه‌ى توبه‌يان كردين.
كه تايا نمو جياكردنوه‌يه له نايه‌ته‌كدا نه‌گهرتتوه بۆ دوو شت به‌يه‌كهوه: واته شايمتى
لى‌وه‌رنه‌گرتنى و حوكم به فاسقىيمتى.

يان هر نه‌گهرتتوه بۆ نوه‌ى دوايى كه حوكمه به فاسقى؟
جا هر كس بلى نمو جياكردنوه نه‌گهرتتوه بۆ هر دوو فرمانه‌كه له‌گه‌ل يه‌كدا نه‌لئ: دروسته
شايمتى لى‌وه‌ربگيرئ دوواى تۆبه‌كردن،
وه هر كس بلئ نه‌گهرتتوه بۆ حوكم دان به فاسقى، نه‌لئ: شايمتى لى‌وه‌رناگيرئ تۆبه‌كه‌ى
هرچۆنىتك بيت.

چۆنىيمتى تۆبه‌كردن :

عومهر خواى لى رازى بيت فرموديه‌تى:
تۆبه‌ى (قذف) تۆمەت هەلبەست تەنها بۆ شۆبهە ئەيىت كە نمو (قاذف)ه خۆى به درۆ بخاتمه
لهو (قذف)ه‌ى كه تۆلمى تئ‌دا نه‌يئت.
وه نوانه‌ى شايمتىيان له‌سهر موغره‌دا ووتويانه:
هر كس خۆى به درۆ بخاتمه شايمتى لى‌وه‌ر نه‌گيرئ له‌وه دووا، و هر كس وا نه‌كات شايمتى
دروست نايئت.

شبلئ كورئ مه‌عبەد و نافيئى كورئ حارئى كورئ كيلده خۆيان به درۆ خستوه و تۆبه‌يان
كرد، به‌لام نه‌بويه‌كره نوه‌ى نه‌كرد، بۆيه شايمتىيان لى‌وه‌رنه‌ته‌گرت.
وه نوه‌ش بۆچونئ شه‌عبئ بووه، وه له‌خه‌لكئ مه‌دينه‌شه‌وه نه‌گيرنوه، وه كۆمه‌لئك له زانايان
ووتويانه: تۆبه‌كه‌ى نوه‌يه كه خۆئ چاك بكات، با خۆشى به درۆنه‌خاتمه‌وه، وه تهنه‌ا پەشيمان
بونوه‌وه گهرانه‌وه‌ى بۆ لائ خوار واز هئنان له‌و كاره به‌سه. نهمش بۆچونئ ماليك و ئيبنو جهريره.

تايا كسيك (قذف)ى باو و باپيرئ خۆئ بكات حەددى لئ ئەدرئ؟:

نه‌بو شه‌ور و ئيبنو مونذير ووتويانه: نه‌گهر كسيك تاوانئ زينائ هەلبەست بۆ كورئ خۆئ نمو
كسه حەددى لئ‌شه‌درئ به‌پئئى روالئتى قورئانئ پيرۆز چونكه قورئان جياوازي نه‌كردوه له نئوان
تۆمەت هەلبەست و تۆمەت بۆ هەلبەستراو.

تۆلەكان (الحدود)

وه حدنه فعييه كان و شافيعييه كان ووتويانه: نمو كهمسى تاوان بداته پال كورى خوى حمددى لى نادرى.

چونكه ممرجه كه (قذف) نسل نهييت، وهك باوك و دايك، چونكه نه گمر له تۆلەي كوشتندا نسل نه كوژرتتوم، نمو له تۆلەي (قذف) دا لمييشتره، هرچنده ووتويانه نمبى سرزهنشت بكرى چونكه (قذف) نازاردانه.

چند جاره كردنموى (قذف) بمرامبهر كسينك :

نه گمر كسينك له جارتك زياتر تاوانى زيناى گرتە يەك كەس، يەك حمددى لىسره نه گمر بۆ جاره كانى تر تۆلەي لى نمدراييت.

بهلام نه گمر حمددى لى درا بۆ جارتك و دووباره گمرايموه بۆ (قذف) كردنه كه نمبى بۆ جارى دووميش حمددى لى بدرى، نه گمر بۆ جارى سى يه ميميش دووبارهى كرده وه هر حمددى لى نمدرى بمر پييه همتا دووبارهى بكاتموه لى نمدرى.

(قذف) تاوانى زينادانه پال كۆمه لى :

نه گمر كسينك تاوانى زيناى دايه پال كۆمه لى ك، زانايان له حوكمى نمو كاردها سى بۆ چوونيان هديه:

(مذهب) ي يه كهم) بۆ چوونى نموانديه كه نه لىن يەك جار تۆلەي لى نمدندرى. نمو ش مدهمبى نمبو حنيفه و ماليك و نه حمد و شورى يه.

(مذهب) ي دووم) بۆ چوونى نموانديه كه نه لىن بۆ هر جاره حمددى كى لى نمدرى، نموانيش شافيعى و ليشه.

(مذهب) ي سى يه م) نممانه جياوازيان كردوه له نيوان نموى كه به وشه يەك تاوان بداته پال همموويان، وهك نموى پى يان بلتت: نمى زينا كمران. وه نموى كه به جيا تاوانه كه بگرتت همره كەيان وهك نموى به همر يه كەيان بلتت: نمى زينا كمر.

له شيوه ووتنى يه كهمدا هر يه كجار تۆلەي لى نمدندرى.

وه له شيوه دوومدا بۆ همره كەيان تۆلەي كى لى نمدندرى.

نيبو روشد ووتويتى: پشتيوانى قسمى نموانه كه لىسر (قذف) ي كۆمه لى يەك حمد پيويست نه كمن، حمدى سه كى نممس و جگه لموه: كه هيلالى كورى نومديه تاوانى زيناى دايه پال زنه كى خوى له گم ل شورەيكى كورى سه محادا. نمو كيشه يه يان بمرز كرده وه بۆ لاي پيغمبهر (ﷺ)،

تۆله كان (الحدود)

پيغمبەر (ﷺ) ليعانى پيى كردن و حدودى ندا له شورهيك. نهمهش نيجماعى زانايانه لىسر كىستك تاوان بگريته ژنى خۆى به پياونكى تر

وه بهلنگى نوانى رايان وههيه كه بۆ همر كىستكيان حدودىكى لىبدرى نوهيه كه دهلتين لهبىرنهوه مافى نادهمیزاده، چونكه نهگىر همدىكيان لىى بىورن و هممورىان لىى نىبورن دارى حدودى له كۆل ناكوى.

بهلام نوانى جياوازيان كردوه له نىوان نوهدا كه به يهك وشه تۆمىتى دابىته پالّ هممورىان يا به چىند ووشهيهك، له كۆرپىندا، يا له چىند كۆرى جياجىادا، لهبىر نوهيه رايان وايه كه چىند تۆلهيهك به چىند (قذف) يك پىورىست نىبىت.

چونكه نهگىر چىند تۆمىت بۆكرار و چىند تۆمىت كردن كۆ بوهوه، وه نوه پىورىسته تۆلهكانىش چىند تۆلهيهك بن.

نایا حد مافىكه له مافهكانى خوا يا مافىكه له مافهكانى نادهمیزاد :

نوبو حنىفه بۆ نوه چوه كه (حد) تۆله مافىكه له مافهكانى خوا، جا لهبىرنهوى كه مافىكه له مافهكانى خوا، كاتى گهتيشه لای حاكم، پىورىسته لىسرى بهجىتى بگهيهنىت، با تۆمىت بۆكرارىش داواى لى نهكات. وه نوه تۆلهيه له كۆل (قذف) ناكوى به لىبوردنى (مقذوف) تۆمىت بۆكرار.

وه تۆبهكردن سوودى هديه بۆ (قذف) تۆمىتكىر له نىوان خۆى و خوادا، وه تۆلهكش بۆ كۆيله نهكرىت به نىوه وهك تۆلهى زىنا. وه شافىعى بۆ نوه چوه كه دارى حد مافىكه له مافهكانى نادهمیزاد، وه لهبىر نوهى كه مافى نادهمیزاده لىسر نىمام پىورىسته بهجىتى نهگهيهنىت همتا توهمىت بۆكرار داوا نهكات، وه به لىبوردنى نوه له كۆل (قذف) نهكوى، وه به ميراىتى نوه مافه نهمىنىتموه، وه به لىبوردنى ميراىت گرهكانىش همر له كۆل نهكوى، وه تۆبه سوودى نایىت بۆ (قذف) همتا (مقذوف) لىى نىبورى و گىردنى نازاد نهكات.

له كۆل كىوتنى حد:

حددى (قذف) له كۆل نهكوى كاتى (قذف) چوار شایىت بهىنى، چونكه شایىتهكان سىفمىتى (قذف) تۆمىت ههلبىستى كه دهبىته هۆى پىورىست بونى دارى حدود لهكۆل كابرا نهخمن و به شایىتمىبهكهيان رودانى زىنا سابت نهكمن.

وه نوه كاته حدودى زىنا لىسر تۆمىت بۆكراره كه بهجى دىت، چونكه زىناكهره، همرهها نهگىر تۆمىت بۆكرار خۆى دان به زىناكردنهكهيدا بنىت،

تۆله كان (الحدود)

وه نه گهر ژن تاوانی زیناکردن بداته پال میترده کهمی داری تۆلمی لینهدری نه گهر مهرجه کانی تیندا بعدی هاتبوو. به پیچمانی نهوه که نه گهر پیاره که تاوان بگرتته ژنه کهو شایمتی نمبوو، چونکه نهوه داری تۆلمی لینهدری، به لکو لیعان له نیوانیاندا به جی دیت، وه که له بهشی (لعان) دا باس کرا.

هه لگهرانهوه له دین (الردة)

پیناسه کهمی:

(ردّة): گهرانهوه به لهو رینگایمی پیتی داهاتوو، وه وه که وشمی (إرتداد) وایه به لام (ردّة) تایبته به بی باوهر بوونهوه.

مدهست له هه لگهرانهوه لیترده: هه لگهرانهوه موسلمانن ژیری پین گهیشتوو له نیسلام به تاره زووی خوئی بی نهوهی کس زۆری لینه کردییت - نهوه کسه نیرینه بییت یا مینی نه. - جا هه لگهرانهوه شیته و مندال هیچ نیعتیباری پینی ناکرئی چونکه موکه للاف نین^(۱).

بیغمه مبر (ﷺ) فرمویته: (رفع القلم عن ثلاث: عن النائم حتى يستيقظ، و عن الصبي حتى يحتلم، و عن المجنون حتى يعقل) رواه أحمد و أصحاب السنن و حسنه الترمذي. وقال الحاكم: صحيح على شرط الشيخين.

واته: پینوس لهسر سئ کهس هه لگهراوه: لهسر خوتو ههتا له خمو هه لئهستیت، وه لهسر مندال ههتا بالغه تهمییت، وه لهسر شیته ههتا نه فامیتهوه و به هوش دیتوه.

وه زۆر لینهکردن بو ووتنی وشمی بی باوهری موسلمان له ناینی نیسلام ده رناکات مادام دلنیا بیته له باوهر و تیمان له دهرویندا.

وه عهماری کوری یاسر زۆری لینهکرا که وشمی بی باوهری بلیته نمویش ووتی، نیتر خوای گهوره نهم نایهتهی نارده خوارهوه:

«مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مِنْ أَكْرَهٍ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (النحل: ۱۰۶).

واته: کهسیتک درۆ هه لئهههستنی که وشمی کوفری به ده میا هینابنی دواي تیمانی و پاشگهزبوویتهوه، مه گهر کهسیتک زۆری لینه کرابی و دلنی دامهزراو بی لهسر تیمان، نهوه لۆمهی

(۱) هه رچهنده نیسلامهتی مندال دروسته و خواپهرستیه کهشی وه رته گری.

تۆله كان (الحدود)

لەسەر ئىيە، بەلام كەسنىڭ وشى كوفىر بەدەمىيا بەيىنىۋ دلى قەرار بگىرى لەسەرى، ئەوانە رىق و غەزەبى خويان لەسەرە، سزايەكى گەرەيان بۆ ھەيە.

ئىبىنو عەبباس ووتتوتى: بىن باۋەرانى مەككە عەمىريان برد، ھەرۋەھا باۋكى و داىكى كە ناۋى سومەيىھە بور، ۋە صوھەيب و بىلال و خەبباب و سالىش، ۋە سزايان دان و سومەيىھەيان بەستەۋە بە دوو ووشترەۋە و ھەربەيە كىيان كرد بە ناۋ لەشيار پىريان ووت: تۆ بۆ پىياۋ موسلمان بوۋىت دە بخۆ. نىتر كوشتىيان و مېردە كەيان كوشت، ۋە ئەو دووانە يەكەم شەھىدى ئىسلام بوون.

بەلام عەمار چىيان لى ۋىست بە زمان ووتى دوۋاى ئەۋەى زۆريان لىنكرد، ئەۋىش ئەۋەى بۆ پىنغەمبەر (ﷺ) گىرايەۋە. پىنغەمبەر (ﷺ) پىنى فرمىۋ: (كىف تَجِدُ قَلْبَكَ؟) واتە: دلت چۆن بوۋ؟ ووتى: دلتىايە بە باۋەر، پىنغەمبەر (ﷺ) پىنى فرمىۋ: (ئەگەر دووبارە داۋايان لىنكردىتمە تۆش دووبارەى بگەرەۋە) ^(۱).

ئايا ئەگەر كەسنىڭ لە ئاينىكى بىن باۋەرەيىمەۋە بچىتتە سەر ئاينىكى بىن باۋەرەى تر بە ھەلگەرەۋە دائىرى؟ :

ووتقان: موسلمان كاتى لە ئىسلام دەرچوۋ ئەۋە ھەلگەرەۋەيە، ۋە ھۆكىمى خۋاى بەسەردا ئەدەرى كە بۆ ھەلگەرەۋە كان دائىرەۋە.

بەلام ئايا ھەلگەرەۋە تەنھا بۆ موسلمانانە كە لە ئىسلام دەرچەن، يا جگە لە موسلمانانىش ئەگىرتەۋە ئەگەر لە ئاينە كەيانەۋە چۈنە سەر ئاينىكى تىرى بىن باۋەرەى؟.

لە رۋالئەتدا بىن باۋەر ئەگەر لە ئاينە كەى خۆيەۋە بچىتتە سەر ئاينىكى تىرى بىن باۋەرەى ئەۋە ۋازى لى ئەھىتىرى لەسەر ئەۋە ئاينى كە چۆتە سەرى و كەس لەرۋا ناۋەستى چۈنكە لە ئاينىكى باتلەۋە چۈۋەتە سەر ئاينىكى تىرى ۋەك ئاينە كەى، ۋە بىن باۋەرەى ھەمۋەى يەك رىنگايە، بە پىنچەۋانەى ئەۋەۋە كە لە ئاينى ئىسلامەۋە بچىتتە سەر ئاينىكى تر، چۈنكە ئەۋە گۋاستنەۋەيە لە رىنمۋونى و ئاينى ھەقۋە بۆ سەر گۋەرايى و بىن باۋەرەى. ۋە خۋاى گەرە فرمىۋتەتى: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ (آل عمران: من الآية ۸۵).

واتە: ھەر كەس جگە لە ئاينى ئىسلام ئاينىكى تر ھەلئىزىرى لىتى قىبول ناكىرى. ۋە لە ھەندى رىنگاى ھەدىسەۋە ھاتوۋە:

(۱) الحاكم (۳/۳۵۷) والدر المنشور (۵/۱۷۰).

تۆله كان (الحدود)

(من خالف دينه دين الإسلام فاضربوا عنقه) أخرجه الطبراني عن ابن عباس مرفوعاً^(١).

واته: هر كس تاينه كهی پتچوانهی نیسلام بوو له گهردنی بدهن.

وه شافیعی لهم باره یهوه دوو گفتی هدییه:

یه که میان: لمو کهسه قبول ناکرتت له تاينتيكى بن باوه رى يهوه بجيسته سمر تاينتيكى بن باوه رى تر

بو سمر تاينتى نیسلام نه بیئت، یا نه بی بکوژرت

نهم گفتمش له گهل یه کيتک له ريوایه ته کانی نه حمددا رتک نه کموت.

وه (دووه میان) نه لیتت: نه گهر چوهه سمر تاينتيكى یه کسان بوو له گهل تاينه کهی خۆی، یا لمو

به رزتر بوو وازی لی نه هیترى، به لام نه گهر چوهه سمر تاينتيكى تر له تاينه کهی خۆی کهم تر بوو

وازی لی نه هیترى، بو نمونه نه گهر جوله که بوو به گاور وازی لی نه هیترى، چونکه جوله که وهک

گاور وایه له وهدا که همدووکیان له نسلدا دوو تاينتى ناسمانین، به لام لادان و تیتک دانیان چوهه ته

نار، وه نیسلام همدووکیانی سر یوه تموه.

وه همروها مه جوسی وازی لی نه هیترى نه گهر بییته جوله که یا گاور، چونکه چوهه ته سمر

تاينتيكى که له تاينه کهی خۆی به رزتره.

وه نه گهر چوهه سمر تاينتى وینهی تاينتى خۆی دروست بیئت، نموه چوهه سمر تاينتى به رزتر

له وهی خۆی باشتره له پیشتره.

به لام نه گهر جوله که گاور چوهه سمر تاينتى مه جوسی وازیان لی نه هیترى، چونکه نموه

گواستنوه یه بو سمر تاينتيكى که له تاينه کهی خۆیان کهمتره.

موسلمان به گوناه کافر ناییت :

نیسلام عه قیده و شریعتیه

عه قیده ش پینک دى به باوه ر:

۱- باوه ر به خوابوون.

۲- به پیغمه مبره کان.

۳- زیندوبوونمونه و پادا شت دانمونه.

شریعتیش پینک دیت به:

(۱) مجمع الزوائد (۶/۲۶۳).

- ۱- خواپهرستی له: نوێژ و رۆژو و زه کات و حج
 - ۲- خووپهوشت له: راست گۆزی و به وه فایی و دهست پاکی
 - ۳- مامه له کردنی میللی له: کرین و فرۆشتن و.. هتد.
 - ۴- په یوه ندى یه خیزانی یه كان له: ژن هینان و ته لاقدان.
 - ۵- شکهجه له سر تاوانه كان له: سزادان و حده ده كان.
 - ۶- په یوه ندى نیوده ولته تان له: په یمان نامو رتکموته كان.
- بهم جۆره ئه یینین ئیسلام پرۆگرامیکی گشتی یه ههمو کاروباری ژیان رتک و بیتک نه کات. وه ئهویه مه فهموم و مانای گشتی له ئیسلام وهك قورئان و سوننهت بریاریان له سرداوه، وه وهك ئهوی موسلمانه كانی سهرده می یه کمم لئی تی گشتون، وه به جی ریان هیناوه، له ههمو بوارینك له بواره كانی گشتی و تایبه تی دا. وه همر ئه ندامینك قهبولتی بگردایه وه لای ئهو تاینه بییت به ئه ندامینك له کۆمه لتی موسلمانان دانه ترا، وه ئه بوو به تاکینك له تاکه كانی نه ئهوی ئیسلامی و حوکمه كانی ئیسلامی به سردا جی به جی نه کرا.
- به لām له ناو خه لکدا زیرهك و ده بنگ ههیه، وه لاواز و به هیز ههیه، وه به تواناو نه توان ههیه، وه کارکمر و بی کار ههیه، وه ههولده رو کم ترخه م ههیه.
- چونکه جیاوازی یه کی دیاریان ههیه له توانای جسته یی یانا، وه له به رهه كانی ده رونی و عه قلی و رۆحی یانا.
- نیتر به پیی ئهو جیاوازی یه یان هه یانه له ئیسلام نزیك ئه بیته وه هه یانه لئی دورته کهوتتوه به پیی حالی همر که سینک و بارو دۆخ و شوینی ژبانی.
- خوا ی گموره نه فهرمووی:
- ﴿ثُمَّ أَوْزَنَّا الْكِتَابَ الَّذِي اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذِنَ اللَّهُ﴾ (فاطر: ۳۲).
- واته: پاشان قورئانمان به خشی بهوانی که هه لمان بژاردون له نه ئهوی محمد (ﷺ) جا هه یانه ستم له خۆی ته کات به کردنی هه ندیك سه ریته چی، وه هه یانه مام ناوه ندی یه له کردنی چاکه و خراپه دا، وه هه یانه په له نه کاو زۆر تی نه کۆشی بۆ کرده وهی چاک به فه رزو سوننه توه به فه رمانی خوا.

تۆلهكان (الحدود)

بهلام ئمو دور كوتنوهيه درئغى كمره كه له بازنهئى ئىسلام ده رناكات مادام وه لاي هميئت بۆ ئمو نايئه.

جا نه گهر له موسلمانتيكموه وشه يهك ده ريجيئت كه بئ باوه رى بگه يهنن به لام مهبستي ئمو واتايه نمبو، يا به روالهت كاريكى بئ باوه رى نه غام دا به لام مهبستي گۆريني نايئه كهئى نمبو، ئموه حوكمى بئ باوه رى به سردا نادرئ،

هه رچهنده موسولمان بهائئى له گونا هوهو تاوان نه غام بدات، ئمو هه ر موسلمانو دروست نيهه تاوانبار بكرئ به هه لگه رانهوه له ئىسلام.

بوخارى گيژاويه ئيهوه كه پيغمبهر (ﷺ) فرموويه ئى: (من شهد أن لا إله إلا الله، واستقبل قبلتنا، وصلى صلاتنا، وأكل ذبيحتنا، فهو المسلم، له ما للمسلم، وعليه ما على المسلم)^(١).

واته: هه ركس شايه ئى بدات كه هيج خوايهك نيهه شايه ئى په رستن بيت به حهق ئىللا زاتى الله نه يئت و روى كرده قيبه كه مان و وهك ئيمه نو ئىرى كرد و وهك ئيمه ناژه لئى سه ر په راي وى خوارد، ئمو كسه موسلمانه، موسلمان چ مافيئكى هه يه ئه وئش ئمو مافئى ئه يئت، و موسلمان چ ئه ركيئكى له سه ره ئه وئش ئمو ئه ركهئى له سه ر ئه يئت.

وه پيغمبهر (ﷺ) موسلمانه كانئى نا گادار نه كرده وه له وهئى تاوانئى بئ باوه رى بگه رنه يه كتر له سه ر گه وه ربهئى مه ترسى ئمو تاوانه. موسليم نه گيژاويه له ئىبنو عومره وه كه پيغمبهر (ﷺ) فرموويه ئى: (إذا كفر الرجل أخاه، فقد باء بها أحدهما)^(٢).

واته: نه گهر كسيئك به برا موسلمانه كهئى ووت (كافر) ئموه هه ر نه گه رته وه بۆ يه كنيكيان واته نه گهر برا كهئى كافر نمبو خۆئى به ووتيه كافر ئه يئت.

كهئى موسلمان ئه يئته هه لگه راره له دين؟ :

به راستئى موسلمان به ده رچوو له ئىسلام دانانئى، وه حوكمى هه لگه رارهئى له ئىسلام نادرئ به سردا، مه گهر سنگئى كرايئه وه بۆ كوفر و دئنيا بيت پئئى و به كرده وه به جيته ناوى، به پئئى فرموودهئى خواى گه وه: (ولكن مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا)

واته: به لام ئمو كسه كافر ده بئ كه سينهئى باز بئ بۆ كوفر و دئنيا بيت پئئى.

وه پيغمبهر (ﷺ) فرموويه ئى: (إنما الأعمال بالنيات، و إنما لكل امرئ ما نوى).

(١) البخاري (٣٩٣).

(٢) البخاري (٦١٠٤) ومسلم (٦٠).

تۆلەكان (الحدود)

واتە: كردهوهكان بهپێی نیازەكان نەبن، جا هەركەس چی نیاز هەيیت ئەوهی بۆ نەيیت و لەسەر ئەوه پاداشی ئەدرتتەوه.

جا كاتێك ئەوهی لە دلدایە لەو ناديارانهیه كە خوا نەيیت كەس نایان زانیت، هەر نەيیت ئەو كەسە شتیکی وەهای لێ ڕووبدات كە بەلگە بێت لەسەر بێ ڕوایی، بەلگەیهکی تەواوی بپاوه كە لێك دانەوهی تر هەلنەگرێ.

هەتا قەسەیهك دراوەتە پاڵ نیشامی مالیک كە ووتیەتی:

هەركەس شتیکی وەهای لێ ڕوودا كە بێباوەڕی لەنەوود و نۆ ڕووهوه هەلبگرێ، بەلام لە یەك ڕووهوه باوەڕ هەلبگرێ بە باوەڕدار كردهوهی لەگەڵدا نەكرێ.

وہ لەو نمونانەي كە بەلگەي بێباوەڕین:

۱- نینكاری كردنی ئەوانەي لە ناین دا بە (ضرورة) زانراون. وەك نینكاری كردنی یەكتایی خوا و دروست كردنی جیهان لە لایەن خواوە و نینكاری بوونی فریشتە و نینكاری كردنی پێغمبەرەتی (محمد) (ﷺ) وە ئەوهی كە قورئان وەحیە لەلایەن خواوە و نینكاری كردنی زیندوبوونەوه و پاداشت دانەوه و نینكاری كردنی فەرمزبوونی نوێژ و زەكات و ڕۆژو و حج.

۲- ڕەواكردنی شتیك موسلمانان كۆین لەسەر حەرام بوونی، وەك بە حەلال دانانی ئارەق و زینا و سوود و خواردنی گۆشتی بەراز و حەلال كردنی خوێنی بێگوناھان و سامانەكانیان^(۱).

۳- حەرام كردنی شتیك موسلمانان كۆین لەسەر حەلال بوونی وەك حەرام كردنی شتە پاكترو خاوتنەكان.

۴- جووتندان بە پێغمبەر (ﷺ) یان گالته پێ كردنی، وە هەروەها جووتن دان بەهەر پێغمبەرتك لە پێغمبەرەكان.

۵- جووتندان بە ناین و تانەدان لە قورئان و سوننەت، وە وازھێنان لە حوكم پێ كردنیان و بە چاكتر زانینی یاسا دانراوەكان لەو دوانە.

۶- كەسێك نیدیعیای ئەوه بكات كە وەحی بۆ دیتە خاوەوه.

(۱) مەگەر ئەو ڕەواكردنە بە تەئویل بێت- وەك تەئویلی خواریح- بۆ ڕەواكردنی خوێنی صەحابە و تەئویلی قودامەي كۆری مەظەمون بۆ خواردنەوهی ئارەق- لەگەڵ ئەوهشدا جەماوەری زانایان لەسەر ئەوهن كە كافر نین.

تۆله كان (الحدود)

۷- فری دانی قورئان بۆ ناو شتی پیس، وه ههروهها کتیبه کانی حه دیس، له بهر گالته پێ کردنیان، وه به سوک دانانی ئه وهی که تیایاندایه.

۸- سوکایهتی کردن به ناویک له ناوه کانی خوا، یا فهرمانییک له فهرمانه کانی، یا قهدهغه کردنییک له قهدهغه کراوه کانی، یا وهعدیک له وهعهده کانی، مهگه له بهر ئه وه بیته تازه موسولمان بێ و نه حکامی نیسلاام و سنوره کانی نهزانی، وه ئه وه کسه نه گه ئه نینکاری شتیکی لهوانه کرد به نهزانی به کافر دانانری

وه نیسلاام چهند مهسه له یه کی تیندایه که موسلمانان له سه ری کۆن به لام کسانێ تایبته نه میته نایان زانن. جا که سیک ئه نینکاری ئه مانه بکات به کافر دانانری، به لکو به هانهی نهزانی بۆ دانهدری، چونکه زانیان به تهواری له ناو خه لکدا بلاو نیسه. وه که حه رامیتی ماره کردنی پور به سهر خوشکهزا و برزادا، وه ئه وهی که پیاوکوژی به قهسته میرات ناگری له کوژراوه که، وه نه نک شمش یه کی میراتی نه گری و گه لی شتی تر.

وه وه سه وه اته ئه ندیشمو بیری خراب که شه یان نه یخاته دلی مرۆفه وه ناچیتته ناو ئه وانه وه، چونکه وه سه وه له وه شتانه یه خوا که سی له سهر ناگری و سزا نادات.

موسلیم له نه بی هوره پره وه نه گیره ته وه که پیغمبه ر (ﷺ) فه رمو یه تی: (إن الله عز وجل تجاوز لأمتي عما حدثت به أنفسها ما لم تعمل أو تتكلم به)^(۱).

اته: خوی گه وه چاره پۆشی نه کات و نایگری له ئه مه تی من ئه وهی به ده روونی دا بیته، به مه رجی کاری پێ نه کات یا به ده م نه یلیته.

وه موسلیم له نه بو هوره پره وه نه گیره ته وه که فه رمو یه تی:

چهند کهس له یاره کانی پیغمبه ر (ﷺ) هاتنه خزه ته ی پیغمبه ر (ﷺ) لێ یان پرسی و روتیان: شتی وه ها به دلماندا دیت له بهر زلی ناویرین بیلین فه رموی: هه سته تان پێ کرد؟ روتیان: به لێ. فه رموی: ئه وه نیشانه ی راستی با وه ره^(۲).

وه موسلیم له نه بو هوره پره وه نه گیره ته وه که فه رمو یه تی: پیغمبه ر (ﷺ) فه رمو یه تی: (لا يزال الناس يتساءلون حتى يقال: هذا، خلق الله الخلق، فمن خلق الله؟ فمن وجد من ذلك شيئاً فليقل آمنت بالله)^(۱).

(۱) البخاري (۲۵۲۸) ومسلم (۱۲۷).

(۲) أحمد (۴۴۱) ومسلم (۱۳۲) وأبودارد (۵۱۱۱) والنسائي في عمل اليوم والليلة (۶۶۴).

تۆله كان (الحدود)

واته: خهلك هر واز ناهيتنن و پرسيار نهكمن هتا تهلتين: نهوه خوا نهمانهی دروست كردوه، نهی كئ خواي دروست كردوه؟ هر كس هستی به شتيكى وا كرد با بليت: باورم هديه به خوا.

سزای (مرتد) هه لگهراوه لهدين :

هه لگهراوه لهدين تاوانيكه لهتاوانه كان كه هه موو چاكه يه كي ناده ميزاد هه لدهوشينيتتوه كه لهپيش هه لگهراوه كه دا بوويهتی، وه سزای توند پيتويست نهكات له پوژي دووايي دا، خواي گهروه نه فرموي: ﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۲۱۷) واتای نايهته كه: هر كس له نيته له نيسلام پاشگمز بيتتوه بهره و كوفر وه لهسهری بهردهوام بين هتا نه مرئ به كافری، نهوه هر كارو كرده ويه كي باشی كرده بين به فيژ نهروا له بهروبو میان بين بهش نه بين، چونكه نهو مافانهی كه بو موسولمانان نهبيت بو نه ني به، وه لهنازو نيعمهته كانی پوژي دووايش بين بهش نه بينو لهناو سزاو نه شكه نهی هميشه يي دا نه ميتتتوه. وه نيسلام هر له دنيا دا سزايه كي به په لهی داناه بو (مرتد) بيتجگه لهو سزايه كي به ليتنی پي داوه و چاره پوانيهتی له پوژي دوواييدا، وه نهو سزايهش كوشتنه. بوخاری و موسليم نه گيز نهوه له نيبنو عمباسوه كه پيغمبر (ﷺ) فرمويتهتی: (من بدل دينه فاقتلوه) ^(۲) واته هر كس دينه كهی گوزي بيكوژن. وه له نيبنو مسعوده وه هاتوه كه پيغمبر (ﷺ) فرمويتهتی: (لا يجل دم امرئ مسلم إلا باحدى ثلاث: كفر بعد إيمان، وزنى بعد إحصان، وقتل نفس بغير نفس) ^(۳) واته خوینی هيچ موسولمانيك رهوا ني به مه گمر به يه كئ لهم سي شته نهبيت: كوفر كردن له دوواي نيمان، وه زينا كردن له دوواي ژن هينان، وه كوشتنی كه سيك بين نهوهی كه سيكي كوشتين.

له جايره وه خوا لي ي رازی بيت: نافره تيك پييان نهوت دا يكي مهروان له نيسلام پاشگمز بووه پيغمبر ﷺ فرمانی كرد كه داواي لي بكرئ بگه رتتوه بو نيسلام، نه گمر توبه ي كرد باشه انه گينا بيكوژن، به لام ژنه كه موسولمان نه بووه، نيتر كوژرا. داره قوطني و به بههقی ته خرعيان كردوه، وه نيسنا ده كهی لاوازه.

(۱) مسلم (۱۳۴).

(۲) البخاري (۶۹۲۲) وأبودارد (۴۳۵۱) والترمذي (۱۴۵۸) والنسائي (۱۰۴/۷) وابن ماجه (۲۵۳۵) وأحمد (۲۸۲/۱).

البخاري (۶۸۷۸) ومسلم (۲۵/۱۶۷۶).

تۆله كان (الحدود)

وه سابتة كه نمبويه كر جنگى له گمّل هه لگمپراوه عمره به كاندا كرد همتا گمپرانوه بۆ سر نيسلام. وه هيچ كام له زانايان جياوازيان ني به له وه دا كه پيويسته هه لگمپراوه له نيسلام بكوژي. به لام جياوازيان هديه له نافرتهدا نه گم هه لگمپرايموه له نيسلام، نهبو حنيفه وتويته: نافرته نه گم له نيسلام هه لگمپرايموه ناكوژي، به لام بهند نه كرى، وه هممو رۆژي ده رنه هينري داواي تۆيه كردن و گمپرانوهي لي نه كرى بۆ سر نيسلام، نيتر همر بهو شيويه همتا نه گمپرتيموه بۆ سر نيسلام يان نهمري، چونكه پيغمبەر ﷺ كوشتني نافرته تاني قهده غه كردهوه.

وه جمماوهري زانايان پيچمانوي نمون و وتويانه: سزاي نافرتهي هه لگمپراوه وهك سزاي پياوي هه لگمپراويه، چونكه شوئيمواري هه لگمپرانوهو زبانه كانى بۆ پياو و ژن وه كو يه كه، وه به پيى نمو فرمووده يمي موعاذ كه (حافظ) به (حسن) ي داناه: كه پيغمبەر (ﷺ) كاتي ناردى بۆ يه من پيى فرموو: (همر پياويك له نيسلام هه لگمپرايموه داواي گمپرانوهي لي بچكه، نه گم گمپرايموه باشه، نه گينا له گمردنى بده، وه همر ژنيك له نيسلام هه لگمپرايموه داواي گمپرانوهي لي بكه، نه گم گمپرايموه باشه، نه گينا بده له گمردنى)^(١).

وه نم دهقه جيى كيشمى زانايانه.

به يههقى و داره قوطنى ته خريچيان كردهوه كه نمبويه كر داواي تۆيه كردنى له ژنيك كرد پيى سان نموت (أم قرفه) كه كافر بوويوو دوواي نيسلام بوونى، به لام تۆيهي نه كرد، نموش كوشتى^(٢).

به لام نمو حديسه ي كه كوشتني نافرتهي قهده غه كردهوه نمو له حالتهي جهنگدايه، له بمر لاوازيان و هاوبه شى نه كردنيان له جهنگدا. همر نموش بووه هۆي قهده غه كردنى، كه پيغمبەر (ﷺ) نافرته تيكي كوژراوي بينى له مهيدانى جهنگدا فرمووي: (ما كانت هذه لتقاتل) واته: نممه شمپر كمر نمبووه، له پاشاندا قهده غه ي كرد كه نافرته بكوژن.

وه نافرته هاوبه شى پياوه له هممو تۆله كاندا بي جياوازي. جا وهك چۆن حهددى رهجم كردنى لهسر به جيى دي نه گم ميتردى كردهوو، بهو پيى بهش حهددى هه لگمپرانوهي لهسر به جيى دي بي جياوازي.

(١) والطبراني في المعجم الكبير (٥٤/٢٠) وفتح الباري (٢٧٣/١٢).

(٢) البيهقي (٢٠٣/٨) والدارقطني (١١٤/٣).

حیکمیتی کوشتی هه لگه پراوه:

نیسلام بهرنامه یه کی تمواره بۆ ژبان چونکه نیسلام بریتی به له تاین و دهولت، وه له خواپهرستی، وه فرماندهیی، وه قورئان و شمشیر، وه گیان و مادده، وه دونیا و ناخیرت، وه نیسلام لهسر عهقل و تی گهیشتن دانراوه، وه لهسر بهلگه و سلماندن پراوه ستاوه، وه نه لهیرو باوهری نیسلامداو نه له یاسای نیسلامدا شتیکی وها نییه که دژایمتی و پیتکادان بکات له گهمل سروشتی مرۆفدا یان بیتی به بهر بهست له پرتگای گهیشتی به کهماتی ماددی و نهدهیی، وه ههر کهس چوو بیته ناو نیسلاموه حقیقته کهی ناسیوه خوژی و شیرینی به کهی چهشتوه.

جا نه گهر لئی ده رچو و پاشگمز بووه دواي نهوهی چوو نهوای و همستی پتی کرد، نهوه له راستیدا له حق و تی گهیشتن ده رچوو، وه دژایمتی بهلگه و سلماندن کردوه، وه له عهقلی ساغ و سروشتی راست لایداوه.

وه ناده میزاد کاتی نه گاته نهو ناسته نهوه نه گهر پتسه بۆ دورترین پله کانی هه لوه شانوه، وه نه گاته نهوه پیری لیژیونوه و نزمی وه کهستیکی ناوا نابن ژبانی بیارتزری، وه پهروشی بکری لهسر مانوهی چونکه ژبانی نهو سو دیککی گوره و مه بهستیکی پهروزی نییه.

نهوه له لایه کهوه، له لایه کی ترهوه نیسلام وه که بهرنامه یه کی گشتی بۆ ژبان، وه یاسایه کی تمواو بۆ خو و روشتی مرۆفایه تی، ههر نهبن دیوارکی بییت که بیارتزری، وه قه لغانیکی بییت پارێزگاری بکات، چونکه هیچ یاسایه که پراوه ستا و نابیت تیللا به ناگاداری کردن و پاراستنی له ههموو نهو شتانهی که پایه کانی نه له رزنتی و بینا کهی نه جو لیتن. وه هیچ شتیکی لهوه بههترتر نییه که یاساکه بیارتزری لهوانی لئی ده رنه چن و هه لته گهر پتسه، چونکه ده رچون و هه لگه پراوه ههر شه له قهواره و بونی یاساکه نه کات و بهره کهوتن و لغا و چوونی نه بات.

به راستی ده رچوون له نیسلام و هه لگه پراوه لئی شو رشیته که دژی نهو وه شو رشیش دژی نیسلام سزاکه تی نهها نهویه که یاسا دانراوه کان لهسری ریک کهوتوون، ده ربارهی نهوانی له یاسای دهولت و شیوه بریار داراوه کانی ده رنه چن.

وه ههر ناده میزادیک له دهولته شیوعی یه کهان بییت، یاله دهولته سه رمایه داره کاندا کاتی ده ربه جیت له یاسای نهو دهولته به خیانه تی گوره بۆ ولاته کهی تاوان باری نه کهن، وه خیانه تی گوره ش سزاکه تی عه دامه. ههر بزیه نیسلام له دانسانی سزای نی عه دام بۆ نهو کهسانه ی لئی هه لته گهر پتسه منطقی به له گهمل خو ی داو و له گهمل یاسا کانی تریشدا به یه که نه گات.

داواى تۆبە كردن له هەلگەراوه :

زۆر جار هەلگەراپنەوه له نىسلام له ئەنجامى ئەو شوبهەو گومانانە ئەبىت كە دىنە ناو دەرون و تەنگ بە نىمان هەلئەچنن.

وه پىويستە دەرفەتەك برەخسى بۆ رزگار بوون ئەو شوبهەو گومانانە، وه بەلگەو سەلماندى و هەا پىشكەش بكريت كە باوەر نەگەرنىتەموه بۆ ناو دڤ و يەقین و دلئىايش بۆ ناو دەرون،

وه وىژدان ئەحمەرنىتەموه و رزگارى ئەكات ئەو شوبهەو گومانانەى كە پىوہى نوساوه. وه لىترەدا پىويستە كە داواى پەشىمان بوونەوه بكريت له هەلگەراوه با چەند جار تەكيش هەلگەرتەموه، وه ماوہەكى پى بەرى هەتا بە خۆدەا، دىتەموه و بىر ئەكاتەوه ئەو خەيالەت و گومانانە بەدرو ئەخاتەوه، جا ئەگەر هەلئويستى راست كردهوه داواى ئەوہى گومانەكانى بۆ روون بووه، وه گەراپنەوه بۆ نىسلام و دانى نا بە هەردوو شەھادەكەدا وه دانى بەودا نا كە لە پىشەموه ئىنكارى لى ئەكرد، وه خۆى رزگار كرد له هەر ئاينەك كە پىچەوانەى ئاينى نىسلام بوو، ئەوه تۆبەكەى وەرئەگيرى، ئەگىنا تۆلەى بەسەردا جى بەجى ئەكرى.

وه هەندى له زانايان ئەو ماوہەيان بە سى رۆژ داناو و هەندىكيان وازىيان له دانانى ماوہى مۆلەتدان هيناو، بەلكو چەند جار ئەك موناقمەشو لى كۆلینەموهى لەگەلدا ئەكرى هەتا ئەزاندىرى كە ناگەرتەموه بۆ سەر نىسلام، ئەوكاتە تۆلەى بەسەردا جى بەجى ئەكرى.

وه ئەوانەى رايان وايە كە ماوہە كە سى رۆژە پەشتيان بەوه بەستووه كە ئەگىرنەموه: پىاوئەك لە شاموہ هات بۆ لای عومەر خوا لى رازى بىت عومەر پى فرموو: ئايا دەنگ و باسى دوور ولاتت پىيە؟ كابرا ووتى: بەلى. پىاوئەك دوواى ئەوہى نىسلام بوو بوو هەلگەراپنەوه و چوہ سەر بى باوەرى. عومەر فرمووى: ئەى چىتان لى ئەكرد؟ ووتى: هينامان لەملىمان دا. فرمووى: ئەى بۆ لەمەلئەكدا بەندتان نەكرد سى رۆژ و هەموو رۆژ ئەك كولىرەبەكتان نەدايە و داواى پەشىمان بوونەوتان لى ئەكرد، بەلكو بگەراپنەوه بۆ لای فرمانى خوا، لەپاشاندا فرمووى: خوايە من نامادە نەبووم و پى رازى نەبووم و فرمانم بە كوشتنى نەداوه و كاتى پىم گەيشت رازى نەبووم پى، خوايە من خۆم لە خۆنى ئەو كابرايە بەرى ئەكەم بۆ لای تو، شافىعى گىراوہەتىيموہ^(١).

وه ئەوانەى بۆ راي دووم چوون پەشتيان بەوه بەستووه كە ئەبوداود گىراوہەتىيموہ: موعاذ چوو بۆ لاي ئەبو موسا لە يەمەن، پىاوئەكى بىنى لەلاى كە دەست و پى بەسترا بوو.

(١) الشافعى (٢/٨٧).

ووتى: نئمە چىيە؟

ووتى: پياۋتىكە لە پيشاندا جۈلەكە بوو موسولمان بوو، لە پاشاندا گەراۋەتمە سەر ئاينى جۈلەكە بوو تەمە بە جۈلەكە.

موعاذ ووتى: دانانىشم ھەتا نەكوژى. ئەو ھوكمى پىنغەمبەر بوو. (ﷺ) سى جارى ئەوى دوبارە كۆرە جا فەرمانىدا كوشتيان^(۱)، ۋە ئەبوموسا پىش ئەوى كە موعاذ بېيىت بىست پۆژ يا نىزىكى ئەو داۋاي پەشيمان بوونەوى لىكردبوو. ۋە لە رىنگاي عبدالرزاق ۋە ھاتوۋە كە دوو مانگ داۋايان لىكردبوو بگەرتتەو سەر ئىسلام.

شوكانى ووتتەتتى: ۋە ئەوانى وتويانە داۋاي تۆبە لى ئەكرى جياۋازىيان ھەيە كە ئايا يەك جار بەسە؟ يان ئەبى سى جار بىتت، ۋە ئايا ئەو سى جارە لە يەك دانىشتندا بىتت يا لە ماۋى سى پۆژدا بىتت، ۋە ئىبىنو (بطلال) نەقلى كۆرۈۋە لە ئەلى يەو خۋا لىي رازى بىتت كە ئىبىت مانگى داۋاي پەشيمان بوونەوى لىكرى، ۋە لە نەخەئىيەمە كە بە بەردەۋامى داۋاي پەشيمان بوونەوى لى بكرى.

ھوكمەكانى (مردد) ھەلگەراۋە:

ئەگەر موسلمانىك ھەلگەرايەۋە پاشگىز بوۋە لە ئىسلام ئەو ھالەتەي كە لەسەرى بوۋە ئەگۆرەتت، ۋە بە پىي ئەو گۆرانە ئەو مامەلەيەش ئەگۆرەتت، كە ۋەك موسولمانىك لەگەتيا ئەكرا، ۋە چەند ھوكمىكى بۆ چەسپاۋە بە سوننەت كە لە خوارەۋە باسى ئەكەين:

(۱) پەيۋەندى ژن و مېردايەتى :

ئەگەر ژن يا پياۋ ھەلگەرايەۋە لە ئىسلام پەيۋەندى ژن و مېردايەتەيان ئەپچرى، چۈنكە ھەلگەرانەۋى ھەرىكەيان جياۋونەۋەيان پىتويست ئەكات، ۋە ئەو جياۋونەۋەش بە (فسخ) ھەلۋەشانەۋە دانەنرەت.

جا ئەگەر ھەلگەراۋە كە پەشيمان بوۋە ۋە گەرايەۋە سەر ئىسلام، ئەبى ئەقلى مەرىي تازە بگەنەۋە، ئەگەر بىيانەۋى ژبانى ژن و مېردى دەست پى بگەنەۋە^(۲).

(۱) البخاري (۶۹۲۳) ومسلم (۱۷۳۳/۱۵) وأبوداود (۴۳۵۴).

(۲) فوقها حنفية كان رايان وايه كە ھەلگەرانەۋى مېرد دانەنرە بە تەلاقى بائىن و ژمارى تەلاقەكانى پى كەم ئەبىت.

تۆله كان (الحدود)

وه دروست نۇجيه بۆي كه عهقدى زهواج بكات له گمّل ژنيكى تر له نههلى نو تايىنى كه چووته سەرى، چونكه شايستەى كوشتنه.

(۲) ميراتەكەى :

هەلگەراوه له ئىسلام ميراتى هيج كەس له خزمەكانى ناگرئى كه بئرى، چونكه هەلگەراوه تايىنى نۇجيه، وه كاتيك تايىنى نەبوو ميراتى خزمە موسلمانەكەى ناگرئى، بەلام ئەگەر نو كوژرا يا مرد و نەگەرايووه سەر ئىسلام، نوو هەرچى مالى هەببەت ئەدرتت بە ميرات گرەكانى له موسولمانان چونكه هەر لەوكاتموه هەلگەراوهتموه له حوكمى مردودايد.

پيارىكى پريان هينا بۆ لاي عەلى كورى نەبو طاليب كه له پيشموه نەصرانى بوو موسلمان بوو بوو، له پاشاندا له ئىسلام هەلگەرايووه، عەلى پىي فرموو: لەوانهيه بۆيه هەلگەرايتموه تا ميراتت دەست بگەوى. له پاشاندا ئەگەريتموه سەر ئىسلام؟
ووتى: نه.

فرموى: ئەى لەوانهيه داواي ژنيكت لئىكردين نوانىش نهيان دا بئى بيت، جا ويستوتە ژنهكەت بدەنى له پاشاندا بگەريتموه سەر ئىسلام؟
ووتى: نه.

فرموى: كەوابى بگەريتموه سەر ئىسلام.

ووتى: ناگەريتموه. هەتا ئەگەر بەمەسح. عەلى فرمانى دا له ملىان داو ميراتەكەيان دا به منداته موسلمانەكانى.

ئىبنو حزم ووتريفتى: وه له ئىبنو مسعوده وهك نوو بەسەرھاته هاتوو. وه كۆمەلتيك بئوه گفتيان داوه، لەوانه: لەيسى كورى سەعد و ئىسحاقى كورى (راھويه). وه نووش مەزھەبى ئەبى يوسف و عەمەد و يەكئى له رىوايەتەكانه له ئەجمەدوه.

(۳) نەمانى شيارىمەتى نوو كه سەرپەرشتى كەرىن لەسەر كەسيتكى تر:

هەلگەراوه له ئىسلام بۆي نۇجيه سەرپەرشتى كەرى كەسيتكى تر بيت، جا دروست نۇجيه سەروكارى ماره كوردنى كچهكانى بكات، و ژن بۆ كورە بچووكەكانى ماره بكات، وه پەيمانەكانى سەبارەت بئوان بەتالە، لەبەر نوو به هەلگەرانموه له ئىسلام سەرپەرشتى كوردنى لئى سەندراوهتموه.

سامانی (مرتد):

هەلگەرانەمە لە ئیسلام خاوەنیتى هەلگەراوە لانابات و ئەو مافانەى هەبەتى لە مالى خۆیدا لەنى ناستییتەمە و دەست بەردارى ناکات لەنى، وە لە ماڤ و سامانیدا هەر وەك کافرێكى ئەسلى وایە، وە بۆى هەبە بە ئارەزوى خۆى تەصەروف لەمالى خۆیدا بکات، چونکە شیاوبەتى تەواوى هەبە، وە بەمە کە موستەحقى کوشن ئەبیت مافى لە خاوەنەبەتى و مامەنە کردندا ناسپرىتەمە، چونکە یاسادانەرى ئیسلام بۆ هەلگەراوە لە ئیسلام جگە لە کوشن سزایەكى تری دانەناوە.

وە لەمەدا وەك کەسێك وایە کە حوکمى درابیت بە کوشتمەمە یا بە رەجم کردن.

چونکە کوشتمەمەى لە تۆلەدا یا بە رەجم کردن مافى خاوەنیتى لەئەسەبەتىتەمە، وە دەست بەردارى سامانەكەى ناکات.

رۆبشتنى هەلگەراوە بۆ خاکی بێباوەران :

وە هەر وەها مالهەكەى ئەمیتیتەمە بە مولى خۆى ئەگەر خۆى گەباندە سەر زەوى بێباوەران، وە لەلای کەسێكى ئەمین بۆى دانەنرێ، چونکە ئەو رۆبشتنەى مافى خاوەنیتى لەئەسەبەتىتەمە.

هەلگەرانەمەى زیندېق :

ئەبۇ حاتیمی سەجستانی ووتوبەتى:

(زندیق) وشەبەكى فارسىبە کراوە بە عەرەبى ئەسلەكەى (زەندەكرو)بە واتە دەلێ دۇنیا كۆتایى نایەت و هەر ئەمیتى.

لە پاشاندا ووتوبەتى: ئەعلەب ووتوبەتى:

لە زمانى عەرەبیدا ووشى زندیق نىبە بەلکو ئەگەر کەسێك زۆر فیتلای بىت پىئى ئەوترى (زندیق) وە ئەگەر ئەویان وىستبى کە خەلك مەبەستىتى ووتوبانە: مولىد، دەهرى. واتە ئەلین دۇنیا كۆتایى نایەت. وە جەمەرى ووتوبەتى: ووشى (زندیق) لە بت پەرسىبەمە.

(حافظ ابن حجر) ووتوبەتى: ئەو لەئەكۆلینەمەى دانەرى كتیبى (الملل والنحل) کردوربەتى راستە: کە ئەسلى زیندېق شوین کەوتوانى (دیصان) لەپاشاندا (مانى) لە پاش ئەو (مەزەدەك).

نەمەوى ووتوبەتى: زندیق کەسێكە هېچ نایىنكى نەبیت. وە لە (المسوى)دا بە كورتى ووتوبەتى: ئەو کەسەى کە پىچەوانەبە بۆ ناینى حەق ئەگەر دان بە ناین دا نەبیت و مل کەچى نەبیت نە بە روالەت نە بە ناوەكى، ئەمە کافرە.

تۆلەكان (الحدود)

بەلام ئەگەر كەسێك بە زمان دانى پيدا بنىت، وە دلى لەسەر بىباوەرى بىت، ئەو دوو روو (منافق).

بەلام ئەگەر بە روالەت و ناوەكى دانى پيدا بنىت بەلام هەندى لى شتانه كە سابت بوون لە دنيا بە زەرورەت بە جۆرنك لىك بەداتموه كە كە پىچموانەى ئەو بىت كە صەحابە و تايىعى لىكيان داوهمو، و نەتموئى ئىسلام ئىجماعىيان هەيه لەسەرى، ئەو ئەو كەسە زىندىقە.

وەك ئەوئى دان بەودا بنىت كە قورئان حەقە، وە ئەوئى كە تىايەتى باسى بەهەشت و دۆزەخ هەر حەقە، بەلام بلىت مەبەست لە بەهەشت هەر ئەو خۆشىيەيه كە بەدەست دى بەهۆى سىفەتە چاكەكانمو، وە مەبەست لە تاگر ئەو عەيب و نەنگەيه كە بە هۆى سىفەتە خراپەكانمو پەيدا نەبىت، ئىتر لە دەروە بەهەشت و دۆزەخ نەيه، ئەو كەسە زىندىقە. وە ئەوئى پىغەمبەر (ﷺ) فەرمووئەتى: (أولئك الذين نهاني الله عنهم) واتە: ئەوانە كەسانىكن خوا كوشتىيانى لىم قەدەغە كردوو، ئەو لە بارەى موناقيقەكانە نەك لەبارەى زىندىقەكانمو.

پاشان وتوئەتى: ياساى ئىسلام وەك چۆن كوشتى داناوە بە سزای هەلگەرانمو، بۆ ئەوئى هەرەشمو چاوترسىن بىت بۆ هەلگەراوەكان، وە بەرگرى بىت لەو دىنەى كە پىئى پازى بوو، هەرەهاش كوشتى داناوە بۆ سزای بوون بە زىندىق، تا هەرەشه بىت بۆ زىندىقەكان و دوورخستىنمو بىت لە لىكدانموئى فاسىد لە تاین دا كە دروست نەيه بوتوئى. لە پاشاندا ووتوئەتى: (تەئويل) لىكدانموه دوو جۆرە:

تەئويلىك كە پىچموانە نەبىت بۆ شتىك كە قەطعى و براوہ بىت لەلايىنى كىتاب و سونەت و رىك كەوتنى نەتموئى ئىسلام.

وە تەئويلىك كە دژايەتى بكات لەگەل ئەوئى كە سابت بوو بە شتىكى قەطعى، جا زەندەقە ئەم جۆرەيانە.

كەواتە هەر كەسێك ئىنكارى شەفاعەت بكات و ئىنكارى دىتنى خواى بەرز بكات لە پۆزى داويدا، يا ئىنكارى سزای ناو گۆر و پرسىيارى مونكەر و نەكەر و پردى صراط و لىچەرسىنموه بكات. جا يەكسانە كە بلىت: باوهرم بەو گىترەروانە نەيه. يان بلىت: باوهرم پىريان هەيه، بەلام حەدىسە كە تەئويل هەلئەگرئى. لە پاشاندا خۆى تەئويلىك باس بكات كە لەو پىتش نەبىت، ئەو زىندىقە.

وە هەرەها كەسێك بە هەردو شىخ بلىت: «ئەبو بكر و عمر» ئەهلى بەهەشت نىن، لەگەل يەك لەدواى يەكدا هاتنى حەدىس لەبارەى مژدە پى دانىيان بە بەهەشت، يا بلىت: پىغەمبەر (ﷺ)

تۆله كان (الحدود)

(خاتم النبوة) بهلام واتای نهم قسهیه نمویه که دروست نیهه دووای نمو به کس بووتری (نسبی). بهلام واتای (النبوة) که مرؤثیک له لایمن خواره نیراره بۆ سر خه لک و فمزه نیطاعه بکری و پاکه له گونا، و پاکه نموی لسمر هدله بینهتموه لسه شتانهیا که رای لسمریهتی، جا نمو (نبوة) له نیامه کانی دوای پیغمبردا (ﷺ) هدیة^(۱). نانهویه زیندیق.

وه جهماره ری زانایانی دووایی له حنده فی و شافیعییه کان لسمر نمو رتکن که هرکس لسمر نمو بۆچونه بروت نهم بکوژی. و الله أعلم. قسهی خاوه نی (الموسوی) تمواو بوو.

نایا سحر باز نهم بکوژی :

زانایان لسمر نمو رتکن که سحر کاریگرییه کی هدیة، وه نموی به حه لاتی بزانی کافره، بهلام جیاوازی بیان هدیة نموده که سحر حه قیقهتی هدیة، یا خه یال کردنه، وه ک چۆن جیاوازی بیان هدیة نموده که سحر کوفره یا کوفر نییه؟

بمو شیهه موش جیاوازی بیان هدیة ده رباره ی (ساحر) جادووگهر.

نمو حنیفه و مالیک و نه محمد و وتویانه: سحر باز نهم بکوژی به فیزیونی سحر و کاریگریه کی، چونکه کوفره، نیتر بی نموی داوای تۆبه کردنی لیبکری. وه شافیعییه کان و ظاهریه کان و وتویانه: نه گهر نمو کردهویه یا نمو قسهیهی سحره که پی نه کات کوفر بیته، نموه سحر بازه که هه لگه پراوه تموه له ناین و حوکی هه لگه پراوه ی نهدری بسمردا، مه گهر تۆبه بکات.

بهلام نه گهر کوفر نه بیته ناکوژی، چونکه کافر نه بووه، به لکو سهریچی کهره بهس.

له رواله تدا سحر سهریچی کردنی فرمانی خویه و له گونا هه گموره کانه، وه سحر باز به سحر کردنه که ناکوژی، مه گهر باوه ری و بیته سحر حه لاله، نه گهر باوه ری وه هابوو نه بیته هه لگه پراوه له ناین، نه ک به سحره که ی، به لکو به حه لال کردنی نموی که خوا حرامی کردوه.

نمو هوره ره خوا لئی رازی بیته نه گیرتموه که پیغمبر (ﷺ) فرمودیته: (اجتنبوا السبع الموبقات) فقیل: یا رسول الله وماهما قال الشرك بالله، و السحر، و قتل النفس التي حرم الله قتلها إلا بالحق، و أكل مال الیتیم و أكل الربا، و التولي يوم الزحف، و قذف المحصنات المؤمنات).

واته: دووریکونموه له حوت کوژه ره کان. ووتیان: نهی نیراوی خوا نوانه چین؟ فرمودی: هاوبهش بۆ خوا پهیدا کردن، وه سحر، وه کوشتنی کسه که که خوا کوشتنی حرام کردوه به

(۱) وه هندی قادیانی باوه ریان به غلام نه حمده که بانگوازی پیغمبرتی نه کرد به درۆ.

تۆله كان (الحدود)

حلق نەبىت، وە خواردننى مالى ھەتتو، وە سوود خواردن، وە پشت ھەلكردن لە كافران لەرۆژى جەنگدا.

وہ ھەلبەستنى تاوانى زىنا بۆ ئافرەتانى باوەردارى داوتن پاك.

ئىبنو حەزم دوواى ئەوى لە بەلگەكانى ئەوانە كۆلاو ھەتتو، وە ووتوانە سىحرباز كافرە و پىنوستە بكوژرى ووتوبەتتى: وە بە ھەجى ھاتو، وە سىحركردن كوفر نىيە، جا ئەگەر كوفر نەبىت، رەوا نىيە كوشتنى بكمەرە كەى، چونكە پىغەمبەر (ﷺ) فرمويەتتى: (لا يحل دم امرئ مسلم إلا بإحدى ثلاث: كفر بعد إيمان، و زناً بعد إحصان، و نفس بنفس)^(۱).

واتە: رەوا نىيە رشتنى خوئنى موسلمان بە يەكئى لەم سىانە نەبىت:

بىباوەر بوون دوواى باوەرھىنان، زىناكردن دوواى ژن ھىنان يا شووكردن، وە گيان بە گيان واتە كوشتنەو لە جياتى كوشتن.

جا سىحرباز نە كافرە نە پىياوكوژ وەك روونمان كردهو، وە نە زىناكەرى موھصەنە و نە دەربارى كوشتنى دەقىكى راست ھاتو، تا بجزرتە سەر ئەو سىانە وەك دەربارى جەنگاوەرى كافر ھاتو. لەپاشاندا ووتوبەتتى: كواتە ھەرامە رشتنى خوئنى سىحرباز بە دلتىايىيەو كە ھىچ گومانى تىدا نىيە.

وہ راي شيعە ئەويە كە سىحرباز ھەلگەراوہ بە لە تايين و ھوكمەكەى ھوكمى ھەلگەراوہ بە.

(كاهن) و (عراف):^(۲)

ئىمام ئەبو حەنەفە راي وايە : كە (كاهن) و (عراف) ھەقى كوشتىيان ھەيە بەپىي قسەكەى عومەر كە فرمويەتتى: ھەموو سىحربازىك و فالچىيەك بكوژن.

وہ لە رتوايەتتىكدا كە لىيەو ھاتو، فرمويەتتى: (ئەگەر تۆبەيان كرد نابى بكوژرتن).

زانايانى پيشىنى ھەنەفى رايان وابو، ئەگەر كاهن و عراف باوەرپان وابو، شەيتانەكان چى ئارەزوو بكمەن ئەيكمەن ئەو كافرە، بەلام ئەگەر باوەرپان وابو كە خەيالە و ئەوى ئەيكمەن ھەقىقەتتى نىيە كافر نابن.

(۱) تەخرىجى ئەم ھەدىسە رابوورد.

(۲) (كاهن) فالچى كەسەكە جەزكە رانەگري بۆ ئەوى دەنگ و باسى بۆ بەيتن. و (عراف) ئەو كەسەيە لە خۆيەو قسەكەكات و ئىددىيەى زانىنى غەيب ئەكات.

رېنگرى و جمرده يى (الحرابة)

پېتناسه كهى :

حرابة: كه رى برېشى پى نه لىن، -دهرچوونى كۆمه لىكى چه كداره لىناو خاكى ئىسلامدا بۆ ناژاوه نانهوه خوین رشتن و تالان كردن و ئىتكى ناموس و لىناوبردى كشتوكال و زهوى و زار و ناژەل.

وه بهو كاره دژايمتى ناين و رهوش و ياسا نه كمن.

وه جياوازى نى به كه نهو كۆمه لىه له موسلمانان كان بن، يا له كافره ذمى به كان بن، يا هاوپه يمان بن، يا كافرى جىنگى بن، مادام لىسر زهوى ئىسلام بن، وه مادام دهست درىژى به كه يان بۆ سمر نهوانه بىت كه خوئىيان پارىزراوه لهو كۆمه لىه جا له موسولمانان بن يان ذىمى بن.

وه وهك چۆن (حرابة) جمرده يى بهدەرچوونى كۆمه لىك له كۆمه لىه كان پىك دىت، ناواش بهدەرچوونى تىنيا كسى كىش پىك دى.

جا نه گمر تىنيا كه سىك دهسه لاتى كوشتن و برىنى همبوو وه تواناى بوو كه زال بىى به سمر گىيان و مال و ناموسى كۆمه لىكدا، نهوه نهو كسه (مخارب) جمردهو رىنگره.

وه نه چىته ناو ماناو مهفهومى (حرابة) وه ههموو (عصابة) چىته جيا جيا كان، وهك (عصابة) هى پياو كوشتن، وه (عصابة) هى مندا لى رفاندىن، وه چىتمى دزى و چونه سمر مالان و بانكه كان، وه همروه ها چىتمى رفاندى كچان بۆ داوئىن پىسى، وه وه چىتمى تىرور كردنى حاكم و كاربه دهستان بۆ گىره شىونى تىكدانى نىمن و ناسايش همروه ها چىتمى لىناوبردى ده غل و دان و كوشتنى ناژەل و گىانداران.

وه وشى (حرابة) له (حرب) وه وه رىگراوه. لهبر نهوه نهو كۆمه لىه ياخى بووه له ياسا ده رچوانه به (مخارب) جىنگ كمر دائىنرىن له لايه كهوه جىنگ له گم لى كۆمه لىدا نه كمن وه له لايه كى ترهوه جىنگ له گم لى ته عىلمات و ناموزگارى به كانى ئىسلام نه كمن كه هاتوون بۆ بهدهست هىنانى نىمن و ناسايشى كۆمه لى و سهلامتى كۆمه لى به پارىزگارى كردنى مافه كانى.

جا ده رچوونى نهو كۆمه لىه بهو شىويه به (مخاربه) دائىنرى نىتر لهوه وه وشى (حرابة) وه رىگراوه. وه وهك چۆن نهو ده رچوونه له كۆمه لى و ناينه كهى به (حرابة) جمرده يمتى ناو نىبىرت، همروه ها به رىنگا برىنىش ناو نىبىرت، چونكه به ده رچوونى نهو كۆمه لىه خه لىك له رىنگا دائىنرىن و ناوئىن پىيدا بۆن، له ترسى كوشتن و تالان كردن و ناتكى ناموسىيان يا له ترسى نهوى توشى شتى بن كه توانا يان نىبى روى بوه ستن،

وه همدى له زانايان به (دزى گموره) ناوى نهبين.

(هرابة) تاوانىكى گموره يه :

جمرده يمتى - يا رى گرى - به تاوانه گموره كان دائمنريت، همريزه قورثانى پيروز به دورترين عيبارت ناوى نمو كسانه ي بردوه كه خزبان خستوته ناو نمو تاوانموه، وه دايانون به (محارب) شمر كمر دژى خواو رهوانه كراوى خوا، وه ناوى بردون به هولدهرى فساد لىسر زوى، وه سزايه كى نمونده توندى بو داناون كه بو هيچ تاوانىكىكى دانمناوه.

خواى گموره نه فرمووى: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (المائدة: ۳۳)

واته: به راستى سزاي نمو كسانه ي نه چنگن دژى خوا و دهست درى نرى نه كمنه سر حوكمه كانى خواو نيرراوه كى، و هولتى خراپه كارى نهدن له زوى دا، نمويه كه بكرورتن، يا لىمدار بدرتن، يا دهست و قاچيان ببردن به پينچوانه ي يه كموه، يا له زوى دا دهرى بگرتن، نمو سزايه له دونيادا سرشورپه بزيان، و له رژى دوايشدا سزايه كى گموره توندوتيزيان بو نهييت نه گمر تويه نه كمن. وه پينغمبىر (ﷺ) راي گه ياندوه كه نمو كسه ي نمو تاوانه نه نجام نىدا شهرفى نمويه نى به كه سر به نىسلام بيت، نه فرمووى: (من حمل علينا السلاح فليس منا) رواه البخاري و مسلم من حديث ابن عمر^(۱).

واته: همركس چك دژمان هه لگري له نيمه نويه^(۲).

جا كه سىك شهرفى سر به نىسلامى نهييت به زيندويى، دواى مردنيس هم نايبيت، چونكه خه لكى نهمرن لىسر نمو شتويه ي كه له ژياندا لىسرى بوون، وهك چون زيندو نه كرتنموه لىسر نمويه كه لىسرى مردون. نمو هورپه رخوا لى نى رازى بيت نه گيرتتموه كه پينغمبىر (ﷺ) فرمورويتمى: (من خرج على الطاعة، وفارق الجماعة ومات، فميتته جاهلية) أخرجه مسلم^(۳).

(۱) البخاري (۷۰۷۱) و مسلم (۱۰۰/۱۶۳).

(۲) همركس چك دژمان هه لگري: واته هه لى بگري بو شهر كردن له گمل موسولمانان بنماحق. له نيمه نويه واته لىسر رىو رهوشى نيمه نويه، چونكه رىو رهوشى پينغمبىر (ﷺ) سرخستنى موسولمانو چنگ كردنه له پيناوى موسولماندا، نهك تواقندنى و شهر له گه لدا كردنى.

(۳) مسلم (۵۳/۱۸۴۸).

تۆله كان (الحدود)

واته: هر كس له طاعمتی نمو حاكمه ده چوو كه موسلمانان لاسر حاكمیتی رازین له هر رولاتینك بیته، له رولاته نیسلامییه كان، و له كۆمهلتی نمو كسانه ده چوو كه رتلك كهوتون طاعمتی نمو نیمامه بكن، وه بهو شیویه مرد، نمو مردنه كهی مردنیکى جاهیلییه.

مهرجه كانی (حرابة) جهردهیی :

پیتوسته (حاریون) جهرده كان چند مهرجیکیان تی دا بیت بۆ نمو شیواوی نمو سزادانراوه بن كه بۆ تاوانی جهردهیی و ریگری دانراوه نمو مهرجانهش ئهمانن:

۱- ته کلیف.

۲- بوونی چهك.

۳- دووری له ناوه دانی.

۴- ناشکراییی.

زانایان هممویان لاسر نمو مهرجانه رتلك نه كهوتون، بهلكو چند لیكۆلتینموه یان تیتدا هدییه كه له خوارهوه باسیان نه كهین.

(۱) مهرجه كانی ته کلیف :

مهرجه كه جهرده و ریگر ژسر و پیگهیشتوو بیت، چونكه نمو دووانه مهرجی ته کلیفن كه ته کلیفیش مهرجه بۆ بهجی هینانی تۆله.

هر بۆیه شیت و مندال هیحیان به (حارب) جهرده دانانرتن، مهرچهنده هاوبهشیش بكن له كاروباری (حاریه) دا چونكه به پیی شمرع هیحیان ته کلیفیان لاسر نییه. وه زانایان له هدا جیاوازییان نییه، بهلام جیاوازییان هدییه له هدا نه گهر مندال و شیت هاوبهش بن له ریگری دا.

نایا تۆله له كۆل ئهوانه تر نه كموئ كه هاوبهشییان كردوه له كاره دا، بههۆی نمووه كه له كۆل مندال و شیتته كه نه كهوت؟

همه نه فییه كان و وتویانه: بهلی تۆله یان له كۆل نه كموئ، چونكه نه گهر تۆله له كۆل همندیکیان بكموئ ئهوانی تریش نه گرتتوه بهو پیییهی كه هممویان به یه كهوه لیپرسراون بهرامبهر نمو كاره، وه نه گهر تۆله ریگرییان له كۆل كهوت نینجا سهیری نمو تاوانانه نه كری كه كردویانه به تاوانی ناسایی دانهرتن و سزا ندرتن لاسری بهو شیویه كه بریار دراوه.

جا نه گهر تاوانه كه كوشتن بوو كاری نمو ده درتته دهستی خاوهن خوتنه كه، بۆی هدییه یا لیی بیوری، یا تۆله لییكاتهوه. وه ههروه هایه به پیی تاوانه كانی تر.

تۆله كان (المحدود)

بهلام مهزهبي ماليكي و ظاهري و جگه لهوانيش نهويه نهگهر تۆلهكه له كۆل منداڤ و شيتى ناويان بكموي، له كۆل بهشداره كانى تر ناكموي، چونكه نمو تۆلهيه مافى خواي گهورهيه، وه نمو مافمش سهيرى تاكه كهمى تيا ناكري (بهلكو تهماشاي تاوانهكه دهكري).

وه نيترينهبي و نازادى نهكران به مهرج، چونكه ميترينهبي و بهندايمتى كار ناكهنه سهر تاوانى جهردهبي.

بهلكو جارى وا نيميت ژن و كۆيلهش نمو تواناو هيتزهيان نيميت كه لهخهلكى ترده هديه، بۆ پى و شوين دانان و چمك ههنگرتن و ياخى بون، كهواته حوكمى جهردهبييان بهسهردا نهدري وهك كهمانى تر.

(۲) مهرجى ههنگرتنى چمك :

مهرجه كه جهرده و رىگره كان چهكيان پىنيت، چونكه نمو هيتزهى كه پشتى پى نيمستق له رىگرتهكهياندا هيتزهى چهكه. جا نهگهر چهكيان پىنهبوو به جهرده دانانرين، چونكه ناتوانن رى لهو كهمانه بگرن كه بۆيان دىن.

بهلام نهگهر چهكهكيان بهرد و تىلا بوو تيا ههر به جهرده دادهنرين؟

زانايان لهوهدا جياوازن:

شافيى و ماليك و حنبهلهيه كان و نمو شمور و نمو يوسف و نيينو حزم ووتويانه:

نومانمش ههر به جهردهو رىبېر دائنرين، چونكه جزرى چمك نيعتبارى بۆ ناكري، وه همروهها زۆرى چمك، بهلكو نيعتبار تنها وا له رىبېرن دا.

نمو حنيفه ووتويتمى: (به جهرده و رىگر دانانرين).

(۳) مهرجى بيابان و دوورى له ناوهدانىيموه :

وه همندي له زانايان بوونيان له بياباندا نهكاته مهرج، جا نهگهر له ناو خانو و مالاندا نمو كاره بكمن بهرىگر دانانرين، چونكه پىنوسته كه پىبووترى تۆلهى رىبېر و رىنگهگر، وه رىبېرپينيش ههر لهبياباندا نيميت، چونكه لهناو ناوهدانىدا زۆر جار به فرىاي نهكمون و سامى جهردهكان ناميتن، بموه نمبن به دز دزىش جهرده و رىگر نيهه و تۆلهى رىگرشى لى ناسهندي.

نموش گفتمى نمو حنيفه و شمورى و نيسحاق و بهشى زۆرى زانايانى شيعهيه. همروهها قسمى (خرقى) به له حنبهلهيه كان، وه له (الوجيز)دا تهتكيدى نمو رايهمى كردهوه.

تۆله كان (الحدود)

وه كۆمهلتىكى تر له زانايان بۆ ئىكەن چوون كه حوكمى ئىكەن جۆره كسانه له يىبابان و ئاوه دانيدا وهك يەكە، چونكه نايەتەكە بە گشتى ھىمىو موچارىيىك نەگرتتەو.

وه لەبەرئەوى له ئاوه دانيدا زانايان گەورەترە، كەواتە لە پىشتەرە پىزبان بووترى جەردە، وه ئىكەن ياخىبووانەش نەگرتتەو كه پىك كەوتون لەسەر تاوان كارى و كوشتن و بىرەن.

ئەمەش مەزھەبى شافىعى و حەنبەلىيەكان و ئەبى ئىمروە. وه ئىمرواعى و لەيس و مالىكى و ظاھىرىيەكانىش گەفتيان لەسەر داوہ.

وه وادەرنەكەوى كه ئىكەن جىاوازييە بەپىي جىاوازي وولاتەكانە. جا ھەركەس مەرجى يىبابانى داناوہ سەبىرى لايمنى زۆرى كردوہ، يا ئىكەن لايمنى گرتوہ كه ئىكەن كارە لە سەردەمى ئىكەن لە ئاوه دانيدا روى نەداوہ، وه ئىكەن ئىمروەيان نەكردۆتە مەرج پىنچەوانى ئىكەن.

لەبەرئەوى شافىعى ئەلئىت: نەگەر سولتان لاواز بوو و جەردەيەتى لە ئاوه دانيدا زۆرتەر بوو ئىكەن بە جەردە ئەژمىرتىن. بەلام نەگەر بەو شىوہە نەبوو بە دز دائىمىرتىن لاي ئىكەن.

(٤) مەرجى ئاشكرايەتى :

وه لە مەرجەكانى رىگى و جەردەيى ئاشكرايەتىيە كه ئەبىت بە ئاشكرا مال و سامانى خەلك بىن.

جا نەگەر بە نەيتى بىبەن بە دز ئەژمىرتىن، وه نەگەر رفايان و ھەلاتن بە تالان كەرد دائىمىرتىن نەك بەرئىگر.

وه ھەروەھايە نەگەر يەك دوو كەس ھىرشيان كەردە سەر ئاخى كەروانەكەو شتىكيان لى رفاند، چونكه كارەكەيان ناگەرتتەو بۆ ھىزو دەسەلات.

بەلام نەگەر كاروانەكە ژمارەيان كەم بوو، وه جەردەكان بە سەرياندا زال بوون، ئىكەن بە رىگەر دائىمىرتىن.

ئەوہ مەزھەبى حەنفى و شافىعى و حەنبەلىيە.

وه مالىكى و ظاھىرى پىنچەوانى ئىكەن. (ابن العربى مالكى) وتويەتى: ئىكەن رايەتى ئىمە ھەلى ئەبىرتىن ئىكەن كه (حرابە) گشتىيە لە ئاوه دانى و چۆلەوانيدا، ھەر چەندە ھەندىكيان پىستىر بىن لەھەندىكيان، بەلام ناوى (حرابە) جەردەيەتى ئەيان گرتتەو، وه واتاي جەردەيەتىيان تىدا ھەيدە، وه نەگەر ئىكەن كەسە بە تىلايەكەوہ لە شاردا دەرچى بە شمشىر نەكوژىت، وه بە شتىكى توندتر

تۆله كان (المجدود)

نه گيرى نك به ناسانتر. چونكه نمو به فروفتل خهلكى روت كردۆتموه. وه كارى فروفتل ناشيرين تره له ناشكرابى لمبر نهوشه لىچوردن ههيه له كوشتنى ناشكرادا، وه بووه به (قصاص).

بهلام له كوشتنى به فيلدا نيهه چونكه بووه به (حرابة) كهواته ده رچوو كه رى گرى كوشتن بيتوست نهكات.

وه وتويمتى: لمو رۆژاندا كه قازى بووم كيشى كۆمه لىنكم هاتم بمردهست كه بو بونه جمرده له كۆمه لىنك نافرته تىكيان لمو كۆمه له دزى بوو به زال بوون به سمر ميره كيدا كه لمو كۆمه لهيه بوو سه برد بوورانه چۆلموانى يهك، پاشان به په له به شو تىنيانا گمران گرتىيان و هينايانن، منيش پرسىيارم كرد لهو كهسانى كه خوى گموره منى تاقي كرد بۆوه پىيان له موفتى به كان له باره يانوه، نهوانيش روتيان: نه مانه جمرده نين، چونكه جمرده يهتى له مال و ساماندا به نك له ناموس دا.

منيش پيم ووتن: (إنا لله و إنا إليه راجعون) نهى نازانن كه جمرده يى له ناموسدا زور ناشيرينتر و توندتره وهك له ساماندا، وه به راستى خهلك رازين مال و سامانيان تيدا به چييت و تالان بكرين، بهلام رازى نابن كه ژن و كچيان به تالان بريت، وه نه گمر لمو سزايه زياتر هه بوايه كه خوا فرموو يهتى بۆ نهوانه نه بوو كه ناموس و شهرفى خهلك به تالان نه بن، جا تير به ستانه و ناگاتان له خۆتان بيت هاو رى يهتى نه فام مه كمن، به تايهتى له فمتواو قمزادا.

(قرطبي) وتويمتى: موغتال وهك جمرده وايه، موغتال كه سيكه به فيتل خهلك له ناو نه بات بۆ نهوى سامانه كى بيات، با چه كيشى هه لته گرتىن، بهلام نه چيته ماله كه يوه، يا نه بيته هاو رى يى له سه فردا، زه هرى ده رخوارد نه دات و نه دى كوژى، جا نمو كسه به تۆله يى جمرده يهتى نه كوژى نك له جياتى خوين.

وه نريك لم قسه يه راي نيبنو حمزمه كه ووتويمتى: جمرده نمو كسه يه كه خۆى به زل بزاني و كاروان بترسيتن و خراپه كارى له رتگا و باندا بكات، چهك به شان بيت يا همر بن چهك بيت. به شو بيت يا به رۆژ، له ناوه دانىدا بيت يا له چۆلموانيدا، له كۆشكى خه ليفدا بيت، يا له مزگوتدا، كسى له گه لدا بيت يا به تنها، دا براين له بيا باندا يا له ديه اتدا دانيش تووين له ماله كانياندا يا له ناو قه لادا بن، خهلكى شارى گموره بن يا بچووك، همره ها تاكه كس بيت، يا زۆرين، ههموو نمو كهسانى كه رى بگرن به كاروان و خهلك بكوژن و تالانى بكمن و خهلك بريندار بكمن و نابروى خهلك بيهن، نهوانه جمرده و رى بگرن، زۆرين يا كه م.

بهوه دا ده رته كموى كه مه زه بى نيبنو حمزم فراوانترين مه زه بيه ده رياره يى (حرابة) جمرده يى و رى گرى.

تۆله كان (الحدود)

مالیکییه کانیس وه کنون، چونکه لای نمانیش هدرکمس رینگاویان پرمترسی بکات له همر شورنیک بیت، بههر شیویهک بیت، به جمرده و رتگر داننرین و شایستی سزای جمرده و ری گرن.

سزای (حرابة) یی گری:

خوای گموره لهبارهی تاوانی (حرابة) نم نایمتانهی ناردۆته خواروه:

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (المائدة: ۳۳-۳۴).

واته: به راستی سزای نمو کسانهی دژی خوا نهجنگن و دهست درژی نهکنه سر حوکهکانی خواو نیرراوهکی، و همولی فسادو خراپهکاری نهکن له زهویدا، نهویه که بکوژرین، یا لمدار بدرین، یا دهست و قاچیان به پیچهوانه بپریت (واته: دهستی راستی و قاچی چمپی یا دهستی چمپی و قاچی راستی). یا دهریدهر بکرین له زهویدا. نمو سزاو تۆلهیه ریسوایییه بۆیان له دنیاو و له رۆژی دوایشدا سزایهکی گمورهیان بۆ نعبیت. مهگمر نهوانه که تۆبه نهکن و پمشیمان نهبنموه خوایان دین پیش نهوی دهستان بیانگاتی، نهوانه مافی خویان له کۆل نهکوی، جا بزانن که خوا زۆر لی خوشبووه بۆ بندهکانی و میهرهپانه پیمان.

نم نایمتانه دهبارهی کسانیک هاتۆته خواروه که دهرحوون له موسولمانان و نهبنه جمردهو ری گرو همولی بلاویونهوی خراپه ندهن له زهویدا بهپیتی نهوی نهفرمووی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ نمو تۆبهیهش بۆ موسولمانانه.

وه زانایان همموو لمر نهوه ئیجماعیان هیه که نهگمر بی پرواکان کهوتنه دهستی موسولمانان و موسولمان بوون، نهوه نیسلام گیان و مالیان نهپارتزی، همرچنده پیش نیسلام بونیان تاوانی وهایان کردبی که کوشتنی پیوست کردبی لمریان.

﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ (الأنفال: ۳۸).

واته: بلی بهبی پرواکان، نهگمر واز له کوفرو دوشنایمتی پیغمبر ﷺ بهیتن و بگمیرنهوه بۆ سر نیمان به خوای تاک و تمنیاو شهرنهکردن له گمگن پیغمبرو پرواداران، نهوه خوا لههمموو تاوانه پیشوکانیان نهبوریت.

نهمش نعبیته بهلگهی نهوی که نایمته که دهبارهی موسولمانان هاتوهته خواروه، وه مانای (یحاریون الله ورسوله) واته: دژی موسولمانان نهجنگن بهو نازاوهو گیرهشیتونی و ترسی بلاوی نهکنهوه، وه دژی نیسلام نهجنگن به دهرحونیان له نامۆزگاری بهکانی نیسلام و سهریپچی کردنی.

تۆله كان (الحدود)

جا (إضافة) لكاندنی وشعی (حرب) به وشعی (الله) وه وشعی (رسول) راگه یاندنه که جنگ دژی موسولمانان هر ته لئی جنگ کردنه دژی خواو نیراوه کئی، همدروهک نموی خوا نه فرموی: ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ (البقرة: ۹).

واته: خواو نموانمی باوره یان هیناوه نه خه له تینن.

کواته وشعی (عجابه) جنگ کردن لیره دا مه جازی به.

(قرطبی) وتوبه تی: نه جنگن دژی خواو پیغمبره کئی نیستیعاره مه جازه، چونکه خوی گموره شهر له دژی ناکرئ، له بدر نموی همدو سیفاتی کمالی هدیه. وه له بدر نموی که واجبه به بهرز و بدریز دابنری له پیچواندن و شوبه اندن. وه واتا کئی نه جنگن دژی دوسته کانی خوا. وه خوا دهر برین و تمعبیری به نفسی خوی کردوه لهبری دوسته کانی له بدر نموی نازاردانی دوسته کانی زور لاگرانه، وه چون له جیاتی همزار و کم دهسته کان به خوی تمعبیری کردوه که نه فرموی: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ (البقرة من الآية: ۲۴۵).

واته: کئی قمرزکی چاک نهدات به خوا. نهمش له پروی هاندانه وه به تا بهزه یی یان پینانا بیتوه.

وه وتنه له سوننه تی صه حییشدا

(استطعمتك فلم تطعمني)^(۱).

واته: داوای خواردم لی کردی به لام خواردنت نهدامی - تمواو -

هوی هاتنه خواره وهی نم نایه ته:

جمعا وهی زانایان دهر باره ی هوی هاتنه خواره وهی نم نایه ته وتویانه: کومه لیک له هوی عوره ی هاتنه مدینه مو سلمان بوون، له بدر نموی همدو مدینه یان پی نه کموت نه خوش کموتن، پیغمبر (ﷺ) فرمانی پیدان بچن بو ناو و شتر گله کئی زه کات، نموانیش چون بو ناویان، وه فرمانی دا و شتری شیرداریان بو بهینن تا له شیره کئی و میزه کئی بخونه، کاتن نمویان کرد چاک بوونه، کاتن چاک بوونه شوانه کئیان کوشت و له نیسلام هه لگه پانه وه و شتره کانیان دایه بهر خویان و بردیان.

(۱) مسلم (۲۵۶۹).

تۆلەكان (الحدود)

پىغمبەر كۆمەلتىكى نارد بە دواياندا هېشتا رۆژ بەرز نىمبوۋوھ ھىتاياننموھ بۆ مەدىنە، پىغمبەر (ﷺ) فرمانى دا دەست و قاچيان بېرن و چاويان دەربھىتن^(۱). وھ لە دۆلتىكدا بە ناوى ھمپرە بەرەلايان كىردن وھ داواى ناويان نەكرد و كەس ناوى نەئەدانى تاوھ كو مردن.

ئىبو قەلابە روتوبەتى: ئىوانە كۆمەلتىك بوون دزىيان كىردىبوو پىاويان كوشتىبو و لە ناين ھەلگىراپوونموھ دواى ئىموھى باوھرىيان ھىتابوو، وھ دۇى خواو پىغمبەر (ﷺ) جىنگابوون. جا خواى گىموھ ئىم ئايەتى ناردە خواروھ: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾^(۲) (المائدة: من الآية ۳۳).

ئىم سزايانەى ئايەتە پىرۆزەكە بىريارى داوھ :

وھ ئىم سزايانەى ئىم ئايەتە داىناوھ بۆ ئىم كەسانەى دۇى خواو پىغمبەرەكەى نەجىنگىن و ھىمولى بلاووبوونموھى خراپە نەدن لەسەر زىمى يەككى لەم چوار سزايانەى لاي خواروھىيە:

۱- كوشتىن.

۲- يا لەداردان.

۳- يا دەست و قاچ بېرن بە پىتچىمانەى يەكموھ.

۴- يا دەرىمەدەركىردن بە زىمىدا.

ئىم سزايانەى بە عەطف كراوھىيى ھاتوون لە ئايەتەكەدا بە ھۆى پىتى (أو)موھ. جا ھىندى لە زانايان نەلتىن:

عەطف كىردنموھ بە پىتى (أو) ھەلتىژاردن نەگەىمىنى، واتە ھاكىم بۆى ھەىە سزايەك لەم سزايانە ھەلتىژىرى، چۆن بە بەرژوھەندى زانى، بىن ئىموھى سەىرى ئىم تاوانە بىكات كە جەردەكان كىردوويانە.

وھ بەشى زۆرى زانايان ووتىيانە: پىتى (أو) لىرەدا بۆ جۆراوچۆر كىردنە نەك بۆ ھەلتىژاردن، واتە سزاكان جۆراوچۆرن بەپىتى جۆراوچۆرى تاوانەكانە، وھ سزاكان بەپىتى تەرتىبى تاوانەكانە نەك لەسەر ھەلتىژاردن.

بەلگەى ئىموانەى كە نەلتىن پىتى (أو) بۆ ھەلتىژاردنە:

(۱) بۆىە وایان لى كرا چونكە ئىوان بەوچۆرىيان كىرد لە شوانەكە كىواتە تۆلە بوو. وھ جىزای خراپە خراپەىيە وھ كو خۆى.

(۲) البخارى (۴۱۹۲) ومسلم (۹/۱۶۷۱-۱۱) وأسباب النزول للواحدى (۲۲۵).

تۆلەكان (الحدود)

دەستى يەكەم ووتويانە: زمانەكە ئىشەنچە يېتۈست ئەكەت و لەگەل تەرتىبى ئايەتەكەدا نەروات.

وہ لە سونمەتدا شىئىكى وا سابت نەبووہ كە گۆرپىنى ئىو واتايە بگەيمەنیت. كەواتە ھەركەس دژى خواو پىنغەمبەر (ﷺ) بىجەنگى و ھەولتى بلاوبونوموى خراپە بدات لەسەر زەوىدا، ئىوہ سزاكەى يا كوشتنە، يا لە داردانە، يا دەست و قاچ برىنە، يا دەرىدەر كەرنە بە زەوىدا، بەپىنى ئىو بەرژەوہندىمى حاكم ئەيگىرتتە بەرچاوبۆ جىنەجى كەرنى يەكئى لەو سزاينە. ئىتەر خەلگىيان كوشتبى يا نەكوشتبى، مالىيان بردبى يا نەيان بردبى، وە يەك تاوانىيان كەردبى يا زۆر، وە لە ئايەتەكەدا شىئىكى وەھا نەھاتووہ بىتتە بەلگەى ئىوہى كە لەسەر حاكم يېتۈست بىت كۆمەلتى سزا لەسەر كەسەك دابنیت، يا واز لە جەردەكان بەپىنى بىن سزادانىان.

(قرطبى) ئەلئیت: ئىبو ئىمور ووتويەتى: نىمام ئارەزوى خۆرەتى بەپىنى روالئەتى ئايەتەكە، وە مالكىش ھەروەھى ووتوہ، وە ئىوہش لە ئىبنو عەبباسوہ گىرراوہتەوہ، ھەروەھى قەسى سەعیدى كورپى موسەبىب و عومەرى كورپى عبدالعزىز و موجاھىد و ضەحەك و نەخەئىيە، ھەموويان روتويانە:

نىمام ئارەزوى خۆرەتى لە ھوكمدانى (حاب) ەكان، بە ھەركام لەو ھوكمانەى كە خواى گەورە واجبى كەردووہ لە كوشتن، يا لە داردان، يا دەست و قاچ برىن بە پىنچەوانەوہ، يا دەرىدەر كەردن لە زەوىدا بەپىنى روالئەتى ئايەتەكە.

ئىبنو عەبباس ووتويەتى: ھەرچى پىتى (أو) تەك لە قورئاندا ھاتووہ بۆ ھەلبىژاردن و ئارەزووہ، ئىوہش زىاتەر ھەستى پى ئەكەرى بە روالئەتى ئايەتەكە.

ئىبنو كەئىر ووتويەتى: روالئەتى پىتى (أو) بۆ ھەلبىژاردنە وەكو ھار وىنەكانى تەرى كە ھاتوون لە قورئاندا وەك فەرمودەى خواى گەورە لەبارەى كەفارەتى پراوہ:

﴿فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا﴾ (المائدة: من الآية ۹۵).

وہ وەك فەرمودەى خوا دەربارەى كەفارەتى سوتىند:

﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْفَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ (المائدة: من الآية ۸۹).

ھەروەھى وەك فەرمودەى دەربارەى كەفارەتى فەيدە: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ﴾ (البقرة: من الآية ۱۹۶).

تۆله كان (الحدود)

بيتى (أو) له ههممو نماندا بۆ ههلبژاردنه، نهم نايتمش با بۆ ههلبژاردن بيت.

به لگه ئوانه و توبانه پيتى (أو) بۆ جۆراوجۆر كرده:

بهلام دهستى دووم به لگهيان بهوه هيتاوه تموه كه ئيبنو عبباس گيتراويستى يموه كه زاناترين كسه به زمانى عمره بى و به قورنان،

شافيى ره همتى خواى لى بيت له موسنده كهيدا نه گيترتموه لى يموه كه فرمويستى:

«نه گمر خه لگيان كوشتبوو، وه مالتيان بردبوو نموه له دار ندرين.

وه نه گمر خه لگيان كوشتبوو مالتيان نبردبوو نموه نه كوژرين و لمدار ندرين.

وه نه گمر مالتيان بردبوو كهسيان نه كوشتبوو نموه دهست و قاچيان به پينچوانموه نبرين.

وه نه گمر رينگيان ترسناك كردبوو مالتيان نبردبوو نموه له زهوى دا ده ريمدهر نه كرين».

ئيبنو كهثير و توبه تى: شايعتى نهم روون كردنموه يه نمو فرموده يه كه ئيبنو جبرير له تفسيره كهيدا رتوايى كردهوه، نه گمر سنده كهى صحيح بيت.

نه لى تى: عهلى كورپ سههل بۆي گيتراينموه، وه ليدى كورپ موسليم بۆي گيتراينموه، له يعزىدى كورپ حبيبموه: كه (عبدالملك) ي كورپ مهروان نامه يه كى نوسى بۆ نهمسى كورپ ماليك تيزيدا پرسى دهبارهى نهم نايه ته لى كردبوو. نهمش نامه كهى بۆ نوسى يموه پى راگه ياند كه نهم نايه ته دهبارهى چهند كسه عوره نيه كان هاته خواره وه كه له هۆزى بوجهيله بوون.

نهمس له نامه كهيدا و توبى: نوانه له نيسلام هه لگه رانموه شوانه كه يان كوشت و ووشره كانيان بردوو، رينگيان ترسناك كرده و، داوين پيسيشيان كردبوو.

وه و توبى: پينغمبهر (ﷺ) پرسى له جوبره نيل (عليه السلام) كرد بۆ حوكمى ئوانه تبه نه رى گر نهمش و توبى:

«همر كس مالى بردبوو رينگى ترسناك كردبوو دهستى بپره له تۆله مالى دزينه كهيدا، و قاچى بپره له تۆله ترسناك كردنى رينگه دا.

وه همر كس كسى كوشتبوو بيكوژه ره وه، وه همر كس كسى كى كوشتبوو رينگى ترسناك كردبوو داوين پيسيشى كردبوو له دارى به»^(۱).

(۱) تفسير ابن كثير (۲/۶۷).

تۆلهكان (الحدود)

وه وتویانه: نوهی که نوه پیتش نهخات که نایهته که بۆ جزواو جزورکردنه نهك بۆ ههلبژاردن، نوهیه که خوی گموره بۆ نوه خراپه کارییه سزاکانی پله پله کردوه، چونکه خراپه که بیان جیاوازه، لهوانه پیاو کوشتن، وه لهوانه تالان کردن وه لهوانه نهتکی ناموس، وه لهوانه لهناوبردنی کشتوگال و نازه.

وه له جمرده کاندایه دوو تاوان یا چند تاوانیک بهسهر یه کهوه نهکات. جا حاکم بۆی نییه به ناره زووی خۆی هیچ کهمیان بهو سزایه خۆی بیوی سزا بدات، بهلکو لهسهریمتی ههریه که بیان نوهندهی تاوانه کهی و پلهی خراپه کارییه کهی سزای بدات. وه نوهش دادپهروهییه.

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ (الشوری: من الآیة ۴۰).

واته: جمزای خراپهی خراپکار سزادانیمتی به خراپهیه کی وه کو خۆی بهی زیاده.

نوهش مزههیبی شافعی و نهجمده له راست ترین ریوایهته کانییدا، وه قسهی شمبی حنیفهیه لهرون کردنوهیه کدا لهو بارهیهوه.

کاسانی له (البدائع)^(۱) دا له قسهی نهوانه کۆلیوهتهوه که وتویانه پیتی (أو) بۆ ههلبژاردنه به لیکۆلینهوهیه کی زانستی و وتویهتی:

نوه ههلبژاردنهی هاتوه له حوکه جاجیاکاندا لهروی شیوهه به پیتی ههلبژاردن. کاتیک روالهته کهی بهرته نهگهر هۆیه کانی پتیوست کردنی نوه سزایانه یهك شت بن، وهك له كهفارهتی سوتند و كهفارهتی سزای راو کردنی کهسیك که له ئیهرامدا بی.

بهلام نهگهر هۆیه کان جیاوازی نوه بۆ ههریه که بیان حوکهی خۆی نهیتت، وهك له فهرموودهی خوی گموردها هاتوه که فهرموویهتی:

﴿قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذَّبَ وَإِمَّا أَنْ نَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا﴾ (الكهف: من الآیة ۸۶).

واته: روتمان نهی ذو القرنین یا سزایان بده یا چاکه بیان لهگهندا به کارهیتنه.

لیرهدا نوه (أو) لهنیوان نوه دوو رینگایهدا که باس کراوه بۆ ههلبژاردن نییه، بهلکو بۆ دیاری کردنی حوکه بۆ ههریه که بیان، لهبهر جیاوازی هۆی پتیوست بوون.

مانا کهشی نوهیه که یا سزای نوه کهسه بده که ستم نهکات، یا چاکه لهگهنا نوه کهسهدا بکه که باوهری هینارهو کاری چاکه نهکات.

(۱) (ج ۷ ص ۹).

نایا سهیری فرموده‌ی خوی گوره ناکه‌یت:

﴿قَالَ أَمَا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكْرًا وَأَمَا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحَسَنَىٰ﴾ (الكهف: ۸۷-۸۸).

واته: (ذوالقرنین) وتی: به‌لام هرکس ستم له‌خوی بکات و باوره نه‌هینتی، نیمه له دنیا‌دا سزای نه‌دهین، پاشان نه‌گهریت‌موره بۆلای پروه‌ردگاری، نه‌ویش سزایه‌کی گموره‌ی نهدات له‌ناگری جهه‌ننمدا. به‌لام نه‌وه‌ی بپوا نه‌هینتی له‌وان و کرده‌وه‌ی چاک نه‌کات نه‌وه له‌خواوه پاداشتی به‌هدهشتو، نیمه‌ش چاک‌ی له‌گه‌لدا نه‌که‌ین.

وه ری برینیش خوی له‌ خوی‌دا چند جوره، هرچهنده له‌ بناغدا هر یه‌ک نه‌گرنه‌وه، جاری وا هیده‌ تمنها به‌ بردنی سامانه، وه جاری وا نه‌ییت به‌ کوشتنه و هیچی تر، وه جاری وا نه‌ییت هر دوکیان به‌سهریه‌که‌وه نه‌کرین، وه جاری وا نه‌ییت تمنها به‌ ترساندن. وه هوی پتویست بوونی حوکه‌که‌ جیاوازه، که‌واته له‌سر هه‌لبژاردن دانانریت. به‌لکو له‌سر دیاری کردنی حوکه‌ بۆ هر جوره‌یان.

یا نم مانایه‌ش هه‌لته‌گرئ وه نه‌وه‌ی تریش که‌ باس کرا که‌واته به‌لگه به‌ شتی‌ک ناییت نیحتمال بییت.

وه نه‌گهر نایته‌ پی‌وزه‌که‌ به‌ رواله‌ته‌که‌ی لیک نه‌درایه‌وه ده‌ریاره‌ی حوکه‌ی (حارب). یان له‌سر ته‌رتیبه‌که‌ی دانه‌ندری‌و له‌ هه‌موو حوکه‌یکی باس کراودا جورنک له‌ جوره‌کانی ری‌گری تیا‌شاره‌وه نه‌ییت، وه‌ک نه‌وه‌ی خوی گوره فرمویه‌تی: نه‌گهر که‌سیان کوشتبوو بکوژرین، یا له‌ دارسدرین، نه‌گهر مالتیشیان بردبوو خه‌لکیشیان کوشتبوو، یا قاچ و ده‌ستیان به‌ پی‌چموانه‌وه به‌ریت نه‌گهر تمنها مالتیان بردبوو، یا ده‌ریه‌ده‌ر بکرین به‌ زه‌وی‌دا نه‌گهر ری‌نگایان ترسناک کرده‌بوو،

به‌و شتی‌وه‌یه جبرائیل (علیه السلام) بۆ پی‌نهم‌به‌ری باس کرد ﴿كَاتِبٌ يُّسْمِعُ الْبَشَرَ﴾ کاتیب نه‌بو به‌رده‌ی نه‌سلمی له‌گه‌ل هاره‌له‌کانی ری‌نگایان بپری له‌و کسانه‌ی که‌ هاتبوون مو‌سلمان بن. چونکه جوبرائیل (علیه السلام) فرموی: (إِنْ مِنْ قَتَلَ قَتْلًا، وَمِنْ أَخَذَ الْمَالَ وَلَمْ يَقْتُلْ قُطِعَت يَدُهُ، وَرَجُلُهُ مِنْ خِلاَفٍ، وَمِنْ قَتَلَ وَأَخَذَ الْمَالَ صُلْبًا، وَمِنْ جَاءَ مُسْلِمًا هَدَمَ الْإِسْلَامُ مَا كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الشُّرْكِ)^(۱).

(۱) سهیری سه‌چاره‌که‌ی پی‌شو بکه.

تۆلهكان (الحدود)

واته: همركس بكوژئ نه كوژرتتموه، وه همركس سامان بدزئت و نه كوژئ دهست و قاچي به پيچموانهي يه كموه نمبرئت، وه همركس بكوژئ و سامانيش بيات له دار ندرئت، وه همركس هاتبين موسلمان بيئت نموه نيسلام پيش خوي نروختين له شيرك و كوفر

پوون كردنموي راي نموانهي كه نهلين سزاكان جوړاو جوړ نمين بپيچي جياوازي تاوانهكان:

ووتمان جهماوهری زانايان رايان وايه كه سزاكان جوړاو جوړ نمين به پيچي جوړي تاوانهكه.

وه نه كرين به چمند بمشوه:

۱- جمردهيي يه كه تنهها ترساندنې كاروانهكان و رڼ برين بيئت، وه نموه زياتر جمردهكان شتي تر نه كمن، نموه جوړانه به زهوي دا دهريدهر نه كرين، ماناي دهريدهريش نمويه نموه جمردهانه لموه شارهي دانيشتون تييدا و خراپهيان تييدا كرووه دهريدهريش بۆ وولاتيكي نيسلامي تر، مهگمر نموه جمردهانه كافر بن نموكاته دروسته بۆ وولاتي بي باوه رانيش دهريدهريش. وه هيكمهت لموه دا نمويه نموه كسانه تالاي دوركوتنموه بچمژن وه ناچه كه له خراپهيان پاك بكرتتموه، وه خهلك نموه نازار و ناخوشي يانهيان لمبير بچيتتموه كه لموانموه توشيان بووه. وه لمواليكموه نه گيپنموه كه نه في كردن ماناي دهريدهريش بۆ وولاتيكي تر، بۆ نموه تييدا بمند بكرين همتا توبه يان دهريدهريش. نيبينو جمريريش نموه هه لپژاردووه.

حنه فييه كان رايان وايه كه نه في كردن بمند كردنه وه مانمويه يانه له بمنديخانه دا همتا چاك نمين، چونكه بمنديخانه دهريدهريش له فراواني دنياوه بۆ تنگه بمره يه كهي، جا نموه كسمي بخريته بمنديخانه وهك نموه وايه له زهوي دهريدهريش بۆ شوي ني بمنده كهي، به لگه شيان قسمي همندي لموه بمندي يانه يه كه لموه باره يمه ووتوبانه:

خرجنا من الدنيا ونحن من أهلها فلسنا من الأموات فيها ولا من الأحياء

إذا جاءنا السجن يوماً لحاجة عجبنا وقلنا: جاء هذا من الدنيا!

واته: له دنيا دهريدهريش له كاتيكا كه نيتمه خهلكي دنياين. جا نيستا نيتمه نه له مردوانين و نه له زيندوان. كاتي پاسمواني زيندانه كه ديتته سرمان بۆ كاريكي. لامان سهيره دهريدهريش له دنياوه هاتووه بۆ لامان!

۲- جمردهيي يه كه به بردني مال و سامان نيميئت بي نموهي كسمي تييدا بكوژري، سزاي نموش بريني دهستي راسته له گهل قاچي چمپ. چونكه نم تاوانه له گهل جمردهيي يه كه دا دزيشي تيايه، وه نموه دهست و قاچه كه نمبردي دم و دهست داخ نه كريت به هوي ناگر يا روني داخ كراو يا به هم رنگايه كي تر بيئت، بۆ نموه توشي خوين بمربون نيميئت و بمرئت. وه بويه بسو شيويه دهست و

تۆلهكان (الحدود)

قاچى نەبىرىت بۆ نەۋەي سوود لەو دەست و قاچە ۋە رېگرىتت كە نەبىراۋە. جا نەگەر نەۋكەسە تاۋانەكەي دووبارە كۆرۈۋە نەبىراۋەيان دەستى چەپى و قاچى راستى نەبىرىت.

زانايان مەرجى نەۋەيان دانائە كە نەبىت مائە تالان كراۋە كە بگاتە رادەي دانراۋ ۋە لەجىزى قايمدا ھەلگىرايىت چۈنكە دزىتى جەرمەيە كە سزاي دانراۋى خۆي ھەيە، جا كاتى جەرمە نەبىرام درا سزاكەي بە داۋەيەتى، نىتر تەنھا كەسەك كۆرەيىتى يا كۆمەلەك كۆرەيىتىيان يەكسانە.

نەگەر مائە كە نەگەيشتبۈۋە (نصاب) رادەي دانراۋ يا باش ھەلنەگىراۋ دەست و قاچ بېرىنى تىدا نايىت.

ۋە نەگەر جەرمەكان كۆمەلەك بوون نايە مەرجە بەشى ھەيەكەيان بگاتە (نصاب) يان نا؟

نەبىنو قودامە ۋە لائى نەۋەي داۋەتەۋە فەرمەيىتى:

نەگەر نەۋەي بىر دېۋيان بگاتە رادەي دانراۋ، بەلام نەگەر بەشى بىكەن بەشى ھەيەكەيان نەگاتە رادەي دانراۋ دەست و قاچيان نەبىرىت، بە قىياس بۆ سەر ۋە تەكەمان دەريارەي دزىتى.

ۋە بە قىياس بۆ سەر قەسەي شافىئى و خاۋەن پاكەن، بېرىن پىتۈست نايىت ھەتا بەشى ھەيەكەيان رادەي دانراۋ تەۋا نەكات، ۋە مەرجىشە كە شۈبھەي تىدا نەبىت.

بەلام مالىكىيەكان و ظاهىرىيەكان لەسەر ئەر رايە رىك نەكەتوون، ۋە نەۋەيان نەكەرتتە مەرج كە نەبىت مائە كە بگاتە (نصاب) و لە شۆنى قايم دا ھەلگىرايىت، چۈنكە (حراۋە) جەرمەيەكە خۆي جەرمەيەكە سزا پىتۈست نەكات بى نەۋەي سەيىرى (نصاب) و باش ھەلگىرتنى بىكەرت.

چۈنكە تاۋانى (حراۋە) جەرمەيەتى ۋەك تاۋانى دزىتى نەيە، ۋە سزاي ھەيەكەيان جىيە. چۈنكە خۋاي گەۋرە بۆ دزىتى (نصاب) دانائە بەلام ھىچى بۆ جەرمەيەتى دانائە.

بەلكو باسى سزاي (حراۋە) كۆرۈۋە لەبەرتەۋە پىتۈستە سزا بىدزىن لەسەر (حراۋە) جەرمەيەتىيان.

بەلام نەگەر لەناۋ تاۋان بارەكاندا خەمىكى مەجرەمى ماز دزراۋە كە ھەيىت نەۋەيان بېرىنى لەسەر نايىت، بەلام نەۋەي تر دەست و قاچيان نەبىرىت، لاي ھەنەلەيەكان و يەكەن لە پاكەنى شافىئى.

ۋە ھەنەفەيەكان ۋە تۈرەيە: كەسىيان دەست و قاچيان نەبىرىت لەبەر بوونى شۈبھە بىنەسبەت خەمەكە، ۋە تاۋان بارەكان ھاركارن بەيەكەۋە نەگەر لەسەر يەكەنكىيان سزاكە لاچۈۋ لەسەر نەۋەي تىرىش لائەچىت. ۋە نەبىنو قودامە راي شافىئى و ھەنەلەيەكانى پىتەش خەستەۋە ۋە تۈرەيە: نەۋە

تۆلهكان (الحدود)

شوبهده يه كه تايبهته بۆ تهنها كسيك، جا حمد له كۆل ئهوانى تر ناكهوت. واتاي ئهوه ئهوه يه كه شوبههه له كۆلخستن له خزم تى ناپهريت، وه ههر ئهوه به تهنها سزا نادرى، چونكه شوبههه كه لهو تى ناپهري (قسه كهى تهواو بو).

۳- جهرده يه يه كه به كوشتن بيت بى ئهوهى مالى تيدا بهريت. ئهوه جۆره يان كوشتنى جهرده كان پيويست تهكات ههركاتى حاكم دهسهلاتى بهسهر ياندا بيت، وه ههموو جهرده كان نه كوژرين با (قاتل) كوژه ره كهش يه كيك بيت. وهك چۆن ياريده دهريش نه كوژريت چونكه ههمويان هاوبهشن له جەنگين و تيكدانى سهرزهوىدا.

وه لىبوردنى خاوهن خوئين يا رازى بوونى به خوئين بايى به هيچ دانانريت، چونكه لىبوردنى خاوهن خوئين يا رازى بوونى به (ديه) خوئين بايى له (قصاص) دايه نهك له جهرده يه تىدا.

۴- جهرده يه يه كه به كوشتن و مال بردن بيت. له مه ياندا كوشتن و لهدار دانه.

واته سزا كه يان ئهوه يه به زىندوبى لهدار نهدرين ههتا نهمرن، وه ئهوه كهسه به تهخته يه كهوه يا به كۆله كه يه كهوه ئه بهستريت به پيوه دهسته كانى بۆ ئهه لاولا دريژ كرابييت، له پاشاندا رم و شيرى لىنهدرى ههتا نهمريت.

وه له زانا كاندا ههيه وتوبه تى: له پيشهوه نه كوژرى پاشان نهدرى لهدار بۆ نامۆژگارى و پهنه لىوه رگرتن.

وه ههيه وتوبه تى: لهسهر تهخته كه له سى رۆژ زياتر نابى بهينيتوه.

وه ئهوهى له پيشهوه باس كرا ههمورى ئيجتياهاى زانا يان بو، لهزير سايمى تهفسيرى ئايهته پيرۆزه كهوه.

وه ههركام لهو زانا يانه بيورايه كى راستى ههيه، جا ههركهس راى واييت كه ئارهزو نهدرته دهست حاكم بۆ ههلبژاردنى يه كى له سزا دانراوه كان ئهوه بيورايه كى لهسهر ئهوه يه كه عهطف كردن به پيى (او) نه يگه يه نييت،

وه فرمانه كه وازى لىهينراوه بۆ حاكم كه سزايه كه ههلبژيرى خراپه كهى پى لهناو بيري و بهرژه و ندى پى بيته جى.

وه ههركهس راى واييت كه ههر جهرمه يه كه سزايه كى ديارى كراوى بۆ دانراوه له ئايهته كهدا، ئهوه مه بهستى به جى هينانى داد پهروه رى يه له گه ل چاوديري كردنى ئهوهى خراپه پى لهناو نه چى و بهرژه و ندى پى ديته جى؟

تۆله كان (الحدود)

چونكه هممو زانايان كۆن لىسىر بەدى ھىتئانى مەبەستى شەرىعت بۆ لىناوردنى خراپە بەدى ھىتئانى بەرژەۋەندى.

ۋە ئىكۆشەننى زانايانە كە بۆ كاربەدەستان ئاسان ئەكات لە دەقەكان بگىن و پىئى تىكۆشان ئاسان ئەكات و يارمەتى زانست خواز ئەدات بۆ گەيشتن بە راستى.

ۋە بىن گومان كارى زۆر رۇئەدات لە (مخارب)، خراپەكارەكانەۋە جگە لىو كارانەنى زانايان پەنجەيان بۆ پراكىشاۋە.

ۋە ئەتوانىيى حوكمى گونجاۋ بۆ ئىو كارانە دەربەيتىرى لىمۇتەر رۆشنىيى ئىۋەي زانايان دەريان ھىتاۋە لە ئايەتە پىرۆزە كە لە حوكمە جوزئىيەكان.

بەرىمىچ دانەۋەي پەخنىيەك و لا بردنى كىشەيەك :

لە (المنار) دا ۋوتەتى: عەبدى كورپى حومەيد و ئىبىنو جەمىر گىتروايانەتەۋە لە مۇجائىدەۋە كە مەبەست لە فساد لىرەدا:

زىنا، و دزى، و كوشتن، و لىناوردنى كشتوكال و ئاژەلە. ئىم كارانە ھىمويان لە خراپەكارى و فسادن لىسىر زەۋى، ۋە ھىندى لىزانايان ئىو قەسەيى مۇجائىدىيان لى تىك چوۋە: بىۋەي كە ئىو تاۋان و خراپانە سزاي تايىمىيىيان ھەيە لە شەرىع دا جگە لىۋانەي لە ئايەتە كىدا ھاتەۋە.

جا زىناۋ دزى و كوشتن حەددى خۆيان ھەيە، ۋە لىناوردنى كشتوكال و ئاژەلەش دانەندى بە گۆتەرەي خۆي و بىكەر زامنى ئەبىۋە حاكىم تەعزىر و سزاي ئەدات بە جۆرەك كە بە ئىجىتەھادى خۆي پىئى بگات.

ۋە ئىو پەخنى گرانە ئىۋەيان لە بىر چوۋە كە ئىو سزا دانراۋانە بە دەقى ئايەتە كە تايىمىتن بە (مخارىن) لىو كۆمەلە خراپەكارانەي كە خۆيان بە زۆرۋ بە تاۋان ئەزانن بەسىر ۋەلى ئىمەردا و مىل كەچ نىن بۆ حوكمى شەرىع، ۋە ئىو حەددانەي تر بۆ تاك تاكى ئىو دزو زىناكەرانەيە كە مىل كەچن بۆ حوكمى شەرىع.

ۋە حوكمە كەيان لە قورئانى پىرۆزدا بە سىغى (إسم الفاعل) ي تەنىيا باس كراۋە ۋەك ئەفەرموى:

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ (المائدة: من الآية ۳۸).

ۋە ئەفەرموى: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ (النور: من الآية ۲).

ۋە ئىۋان كەردەۋە كانىيان ئەشارنەۋە بە ئاشكرا خراپە كە ئاكن ھىتا بلار بىتتەۋە، و خەلك چاۋ لە خراپەكەيان بگات، ۋە عىصابو كۆمەل پىك ناھىتن بۆ پارىزگارى كەردنى خۆيان لە حوكمى

تۆلهكان (المحدود)

شرع، هەربىزىه بە (محارب) و (مفسد) واتە بە جەنگ كەر دژى خواو پىغەمبەر و خراپەكار دانائىن. وە ئەم حوكمى ئىترە بەستراوە بە هەردوو سىفەتەكە بەسەر يەكەو.

وە كاتىك زانايان لەفزی موحاربييان باس كرد مەبەستيان موحارِب و موفسىدە، چونكە ئەو دوو سىفەتە بە يەكەو پەيوەستن. —قەسەكە تەواو بوو—.

ئەركى حاكم و نەتمووە بەرامبەر (حرابة) رێگى:

حاکم و نەتمووە هەردوو لاىيان بە يەكەو لىچەرسراون بەرامبەر ناگادارى كردنى ياسا و جىگىر كردنى ناسايش و پاراستنى مافى ئەندامانى كۆمەڵ، لە پارتزگارى كردنى گىيان و مالا و ناموسيان،

جا كاتىك كۆمەلەك پەرتەوازه بوون و لاىانداو هاتوچۆيان تىك داو رێيان بى و ژىانى خەلكيان رۆبەروى ئاژاوەو ناشوب كرد. لەسەر حاكم پىتۆستە لەگەڵ ئەوانەدا بچەنگى، وەك پىغەمبەر (ﷺ) ئەو كارەى كرد بەرامبەر عۆرەنى يەكەو، وە هەروەها وەك خەلىفەكانى دواى ئەو كوردىانە، وە لەسەر موسلمانانى پىتۆستە كە هاركارى يەك بەكەن لەگەڵ حاكم بۆ ئەوى رەگ و بىخى ئەو جۆرە كەسانە دەرهێتن، بۆ ئەوى خەلك بە خوشى و ناسايش بژىن، و هەست بە تامى ناشتى و دامەزران بەكەن، و هەركەس بچى بەلای كارى خۆبەو تى بكوشتى لە پىناوى خىردا بۆ خۆى و خىزانەكەى و نەتمووەكەى، جا كاتىك ئەو كەسانە تىك شكان لە مەيدانى جەنگ و بەم لاوادا پەرت و بلاو بوون نابى شوئىيان بەكەو و هىرش بەكرىتە سەر برىنداره كانىيان، مەگەر تاوانى كوشتىيان كردبى و مالىيان بردبىت، لەم كاتەدا شوئىيان ئەكەو هەتا ئەيان گەرن و تۆلەى (حرابة) رێگىيان بەسەردا جى بەجى نەكەرت.

تۆبەو پەشيمان بونەوى جەردەكان پىش ئەوى دەست گىر بەكرىن:

ئەگەر جەردەو خراپكارەكان تۆبەيان كرد و پەشيمان بونەوى پىش ئەوى دەستگىر بەكرىن و حاكم دەسلەتە بى بە سەريانا، خوا لە كەردەوكانى پىشويان نەبورى و ئەو سزايەيان لە كۆل نەكەوتت كە تايبەتە بۆ جەردە و رێگەر، بە پىنى فەرمودەى خواى گەورە كە نەفەر موى: ﴿ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ، اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ، فَاعْلَمُوا اَنْ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (المائدة: من الآیة ۳۳).

واتە: ئەو سزايانە سەر شۆرى بە بۆيان لە دونیاداو لە رۆژى دوايشدا سزايەكى گەورەيان بۆ نەبىت. مەگەر ئەوانە كە تۆبەيان كردبى پىش ئەوى دەست گىر بەكرىن. جا بزەنن كە خوا لىخۆشبو و مەهرەبانە.

تۆله كان (الحدود)

وه نموش بۆيه وه هايه چونكه تۆبه كردن پيش گرتيان و دهسالات بيسمرانا بهلگه نمويه كه ورژدانيان زيندر بۆتموه و نه يانموي ژيانتيكي خاوين و دوور له فساده و جنگ دژي خواو پيغمبهره كه دهست پي بكنموه، لمبر نموه لئيبوردني خوايي نه يان گرتتموه هممو مافه كانى خوايييان له كۆل نه كمويت نه گمر شتيكيان كردبي سزاي پيوست كرديت، به لام مافه كانى بمانده كانى خوايان له كۆل ناكمويت، نيتر سزازه وهك سزاي موچارىب ناييت بهلكو له بشى قيصادا ناييت، وه كاربان بدهست نمو كسيه كه تاوانه كيان بهرامبر كردوه نهك به دهست حاكم.

جا نه گمر كسيان كوشتبو نموه حتمى بووني كوشتنمويهان له كۆل نه كمويت، وه خاوهن خوين بۆي هديه لئيان ببوري يا قصاصيان لئ بسيتن. وه نه گمر كسيان كوشتبوو ماليشيان بردبوو، نموه له دار دران و كوشتنى حتمىيان له كۆل نه كمويت و قيصاص و زهمانتمى ماله كيان لسمر نيميتن. وه نه گمر همر مالتيان بردبوو دهست و قاچ برينيان له كۆل نه كمويت و ماله كيان لئ نيمسيتنرتتموه نه گمر به دهستانمويه مابوو، نموشى لئناوچوو بوو نرخه كيان لئ نيمسندري، چونكه نموه داگير كرده، دروست نويه بيتته مولكيان و نهدرتتموه به خاوهنى، يا لاي حاكم دانموي همتا خاوهنى نهدوزرتتموه، چونكه تۆبه كيان دروست ناييت همتا شته داگير كراوه كان نه گيرنمويه بۆ خاوهنه كانيان.

نه گمر كاربه دهستى وولات راي وه ها بوو مافى مالتى له جمرده كان نيميتن لمبر بهرژمويه ندى به كى گشتى، پيوسته له (بيت المال) نرخه كى بداتمويه به خاوهنى. وه نيبنو روشد له (بداية المجتهد) دا قسه زانايانى لم بارهيموه به كورتى باس كردووو و توبه تى:

وه نمويه تۆبه له كۆلى نه خات زانايان جياوازييان تويديه به چوار قسه:

۱- يه كمميان تۆبه تمنها سزاي (حرابه) جمرده يمتى له كۆل نه خات و بس، نيتر جگه نموه هرچى مافى خوا و ناده ميزادى لسمر بيت لئ نيميتن. نموه قسه مالىكه.

۲- قسه دووم تۆبه كردن سزاي جمرده يمو هممو مافه كانى خوا له زيناداو له خواردنمويه داو له دهست برين بهموي دزيمويه له كۆل نه خات، به لام مافى خهلكى له كۆل ناخات له ماو و خويندا مه گمر خاوهن كوژراوه كه خۆى لئى ببوري^(۱).

(۱) نمعه عادلانترين قسه به كه نيمه هلمان بژاردوو له پيشمويه ناگاداريان له سر داوه.

تۆلهكان (الحدود)

۳- قسمى سۆيىم: تۆبه كىردن ھەرچى مافەكانى خوا ھەيدە لاي ئەبات، وە ئەوانى تر لە خوئىن و مالىدا ئەمىنئىتمەو لەسەريان ئەگەر مالكە مابوو.

۴- قسمى چوارەم: تۆبه كىردن مافى نادرەمىزادى لە كۆل ئەخات لە مال و خوئىن، جگە لەو مالىنى بە ساغى مارتەمەو لايان.

مەرجەكانى تۆبه كىردن:

تۆبه پىروا ئەتى ھەيدە و باطين و ناوھكى ھەيدە، وە ياساى نىسلا م سەيرى پىروا ئەتەكە ئەكات ئەك ناوھكىيەكە كە خوا ئەيىت كەس نايانئى، جا ئەگەر جەردە تۆبه بەكات پىش دەسەلات بەسەريا، تۆبه كەي وەرئەگىرئى و شوئەمەوارەكانى لەسەر دائەمەزىت.

بەلام ھەندئى لە زانايان ئەمەريان كىردۆتە مەرج كە ئەبىن چەتە داواى ئەمان لە حاكم بەكات ئەوئىش ئەمانى بەداتئى.

وہ و تراوہ: ئەو مەرج نويە بەلكو پىويستە لەسەر حاكم ھەموو تۆبه كارئەك وەرئەگىرئەت.

وہ و تراوہ: ئەنھا چەك فرىدان و دورو كەوتنەو لە شوئى تاران و ئەمىن بوونەوئى خەلك لوتى بەسە، بىن ئەوئى پىويست بىت بەگىرئەتەو لاي پىشەوا.

ئىبنو جەرر باسئىكى ھىتاوہ و وتوئەتى:

عەلى بۆى گىرئامەو، كە وەلىدى كورپى موسلىم بۆى گىرئابووہ و وتوئى: (لەيئ و تويەتى. وە ھەروەھا موساى مەدەنى بۆى گىرئامەو - كاتئ ئەمىر بوو لەلامان - كە عەلى ئەسەدى ببوو بە (حاراب)، رىنگاى ترسناك كىردبوو خوئىنى رىشتبوو مالى بردبوو، خەلك و كارمەدەستان بەدوايا گەران كە بىگرن، بەلام ئەيان تىوانى ھەتا خوئى تۆبەي كىردو گەرايمەو، ھۆى تۆبە كەش ئەو بوو كاتئ گوى لئ ئەيىت پىارئەك ئەم ئايەتە ئەخوئىنى:

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ (الزمر: ۵۳).

واتە: بلى - ئەى مۇھەممەد - بە بەندەكانى مە ئەوانەى سەمىيان لە خوئان كىردوہ بە كىردنى تىوانى زۆر: لە مەيەرەبانى خوا ھىواپراو مەبىن، بە راستى خوا لە ھەموو گوناھەكان ئەبەورئى چونكە ھەر ئەو لئ بوردەيە ئەوانەى تۆبە ئەكەن و بە بەزەيىيە پىيان. جا ئەوئىش بە سەيرەو ئەوئەستئ و ئەلئى: ئەى بەندەى خوا: دو بارەى بەكەرەو ئەوئىش دو بارە بۆى ئەخوئىنئەتەو ئىتر شەشئىرە كەي ئەكاتەو بە كالانە كەيداو تۆبە ئەكات و ئەگەرئەتەو ھەتا بەرەبەيان ئەكاتەو مەدەنە، ئىنجا خوئى ئەشوات و ئەچئت بۆ مەزگوتى پىنغەمبەر (ﷺ) نوئىزى بەيانى ئەكات، لەپاشاندا لەناو سەحابەكاندا لە

تۆله كان (المحدود)

بمردم نمبی هوریره‌دا دائنیشی، کاتی دنیا روناک نمبیتموه خه‌لکه‌که نه‌یناسنموه بۆی هه‌لئسن، نه‌یش نه‌لئیت: بۆتان نویه هیچم لۆبکمن، چونکه به تۆبه‌کاری گه‌رامه‌تموه پیتش نموی ئیوه ده‌سه‌لاتتان به‌سمرما بیت. نمو هوریره‌ش نه‌لئیت: (راست نه‌کات). ده‌ستی نه‌گری و نه‌یه‌ئینی بۆ لای مەروانی کوری حه‌که‌م که نمیری مەدینه بو له زه‌مانی مو‌عاوی‌سه‌دا، پی‌ی نه‌لئیت: نمه‌ عدلیه به تۆبه‌کاری هاتۆتموه ئیتر ئیوه ناتوان هیچی لۆبکمن و بیکوژن جا وازیان لی هینا له‌هممو سزایه‌ک.

نه‌لی: عدلی به تۆبه‌کاری نه‌چیت بۆ جیهاد له‌ ری‌ی خوادا له‌ ده‌ریا، تووشی رۆمه‌کان نمبن جا که‌شتی‌یه‌که‌یان نزیک که‌شتی‌یه‌کی رومه‌کان نه‌خه‌نموه عدلی خۆیان بۆ هه‌لئداو نه‌چیته‌ ناو که‌شتی‌یه‌که‌یان نه‌وانیش لۆی رانه‌کمن و نه‌چنه لایه‌که‌ی تری که‌شتی‌یه‌که‌، که‌شتی‌یه‌که‌ لار نمبیتموه هه‌موویان نوقوم نمبن.

تۆله‌کان له‌ کۆل نه‌کمون به تۆبه‌پیتش نموی تاوان باره‌کان بدرین به‌ دادگا :

له‌ پیتشموه باس کرا که سزای (حرابة) جه‌رده‌یی له‌ کۆل (حاریین) جه‌رده‌کان نه‌که‌وی نه‌گه‌ر تۆبه‌یان کردو په‌شیمان بو‌نموه پیتش نموی ده‌سه‌لات هه‌ییت به‌سهری‌اندا، به‌پی‌ی فرموده‌ی خوی گه‌وره که فرموده‌تی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (المائدة: ۳۴).

واته: مه‌گه‌ر نمو که‌سانه که په‌شیمان نه‌بنموه پیتش نموی ده‌ستگیر بکرتن، جا بزانتن که خوا لی‌ بورده‌و میه‌ره‌بانه.

وه نمو حوکمه‌ تنه‌ها بۆ سزای (حرابة) نویه، به‌لکو حوکمیکی گه‌شتی‌یه هه‌موو تۆله‌کان رتک نه‌خات.

وه هه‌رکس تاوانیکی کرد پی‌یوست بوو سزا بدری له‌سهری، له‌ پاشاندا تۆبه‌ی لۆکرد پیتش نموی بگاته به‌رده‌ستی حاکم نمو سزایه‌ی له‌ کۆل نه‌که‌وی، چونکه نه‌گه‌ر به‌هۆی تۆبه‌وه سزاو تۆله له‌ کۆل نمو کۆمه‌له‌ بکه‌وی، نمو له‌پیتشتره له‌ کۆل که‌سانی تریش بکه‌وی که تاوانه‌که‌یان له‌تاوانی نه‌وان که‌متره.

وه ئیبنو ته‌یمی‌یه نموی پیتش خسته‌وه وتویه‌تی: هه‌رکس توبه‌ به‌کات له‌ زناو دزی و ناروق خواردنموه پیتش نموی بگاته به‌رده‌ستی حاکم، نموی راست بی‌ت سزاکه‌ی له‌ کۆل نه‌که‌وی. وه‌ک چۆن له‌ کۆل جه‌رده‌و ری‌ گره‌کان نه‌که‌وی به‌ ئیجماع نه‌گه‌ر تۆبه‌ بکمن پیتش نموی ده‌سه‌لات بیانگاتی.

تَوَلَّهَ كَان (الحدود)

وه قورطوبی و توبیتی: به لام نارهق خۆز و زیناکمران و دز نه گمر تۆبه‌یان کرد و چاک بوون و ده رکموت تۆبه‌یاندا، پاشان بیرینه لای حاکم نابج تۆله‌یان لی بسندری. به لام نه گمر برانه لای حاکم نینجا وتیان: تۆبه‌مان کردوه. وازسان لی ناهیتتری چونکه لمو حالتهدا وهک ری بر وهان که گیرابن.

وه نیسنو قودامه جیوازی زانایانی لمو باره‌یسوه پروون کردۆتسهوه و توبیتی: نه گمر کسیتک له (مخارین) حمددی لسمر بوو وه توبه‌ی کردو چاک بوو دوو ریوایتی لسمره:

(یه کمیان) تۆله‌که‌ی له کۆل نه‌که‌وی به‌په‌ی فرموده‌ی خوی گموره: «وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُّهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا» (النساء: من الآیة ۱۶).

واته: نمو دوامه نمو تاوانه نه‌که‌ن له تیره نازاریان بدهن، جا نه‌گمر تۆبه‌یان کرد و خۆیان چاک کرد وازسان لی بهینن. وه باسی تۆله‌ی دزی کردوه و فرمویتتی: «فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (المائدة: ۳۹).

واته: همرکس دوای دزی کردنه‌که‌ی تۆبه‌ی کردو خۆی چاک کرد، نمو خوا تۆبه‌ی لی قبولۆت نه‌کات، چونکه به‌راستی خوا لی خوشبو و میهره‌یانه.

وه پیغمبر (ﷺ) فرمویتتی (التائب من الذنب کمن لا ذنب له)^(۱).

واته: تۆبه‌کار له گونا هه کسیتکه که گونا‌هی نه‌ییت.

وه همرکسیش گونا‌هی نه‌بوو تۆله‌ی لسمر نیه.

وه پیغمبر (ﷺ) ده‌باره‌ی ماعیز کاتی هه‌لاتنه‌که‌یان پی راگه‌یاند فرمووی: (هلا ترکتموه یتوب فیتوب الله علیه؟)

واته: نه‌نه‌بوو وازی لی بهینن تۆبه‌ بکات و خواش تۆبه‌که‌ی لی وه‌ریگرت؟

وه لمبرته‌وه‌ی مافی تمواری خوی گموره‌یه به تۆبه له کۆل نه‌که‌وی وهک تۆله‌ی جمرده.

(دوه‌میان) تۆله له کۆل ناکموت، نمو هه‌ش قسه‌ی مالیک و نه‌بی حنیفسو یه‌کی له قسه‌کانی شافعی‌یه.

به‌په‌ی فرموده‌ی خوی بمرز: «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ» (النور: من الآیة ۲).

(۱) ابن ماجه (۴۲۵۰) وجمع الزوائد (۲۰۰/۱۰).

تۆله كان (الحدود)

واته: زيناكمرى نىرومىن همريه كه يان سد دارى لى بدن، نو تۆله لى تسندنش گشتى به بو تۆبه كاران و جگه لى وائيش. وه خىواى گموره نه فرموى: «وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا» (المائدة: من الآية ٣٨).

واته: دهستى دزى نىرو مى بىن، وه لى بىر نىروى پىنغمبىر (ﷺ) ماعىز و نافرته غامىدى به كى ره جم كردو دهستى نىروى بىرى كه بىرى له دزى كردنه كى نار نىقراى كرد. همچهنده نىوان هاتن بۆلاى پىنغمبىر (ﷺ) به تۆبه كارى و داواى پاك كردن نىروى يان نه كرد به حد، وه پىنغمبىر (ﷺ) نىرو كاره يانى ناونا تۆبه كردن، جا ده رباره رى ژنىك فرموى: (لقد تاب توبة لو قسمت على سبعين من أهل المدينة لوسعتهم)^(١).

واته: تۆبه به كى كردووه نه گمىر دابىش بىكرى بىسر حىفتا پىواى دانىشتوانى مدينىدا همىرويان نه گرىتموه.

وه عمىرى كورى سه موره هاته خىزمىت پىنغمبىر (ﷺ) ووتى: نى نىرراوى خوا، من ووشترىكم له هۆزى فلان دزىوه، پاك بىكهروه، پىنغمبىرىش (ﷺ) حىددى دزى لىسر جى به جى كرد^(٢).

وه لى بىر نىروى تۆلوه حىد بىرىتى و كه فارته به تۆبه له كۆل ناكوى، وهك بىرىتى سوتند و كوشتن، وه لى بىر نىروى ده سىلات بىسرىا هىبه تۆله كى له كۆل ناكوى به تۆبه وهك جىرده دواى نىروى ده سىلات بىسرىا هىبىت. جا نه گمىر ووتمان تۆله همىر به تۆبه له كۆل ناكوى نىا به تۆبه كه له كۆل ناكوى، يا نىبى كرده وى چاكىشى له گه لدا بىت؟

نهمىش دوو روى هىبه:

(به كىم) تۆله به تۆبه رىوت له كۆل ناكوى نىروش روالتمى قسى هاره لانى نىمىه، چونكه تۆبه حىد نه خات، جا چرىندراوه به تۆبه جىرده پىش توانا بوون بىسرىا.

(دووه م) كرده وى چاك نىعتىبارى بو نه كرى بىبىرى فرموىده خىواى گموره: «فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا» (النساء: من الآية ١٦).

واته: نه گمىر تۆبه يان كردو خىزان چاك كرد به كرده وى چاكه وازىان لى تهىتن.

وه فرموىمى: «فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ» (المائدة: ٣٩).

(١) أحمد (٤/٤٣٥) ومسلم (٤/١٦٩٦) وأبو داود (٤٤٤٠) والترمذي (١٤٣٥) والنسائي (٤/٦٣).

(٢) ابن ماجه (٢٥٨٨).

تۆلهكان (الحدود)

واته: هر كەس دواى ستم كردنى تۆبەى كرد و چاكەى كرد لەهەموو كردهوهكانىدا، ئەوە خوا لىخۆش بوو و بە بەزەبىيه.

جا لەسەر ئەو قسەيه ماوهيهكى بۆ دانەنرئ بۆ ئەوێ راستى تۆبەكەو چاك كردنى نىسەت و نىازى بزانرەت. وە ماوهكەش ديارى كراو نىيه.

وہ هەندئ لە هاوهلانى شافىعى ووتوبانە: ماوهى ئەو سالتىكە، وە ئەوكات دانانەش ديارى كرده و دروست نىيه.

ديفاع و بەرگرى نادهمىزاد لە گىانى خۆى و لە كسانى تر:

ئەگەر كەسێك دەست درتۆى كرده سەر كەسێك و وىستى بىكوژئ يا مالى ببات يا نابروى ببات، ئەو كەسە مافى خۆبەتى بچەنگئ لەگەل ئەو هيرش كەرەدا، بۆ پاراستنى گيان و مال و نابروى وە بەرگرى بكات لە سووكەو بۆ سووك و ناسان.

جا بە قسە دەست پى ئەكات يا هارار ئەكات يا پەنا ئەبا بە خەلك ئەگەر توانرا بەوانە ستم كار دوور بچرتەو.

بەلام ئەگەر هەر بە لئەدان دوور ئەخرايمو بۆى هەيه لئى بدات، وە ئەگەر بە كوشتن نەبوايه دورنە ئەخرايمو بۆى هەيه بىكوژئ بئ ئەوێ تۆبەى بكووتە سەر يا برىتى و ديه.

وہ خوینى كوژراو كەشى ناكووتە سەر چونكە ستم كار و هيرش بەربووه، وە ستم كارى هيرش بەر خوینى حەلالە و پىويست نىيه خوینى بەرئ.

وہ ئەگەر تەمەدا لئەكراو كوژرا لەوكاتەدا كە پارتزگارى لە گيان و مال و ناموسى ئەكرد ئەوە شەهيدە.

۱- خواى گەرە فرموسەتى: ﴿وَلَمَنْ اِنتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيلٍ﴾

(الشورى: ۴۱).

واته: هر كەس تۆبەى خۆى سەندەوہ لە ستمكارەكەى دواى ئەوێ ستمى لئە كرا، ئەوانە هىچ

كەس پئى بەسەريانەو نايەت.

۲- وە لە ئەبو هورەيرەو كە ووتوبەتى (پىاورتەك هاتە خزمەت پىنەمبەر ﷺ) ووتى: ئەى

نيرراوى خوا چى ئەفرموى ئەگەر كەسێك هاتە سەرم وىستى ماله كەم تالان بكات؟ فرموى:

مەدەلە ووتى: ئەى ئەگەر شەرى لەگەلدا كردم؟ فرموى: تۆش شەرى لەگەلدا بكە. ووتى: ئەى

تۆله كان (الحدود)

نه گهر كوشتمى. فرموى: تۆ شهيدى. وتى: نى نه گهر من نوم كوشت؟ فرموى: نو نه چيته ناگروه^(۱).

۳- وه بوخارى نه گيرتتوه كه يتغمبهر (ﷺ) فرمويى:

(من قتل دون ماله فهو شهيد. و من قتل دون عرضه فهو شهيد)^(۲).

واته: هر كس له پيناوى ماله كيدا بكوژئ شهيده، وه هر كس له پيناوى نابويدا بكوژئ شهيده.

۴- نه گيرتتوه: كه نافرەتیک نه چيته دهر بۆ دارهينان، پياويك دواى نه كموى و داواى كارى خراپى لى نه كات، نويش بهرديكى تن نه گريئ نه يكوژئ. نو كيشه يه يان گه يانده لاي عمر خوا لى رازى بيت فرموى: كوژراوى خوايه، سوتند به خوا نوه خوئنى نيه.

وه وهك چۆن پيوسته ناده ميزاد پاريزگارى له گيان و مال و نابرووى خۆى بكات هر بهو شيويه پيوسته لى سمرى بهرگري له كسانى ترش بكات نه گهر توشى كوشتن و مال براوى بوون يا توشى نابروچوون بوون، به لام به مارجيك گيانى خۆى نه خاته ممتسى يهوه.

چونكه بهرگري كردن له كسانى تر له بشى گوزيى خراپه پاريزگارى كردنى مافى كسانى تره. يتغمبهر (ﷺ) فرمويى: (من رأى منكرا فليغيره بيده، فان لم يستطع فليسانه، فان لم يستطع فليقلبه و ذلك أضعف الإيمان)^(۳).

واته: هر كس خراپه كارى يه كى بينى نى به دهستى بيگوزئ، جا نه گهر به دهستى نه يتوانى نى به زمانى بيگوزئ، نه گهر نه يتوانى به زمانى بيگوزئ با به دل پى ناخوش بيت نوهش لاواز ترين باوه و نيمانه.

نوهش له بابى گوزاندنى كارى خراپه يه.

تۆلى دزتى (حد السرقة)

به پاستى نى سلام پزى بۆ سامان داناوه، لى پوهوه كه ره گى ژبان، وه پزى خاوه نى پستى تاكه كانى داناوه بۆ سامان^(۱)، هممو كس، وه مافيانى تيدا بهشتيكى پوز داناوه. كه دروست نيه بۆ هيچ كس دهست دريژى بكات سمرالى كس به هيچ شيويهك.

(۱) أحمد (۲/۳۶۰) ومسلم (۱۴۰).

(۲) البخاري (۲۴۸۰) ومسلم (۱۴۱).

(۳) أحمد (۳/۱۰) ومسلم (۴۷۸) وأبو داود (۱۱۴۰) وابن ماجه (۱۲۷۵).

تۆلهكان (الحدود)

هر لمبر نمويه نيسلام دزی و داگیرکردن و مال دزین به فیتل و خیانت و ریساو فیتل بازی و گالته کردن به پیوانمو کیشانمو بهرتیلی حرام کردوو، وه هر مالیک ببهی هژیبه کی شرعی به دست هاتبی به مالیکی حرامی داناوه و دایناوه به خواردنی مالی خهلکی به باتل .

وه زۆر توندوتیژی کردوو ده ریساره دزی، و حوکی داوه دهستی دز بپرری که راستوخۆ دزی به کسی پئنه کری، وه لموهدا حکمهتیکی زۆر روونی هدیبه، چونکه دهستی ناپاک وهک نعدامیتیکی نهخۆش وایه له لاشهدا که پیوسته بپررت بۆ نموهی لاشه که تهندرست بیت.

وه بهخت کردن به هندیک له پیناوی همموودا لهو شتانهیه که عدقلهکان و یاساکان لهسری ریک کموتون. وه همروه ها له برینی دهستی دزدا په ندر عیبهت هدیبه بۆ نمو کهسانی دیت به دلپاندا مالی خهلک تالان بکمن و بیدزن، نیت ناورین دهست درتژ بکمن بۆ مالی کس، بموهش مال و سامان پارترزاو نعیبت. خوی گموره نه فمرموی: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (المائدة: ۳۸).

واته: پیار و ژنی دز دهستیان بپن له تۆلمی نموهی به ناحق مالی خهلکیان بردوو، نممه سزایه که له لاین خواوه تا خهلک چاربان لی نه کمن، وه خوا به دهسهلاته له مولکی خۆی داو کاردرسته.

حیکمهتی توندوتیژی له سزاکهدا :

حیکمهتی توندوتیژی له سزای دزی دا جگه له دهست درتژی به کانی تر که بۆ سر سامان و مال نه کری نمویه که له شرحی موسلیمی نیامی نموهی دا هاتوه: قازی عیاض رهجمتی خوی لی بیت فمرمویته: (خوی گموره سامانه کانی پاراستوه به واجب بوونی برینی دهستی دز، وه نموهی دانهناوه بۆ جگه له دزی، وهک پفاندن و تالان کردن و داگیرکردن. چونکه نهمانه کمن به نیسبت دزی بموه، وه لمبر نموهی نه توانری نهم جوړه بگپرتتموه به بانگ کردنی بۆ لای کاربدهستان و ناسانی شایهت گرتن لهسری به پینچهوانهی دزیتیموه، چونکه کم نه توانری شایهتی لهسر بگری، هر بۆیه به گموره گپراوه سزای سهختی بۆ داناوه، تا کاربگمتر بیت بۆ دوور کموتنموه لیتی.

(۱) ریزگرتنی نيسلام بۆ خاوهنی بهتی به کم لمبر نمويه که نموه سروشته، دووه پالتنره بۆ چالاکي، سیتهم عدالهته.

جۆره كانى دزى :

. دزى چمند جۆرى هديه:

۱- هندیکیان پیوست به (تعزیر) تمعی کردنه.

۲- هندیکیان حمد پیوست نهکن.

ئو دزیتییهی تعزیر پیوست نهکات: ئو دزیتییهیه که ئو مدرجانهی تیدا نییه که حمد پیوست بکات.

وه پیغمبهر (ﷺ) حوکمی ئو دزانهی ئهدا که تۆلهیان لسهر پیوسته به چمند بهرانبهر پینژاردن و غرامهکردن. ئو حوکمی دهربارهی ئو کهسانه دهرنهکرد که بهری دهرختیان ئه دزى که هیشتا لینه کرابۆوه، وه ههروه ها دزى مدیری ناو لهوهرگا. له شیوهی یه کهمدا دهست برینی لسهر بهری دهرختی لینه کراوهی لانهبرد.

ئهی فرموو ئو کسهی هندی میوهی لینه کردهوه بۆ خواردنی خۆی که پیوستی بوو هیچی لسهر ناییت.

وه همرکس شتیکی لینه کردهوه دوو ئهوهنده غرامهی نهخرتته سهرو سزا ئهدری.

وه نهگهر شتیکی لوه بهری دهرختانهی دزى که لسهر خرمانهکهی بوو نهگهر نرخى دزراوه که گهشتبوه رادهی دانراو (النصاب) که دهستی پین بپریت دهستی نهبرری.

وه له شیوهی دووه صدا حوکمی دا دهربارهی دزینی مهپرک له لهوهرگا دا که دوو ئهوهندهی نرخهکهی لینه بهسندرتهوه و لینه دانیکی باشیشی لینه بدری که کهسانی تری پین چاو ترسین بکرت. و حوکمی داوه دهربارهی ئهوهی له میگهلدا ئه دزری به دهست برین، نهگهر گهیشته ئهوه رادهیهی دهستی پین نهبرری. نهحمد و نسانى و حاکم که به صحیحی گهراوه گهراوانتهوه^(۱).

وه ئو دزیهی سزاکهی دهست برینه دو جۆره:

(یه کهم) دزیتی بچووک: ئهوهیه که پیوسته دهستی لسهر بهری.

(دووهم) دزیهی گهروه: ئهوهیه که به زۆر سامانی خهلك بهری. وه پینى نه لینه (حرابه)

جهردهیمتی که له پینشوه باس کرا پینش ئهه بهشه. ئینستاش تنها باسی دزیتی بچووک نهکین.

(۱) أحمد (۲/۱۸۰ و ۲۰۳).

پیتناسهی دزیتی:

(السرقه) دزیتی: نمویه مالیک یا شتیک به نهیتی بری. نموتری: (استرق السمع) واته به دزی یوه گویی گرتوه، وه له قاموس دا هاتوه (سرقه) هاتنه به پنهانی بۆ بردنی مالی کسیتک تر که له شوینی تایبتهی خویدا دانرابوو.

وه نیبو عمرهفه وتوبهتی: (سارق) لای عمرهه کسیتکه که به پنهانی بیت و شتیکی پارێزراو بهری بۆ نمویه خۆی خاوهنی بویت.

لهوی که خاوهنی قاموس و نیبو عمرهفه باسی نهکهن دزی کردن سۆ شتی تیدایه:
۱- بردنی مالی کسیتی تر.

۲- نمبۆ نمو بردنه به نهیتی و به پنهانی بیت.

۳- نمبۆ نمو ماله له شوینی پارێزراودا بویت.

جا نهگهر ماله که بۆ خاوهن بیت، یا له شوینی نهمیندا داننرابیت، یا به ناشکرا هه لگراییت. نموه نمو دزیتییه نیه که دهست برین پیوست بکات.

فرینمر و تالانکمر و ناپاک و خهیا نهتکار دزین :

لهبهر نموانهی پیشوو که باس کران ناپاک و تالان کمر و فرینمر به دز دانانترین، وه لهسمر هیچیان پیوست نیه دهستیان بریوت، ههچهنده پیوستیان به تهمی کردن و تهعزیر هیده.

له جابیرهوه خوا لئی رازی بیت، پیغمبهر (ﷺ) فرمویهتی: (لیس علی خائن، ولا منتهب ولا مختلس قطع) رواه أصحاب السنن و الحاکم و البیهقی و صححه الترمذی و ابن حبان^(۱).

واته: ناپاک و تالان کمر و فرینمر دهست برینیان لهسمر پیوست نیه.

وه له موحهمدی کوری شیهای زوهری یوه که وتوبهتی: کابرایه کیان هینا بۆ لای مسروانی کوری هه کم که له پهلینکی فراندبوو ویستی دهستی بریوت، ناردی بۆ لای زهیدی کوری ثابیت لهو باره یوه پرساری لئیکرد، زهیدیش فرموی: له شت فراندندا دهست نابریوت. مالیک له (الموطأ) دا گێراویهتی یوه^(۲).

(۱) أحمد (۳/۳۸۰) وأبودارد (۴۳۹۱) والترمذی (۱۴۴۸) والنسائی (۸/۸۸) وابن ماجه (۲۵۹۱)

والبيهقي (۸/۲۵۴) وابن حبان (۴۴۵۷) والحاکم كما في تلخیص الحبير (۴/۷۳).

(۲) مالك في الموطأ (۲/۸۴۰).

تۆله كان (الحدود)

ئىينو قەيم فرمويەتى: بېرىنى دەستى دز لەسەر سى درەم و وازەيتان لە فرىنەرو تالان كەر و داگىر كەر لە تەوارىتى حىكمەتى ياسادانەرى نىسلامە.

چونكە دز ناتوانى خۆى لى بېارىزى لىبەرئەموى خانوو كون ئەكات و كىلۆن ئەشكىتىن و جانتا و سندوق ئەبى، ئىتر خاوەن شت لەوانە زىاتر جى قايى نىيە، جا ئەگەر شەرع داينەنايە لەسەر ئەم دەستى دز بېرى ئىتر خەلك ھەمويان دزىيان لە يەكتر ئەكردو زىانەكە گەورە ئەبوو، وە مەينەتى بەدەست دزەو زۆر ئەبوو. بە پىچەوانەى تالانكەر و شت رىفین.

تالانكەر كەسكە بە ئاشكرا لەبەرچاوى خەلك شت ئەبات كە ئەتوان دەستى بگرن و نەيەلن و ستم لىكراو رزگار بگەن، يا لای حاكم شايەتى بۆ بەدەن.

بەلام رىفینەر شتەكە كاتى بى تاگايى ئەرفىنى ئەمەش جۆرە كەم تەرخمىيەكى تىدايە كە رى بەر رىفینەر ئەدات بىبات، چونكە ئەگەر كەم تەرخەم نەبىت و تاگاي لە خۆى بىت ناتوانى شتەكى برفىنى چونكە ئەم وەكو دز نىيە، بەلكو زىاتر لە ناپاك و خەيانەتكار ئەپىت.

و ھەرەھا رىفینەر ئەم مالى ئەى رىفینى بە زۆرى لە شوتنى پارىزراودا نىيە، چونكە ئەم كاتى بى تاگايىت يان چۆل كەردنت بەھەل ئەزانى و مالىەكەت ئەبات، كە ئەمە ئەتوانى خۆى لى بېارىزى كەواتە ئەم وەك تالانكەر وايە.

و ە داگىر كەر كارى ئاشكرايە لەبەر ئەم ئەم لە پىش ترە لە تالان كەر كە دەستى نەبىرت. بەلام ئەتوانى زىانى ئەمانە دوور بخرىتەو بە لىدان و بەندكەردنى زۆرو غەرامە كەردن.

حاشا كەردن لە (عارىة) شتى وەرگىراو بە ئەمانەت:

ئەوى دوو دلى تىدا بىت كە بە دزىتى دابىرتى يان نا، حاشا كەردنە لە شتى خواستراو، چونكە زانايان جىاوازىيان ھەدە لەم بارەيەو.

جەماوەر و تەريانە: ئەم كەسى حاشا بكات لەم شتەى خواستويەتى دەستى نابىرت، چونكە قورئان و سوننەت دەست بېرىيان لەسەر دزىتى پىوست كەردو، ئەم حاشا كەرش دز نىيە.

و ە ئەھمەد و نىسحاق و زوفەر و خوارىج و ظاھىرىيەكان بۆ ئەمە چوون كە ئەبى ئەموش دەستى بېرت، بە پى نى ئەمە ئەھمەد و موسلىم و نەسانى ئەگىرئەمە لە عانىشەمە خوالىتى پازى بىت كە فرمويەتى: ژنىكى مەخزومى ھەبوو شتى لە مالان ئەخواست و دوايى حاشاى لى ئەكەرد. پىغەمبەر (ﷺ) فرمانى دەست بېرىنى دا، جا كەس و كارى ھاتنە لای ئوسامەى كورى زەيد تەكايان لىكەرد كە بچىت بۆ لای پىغەمبەر (ﷺ) تەكاي بۆ بكات دەستى نەبىرت، ئەموش ھاتە لای پىغەمبەر (ﷺ) تەكاي لىكەرد، پىغەمبەر (ﷺ) فرمويى: (يا أسامة، لا أراك تشفع في حد من

تۆله كان (الحدود)

حدود الله عز وجل) واته: نهي نوسامه نعت بينم تكا بكهيت له حدودك له حدوده كاني خواي گموره دا.

لهپاشاندا پيغهمبهر (ﷺ) چوه سمر دو انگمو ورتاركي داو فرموي: (إِنَّمَا هَلْكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بَأَنَّهُ إِذَا سُرِقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا سُرِقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ قَطَعُوهُ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ لَقَطَعْتُ يَدَهَا).

واته: به راستي نهموه كاني پيش نيهو بويه له ناوچون چوكه نه گمر ده سلات دارتيكان دزي بكر دايه وازيان لئنه هيتنا، وه نه گمر همزارتيكان دزي بكر دايه ده ستيان نه بري، بسو زاتهي گياني مني به ده سته نه گمر فاطمهي كچي محمد بو ايه ده ستم نه بري. نيتر ده ستي ژنه مه خزومي به كه يان بري^(۱).

(ابن القيم) پشتي نهور ايه نه گري وه كسيك حاشا له شتي نهمانته بكات به دز داينم نيت به پيئي شمع.

له (زاد المعاد) دا فرمويته: نهمه كه پيغهمبهر (ﷺ) حاشا كمر له شتي نهمانته نه خاته ژنر ناوي دزوه وهك خستنه ناوي جوړه كاني خراپه ايه بسو ناو عاروق. نهموش ناساندني مبه ستي خوايه له فرممووده كه يدا به نهموه ي نيسلام.

وه له (الروضه النديه) دا هاتوه: نهور كسي حاشا نه كات لهو شته ي به نهمانته خواستويته ي نه گمر به زمان و لوغه تيش دز نهميت به شمع دزه، وه شمع عيش پيش زمان خراوه.

نيبنو قه ييم له (اعلام الموقعين) دا ووتويته: حيكه مت و بهرژه وندي به كه ي زور ديار و ناشكرايه، چونكه شتي خواستراو لهو بهرژه وندي يانه يه كه تاده ميزاد ناتواني وازيان لئنه هيتني. نهمش كارتيكي واجبه كه له كاتي پتويستي خواستمر بهو شته بيدرتي به خورا يي يا به كري.

وه خه لكيش ناتوان همموو كاتي ك شايته بگرن له سمر نهور شته نهمانته، وه به پيئي شمع و عاده ت و عورف ناكري و ناتوانري خواسته مني ندرري به كس له كاتيكا پتويستيان پويته ي. وه هيچ جياوازي به كه نيه له نيوان نهمه دا كسيك بگاته شتي خه لك به هوي دزي بسوه، وه له نيوان نهمه دا به خواستن بيبات و دوايي حاشاي لئنه كات، نهمه پيچموانهي حاشا كمر له سپارده كه به نهمانته لاي دانه نري، چونكه نهمه يان خاوه ن كه لوپه ل خوي كم تر خمي كردوه كه به ده ست پاكي داناوه باوه ري پي كردوه.

(۱) أحمد (۲/۱۶۲) ومسلم (۱۶۸۸/۹۸) والنسائي (۸/۷۳ و ۷۴ و ۷۵).

كفن دز و گۆرپه لدهروه:

ههروه ها نهوهی جیاوازی زانایانی لهسهره لهم بارهیهوه حوکمی گۆرپه لدهروهیه که کفنی مردو نهوزی، وه جهماوهری زانایان بۆ نهوه چوون که سزاکمی دهست برینه چونکه نههیش دزی پاستیه، وه گۆرپش شوینی پاراستنه (کهواته شیاوی دهست برینه).

وه نهبوحنیفه و محمد و نهوزاعی و شموری بۆ نهوه چوون که سزاکمی تهمن کردنه، چونکه گۆرپه لدهروه دز نییه، وه حوکمی دز وه رناگری، وه لهبهر نهوهی شتیکی بردووه که مولکی کس نییه، چونکه مردو خاوهنی هیچ نییه، وه لهبهر نهوهی له شوینی پارێزراودا ههلی نهگرتووه.

نهو سیفاتانهی پتیهسته نههتیهاری پێ بکری لهدزی کردندا:

له پتیهسه کمی پتیهوهوه ده رکوت که نههیت چهند سیفه تیکی دیاری کراو هههیت له دزیدا نههتیهاری پێ بکری. وه ههروه ها له شته دزراوه کهدا، وه له شوینی دزیه کهشدا، بۆ نهوهی نهو دزیه تهیه پتیهدی که ههدهدی تیدا پتیهسته نههیت.

وه لهممودوا روون کرد نهوهی ههیه که بیان دیت:

نهو سیفاتانهی که نههیت له دزدا هههیت ههتا پێ بلین دز و ههدهدی دزتی پتیهسته بکات له مانهی خواره ودا باس نه کهین:

۱- ته کلیف: بهوهی که نههیت دزه که پێ گهیشتهوی ژیر بیت، جا شیت و مندال نه گهر دزییان کرد ههدهدیان لهسهر نییه، چونکه موکه للهف نین، بهلام نههی مندال تهمن بکری نه گهر دزی کرد. وه نیسهلامهتی مهرج نییه بۆ دزیهتی، جا نه گهر کافری ذمی یا هه لگهراوه دزی کرد دهستیان نه بریت، وه چون دهستی موسلمان نه بریت، نه گهر دزی له ذمی بکات.

۲- ناره زوو: بهوهی که دزه که به ناره زوی خوی دزی بکات، نه گهر به زور دزی پێ کرا به دز دانانریت، چونکه زور له کردنه که ناره زوی لی دانهالی، وه دامالینی ناره زوش ته کلیف لانهبات.

۳- نههی دزه که له شته دزراوه کهدا شو بههی نههیت: نه گهر شو بههی هه بوو دهستی نابهریت. لهبهر نهوه دایک و باوک دهستیان نابهریت نه گهر ماله منداله کانیاان بلدن بههینی فهرموودهی پتیه مبههر (كف) که فهرمویهتی: (أنت ومالك لأبيك)^(۱).

واته: خوشت و ماله کهشت هی باوکتن.

(۱) ابن ماجه (۲۲۹۱).

تۆلهكان (المبود)

وه همدروها كورپو كچ به دزیتی مائی باوك و دایكیان، یا مائی یه کینکیان دهستیان نابهرت چونکه عادهت وایه مندال بئی ترسه له مائی باوك و دایك دا.

بایرهش همدروك باوك وهایه دهستی نابهرت له لایهنی باوكموه بیئت یا دایك، وهك یه كه، وه كس له ستونی نهمسهدا دهستی نابهرت لهسر دزینی شتی یه كتری بهرو خواری یا بهرو ژور - مهبستم باو بایرانه - وه همدروها كورهكان و نموهكانیان.

بهلام خزماتیتر جگه له خزمی پشتی، نمو حنیفه و شموری نه لاین دهست برین لهسر هیچ خزمینك نییه. كه مخرمه بئی، وهك پور (خوشکی باوك و دایك) وه خوشك و مام و خال و برا، چونکه دهست برینیان نه بیته پچراندنی سیلهی رهم كه خوا فرمانی داره به گه یاندنی.

وه له بهر نموه نهمانه مافی نموهیان هدی به چنه مائی یه كتره وه، نهمش بو خوی رینگا پیدانیتكه له خاوهن مالموه كه مرجی قایم هه لگرتنی پئی تیک نه چیت^(۱).

وه مالیک و شافیعی و نه حمدو نیسحاق خویان لی رازی بیئت ووتویانه: نهمانهش همركامیان دزی بكمن دهستیان نهمبرت له بهر نهمبونی شوبه له مالمه كدا.

وه ژن و میتره هیچیان دهستیان نابهرت نه گهر دزییان له یهك كرد، له بهر شوبهیی تینكهن بوونیان و شوبهیی مالمه كه، چونکه تینكهنی نیوانیان ریئی نموه نه گریئ نمو مالمه پپارتری به تهاوی، بهوش شوبه له مالمه كدا دروست نه بیئت، جا نه گهر مالتیک به تهاوی نهمپارترزاو شوبهیی تیدا بوو، دهست برین له كۆل نه خات.

نهمهش مزمه بیئی نمبی حنیفه و شافیعییه له قسه یه کی دا ره حمستی خویان لهسر بیئت، وه یه كئی له ریوایه تهمكانی نهمحمده ره حمستی خوی لهسر بیئت.

وه مالیک و شموری و ریوایه تینك له نهمحمده وه و یه كئی له قسه كانی شافیعی خویان لی رازی بیئت ووتویانه:

نه گهر همدیره كه یان خانویه کی تایبتمی همدوو كه لوپه له كمی تی خستبوو، نموه دهستی شموی تریان نهمبرت نه گهر دزی لی كورد له بهر بوونی پاراستن له لایه كموه و سمره خوی همدیره كه یان له لایه کی تره وه.

وه نمو خزمه تهمكارهی كه به خوی خزمتمی گموره كمی نه كات دهستی نابهری،

(۱) وه نهمه وهك میوان وایه كه ریئی نهمدا بههاتنه ژوره كاتینك دزی كرد دهستی نابهری.

تۆله كان (الحدود)

له عبدالله ی کوری عومرهده خوا لئی رازی بیت که فرمویهتی: پیارونک غولامیتی هیتا بۆ لای عومر خوا لئی رازی بیت پیی ووت: دهستی بیره لهبرئموه ی ناوتنه یه کی ژنه کمی دزیوه. عمر خوی لی رازی بیت فرموی: دهست برینی لیسر نییه لهبرئموه ی خزمهتکار تانه و که لویه لی بردون^(۱).

وه ئموه مزههبی عومر و ئیبنو مسعود بووه و کسیش له صحابه کان پیچهوانی نهیون. وه همرکس له (بیت المال) دزی بکات دهست برینی لیسر ناییت نه گمر موسلمان بیت، به پیی ئموه نه گپرنموه که کاربدهستیکی عومر خوالئی رازی بیت نامه یه کی نووسی بۆ عمر پرسیری لئکردهبوو ده رباره ی کسینک له (بیت المال) دزی بکات ئویش فرموی: (دهستی مهبره چونکه کس نییه مافی تیردا نهییت).

شیعی نه گپرنئموه: پیارونک له (بیت المال) دزی کردبوو، گه شتوه به عدلی خوا لئی رازی بیت ئویش فرموی: بهشینی خوی تیدایه، ئیتر دهستی نهبری.

جا قسه که ی عومر و عدلی هوی نه برینی دهستی ئمو کسه ی له (بیت المال) دزی بکات ده رته خات، چونکه ئمه شوبهه دروست نه کات وه شوبهه ری له به جی هینانی حمدی شرعی نه گری.

ئیبنو قودامه وتویهتی: وه ئموه له مالتیک دزی بکات که خوی هاوبش بی تیدا. وه حوکه که ی همروه هایه نه گمر کسینک له غنیمه دزی بکات که مافی تیردا هییت^(۲)، یا بهشی منداله کانی تیدا بیت یا بهشی گوره که ی، وه ئموه مزههبی جعماروی زانایانه^(۳).

ئیبنو ماجه نه گپرنئموه له ئیبنو عبباسوه خوا لئی رازی بیت که وتویهتی: بهنده یسک له بهنده کانی پینج یه کی غنیمه له پینج یه کی غنیمه، دزی کردبوو، وه گه یان دیا نه لای پیغه مبر (ﷺ) دهستی نهبری و فرموی:

(مال الله سرق بعضه بعضاً)^(۴).

واته: مالی خوی به هندیکی دزی له هندیکی کردوه.

(۱) مالك في الموطأ ۲/۸۴۰.

(۲) وه نه گمر مافی تیا نهبو ئموه دهستی نهبری به کوی زانایان.

(۳) وه مالیک بۆ ئموه چوه که دهستی نهبری، به پیی روالعتی نایمه که. که گشتی یبو تاییبت نه کراوه.

(۴) ابن ماجه (۲۵۹۰).

تزله‌کان (الحدود)

وه همدروه‌ها همرکس دزی لمو کسه بکات که قمرزی پین‌داییت و دواي خستبڼ. یان حاشای لویبکات و قمرز کوتر بیت، چونکه نو دزی‌یه وەرگرتنوهی قمرزه‌که‌یمتی، مه‌گمر قمرزداره‌که دان به قمرزه‌که‌دا بنیت و توانای دانوهی همدیت.

نموکاته قمرزدهر دهستی نمبرڼ نه‌گمر دزی بکات له خاوهن قمرزه‌که. چونکه لم‌دزیه‌که‌یدا هیچ شوبه‌یه‌ک نی‌یه.

وه لمسر دزینی شتوموکی خواستراو (عاریة) که به دهستی خواستروه بیت دست نابریت چونکه دهستی خواستمر دهستی نمانته و دهستی خاوهن شت نی‌یه.

وه کسینک مالینکی زهوت کردبیت و دزبیتسی له پاشاندا له شوتنی پارترزادا دایناییت، پاشان دزیک لوی بدزیت. نه‌جمدو شافیعی ووتویانه: دهستی نابری لمرنوهی له شوتنیکدا دایناره خاوهنی پینی رازی نمبووه، وه مالیک ووتویمتی: دهستی نمبرڼ، چونکه شتینکی دزیوه هیچ شوبه‌ی تیندانی‌یه له پاراستنی مالی تاوا.

نه‌گمر تنگ و چه‌نمه دروست بوو لمانا خه‌لکدا و یه‌کیتک خوارده‌مهنی‌یه‌کی دزی، نه‌گمر خزیا خواردنیا ن همدو دهستی نمبرڼ، چونکه پتویستی بوو دزی‌یه نمبووه.

به‌لام نه‌گمر خواردنیا ن نمبوو دهستی نابریت، لمرنوهی مافی نموی هدیه بمشی پتویستی خوی بڼرت.

عومر خوی لوی رازی بیت فرموی: له سالی گرانی و برسینه‌یدا دهستی دز نابریت.

وه مالیک له (الموطأ) دا ووتویمتی: چند بدنده‌یه‌کی حاطب ووشتری پیارتکی موزه‌نیا ن دزی و سربان بری‌جوو. نمویان گه‌یانه عمری کوری خطاب، عمر فرمانی دا به کوته‌یری کوری صهلت دهستیان بریت، پاشان عمر فرموی: وا دیاره برسیت کردون، لپاشاندا فرموی: سویند به خوا بیت نمبرڼرم به شتویه‌ک توانات بمسریا نمشکن. نه‌جا به کابرای موزه‌نی فرموی: نرخی وشتره‌کمت چنده بوو؟

نمیش ووتی: (والله) چوار سد درهمیان دامی نمداره، عمر فرموی: هشت سد درهمی بده‌ری.

نیمبو وه‌هه‌ب نه‌گیترتوه که (عمرای کوری خه‌ططاب دواي‌شوهی فرمانی دا به کوته‌یری کوری صهلت دهستی نموانه بریت که دزی‌یان کردبوو، پیارتکی نارد به شوتنیا ندا که بیان هینتی. نمیش هینانی، نینجا به عبدالرحمن ی کوری حاطبی فرموی: (من نه‌گمر وام نغانیا‌یه که پتوه کاریان پینی‌کمن و برسینان نه‌کمن به جزرتک نه‌گمر مالینکیشیان ده‌ست کموت که خوا حرامی

کردوه بیخۆن دهستیام ئه‌بیری، به‌لام سویند به‌خوا چونکه‌وازت لی هینان به‌شیوه‌یه‌ک بیتت ئه‌بیرتیم که بت تمزنتی.

ئهو سیفه‌تانه‌ی که پتویسته له‌ماله‌ دزراوه‌که‌دا هه‌یتت:

ئهو سیفه‌تانه‌ش که پتویسته له‌ماله‌ دزراوه‌که‌دا هه‌یتت ئه‌مانن:

(یه‌که‌م) ئه‌بی له‌و مالانه‌ بیتت له‌بهرده‌ست دا بیتت و خاوه‌نی هه‌یتت و دروست بیتت بفرۆشری وه له‌جیاتی شت وه‌ریگیرئ. چونکه‌ هه‌رکس عاره‌ق یا به‌راز به‌دزی ده‌ست بپرنی له‌سه‌ر ئه‌یه‌ به‌ خاوه‌نه‌که‌شی کافری ذمی بیتت، چونکه‌ خوا خاوه‌نیتتی ئه‌وانه‌ی حه‌رام کردوه‌و سوود لئه‌وه‌رگرتنیانی حه‌رام کردوه‌و به‌نیسه‌به‌ت موسولمان و ذمی وه‌که‌ یه‌که^(١).

وه هه‌روه‌ها له‌سه‌ر دزینی ئامیتری پا‌بواردن وه‌که‌: عود و که‌مانچه‌ و شمشال و ئهو جۆره‌ شتانه‌ ده‌ست بپرن ئه‌یه‌، چونکه‌ ئه‌وانه‌ ئامرازتکن دروست ئه‌یه‌ به‌کاره‌یتنیان لای به‌شی زۆری زانایان، که‌واته‌ له‌و شتانه‌ نین که‌ مامه‌له‌یان پێ بکریت و خاوه‌نیان هه‌یتت و فرۆشتنیان دروست بیتت، وه ئه‌وانه‌ی به‌کاره‌یتنیان به‌ره‌وا ئه‌زانن له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌دا رێک که‌وتون که‌ به‌ حه‌رامیان ئه‌زانن بۆ ئه‌بیرنی ده‌ستی که‌ستیک که‌ ئهو شتانه‌ ئه‌دزی له‌بهر بونی شوبه‌ه تیا‌اندا، شوبه‌هش حه‌ده‌ لا ئه‌بات. وه زانایان جیا‌وازی‌یان هه‌یه‌ له‌ دزینی مندالی ئازاد که‌ ته‌میزی نه‌بن.

ئهو حه‌نیفه‌ و شافیعی و تو‌بیانه‌: ئهو که‌سه‌ی ئهو جۆره‌ مندالانه‌ به‌دزی ده‌ستی نابیرئ چونکه‌ مال ئه‌یه‌، به‌لکو ته‌مئ نه‌کری، وه ته‌گه‌ر خشل و جلی باشیشی له‌بهردا بیتت هه‌ر ده‌ستی له‌سه‌ر نابیرت، چونکه‌ هه‌رچی پتوه‌ی بیتت له‌ زێرو زیو له‌گه‌ڵ منداله‌که‌دا‌یه‌و مه‌به‌ست له‌ دزینه‌که‌ی ئهو شتانه‌ ئه‌یه‌.

ئهو یوسف و تو‌به‌تی: ته‌گه‌ر زێرو زیوه‌که‌ی و لیباسه‌کانی به‌ راده‌یه‌که‌ زۆر بوو که‌ ده‌ستی دزی له‌سه‌ر ئه‌بیرا یان شتی دیکه‌ی له‌گه‌ڵدا بوو ئه‌وه‌ ده‌ستی ده‌بیرئ.

وه مالیک و تو‌به‌تی: له‌سه‌ر دزینی ئهو منداله‌ ده‌ست ئه‌بیرت، چونکه‌ گه‌وره‌ترین مال‌ه‌ وه ده‌ستی دزه‌که‌ له‌سه‌ر مال‌ه‌که‌ خۆی نابیرت، به‌لکو له‌بهر ئه‌وه‌ ده‌ستی ئه‌بیرت چونکه‌ دل زۆر بۆ

(١) ئهو حه‌نیفه‌ پای وایه‌ که‌ رویه‌ بۆ ذمی ئاره‌ق و به‌راز، وه هه‌رکس بیان فو‌تیتن زه‌مانتی نر‌خه‌که‌ی له‌سه‌ره‌، به‌لام له‌مه‌دا رێکه‌ له‌گه‌ڵ زانایان له‌ نه‌برانی ده‌ستیک که‌ بیان دزی، چونکه‌ دارایی ته‌واو نین که‌ ئه‌وه‌ هه‌رچه‌ بۆ حه‌د.

تۆله كان (الحدود)

ئەشتانە ئى ئەدا بە تايىبەتى ئەگەر مەندالەكە ئازادىيەت زىاتەر دىل بۆي لىئەدات لە مەندالى بەندە يەك.

وہ دزی مەندالى بەندەي بچووكى بى تەمىز دەستى ئەبەرىت، چونكە مائە، بەلام ئەگەر مەندالەكە جياكەرەوہ بوو دزەكەي حەددى بەسەردا جىبەجى ناكەرت. چونكە ھەرچەندە مائەكە ئەفروشرىت و ئەكەرىت بەلام دەسەلاتى بەسەر گىيانى خۇيدا ھەيدە، كىواتە لەجىنگەي قايدا نەدزراوہ (پارەنزراو نىرە).

بەلام ئەشتانەي بە خاوەن بونيان دروست بىت و فرۆشتىيان دروست نەبى، وەك سەگىك پى درابىت بە فرۆشتى، و وەك گۆشتى قورىانى، ئەشەب و تويەتى كە لە مالىكىيەكانە: دەستى دز ئەبەرىت لەسەر دزىنى سەگىك پى درابىت بە راگرتى^(۱).

ھەرەھا ئەصەبغ لە مالىكىيەكان دەربارەي گۆشتى قورىانى و تويەتى: ئەگەر ئاژەلە قورىانىيەكەي دزى پىش سەرىپىنى دەستى ئەبەرىت، بەلام ئەگەر دواي سەرىپىن دزى دەستى ناپەرت.

بەلام دزىنى ئاوو بەفر و ئالف و خوئ و گل، خاوەنى (المغنى) ئەلەيت: ئەگەر ئاوى دزى دەستى ناپەرى لەسەرى، ئەبۇبەكر و ئەبو نىسحاقىش ھەر ئەوہيان و تىوہ، چونكە مائەكە نىيە مامەلەي پىبەكرى، وە جىاوازىش نازام لەناو زاناياندا لەسەرى.

بەلام ئەگەر ئالف و خوئى دزى ئەبۇبەكر و تويەتى: دەستى لەسەر ناپەرت، چونكە لە شەرعدا ھاتوہ خەلك لەوانەدا بە گشتى بەشدارن وەك ئا و ھان.

ئەبو نىسحاقى كورپى شاملا و تويەتى: دەستى لەسەر ئەبەرىت چونكە مامەلەيان پى دەكرى وەك كا و جۆ و ھان.

بەلام لەبارەي بەفر. قاضى ئەلەيت: ئەمىش وەك ئاواہ چونكە ئاوتەكە بەستويەتى لە سەھۆل ئەچىت، وە زىاتەر لە خوئ ئەچىت لەبەرنەوہي زۆر جار خوئى ئەگۆرەرت كىواتە وەك خوئى ئا و ئا و ھايە.

بەلام گل و خۆل ئەگەر زۆر بەنرخ نەبىت بۆ خەلك وەك ئەوانەي ئامادە ئەكەرتىن بۆ قوردان و خانو پى كردن دەستى لەسەر ناپەرت، چونكە مامەلەي پى ناكەرت، بەلام ئەگەر زۆر بەنرخ بىت وەك

(۱) سەگى رىدراو بە راگرتن سەگى پاسەوانى و كشت و كالز و سەگى راوہ.

تۆلەكان (الحدود)

كۆپى ئىرمەنى كە بۆ دەرمەن نامادە ئەكرىت، يا بۆ شوشق نامادە ئەكرىت، يا بۆ رەنگ كوردن وەكو سىرتش، ئەو دولایمەن وەردە گرن.

۱- يەكەمیان دەستى لەسەر نابىرىت، چونكە لەو رەگزانەن كە مامەلەیان پىن ناكىرىت و لەئار ئەچن.

۲- دەستى لەسەر ئەبىرىت، چونكە مامەلەیان پىن ئەكرىت و ھەلئە گىرىئى بۆ شاران بۆ بازىرگانى وەك عودى ھندى واىە.

بەلام دزىنى ئەو شتانەى لە ئەسلدا رەوان وەك ماسى و بالتندە كە گىرابن و لە شوئىنى پارىزراودا دانەنرابن دەست بىرىنى لەسەر نىرىە.

بەلام ئەگەر لە شوئىنى پارىزراودا بوون زانايان جىاوازىيان ھىبە لەسەرى.

لە مەزھىبى مالىكى و شافىئىدا رەوايە دەستى دزەكەى بىرىت، چونكە مالىكى دانراوى سوددارى سەرىخۆى پارىزراوى دزىوہ (كە لە جىنگەى تايبەئىدا بوو).

وہ ھەنەفىيەكان و ھەنبەلىيەكان بۆ ئەو چوون دەستى لەسەر نابىرىت بە پىنى ئەوئى لە پىنغەمبەرەوہ (ﷺ) گىرراوہ ئەوہ كە فەرموويەتى: (الصيد لمن أخذه).
واتە: (نىچىر بۆ ئەو كەسەىە بىگىرىت).

جا ئەم فەرموودەىە شو بەھدەك دروست ئەكات كە تۆلەى پىن لائىبىرىت، عبد اللہ كۆپى بىسار وتويەتى: پىيارىكيان ھىنا بۆ لای (عمراى كۆپى عبدالعزىز مەرىشكىكى دزى بوو، رىستى دەستى بىرىت سالى كۆپى عبدالرحمەن پىنى ووت: عثمان خوائ لى رازى بىت فەرموويەتى: دەست نابىرىت بۆ بالتندە.

وہ لە رىوايەتىكى تردا ھاتووە كە (عمراى كۆپى عبدالعزىز پەرسى لە سائىبى كۆپى يەزىد، ئەمىش ووتى: ئەم دىوہ كەس لەسەر دزىنى بالتندە دەستى بىرىن، وە دەست بىرىنى لەسەر ئۆيە بۆ ئەو، عمىش بەرەللاى كەرد. ھەندىئ لە زانايان ووتىانە: ئەو بالتندانەى بە رەوا دانراون ئەوانەن كە رابىكرىن ئەك لە مەرىشك و مەراوى، چونكە پىتويستە لەسەر دزىنى ئەو دووانە دەستى دزەكە بىرىت، چونكە مالى خەلكن و نىچىر نىن.

وہ ئەو ھەنەفىيە و تويەتى: دەست بىرىن ئۆيە لەسەر دزىنى خوارە ھەنى تەرە وەك ماست و گۆشت و ميوەھاتى گەيشتو، وە ھەرەھە لەسەر دزىنى پووش و دار، وە لەسەر دزىنى ئەو شتانەى زوو تىك ئەچن، با نەرخى شتە دزراوہ كە بگاتە رادەى دانراو بۆ دەست بىرىن، چونكە ئەو شتانە خەلك

تۆله كان (الحدود)

زۆر به پەرۆشی نین، وه عادهت وایه خاوه نیشی رهزلیکیان لیسر ناکات، نیتر پیوست به سرزه نشیش ناکات به نیهبته توانوه وه له شوتنی توارو قایمشدا دانانترین.

وه بهینی ئهوهی پیغمبهر (ﷺ) فرمویهتی: (لا قطع فی عمر و لا کثر)^(۱).

واته: دهست برین نییه لیسر خورمار ناوه رۆکی دارخورما.

چونکه ئەمانه شوبههێ بەش پێوه بوونیان تێدا ههیه، لهبهر بوونی هاوبهشی گشتی، بهینی فرموودهی پیغمبهر (ﷺ) که فرمویهتی: (الناس شرکاء فی ثلاثه: الماء، و الکلا، و النار)^(۲).

واته: خه لک هاوبهشن له سه شتدا: ئاو و لهوه رگه و ئاگر.

وه ئهوهی زانایان جیاوازییان ههیه لیسری، دزینی قورئانه. ئهبو حنیفه و تهریبی: (ههرکس قورئان بدزیت دهستی نابهریت، چونکه ماڵ نییه، وه لهبهر ئهوهی هممو کس مافی ههیه تێیدا.

وه مالیک و شافعی و ئهبو ثور و ئهبو یوسف له هاوه لانی ئهبی حنیفه و ئهینو موندیر و تهریانه: کسێک قورئان بدزیت دهستی ئهبرد رۆ تهگر نرخه کهی بو ئەندازهیه گهیشته که دهست بهرینی تێدا ههیه.

(دووم) مهرجی دووم که ئهییته له مالتی دزراودا ههییته ئهوهیه ئهوشته دزراوه بگاته رادهی دانراو (نصاب)، چونکه ئهییته شتیک ههییته بکهریت به قاعیده بۆ بهجی ههتانی حهده، وه ئهییته ئهوشته ئهوهنده نرخه ههییته که خاوهنی به نهمانی ئهوشته ترووشی زیان بیت، چونکه عادهت وایه که خه لک بۆ شتی کهم لێ بوردنیان ههیه، لهبهر ئهوه پێشینیان دهستی کهسیان نهبریه لیسر شتی بێ نرخ، وه زانایان جیاوازییان ههیه له چهندیتتی ئهوه رادهیدا، جهماوه ری زانایان بۆ ئهوه چوون که دهست نابهریت ههتا نهگاته چاره که دینارنکی زیر، یا سه درهم زیو، یا ئهوشتهانی نرخه کهیان به کسان بیت به چاره که دینارنک زیر یا سه درهم زیو.

وه له دانانی ئهوه رادهیدا حکمهتیک ده رنه کهوت، ئهوشه ئهوهیه ئهوه رادهیه بهشی خهرجی مام ناوهندی رۆژنیک تهکات بۆ خۆی و ئهوانه بهختیوان تهکات.

وه دزینی ئهوشته بهشی بژیوی رۆژنکی ئهوه کهسه بکات بۆ خۆی و ئهوه کسانه بهختیوان تهکات، مهترسی و زبانی ههیه لای خه لک.

(۱) أحمد (۴/۱۴۰) و أبوداود (۴۳۸۸) و الترمذی (۱۴۴۹) و النسائی (۸/۸۷) و ابن ماجه (۲۵۹۳).

(۲) تهخریجی ئهوه حهدهسه رابورد.

تۆله كان (الحدود)

بمېنى ئوھى عائىشە خوا لىۋى رازى بىتت نەگىرتتەمۇھە كە پىنغەمبەر (ﷺ) دەستى دزى لەسەر چارەكە دىنارىك و بىرەو ژور نىبىرى^(۱).

وھ لە رىوايەتتىكى مەرفوعدا كە لە پىنغەمبەرەوھە (ﷺ) ھاتوھ: (لا تقطع يد السارق إلا في ربع دينار فصاعداً).

واتە: دەستى دز ناپىررت لەسەر چارەكە دىنارىك و بىرەو ژور نىبىتت. نەھمەد و موسلىم و ئىبنوماجە رىوايەتتەن كىرەوھە^(۲).

وھ لە رىوايەتتىكى تىرى نىسائى دا بە مەرفوعى ھاتوھ: (لا تقطع اليد فيما دون ثمن المجن).

واتە: دەست ناپىررت لەسەر شىتەك كە نىرخەكەي لە نىرخى قەلغان كەمتر بىتت.

بە عائىشەيان ووت نىرخى قەلغانىك چەندە؟ فەرموى: چارەكە دىنارىك^(۳).

وھ ھەدىسەكەي پىنھەوئى ئىبنو عومەر پشتىگىرى نەكات كە لە ھەردوو سەھىھى بوخارى و موسلىم دا ھاتوھ كە پىنغەمبەر (ﷺ) لەسەر قەلغانىك كە نىرخەكەي سەن دەرھەم بوو دەستى بىرەوھە^(۴).

وھ مەزھەبى ھەنەفىيەكان ئوھەيە رادەي دانراو كە دەست بىرىن پىتوست بكات دە دەرھەمە ئوھە كەمتر دەستى لەسەر ناپىررت، وھ بەلگەشيان ئوھەيە كە بەيھەقى و طەھارى و نىسائى لە ئىبنو عەبباسوھ گىپرايانەتەمۇھ، وھ ھەروھە لە ھەمىرى كورى شوغەبىبەوھ لە باوكىيەوھ لە باپەيەبەوھ كە نىرخى قەلغان دانراوھ بە دە دەرھەم^(۵).

وھ ھەسەنى بەصرى و داودى ظاھىرى بۆ ئوھە چوون كە دەست بىرىن لەسەر كەم و زۆر سەبەت نىبىتت لەبەر كار كىرەن بە گىشتىتەي نايەتەكە، وھ بە پىنى ئوھەي بوخارى و موسلىم لە نىبى ھورەيەوھ گىپرايانەتەمۇھ كە پىنغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتتى: (لعن الله السارق، يسرق البيضة فتقطع يده، ويسرق الجمل فتقطع يده)^(۶).

(۱) البخاري (۶۷۹۰) ومسلم (۱/۱۶۸۴).

(۲) أحمد (۱۰۴/۶) ومسلم (۲/۱۶۸۴) والنسائي (۸۰/۸) وابن ماجه (۲۵۸۵).

(۳) النسائي (۸۱/۸).

(۴) البخاري (۶۷۹۵) ومسلم (۶/۱۶۸۶).

(۵) نيل الأوطار (۶۸۴/۴).

(۶) البخاري (۶۷۹۹) ومسلم (۱۶۸۷).

تۆلەكان (الحدود)

واتە: نەفرینی خوا لە دز که بەیضهیک ئەدزی دەستی ئەبرن وە ووشتریک ئەدزی دەستی ئەبرن.
جەماوەری زانایان وەلامی ئەوەیان داوەتەو، که ئەعمەش گێرەووەی حەدیسە که (البيضة) ی بەو
ناسنە لێک داوەتەو، که بۆ شەر لەسەر ئەکریت، وەک قەلغانیک وایە، جاری وایە نرخەکی لە نرخێ
قەلغان زیاتر بوو، وە رایان وابوو، که ووشتر تێیدا هەبە نرخەکی چەند درهەمیک ئەبێ.
وە چارە که دیناریک که بگۆررایەو بە سێ درەم بوو.

لە (الروضة الندية) دا هاتوو شافیعی ووتیەتی: چارە که دیناریک لە گەل رپوایەتی سێ
درهەمدا رێک ئەکەوێت، چونکە لەسەر دەمی پێغمبەردا (ﷺ) دیناریک دوانزە درهەم بوو.
وە رێک ئەکەوێت لە گەل ئەوەدا که خوێنی ئادەمیزاد هەزار دیناری زێر بوو و دوانزە هەزار
درهەمی زێو بوو.

وە ئەبوحنیفە و هادەلەکانی بۆ ئەو چوون که نێصابی پێوست کەری دەست بێرن دە درهەمە یا
دیناریک، یا نرخێ هەریە کەیان بێت لە شتی تر، وە دەست بێرن لەو کەمتردا نێبە، چونکە نرخێ
قەلغان لەسەر دەمی پێغمبەردا (ﷺ) دە درهەم بوو، وەک عەمری کورێ شوەبە لێ باوکی یەو
لە باپیری یەو گێراریەتی یەو.

وە لە نێبنو عەبباس و کەسانی ترەو ئەو دانانە گێرراوەتەو، ووتویانە: دانانی نرخێ قەلغان بەو
شێوێ بەشتر، چونکە حەدەدە شەرعی یەکان بە بوونی گومان لە کۆل ئەکەون، و کارکردن بەو
کەمتر وەک بوونی گومان وایە.

وە لە راستیدا دانانی نرخێ قەلغان بە دە درهەم بەرەنگاری ئەکرێ بە صحیحتر لەو وەک لە
رپوایەتە صحیحەکاندا هاتوو.

مالیک و تەحمەد لە ئاشکراترین رپوایەتیدا ووتویانە:

نێصابی دزی، چارە که دیناریک، یا سێ درهەم، یا نرخێ ئەو دوانە لە کەلوپەل. و دانانی نرخ
بە درهەم تاییەتە. وە نرخەکان بنەرەتن هەندیکیان بە هەندیکێ تریان بەراورد ناکرێن.

و لەسەر بێرنی دەست بۆ چارە که دیناریک وەخسە گیراوە، لە گەل ئەوشدا خوێنەکی پێنصەد
دینار بێت. یەکی لە شاعیران دەلێ:

ما بالها قُطِعَتْ في ربيع دينار؟

يد بخمس مئین عَسَجَدُ وُ دِيَتْ

تناقض ما لنا إلا السكوت له و نستجير بولانا من العار

واته دهستىك كه ديمو خوتنه كهي پيئىنصد (دينارى ته لآ بيت) چي ريمتى لىسر چاره كه دينارىك ده برى؟ نىم كارانه دژى يه كن و يه كتر هه لئىموشيتننوه كه نيمه له بى دهنگ بون زياتر مافمان نيه، وه پىنا به خوا نىبهين لموه كه دو چارى عىب و عار بىين.

وه نىم ره خنه گره بۆهاتنه كهي ناراستى له گهل كر دووه چونكه نىسلام بۆيه لىسر نىم مبلهغه دهست نىبرى لىسر پاراستنى سامانى خه لكه. وه بۆيه خوتنه كهي به پيئىنجد سد دينار داناوه لىسر پاراستى و ناگادارى كردنى نىم دهسته يه. چونكه نىم دهسته كاتى پاك و نىمىنه به نرخه، وه كاتى كيش ناپاكي كرد بى نرخ نىبيت.

هر لىسر نىمويه ووتراوه:

يد بخمس مئين و عَسَجِدِ وُدَيْتْ لَكُنْهَا قَطِيعَتْ فِي رِيعِ دِينَارِ
حماية الدم أغلاها، وأرخصها خيانة المال فانظر حكمة الباري

واته: دهستىك خوتنه كهي داندراره به پيئىنسد دينارى نالتون، به لآم لىسر دزىنى چاره كه دينارىك نىبرىت. له پاراستنى خوتن و نىندامى ناده ميزاددا لايىنى زۆرى و گرانى نه گيرىت، به لآم له ناپاكي و خيانىتى مآلدا لايىنى كىمى نه گيرى، كه له يىك چاره كه دينارىك دهست نىبرىت، جا تۆ تىماشاي حىكمى خواى دروستكر بكه.

كهى شته دزراوه كه هه لئىسن گيئىنرى :

دانانى نرخى شته دزراوه كه و هه لئىسنگاندى لاي مالىك و شافىعى يه كان و حنبله لىيه كان رۆژى دزى تىيه كه نىبيت.

نىموحىنقه ووتوىتى: شته دزراوه كه رۆژى دادگايى كردنى و حوكمى دهست بىرىن بىسرىا هه لئىسن گيئىنرى.

دزى به كۆمهل:

نه گىر كۆمهلنىك مالىكىيان دزى بوو به شىويهيك نه گىر بىشيان بكردايه بىشى همرىه كه يان نىمونه بوو كه دهستى لىسر بىبرىت نىموا دهستى هىمورىان نىبرىت به رىكوتنى هىمورىانايان. به لآم نه گىر مآله كه هىمورى بگاته رادهى دهست لىسر بىرىن، به لآم نه گىر بىش بكرى له نىوان دزه كاندا بىشى همرىه كه يان نه گاته رادهى دانراو كه پىوىست بىت دهستى لىسر بىبرىت زانايان لىسر نىمويه جىاوازى يان هه يه.

تۆلهكان (الحدود)

جمعاوهى زانايان ووتويانه: پيويسته دهستى هممويان بپرئت.

ئبوحنيفه ووتويته: دهست برين ناييت همتا بهشى هديرهكهيان نهگاته رادهى دانراو و دهست برين.

ئيبنو روشد ووتويته:

همركهس دهستى هممويانى لىسر بپرئت راي وايه سزاكه لىسر ماله دزراوهكهيه واته نو ماله دزراوه دهست برينى پويست كردوه ئويش بو پاراستنى ماله.

وه همركهس راي وها بيت دهست برين بهستراوه بهو بپه مالتوه نهك لهوه كهيمتر لىسر بهپرئتى دهست، ووتويته: دهستىكى زور نابرئت لىسر نو رادهيه كه ياسادانمى ئىسلام دايناوه كه دهستى لىسر بپرئت.

ئوهى ئىعتىبارى بو نهكروى دهريارهى جىگوه شوئنى ماله دزراوهكه:

بهلام شوئنهكه نهبيت (حرز) شوئنىكى قايم بيت.

وه (حرز) نو جىگايهيه كه ناماده كراوه بو ناگادارى كردنى شت وهك خانوو دوكان و گهور و شوئنى حوانمى ئاژول و شوئنى ههلهخستنى ميوه بو ووشك بونموه و وئىمى ئوانه، وه نو شوئنش به پنى عورف و عادهت دائهئرى نهك له لايىن شمعموه و نهك له لايىن زمانموه. چونكه لهو بارهيوه قاعيدويهك نيه.

وه ئىعتىبار دانان بو شوئنى قايم له لايىن شمعموه لهبهرئوهيه كه پاراستن له شوئنى تاييبت بهلگهيه لىسر ناگادار كردنى خاوهن مالهكه و پاراستنى بو مالهكه له لىناو چوون.

بهلگهيه ئىممش ئوهيه كه عممى كورى شوعهيب له باوكىيوه له باپيرهيوه گىراوئىيوه ووتويته: گويم له پىغهمبەر (ﷺ) بووه كاتى پياوئىك پرسىارى لىكرد دهريارهى ئاژول كه له لهوهرگاي خوئىدا بيت و شوانى بيت،

فرموى: (فيها ثمنها مرتين وضرب نكال، وما أخذ من عطنه ففيه القطع إذا بلغ ما يؤخذ من ذلك ثمن المجن).

واته: لىسر دزىنى ئوانه دوو ئوهندهى نرخهكوى و تهمى كردن هديه به لىدان، وه ئوانمى له پهچهكهياندا بدزىن دهست برين هديه نهگهر ئوهى برابوو نرخهكوى بگاته نرخى قهلقاننىك.

وتى: ئمى نىراوى خوا نهگهر كهسنىك بچيسته ناو باخنىك و جلهكانى پرىكات له ميوه بيبات؟

تۆله كان (الحدود)

فرموى: (من أخذ بفيه و لم يتخذ خبنة فليس عليه شيء، ومن احتمل فعليه ثمنه مرتين و ضرب نكال، وما أخذ من أجرانه فيه القطع إذا بلغ ما يؤخذ من ذلك ثمن المجن).

واته: هرکس بهشى خواردنى خوى بيات و کوشى لى پر نه کات، هيچى لىسر نيه وه هرکس کوشى لى هه لگرت دوو نهوندهى نرخى خوى لى نسيترتته وه تمنى نه کرى به ليدان، وه هرچى له شوتنى ووشك کردنهويهدا ببرى دهستى لىسر نىبررت نه گهر نرخه کمى بگاته نرخى قه لغانينک.

نه حمده و نىسانى و حاکم که به سه حىحى داناره و ترمذى که به حسنهى داناره گير اويانه تته^(۱).

عمرى کورى شوعهيب نه گيرتته وه له باوکى يوه له بايره يوه که پيغمبهر (ﷺ) فرمويته: (لا قطع في تمر معلق ولا حرسه الجبل، فإذا أواه المراح أو الجرين، فالقطع فيما بلغ ثمن المجن)^(۲).

واته: لىسر خورماى هه لئوسارو و به داره کمه وه دابستهى نار کيتوان دهست نابريته، به لام نه گهر ناژه له که له شوتنى حوانمه وه دا بوو و خورماکمش له شوتنى ووشك کردنهويهدا بوو نرخه کمى گه يشته نرخى قه لغانينک دهستى لىسر نىبررت.

نهم دوو فرموده به به لگن بؤ نيعتبار کردن به شوتنى قايم و پاراستن. نيينوقه ييم فرمويته: پيغمبهر (ﷺ) خوى دهست برينى له کؤل دزى بهرى درخت که به داره کمه بيت خستوه، و پيويستى کردوه لىسر دزتي يه که له شوتنى ووشك کردنهويهدا بيت.

وه لاي نهو حنيفه ره حمتى خواى لى بيت له بهر ناتواوى به مال بوونى نهو شته به هوى زوو تيك چوونى يوه.

نيت نهوى کردوه به بنه ما بؤ نهو شتانهى مالىه تيان ناتواو بيت به هوى زوو تيك چوونى يانه وه، وه قسمى جهماره راست تره چونکه پيغمبهر (ﷺ) خوى نهوى کردوه به سن حالته وه:

حالتيك: هيچى لىسر نيه. نهوش نهوانن که بهس بهشى خواردنى خويان نيين.

وه حالتيك: دوو قات نرخه کمى لى نسيترى و لى نى ندرى بنى نهوى دهستى بريت، نهوش نهويه که له داره کمى بکاتمه و بيات.

(۱) أحمد (۲/۱۸۰) والترمذی (۲۸۹) والنسائي (۸/۸۵) وابن ماجه (۵۹۵۵) والحاكم (۴/۳۸۱).

(۲) مالك (۲/۸۳۱)، تلخيص الحبير (۴/۷۳).

تۆلهكان (الحدود)

وه حالتىك: دهستى لىسىر نىبىرىت، نىوش نىوهىه كه لىسىر خىرمانهكه بدىرىت ووشك بوىت يان نا، چونكه پىند له شوتنه كىدايه نىك له ووشك و تىرىدا.

وه بهلىگىش لىسىر نىوه نىوهىه كه پىنغىمبىر (ﷺ) دهست بىرىنى لىبىر دىزىنى سىر له لىوهىرگادا، و پىوىستى كىر دىوه لىسىر دىزىنى له پىچىكهىدا، چونكه قاىم كىراوه -تىواو-.

وه جىماوهى زانىيان بۆ نىوه چون كه شوتنى قاىم نىعتىبارى هىه.

وه كۆمىلىك له زانىيان پىچىموانى نىوهن و شوتنى قاىمىان به سىرچ دانىناوه لىوانىه: نىسىر و نىسحق و زوفىرو ظاهىرىهكانن، چونكه نىهتى (السارق والسارقة) گىشتىه.

وه كىدىسهكانى عمىرى كورى شوعىب بۆ تىبىت كىردى نىو نىهتە نابىن لىسىر جىاوازى زانىيان تىرىدا.

وه نىبىنو عبدالبىر دى نىوهى داوه تىوهو ووتىهتى: (كىدىسهكانى عمىرى كورى شوعىب كىر پى كىردى پىوىسته نىگىر كىسانىك رىواىه تىيان كىردىت كه جىى بىوابىن.

جىاوازى شوتنى هىلىگىرتن بىپى جىاوازى مالىهكان :

شوتنى تىا قاىم كىراوه كىش به پى جىاوازى مالىهكان نىگىر تىت، نىوش نىگىر تىوه بۆ عورف و عادهت، چونكه هىندى شوتن له سىر دىه مىنىكدا قاىمىن له كاتىكى تىر دا قاىم نىن.

خانىو شوتنىكى قاىمه بۆ نىو كه لىوه لانى تىرىدايه، وه شوتنى ووشك كىردى نىوهى مىوش قاىمه بۆ مىوهات، و گىوهىر شوتنى قاىمه بۆ نىزه، وه شوتنى حىوانىوش (پىچىه) بۆ سىرو مالىات، و بىو پىرىه.

نادىمىزاد خۆى حىرزه بۆ خۆى:

نادىمىزاد خۆى نىمىتته پارىزهىر بۆ جىلهكانى و نىونىهكانى كاتى لىسىرىان خىوتىن له مزگىوت بىت يا له دىرهوى مزگىوت.

هىركىس لىسىر رىنگاىه كدا دىننىشى و كه لىوه لىكهى خۆى پى بىت خۆى نىمىتته پىناگا بۆ شتهكانى، خىوتىن يا به ناگابىت.

جا هىركىس پارىه يا كه لىوه لى له نادىمىزادىك بدىرت دهستى نىبىرىت به بىردى نىوشته، لىبىر نىوهى لىزىر دهستى خاوهنى دىره دىهىتىن.

وه زانىيان نىوهىان به سىرچ داناه كه نىمىتته خىوتىوه كه شتهكانى لىزىر خۆىوه دانىبىت يا لىزىر سىرىوه.

تۆله كان (الحدود)

به لگه شيان نمويه كه نه حمد و نمبو دارودو نيينوماجه و نسانى و حاكم نه گيترنمويه له صفوانى كورپى نومده ييمويه كه ووتويه تى: له مزگموت لىسر كراستكى ره شى خوم نوستبوم لى تيان دزيم، دزه كه همان گرت. بردمان بؤ لاي پينغمبىسر (ﷺ) فرمانى دا دهستى بدين. منيش و تم: نهى نيرراوى خوا لىسر كراستك نرخه كهى سى درهمه، من پى نيه خشم؟ فرموى: نهى نه نمبو نمويه بكمى پيش نمويه بيه تى بؤ لام^(۱).

لهو فرموده يدا به لگه نمويه هديه كه داوا كردنى شته دزراوه كه له لايمن خاوه نييمويه مرجه بؤ دست برين.

جا نه گمر نمويه شته دزراوه پى بيه خشيايه يا بيفر زشتايه به دزه كه دهست برينى له كؤل نه كموت، وهك پينغمبىسر (ﷺ) ناشكرائى كردور فرموى: (هلا كان قبل ان تاتينى به؟!).

گيرفان بر (الطارار):

زانايان جياوازي يان هديه دهرياره ي گيرفان بر.

كؤمه لىك ووتويانه: دهستى نمويه جؤره كسانه نمبريت دهست بكات بناو گيرفانه كداو ماله كه بلزى يا بيدرتنى ماله كه بكموتته خاوه و بيبات، نموش قسمى ماليك و نموزاعى و نمبو نمبو يه عقوب و حسمن و نيينو مونديره.

نمبو حنيفو حمدى كورپى حسمن و نيسحاق و تويانه: نه گمر درهمه كان له كيسدا بسترابو له دهستى گيرفانه كدا نموش دراندى و دزى دهستى نابريت، به لام نه گمر له كيسدا بسترابو له ناره و ي گيرفانه كدا نميش دهستى بؤ بردو دزى دهستى نمبريت.

مزگموت پناگايه:

وه مزگموتيش پناگاي نمويه شتانه يه كه تى يدا دائنريت له فعرش و بىرهو حسير و چراو تيرو كهوان و نمويه شتانه.

وه پينغمبىسر (ﷺ) دهستى دزى كى برى كه قه لغانى كى له مزگموتدا دزى جو له شويتى ژنه كاندا نرخه كهى سى درهمه بو. نه حمد و نمبو دارودو نسانى ته خريمان كردوه^(۲).

(۱) أحمد (۴۰۱/۳) و أبوداود (۴۳۹۴) والنسائي (۷۰-۶۹/۸) وابن ماجه (۲۵۹۵) والحاكم (۳۸۰/۴).

(۲) أحمد (۸۱۴۵/۲)، أبوداود (۴۳۸۶)، نسائي (۷۷/۸).

تۆلەكان (الحدود)

وہ ہمر وہا نہ گمر دەرگای مزگوتی دزی یا ئەوی پۆی رازابووہ و بفرخ بو، چونکہ ئەوش مالتیکە لە پەناگادایبو بێ شوبەدە.

شافیعییەکان پێچەوانەن دەربارە ی چرا و حەسیری مزگوت، ئەلین ھەرمەس بیان دزی دەستی نابەریت، چونکہ ئەوانە بۆ سوودی موسلمانان دانراو و دزەکش بەشی تێدا ھەیە. مەگەر دزە کہ ذمی بیت ئەو دەستی ئەبەریت لەبەر ئەوی مافی تێدا نییە.

دزی لە خانوو:

زانایان لەسەر ئەو پێکن کہ خانوو پەناگا نییە مەگەر دەرگاکانی داخرا بیت.

وہک چۆن پێک کەوتون لەسەر ئەوی ئەگەر کەسێک دزییەک بکات لە خانوویە کدا لەگەڵیا لەو خانووەدا دانەنیشتبێ دەستی نابەریت ھەتا لە خانووە کہ نەچیتەدەر.

وہ جیاوازن لە چەند شتیکدا لەوانە ئەویە کہ خاوەنی کتیبی (الإفصاح عن معاني الصحاح) باسی کردوون و وتوین: وہ زانایان جیاوازن لەوہدا ئەگەر دو کەس بە ھاوبەشی خانوویەک کون بکەن و یەکیکیان بچیتە ناوہ کہ لۆپە لەکە بەداتە دەست ئەوی تریان کہ لە دەرەوی خانووە کہ پراوەستاو، وە ھەر وہا ئەگەر کە لۆپە لەکە بۆ ھەڵبەدات و ئەویش بیگرتەوہ.

مالیک و شافیعی و ئەحمەد و توریانە: ئەوی ناو خانووە کہ دەستی ئەبەریت و ئەوی دەرەوہ نا.

ئەبو حەنیفە و توریعی: ھیچیان دەستیان نابەریت.

وہ جیاوازن لەوہدا ئەگەر کۆمەلێک بە ھاوبەشی خانوویەکیان کون کرد و چوونە ناو خانووە کەوہ ھەندیکیان ئەوئەوی دزی کہ شایستە دەست بێن بیت و ھەندیکیان ھیچی نەدزی و دەستی نەکوت بێ ئەوی کەسیان یارمەتی کەسی تریان بەدات لە دەرھێنانیدا.

ئەبو حەنیفە و ئەحمەد و توریانە: پێوستە ئەو کۆمەلە ھەموویان دەستیان بپەریت.

مالیک و شافیعی و توریانە: تەنھا دەستی ئەوانە ئەبەریت کہ کە لۆپە لیان دەرھێناوہ لە دەرگای کونە کەوہ، وە لەبارە ئەو کہ یەکیان شتە دزراوہ کہ نزیک بکاتەوہ لە کونە کەوہ و ئەوی تریان دەستی بردبێ دەری ھێناییت.

ئەبو حەنیفە و توریعی: ھیچیان دەستی نابەریت.

مالیک و توریعی: ئەوی کہ لە کونە کەوہ دەری ئەھێنن دەستی ئەبەریت لەسەر یەکن لەقەولەکانی. وە دەربارە ئەوی شتە کە نزیک کردۆتەوہ جیاوازی ھەیە لەنێوان ھاوئەکانیدا لەسەر دوو قەول:

شافيعی ووتوبیتی: دست برین لیسر نمویه که شته که دهرنههیتت به تایبیتی.

أحمد ووتوبیتی: هموویان دهستیان نبررت.

شیخ نمبو نیسحاق له (المهذب) دا باسی کردوهو ووتوبیتی:

ته گمر دوو پیار پناگایه کیان کون کرد و یه کیکیان چوه ژورهو که لویه له که ی نریک کونه که کردهو نموی تریان دهری هیتنا دو گفتی لیسره:

یه که میان: پیوسته دهستی همدوکیان بپررت چونکه نه گمر لیسر همدوکیانی پیوست نه که یه نهیته رنگا بز له کؤل خستنی دست برین.

(دوهوم) : هیچیان دهستیان نابپررت وه که قسه که یه نمبی حنیفه نموش راسته. چونکه هیچیان له پناگاکدا شتی دهرنههیتناوه.

به لام نه گمر یه کیکیان پناگاکه کی کون کردو نموی تریان چوه ژورهو که لویه له که ی دهرهیتنا دوو رنگای دهرباره هیه:

له هاوه لانی نیمه هیه ووتوبیتی: دوو گفتی لیسره وه که کیشه که ی پینشوی وه هایه. و همدیکیان ووتوبانه: دست برینیان لیسر نیسه له قولیکدا لیسر نموی یه کیکیان کونی کردهو که لویه له که ی دهرنههیتناوه نموی تریان که لویه له که ی دهرهیتناوه بی نموی نمو که لویه له له پناگاکدا بویتت.

به چی حمدی دزی سابت نهییت؟ وه نایا نموستن لیسر داوای نمو که سی شته که ی لی دزراوه؟

حمد به چی ناهینررت همتا شت لی دزراوه که خوی داوای به چی هیتنای نه کات، چونکه بهرامبیر وهستانی دزی لی کراره که و داواکردنی شته دزراوه کانی مرجن.

وه حمدده کهش به شایهتی دوو شایهتی عدل یا به پی لیتنای خوی نه چسپن، وه لای مالیک و شافیعی و حنده فیه کان جارتک دان پیدانان بسه. چونکه پیغمبر (ﷺ) دهستی قهلقان دزه کهو دهستی کراس دزه که ی صفوانی بری، وه لی پیوه نه قلن نه کراره که داوای لی کرد بی نیعتیرافه که دووباره بکاتموه.

وه نمو همنده جارانی داوای دووباره کرد نموی تیقرارو پی لیتنان کرواه له پوی دلتیا بوونموه بووه.

وه نه حمد و نیسحاق و نیبنو نمبی لهیلی رایان وایه که تیقرار پی کردن نمبی دوو جار بیت.

ئىدىدعا كوردنى خاۋەنى رىمىتى لى لايان دزىۋە:

ئەگەر دزىۋە كە بىلىت ئىشەنمىسى بىر دىۋىمە لى پەناگا كىدا مالى ئۆمە دىۋى ئىشەنمىسى لىسىمى
درا كە لى پەناگا كىدا رادەي گەيشتن بە دەست بىرىنى دزىۋە. مالىك ووتىمىتى: بە ھىمىۋ شىۋە يەك
دەستى ئىبىرىت و ئىۋ قەسەبى لى ۋە رىنا گىرى.

ئىبىۋ ھىنىفە و شافىعى ووتىۋانە: دەستى ئىبىرىت، ۋە شافىعى بىۋ جىزە دزانەي ئىۋوت (السارق
الظريف) دزى زىرەك و وورد.

دز فىرى شىتىك بىرى كە ھىدەدە كەي لى كۆل بىجات:

بۆ قازى پەسەندە كە شىتىكى ۋە ھا فىرى دز بىكات بۆ ئىۋەي ھىدەدى شىرى لى كۆل بىكۆى.

بەپىنى ئىۋەي ئىبىۋ ئىۋەبىمى مەخزومى ئە گىرىتەمە كە دزىكىان ھىنا بۆ لى پىنەمبىر (ﷺ)
ئىعتىدافى كىد، ۋە كەلۋەدە كەي پىن ئىبىۋ پىنەمبىر (ﷺ) پىنى فىرمىۋ: پىنەم وانى بە تۆ دزىت
كردىت؟ كىبرا ووتى: با دزىم كىدە، دىجارىا سى جار دىبارەي كىدە.

ئەھمىد و ئىۋە دىۋە نىسانى گىپراۋىانە تەۋە پىۋە كانى جىنى سىقەن^(۱).

عەطە ووتىمىتى: ئىۋانەي ئىبىۋنە قازى كە دزىان ئەھىنا بۆ لىان پىزىان ئىۋوت: دزىت كىدە؟
بلى: ئە. ۋە ووتىمىتى ئىبىۋە كىر و عومىرىش خاۋ لىيان رازى بىت لىۋانە بىۋن.

ۋە لى ئىبىۋ دەردە ئىۋە. كە جارى پىدە كىان ھىنا بۆ لى دزى كىدە بىۋ پىنى ووت: (دزىت كىدە؟
بلى: ئە. جارى پىدە كەش ووتى: ئە) ئىۋىش بەرە للى كىد.

سزى دزى كىدە:

كاتى تاروانى دزى چىسپا پىۋىستە ھىدەدى شىرى بەسەر دزە كىدا بەجى بىت، جا دەستى راستى
ئىبىرىت لى مەچە كىدا.

بەپىنى فىرمىۋەي خاۋى گىۋە: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ (المائدة: من الآية
۳۸).

ۋاتە: دەستى پىۋ و ژنى دز بىۋن.

(۱) أحمد (۲۹۳/۵) و أبوداود (۴۳۸۰) والنسائي (۶۷/۸) وابن ماجه (۲۵۹۷).

تۆله كان (الحدود)

وه دروست نويه لئى ببوررت نه له لايمن خاوهن شتموهو نه له لايمن حاكموه.

وهك چۆن دروست نويه سزاكى به سزايهكى تر بگۆررت كه سوكر بيت، يا بهجى هيتانى دوا بخرت يا پهك بخرت.

به پيچمانى شيعوه كه پريان وايه دهست برينه كه لسمر تاوانبار بپروه ناچيت به لئبوردنى خاوهن شته كه له دزىتهدا.

وه همدوه رايان وايه كه نيمام له گهل نهوى لسمرى پتويسته حمدى شرعى جى بهجى بكات بۆ هديه نمو سزايهش له كۆل همدى كس بجات لمبر بهرزهوندى. وه بۆ هديه دواى بجات بۆ همدى كس لمبر بهرزهوندى.

نممش پيچمانى نههلى سورنمت و جماعته كه له پيغمبرهوه نه گيتنوه (ﷺ) كه فرمودى: (تعافوا العقوبة بينكم، فاذا انتهى بها إلى الإمام فلا عفا الله عنه إن عفا)^(۱).

واته: له يه كتر خوش بين لسمر سزادان له نيوان خوتاندا، به لام كاتى گهيشته لاي نيمام خوا لئى نمبورى نه گمر لئى بورا.

جا نه گمر بۆ جارى دووم دزى كردهوه قاچى نمبررت، لمپاشاندا زانايان جياوازيان هديه كه نه گمر بۆ جارى سئيمه دزى كردهوه دواى برينى دهستىك و قاچى.

نمو حنيفه و تورىتى: تممى نه كرى و بوند نه كرى.

شافىعى و چند كسى تر و تورانه: دستى چمى نمبررت، لمپاشاندا نه گمر دزى بكاتوه قاچى راستيشى نمبررت له پاش نمو نه گمر دزى كردهوه تممى نه كرت و بوند نه كرت.

داخ كردنى دهستى دز كاتى پورا :

دهستى دز دواى برين نمبى حسم بكرى و به ناگر داغ بكرى يا هر رنكايهكى تر بيت بۆ وهستانهوى خوتنى براوه كه، بۆ نمو له ناو نه چيت.

له نمبى هورپروه هاتوه كه پيغمبر (ﷺ) دزكيان هيتا بۆ لاي كه شمله يهكى دزى بوو. و تيان: نمى نيرراوى خوا نممه دزى كردوه. پيغمبر ﷺ فرمودى: (ما اخاله سرق).

(۱) أبوداود (۴۳۷۶) والنسائي (۷۰/۸) والحاكم (۳۸۳/۴).

واته: باوه پناكم دزی كردیت^(۱).

دزه كه وتی: با نهی نیرراوی خوا دزیم کردوه، فرموی: (اذهبوا به فاقطوه ثم احسموه، ثم اتنونی به).

واته: بیمن دهستی ببن له پاشاندا دهستی داخ بکن و بیهتنهوه بۆ لام.

جا دهستیان بری و هینایانهوه بۆ لای. فرموی: تهویه بکسو بگه پرتروه بۆ لای خوا. نهوش روتی: به راستی تۆبم کردوه و گهراومهتهوه بۆ لای خوا. فرموی: (تاب الله عليك) واته: خوا تۆبیت لی وهریگری.

داره قوطنی و حاکم و بهیهقی گهراویانهتهوه و نینوحیبیان به صحیحی داناوه^(۲).

ههلواسینی دهسته پراوه که به ملی دزه کهدا:

بۆ تمعی کردنی دزه کهو ترساندنی کهسانی تر یاسا دانهری نیسلام فرمانی داوه به ههلواسینی دهسته پراوه که به ملی دزه کهدا.

نه بوداود و نسائی و ترمزی که وتیهتی: حسن و غریبه، نه گه پرتروه له عبدالرحمن ی کوری موحه ریزهوه که وتیهتی: پرسیم له فوضاله ده رباره ی ههلواسینی دهسته پراوه که به ملی دزه کهدا نایا سوننهت وه هابه؟ ووتی: دزکیان هینا بۆ لای پیغمبر (ﷺ) دهستیان بری له پاشاندا فرمانی دا دهسته که بیان ههلواسی به ملی دزه کهدا^(۳).

کۆکردنهوهی (ضمان) بژاردن و حد:

نه گه رسته دزراوه که مابوو نه درتتهوه به خاوه نه که ی به پی پی فرموده ی پیغمبر (ﷺ) که فرمویهتی: (على اليد ما أخذت حتى تؤديه)^(۴).

(۱) لمعددا به گوئیادانی دزه که ی تیا به که دانی بیاننی و پشیمان بیتتهوه.

(۲) الدارقطني (۱۰۲/۳) والحاكم (۳۸۱/۴) والبيهقي (۲۷۱/۸).

(۳) أبوداود (۴۴۱۱) والترمذي (۱۴۴۷) والنسائي (۹۲/۸) وابن ماجه (۲۵۸۷).

(۴) أحمد (۸/۵) وأبوداود (۳۵۶۱) والترمذي (۱۲۶۶) وابن ماجه (۲۴۰۰) والحاكم (۴۷/۲).

واته: دست چى بردییت همتا ئیداتمه همر لسه ریمتی.

ئمهش مهزهیبی شافیعی و نه حمد و ئیسحاقه.

وه نه گمر شته دزراوه که لئاوچو بوو به دهستی دزه که پی ئه بئیرتری و دهستی پی ئه بئیرتری، وه به جی هینانی همیره که بیان ری له به جی هینانی ئهوی تریان ناگری، چونکه پی بئاردن مافی ئاده میزاده دهست برینیش پیوسته بز خوی گهوره، له بئرئمهوه هیچیان رنگری ئهوی تریان ناکات وهک خوین دان و بریتی (کفارة).

وه ئه بو حنیفه و توریته: نه گمر شته دزراوه که لئاوچو به دزه که نابئیرتری چونکه پی بئاردن و دهست برین کؤنابنمهوه له یهک کاتدا، وه له بئرئمهوه خوا باسی دهست برینی کردوه نهک پی بئاردن.

وه مالیک و هاوه له کانی و تریانه: نه گمر لئاوچو بوو، وه دزه که همزار نه بوو پی ئه بئیرتری، وه نه گمر دهست کورت بوو هیچی لسه ریمتی.

تاوانه‌کان (الجنايات)

(الجنايات) کۆی (جناية) له ماددهی (جنى یینی) وه‌گیراوه که به‌مانای گرتنه. وتراوه (جنى على قومہ جناية) واته تاوانتکی نه‌نجام داوه به‌رامبەر نه‌تموه‌که‌ی که نه‌گیرئ به‌و تاوانه. وه مه‌بست له (جناية) له عورفی شمرعدا: کردنی هه‌موو کرده‌وه‌یده‌کی حه‌رامه. کرده‌وه‌ی حه‌رامیش: نو کرده‌وانمن که یاسادانه‌ی نیسلام قه‌ده‌غهی کردوون، چونکه زیان نه‌گه‌یمنن به‌ تاین، یا به‌ گیان، یا به‌ عه‌قل، یا به‌ ناموس، یا به‌ سامان.

وه زانایان رێك كهوتون له‌سەر کردنی نو تاوانانه به‌ دوو به‌شوه:

(به‌شی یه‌که‌م) که ناوتیبری به‌ (جرائم الحدود) واته نو تاوانانه که حه‌دو سزای خوا پیوسته نه‌که‌ن.

وه (به‌شی دووه‌م) که پێی نوتری (جرائم القصاص) واته نو تاوانانه که (قصاص) پیوسته نه‌که‌ن.

که بریتین له‌و تاوانانه که به‌رامبەر گیان یا خوار نو نه‌کرین وه‌ک بریندارکردن و برینی نه‌ندامیتک، که بناغهی نو به‌رژه‌وه‌ندی‌یه زه‌روری‌یانه‌یه که پیوسته ناگاداری‌یان لێ بکری له‌بەر پاراستنی خه‌لك و ژبانی کۆمه‌لایه‌تی‌یان.

وه له‌ پێشوه باسی تاوانه‌کانی حه‌دو و سزاکانیمان کرد، ماوه‌توه باسی تاوانه‌کانی (قصاص) تۆله‌ بکه‌ین.

له‌ پێشوه ده‌ست به‌ پێشه‌که‌یبه‌ک نه‌که‌ین که رای نیسلام ده‌نه‌خات ده‌ریاره‌ی پاراستنی نیسلام بۆ نه‌فس پاشان قسه‌ له‌سەر (قصاص) تۆله‌ نه‌که‌ین له‌نیوان سه‌رده‌می نه‌فامی و نیسلامدا، پاشان قسه‌ نه‌که‌ین ده‌ریاره‌ی تۆله‌سه‌ندن له‌سەر گیان و تۆله‌ سه‌ندن له‌سەر که‌متر له‌ گیان.

به‌لام (جنايات) تاوانه‌کان له‌ یاسا دانراوه‌کاندا خه‌مه‌ترین تاوانن که بکه‌ری نو تاوانانه به‌ نیه‌دام سزا نه‌درئ، یا به‌ به‌ندی هه‌میشه‌یی و کاری گران، یا به‌ کاری گرانی کاتی، یا به‌ به‌ندکردن.

پارٲزگاری کردن له گیان

رٲزو کهرامتی ناده‌میزاد:

بهرآستی خوی گموره رٲزی بٲ ناده‌میزاد داناره: به دهستی خٲی دروستی کردوهو گیانی کردوه به برداو کړنوشی به فریشته‌کان بردوه بٲی، وه هرچی له ناسمانه‌کان و زوی‌دا هدیه بٲی دابین کردوهو کردوبه‌تی به جٲنشین له زوی‌دا و هٲزو و بههره‌یه‌کی داوه‌تی که زوی پٲی داگیر بکات، بٲ نهوی بگاته نه‌رپرې نهوی که بٲی دانراوه له تواروی ماددی و بهرزونهوی رٲحی.

وه ناده‌میزاد ناتوانٲ تامانجه‌کانی بٲٲٲتدی و بگات به مبهسته‌کانی همتا همموو بنه‌رته‌کانی نه‌شونمای بٲ ناماده نه‌کرت و مافه‌کانی به تواروی وه‌رنه‌گرت. وه له پٲشعوهی شو مافانهی که نیسلام دابینی کردون: مافی ژیان و مافی خاوه‌نیٲی و مافی پاراستنی تابروو مافی نازادی و مافی یه‌کسانی و مافی فٲربوونه.

وه ثم مافانه پٲیوستن بٲ ناده‌میزاد لهو روهوه که ناده‌میزاده بٲ نهوی سه‌یری ره‌نگ و تاین و ره‌گمز و نیشتمان و پلهو پایهی کٲمه‌لایمتی بکرت.

خوی گموره فرموربه‌تی:

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ (الاسراء: ۷۰).

واته: به راستی نیمه ناده‌میزادمان به‌رٲز کرده به‌هٲی عه‌قل و ژسری‌یهوه، وه به‌هٲی ناردنی پٲنغمبرانهوه، وه هرچی له بونه‌ردایه بٲمان رام کردوه، وه هٲیه‌کانی گواستنوه له وشکاییو له ده‌ریادا، هٲروه‌ها رٲزیمان داون له خواردن و خواردنوه باشه‌کان، وه فرلمان داون به‌سه‌ر همموو نه‌وانی دروستمان کردون.

وه پٲنغمبر (ﷺ) له حجهی مالٲ ناواییدا ووتارتکی داو فرموری: (أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُمُ اللَّهْمُ فَاشْهَدُ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ: دمه، وماله، وعرضه)^(۱).

(۱) مسلم (۱۳۶/۱۲۱۳).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: نئی خه لکینه برآستی خوینتان و سامانتان لسمرتان حرامه ههروهك حرامی نم
پژوتهان لهم مانگمتاندا، وه لهم رولاتمتاندا. نایا پیتم پانه گیاندن. خواجه تو به شاهید به، ههمو
شتیکی موسلمان لسمر مسلمان حرامه: خوینی، و سامانی، و نابروی.

مافی ژبان:

یه کم ماف و له پیش ترین ماف لمار مافهکاندا که نمبئ پیارژیری و چاودیری بکری مافی
ژبان، که مافیکی پیژوه، و رهوا نییه کس دست درژی بۆ بکات و دهست درژی کردنه سمری
به رهوا دابنیت. خوی گموره نه فرموی: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ (الإسراء:
من الآية ۳۳).

واته: خوینی نمو نهفسی که خوا حرامی کردوه به ناهق مدیرژن. وه نمو هدمش که خوینی
کسیکی پی نمرژری نهویه که پیغمبر (ﷺ) باسی کردوه لهو فرموده یهدا که نیبنو
مسعود گیراویه یهوه خوا لیتی رازی بیت که فرمویته: (لا یجل دم امری، مسلم یشهد أن لا
إله إلا الله، وأني رسول الله إلا بإحدى ثلاث: الثيب الزاني، و النفس بالنفس، والتارك لدينه
المفارق للجماعة) رواه البخاري و مسلم^(۱).

واته: رشتنی خوینی هیچ موسلمانیک که شایته دابیت هیچ پرستاریکی به هق نییه که
شایسته پرستی بیت جگه له خوی پهروردگار و که من نیراوی نوم رهوا نییه مهگه به یه کن
لهم سئ شته نهیت: ژن و پیاوی زیناکر^(۲)، خوین به خوین^(۳)، کسیک وازی له ناینه که
هینابیت و له (جماعة) کومهلی موسلمان جیابویتهوه.

خوی گموره فرمویته:

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا﴾ (الإسراء:
۳۱).

واته: له ترسی ههژاری منداله کانتان مه کوژن؛ هه نینه رۆزی نهوانیش و نهوش نهوین، به
راستی کوشتنی مندال تاوانیکی گموره یه.

وه خوی گموره نه فرموی:

(۱) البخاري (۶۸۷۸) و مسلم (۱۶۷۶/۲۵).

(۲) که لهوه پیش زهواجیان کردین.

(۳) واته کسیک کسیکی کوشتین به نهنقست و بئین هق.

﴿وَإِذَا الْمَوْذُودَةُ سَلَّتْ بَأْيِ ذَنْبٍ قَتَلَتْ﴾ التكویر (۸-۹).

واته: کاتن زینده‌به‌چال کراوه‌کان پرساریان لیتنه‌کری به چ تاوانتیک کوژراون. وه خوی گموره سزاییه‌کی وه‌های داناوه بز نمو کسی کوشتنی ناده‌میزادی داهیتنا که بز هیچ کسیکی تری دانناوه له دروست کراوه‌کانی.

پتغمبیر (ﷺ) فرمویته:

(ليس من نفس تُقْتَلُ ظُلماً إلا كان على ابن آدم كِفْلٌ من دمها؛ لأنه كان أول من سنَّ القتل) رواه البخاري و مسلم^(۱).

واته: کس نییه که به ستم بکوژری نیللا بز کوره‌کی نادهم بهشیک هیده لمو تاواندا، چونکه یه‌کم کس بوو که کوشتنی داهیتنا^(۲).

وه له پمروشی نیسلامه بز پاراستنی گیانی خه‌لک که هیره‌شی توندترین سزا نه‌کات لمو کسانهی که کوشتنی ره‌وا نه‌کمن. خوی گموره نه‌فرموی: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَاباً عَظِيماً﴾ (النساء: ۹۳).

واته: وه همرکس باوره‌دارتک به قمستی و بناحق بکوژی، سزاکهی دوزه‌خه که بز همتاهتایه تیریدا نه‌مینیتموه و خوا غمزه‌بی لی نه‌گری و نه‌فرینی لیتنه‌کات و سزایه‌کی توندی بز ناماده کردوه.

نم نایته بریاری نموه نمدات که پیاوکوژ له پوژی دواپیدا سزایه‌کی به نیشی هیده و بز همتاهتایه له دوزه‌خدا نه‌مینیتموه خشم و قینی خوی لمسر نییت و نه‌فرینی لیتنه‌کات و سزایه‌کی گموره‌ی نمدات.

وه لمبر نموه نیبنو عبباس خویان لی رازی بیت فرمویته: (لا توبة لقاتل مؤمن عمداً).

واته: توبه بز کسیک نییه باوره‌دارتک به قمستی نه‌کوژی. چونکه نمو نایته دوا نایته که لموباره‌یموه هاتوته خواره‌وه وه هیچ نایتیک تر نه‌یسریوه‌تموه. همرچمنده جمعاوه‌ری زانایان به پتچوانهی قسه‌کی نیبنو عبباسوه‌ن.

(۱) البخاري (۶۸۶۷) و مسلم (۱۶۷۷).

(۲) مهبست به کوره‌کی نادهم قابیله که هایلی کوشت.

تاوانه كان (الجنایات)

وه همدروها پیغمبر (ﷺ) نه فرموی: (لِزَوَالِ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ قَتْلِ مُؤْمِنٍ بَغْيِ حَقِّ) رواه ابن ماجه بسند حسن عن البراء^(۱).

واته: لماناچوونی دونیا لای خوا هیواش تره له کوشتنی باوردارتک به ناهق.

وه (ترمذی) به سهندیکی حسمن له نموسه عیدوه خوی لی رازی بیت نه گیتسه که پیغمبر (ﷺ) فرموی: (لو أن أهل السماء وأهل الأرض اشتركوا في دم مؤمن؛ لأكبهم الله في النار)^(۲).

واته: نه گهر خدکی ناسمان و خدکی زوی هاربهش بن له کوشتنی باوردارتک به ناهق، خوی گوره بهروا نه یاغخاته دوزه خوه.

وه بهیهقی نه گیتسه له نیسو عومرهوه خوا لییان رازی بیت که پیغمبر (ﷺ) فرموی: (من أعان على دم امرئ مسلم بشرط كلمة؛ كتب بين عينيه يوم القيامة: آيس من رحمة الله)^(۳).

واته: هرکس به نیوه ووشهیه کیش یارمستی کوشتنی موسلمانیتک بدات، پژوی دواپی له نیوچاوانی نهوسری؛ که هیواپراوه له میهره بانی خوا.

لمبرنوهی کوشتن تیک دانی نمو بینایهیه که خوا رستویستی بییت، وه دامالینی ژسانی کوژراوه کهیه، وه دست درتژی کردنه بو سمر نمو کسانهی که خزم و کسی نمو کسمن و شانازی به بونیسهوه نه کمن و سودی لی ورته گرن، و به مردنی بیبدهش نمبن لمو سووده، وه له حرامی دا کوشتنی موسلمانیتک و کافرکی ذمی و نمو کسی خوی ده کوژی وه که کن.

چونکه ده ربارهی کوشتنی کافر ذمی فرموده راست و صریح هاتوه به واجب بوونی دوزهخ بو نمو کسی بیکوژی.

(۱) ابن ماجه (۱۶۱۹) والبيهقي في شعب الإيمان (۵۳۴۵) والإصبهاني في الترغيب والترهيب (۲۲۹۵).

(۲) الترمذی (۱۳۹۸).

(۳) البيهقي في شعب الإيمان (۵۳۶۴).

تاوانه كان (الجنایات)

وه بخاری له عبدالله ی کورپی عمری کورپی عاصوه خوا لئیمان رازی بیت نه گپرتسوه که پیغمبر (ﷺ) فرمودتی: (من قتل مُعَاهِداً لم یَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وإن ریحها یوجد من مسیرة أربعین عاماً)^(۱).

واته: هرکس (معاهد) یك^(۲) بکوژی بونی بهمشت ناکات، هرچنده له ماره چل سالته ری دوری بونی نه کرت^(۳).

بدلام دهراره کیستیک که خوی بکوژی، خوی گوره نمان ترستی و لیمان قدهغه نهکات، نه فرمودی: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ (البقرة: من الآیة ۱۹۵).

واته: به دهستی خوتان خوتان مهخمنه تالوکه و لئاوچونوه.

وه هروره نه فرمودی: (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً). (النساء: ۲۹)

واته: خوتان لئاومبمن چونکه خوا میهربانه پیتان.

وه بخاری و موسلیم نه گپرتسوه له نبی هوره یروه خوا لئیمان رازی بیت که پیغمبر (ﷺ) فرمودتی: (من تَرَدَى مِنْ جَبَلٍ فقتل نفسه فهو في نار جهنم يتردى فيها خالداً مخلداً فيها أبداً، ومن تحسّى سناً فقتل نفسه فسُئِمَ في يده يتحسأ في نار جهنم خالداً مخلداً فيها أبداً، ومن قتل نفسه بجدیدة فحدیدته في يده يتوجأ بها في نار جهنم خالداً مخلداً فيها أبداً)^(۴).

واته: هرکس له شاختیکوه خوی بخاته خوارهوو خوی بکوژی، نه کورتسوه خوارهوو بۆ ناو ناگری دۆزه بۆ هتا هتایه تییدا نهمینیتسوه، وه هرکس خوی زهر خوارهوو بکات و خوی بکوژی زهره کمی بدهستسوه نبیت و له ناگری دۆزه خدا هر لئیمان نه خواتسوه بۆ هتا هتایه بسو شیتویه

(۱) البخاری (۳۱۶۶).

(۲) معاهد: نمو کسهیه که په یمانی بین له گمّل موسولمانانا - یا به نمان له لایمن موسولمانیکوه - یا به (هدنه) له لایمن حاکموه - یا عهدی جزیمی بین.

(۳) وه بۆن نه کردنی مانای وایه ناچیتته ناری، حافظ له (الفتح) دا وتوبتی: مهبست بهم نهغیه - هرچنده گشتیه - تایبست کردنه به کاتیکوه، چونکه به لگمی فیعلی و نقلی هدیه؛ که هرکس به موسولمانی مردبئو تاوانه گوره کانی کردبئ نمو به نیسلامه کمی حوکم ندرئو هتا هتایی له ناگرده نامینیتسوه، وه هرچنده عزاب و نیشکغجه بدرئ له دواپی دا هر نه گپرتسوه بۆ ناو بهمشت.

(۴) البخاری (۵۷۷۸) و مسلم (۱۰۹).

تاوانه كان (الجنایات)

نمینیتموه، وه هرکس به پارچه ناسنیک خۆی بکوژی پارچه ناسنه که به دهستییه وه نه گرت له ناگری دۆزه خدا نیدات له خۆی بۆ هتا هتایه تیریدا نهمیتتوه.

وه بوخاری له ئهبی هوریه وه خوای لئسی رازی بیت نه گرتتوه که پیغمبهر (ﷺ) فرمویهتی: (الذي يخنق نفسه يخنقها في النار، والذي يطعن نفسه يطعن نفسه في النار، والذي يقتحم يقتحم في النار)^(١).

واته: هرکس خۆی بخنکیتن له ناگریشا هر خۆی نه خنکیتن، وه ئهوی تیغ بکات به خۆیدا و خۆی بکوژی له ناگریشدا بهردهوام تیغ له خۆی نهدات، وه هرکس خۆی ههلهداته خواره وه هتا بهرئ بهردهوام له ناگریشدا هر خۆی ههلهداته خواره وه.

وه له جوندوبی کوری (عبدالله) وه که ووتویهتی: پیغمبهر (ﷺ) فرمویهتی: (كان فيمن قبلكم رجل به جرح، فجزع: فأخذ سكيناً فحزَّ بها يده، فما رقا الدم حتى مات. قال الله تعالى: بادرني عبدي بنفسه: حرمت عليه الجنة) رواه البخاري^(٢).

واته: له نهموه کانی پیش ئیه وه دا پیاوینک برینکی پیوه بوو، ناره حهت بوو خۆی نه گرت، چه قویه کی ههلهگرت دهستی خۆی پێ بری خوتنی نهمه ستایه وه هتا مرد. خوای گهوره فرموی: بنده کهم په لهی کر له گیانی خۆی: منیش بهههشم لسه حرام کرد. وه سابه له فرموده دا: (من قتل نفسه بشيء عذب به يوم القيامة)^(٣).

واته: هرکس خۆی بکوژیت به شتیک. له رۆژی دوایدا بهو شته سزا ندرئ.

وه ئهوپه ی شتیک به خه یالدا بیت لهباره ی ناشیرین وتن و ریسوا کردنی بکوژه کان زیاد لسه ئهوش که باسکرا، ئهویه که ئیسلام بکوژی تاکه که سیک و داناره وه ههمو دانیشتوانی دنیای کوشتب، ئهوش خراپترین شته که بوتری بهو که سانه که ئه تاوانه ناشیرینه نه کمن.

خوای گهوره ده فرمویت: ﴿أَنْهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ (المائدة: من الآية ٣٢).

(١) البخاري (١٣٦٥).

(٢) البخاري (١٣٦٤) ومسلم (١١٣).

(٣) البخاري (٦٦٥٢) ومسلم (١١٠).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: به راستی همرکسینک کسینک بکوژتت بی نهوهی کسی کوشتبین یان خراپه کاری کردبین له زهویدا وهك نه وه وایه ههموو ناده میزادی کوشتبین، وه همرکسینک بمرگری بکات له کوشتبینی کسینک که خوا حرامی کردوه وهك نهوه وایه ههموو ناده میزادی زیندو کردبیتتوه.

وه لمبر نهوهی خوین پشتن زور گرینگ و گهوره مهترسی داره، یه کم شته که له رۆزی دوا ییدا له نیوان خه لکدا پرسیری لمر نه کری^(۱) وهك موسلیم نه گیتتوه^(۲).

وه خوی گهوره (قصاص) و له ناو بردنی بکوژی داناره لمبر تۆله سندن له بکوژو، همره شو چاوترساندنی کساننی تریش، وه لمبر پاک کرد نهوهی کۆمه لگا لمو تاوانانه که یاسای گشتی پین تمشیتوو نهمن و ناسایشی پین تینک نه چن.

وه فرمو یهتی:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ البقرة (۱۷۹).

واته: له دانانی (قصاص) تۆلهی کوشتنه وه داو جی به چن کردنی دا ژبانی ناسوده هیه به بۆ نیوه —ئهی خاوهن ژیری به ساغه کان— به نومیدی نهوهی له خوا بترسن و گوئ رایه لئی بکن.

وه ئو عقوبه به بریاری لمر دراوه له ههموو یاسا ناسمانی به کانی تریشدا.

له یاسای موساییدا له بهشی بیست و یه کم له (سفر الخروج) دا هاتوه: که همرکس له کسینکی تری داو مرد نمب به کوشتن بکوژتتوه، وه نه گمر پیارتک دهست درنژی کرده سمر پیارتکی ترو له نا کاو کوشتی نمب بگیرئ و بکوژتتوه، وه همرکس له دایکی یا له باوکی بدات نمب به کوشتن بکوژئ، وه نه گمر نازاردان پهیدا بو وهك تۆله نسنیرت، گیان به گیان، چاو به چاو، دان به دان، دهست به دهست، قاج به قاج، بریندار کردن به بریندار کردن، روشاندن به روشاندن.

وه له یاسای مسیحیدا همدنئ کس رای وایه که کوشتنه وهی پیانو کوژ له بیرو باویره کانی مسیحی دا نیبه به لگه شیان بۆ نهوه نهوهی که له (الإصحاح الخامس) دا هاتوه له نینجیلی متادا لمر زمانی عیساوه (ﷺ) که فرمو یهتی: بمره نگاری خراپه مه کن به لکو همرکس زلله یه کی دا له لای راست تۆ لای چهیشتی بدهرئ با لئی بدات.

(۱) نهمه له نیوان بهنده کاندا، به لام ئو حمدیسی که نه فرموئ: یه کم شت که بهنده پین مو حاسبه نه کری نوژنه نهوه له نیوان خواو بهنده دایه.

(۲) البخاری (۶۸۶۴) و مسلم (۲۸/۱۶۷۸).

تاوانه كان (الجنايات)

وه همرکست بینی دوژمنایهتیت له گهڙ نهکات و جلهکانت نهبات تو کرسه کشتی بدهری، و همرکس بو ماوهی یهک میل توئی لیتخوړی تو دوومیل له گه لیدا پرۆ.

وه همدیگی تر رایان وایه که یاسای مسیحی سزای نیعدامی ناسیوه به لگشیان بهوه هیتاوه تموه که عیسا (ﷺ) فرمویهتی: (ما جنت لأنقض الناموس، وإنما جنت لأتمم).

واته: بو تموه نه هاتوم که وهی بسپرموه به لکو هاتوم بو تموهی که وهی توارو بکم.

وه تموهی له قورنندا هاتوه پشتگیری تموه نهکات که نه فرمویت: ﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ﴾ (آل عمران: من الآية ۵۰). واته: وه من تموهی له بهر دهستم دایه له تورات تصدیقی نه کم.

وه تم نایمه پیروزهش بو تموه ناماژه نهکات.

﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ التَّنْفُسَ بِالتَّنْفُسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالتَّانِفَ بِالتَّانِفِ وَالتَّأْذِنَ بِالتَّأْذِنِ وَالتَّسَنُّ بِالتَّسَنِّ وَالتَّجْرُوحَ قِصَاصًا﴾ (المائدة: من الآية ۴۵).

واته: تیمه له سر نومانان فمز کردوه له توراتدا که گیان نه کوژری به گیان و چار دهر تهیتری به چارو لوت نه بردری به لوت و گوئی نه بردری به گوئی و ددان دهردی به ددان، وه له برینیشدا تو له نه سندریتوه.

وه شریعت هیچ گیانگی له گیانگی جیانه کردو تموه، چونکه (قصاص) حقه، کوژراوه که گوره بیت یا بچوک، پیاو بیت یا ژن. وه هممو نه مانه مافی ژبانیان هدی، وه رهوا نریه که شتی که روبرویان بو ژبانیان لی تیک بدات به هیچ شیوهیک، وه هتا له کوشتی به هتاشدا خوی گوره بکوژه کمی عفو نه کردوه له بهر پرسیهتی، وه له سری پیوست کردوه که بنده نازاد بکات و خوینی بدات وهک خوی گوره فرمویهتی: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ (النساء: من الآية ۹۲).

واته: بو موسلمان نه هاتوه که موسلمان بکوژت مه گمر به هله، وه همر کس موسلمانگی به هله کوشت نهی بنده یهکی باوه ردار نازاد بکات و خوینه کمی چنده بوو بیدات به خاوه نه کمی مه گمر لی خوش بن.

وه تم سزا مالتیه که نیسلام پیوستی کردوه و دایناوه بو کوشتی به هله رزلتانه له گیان بو تموهی کس بیر لهوه نه کاتوه که تمو گیانه به کم بزانی، و بو تموهی خهک نیحتیات بکن و هوشیاری به کار بینن لهو شتانهدا که په یوه ندی به خوین و گیانه هدی.

تاوانه‌کان (الجنایات)

وه بۆ ئه‌وهی هۆیه‌کانی فساد بیهسترت؛ نه‌ك كەستێك كەستێك بكوژی و به درۆ بلیت بههه‌له كوشتومه.

وه له‌ئاگاداری زۆری نیسلام و گرنگی پێدانی‌یەتی به‌ پاراستنی گیانه‌کان که منداڵ له‌باربردنی قه‌ده‌غه‌ کردووێه دوا‌ی ئه‌وه‌ی گیانی کرا به‌به‌ردا، مه‌گه‌ر هۆیه‌کی راسته‌قینه‌ بییت ئه‌و کاره‌ پێویست بکات؛ وه‌ك مه‌ترسی له‌ گیانی ژنه‌که‌ له‌ مردن و ئه‌و جو‌زه‌ شتانه‌.

وه له‌سه‌ر ئه‌و کەسه‌ی س‌ک به‌ ناهه‌ق له‌بار به‌رت و اج‌ب‌ی کردووێه که (غرة)^(١) بدات

(قصاص) تۆله‌ له‌ نیوان سه‌رده‌می نه‌فامی و نیسلام دا

یاسای تۆله‌ سه‌ندن دانراوه‌ له‌ناو عه‌مه‌به‌دا له‌سه‌ر بناغه‌ی ئه‌وه‌ی که تیره‌که‌ هه‌م‌و‌ی به‌ لێ‌چ‌رس‌راو دانم‌ه‌ری له‌و تاوانه‌دا که یه‌کێ له‌ ئه‌ندامه‌کانی کردویه‌تی، مه‌گه‌ر ئه‌و تیره‌یه‌ رایب‌گه‌یه‌نیته‌ له‌ناو تیره‌کانی تر‌دا که وازی له‌و ئه‌ندامه‌ هه‌تاوه‌ ده‌ری کردووێه پشت‌گه‌یری ناکات.

هه‌ر بۆیه‌ خاوه‌ن خوێن داوا‌ی (قصاص) و تۆله‌ سه‌ندن له‌ بکوژی له‌ تیره‌که‌ نه‌کرد، وه‌ جاری واهه‌بوو ئه‌و داوا‌یه‌ گه‌وره‌ ئه‌به‌وه‌و ئاگه‌ری شه‌ری له‌ نیوان هه‌ردوو هۆزو تیره‌که‌دا هه‌له‌گه‌رساند.

جاری وابه‌و زیاتر په‌ره‌ی ته‌سه‌ند نه‌گه‌ر کوژراوه‌که‌ خاوه‌ن په‌له‌ و به‌ ده‌سه‌لات یا گه‌وره‌ بوا‌یه‌ له‌ناو هۆزه‌که‌یدا.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش دا هه‌ندێ له‌ هۆزه‌کان گه‌ی‌یان نه‌نده‌ا به‌و داوا‌یه‌و بکوژه‌که‌یان نه‌پاراست و هه‌یج گرن‌گیان به‌ کەسه‌و‌کاری کوژراوه‌که‌ نه‌نده‌ا؛ ئیتر به‌و هۆزه‌وه‌ جه‌نگ له‌ نیوانیاندا به‌ریا نه‌بوو وه‌ ئه‌به‌وه‌ هۆی له‌ناو‌چوونی گیانی زۆر له‌ بی تاوانه‌کان.

جا کاتێ نیسلام هات سه‌نوره‌ی دانا بۆ ئه‌و یاسا سه‌تم‌کاره‌ وه‌ رای گه‌یانده‌ و بلاوی کرده‌وه‌. که تاوان‌بار خۆی به‌ ته‌نها لێ‌چ‌رس‌راوه‌ ده‌رساری تاوانه‌که‌ی، وه‌ ته‌نها خۆی تۆله‌ی لێ‌ ته‌سه‌ندرتمه‌وه‌ له‌سه‌ر جینایه‌ته‌که‌ی.

خوای گه‌وره‌ نه‌فره‌موو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَعَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ، وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (البقرة: ١٧٨-١٧٩).

(١) له‌مه‌ودوا باسی (غرة) دیت.

تاوانه كان (الجنايات)

واته: ئەي ئەو كەسانەي باوەرتان هیناوه تۆلەتان لەسەر پیتوست کراوه لە کوژراوه کانتاندا، بە مەرجی یەكسانی: لە بری نازاد، نازاد و لەبری بەندە بەندە و لە بری مێبێنە مێبێنە، جا ئەگەر کەسێك خاوەن خۆتەنە که ئەي بورد و بە ماڵ رازی بوو، یا هەردولا چاکە بکەن، خاوەن خۆتەن داوای زۆر نەکات که بۆیان هەلنەسوێ، وە بکوژیش بەباشی حەقە کەي بداتێ بەی کەمی و دواکوتن، ئەو ئەو ئەبوردنەو رازی بوونە بە ماڵ ناسان کردنیکی پر سووڤە لەلایەن پەرورەدگار تانەویە که دایناوه وە مێهەرەبانییە، جا هەرکەس دواي لێ خۆش بون و وەرگرتنی خۆتەنە که بکوژە کەي گوشت، ئەو سزایە کەي توندو تیژی بۆ هەیه، وە بۆ تێوه — ئەي خاوەن عەقل و ژیری یە ساغەکان — لە دانانی (قصاص) و جێبەجێ کردنیدا ژبانی پر ناسودەیی هەیه، بە ئومیدی ئەوێ لە خوا بترسن و گوێ پایدن بن.

ئەگەر (قصاص) و گوشتنەویان وێست و ئەي نەبوران:

(لەسەردەمی نەفامیدا لە نیوان دوو تیرە لە تیرە کانی عەرەبدا کێشەي خۆتەن هەبوو، یە کەي لە تیرەکان دەسەلاتی بەسەر ئەوی تریاندا زیاتر بوو، سووتندیان خوارد که لە جیاتی بەندە یە کمان نازادیکتان ئەکوژن وە نیتیکتان ئەکوژن لە جیاتی مێبە کمان.

جا کاتێ نیسلام هات کێشە کەیان برده لای پیغمبەر (ﷺ) که حوکمیان بکات، وە ئەو نایەتە هاتە خوارەو وە فرمانی پێدان که لە گەل یە کدا باش بن. — قسە که تمواو بوو. —

وە نایەتە که ناماژە بۆ ئەمانەي خوارەو ئەکات:

۱- خوای گەرە یاسای سەردەمی نەفامی پوچەل کردەو، وە پیتوستی کرد که ئەبێ تۆلە سەندن بەرامبەرە یە کسان بیت لە گوشتندا.

بەلام ئەگەر تۆلە سەندە کەیان هەلجێارد نەك ئەبوردنە کە؛ وە وێستیان جێبەجێ بکەن؛ نازادیک ئەکوژن ئەگەر نازادیکێ گوشتبوو، وە بەندە ئەکوژن ئەگەر بەندە یە کەي گوشتبوو، وە ژن لە جیاتی ژن ئەکوژن ئەو.

(قرطبي) ووتی: (ئەم نایەتە هاتوو بۆ رۆن کردنەوی حوکمی جوۆری گوشتنە که هەرکەس بە پێی جوۆرە کەي ئەکوژن ئەو، وە رۆنی کردۆتەو حوکمی نازادیک چێیە ئەگەر نازادیکێ گوشتبێ، وە عەبدیک ئەگەر عەبدیکێ گوشتبیت، وە ئافەرەتیک ئەگەر ئافەرەتیکێ گوشتبێ، وە بای ئەوێ نەکردوو ئەگەر جوۆرێکیان لە جوۆرە کەي تری گوشتبێ.

کەواتە نایەتە که موحکەمە، وە (إجمال) و کورتی تێدایە که ئەم فرمودە یە خوا پوونی ئەکاتەو: ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ هەتا کۆتایی نایەتە که.

تاوانه كان (الجنایات)

- واته: وه نیمه لسمر نومانان فبرز کردوه له تهوراتدا که گیان به گیان نه کوژری.
- وه پیغمبهر (ﷺ) روونی کردهوه کاتی جوله که یه کی کوشتوه له جیاتی ژنیک.
- ۲- مواهید و توبه تی: نه گمر خاوهن خویننه که له تاوان باره که بوراو لئی خوش بوو بۆی ههیه داوای خوین بایی بکات به مخرجی داواکردنوه که یه چاکی بیست، و توندوتیژی تیندا نه بیست، وه لسمر کوژره کهش پیوسته که خویننه که بدات بیهی دواختن و دهستی دهستی کردن.
- ۳- وه نمو حوکمی خوی گموره دایناوه له دروستی تۆلسمندن و لئبوردندا و وه رگرتنی مال له جیاتی خویننه که، ناسان کردنی که له لایمن خواوه میهره بانیه که فراوانی کردهوه یه کئی لهو دوانمی به حهقی دانهاوه.
- ۴- جا همرکس دهست درتژی کرد بو سمر تاوانباره کهو کوشتی دوی لئبوردنه که، سزای سهختی بو نه بیست یا به کوشتنوهی له دنیا دا یا به تاگر سزانددری له رۆژی دوا پیدا.
- بوخاری له نینبو عبباسوه نه گپرتتوه خوا لئیان رازی بیست که فرمویستی: (المناب منی نیسرا ئیل دا تمنها تۆله سندن هه بوو، دیه و خوین وه رگرتن نه بوو، جا خوا بعم نهموهی نیسلامی فرموو: ﴿کتب علیکم القصاص فی القتل﴾.
- واته: (قصاص) تان لسمر فبرز کرا له جیاتی کوژراوه کان.
- ﴿فمن عفی له من أخیه شی﴾ فرمویستی: نمو عهفهوه نهویه که مال وه ریگری له جیاتی تۆله که له کوشتنی (عمد) قستیدا، وه ﴿الاتباع بالمعروف﴾ مانای نهویه که داوا کر به (معروف و نهوی دانراوه) داوای خویننه که بکات، وه داوا لئ کرایش به چاکی خویننه که بداتن.
- ﴿ذلک تخفیف من ربکم ورحمة﴾ لهبری نهوی که لسمر نهموه کانی پیش نیوه نوسراوه.
- ۵- وه خوی گموره بۆیه (قصاص) تۆله سندنوهی داناره چونکه ژسانی گموره مانهوهی خه لکی تیدایه.
- چونکه نه گمر پیاو کوژ بزانی نه کوژرتتوه نه گپرتتوه له کوشتنی خه لک، بهوش له لایه کهوه خوی نه ژنیتتوه، وه له لایه کی ترهوه نمو کسهی که نه بوست بیکوژی.
- ۶- وه نیسلام خاوه نیستی هیشتهوه بو سهربرشتی کوژراوه که له داواکردنی (قصاص) کوشتنوه دا همر بوو شیوهیهی که له لای عه ره ب هه بوو پیش نیسلام. خوی گموره فرمویستی: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَاناً فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُوراً﴾ (الاسراء: من الآية ۳۳).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: وه همرکس به سستم کوژرا بیهی حقیکی شعرعی نموه نیمه دهسه لآتمان داوه به خاوه نه کهمی تۆله بسییتیموه، وه نابج زیادپهوی بکات له تۆله سهندندا یا لهشتی تردا، چونکه بهراستی خوا یارمتمی نمدات تا تۆلهمی خۆی نهسییتیموه.

مهبستیش به سهرپرشت نمو کسهیه که داوای خوین نهکات، که نموش میرات گریمتی^(۱)، چونکه نمو مافی داواکردنی تۆلهمی هدیبه نهک سولتمی حاکم، وه نهگهر نمو داوای تۆلهسندن نهکات نموه تۆله له تاوانبار ناسندریتیموه، وه مهبست به (سلطان) له نایهته کهدا: دهسه لآته بهسر بکوژه کهدا، نموش بۆیه وایه نموه کو عهفو کردن له کهسیکی ترهوه بییت بهبی رهزامندی نمو، له کاتی کهدا نمو به ناگری نمو تاوانه داغ کراوه له ناخموه نهوروژیت و دهست نمدات به تۆلهسندنموه، بهو شتویه کوشتار و تاوان کردن دووباره نهییتیموه.

۷- خاوهنی (المنار) له تهعلیق لاسر نمو نایهته ووتوبهتی:

نایهته پیروژه که بریاری نموهی داوه که خودی ژبان مهبسته، و تۆله سهندنیش هۆیه که له هۆیه کانی ژبان، چونکه همرکس بزانی که کهسیکی کوشت نه کوژریتیموه لهو کاره نه گهریتیموه، بهو شتویه ژبانی خۆی و نمو کسهش که نهیوست بی کوژیت نه پارنژی.

وه تمنها رازی بوون به وهرگرتنی خوین ههموو کس ناگهرنیتیموه له پرشتنی خوینتی دوژمنه کهمی نه گهر بتوانیت، چونکه هدیبه سامانیکی ززر سرف نهکات بۆ نموهی دوژمنه کهمی لهناو بهرت.

و لهم نایهتهدا لیزانی دهرپرین و پهوان بیژی تیدایه له داپرشتنی پرسته کهدا، که قیترهوهنی لهناوبردنی رۆح له تۆلهدا لانهبات و نهفس رادینتی لاسر رازی بوون به بریاری یه کسانی، چونکه تۆله سندن و سزادانه که به کوشتن و نیعدام ناو نابات، به لگو به یه کسانی له نیوان خه لکدا ناری نهبات تاره کو ژبانیکی به ختموه رانهیان بۆ دابین بکات.

تۆلهسندن لاسر گیان

ههموو دهست درنژییه که بۆ سر گیان تۆلهسندن پیوست ناکات، چونکه جاری وا نهییت نمو دهست درنژییه به قستی نهییت، وه جاری وانیهییت له قستی نهچیت، وه جاری واش نهییت به ههله نهییت، یا جگه لهوانه نهییت.

(۱) نموه رای جومهوره، نیمام مالیک نهلی: سهرپرشت خزمی پشتیبه.

کواته پیوسته جوړه‌کانی کوشتن روون بکه‌ینسوه، وه شو جوړه‌ی که توله پیوسته نکات روونی بکه‌ینسوه.

جوړه‌کانی کوشتن

کوشتن سی جوړه:

۱- قسمتی (عمد).

۲- هاوشیوهی قسمتی (شبه عمده).

۳- هله (خطأ).

کوشتنی قسمتی:

کوشتنی قسمتی نه‌ویه: که کسینکی موکه‌للف (واته له‌روی شرعه‌وه فرمان و قده‌غه کردنی لسه‌ر بیته) بیوهی ناده‌میزادیکی بن‌تاوان بکوژنت که به‌پیی شرع شایسته‌ی نه‌وه نه‌ییت که بکوژنت، به شتیک که بزانی نه‌وه شته به‌زوژی کوشتنی پی نه‌کری.

وه لهو پیناسه‌یه‌وه بومان ده‌نه‌که‌ویت تاوانی کوشتنی قسمتی نایته‌ه جی هتا نه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ی تیدا نه‌ییت.

۱- نه‌بن بکوژه‌که ژبرو پی‌گه‌یشتوو بیته و مه‌بستی کوشتن بیته، وه دانان و نیعتیبار کردنی ژبری و پی‌گه‌یشتوویی به‌پیی حدیسه‌که‌ی علییه که نه‌گیرتسوه پیغمبر (ﷺ) فرمویه‌تی: (رفع القلم عن ثلاث: عن المجنون حتى یفیک، و عن النائم حتى یستيقظ، و عن الصبي حتى یحتمل) رواه احمد وأبوداود و الترمذي^(۱).

واته: پی‌نوس لسه‌ر سی کس هه‌لگیراوه: لسه‌ر شیت هتا هوشی دیتسوه، وه لسه‌ر نوستوو هتا به‌ناگا دیتسوه، وه لسه‌ر مندل هتا بالقی نه‌ییت.

به‌لام نیعتیبار کردن به‌قسمت به‌پیی نه‌ویه که نه‌بو هوریه‌یره نه‌گیرتسوه نه‌فرمویت: له سهرده‌می پیغمبردا (ﷺ) پیارنک کوژرا. کیتسه‌که‌یان گه‌یاندنه لای پیغمبر (ﷺ) نه‌ویش دایه ده‌ستی خاوه‌ن کوژراوه‌که که بیکوژتسوه: کابراش ووتی: نه‌ی نیرراوی خوا سویند به‌خوا نه‌م ریستوه بیکوژم.

پیغمبر (ﷺ) به‌خاوه‌ن کوژراوه‌که‌ی فرموو: (أما إنه إن كان صادقاً ثم قتلته دخلت النار).

(۱) احمد (۶/۱۰۰-۱۰۱) وأبوداود (۴۴۰۳) و الترمذي (۱۴۲۳).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: نه گمر نو پیاره راست بکات و تو بیکوژتتوه نه چیتته دۆزه خوه. نیتر نویش بمره لای کرد. وه به قایشیک دهستی بسترابوو، که هاته دهرهه قایشه کهی رانه کینشا. نه فرموی نیتر پیران نموت (ذا النسعة) (واته خاوهن قایش). نه بوداود و نسائی و نیبنوماجه و ترمذی گیتراویانه توه و ترمذی به صحیحی داناره^(۱).

وه نه بوداود نه گیترتتوه که پیغمبر (ﷺ) فرمویستی: (العمد قود، إلا أن يعفو ولي المقتول)^(۲).

واته: به قسمتی کوشتن (قصاص) کوشتنوهی هدیه مه گمر خاوهن خوینته که لئی ببوریت. نیبنوماجه نه گیترتتوه که پیغمبر (ﷺ) فرمویستی: (من قتل عامداً فهو قودٌ، ومن حال بينه وبينه فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين، لا يقبل الله منه صرفاً ولا عدلاً)^(۳).

واته: هرکس به قسمت کسیتک بکوژتت نمب بکوژتتوه، و هرکس بکوژتت نیوان خاوهنی خوینته که و تاوانباره که و ری له به جی هینانی بگرتت نه فرینی خواو فریشتو هموو خه لکی لاسر بیت، خوا هیچ چاکو داد پوره ریه کی لئوه رناگری.

۲- نمب کوژراوه که ناده میزاد بیت و خوینی رهوا نمبیت.

۳- نمب نو شتمی به کارهاتوه له کوشتنه کهدا لهو نامیرانه بیت که به زوری خه لک بموه بکوژتت. نه گمر نو مهرانمی تیندا نه بوو کوشتنه که به کوشتنی قسمتی دانانریت.

نامیری کوشتن:

له نامیره کهدا مارجی وها نییه نموه نمبیت لهو نامیرانه بیت که به زوری خه لکی پی بکوژتت، نیتر نوک تیژ بیت یا فوتینم بیت به کسانه، چونکه وهک یهک خوینیان پی نهریژری.

بوخاری و موسلیم گیتراویانه توه که پیغمبر (ﷺ) سمری پیاره جول که کهی له نیوان دوو بمردها پان کردهوه^(۴)، چونکه نو بوو شتویه جاری یه یه کی کوشتبوو^(۵).

(۱) أبوداود (۴۴۹۸) و الترمذی (۱۴۰۷) و النسائی (۱۳/۷) و ابن ماجه (۲۶۹۰).

(۲) ابن أبي شيبة (۳۶۵/۹).

(۳) أبوداود (۴۵۳۹) و ابن ماجه (۲۶۳۵).

(۴) البخاری (۶۸۷۹) و مسلم (۱۷/۱۶۷۲).

(۵) أحمد (۳۶۴/۱) و أبوداود (۴۵۷۲) و النسائی (۲۱/۸) و ابن ماجه (۲۶۴۱).

تاوانه كان (الجنایات)

وه ثم حدیسه به لگه یه بسمر نهی حنیفه و شیعی و نه خعی یهوه که نه لئین تۆلسمندن به شتی کۆلی قورس جی به جی ناکریت.

وه هر لمو شیوانه یه کوشتن به سووتاندن به ناگر، یا خنکاندن له ئاودا، یا بهردانهوه له شوینی بهرزوه، یا دیواری به سردا بروخینرئ، یا همناسی بگری، یا بهند بکرتت، یا خواردن و خواردنهوهی ندرتتی همتا نه مرت له برسان، یا بخرتته بهر گیان له برتکی درنده.

وه هر لمو شیوانه یه که کۆمه لئیک شایهتی بهدن له سمر که سیتی بئ تاوان به شتیک که کوشتنی پیوست بکات، پاشان پشیمان بینهوه لمو شایهتی به و بلین: قستمان کوشتنی بووه. نهمانی باس کران هموویان لمو نامیرانمن که زۆر جار خه لکیان پئ نه کوررت.

وه هرکس خواردنیکی ژاروی بدات به که سیک و بزانیته ژاروی به و نهوی تر نهزانی و بیخوات و پئی بریت نه بئ تۆلی لی به سندرنت.

بوخاری و موسلیم نه گیرنهوه که: نافرته تیکی جوله که زه هری کرده ناو گوشتی بهر خیکهوه بۆ پیغمبهر (ﷺ)؛ نهوش ﷺ پارویه کی لیخسته ده می و تفی کردهوه، وه بیشری کوری بهر پراء لئی خوارد، پیغمبهر (ﷺ) لئی بورا و سزای نه دا.

واته: لئی بورد پئش نهوی روداری مردن رووبدات، له نیوان نهوانی لئیمان خواردبوو، به لام کاتی بیشری کوری بهر پراء مرد کوشتی یهوه.

به پئی نهوی نهبو داود نه گیرتهوه که پیغمبهر (ﷺ) فرمانی دا به کوشتنهوهی^(۱).

قهتلی هاروشیهوی قستی: (شبه عمد):

کوشتنی هاروشیهوی قستی: نهویه که سیک ههولی کوشتنی که سیک بدات که خوینی رهوا نه بیته بههوی شتیکهوه که زۆر جار خه لکی پئ ناکوررتت. وه که نهوی به داریکی سوکه له یا بهردیکی بچوک یا مشت لیدانیک، یا به قامچی بهک، و نهو جۆره شتانه لئی بدات.

جا نه گهر لیدانه که به دارده سیتیکی سوکه له بوو یا به بهردیکی بچوک (جارتک یا دوو جار بوو) وه نهو که سئ پئی مرد، نهوه نهو کوشتنه هاروشیهوی قستی به^(۲).

(۱) البخاری (۲۶۱۷) و مسلم (۴۵/۲۱۹۰) و أبو داود (۴۵۰۸).

(۲) نهوه مزههیبی نهبو حنیفهو شافعی به، ههروه ها جمه اوهری زانایانیش، به لام مالیک و لهیس و هادهوی به کان پیچوانه می نهمن: نه لئین نه گهر کوشتنه که به نامیرتکیش بوو که به زۆری کوشتنی پئ

تاوانه كان (الجنايات)

بهلام نه گهر لیدانه که له شوینی کاریگر بوو، یا لیدراوه که تهمین منداډ بوو یا نه خوښ بوو
بهرگه شو جوړه لیدانه نه گرت و پښی مرد، یا بهیتر بوو بهلام لیدره که زوری لیداو مرد، هم
کوشتنه کوشتنی قسمتییه.

وه بویه پښی نه لاین هاوشیوهی قسمتی؛ چونکه کوشتنه که له نیوان قسمتی و هله دایه، چونکه
لیدانه که مبهست بووه، بهلام کوشتنه که مبهست نه بووه، بویه پښی نه لاین هاوشیوهی قسمتی،
چونکه نه به قسمتییه کی پمتی یو نه هله یه کی پمتی یه. جا مادام قسمتی پمتی نریه کوشتنه
له کول نه کوی، چونکه نسل و بناغه پاراستنی خوینی خه لکه، کهواته رشتنی رهوا ناکریت به
شیتکی روون و ناشکرا نه بیت.

وه لمبر نهوی هله یه کی پمتی نه بووه؛ چونکه لیدانه که مبهست بووه نه که کوشتنه که
خوینیکی قورسی نه کویته سمر.

داره قوطنی نه گپرتسهوه له نیبو عبباسوه خوا لایان رازی بیت که پیغمبر (ﷺ)
فرمویته: (العمد قود الید، والخطأ عقل لا قود فیه، ومن قتل فی عمیة بجر أو عصاً أو سوط،
فهو دية مغلظة فی أسنان الإبل)^(۱).

واته: به کوشتنی قسمتی دهست به جی نه کوژرتسهوه، و به هله کوشتن خوین نمدات
ناکوژرتسهوه، وه هرکس کوژرانه له نیواندا به برده یا به داردهست یا به قامچی بکوژری، نهوه
خوینیکی قورس له حوشر پیوسته لسمر بنمهاله که که بیدات.

نه حمد و نه بو داود له عمری کوری شوعه یبوه له باوکیسوه له باپره یسوه نه گپرتسهوه که
پیغمبر (ﷺ) فرمویته: (عقل شبه العمدة مغلظة كعقل العمدة، و لا یقتل صاحبه، و ذلك أن
ینزو الشیطان بین الناس، فتكون الدماء فی غیر ضغینة ولا حمل سلاح)^(۲).

ناکری، وه دارو قلمچی و زلمو شو جوړه شتانه“ کوشتنه که هر به (عمد) قسمتی دانه ریو (قصاص)
ی تیا به“ چونکه به لای نهوانوه ناصیره که نسل نریه له کوشتندا، به لکو هر شتیک گیان دهرچینیت
(قصاص) کوشتنه پیوست نه کات.

(۱) دارقطنی (۹۴/۳).

(۲) أحمد (۱۸۳/۲) و أبوداود (۴۵۶۵).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: خوین بایی کوشتنی هاوشیوهی قسمتی ززر قورسه، وهک خوین بایی کوشتنی قسمتی وایه، بهلام خاوه نهکمی ناکوژتتوه، نهمش بهوی ئهویه که شهیتان نهکویته نیتوان خه لکوه؛ نیتر نهبی به خوین رشتن، ببنی رق و کینه و چک هه لگرتن.

ئه حمد و ئه بوداد و نسانی ته خرعیان کردوه که پیغمبر (ﷺ) رژی فتهی مهککه ووتاری داو فرموی: (ألا وإن قتيل خطأ العمد بالسوط والعصا والحجر)^(۱).

واته: بزنان کوژرای هاوشیوهی قسمتی به قامچی و داردهست و بهره.

کوشتنی بههله:

به ههله کوشتن ئهویه: که کسینکی موکه للهف کارنک بکات بزی رهوا بیت کردنی، وهک ئهوی بیوی نهچرینک بکوژت یا مههستیک بهجی بهینن، کابرایه کی بی تاوانی بهر کویت و بیکوژت، وهک ئهوی بیرنک هه لکه نیت و کابرایه کی تن بکوی، یا ته له یهک بنیتتوه — له جیگایهک که دروست نیه — جا کابرایه کی پیوه بیت و بیکوژت.

کسینکی که ته کلیفی لهسر نهبیو به قسمتی کسینکی تر بکوژت وهک منداڵ و شیت هه به کوشتنی بههله دانمزنن.

ئو شوینوارانی که به هزی کوشتنوه پیدا نهن

رومان که کوشتن یا قسمتی، یا هاوشیوهی قسمتی، یا ههلهیه. وه هه یهک لهم جوژانه چهند شوینوارنکی لهسر پیدا نهبیو دانمزنن.

وا له خوارهوه باسی هه یهک لهم جوژانه نهکین.

ئو شانیه که کوشتنی به ههله پیوستی نهکن.

کوشتنی بههله دوو شت پیوست نهکات:

(یهکه میان) خوین بایی سوک لهسر کسوکاری بکوژ؛ وه دوانه خریت ههتا سن ساڵ. که له

درواییدا له باسی خوین باییدا باس نهکرت.

(دووم) بریتی (الکفاره) ئهوش نازاد کردنی بهندهیه کی باوهرداری ساغی بی عهیب له عهیبانهی له کاری بخات، نهگه دههلاتی نهبو بهندهیه کی باوهردار نازاد بکات نیتت دوو مانگ لهسر یهک به رژیو بیت. نسل و بنههتی ئهوش فرمودهی خوی گورهیه: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ

(۱) أحمد (۱۶۴/۵) وأبوداد (۴۵۴۷) والنسائي (۴۰/۸) وابن ماجه (۲۶۲۷).

تاوانه كان (الجنایات)

أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ يَبْغُونَكُمْ وَيَبْغُونَكُمْ مِيثَاقَ فِدْيَةٍ مُسَلَّمَةٍ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (النساء: ۹۲).

واته: دروست نی‌یه هیچ باوه‌ردارتک ده‌ست درتژی بکات بۆ سر باوه‌ردارتک و بیکوژنت مه‌گمر به‌هله روبات، جا هرکس باوه‌ردارتکی به‌هله کوشت، نعییت بنده‌یه‌یکی باوه‌ردار نازاد بکات و خوین بایش بدات به کسوکاری کوژراوه که مه‌گمر خوین لوتی بیورن.

به‌لام نه‌گمر کوژراوه که له نتموه‌یه‌یک بیت که دوژمن به‌نیون، به‌لام کوژراوه که باوه‌ردار بوو، نعیب بکوژره که بنده‌یه‌یکی باوه‌ردار نازاد بکات، به‌لام نه‌گمر له نتموه‌یه‌یک بوو پدیمان له نیتواتانا هه‌بوو، نعیب خوین بایی بدریت به کسوکاری کوژراوه که و بنده‌یه‌یکی باوه‌ردار نازاد بکات، جا هرکس ده‌سه‌لاتی نهبو نعیب دوو مانگ لسه‌ریه‌یک به‌رژوو بیت، تا خوا لوتی خوش بییت. وه خوی گموره زانایه به کاروباری بنده‌کانی و کار دروسته.

وه نه‌گمر کوژره‌تیک پیانکیان کوشت به‌هله. جه‌ماوه‌ری زانایان نه‌تین: هه‌ریه‌که‌یان که‌فاره‌تیک لسه‌ریه‌یک نعییت.

وه کوژره‌تیک تر نه‌تین: هه‌موویان یه‌یک که‌فاره‌تیک لسه‌ریه‌یک نعییت.

حیکمهت له که‌فاره‌تی قه‌تل دا:

قورطویی ووتیه‌تی: زانایان جیاوازی‌یان هه‌یه له واتا که‌یدا، ووتراوه: پتیوست کراوه بۆ پاک کردنه‌وی کوژره‌که له گونا. وه گونا که‌شی نوه‌یه که نیه‌تیا و هوشیاری به‌کار نه‌یه‌تاوه له کاره‌که‌یدا هه‌تا کسه‌یکی بئ‌تاوان به‌ده‌ستی رژیشتوه و خوینی رژاوه.

وه ووتراوه: لمر به‌نموه پتیوست کراوه چونکه مافه‌کانی خوا په‌ک خراوه له گیانی کوژراوه که‌دا، چونکه نمو کسه له خزی‌دا مافی هه‌بووه، نهمیش خوشی وه‌رگرتن بووه له ژبان، وه هه‌لس و کموت کردن لمر شتانه‌ی خوا بۆی ره‌وا کردوه وه‌ک زیندوه‌کانی تر.

وه هه‌روه‌ها نمو نه‌فسه مافی خواشی به‌سه‌روه بووه، چونکه بنده‌یه‌یک بووه له بنده‌کانی و به‌و ناوه جه‌ند شتیک لسه‌ریه‌یک پتیوست بووه - گموره بویت یا به‌چوک، نازاد بویت یا کویله، موسلمان بویت یا ذمی - که له نازه‌ن جیای نه‌کاتمه. وه هه‌روه‌ها نومیته‌ی نوه‌ی لی نه‌کری که له نوه‌کانیدا کسه‌یک په‌یدا بیت که ملکه‌چی فرمانه‌کانی خوا بیت و خوا به‌پرستی.

تاوانه‌کان (الجنایات)

جا قاتله‌کی ئو ناو و واتایه‌ی که باسماں کرد، فوتاندویمتی، همر بزیه ئه‌بێ بریتی (کفاره) بدات.

وه همرکام لئو دوو واتایه بیته، ئه‌وه روون ئه‌کاتوه که ده‌قه‌که همرچهنده لئسهر قاتلی به هه‌له باس کراوه به‌لام قاتلی به‌قسستیش همر ئو حوکمی هه‌یه؛ به‌لکو له پیش تریشه که که‌فاره‌تی بکه‌ویته سهر. -قه‌سه‌که ته‌واو بوو- و له دواییدا روون ئه‌کرتتوه.

ئو شتانه‌ی که کوشتنی هاوشیوه‌ی قه‌ستی (شه‌به‌ العمده) پیوستی ئه‌کهن:

کوشتنی (شه‌به‌ العمده) دوو شت پیوست ئه‌کات :

۱- گوناح، چونکه کوشتنی کسه‌یکه که خوا کوشتنی حه‌رام کردوه مه‌گهر به هه‌ق نه‌بیته.

۲- خوێن بایه‌یه‌کی قورس نه‌که‌ویته سهر کس و کاری -به‌و شیه‌یه‌ی له‌مه‌ودوا دێ.

به‌لام کوشتنی عمده چوار شت پیوست ئه‌کات:

۱- گونا‌ه‌باری.

۲- به‌ش برین له میرات و وه‌سه‌یت.

۳- که‌فاره‌ت (بریتی).

۴- کوشتنه‌وه یا له‌بجوردن.

(۱) جا بکوژه‌که هیچ له مالتی کوژراوه‌که به میرات ناگرێ، نه ماله‌که‌ی نه له خوێن

بایه‌یه‌که‌ی نه‌گهر له وه‌ره‌سه‌ی بیته، به قه‌ستی کوشته‌بیتی یا به هه‌له.

وه قاعیده‌وه بنه‌مای زانایانی ناینی له‌وه‌دا نه‌وه‌یه:

(هه‌رکس په‌له له شتێک بکات پیش کاتی گه‌یشه‌تتی، به‌وه سزا ئه‌دری که بی به‌ش بکرتت

لێتی).

(۲) وه به‌یه‌قه‌ی نه‌گه‌یرتتوه له خه‌للاسه‌وه که پیاوێک به‌ردێکی هه‌لدا به‌ر دایکی که‌وت و

کوشتی جا داوای به‌شه‌ میراتی نه‌کرد برا‌گانی پێریان روت: تۆ به‌شت نا‌کوئی، کیشه‌که‌یان گه‌یانده

لای عه‌لی خوا لێتی رازی بیته عه‌لی پێی فرموو: مافه‌که‌ت له میراته‌که‌یدا به‌رده‌که بوو که پیتت

کوشت؛ له پاشاندا خوێن‌بایه‌یه‌که‌ی لێ سهند و هیچی له میراته‌که‌ی نه‌دایه^(۱).

(۱) البیهقی (۶/۲۲۰).

تاوانه كان (الجنایات)

عەمەری كورپی شوعدیب ئەگێرتنەوه لە باوكی یەموه لە باپەرە یەموه كە پیئەمبەر (ﷺ) فرمویەتی: (لیس للقاتل من المیراث شیء) ^(١).

واتە: قاتیل هیچی لە میرات ناکوێ.

ئەم حدیسه مەعلولە وە لە رەفە و وەقفیدا جیاوازی هەیە، بەلام چەند شایەتی هەیە كە بەهیزی ئەكات.

وەئەبو داود و نسائی و ئیبنو ماجە ئەگێرنەوه كە پیئەمبەر (ﷺ) فرمویەتی: (لیس للقاتل شیء، وان لم یكن له وارث، فوارثه أقرب الناس إليه، و لایرث القاتل شیئاً) ^(٢).

واتە: هەر كەس كەسیكی خۆی كوشت، لە میراتەكە هیچی نادریتێ. ئەگەر كەسی تری نەبوو جگە لەوێ كوشتوبەتی، میراتەكە ئەدرێ بە نزیک ترین كەس لە یەموه و كوژەرەكە هیچی نادریتێ لەمیراتەكە.

وە بەشی زۆر لە زانیان بۆ ئەوه چوون. وە هەر وەها حەنەفی یەكان و شافعی یەكانیش.

بەلام هادەوی یەكان و ئیمامی مالیک بۆ ئەوه چون ئەگەر كوشتنەكە بە هەلە بوو لە مائەكە میرات ئەگرێ، بەلام لە خوێن باپی یەكە ناگرێ.

زوهری و سعیدی كوری جوبەیر و كەسانی تر ووتیانە: بكوژ لە میرات بەش بڕاو ناکرێت. وە هەر وەها وەسیت هەلنەوه شیتەوه ئەگەر وەسیت بۆ كرا و وەسیت كەری كوشت.

لە (البدائع) دا هاتوو: كوشتن بە ناهەق تاوانیكی گەورە یە پیئەست بەوه ئەكات كەبە توندترین شیوه خەلكی لی بترسینرێت.

وە بێ بەش كردنی بكوژ لە وەسیت و میرات بۆ چاوترساندن ئەشی، كواتە بێ بەش بوونی بكوژ نەچەسپێ.

جا كوشتنەكە قەستی بێت یە بەهەلە، چونكە كوشتنی بەهەلەش هەر كوشتنە و دروستە بەپی ی عەقل لەسەر ئەوكارە سەرزەنش بکری، جا لە پیئە تاوانەكەدا وەسیتی بۆ كردبیتت یا دواپی یەكسانە.

(١) الدارقطني (٩٦/٤) وبلوغ المرام (٩٨٠) والترمذي (٢١٠٩) من حديث أبي هريرة.

(٢) أبوداود (٤٥٦٤) والنسائي في الكبرى (٦٣٦٧) والدارقطني (٩٦/٤).

تاوانه كان (الجنایات)

(۳) كهفارهت لمو شتوهيدا كه خاوهن خوین لئی بورديتت يا رازی بوييتت به خوین بايي، بهلام نهگمر قاتيله كه قيصاصی لئسندراو كوژرايموه كهفارهتی لسمر پتويست نويه.

نيمامی نهجمد له واثيرلی کوری نسقمعهوه نهگيرتتوه كه ووتويستی: (چمند کس له بهنی سولهيم هاتنه لای پينغمبمر (ﷺ) ووتيان: هاوه لئیک له نيمه ناگری لسمر خوئی پتويست کردوه. فرمويی: با بندهيهك نازاد بکات بۆ نوهی خوا بهمير ننداميتکی ننداميتکی پئی رزگار بکات له ناگر^(۱).

وه همروه ها گيتراويهتتيموه به سمنديکی تر لئيموه كه ووتويستی: هاتينه خزمست پينغمبمر (ﷺ) دهريارهی هاوه لئیکمان كه دۆزهخي بۆ خوئی پتويست کردبوو، فرمويی: له بریتی نوه بندهيهك نازاد بکمن، خوا بهمير ننداميتکی ننداميتکی له ناگر نازاد نهکات^(۲).

نوهش نمبوداود و نسانتی گيتراويانهتتوه، لهفزهکمی نمبو داود نه لئيتت ناگری لسمر خوئی پتويست کردبوو بهوی کسينکی بئ تاوانی کوشتبوو.

شموکانی له (نيل الأوطار) دا ووتويستی: (حمديسهکمی واثيرله بهلگيه لسمر چسپانی كهفارهت له قمسته کوشت دا، نوه نهگمر له بکوژه كه خوش بوو بوون، يا خاوهن خوینه كه رازی بوييتت به خوین بايي، بهلام نهگمر قيصاصی لئ سمندرا كهفارهتی لسمر ناييتت، بهلکو کوشتنوهکمی كهفارهته بۆی، بهپئی حمديسهکمی عوباده كه لم بهشدا باس کرا. وه به پئی نوهی نمبو نوعيم تهخریعی کردوه له (المعرفة) دا كه پينغمبمر (ﷺ) فرمويستی: (القتل كفارة).

واته: کوشتنوه كهفارهته.

نممش له حمديسی خوزهيمی کوری ثابتته. وه له نيسناده کهيدا نيينو لوهديعه هديه.

(حافظ) ووتويستی: بهلام له حمديسی نيينو وهههه له نيينو لوهديعهويه، کهواته پلهی (حسن) ی هديه.

همروه ها طمبرانی له (الكبير) دا گيتراويهتتيموه له حسنی کوری عه لئيموه به موقوفی.

(۴) کوشتنوه يا لئبوردن:

(۱) أحمد (۱۰۷/۴).

(۲) أحمد (۴۹۱/۳) وأبوداود (۳۹۴۶) والنسائي في الكبرى (۴۸۹۲).

تاوانه كان (الجنایات)

کوشتنهوی بکوژی یا لئبوردنی لسمر خوین بایی یا یرتک کموتن لسمر شتیکی تر با له خوین بایش زیاتر بیت. وه کچون بۆ خاوهن خوین هدیة که به خوڤایی لئی بپوری که چاکترین شته.

﴿وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ البقرة: ۲۳۸.

واته: وه نهگمر لئبوردنتان بیی نزیک تره له تهقواوه، و نابئ چاکهی نیتوانتان لهییریکمن.

وه نهگمر خاوهن خوین له قاتیل خوڤ بوو تیت حاکم مافی بسمریهوه نامینتی که تممیی بکات.

مالیک و لهیث ووتویانه: به سالتیک بئندو سدا دار لئدان تممیی نهکری^(۱).

وه ئەصلی پیتوست (قصاص) کوشتنهوه یا لئبوردن فرمودهوی خوای گورهیه که فرمودهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِغَدٍّ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۱۷۸).

ئهی ئهو کسانهی باوهرتان هیناوه تۆلسمهنتان لسمر پیتوست کراوه له کوژراوه کانتانا، بئهمرجی یه کسانی: نازاد به نازاد، بئنده به بئنده، میینه به میینه، جا همرکس برا موسلمانه کهی -خاوهن خوین- لئی بوراو رازی بوو به خوین بایی با همدولا چاکه بکمن، خاوهن خوین داواوی زۆر نهکات که پئی هه لئنسورئ وه کوژریش نهوی دانراوه لسمری به یرتک و پیتیکی بیسات به خاوهن خوین، تائهم لئ بوردنمو رازی بوون به خوین بایی له جیاتی کوشتنهوه بارسوکییه که له لایمن پمروهردگارتانهوه بۆ نیوه، جا همرکس دواوی لئبوردنه کهو خوین وهرگرتنه که دهست درتئی کردو بکوژی کوشتهوه سزار نازارتکی توندی بۆ نهیبت له پۆژی دواویدا.

بوخاری و موسلیم له نهبی هوره پروه نهگتیرهوه خوا لئی رازی بیت که پیغمبسر (ﷺ) فرمودهتی: (من قتل له قتیل فهو خیر النظرین: إما أن یقتدی، وإما أن یقتل)^(۲).

(۱) زانایان وتریانه: تاوانبار نهگمر بئناوبانگ بوو به خراپه، یا بۆ حاکم دهرکوت که بمرؤهوندی لهوهدایه که سزای بدات بۆی هدیة که تممیی بکات بهوی که به شیاری نهزانی. به بئند کردن بیت یان به کوشتن.

(۲) البخاری (۲۴۳۴) و مسلم (۴۴۷/۱۳۵۵).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: هرکس کسیتی لیکوژرا سهریشکه له نیوان دوو شتدا: یا خوین بایی وهرنه گری یا قاتل نه کوژتتوه.

جا لیکوردن یا تو لسه سندن بۆ خاوهن خوینه، که ئهوانیش میرات گری کوژراوه کمن، ئاره زوو بکمن داوای کوشتنهوی نه کمن و ئاره زوو بکمن لئی ئه بورن، ههتا نه گمر یه کیک له میرات گره کان لئی ببوری (قصاص) کوشتنهوی له سهر لانه چینی، چونکه (قصاص) بهش بهش ناکریت.

موحه ممدی کوری حهسن هاره لئی ئه بی حه نیفه نه گیری تتهوه که عومهری کوری خه ططاب خوای لئی رازی بی کابرایه کیان هینا بۆ لای زه لامیکی قسته کوشته کرد بوو، ئه ویش فرمائی دا به کوشتنهوی؛ جا هندی له کسوکاری کوژراوه که لئی بوران، ههر فرمائیدا به کوشتنهوی. عبدالله ی کوری مسعود خوای لئی رازی بیته فرموی: ئهو گیانه بهشی ههمویان بوو کاتئ ئه و هینده لئی بوران گیانه که بیان زیندو کرده وه، جا ئه و کسهی لئی نه بوردووه ناتوانئ مافی خۆی بسینی ههتا ههقی کسیتی تر نه ستینی. عومهر فرموی: ئهی تو رات چیه؟ فرموی: رام وایه خوین بایی لئی بسینی و بهشی ئهوانه وهرنه گری که لئی بوردوون، عمر خوای لئی رازی بیته فرموی: منیش ههر رام وایه.

محمد و تویهتی: منیش رام وهک رای ئهوانه، وه ئه وهش گفتی ئه بو حه نیفه یه.

وه نه گمر له ناو وهره سه کاندای مندال هه بوو ئه بی چاره پروان بکریت ههتا گهوره نه بیته، بۆ ئه وهی ئه ویش رای خۆی هه بیته، چونکه تو لسه سندن مافی هه موو وهره سه کانه. مندالیش رای وهرنا گیری پینش پین گه یشتنی.

وه نه گمر میرات گره کان ههموویان یان یه کیکیان خۆش بوون له قاتیل، ئه وه خوین باییه کی قورسی نه کهوتته سهر له ماله کی. وهک له بهشی خوین باییدا باس نه کریت به درژی.

مه رجه کانی پیوست بوونی (قصاص) تو لسه سندن

تو لسه سندن پیوست نابیت ههتا ئه م مه رجانه ی لای خواره وی تیدا نه بیته:

۱- ئه بی کوژراوه که بی تاوان بیته.

جا نه گمر کافرئکی جهنگی بیته یا زیناکه ری مو حه صن بیته، یا له ئیسلام هه لگه راپی تتهوه، ئه وه هیچ ناکهوتته سهر بکوژی نه تو لسه سندن نه خوین بایی، چونکه ئه و جو رانه ههموویان رشتنی خوینیان ره وایه.

تاوانه كان (الجنایات)

بوخاری و موسلم ته گترنوه له ئیبنو مسعوده وه که پیغمبر (ﷺ) فرمویته: (لا یحل دم امری، مسلم: یشهد أن لا إله إلا الله، وأني رسول الله إلا باحدى ثلاثه: الشيب الزانى، والنفس بالنفس، والتارك لدينه المفارق للجماعة)^(۱).

واته: خوینی هیچ موسلمانیک رهوا نییه که شایته دابیت هیچ پرستراوتیک نییه که شایسته پرستن بیت به حق جگه له خواو منیش نیراوی نو خوایم، مه گهر به یه کنی لهم سیانه نه میت: ژن و پیاری زیناکهر، کسینک کسینکی بی تاوانی کوشته، هه لگهراوه له نیسلام و دورکوتهوه له کۆمهلتی موسلمانان.

۲- بکوژ پێ گهیشتوو بیت.

۳- بکوژ ژیر بیت.

چونکه منداڵ تۆلهی لسه نیه ههروه شیت و بی عهقل، چونکه نه مانه ته کلیفی شرعیان لسه نیه وه نه مانه نه مهبستیکی راستیان هیه و نه ناره زویه کی نازاد.

بهلام نه گهر شیت جاروبار چاک نه بووه، جا له کاتی چاک بونهوه کهیدا کسینک بکوژی ته کوژرتوه، وه ههروه کسینک سهرخۆش بیت و ناگای له خۆی نه بی له خواردنهوه کهیدا دهست درژی بکات.

له نیمامی مالیکهوه که فرمویته پیم گهیشتوه که مهروانی کوری حه کم نامهیه کی نوی بۆ موعارییهی کوری نه بی سوفیان، باسی نهوی بۆ کرد که پیانکیان هیناوه بۆ لای به سهرخۆشی پیانکی کوشتوه نهویش فرمانی دا: که بیکوژهوه پێی.

بهلام نه گهر کسینک شتیکی خوارهوه نهیزانی سهرخۆش کهره، که چی هۆشی به خۆی نهماو لهوکاتهدا کسینکی کوشت تۆلهی لسه نیه.

له فرموده دا هاتوه که پیغمبر (ﷺ) نه فرمویته: (رفع القلم عن ثلاث: عن الصبي حتى یتلم، و عن المجنون حتى یفیک، و عن النائم حتى یستیقظ)^(۲).

واته: پێنوس لسه سێ کس هه لگهراوه: لسه منداڵ ههتا پێ نه گات، وه لسه شیت ههتا هۆش نه کاتهوه، وه لسه خوتوو ههتا به ناگا دیتوه.

(۱) البخاری (۶۸۷۸) و مسلم (۲۵/۱۶۷۶).

(۲) تهخریجی ئەم حدیسه رابورد.

تاوانه كان (الجنایات)

مالیک و تویمتی: ئەوی لای ئیتمه هه‌موومان لاسەری کۆین: ئەویە که تۆلەسەندن ئەیە له نیوان منداڵاندا، وه کوشتیان کوشتنی هه‌له‌یه، نه‌گەر هه‌دی شەریعیان لاسەر پیتوست نه‌ییت و پین نه‌گه‌یشتن، کهواته کوزران به‌دهستی منداڵ به هه‌له داده‌نری.

٤- نه‌بێ بکوژه‌ که ناره‌زوو له ده‌ستی خۆیدا بوویت، چونکه زۆر لێ‌کردن وویستی لێ ئه‌سینیتمه‌، وه ئەوه‌ش وستی نه‌ییت لێ‌پرسینه‌وی لاسەر نه‌یە.

جا نه‌گەر خاوه‌ن ده‌سه‌لاتیک زۆری کرد له کسێک کسێک بکوژت، ئەویش ناده‌میزادیکێ به‌بێ هه‌ق کوشت. ئەوه‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لاته‌که‌ی نه‌کوژتسه‌وه نه‌ک زۆر لێ‌کراوه‌ که، وه زۆر لێ‌کراوه‌ که سزا نه‌دریت.

ئهبوحه‌نیفه‌و داود لاسەر ئەوه‌ رۆیشتوون، وه هه‌روه‌ها گه‌تیکێ شافیه‌یه.

و هه‌نه‌فه‌یه‌کان و تویانه: نه‌گەر کسێک زۆری لێ‌کرا مالتی کسێک له‌ناو بیات وه به‌وه ترسیترا نه‌گەر فه‌رمانه‌که به‌جێ نه‌هینێ بکوژێ یا ترسی له ئه‌ندامیک له ئه‌ندامه‌کانی هه‌بوو، بۆی هه‌یه ئه‌و کاره بکات وه بۆ خاوه‌ن ماله‌که هه‌یه که به زۆر لێ‌کهره‌که‌ی بژمیرێ.

به‌لام نه‌گەر زۆری لێ‌کرد که نه‌ت کوژم فلانه کهم بۆ نه‌کوژی، نابێ بیکوژێ به‌لکو نه‌بێ نارام بگرێ با خۆی بکوژێ، به‌لام نه‌گەر کوشتی به‌و کوشته‌ گوناهاه‌ره، وه قیصاص لاسەر ئەویە که زۆری لێ‌کردوه نه‌گەر کوشته‌که قه‌ست بوو.

کۆمه‌لێک له زانایان و تویانه: فه‌رمان پین کراوه‌ که نه‌کوژتسه‌وه نه‌ک فه‌رمان که‌ره‌که. ئەه‌مش گه‌تیکێ تری شافیه‌یه.

وه کۆمه‌لێکی تر نه‌لین له‌وانه مالیک و هه‌نه‌له‌یه‌کان: نه‌بێ هه‌ره‌وکیان بکوژنسه‌وه؛ نه‌گەر خاوه‌ن خۆنه‌که لێ‌یان خۆش نه‌ییت. جا نه‌گەر خاوه‌ن خۆن لێ‌یان خۆش بوو خۆن بایی پیتوست نه‌ییت، چونکه بکوژه‌که مه‌به‌ستی هه‌شتنه‌وی خۆی بووه به کوشتنی کسێکی تر.

زۆر که‌ره‌که‌ش هۆیه له کوشته‌که‌دا به‌وکاره‌ی که زۆر جار نه‌ییته هۆی ئەوه‌.

نه‌گەر کسێکی موکه‌له‌له‌فی شەری فه‌رمانی‌دا به کسێکی ناموکه‌له‌له‌ف، کسێکی بۆ بکوژت: منداڵیک بێ یا شیتیک. تۆله‌که لاسەر ئەویە که فه‌رمانه‌که‌ی داوه، چونکه بکوژه‌که نامیرنک بووه به ده‌ستی‌یه‌وه، کهواته تۆله‌ی لاسەر نابیت به‌لکو لاسەر ئەویان پیتوسته که بووه‌ته هۆی کوشته‌که.

تاوانه كان (الجنایات)

وه نه گمر حاکم فرماني دا به کوشتنی کسینک به ستم، نهوه فرمان پین کراوه که یان زانایه بهو ستمکارییه، یا نازانیت.

جا نه گمر زانی ستممه و فرمانه کمشی به جی هیئا تۆلهی لیسر پیویست نهییت، مه گمر خاوهن خوین لئی خوش بییت، نهوکاته خوین بایی لیسر پیویست نهییت، چونکه بکوژه که دهستی له کوشتنه کدا همبووه زانیوتتی نهو کاره ستممه، کمواته بههانهی لی وهرناگیرئ و ناووترئ له لایهن حاکموه فرمانی پین کراوه. چونکه بنه مای نیسلامه: (که گوئ رایه لئی هیچ کسینک ناکرئ له سرپیچی کردنی فرمانی خوادا).

همروهک پیغه مبری خوا (ﷺ) نه م قسه یی فرمووه

به لام نه گمر بئ ناگا بوو له بئ تاوانی کسه که و کوشتی، تۆله لیسر نهوه نهییت که فرمانه کهی داوه - نه گمر خاوهن خوین لئی خوش نهبوو یا به خوین بایی رازی نهبوو - نهک نهوهی کاری کوشتنه کهی نه بخام داوه، چونکه بههانهی نهوهی هیه که گوئ رایه لئی حاکمی کردوه له شتیک دا که سرپیچی نهبووه له فرمانی خوا.

وه نه گمر کسینک نامیرنکی کوشندهی دایه دهستی کسینک که ته کلیفی لیسر نهبوو، بئ نهوهی فرمانی پین بکات کسی پین بکوژئ: به لام نهو کسینکی پین کوشت؛ نهوهی نامیره کهی داوه ته دهستی هیچی لئناکرئ.

۵- بکوژه که نهسلئ کوزراوه که نهییت، واته تۆله له باوک ناسندرنئ نه گمر کورئ خۆی بکوژئ یا کورئ کوره کهی و بهره خوار، بههر شیهویهک بییت له شیهوه کانی کوشتنی قستی. به پیچوانهی نهوه که کور باوکی خۆی بکوژئ یا دایکی خۆی، نهو کسه نه کوزرتنهوه به رتکوتنی هممو زانایان.

چونکه باوک هۆیه بۆ بوون و ژبانی کوره کهی، کموايه کوره کهی نابن بیته هۆی کوشتن و ژبان لئ دامالینی؛ به پیچوانهی نهوه نه گمر کور یه کئی له دایک و باوکی کوشتن تۆلهی لی نهمندرنئ لیسریان.

(ترمذی) تهخریجی کردوه له نیبنو عومروه که پیغه مبر (ﷺ) فرمووه تهی: (الایقتلُ الوالدُ بالولد)^(۱).

واته: باوک لیسر کورئ خۆی ناکوزرتنهوه. نه گمر نهو باوکه کوره کهی خۆی کوشتوو.

(۱) أحمد (۱/۱۶، ۲۲) و الترمذی (۱۴۰۰) و البیهقی (۸/۸۲).

تاوانه كان (الجنایات)

(ابن عبدالبر) ووتویستی: نموه فرموده یه کی بناوبانگه لئناو زانایانی حیجازو عتراقدا، وه کاری خه لکی مدینه مش بووه له ئیبنو عومروه گیتراوه تموه.

یه حیای کوری سه عید نه گیترتموه له عمری کوری شوعه یبوه: که پیارتکی بئنی موده له جی پریان نموت (قمتاده)، شمشیرتکی گرتنه کورنکی خوی بمر قاچی کسوت، برینه کی لوتی پیس کرد و مرد، سوراقی کوری (جعشم) هات بۆ لای عومری کوری خه ططاب خوالئی رازی بیت نمو بمرهاتمی بۆ گیتراوه عومریش فرموی:

لسمر ناوی قعدید سدو بیست حوشرم بۆ تاماده بکه هتا دیم بۆ لات. کاتئ عومر هات بۆ لای لمو وشرانه سی حوققه و سی جعذعه و چل خه لیفمی جیا کرده وه. لپاشاندا فرموی: برای کوژراوه که له کوئی به؟ نموش ووتی: نمه تمام لیتره، فرموی: بگره نموانه بۆ تو. چونکه پتغمبسر (ﷺ) فرمویستی: (لیس للقاتل شیء) ^(۱).

واته: قاتیل هیچی نادرنتی.

وه تیمامی مالیک پتجموانمی نموی کردوه، وه نمو رای وایه که باوک لسمر کوشتنی کوربه کی نه کوژرتموه: کاتئ پالی خستبیت و سهری بری بیت، چونکه نموه قسته کوشتی تمواوه هیچ لاینینکی تر هه لناگری. چونکه رواتمی به کارهینانی تیغ له کوشتندا قسته.

عممبو قسته تیش له کوشتندا کارنکی شارویه، حوکم به چسپینی نادری هتا نیشانو قهرینه حالتی به کانی دهرنه کسوت. به لام نه گمر لسمر نمو شیویه نمبو، وه له وانمبو که به مهبستی گیان دهرچونی نهبوبیت، به لکو به مهبستی ژیرکردنی و تممن کردنی بیت، ههرچمنده نه گمر جگه له باوک نموه بکات به قسته کوشت دائنرت، به لام لیتره دا باوک له کسانی تر جیا کراوه تموه، لمبر بونی دلسوزی و میهره بانی له لایمن باوکمه، وه مهبستی تممن کردنی دیته سمر، نه گمر شتینکی کرد باوکی توره کرد، جا لسمر نموه دائنرتی که به مهبستی کوشتن نمبووه: لمبر به هیزی نمو خوشبوستی بهی که له نیوان باوک و کوردا هیه.

۶- نمب کوژراوه که هاوتای بکوژه که بیت له کاتی تاوانه کمد! وه نموی یه کسان بن له ناین و نازادیدا.

(۱) ابوداد (۲۵۶۴) والنسانی فی الکبری (۶۳۶۷) والدارقطنی (۹۶/۴).

تاوانه كان (الجنایات)

چونکه موسلمان به کوشتنی کافر ناکوژرتتوه، یا نازاد به کزبله، چونکه هارتایی نزیه له نیتوان کوژراو بکوژدا؛ به پیچمانی نموهه که نه گمر کافرینک موسلمانینک بکوژتت، یا کزبله یهک نازادیک بکوژتت نمانه نه کوژرتتوه.

هرچهنده نیسلام نمو جیاوازی یانهی له نیتوان موسلماناندا پوچمل کردوژتوهو جیاوازی نه کردوه له نیتوان گمورهو بی دهسه لات و جوان و ناشیرین و دهوله مندو همژارو کورت و درتژ و بهتواناو لاوازو ساغ و نه خوش و تمواو نندام و کم نندام و گموره و بچوک و نیترو می.

بهلام لیردها جیاوازی نیتوان کافرو موسلماننی دانواه، هروره ها له نیتوان نازاد و کزبله دا، وه له خوین دا هارتایی نه کردون.

جا نه گمر موسلمانینک کافرتیکی کوشت یا نازادیک کزبله یهکی کوشت له جیاتی یان ناکوژرتتوه. بنسره تی نموهش حدیسه کمی عدلییه خوی لی رازی بیت که پیغمبر (ﷺ) فرمویه تی: (ألا لا یقتل مؤمن بکافر) أخرجه أحمد وأبو داود والنسائي والحاكم و صححه^(۱).

واته: بزنان که باوه ردار له جی بی باوه ناکوژرتتوه.

وه بوخاری نه گیزرتتوه له عدلییه خوی لی رازی بیت که نمبی جوحه یفه پی وی و توه: تایا شتیکتان لایه له وه حی که له قورناندان نه بیت؟ نمیش فرموی: نه، بو زاتی دانموتله نپوتنی و گیانی له نه بووه دروست کردوه، نیلا نمو تیگه یشتنه نه بیت له قورنانه که خوا به خوشوی به تی به پیاونک، وه نموی لم لاپره دایه. نه لی: و وتم: چی لمو لاپره دایه؟ فرموی: باوه رداران له خویندا هارتان، وه دلیل بهره لاکردن، وه نموی که موسلمان له جی کافر ناکوژرتتوه^(۲).

وه نمه نیجماعی زانایانی له سره به نیسبته کافری جهنگی یوه: چونکه موسلمان کاتی کوشتی: پی ناکوژرتتوه به نیجماعی هممو زانایان.

بهلام به نیسبته کافری ذیمی و خاوهن په یمان، رای زانایان تی ریدا جیاوازه، جهماوه ری زانایان بز نموه چون موسلمان له جیاتی نمانمش ناکوژرتتوه، له بر نمو فرموده صحیحانی لمو باره یوه هاتون، وه فرموده یهک نه هاتوه پیچمانی نموه بیت.

(۱) أحمد (۱۷۸/۱۸۰) و أبوداود (۴۵۰۶) و ابن ماجه (۲۶۵۹) و الحاکم (۱۴۱/۲).

(۲) أحمد (۷۹/۱) و البخاری (۱۱۱) و النسائي (۲۳/۸) و الترمذی (۱۴۱۲).

تاوانه كان (الجنایات)

وه حنه فیه کان و نیبنونبی له یلا نه لئین: موسلمان ناکوژرتتوه نه گمر کافرکی جنگی بکوژت، وهك جمواهر نه لئین، به لام ده رباره ی کافر ی ذمی و خاوهن په یمان پیچوانه ی جمواهرن و نه لئین:

موسلمان نه گمر به ناهق ذمییهك یا خاوهن په یمانیک بکوژت له جیاتیان نه کوژرتتوه چونکه خوی گوره نه فرموی:

﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾

واته: له تموراتدا لیسرمان فرز کردون که کسیتک کسیتک بکوژتت نه کوژرتتوه.

وه به یهقی له حدیسی عبدالرحمن به یلممانییهوه^(۱) ته خریی کردوه، که پیغمبر (ﷺ) موسلمانن کوژرتتوه له جیاتی خاوهن په یمان و فرمویته: (أَنَا أَكْرَمُ مَنْ وَفَى بَدْمَتِهِ)^(۲).

واته: من له هممو کس زیاتر وه فادارم بهوی خراوته نه ستوم.

وه همروه ها ووتویانه: موسلمانان هممو لیسر نهو نیجماعیان هیه که نه گمر موسلماننیک مالتی ذمییهك بدزی نمبئ دهستی بپریت. جا نه گمر ماله کمی وهك مالتی موسلمان بیت له حرامیدا، نهو خوتنه کشی حرامه وهك خوتنی موسلمان.

موسلماننیک برا بۆ لای نبی یوسفی قاضی که ذمییهکی کافر ی کوشتبوو، نوریس حوکی دا به کوشتنوهی. پیارنک هات و پارچه کاغزکی بۆ هالدا نهمی تیندابوو:

یا قاتل المسلم بالكافر

جُرْتُ، وما العادل كالجائر

یا من ببغداد وأطرافها

من علماء الناس أو شاعر

استرجعوا وابكوا علی دینکم

واصطبروا؛ فالأجر للصابر

جار علی الدین أبو یوسف

(۱) کوپی به یلممانی لاوازه بۆ بهلکه ناشن، وه نم حدیسی مویسه له. نبو (هبدا القاسم) ی کوپی

سهلام ووتویته: نم حدیسه سندهی نریه، وه رتنه نهو ناگرن به نیمام و خوتنی یمن برنژری.

(۲) البیهقی (۳۰/۸).

بقتله المؤمن بالكافر

ئەبۇ بكوژی موسلمان بە كافر

ستمعت كرد، وه دادپەرور وهك ستم كار نەبە

ئەبۇ ئەوانەبى لە بەغداد و دەورەو پشتین

لە زانایان و دانایان و هۆنەران

و هەگەرین بۆ لای خواو بگەرن بۆ تاینه‌کەتان

وه نارام بگرن، چونکه پاداشت بۆ نارام گرانه

ئەبویوسف ستمی کرد لە تاین دا

که موسلمانى به كافر كوشتوه

ئەبۇ یوسفیش چوو بۆ لای هارونە رەشیدی خەلیفە و نامەکەبى بۆ خوێندەو. هارونە رەشید
روتی: فریای ئەم کارە بکۆه با فیتنەدەیک بەرپا نەبیت، ئەبۇ یوسفیش چوو دەروو داوای لە
خاوەن خوێن کرد که شایەت یێنن لەسەر ئەوێ ئەو کارابە بە راستی ذمی بوو و سابتی بکەن
ئەوانیش شایەتیان نەبوو، ئەویش تۆلەکەبى لەسەر لا برد.

مالیک و لەیث ئەلین: موسلمان لەجەبى کافرى ذمى ناکوژرتتوه؛ مەگەر بە فیتل کوشتبیتى،
ئەویش ئەوێه پالتى خستبى و سەرى برى بیت، بە تايبەت بۆ ماله‌کەبى.

ئەو بە گوێزەبى کافر، بەلام بە گوێزەبى ئەبۇ، پیاوی نازاد لە جیاتی ئەبۇ ناکوژرتتوه ئەگەر
کوشتبوى، بە پیتچوانەبى ئەوێه که ئەگەر ئەبۇدىکى پیاوردى نازادى کوشتبى، ئەو ئەکوژرتتوه.

بەمبەبى ئەوێ دارەقوطنى گێپراوەتتیبەو لە حەدىسى عەمرى کوربى شووعەبیبەو لە بارکەبەو
لە باپەرەبەو که پیاوردى ئەبۇدىکى قەستە کوشت کردبوو بە بەندکردن، پیتخەمبەر (ﷺ) سەد دارى
لەداو سالتیک نەفەکرد، وه بەشەکەبى لەناو موسلماناندا کوژاندهو، بەلام نەیکوشتتوه و فرمانى
پێدا که بەندەدەیک نازاد بکات^(۱).

چونکه خواى گهوره ئەفرموتت: ﴿الحر بالحر﴾.

واتە: پیاوی نازاد لە جەبى پیاوی نازاد ئەکوژرتتوه.

ئەم دەربەرینەش که لە تايەتەکەدا هاتوه بۆ (حصەر) بەستتەوێه.

(۱) الدارقطنى (۳/۱۴۴).

تاوانه كان (الجنایات)

مانای وایه که پیاری نازاد له جیاتی بنده ناکوژرتتهوه. بهلام نهگمر بندهی کوشت نهبین نرخهکی همرچمند بوو بیدات به خاوهنی، جا نهگمر نرخهکی له خوینی نازادیکیش توپریت همر نهبیت بیدات. نموه بز کسینک که عمبدی کسینکی تر بکوژرت.

بهلام نهگمر عمبدی خوی بکوژرت سزاکی بوو شیوهیه که له حدیسه کدا هاتوه، جهماوهی زانایانیش همر بز نموه چوون لهوانه مالیک و شافیعی و نهحمد و هادهوییهکان.

نهبوحنیفه ووتوبیتی: (پیاری نازاد لهجی بنده نهکوژرتتهوه، مهگمر گمورهی بنده که بیت) چونکه نایتمه پیروزه که نهفرموی: ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ (المائدة: من الآیه ۴۵).

واته: له تهوراتا له سرمان فریز کردون که نهگمر کسینک کسینک بکوژرت نهبین بکوژرتتهوه. نهمش گشتییه له همموو شیوهیه کدا، مهگمر تایبیت بکرتت، وه سوننمت تایبستی کردوه به حدیسهکی بهیهقی که پیغمبر (ﷺ) فرموبیتی: (لا یقاد مملوک من مالک، ولا ولد من والده)^(۱).

واته: خاوهن بنده بهوی بنده کوه ناکوژرتتهوه، همروه ها باوک له بری کورهکی.

وه نهگمر نم حدیسه صحیح بوایه بهیژیوو، بهلام به ربوایتی عومبری کوری عیسایه که بوخاری باسی کردوهو نهفرموت حدیسهکی مونکوره.

وه نهخعی ووتوبیتی: نازاد به گشتی له جیاتی بنده نهکوژرتتهوه، بهپنی گشتیتی نایتمه که نهفرموی: ﴿أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾.

واته: گیان به گیان بکوژنوه.

۷- کس هاوبشی نهکردبیت له کوشتنه کدا، لهو کسانهی که تۆلهیان لسمر پتوبست نییه؛ بهلام نهگمر کسینک لهو کسانهی تۆلهیان لسمر پتوبست نییه هاوبشی کردبوو له کوشتنه کدا. وهک نموهی کسینک به قستی هاوبشی بکات یا درندهیک یا کسینک ته کلیفی لسمر بیت یان لسمری نهبیت: وهک مندال و شیت، نموه تۆله لسمر هیچیان پتوبست ناییت، بهلکو خوین بایریان لسمر پتوبست نهبیت، لهبر بوونی نمو شوبهیدی حده شرعییهکان له کۆل نهخن، چونکه کوشتن بمش ناکرتت، چونکه لهوانهیه به دستنی نموهیان رووی دابیت که تۆلهی لسمر نییه، وهک لهوانهیه لسمر نموهیان بیت که تۆلهی لسمر پتوبسته، وه نم شوبهیه حدهی شرعی

(۱) البیهقی (۸/۳۶).

تاوانه كان (الجنایات)

له كۆل نهخات، وه كاتى تۆلەكمى له كۆل كەوت (بدل) له جياتى تۆلەكه پيوست نهيئت كه خوین باييه.

ماليك و شافيعى رهحمتى خويان لىبيت لهو بارهيموه جياوازن و ووتويانه: ئەوى تهكليفى شرعى لىسر بيت تەبى تۆلە لى بسەندرتەوه، وه ئەوى تهكليفى شرعى لىسر نهيئت نىوهى خوینەكمى لىسر پيوست نهيئت، وه ماليك خوین باييه كه لىسر كىسوكارى دائىنيت، بهلام شافيعيه كان لىسر مالى خوێ.

بهفيل كوشن (قتل الغيلة)

به فيل كوشن لاي نيمامى ماليك ئەويه كىسك به فيل و تهلهكه كىسكى تر بكوژتت وه ئەوى به فيل بچيته مالهكمى و بيكوژتت يا مالهكمى ببات.

نيمامى ماليك ووتويەتى: لاي نيمه تەبى بكوژتتەوه، و بۆ خاوهن خوین نيه ئەوى ببورت، بەلكو بەدهست سولتانه.

بهلام زانايانى تر ووتويانه: جياوازي نيه له نيتوان به فيل كوشن و جوړى تردا، چونكه له هەردوو شيوه كەدا تۆلە و لىجوړدن وه كه، وه كارى هەردو كيان به دەستى خاوهن خوینەكه نهيئت.

وه ئەگەر كۆمهلتك كوشتيتى يان، بۆ خاوهن خوین هيه كاميانى بورت بيكوژتتەوه، وه له كاميان خوین بايى بسيتى تارهزوى خوینەتى، ئەمەش له نيبنوعمباسموه ئەگيرنەوه، وه سەعیدی كورى موسەيب و شيعبى و نيبنوسيرين و عطاء و قەتادەش بو شيوه گفتيان داوه. هەروەها مەزەبى شافيعى و ئەحمەدو نيسحاقه.

ژنيك و دۆستهكمى كورى مێردى ژنهكه ئەكوژن، يەعلاى كورى نومهيه ناميهكى نووسى بۆ عومەرى كورى (خطاب) خوا لى رازى بيت - يەعلا يەكيك بو له كاربەدهستهكانى عومەر- تويدا پرسيارى كردبوو دەرياهرى راي عومەر لهو كيشهيهدا؟ ئەموش هەلوستەى كرد. هەتا ئەلى كورى تەبى طاليب فرموى: ئەى ئەمەرى موسلمانان ئەگەر كۆمهلتك هاربهشيان كرد له دزىنى ووشترىكدا هەريهكهيان پارچهيهكى لىجەرد نايان تۆ دەستيان ئەبەرى؟ فرموى: بەلى، ئەلى فرموى: ئەمەش وه ئەويه.

عومەر خوا لى رازى بيت نوسىيموه بۆ يەعلاى كاربەدهستى: (هەردوو كيان بكوژەروه، ئەگەر خەلكى صنعا هەموو هاربهش بوونايه له كوشنيدا هەموويانم ئەكوشتەوه.

تاوانه كان (الجنايات)

وه شافيعى بۆ ئىككىنچى كۆرۈنۈش كە خاھنى كۆرۈنۈش كە بۆى ھىدە ھىمورىيان لە جىياتىدا بىكۆرۈنۈش، يان كىزىنى تارەزى كۆرۈنۈش بۆى ھىدە لىوانى تر خوتىن بايى ۋە رىگىرىت، ھەرچەندىيان بىكۆرۈنۈش.

جا ئەگەر دو كىس ھاۋىش بون و يەككىيان كۆرۈنۈش، بۆى ھىدە (خاھن خوتىنە كە) نىۋى خوتىن بايىيە كە لىۋى ترىان بىستىنى.

بەلام ئەگەر سىيان بون، دوانىانى كۆشتمە، بۆى ھىدە سىزىكى خوتىنە كە لە سىزىم بىستىنى.

كۆمەلىك لە جىياتى كىسىك ئە كۆرۈنۈش:

ئەگەر كۆمەلىك كۆبۈنۈش لەسەر كۆشتمى تەنھا كىسىك ئەبىن ھىمورىيان بىكۆرۈنۈش، كۆمەلە كە زۆر بىت يا كىم، با ھىمورىيان كارى كۆشتمە كەيان بەجى ئەھىتايىت، بىپىنى ئىۋى مالىك لە (الموطأ)دا كۆپراۋىتىپتە: كە عومىرى كۆپى خەتاب كۆمەلىكى لە جىياتى تاكە پىۋىك كۆشتمە^(۱). كە بە فىئىل كۆشتمىيان و فەرمى: ئەگەر ھىمورىيان خەلكى صەنعا، ھاۋىش بونىيە لە كۆشتمىدا ھىمورىيان ئە كۆشتمە^(۲).

بەلام شافيعىيە كان و ھىنەلىيە كان مەرجى ئىۋىيان دانائە كە ئەبىن ھىمورىيان كارى كۆشتمە كەيان بەجى ئەھىتايىت بە شىۋەيەك ئەگەر جىياتىتە بە جىيا قاتىل بىت، جا ئەگەر كارى ھىرەكەيان لە كۆشتمە كەدا بە جىيا كۆشتمى نەبۈ ئىۋى تۆلەيان لەسەر نىيە.

ۋە مالىك ۋوتىپتە: ئەم كارە لاي نىمە ئىۋىيە: كە لە كۆشتمى (عمد) قىستىدا كۆمەلىك پىۋى نازاد ئە كۆرۈنۈش بە كۆشتمى يەك پىۋى نازاد، ۋە كۆمەلىك نىش بە يەك ن، ھىرەھا كۆمەلىك بەندە بە يەك بەندە ئە كۆرۈنۈش.

ۋە لە (المسوى)دا ۋوتىپتە: لەلای بەشى زۆرى زانايان كار بەۋە ئە كۆرۈنۈش ۋوتىپتە: ئەگەر كۆمەلىك كۆبۈنۈش لەسەر كۆشتمى تاكە كىسىك، ھىمورىيان لە تۆلەيدا ئە كۆرۈنۈش، ۋە ئىۋى زانا نائىيەنە رايان ۋايدە ئىۋى كارە لەبەر بەرۋەندىيە، چۈنكە (قصاص) كۆشتمە كە دانراۋە بۆ زىاندەنۋى گىيەنە كانە. جا ئەگەر كۆمەلىك لە جىياتى تاكە كىسىك ئە كۆرۈنۈش. ھىرەكس پىۋى كىسىك بىكۆرۈنۈش پەناتەباتە بىر كۆمەلىك كە يارمەتى بەن ھىتا خۆى ئە كۆرۈنۈش، بەۋەش ھىكىمەتى دانانى (قصاص) پۈچەل ئەبىتتە.

(۱) ئەلەين زىۋەيان پىنج كىس بون، ۋە ئەلەين ھىت كىس بون.

(۲) الموطأ (۲/۸۷۱).

تاوانه كان (الجنایات)

ئیینوزوبهیر و زوهیری و داود و نهملی ظاهر بۆ نهوه چون که کۆمه لێک له تۆلمی تاکه کسێکدا ناکوژرتنهوه، چونکه خوی گموره فرموویته: ﴿أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾.

واته: گیان به گیان

نه گمر پیاویک پیاویک بگرت و به کینکی تر بیکوژی:

نه گمر پیاویک پیاویکی گرت و به پیاویکی تر کوشتی، به شیوهیهک نمو بکوژه نمی نهتوانی نمو پیاوه بکوژت نه گمر بۆی نهگیرایه، وه کوژراوه کمش بهو گرتنه توانای راکردنی نهبوو، نهوه ههردوکیانی لهسهر نه کوژرتنهوه، چونکه ههردوکیان هاوبهش بوون له کوشتنه کهیدا. نهوهش مهزههبی لهیث و مالیک و نهخهعییه.

شافیعییه کان و خهغه فییه کان لهوه دا پتجهوانمی نهوانن، ووتویانه: تمنها نهوه نه کوژرتنهوه که کوشتویته، وه نهوی تریان که گرتویته بهند نه کرت همتا مردن له تۆلمی گرتنه کهدا.

به پێی نهوهی داره قوطني له ئیبنو عومرهوه نه گیترتنهوه که پتخه ممبر (ﷺ) فرموویته: (إذا أمسك الرجل الرجل وقتله الآخر، يقتل الذي قتل، و يحبس الذي أمسك).

واته: نه گمر پیاویک پیاویکی گرت و پیاویکی تر کوشتی، نهوه یان که کوشتویته نه کوژرتنهوه و نهوی تریان بهند نه کرت.

وه ئیبنو قهطان هم همدیسه به صحیح داناره. وه حافظ ئیبنو حهجر ووتویته: پیاوه کانی هم فرموده به جوی سیقن^(۱).

وه شافیعی له عه لیهوه تهخریجی کردوه که عه لی حوکمی کابرایه کی دا که کابرایه کی کوشتبوو به قهستی وه پیاویکی تر بۆی گرتبو، بهوهی بکوژه که بکوژنهوه و نهوی تریان بهند بکهن همتا مردن.

سابت کردنی تۆله (قصاص):

(قصاص) بهمانمی لای خوارهوه سابت نهیته:

یه کهم: به پێ لیتان و ئیقرار، چونکه پێ لیتان وه ووتویانه (گمورهی به لگه کانه)

(۱) الدارقطني (۳/۱۴۰) والبيهقي (۸/۵۰).

تاوانه كان (الجنایات)

وه له وائیلی کوری حوجروه که فرمویستی: من له خزمهت پیغمبردا (ﷺ) دانیشتبوم، پیارنک پیارنکی پەت کردبوو هینای بۆلای پیغمبر (ﷺ) ووتی: ئەمی نیراوی خوا ئەم پیاره براکەمی کوشتوو.

وه ووتی: ئەگەر پێی لی نەنیت شایەتم هەیه لەسری.

پیغمبر (ﷺ) فرموی: نایا تۆ برای ئەوت کوشتوو؟

ووتی: بەلی کوشتومه... هتد... موسلیم و نەسانی روایەتیاں کردوو^(۱).

دووهم: سابت ئەبێ بە شایەتی دوو پیاری دادپەرور:

له رافیعی کوری خەدیجوه که ووتی:

بەیانیهک پیارنکی ئەنصاری له خەبەر کوژرابوو. کەس و کاری چوون بۆ خزمهت پیغمبر (ﷺ) بۆیان گێرایوه.

فرموی: دوو شایەتە هەیه شایەتی بەدات لەسەر کوشتنی؟.. هتد. ئەبو داود گێرایەتییهوه^(۲).

ئەبنوقودامه له (المغنی)دا ووتی: شایەتی پیارنک و دوو ژن لەم کێشهیدا وەرناگێڕن، هەر هەما شایەتیک و سۆندی داواکاریش. وه له نێوان زانایان کەسێک نازانین پێچەوانەیی ئەو بیست. چونکە (قصاص) تۆڵەسەندن خۆین پشتنه له سزای تاوانیکدا، لەبەر ئەوە نیحیاتی بۆ ئەکرێ بەوهی مەرجه دوو شایەتی دادپەرور شایەتی بەدن، وهک حەدده شەریعیهکان. جا تۆڵه که لەسەر موسلمان پێوست بیست، یا کافر، یا نازاد، یا بەنده وهک یه که، چونکە سزادان ئەبێ نیحیاتی بۆ بکری بۆ دوورخستنهوهی.

بەجێ هینانی تۆڵه (قصاص) :

بۆ بەجێ هینانی تۆڵه سێ مەرجه هەیه:

۱- ئەبێ ئەوهی مافی جێبەجێ کردنی تۆڵه هەیه ژێرو پێگەشتوو بیست، چونکە ئەگەر ئەوهی مافی جێبەجێ کردنی هەیه منداڵ بیست یا شیت، کەس له جیاتی ئەو ئەوکاره جێبەجێ ناکات: نه

(۱) مسلم (۳۲/۱۶۸۰)، نسائی (۱۵/۸)، أبوداود (۴۵۰۱).

(۲) أبوداود (۴۵۲۴).

تاوانه كان (الجنایات)

باوکی نه وه صیه کھی نه حاکم بزبان نییه له جیاتی ئه کسه کاره که بکمن، به لکو نیهیت تاوان باره که بهند بکریت هتا منداله که گوره نیهیت و شیتته که چاک نیهیتمه.

وه مو عاریه هودبھی کورپی خهشده می بهند کرد له تۆلدها هتا کورپی کوژراوه که پینگه یشت. وه نم کاره له سهرده می سه حابدها بووه و کمیشیان نینکاری لینه کردوه.

۲- نهبی کس و کاری کوژراو هموو ریک کورتبن لسه رجه جی به کردنی، وه نابی هندیکیان به تهنها به جی بهینن، وه نه گهر هندیکیان غایب بوون، یا مندا ل یا شیت بوون، نهبی چاوه روانی بکری هتا غایبه که دیتمه و مناله که پین نه گات و شیتته که چاک نیهیتمه، پینش نهوهی خۆی هه لپزیری نیهیتیاری بدرتته دهست، چونکه هه رکس هه لپزاردنی بۆ هیهیت له فرمانیکدا دروست نییه لی له دهست بدری، چونکه ئهوه هه لپزاردنه کھی پوچه ل نه کاتمه.

نهبو حنیفه و توبه تی: گوره کان بزبان هیه مافی خۆیان له تۆله سهندنا جی به جی بکمن و ناییت چاوه روانی بکمن هتا بچوو که کان گوره نهبن.

جا نه گهر یه کئی له کس و کاری کوژراوه که لئی بورا (قصاص) تۆله کھی له کۆل نه کهوئی، چونکه تۆله پارچه پارچه ناکریت.

۳- ناییت تۆله سهندنه که کسینکی تر بگرتمه، جا نه گهر ژنیک تۆله می لسه ر پتویست بوو به لام دوگیان بوو، نابی بکوژرتمه هتا منداله کھی نیهیت و ژه گی نهداتی، چونکه نه گهر بکوژرتمه کۆریه له کھی زگی نه گرتمه، وه کوشتنهوهی پینش ژه ک پیندانی زیان به منداله که نه گه نیهیت، جا نه گهر له پاش نهوهی ژه ک دایه کسینک هه بوو شر بدات به منداله که منداله کھی پین نهدریت و نافرته که تۆله کھی لی نسه ندرتته، چونکه کسینک هیه دایمی بکات به لام نه گهر کس نه بوو شیری پین بدات و به ختوی بکات، وازی لی نه هینری هتا دوو سال له شیری نیهرتمه.

نیینوماجه نه گپرتمه که پیغه مبر (ﷺ) فرمووه تی:

(إِذَا قَتَلَتِ الْمَرْأَةَ عَمْدًا، لَمْ تُقْتَلْ حَتَّى تَضَعَ مَافِي بَطْنِهَا إِنْ كَانَتْ حَامِلًا، وَ حَتَّى تَكْفَلَ وَلَدَهَا، وَإِذَا زَنَتْ لَمْ تَرْجَمْ حَتَّى تَضَعَ مَافِي بَطْنِهَا، إِنْ كَانَتْ حَامِلًا وَ حَتَّى تَكْفَلَ وَلَدَهَا) ^(۱).

واته: نه گهر ژنیک کسینکی به قست کوشت، ناکوژرتمه هتا زگه کھی دانهیت نه گهر دوگیان بوو، وه له پاشاندا هتا منداله کھی به ختو نه کات، وه نه گهر زینای کرد بهردباران ناکریت هتا زگه کھی دانهیت نه گهر دوگیان بوو، وه له پاشاندا هتا منداله کھی به ختو نه کات.

(۱) ابن ماجه (۲۶۹۴).

تاوانه كان (الجنایات)

وه همرهها تۆله له ژنی دوگیان ناسندری له تاوانی شکاندن یا له ناویردنی ئەندامی لەشی کەسیکی تردا، هەتا زگە کەمی دانهنیت و تا ژە کیشی پێنەدات.

کەمی تۆله سەندن ئەمیت؟

(قصاص) تۆله سەندن جێبەجێ ئەکەرت کاتێ کە خزم و کەسی کوژاوه کە ناماده بین، وه پێی گەیشتوبن، وه داوای خۆتەکش بکەن؛ ئەوه دەستبەجێ جێبەجێ ئەکەرت، هەر کە سابت بوو بە هەر شێوهێک له شێوه کانی ئیسبات، مەگەر بکوژە کە ژنیکی دوگیان بیت، ئەوه دوا ئەخەرت هەتا مەندالە کەمی ئی ئەمیتەوه، وه کە له پێشوه باس کراوه.

بەچی تۆله کە جێبەجێ ئەکەرت:

ئەسل و بناغە له تۆله سەندنهوه دا ئەوهیه بکوژە کە بهو رینگایه بکوژرتەوه کە کەسه کەمی پێی کوشتوه، چونکە بهوه یه کسان و هاورتا ئەبنهوه، مەگەر بهو شێوهیه نازاردانی درتۆه بکیشن، ئەوکاته شمشیر بۆ تۆلەسەندن زۆر رەحمت تره بۆی، چونکە خوای گەوره ئەفەرمویت:

﴿فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾ (البقرة: من الآية ۱۹۴).

واته: جا هەرکەس دەست درتۆی کرده سەرتان ئیوهش سزایه کە بدن کە هاوشیوهی تاوانه کەمی بیت.

وه ئەفەرمویت: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾ (النحل: من الآية ۱۲۶).

واته: وه ئەگەر رێستان تۆله سەننهوه لهوانه کە دەست درتۆی یان کردۆته سەرتان زیاتر لهوه مەکەن کە ئەوان به ئیوه یان کردوه.

بەبەهقی له حەدیسی بەرپراننوه تەخەریجی کردوه کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمویتی: (من غرض غرضاً له، ومن حرق حرقناه، ومن غرق غرقناه)^(۱).

واته: هەرکەس کەسیکی کردبیتە نیشانه ئەیکهیننوه به نیشانه، وه هەرکەس کەسیکی سووتان ئهی سووتینننوه، وه هەرکەس کەسیکی له ناودا نوقوم کرد نوقمی ئەکەیننوه.

وه پێغەمبەر (ﷺ) سەری جوله کەیه کەمی به بەرد پان کردوه وه کە چون ئهو سەری ژنیکی پان کردبۆوه.

(۱) تلخیص الحیبر (۴/۲۳).

تاوانه كان (الجنايات)

زانایان نهوه‌یان بستمۆتوه بهوه که دروست بیئت نهو شته به کاریت، به لام نه‌گمر دروست نه‌بیئت - وه که نهوه‌ی به سیحر کوشتییتی - نهوه به سیحر نا‌کوژرتتوه، چونکه سیحر حرامه.

هندی له شافیعییه‌کان و وتویانه: نه‌گمر به تاره‌ق ته‌قینرایت، نهو کهسهش به سرکه نه‌ته‌قینرتتوه، وه ووتراوه ئیعتیبار بۆ نهو به‌کسانی به ناکریت.

وه حنده‌فییه‌کان و هاده‌وییه‌کان رایان وایه: تۆله سندن به شمشیر نه‌بیئت ناییت. به‌پیتی نهوه‌ی به‌ززار و ئیبنو عمدی ته‌خریجی کردوه له نه‌بی به‌کره‌توه که پیغمبر (ﷺ) فرمویت: (لا تود إلا بالسيف)^(۱). واته: تۆله‌سندنهوه به شمشیر نه‌بیئت ناییت.

وه چونکه پیغمبر (ﷺ) نه‌می کردوه له نه‌تک کردن وه فرمویت: (إذا قتلتم فأحسنوا القتلَ وإذا ذبحتم فأحسنوا الذبحة)^(۲).

واته: نه‌گمر کهسیتان له تۆلدا کوشتوه به چاکی بیکوژنهوه، وه نه‌گمر ناژه‌لینکتان سه‌ری به چاکی سه‌ری به‌ین.

وه وه‌لامی حدیسه‌کی نه‌بی به‌کره‌ت بهوه دراوه‌توه که رینگا‌کانی هممو لاوازن. به‌لام نه‌می کردنی له نه‌تک کردن تاییه‌ت کراوه به فرمووده‌ی خوی گموره که فرمویت: (وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ) (النحل: من الآية ۱۲۶).

وه بهوه‌ی که نه‌فرموی: (فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ) (البقرة: من الآية ۱۹۴). نایا بکوژ له حهره‌م دا نه‌کوژرتتوه؟

زانایان له‌سه‌ر نهوه رینگ کهوتوون که هه‌رکس کهسیتی کوشت له حهره‌م دا دروسته له حهره‌م دا بکوژرتتوه.

به‌لام نه‌گمر له دهره‌وه‌ی حهره‌م کهسه‌کی کوشتو پاشان په‌نای برده‌بوه به‌ر حهره‌م، یا به‌هه‌ر هۆیه‌ک کوشتنه‌وه‌ی له‌سه‌ر پیوست بوو، وه که هه‌لگه‌رانهوه له دین، له‌پاشاندا په‌نای برده‌بوه ناو حهره‌م.

مالیک فرمویت: له حهره‌م دا نه‌کوژرتتوه.

(۱) ابن ماجه (۳۶۶۷) والبیه‌قی (۶۲/۸).

(۲) مسلم (۵۷/۱۹۵۵) وأبوداود (۲۸/۵) والنسائی (۲۲۷/۷) وابن ماجه (۱۳۷۰).

تاوانه كان (الجنایات)

وه نه حمده و نهبو حنیفه ووتویانه: له حمدهم دا ناكوژریتسهوه، بهلام تنگی پی هه لته چنریت، کس هیچی پی نافرو شیت و کس هیچی لی ناکریت همتا نه چیتته دهه له حمدهم. نه بجا نه كوژریتسهوه.

تۆله له كۆل كموتن:

تۆله داوی پیوست بوونی به یه کی لهم هویانهی لای خوارهوه له كۆل نه كمویت:

۱- خاوهن خوینه كان همموویان یا یه کیتکیان لی پیوریت، به مفرجی نهوی لی پیوریت، ژیرو جیا که رهوه بیته، چونکه لی پوردهن لهو کارانه یه که منداڵ و شیت خاوهنی نین.

۲- مردنی تاوانبار یا له ناوچوونی نهو نه دنامهی که تاوانه کی پی کردوه، جا نه گهر تاوانبار مرد یا نهو نه دنامهی که تاوانه کی پی کردوه له ناوچوو، تۆله کی له عمل نه كمویت له سهر گرانسی به جی هینانی.

جا نه گهر تۆله له مل كموت خوین باپی پیوست نه بیته لهو مالمی که به جی نه هیلی بۆ کسوکاری لای حنبه لی یه كان، وه له گفیتکی شافییدا.

وه مالیک و حنبه فییه كان ووتویانه: خوین باپی پیوست نایته چونکه مافه کیان له ملی تاوانباره که دایه، نهویش له ناوچوو نه تر رینگایان نییه بۆ سهر میرات گره كان له وهدا که بووه به مولکیان.

وه به لگی نهوانی پیشو نهویه که نه لاین مافه کیان هه لواسراوه یا به گهر دنهوه، یا له زه مانعت و نه ستودا، نه تر خاوهن خوین ناره زوی خوینه نه ییدا ههر کاتس یه کیتکیان له ناوچوو نهوی تریان پیوست نه بیته (واته: نه گهر کابرا له ناوچو بزبان هیده داوی خوین بکن).

۳- نه گهر ریک كموتن کرا له نیوان تاوانبار و نهوی تاوانه کی بهرامبهر کرا وه یا کس و کاری وه صولحیان کرد، تۆله که له كۆل نه كمویت.

(قصاص) تۆله مافی حاکمه :

داواکردنی تۆله مافی خاوهن خوینه وه که له پیشوهه باس کرا، وه دهسه لات دان به خاوهن خوین بۆ به جی هینانی تۆله که مافی حاکمه.

قورطوبی ووتوبیتی: جیاوازی نییه له سهر نهوی (قصاص) تۆله له کوشتندا تمنا (أولو الأمر) بهرتهوی نه بات، وه پیوسته له سهریان جی به جی بکن، وه ههروه ها جی به جی کردنی

تاوانه‌کان (الجنایات)

حدده شمرعییه‌کان و شتی تر، چونکه خوای گموره داوای له ههموو باوره‌داره‌کان کردووه بۆ تۆلمسه‌ندن.

له‌پاشاندا نمو کاره ساز ناییت بۆ ههموو باوره‌داره‌کان که کۆبینهوه لسه‌ر تۆلمسه‌ندن، له‌بهر نمو سولتانیان له‌جۆی خوایان داناهه بۆ به‌جۆهینانی (قصاص) و حدده‌کانی تر.

هۆی نمو هه‌ش نمو یه که (صاری) له حاشییه‌ی ته‌فسیری جه‌لاله‌یندا باسی کردووه ووتویهتی: ههر کاتیک سابت بوو که کوشتنه‌که قه‌ستوه ده‌ست درێژیه، پیوسته لسه‌ر حاکمی شمرعی کاریک بکات خاوه‌نی کوژراوه‌که بتوانی ده‌سه‌لاتی هه‌میه‌ت به‌سه‌ر بکوژه‌که‌دا، وه حاکم نمو بکات که خاوه‌ن خوین نه‌یه‌ویت: کوشتن، یا لێ‌بو‌ردن، یا خوین با‌یی، وه دروست نی‌یه خاوه‌ن خوین سوار ملی بکوژه‌که بییت بی‌ی پێدانی حاکم^(١)، چونکه نمو کاره خراپه و تیکدانی تیدا نه‌یه‌ت.

جا نه‌گه‌ر بکوژه‌که‌ی کوشتموه پیش نیزی حاکم نه‌بێ ته‌می بکری‌ت. وه لسه‌ر حاکم پیوسته نامیری کوشتن په‌یدا بکات که تۆله‌که‌ی پێ جی‌به‌جی بکهن نه‌ک نازاردانی زۆری تیدا بییت، وه به‌ کسه‌یکی بسپی‌ری که باش به‌کاری به‌ینی، وه کری‌ی جی‌به‌جی کردنه‌کش لسه‌ر (بی‌ت المال) بییت.

له ده‌ست چوونی تۆله:

ئینه‌و قودامه ووتویهتی: نه‌گه‌ر کسه‌یک جگه له خاوه‌ن خوین بکوژه‌که‌ی کوشتموه تۆله لسه‌ر بکوژی بکوژه‌که پیوست نه‌یه‌ت، و بۆ خاوه‌ن خوینی یه‌که‌م هه‌یه داوای خوین با‌یی بکات.

شافیعی خوای لێ‌ی رازی بی‌ت به‌و شینویه گه‌تی داوه:

حسه‌ن و مالیک ووتویه‌نه: بکوژی بکوژه‌که نه‌بێ بکوژرتتموه، وه خوینی یه‌که‌م به‌ فیرۆ نه‌روات، چونکه شوینه‌که‌ی نه‌ماوه.

وه له قه‌تاده‌و نه‌بی هاشمویه گێ‌پراوه‌تموه که دووه‌م کوشتموه‌ی لسه‌ر نی‌یه، چونکه یه‌که‌م خوین پرشتنی ره‌وایه، له‌بهر نمو به‌ کوشتنی تۆلمسه‌ندن پیوست ناییت، وه به‌لگه‌ی جه‌ماوه‌ر له پیوست بوونی تۆله لسه‌ر بکوژه‌که نمو یه که نمو کوشتنه حه‌قی نه‌بووه، وه ره‌واش نه‌بووه جگه له خاوه‌ن خوین بیکوژرتتموه، له‌بهر نمو به‌ کوشتنی له‌لایهن کسه‌یکی تره‌وه (قصاص) پیوست نه‌یه‌ت.

(١) وه نه‌گه‌ر کوژراوه‌که وه‌سه‌ی نه‌بوو نمو فرمان نه‌گه‌ررتتموه بۆ حاکم هه‌رچی به‌ به‌رژوه‌ندی موسولمانانی زانی نمو نه‌کات“ نه‌گه‌ر بی‌ی نمو کوژرتتموه، وه نه‌گه‌ر بی‌ی لێ‌ی خویش نه‌بێ لسه‌ر مال، به‌لام بۆی نی‌یه که لێ‌ی خویش بی‌ی به‌بی مال، چونکه نمو بۆ نمو نی‌یه، به‌لکو مولکی موسولمانانه.

تاوانه كان (الجنایات)

(قصاص) تۆلمسندن له نیتوان مانموه لابردندا:

بهراستی لئیکۆلینموه و گفتوگۆی زۆر کراوه لیسر سزای (اعدام) کوشتنموه، و پینوسی نوسمران زۆریان لیسر نویسه، له فیلهسوفهکان و پیاوهکانی یاسا وهک: (روسو، و بنتام، و بکاربا) و چند کسانى تر.

جا لئاو ئوماندا ههبووه که پشتگیری لهو سزایه کردووه، وه ههبووه بهرامبهری وهستاره داوای ههلهشاندنموه کردووه، وه ئوانه بانگهوازی نههیشتنی تهکن پشتیان بهم بهلگانهی خوارهوه بهستوه:

(یهکم) سزادان مافیکه دهولت بهناری ئهو کۆمهلهی بهرگری لئیکهکات بووته خاوهنی، لهبهرئموه ئههین پارێزگاری لئیکهکات. وه کۆمهلهش ژبانی نهههخشیوه به ئهئندامهکانی ههتا توانای لهناوبردنی ههیهت.

(دوهم) وه لهبهرئموه ههئدیک جار بارودۆخ و بهختی رهش به تاوانیک تهگرتنموه و حوکمی ئهئهدامی ئهئدرت، ئهوکاتهش ئهو ههلهیه راست ناکرتنموه؛ چونکه رینگایهک نیه به بۆ گێرانهوهی ژبانی حوکم دراوه که.

(سێههم) وه لهبهرئموه ئهو سزایه توندوتیژ و سهخت و ناعادانهیه.

(چوارهم) لهبهرئموه لهم دراییهدا پیوست نیه، چونکه بهلگهی وا به دهست نههاتوه که بویته هۆی کهم کردنموه ئهو تاوانانهی حوکم به کوشتنموه پیوست تهکن.

وه ئوانه ئهئین به مانموه سزای ئهئهدام ئهو بهلگانهیان رهد داوهتهوه:

وه دهیاره بهلگهی یهکم: که ئهئین: (کۆمهله ژبانی نهههخشیوه به کهس ههتا دهست بهسهر ژبانهدا بگرێ). په دیان داوهتهوه وتوانه: ههروهها نازادیشی نهههخشیوه به کهس، له گهله ئهوهشدا حوکم ئهدات به دهست بهسهرگرتنی له سزاکانی تردا که نازادی نهههستنموه. وه تهگهر ئهو بهلگهیه به گشتی یهکهی وه رینگیریت ههقهمن ئهوهی به شوئنا دیت که بوتری ههر سزایهک نازادی بههستیتنموه نامهشروع و نارهوایه.

لیسر ئهوهشموه سزادان تنها بۆ شوئردنموه ههلهی تاوانبار نیهوه ههچی تر، بهلکو بۆ بهرگری کردنیشه له مافی کۆمهله له مانموه، به برینموه ههر ئهئهدامیک که ههپهشو مهنرسی ههیهت بۆ قهواره بونیستی ئهو کۆمهله رهبازهکانی، که پیوسته له گهله ئهوهدا بوتری که سزای ئهئهدام ناچاریه که که پاک راگرتنی نهفس و پارێزگاری کردن له قهوارهی کۆمهلهگه پیوستی ئهکات.

تاوانه كان (الجنایات)

وه ده‌ریاره‌ی به‌لگمی دووه‌میان که نه‌لین: (سزادان زیانیکی گموره بده‌ی دینتی که ریگا نییه بۆ چاک کردن و وه‌ستانی - کاتی به ستم حوکمی نمو سزایه درا-

بموره وه‌لامیان داوه‌تموه: که له‌وانه‌یه و ری‌ی تی نه‌چی هه‌له له سزاکانی تریشدا بکرتت و ری‌نگاش نییه بۆ راست کردنه‌وه و پینه‌کردنی دوا‌ی نموی به هه‌له نه‌بجام درا.

هه‌رچه‌نده حالاتی ن‌بعدم به هه‌له نزیکه هه‌ر نه‌بی‌ت، چونکه داوه‌ره‌کان زۆر خویان ن‌مپارینن له‌وه‌ی که حوکمی سزادان بدن، مادام به‌لگمی پون و ناشکرا نه‌بی‌ت له‌سمر تاوانه‌که.

وه په‌دی نمو قسه‌دیشیان داوه‌تموه که نه‌لین: (نمو سزایه عادلانه نییه) به‌وه‌ی که سزاکه به‌په‌ی کرده‌وه که‌یمو له ره‌گزی کاره‌که‌یه.

وه نه‌ما نمو قسه‌دیه‌ی که نه‌لین: نمو سزادانه له‌م سهرده‌مه‌دا پی‌ویست ناکات. به وه په‌د دراوه‌تموه که فرمانی سزادان - له‌سمر رای په‌سهند له زانستی سزاداندا - فرمانی‌کی به‌که‌لکه: واته له‌ناوه‌ری‌کیدا پاراستنی کومه‌لی تی‌دایه له شه‌ری نمو تاوانه. نموه‌ش نمو پی‌ویست نه‌کات که سزاکه گونجاو بی‌ت له‌گه‌ل پلمو گموره‌یی تاوانه‌که‌دا.

چونکه نمو تاوانه ناره‌زویه‌ک له نه‌فسی تاوانباره‌که‌دا دروست نه‌کات؛ که ترسانی له سزادان به‌رامبه‌ری نموه‌ستی‌ت، وه هه‌رچه‌نده سزادانه‌که گونجاو بی‌ت له‌گه‌ل تاوانه‌که‌دا. تاوانبار خۆی لانه‌دا له کردنی نمو تاوانانه.

چونکه نمو هه‌له‌سه‌نگاندن نه‌کات له نیوان نمو دوو شته‌دا (له‌نیوان نمو تاوانه‌دا که به‌ره‌و نه‌بجامدانی نه‌چی‌ت وه له نیوان نمو سزایه‌دا که بۆی بریار دراوه، له‌به‌ر نموه ترسی سزاکه هه‌تا توندو تی‌ژتر بی‌ت پالی پی‌وه نه‌نی‌ت که نه‌چی‌ت به‌لای نمو تاوانه‌دا).

وه له‌ژیر سایه‌ی نمو دوو رایه‌دا به‌شی زۆری یاساکان سزای ن‌بعدمیان بریار داوه.

له‌وانه یاسای سزادانی میسری، له‌هه‌ندی‌ حالتی دیاری کراودا، وه هه‌ندی‌ک وولات نمو سزادانه‌یان لابردوه، و به گوئی نمو کسانه‌یان کردوه که دژی وه‌ستاون.

نمو تو‌له‌سه‌ندنانه‌ی که له کوشتنه‌وه‌ی نه‌فس کمترین

وه‌ک تو‌له له‌سمر گیان نه‌چه‌سپیت هه‌روه‌ها بۆ کمتر له گیانیش نه‌چه‌سپنی که دوو جۆره:

۱- (أطراف) نه‌ندامه‌کان.

۲- بریندار کردن.

تاوانه كان (الجنایات)

قوربان دهرباره ریپازی تورات له (قصاص) دا نه گهریتتوه و نه فرموی: ﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (المائدة: ٤٥).

واته: نیمه له توراتدا لیسر جوله که کامان فهرز کردوه ههرکس کسینکی کوشت نهبین بکوژریتتوه، وه ههرکس چاری کسینکی کویر کرد چاری کویر نه کریتتوه، وه ههر کس لوتی کسینکی بری لوتی نه بریتتوه، وه ههرکس گوئی کسینکی بری گوئی نه بریتتوه، وه ههرکس دانی کسینکی هه لئه کیشریتتوه، وه له بریندار کردنیشدا تۆله نهمندریتتوه، جا ههرکس له مافی خۆی خۆش بوو له تۆله سهندنوه دا نهبین به که فارهت بوو گونا هه کانی. وه ههرکس حوکم نه کات بهوی خوا ناردویهتی به خواره وه له تۆله سهندنوه و شتی تردا، نموه تاوانه دهرچون له سنووری خوا.

وه نمو حوکمه ههرچهنده لیسر نهموه کانی پیش نهموهی نیسلام نوسراوه، به لام بوو نیمهش شرعه به بریاردانی پیغمبهر (ﷺ) لهسری، بوخاری و موسلیم له نهمسی کوری مالیکوه نه گهریتتوه خوا لئی رازی بیئت. که روبه ییمی کچی نهضری کوری نهمس ددانی خریی کچینکی شکاند؛ تاوانیش پاره و مالیان بوو دانان له جیاتی، به لام نهمان ههر داوای تۆله سهندنیان کرد. نهمسی کوری نهضری برای هات ووتی: نمی نیرراوی خوا خریی روبه ییم نهمکینریتتوه، بوو زاتهی تزی به ههق ناردوه ناشکینریتتوه. پیغمبهر (ﷺ) فرموی: نمی نهمس قوربان (قصاص) تۆلهی داناوه، نه لیتت: لهپاشان کس و کاره کهی لئی خۆش بوون، پیغمبهر (ﷺ) فرموی: (إن من عباد الله من لو أقسم على الله لأبره).

واته: به راستی لغناو بنده کانی خوادا کسانیک همن نه گهر سویند بخۆن به خوا بویان جوجه جی نه کات و سوینده که یان ناخات.

تاوانه ههمووی دهربارهی (عمد) قست بوو به لام نه گهر به ههله بوو خۆین بایی لهسره.

مهرجه کانی تۆله سهندنوه لهو حالتاندا که تاوانه که له گیان کهمتر بیئت:

چهند مهرجیک ههیه له تۆله سهندن بوو خوار گیانهوه که نهمانن:

١- ژیری.

۲- ینگه‌یشتوی^(۱).

۳- تاوانه‌کمی به قسمتی کردبئ.

۴- ئه‌بئ خوتنی ئه‌وی تاوانی بهرامبهر کراوه هاوتای خوتنی ئه‌وی بیت که تاوانه‌کمی کردوه.

وه له هاوتاییدا به‌ندایه‌تی و بئ‌باوه‌ری کاری‌گهرن، جا تۆله له کمسیتی ئازاد ناکرتتموه که عمبدیتی بریندار کردبیت، یا ئه‌ندامیتی بریبیت. وه هه‌روه‌ها تۆله له موسلمانیک ناکرتتموه که کافرئکی ذمی بریندار کردبیت، یا ئه‌ندامیتی بریبیت، له‌بهر هاوتا نه‌بوونی خوتنه‌که‌یان، چونکه خوتنی عمبد که‌متره له خوتنی ئازادیک. وه خوتنی ذمی‌یه‌که که‌متره له خوتنی موسلمانیک. وه نه‌گهر تۆله پئوئست نه‌بوو بریتی‌یه‌که‌می پئوئست ئه‌بیت که خوتن بایر‌یه. به‌لام نه‌گهر بریندار کردنه‌که له لایهن عمبدیت‌که‌وه یا ذمی‌یه‌که‌وه بوو تۆله‌ی لی ئه‌سه‌ندری.

وه حه‌مه‌فی‌یه‌کان رایان وایه که تۆله‌سه‌ندن پئوئسته له برینی ئه‌ندام و لایه‌کاندا له نیتوان موسلمان و کافردا.

وه هه‌روه‌ها ووتویانه: تۆله‌سه‌ندن ئه‌یه له نیتوان ژن و پی‌اودا له گیان به‌ره‌و خوارتردا.

تۆله سه‌ندنی ئه‌ندامه‌کانی له‌ش

به‌نم‌ای ئه‌و شوئنه‌مانی تۆله‌سه‌ندن‌یان تیدا‌یه له ئه‌ندامه‌کانی له‌ش، وه ئه‌وانه‌ی تۆله‌سه‌ندن‌یان تیدا ئه‌یه ئه‌وه‌یه : که ههر ئه‌ندامیک جومگه‌ی دیاری کراوی تیدا‌بیت وه‌ک ئه‌نیشک و په‌نجه‌کان تۆله‌یان له‌سه‌ره. وه ئه‌وه‌ی جومگه‌ی تیدا نه‌بیت تۆله‌ی له‌سه‌ر ئه‌یه، چونکه نه‌توانری له شیتوه‌ی یه‌که‌مدا هه‌ق و تۆله بکرتتموه وه‌ک خۆی، به‌لام له شیتوه‌ی دوومدا ناتوانریت.

جا ئه‌وه‌ی په‌نجه‌ی کمسیت له بندا بپریت، یا ده‌ستی له‌مه‌چه‌کید، یا له ئه‌نیشکید، یا قاچی له جومگه‌که‌یدا. یا چاوی کوئر بکات، یا لوتی بپریت، یا گوئی بپریت، یا ددانی هه‌لکه‌نیت، یا زه‌که‌ری بپریت، یا گه‌نه‌کانی بپریت، تۆله‌ی لی ئه‌سه‌ندرتتموه وه‌ک خۆی.

مه‌رجه‌کانی تۆله‌سه‌ندن له ئه‌ندامه‌کاندا:

سی مه‌رج هه‌یه له تۆله‌سه‌ندن‌ی ئه‌ندامه‌کاندا که ئه‌مانه‌ن:

(۱) ینگه‌یشتن یان به (إحتلام) ئه‌بئ یان به تمه‌ن، وه لای ژوروی تمه‌نی ینگه‌یشتوی ۱۸ ساله، وه لای کمه‌ی ۱۵ ساله، به‌په‌ی حه‌دیه‌که‌ی ئه‌بنو عومەر، وه جیاوازی هه‌یه له سه‌لانیدیدا.

تاوانه كان (الجنایات)

۱- دلتیایی له ستم نه کردن بهم جوړه که برینه که له جو مگدا بیت، یا سنوررتکی هبیت که تیردا کوتایی دیت، وه که له پیشموره نمونه کانی باس کرا.

جا لسمر شکاندنی نيسک توله ناسندنرتتوه جگه له ددان. یا لسمر سرشکاندن یا لسمر برینی قول، یا لسمر همدیک له باسک، چونکه نمانه له کاتی توله لیکردنوه کهدا ترسی ستم تیاکردنیان لی نه کری.

۲- هاو وینهیی له ناو و جینگدا، جا ناییت لای چهپ له جیاتی لای راست بپریت، و راست له جیاتی چهپ، وه ناییت په نجه گموره به په نجه توتو و پیچوانه، له برنوهی لغاودا وهک یهک نین، وه ناییت شوینی نسللی به شوینی زیاده بپریت - با همدرولاش رازی بن - لسمر یه کسان نمبونی شوین و سودی، وه شوینی زیاده ورته گپریت به هاو وینهیی خوی لپروی جینگاو روا نتموه.

۳- یه کسانی همدرو نندامی تاوانبار و تاوان لیکراو له ساغی و توارو بهییدا، جا ناییت نندامیکی ساغ له جیانی نندامیکی ناتوارو بپریت، وه ناییت دهستی توارو له جیاتی دهستیکی بپریتتوه که په نجه کانی ناتوارو بن، به لام به پیچوانوه دروسته، وه دهستی ناتوارو له جیاتی دهستی توارو نه بپریتتوه.

تولسمندن لسمر بریندارکردنی قسمتی

به لام بریندارکردنی به قسمتی تولسمندنوهی پیوست نییه مگمر بتوانریت، وهک نموهی بریندار کردنه که به شیوهیهک بیت که برینه کانیان یه کسان بیت بی کم و زیاد.

به لام نه گمر یه کسانی و وهک یهکی نه هاته دی به تیرپرپوون و زیان گه یاندن و مترسی نسییت، نموکاته تولسمندن پیوست نییه به لکو (دیة) مال پیوست نسییت، چونکه پیغمبر (ﷺ) له بریندار کردنی توقی سرو کمیتی نيسقان و برینی قول تولهی نسمندوه.

وه نهمش حوکه بو نو برینانهی که زیان و خراب بوونه: وهک شکاندنی نيسکی گموره مل و پشت و ران و وینهیی نوانه که ناتوانری بسو شیوهیهی خوی توله که بسمنرتتوه، همروه ها بریندارکردنی سر و چار تولهی لسمر ناسندرتت مگمر شیوهیهک بیت که پیستی سر تیردا چوییت و نيسکی ده رکوتبیتت نه گمر به قسمتی بو.

وه پاشماوهی بریندارکردنه کانی سر له بهشی خوین باییدا باس نه کرت.

همروه ها توله لسمر زمان و شکاندنی نيسک ناکرتتوه، جگه له ددان چونکه لغاودا ناتوانری بی ستم کردن به جی بیت.

تاوانه كان (الجنایات)

وه هرکس سمری پیاوړکی بریندار کرد بشیوهیهکی قول و چاک بووهه یا دهستی بری له ناوړاستی قوئیدا، تۆلمسندنی لاسر نییه، وه بۆی نییه دهستی تاوانبار لهو شوتندا بپریتسه، بهلام بۆی هدییه تۆلمی دهستی برار له مهچهدکا بسهنیتسه، وه بۆ نیوهی قول بۆی هدییه مال وهریگریت، وه نهگهر نیتسک شکا جگه له ددان؛ وهک پراسو، یا برینی دهستیکی گۆچ یا قاجینک پهغهی پینوه نمبیت، یا زمانیکی لال، یا چاوړکی کویر دهرهات، یا پهغهییهکی زیاده بپریت، بۆ نمانه ههموو بریتیهکی عادلانه داننری.

هاوکاری کۆمهلتیک له نمندام بریندا یا له بریندار کردندا :

حنبله لویهکان بۆ نموه چوون که نهگهر کۆمهلتیک هاوبهش بوون له برینی نمندامی لمشی کسینکدا، یا کسینکیان به شیوهیهک بریندار کرد که تۆله پتویست بکات، نموه نهگهر کردهه کهیان لهو کاره دا جیانه کرایهوه، ههموریان تۆلهیان لاسر پتویست نمبیت.

بهپتی نموهی نهگهرنموه له عهلیسهوه خوا لئی رازی بیت: که دوو شایهت هاتنه لای شایهتیان دا لاسر پیاوړیک که دزی کردهوه، نموش دهستی بری. له پاشاندا یه کیتی تر هات ووتیان: نموه دزه کهیه و نموهی پتوومان به ههله ووت: شایهتییه کهیانی لاسر دووه رت کردهوه و خوړنی دهستی یه کممی لی سندن،

وه وتی: نهگهر بزمانیبایه به قسمتی نموه تان کرد دهستی همدوکتانم نمبرییهوه.

بهلام نهگهر کردهوه کهیان جیاجیا بوو، یا هرکسیان لایهکی لی بری بوو، تۆلهیان لی ناکریتسه.

مالیک و شافعی و تویانه: تۆلهیان لی نهکریتسهوه هرکاتن نمو کاره بکرتت، جا نمو نمنداماننیهان نمبریت که بریوانه، وه بۆ بریندار کردنیش هر تۆلهیان لی نهکریتسهوه، وهک نموهی کۆمهلتیک هاوبهش بن له کوشتنی کسینکدا، نه کوژرنموه.

حنهفییهکان و ظاهیرییهکان بۆ نموه چوون که دوو دست نابرتت له جیاتی دهستیک، جا نهگهر دوو پیاو دهستی پیاوړکیان بری تۆله له هیچیان ناکریتسهوه، بهلکو هریه کهیان نیوهی خوړنه کهی نمدات.

تۆلسمەندن لە مشت لەئەدان و لەئەدان و جوێن پێدانا :

دروسته نادهمیزاد تۆلەمی خۆی بکاتمەوه لە کەسێک مستی لەئەداییت یا لەئە داییت یا جوێنی پێداییت، بەپێی فرمودەى خۆی گۆره که ئەفرمویت: ﴿فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ (البقرة: من الآية ۱۹۴).

واته: هەرکەس دەست درێژی کردە سەرتان ئێشەش دەست درێژی بکەنە سەری وەك دەست درێژی بەکەمی خۆی وە لە خوا بترسن.

وہ فرمودەى خۆی گۆره ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ (الشورى: من الآية ۴۰).
واته: جەزای خراپە خراپە بەکەمی وەك خۆبەتی.

وہ مەرجە کە مست لێدان و لەئەدان و جوێن پێدانی لەئەدراو بەکسان بیت، بە لێدان و مست لەئەدان و جوێن پێدانی تاوان بارەکە، چونکە ئەوە ئەو ئەدالەتە داواکراوەیە کە لە پێناوی دا (قصاص) تۆلە دانراوە.

وہ هەروەها مەرجە کە تۆلە لێکردنەوه لە مست لەئەدانا ئەکێشێت بە چاودا یا بە شوێنێکدا کە ترسی لەناوچوونی تێداییت.

وہ مەرجێشە لە تۆلە سەندندا بە تاییبەتی لە جوێن دانا شتی نەوتری کە خۆی حەرام بیت لە پەگەزدا، جا بۆ کەس نەبێ لە تۆلە ئەوەدا کە پێی ووتراوە کافر، ئەمیش بلیت کافر، یا درۆ دەربارەى کەسێک بکات کە درۆی دەربارە کردبیت، یا نەفرین لە باوکی کەسێک بکات کە نەفرینی لە باوکی کردبیت، یا جوێن بە دایکی کەسێک بدات کە جوێنی بە دایکی داییت، چونکە کافر کردنی موسلمان یا درۆ هەلبەستن بە دەسێوە شتی کە لەسەر تەوه لە ئیسلام دا حەرامە، وە هەروەها لەبەر ئەوەی باوکی نەفرینی لێنەکردووە هەتا نەفرینی لێبکاتمەوه، وە هەروەها دایکی جوێنی پێنەداوە هەتا جوێنی پێبدات.

وہ بۆی هەبە نەفرین لەو کەسە بکات کە نەفرینی لێکردووە، و کەسێک ناشرین بکات کە ناشرینی کردبیت، وە ئەو ووشەبەیی کە پێی ووتراوە بە خاوەنەکەمی ئەلێتەوه لە تۆلەدا.

قورطوبی و تۆبەتی: هەرکەس سەتمی لێ کردبیت هەقی خۆتی لێبکەوه ئەوەندەى ئەو سەتمی لێت کراوە، و هەرکەس جوێنی پێداییت وەك خۆی جوێنەکەمی پێی بەدەرەوه، و هەرکەس ئابروی بەدی ئابروی بەره: بەلام دەست درێژی مەکە بۆ سەر باوک و دایک و گورۆ خزمەکانی. وە

تاوانه كان (الجنايات)

بۆت نىيە درۆى بە دەمىو بەكەيت، با ئىو درۆى بە دەمىو كەردىت، چونكە گوناھ بە گوناھ تۆلە ناكەرتىمىو.

بۆ نمونە ئەگەر كەسىنك پىنى ووتىت: ئەي بىباوەر! دروستە بۆت پىنى بلىتىمىو تۆ بىباوەر، وە ئەگەر پىنى ووتىت زىناكەر، تۆلە كەت ئەمىو پىنى بلىتىمىو: ئەي درۆزن! ئەي شايەتى دەرى درۆ. بەلام ئەگەر پىنى بلىتىمىو: تۆ زىناكەرى، بەمە تۆ درۆزنى، وە ئەمە درۆبەدا گوناھبارىش بووى، بەلام ئەگەر قەرزت دا بە كەسىنك و دانمىو كەي دراخست بىن بەھانمىو ئەي بوو پىنى بلىتى: ئەي سىتمەكار ئەي مالى خەلك خۆر.

پىنغەمبەر (ﷺ) فرمىمىو: (لِيُالْوَاجِدُ يُحْلَ عَرْضَهُ وَ عَقوبَتَهُ) ^(۱).

واتە: قەرزكۆتەرى دەولەتمەند ئابرو بردنى و سزادانى رەوا ئەكات.

ئابرو بردنى بەمە شىوئە بەس باس كرا، و سزادانە كەشى بەند كەردنى بەتى - تەواو -

وە تۆلەمەندىن لەسەر مەشت لىدان و لىدان و جۆن پىدان سابتە و ھاتووە لە خەلىفەكانى راشدىن و جگە لەوان لە سەھابو تايىمىمىو:

بوخارى لە ئەبى بەكرو عدلى و ئىبنو زوبەير و سەئىدى كورى موقەررەنمە باس ئەكات كە ئەوان تۆلەيان سەندۆتەمىو لەسەر مەشت لىدان و ئەمە جۆرە شتانە.

ئىبنو مۇنذىر و توبەتى: ئەمە بەدار لىتى بەدرت، يا بە قامچى، يا بە بەرد، وە لە خوار گىيانمە بوون، ئەمە تاوانىكى قەستىن، ئەبى تۆلەي لەسەر بەسەندى.

وە لە بوخارىدا ھاتووە: عومەر تۆلەي سەندۆتەمىو لەسەر لىدانىك بە قامچى، وە عدلى خوا لىتى پازى بىت تۆلەي سەندووە لەسەر لىدانى سى قامچى، وە شۇرەيخ تۆلەي سەندووە لەسەر قامچى و پۇشاندىن ^(۲).

بەلام زۆر لە زانايانى وولاتەكان پىنچەوانمى ئەمەن و ووتويانە: تۆلەمەندىن لەسەر ئەوانە مەشروع نىيە چونكە بەكسان بوون تىياندا گرانە.

وە كاتىك تۆلە پىنچىست نەبوو لەسەر ئەوانە، تەمىو سەرزەنش كەردن پىنچىستە.

(۱) أحمد (۴/۳۸۸) و أبوداود (۳۶۲۸) و النسائي (۷/۳۱۶-۳۱۷) و ابن ماجه (۲۴۲۷) و البخاري تعليقاً (۵/۶۱).

(۲) البخاري (۶۸۶).

تاوانه كان (الجنایات)

شیخی نیسلام ئیبنوتهیمییه ره حممتی خوای لیسر بیت رای یه کم ته تکید نه کات و نه لیت: بهلام نهوی نه لیت یه کسان کردنیان زور گرانه. پی پی نهوتری: هر نه بیت نم تاوانه سزایان لیسر بیت: جا یا تۆله یه یا تممن کردن و تعزیره.

جا کاتیک ری درا به تممن کردنیکی ناریک و بیتک له په گمز و چمندیسیدا. نهوه نه گمر سزا بدریت به ریک و بیتک ترو نزدیکتر له یه کسانیهوه نهوه له پیشتره و شیواتره. وه عدالمت له (قصاص) تۆلندا گرنگی هدی به پی پی توانا.

وه ناشکرایه نه گمر له لیدر بدریتنهوه بهو شیویهی که نهوه لوکسهی داوه یان نریک لهوه، نهوه له دادپهروهییهوه نریک تره له تممن کردنی به قامچی یا به لیدان، وه نهوه کسهی ری له تۆلسمندن نه گرت - له ترسی ستم - ستمی لهوه گمورهوتر پهوا نه کات که خوئی رای کردوه لی، جا لهوه نهزانری که نهوه سونمت هیناویمتی دادپهروهانه ترو چاکتره - تهواو -

تۆلسمندن لیسر لهناوردنی مال:

نه گمر کسیتک مالی کسیتیکی تری لهناو برد. وه که نهوهی داره کانی بپریت، یا کشتوکاله کهی لهناو بپریت، یا خانوه کهی بروختنی، یا جله کانی بسووتیتنی؛ نایا خاوه نه کهی بۆی هدی تۆله لی بیکاتوه و نهوه چی لی کردوه بیکات؟

زانایان لیسر نهوه دوو رایان هدی:

۱- یه کیتک لهو رایانه نهویه تۆلسمندنهوه لهوانندا مشروع نییه، چونکه تیک دانه له لایه کهوه، وه له بهر نهوهی خانوو جل و برگ وه که یهک نین له لایه کی ترهوه.

۲- وه را کهی تریان نهویه که تۆلسمندنهوه لهوانندا شتیکی شرعییه، چونکه تۆله له گیان و نهندامانی لهشدا دروسته، جا بن گومان گیان و نهندامانی لهش بفرخ ترن له سامان و مال، جا نه گمر نهوانه تۆله سمندنهوه لهسریان دروست بیت، سامان و مال - که لهوانه نرخ کی کمتره - له پیشتره.

له بهر نهوه دروسته بۆمان سامان و مالی بن باوه رانی جنگی تیک بدهین، نه گمر نهوان نهویان کرد، وه که برینی داری بهردار، هر چمنده قده غه کراوه له لایین هندی کهوه له بهر پیوستی نه بیت. وه ئیبنو قهیم نم رایسی پارسهنگ داوه تهوه و تریستی: لهناو بردنی مال، نه گمر نهوشته حورممت و ریژی هبیت، وه کو ناژهل و برده، نهوه لهناو بردنیان دروست نریه له بهرام بهر لهناو بردنی نهوان بۆ نهوشتانه. بهلام نه گمر حورممت و ریژیان نه بوو، وه که جل و برگ که بدریتریت، یا

تاوانه كان (الجنایات)

قاپ و قاچاخ که بشکینترن. نموی به ناریانگ بیت نمویه که بز کمس نیسه چی لئاویراوه لئاوی برتتموه به لکو نمبی نرخه کیان یا رنمی نموان وریگریتموه.

به لام قیاس وا پیویست نه کات که بز هیه چی له ماله کمی کراوه نمویش ناوها له مالتی نموکسه بکاتمه که تاوانه کمی کردوه، جا جلو بهرگی بدرتنی وهک نمو دراندوبیتی، وه دارهستی بشکینتی وهک نمو شکاندوبیتی، نه گمر یه کسان بوون له نرخدا، نممش له دادپهروهرییمویه.

وه نموانی قده غمی نمو تۆلمه ندنوانه نه کمن نه ده قینکیان له قورپان و حمیس به دهستهویه نه قیاس و نه نیجماع.

چونکه نموه همراهم نییه له بهر بوونی مافی خوا، وه حورممتی مان گموره تر نیسه له حورممتی گیان و نمندامه کانی گیان.

جا نه گمر یاسادانهری نیسلام رنگی دابیت که نمندامی مرؤئیک لئاو بپریت له تۆلمی نموی که لئاوی بردوه، نموه رنگی پیدانی بز لئاو بردنی مالتیک له جیاتی مالتیک له پیش تره. وه بهراستی حکممتی تۆله له چاکبوونموی رق و کینمی ناو دل و لابردنی بموه نمیت بهجی نایمت.

چونکه جاری واهیه مهبستی کمستیک له دراندنی جل و بهرگی کمسینکدا نازاردانی نمیت، نیر نرخه کمی نموانی به لایمیه گریگ نییه، چونکه دهسه لاتی هیه و توانای مالتی زوره، جا بموه داخی دلی خوی پین نمویژی، به لام تاوان لئاو کراو به داخ و رقه که بموه نمینیتتموه.

نیر چون به پیدانی نرخ شته کمی رق و کینمی دلی لانه چیت و به تۆلمی خوی نه گات و تاوانباریش نموه نه چهژی که نم چمشتوبیتی.

پاشان حکممتی نم یاسای نیسلامه تمواو بهرزه و پیتوانه کردنی همردکیان بموه پازی نین. وه خوی گموره که نه فرموت: ﴿فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾ (البقرة: من الآية ۱۹۴).

واته: دهست درژی بکنه سریان وهک نمو دهست درژی می نموان کردیانه ته سمرتان.

وه همروه ها ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ (الشوری: من الآية ۴۰).

واته: وه جزای خراثة خراثة کی وک خویتمی.

وه همروه ها: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾ (النحل: من الآية ۱۲۶).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: نه گهر ویستتان تۆله بسه ننهوه لمو کسانهی که دهست درنژی یان کردۆته سمرتان، با تۆله که تان زیاتر نه بیته لهدهست درنژی به کمی نهوان.

زانایان به دروستیان داناره سوتاندنی دهغل و دانی بی باوه ران و برینهوهی درهخته کانیان نه گهر نهوان نهوه یان کرد. نه ممش وهك نهوهی پیشوو رایه.

وه خوای گهوره رینگای دا سه حابه کان دارخور ماکانی جوله که کان برینهوه، چونکه سرشوژی تیدابوو بزبان. نهوهش به لنگه به که خوای گهوره سرشوژ کردنی تاوانباری ستمکاری پی خۆشه و به یاسای نیسلای دانه نیت، وه نه گهر دروست بیته که لویه لی نهو کسه بسوتیترتت که دزی له غنیمه کردوه له بهر نهوهی دهست درنژی کردوه بۆ سر مالی موسلمانان و خیانتی له بهشیکتی غنیمه کردوه، نهوه سوتاندنی که لویه لی له کاتیکدا که که لویه لی موسلمانیکتی بی تاوانی سوتاند بیته له پیشترو شیواتره.

وه نه گهر له یاسای نیسلامدا سزا مالییه کان دانرا بیته له بهر یونی مافی خوایی که چارپۆشی و لیبوردنی بۆ مافه کمی زۆرتره له وه رگرتنهوهی، نهوه دانانی له بهر مافی بندهی پیسکه له پیشترو شایانتره.

وه له بهر نهوهی خوای پاک و بی گهر تۆلهی داناره بۆ تهمی کردنی دهروونه کان له دهست درنژی، وه نهشکرا که نرخه نهو شتانهی پیوست بکردایه بۆ تۆله سهندنهوهی ستمی تاوان لی کراو، به لئام نهوهی که دایناوه تهواتر و گونجاوتره بۆ بنده کانی، وه چاکتره بۆ سارپژ کردنی رق و توریهی تاوان لی کراو، وه پاریزه رتره بۆ گیان و نه ندنامه کانی،

نه گینا همر که سیک بهرام بهر که سیک تر شتیکتی له دهرووندا بوايه. - له کوشتنی یا برینی نه ندامیکتی - نه غامی نه داو (دیه) خوینه کمی نه دا وه ژیری و بهزه یی و بهر ژوهندی بهوه رازی نی به.

وه همر ههمان شته که لهدهست درنژی کردن بۆ سر مالیشا ههیه. جا نه گهر ووترا: نهو زیان و رق و کینه به چاک نه بیته نهوه سارپژ نه بی بهوهی که مالی پی بدا.

نهوتری: نهوه کاتیک نه بیته که تاوان لی کراوه که خۆی رازی بیته بهوکاره، وهك نهوهی له جیاتی نه ندامیکتی لهشی خوین بایی وه ریگرتت، نهوهش قیاسیکتی پهتی به.

ههردوو نه محمد (نه حمیدی کورپی حنبهل و نه حمیدی کورپی تهیمی به) بهو شیویه گفتیان داوه.

له ریوایهتی موسای کورپی سه عیددا فهرمو بهتی:

خاوهن شت ناره زوی خو بهتی: یا جلی کابرا نه درنیتتهوه، یا ونه نهوه وه رنه گرتتهوه - تهواو -

(ضمان) دانموره وهك خۆی:

زانایان ههموو لسه‌ر نموره رینك كهوتون نه‌گهر كهسینك خوارده‌مه‌نی یا خوارده‌نموره یا شتی کیتشراوی كهسینکی به‌کارهینا یا له‌ناوی برد، نموره زامن نه‌بێ وه نه‌بێ نمو شته‌ی وهك خۆی بۆ په‌یدا بکاتمه‌وه و بیداته‌وه.

عائیشه خوا لێی رازی بیت فرمویه‌تی: كه‌سم نه‌دیوه وهك سه‌فه‌یه‌ی خیزانی پیغمه‌مبه‌ر ﷺ چاك خواردنی دروست كرده‌بیت، جارێکیان خواردنێکی بۆ پیغمه‌مبه‌ر (ﷺ) دروست كرده‌و بۆی نارد؛ منیش له‌ رقادا قاپه‌كه‌یم شكاند. له‌ پاشاندا ووتم: ئه‌ی نیرراوی خوا كه‌فاره‌تی نمو كارهم چی‌یه‌؟ فرموی: قایینك وهك قاپه‌كه‌ی خۆی وه‌ خواردنێك وهك خوارده‌نه‌كه‌ی. نمو داود گێراوه‌تی‌یه‌وه^(۱).
به‌لام زانایان جیاوازی‌یان هه‌یه له‌وه‌دا نه‌گهر نمو شته‌ی به‌کارهات، یا له‌ ناوبرا، له‌وانه‌ بوو كه‌ نه‌نیه‌تورا یا كێشانه‌ نه‌ته‌كرا.

هه‌نه‌فه‌یه‌كان و شافیه‌یه‌كان بۆ نموره‌ چون: نمو كه‌سه‌ی ئه‌وانه‌ش به‌كار به‌ینێ یا له‌ ناویان به‌ریت، نه‌بێ شتیکی وهك خۆی بۆ خواره‌نه‌كه‌ی په‌یدا بکاتمه‌وه، وه‌ ناییت نرخه‌كه‌ی به‌رته‌مه‌وه له‌ كاتێكدا نه‌بیت كه‌ وهك خۆی ده‌ست نه‌كه‌وتمه‌وه، به‌پێی فرمووده‌ی خواي گه‌وره كه‌ نه‌فرمویه‌ت: ﴿فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ (البقرة: من الآية ۱۹۴).

واته: هه‌ر كه‌س ده‌ست درێژی‌یه‌كه‌ی كرده‌ سه‌رتان، سزایه‌كه‌ی به‌ده‌ن كه‌ وهك تاوانه‌كه‌ی خۆی واییت. وه‌ نموره‌ش له‌ ههموو شتیكدا گه‌شتیه‌یه، وه‌ هه‌دیسه‌كه‌ی عائیشه‌ش پشتگیری نه‌كات كه‌ له‌ پێشه‌وه‌ باسكرا.

مالیه‌یه‌كان بۆ نموره‌ چون كه‌ زامنی نرخه‌كه‌ی نه‌بیت، نه‌ك كه‌ له‌ په‌له‌كه‌ وهك خۆی په‌یدا بکاتمه‌وه.

ده‌ست درێژی كردن به‌ برینداركردن یا ماڵ لێسه‌ندن

نه‌گهر كه‌سینك ده‌ست درێژی كرده‌سه‌ر كه‌سینك و برینداری كرد یا مالی لێسه‌ندن. ئایا بۆ ده‌ست درێژی لێ‌كراو هه‌یه هه‌قی خۆی به‌سینیت نه‌گهر كه‌وتمه‌وه به‌رده‌ستی؟

زانایان له‌م باره‌یه‌وه‌ رای زۆریان هه‌یه. وه‌ (قرطبی) دروستی نمو كارهی پێش خسته‌وه‌ و وتویه‌تی:

(۱) أحمد (۱۴۸/۶) وأبوداود (۳۵۶۸) والنسائي (۷/۷۱).

تاوانه‌کان (الجنایات)

نوهی راست بیت نو کاره دروسته، هرکاتیک خاوهن ماف گه‌یشتوه به مافی خزوی، به مخرجیک کابرا به دز داننرتیت. نممش مزه‌بسی شافیعی‌یه، هروره‌ها داودی له مالیکوه نو بۆچونهی گیتراوه‌توه.

وه نیینو مونذیریش بهوه‌گفتی داوه. وه نیینوعهرپبی هه‌لی بژاردوه، وه پای وابوه که نو کاره خیانت نییه. به‌لکو گه‌یشتن به مافه.

وه پیغمبهر ﴿﴾ نه‌فرموتت: (أَنْصِرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا)^(۱).

واته: دهستی براكهت بگهه و یارمتهی بده ستمکار بیت یا ستم لی‌تکراوه.

وه ماف سفندن له ستمکار ده‌ست گرتن و یارمتهی دانی‌یمتهی.

وه پیغمبهر ﴿﴾ به هیندی کچی عوتبهی ژنی ته‌بی سوفیانی فرمووه: کاتیک نو پی‌زی روت: نه‌بو سوفیان پی‌اوژکی ره‌زیله نه‌ونده‌مان ناداتن به‌شی خۆم و منداله‌کاتم بکات، مه‌گهه به دزی‌یموه به‌شی خۆمان هه‌لگه‌رین و نو ناگای لی‌ نه‌بن، نایا گونا‌هبار نه‌م له‌سهری؟ پیغمبهر ﴿﴾ فرمووی (خذي ما يكفيك و يكفي ولدك بالمعروف)^(۲).

واته: به‌شی خۆت و منداله‌کمت ببه نه‌وندهی که باوه به‌شتان نه‌کات.

پیغمبهر ﴿﴾ بۆی به ره‌وا دانا له ماله‌کهی بیات، به‌لام ته‌نها نه‌وندهی که پی‌وستیتتی. نه‌مانه هه‌موو چه‌سپاوه له صحیح دا.

وه فرموده‌ی خوی گه‌وره که نه‌فرمووی: ﴿فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ (البقرة: من الآیة ۱۹۴).

واته: هرکس ده‌ست درتژی کرده سهرتان تیره‌ش وه‌ک نو ده‌ست درتژی‌یه ده‌ست درتژی بکهنه سه‌ری. کیشه‌کان ده‌بری.

وتویمتهی: وه زانایان جیاوازی‌یان هه‌یه له‌وه‌دا نه‌گهه نو که‌سه مالتیکی که‌وتوه به‌رده‌ست که له جۆری ماله‌کهی خزوی نه‌بووه.

ته‌لتن: به حوکمی حاکم نه‌بیت ناییت نو ماله بیاتوه.

(۱) أحمد (۲۰۱/۳) و البخاری (۲۴۴۳) و الترمذی (۲۲۵۵).

(۲) البخاری (۵۳۶۴) و مسلم (۷/۱۷۱۴).

تاوانه كان (الجنایات)

وه نیمامی شافیعی لمو بارهیموه دوو گفتمی ههیه: راست ترینیان نموهیه که قیاسی نهکات بمو مالمی که له جوړی مالهکمی خوی بیت، چون بوی ههیه بیباتموه بمو شیویهش نمو مالمی له جوړی مالهکمی خوی نییه نهیباتموه.

گفتمی دووهمی نموهیه نابین بیباتموه، چونکه له جوړی مالهکمی خوی نییه، وه له زانایان ههیه که نهلین: نمبئ نرخی مالهکمی خوی بزاینیت و نمو مبلهغه وهربگریتموه، نممش راستترینیانه بهیپی نمو بدلگانمی روغان کردنموه. -تواو-

تۆله سفندنوه له حاکم

حاکمیش یهکیتکه له نندامی نمو کۆمهلمی تزیدا نمژی، و له کمس جیاناگریتموه مهگر کاتیک که وهک وهسی و وهکیل له کسانمی تر جیا بگریتموه.

لمبرنموه همرچی حوکمی شرعی ههیه وهک هممو نندامهکانمی تر بسمریا جیبهجی نهکرت. جا نهگر هاتوو دهست درژی کرده سمر کسینک له نندامی کۆمهلهکه، تۆلمی لئنهسندریتموه؛ چونکه جیاوازی نییه له نیوان نمو کسانمی ترده له شرعی خوادا. چونکه حوکمهکانمی خوا گشتین و هممو موسلمانان نهگرنموه، له نمبی نهضروه له نمبی فیراسوه که ووتویهتی: عومری کوری خهطاب خوا لئی رازی بیت رۆژنک ووتاری بو نهداین و فرموی:

نهی خهلکینه سویند به خوا من کاربهدهست نانیرم بو سمرتان تاوهکو لیتان بدات و مالهکانتان بهریت، بهلکو بۆیه نهیان نیرم که فیری ناینهکمتان و رهفتاری پیغمبرهکمتان بکات، جا همرکس له لایمن نمو کاربهدهستانموه شتیکی تری پین کرا، پینم رابگهیمن، بمو زاتمهی گیانی عومری به دهسته تۆلمی لئ نهکمموه.

عومری کوری عاص خوامی لئ رازی بیت ووتی: نهگر کسینک همدئ له ژردهستهکانمی تهمی کرد، نایا تۆلمی لئنهکهموه؟

فرموی: بهلئ بمو زاتمهی گیانی منی به دهسته، تۆلمی لئنهکهموه. چون تۆلمی لئناکهموه پیغمبرم بینوه (ﷺ) تۆلمی له خوی نهمند. نمبو داودو نهمانی رپوایهتیان کردوه^(۱).

وه نهمانی و نمبو داود له همدیسی نمبی سهعیدی کوری خودرییموه گپروایانهتموه که ووتویهتی: جارنکیان پیغمبر (ﷺ) شتی بهش نهکرد له نیوانماندا، کابرایهک لموکاتهدا هاته

(۱) أبوداود (۴۵۳۷) والنسانی (۴۷۸۱).

تاوانه كان (الجنایات)

پیشموه له پیغهمبهر (ﷺ) پیغهمبهریش (ﷺ) داره‌که‌ی دهستی کرد به ورگیدا، کابراش هاواری لئ بمرزبوهوه، پیغهمبهر (ﷺ) فرمووی: (تعال فاستقد).

واته: وهره تۆلهم لئ بکمرهوه.

کابرا ووتی: لیت خۆش بووم ئه‌ی نیرراوی خوا^(۱).

وه له نمبوه‌کری صدیقموه خوا لئ‌ی رازی بیته که کابرایه‌ک هاته لای ووتی: که کاربه‌دهستیک دهستی بریوم. ئه‌ویش پئ‌ی فرموو: نه‌گهر راست بکه‌ی تۆلئ‌ی تۆی لئ‌نسه‌نموه.

وه شافیعی له پرپوایه‌تی ره‌بیعدا ووتیه‌تی: وه نه‌گهرنموه له حدیسی عومهردا خوا لئ‌ی رازی بیته که فرمویه‌تی: پیغهمبهر (ﷺ) بینیه‌ ریئ‌ی تۆل‌سه‌ندنموه‌ی له خۆی داوه، وه نمبوه‌کهر هه‌روه‌ها، وه منیش ریئ‌ی تۆل‌سه‌ندنموه له خۆم نهدم.

تایا نه‌گهر پیاو ژنه‌که‌ی به شتیک بریندار بکات تۆلئ‌ی لئ‌ نه‌کرتتوه:

ئینو شیهاب ووتیه‌تی: سونه‌ت وا رۆیشتوه نه‌گهر پیاوێک ژنی خۆی بریندار بکات، تۆلئ‌ی لئ‌ ناکرتتوه به‌لکو خۆین باپی لئ‌ نسه‌ندریت.

مالیک ئه‌وه‌ی لئ‌کداتموه ووتیه‌تی:

نه‌گهر پیاوێک چاوی ژنه‌که‌ی خۆی کوێر کرد، یا دهستی شکاند، یا په‌نجی قرتاند، یا ورنه‌ی ئه‌وانه، ئه‌وه تۆلئ‌ی لئ‌نه‌کرتتوه نه‌گهر قه‌ستی بوو، به‌لام نه‌گهر پیاوێک به‌ گورسیک یا قامچی‌یه‌ک له ژنه‌که‌ی بدات و توشی شتیکی بکات که‌نه‌ی‌وستب‌ی و قه‌ستی نمبوویته. ئه‌وکاته خۆین باپی‌یه‌که‌ی لئ‌ نسه‌ندریت و تۆلئ‌ی لئ‌ناکرتتوه.

له (المسوی)دا ووتیه‌تی: زانایانی ناین هه‌موو به‌و شتیه‌یه‌ لئ‌کی نهده‌نوه.

هه‌تا برینه‌کان چاک نه‌بنوه تۆله ناکرتتوه:

هه‌تا بریندار ته‌واو چاک نه‌بیته‌وه له برینه‌کانی که توشی بووه، تاوانبار تۆلئ‌ی لئ‌ ناکرتتوه، وه ئه‌ب‌ی کارێک بکرتت برینه‌که شوێنی تری نه‌گرتتوه، جا نه‌گهر شوێنی تریشی گرتتوه له له‌شی برینداره‌که له‌سر تاوانباره‌که‌یه‌و تاوانبار زامن ده‌ب‌ی.

(۱) أبوداود (۴۵۳۶) والنسائی (۴۷۷۷).

تاوانه كان (الجنایات)

وه له کاتی سمرماو گهرمای توندا تۆله له کەس ناکریتتوه، بەلکو ئەبێ دوا بخری نەک نەوی تۆله کەمی لێتە کریتتوه بۆ هۆیانەوه بێریت، جا ئەگەر له گهرماو سمرمادا یا بە نامیرێکی کول یا ژارای تۆلەسەندراوه، ئەبێ خوێن بایی بدریت بە تۆله لێسەندراوه که ئەگەر تیاچوو.

له عمیری کوری شوعهیبهوه له باوکییهوه له باپیرهیهوه که وتویهتی:

پیاویک که له شاخێکی کردبوو به ئەژنۆی پیاویکی تر دا، هاته لای پیغمبەر (ﷺ) ووتی: ئەمی نیرراوی خوا تۆلەم بۆ بکەرەوه، پیغمبەر (ﷺ) فرموی: ئیستا نابێ با چاک بیتەوه، لەپاشاندا هاتەوه لای ووتی: تۆلەم بۆ بکەرەوه، پیغمبەرش تۆلەمی له کابرا بۆ کردەوه. پاش ماوه یەک کابرای که تۆله کەمی بۆ کرایهوه هاتەوه لای پیغمبەر (ﷺ) ووتی: ئەمی نیرراوی خوا شەل بوم، ئەمیش (ﷺ) فرموی: پێم وتی و سەرپێنجیت کرد، نیتێر خوا دوروی خستیتەوه و هەقی شەلێه کەشت پرچمێ بۆتەوه.

لەپاشاندا پیغمبەر (ﷺ) قەدەغەمی کرد تۆله له کەس بکریتتوه هەتا برینداره که چاک ئەمیتتوه له برینه کەمی. ئەحمەد و داره قوطني گێراویانەتەوه^(۱).

شافیعی و لەوه تی گەشتتوه که چاره‌روان کردن پەسەندە؛ چونکه پیغمبەر (ﷺ) توانای تۆلەسەندنی هەبوه پیش چاک بوونەوه.

بەلام زانیانی تر جگه له شافیعی بۆ ئەوه چوون که چاره‌روان کردنی چاک بوونەوه پتویستە، و ئەوه تۆله‌یەمی که بۆ کابرای کردەوه پیش ئەوه بووه که سەرئەنجامی خراپی ئەو کاره بزانییت.

جا ئەگەر تاوانبارێک به قەستی پەنجەمی کەسێکی قرتاند، وه پەنجە قرتاوه که له تاوانبار خۆش بوو، له پاشاندا برینه کەمی دەستی گرتەوه یا بۆ برینه مرد، ئەوه ئەگەر لەسەر هیچ لێتی بورا بوو تەمینیەوه کەش هەر لێ بوراوه، بەلام ئەگەر لەسەر ماڵ بوو، ئەبێ هەقی تەمینیەوه کەش بادات بەوه که تاوانبار به ئەندازەمی پەنجە قرتاوه کەمی بۆ دەرئەکریت و مالتی لێ ناسەندریت و ئەوه‌شی که ماوه‌تەوه ئەبێ بیدات به تاوان لێ کراوه که.

(۱) أحمد (۲/۲۱۷) والدارقطني (۳/۸۸).

مردنی تۆله لی‌تکراوه:

نه‌گمر تۆله لی‌تکراوه به‌هۆی برینه‌که‌یه‌وه مرد - برینی (قصاص) تۆله‌که - زانایان لم کیشه‌یدا بۆ‌چونیان جیاوازه.

جهماره‌ری زانایان بۆ‌ئوه چون: که ئه‌و کسه‌ی تۆله‌ی سمنده هیه‌چی لاس‌ر نییه؛ چونکه ده‌ست درێژی نه‌کردوه. وه له‌بهر‌ئوه‌ی نه‌گمر دز به‌ری به‌هۆی ده‌ست برینه‌که‌ی هیه‌ج لاس‌ر ئه‌و کسه‌ ناییت که ده‌ستی بریوه به‌ نیجماع. وه ئهم‌ش وه‌ک ئه‌وه وایه.

ئهبو حنیفه و شه‌وری و نیبنو ئه‌بی له‌یلا ووتویه:

نه‌گمر تۆله لی‌سهندراو مرد به‌و برینه‌ خۆتی نه‌که‌وتته‌ سه‌ر کس و کاری ئه‌و کسه‌ی تۆله‌که‌ی سه‌نده‌وه، و ئه‌بێ خۆین باییه‌که‌ی به‌ده‌ن چونکه‌ کوشتنی هه‌له‌یه.

خۆین باییه (الدية)

پیتاسه‌که‌ی:

خۆین باییه ئه‌و ماله‌یه که پیتوست نه‌ییت به‌هۆی تاوانه‌وه، وه نه‌دریت به‌ تاوان لی‌ کراو یا به‌ کسه‌و‌کاری.

وه خۆین باییه هم‌وه‌ ئه‌وانه‌ نه‌گرتتوه که تۆله‌یان تیدا‌یه و هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ش که تۆله‌یان تیدا‌یه نه‌یه.

وه له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا (الدية) و (العقل) ی پێ‌ ئه‌وتری.

وه بنه‌مای وشه‌ی (العقل) له‌وه‌وه هاتوه که نه‌گمر کسه‌یک کسه‌یک بکوشتایه و شه‌ری کۆنه‌کردوه بۆ خۆین باییه‌که‌ی و ئه‌ژنۆی هم‌ه‌ویانی نه‌به‌ستتوه له‌ سینه‌ری ماله‌ی کوژراوه‌که‌دا به‌ (عقال) پیتوه‌ند، بۆ ئه‌وه‌ی دوایی بیدات به‌ خاوه‌ن خۆین. وه یاسای خۆین باییه لای عه‌ره‌به‌کانی سه‌رده‌می نه‌فامی باو بووه کاتێ ئیسلام هات هه‌شتی‌یه‌وه.

وه بنه‌مای ئه‌وه‌ش له‌ ئیسلامدا فه‌رموده‌ی خۆی گه‌وره‌یه که نه‌فه‌رموت: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (النساء: ۹۲).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: بۆ هیچ باوهردارتك نیهه باوهردار بکوژتت مهگمر بههته نموه روپدات. جا هرکمس باوهردارتکی به ههته گوشت تهیتت کۆیلهیهکی باوهردار نازاد بکات، و خوتن باییهکشی بدات به کمس و کاری، مهگمر کمس و کاری کوژراوه که له ریی خرادا لئی خۆش بجن. جا نهگمر کوژراوه که له کۆمهلتیکی بیباوهر بوو بهلام خۆی باوهردار بوو تهیبی بکوژه که کۆیلهیهکی باوهردار نازاد بکات، بهلام نهگمر له کۆمهلتیک بوو که له نیتوان موسلمانان و تواندا پهیمان ههجوو؛ تهیبی خوتن باییهکی بدات به کمسوکاری و کۆیلهیهکی باوهردار نازادبکات، جا هرکمس دهسهلاتی نبوو بنده که نازادبکات تهیتت دوو مانگ لیسر یه که بهروژو بیتت، نموهش گهوانمویه که بۆ لای خواو پهشیمان بونمویه له تاوان، وه خوا زانایه بهراستی کاروباری بندهکانی و کاردرسته لهوهدا که بۆی داناون.

نبوداود نهگهتپهتسه له عومری کوری شوعهیبهوه له باوکییهوه له باپیرییهوه که وتویهتی: نرخی خوتنی ئادهمیزاد لیسردهمی پتغممبهدا (ﷺ) ههشت سهد دینار بوو یا ههشت ههزار درهم. وه خوتنی پیاویکی خاوهن کتیب ئه کاته نیوهی خوتنی موسلمانیک بوو.

وتویهتی: بهو شتیویه ماوهتسه ههتا عومری کوری خهطاب خوای لی رازی بیتت بو به جینشین. وتارتیکی دار فرموی:

وهك نهزانن ووشر نرخی گران بووه. نیتت عومر خوتن بایی لیسر نهوانهی به زیر مامهتهیان نهکرد کرد به ههزار دینار، وه لیسر نهوانهی مامهتهیان به زیر نهکرد کردی به دوانزه ههزار درهم.

وه لیسر نهوانهی رهشه وولاغیان نهدا دووسهد مانگا، وه لیسر نهوانهی مهربان نهدا دوو ههزار مهر، وه لیسر نهوانهی جلو بهرگیان نهدا دوو سهد پارچهی دوو بهرگی.

شافیعی رهجمتی خوای لیسر بیتت له میسر وتویهتی: نهوانهی که به نالتون یا به زیر مامهته نهکمن تهیبی نرخی ووشرهکان بدن، جا هرچهنده نرخی کهشیان بهرز بیتت.

وه نموهی راست بیتت نمویه به هیچ رینگایهکی بی گومان نهچسپاره که پتغممبهر (ﷺ) له ووشر زیاتر نرخی خوتنی دانابیتت، وه عومر بهوکاری له جنسی شتهکمی زیاد کردوه به هژی نموهه که سهردهمی ئه نموهی پتویست بوو.

هیکممتی خوتن بایی:

مههست له پتویست بوونی خوتن بایی تهمن کردن و دورخستنوهی خهلکه له تاوانی گوشت و پاریزگاری کردنی ژبانی ئادهمیزاده.

تاوانه كان (الجنایات)

هر بزیه نمیی به شیوه یک بیت که خوین بایده ره کان توشی رهنج کیشان و ناخوشییه کی قورس و گران بن له بدجی هینانیا، وه نمو نرک و نازارهش ناکیشن همتا سامانیکی زور نهخرته سریان که تنگیان پی ههلبچنی و توشی تنگانمو نمبونی بن پی و بیدهن بسو کسمی تاوانه کی دهرحق کراوه یان به وهرهسو کسوکاری. کمواته (دیه) خوین بایی جزایه که هم سزار هم قهره بو کردنمو له خویدا کونه کاتموه.

چمندیستی خوین بایی:

پتغممبهر (ﷺ) خوین بایی پیوست کردوهو نرخاندریهتی. جا نرخی خوینی پیای موسلمانن نازادی داناوه به سد سمر ووشتر لسمر نموانمی خاوهنی ووشتر بوون، وه دوو سد سمر مانگا لسمر نموانمی خاوهنی رهشه وولاغ بوون، وه دوو هزار سمر مهر لسمر نموانمی ناژالدار بوون، وه هزار دینار لسمر خاوهن زتی، و دوازه هزار درهم لسمر خاوهن زیو، وه دووسد دهست جلو بمرگ لسمر خاوهن قوماش. جا نمو کسمی خوین بایی لسمره هرکام لممانمی ناماده کرد نمیی خاوهن خوین وهی بگریت، نیتر خوئی خاوهنی نمو جوژه شته بیت که نامادهی کردوه یان نا، چونکه نموی له بناغمدا لسمری پیوست بووه هیناوتی کمواته نمیی لئی وهریگری.

نمو کوشتنمی خوین بایی تویدا پیوسته:

وه نموی زانایان له نیوان خویناندا لسمری ریک کموتون نمویه که خوین بایی له کوشتنی ههلمو هاوشیوهی قستیدا پیوست نمیت، هروهها له کوشتنی قستیدا نهگمر له کسینکوه رووبدات که مریجیک له مریجهکانی تهکلیفی تیا نمیی، وهک منداال و شیت.

وه لمو قسته کوشتانمشدا که حورمندی کوزراوه که کم تر بیت له حورمندی بکوژه که، وهک نموی نازادیک بمندهیه کی کوشتنی.

وه هروهها خوین بایی پیوست نمیت لسمر کسینکی خوتو که بکووت بسمر کسینکی ترداو بیکوژی، وه لسمر نمو کسمی که بکووته خاوهوه بسمر کسینکا بیکوژی.

وه هروهها پیوست نمیت لسمر کسینک چالینکی ههلکمندییت و کسینکی تری بکووته ناوو بریت، وه لسمر کسینک له قهرهبالفیدا بریت.

وه لمو بارهیموه له حمنشی کوری موعتمهیمروه هاتوه له عهلییموه خوا لئی رازی بیت که فرمویته: پتغممبهر (ﷺ) ناردمی بو یممن، که چوینه یممن توشی کیشمی کومه لیک بوین که چالین ههلکمندبوو بو شیر، شیره کی تن کتوبو نمو کومه له چوبونه سمر چاله که قهرهبالفی یان لی کردبوو، یه کینکیان نه کورتته چاله که خوئی به یه کنی لموانمی ترهوه نه گرتسهوه

تاوانه كان (الجنایات)

ئەمۇش لە گەڤ خۆی رانە کیشی، ئەمۇش یە کینکی تر رانە کیشی لە گەڤ خۆی هەتا ئەبەنە چوار کەس، شێرە کەش هەر چواریان بریندار ئەکات، کابرایەکی تر نێزە یەکی ئەتەدات و ئەیکوژت، بەلام بریندارەکان هەموویان بە برینەکانیان ئەمرن، کەس و کاری هەرەکیان پەلاماری کەس و کاری ئەمۇ تر ئەدات و چەک لە یە کتری ئەکیشن و خەرنە ئەبیت کوشتار لە یەک بەکەن، عەلی خوا لێی رازی بێت هاتە لایان لەو کاتەداو پێی فەرمون: ئەتانمۆی یە کتر بکوژن کە پێنەمبەر (ﷺ) هێشتا زیندوو. مەن ئەبە دادوەر و حوکمێکتان بۆ دانەنیم، جا ئەگەر پێی رازی بوون باشە، ئەگینا رێی لە هەندیکتان ئەگیرێ هەتا ئەچن بۆلای پێنەمبەر (ﷺ) ئەو حوکمتان بۆ دەرنەکات و هەرکەس لەوە لابەت ئەمۆ مافی ناییت.

(لە هۆزی ئەو کەسانە چالەکیان هەلکەندوو: چوارەکی خۆین بایی و، سێزەکی و، نیوێی و، خۆین باییەکی ئەوار کۆبکەنمۆ)

جا بۆ یە کەم کەس: چارە کە خۆین باییەکی دانا چونکە ئەو لە سەر و سیانە کەو لەناو چوو.

وہ بۆ دووہ: سێزە کە کە.

وہ بۆ سێزەم: نیوێ کە.

وہ بۆ چوارەم: خۆین باییە ئەوارە کە دانا.

ئەوانیش رازی نەبوون ووتیان ئەچین بۆ خەمەتی پێنەمبەر (ﷺ) لە پاشاندا هاتن بۆ خەمەت پێنەمبەر (ﷺ) لای مەقامی ئیبراھیم بوو. باسە کەیان بۆ گێتێراییە، پێنەمبەر (ﷺ) حوکمە کە عەلی بە دروست دانا.

ئەحمەد رێوایەتی کردوو، وە بە ئەفرزەکی تری وەک ئەمۆ گێتێراییە، بەلام لەو لەفرەیاندا خۆین باییەکی خستۆتە سەر ئەوانە قەرەبالی یە کەیان کردبوو^(۱).

وہ لە عەلی کۆرێ رەباحتی لە خەمییە کە کابرایەکی کۆرێ لە کاتی ئەجدا لە سەردەمی خەلافەتی عومەرەدا هۆنراوی ئەموت و ئەموت:

يا أيها الناس لقيت منكراً
هل يعقل الأعمى الصحيح المبصراً

جرا معاً كلاهما تكسرا

ئەمۆ خەلکێنە تووشی خراپە بووم نایا ئەبیت کۆرێ خۆین بایی چاوساغ بەدات

(۱) أحمد (۷۷/۱) والبيهقي (۱۱۱/۸) والبخاري (۱۵۳۲).

که همدردوکیان به یه کوه کوه تینه خواره و تیک شکابن

نویش نویه که کوزنک چاوساغتیک په لی نه گرت و همدوکیان نه کونه بیریکموه کوزره که نه کوی بسمر چاوساغه کداو نهیکوژت، جا عومر خوا لی ری بازی بیت خونن بایی نه خاته سمر کوزره که. داره قوطنی گتپرایه تییموه^(۱).

وه هاتوره که کابرایه ک شورتک نه چیتته ناو کومه لیک مالموه تینوی نه بیت، داوای ناویان لئنه کات نهوانیش ناوی ناده نن هتا نمریت، عومر خوا لئتی بازی بیت خوننه که یان لی نسدنن. نه حمد گتپرایه تییموه له ریوایه تی نیبنو منصوردا و ووتوه تی: منیش بهو شیویه گفت ندهم^(۲).

وه همرکس له پر نراندی بسمر کسینکدا نویش بهوی شو نوره ییموه راپیری و مرد، نه بین خوننه که ی بدات. وه نه گمر کسیتک شیوهی خوی گوزی و مندالتیکی ترساند و منداله که شیت بو. نه بین خوننه که ی بدات.

خونن بایی قورس و سوک:

خونن بایی جاری وایه قورس نه بیت وه جاری وایه سوک نه بیت، خونن بایی سوک له کوشتنی بهه لندا پیوست نه بین، وه خونن بایی قورس له کوشتنی وه (عمد) قست پیوست نه بیت.

بدلام خونن بایی کوشتنی عمد کاتیک خاوهن خونن له کوشتنه وی خوش بیت:

شافیعی و حنبه لیه کان رایان وایه که له شیه ویشدا خونن بایی قورس پیوست نه بیت.

بدلام نه برحنیفه رای وایه له کوشتنی قستی دا خونن بایی نیسه. به لکو نهوه پیوسته که همدردوولا لسمری رتک نه کون و نه بیت دهسته جی بدریت و دووا نه خری.

خونن بایی قورس سمد سمر ووشتره، که چلیان ناوس بیت. به پیی نهوهی نه حمد و نه بردادو و نسائی و نیبنو ماجه له عوقبهی کوری نهوسوه نه گتپنوه له پیارنکی صحابهوه که پیغمبر (ﷺ) فرموده تی: (ألا إن قتل خطأ العمد بالسوط، والعصا، والحجر فيه دية مغلظة: مائة من الإبل، منها أربعون من ثنية إلى بازل عامها، کلهن خلفة)^(۳).

(۱) الدارقطني (۹۸/۳).

(۲) الدارقطني (۹۸/۳).

(۳) أحمد (۱/۴۹۹ و ۴۱۰) و أبوداود (۴۵۴۷) و النسائي (۴۷۹۷) و ابن ماجه (۲۶۲۸).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: بزائن كوشتنى هاوشیوهی قست به قامچی، یا به داردهست، یا به بورد خوین باییه کوی قورسه: سد سر ووشتر چلیان له تممینی شمش ساتییهوه همتا نۆ سالی بن و هممویان تاوس بن.

قورسی خوین بایی تمنا له ووشتردا نیعتیباری بۆ نه کرت. چونکه یاسای نیسلام بهو شیوهیه هاتووه، نهوش راگیراوه (موقوف) و به بیستق نیبیت که نیتر رنگا نامینی بۆ راو فتوادان تییدا، چونکه لهو شتانهیه دانراوهو بریاری لیسر دراوه.

قورس کردنی خوین بایی له مانگه حرامه کاندوا له شاره حرامه کاندوا وه له تاوان کردندا بهرامبهر خزم و کسی نزیك:

شافیعی و کسانی تر رایان وایه: که خوین بایی قورس نه کرت لیسر گیان و بریندار کردن بهوی تاوان کردن له شاری حرامدا، وه له مانگی حرامدا، وه له تاوان کردندا بهرامبهر خزم و کسی پین نشیاو، چونکه شرع نم حرام کراوانی به گموره داناره، جا لبهرنهوه خوین بایی قورس نیبیت به گویرهی گمورهی تاوانه که.

وه له عومروه نه گپرنهوه، وه هروره ها له قاسمی کوری عمدهوه، وه له نیبنو شیهابهوه که ووتویانه: له نرخی خوین بایی نهوندهی سینه کئی زیاد نه کرت.

وه نمبوحنیفه و مالیک بۆ نهوه چون: که خوین بایی قورس ناکرتت بهو هویانهوه، چونکه بهلگه نههاتووه لیسر قورس کردنیان، وه خوین باییه کان لیسر فرمانی یاسادانر نهوستی. وه قورس کردنی لهو تاواناندا که به ههله روی داوه دوره له بنهای شرعهوه.

خوین بایی لیسر کئی پیوست نیبیت:

نهو خوین باییهی که پیوسته لیسر بکوژ دوو جوژه:

۱- جوژکیان له ماتی تاوان بار^(۱) پیوست نیبیت: نهوش قسته کوشته کاتی تۆلهی کوشتنهوی له کۆل نه کمویت.

نیبنوعمبباس ووتویتی: خوین بایی لیسر کس و کاری بکوژ نیسه له کوشتنی قستی دا، هروره ها له حالتی نیعتیاف و درکانندا، هروره ها له حالتی ریکوتن له کوشتنی قستدا. وه کسیش له صهابه پیچهوانی نهو ووتیهیان نه کردوه.

(۱) پیاو بیته یا ژن.

تاوانه كان (الجنایات)

وه مالیک له نیبن شیهابوه نه گپرتتوه که ووتویستی: سونمت وا رژیشتوه له کوشتنی قستیدا کاتی خاوهن خوین لوی خوش نمبن، نمبی خوین باییه که له مالی بکوژه که بیت به تمنها، مه گمر کسوکاری به ثاره زوی خوین به دل یارمستی بدن.

وه بویه کسوکاری بکوژ له سق حالتدا خوین باییه بان لهسر نییه:

واته نه له کوشتنی عممدا، وه نه له حالتی پی لینانا، وه نه له حالتی ریکوتندا، چونکه کوشتنی قستی سزا پیوست نکات وه بکوژ شیاری نموه نییه که باری سوک بکرتت له خوین باییه که له لایمن کس و کاری بوه،

همروه ها نیقرار کردن و پی لینانیش نایانگرتتوه، چونکه خوین باییه که به نیقرار کردنه که پیوست نمبیت نهک به خودی کوشته که. وه نیقرار به لگه یه کی (قاصر) واته: تمنها ده رهق بهو کسمی نیقرار نکات به لگه یه: کمواته کسوکاری ناگرتتوه.

همروه ها نیقرار به صلح و ریکوتنیش نایان گرتتوه، چونکه نموشته که له جیاتی ریکوتنه که دانراوه به کوشتن پیوست نمبوه، به لگو به په یمانی صلح پیوست بوه، وه لهسر نموه تاوانبار خوی بهرپر سیاری یستی تاوانه که هله گرتت، وه بهدل و بریتی لغناو چوه که لهسر نموه کسمیه که له ناوی بردوه.

۲- وه جورتکی تریان لهسر بکوژ خویستی، به لام کسوکاری بویان هیه یارمستی بدن، نه گمر کسوکاری همبو له خویندا یارمستی به کیان نهدا. نمیش له کوشتنی هاوشیوه قستداو کوشتنی به هله دایه^(۱).

وه بکوژیش به کیکه له نهدامانی نموه خیزانه و بۆخوی بکوژه نیت مانای نییه ده ریکرتت.

شافیعی ووتویستی: بکوژ هیچی لهسر پیوست ناینت له خوین باییه که چونکه به هانی هیه.

وه نموه کسوکارانمی خوین باییه ناکموتته سر، کسه نیرینه نریکه کانی یستی - له باوکوه - که پی گیشتوو ژسرو دهوله مند بن، وه کویز و نه خوش و پره کانی شیان نه گرتتوه نه گمر دهوله مند بن.

(۱) همروه ها کوشتنی عممدا له مندا و شیتوه روبات خوین باییه که لهسر کس و کارانه، قمتاده نمبو نمورو نیبنو نمبی له یلاو نیبنو شیرمه وتوانه: خوین باییه کوشتنی هاوشیوه عممیش هر له مالی تاوانبار که ندری. وه نم رایه لاراه.

تاوانه كان (الجنایات)

وه خوین بایی ژن و همزار و مندال و شیت و نمویان که لسمر ناینی تاوانبار نییه ناگرتسهوه. چونکه نمو کاره لسمر یارمستی دانراوه، نموانهش نهملی نموه نین که یارمستی بدن.

وه بنمعی پیتوست بوونی خوین بایی لسمر کموس و کاری تاوانبار نمویه: چسپاوه که دوو ژن له بنی هوزیل شهریان نمیتت یه کتیکیان بمردیک نه گرتسه نموی تریان خوئی و مندالنه کهی ناو سکیشی نه کوژی، جا پیغمبهر (ﷺ) خوین بایی نمو ژنهی لسمر کسوکاری ژنه بکوژه که دانا. بوخاری و موسلیم له حدیسی نمبی هورپه پروه گیتراویانته نموه^(۱).

وه له سردهمی پیغمبهردا (ﷺ) نموانهی نمبویه خوین باییان بدایه هوزی تاوانباره که بوو، بو شتیه مایه هتا سردهمی عومر هات، کاتی سویای ریک خست و دهفتیری تواماری دانا کسو کار (عاقلة)ی دانا که نمیتت لهوانه بن که شیاری نموه بن لهو دهفتیره دا بنوسرتن، به پیچموانهی نمو شتیه می له سردهمی پیغمبهردا بوو (ﷺ).

سره خسی وه لامی نموی داوه نموه که عومر دایناوه، و توبه می: نه گمر و ترا: چون نمیتت بو صحابه همموویان لسمر نموه نیجماع بکنن که پیچموانهی نموه بیت که پیغمبهر (ﷺ) دایناوه؟ نیمش نه لنین: نموه نیجماعیکه موافق و ریکه له گمل نموی که پیغمبهر (ﷺ) دایناوه، چونکه نه میان زانی نموی پیغمبهر (ﷺ) دایناوه لسمر هوزه که به نیعتیبارو ره چاوکردنی یارمستی پشتیوانی به، لهبر نموی نمو کاته یارمستی و توانا به هوزوه بوو.

به لام کاتیک عومر ره زای خوی لی بیت دهفتیری تواماری دانا توانا و یارمستی لهو کسانموه بووه که لهو تواماره دا نوسرابوون، چونکه خه لک وای لتهات دژی هوزه کهی نه جمنگا لسمر لشکرو دهفتیره کهی. -تمواو-

همچهنده حنده فییه کان بوه رازی بوون، به لام مالیکییه کان و شافیعییه کان وهریان نه گرتوه، لهبر نموی له دوی پیغمبهره وه (ﷺ) هیچ شتیک نسخ نمبوتسه وه نوسراوه نموه، وه کس مافی نموی نییه نمو شته بگورتت که لسمردهمی پیغمبهردا (ﷺ) همبووه.

(۱) البخاری (۶۷۴۰) و مسلم (۳۶/۱۶۸۱).

تاوانه كان (الجنایات)

وه نمو خوین باییدی لیسر کس و کاره بیدات (موجل) دواخراوه نمتوانی به سن سال بیدات^(۱) به رینک کومتی هممو زانایان.

به لام نموی له مالتی بکوژ پیتوست کراوه که بدری نمبی دهم و دست بیت لای شافیعی خوی لی رازی بیت.

چونکه دواختنی لیسر کس و کاری خوین بایی بو ناسان کردنمو له کوشتنی هدلمو هاشیوهی قستدا نمبیت، وه قسته کوشتی پمتی ناگرتتومو.

وه حنده فییه کان رایان وایه که نمویس همتا سن سال مزلمتی ندری، وه ک خوین بایی کوشتنی هدلمو.

وه پیتوست بوونی خوین بایی کوشتنی هاشیوهی قست و کوشتنی به هدلمو لیسر کس و کاری بکوژ جیا کردنمو به له بنممای گشتی نیسلام. بهموی نمانمی خوارموه:

چونکه ناده میزاد لی پراسراوه برامبر به خوی و هدلس و کموته کانی، به پیتی فرموددی خوی گموره که نه فرموی: ﴿وَلَا تَرُّوْا زَرْعًا وَزَرْعًا أُخْرٰی﴾ (الانعام: من الآیة ۱۶۴).

واته: هیچ تاوانبارتک تاوانی کسیتی تر نادریت بوسریدا.

وه به پیتی فرموددی پیغمبر (ﷺ) که فرمویمتی (لا یؤخذ الرجل بجریره ایسه، ولا بجریره أخیه) رواه النسائی عن ابن مسعود رضی الله عنه^(۲).

واته: کس به تاوانی باوکی و برای ناگیتی.

وه نیسلام بویه کس و کاری بکوژ هارمیش نکات له خوین بایی دانا بو شیتویه، بو دلدانموهی تاوانباره، وه بو یارممتی دانیمتی له تاواندا که روی داوه لی بی نموی مبدستی بویتت.

وه نمو بریاردان بو لیسر ریو رهوشتیکی عربی که هارکاری و پشتگیری و یارممتی نیوان هوزه کان پیتوستی کردبوو.

(۱) پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) به بیک جار خوین بایی نهدا، لببر هوزگی دلکان و چاک کردنی نیوانیان، وه کاتیک نیسلام فراوان بو صحابش هر بو شیتویه دایان نا. جا وه کاتیک حاکم برهوندی لهو دا زانی که خیرا بدری بو هیه.

(۲) النسائی (۱۲۷/۷) والبزار (۳۳۵۰).

تاوانه كان (الجنایات)

وه لئوهدا حیكمت و ژبری به کی ناشكرا هدیة، نموش نمویه كاتنی هژده كه بزانیئت كه نموش نمبئ خوئین بایی بدات لئو شتوانندا، له لایمن خوئیمه كارئك نهكات كه نئمندانانی لئو تاوانانه بدمورین و تاوان نهكمن وه به شیویهك رتنمایریان نهكات بؤ پهوشتی راست كه ههله نهكمن و نهكمنه نار ههلهوه.

وه جمماوهری زانایان رایان وایه كه ناییت كس و كار هاوبهشی خوئین بایی بكمن مهگمر نموهی كه له سئیهك تئیمیری كرد، وه نموهی له خوار سئیهكهویه له مائی تاوانبار دهرده كرت^(۱).

مالیک و نهحمد خوا لئریان رازی بیئت رایان وایه كس له خزمهكان نرخیکسی دیاری كراویان لئسمر پیوست نویه، بهلكو حاكم خزی همول نمدات همرکس بهپئی توانای بهشیکسی بخته سمر كه ناسان بیئت به لایموه، وه له نزیك ترینموه دهست پی نهكات.

بهلام شافیعی خوا لئوی رازی بیئت رای وایه لئسمر خزمی دهولممنند دینارئك دائمنئوی و لئسمر همزار نیو دینار، وه خوئین بایی لای شافیعی رئك نهخریت لئسمر خزم و كس بهپئی نزیکیان له باوكوه بهرهو خوار، پاشان له بایرهوه بهرهو خوار، وه وتوبیتی: نهگمر بكوژ كسی نمبوو نه له پوی خزمایمتییموه نه بههژی بمنده نازاد كورنوه، نمبئ خوئین بایی بهكهی له (بیئت المال) بدرتت بهپئی فرموده پیغهمبیر (ﷺ) كه فرمودهتی: (أنا ولي من لا ولي له)^(۲).

واته، من كسی نموانم كه كسیان نویه و بی كسن.

وه هروهها نهگمر بكوژه كه همزارو كم دهست بوو، وه كس و كارشی كم دهست بوون، نمو پارهیان پی نهئندرا، نموه (بیئت المال) نمبیت بیدات.

وه نهگمر موسلمانان له جهنگیكدا پیارتکیان كوشت وایان نغزانی كافره، لهپاشاندا دهركموت موسلمان بوو، خوئین بایی بهكهی همر له (بیئت المال) دهرنهچیت.

شافیعی و چند كسیكی تر خوا لئوی رازی بیئت نهگتیرهوه: كه پیغهمبیر (ﷺ) خوئین بایی یهمانی باوكی خودهیفهی دا كاتنی موسلمانان لئسمری توحدا كوشتبویان و نهیان ناسی بوو^(۳).

(۱) بهلام شافیعی رای وایه: خوئین بایی كوشتنی بههله لئسمر كس و كاره كم بیئت یا زؤر، چونكه همرکس زؤرتی بژارد كمتیش نهبژتیی“ وهك چؤن خوئین بایی كوشتنی قستی له مائی تاوانبار خزی دهرتهكرتت كم بیئت یا زؤر.

(۲) أحمد (۴/۱۳۳).

(۳) الشافعی (۲/۱۰۲).

تاوانه كان (الجنايات)

وه همرهها كسيك له قمرهبالغيدا بمرت خوين باييهكهي پتويسته له (بيت المال) بدرت، چونكه موسولمانمو به كردهوي كومهليك موسولمان مردوه، كهواته خوين باييهكهي لسمر (بيت المال) پتويست نهيست.

موسددهد نهگيرتتموه: كه پياويك له رزوي هينيدا له قمرهبالغيدا نمرت، عهلي خوا لوتی رازی بيت له (بيت المال) خوتنهكهي دا.

وه نموهي له قسمي حنهفويهكان تبجگهين نمويه كه خوين بايي لم زهمانهيدا لسمر مالي تاوانبار، له كتيبتي (الدر المختار) دا هاتوه:

(بدرستي يارممتي و پشت گيري بنمايه لم كاردا، جا همركاتي نموه همبوو نموه بكوژ خزم و كسي هديه، نهگمر نا نموه نيه).

جا كاتي نه هوزايمتي و نه گياني يارممتي نما، نموه خوين بايي لسمر (بيت المال) نهيست، وه نهگمر (بيت المال) نمبوو يا ريك و بيك نمبوو نمبي له مالي تاوانبار دهريكرت.

نيينو تهيمييه فرمويهتي: له كوشتني هلمدا خوين بايي له تاوانبار نسمندرته نهگمر كسوكاري نمبوو له راسترين دوو وتي زاناياندا.

خوين بايي نندامهكاني لمش

له لمشي نادهمیزاددا نندامي وا هديه كه يك نندامه وهك: لوت و زمان و نالمتي پياو.

وه نندام هديه دوو نندامي تيدايه وهك: همدوو چاوو همدوو گوئی و همدوو ليتوو همدوو لای دهموچاوو همدوو دست و همدوو قاج و همدوو هيلكه گون و همدوو مسمكي نافرهت و همدوو شويتن مسمكي پياوو همدوو سمت و دوو لچی شرمگهي نافرهت. وه ننداميشي تيدايه لعوانه زياتره.

جا نهگمر نادهمیزاديك يهكئي لمو نندامانهي يا هر دوو نندامهكهي نادهمیزاديكی تری لمانوبرد نموه خوين بايي نمو بمشه به تمواوي پتويست نهيست لسمر تاوانبار، بهلام نهگمر يهكيتك له دوو بهشي نندامهكهي لمانوبرد نيوهي خوين باييهكه پتويست نهيست لسمری.

لوت خوين بايي تمواوي لسمره، چونكه سوودهكهي كز كردنموي بونه له تيسقاني لوتار بمرز كردنمويهتي بز دماغ، نمو سودهش به بريني نمرمايهكهي ناميتي.

تاوانه كان (الجنایات)

وه همروه‌ها لسمز زمان برینیش خوین بایی پیوسته لهبر نهمانی قسه، که ناده‌میزادی له ناژال پی جیا نه‌کرتموه، وه قسه‌کردن سویدیکی تایبتهی ههیه که به نهمانی به‌رژوه‌ندی‌یه‌کانی ناده‌میزاد له دهس نه‌چن، له تیگه‌یاندنی کهمانی ترو دهربرینی مه‌بسته‌کانی.

وه همروه‌ها نه‌گمر همدیکی زمانیش به‌پریت همز خوین بایی پیوسته نه‌کات، نه‌گمر بهو برینه توانای رسته دروست کردنی نهمینن له قسه‌کردندا له‌بهرتموهی نمو که‌لکو سوودی له دهست نه‌چیت بهو همدوه وه‌ک به تمواوی برراییت وه‌هایه.

به‌لام نه‌گمر توانای نهما همدی پیته له قسه‌کردندا دهربخات، وه توانی همدیکی تر دهربخات، نمو کاته خوین بایی‌یه‌که به‌پیی ژمارهی پیته‌کان بهش نه‌کریت.

له عه‌لی‌یموه خوا لئی رازی بیته: که نمو خوین بایی بهش کردوه به‌سمر پیته‌کاندا چمند پیتهی توانی‌یموه بلیت، نه‌هندهی لی لابردهوه، و نه‌وانهی که بزوی نه‌هاتوهه بلیت نه‌وانهی حساب کردوهه سه‌ندوبه‌تی.

وه همروه‌ها برینی نامیری پیار خوین بایی تمواو پیوسته نه‌کات، نه‌گمر تنها سمره‌کشی بریبت چونکه سوودی چونه لای نافرتهی تیدایه، وه همروه‌ها سوودی راگرتنی میزی تیدایه.

وه همروه‌ها نه‌گمر له پشت بدریت و په‌کی رژیشتن بکموئ همز خوین بایی تمواو پیوسته تمیته، وه لسمز همدوو چار خوین بایی تمواو پیوسته، به‌لام لسمز چارنک نیوهی خوین بایی، وه لسمز همدوو پیلتوی همدوو چار خوین بایی تمواو ههیه، له پیلتوی سمره خواری چارنک دا نیوه خوین بایی پیوسته، و له یه‌ک پیلتودا چاره‌کیتی خوین بایی‌یه‌که.

وه لسمز همدوو گوچکه خوین بایی تمواوی پیوسته، به‌لام لسمز یه‌ک گوئی نیوهی. وه لسمز همدوو لیو خوین بایی تمواوه، و یه‌کیکیان نیوهی خوین بایی‌یه، جا نیوهی لیئوی سمره خوار یه‌کسانن له نرخدا. وه بز همدوو دهست خوین بایی تمواو ههیه، و لسمز یه‌ک دهست نیوهی خوین بایی ههیه. وه بز همدوو قاج خوین بایی تمواو ههیه، و لسمز یه‌ک قاج نیوهی ههیه. وه لسمز په‌نجه‌کانی همدوو دهست و همدوو قاج خوین بایی تمواو ههیه. وه همز په‌نجه‌یه‌ک خوین بایی‌یه‌که‌ی (۱۰) وشتره. وه په‌نجه‌کان له نرخدا یه‌کسانن، جیاوازی نییه له نیوان په‌نجه توته و په‌نجه گموره‌دا، وه لسمز سمری په‌نجه‌کانی دهست یا قاج سمری‌یه‌کی ده‌یه‌کی خوین بایی‌یه‌که پیوسته، وه همز په‌نجه‌یه‌ک سمری جومگه‌ی تیدایه، وه په‌نجه گموره دوو جومگه‌ی ههیه، جا بز همز جومگه‌یه‌ک نیوهی ده‌یه‌کی خوین بایی‌یه‌که‌یه.

تاوانه كان (الجنایات)

وه لسمر همدروو هیلکه گون خوین بایی تمواو پیوسته، بهلام لسمر یه کینکیان نیوهی پیوسته، وه هر بمر شیتویه له همدروو سمت داو همدروو لچی شرمگهی نافرته و همدروو مسمکی و همدروو شوینه مسمکه کانی پیوا، نمانه لسمر همدروکیان خوین بایی تمواو پیوسته بدرت، و لسمر یه کینکیان نیوه پیوسته. وه لسمر همموو ددانه کان خوین بایی تمواو پیوسته، و لسمر هر ددانیک پینج ووشتر هیده، جا ددانه کان یه کسانن جگه له ددانه کانی پینشوهو خریکان. وه هر ددانیک فوتا خوین بایی خوی هیده، همدروها نه گمر ده کرکا پاش نموی رهش بووهو.

خوین بایی سوودی نمدامه کانی لمش

نه گمر ناده میزادیک له ناده میزادیکی تر بدات و عهقل و ژیری لمدست بدات، خوین بایی تمواوی نه کموتته سر، چونکه هر عهقلی ناده میزاده که ناده میزاد له نازل جیانه کاتمهو. وه همدروها نه گمر یه کن له هسته کانی نه هیلتی: وهک (بیستن، بینین، بۆن کردن، تام کردن، یان قسه کردن به همموو پیته کان. چونکه هر هستیک لمو هستانه که لکی وریستاری هیده، و نمو که لکانه جوانی و تمواوتی ژبانی تیدایه.

عوممر خوی لی رازی بیته چوار خوین بایی سفند له کابرایه که له کابرایه کی تری دابوو، بیست و بینین و جیماع و هوشی نه هیشتبوو کابراش هر زیندوو بوو.

جا نه گمر بینینی یهک چار نمما، یا بیستنی یهک گوئی، نموه نیوهی خوین بایی لسمره، نیتر نموه ماوه ساغ بیته یا ناساغ وهک یه که.

وه لسمر همدروو مسمکی نافرته خوین بایی تمواوی هیده، وه لسمر یهک مسمک نیوهی هیده. وه لسمر همدروو لچی شرمگهی نافرته خوین بایی تمواو پیوسته، و لسمر یه کینکیان نیوهی هیده.

وه نه گمر کسینک چارتکی ساغی هبیت و نموی تریان کویر، و چاره ساغده کی کویر بکری نموه خوین بایی تمواوی بۆ هیده.

عوممر و عوتمان و عهلی و نیبنو عوممر رایان حوکم داوه. وه کسینک له صحابه کان پیچموانه یان نمبوون.

لمبر نموهی به لمانبردنی نمو چاره ساغی تمواو کویر نیتت، چونکه نمو چاره لهجی همدروو چاری بووه.

وه لسمر نم چوار مووانهی خوارهوه خوین بایی تمواو پیوسته:

- ۱- موی سمر.
- ۲- موی ریش.
- ۳- موی همدوو برۆ.
- ۴- برژانگه کانی همدووو چار
وه برۆیهک نیوهی خوین بایی لسمره، و برژانگی چارۆک چاره کینکی خوین باییه که.
وه لسمر سیتل تعدرته دست قازی چندی دانا نمونده پینوسته.
خوین بایی بریندارکردنی سمر و روخسار (دیه الشجاج)
شجاج: له زمانی عمره پیدا به بریندارکردنی سمر و روخسار نموتی.
نمیش ده جۆره: هیچیان تۆله یان لسمر نییه نمو بریندارکردنه نمیت که ئیسک ده رکمویت
تیردا، چونکه نمو جۆره بریندارکردانه ناتوانریت وه خۆی به یه کسانی تۆله یان بکرتتموه.
وا له خوارهوه جۆره کانی (الشجاج) روون نه که ینموه:
۱- الحارصة: نمویه پیسته که که میک لهت بیت.
۲- الباضعة: نمویه گوشت لمدروای پیست لهت بکات.
۳- الدامیة أو الدامغة: نمویه خوینی لی بینیت.
۴- المتلاحمة: نمو برینه یه که رۆ بچیت لمار گوشتدا.
۵- السّمحاق: نمویه که له نیتوان برینه که و ئیسکدا پمده یه کی تمک ماییت.
۶- الموضحة: نمویه که ئیسکی دهرخستبیت.
۷- الهاشمة: نمویه که ئیسکی تندا شکاییت و ورد بوو بیت.
۸- المنقلة: نمو برینه یه که ئیسکی دهرخستبیت و شکاندیبتی به جۆرتک ئیسکی لی بوهری.
۹- المأمومة، أو الآمة: نمویه که گه یشتیبته پمده ی سمر میشک.
۱۰- الجانفة: نمویه گه یشتیبته ناو بو شایی لشموه.
وه نمو برینانه ی له (الموضحة) که متر بن حوکمیکی عادل و راست له باره یانموه تعدریت، وه
وتراوه تمها پاره ی تیمارکردن و پزیشک پینوسته له سمریان.

تاوانه كان (الجنایات)

بهلام (الموضحة) تۆله کردنوهی لسه ره نه گهر به قسمتی بوییت وهك وتمان، وه نیوهی دهیه کی خوتن بایی لسه ره نه گهر به ههله بوییت، جا برینه که گوره بییت یا بچووک، که نموش پینج سر ووشتره.

وهك سابت بووه له نامه کی پیغمبردا (ﷺ) که بۆ عمیری کوری حزمی نویوه.

و (الموضحة) نه گهر له چند شوینیکی جوراوجوردا بوو، نهوه بۆ هر شوین برینیکی سره خۆ پینج ووشتر ههیه. بهلام نه گهر له سرور دهه و چاودا نه بوو هر کرئی تداوی و پزشکی لسه ره.

وه (الهاشمة) دهیه کی خوتن بایی بۆ نه سندرئ، که ده ووشتر نه کات، نممش له زیدی کوری ثابتوه گپراوه تموه. وه کس له سه حابهش موخالیفی نه بووه.

بهلام (المتقلبة) دهیه کی و نیوهی دهیه کی خوتن بایی بۆ نه سندرئ، که نه کاته پانه سر ووشتر.

وه (الامة) سینه کی خوتن بایی بۆ نه سندرئ به نیجماعی هه مو زانایان.

وه (الجائفة) سینه کی خوتن بایی بۆ نه سندرئ به نیجماع، بهلام نه گهر دوو برین بوو ههردوکیان (الجائفة) بوون، نهوه دوو سینه کی خوتن بایی لسه ره.

خوتن بایی نافرته

خوتن بایی نافرته نه گهر به ههله کوژرابوو نیوهی خوتنی پیاره، وه ههروه ها خوتن بایی نه ندامانی لهشی، وه بریندار کردنی خوتن بایی به کی نیوهی خوتن بایی بریندار کردنی پیاره، وه بهشی زوری زانایان بۆ تموه چوون.

وه نه گپرنهوه له عومر و عدلی و ئیبنو مسعود و زیدی کوری ثابتوه خویان لی پازی بییت که هه موویان ده باره ی خوتن بایی نافرته ووتیانه: نیوهی خوتن بایی پیاره. و نهقل نه گراوه کسیش نینکاری لهو گفته یان کرد بییت، ئیتر بهوه بووه ته نیجماع.

چونکه نافرته له میرات و شایه تیدا به نیو پیاره دانهرتت. وه ووتراوه: خوتن بایی ژن و پیاره یه کسان نه بییت ههتا سینه کی خوتنیک، له پاشان نیوهی نهوهی نه مییتتموه.

نسانی و داره قوطني ته خرییان کردوه و ئیبنو خوزهیمه به صحیحی داناره له عمیری کوری شوعه بیوه له باوکی یوه له باپره یوه، که پیغمبر (ﷺ) فرمووه تی: (عقل المرأة مثل عقل الرجل حتی يبلغ الثلث من دیته)^(۱).

(۱) النسائي (۴۵/۸) والدارقطني (۹۱/۳).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: خوین بایی ژن وهك خوین بایی پیاوه ههتا نه گاته سینه کی خوین بایی پیاو.

وه مالیک له (الموطأ) دا تهخریجی کرده وه. وه بهیههقی له ره بیعهی کوری عبدالرحمان وه که وتویهتی: پرسیم له سه عیدی کوری موسه ییب: خوین بایی په نجهی ئافرهت چهنده؟ فرموی: ده سر ووشتره. ووتم: نهی دوو په نجهی؟ فرموی: بیست سر ووشتر. ووتم: نهی سن په نجهی؟ فرموی: سی سر ووشتره. ووتم: نهی چوار په نجه؟ فرموی: بیست سر ووشتره.

ئه لنی: ووتم: کاتی برینه کی گوره نه بیته و موسیبه ته کی توند نه بیته خوین بایی به کی کم نه کات؟! سه عید فرموی: نایا تو عیراقیست؟ ووتم: به لکو یا زانام نه مهوی دلنیام، یا نه زانام نه مهوی فیرم. سه عید ووتی: نهوه سووننه ته کوری برام.

نیامی شافیعی لهو رایه کۆلاوه ته وهو دهی خستوه ووشی نهوه سووننه ته مه بهستی سووننه تی زهیدی کوری ثابت بووه خوا لئی رازی بیته، چونکه نهو بووه نهو رایهی ده رپسوه، نهک سووننه تی پیغمبهر (ﷺ).

پاشان شافیعی خوی لی رازی بیته وتویهتی: ووشی (سووننه) نه گمر به گشتی ووترا مه بهست سووننه تی پیغمبهره (ﷺ).

وه نه گپ نهوه که گوره پیوانی صحابه خویان لی رازی بیته به پیچوانی نهوه گفتیان داوه. جا نه گمر نهوه سووننه تی پیغمبهر (ﷺ) بوایه به پیچوانی گفتیان نه نهوا.

وه نهوه سه عید وتویهتی (سووننه) له سر نهوه دائه نری که سووننه تی زهیده. چونکه به مهوقفی نه بیته لیوهی نه گپ راوه ته وه، وه له بهر نهوهی نهوه سر نه کیشی بز شتیکی نه شیواو، نهویش نهوه به کاتی نازاری زیاده تر بیته و توش بوون زورتر بیته، نرخی کمه بیته وه، وه هیکه منتهی یاسا دائه ری نیسلام لهو نازار و موسیبه ته وه دروست بیته.

وه دروست نییه نهوه بدرتته پال پیغمبهر (ﷺ) چونکه دوره که تاوانیک هیچ پیوست نه کات به شهرع، وه ناشیرینه شتیکی که به هژی که سینی تره وه پیوست بویت له کۆلی لابهجیت و نیعتیباری بز نه کری.

خوین بایی خاوهن کتیبه ناسمانییه کان (دیه اهل الکتاب)

وه خوین بایی خاوهن کتیبه کان^(۱)، نه گمر بهه له کوزران نیوهی خوین بایی موسلمانانه، جا خوین بایی نیرینه کانیان نیوهی خوین بایی نیرینه موسلمانانه، وه خوین بایی ئافره تیان نیوهی

(۱) (ذمی) خاوهن کتیبه بن یا خاوهن په یمان بن و له نعمانی موسولماندا بن په کسانه.

تاوانه كان (الجنایات)

خوین بایی نافرتهی موسلمانہ، ہمپئی ٹوہی عمری کوری شو عیب له باوکیسوه له بایرہسوه
نه گیترتموه: که پیغمبر (ﷺ) خوین بایی خاوهن کتیبی به نیوهی خوین بایی موسلمان داناوہ.
نه حمد خوی لئی رازی بیت ریوایتی کردوه^(۱).

وهک چون خوین باییه که بیان نیوهی خوین بایی گیانی موسلمانہ بسو شتویه خوین بایی
بریندار کردنیشیان نیوهی خوین بایی بریندار کردنی موسلمانہ.

مالیک و عومری کوری عبدالعزیز بۆ ٹوه چون.

وه ٹبوحنیفه و ثوری بۆ ٹوه چون که خوین باییه که بیان وهک خوین بایی موسلمانہ، وه
ٹمدهش له عومر و عثمان و نیبنومسعوده وه نه گیترنموه خوا لییان رازی بیت.

همپئی فرمودهی خوی گموره که نه فرمویت:

﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فِدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾
(النساء: من الآية ۹۲).

واته: نه گم کوزراوه که له نه تهمه دیک بوو که له نیوانتاندا په یمان همبوو، ٹمبی خوین بایی بدرت
به که سوکاری و کزبله یه کی باوهردارش نازاد بکات.

زوهری ووتویتهی: خوین بایی جوله کهو گاورو همموو ذمی یه که وهک خوین بایی موسلمانہ.

وه ووتویتهی: (وه هر بسو شتویه ش ماوه تموه له سمرده می پیغمبر (ﷺ) و ٹبو به کر و
عومر و عثمان و عه لی دا، همتا مو عاری یه (خوا لی یان رازی بیت) هاتوو نیوهی خوین
باییه که له (بیت المال) دهر کردوه وه نیوه کهی تری بکوژ داوتی.

له پاشاندا عومری کوری عبدالعزیز کردویتهی به نیوه، وه ٹوهی له (بیت المال) دهر نه کرا
لای برد.

زوهری ووتویتهی: بۆم رتک نه کموت وه بیری عومری کوری عبدالعزیزی بضمه وه و پی
ر ابگه یه نم که خوین بایی نوانیش به تواری ندرت.

وه شافیعی خوی لئی رازی بیت بۆ ٹوه چوه که خوین باییه که بیان ستری کهی خوین بایی
موسلمانہ، وه خوین بایی بت پرست و مهجوسی مو عاهید یا موسته ثمین دوو ستری کهی دیه کهی
خوین بایی موسلمانہ.

(۱) أحمد (۲/۱۸۰).

تاوانه كان (الجنایات)

وه بهلگه‌یان نهویه که نهوه کهمترین نرخه ووتراوه لهو باره‌یهوه، وه ناده‌میزاد له کوشتنی ذمی بهرییه و به دلتیایی و بهلگه‌وه نه‌بیت هیچی ناکموتته سهر، بهو حسابه ههشت سهد دره‌مه له دوانزه ههزار دره‌مه.

وه نه‌گیتنه‌وه له عمر و عثمان و ئیبنو مسعوده‌وه که خون بایی نافره‌تیان له‌سهر نیویه‌یه. وه نایا له کوشتنی ذمی و مرعاهیددا که‌فاره‌تیش پیوست نه‌بیت له‌گه‌ل خون بایویه‌که‌ی؟ ئیبنو عبباس و شیعبی و نه‌خعی و شافیعی ووتریانه که‌فاره‌ت پیوسته، وه طه‌به‌رش نه‌وهی هه‌ل بژاردوه.

خوین بایی کۆرپه‌له (دیه الجنین)

نه‌گهر کۆرپه‌له به‌ریت به هۆی نه‌وهی تاوانیک به‌رامبه‌ر دایکی به‌کرتت قه‌ست بیت یا هه‌له و دایکه‌که نه‌میرت، غورره‌یه‌ک پیوست نه‌بیت له‌سهر نه‌و که‌سه. ئیتر به مردویی له‌دایکی بیت، یا له زگی‌دا به‌ریت نیر بیت یا من وه‌ک یه‌که.

به‌لام نه‌گهر له زگی دایکه‌که هاته‌ ده‌ر و زیندو بوو، له پاشاندا مرد خوین بایی ته‌واو پیوست نه‌بیت.

جا نه‌گهر کور بوو سهد ووشتر و نه‌گهر کچ بوو په‌نجا ووشتر پیوست نه‌بیت، زیندو بونیش به پڑمین یا هه‌ناسدان یا گریان یا قیژاندن یا جو‌له و نه‌و جۆره شتانه ده‌رته‌که‌وی.

وه شافیعی به‌ مهرجی داناوه به‌و نه‌وانه‌ی له زگی دایکه‌دا نه‌مرن، نه‌به‌ی بزانه‌ی که بووه‌ته ناده‌میزاد و گیانی پیدا کراوه. وه روونی کردۆته‌وه به‌وه که نه‌به‌ی له‌سهر و نه‌ی ناده‌میزاد بیت: له ده‌ست و په‌نجدا.

به‌لام مالیک نه‌و مهرجی دانه‌ناوه ووتیه‌تی:

ههرچی نافره‌ته‌که له باری چوو پارچه‌ گوشت بیت، یا پارچه‌ خوین بیت، به‌جۆرنه‌ک هه‌ست به بوونی به‌کرتت نه‌وه خوین بایویه‌که‌ی (غرة)یه.

به‌لام بۆچونه‌که‌ی شافیعی به‌بیت نه‌خرتت، چونکه به‌نهما لیره‌دا پاک بوونه‌وهی گهرده له گوناح و پیوست نه‌بوونی غورره‌یه، جا نه‌گهر دروست بوونی نه‌زانرا نه‌وه هیچی له‌سهر پیوست ناییت.

غورره‌ چنده‌یه:

شیعی و حه‌نه‌فیه‌کان ووتریانه: پینج سهد دره‌مه یا سهد سهر سه‌ره. وه‌ک له حه‌دیه‌سه‌که‌ی نه‌بو بوره‌یده‌دا هاتوه‌ لای نه‌بو داودو نه‌سانتی. وه ووتراوه: پینج سهر ووشتره.

تاوانه كان (الجنایات)

وه له ثعبی هوڤه پرهوه خوا لئى رازى بيت كه فرمويته: پينغمبسر (ﷺ) خوڼن بايى كورپه لى دانابوو به غورپه يهك: كوزيله يهك يا كه نيزه كيتك^(۱).

وه ماليك له ئيبنو شيهابوه نه گيرتتوه له سه عىدى كورى موسه بيهوه كه پينغمبسر (ﷺ) خوڼن بايى نو كورپه ليه لى له سكى دايكيدا نمرت دانابوو به غورپه: سرتك بنده، يا كه نيزهك. جا نو كسى نوهى لى لى داترا ووتى: چوڼ شتيكم پڼ نمرتوڼن كه چى نى ناوو نانى نه كرووه. نه ورتى له دهم هاتوووه نه جولتاره، وه شتى وا به فيرو نى.

پينغمبسر (ﷺ) فرموى: (إن هذا من إخوان الكهان)^(۲).

واته: نوه برى جادو گمراهه كانه.

نوه به نيسبهت كورپه لى موسلمان بوو، به لام كورپه لى ذمى. خاوه نى (بداية المجتهد) ووتويته: ماليك و شافعى و ثبو حنيفه ووتويته: ديهكى خوڼن بايى دايكى نه كوتته سر. به لام ثبو حنيفه هر لى لى نوه بنمايه به كه خوڼن بايى ذميش نوه ندهى خوڼن بايى موسلمان.

وه شافعى لى لى نوه بنمايه به كه خوڼن بايى ذمى سزهكى خوڼن بايى موسلمان، وه ماليك لى لى نوه بنمايه به كه خوڼن بايى ذمى نوهى خوڼن بايى موسلمان.

خوڼ بايى كورپه له لى لى پتويست نى:

ماليك و هاوه له كانى و حسنى بصرى و بهصرى به كان ووتويته: له مالى تاوانبار پتويست نى.

وه حنه فويه كان و شافعى به كان و كوفيه به كان بو نوه چوون كه پتويست نى لى لى كس و كارى تاوانبار، لى لى نوهى تاوانيكه به هله كراوه، و لى لى كس و كارى پتويسته خوڼنه كى بدن.

وه له جابره وه نه گيرتتوه خوا لئى رازى بيت كه پينغمبسر (ﷺ) خوڼن بايى كورپه لى به غورپه داناه لى لى كس و كارى لى لى: وه لى لى شوه داوتى به مېردى ژنه كو مندا له كانى^(۳).

(۱) البخاري (۶۷۴۰) و مسلم (۳۶/۱۶۸۱).

(۲) أحمد (۲۴۶/۴) و مسلم (۳۷/۱۶۸۲) و أبوداود (۴۵۶۸) و النسائي (۵۱/۸) و الترمذي (۱۴۱۱).

(۳) أحمد (۲۷۴/۲) و البخاري (۶۷۴۰) و مسلم (۳۶/۱۶۸۱) من حديث أبي هريرة.

تاوانه كان (الجنایات)

به لام مالیک و حسدن: خوین بایی کوربه له یان وه ک خوین بایی کوشتنی عممد دانساره نه گهر لیدانه که به قسمتی بوویت، وه رای یه کهم راست تره.

خوین بایی کوربه له بۆ کئی پیوسته:

مالیک و شافیعی و کساننی تر له زانایان بۆ نموه چون که خوین بایی کوربه له پیوسته بدرنت به میراتگره شرعییه کان، وه حوکه کهشی حوکی خوین بایییه لمهدا که میراتییه.

وه وتراوه: تنها بۆ دایکه که نهییت، چونکه کوربه له که وه ک نمدامیکه له نمدامانی لمشی، کهواته خوین بایییه کهی تاییه ته به دایکه کهوه.

پیوست بوونی کهفارهت:

زانایان لیسر نموه رتکن که نه گهر منداله که به زیندویی له دایک بوو له پاشاندا مرد، نموه نمبی بکوژه کهی له گهل خوین بایییه کهدا کهفاره تیشی بدات. به لام نایا نه گهر به مردوویی له دایک بوو له گهل غورره کهدا کهفاره تیشی پیوست نهییت؟

شافیعی و زانایانی تر ووتویانه: کهفاره تیش پیوست نهییت، چونکه لای شافیعی کهفارهت له کوشتنی هه لئو کوشتنی قسمتیشدا پیوسته.

وه نمبوحنیفه ووتویتی: کهفارهت پیوست ناییت، چونکه حوکی قسمته کوشتی بلسردا زال نهییت، وه کهفاره تیش لای نم له قسمته کوشتدا پیوست ناییت. وه مالیک کهفارهت دان به پسمند دانهییت، چونکه له نینوان هه له و قسمتایه.

خوین بایی نادری هتا بریندار چاک نهییتوه

مالیک و تریهتی: نموهی نیجماعی لیسره لای نیمه دهربارهی تاوانی هه له، نموهیه که هتا برینداره که چاک نهییتوه خوین بایی نادریت.

جا نه گهر نمو کهسه نیسکی کهسیکی شکاندبوو: دهستی یا قچی، یا هر شورنیکی تری لمشی به هه له، وه کابرای لیدراو چاک بیتموه وه ک خوئی لوییتموه، خوین بایی تیدا ناییت^(۱).

(۱) نموه مزههبی نمبو حنیفیه، چونکه تاوان لیکراو تنها نازاری پی گهشتوه، وه تنها نازاریش نرخی نییه، چون کهسیک جوین بدا به کهسیک دلئی برهنجینتی و نازاری بدات زامنی هیچ نابی، نمیش بهو جویره. هرچنده جوینده وازی لی ناهینتری له بهریرسیمتی جوینه کهی چونکه سزاو تممن نه کری، یان توئمی لی نسندری، به پی نی نمو جیاوازییهی که لمو بارهیموه ههیه وه که له جوئی خویدا رون کراوه تموه لم

به لام نه گهر نو قسان بوو به پښی ناتماووی یه کوی خوږن بایی ندرت.

وه وتویمتی: جا نه گهر نو ټیسکه شکاره لوانه بوو که پیغمبر (ﷺ) خوږن بایی بو دانابوو
نمبې وهک نموی بدرتی که پیغمبر (ﷺ) بو داناره، به لام نه گهر لوانه بوو که پیغمبر (ﷺ)
ناوی نمر دبوو سونمه تیشی لسمر نمبوو، نموه نمبې حاکم یا قازی نیجتهیادی تیدا بکات.

کسینک بکوږت له نیوان کومه لیک شپړکړه

نه گهر کومه لیک بووه شپړیان و نیشته یهک، سهیریان کرد کسینک له نیوانیانا کوږاوو
نه نرانرا کن کوشتویمتی، و روون نه نمبووه، خوږن بایی تیدا نمیت پیغمبر (ﷺ) فرمویمتی:
(من قتل في عمياً في رمياً، يكون بينهم بجمارة أو بالسياط، أو ضرب بعضاً، فهو خطأ، و عقله
عقل الخطأ، و من قتل عمداً فهو قود، و من حال دونه، فعليه لعنة الله و غضبه، لا يقبل منه
صرف ولا عدل) رواه أبو داود^(۱).

واته: کسینک کوږ کوږانه کوږا لمار هاروشتنی تر یا به ببرد یا به قامچی یا به داره دست،
و کس نهیزانی کن کوشتویمتی، نموه حوکمی هه له کوشتی هه یه، وه خوږن بایی یه کوی خوږن
بایی هه له کوشته، وه کسینک قسمته کوشت بکرت تولهی بو نه کرتتوه، وه هر کس پښی گری شو
کاره بوو، نه فرین و رق و کینهی خوی لسمر نمیت، نه کاری خیری لپوره نه گری نه فریز.

وه زانایان جیوازن لوه دا که نمبې خوږن بایی یه که کن بیدات.

نمبو حنیفه فرمویمتی: لسمر خوږن بایی دهره کانی شو هوزه نمیت که له نارواندا
دوږاووه توه، به مرجی خاوهن کوږاو نهیدا بسمر کسی تردا.

مالیک فرمویمتی: خوږن بایی یه کوی لسمر شپړ فرزه کان نمیت. شافعی فرمویمتی: نمبې
(قسامه) سونددان بکرت نه گهر خستیتیانه سر کسینکی دیاری کراو، یا کومه لیک دیاری
کراو، نه گینا نه تولهی نسه ندری نه خوږن بایی.

نه حمد فرمویمتی: نه کویته سر خوږن بایی دهری کومه لانی تر، مه گهر نیددعای بکهن
لسمر کسینک نموکاته نمبې (قسامه) بکرت.

کتیبدا“ وه نمبو یوسف وتویمتی: تاوانبار نمبې شتیک بدات له جیاتی نمو نازاره به شتویه کی عادلانه،

وه محمد وتویمتی: نمبې کریمی پزشکی و نرخی دهرمان بدات.

(۱) أبو داود (۴۵۳۹) و ابن ماجه (۲۶۳۵).

تاوانه كان (الجنایات)

وه ئیبنوئەبى له یلا و ئەبویوسف ووتویانه: خوین باییه کەى ئەکوتتە سەر نمو دوو کۆمەتەى که شەرە کەیان دژی یەك کردوو.

وه ئەوزاعى ووتویەتى: خوین باییه کەى لەسەر هەردوو کۆمەتە کە ئەبیت، مەگەر شایەت هەبیت: کە فلانە کەس کوشتویەتى و لەو دوو کۆمەتە نەبوو، ئیتر خوین بایى و تۆلە ئەکوتتە سەر نمو کەسە.

کوشتنەوى تاوانبار دواى وەرگرتنى خوین بایى:

وه ئەگەر خاوەن خوین خوین بایى وەرگرت، ئیتر بۆى دروست نەبە کە بکوژە کە بکوژتتەوه.

ئەبو داود ئەگێرتتەوه لە حەسەنەوه، لە جاییرى كورې عبداللەوه، کە پینغەمبەر (ﷺ) فرمویەتى: (لا أُعْفَى من قتل بعد أخذ الدية)^(١).

واتە: خوا مال و سامانى نمو کەسە زۆر نەکات کە دواى وەرگرتنى خوین بایى بکوژە کە ئەکوژتتەوه.

وه دارەقوطنى ئەگێرتتەوه لە ئەبى شورەبى خوزاعى-هوه ووتویەتى: گویم لە پینغەمبەر (ﷺ) بوو ئەیفەرموو: (من أصيب بدم أو خبل، فهو بالخيار بين إحدى ثلاث فإن أراد الرابعة فخذوا على يديه: بين أن يقتص، أو يعفو، أو يأخذ العقل، فإن قبل شيئاً من ذلك ثم عدا بعد ذلك، فله النار خالدًا فيها مخلداً)^(٢).

واتە: هەرکەس کەسێكى لێکوژرا یا شەل کرا بە لێدان، لەم سیانە ئارەزوى خوینەتى کامیان هەلنەبێژێ، جا ئەگەر چوارەمى وىست دەستى بگرن: یا تۆلە بکاتتەوه، یا لێى ببوریت، یا خوین بایى وەرگیریت، ئەگەر بە یەکنى لەوانە رازی بوو لەپاشاندا دەست درێژى کرد جەزاکەى -دواى مردن- ناو ناگرە، بۆ هەتا هەتایە تێیدا ئەمەینیتتەوه.

جا ئەگەر بکوژی کوشتتەوه. لە زانایاندا هەبە ووتویەتى: وهك كەسێكە کە لە پینشەوه کەسێكى کوشتبیت، خاوەن خوین ئارەزوى لێ بوو لێى نەبوریت یا ئەیکوژتتەوه، بەلام سزاکەى بۆ رێژى دواى-بە.

وه هەبە لە زانایاندا ووتویەتى: هەر ئەبى بکوژتتەوه، وه نابى حاکم رێگە بدات کە سەرپەرشتى کوژراو لێى ببوریت.

(١) أبوداود (٤٥٠٧).

(٢) أحمد (٣١/٤) وأبوداود (٤٤٩٦) وابن ماجه (٢٦٢٣) والدارقطني (٩٦/٣).

وه و تراوه: نهدرته دست حاكم چي بمباش زاني نهيكات.

ليتك داني دوو سوار:

نمبو حنيفمو ماليك بؤ نموه چورن: نه گمر دو سوار كيتشايان بهيه كدا و همردووكيان مردن
خوئين بايي همريه كهيان لمسر نموي تريان نهيئت، وه خوئين دهره كانيان خوئنه كهيان نهدن.
وه شافيعي و تويتمتي: همريه كهيان نيوهي خوئين بايي نموي تري نه كويتمته سمر، چونكه
همريه كهيان به كاري خوئي و نموي تريان مردوه.

زامن بووني خاوهن وولاغ (ضمان صاحب الدابة)

نه گمر وولاغيك به دستي يا به قاچي يا بدهسي زاني به شتيك گهيان، خاوه نه كهي دستمير
نهيئت و پئي نمبژررت لاي شافيعي و نيبنو نمبي لهيلا و نيبنو شيريه.
وه ماليك و لهيث و نموزاعي و توياننه: دستمير نايئت نه گمر به هوي سواره كهيوه يا
ليخوره كهيوه نمويئت، به هوي تيوه ژه نين يا ليدانه، جا نه گمر هويك همبو، وهك نموي واي
لي كرديئت نمو شته لمانو بيات، نموه حوكمي لمانو بردني نمو شتمي نهدري بمسردا.
به لام نه گمر تاوانه كه دستمير بووني به توئه نمبو، وه به دستي قست وا لمو وولاغه كرابو
نمو تاوانه بكات، نمين توئي بمسندري، چونكه وولاغه كه لم حالتدا وهك ناميرتك وايه.
به لام نه گمر به قست نمبو، نموه خوئين بايييه كهي لمسر كس و كاري نهيئت، وه نه گمر شته
لنار براوه كه مال بوو بژارنده كه له مالي تاوانبار دهرته كرت.

نمبو حنيفه و تويتمتي: نه گمر ولاغي كسيك كسيكي تري شتلا ره خوشي بمسريوه بوو-
نموه نه گمر شتلا نه كه به قاچه كاني بوو خوئنه كهي به فيرژ نروات، و نه گمر به دسته كاني بوو، نموه
سواره كه زامنه، چونكه نهيتواني لاي بدات له پيشموه، به لام بؤ قاچه كاني دهسلاتي نييه.
وه و تويتمتي: نه گمر وولاغيك ليخوررا زينه كهي يا ره شمه كهي يا هرچي شتيكي تر كه بمسرد
ولاغه كموه بيت، بكمويتمته خاوهه بمسرد كسيك دا، نموه ليخوره كهي دستمير نهيئت بمپيي
زيانده كه.

وه نه گمر ناژه ليك بمره لئا بوو هكلات و زبانيكي گهيانده به مال يا به ناده ميزاد، شو بيت يا
پوژ، خاوهني دستمير نايئت چونكه بدهسي قست نمبووه. وه هر كس سوار ولاغيك بوو
پياوئكي تر تيوه ژه نند يا لي دا، جا راپيري لوتي دا له زه لاميتك يا به دستي شتلاي، يا

تاوانه كان (الجنایات)

سلمیهوهو له زهلامیکی داو کوشتی، نو کسه دستمبر نیمیٔ که تیوهی ژهنوه نك سواره که، وه نه گمر له تیوه ژهنه کهی دا خوینی به فیږ نږوات چونکه خوی هڅ بووه بڅ نهوه.

بهلام نه گمر به تیوه ژهنه که سواره کهی خسته خوارهوه و کوشتی، خوټنه کهی نه کهوتته سمر کس و کاری تیوه ژهنه که. وه نه گمر وولاغیک بهرټوه نږوښت میزی کرد یا تمرسی کرد جا کسیتک لټی هڅخلیسکار تروشی زیان بوو خاوه نه کهی دستمبر ناییت، وه همروه ها نه گمر وهستاندبوی بڅ نهوه.

ده دستمبری راکیشمر و سوار و لټخوږ

نه گمر وولاغیک راکیشمری همبوو یا سوار یا لټخوږ و خوی دا له شتیک و زسانی پی گه یاند، نو کسه ده دستمبری نو زیانه نیمیٔ که روی داوه.

عومر خوی لټ رازی بیټ، فرمانی دا به خوټن بایی لسمر نو کسهی نهمپه کهی لټنه خوږی و کسیتکی تری شټلا.

ظاهرییه کان رایان وایه که هیچ کام له مانه دستمبر نابن، به پیټی فرموده ی پیغمبر (ﷺ) که فرموده تی: (جرح العجماء جبار، والبئر جبار، والمعدن جبار، وفي الركاز الخمس)^(۱).

واته: بریندار کردنی ناژهل به فیږ نږوات، وه بیرو کائزا نه گمر کسیتک پی زیان لماناو بجیت خوټنه کهی به فیږ نږوات، وه له گنجی دژراوه دا پیټنج په کی زه کات نه کهوتت.

وه نهوهی ظاهریه کان کردویانه ته به لگه بڅ نو وولاغانه نیمیٔ که نه راکیشمر و نه سوار و نه لټخوږیان له گه لدا نیمیٔ، چونکه لهو حالتدا که نمانه یان له گه لدا نیمیٔ هرچی لماناوبرن خاوهنی دستمبرو زامن نییه به رای هممو زانایان.

وولاغی بستراره

وولاغی بستراره نه گمر زسانی گه یاند به شتیک، لای نهموحنیفه نو شته به خاوهن وولاغ نهمټررت، وه نهوه که له شوټنیکدا به مستبویه که شوټنی به ستنهوهی نو جوړه وولاغانه بوو، زامن بوونی لسمر لانابات.

له نوعمانی کوری به شیره وه که پیغمبر (ﷺ) فرموده تی: (من وقف دابة في سبيل من سبل المسلمين، أو في سوق من أسواقهم، فأوطأت بيد أو رجل فهو ضامن) رواه الدارقطني^(۲).

(۱) البخاري (۱۴۹۹) و مسلم (۴۵/۱۷۱۰).

(۲) الدارقطني (۱۷۹/۳).

تاوانه كان (الجنایات)

واته: هر كس لهسهر ږنگايك له ږنگاكانی موسلمانان، یا له بازارك له بازاره كانیان وولاغیكي بمستموه وزيانكي دا به دهستی یا به قاچی، نموه خاوهنی زامن ریتمی.

شافیعی ووتویهتی: نه گمر لهو شوئندا بمستویهوه که پیوست بو لهو شوئندا بیبستریتموه خاوهنی زامن نییه، به لام نه گمر لهو شوئندا نهی بمستبزه که پیوست بوو تییدا بیبستریتموه خاوهنی زامن نه بییت.

دهستمبری نمو شتانهی ناژه ل لمانوی نمبن له کشتوکاڼ و میوههات و بدروپوم و شتی تر

جماره ری زانیان بۆ نموه چون —لوانه: مالیک و شافیعی و گموره زانیانی حیجاز— که نمو شتانهی ناژه له ږوژ له ناوی نمبن له: گیان، یا مالی کساننی تر خاوهنی زامن نییه، چونکه عاده ته له ناو خه لکدا نمبن خاوهن باخ و باخات به ږوژ پارترگاری بکمن، وه خاوهن ناژه ل ناژه له کانیان به ږوژ نمبن بۆ له ور و به شو نه یان گپرنموه بۆ شوئنی هوانموه. جا هر كس به پیچوانمی نموه کار بکات ده رچوه له یاسای پارترگاری بۆ له ناو بردن.

نموش نه گمر نمو ناژه لانه خاوهنیان له گه لدا نمبو، به لام نه گمر خاوهنیان له گه لدا بوو دهستمبری نمو شتانهی نمبییت که له ناوی بردوه، سوار بووییت یا له دوایموه لئی خوری بییت یا وه ستاییت له تمنیشتییموه، وهک یه که، وه به دهستی یا به قاچ یا بدهم لمانوی بردییت و زانی داییت هر وهک یه که.

به لگشیان بۆ بچونه که یان نمویه که مالیک گپراویتمییموه له نیبنوشیهابموه له حرامی کوری سه عیدی کوری موحه ییصموه: که وشتریکی به پرائی کوری عازیب چوه ناو باغی پیانو کوه زانی پی گه یاند. پیغمبر (ﷺ) فرمانی دا که پاراستنی باغه کان به ږوژ لهسهر خاوهن باغه کانه، وه هرچی ناژه ل بمشو لمانوی برد خاوهن ناژه ل دهستمبرییمتی و ده بی بیچتری^(۱).

نمبو عومری کوری عبدالبر ووتویهتی: نم حدیسه هرچنده مورسه له به لام حدیستیکی به ناو بانگه، پیتموا نایته یه کان نیرسالیان کردوو نموانمی جوی باورن گپراویانه تموه، وه زانیانی حیجاز له شمرع دا به کاریان هیناوه و هریان گرتوه. وه له مدینه مشدا کاری پی کراوه، نیتر بسه بۆ تو که خه لکی مدینه نمو هممو حیجاز به کاریان هیناوه. وه سه حنوننی مالیکی پای وایه نم حدیسه تمها بۆ خه لکی مدینه نمو شوئنانمی وهک مدینه نم که باغه کانیان جیاجیا

(۱) أحمد (۴/۲۹۵) و أبوداود (۳۵۶۹) وابن ماجه (۲۳۳۲).

تاوانه كان (الجنایات)

کراوه تموه به دیوار، به لآم نمو شورنانه کیلگه کانیان به یه کموه نوساوهو بس پیرنه، نمب خاوهن ناژهل دهستمبری نمو زیانانه بیت که ناژهل کانیان به شو یا به رۆژ نهیدن.

وه حنه فیه کان بۆ نمو چون: نه گمر ناژهل که خاوهن ان له گه لدا نمو دهستمبر نین شو بیت یان رۆژ، به پی پی فرموده کمی پیغمبر (ﷺ) که فرموده تی (جرح العجماء جبار). واته بریندارکردنی ناژهل به فیرو نرووات.

جا حنه فیه کان هممو کارتکی ناژهل لاسر نمو قیاس نه کن.

به لآم نه گمر خاوهن ان له گه لدا بو: نه گمر لئی خوړین هرچی زیانان دا دهستمبره، و نه گمر سواری بوو دهستمبری نمو شتانه نه بیت که به ده می یا دهستی لئاوی ثبات، وه پیوست نییه نموهی به قاچی لئاوی ببات دهستمبری بیت.

جهماوه وه لامیان داوه تموه: نمو حدیسهی حنه فیه کان کردوانته به لگه گشییه و حدیسه کمی بهررا. تایمتی کردوه. نممه لهبارهی نمو زیانانهی که په یوه ندی یان به کشتو کال و بهر بوموه هیبت. به لآم جگه لهوانه نیبو قودامه له (المغنی) دا و تویمتی:

نه گمر ناژهل زیانی دا له شتیک که چینراو نمو، خاوهنی دهستمبری نمو نایبت که لئاوی بردوه، شو بیت یان رۆژ، به مخرجی دهستی خوی تیدا نمو بیت، وه له شوره یوموه گپراوه تموه: که نمو حوکمی داوه لهبارهی مریک که به شو چوبووه قراغی باغیک، نمب خاوهنی دهستمبری نمو شتانه بیت که له ناوی بردوه، وه شوره یح نم نایمتی خوند بۆوه: ﴿إِذْ نَفَسْتُمْ فِيهِ غَمُّ الْقَوْمِ﴾ (الانبیاء: من الآیة ۷۸).

واته: کاتی مرمولاتی کومه لیک به شو کومه نار کیلگهی کومه لیک ترهوه. وه تویمتی (نفس) به شو نه بیت نایبت. وه له شموری یوه هاتوه که و تویمتی: نه گمر رۆژ بوو خاوهنی دهستمبره چونکه که مترخمی کردوه له بهر لاکر نیدا.

وه فرموده کمی پیغمبرمان هیه (ﷺ) که فرموده تی: (العجماء جرحها جبار) متفق علیه.

واته: ناژهل زهره و زیانه کمی به فیرو نرووات و نابژ تری.

به لآم (نفس) که له نایمته کدایه له وړاندنه به شو. نموهش بۆ زهر عیکه که ناژهل لئاوی دا به سروشتی بلوه پرتی و خرابی بکات به پیچموانی جگه لهوه، جا نابی هیچی تری لاسر قیاس بکریت - تمواو -

دهستمبری نغو شتاندی بالتنده لغناری نمبن

هندی لمزانیان رایان وایه که همدنگ و کوزتر و قازو مراری و مریشک و بالتنده وهک وولاغن.
نهگمر خاوهنی بهختوی کردن و به رۆژ ببری دان دانورتلهیان کۆ کردهوه خاوهنی دهستمبر نیسه،
چونکه عادهت وایه بهرله بکرتن. وه همدیکی تر رایان وایه: دهستمبریونی تیدایه نهگمر بهرله
کران و زیانیان دا له شتیک.

وه همروهها نهگمر بالتندی گوشت خۆری همبوو وهک صهقر و باز. جا زیانیان گهیاند به بالتندو
گیان لمبری خهلك خاوهنی دهستمبره. وه نم رایهش راسته.

دهستمبری نغو زیانانهای سگ و پشيله نهیدهن.

له کتیبی (المغنی) دا هاتوه:

همرکس سهگینکی نههین گری راگرت و بهرلهای کرد کسینک یا ناژهلینکی گرت، شو بوو یا
رۆژ، یا جلوبهرگی کسینکی دراند، لسمر خاوهنی سهگهکهیه چ زسانینکی داوه بیبژرتت، چونکه
کهمترخهمی کردووه له راگرتنیدا، مدگمر کسینک که بن نیزی خاوهن سهگهکه چوبیتته
مالهکهیموه، نغو کاته خاوهن سگ دهستمبر ناییت، چونکه دهست درتژی کردووه که چووهته
مالهکهی و خوشی هو بووه که سهگهکه گرتوبیتی.

بهلام نهگمر به نیزی خاوهنی چوبیتته مالهکهی نغو خاوهنی دهستمبره، نهگمر زسانینکی لی
کورت.

بهلام نهگمر سگ زبانی تری گهیاند جگه له گرتن، وهک نغو: دهمی خستبیتته ناو کاسه و
دهفری کسینکوه، یا میزی تن کردبیت، خاوهن سگ دهستمبر ناییت، چونکه نغو تاییبت نیسه
به سهگی نههین گروهه.

قازی ووتوبیتی:

نهگمر کسینک پشيلهیهکی راگرت جوجهلهی خهلکی نهخوارد، نمبن بیان بژرتت، وهک چۆن
سهگی نهینگر همچهزیانینکی دا خاوهنی نهیبژرتتوه، وه جیاوازی نیتوان شموو رۆژ نیسه، بهلام
نهگمر عادهتی جوجهله خواردن نمبوو خاوهنی دهستمبر نیسه، وهک سهگینک که نههین گر نعبیت
وایه.

نهگمر سهگینکی نهینگر یا پشيلهیهک کورته لای بن نغو رای گرتبیت به نارزهوی خۆی، نغو
نهگمر زیانیان دا دهستمبر نیسه. چونکه نغو دوانه خۆیان بوونه هوی زبان گهیاندنهکه.

ئو گیان لئمبرانهی دروسته بکوژرین و ئوانهی دروست نییه بکوژرین

دروست نییه هیچ گیان لئمبرنك بکوژریت ئوانه نهمیتت كه پیغمبر (ﷺ) فرمانی داوه به كوشتنیان وهك: قهلهپهش، و كولاره، مشك، و مارو، دپیشك، و سهگی نههینگرو، جوژرنك له مارمیلكه كه پئی ئوتترئ (وزغ - بزن مژه). وه ئهمانهشیان ئهخرتنه پال لئمبر ئهوهی وهك ئهوان زبانیان ههیه وهك: زهدهواللهیهك كه نازار ئهدات، و پلنگ، و شیر، و پشیله كینوی، ئهمانه ئهكوژرین با پهلاماریش نهدن.

عائیشه فرمویهتی: پیغمبر (ﷺ) فرمانی داوه به كوشتنی پینج جوژر گیانهوهی فاسق له حهرم و دهرهوهی حهرمهدا، ئهوانیش: قهلهپهش و كوژاره، و دپیشك، و مشك، و سهگی نههینگر. بوخای و موسلیم ریوایهتیان کردوه^(۱).

وه لههر دو صحیح دا هاتوه له همدیسی ئومو شوپهیکوه كه پیغمبر (ﷺ) فرمانی داوه به كوشتنی بزن مژه و به (فویسقة) ناوی بردون^(۲). جا ئهگه بکوژرین دهستهبر بوون نییه لئسریان.

وه ههروهها درونده و جانوهی تر دهستهبری نییه، با مائیش بویتت به ئیجماعی زانیان، پشیله نهیتت نرختهکی له بکوژی ئهسندرئ، مهگه پهلاماری داویتت، وه پهپۆسلیمان و میروله و ههنگ و (خطاف) جوژرنك بالندهیه، و قالدۆچه و بۆق، ناکوژرین، چونكه زبانیان بۆ کس نییه.

نسانئ نهگیریتتوه له ئیبنو عمهروه كه پیغمبر (ﷺ) فرمویهتی: (ما من إنسان یقتل عصفوراً، فما فوقها، بغير حقها إلا سأل الله يوم القيامة عنها، قیل یا رسول الله، وما حقها؟ قال: یذبحها ویأكلها، ولا یقطع رأسها و یرمی بها)^(۳).

واته: کس نییه چۆلهکهیهك یا گهروهتر لهو بکوژی بهبن مافی خوئی، خوای گهروه له پۆژی قیامتدا پرسیری لی نهکات لئسری، ووتیان: ئهئ نیرراوی خوا مافهکهی چییه؟ فرموی: سهری بپیت و بیخوات، نهك سهری بپیت و فرئی بدات.

وه ئهگه ئهو جوژانهی كوشت نهبن تۆبه بکات و دهستهبری لئسهر نییه.

(۱) أحمد (۹۸/۶) ومسلم (۶۷/۱۱۹۸) والترمذی (۸۳۷) وابن ماجه (۳۰۸۷).

(۲) البخاری (۳۳۰۷) ومسلم (۱۴۲/۲۲۳۷).

(۳) أحمد (۴۸۹/۴) والنسانی (۲۳۹/۷) وابن حبان (۵۸۹۴).

تاوانه كان (الجنایات)

وه له ئیبنوعباسوه خوا لئی رازی بیت فرمویتی: پیغمبەر (ﷺ) قدهغی کردبوو چوار جۆر له گیانهور بکوژریت: میروله و هنگ و پمپوسلیمانه و قالزچه.

ئوانهی دستبهری یان تیندا نییه

نهگەر تاوانه که به هۆی دهست درژی خودی ستمکاروه بوو نهوه به فیژ نبروات: نه تۆلهی لسهر نهییت نه خۆن بایی نسهندریت نمونهی نهمه:

(۱) کۆتئی دانی گازگر:

نهگەر کسینک کسینکی تری گمزی، نهو کسه شۆنه گاز لی گیراوه کهی راکیشاو له دهه گازگره کهی دههیتناو دانی خست یا چهناگهی لار کرد، نهو کسه لیچرسراو نییه بهرامبەر بهو کسهی گازه کهی گرتوه، ههرچی لی بیت، چونکه گاز لی گیراو دهست درژی نه کردوه.

بوخاری و موسلیم نهگێرنهوه له عیمرانی کۆری حوصهینهوه، پیارنک گازی گرت له دهستی پیارنکی تر، نهویش دهستی له دهمی کابرا دههیتناوه دوو ددانی پيشهوی ههلهکنه، کیشه کهیان برده لای پیغمبەر (ﷺ) فرمووی: (يعض أحدهم يد أخيه كما يعض الفحل.. لا دية لك)^(۱).

واته: یه کینک له ئیوه وهک نیرهووشتر دهستی براکتان نهگمزن.. خۆن باییت نییه.

مالیک و توریتهی: نهو کسه دهستهبرو زامن نهییت. بهلام هه دیسه که بهلگهیه بهسەر مالیکهوه.

(۲) سهیرکردنی ناو مالی کسینکی تر بئ پرسی خاوهن مال:

ههرکس سهیری مالی کسینکی تر بکات له کونی دیوارهوه بیت، یا له درزی دهراوه، یا بههر شیههیهکی تر، نهوه نهگەر سهیرکردنه که بهقست نهییت قهیناکه.

موسلیم نهگێرتنهوه پیغمبەر (ﷺ) پرسیری سهیرکردنی له پریان لیکرد؟ فرمووی: چاوت لسهری لابهرو خیرا رووبکه بهولاره^(۲).

ئهبوداود و (ترمذی) نهگێرنهوه که پیغمبەر (ﷺ) به عدلی فرموو: (لا تتبع النظرة النظرة، فإن لك الأولى، وليس لك الثانية)^(۳).

(۱) البخاري (۶۸۹۲) ومسلم (۱۸/۱۶۷۳).

(۲) مسلم (۲۱۵۹) وأبوداود (۲۱۴۸) والترمذی (۲۷۷۶) والدارمی (۲/۲۷۷۸).

(۳) أحمد (۳۵۳/۵) وأبوداود (۲۱۴۹) والترمذی (۲۷۷۷).

تاوانه‌کان (الجنایات)

واته: بعدوای سهرکردندا سهرنج مده، چونکه سهر کردنی جاری یه کمعت بۆ هیده، بهلام سهر کردنی جاری دووه‌مت بۆ نییه.

بهلام نه‌گهر به قسمت و بن پرس سهری مالتی کهسیتک بکات خاوهن مال بۆی هیده چاری کویر بکات، و زامن و دستمبهریش ناییت.

نه‌حمدو نسانی نه‌گهرنه‌وه له تبهی هوره‌یره‌وه، که پیغمبهر (ﷺ) فرموویته: (من اطلع فی بیت قوم بغیر اذنهم، ففقؤوا عینه فلا دیه له، و لا قصاص)^(۱).

واته: هرکس سهری مالتی خه‌لکی کرد به‌بن پرسیان، نه‌وانیش چاریان کویر کرد، نه‌ خوین بایی بۆ هیده نه‌ تۆله.

وه بوخاری و موسلیم هر له تبهی هوره‌یره‌وه نه‌گهرنه‌وه که پیغمبهر (ﷺ) فرموویته: (لو أن رجلاً اطلع عليك بغیر اذن، فخذفته بحصاة ففقات عینه، ماکان عليك جناح)^(۲).

واته: نه‌گهر پیاریک بن پرس سهری ناو ماله‌کمتی نه‌کرد، تۆش به‌ به‌ردوچکه‌یه‌ک چاریت کویر کرد تاوانت لسه‌ر نییه.

وه له سه‌هلی کوری سه‌عه‌وه که پیاریک له کونی ده‌رگا‌که‌وه سهری ژوره‌که‌ی پیغمبهری نه‌کرد، (ﷺ) پیغمبهر (ﷺ) شانه‌یه‌کی پی بوو سهری پی دانه‌هینا، فرمووی: نه‌گهر نه‌مزانی سهر نه‌که‌یت نه‌مکرد به‌ چاوتا، نین وهرگرتن بۆیه دانراوه بۆ نه‌وی سهر نه‌کرت^(۳).

شافیعی‌یه‌کان و حنبه‌لی‌یه‌کان لسه‌ر نه‌وه رۆیشتون.

وه حنبه‌فیه‌کان و مالیکی‌یه‌کان پیچه‌وانه‌ی نه‌وهن و وتویانه: هرکس به‌پرسی خاوهن مال سهری ماله‌که‌ی کردو نه‌ویش به‌ردوچکه‌یه‌کی تی گرت یا دارنکی کرد به‌ چاریاو کویری کرد، نه‌و کهسه ده‌ستمبهر نه‌ییت. چونکه پیاری نه‌گهر چوهه مالتیک و پیاریانی و په‌لاماری ژنی خاوهن مالتی دا به‌لام زینای له‌گه‌ل نه‌کرد، دروست نییه‌ خاوهن مال چاری کویر بکات، یا توشی شتیکی خرابی بکات، چونکه نه‌و جوهر تاوانه‌ ناییت نه‌و سزایه‌ی لسه‌ر به‌درت. نه‌وش پیچه‌وانه‌ی نه‌و حدیسه‌ سه‌حیحانه‌ن که لهم باره‌یه‌وه هاتون و باس کراون.

(۱) البخاری (۶۸۸۸) و مسلم (۲۱۵۸).

(۲) أحمد (۴/۲۴۳ و ۴۲۸) و مسلم (۴۴/۲۱۵۸) و أبوداود (۵۱۷۲) و النسائي (۶۱/۸).

(۳) البخاری (۵۹۲۴) و مسلم (۲۱۵۶).

تاوانه كان (الجنایات)

ئینبوقه ییمی جموزی رای یه کهمی پیش خستوه فهرمیستی: نم سوننه تانه رت کراونتهوه بهوی که پیچوانهی (أصول) بنهماکانن، چونکه خوی گموره تمنها کاتیک رهوی کردوه چار ده رییت له جی چار، نهک به تاوانی سیرکردن، وه له بمرتهوه نه گمر به زمان تاوانی برامبر بکات نابرییت، وه نه گمر به گوی گوی لی بگری دروست نییه گوی پیرییت، جا له وه لامی نمهدا نموتی: به لکو نم سوننه تانه له گموره ترین نسل و بنهماکانن، وه هرچی پیچوانهی نم سوننه تانه نه بییت نم پیچوانهی نوسوله، وه نموی ووتوتانه:

"یاسای خوا را دانراوه که چار به چار ده رییت. نم مافیکه له تۆلسه ندندایه. به لام نم نهدامه دست درتژکمرهی که ناتوانی دورخرتتهوه نیلا بهوه نه بییت که شتیکی تی بگرییت، نموی نایدته که باسی ناکات نه به نه فی کردن نه به نیسبات کردن، وه سوننهت به رون کردنموی حوکه که هاتوه رون کردنموی سمرتایی، له بمرتهوه قورنات لئی بی دنگ بووه، نهک پیچوانهی نموی بییت قورنات حوکه پی داوه، نموش نارتکی تره جیایه له کورتکردنی چار له (قصاص) تۆلدا، وه جیایه له دورخستنهوهی نموی پهلاماردههی که به ناسانت له دوی ناسانت دورته خرتتهوه، چونکه مهبست دورخستنهوهی زیانه که یستی، جا بۆیه نه گمر بگری به تینا دورخرتتهوه، به شمشی دورناخرتتهوه.

به لام نم دهست درتژی کمره به سیر کردنی حرام که ناکریت خوی لی بیارتزرییت، چونکه به شاراوویو فیلتهوه نه کریت، نموی جورتکی تره جیایه له گمل تاوانبارو پهلاماردههی که دهست درتژی یه که نه هاتوتهدی، وه نموی سیرکردنموی بوزوری به دزی یهوه نه کری، هر بۆیه نه گمر سیرکوار داوی نموی لی بگرییت که به لگه لسمر تاوانی نموی سیرکمره بهیتی شتیکی گرانه بۆی. وه نه گمر فرمانی پی بدریت به ناسانتترین شیوه دورخرتتهوه تاوانی دهست درتژی یه که به چار کردیمتی و سیری خاوه خیزانی کردوه نپروا به فیرو نه چیت.

وه شمربعدت و یاسای تمواویش نه بهمهیان و نه بهمهیان رازی نییه، کهواته چاکترین و گونجاوترین شت که بگری بس بی بۆ نیمو بۆ تاوانبار، نموییه که سوننهت هیناویستی نموی سوننهتی که به رنگاری نییمو بهرگر نییه بۆ راستی یستی یه کهمی، که نموییه هر بهردوچکه یهک لهویدابو تی بگری، جا نه گمر چارنکی دهست درتژکمر نموی زیانی پی ناگات له هاریشتنی نموی بهردوچکه دایه، وه نه گمر چارنکیش بووه دهست درتژی کردبوو لۆمهی کس نهکات خوی نه بییت، چونکه خوی چاری تووشی فوتان و له ناوچون کردوه، وه بهردوچکه هاریت ستمکار نییه برامبری، به لکو سیرکمر خائین و ستمکاره، وه یاسای نیسلام بهررترو تمواوتره نموی که مافی نموی کسه به فیرو بدات که تاوان برامبری کراوه شتی حورمستی کراوه نهیتوانیوه

تاوانه كان (الجنایات)

لوكاتهدا شایعت بینیت و بهانه بۆ سزادانه کھی دروست بکات؛ حوکمی خواجه که دایناوه لاسر پیغمبره کھی ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (المائدة: من الآية ۵۰).
واته: چ کسی دادوهرتره له خوا له حوکمیدا بۆ کسانیک که له یاسای خوا تنی بگهن و باوهر و یهقینیان ههبن.

(۳) کوشتن بۆ بهرگری کردن له گیان و مال و شهرف:

هرکس کسینک یا ناژه لیک بکوژی، له پیناوی پاراستنی گیانی خۆی یا گیانی کسینکی تردا، یا له پیناوی مالی خۆی، یا مالی کسینکی تردا، یا له پیناوی پاراستنی شهرف و ناموسیدا، نهوه هیچی لاسر نییه. چونکه دوورخستنوهی زیان له گیان و مال واجبیه.
جا نه گهر به کوشتن نه بوایه لهی دور نه نه کموتهوه، بۆ ههیه بیکوژنت و بکوژه که هیچی لاسر نییه.

موسلم له نه بوهره پیره نه گهرتتهوه خوا لهی رازی بیت که فرمویهتی: پیارتک هاته خزمهت پیغمبر (ﷺ) ووتی:

ئهی نیرراوی خوا نایا، نه گهر کسینک بیته سهرم بیهوی مالم بیات چی بکهه؟

فرمووی: ماله کمتی مهدهری.

ووتی: ئهی نه گهر شهری له گه لدا کردم؟

فرمووی: شهری له گه لدا بکه.

ووتی: ئهی نه گهر کوشتمی؟

فرمووی: شهید نه بیت.

ووتی: ئهی نه گهر من نهوم کوشت؟

فرمووی: نه چیتته ناگروه^(۱).

ئیبناو حزم فرمویهتی: هرکس بیهوی مالی کسینک به ستم بیات دز بیت یا کسسی تر. نه گهر توانی و بۆی لوا دهری بکات، وپئی لهی بگرت، نهوکاته بۆی رهوا نییه بیکوژی، جا نه گهر کوشتی نییه بکوژرتتهوه، بهلام نه گهر کهمترین پیشبینی کرد که دزه که پیش دهستی نهکات بۆی ههیه بیکوژی و هیچیشی لاسر ناییت، چونکه بهرگری له خۆی کردوه.

(۱) أحمد ۲/۳۶۰ و مسلم (۱۴۰).

تاوانه كان (الجنایات)

كسيتك ئىدديعاي ئموه بكات كه كوشتنه كهي لمبر ديفاع و بمرگري بووه

ئەگەر بكوژ ئىدديعاي ئموه بكات كه بۆسه تاوان لىكراوى كوشتووه لمبر ديفاع و بمرگري كردن لەگيانى، يا ناموسى، ئموه ئەگەر لەسەر قسه كهي شايت و بەلگهي هيتنا، قسه كهي وەرئەگيرت و تۆله و خوین بايي له كۆژ ئەكويت، بەلام ئەگەر شايتى نەهيتنا، قسه كهي وەرئەگيرت و كارەكهي ئەدرى بە خاوهن خوین: ئارەزوى خوینتى يا لىنى ئەبورتت يا تۆله لىئەكاتموه، چونكه نەسل رزگاربوونه هەتا تاوانبار كردن ئەچەسپت.

وه پرسیار له عەلى كرا خوا لىنى رازى بيت دەرباره كسيتك له گەل ژنەكەيدا پىسارتكى بينگانه بينيت و هەردوکیان بكوژت؟

فرموى: ئەگەر چوار شايت نەهيتنى لەسەر ئموه ئمو پىساوه له گەل ژنەكەيدا جووت بووه، ئەدرتتە دەست خاوهن خوین كه بىكوژتتوه.

جا ئەگەر بكوژ شايتى نەبوو، بەلام خاوهن خوین دانى بوەدا نا كه كوشتنه كه بەهۆى بمرگري بووه، ئموه لىپرسراوىيتى له كۆژ ئەكوي و تۆله خوین بايشى لەسەر لائەچت.

سەعیدی كورپ مەنصور له سونەنەكەيدا ئەگيرتتوه لەعومەر وە خوا لىنى رازى بيت كه رۆژك نانى نيوه رۆى خواردووه، كەابرايه كە بمره لای پای كردووه شمشیرتکی خوینساری بەدەستوه بووه، كۆمەلێكیش بە دوايوه بوون، كەابرا نەوہستا هەتا هاتە لای عومەر و دانیشت، ئوانى تریش هاتن و ووتیان: ئەى پيشهواى موسلمانان ئمو كەابرايه كسيتكى كوشتوين،

عومەر بە كەابراى فرموى: ئوانه ئەلین چى؟

كەابرا ووتى: ئەى گورەى موسلمانان من بەم شمشیره لەنیتوان رانەكانى ژنەكەم داوه ئەگەر كسيتك له نیتوان رانەكانيدا بووه كوشتومه.

عومەر بە كۆمەلەكەى فرموى: ئمو كەابرايه چى ئەلێت؟

وتیان: ئەى گورەى موسلمانان ئمو كەابرايه كه شیره كەى وەشاندووه بەر ناوقەدى پىساوه كه كوتووه له نیتوان رانەكانى ژنەكەىدا.

عومەر شمشیره كەى له كەابرا گرت و پای وەشاندا، له پاشاندا دایموه دەست كەابرا فرموى: ئەگەر دووبارەيان كردهوه تۆش دووبارەى بکەرەوه.

تاوانه كان (الجنایات)

له زوبهیرهوه نهگیرنوه که جارنکیان له سویاکهی دوا نهکوی و کمنیزه کینکی له گهتدا نسیت. دوو پیار دینه سمر ری و نه لاین: شتیکنان بدهری، نهمیش نمو خواردهی پی نسیت بزیان ههتندا. نه لاین: نمو کمنیزه کمان بدهری. نهمیش شمشیرنکیان لیتندا همدوکیان لهت نهکات.

نیینو تهیییه ووتیهتی: نه گمر بکوژ بلیت پهلاماری دراوه له لایمن کوژراوه، بهلام کس و کاری کوژراوه که نینکاریان کرد لهو قسهیه، نه گمر هاتو کوژراو به پیاوچاک ناسرابوو وه له شوتینکدا کوژرابوو گومان له بی تاوانی نهکرا. قسهی بکوژ وه رناگیر.

بهلام نه گمر کوژراو به پیاوخراب ناسرابوو بکوژیش به پیاوچاک، قسه قسهی بکوژ له گهت سویندانی، به تاییهتی نه گمر زانرابوو جاری تر ری پی گرتوو.

دهستبهری نمو شتانهی ناگر له ناریان نسیات

کسیک له مالتی خزیدا ناگر بکاتموه وه عادهتی خزی، بهلام با پریشکی بلاوبکاتموه و بهو پریشکانه کسیک یا مالتی کسیک بسوتینتی، نمو کسه دهستبهر ناییت.

وه کیع نهگیرتتموه له عبدالعزیزی کوری حوصهینموه له یه حیای کوری یه حیای غهسمانییموه ووتیهتی:

پیاونک ناگر بو خزی نهکاتموه پریشکه کی ده رنه چیت و شتی دراوسییه کی نسوتینتی، نه لاین: نمو کیشیه نهوسن بو عبدالعزیزی کوری حوصهین نهمیش بو نوییموه: پیغهمبهر ﴿﴾ فرمویهتی: (العجماء جبار) وه من رام وایه که زبانی ناگریش به فیرو همدو نپروات.

لهناوبردنی کشتوکالتی خه لک

نه گمر کسیک زوییه کی خزی زیاد ناوبدات و کشتوکالتی دراوسییه کانی لهناوبرد نمو کسه دهستبهر زامنه.

بهلام نه گمر ناوه که له لایه کموه داشکا و پی نهمزانی دهستبهر نییه، چونکه له لایمن نمووه دهست درتژی نمبووه.

نوقوم بوونی کشتی

نه گمر کسیک کشتیه کی هبوو خه لک و کلهو له پی نهمپراندهوه، کشتیه که بی نمووه دهستی خاوهنی تیداییت نوقوم بیت وه همرچی تیدایه لهناوبچیت، نمو کسه زامن و دهستبهر ناییت.

بهلام نه گمر به هزی خویموه نوقوم بوو نمووه دهستبهره.

ده‌ستمبری پزیشك

زانایان جیوازی‌یان نییه له‌ه‌دا نه‌گهر کسینك شاره‌زایی نه‌بوو له پزیشكیدا وستی کسینك چاره‌سەر بکات به‌لام به ده‌رمانه‌کانی نه‌و توشی عه‌یبداری‌یه‌ک بوو، نه‌و کابرایه له‌پرسراوه به‌رامبەر نه‌و تاوانه‌ی، وه ده‌ستمبره به‌پیتی نه‌و زیانه‌ی داوتتی، چونکه به‌و کاره‌ی به‌ده‌ست درێژکار دا‌نه‌نری، وه نه‌بێ له‌ مالتی خۆی نرخه‌که‌ی بدات.

به‌پیتی نه‌وه‌ی عممیری کوری شو‌عه‌یب له‌ باوکی‌مه‌وه له‌ باپیری‌مه‌وه نه‌گه‌یترت‌مه‌وه که پینغه‌مبەر ﷺ فرمو‌یه‌تی: (من تطبب، و لم يعلم منه قبل ذلك الطيب، فهو ضامن) رواه أبوداود، والنسائي، وابن ماجه^(١).

واته: کسینك خۆی بکات به پزیشك و له‌وه‌په‌تیش به پزیشك نه‌ناسرایت. ده‌ستمبری هەر زیانیکه که بیدات.

وه عبدالعزیزی کوری عوممیری کوری عبدالعزیز ووتیه‌تی: هه‌ندێ له‌و کۆمه‌لانه‌ی که نه‌هاتنه لای باوکم بزێان گه‌یترامه‌وه که پینغه‌مبەر ﷺ فرمو‌یه‌تی: (أیما طبیب تطبب علی قوم لا یعرف له تطبب قبل ذلك، فأعنت فهو ضامن) رواه أبوداود^(٢).

واته: هەر پزیشکیتک خۆی کرده پزیشکی خه‌لکی و له‌وه‌په‌تیش به پزیشك نه‌ناسرابو، و زیانی گه‌یاند به نه‌خۆشیتک نه‌و کسه ده‌ستمبره.

به‌لام نه‌گهر پزیشکه‌که هه‌له‌ی کرد، له‌کاتیتکدا زانا‌بوو له پزیشكیدا، زانایان رایان وایه که نه‌بێن خۆین بایی بدات، وه لای به‌شی زۆریشیان خۆین بایی‌یه‌که‌ی له‌سەر خزم و کسه‌ی پزیشکه‌که‌یه^(٣).

وه وتراوه: نه‌بێ له‌ مالتی پزیشکه‌که خۆین بایی بدریت.

وه دانانی ده‌ستمبره بوون و له‌بەر پاراستنی رۆحه‌کانه، وه ناگادار کردنه‌وه‌ی پزیشکه‌کانه بزێ نه‌رکه‌کانی خۆیان و هه‌رگرتنی هوشیاری پیتوست له‌و کارانه‌یاندا که په‌یوه‌ندی هه‌یه به ژبانی خه‌لکه‌وه.

(١) أبوداود (٤٥٨٦) والنسائي (٥٣/٨) وابن ماجه (٣٤٦٦).

(٢) أبوداود (٤٥٨٧).

(٣) وه نه‌گهر نه‌خۆشه‌که مرد پزیشکه‌که نا‌کوژرت‌مه‌وه، به‌لام خۆین بایی پیتوست نه‌یه‌ت، چونکه چاره‌سەر کردنه‌که به تیزنی نه‌خۆشه‌که بوو.

وه له مالیکوه نه گټرنهوه: که پزیشکه که هیچی لسمر ناییت.

پیاویک ژنه کهی خوی بدرینتی

نه گمر پیاویک چوه لای ژنه کهی و لاقی کرد و دراندی. جا نه گمر نهو ژنه گموره بوو به جوړتک که نافرتهی وهک نهو میړدی نه کردو توانای چونه لای همبوو، نهو پیاوه ده ستمبر ناییت. به لآم نه گمر بچووک بوو، و نافرتهی وهک نهو بو شوکردن و چونه لا نه نه شیا. نهو پیاوه نه بیخ خوین باییه کهی بدات.

وه دراندن لیتره دا مانای نمویه که نهو په ردهیه بدرینتی که له نیوان کوم و پیتشدا ههیه.

دیواریک بکوی بسمر کسینکداو بیکوژت

نه گمر دیواریک لار بوو بزه بو لای رینگای گشتییموه، یا بولای مولکی کسینکوه، لمپاشاندا بکویت بسمر کسینکداو بیکوژت. نهوه نه گمر له پیتشوه داوا له خاوه نه کهی کراییت نهو دیواره لا بدات و ده سلاتی چاک کردنی همبوو، به لآم چاکي نه کردبوو، همرچی به هوی روخاندنی نهو دیواره وه لمانوچوو خاوهن دیوار ده ستمبره، به لآم نه گمر کس داواي لینه کردبوو ده ستمبر ناییت.

وه ریوايه تی نه شهب له مالیکوه: نه گمر ترسی روخاندنی گه شته پله یهک که کس نهمین نه نه بوو لهوهی که نه گمر بروخی بی زبان نه بییت، همرچی زیانیک به هوی نهوه روید خاوهنی ده ستمبره، له پیتشوه داواي چاک کردنی لی کراییت یا نه کراییت، شاید هه بی لسمری یا نه بییت. وه بمانوانگترین روایت له نه حمده وه، وه روون ترین راو بوچوون لای شافیعیه کان نمویه که خاوهنی ده ستمبر ناییت.

ده ستمبری بیرهلکن

نه گمر کسینک بیریکي هه لکنه نو کسینکی تری تی کفوت، نهوه نه گمر له ملکی خویدا بوو یا له ملکی کسینکی تر دا بوو، به لآم به پرسى خاوهنی هه لی کمندبوو ده ستمبر ناییت.

به لآم نه گمر له مولکی کسینکی تر داو بین پرسى خاوهنی هه لی کمندبوو ده ستمبر نه بییت، به لآم نه گمر له مولکی خویدا بوو، یا به پرسى خاوهن مولک بوو، یا له زوی بین خاوهن و ورتاندا بوو، ده ستمبری لسمر نییه، به پیی فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرموده تی: (البئر جبار) واته: نه گمر بیره که بهو شیویه بوو همرچی تی کفوت خوینی به فیرو نهروات و خوین باییه نییه، وه مالیک ووتوه تی: نه گمر له شویتیکدا بیره کهی هه لکنه که عادهت و ابوو لهو شویتاندا بیر هه لکنه کمندرا ده ستمبر نییه، به لآم نه گمر زیاده روی کردبوو له هه لکنه دنیا نهوه ده ستمبره.

تاوانه كان (الجنایات)

وه نه گمر کسیتک به کسیتکی موکولله فی وت بچۆ ناو نمو بیره، یا بچۆ سفر نموداره، نمو کسهش به قسمی کرد و به چونه ناویره که یا به چونسمر داره که مرد، نمو کسه دستمبر ناییت چونکه زۆری لی نه کردوه.

وه همروه ها نه گمر حاکمیتک کسیتک به کری بگری بۆ نموکاره، هر دستمبر نییه لمبر نمبونی تاوان و دهست درتزی لموه.

وه نه گمر کسیتک خۆی یا کورتکی دایه دهست مهلموانیتک که به چاکیش مهلمی نمرانی کهچی خنکا، نمو مهلموانه هیچی لمسر ناییت.

پرس کردن بق بردنی خوارده معنی و شتی تر

جمعاوهری زانایان بۆ نمو چون: که دروست نییه کس ناژهن و مالاتی کس بدوشیت بمبئ پرسى خاوهنى. به لام نه گمر ناچاربوو و خاوهنى ناماده نمبوو، بۆی هیده شیره کهى بدوشى و بیخواتموه و دوايى نرخه کهى بدات به خاوهنى.

وه همروه ها هممو خوارده معنییک و میوهو بمری درخت که به داروهویه هر بو شتویهیه، چونکه ناچارى مافى کس نافوتتینى.

مالیک نه گپرتموه، له نافیعموه، له نینو عومرهوه، که پیغمبمر ﷺ فرمویتى: (لا يَحْتَلِبْنَ أَحَدٌ مَّاشِيَةً أَحَدٍ بغيرِ إذنه. أوجب أحدكم أن يوتى مشرته فتكسر خزانته، فينتقل منها طعامه، وإنما تخزن لهم مواشيهم أطعماتهم، فلا يحتلبن أحدٌ ماشيةً أحدٍ إلا بإذنه)^(۱).

واته: کس بمبئ پرسى خاوهنى ناژهن، ناژله کهى نمدوشى، نایا کس له تئوه حمزنه کات یه کیتک بجیتته ناو ژوره کهیموهو شوئنی قایم کردنى خوارده کهى بشکیتن و بیسات، جا گوانی ناژله کانیشیان شوئنی قایم کردنى خوارده معنی به کانیان و خوارده معنی به کانیان بۆ هه لته گرن، لمبر نمو کس بمبئ پرسى خاوهنى ناژهن، ناژهن نمدوشیت.

شافیعی فرمویتى: دستمبر ناییت، چونکه به ناچاربوون دهستمبربوون له کۆل نه کهورت، لمبرنموه یاسادانمری نیسلام رتگی داوه به کسیتک که ناچار بیت، وه رى پى دان و دهستمبری کۆنابنموه.

(۱) أحمد (۶/۲) والبخاري (۲۴۳۵) ومسلم (۱۳/۱۷۲۶) ومالك في الموطأ (۳۵۵).

سوتند دان (القسامة)

مهېست له (قسامة) سوتنددانه.

شپوهی سوتنددانه که نمویه: کهسټک به کوژراوی نمدوژرتتموه کس نازانی کټی کوشتویمتی. جا نو کوژمه لټی گومان هدیہ بکوژه کهیان له ناردایه، یهک یهک سوتند نمدرتن، بعمرجن نیشانه یهکی ناشکرا هېیت که نو کوژمه له یه کیکیان یا هموویان دهستیان له کوشتنیدا هېیت. وهک نموی کوژراوه که له ناردایه کوژمه لټیکدا بیت که دوژمنی بن، وه نو کوژمه له کسیش تیکه لټیان نهییت.

یا کوژمه لټیک کوژبمنوه له مالټیک دا یا له بیابانټیکدا، کهسټیک له ناردایاندا بکوژرتت یا له نریکیانوه کوژراییت، وه پیاوړیک هېیت دهستی خویناوی بیت.

جا نه گهر کوژراوه که له ناردایه کدا بیت یا له ړنگایهک له ړنگاکانیدا بیت، یا نریک نو ناردایه بیت، نو دانیشتوانه هموویان سوتند نمدرتن، بهلام نه گهر لاشمی کوژراوه که له نیوان دوو ناردایه بیت، (قسامة) لاسر نمویان بهجن دیت که نریک تره له لاشمی کوژراوه کوه.

وه چوټییمتی (قسامة) یش بهم شپوهیه دهییت:

خاوهن خوین دیت پهجا پیاوړ لوو ناردایه هه لټه بټرتت که سوتند بخون به خوا نموان نهیان کوشتوهو نازانن کټی کوشتویمتی.

جا نه گهر سوتندیان خوارد خوین باییه کهیان له کوژ نه کمریت، بهلام نه گهر سوتندیان نه خوارد نموه خوټنی نو کوژراوه پټویست نهییت لاسر هموو دانیشتوهو کان.

بهلام نه گهر روون نمبووه کټی کوشتویمتی خوین باییه کهی لاسر (بیت المال) نهییت.

نو ړټیازه عمره بییی نیسلام بریاری لاسر مانوهی داوه

پیشان (قسامة) له سردهمی نه فامیدا کاری پټ نه کرا، جا که نیسلام هات بریاریدا لاسر مانوهی بو شپوهیه که هېبوه.

وه حکممتی بریاره کهی نیسلام لاسر مانوهی (قسامة)، نمویه که (قسامة) دیارده یه که له دیارده کانی پارستنی سمر، وه بټ نموهی خوټنی کوژراو به فیږ نپروات.

بوخاری و نسائی له نیبنو عبباسموه، خرا لوټیان پازی بیت ته خرعیان کردوه که فرمویمتی: یه کم (قسامة) که کرا لاسردهمی نوازیدا بوو:

کابرایه کی قوره یشی پیاوړیکی له بنی هاشم به کړی گرت ووشتی له گه لدا بلموه ړټنی نموش له گه لټیا ووشره کانیان برد بټ لوه ړ له ړنگا کابرایه کی بنی هاشمی توش نهییت که قوټفی جوالی

تاوانه كان (الجنایات)

وشره كهی نه پچریت. هاوار نعبات بۆ كابرای به كړئ گپراو كه له بڼی هاشمه پتوه نديكي بداتن قوئقی جمواله كهی پی بیستیتموه نعویش نهیداتن.

كاتن ووشتره كان لانه دن بۆ حوانوه ووشتره كان نه بستنموه خاوهن ووشتر نه لیت: پمتی نهو ووشتریان كوا نعویش نه لیت: پمتی بستنموه نه بووه.

خاوهن ووشتر نه لیت نهی پته كهی كوا؟ له پاشاندا داردهسته كهی تن ته گرت نهی كوژت و به جی نه هیلن. هیتشتا گیانی ده رناچیت كابرایه كی یه مهنی به لایدا تن نه پچریت.

به یه مهنی یه كه نه لیت: نه مسال نه چیت بۆ حه ج؟

نعویش نه لیت: به تمنایم. به لام لعوانشه بچم.

نه لن: نایا په یامیتك له منموه ناگه یه نسته مه ككه ههركاتيك بۆت رتك كهوت؟

نعویش نه لیت: به لنی نه یگه یه نم.

نه لیت نه گهر چوویت: هاوار بكه. نهی قوره یش. نه گهر وه لامیان دایتموه بلن: نهی نالی بڼی هاشم، نه گهر هاتن به ده ننگتوه، پپرسه نه بی طالب كامه یه و پی بلی فلانه كس فلانه كسی له سر په تیکي ووشتر بستنموه كوشتوه.

له پاشاندا به كړئ گپراوه كه نه مریت.

كاتن كابرای خاوهن ووشتر دیتموه، نه بو طالب نه چیته لای و نه لنی هاوه له كه مان چی به سر هات.

نعویش نه لیت: نه خۆش كهوت و مرد، منیش به جوانترین شیوه سروکاری شاردنموه یم كرد.

نه لن: نهو كاره هه ر له تو نهو هیتموه.

ماوه یه كی به سردا تن بهر نه بیست نهو پیاهوی كوژراهه كه رای نه سپیرو، نه چن بۆ حه ج.

هاوار نه كات: نهی قوره یش.

نه لیتن: نهوانه قوره یشین.

نه لن: نهی نالی بڼی هاشم.

نه لیتن: نه مانه بڼی هاشم.

نه لن: نه بو طالب له كوئی یه؟

نه لیتن: نهو نه بو طالبه.

تاوانه كان (الجنایات)

نه لیت: فلانه کس رای سپاردوم پیامینکت پی بگه یه تم نعویش نهویه: فلانه کس کوشتویمتی
لسمر پمیتیکی ووشر بهستنهوه. نهبو طالیب نهچیتته لای کابراو پی پی نه لیت: لم سیانه یه کیتکیان
هه لیریره.

نه گمر حمز نه کوی سمد ووشر بده. چونکه هاره نه کمان تو کوشتوته، وه نه گمر حمز نه کوی په نجا
پیاو له هوزه کت سویند نه دین که بلین تو نعت کوشتوه.

نه گیتا نعت کوژینسه وه له جیاتی نهو کوژراوه مان، کابراش هاته لای هوزه کوی و پی پی
راگه یاندن.

نهوانیش ووتیان: سویند نه خزین.

ژنیکوی بنی هاشم هاته لای نه بی طالیب که ژنی پیارنک بوو لهوان و کوپنکی لیتی هه بوو
ووتی:

نه بی طالیب حمز نه کم پیارنکی تر بجهیته جنی کوره کم و په نجا پیاره کوی پی تهواوبکوه
کوپری من سویند مده له جیته کدا که سوینده کان خاوه نه که یان نه گرن، نعویش کاره کوی به گوئی
کرد، له دواییدا پیارنک لهوان هاته لای ووتی:

نه بی طالیب په نجا کست نهوینت له جیاتی سمد سمر ووشر سویند بخوات که هدریه که یان
دوو سمر ووشری بهرته کمویت.

نهوه دوو ووشری خوم و سویندم مده، چونکه سویند خواردن خاوه نه کوی نه گرت، نعویش دوو
ووشره کوی لیتوه رگرت.

به لام چل و هشت کسه کوی تر هاتن سویندیان خوارد. نیبنوعه بیاس خوا لیتیان رازی بیت
فرمودیتی:

بهو زاتهی گیانی منی به دهسته، سال نه گمراهه بهسریاندا، لهو چل و هشت کسه چاو
تروکیننیران لی نهما (مردن)^(۱).

جیاوازی زانایان له هوکمی (قسامة) دا:

زانایان جیاوازی یان هیه له پیوست بوونی هوکمی (قسامة) دا، جهماوه ری زانایان ووتوانه:
پیوسته هوکمی پی بکری.

(۱) البخاری (۳۸۴۵) والنسانی فی السنن الکبری (۶۹۰۹).

وه كۆمهلتىكى تر ووتويانه: دروست نويه حوكم پى كردنى.

ئىبنوروشد له كىتیبى (بداية المجتهد) دا ووتوبهتى: حوكم پى كردنى به گشتى، زانايانى وولاتانى ئىسلامى گفتيان لىسر داوه، وهك مالىك و شافىعى و ئىبو حنىفىو، نهحمد و سوفيان و داودو هاره له كانى، وه گه لى كسى تر له زانايانى وولاتانى ئىسلامى.

وه كۆمهلتىكى تر له زانايان ووتويانه: دروست نويه حوكم پى كردنى لهوانه: سالىمى كورى عبدالله و ئىبو قهلابو، عومىرى كورى عبدالعزىز، و ئىبنو عولهىرىسه. وه پشتيوانى جىماور ئوهيه كه سابت بووه له پىنهمبروه ﷺ له حدىسه كى حوهىسه و موحدىسه. كه ئىم فرمودهيه نههلى حدىس رىكن لىسر ئوه كه صحىحه، به لام جىاوازى هدىه له زاراوه كانىدا.

وه پشتيوانى كۆمهلتى دووم له دروست نهبوونى كار پى كردنىا ئوهيه كه (قسامة) پىنچوانى (اصول) بنهماكانى ياساى ئىسلامه كه ئىجماع هدىه لىسر راستى بهتىيان، جا لهو بنهمايانه: ئوهيه كه نايىت كىس سوتند بجات لىسر شتىك كه به تىواوى نهىزانىت، يا خوى نهى بىنىت، جا كه ئاوايه چۆن سىر بهر شتىارى خوتن سوتند نىدرىن، له كاتىكدا كورژاوه كه يان نهدىوه، بهلكو جارى وانىبىت نىمان له شارىكن و كوشتنه كه له شارىكى تر نىبىت.

لهبىر ئوه بوخارى له ئىبو قهلابوه نهگىرتىوه:

كه عومىرى كورى عبدالعزىز رۆژنىك شوتنى خوى بو خىلك ده رىخت، له پاشاندا رىى دا به خىلكه كه بچنه لاي، پاشان لىتى پرسىن ئىوه چى نه لىن ده رىارهى (قسامة)؟. خىلكه كه به جارىك ووتىيان: ئىمه نه لىتىن (قسامة) تۆلىسندن پىى ههقه. وه خىلىفه كان تۆله يان پىى سفىدوه.

عومىر فرموى: ئىبو قهلابه تۆ چى نه لىتىت؟ وه واى لى كردم خىلك همىوان سىرم بكن.

منىش ووتىم: ئىمى نه مىرى موسلمانان، گىوره پىاوانى عىره ب له خزمىتتان، وه سىرۆكى سوپاكانىشت له دهوره.

ئايا نه گىر په نجا پىاو لىردها شايىتى بدن لىسر پىاوتىك كه له دىمشق زىناى كردوهو چارىشيان پىى نه كىوتوه، ئايا تۆ ئىو پىاوه ره جم نه كهىت؟
فرموى: نه..

ئىلى ووتىم: ئىمى نه گىر په نجا پىاو شايىتى بدن لىسر پىاوتىك كه له (حص) دزى كردوهو چارىشيان پىى نه كىوتوه، ئايا تۆ ده ستى نه بىرت؟

فرموی: نه..

وه له هندی ریوایت دا هاتوو:

تهلی ووتم: نهی چۆن نهگمر لای تۆ شایمتی بدن که نمو پیارهی کوشتوو له فلانه شوین
نهوایش لای تۆن. نهچی تۆلهی پئی بسینی؟

تهلی: نینجا عومسری کوری عبدالعزیز بۆ بهشهکانی وولاتی ئیسلامی نووسی دهبرارهی
(قسامة) سوتنددان، نهگمر دوو شایمتی دادپهروهریان هینا لیسری: که فلانه کس کوشتویمتی
تۆلهی لی بکهنموه، بهلام به شایمتی پهجا پیاری لای خۆیان ناکوژرتتوه که سوتندی لیسر بخۆن.

وه همروهها کۆمهلی دووم وتویانه: که له بنهماکانی یاسای ئیسلامه: که سوتند خواردن کار
ناکاته سر خوین رشتن و کوشتنموه، وه کاری پئی ناکریت، وه همروهها وتویانه: لسو بنمایانه
نوهیه: که داواکار (مدعی) نمبن شایمت و بهلگه بهینتی، وه نهوی ئینکاری کرد سوتند بدریت.

وه له بهلگهکانیان نوهیه که: تهلین لم فرمودانددا نهگپراوهتموه که پیغمبیر ﷺ حوکی
به قسامه کردیت، بهلکو نوه حوکیکی سهردهمی نهفامی بووه، وه پیغمبیر لهگهلیانا
دلهرمی نواندر نیشانی دان که چۆن ناییت حوکی پئی بکریت لیسر بنهماکانی ئیسلام.

لبرتهوه پئی فرموون: نایا پهجا پیار له ئیوه سوتند نهخۆن؟ (مبستم خاوهن خوتنهکانه که
نمنصار بوون) نهوایش وتیان: چۆن سوتند لیسر شتیک بخۆین که نمان بینیه؟ فرموی:
جولهکهکان سوتند نهخۆن بۆتان.

وتیان: چۆن سوتندی نمو بیباوهپانه وهرتهگیرین؟

وتویانه: نهگمر نمو سوتندخواردنه سوننهت بویه با چاریشیان پئی نهکوتایه، نمو پیغمبیر
ﷺ پئی نهفرموون: سوننهت وایه.

ئیبو رشد نهفرموت: نهگمر نم فرمودانه دهق نمبن لهبارهی حوکم کردن به (قسامة)، وه
لینکدانموه تهئویل ریپان پئی بمریت، نمو تهئویل کردنیان و گپرانموهیان بۆ بنهماکانی ئیسلام
باشته.

بهلام نهوانمی گفتیان داوه لیسر حوکم کردن به (قسامة) به تایبمتی مالیک، رای وایه که
سوننهتی (قسامة) سوننهتیکی تاکه له خۆیداو تایبتهکمه بۆ بنهماکان، همروهه هموو نمو
سوننهتانهی تایبتهکرن.

تاوانه كان (الجنایات)

وه رای وایه که هویه کھی پاراستنی خویننه گانه، چونکه له کاتیکدا خوین رشتن زور نسییت و شایهتی دان لیسری کم نسییتوه، لمبر نهوی بکوژ بۆ شونیتیک نه گمپئ بۆ نو کسمی که نه یوی بیکوژی تئیدا چۆلوانی بیت، نم سوننمه دانراوه لمبر پاراستنی خوینی خه لک.

به لام نم هویه جمرده و رتگریش نه کموتته ناری، چونکه دزو جمرده شایهتی دان لیسریان گرانه. لمبر نهویه مالیک شایهتی رووت کراوه کانی لیسر جمرده کان به دروست داناره، له گه ل نهوه شدا که پینچوانه بنهماکانی شرعه، نموش بهوی که رووت کراوه کان به (مدعی) داواکار دانمترین لیسر رووت کرد نهویه کیهان - تموار -

تممن کردن (التعزیر)

۱- پیناسه کھی:

(تعزیر) دیت بهمانای به گموره دانان و یارمهتی دان، وه فرموده ی خوی گموره: ﴿لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ﴾ (فتح الآیة ۹) واته: بۆ نهوی باوه به خواو پینغممبیره کھی بهیتن و یارمهتی پینغممبیره کھی بدن و ریزی لی بگرن.

وه همروه ها به مانای سوکایهتی پین کردنیش دیت، نموتری: فلان کمس فلان کسمی (تعزیر) کردوه، کاتیک سوکایهتی پین بکات لمبر تممن کردن لیسر تاوانیک که نه بخامی داوه. وه مهبست به (تعزیر) له شرعدا: تممن کردنه لیسر تاوانیک که نه تۆلهی لیسره نه برستی (کفاره).

واته سزایه که بۆ تممن کردن و پموره ده کردن حاکم داینمئ لیسر تاوانیک یا گوناھینک که شرع سزای بۆ دانمناوه.

یاخود سزایه کی بۆ داناره، به لام ممرجه کانی جی به جی کردنی تیندانییه، وه په لاهاردانی نافرته و زینا له گه لدا نه کردنی، یا دزینی شتیک که دهستی لیسر نابروتن، یا تاوانیک تۆلهی لیسر نسییت، یا ژن سواری ژن بویت، یا تۆممت هه لبهستن بۆ کسینک جگه له تۆممتی زینا چونکه سه ریپچی کردن سی جۆره:

۱- جۆرتکیان حمددی لیسره و کفارهتی لیسر نییه، وه که نه حمددانهی له پینشوه باسکران.

۲- جۆرتکی تریان کفارهتی لیسره و حمددی لیسر نییه وه: چونه لای ژن له رۆژی ره مزان، وه له کاتی نیحرامدا.

تاوانه كان (الجنایات)

۳- جۆرنکی تریان نه بریتی لهسره نه همددی لهسره: وهك نمو سهریتیچی کردانهی باسمان کردن که تنها تممن کردن پیوسته.

(۲) دانانی تممن کردن له یاسای نیسلام دا:

بناغهی دانانی تهعزیر له یاسای نیسلامدا نهویه که نهبو داود و (ترمذی) و نسائی و بیهقی له بهزی کوری حکیموه گپراویانهتموه له بارکییموه له باپهیهیه که پیغمبهر ﷺ لهسر سهریتیچی خهلکی بهند کردوه. حاکم به صحیحی داناره^(۱).

وه نمو بهندکردنهی بۆ نیحتیات بووه ههتا راستی دهرکویت.

وه بوخاری و موسلیم و نهبوداود تهخریجیان کردوه، که هانی کوری نهیار خۆی گوئی له پیغمبهر ﷺ بووه فرمویهتی: (لا تجلدوا فوق عشرة أسواط، إلا في حد من حدود الله تعالى)^(۲).

واته: له ده قامچی زیاتر مهدهن له کس لهسر تممن کردن، جگه لهو تاوانانهی که همددی شهعییان لهسره.

وه سابه که عومهری کوری خهططاب خوای لی پازی بیست خهلکی به سهرتاشین و دوورخستنوهو لیدان تممن نهکرد. وه ههروهها دوکانی تارهق خۆرهکانی نهسوتاند، وه نمو دیهاتانهی نهسوتاند که تارهقیان تیندا نهفرۆشرا، وه کۆشکهکهی سهعدی کوری نهیبی وهققاصی سوتاند له کوفدا، کاتی خۆی له خهلك گرتبۆه تیدا.

وه دورپهیهکی دروست کردبوو لهو کهسانهی نهدا پهی که شایستهی لیدان بوون. وه خانویهکی دانابوو بۆ بهندیخانه، وه دای له شیوهنکمر و نهوانهی نهیان لاواندهوه بۆ مردوو ههتا قژی دهرخست.

وه ههرسنی پیشهواکه ووتوبانه: تممن کردن واجب.

وه شافیعی ووتویهتی: تممن کردن (واجب) نیه.

(۱) أحمد (۲/۵) وأبوداود (۳۶۳۰) والترمذی (۱۴۱۷) والنسائی (۶۷/۸) والحاكم (۱۰۲/۴) والبيهقي (۵۳/۶).

(۲) أحمد (۴/۳) والبخاري (۶۸۵۰) ومسلم (۱۷۰۸) وأبوداود (۴۴۹۱) والترمذی (۱۴۶۳) وابن ماجه (۲۶۰۱).

(۳) حکمتمی دانانی تمعی کردن و جیاوازی له نیوان تمعی کردن و حدود:

نیسلام تمعی‌کردنی داناره بز تمعی‌کردنی سرینچی‌کمران و درچووان له یاسا، کواته حکمتم له دانانی تمعی‌کردندا وه حکمتمی دانانی حمدده شرعی‌یه‌کانه که له پیشوه باس کران، به‌لام تمنها له سنی پرووه جیاوازی هدیه له‌گه‌ل حمدده‌کاندا.

۱- حمدده شرعی‌یه‌کان خه‌لک هممو یه‌کسانن تیئاندا، به‌لام تمعی‌کردن بپیتی جیاوازی‌یان نه‌گوزیت.

جا نه‌گمر پیار چاکیک هه‌له‌یه‌کی کرد، دروسته چارپوشی بکری له هه‌له‌کی، وه نه‌گمر سزاش بدریت لیسری نمبی سزاکمی سوکتر بیت لیسزای نمو کسانمی وه‌ک نمو نین له پیار چاکیداو نمو هه‌له‌یه نه‌کمن.

نه‌حمدو نه‌بودارد و نسانی و به‌یه‌قی نه‌گیزنه‌وه که پیغمبر ﷺ فرمویستی: (أقيلوا ذري الهينات عشراتهم، إلا الحدود)^(۱).

واته: له هه‌له‌ی پیارچاکان چارپوشی بکمن، مه‌گمر له تو‌له‌دا بیت.

واته: نه‌گمر پیارونک هه‌له‌یه‌کی کردو نمو پیاره خراپمی لئوه نه‌نزاندر، یا تاوانیتی بچووی کرد. یا ملکه‌چی یاسا بوو، به‌لام نمو یه‌کم هه‌له‌ی بوو، لئی مه‌گرن. وه نه‌گمر هر لئی‌گرتن پتویست بوو، نمبی به سووکی لئی بگیری.

۲- حمدده شرعی‌یه‌کان تکاکردن دروست نییه تیایاندا، دواي نمو خراپه به‌ردهم حاکم، به‌لام تمعی‌کردن له به‌ردهم حاکمیشدا دروسته تکای بز بکرت.

۳- نه‌گمر کسینک به سزای تمعی‌کردن مرد نمو کسمی تمعی‌کمی کرده زامنه، عومبری کوپی خه‌ططاب خوای لئی‌پازی بیت نافرته‌یتی، ترساند نمویش له ترسانا مندا‌له‌کمی له‌بار چو، عومبر خوین بایی کوزیه‌له‌کمی دا.

نموجهنیغه و مالیک ووتویانه: نه ده‌ستبیری تیدایه نه هیچ شتیک، چونکی تمعی‌کردن و حمددی شرعی لهو باره‌یه‌وه وه‌ک یه‌کمن.

(۴) شیوه‌ی تمعی‌کردن:

تمعی‌کردن به قسه نه‌بیت: وه‌ک توره‌بوون و قسه پین ووتن و ناموزگاری کردن.

(۱) أحمد (۱۸۱/۶) وأبوداود (۷۳۷۵) والنسائي في الكبرى (۷۲۹۴ و ۷۲۹۳) والبيهقي (۲۶۷/۸).

تاوانه‌کان (الجنایات)

وه به کرده‌وش نئییت به پی‌ی نمو حالی که پیوستی نه‌کات، وه همروه‌ها به لیندان و بندگان و پیوندکردن و دورخستنموه و دابرین له خه‌لکی و شکاندن نئییت. نمو داود نه‌گپرتنموه که کسینکی نیره‌موکیان هینا بز لای پیغمبر ﷺ که دست و قاچی له خمنه گرتبوو.

پیغمبر ﷺ فرموی: نمه چیه‌تی؟

وتیان: خوی وه کو ژن لی نه‌کات.

پیغمبر ﷺ فرمانی دا دوریان خستوه بز به‌قیع.

وتیان: نهی نیرراوی خوا! بیکوژین؟

فرموی: (انی نهیت عن قتل المصلین)^(۱).

واته: من کوشتنی نریژکهرانم لی قده‌غه کراوه.

و دروست نئییه تممنی کردن به ریش تاشین و خانو تیک دان و هه‌لکه‌ندنی باغ و کشتوکال و به‌روبووم و دره‌خت.

وه همروه‌ها ناییت به لوت قرتاندن و گوی برین و لچ برین و سه‌ره‌نجه برین، چونکه نهمانه له هیچ سه‌حابه‌یه‌کوه نه‌یستراوه که کردییتیان.

(۵) زیاتر له‌لیندانی ده قامچی له تممنی کردندا:

له پیشموه له حمیدسه‌کهی هانینی کوری نه‌یباردا باس کرا که له تممنی کردندا ناییت له ده قامچی زیاتر له کس بدرت.

نه‌حمد و له‌یث و نیسحاق و کومه‌لنیک له شافیعی‌یه‌کان له‌سمر نوه رژیشتون و ووتویانه:

دروست نئییه له ده قامچی زیاتر له کس بدرت له تممنی کردندا وه‌ک یاسادانیری نیسلام بریاری له‌سمر داوه.

وه مالیک و شافیعی و زهیدی کوری عه‌لی و کومه‌لنیک تر بز نوه چون که دروسته له تممنی کردندا له ده قامچی زیاتر له تاوانبار بدرت، به‌لام ناییت بگاته که‌مترین حمیدی شرعی.

(۱) أبوداود (۴۹۲۸).

تاوانه‌کان (الجنایات)

وه هندیك ووتویانه: ناییت تمعی کردن له هیچ تاوانیکدا بگاته رادهی حمد لمر تاوانهدا. وه ناییت سیرکردن و دست دان له نافرته بگه‌یمنرته حمددی زینا، وه دزی کردن له شتی نپارتزراو بگه‌یمنرته حمددی دست برین.

وه ناییت خوین دان به‌بی تاوان هلبستن بگه‌یمنرته حمددی قهذف.

وه وتراوه: حاکم نیجتههاد نهکات و سزاکه به پیی بهرژه‌وندی و نهوندهی تاوانه‌که دائعیت.

(۶) تمعی کردن به کوشتن:

هندی له زانیان ریجان داوه که له تمعی کردندا کوشتنیش همییت، وه هندیکی تر قهده‌غیان کردوه.

له نینوعابدینموه هاتروه که نهقلی نهکات له (حافظ نینو ته‌پی‌یه): له بنهماکانی مزه‌بی حنده‌فیدا هاتروه، که نمو تاوانانی کوشتنی تیدا نییه به‌لای نموانموه. وه کوشتن به شتیکی قورس، یا زینای پیوان نه‌گمر چند جاره کرایموه، بۆ پیشوا هیه که بکمره‌کی بکوژت. وه همروه‌ها بۆی هیه که لمر سزایمی بۆی دانراوه زیاتر بکات نه‌گمر لموه‌دا بهرژه‌وندی بزانییت.

(۷) تمعی کردن به سندنی مال و سامان:

وه دروسته تمعی کردن به مال لئ‌سندن. نممش مزه‌بی نمبی یوسفه و مالیکیش لمری رژیشتوه.

خاوه‌نی کتیبی (معین الحکام) ووتویته: هم‌کس بلیت: سزا مالییه‌کان نمسخ بوون و سپراونه‌تموه، هله‌ی کردوه له مزه‌بی هم چوار پیشواکدا، لمری نهقلن کردن و به‌لکه هیتانموه، وه فتوادان به سپرانموه نمو سزایه نهونده ناسان نی‌یه. وه نموانی نه‌لین سپراونه‌تموه نه سوننه‌تیاں له‌گه‌لدایمو نه نیجماعی زانیان که قسه‌که‌یاں به راست دابنیت، نهونده نمییت بلین:

به‌پی مزه‌بی هاوه‌له‌کاتمان دروست نی‌یه.

نینوقه‌یم فرمویته: پیغمبر ﷺ خه‌لکی تمعی کردوه به‌ی بی‌بشی کردوه له که‌لوپه‌لی گیرای جهنگ، واته به‌شی غنیمته‌ی ندهاره‌تی.

تاوانه‌کان (الجنایات)

وه رای گه‌یاندوه که هرکس زه‌کات نهادا نه‌بئ تممئ بکرئت بوهی نیوهی ماله‌کهی لی بسندرنت.

به پئی نه‌وی نه‌حمد و نه‌بوداد و نه‌سانی گئراویانه‌توه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (من اعطاها مؤتجراً فله أجرها، ومن منعها فإنا آخذوها، وشطر ماله، عزمه من عزمات ربنا)^(۱).
واته: هرکس زه‌کاتی دا به هیوای پاداشتی خوا نه‌وه پاداشتی هه‌یه، وه هرکس نه‌یدا ئیمه زه‌کاته‌کمو نیوهی ماله‌کهی لی ته‌سین، ته‌مش حقیقی واجب و سابت له حقه‌کانی پهره‌ردگارمان.

(۸) تممئ کردن مافی حاکمه:

وه تممئ کردن مافی حاکمه، صچونکه نه‌و سرپرستیاری گشتی موسلمانانه.

له (سبل السلام) دا هاتوه: تممئ کردن بز حاکم نه‌بیت نییه جگه له سی کس:

۱- بارک، بز هه‌یه له‌سر فیریبون و خوئندن و دوورخستنوهی له‌روشتی خراب، مندالی خوی تممئ بکات، وه ناشکرایه که دایکیش بز سرپرستی کردنی منداله‌کانی به مندالی نه‌وی بز هه‌یه، وه هه‌روه‌ها بز هه‌یه فرمانی پئ بکات نوئژ بکات و لی بدات نه‌گمر نه‌یکرد. وه بز بارک نییه تممئ مندالی گه‌ورهی خوی بکات نه‌گمرچی عه‌قل و ناوه‌زیشی کم بئ.

۲- گه‌وره، بز هه‌یه به‌نده‌کهی خوی تممئ بکات له‌سر مافی خوی و مافه‌کانی خوی گه‌وره له‌سر راستترین گفت.

۳- میزد، بز هه‌یه ژنی خوی تممئ بکات له‌سر نشوز و سه‌ریچی، وه کورنانه به ناشکرا باسی کردوه.

وه نایا بز هه‌یه له‌سر نه‌کردنی نوئژ به‌لیدان ژنی خوی تممئ بکات؟

له رواله‌تدا بز هه‌یه نه‌گمر هه‌ره‌شه‌کردن سوودی نه‌بوو. چونکه نه‌مه له بابی ئینکاری کردنه له خراپه.

(۱) أحمد (۴، ۲/۵) وأبودارد (۱۵۷۵) والنسائی (۲۴۴۶).

تاوانه‌کان (الجنایات)

میتدیش له‌وانه‌یه که بۆیان هه‌یه له به‌رگری‌کردن له خراپه ده‌ست یا زمان یا دلّ به‌کار به‌یتن، وه لێره‌دا مهبه‌ست له دوانه‌که‌ی یه‌که‌مه واته زیان و ده‌ست. قسه‌ی (سبل السلام) ته‌واو بوو. وه هه‌روه‌ها بۆ مامۆستا هه‌یه قوتابی ته‌مه‌ن بکات له‌سه‌ر ره‌وشت و نه‌خلاق.

(۹) ده‌سته‌به‌ری له ته‌مه‌ن کردندا:

باوک ده‌سته‌به‌ر نابیت کاتیک منداڵی خۆی په‌روه‌رده بکات ته‌گه‌ر ته‌ووشی زیانی کرد. وه هه‌روه‌ها میتد له ته‌مه‌ن کردنی ژنی خۆی‌دا.

وه حاکیش ده‌سته‌به‌ر نه‌یه ته‌گه‌ر تاوانبار ته‌مه‌ن بکات، به‌ مه‌رجه‌ی هه‌یج کام له‌مانه‌ زیاده‌په‌وی نه‌کات له ته‌مه‌ن کردندا، وه له‌و نه‌ندازه‌ی که مهبه‌ستی پێ دیته‌ جێ زیاده‌په‌وی نه‌کات.

جا ته‌گه‌ر هه‌رکامیان زیاده‌په‌وی کرد، نه‌وه ده‌ست درێژی کردوه، وه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی هه‌رچی شوێنیک بشکیتن یا برینه‌دار بکات ده‌سته‌به‌ر و (ضامن)ه.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

بەراستی ناشتی ریبازنیکە لەو ریبازانەیی کە ئیسلام ریشەکانی بردۆتە ناخی دەرونی موسڵمانانەوه، هەتا بووئە بەشیک لە بونیانو بیرو باوەرێک لە بیرو باوەرەکانیان، وە ئیسلام لە یەکمەم رۆژی دەرکەوتنی پرشنگی پیۆزییمووە بانگەوازی بۆ ناشتی کردوو، بانگەوازێک دەنگی داوەتووە لە هەموو بونەوه، وە نەخشو پلانیکی بێ وێنەیی بۆ داناره کە مەزۆفایەتی پێی بگات.

بەراستی ئیسلام ژبانی لا خۆشەوستو بە پیۆزی دانەنیت، وە خۆشەوستی ئەکات بەلای خەلکەوه، هەر بۆیە رزگاربان ئەکات لەترس و بیم و رینگو ریبازنیکى نمونەییان بۆ دانەنێ تاوێ کو مەزۆفایەتی بژیت و بروات بەروو مەبەستەکانی لەژێر سێبەری بەرفراوانی ئەمن و ئاسایشدا.

وە زاراوی ئیسلام—کە ناوێشانی ئەم ناینەیه— لە (السلام) ەو وەرگیراوه، چونکە ئیسلام و ناشتی لە بەدی هێنانی دنیایی و هێمنی و ئارامیدا یەک نەگرنەوه.

وە یەکنێ لە ناوێکانی پەرورەدگاری ئەم ناینە (السلام) ە چونکە خەلک هێمن ئەکاتووە بەو بیرو باوەرەیی بۆی داناون، وە بەو پلان و بەرنامەیی بۆی کێشان.

وە هەلگری ئەم بەرنامەیی هەلگری ئالای ناشتی، چونکە رێی نایبوو روناکی و خێرو سەرپەرزى بۆ ئەوهی ئادەم هەلنگرێ، وە ئەو باسی خۆی ئەکات و ئەفرەموی: (إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ اللَّهِ) ^(۱) واتە: من مێهرەبانییەکی بەخشاوم بە ئەوهی ئادەم لەلایەن پەرورەدگارەوه.

وە قورئانیش کە باسی رسالەتەکی ئەکات ئەفرەموی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (الانبیاء: ۱۰۷) واتە: بۆ ئەوهنەبێ کە ئەبیتە رەحمەتیک بۆ جیهانیان تۆمان نەناردوو.

وە سلاری موسڵمانان کە دڵەکان لە یەک نزیك ئەکاتووە پەيوەندیان پتەو ئەکات و ئادەمیزاد پەيوەند ئەکات بە برای ئادەمیزادییەوه، وشی (السلام) ە واتە ناشتی.

و لە پێشترین کەسو نزیكترین کەس لە خواوه ئەو کسانەن کە لە پێشمووە سلارە کە ئەکەن لەیەک، وە بلاو کردنەوهی ناشتی و داوین کردنی بۆ هەموو عەلم و جیهان بەشیکە لە باوەرو ئیمان. وە خوای گەوره سلاری موسڵمانانی بەو زاراوێه داناره، بۆ ئەوهی خەلک بزانی کە ناینە کەیان ناینی ناشتی و دنیایییە. وە موسڵمانانیش ئەهلی ناشتین و ناشتیان لا خۆشەوستە.

(۱) طبرانی (المعجم الصغير ۱/۹۵)، حاکم (۱/۳۵)، والقضاعي (مسند الشهاب ۷۳۳).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه له فرموده‌دا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویستی: (إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ السَّلَامَ تَحِيَّةً لِأُمَّتِنَا وَأَمَانًا لِأَهْلِ ذِمَّتِنَا)^(۱). واته: بهراستی خوا سهلامی کردۆته سلاو بۆ نهموه کهمان و به دنیایی بۆ توانمی له گه‌لمانا نه‌ژین و بیرو باوره‌یان جیایه له گه‌لمان.

وه دروست نییه بۆ هیچ کس قسه له گه‌لن کسی تر بکات پیش نهمی سلاوی لی بکات.

پیغمبر ﷺ فرمویستی (السَّلامُ قَبْلَ الْكَلَامِ)^(۲). واته: سلاو کردن پیش قسه کردنه.

هۆی نهمش نهمیه که قسه کردن نییه ههتا ئهو کهسه دنیایی نهدرتتی، وه موسلمان لاسریمتی کاتیک رازو نیاز نه‌کات له گه‌لن پهموره‌دگاری سلاو بکات لاسر پیغمبره‌کهی و خۆی و بنده چاکه‌کانی خوا.

جا کاتی له مونا‌جات نه‌بیتموه و به‌رهو کاره‌کانی دنیایی نه‌چیت، به‌شینه‌یک به‌رهو پوریان نه‌روات که ناشتی و میهره‌بانی و پیروزی تیندا بیت.

وه له مهبانی جهنگ و کوشتاردا، کاتی جهنگاوه‌ری بی باوه‌رو وشمی (السَّلام) هات بده‌می‌دا نه‌ب جهنگ کردن به‌رامبهری رابوه‌ستیرتی.

خوای گه‌وره نه‌فرمویتی: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ (النساء: من الآیة ۹۴) واته: به‌وکسانه مه‌لین کوشمی (السَّلام) تان به‌رهو روو نه‌لین نیهو باوه‌ردانین.

وه سلاوی خوا بۆ باوره‌داران سلاوی ناشتییه که نه‌فرمویتی: ﴿تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ﴾ (الأحزاب: من الآیة ۴۴) واته: سلاوه‌کانیان کاتی نه‌گن به‌پهموره‌دگاریان سه‌لامه.

وه سلاوی فریشته‌کان بۆ ناده‌میزاد له رۆژی دوا‌ییدا سه‌لامه، وه‌ک خوای گه‌وره نه‌فرمویتی: ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ (الرعد: من الآیة ۲۳) واته: فریشته‌کان که نه‌چن بۆلایان له ههموو ده‌رگایه‌کهوه نه‌لین (سلاو علیکم) واته: ناشتی و ناسوده‌یی تان لاسر بیت.

وه نارامگای پیاو‌چاکان خانمی هیمنی و ناشتییه، خوای گه‌وره نه‌فرمویتی: ﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ﴾ (یونس: من الآیة ۲۵) واته: وه خوا بانگوا‌ز نه‌کات بۆ خانمی ناشتی و ناسوده‌یی. وه ههموه‌ها نه‌فرمویتی: ﴿لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ (الأنعام: من الآیة ۱۲۷) واته: نهمان لای پهموره‌دگاری خو‌یان مالتی ناسوده‌یی و دنیایی‌یان نهدرتتی، که به‌هه‌شته.

(۱) مجمع الزوائد (۳۲/۸).

(۲) الترمذی (۲۶۹۹).

سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه بههشتیه‌کان هیچ وتیه‌ک و نایستن و قسه ناکهن به‌هیچ زیانیک جگه له‌سلام: ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا﴾ (واقعة: ۲۵-۲۶).

واته: بههشتیه‌کان له بههشتا قسه‌ی پرپوچ و شتیک که پی‌ی تاوانبار بن نایستن جگه له وتی سلام، سه‌لام له‌یه‌کتری نه‌کهن.

وه دووباره بوونه‌وی زۆری ئهم وشه‌ی (سلام) به‌و شتویه له‌گه‌ل ده‌وره‌دانی به‌کشتیکی ناینی ده‌رونی شیاره که هممو هست و هۆشه‌کان بچوینینی و بیرو بچونه‌کان به‌روه ئهو رتبازه به‌رزه گموره بکات.

پوکردنی ئیسلام به‌روه نمونه‌یی

به‌لکو ئیسلام دادپه‌وری پتویست نه‌کات و سته‌م کاری حه‌رام نه‌کات، و واته‌کات که نامۆژگاری و ریتنایی به‌ به‌رزه‌کانی که خۆشه‌ویستی و میه‌ره‌بانی و هاوکاری و له‌خۆبوردن و قوریانی دان ژبان خۆش بکهن و دل‌ه‌کان پر سۆز بکهن، و برایه‌تی بخاته نینوان ئاده‌میزاده برای ئاده‌میزادی‌یه‌وه.

وه دوای هممو ئهمانه‌ش ریتز له‌بیرو هۆشی ئاده‌میزاد نه‌گرت و نه‌یانکات به‌ دوو هۆ له هۆیه‌کانی تینگه‌یشتن و رازی کردن.

جا ئیسلام به‌ هیچ شتویه‌ک زۆر له‌ کس ناکات بچیتته سه‌ر بیرو باوه‌رپکی دیاری کراو، و زۆر له‌ هیچ ئاده‌میزادیک ناکات له‌سه‌ر بچوینیکی تابه‌تی که له‌ سه‌روشت یا له‌ ئاده‌میزادا بیت، ته‌مانه‌ت له‌ فه‌رمانه‌کانی ناینیش دا بریاری ئه‌وه ته‌دات که ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ (البقرة: من الآیة ۲۵۶) واته: زۆر کردن له‌ دیندا نه‌یه، به‌لکو داوايان لی نه‌کات هۆش و سه‌ر به‌کار به‌ینن ده‌رباره‌ی ئهو شتانه‌ی خوا دروستی کردن. خوی گموره ته‌فه‌رمویت: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ (البقرة: من الآیة ۲۵۶) واته: زۆر کردن له‌ ناین دا نه‌یه، چونکه ریتنمونی و راستی له‌ گومرایی و ناراستی ده‌رکه‌وتوه.

وه هه‌روه‌ها ته‌فه‌رمویت: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ (یونس: ۹۹).

واته: نه‌گه‌ر په‌روه‌ردگارت - نه‌ی پیغه‌مبه‌ر - بیوستایه هممو خه‌لکی سه‌رزوه‌ی باوردار نه‌کرد، جا نایا تو ئه‌تموی زۆر بکمی له‌خه‌لک هه‌تا بینه باوه‌ردار؟

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه همدروها نه فرمویت: ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (یونس: ۱۰۰). واته: بۆ هیچ گیانیک نییه باور بهیتنی ببنی فرمانی خوا، وه خوا سزاور سرشوری داتمنی بۆ ئمو کسانهی که له فرمان و قعددهغه کردنی تی ناگن.

وه همدروها نه فرمویت: ﴿قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُخْفِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (یونس: ۱۰۱) واته: -ئهی پیغمبهر- بلسی به گه له کمت: بیر بکمنموه پهنده وهریگرن لمو نیشانه ناشکرایانهی که له ناسمانه کان و زویدا ههیه. به لام نوانهی بارر ناهیتن نیشانه کان و ترسینره کان بۆیان بن هودهیه.

وه پیغمبهر ﷺ خۆی تمنها گه یمنر بووه له خواوهو بانگوازی کردوه بۆلای خوا.

خوای گهوه نه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا﴾ (الأحزاب: ۴۶) واته: ئهی نیراوی خوا نیتمه تۆمان بۆیه ناردوه که شهید و مؤدهه و ترسینر بیت، و بانگواز بکهی بۆسر ناینی خوا به فرمانی خوا و چرایه کی روشن بیت.

په یوهندییه مرزفایه یهیه کان:

نیسلام تمنها بهوه نارهستی که باسی چاکی ئم بیرو باوره بکات و بفس، به لکو په یوهندی نیوان تاکه کان و کۆمه له کان و دهولته کانی کردوه به په یوهندی ناشتی و ناسوده یی، به شتیه یه که په یوهندی نیوان موسلمانان خۆیان لمانا خۆیاندا و په یوهندی یان له گه له جگه له خۆیان به کسان بیت. وا له خوارهوه ئموه روون نه کرتتوه:

۱- په یوهندی موسلمانان له نیوان خۆیاندا:

نیسلام هاتوه تا دله کان له گه له یه کدا کۆیکاتوه، وهریزه کانیان به یه کوه په یوهست بکات بۆ ئهوی گیان و قهواره یه کی یه که پارچه یان بۆ پینک بیتن، و بیان پارێزی له هۆیه کانی جیاوازی و لاوازیون، تاوه کو ئمو قهواره یه که گرتوه توانای به جیهتانی مهبسته بهرێز و بهرزه کانی ههیتت که نامه گهوه کهی نیسلام هیناویته: له خوا په رستی و بهرز کردنوهی وشه خوا و راگرتنی دادپهوهری و چاکه و تیکۆشان بۆ جینگر کردنی ئمو بیرو باوه رانهی که خه لک له ژیر سایه یاندا دلتیاو هیتن ئه بن.

جا له بهر ئهمانه ههمووی نیسلام ئمو په یوهندی و یه که گرتوی به پینک دیتیت له نیوان ئه نهدامانی کۆمه لدا، بۆ ئهوی ئمو قهواره یه دروست بکات و پالپشتی بیت، وه ئم په یوهندیانه جیا ئه بنهوه بهوی که په یوهندیه کی په وشتین، وه توانای گه شه کردن و مانهویان ههیه، و وه که ئمو په یوهندییه

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

مادی یانه نین که کۆتایی ریان دیت به کۆتایی هاتنی هاندیره کانی و نهمانی نیاز پیریان. نهم په یوهندیانه زۆر بههیزترین له په یوهندیه کانی خوین و رینگ و زمان و نیشتمان و بهرزه وهندیسه ماددی یه کان، وه ههروه ها زۆر بههیزترین له په یوهندیه کانی تر که خه لک به یه کوهه نه بیستی، وه نهم په یوهندی یانه نه توانن وا له موسلمانان بکمن که یهک پارچه و بههیزتر بن، وه بوون و قهواره یه کیان لی پیک بهیتنی که زۆر پتمو بیت و پچراندن و توانموی نه گوغجار بی.

وه یه کهم په یوهندی له په یوهندی به رهوشتی یه کان په یوهندی باوه، که نهم خولگه یه یه کۆمه لای باوه رداران له لای ته گهنه یهک. کهواته باوه ر وا له باوه رداران نه کات که برایتی بیان بههیز تر بیت له برایتی دایک و باوکی. خوای گهروه نه فرمویت: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (المجرات: من الآیة ۱۰) واته: بهراستی باوه رداران برای یه کن.

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ (التوبة: من الآیة ۷۱) واته: باوه ردارانی پیار و نافرته دۆست و پالیشن بو یه کتر.

وه پیغمبهر ﷺ فرمویت: (المسلم أخو المسلم)^(۱). واته: موسلمان برای موسلمانه.

وه سروشتی باوه ر بهشیوه یه که کۆمه ل له یهک نزیک نه خاتمه و دوریان ناخاتمه، وه یه کیان نه خات و پهرش و بلاویان ناکات.

وه پیغمبهر ﷺ نه فرمویت: (المؤمن ألف مألوف، ولا خير فيمن لا يألف ولا يؤلف)^(۲). واته: باوه ردار هۆگروه هۆگری پینه کراوه، وه هه رکس نه هۆگر بو نه هۆگری پینه بکری خیری تیدا نی یه.

وه باوه ردار هیزو توانیه بو برای باوه ردار. پیغمبهر ﷺ نه فرمویت: (المؤمن للمؤمن كالبنیان یشد بعضه بعضاً)^(۳). واته: باوه ردار بو باوه ردار وه ک خانویهک وایه که هه ندیکی هه نده کهی تر قایم نه کات.

وه موسلمان ههست به ههسته کانی برای موسلمانی نه کات، دلخۆش نه بیت به دلخۆش بوونی، و غه مبار نه بیت به غه مبار بوونی، وه خۆی به بهشیک له برا موسلمانه کهی نه زانی.

(۱) مسلم (۲۵۶۴).

(۲) مسند الشهاب (۲۴) وجمع الزوائد (۸/۸۷)، و المقاصد الحسنة (۱۲۳۳)، و صحیح الجامع (۶۶۶۲ و ۶۶۶۱).

(۳) البخاری (۱۴۳۷) و مسلم (۲۵۸۵).

پیغمبر ﷺ نه فرموی: (مثل المؤمنین فی توادهم وتراحمهم وتعاطفهم كمثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالحسنى والسهر)^(۱). واته: باوره داره كان له خوشویستی و میهره بانو دلسوزی یاندا وهك لاشه وان، كه شونتیکى توشی نازار بوو همموو بمشه کانی تریشى لمرزو تا نه بیان نه گری و خمویان نه زپرت.

وه نیسلام پالپشتی نوو پیوهندی به نه کات و به هیزی نه کات به بانگمواز کردن بو تینکه لاویون لئاو جماعتا و رتک و پینکی لمریزه کهیدا.

وه همموو نوو شتانه قدهغه نه کات که کومل بئ هیز نه کات و له توانای نه خات. جا کومل همیشه له ژتر دهستی خوار چاودیری نووایه: (ید الله مع الجماعة، ومن شد، شد فی النار)^(۲). واته: دهستی خوا له گمل کومه لدايه، و هرکس تاك بووه وه له ناگردا تاك نهیتموه.

وه جئی هنداسدانی سروشتی بو ناده میزاد هر کومه له، هر لبهر نوویه پیغمبر ﷺ وای داناوه که: (الجماعة رحمة، والفرقة عذاب) واته: به کومل بوون میهره بانو ره حمته، و له یهک جیابونوه سزایه. جا کومل هرچنده بچو کیش بیت، و بهدرشویهک بیت، چاکتره له تمنیایی، وه همتا ژماره یان زور بیت چاکتره پرخیرتره: (الإثنان خیر من واحد، والثلاثة خیر من الإثنین، والأربعة خیر من الثلاثة، فعلیکم بالجماعة، فإن الله لن یجمع أمتی إلا علی هدی)^(۳). واته: دوان چاکتره له یهک، و سیان چاکتره له دوان، و چوار چاکتره له سیان، وه داواتان لی نه کم به کومل بن، چونکه خوا نهتهوی من لسهر هیدایهت نهییت کو ناکاتوه.

وه خواپرستی به کان له نیسلامدا به کومل نهییت جی به جی ناگرین، چونکه نوژ به کومل سونته و نوژی جماعت له نوژی تاك چاکتره به بیست و حوت پله. وه زه کاتیش مامه له یه له نیتوان دهوله مندو همژارندا. وه وژو هاوبه شییه کی به کومه له له برسی به نیدا له کاتیکى دیاری کراودا. وه حج به یهک گه یشتنی همموو موسلمانانه که همموو سالتیک له همموو لایه کی وولاتانی نیسلاموه دین بو پیروزترین مبهست: (وما اجتمع قوم فی بیت من بیوت الله یقرؤن القرآن ویتدرا سونه بینهم، إلا نزلت علیهم السکینه، وحفتهم الرحمة، و ذکرهم الله فی ملاء عنده)^(۴).

(۱) أحمد (۴/۲۶۸) و مسلم (۶۷/۶۶/۲۵۸۶).

(۲) الترمذی (۲۱۶۷).

(۳) مجمع الزوائد (۱/۱۷۷/۵/۲۱۸).

(۴) مسلم (۲۶۹۹) و أبوداود (۴۹۴۶) و الترمذی (۱۹۳۰) و ابن ماجه (۲۲۵).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

واته: كۆمه لَيْك نَبِيه كه كۆبېنموه له خانهديك له خانه كانی خواداو قورشان بخوینن و یه كتر فیر بكم نيللا نارامی نمرۆی بفسرپانداو میهره بانى دهوریان نهدا، وه خوا لای فریشته كانی خوی باسیان نه كات.

وه پیغمبر ﷺ به پرۆش بوو له سسر نهوهی موسلمانان كۆبن ههتا له واته و شیوه شدا: رۆژك موسلمانانی بینى به جیا جیا دانیشتبون، پێی فرمون: (كۆبېنموه)، ئهوانیش كۆبونموه به شیوه یه كه نه گهر عباكهی بدایه بفسرپاندا ههموویانی دانه پۆشی^(۱).

جا كاتيك كۆمهل بېئ بوهیزهی كه ئاینی خواو دونیای موسولمانان پپارێزی، نهوه جیا بونموه و دابرا نایین و دونیایان به یه كهوه له ناو نهبات، وه ئیسلام زۆر به توندوتیژی تفرقه قهو جیا بونموه قهدهغه كردوه، چونكه تفرقه رینگایه كی ئاواله یه بۆ شكان و بهزین، وه هیچ شتیک وهك تفرقه قهو جیا بونموه هیزو دهسهلاتی موسولمانانی له ناو نهبردوه، كه زیان و دۆران و پرسیوی و ههموو نهو گرفتاریانی كه موسولمانان تووشی بوون به شوینیوهی متهی: ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (آل عمران: ۱۰۵) واته: نهی موسلمانان نهوهش وهك نههلی كیتاب مبین كه جیاوازی و دۆزنایمتهی كهوته نیتوانیان و بوون به چهند دهستو كۆمهل دواى نهوهی نیشانمو به لگهی روون و ناشكرایان بۆ هاته خوارموه، وه نهوانه شیاری سزای گمورن: ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ (الأنفال: من الآية ۴۶) واته: جیاوازی و ناكۆکی نه كهوتته نیتوانتان و لاواز ببن، وه هیزو دهسهلاتتان لهدهست بدن.

﴿وَاغْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ (آل عمران: من الآية ۱۰۳).

واته: خۆتان په یوهست كمن به ئاینی خواوه به كۆمهل و جیاوازی نه كهوتته ناوتان.

﴿وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِعَاءً﴾ (الروم: من الآية ۳۱) واته: له هاوتادانمران مبین نهوانی جیاوازییان خسته ناو ئاینه كهیان و پارچه پارچه بوون.

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِعَاءً لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ (الأنعام: من الآية ۱۵۹). واته: بهراستی نهوانی جیاوازییان خسته نیتوان ئاینه كهیانموه پارچه پارچه بوون، تۆ له هیچدا نهی پیغمبر له وان نیت.

(۱) أحمد (۵۰۱/۳) و أبوداود (۳۷۶۴) و ابن ماجه (۳۲۸۶) و ابن حبان (۵۲۲۴) و الحاكم (۱۰۳/۲).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (لا تختلفوا، فإن من كان قبلکم اختلفوا فهلکوا) واتە: جیاوازی نەکەرێتە نێوانتانەوه، چونکە ئەو نەتوانی که پیش نێوه بۆن جیاوازی کەرێتە نێوانیانەوه پاشان لەناو چوون.

وه کۆمەڵ ناگاتە رادهی یەکیارچه بۆن هەتا هەموو یەکیەک له ئەندامەکانی له خۆیان و لەمان و دەسه‌لاتیان پێی نەبەخشن، وه نەبنە یارمەتی و پالپشت بۆ ئەو کۆمەڵە لەهەموو کارو پێوستی یەکیدا، جا ئەو یارمەتی دانه ماددی بێت یا ئەدەبی، وه بەسامان بێ، یا بە زانست، یا بە ڕا، یا بە ڕاوێژ کردن.

پیغمبەر ﷺ ئەفرموی: (فالناس عیال الله، أحبهم إلى الله أنفعهم لعیالہ) ^(١). واتە: خەلکی خێزانی خۆن، جا خۆشەویستترین کەس لای خوا ئەو یانە که سودی زۆر تر بێت بۆ خێزانه‌کی. وه ئەفرموی: (خیر الناس أنفعهم للناس) ^(٢). واتە: باشترین کەس ئەو یە که سوود بەخشت بێت بۆ خەلک.

وه دەفرموی: (إن الله یحب إغاثة اللهفان) ^(٣). واتە: خوا چوون بە دەنگ لێ قەوماوانی پێی خۆشە.

وه دەفرموی: (استشفعوا تزجروا) ^(٤). واتە: تەکا بۆ یەك بکەن خوا پاداشتان ئەداتەوه. وه دەفرموی: (المؤمن مرآة المؤمن، یکف عنه ضعیفته و عوطه من ورائه) ^(٥). واتە: باوردار تاوتنەمی باوه‌رداره‌وه‌وشتی ناشیرینی لێ دور ئەکاتەوه له دوواوه‌وه‌پیارترێ. وه دەفرموی: (إن أحدکم مرآة أخیه، فإن رأى منه أذى فلیحطه عنه) ^(٦). واتە: هەر یە کەمتان تاوتنەمی برا موسلمانە‌کە‌یەتی، جا ئەگەر نەنگێ یە‌کێ پێتو بێنی با لەسەری لابادات. بێم جۆره ئیسلام کارئە‌کات بۆ بە‌دی‌هێنانی ئەو پێ‌وه‌ندیانە هەتا کۆمە‌لێکی یە‌ک‌گرتو و قەوارە‌یە‌کی بە‌هێز دروست بکات، که بتوانیت ڕو‌بەر‌وی ڕوداره‌کان بو‌ستو بە‌ر‌پەر‌چی دە‌ست

(١) البزار (١٩٤٩) ومسند الشهاب (٨١٣) وابن أبي الدنيا في قضاء الحوائج (٢٤).

(٢) الطبراني في المعجم الكبير (١٣٦٤) والصغير ٢/٣٥) ومسند الشهاب (٧٧١).

(٣) ضعيف الجامع (١٦٩٨).

(٤) البخاري (٤٣٢) ومسلم (٢٦٢٧).

(٥) البخاري في الأدب المفرد (٢٣٩) وأبو داود (٤٧٩٨) ومسند الشهاب (٨٦).

(٦) الترمذي (١٩٢٩) وضعيف الجامع (١٣٧١).

سلام) ناشتی له نیسلامدا

دریژیکمران بداتمهوه. چمنده موسلمانان پیوستی بیان بو یهک بوونه هدیله لم کاتانهدا. نهوان بهو کاره بیان فمزرتکی نیسلامی جی بهجی نه کمبو دهستکوتیتکی رامیاری به دهست نههیتن، وه هیترتکی سربازیش بدهی نههیتن بۆ نهوهی خوژیانی پی بیارتین، همروهه یهکه یهکی نابوری پینک نههیتن که هرچی سامانیک پیوستیان پی هدیله دایینی نهکات.

بهراستی نیستیمار شوتنهوارتکی خرابی له وولاتانی نیسلامیدا جی هیتشوه، له: لاوازی له دینداریداو، داروخان له خوړهوشت داو، دواکوتن له زانست دا، وه ناکریت شو دهرده ترسناکه کۆمه لایمتی یانه لمار ببردین همتا نهتهوهی نیسلام نهگپریتشوه بۆ یهک پارچه یهکی یهکی سردهمی دروست بوونی، نامانجیان یهک بیت و ریزیان پتهویتت، و قسهیان کۆیتت، وهک بینای دارژاو یهک بیستنهوه.

جنگ دژی دهست دریژیکمران (بغاة)

نهوه بنهمای نهوه په یوه ندیانه یه که موسلمانان نهبستنی به یهکهوه: جا نهگمر روی داو نهوه په یوه ندی یانه پچران و پتی برایتی له یهک جیابووه، وه همدیک ستم و دهست دریژی کرده سر همدیک تر، پیوسته دژی نهوه دهست دریژی کمره جنگ بکری همتا نهگپریتشوه بۆ راستی و دادپهوری و دیتتهوه ناو ریزی کۆمهل، خوی گموره فرمویته: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الحجرات: ۹) واته: وه نهگمر دوو دهسته له بروداران پینکوه بجهنگن نیهو رتکیان بجهنوه، جا نهگمر دهسته یهکیان دهست دریژی بۆ دهسته کی تر کرد، له گهل نهوه دهستیان که ستم دهکا بجهنگن تا دهگپریتشوه بۆ حوکمی خواو پیغمبره کی، جا هرکاتی گپرایوه دادگرانه ناشتیان بکنهوه و دادگر بن بهراستی خوا دادگرانی خوش دهوی.

نایته که برپاری نهوه نه دات نهگمر موسلمانان بووه شهریان، پیوسته لسهر پیاو ماقولان و خاوهن رایان دهست بهجی بچنه ناو کیشه کهوه و همدرولا رنک بجهنوه، به لام نهگمر کۆمه لیکیان ستم و دهست دریژی کرده سر نهوی تریان و ملی نهادا بۆ رنک کتوتن، و وه لامی کسی نه دوازه لهو باره یهوه، پیوسته لسهر موسلمانان همویان کۆبینهوه دژی نهوه کۆمه له ستمکاره بجهنگن. وه نیسامی عهلی دژی تاقمه باغی یه که جنگا، وهک چون نه بو بکر دژی نهوانه جنگا که زه کاتیان نه نهادا.

وه زانایانی نیسلام لیسر نهوه رتک کتوتون که شو کۆمهله باغییه بو کاره له نیسلام دهراچیت، چونکه قوربان به باوره دار باسی نکات، له گهل نهوشدا که فرمانی نهوه داوه دژان جنگ بکرت، و فرمویت: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾. جا لیسر نهوه کۆمهله هلاتویان له جنگ ناکوژی، وه همروهها برینداره کانیان، وه مالو سامانیان به غنیمت نابری، و ژنو مندالیان بهدیلی ناگیری، وه دهستهبر نابن بو هرچی له کاتی جنگدا لهنویان برد له گیان و سامان، وه همکهسینکیان کوژرا نهشوری و کفن نهکری نوژی لیسر نهکری.

بهلام نوانی له کۆمهله دادپهروه که بکوژی، شهیده، نه نهشوری و نهنوژی لیسر نهکرت، چونکه له جنگیدا کوژراوه که خوا فرمانی پی داوه، جا شو وه شهیدیکه که له گهل بی باوره راندا جنگابیت.

نهمش کاتیکه که دههرونه که دژی پیشهوایه کی موسلمانان بیت، که کۆمهلتیک موسلمان له گهلیا بن له یه کئی له ولاتانی نیسلام، وه شو دههرونش بههزی بهجن نههتان و نهدانی مافه بریار دراوه کان بو بههروهندی تاک یا کۆمهلت بیت، وه نهوه مهستیان لابرندی شو پیشهوایه بیت. به کورتی نهبی نهمانه هندی سیهتیان تیا بیت که تابهتی (بغاة) دههروه کانه.

وه کزی شو سیهتانهش نهمان:

۱ - دههرونه که له گوئی رایهلی حاکمیکه دادپهروه بیت که خوا شو گوئی رایهلی بهی پیوست کردوه لیسر موسولمانان بو حاکمه کیهان.

۲ - نهبی شو کۆمهله دههروه کۆمهلتیکه بههیز بن خهلیک ترسی لویان ههیت، بهشیهویهک حاکم بو گیرانهوهیان پیوستی به ناماده کردنی سوپاو مالو جنگ ههیت. بهلام نهگهر بی هیز بوون، یان تاک تاکه بوون، یا نهوهندهیان چهک نهبوو پارێزگاری خۆسانی پی بکمن، به باغی دانانرین، چونکه دابین کردنو گیرانهوهیان ناسانه.

۳ - نهبی تهویلر لیدانهوهیه کی دروستیان ههیت که وایان لی بکات له ژهر دهسهلاتی نهو حاکمه دههرون.

جا نهگهر لیکدانهوهی دروستیان نههیت نهوه جهردهو رتگرن و باغی نین.

۴ - نهبی سهروکتیکه فرمانه وایان ههیت که سههراوهی هیزو توانیان بیت، چونکه شو کۆمهلهی پیشهوایه نههیت هیزی نییه. نهویه کاروباری (بغاة) و حوکمی خوا دههوارهیان.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

بهلام نهگمر جهنگه که له پیناو دونیادا بوو، وه بز به دهست هینانی سمرۆکایمتی و مملاتی ی پیشموکه بوو -نموه نمو دههچوانه به موخاریب دائهترین و حوکمیکی تریان ههیه که جیاوازه لهگهژ حوکمی باغییهکان- وه حوکمهکهی نمویه که خوا له قورئاندا باسی کردوه نهفرموئ:

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (المائدة ۳۳-۳۴)

واته: بهراستی جهزای نموانی نهجهنگن دژی خوار پیغهمبهرهکهی و ههولتی خراپهکاریشدهن لهسر زهوی، کوشتنه یا لهداردانه یا دهست و قاچ برینه به پیشموانهی یهکهوه، یا دهکردنه له ولات. نمو جهزایه له دونیادا سهرشۆپییه بزبان و له رۆژی دوایشدا سزایهکی گهورهیان بز ههیه. نموانه نمبن که پشیمان نمبنموه و نهگهرتنموه پیش نموی ئیوه دهستان بیان گاتن، جا بزانهن که بهراستی خوا ئی بوردهو میهرههانه به بهندهکانی.

جا نمو جهردهو ریگرانه که لهو نایتمدا هاتوون، سزاکهیان کوشتنه یا لهداردانه یا دهست و قاچ برینه به پیشموانهی یهکهوه، یا بهند کردن و دوورخستننمویه له زهوی. به پیتی رای حاکم لهوبارهیهوه، وه به پیتی نمو تاوانانهی کردویه. جا ههرکهسیک لهوانه بکوژری جیگی دۆزهخه، وه ههرکس بکوژری لهوانی که دژیان نهجهنگی شههیده. وه نهگهرجهنگی نیوان دوو کۆمهلتی موسلمان لهسر رهگهز بیته، یا لهسر کورسی سمرۆکایمتی بیته، نمو ههردوو کۆمهلهکه باغین و حوکمی باغی نهدرت بهسهریاندا.

پهیهوهندی نیوان موسلمانان و جگه لهخۆیان

پهیهوهندی نیوان موسلمانان لهگهژ جگه له خۆیان پهیهوهندی یهکتر ناسین و هاوکاری و چاکو دادپهروهیه. خوی گهوره دهبارهی نمو یهکتر ناسینهی که نهبیته هۆی هاوکاری نهفرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الحجرات: ۱۳) واته: نمو خهلهکینه، ئیمه ئیوهمان له نیترو مزیهک دروست کردوه جا جیاکاری نیه لهنیوانتاندا بههۆی بنهمالهوه، وه چهندهها هۆزو گهلمان ئی پیتک هیناون بز نموی ناشنا بن به یهک، بهراستی چاکترینتان و بهرترترینتان نموهتانه که زۆرت له خوا بترسینت، بهراستی خوا زانا و خهیره.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه دهریاره‌ی نامۆژگاری بۆ چاکو دادپهروه‌ری فەرموویمتی: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الممتحنة: ۸) واتە: خوا رێی ئەوتان لێ ناگری که چاکه بکەو داد په‌وه‌ر بن له‌گەڵ ئەوانەدا که نه‌جەنگاون دژتان به‌هۆی نایه‌وه‌و له‌ شوێنو جێی خۆتان دهریان نه‌کردوون، له‌ بێ‌باوه‌ره‌کان، چونکه به‌راستی خوا دادپه‌روه‌رانی خۆش ئەوتت. وه ئەو شتانه‌ی ئەو په‌یوه‌ندی‌بانه‌ پێوستی ئەکەن، گۆڕینه‌وه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی‌ه‌کان و گه‌یاندنی که‌لک و سوود و به‌هێزکردنی په‌یوه‌ندی‌یه‌ مرۆفایه‌تی‌یه‌کانه‌.

وه وه‌م مانایه‌ ناچێته‌ ناو بازنه‌ی قه‌ده‌غه‌ کردن له‌ (موالاته‌) پشت‌گیری و هاوکاری بێ‌ باوه‌ره‌پان، چونکه‌ مه‌به‌ست له‌ قه‌ده‌غه‌ کردنی هاوکاری بێ‌ باوه‌ره‌پان قه‌ده‌غه‌ کردنه‌ له‌هاو‌په‌یمانی و یارمه‌تی دان دژی موسوڵمانان، هه‌روه‌ها قه‌ده‌غه‌ کردن له‌په‌رازی بوون به‌و بێ‌ باوه‌ره‌په‌ی که‌ ئەوان له‌سه‌رین، چونکه‌ پشت‌گرتنی بێ‌ باوه‌ره‌پان دژی موسوڵمانان زیانیکی گه‌وره‌ ئەدات له‌ قه‌باره‌ی ئیسلام و لاوازکردنی توانای کۆمه‌ڵی باوه‌ره‌دارانه‌. وه هه‌روه‌ها په‌رازی بوون به‌ بێ‌باوه‌ره‌په‌ی بۆ خۆی بێ‌ باوه‌ره‌په‌ی کارنکه‌ ئیسلام دژی ئەه‌وستی، به‌لام (موالاته‌) به‌ واتای ناشتی خوازی و تێکه‌ڵی جوان و مامه‌له‌ به‌چاکی و گۆڕینه‌وه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی‌ه‌کان و هاوکاری له‌سه‌ر چاکو له‌ خواترسان، ئەه‌یه‌ که‌ ئیسلام بانگه‌وازی بۆ ئەکات.

دایین کردنی تازادی تاینی بۆ جگه‌ له‌ موسوڵمانان

له‌سه‌ر ئەو په‌یوه‌ندی‌بانه‌ی باس کران ئیسلام بریاری داوه‌ به‌ یه‌کسانی له‌نیوان موسوڵمانان و زعمیه‌کان - ئەوانه‌ی له‌ ژێر سایه‌ی ئیسلامدا ئەژین- به‌وه‌ی چ مافه‌ی بۆ موسوڵمانان هه‌یه‌ بۆ ئەوانه‌ی هه‌یه‌ت، و چی له‌سه‌ر موسوڵمانانه‌ له‌سه‌ر ئەوانه‌ی پێوست بێت.

وه سه‌ربه‌ستی تاینی بۆ دایین کردون سه‌ربه‌ستیه‌ تاینیه‌کانه‌ی له‌ مانه‌ی خواره‌وه‌دا ئەبن.

(یه‌که‌م) : نایه‌ت زۆر له‌ که‌سیان بکرتت که‌ واز له‌ نایه‌که‌ی خۆی به‌یتن، یا زۆری لێ بکرتت به‌جێته‌ سه‌ر بیه‌و باوه‌ره‌په‌ی دیاری کرار. خوا‌ی گه‌وره‌ ئەفهرمووی: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ (البقره‌: من الآیة ۲۵۶) واتە: زۆر کردن ئه‌یه‌ له‌ نایه‌ندا، چونکه‌ رێگه‌ی راست له‌ گومرایی دهرکه‌وتوو و ناشکرا بووه‌.

(دووه‌م) : خاوه‌ن کتێبه‌ ناسمانیه‌کان مافی ئەه‌یه‌پان هه‌یه‌ دروشه‌ تاینیه‌کانیان به‌جێ به‌یتن، وه نایه‌ت کتێبه‌کانیان برۆخه‌نێ و خاچه‌کانیان بشکێنن. پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئەفهرمووت: (أتركهم وما يدينون). واتە: واز له‌ خۆیان و نایه‌په‌کانیان به‌یتن، هه‌تا ژنی پیاوی موسوڵمان ته‌گه‌ر له‌وان

بیست (جوله که یا گاور) مافی چونه کلیساکانیان و پرستگاکانیانی هدیہ و میترده موسلمانہ کی

مافی نعوہی نییہ ریئی لی بگریت.

(سینیم) : نیسلام نوانمی بۆ حلال کردون که ناینه کانی خویان بویانی حلال کردوه، له خواردن و شتی تر، جا ناییت بهرازه کانیان بکوژرتت، وه ناییت خواردنوه کانیان برژتتت، مادام دروست بیئت له ناینی خویاندا، وه نیسلام بهو کارهی نازادی فراوان تری داوه بهوان له موسلمانان که گوشتی بهرازو ناروقی لمسر حرام کردون.

(چوارهم) : نازادی ژن هینان و تلاق دان و نهفه که کیشانیان هدیہ به پیئی یاسای خویان، وه بویان هدیہ چونیان بویت کاری تیدا بکمن، بئ نعوہی بهستنهوه یا سنوریان بۆ دابنرتت.

(پینجهم) : نیسلام کرامهت و مافه کانیان تمپارتی، وه نازادیان نعداتی له لیکۆلینوه، و گفتوگو کردن له سنوری عهقل و ژیریژی دا، له گهل پابندبوون به نهدب و دوروکوتنهوه له زیری و توندو تیژی، خوی گموره نهفرموی: ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِنَّا بِالَّذِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَذَا وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ (العنکبوت: ۴۶) واته: مشت و مپ مهکن — نعی برواداران — له گهل جوله کهو گاوره کاندا نیللا بهشیوازیکی جوان نهییت، وه به بانگ کردن بۆلای حلق و راستی بهناسانترین شیوه، مهگمر نوانمی لایان داوه له حلق و ستمیان کردوه و شهریان راگیاننده دژی نیوه، وه پییان بلین نیمه باوهرمان هدیہ بهو قورنانهی بۆ نیمه هاتوته خوارهوه، وه بهو تهورات و نینجیلهش که بۆ نیوه هاتوته خوارهوه، وه خوی نیمه و خوی نیوه یه که، وه نیمه بۆ نو مل کهچ و گوئی رایه لین.

(ششم) : لهسزاداندا یه کسانی کردن له گهل موسلماناندا به رای هندی له مهزه بهکان.

وه له میراتدا زیمی و موسلمانی له بئ بهش بووندا یه کسان کردوه، زیمی میراتی خزمی موسلمانی ناگریت، وه موسلمانیش میراتی زیمی ناگریت.

(هوتهم) : نیسلام خوارده مهنیه کانیانی حلال کردوه، وه ههروه ها خواردنی گوشتی سهبرپراوه کانیان و هینانی نافره ته کانیان، خوی گموره لهو باره یهوه نهفرمویت: ﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّلَ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَّلَ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (المائدة: ۵) واته: نهمرۆ همرچی خوارده مهنیه شتی پاکزه حلال کرا بۆتان، وه خوارده مهنی و سهبرپراوی نوانمی کتیبی خویییان بۆ هاتوه حلاله بۆتان، و خوارده مهنیه کانی نیوهش حلاله بۆیان، وه

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

همروه‌ها ماره‌کردنی ئافره‌ته داوین پاكه باوه‌رداره‌كان و ئافره‌ته داوین پاكه‌كانی ئه‌وانه‌ی پێش ئیوه کتیبی ناسمانیان بۆ هاتوو له جوله‌که‌و گاور، به‌ مارجی ماره‌ییان بده‌نی، وه ئیوه‌ش پاک بن و داوین پیس و دۆستگر نه‌بن. وه همرکس کافر بیست به‌ حوکمه‌کانی ئیمان کرده‌وه‌کانی پوچمێ ئه‌بیته‌وه، وه له‌ پۆژی دوا‌ییدا له‌وانه‌یه‌ که دۆراوو زیان لی‌ کمتون.

(هه‌شتم) : ئیسلام به‌ ره‌وی داناوه‌ سردانیان و چونه‌لای نه‌خۆشیان بۆ هه‌وال پرسی و دیاری به‌خشین پێریان، وه ههمروه‌ها مامه‌له‌ی کرین و فرۆشتن له‌گه‌لیاندا و وێنه‌ی ئه‌وه له‌ مامه‌له‌کان، وه سابه‌ که پێغمه‌بهر ﷺ کاتی کۆچی دوا‌ی کرده‌وه دیره‌که‌ی بارمه‌ بووه‌ لای جوله‌که‌یه‌ک که قهرزی لی‌ کرده‌بوو^(١).

وه هه‌ندێ له‌ سه‌حابه‌کان کاتی مه‌رێک یا ناژه‌لێکی سر بېریایه به‌ خزمه‌ت کاره‌که‌ی ئه‌موت له‌ ماله‌ جوله‌که‌که‌ی دراوسێمانه‌وه ده‌ست پێ بکه‌.

خاوه‌نی کتیبی (البدائع) ووتیه‌تی: ئه‌و خاوه‌ن کتیبانه له‌ رولاتی موسلماناندا دانه‌نیشن و مامه‌له‌ی کرین و فرۆشتن نه‌کهن، وه په‌یمانی پاراستنیان بۆیه بۆ دانراوه بۆ ئه‌وه‌ی بیسته هۆ بۆ موسلمان بونیان، وه ری پێدانیان به‌مانه‌وه له‌ ولاتی ئیسلامدا چاکترین شته بۆ ئه‌و مه‌به‌سته، وه ههمروه‌ها سو‌دی موسلمانانی‌شی تێدا‌یه له‌و کرین و فرۆشته‌ندا.

ئه‌و دۆستایه‌تی و پالێشمی‌یه‌ی ئیسلام قه‌ده‌غه‌ی کرده‌وه

ئه‌وه ئه‌سل و بنهما له‌ په‌یوه‌ندی نێوان موسلمانان و له‌گه‌ل غه‌یری موسلماناندا، وه ئه‌م په‌یوه‌ندیه ناگۆرپیت مه‌گه‌ر ئه‌وان له‌لایه‌ن خۆیانه‌وه کارێک بکه‌ن ئه‌و په‌یوه‌ندیانه پێکدا بدات، به‌ دژایه‌تی موسلمانان و بانگه‌وازیان بۆ جه‌نگ دژی موسلمانان، ئه‌وکاته خۆ دا‌برین لێیان فه‌رمانیکی نایه‌و واجبیکه‌ی ئیسلامیه‌، جگه له‌وه‌ش که کارێکی رامیاری و عادلانه‌یه، چونکه مامه‌له‌یه به‌ وێنه‌ی خۆی.

وه قورئان سه‌رنجی شوێن که‌وتوانی به‌ره‌و ئه‌و راستیه‌ نه‌بات و حوکمی جیاکه‌ره‌وه‌ی تێدا ئه‌دات که ئه‌فه‌رمویه‌ت: ﴿ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ﴾ (آل عمران: من الآیة ٢٨). واته: موسلمانان نایه‌ت دۆستایه‌تی و خۆشه‌ویستی له‌گه‌ل بې‌باوه‌راندا بگرن جیا له‌ خۆشه‌ویستی خاوه‌ دۆستایه‌تی موسلمانان، وه همرکس کاری وه‌ها بکات هه‌چی له‌ لایه‌نی خوا نه‌گرتوه، له‌کاتێکدا

(١) البخاری (٢٥١٣) و مسلم (١٦٠٣).

نعمیت که لاوازین و بتانموی خوتان له شمیری بئ باوه‌ران بیارن، وه خوی گموره نعتان ترسینیت و ناگادارتان نه کاتمه له سزای خوی.

نم نایمه به گشتی نم واتایانهی خواره‌وی تیدایه:

(یه کم) ترساندن لموی پالپشت و یارمتهی کافران بدریت، له بمر نموی کارکی ترسناکه بۆ سر موسلمانان.

(دوهم) همرکس کاری و ابکات نموه له خوا پچراوه هیچ په‌یوه‌ندی‌یه‌کی نریه به‌خواوه. وه له کاتی لاوازی و ترسان له نازاریان، دۆستایه‌تی به‌روالته دروسته، همتا خویان به‌هیز نه‌کهنمه دژی نموی بهره‌نگاریان نه‌بیتموه.

له شونیتیکی تری قورناتی پی‌وژدا نه‌فرموت: ﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَمِيتُفُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ، وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَنُصِتُهُزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ، الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۱۳۹-۱۴۱)

واته: مژده بده به مونا‌فیکه‌کان که به‌راستی سزایه‌کی توندو پر نازاریان بۆ هیده، نموانه‌ی که بئ باوران نه‌کهنه دۆست و پهنای خویان و وازنه‌هینن له‌دۆستایه‌تی موسلمانان، نایا بو کاره‌یان هیزو یارمته‌یان نموی له بئ باوه‌ران؟ به‌راستی نموان خاوه‌نی نموه نین، چونکه یارمته‌ی و هیزو سربریزی همموی له‌لای خواوه‌یه، وه به‌راستی له قورناتدا بۆتان هاتۆته خواره‌وه نه‌گمر بیستن نایمه‌کانی خوا بئ باوه‌ری و گالته‌یان به‌رامبەر نه‌کرتت تیره له‌گه‌لیاندا دامنه‌یشن همتا نه‌چنه ناو باستیکی تروه، جا نه‌گمر واتان نه‌کرد تیره‌ش وه‌ک نموانن، به‌راستی خوا کۆکمه‌وه‌ی دوو‌پوه‌کان و بئ باوره‌کانه هممویان له دۆزه‌خدا.

نموانه‌ی خویان مات کردوه و چاره‌ی نمونه که له‌شهردا به‌سرتان دیت، جا نه‌گمر سرکه‌وتن له‌خواوه بۆ تیره بوو، نه‌لین: نمی نیمه له‌گه‌لتان نموبین و یارمته‌یمان ندان؟ به‌لام نه‌گمر بۆ کافره‌کان به‌شیک له سرکه‌وتن هه‌بیته نه‌لین: نایا نیمه پشت و پهناتان نموبین و له‌موسلمانه‌کان نهمان پاراستن، جا با باش بزائن خوا له رۆژی دوا‌ییدا داده‌ری نیتواننه، وخوا رینگایه‌ک دانانی بۆ بئ باوه‌ران که سرکه‌ون به‌سمر بنده چاکه‌کانیدا.

وه ئهم ئایهتانه بهگشتی ئهمانهی خوارهوهی تێدایه:-

(یهکهم) دووروه‌کان ئهوانهن که خۆیان ئه‌دهنه پالۆ کافره‌کانو خۆشه‌ویستیان بۆ ده‌رئه‌به‌رنو به‌نه‌ینه‌ی یارمه‌تییان ئه‌ده‌ن، و له پالێشتی موسلمانان روو وهرئه‌گێرن.

(دوهم) ئهو دووروانه به‌و کاره‌یان داوای عیززه‌ت و سه‌ربه‌زی ته‌که‌ن هه‌رچه‌نده له‌وه‌دا به‌هه‌له‌دا چوون؛ چونکه سه‌ربه‌زی و هه‌تزو توانا هم‌مووی بۆ خواو بۆ باوره‌دارانه:

﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (المنافقون: من الآیة ۸) واته: شكۆو سه‌ربه‌زی بۆ خوا و پێغه‌مبه‌ر و باوره‌دارانه، به‌لام دوو رووه‌کان نازانن.

(سه‌یه‌م) ئهو دوو رووانه هه‌میشه چاوه‌ڕوانی ئه‌وه‌ن که چ شتی‌ک تووشی موسلمانان نه‌یه‌ت، جا ته‌گهر له‌خواوه سه‌رکه‌وتنیه‌ان به‌ده‌ست هه‌تیا، پێریان ته‌لێن ئیتمه له‌گه‌ڵ ئیئو‌داین له‌ ئایینو جیهادا، به‌لام ته‌گهر شتی له‌سه‌رکه‌وتن بروه به‌شی بی‌باوران، ئهو دووروانه به‌بێ باوره‌کان ته‌لێن: ئایا ئیتمه پارێزگاری ئیئوه‌مان نه‌کردو به‌رگریان ئی نه‌کردن له‌ موسلمانان، به‌وه‌ی له‌ نه‌ینه‌ی موسلمانه‌کان ئاگادارمان کرد‌نوه هه‌تا سه‌رکه‌وتن؟ که‌واته به‌شی ئیتمه‌ش له‌و ده‌ست که‌وتانه به‌ده‌ن.

(چواره‌م) هه‌رگیز خوای گه‌وره‌رنگا به‌ بی‌باوره‌ران ئادا به‌سه‌ر موسلمانانی راست و دل‌سۆزدا سه‌ربه‌که‌ون ئه‌وانه‌ی که سنووری خوا ڕانه‌گرن له‌ ئایینه‌که‌یانه‌دا، واته: ناهه‌یلتی که سه‌رکه‌ون به‌سه‌ر موسلماناندا.

وه کۆمه‌ڵتی له‌ موسلمانه‌کان کۆمه‌ڵتی له‌بێ باوه‌ڕانیان خۆش نه‌بوست، له‌بهر خزمایه‌تی یا له‌بهر دراوسێیه‌تی، یا له‌بهر په‌یمان به‌ستن، وه ئهو دۆسته‌ی‌یه‌تی‌یه‌ش مبه‌ترسی هه‌بوو بۆسه‌ر موسلمانان، نی‌تر خوای گه‌وره‌ ئایه‌تی نارد ه‌واره‌وه‌ بۆیان و ئهو خۆشه‌ویستی‌یه‌ زیان به‌خشی ئی قه‌ده‌غه کردن، ته‌فه‌رم‌بو‌ت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةٍ مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صدورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ (آل عمران: ۱۱۸). واته: ئهی ئه‌و که‌سانه‌ی باوه‌ڕتان هه‌تیاوه بی‌باوه‌ڕان مه‌که‌ن به‌ دۆست و هاو‌ڕێی خۆتان و ئاگاداریان بکه‌ن له‌ نه‌ینه‌یه‌که‌نتان، چونکه ئه‌وان دره‌غی ناکه‌ن له‌وه‌دا که زیانتان پێ بگه‌یه‌نن وه پێریان خۆشه‌ که تووشی زه‌ره‌رو زیان بیه‌ن، وه ئهو ڕق و کینه‌یه له‌ قسه‌که‌نیانه‌دا ده‌رکه‌وتووه، وه ئهو دوشمنایه‌تی‌یه‌ی له‌دیانه‌دا هه‌شاریان داوه‌ زۆر گه‌وره‌تره. به‌راستی ئیتمه به‌لگه‌و نیشانه‌که‌نتان بۆ روون کرد‌وه‌توه: بۆ ئه‌وه‌ی پهنده‌یه‌ر بکرن و خۆتان بپارێژن ته‌گهر ئیئوه‌ ژیری و تینگه‌یه‌شتنتان هه‌یه‌ت.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

لهم نایهتدا قدهغه کراوه که بئ باوه ران بکرین به دۆست و هاورئ، واته تایبته تی ران بکمن و نهیتهی خۆتانیان بۆ ده رخن، چونکه نمو خۆشموستییه شاراوویه درتغی ناکات له تیکدانی کاروبارتان، چونکه نمو همیشه حمز نه کمن و به هیوای نمو زبانتان پئ بگه یمن، وه به راستی نیشانه کانی رق و کینه یان بهرامبیرتان له قسه کانیاندا ده رکوتوه، لمبر توندی نمو کینه یه ناتوانن به شارنمو، به لام نمو له دلئاندا یه لمرق و کینه بهرامبیرتان زۆر نمو که له ده میان ده رنه چیت گموره تره.

وه سروشتی نیمانی رئ له موسلمانان نه گری نمو دوژمنی خوش بوئ که همیشه چاوه پروانی نمو له ناکات کاره ساتیکی به سردا بیت، با نمو دوژمنه بئ باورهش نزیکترین کسی بیت.

قورنانی پیروز نه فرموت: ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ﴾ (المجادلة: من الآیة ۲۲) واته: نابینی - نمو محمد - نمو یه که به راستی باوه ریان به خواو رۆزی دواپی هبیت و کار به یاسای خوا بکمن، که چی نمو انه یان خوش بویت که دژی خواو پیغمبر بن، با باوک و کوپو براو هوزیان بن، نمو باوه ردارانه ی بو شتو یمن خوا باوه ری لسمر دلئان نویسه و به گیانیک له خزیوه پشتگیریان نه کات. به راستی حوکی قورنان سبهارهت به انه ی یارمه تی نیستعمارو دوژمنانی موسلمانان نه دن دیارو ناشکرایه، چونکه نمو خیانه ته بهرامبر خواو قورنانه کمی و پیغمبره کمی و پیشوای موسلمانان و نمو ی نیسلامی به گشتی، وه به راستی نمو انه بو کاره یان حیساییان بۆ مافی نیسلام و مافی میژو و مافی دراوسی زمتی و مافی ستم لیکراوان نه کردوه.

وه همروه ها حیساییان بۆ مافی نیستارو پاشه رۆزی نمو ناوچه یه نه کردوه، و نمو خائینه انه بو کاره یان؛ خوزیان به شهیتان فرۆشته وه، وه لسمر لاپره کانی میژوو سمر شوپی و نمگی همتاهتایی و بئ کوتایی خوزیان تۆمار کردوه.

نیعتارف به مافی تاک

نیسلام - دواپی نمو که به باشی باسی رتیبازی ناشتی کردوه، و په یوه ندی نیوان خه لکی کردوه به په یوه ندی ناشتی و ناسایش - ریزی بۆ ناده میزاد داناوه له رووه که ناده میزاده، بن نمو سهری ره گزوه رنگو ناینو زمانو نیشتمانو نمو یه پلهو پایه ی کۆمه لایه تی بکریت، خوی گموره نه فرموت: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ (الاسراء: ۷۰) واته: به راستی نیمه ریزمان له

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

نادامیزاد گرتووو همرچی له بونهوردایه بۆمان رام کردن، ههروهها هۆیهکانی گواستنوه له زهوی و له دریا، و رۆزیمان داوون له خواردنه پاکهکان، و پسهندان کردن و رۆزیمان داوون بهسهر زۆر له دروستکراوهکاندا.

و له دیمهکانی ئهو رۆزگرتنه ئهوهیه که خوا ئادهمیزادی به دهستی خۆی دروست کردوو، و له پۆچی خۆی کردوو بهبهردار کورنوشی به فریشتهکان بردوو بۆی و ههموو ئهوی له ئاسمانهکان و زهویدایه بۆی رام و موسهخهر کردوو. وه کردویهتی به گهورهی ئهم ئهستیره زهوییه، وه کردویهتییه جێنشین لهوئندا بۆ ئهوی ئاوهدان و چاکی بکات.

وه بۆ ئهوی ئهم رۆزه بیهته راستهقینو ئوسلوبی ژبان، ئیسلام ههموو مافهکانی بۆ مرۆف دابین کردوو. وه پارێزگاری کردنی واجب کردوو. جا ئهو مافانه مافی ئاینی بن، یا شارستانی بن، یا پامیاری.

وه لهو مافانهش:

(۱) مافی ژبان:

ههموو تاکیک مافی پاراستنی گیان و خودی خۆی ههیه، وه پهوا نییه دهست درۆژی بکرتته سهر ئهو گیانه مهگهر کهستکی کوشتبن، یا له زهویدا خراپهکاری کردبن، خراپهکارییهکی وهها کوشتن پیتوست بکات.

خوای گهوره ئهفرموی: ﴿مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ (المائدة: من الآية ۳۲) واته: ههر لهبهر ئهوه لهسهر بهنی ئیسرائیلیمان نویسه که ههرکس کهستکی بکوژت بێ ئهوی کسی کوشتبن یا خراپهکارییهکی کردبیت لهسهر زهوی، وهك ئهوه وهههیه که ههموو دانیشتوانی سهرزهی کوشتبن، وه ههرکس گیانیک زیندو کردبیتتهوه وهك ئهوه وایه ههموو خهلکی سهرزهی زیندو کردبیتتهوه.

وه له فرمودههی سهحیح دا هاتوه: (لا یجیل دم امری مسلم إلا بإحدى ثلاث: النفس بالنفس، والشیبه الزانی، والتارك لدينه المفارق للجماعة)^(۱). واته: خوێنی هیچ موسلمانیک ههلال نییه لهیهکینک لهم سێ حالتهدا نهییت: گیان به هۆی کوشتنی گیان، وه ژن و پیاوی زیناکهر، وه ئهوکهسێ له دین پاشگهز دهییتتهوه و جیا دهییتتهوه له کۆمهلهی موسلمانان.

(۱) البخاري (۶۸۷۸) ومسلم (۲۵/۱۶۷۶).

(۲) مافی پاراستنی مال و سامان:

وهك چۆن گیان پاریزراوه بهو شیوهیه مال و سامانیش پاریزراوه، وه دروست نییه مال بپریت به هیچ رینگایهك جگه لمو رینگایانهی مشروعه، خوی گهروه نهفهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ (النساء: من الآية ۲) واته: نهی نموکسانهی باوهرتان هیناوه مائی بهکتر مهخۆن به نارها، مهگمر بازرگانی و کرین و فرۆشتنیك بیته به رهزامهندی خۆتان.

وه بیغهمبهر ﷺ فهرمویهتی: (من أخذ مال أخيه يمينه، أوجب الله له النار، وحرم عليه الجنة، فقال رجل: وإن كان شيئاً يسيراً يا رسول الله؟ فقال: وإن كان عوداً من أراك)^(۱).

واته: همرکس به سوئندی درۆ مائی براهی بخوات، خوا دۆزهخی بۆ پیئوست نهکات، و بههشتی لهسر حرام کراوه، پیارتک ووتی: نهگمر شتیکی کهمیش بیته نهی نیراوی خوا فهرموئ: نهگمر چیلکهیهکیش بیته له ئهراک. ئهراک نمو دارهیه که سیواکی لی دروست دهکری.

(۳) مافی عیزو ناموس:

سوکایهتی کردن به عیزو ناموس رهوا نییه با به وشهیهکی ناشیرینیش بیته. خوی گهروه نهفهرموئ: ﴿وَنَبِّئْ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لُحْمَةً﴾ (الهمزة: ۱) واته سزای توندوتیژ بۆ نموکسهی که ننگ و شورهی نهمنی به خهلهکوه، و گالتته به خهلهک نهکات.

(۴) مافی نازادی:

نیسلام بهوهه نهوهستاوه که بریاری پاراستنی گیان و سامان و ناموسی خهلهکی داوه، بهلکو بریاری نازادی نایینی و نازادی بیرو نازادی ههلهبژاردنی نمو کارهی داوه که نادهمیزاد خۆی پی بژیتنی، وه ههروهها بریاری نازادی کهلهک وهرگرتنی لهههموو دامهزراوهکانی دهولتت داوه.

وه نیسلام لهسر دهولتهی پیئوست کردوه که ههموو نمو مافانه پیارتزی، وه مافهکانی نادهمیزاد همر نهونده نین بهلکو مافی تری زۆره لهوانه:

(۱) مافی نیشتهگه:

نادهمیزاد مافی نهوی ههیه بهیته همر شوئنیك، وه له همر لایهك دابنیشی و جیگه بیته، وه مافی نهوی ههیه هاتوچۆ بکات لهزهویدا بن نهوی ری لی بگیری یا تهگهره بخرتته رینگای.

(۱) مسلم (۲۱۸/۱۳۷) وأحمد (۲۶۰/۵) والنسائي (۲۴۶/۸).

وه دروست نویه کس نفی بکریت یا دور بخریتوه یا بئد بکریت بین نفوی تاوانیتی کردییت برامبر مافی کسانی تر، بهلام نهگمر تاوانیتی کرد بز یاسا هیده سزای بدات یا دهوی بکات یا بئدی بکات. نفوش لمو کاتدا نعییت که دهست درژی بکاته سر مافی کسانی تر، و ناسایشی کومدل بشیوتنی، وه بین گوناها ن بترسینی، لموباره یوه خوی گموره نهمومیت: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْرَأُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (المائدة ۳۳-۳۴).

واته: برآستی جزای نوانهی دژی خواو پیغمبره کس نه جننگن و هوئی خراپه کاری نهدن لسمر زهویدا، نفویه که بکوژرین یا له دار بدرین، یا دهست و قاچیان به پیچموانوه بپریت، یا له زهویدا نفی بکرین، نو جزایه له دونیادا سرشوری به بزبان و له رژی دوایشدا سزای گموره یان بز نعییت، نو کسانه نین که پشیمان نهموه نه گمورنوه پیش نفوی نیوه دهستان بیان گاتی. جا بزنان که برآستی خوا لیخوشبو و میهره بانه.

(۲) مافی فیربون و پاده رپرین:

فیربونیش مافیکه له مافه کانی ناده میزاد: چونکه هموو کس مافی نفوی هیده نهمونده بخوتنی و فیر بین که بیری روشن بکاتوه و ناستی خوی بمرز بکاتوه.

وه همروه ها له مافی ناده میزاده کپرای خوی دهربری و به لگه کانی دهرخات، و به ناشکرا حق بلیت و بپرتهوی بمریت.

وه نیسلام قده غمی نوه نه کات که پراو بزچون دهستی بسعدا بگریو دژایمی بیری نازاد بکریت، مهگمر نو پراو بزچونه زبانی هعییت بز کومدل.

وه پیغمبر ﷺ به یعمتی نه کرد له گمل هاره له کانی لسمر نوه که راستی دهرخن، با تالیش بییت. وه لسمر نوه که لمبر خوا له لزمی کس نترسن، وه پیمان رانه گه یعییت که: (الساکت عن الحق شیطان أخرج) واته: نفوی له حق و راستی بین دهنگ بین شعیانیتی لاله.

وه لموباره یوه قورنانی پیروز نهمومیت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّاهُ فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ (البقرة: ۱۵۹-۱۶۰).

واته: برآستی نو کسانهی نو راستی و رینماییمی ناردومانته خواروه نشارنوه دوا نفوی نیمه له کتیبه کماندا بز خه لکمان پون کرد زتوه، نو جزوه کسانه خوا نهمرینان لی

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

تهکات، وه همرهها نهفرین کمران نهفرینیان لی تهکمن، ثوانه نمبن که پشمیمان نهبنهوهو خویمان چاک تهکمنو راستییهکان دهرنهخن، نوکسانه توبهیان لی وهرنهگرم، چونکه من زور لیجورده و میهرهبانم.

لعدواییدا که کوتایش نییه: نیسلام بریاری نهوی داره که مافی برسی نهویه خواردنی بدرتتی و مافی بیبهرگ نهویه پوشاکی بدرتتی، و نهخوش تداوی بکرتتی، و ترسارو هیمن بکرتتوه، بن نهوی جیاوازی بکرتت لهنیوان رهنگیتک و رهنگیتکی تردا، و لهنیوان نایینیتک و نایینیتکی تردا، چونکه نادهمیزاد همموو یهکسانن له مافهکانیاندا.

نانوه پرتنمایی و ناموژگاری نیسلامه دهریاری تیعترافو دان نان به هندی له مافهکانی نادهمیزادا، وه نو پرتنمایی و ناموژگاری یانه خیرو چاکهی همموو دونیای تیدایه، وه گورهترین شتیش که لهمهدا همدیت نهویه که نو پرتنمایی یانه پیش همموو نو مزهدب و پرتچکانه کمووتوه که باسی مافی نادهمیزاد تهکمن، وه نیسلام نو پرتنمایی یانه وهها لی کردوه که بهجن هینایان بهشیک له تاین بیت و خوا پهرستی و له خوا نزیک بونهوه بیت. وهک چون نادهمیزاد به نوژو همموو خواپهرستییهکانی تر لهخوا نزیک نهییتتوه.

تاوانی لهناویردنی مافهکان:

بهراستی همر نو مافانن که نادهمیزاد نهگهینهنه نهویبری بهرزی و دهتوانی بهو پلهیه بگا که بوی بریاردراره، ماددی بی یا معنهوری. جا لهبهر نهویه که همر جوژه فوتانندن یان کم کردنهوی مافیک له مافهکانی نادهمیزاد به تاوانیک له تاوانهکان دائنرتت.

وه همر بهوهوییه که نیسلام قدهغه جنگ تهکات بههمموو جوژهکانییهوه، چونکه جنگ لهگمل نهوهدا که پهلاماردانه بو سر ژبان — که ژبانیش مافیک پیروژه — نو شتانهش لهناو ثبات که ژبانیان پین چاک نهییت و ژبانیان پین نهچن بهرتوه.

وه نیسلام جنگی داگیرکاری و بلاوکردنهوی هیتزو دسهلاتی قدهغه کردوه.

وه فرمویته: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (القصص: ۸۳) واته: نهوه خانهی بهرزی پوژی دواپییه، که نهیکمنه شوینی نو کسانهی که نایانویت تهکببورو گورهیی بکمن لهسر زهوی و روو لهحق وهرگرتن، وه نایانهوی ستم و خراپه بکمن، وه نهجمی باشیش بو ثوانهیه که له خوا نهترسن.

وه جنگی تولهکردنهوه و دوشنکاری قدهغه کردوه و فرمویته: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنَ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ لَا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ، وَتَعَاطَوْا عَلَىٰ الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْإِثْمِ

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿المائدة: من الآية ٢﴾ واته: رِق و كينهي كُؤمه لِيَك لِعِبرِ نُوءى نِيُوءِيَانِ مَنَعِ كُردِ لَه كِه يَشْتَن بَه مَزْكَوَتِي حِرَام -رَه كِ لِمَسَالِي (حَدِيثِيَّة) رُويدَا- هَدَلْتَانِ نَمْنِي بِي نُوءِي وَازِ لَه عَمَدِل وِ رَاسْتِي بَه يَتْن سَمْبَارَهَت بَهْوَانِ.

وه يارممتي يه كتر بدن لىسر چاكو خواپمرستی نك لىسر تاوان و دوشمنكاري، وه له خوا بترسن چونكه بهراستی تۆلمو سزاي توندوتيره.

وه همروهها جنگي تينكدان و ويرانكاريشي قهدهغه كردوهو فرمويتمى: ﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا﴾ (الأعراف: من الآية ٥٦) واته: خراپه مه كمن لىسر زهوى، دوواي نوهى كه خوا چاكي كرد به رهوانه كردنى پينغممبهران -سهلامى خوايان لىسرين-

كلى جننگ رهوا نىييت

كاتيك بنهما ناشتى بيت، و جننگ ناناسايى بيت، نيتر هيچ شتيك نيره كه جنمف رهوا بكات -لهروانگى ئىسلامدا- بارو دۆخ همچونيك بيت، تنها له دور حالتدا نىييت: حالتى يه كه م:

كاتى پاريزگارى له گيان، و عمرز، و ناموس، و سامان، و نيشتمان له كاتى دهست دريژى كردندا. خوى گموره فرمويتمى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (البقرة: ١٩٠) واته: بيمينگن له رنگاي خوادا له دژى نوانى جننگتان له دژ ته كمن، وه دهست دريژى مه كمن چونكه خوا نوانى خوښ ناوى كه دهست دريژى نه كمن.

وه له سه عىدى كورپ زهيدوه هاتوره كه پينغممبهر ﷺ فرمويتمى: (من قتل دون ماله: فهو شهيد، ومن قتل دون دمه: فهو شهيد، ومن قتل دون دينه: فهو شهيد، ومن قتل دون أهله: فهو شهيد). رواه أبو داود والترمذي والنسائي^(١).

واته: همركس له پينناوى سامانيدا بكوژرى شهيده، وه همركس له پينناوى گيانيدا بكوژرى شهيده، وه همركس له پينناوى تايينيدا بكوژرى شهيده، وه همركس له پينناوى كس و كاريدا بكوژرىت نوه شهيده.

(١) أبو داود (٤٧٧٢) والترمذي (١٤٢١) والنسائي (١١٥/٧) وابن ماجه (٢٥٨٠).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

خوای گموره فرمویمتی: ﴿وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانَنَا﴾ (البقرة: من الآية ۲۴۶) واته: بۆچی نهجمنگیین له ینگای خوادا له کاتینکدا که دوشمنه کهمان لمانو مال و منداله کماندا ده ریان کردوین.

حالتی دووه:

حالتی بهرگری کردنه له بانگمواز بۆلای خوا، کاتی کسینک له ینگهیدا بوهستی، به سزادانی توانی که باهر بمر بانگموازه دیتن، یا به گترانهوی توانی نه یانموت بچنه ناوی، یا بهوی بانگمواز کمر قهدهغه بکری له بانگموازه کهی. به لگهی نهمش:

(یه کم) خوای گموره نه فرمویت: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ، وَاقتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْنَاكُمْ وَالْفِئْتَنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ، فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِئْتَنَةً وَتَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ (البقرة: ۱۹۰-۱۹۳).

واته: وه بچمنگن له پهی خوادا له گهل ئوانمدا که جمنگتان له گهلدا نه کمن و دهست دریزی مه کمن، چونکه خوا نهو کهمانی خوش ناوتت که له سنوره کانی خوا ده رنه چن و نهوی خواو نیراوه کهی حرامیان کردوه ره وای نه کمن. وه بیان کوژن له همرکوی توشیان بوون و ده ریان بکمن لهو شوئنهی ئیوه یان ده رکرد، وه فیتنه - که کوفرو شیک و بهرگرتنه له ئیسلام - توندتره لهوی که بیان کوژن. وه ئیوه دهست به جمنگ مه کمن له گهلایانا لای مزگوتی حرام همتا ئوان نه جمنگن دژی ئیوه لهو شوئنهدا، جا نه گمر له رندا جمنگین له گهلتنان ئیوهش بچمنگن له گهلایانا، وه جزای بی باوه پان بهو شیویه نه بیته، وه نه گمر وازیان هینا لهو کرده وانه یان که نه یکن، نهوه به راستی خوا لی خوشبووه بۆ بهنده کانی و میهره بانه پیران. وه بهرده وام بچمنگن له گهلایاندا همتا فیتنه نه میتنی و تاین همر تهنها بۆ خوا بیته، جا نه گمر وازیان هینا نهوه هیرش کردن تهنها بۆ سر ستمکاران ده بیته.

وه تهه ئایمتانه نهه خالانهی خوارهوی تیدایه:

۱- فرمان دان به جمنگین دژی ئوانی دهست پیتشکری نه کمن بۆ جمنگ، و کوشتنی دهست دریزی کمران، بۆ بنه پرکردنی دهست دریزیان. وه جمنگین له پیناری پاراستنی گیاندا کارتی شرعی و یاسایی به له ههموو یاساکاندا، وه له ههموو رتبه که کاندایا، نهمش ناشکرایه له فرموده ی خوادا که نه فرموی: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾

۲- بهلام ئومانى دەست پیتشکمرى ناکمن بۆ جىنگ، دروست نىيە له پیتشموه جىنگيان له گەلدا بکريت، چونکه خواى گموره ستم و پهلاماردان و دەست درتژی کردنى قەدەغە کردوه، لەم فرمودەیدا: ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾

۳- وه ئموه که هۆى قەدەغە کردنى دەست درتژی بموه دانراوه که خوا دەست درتژی کمرانى خۆش ناویت، بەلگهیه که ئم قەدەغە کردنه همر پتموو بەردەوامه و ناشی بۆ سړینموه، چونکه ئموه راگه یاندیکه که خوا دەست درتژی کردنى لا خۆشویست نىيە، وه راگه یاندیش سړینموه نىيە، چونکه دەست درتژی کردن ستمکارییه وه خواش همرگیز ستمکاری لا خۆشویست نىيە.

۴- بۆ ئمو جىنگه مشروعهش مەبەستیک ههیه که تىیدا کۆتایی دى، که ئموش رى گرتنه له هەلگىرانموى موسلمانان؛ به وازهيتان له نازاردانيان و وازهيتان له نازادىيان تاوه کو بتوانن به نازادى خواپهرستى بهجى بهيتين و نايه کهيان رابگرن، وه له گيانيان دلنيا بن له هممو دوژمنکاری يهک.

(دووه) خواى گموره نه فرمويت: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا﴾ (النساء: ۷۵)

واته: ئموه چيتانه بۆچى ناچىنگن لمرى خواو ئمو لاوازو بن دەسلاتانه له ژن و پياوو مندالان که دەست درتژی کراوته سەريان، ئومانى نه لىن: ئمى پەروەردگارمان لەم دىزیه — مەبەست مەکەهيه — که دانىشتوانه کانى ستمکارن رزگارمان بکو له لايمن خۆتموه پاپشت و يارمەتى دەرمان بۆ دابن.

وه ئم نايهته دوو هۆى له هۆيه کانى جىنگ روون کردۆتموه:

(يه کهمیان) جىنگين لمرى خوادا. ئمو مەبەستيه که نايين هەولى بۆ ئەدات، بۆ ئموى فيتنو رى گرى له نايين نەمىنن و نايين هەرىز خوا بيت.

(دووه ميان) جىنگين له پيتناوى لاوازو بن دەسلاتاندا، ئومانى له شارى مەکە موسلمان بوبون، بهلام توانای کۆچ کردنيان نەبوو وه قورپەش نازارى ئەدان بۆ ئموى له نايينه کهيان هەلگەرتنموه هەتا وایان لى کردبوون داواى رزگارىيان له خوا نه کرد. جا ئوانه پیتوستىيان به حىمايو بەرگرييه که ئەزىت و نازارى ستمکارانيان لى دوور بختاموه، بۆ ئموى بتوانن به نازادى نايين و باوهره کهيان رابگرن.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

(سوره یوسف) خوی گموره نه فرموی: ﴿فَإِنْ اعْتَرَفْتُمْ فَلَمْ يَقَاتِلُوكُمْ فَأَلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ (النساء: من الآية ۹۰) واته: نه گمر هاتو وازیان هیتاو نه جننگان دژی تیوهی موسلمان، وه داوای ناشتیان کرد، تیر خوا ریگمتان نادا بچنگن دژیان و بچنه سمریان. جا نو کومده که نه جننگان له گمل هوزه کانیان و نه جننگان له گمل موسلماناندا، وازیان له همدرو لایمن هیتا، وه بهراستی وازهیتانه کویان به مبهستی ناشتی بوو، نوو موسلمانان ریگه نادرین جننگ دژی توانه بکن.

(چواره) خوی گموره نه فرموی: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخَذَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ (الأنفال: من الآية ۶۱-۶۲) واته: نه گمر بین باوهرکان مهیلی ناشتیان کرد توش مهیلی ناشتی بکه و پشت به خوا بیسته چونکه بهراستی خوا بیسری و ته کانیانو زانایه به مبهستیان، به لام نه گمر بهوکاره یان ریستیان فیلت لی بکن تو مته ترسه چونکه تنها خوات بسه بو سرکوتن.

لهم نایمدهدا فرمان به مهیل کردنی تیدایه بو ناشتی، کاتی دوژمن مهیلی کرد، همرچنده مهیل کرده کویان فیلت و ته له که بیته.

(پینجهم) جننگه کانی پیغمبر ﷺ همرویان جنگی دیفاع و بهرگری بوون، نهک دوژمنکاری، وه جننگ له گمل عمره به هاوتادانه رکان و پشت گوی خستی پدیانه کویان دوی فهقی مهککه لیسر نو بنهمایه بوو، وه نهمش ناشکرایه له فرموده ی خوی گموره دا که فرمویته: ﴿أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَأُوكُمْ أَوْلَ مَرَّةٍ أَخَشَوْهُمْ فَاَللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ) (وَيَذْهَبُ غَيْظُ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) (التوبة: ۱۳-۱۵).

واته: نایا ناجنگن دژی نه توره یهک که پدیانه کانیان شکاند، و تیانویست پیغمبر ﷺ ده ریکن، وه همر توانیش دهست پیشخبری بوون له جننگدا دژتان یه کم جار، نایا ترستان لویان هیه وه ناجنگن دژیان، بزنان خوا شایسته تره که لوی برسن نه گمر تیوه بهراستی بوو دارین.

بچنگن له گمل دوژمنانی خوا خوا به دهستی تیوه سزایان نهدات و سمریان شور نهکات و تیوه سر نهکات. بهسمریانداو دلی موسلمانان ساریژ نهکات. وه رقو کینه ی دلیان نه تارین. وه همرکسیش لهو سرکه شانه تزه بکاو پشیمان بیتموه خوا تزه وه رنه گری له همرکس که بیوی. وه خوا زانا و کاردرسته.

وه کاتی همموو بن باوره کان کۆبوونوو له کوانیکوه تیریان گرتو موسلمانان، خوی گهوه فرمانی پیدان که دژی هممویان بچنگن، نه فرموی: ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (التوبة: من الآية ۳۶) واته: بچنگن دژی بن باورین به همموتان، وه چۆن توان نجهنگن دژی نیوه به هممویان، وه بزانت که بهراستی خوا له گهمل توانه دایه که له خوا نهترسن.

بهلام چنگ کردن له گهمل جوله که کاندایه لهر نهوه بوو که توان په میانان له گهمل پیغمبردا ﷺ بهستبو کاتی چوه مدینه کوچی کرد، بهلام نهوهدی پین نهچوو په میانه کویان شکانو چونه پال بن باورین دوو رووه کان دژی موسلمانان، وه کاتی چنگی نه حزاب شریان کرد له گهمل موسلمانان، جا خوی گهوه نم نایتمانی نارده خواره: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ (التوبة: ۲۹) واته: بچنگن دژی توانی باورین به خواو رژی دوی نیوه، وه نمو شتانه به حرام نازانت که خواو پیغمبره کوی حرامیان کردوه. وه توانی کتیبی ناسمانیان بز هاتووو ناچنه سر ناینی راست و هق، شر بکن دژ بهوان هتا به دهستی خویان سمرانه نهوهن به سرشوری.

وه هروه ها نه فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (التوبة: ۱۲۳)

واته: نهی نمو کسانه باورین هتاوه بچنگن له گهمل توانی نریکن لیتانوه له بن باورین، وه با توندوتیژیتان لی بیسن له چنگه کهدا، وه بزانت که خوا له گهمل له خوا ترسه کاندایه. (ششم) پیغمبر ﷺ جارنگ بهلای نافرته تیکی کورژادا تی پیری فرموی: (ماکانت هذه لتقاتل)^(۱).

واته: نهمه شرکه نه بووه بزچی کوشتوانه.

لهوه نهزانی که هزی حرام کردنی کوشتنی نمو ژنه نهوه بووه که چنگاور نه بووه له گهمل چنگاوره کاندایه. کهواته چنگ کردن توان به دژی موسلمانان بووهته هزی چنگ کردن موسلمانان دژیان، وه کوفره کویان هز نه بووه.

(۱) أحمد (۴/۴۸۸) وأبو داود (۲۶۶۹) والنسائي في الكبرى (۸۶۲۵) وابن ماجه (۲۸۴۲).

(حموتهم) پیغه ممبر ﷺ کوشتنی راهیبان و مندالتانی قدهغه کرد^(۱) هر لمبر نو هوی که کوشتنی نافرته پی قدهغه کرد.

(همشتم) نیسلام زوره ملی نه کردوته هوی که له هویه کانی خه لک هینانه نار نیسلام، به لکو ژیری و بیرکردنموه وورد بوونموه له ناسمانه کان و زوی کردبووه هؤ بو نموه.

خوای گموره نه فرمویت: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ، وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَرَجَعَلُ الرُّجَسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ، قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتِ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (یونس: ۹۹-۱۰۱)

واته: نه گمر پوره رد گارت بیوستایه - نهی محمد - هرچی لسمر زهوی دا همبوو باوهری نه هینتا بهوی هیناوته بزبان، نایا تو زور له خه لک نه که هیت باوهر بهینتن، وه هیچ کسیتک نییه باوهر بهینتی بهینتی نیزنی خوا، وه خوا سزاو سمرشوری نه دا به سمر نه واندها که ژیری و تیگه یشتیان نییه، بلتی وورد بنموه پند وهریگرن لهوی که له ناسمانه کان و زهوی دایه، به لام نو نه تمهویمی باوهر ناهینتن نیشانه کانی خوا و ترساندن بی سووده له گه لیان.

وه نه فرموی: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ (البقرة: من الآية ۲۵۶) واته: له نایندا زور کاری نییه، چونکه رتنمونی له گومرایی ناشکرا بووه و جیا بوتموه.

وه به صحیحی سابت بووه که پیغه ممبر ﷺ دیلی نه گرت له جندگدا، به لام نه بیستاره زوری کردییت له کسبان که موسولمان بییت. وه صحابه کانیسی هر بو جوهر بوون.

نه محمد ریوایمتی کردووه له نه بی هوره پروه که ثومامی حنه فی دیل کرابوو پیغه ممبر ﷺ به بیانان نه هاته لای پی نه فرموی: (نهی ثومامه چیت لایه؟..).

نوریش نهی روت: نه گمر بمکوژیت خاوهن خوین نه کوژیت. وه نه گمر منعت باریشم کهی و نازادم کهی کسیتی ستایشکمر منعت بار نه کهی، وه نه گمر مالیشت نهوت چمندت بویت نهت دهینتی.

وه صحابه کان حمزبان لهوه نه کرد که بریتی بدات و نه بیان روت: چی بکهین له کوشتنی نهعه.

پیغه ممبر ﷺ چوو بولای نوریش موسلمان بوو، نینجا کردیموه ناردی بو ناو باغچه کهی نه بی طه لجه خوی بشوری، نوریش خوی شوردو دورکات نوژی کرد. پیغه ممبر ﷺ فرموی: (لقد حَسَنَ إِسْلَامَ أَخِيكُمْ)^(۱).

(۱) البخاری (۳۰۱۵) و مسلم (۲۵/۱۷۴۴).

واته: براکمتان به چاکی موسولمان بووه.

بهلام گاوارهکان و نوانمی تر پیغمبر ﷺ دژی هیچیان نهجنگا، هتا دواى پدیانی
حوده بییه که نیراوی نارد بز هممو پاشاکان و داوی لی کردن موسلمان بین.

جا نامی بز قهیسرو کیسراو (مقوقس) و نجاشی و بز پاشا عمره به کانی شام و رژوهلات
نارد، وه چندهها کس له گاوارهکان و نوانمی تریش هاتنه نار نیسلاموه.

بهلام گاوارهکانی شام دهستیان کرد به کوشتنی نوانمی که موسولمان بویون.

چاکاتی گاوارهکان دهستیان کرد به کوشتنی موسلمانان پیغمبر ﷺ لشکرکی به
سرزکایمتی زیدی کوری (حارثه) نارد سریان، وه فرمانی پیدان که دواى زید جمعفر بیته
سرکرده، دواى جمعفرش عبدالله ی کوری پهواحه، نهوش به کم جنگ بوو که موسلمانهکان
دژی گاوارهکان جنگین له موته له سرزهوی شام، که ژماره یه کی زور گاور هاوبشی کردبوو، وه
هممو سرکردهکان شهید کران، هتا خالیدی کوری ولید نالاکمی گرته دست.

وه لموه که باسکرا به تاشکرا دهرده کموت که نیسلام ریوی جنگی ندادوه بز لبردنی دست
درژی نمیت، یا بز پاراستنی بانگوازی نیسلام، وه بز نهیشتنی چوساندنموو نازادی بیوپای
ناینی نمیت، کمواته جنگ لمو کاتدا نمین به فرزتک له فرزهکانی ناین، وه نمین بهواجیبک
لهواجبه پیروزهکان و ناو نبرنت به (جهاد).

جنگین لمیری خوادا (جهاد)

جیهاد لمروشی تازهدا پیوی نموتری (حرب) وه حمیش به گژ به کداچونی چه کداری به لمنتوان
دوو دولمتدا یا زیاتر. نمیش شتیکی سروشتییه له نار ناده میزاددا، چونکه هیچ نمتوو هیچ
چرخیک نییه جنگی تیدا روو نعدایت.

وه نامو یاسا ناسمانییه کانی پیشوو بریاریان لسمرداوه.

له سیفرهکانی تمواتدا که جوله که دهستادهستی پین نکات بریاری جنگی تیدایه، به
ترسناکترین شیوه له شیوه کانی کوشتن و برین و تالان کردن و ویران کاری.

له (سفر التثنیه) دا هاتوو له (الإصحاح العشرين) ژماره (۱۰) و دواى نمو، تم دهقه هاتوو
دهریاره ی جنگ:

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

کاتی خوژ و لمشکره کت له شارتک نریک نه بیتموه که نه تموی داگری بکی، بانگیان بکه بو صولح، جا نه گمر هاتن به دهنگتموه و صولحیان کردو شاره که بیان بو کردیتموه، نو کاته هرچی لهو شاره دایه ژیر دهستی تو نمبن و نه بنه بنده و کوزیلت.

به لام نه گمر نه هاتن به دهنگتموه و جهنگیان ریست، چوار دهوری بگره، نه گمر خوا دهستی دایت و داگریت کرد نیرینه کانی بکوژو ژنر منداله کانیان و ناژه له کانیان و هرچی له شاره کدا هدیه بیکه به دست کموت و بیخو، جا تو تالانی دوژمنه کانت نه خوی که خوا پنی داوی، بم شپویه رهفتار بکه له گمژ وولاته دووره کان که لهم نه تموانه نین، وه نو شارانه که حیثیه کانو ناموریه کان و که معانییه کان و فریزیه کان و حوینییه کان و یوسییه کانه، نموه کسی تیدا مهیله، وه هروردگارت فرمانی پی کردوی.

وه له نینجیلی متادا که له دهستی گاوره کاندایه هاتوه له (الإصحاح العاشر) ژماره (۲۴) و ژماره کانی دواپیدا نه لیت:

وا مزانن من هاتوم ناشتی بغمه سر زوی، نه هاتوم ناشتی بغمه موه، به لکو شمشیر بغمه ناو خه لکموه، وه من هاتوم ناده میزاد لیک جیا بکمه موه، کور بکمه دوژمنی باوک و کچ دژی دایک و بوک بکمه دژی خسوانی. بزنان دوژمنی ناده میزاد کس و کاریمتی، جا هرکس دایکی یا باوکی له من خوژتر بوئ شایسته من نییه، وه هرکس کوره کمی یا کچه کمی خوی له من خوژتر بوئ شایستم نییه، وه هرکس خاچه کمی هه لته گری و شوینم نه کموی شایستم نییه، وه هرکس ژبانی بدهست بیتنی وونی نه کات، وه هرکس له پیناوی مندا ژبانی لغاو بعرتت وه دهستی نه هیتموه.

وه یاسا ده ولته هییه کان بریاریان داره له سر نو کات و بارودوخی جهنگی تیدا نه کرتت و بنهما و شتواز و یاسایان بو داناره، به شپویه یک که باره ناهمواره کمی و خراپه کانی سوک و ناسان بکن، هر چنده له کاتی جهنگه کدا جی به جی ناکرتن.

دانانی جیهاد له نیسلام دا

خوای گموره محمدی ﷺ ناردوه به پیغمبر بو سر هممو ناده میزاد، وه فرمانی پی داره خه لک بانگ بکات بو رینمایی و نایینی راست، وه بمو شپویه له مه که مایه بانگوازی خه لکی نه کرد به دانایی و موغیزه و ناموژگاری جوان. وه هر نمبو نو خه لکی که له ناویاندا بوو دژی بوهست کاتی بینیان نم بانگوازه نو پی جی مترسی به بو سر بوونیان له رووی

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

ماددی و نهدی بی‌بیمه. به‌لام ریتامیی خوا لهم کاتدا بۆ پیتغمبیر ﷺ نموه بووه که برامبیر نمو دژایه‌تییه به نارامی و لێبوردییه بوهستی و به شیوهی جوان وه‌لامیان بداتمه.

﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾ (الطور: من الآية ٤٨) واته: نارام گر به بۆ فرمانه‌کانی پهره‌ردگارت به‌راستی ئیمه پارتزگاری تو ته‌که‌ین و له‌ژێر چاودێری خۆماندایت.

﴿فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾ (الحجر: من الآية ٨٥) واته: به جوانترین شیوه لێیان ببوره.

﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ (الزخرف: ٨٩) واته: لێیان ببوره ههر سه‌لام بلی پێیان که خاوه‌ن ژیرییه‌کان نه‌یلین به نهمانه‌کان، دوا‌یی نهمان تووشی چی نهم.

﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ (الجماعية: من الآية ١٤) واته: بلی به باورداره‌کان له‌و کسانه‌ بپورن که ناترسن له سزاو تو‌له‌ی سه‌ختی خوا کاتیک نهمیت و خراپه‌یان پێ گه‌یاندن.

خوای گموره‌ پێی نهداوه که خراپه به خراپه به‌په‌رچ بداتمه، یا جهمگ بکات دژی نهمانی به‌رامبیر بانگه‌وازه‌که‌ی راوه‌ستابون، یا دژی نمو کسانه‌ بجه‌نگیت که نهمانی هه‌له‌گه‌تپاره.

﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ﴾ (المؤمنون: ٩٦) واته: خراپه‌که‌یان به‌وه دور بجه‌نمه‌وه که چا‌که‌یان له‌گه‌له‌دا بکه‌یت، ئیمه زاننا‌ترین به‌وه‌ی که نه‌یلین،

وه ههمو نمو جیهاده‌ی که خوای گموره‌ فرمانی دابو بکرت له‌و ماوه‌یدا نموه بوو که جیهاد بکری به‌ قورئان و به‌لگه و سه‌لماندن.

﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ (الفرقان: من الآية ٥٢) واته: به قورئان جیهادیکی گموره‌یان له‌گه‌له‌دا بکه.

وه کاتی نازاردانیان زیادی کردو چوسانه‌وه به‌رده‌وام بوو، هه‌تا گه‌یشه‌ نهمه‌په‌ری به‌شیوه‌یه‌ک مو‌تاممه‌وه پیلانیان دانا بۆ کوشتنی خودی پیتغمبیر ﷺ ناچاربوو که کوچ بکات له‌ مه‌که‌وه بۆ مه‌دینه و فرمان بدات به‌ سه‌حابه‌کانی کوچ بکمن دوا‌ی سیانزه‌ سال له‌ بوونی به‌ پیتغمبیر: ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ (الأنفال: ٣٠) واته: کاتی بێ باوه‌رکانی قوره‌یش کو بوونه‌وه که‌وتنه‌ فروفیتل بۆ به‌ندکردنت یا له‌ناو بردنت یا ده‌رکردنت له‌ شاری مه‌که‌ه. به‌لام خوای گموره‌ به‌هه‌تو توانای خو‌ی نه‌ی هه‌شت فروفیتلی نمو بێ باورانه‌ سه‌ر بگری.

﴿إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ﴾ (التوبة: من الآية ٤٠) واته: ته‌گه‌ر ئه‌وه‌ش یارمه‌تی پیتغمبیر ﷺ نهدن، خوا په‌شتی گرتوه‌و یارمه‌تی داوه.

سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه له مهیندا - پایتهخته تازه‌کمی نیسلام- بریاری ری‌دان به جنگین درا کاتی دوژمنان له هممو لاهه سریان هه‌لدا، وه ناچار بوون که بجنگن و شمشیر هه‌لبکیشن له‌پیتاوی پاراستنی گیانی خزیان و پاراستنی بانگوازه‌که، وه یه‌کم نایه‌ت هاته خواره‌وه لهو باره‌یموه نم فرموده‌یهی خوی گموره بوو که نه‌فرمویت: ﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ، الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتِ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ) (الحج: ۳۹-۴۱).

واته: ری‌ی درا بموکسانه‌ی جنگیان دژ کراوه که بجنگن له‌بهر نه‌وی ستمیان لی‌ کراوه، به‌پراستی خوا توانای سرخستنیانی هه‌یه. نه‌وانه‌ی له وولاتیان ده‌رکران به‌ناهق، تنها له‌بهر نه‌ونده‌ نه‌ییت که نه‌یان روت الله په‌روه‌دگاری نی‌مه‌یه. جا نه‌گمر خوا ری‌ی نه‌دایه به پی‌تغم‌بهر و باوه‌رداران که بجنگن دژی ستم و باتل‌ نه‌وه په‌رستگار مزگموتی موسولمانه‌کان که نو‌ژی تیدا نه‌کن و زور ناوی خوی تیدا یاد نه‌کن نه‌پروخیندران. وه هه‌رکس کوشش بکات بۆ سرکه‌وتنی تاینی خوا، خوا یارمه‌تی نه‌دا به‌سر دوژمنان، چونکه به‌پراستی خوا به‌هیتزو به‌توانایه. نه‌وانه‌ی به‌لینمان داوه به یارمه‌تی‌یان که‌سانینکن که نه‌گمر جینگیرمان کردن له‌سمر زه‌وی نو‌ژیان نه‌کردو زه‌کاتیان نه‌داو فرمانیان به چاکه نه‌کرد و قه‌ده‌غی خراپه‌یان نه‌کرد، وه نه‌جاسی هممو کاره‌کان هه‌ر بۆ خواجه: لهم نایه‌تانه‌دا هژی ری‌دان بۆ جنگین به سی شت دانراوه:

۱- نه‌مه که نه‌وانه ستمیان لی‌ کراوه به‌ده‌ست درژی کردن بۆ سریان و ده‌رکردنیان له‌شوین و جینی خزیان به‌ناهق تنها نه‌وه نه‌بنی که تاینی راستی‌یان هه‌لبژاردبوو وه نه‌یان روت: په‌روه‌دگارمان الله یه.

۲- نه‌گمر نه‌و ری‌ی پین‌دانه نه‌بوایه له‌لایمن خواوه هه‌رچی په‌رستگا هه‌بوو که یادی خوی تیدا نه‌کری نه‌پروخینرا به هژی ستمی نه‌و بی‌باوه‌پانه‌ی که باوه‌ریان به‌خواو رۆژی دوایی نه‌بوو.

۳- مه‌به‌ست له‌سرخستنی موسلمانان و جینگیرکردنیان له‌زه‌وی‌دا: نو‌ژکردن و زه‌کات دان و فرمان به چاکه کردن و قه‌ده‌غه کردنی خراپه‌یه.

واجب بوونی جیهاد

له سالی دووه‌می کۆچیدا جنگین دژی بی‌ باوه‌ران فه‌رز کراوه به فرموده‌یه: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿البقرة: ۲۱۶﴾ واته: خوا جیهادی دژی بین باوه‌رانی لاسر پیوست کردن همرچنده لاتان ناخۆشه، به‌لام زۆر شت ههیه که پیتتان ناخۆشه به‌لام ئه‌یته مایه‌ی خیر بۆتان، وه زۆر شت ههیه که پیتتان خۆشه به‌لام ئه‌یته مایه‌ی خراپه بۆتان. وه خوا خۆی ئه‌زانن و ئیوه نازانن.

جیهاد فەززی کیفایهته :

جیهاد لاسر ههموو یه‌کێ له موسلمانه‌کان فەززی ئه‌یه به‌لکو فەززه لاسر شیوه‌ی کیفایهت، ته‌گەر هه‌ندیکیان پێی هه‌لسان و دوژمنی پێ دور خرایه‌وه و پیوستی پێ به‌جێ هات، ئه‌وه له‌کۆل موسلمانه‌کانی تر نه‌کۆیت.

خوای گه‌وره نه‌فرمویت: ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ (التوبة: ۱۲۲) واته: باورده‌اره‌کان نایته ههموویان بچن بۆ جیهاد و جهنگ دژی بین باوه‌ران، با چهند کسێک له‌هر کۆمه‌لێک بچن تا دانیشه‌وه‌کان شاره‌زا بین له ناینداو ئه‌وانیش نامۆژگاری بکهن کاتێ گه‌رانه‌وه، به‌ ئومیدی ئه‌وه‌ی خۆیان بپارێزن له‌ عه‌زایی خوا به‌ به‌ریوه‌ بردنی فرمانه‌کانی و خۆپاراستن له‌ قه‌ده‌غه‌ کراوه‌کانی.

وه هه‌روه‌ها نه‌فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا تَبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعاً﴾ (النساء: ۷۱) واته: ئه‌ی ئه‌و کسانه‌ی باوه‌رتان هه‌تانه‌ ناگاتان له‌ خۆتان بیه‌ جیا جیا یا ههموو به‌یه‌که‌وه بچن بۆ جهنگ دژی کافران.

وه هه‌روه‌ها فرمویه‌تی: ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرِّ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (النساء: ۹۵) واته: کسانێ له‌ بپواداران که بێ به‌هانه له‌ جیهاد دا کۆتوون و له‌مال دانیشه‌تون، یه‌کسان و به‌رابه‌ر نین له‌گه‌ڵ ئه‌و موجهایدانه‌ی که به‌ مال و گیانی خۆیان له‌ رینگای خوادا تێته‌کۆش خوا پایه‌ و پله‌ی ئه‌وانه‌ی که به‌ مال و گیان کۆشهرن به‌سهر ئه‌وانه‌ی که له‌ مال دانیشه‌تون به‌رزتر کردۆته‌وه، وه خوا به‌ ههمووان به‌ئینی چاکه‌ی داوه، به‌لام موجهایده‌کانی پێش دانیشه‌وه‌کان خسته‌وه به‌ پاداشتی گه‌وره.

وه مسلم له‌ ئه‌بی سه‌عیدی خودری‌یه‌وه ته‌گه‌رتیه‌وه خواله‌ی رازی بیه‌ت که پێغه‌مبه‌ر ﷺ نیراویکی نارد بۆ به‌نی له‌حیان له‌ هه‌زه‌یل و فرموی: (لِيَنْبَغِثَ مِنْ كُلِّ رَجُلٍ أَحَدَهُمَا، وَالْأَجْرُ

بینهما^(۱). واته:

با له دوو پیار پیاریك بیت بۆ جیهاد، وه له پاداشته كمشدا همدووکیان هاوبهش ئهبن تیریدا. چونكه نه گهر جیهاد له سهر ههمووان پیوسته بویه به یهك جار بهرژه وندی به كانی دونیایی خهلك له ناو نه چوون، له بهر ئهوه پیوسته بویه كه تمنها همدیك هاوبهش بن تیدیدا.

كهی جیهاد فهززی عهینهو له سهر ههموو كهمس واجبه:

جیهاد لهم شیوانهی خواره ودا نه بیت فهززی عهین نهیه:

۱- كسێك ته كلیفی شرعی له سهر بیتو له ریزه كانی جهنگدا بیت، جیهاد لهم شیوهیدا له سهری فهززه، خوی گهوره نه فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاغْلِبُوا﴾ (الأنفال: من الآية ۴۵) واته: ئهی ئهوه كهمسانهی باوره تان هیناوه نه گهر له گهل كه ماله كانی بن باوره ران جهنگین، تارام گرو خۆراگر بنو له دوژمن همل مهین.

وه ههموه ها خوی گهوره نه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْاُدْبَارَ﴾ (الأنفال: ۱۵).

واته: ئهی ئهوه كهمسانهی باوره تان هیناوه كاتێ له گهل بن باوره راندا داتان بهیه كداو جهنگین هه له مهین و پشتیان تێ مه كهن، چونكه خوا له گهل تانمو یارمهتستان نه كات.

۲- نه گهر دوژمن هه ئی کوتا بۆ سهر نه شوێنه یا ئهوه شارهی موسلمانانی تیدا بیت، ئهوه كاته له سهر خهلكی ئهوه شوێنه پیوسته ههموو به جارێك ده ریه چن بۆ شهر دژی ئهوه دوژمنه.

وه دروست نهیه بۆ كهمس له واجبه كهی خۆی خۆ دوا بجات نه گهر هاتوو به ههموویان نه بویه دوژمنه كه دهه نه نه چوو، خوی گهوره فرمویته: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ (التوبة: من الآية ۱۲۳).

واته: ئهی ئهوه كهمسانهی باوره تان هیناوه شهر بکهن له گهل ئهوه بن باوره رانهی نزیك نه كهمونهو لیتان.

۳- نه گهر كار به دهستی ئهوه شوێنه به كێك دیاری بكات كه بهیته بۆ جیهاد، ئیتر ئهوه كهمس بۆی نهیه ئهوه واجبه واز لێ بهینن، به پێی ئهوهی ئیبنو عبباس خویان لێ رازی بیت نه گهر تهموه

(۱) مسلم (۱۸۹۶/۱۳۷ و ۱۳۸) و أبوداود (۲۵۱۰).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

که پیغمبر ﷺ فرمودتی: (لا هجرة بعد الفتح، ولكن جهاد ونية، وإذا استنفرتم فانفروا) رواه البخاري^(۱).

واته: دواي فهقی مهککه کۆچ کردن نییه، بهلام جهاد و نیریتهکمی همر نمینتی، وه نهگهر داواتان لی کرا بۆ جهاد له لایمن کار بدهستمه نهبی همر بچن^(۲).

خوای گهوره نهفرموت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِذَا قُلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ (التوبة: ۳۸). واته: نهی ئهوکسانه باوهرتان هیناوه نهوه چیتانه کاتی بیتان ئهوتری بچن بۆ جهاد له ڕینگای خوادا تمههلی نهکمن و لهمالهکانتانا نمیننوه؟ ئایا بهشی دنیا ههلهبهرترین بهسر خۆشی ڕۆژی دوايیدا؟ لهکاتیئیکدا خۆشیهکانی دنیا شتیکی بی نرخه له چار خۆشی ڕۆژی دوايیدا.

جهاد لهسر کنی پیتوسته؟

جهاد پیتوسته لهسر موسلمانن نیرینهی ژیری تیگهیشتوی لهش ساغ، که ئهوهندهی مال هبیت بهشی خۆی و خیزانهکمی بکات ههتا له جهادهکه نهگهریتمه.

کهواته جهاد لهسر ناموسلمان و منال و شیته و نهخۆش پیتوست نییه، وه دواکوتهی ئهوانه نهچونیان زیانی نییه بۆیان، چونکه لاوازییهکیان بووته هۆی بهشدار نهبونیان، وه ئامادهبونیان له مهیداندا هیچ سویدیکی نییه، وه لهوانهیه ئامادهبونیان زیانی زۆتر بیت، لهگهله سودهکمهکهیدا.

لهم بارهیهوه خوای گهوره نهفرموت: ﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ (التوبة: من الآية ۹۱) واته: لاوازو نهخۆش و نهوانه دهستیان کورته هیچیان لهسر ناییت نهگهر بهشدار جهاد نهکمن، به مهرجن دلسوزین بۆ خواو بۆ رهسولی خوا. وه ههروهها نهفرموت: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ﴾

(۱) البخاري (۲۷۸۳) ومسلم (۱۳۵۳/۸۵).

(۲) واته کۆچ کردن نییه له مهککهوه بۆ مەدینه دواي فتح کردن مهککه، وه پيشان ئهوه کۆچ کرده فهز بوو له ئیسلامدا، نیت بهم حدیسه سررایهوه. بهلام کۆچ کردن لهسر زوی کوفرهوه بۆ سر زوی ئیسلام نهوه نسرراوهتهوه بهلکو فهز لهسر ئهوه کهمی دلتیا نهبیت لهسر ئاینهکمی.

ولا علی المریض حرج ﴿ (الفتح آیه ۷) واته: تاوان نیری له سمر کوئرو شمل و نهخوش که له جهاددا هاوبش نمبن.

وه له ئیبنوعومرهوه خوا لئیان رازی بیئت فرموهتی: پوژی جنگی ئوحدو نیشان پیغهمبر ﷺ درام که تهمه نم چوارده سال بو نویش ریئی پی نهدام هاوبشی بکم. بوخاری و موسلیم گیتراویانه تهمه^(۱).

وه له بمر نهوی جهاد خوا پهرستییه، جا له سمر پی گهیشتوو نه بیئت پیوست نییه. نه محمد و بوخاری له عاتیشموه نه گیترنهوه خوا لئیان رازی بیئت که فرموهتی: و تم: نهی نیراوی خوا نایا نافرته جهاد کردنی له سمره؟ فرموی: جهادی بی کوشتاری له سمره: که هج و عومرهیه^(۲).

وه له ربوایه تیکی ترده هاتوه: به لام چاکترین جهاد بو نافرته هجیکی (مبور) پسندند کراوه^(۳).

واحیدی و سیوطی له (الدر المنثور) دا نه گیترنهوه له مواهیدهوه که وتوهتی: ئوموسه له مه خوا لئی رازی بیئت فرموی: نهی نیراوی خوا، پیوان غمزا نه کمن و ئیمه غمزا ناکهین و هر نیوی میراتمان بو ههیه؟!.

خوای گوره هم نایه تهی ناره خوارهوه: ﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلنِّسَاءِ وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلرِّجَالِ إِنْ اللَّهُ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾^(۴) (النساء: ۳۲) واته: ناواته خواز مهن بو شتیک که خوا بهو شته هندیکتانی پیش هندیکتان خستوه، چونکه بو پیوان به شتیک داناره له جهزا به پیی کردهوه کانیان، وه بو ژنانیش به شتیک، وه داوا له خوای گوره به خشنده بکمن له فمز و چاکهی پیتان تهمه خشی، به راستی خوا به سمر هه موو شتیکدا زانا و ناگایه.

(۱) البخاری (۲۶۶۴) و مسلم (۱۸۶۸).

(۲) أحمد (۶/۱۶۶ و ۶/۲۸۷۵) و البخاری (۲۸۷۵).

(۳) أحمد (۶/۷۱) و البخاری (۱۵۲۰).

(۴) الترمذی (۳۰۲۵) و الحاکم (۲/۳۰۵) و الدر المنثور (۲/۵۰۷).

(سلام) ناشتی له نيسلامدا

وه همر واحیدی و سیو طی له عیکره سموه نه گیترنهوه که نافرتهان داوای جیهادیان کردو ووتیان: نیمش حمزمان نه کرد خوا غمزای لسه زمان دابنایه، بز نهوی نهو پاداشتی پیار دهستی ته کبوی نیمش دهستان بکبوی. نیت خوی گموره نهو نایتمی ناره خوارهوه^(۱).

وه نهمه ریئی نهویان لی ناگری که ده ریچن بز برنیچی و تداوی و ده زمان کردنی برینداره کان.

له نهمسوه خوا لئی رازی بیت که فرمویتمی: رۆژی جنگی نوحد کاتیک خه لک هه لهاتن و پیغمبریان بهجی هیشته، عایشی کچی نه بی به کر و نوموسوله ایم بینی چاکیان لی کردبوو بهلادا، خرخاله کانی قاچیانم نه بینی که کونه ناروان نهدا به کۆلیاندا، لپاشاندا نه یانکرد به ده می برینداره کاندا، پاشان نه گمرا نهوو پریان نه کردهوه و دووباره نه یانکرد به ده می برینداره کاندا. شه یخه نین ریوایتمیان کردوه^(۲).

وه همر له نهمسوه که فرمویتمی: پیغمبر ﷺ غمزای به نومو سوله ایم و چند نافرته تیکی نه نصاری نه کرد له گه لیدا، که ناروان نهدا به جنگاهه ران و نه خوشیان تیمار نه کرد. موسلیم و نه بوداود و (ترمذی) گیتراویانتهوه^(۳).

پرسکردن به خاوهن قمرز

وه همره ها پیوای قمرزار که نه توانیت قمرزه کمی بداتمهو ناییت بهجیت بز جیهادی خوویست مدگمر خاوهن قمرزه کمی رپی بدات، یان بارمته ده کمی پارتزارو دانیت، یا کسیتی خاوهن دهسه لات نه کاته که فیلی خوئی. لای نه حمد و موسلیم له حدیسی نه بو قمتادهوه هاتوه: که وتی: نایا نه گمر بکوژرم له رنگای خوادا نه کورته برتی گونا هه کام؟ پیغمبر ﷺ فرموی: (نعم وأنت صابر عتسب، مقبل غیر مدبر، إلا الدین، فإن جبریل قال لی ذالک).

واته: به لئی نه گمر به هیوای پاداشته بیت و بهرو رووی بی باوه ران بهجیت و پشتیان تی نه کمی، نیلا قمرز نه بیت، چونکه جویره نیل نهوی پی راگه یاندم^(۴).

(۱) الدر المنثور (۲/۵۰۷).

(۲) البخاری (۲۸۸۰) و مسلم (۱۸۱۱).

(۳) مسلم (۱۸۱۰) و أبوداود (۲۵۳۱) و الترمذی (۱۵۷۵).

(۴) مسلم (۱۸۸۵) و أحمد (۳۰۴/۵).

داوای یارمندی کردن له تاوانبار و بن باوهر بز غمزا

دروسته یارمندی له مونافیق و تاوانبار وهرگیری بز جنگ دژی بن باوهران، چونکه عبدوللای کوری نوبی و نو دوروانی که له گه لیا بوون له گم له پیغمبردا ﷺ نهچوون بز جنگ.

وه بسرهاتی نوبی میحجمنی پهقهفی که پیاوینکی عمرهق خور بوو، وه کاره ساته کبی کاتی جنگ دژی فارسه کان بهناو بانگه.

بهلام لهباری جنگینی بن باوهران له گم له موسلماناندا دژی بن باوهرانیتر، رای زانایان لهوهدا جیاوازه:

مالیک و نه حمد وتویانه: دروست نوبی داوای یارمندی یان لی بکرت، وه ناییت هاوکاری بکمن به گشتی. مالیک وتویته: مه گمر به خزمهتکاری له گم له موسولماناندا بن، نو کاته دروسته.

وه نهبوحنیفه وتویته: دروسته یارمندی یان لی وهرگیری و هاوکاری بکمن به گشتی. وه حوکمی نیسلام به سریاندا زال نوبیت و جی به جی نه کرت، به لام نه گمر حوکمی (شرك) هاوتادان غالب بوو، نو کراهتی هدیبه که یارمندی یان لی وهرگیری.

وه شافیعی وتویته: یارمندی لی وهرگرتنیان به دوو مرج دروسته.

یه کم: کاتیک موسولمانان کم بن و موشریکه کان زور بن.

دووه: بزاندی که نو موشریکانه رای باشیان هدیبه لهباری نیسلاموه مهیلیان هدیبه بز نیسلام.

وه هرکاتیک داوای یارمندی یان لیکرا، نو نوبی بهخشش یان بدرتتی نهک بهشی غنیمت، واته به نوبی خلات بیاندرتتی، وه هاوبش نه کرتن له بهشی موسولمانان له غنیمت.

پرسکردن بهدایک و باوک

له جیهادی پیوستدا پرسکردن به دایک و باوک نوبیتیباری بز ناگری، به لام له جیهادی خوروست نوبی هر پرس به دایک و باوکی تازادی موسولمان بگری و ری بدن، یا یه کیکیان ری بدات.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

ئیبنو مسعود فرمویهتی: پرسیم له پیغمبیر ﷺ چ کارتک لای خوا خو شو یست تره؟ فرموی: نوێژ له کاتی خویدا. و تم: ئه پاش ئه نو؟ فرموی: چاکه له گهڵ دایک و باوک، و تم: ئه پاش ئه نو؟ فرموی: جیهاد له رینگای خوادا، بوخاری و موسلیم گیتراویانهتهوه^(۱).

وه ئیبنو عومەر خوای لی رازی بیت فرمویهتی: بیاریک هاته لای پیغمبیر ﷺ داوای لیکرد ریجیات بچیت بۆ جیهاد له رینگای خوادا، فرموی: نایا دایک و باوکت ماون؟ وتی: به لێ. فرموی: برۆ جیهاد لهواندا بکه. بوخاری و نهبو داود و نسائی و (ترمذی) گیتراویانهتهوه، و ترمذی به صحیحی داناوه^(۲).

وه له کتیبی (شرعة الإسلام) دا هاتوه. وه کسێک دروسته بچیت بۆ جیهاد که کس و کار و مندا له کانی کاربان پی نهما ییت و دایک و باوکی پیوستیان به خزمیت نهبی، چونکه سهرپرشتی و خزمهتی نهوان له ییشتره له جیهاد کردن، به لکو ئهوه باشترین جیهاده.

داوای سهرکوتن به لاوازه کان

۱- له موضعب ی کوری سعیدی کوری ئهبی وه ققاصوه که وتیهتی:

باوکم خوێ بملتر نهزانی له خه لک، پیغمبیر ﷺ فرموی: (هل تنصرون وترزقون إلا بضعفانکم؟! رواه البخاري والنسائي و لفظ النسائي) (إنما ينصر الله هذه الأمة بضعفانها، بدعوتهم، وصلاتهم، وإخلاصهم)^(۳).

واته: مگه ر ئیوه به هۆی لاوازه کانتان نه ییت سهرته خرین و پۆزی ئه درین؟.

وه له له فزی نسائی دا هاتوه: خوا ئه نهتهوهی نیسلامه به هۆی لاوازه کانیانهوه سهرته خات، به پارانهوه کانیان، به نوێژه کانیان، به دلسۆزیان.

۲- وه له ئهبی دهردانهوه، فرمویهتی: گوتم له پیغمبیر ﷺ که ئه یفرمو: (أبغوني في الضُعفاء؛ فإنما ترزقون وتنصرون بضعفانکم) رواه أصحاب السنن^(۴).

(۱) البخاري (۵۲۷) ومسلم (۸۵).

(۲) البخاري (۳۰۰۴) ومسلم (۲۵۴۹) وأبو داود (۲۵۲۹) والترمذی (۱۶۷۱) والنسائي (۱۰/۶).

(۳) البخاري (۲۸۹۶) والنسائي (۴۵/۶) وأحمد (۱۷۳/۱).

(۴) أبو داود (۲۵۹۴) والترمذی (۱۷۰۲) والنسائي (۴۵/۶).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

واته: ههولم بۆ بدن له نار لاوازهکان، چونکه ئیوه به هوی لاوازهکانتانموه پۆزی ئه درین و سه رته خرین.

۳- وه له نهبی هورپه یروه خوی لسی پازی بیته که پیغمبهر ﷺ فرمویستی: (رب أشعت مدفوع بالباب لو أقسم على الله لأبره)^(۱).

واته: زۆر پیاوی قژ هه لپجوی بیتر او هه یه، که ده رکرای به رده رگاکان، به تام نه گهر سویند بخوات و داوای هه رچی بکات له خوا بۆی جی به جی نه کات.

فه زلی جیهاد

جیهاد: چاکترین جوژه کانی (تطوع) خوا په رستییه:

جیهاد: به رزکردنوه یه بۆ وشمی خوا و جیگیر کردنی پرتماییه کانی له زهوی دا و چه قاندنه بۆ ناینی راست، هه ر بۆیشه له هه ج و عه مره و نوێژ و پۆژوری سونهت چاکتره .

وه جیهاد له گه ل ته وه شدا هه موو جوژه خوا په رستییه کانی تریش ریک نه خات، ئیتر نهو خوا په رستییه دیار بیته یا نادیار، چونکه له جیهادا خوا په رستی نادیار هه یه شه ریش زوه د وازه یئانه له دونیا و دور کومتنوه، له نیشتمان و ده ست به ردار بوونه له نار ه زه کان، ته نانت ئیسلام ناوی ناوه (الرهینه) گۆشه نشینی و ره هبانی یهت، چونکه له هه دیسدا هاتوه: (ره بانیه امتی: الجهاد فی سبیل الله)^(۲).

واته: په هبانی یهتی نه ته وه ی من: جیهاده له پیتاوی خوا.

هه ره ها له جیهاد دا هه یه به خت کردن به گیان و ما ل و فره شتیان به خوا، که به ره مه یکه له به ره مه کانی خو شه رستی و با وه، و به قین، و ته وه ککول: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِنْدَ اللَّهِ حَقُّ فِي السُّورَةِ وَالْأَنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بَيْنَكُمْ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفُرُزُ الْعَظِيمُ﴾ (التوبة: ۱۱۱)

واته: به راستی خوا گیان و ما ل له با وه رداران نه کړیت، به وهی به هه شتیان پی به خشی، نه جینگن له رتگی خوادا و نه کوژن و نه کوژرتن، په یمانیکی راسته له خوا وه دراوه له تمورات و ئینجیل و

(۱) مسلم (۲۶۲۲).

(۲) أحمد (۸۲، ۲۶۶/۳).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

قورئاندا، جاکئی له خوا بهوه فاتره بۆ بهجی هینانی په یمانه کئی؟ باوهرداران مژدهی شو مامه له کردنه له گهژن خوادا به یه کتر بدن، وه ئانهویه سرکووتنی گهروه.

به راستی نیسلام کاری جیهادی به گهروه داناه، وه له ههموو سوپهته میده نیه کاندای باسی کردوه به خراپی باسی ئهوانهیی کردوه واز له جیهاد نههینن و پووی لئی وه نه گیتین و به مونا فیتق و دلنه خۆش ناوی بردوون.

موجاهید چاکترین کسه

له ئینبو عبباسوه خوا لینی رازی بیت: که پیغمبر ﷺ فرموویته: (ألا أخبرکم بخیر الناس؟ رجل ممسک بعنان فرسه فی سبیل الله. ألا أخبرکم بالذی یتلوه: رجل معتزل فی غنیمه له یؤدی حق الله فیها. ألا أخبرکم بشر الناس: رجل یسأل بالله ولا یعطي به) ^(۱).

واته: بیتان بلیم چاکترین کس کئی به؟ پیارێک لگاوی نسه په کئی گرتبێ له رتی خودا بهجیت بۆ جیهاد. ئهیی بیتان بلیم دووای ئهوه کئی به له چاکیدا: پیارێکه به دیار چهند مهربتکی بهوه گۆشمنشین بووینت و مافی خوا ی لئی بدات، ئهیی بیتان نه لیم خراپترین کس کئی به: کسێکه داوای شتیکی لئی نه کئی که له بهر ناوی خوا بیدات به لام نایدات.

وه له پیغمبر ﷺ پرسیار کرا، چاکترین کس کئی به؟ فرمووی: (مؤمن یجاهد فی سبیل الله بنفسه وماله).

واته: باوهردارێک که به گیان و بهمال تێ بکۆشی له رتی خوادا.

وتیان: دووای ئهوه کئی به؟

فرمووی: (مؤمن فی شعب من الشعاب یعبد ربه یرتقی الله ویدع الناس من شیه) ^(۲).

واته: باوهردارێک له شیوه کاندای خواپرستی بکات و شیری خۆی له خه لک لابدات.

ئهم فرمووده به لگهی ئهوه کسانه به که نه لێن گۆشمنشین پیارێکه له تیکه لێ خه لک کردن.

وه لهم باره بهوه جیاوازی له نیتوان زانایاندا هه به که مشهوره:

(۱) الترمذی (۱۶۵۲) والنسائی (۸۳/۵) وابن حبان (۶۰۳) ومالك (۴۴۵/۲) مرسلأ.
(۲) البخاری (۲۷۸۶) ومسلم (۱۸۸۸) وأبوداود (۲۴۸۵) والترمذی (۱۶۶۰) والنسائی (۱۶/۶) والحاکم (۷۱/۲).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

مزههبی شافیعی و بهشی زۆری زانایان ئهوهیه که تینکه‌لی خه‌لک کردن چاکتره به مه‌رجی ئهوهی ئومیدی سه‌لامه‌تی و دوررکوتنمه هه‌بیت له‌فیتنه.

وه به مه‌زههبی چهند کۆمه‌لێک: گۆشه نشینی چاکتره:

جه‌ماوه‌ری زانایان وه‌لامی ئهوه‌یان داوه‌ته‌وه که ئهم هه‌دیسه بۆ کاتیک نه‌بیت که فیتنه و شه‌ر و ناشوب له‌ناو‌دا هه‌بیت، یان ئه‌و کسه له که‌سانیک بیت که خه‌لک بێ وهی نابن له‌ده‌ستی و خوشی توانای ئارامگرته‌نی نه‌بیت له‌سه‌ر ئازاره‌کانیان، یان وه‌نه‌ی ئه‌وه.

به‌راستی پینغه‌مه‌بران سه‌لامی خویان له‌سه‌ری و جه‌ماوه‌ری سه‌حابه و تاییعی و زانایان و خواناسان تینکه‌لی خه‌لک نه‌بوون و که‌لکی ئه‌و تینکه‌لی‌یه‌شیان وه‌ده‌ست نه‌هینا، وه‌ک ناماده‌به‌رونی نوێژی هه‌ینی و نوێژی جه‌ماعه‌ت و جه‌نازه و سه‌ردانی نه‌خۆش و کۆری یادکردنی خوا و گه‌لێ شتی‌تر. به‌لام باسی ئه‌و شیوه‌ی که له‌هه‌دیسه‌که‌دا هاتوه‌ مه‌به‌ست پێی ئه‌و چۆله‌وانی‌یه‌یه که له‌نیوان دوو کینودا هه‌بیت، وه مه‌به‌ستی ته‌نها شیو نی‌یه، به‌لکه مه‌به‌ستی گۆشه‌گیری کردنه و ته‌نها بوونه، وه باسی شیوی کردوه بۆ نمونه چونکه به‌زۆری شیو چۆله‌وانی‌یه.

وه ئهم فه‌رمووده‌یه وه‌ک ئه‌و فه‌رمووده‌یه وه‌هایه کاته‌ی په‌رسیاری په‌رگاری‌یان لێ کرد فه‌رمووی: (أمسك عليك لسانك، وليسعك ببيتك، وابتك على خطيتك)^(١).

واته: زمانی خۆت بگه‌ره، و له‌مه‌اله‌وه دانیشه، و به‌سه‌ر تاوانه‌کانتا بگه‌ری.

به‌هه‌شت بۆ مه‌جاهیده

ترمه‌زی نه‌گه‌یترته‌وه: که پیاوێک مه‌یلی گۆشه نشینی نه‌کرد په‌رسیاری له پینغه‌مه‌بر ﷺ کرد له‌وه باره‌یه‌وه فه‌رمووی:

(لا تفعل فان مقام أحدكم في سبيل الله أفضل من صلاته في بيته سبعين عاماً، ألا تحبون أن يغفر الله لكم ويدخلكم الجنة، أغزوا في سبيل الله. و من قاتل في سبيل الله فواق ناقة وجبت له الجنة)^(٢).

واته: کاری وامه‌که چونکه په‌له‌ی یه‌کینکته‌ن له ره‌نگای خوادا چاکتره له‌وهی هه‌فتا ساڵ له ژووره‌وه نوێژ بکات، ئیوه ناتانه‌وی خوا له گوناوه‌کانتان ببه‌ری، وه به‌تاغاته به‌هه‌شت؟ له ره‌تی خوادا غه‌زا

(١) الترمذي (٢٤٠٦) وأحمد في المسند (٢٥٩/٥) وفي الزهد (٨٢) وابن أبي الدنيا في الصمت (٢) والبيهقي

في شعب الإيمان (٨٠٥) وفي الزهد (١٣٤) وأبو النعمان في الحلية (٩/٢).

(٢) الترمذي (١٦٥٠) وأحمد (٥٢٤/٢) والحاكم (٦٨/٢).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

بکمن، وه همرکس ئهوندهی نیتوان دووجار ووشت دژشین له رنگای خوادا جینگ بکات خوا بههشتی پی ئههخشنی...

موجاهید سد پله له بههشتدا پایهی بهرز ئهیتتوه:

لهئهی سعیدی خودرییموه خوا لیتی رازی بیت، که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (یا ابا سعید من رضي بالله رباً، وبالاسلام ديناً، وبمحمد نبياً، وجبت له الجنة).

واته: ئهی ئبو سعید همرکس رازی بیت خوا پهروهرداری بیت، و ئیسلام تاینی بیت، و موحهمد پیغمبری بیت، بههشتی بۆ واجب ئهیتت.

ئبو سعید ئه فرموودهیمی لا خۆش بو، ووتی: بۆم دووباره بکهره ئهی نیتراوی خوا، ئهوش ﷺ بۆ دووباره کردهوه.

لهپاشاندا فرمووی: (وأخرى يرفع بها العبد مائة درجة في الجنة، ما بين كل درجتين كما بين السماء والأرض).

واته: کردهوهیهکی تریش ههیه که بهنده له بههشتدا سد پله پینی بهرز ئهیتتوه، که نیتوان ههرپلهیهکی ئهوندهی نیتوان ئاسمان و زهوییه، ئبو سعید وتی: ئه کردهوهیه چیره ئهی نیتراوی خوا؟

فرمووی: (الجهاد في سبيل الله ، الجهاد في سبيل الله)^(۱).

واته: جیهاد لهرینگی خودا، جیهاد لهرینگی خوادا.

وه ههروهها پیغمبر ﷺ فرموویتی: (إن في الجنة مائة درجة، أعدها الله للمجاهدين في سبيل الله، ما بين الدرجتين كما بين السماء والأرض، فإذا سألتم الله فاسألوه الفردوس، فإنه أوسط الجنة، وأعلى الجنة، وفوقه عرش الرحمن، ومنه تفجر أنهار الجنة)^(۲).

واته: له بههشتدا شوئینیک ههیه سد پله بهرز ههیه، خوا بۆ موجاهیدهکانی داناره که لهریتی خوادا نهجنگن، لهنیتوان ههر پلهیهک و پلهیهکیتر، ئهوندهی نیتوان ئاسمان و زهوییه.

(۱) مسلم (۱۸۸۴) والنسائي (۱۹/۶).

(۲) البخاري (۲۷۹۰).

جا نه گمر نیتوه له خوا پارانسوه داوای فیردهوس بکمن، چونکه فیردهوس ناوه‌یاست و بهشی سره‌وهی به‌هسته، وه عمرشی خوی بوسره‌وهیه، وه هر له فیردهوسوه رووباره‌کانی به‌هسته دینه دهرهوه.

هیچ شتیک هارتای جیهاد نیه

له نهو هوریه‌یرهوه خوا لینی رازی بیت که فرمویهتی: ووتیان نهی نیرراوی خوا کام کردهوه هارتای جیهاده لهرتی خوادا؟ فرموی: نیتوه توانای کردنی نهو کاره‌تان نیه.

دوو یا سنی جار لیبیان دووباره کردهوه هموجاری نه‌یفرموی: نیتوه توانای نهو کاره‌تان نیه. وه له‌جاری سیته‌مدا فرموی: کسیتک له موجاهید نه‌چیت که همیشه به‌رژوو بیت و همیشه نوژ بکات و باورپی به‌نایه‌ته‌کانی خوا ه‌بیت و له نوژ و رژوو‌کمی نه‌بیتوه ه‌تا موجاهیده‌که نه‌گهریتوه (رواه الحمسه)^(۱).

فلزل و گوره‌یی شهید بوون

بیغمبیر ﷺ فرمویهتی: (الْأَيْكَلُمُ أَحَدٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يَكَلِمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ - إِذَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجَرَحَهُ يَتَغَبُّ دَمًا، اللَّوْنُ لَوْنِ الدَّمِ، وَالرِّيحُ رِيحُ الْمَسْكِ) رواه الحمسه^(۲).

واته: کسیتک نیه لهرتی خوادا بریندار کرایت - وه خوا نزانن کئی له پتی خوادا بریندار نه‌کرت - نیلا رژوی دوایی کدیت برینه‌کمی ده‌زولمی خوین نه‌کات، په‌نگه‌کمی په‌نگی خوینه و بونه‌کمی بونی میسکه.

موجه‌مدی کوری نیراهیم نه‌لنت: کاتن عبداللای کوری موباره‌کم به‌ری‌کرد بۆ غمزا، چمند دیر هونراوه‌ی بۆ خویندموه که بینوسم و پینا ناردی بۆ لای فوچه‌یلی کوری عیاض:

يا عابدِ الحَرَمَيْنِ لو ابصرتنا	لعلمت أنك في العبادة تلعب
من كان يَغْضِبُ خده بدموعه	فنجورنا بدماننا تتخضب
أو كان يُتَعَبُ خيله في باطلٍ	فخيولنا يوم الصبيحة تتعب
ريح العبير لكم، ونحن عبيرنا	وهج السناكب والغبار الأطيب
ولقد أتانا من مقال نبينا	قول صحيح صادق... لا يكذب

(۱) البخاري (۲۷۸۷) مسلم (۱۸۷۸).

(۲) مسلم (۱۰۵/۱۸۷۶).

سلام) ناشتی له نسلامدا

لايستوی غبار اهل الله في أنف امری، ودخان نار تلهب

هذا كتاب الله ينطق ببينا ليس الشهيد بميت لا يكذب

ئهی نهو کسمی له دوو حدرم عیبادهت نه کی، نه گمر نیمت بینیا په وات ده زانی که له عیبادهت کردندا یاری ده کی.

هرکسک که گونا و روومنتی به فرمیسکی په رنگین بی، نهوه گردنه کانی نیمه به خوین په رنگین ده بی.

یا نسپه کی له پر و پوچ دا ماندو نه کات نهوه نسپه کانی نیمه به به بیانی ده چوون بز جنګین ماندو ده بی.

بونی خوش بز خوتان بی، نیمه بونی خوشمان درهوشانوهی شمیره کان و تمپو تیزی مهیدانه که چاکتره

وه به راستی له پیغمبرمانوه فرموده هاتوه که راست و دروسته . . . درزی تیا نی په که فرمودتی:

تمپ و تیزی رنگی جهاد و دوو کتی دزه خ له لوتی تیکوشه رتکدا کوناییتوه، درزی تیا نی په

نهوه کتیه کی خواجه له ناوماندا قسه نه کا و ده فرمودی: شهید نامری؛ وه نهو کتیه ش درز ناکات

نه لئ جا گه یستم به فوضه یلی کوری عیاض و نامه کم دایه، کاتن هونراوه کی خوتندوه فرمیسک به چاره کانیدا هاته خواره وه وتی: نه بو عبدولپه همان راست نه کات و ناموزگاری کردوم، له پاشاندا وتی:

نایا تو لهو کسانهی حدیس نه نویستوه؟ و تم: به لئ، وتی: تم حدیسه بنووسه له پاداشتی نهوه دا که نهو نامه دیت بز هیناوم، نه غجا بز و تم (منصوری کوری موعتمیر بز گیترا موه له نبی صالحه وه، له نبی هورپه یروه خوا لسی رازی بیت که پیارتک وتی: ئهی نیرراوی خوا کرده و په کم فیر بکه پاداشتی مواهیدم دست بکوی، نهویش ﷺ فرمودی: (هل تستطيع ان تصلي فلا تفتر، وتصوم فلا تفطر؟!)).

واته: نایا نه توانی هر نوژ بکه بیت سست نه بی؟ و هر بهرژو بیت نه یسکیتیت.

کابرا وتی: ئهی نیرراوی خوا من لهوه لاوازترم که نهو کاره بتوانم.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

له پاشاندا پیغمبەر ﷺ فرموی: (فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ طَوَّقْتَ ذَلِكَ مَا بَلَغْتَ الْمَجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) واته: بمر زاتمی گیانی منی بدهسته نه گمر بشتوانی ناگهسته موجهیده کانی رینگای خوا.

(أو ما علمت أن المجاهد لَيَسْتَنَّ في طوله فيكتب له بذلك الحسنات) (۱).

واته: ئەمی ئەمترانیوه موجهید بەدرزۆی جەنگەکی چاکەمی بۆ ئەنوسریت

وه پیغمبەر ﷺ به صحابه کانی ئەفرموو: کاتی برا موجهیده کانتان لەجەنگی نوحودا پینکران، خوا گیانی ئەوانی کردە بمر پەلموهری سەوز و ئەچوون بۆ سەر روبراه کانی بەهەشت و بەری میوه کانیان ئەخوارد، که شەویش ئەهات ئەچوونە ناو چرای ئالتونی سیمه، که هەلوا سەرابوون له سایمی عمرشدا، کاتی ئەو خواردن و خواردنەوه و شۆینی حەوانەوه خۆشەیان بینی ووتیان: کئی بیت به برا موسلمانە کانتان رابگهینیت که تیمه زیندیرین و خوا رۆزەمان ئەدات، ئەوه که تەمەلی بکەن له جیهاد کردندا، (۲) جا خۆای گهوره فرموی: (من پییان رانگهیم له نیتووه) وه ئەم نایەتانی ناردە خواروه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أحياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ (۱۶۹) فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۱۷۰) يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (آل عمران: ۱۶۶-۱۷۱).

واته: وانزان ئەوانی له رینگای خوادا کوژراون مردون، بەلکو زیندوون به ژانی بەرزەخی، لای پەروردگاریان رۆزی ئەدرین، دلخۆشن بەوی خوا به فەزلی خۆی پییان ئەبەخشی، و مژدهش ئەدن بەوانی هیشتا پییان نەگهیشتون و بەجی ماون پییان ئەلین: نه ترسیان لەسەر وه نه غەمباری ئەبینن، زۆر شادومانن و مژده ئەدن به نیعمەتە کانی خوا و فەزلی خوا، وه بەراستی خوا پاداشتی باوەرداران وون ناکات.

وه پیغمبەرمان ﷺ فرموی: (أرواح الشهداء في حواصل طير خضر، تسرح في الجنة حيث شاءت).

واته: گیانی شهیدان له جیکلدانی پەلموهری سەوزدان، له بەهەشتدا به ئارەزووی خۆیان ئەنوسریتنوه.

(۱) البخاري (۲۷۸۷) والنسائي (۱۸/۶).

(۲) أبوداود (۲۵۲۰) والحاكم (۲۹۷/۲).

(سلام) ناشتی له نسلامدا

وه هروه ها ﷺ فرمویهتی: (الشهيد لا يجد أم القتل إلا كما يجد أحدكم ألم القرصة)^(۱).
واته: شهید هست به نازاری کوشته‌کی ناکات، نمونده نیتت که نیه هست به نازاری
نیوه دانی هنگیک نه‌کن.

وه پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (أفضل الجهاد أن يعقر جوادك و يراق دمك)^(۲).
واته: چاکترین جهاد نمویه که و لاغه‌کمتی تیدا بریندار بیت و خونی خوتی تیدا برژی.
له‌جایی کوری عتیقه‌مه: که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: شهید بوون - جگه له‌شهید بوون
له‌رتگی خوادا - حوتن: (المطعون شهيد، والغرق شهيد، وصاحب ذات الجنب شهيد، و المبطون
شهيد، وصاحب الحرق شهيد، والذي يموت تحت الهدم شهيد، والمرأة تموت بجمع شهيدة) رواه أحمد و
أبوداود و النسائي بسند صحيح^(۳).

واته: هرکس به تاعون بری شهیده، وه نموی به خنکاندن له‌ناودا بری شهیده، وه نموی به
نه‌خوشی تنیشتی بری^(۴) شهیده، وه نموی به سک نیشه بری شهیده، وه نموی به سوتان بری
شهیده، وه نموی له ژیر خانوری روخاودا بری شهیده، وه نمو نافرته‌می به‌مندالبوون نموی
شهیده.

وه له‌نهبو هوره‌یره‌وه خوا لیتی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (ما تعدون الشهيد
فيكم).

واته: نیوه کی به شهید نمانن.
وتیان: نمی نیرراوی خوا هرکس له رتگی خودا کوژرا نموه شهیده.

فرموی: (إن شهداء أمتي إذن لقليل).

واته: کمواته شهیده‌کانی نومه‌تی من کم نمبن.

نمانیش ووتیان: نمی کین نمی نیرراوی خوا؟

(۱) مسلم (۱۸۸۷) و الترمذي (۳۰۱۱).

(۲) أبوداود (۱۴۴۹).

(۳) أحمد (۴۴۶/۵) و أبوداود (۳۱۱۱) و النسائي (۱۳/۴) و ابن ماجة (۲۸۰۳) و ابن حبان (۳۱۷۹ و ۳۱۸۰)

(۴) نه‌خوشی تنیشت نمو برینانه‌یه که له‌تمنشتی مرؤف نادات له‌روی ناوه، وه نمو هوزیمه توشی کۆکو له‌مرزو
تا نیتت.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

فرموی: (من قتل في سبيل الله فهو شهيد، ومن مات في سبيل الله فهو شهيد، ومن مات في الطاعون فهو شهيد، ومن مات في البطن فهو شهيد، والغريق شهيد) رواه مسلم^(۱).

واته: هرکس لهپرتهی خوادا بکوژریت ئهوه شهیده، وه هرکس له تاغمتی خوادا بمریت ئهوه شهیده، وه هرکس بهتاغون بمریت ئهوه شهیده، وه هرکس به نازاری سگ بمریت ئهوه شهیده، وه خنکار به نار شهیده.

وه لهسهیدی کوری زهیده وه که پتغمبهر ﷺ فرمویته: (من قُتِل دون ماله، فهو شهيد، ومن قتل دون دمه، فهو شهيد، ومن قتل دون دينه، فهو شهيد، ومن قتل دون أهله، فهو شهيد) رواه أحمد والترمذي وصححه^(۲).

واته: هرکس له پیناو مالتی خۆیدا بکوژریت شهیده، وه هرکس له پیناوی خوتنی خۆیدا بکوژریت شهیده، وه هرکس له پیناوی ئاینه کهیدا بکوژریت شهیده، وه هرکس له پیناوی کس و کاریدا بکوژریت ئهوه شهیده.

زانایان ووتویانه: مهبست له شهیدی ئهوانه ههمووی جیا به له گهله شهیدی ئهوانه که لهپرتهی خوادا کوژران، به لکو له رۆژی دوایدا پاداشتی شهیدیان ئهدریتی، به لام له دنیادا ئهشۆدرتین و نوێژیان لهسر نه کریت.

روون کردنهوی ئهوهش ئهویه که شهیده کان سێ بهشن:

شهید له دنیا و ناخیره تدا، ئهوش که سێ که له جینگه دژ به کافراندا کوژرابن، وه شهید له ناخیره تدا نه که له حوکه کانی دنیا، که ئهوش ئهوانه که باسکران، وه شهید له دنیا دا نه که له ناخیره تدا، که ئهوش که سێ که که دزی له غنیمهت کردیته و کوژرابیت، یا له ترسی بن باوه پان ههلهتایته پشته تی کردبن و کوژرابیت.

وه له عبدهوللای کوری عمره وه: که پتغمبهر ﷺ فرمویته: (يغفر الله للشهيد كل ذنب، إلا الدين)^(۳).

واته: خوا له ههمو گوناهه کانی شهید خۆش ئه بیته جگه له قهرز

(۱) مسلم (۱۹۱۵).

(۲) أبوداود (۴۷۷۲) والترمذي (۱۴۲۱) والنسائي (۱۱۶/۷) وابن ماجه (۲۵۸۰) وأحمد (۱/۲۹۷ و ۱۶۳).

(۳) مسلم (۱۸۸۶).

سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه ستم کردن له خه لکیش نه خرته پال قمرز، وهك: کوشتن و مالی خه لک خواردن به باتل و نمو جزره شتانه.

جیهاد کردن بۆ بهرزکردنوهی وشهی خوا

جیهاد پینی ناوترئ جیهادی حقیقی نه گهر مهبست پینی پهزامندی خوا نهییت، ههروهها نه گهر بۆ بهرز کردنوهی وشهی خوا نهییت و نالای حقیقی پین بهرزنه کرتتهوه، و شتی پرو پوچی پینی لهناو نه بریت، وه له پینی خودا گیان نه به خشریت.

وه نه گهر جگه لهوانه شتیکی تری تیدا مهبست بیته لهشتی دونیایی، نمو به جیهادی راستی ناو نابریته.

جا هه رکس بجهنگی بۆ به دهست هینانی پلهو پایه؛ یا غنیمت، یا نازایمتی خوی پینی ده رخات، یا ناوبانگی پینی پهیدا بکات، نمو هیچ پاداشتی نادرتهوه.

له ئه بی موساره که فرموویته: پیارنک هاته خزمتهی پیغمبر ﷺ ووتی: پیاری واهیه بۆ غنیمت نه جهنگی، وه پیاری واهیه بۆ نهوهی لهناو خه لکدا باس بکرت نه جهنگی، وه پیاری واهیه بۆ نهوهی به نازا ناو برئ نه جهنگی، ئهی کامه له پینی خودایه؟

پیغمبر ﷺ فرمووی: (من قاتل لتکون کلمة الله هي العليا، فهو في سبيل الله)^(۱).

واته: هه رکس بجهنگی له پیناوی نهوهدا که وشهی خوا بهرز بیته نمو له رتگای خودایه.

وه نه بوداد و نهسانی نه گیننهوه: که پیارنک وتی: ئهی نیراوی خوا نایا پیارنک غهزا بکات بهیوای پاداشت و ناوبانگ پهیدا کردن چی بۆ هیه؟

پیغمبر ﷺ فرمووی: (لاشيء له) واته: هیچی بۆ نییه، سی جار کابرا دووبارهی کردهوه.

هموو جارنک ئهی فرموو: ﷺ (لاشيء له، إن الله لا يقبل من العمل إلا ما كان خالصاً وابتغى به وجهه)^(۲).

واته: هیچی بۆ نییه، چونکه خوا هیچ کارنک وهرناگری که خالیص نهییت و مهبستی پهزامندی خوای تیدا نهییت.

(۱) البخاري (۲۸۱۰) ومسلم (۱۹۰۴).

(۲) أحمد (۱۲۶/۴) والنسائي (۲۵/۶) وأبردارد كما في الترغيب والترهيب للمعذري (۱۹۹۱).

سلام) ناشتی له نیسلامدا

بپراستی نیت و نیاز: گیانی کرده‌ویه، جا هر کارنک نیازی تیدا نیتت کارتکی مردوه و لای خوا کیشی نییه.

بوخاری نه‌گیتتوه له عومری کوری خه‌طابوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إنما الأعمال بالنیات ، وإنما لكل امرئ ما نوى)^(۱).

واته: کرده‌وه‌کان به پینی نیازه‌کانن، و هرکس نیازی چی بیت له‌کاره‌که‌یدا ئه‌وی بۆ نیتت. وه به پراستی نیخلاصه‌که نرخه راسته‌قینه نهدات به کرده‌وه‌کان، هر بۆیه ئاده‌میزاد به نیخلاص و به خاوتنیتی له‌کاره‌کانیدا نه‌گاته پله‌ی شهیده‌کان، با شهیدیش نه‌کرتت. پیغمبر ﷺ فرمویته: (من سأل الله الشهادة بصدق، بلغه الله منازل الشهداء، وإن مات على فراشه)^(۲).

واته: هرکس بپراستی داوای شهید بوون بکات له خوا، خوی گوره نه‌یگه‌یه‌نیتته پایه‌ی شهیده‌کان، نه‌گهر لسه‌ر جیگا‌کشی مردیتت.

وه پیغمبر ﷺ ئه‌ی فرموو: (إن بالمدينة أقواماً ما سرتهم مسلحاً، ولا قطعتم وادياً، إلا كانوا معكم، حبسهم العذر)^(۳).

واته: له‌مهدیندا کۆمه‌لێک هه‌یه‌ ماوه‌یک نه‌رۆشتوون و دۆلێکتان نه‌بریه که له‌گه‌لتان نه‌بوون، ئه‌وان به‌ندی به‌هانه‌ی شرعی بوون و نه‌یان توانیوه‌ بپۆن بۆ جهاد.

وه نه‌گهر نیخلاص و خاوتنیتی پالێتیه‌نهری جهاد‌کردنه‌که نه‌بوو، به‌لکو شتیکی دونه‌یایی تر بوو ئه‌وه ئه‌و موجهیده‌ تمنها به‌ش بپراو ناییت له‌پادا‌شت و به‌س، به‌لکو خۆی ئه‌خاته به‌ر سزای پۆزی دوا‌یی

له‌ ئه‌بی هوره‌په‌روه خوا لینی رازی بیت فرمویته: گویم له پیغمبر ﷺ بووه که نه‌یفرموو: (إن أول الناس يقضي يوم القيامة عليه : رجل أستشهد، فأُتي به فعرفه نعمه، ففرها، قال : فما عملت فيها؟

(۱) البخاري (۱) ومسلم (۱۹۷).

(۲) مسلم (۱۹۰۹) وأبوداود (۱۵۲۰) والترمذي (۱۶۵۳) والنسائي (۳۷۱۶) وابن ماجه (۲۷۹۷).

(۳) البخاري (۲۸۳۹) وأبوداود (۲۵۰۸) وابن ماجه (۲۷۶۴) من حديث أنس، ومسلم (۱۹۱۱) وابن ماجه (۲۷۶۵) من حديث جابر.

قال: قاتلت فيك حتى استشهدت، قال: كذبت، ولكنك قاتلت لأن يقال: جريء. فقد قيل، ثم أمر به فسحب على وجهه حتى أُلقي في النار.

واته: يهكم كسيك رۆزی قیامت كه لینی ئهپرسریتتهوه كهسیكه شهیدکراوه، ئهیهینن خوی گهوره نیعمهتهکانی خۆی نیشان ئهدات كه پیتی بهخشیبوو لهدوینیا، ئهروش ئهیان ناسیتتهوه.

پیتی ئهفرمووی: چیت کردووه له پیتناوی ئهه نیعمهتانهدا؟

ئهئیت: له پیتناوی تۆدا جهنگیوم ههتا شهید کراوم.

پیتی ئهفرموویت: درۆ ئهکهیت، بهلام بۆیه جهنگیویت بۆ ئهوی پیت بلین چاو نهترسی و نازا و بهجهرگی، وه پیتشت ووترا، له پاشاندا فرمان ئهکات بهسهردهمدا رای ئهکیشن ههتا ئهخرتته ناو دۆزهخ.

وه پیاویک خۆی فیری زانستی ئهکات و خهلهکیش فیر ئهکات و قورپانیش ئهخوتن، ئهیهینن خوی گهوره نیعمهتهکانی نیشان ئهدات، ئهروش ئهیان ناسیتتهوه.

ئهفرموویت: له پیتناویدا چیت کردووه؟

ئهئیت: فیری زانست بووم و خهلهکیشم فیر کردووه و له پیتناوی تۆدا قورپانم خوتندووه،

ئهفرمووی: درۆ ئهکهی، بۆ ئهوی پیت بلین زانایه خۆت فیری زانستی کردووه. وه قورپانانت بۆیه خوتندووه تا پیت بلین: قورپان خوتنه. وه ئههشیان پێ ووتوت.

له پاشاندا فرمان ئهکات بهسهردهمدا رای ئهکیشن ههتا ئهخرتته ناو دۆزهخهوه.

وه پیاویکیش كه خوا سامانداري ئهکات و جۆرهها مالی پێ ئهدا، ئهی هیننی نیعمهتهکانی خۆی نیشان ئهدات، ئهیان ناسیتتهوه، ئهفرمووی: چیت له پیتناوی ئهه نیعمهتانهدا کردووه؟

ئهئیت: رتگا نهماره تۆ پیت خوش بیت مالی تیدا سرف بکری مالی سرف نهکردیبت له پیتناوی تۆدا.

ئهفرمووی: درۆ ئهکهیت.

بۆیه ئهوت کردووه كه پیت بلین: دلێ باشه و سهخیه، وه ئهوهشت پێ ووتراوه.

لهپاشاندا فرمان نهکات بهسدردهمدا رانه کیشرتیت همتا ئهی خنده ناو ناگروهه. موسلیم گیتراویمتی بموه^(۱).

پاداشتی ئهو تیکۆشهره که کری وهرگری :

ههرچهنده موجهیده که نیازی پاک بیت، بهلام لهغهنیمهته کهی وهرگرت، ئهو وهرگرتنه له پاداشتی جیهاده کهی کهم نهکاتموه.

لهعبداللای کورئ عمرهوه که فرموویته: پیغمبر ﷺ فرموویته: (مامن غازیة، او سریه تغزو، فتغنم و تسلّم، إلا كانوا قد تعجلوا ثلثی أجورهم).

واته: غزا کمرتک نییه یا کۆمه لیک غزا کهر نییه غهنیمهتیکیان به دست هینایت و سهلامت بوویتن، که دوو سزیه کهی پاداشته کهی وهرنه گرتبئ.

وه ههروهها فرموویته: (وما من غازیة او سریه تخفق أو تصاب، إلا تم أجورهم) رواه مسلم^(۲).

واته: غزا کهر نییه یا کۆمه لیک غزا کهر نییه ماندو بوویتن، و یا بیئکرتن، که پاداشته کهی بهتواوی وهرنه گرت.

نیمامی نهوهی فرموویته: مانای حدیسه که که هیچ مانایه کهی راستی تری نریه جگه لهوه نهویه موجهیده کان نه گهر سهلامت بوون یا غهنیمهتیان بدهست هینا، پاداشتیان کهمتر نهییت لهپاداشتی ئهو کهسهی سهلامت نهییت یا سهلامت بیت و غهنیمتی دست نهکوتبئ، چونکه غهنیمت له بهرامبهری بهشیکه له پاداشتی غزا که یانه، جا نه گهر نهویه یان بدهست هینا؛ نهوه دوو سزیه کهی پاداشتی غزا که یان بۆ پیش خراوه که کردویانه، وه ئهو غهنیمته له تیکرای پاداشته که نهییت.

وه نهوه ریک نه کهوی له گهل ئهو حدیسه راسته بهناوبانگانهدا که لهصهحابوه نهگترنهوه وهک:

(منا من مات ولم يأكل من أجره شینا).

واته: له ئیمه ههبوو مردووه و هیچ له پاداشتی جیهاده کهی نه خواردووه.

(۱) مسلم (۱۹۰۵) والنسائی (۲۳/۶) والترمذی (۲۳۸۲) وابن حبان (۲۵۰۲) موارد البیهقی فی السنن (۱۶۸/۹).

(۲) مسلم (۱۹۰۶) وأبو داود (۲۴۹۷) والنسائی (۱۸/۶) وابن ماجه (۲۷۸۵).

(ومنا من ینعت له ثمرته فهو یهدیها: أي یجتنبها) (۱).

واته: وه له نیمه همبوره کهبهری جیهاده کهی پی گهشتووه و چنیوهرتی یا بهخشیوهرتی به دیاری.

ئوهی باسماڤ کرد هر ئه راسته. وه روالمتی حمدیسه کهش هر ئهوهیو حمدیسیکی تری ناشکراو راست نههاتووه پینچموانهی ئهوه بیته، لهبر ئهوه هر بهو شیویه لیته ئهدرتتوه کهباسماڤ کرد، وه قازی عهیاض ئهوه مانایهی ههلبژاردووه که باسماڤ کرد.

وه ئهبو داود له نهبی نهیوبهوه گتیراوهیسییهوه که پینغمبهر ﷺ فرمووهیته: (ستفتح علیکم الأمصار، وستکونون جنوداً مجندة، یقطع علیکم فیها بعوث، فیکره الرجل منکم البعث فیها، فیتخلص من قومہ، ثم یتصفح القبائل یرعرض نفسه علیهم ، یقول من أكفہ، بعث کذا ، وذلك الأجر، إلى آخر قطرة من دمه) (۲).

واته: بهری هیرشتان فراوان ئه بیته و رولاتان نه گرن و سوپاتان لی دروست نه کریت و لهسرتان دا ئهنری هاربهشی ئهوه سوپایه بکهمن بۆ جنگ دژی بی باوه ران ، پیای وههاتان تیدا پهیدا ئه بیته لای ناخۆش ئه بیته هاربهشی بکات، هۆزه کهی خۆی بهجی نههیلتی و هۆز بههۆز نه گهری و نه لیت کئ له جیاتی من نهچیت بۆ ئهوه هیرشه، ئیتر ئهوه کسهی ئهچیت به کری گهراوه ههتا دووا تنۆکی خۆتی.

فهل و گهوهی پاسهوانی له ڕنگهی خوادا

چهند که لیتیک هیه که دشمن نهتوانی لهویره بیته ناو خاکی ئیسلامهوه، وه ئهوهی پینوسته ئهوهیه که ئهوه شوئانه باش قایم بکرتن و پاسهوانی تیدا دابرتت، بۆ ئهوهی نهبنه شوئیک دوژمنان به کاری بهینن بۆ هیرش برده سهر وولاتانی ئیسلام.

وه ئیسلام پاڵ به موسلمانانوه ئه نیت که ئهوشوئانه بپارتزن به دانانی سهر باز تیراندا بۆ ئهوهی بینه هیزکی پالپشت بۆ موسلمانان.

وه به گرتنی ئهوه شوئانه له لایهن سهر بازانی موسلمانانوه و مانوهیان تیدا له پیناوی جیهاد له ڕنی خوادا ئهوتری (الریاط)، وه کهمترین ماوهی مانوه لهو شوئانهدا ساتیکه، بهلام نه گهر کهسیک بیهوت ماوهی تمواو لهو شوئانهدا بیتیتهوه ئهبن چل ڕۆژ تمواو بکات.

(۱) البخاری (۱۲۷۶) و مسلم (۹۴۰).

(۲) أبوداود (۲۵۲۵).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه چاکترین و خیرترین پاسوانی، پاسوانی نمو شوینانهیه که ترسناکترین شوتن بن، زانایان لاسر نموه رینک کومتون کمانهوه لمر شویناندا چاکتره لمانهوه لمه ککدا.

وه له باره ی فزل و چاکی پاسوانی یهوه نم فرمودانه هاتون:

موسلیم له سلمانهوه نه گیریتموه که فرمویهتی: بیستومه له پیغمبر ﷺ که نهیفرموو: (رباط یوم و لیلة خیر من صیام شهر و قیامه، وإن مات جرى علیه عمله الذي كان یعمله، و أجري علیه رزقه، وأمن الفتن) ^(۱).

واته: پاسوانی شو و رۆژتک خیرتره له مانگی بهرۆژوو بوون و شونویژکردن، وه نه گمر لمر شویناندا مرد که پاسوانی کردوه، نموه نمو کردهوهی می کردویهتی بۆی بهردهوام نهییت، وه رۆژی بهردهوامی لای خوا ندرتی، و وه له شهیتان نهییت.

وه فرمویهتی: (کل میت یحتم علی عمله، إلا الذي مات مرابطاً فی سبیل الله، فإنه ینمی عمله إلى یوم القیامة، ویأمن فتنة القبر) ^(۲).

واته: هموو مردویهک به مردنه کهی کردهوهی کۆتایی دیت، نموانه نهبن که پاسوانی نه کن لمرنی خوادا، نموانه کردهوه کانیان په ره نهییت و بهردهوامه همتا رۆژی دواپی، وه له فیتنه ناوگۆر نهییت.

فزل می مشق کردن لاسر چک به نیازی جیهاد

ئیسلام پال به موسلمانانوه نهییت بۆ نموه به باشی مشق بکن لاسر چک و شیوهی جنگ لمرنی خوادا، وه خۆراهیتان لاسر به کارهیتانی چک و کهرسهی جنگی به باش داناه.

۱- له عوقبهی کورپی عامیرهوه که فرمویهتی: بیستومه له پیغمبرهوه ﷺ لاسر دوانگه کهی نهیفرموو: (وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة). ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي) رواه مسلم ^(۳).

(۱) مسلم (۱۹۱۳) والترمذی (۱۶۶۵).

(۲) أبوداود (۲/۵۰۰) والترمذی (۱۶۲۱).

(۳) مسلم (۱۹۱۷) وأبوداود (۲۵۱۴) والترمذی (۳۰۸۳) وابن ماجه (۲۸۸۳).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

واته: بهیښی تواناتان هیز ناماده بکمن، بۆ جهنگ دژی کافران، هیزیش خو فیرکردنی چهکه جهنگییه کانه، سنی جار دووباره ی کردهوه.

۲- وه همر له عوقبوه خوی لسی رازی بیت فرموویتی: گوتم له پیغمبر ﷺ بوو نی فرموو: (ستفتح علیکم أرضون؛ فلا یعجز أحدکم أن یلهو بأسهمه^(۱))، إن الله یدخل بالسهم الواحد الجنة ثلاثة نفر: صانعه، و الممد به، و الرامی به فی سبیل الله^(۲).

واته: زوی و ولاتانتان بۆ نهکرتتوه و نهچنه ناوی، کستان له یاری کردن بهتیه کهی ماندوو نعبیت، همرمشقی لهسر بکات، چونکه خوا به تیریک سنی کس نهخاته بهمشتهوه: نهوی دروستی نهکات، نهوی نی داته دهست جهنگاره که، نهوجهنگاره رهش که نی هاوزی له رنگی خوادا.

وه نیسلام زور بهتوندوتیژی فشار نهخاته سر نهوانی بهکاری هینانانی چهک لهی خویان نهبنهوه دوی فیربوونی، وه به کارتی زور خرابی داناوه بۆ نهو کسانه بی بههانه وازی لسی نهینن.

۳- پیغمبر ﷺ فرموویتی: (من عَلِمَ الرمي ثم تركه فليس منا، أو (قد عصی) رواه مسلم.

واته: هرکس فیری بهکارهینانی چهک بوو له پاشاندا وازی لسی هینا له نیمه نییه، یا سهریچی فرمانی نیمه نهکات. موسلیم گپراویتی یهوه^(۳).

۴- وه همرها فرموویتی: (کل شیء یلهو به الرجل باطل، الا رمیه بقوسه، وتادیبه فرسه، وملاعبتة أهله، فإنه من الحق)^(۴).

واته: هرچی شتیک پیاو خزی پیوه خهریک بکات و پیوه رابویری کارتی پوچهله، تیر هاریشتن و مشتق به نهسپ کردن و یاری له گغل خیزاندا نعبیت که کارتی ههقن.

قورطوبی فرموویتی: مانای نم فرمووده یه هرچهنده خوا خزی نهزانن، نهویه که پیاو بههرچی شتیک رابویری لهو شتانهی که سوودی بۆ نیستار دواپی نعبیت، نهوه کارتی پوچهلهو

(۱) مسلم (۱۹۱۸).

(۲) أبوداود (۲۵۱۳) والترمذی (۱۶۳۷) والنسائی (۶/۲۲۲و۲۲۳) والحاکم (۲/۹۵).

(۳) مسلم (۱۹۱۹) وابن ماجه (۲۸۱۴).

(۴) الحاکم (۲/۹۵).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

چاکتره که ناده میزاد لیتی دورر بکویتمه، جگه لمو سی شته نعبیت بابو پابوردن و خوگورج کردنموش بیت، کارتکی همق و راست، لمبر په یوهندیان به شتی بسوودهوه، چونکه تیر هاریشتن و مشق به نسپ لمو کارانمن که نمبنه هوی یارمستی بۆ جننگ دژی بی باوه پاران.

وه دست بازی کردن له گهل خیزاندا لهواندیه که نمبسته هوی دروست بوونی مندالتیکی خواناس و یه کتا پهرست، لمبر نمویه نم سنی کاره له کاره ههقه کانن.

وه پیغمبر ﷺ فرمویتمی: (یا بنی اسماعیل، ارموا فإن اباکم کان رامیاً)^(۱).

واته: نمی نموی نیسماعیل تیر بهاریژن، چونکه بارکتان تیر هاریژ بووه. وه فیروونی نمسب سوواری و به کار هینانی چک فرزی کیفایتمه، وه جاری واش دهیبت که نمبسته فرزی عهین و لسمر هممو کس واجبه.

جننگین لده ریادا چاکتره له جننگین لهوشکانیدا:

کاتی جننگی ده ریایی زور ترسناک تره له جننگی زه مینی پاداشتی زور تره.

۱- نمبوداوه نه گیتیمه له نومو حرامموه، که پیغمبر ﷺ فرمویتمی: (المائد فی البحر له اجر شهید، و الفرق له اجر شهیدین)^(۲).

واته: نموی له ده ریادا تووشی رشانموه بیت و بریت پاداشتی شهیدیکی ههیه، وه هرکس تیتیدا بخنکی پاداشتی دوو شهیدی ههیه.

۲- وه نین ماجه نه گیتیمه له نمبی نومامموه که فرمویتمی: گویم له پیغمبر ﷺ بووه نمی فرموو: (شهید البحر مثل شهیدی البر، و المائد فی البحر کالمشحط فی دمه فی البر وما ین الموجبتین کقاطع الدنیا فی طاعة الله، وإن الله وکلّ ملک الموت یقبض الأرواح، إلا شهید البحر، فإنه یتولی قبض أرواحهم، ویغفر لشهید البر الذنوب کلها إلا الدین، ویغفر لشهید البحر الذنوب و الدین)^(۳).

واته: شهیدی ده ریا پاداشتی دوو شهیدی زه مینی ههیه، وه نمو کسمی له ده ریا تووشی رشانموه نمبیت و نمبریت وه نمو شهیدیه که لسمر زهوی له خوینی خویدا نعتلموه،

(۱) البخاری (۲۸۹۹).

(۲) ابوداود (۲۴۹۳).

(۳) ابن ماجه (۲۷۷۸).

(سلام) ناشتی له نیسلاهدا

وه برینی نیتوان دوو شهپۆل وهك برینی دونیا وایه به خوا پرستی، وهخوای گهوره فریشتهی گیان کیشانی کردۆته وهکیلی خۆی گیانی خهلكی بکیشن، شههیدی ده‌ریا نه‌ییت خوا خۆی سه‌ره‌رشتی گیان کیشانیان نه‌کات، وه خوا له‌هممو گونا‌ه‌ه‌کانی شههیدی زه‌مینی نه‌بووئ قه‌رز نه‌ییت، به‌لام شههیدی ده‌ریا خوا له‌هممو گونا‌ه‌ه‌کانی و قه‌رزیشی نه‌بووئ.

سیفته‌ه‌کانی سه‌رکرده

(قه‌خ‌ری) نه‌و سیفته‌تانه که پیتوسته له سه‌رکرده‌ی سوپادا هه‌ییت ژماره‌ی کردووه، و نه‌ل‌ییت:

هه‌ندئ له دانایانی تورک وتوو‌یانه:

پیتوسته سه‌رکرده‌ی سوپا ده‌ ره‌وشتی ناژه‌لی تیدا بیت:

۱- نازایه‌تی و چاو نه‌ترسی شیر.

۲- فیل‌بازی رتوی.

۳- شتوه‌ رووه‌هانتی به‌راز.

۴- نارام گرتنی سه‌گ له‌سه‌ر بریندار بوون.

۵- هه‌ترش بردنی گورگ.

۶- پاسه‌وانی و نیشک گرتنی (کُرکی) قولنگ.

۷- دلنه‌رمی که‌له‌شیر.

۸- به‌سۆزی که‌له‌شیر به‌رامبه‌ر جوجه‌له.

۹- به‌ ناگایی قه‌له‌ره‌ش .

۱۰- قه‌له‌وی (ته‌عرو).

ته‌عرو: گیان‌له‌به‌رته‌که له خۆراسان به‌ ماندوو بوون و رۆشتن قه‌له‌و ده‌بیت.

جیهاد کردن له‌ته‌ک پیاو چاک و پیاو خراپدا:

له جیهادا مه‌رج نه‌یه حاکم دادپه‌روه‌رییت، یاسه‌رکرده‌ بی تاوان بیت و پیاو چاک ، به‌لکو

جیهاد به‌هممو شتوه‌یه‌ک پیتوسته، چونکه جاری وا نه‌ییت کابرایه‌کی تاوانکار له گۆپه‌پانی

جنگدا کارته‌ک به‌ دوژمن نه‌کات که که‌سانه‌تر بۆیان ناکرئ.

ئەوی پتویسته لەسەر سەرکردەیی سوپا:

پتویسته لەسەر سەرکردەیی سوپا ئەم کردارانەیی خوارەو بەکات بەرامبەر سەربازەکانی:

۱- پراوتزبان پین بەکات و رایان وەرگیرت، رای خۆی نەسپیتنی بەسەریانا، بە پیتی فەرموودەیی خۆی گموره که فەرموویەتی: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹)
واتە: لە کار و بارەکاندا پراوتزبان پین بەکە.

وە لەئەنبی هورپەرەوخوا لای پازی بیئت فەرموویەتی: هەرگیز کەس نەدیوێ ئەوەندەیی پتەمبەر ﷺ پراوتزبی بە یارەکانی کردیبت، ئەحمەد و شافیعی خویان لای پازی بیئت تەخریجیان کردووە^(۱).

۲- دڵ نەرم بیئت بەرامبەریان و نەرم و نیان بیئت، عایشە دایکی موسلمانان خوا لای پازی بیئت فەرموویەتی: گوتم لە پتەمبەر بوو ﷺ که فەرموویەتی: (اللهم من ولي، من امر امتي شيئاً فرقت بهم، فارقت به) أخرجه مسلم^(۲).

واتە: خۆیە هەرکەس کاری ئەم نەتەویدی منی گرتە دەست و بە بەزەیی بوو بزبان، تۆش بەبەزەیی بە بۆ ئەو کەسە.

وە لەمەعقەلی کۆری یەسارەو ئەگتیرنەو که فەرموویەتی: پتەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (ما من أمير يلي أمور المسلمين، ثم لا يجتهد لهم، ولا ينصح لهم، إلا لم يدخل الجنة)^(۳).

واتە: هیچ ئەمیرێک نییە که کاری موسولمانان بگرتتە دەست، پاشان تێ بکۆشێ لە پیناویاندا و پراوتزبان پین بەکات، نیللا ئەچیتتە بەهشتەو.

وە ئەبوداود ئەگتیرتەو لە جابیرەوخوا لای پازی بیئت که فەرموویەتی: پتەمبەر ﷺ لەکاتی رۆشتن لەگەڵ سوپادا خۆی دووا نەخست و کەل و پەلی بۆ لاوازهکان هەلنەگرت و لەگەڵ خۆی دا سوواری نەکردن، وە رینمایی نەکردن^(۴).

۳- فەرمانی بە چاکە کردن و قەدەغە کردنی لە خراپە، بۆ ئەوی توشی تاوان نەبن.

(۱) أحمد (۳۲۸/۴) والشانعي (۱۷۷/۲).

(۲) مسلم (۱۸۲۸) نسائي (۹۳/۶ و ۹۳/۶) نسائي في الكبرى (۸۸۷۳).

(۳) مسلم (۲۲/۱۴۲).

(۴) أبوداود (۲۶۳۹).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

۴- بسمه کرده نهمی سوپا جاروبار، بۆ نهمی ناگاداری سهریازه کان بیت، نهمی بۆ جهنگ نهمیت له پیاو و کهرهسی جهنگ، نهیانبات بۆ جهنگ، وهك نمو پیاوانمی ترس نهمنه دلی سهریازه کان و نهمی پروپاگهنده بلاوته کهنه وهك نهمی بلین: هیتزو چمک و توانایان نی ره . . یا نمو کهمانی نهینی و ههئس و کموتی سوپا نهمنه دهره وه یا فیتنمو ناشوب بهریا نه کهن.

۵- دانانی سهردهسته.

۶- ههئوایی نالای جهنگی و دروشمه جهنگی به کان.

۷- ههئوژاردنی شوینه چاکه کان و پاراستنی بان.

۸- ناردنی جاسوس بۆ زانینی حالی دوژمن.

وه پیغمبهر ﷺ خۆی نه گهر بیویستایه غزایهك بکات به شتیکی تر ئهی شارده وه، ههتا دوژمن نهمانی که نهیموی بچیت بۆ کوی.

وه جاسوسی نه نارد بۆ نهمی ههوالی دوژمنان بینیتنمه، وه خۆی سوپاکمی ریک نه کرد و نالا و دروشمی بۆ دائمنان .

ئیبنو عبباس خوی لسی رازی بیت فرموویته: نالاکمی پیغمبهر ﷺ رهش بو، وه لیواکمی سپی بو. نمو داود گیتراویته یهوه^(۱).

ناموژگاریه کانی پیغمبهر ﷺ بۆ سهرکرده کانی

له نمو موساوه خوی لسی رازی بیت فرموویته: پیغمبهر ﷺ نه گهر کهمیکی له یاره کانی بناردایه بۆ کاریکی ئیداری، پینی نه فرموو: (بشروا، ولاتنفروا، و بسروا، ولا تعسروا)^(۲).

واته: مژدهی خۆشی بدن و خهلك مهروهوتنمو، و شت ئاسان بکهن له سهر خهلك و گرانی مه کهن.

وه ههر له ئهبی موساوه فرموویته: پیغمبهر ﷺ من و موعاذی رهوانمی یهمن کرد و فرمووی:

(یسروا ولا تعسروا، و بشروا ولاتنفروا، و تطواعا ولا تختلفا) رواهما الشیخان^(۳).

(۱) ابن ماجه (۲۸۱۸).

(۲) بخاری (۳۰۳۸) مسلم (۱۷۳۳).

(۳) بخاری (۴۳۴۱ و ۴۳۴۲) مسلم (۱۵۸۷/۱۷۱).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

واته: ناسان کار بن و شت لیسر خه لک گران مه کمن، و مژدهی خوشی بدهن و خه لک مه تو قینن، وه له گه ل یه کا همره دوو کتان رنک کمو تووبن و جیاوازی تان نییته.

وه له نه نه سموه خوا لیتی رازی بیته که پیغمبر فیرمویه تی: (انطلقوا باسم الله، وباللله، وعلی ملة رسول الله صلی الله علیه وسلم. ولا تقتلوا شیخاً فانیاً، ولا طفلاً صغیراً، ولا امرأة، ولا تغفلوا، وضمو غنائمکم، وأصلحو، وأحسنوا، إن الله یحب المحسنین) رواه أبو داود^(۱).

واته: بکمره ری بنای خواوه، له رتی خوادا و لیسر ناینی نیررای خوا، وه پیری بسالا چوو مه کوژن، و مندالی بچوک مه کوژن، و نافرته مه کوژن^(۲). له ده سته کموته کانی جننگ له خو تانوه هه ل مه گرن بو خو تان، به لکو کوژان بکمنوه و چاک کمره وه و چاکه کارین، چونکه خوا چاکه کارانی خوش نوی.

ناموژگاری یه کهی عومر خوا لیتی رازی بیته

عومری کوری خه ططاب خوا لیتی رازی بیته نم ناموژگاری یه خوا ره وهی نوی بو سعیدی کوری نهی وه ققاص و نهو سدریانهی له گه لیا بوون:
پاش نهوه:

فرمان به خو ت و سدریانه کانت نه کهم که له خوا بترن له هه مروتات و شیوه یه کدا، چونکه له خوا ترسان چاکترین چه که دژی دوژمن، وه به هیترین فیل و پیلانه له جننگدا، وه فرمانتان پین ده کهم که نهی زور خو تان پپارتین له تاوان زیاتر لهوهی خو تان له دوژمن نپارتین. چونکه تاوانی سوپا له دوژمنه که بیان ترسناک تره بوژان، وه موسلمانان به تاوانکاری دوژمنان بیان سرکهوتوون، وه نه گمر وه ها نه بوایه نیمه توانای نهو انمان نه بوو، چونکه ژماره مان نه وندهی ژماره بیان نییه و چه کمان نه وندهی چه کیان نییه، جا نه گمر له تاوان و گونا هدا یه کسان بین، نهوان هیتران له نیمه زیاتره، وه نه گمر به فزل و چاکه مان سدرنه کهوین بسدریانا به هیترمان سدرنا کهوین بسدریانا.

بزانن کاتی نه روژن بو جننگ، فرشته کانی خوا بسدرتانهون نه زانن چی نه کمن، جا نیوهش شهرمیان لی بکمن، وه تاوان و سدریچی خوا مه کمن له کاتیکدا نیوه له رنگای خوادا نه جننگن

(۱) أبو داود (۲۶۱۴).

(۲) بمعرجی هارمشی جننگه که بیان نه کردیته و رایان هبوویته تیندا.

وه مهلتین دوژمنه کهمان له نیمه خراپتره، و زالّ نابن بوسرماندا، چونکه چمندهها نتموه همهیه لهخوژیان خراپتر زالکراوه بوسرماندا، وهك چۆن بونی ئیسرائیل مهجوسهکان زالّ بوو بوون بوسرماندا کاتئ تاوانیان نهکرد، جا به شوین تواندا و بۆ کوشتیان مالّ به مالیان نهکرد تا بیان گرن. تموش پهیمانیک بوو له خواره که تمبوو بعدی بیت بویان .

داوای یارمندی له خوا بکمن بوسرم نفسی خوژتانا، وهك چۆن داوای سمرکووتنی لئ نهکمن بوسرم دوژمنتانا. منیش داوای تموه نهکم له خوا بۆ خووم و بۆ ئیوه.

وه دلّ نمرم به برامبیر به موسلمانان له روژشتیاندا، پهلهیان لئ مهکه و ماندوویان مهکه، تمههلییان پئ مهکه له شوینیکدار پاژ بدتموه بۆ تموی زوو بگمن به دوژمنیان، و سهفر توانایان کم نهکاتموه، چونکه نهمان بهرو دوژمنیک تموژن که جینگه وخوژیان و ئهسپهکانیان پهناداره، وه هممو ههفتهیهک شوو و روژتک له شوینیکدا بوهستق بۆ تموی بتموای بتموتتموه، و چهکهکانیان لئ شوو و روژدهدا لهخو بکمنتموه، وه باشوتنهکهیمان نزیک نینیت لئدانیشتوانی تمو دیوانموه که تههلی صوغ و ذیممن، وه کس له سربازهکانت نهچیتته ناریان تموانه نمبن که باوهپرت به ئانیان همهیه، وهکس هیتچیان لئ نهستنی چونکه تموان حورمعت و ذیمهیان همهیه، که ئیوه بتمو تاقی نهکرتتموه، وهك چۆن تموان تاقی نهکرتتموه بهتارام گرتن له سمری.

وه همرچی تموانه نارامیان گرت لئسمری بوژان ئیوهش بهجوانی پاداشتیان بدتموه، همولّ مدهن بههۆی ستم کردن لئوانه که تههلی صلح و ریکووتن سمرکووتن بهدست بیتن بوسرم شمرکهکاندا.

وه نهگمر بیت نایه خاکی دوژمنتموه، جاسوس لئنتوان خوژتان و تمواندا دابنئ، و کار وباری دوژمنت لئ نشاررتتموه، باعمرهه له دهووپشتت بیت، یا کسانیک له خهلکی تمو سمرزهویبه کهدنیای له ناموژگاری و راستگوژییان، چونکه درۆزن هموالهکهی بی کهلکه با لهمندیکی قسهکانیدا راست بکات، وه پیاوی ناپاک و خائین جاسوسه بوسرتتموه، نهک جاسوس بیت بوژت.

وه ئهبن کاتی نزیک بوونتموه له خاکی دوژمن پیتشه و زور بنیریت و پهل و لق لهجمنگاوهرهکان بنیریته نئوان خوژت و دوژمن، وه ئهبن پیتشهوهکان کم و کوپی دوژمن دهوونمهن. وه تمو پیتشهوانمش با کسانیککی خاوهن راو بههتیز له هاوهلهکانت بن، وه تیژترین ئهسپیان بۆ تاماده بکه.

تا نهگمر گهیشتن به دوژمن، یهکم شت پوژیان بگات هیتزک بیت لئرای خوژت، سمرکردهی لقهکان باله موجهایدهکان بن، و لئو کسانه بن که نارام گرن له جمنگدا، وه هیچ کس لئبیر

تاره‌زوی خۆت مه‌که به‌سه‌ر کرده، به‌وه رار فرمانت له‌ده‌ست نه‌چیت له‌جیاتی ئه‌وهی خۆشه‌ویستی نزیکانی خۆت بۆ خۆت رابکیتشی.

نه پیشه‌وه نه‌پهل به‌لایه‌کدا مه‌نیره که ترسی شکاندن و ترسی ئه‌وه‌ت هه‌ییت که شتیکیان پین بکمن.

جا نه‌گه‌ر گه‌یشتییت به‌دوژمن دووره‌کان و پیشه‌وه‌کان و په‌له‌کان له‌خۆت کۆبکه‌وه و هه‌موو فیل و هیزی خۆت تاماده بکه، له‌پاشاندا ده‌ست پیشخه‌ری مه‌که له‌جنگدا، تاره‌کو ناچار نه‌ییت، وه تاره‌کو به‌ باشی نه‌ینی‌یه‌کانی دوشمن و سه‌ر کرده‌کانیان نه‌زانی، وه باش شاره‌زای ئه‌و خاکه بیه وه‌ک شاره‌زایی خه‌لکی سه‌ر ئه‌و خاکه، بۆ ئه‌وهی دوژمن چی به‌تۆ نه‌کات تۆش به‌دوژمنه‌کمتی بکمی.

له‌پاشاندا چاو له‌سه‌ر سوپاکه‌ت دابنن و توانا و هیزی شاره‌وت ده‌رخه، وه به‌سه‌ر هه‌چ دیلیکدا تین مه‌په‌ره که عه‌قدی فه‌رمانه‌روایی هه‌ییت هه‌تا له‌ملی نه‌ده‌ی، بۆ ئه‌وهی دوژمنانی خوا و خۆت چاو ترسین بکمی.

وه خوا سه‌روکاری فه‌رمانی تۆ و سوپاکه‌ته، وه سه‌روکاری سه‌رکه‌وتنه‌ به‌سه‌ر دوژمناندا، نیتر خوا یارمه‌تی ده‌رییت. -ته‌واو-.

ئهرکی سه‌رشانی سه‌ریازه‌کان

وه ئهرکی سه‌رشانی سه‌ریازه‌کان به‌رامبه‌ر سه‌ر کرده‌که‌یان ئه‌وه‌یه که گوئ راپه‌لتی بن له‌هه‌موو شتیکدا جگه له‌ تاوان کردن.

بوخاری و موسلیم له‌ ئه‌بو هوره‌یره‌وه نه‌گه‌یتر نه‌وه که پیتفه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموویه‌تی: (من اطاعنی فقد أطاع الله، ومن عصانی فقد عصی الله، ومن یطع الأمير فقد أطاعنی، ومن یعص الأمير فقد عصانی)^(١).

واته: هه‌رکسێ گوێراپه‌لتی من بکات ئه‌وه گوێراپه‌لتی خوای کردووه، وه هه‌رکس سه‌ریه‌تی فه‌رمانه‌کانم بکات سه‌ریه‌تی فه‌رمانی خوای کردووه، وه هه‌رکس گوێراپه‌لتی سه‌ر کرده‌که‌ی بکات ئه‌وه گوێراپه‌لتی منی کردووه، وه هه‌رکس سه‌ریه‌تی فه‌رمانه‌کانی سه‌ر کرده‌که‌ی بکات ئه‌وه سه‌ریه‌تی فه‌رمانی منی کردووه.

(١) البخاری (٧١٣٧) و مسلم (١٨٣٥/٣٢).

بهلام گوترايه‌لی کردن بۆ تاوان قده‌غديه، چونکه گوترايه‌لی هیچ کس ناکریت بۆ سرپیتچی فرمانی خوا.

بوخاری و موسلیم له عدلی‌یهوه نه‌گیترنهوه که فرمویه‌تی:

پینغمبهر ﷺ کۆمه‌لیکی نارد بۆ غمزا، پیارتکی نه‌نصاری کرده سه‌کرده‌یان و فرمانی پیتدان گوترايه‌لی بن و مل کهچی بن، به‌لام نوان سرپیتچی‌یان کرد له‌یه‌کئ له‌فرمانه‌کانی، نه‌ویش پیتی ووتن: دارم بۆ کۆبکه‌منهوه، نه‌وانیش داریان بۆ کۆکرده‌وه، له‌پاشاندا پیتی ووتن: ناگری تی بمریده‌ن، نه‌وانیش ناگریان تی به‌ردا.

له‌پاشاندا ووتی: نه‌ی پینغمبهری خوا ﷺ فرمانی پین نه‌کردن که گوترايه‌ل و مل کهچم بن؟ ووتیان: به‌لئ فرمانی پین کردووین، ووتی: ده‌بچه‌ ناو نه‌و ناگروهه، نه‌وانیش سه‌یری یه‌کیان کردوو ووتیان: نیمه‌ بۆیه‌ هه‌له‌هاتووین بۆ لای پینغمبهر ﷺ له‌ ده‌ستی ناگر، نیت به‌م شتویه‌ مانه‌وه، تا رق و قینی نیشته‌وه و ناگروه‌کمش کۆزایه‌وه، جا کاتئ گه‌رانه‌وه بۆ پینغمبهریان گیترايه‌وه نه‌ویش فرمووی:

(لو دخلوها، ماخرجوا منها أبداً، وقال: لاطاعة في معصية الخالق، إنما الطاعة في المعروف)^(۱).

واته: نه‌گه‌ر بچونه‌یه‌ته‌ ناو نه‌و ناگروهه هه‌رگیز لیتی نه‌نه‌هاتنه‌ ده‌روهه، وه فرمووی: گوتی رایه‌لی نه‌یه‌ بۆ سرپیتچی کردنی فرمانی په‌روه‌ردگار، گوتی رایه‌لی تنه‌ها بۆ چاکه‌یه‌.

بانگه‌واز کردنی دوژمن پیتوسته‌ پیتش جه‌نگ

پیتوسته‌ له‌سه‌ر موسلمانان پیتش جه‌نگ بانگه‌وازی دوژمن بکه‌ن بۆ ئیسلام و ناشتی.

موسلیم ته‌خریجی کردوه له‌ بوره‌یده‌ره‌ خوا لیتی رازی بیت که فرمویه‌تی: پینغمبهر ﷺ نه‌گه‌ر که‌سیتی بکه‌ردایه‌ به‌سه‌رکرده‌ی سوپایه‌ک یا پۆلینک، له‌ پیتشدا نامۆزگاری نه‌کرد که له‌خوا به‌ترسیت، و چاک بیت له‌گه‌ل موسلماناندا له‌ پاشاندا نه‌ی فرموو:

به‌ناوی خواوه، له‌ رتگای خوادا بجه‌نگن، بجه‌نگن له‌گه‌ل نه‌وانندا که باوه‌ریان به‌خوا نه‌یه‌ بجه‌نگن و غه‌نیمه‌ت مه‌دزنه‌وه، و غه‌در مه‌که‌ن، و کۆژراوی دوژمن ته‌تک مه‌که‌ن، و مندال مه‌کۆژن، وه

(۱) البخاري (۷۱۴۵) ومسلم (۴۰/۱۸۴۰).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

کاتن گه‌یشتی به دوژمنی بن باوهرت بۆ سئ شت بانگیان بکه، به‌رهو همرکامیان هات لی‌زیان وهریگره و وازیان لی‌بیننه:

بانگیان بکه بۆ سمر نیسلام، نه‌گمر وه‌لامیان دایتموه لیتیان وهریگره و وازیان لی‌به‌یتنه. له پاشاندا بانگیان بکه بۆ تموهی کۆچ بکمن بۆ مهدینه بۆ لای کۆچ کمره‌کان، وه‌پن‌زیان رابگه‌ینه نه‌گمر تموه بکمن کۆچ کمره‌کان چییان بۆ هه‌یه تموهش بۆ تموان تمیبت و چییان له‌سمره تموهش له‌سمر تموان پتویست تمیبت.

جا نه‌گمر نه‌یان وویست کۆچ بکمن پن‌زیان رابگه‌ینه تموانیش وه‌ک عمره‌به موسلماناندا تمبن وه‌ حوکمی خوا بۆ‌زیان به‌و شتویه تمیبت که بۆ‌باوه‌رداران.

وه‌ له‌غهنیمه و ده‌ستکمرته جنگی‌به‌کان به‌شیان نایبت هه‌تا له‌گه‌ن موسلماناندا جههاد نه‌کمن. جا نه‌گمر موسولمان نه‌بوون داوای سمرانه‌یان لی‌بکه، نه‌گمر وه‌لامیان دایتموه مه‌جنگه‌ دژیان و لی‌زیان وهریگره، جا نه‌گمر نه‌یان ویست سمرانه‌ بدن به‌ پشتیوانی خوا بچینگه‌ دژیان.

وه‌ نه‌گمر نابلۆقمی کسانیتکتدا له‌ناو قه‌لایه‌کدا و داوایان لی‌کردی که (ذمه) په‌یمانی خواو پیغمبهری خویان بۆ دابن‌ی قبولی مه‌که، به‌لکو له‌سمر زیمی خۆت و هاوه‌له‌کانت قبولی بکه، چونکه نه‌گمر په‌یمانی خۆت و هاوه‌له‌کانت بشکیننی سوکتره‌ تموهی په‌یمانی خواو پیغمبهر بشکیننی.

وه‌ نه‌گمر کهسانی ناوقه‌لایه‌کت نابلۆقداو داوایان لی‌کردی به‌ پیتی فرمانی خوا بیان هیتیه‌ خواره‌وه‌ قبولی مه‌که، به‌لکو له‌ سمر فرمانی خۆت بیانیه‌نه‌ خواره‌وه‌، چونکه نازانی تۆ فرمانی خویان به‌سمردا نه‌پیتیکی یان نا. جگه‌ له‌ بوخاری همر پینجه‌کان گیتراویانتموه^(۱).

وه‌ یه‌کنی له‌ سوپاکانی نیسلام کۆشکیکی له‌ کۆشکه‌کانی فارس نابلۆقدا، به‌سمرکردایمتی سه‌لمانی فارسی.

وتیان: تمی تمبا عبدالله، هیرش نه‌که‌ینه‌ سمری‌یان.

وتی: وازم لی‌ بینن با بانگه‌وازیان بکم، وه‌ک چۆن گوتم لی‌ بووه‌ پیغمبهر ﷺ بانگه‌وازی نه‌کرد.

(۱) أحمد (۳۵۲/۵) و مسلم (۳/۱۷۳۱) و الترمذی (۱۶۱۷) و ابن ماجه (۲۸۵۸).

نینجا هاته پیشموه و پتی ووتن: منیش پیاورنکی فارسیم له تیوه، نمانمش عمرهبن و گوی رابه لیم نهگن، جا نهگنر تیوه موسلمان بن چیمان بز هدیبه نهوش بز تیوه نیتت و چیمان لسمره نهوش لسمر تیوه نیتت، بهلام نهگنر رازی نمبن و له سر ناینی خوتان نمیتنموه وازتان لی نهیتنن به مرجن سمرانهمان بهسروشوی.

وه به فارسی پتی ووتن نهگنر به سمرانهمان رازی بن کارنکی باش ناگن، وه نهگنر رازی نابن نهوا پیمان راگه یاندون و نهجنگین دژتان.

نهوانیش ووتیان: نیمه لهوانه نین سمرانه بدین، بهلام جنگ نهگنن لهگهلتان، موسلمانهاکان ووتیان: نهبا عبدالللا هیرش نهگینه سمران .

نهلی: سنی رۆژ بهو شیویه بانگی کردن، نینجا فرمووی: هیرش بگنه سمران، نهلی: که هیرشان کرد بزبان کوشکه کهمان گرت) ترمذی گتیاوهی یوه^(۱).

نمبر یوسف و توریته: به پتی نهوی پیمان گهیشتوه هرگیز پیغمبر ﷺ نهجنگاره همتا بانگی نهکردن بز لای خوا و پیغمبر که

خواهنی کتیبی (الأحكام السلطانية) فرموویته: نهوانی بانگوازی نیسلامیان پتی نهگهیشتیت حرامه لسمرمان لهناکاو شمریان له گهلتا بگهین، و بیان کوژین و مالیان بسووتینن، وه حرامه لسمرمان دهست پشخمری بگهین بشپر دژان، پیتش نهوی بانگوازی نیسلامیان بز بلاوبکهینهوه، و موعجیزه کانی پیغمبریان بز باس بگهین، و به بهلگهی رۆشن بزبان روون بگهینهوه، به شیویهک پالیان پیوه نیتت وهلام بدهنوه

سره خسی که بهکینکه له نیمامه کانی پیاورانی مزه مبی حنه فی پای وایه: وچاکه دوی بانگوازه که به کسر شمرنهگنن لهگهلیان، بهلکو شمۆک مؤلتیان بدهین همتا بیر نهگنموه و پاورژ نهگن دهریاری نهوی بهرزه ونندی یانی تیدایه.

وه زانایانی نیسلام رایان وایه نهگنر سرکردهی سوپای نیسلام دهست بهجنگ بکات، پیتش نهوی دوژمن ناگادار بکاتوه به بهلگه و بانگواز کردن بز یه کتی لهو سنی شته، و لهناکاو هیرشی کرده سمران، نهوه هرچی له دوژمن بکوژیت نمبن خوتنه کهی بدات.

(بلاذری) له کتیبی (فتوح البلدان) دا نهگتیرتوه که نهلی سمرقند به فرمانداره که بیان وت که ناری (سلیمانی کوری نوبهی سوری) بوو که قوته بیهی کوری موسلمی باهلیی ستم و

(۱) ترمذی (۱۵۴۸).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

ناپاکی له گهڙن کردین، و وولاتی داگیرکردین، وه خوا داد و راستی دهرخستوه، جا ریمان بده با چمند که سمان بچینه لای خلیفه موسلمانان بۆ سکالای ئمو ستمه تا نه گهر مافیکمان همیت بان دریتتوه، چونکه نیمه پنیوستیمان بوه هدی، ئموش پتی دان و کۆمه لیکیان چونه خزمهت (عمومری کوری عبدالعزیز) خوی لئی رازی بیت - کاتی به ستمکاری به کمی زانی نامهیه کی نووسی بۆ سلیمان و پیسی فرموو: نه هلی سهرقه مند سکالایان کردوه لام لئو ستم و چهوسانهویه که لی یان کراوه له لایهن قوته بیهوه که هیرشی کردۆته سهربان و له خاکی خۆیان دهی کردوون.

جا کاتی ئهم نامهیهی منت پتی نه گات دادوه ریکیان بۆ دابنی تهماشای سکالایان بکات نه گهر راستیان کرد همرکس بچیتتوه شوینی خۆی وهک پیش جنگ و سرکهوتنه کمی قوته بیه. سلیمانیش (جهمیعی کوری حاضر) ی کرده قازی، و ئموش حوکمی دا که ئه بی عهره بی سهرقه مند بچنوه شوینی سوپاکه یان و دژایه تی یان بکمن، جا یا صلح بکهنوه سهرلنوی یا سرکهونوه به زۆر،

نه هلی (سند) وتیان نیمه بهو شیویه رازی نه بین و جهنگ تازه ناکه ینوه، چونکه پیساره ژیره کانیان ووتیان: نیمه له گهڙ ئهم کۆمه له دا تیکه له بووین و له گه لیان هه لساوین و دانیشتوین و ئهمین بووین لئی یان، و ئهوانیش ئهمین بوون له نیمه، جا نه گهر بگه رتینه وه بۆ جهنگ، نازانین سرکهوتن بۆ کتیه، جا نه گهر سرکهوتن بۆ نیمه نه بوو، ئه وه دوژمنایه تی نه هیتینه وه سهرخۆمان لهم بهر بهر کانی به دا، ئیتر وازیان هینا و رازی بوون به وهی پیشوو دووای ئه وهی داد پهروه ری ئیسلام و موسلمانان یان بۆ ده رکهوت و زۆریه لایانه وه گهروه بوو، وه ههر ئه وهش بووه هۆی ئه وهی که بیته ناو ئیسلامه وه به ئیختیاری خۆیان.

وه ئه مه کردهویه که هه تا ئیستا نازانین کس گه یشتبیت پتی له داد پهروه ری دا.

پارانه وه له خوا له کاتی جهنگدا:

له ره ووشته کانی جهنگ ئه وهیه که موجهیده کان په نا بهر نه بهر پهروه رد گاری پاک و داوای یارمه تی و سرکهوتنی لئی بکمن، چونکه سرکهوتن ته نها به ده ست خواجه.

ئه وهش کاری پیغه مبهرو صلوات صه حابه کانی بووه دووای خۆی

سلام) ناشتی له نیسلامدا

۱- له نه بوداوده وه: که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (ثنتان لاتردان: الدعاء عند النداء، و عند البأس، حين يلحم بعضهم بعضاً)^(۱).

واته: دووشت گه پارانمویهان نییه: پارانهوه کاتی بانگدان، و پارانهوهی کاتی جهنگ تهو کاتهی همدوولا نهدهن بهیه کدا.

۲- خوی گموره نه فرموی: ﴿إِذْ تَسْتَفِيضُونَ رَبُّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ﴾ (الأنفال: ۹).

واته: کاتی هاوارتان نهبرد بۆ پورهرد گارتان، نهیش وه لاهی دانمیه و سهری خستن. (نعمش له غمزادا بووه).

۳- سهی کان (له زانایانی فرمووده). نه گینهوه له عبدوللای کوری نهی نه فواوه که پیغمبر ﷺ له هندی له جهنگه کانی کاتی نه گیشته به دوژمن نهوستا همتا رۆژ له کهل لای نهدا، پاشان وتاری نهدا و نهیفرموو: (أيها الناس: لاتتمنوا لقاء العدو، وسألوا الله العافية، فإذا لقيتموهم فاصبروا وأعلموا أن الجنة تحت ظلال السيوف).

واته: موسلمانینه تهمنای گیشتهن به دوژمن مهکن، وه داوای سهلامتی لهخوا بکن، جا نهگر گیشتهن به دوژمن نارام گرین و بزانهن بههشته له ژیر سیبری شمیره کاندایه. لهپاشاندا نهی فرموو: (اللهم مُنَزِّلَ الْكِتَابِ، وَمُجْرِي السَّحَابِ، وَهَازِمَ الْأَحْزَابِ، اهْزِمْهُمْ وَأَنْصِرْنَا عَلَيْهِمْ)^(۲).

واته: خوییه: نهی نیره خوارهوی قورنانه و لیخوری هور، و تیک شکیتهری همدو گروپه کان و حیزیه کانی کافر، نه دوژمننه مان بۆ تیک بشکیته و سهرمان بجه به سهریاندا.

۴- وه پیغمبر ﷺ له پارانهوه کانی جهنگا نهیفرموو: (اللهم أنت عضدي ونصيري، بك أحول، وبك أصول، وبك أقاتل) رواه أصحاب السنن^(۳).

واته: خوییه تۆ پشت و پهناهی منی، به تۆوه فیل له دوژمن نهکم، وه به تۆوه هه لته کوقمه سهریان و به پشت و پهناهی تۆ نه جهنگم).

(۱) ابن حبان (۱۷۶۱) والحاكم (۱۹۸/۱) ومالك موقفاً (۷۰/۱).

(۲) أحمد (۳۵۳/۴) والبخاري (۲۹۳۳) ومسلم (۱۷۴۲/۲۰، ۲۱) وأبو داود (۲۶۳۱).

(۳) أبو داود (۲۶۳۲) والترمذي (۳۵۷۸) والنسائي في الكبرى (۱۰۴۴) وابن حبان (۴۷۶۱).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

۵- بوخاری و موسلیم نه گیتیره نهوه که پیغمبر ﷺ رۆژی جهنگی نه حزاب نه پارایموه نه یفرمو: (اللهم مُنَزِّلَ الْكِتَابِ ، سَرِيعِ الْحِسَابِ ، أَهْزِمِ الْأَحْزَابَ ، اللَّهُمَّ أَهْزِمِهِمْ وَزَلْزِلِهِمْ)^(۱).

واته: خواجه ئهی دابزینهری قورئان، لی پرسره وهی به په له، ئهم گروپانه تینک بشکینه، خواجه تینکیان بشکینه، و ژیر پیران بلهرزته.

جهنگین (القتال)

ئیسلام گرنگی ئهدات به بانگهواز کردنی جیهان بۆ چوونه ناو ئیسلام و پرتنماییه کانی بۆ نهوهی له ژیر سایه پرتنماییه کانیدا خوشگوزهران بن.

وه نهموهی ئیسلام ئهو نهمویه که له لایهن خواوه ههلبژیراوه بۆ بهرزکردنهوهی ئاینه کهمی و گه یاندنی وهی خوا، وه همروه ها ههلبژیراوه بۆ رزگارکردنی گهل و نهموه کانی.

بهوش نهموهی ئیسلام چاکترین نهمویه، وه پلهو پایه له ناو نهموه کانی تردا وه ک ماموستا وایه بۆ قوتابیانی.

مادام بهو شیویه بی له سر نهموهی ئیسلام واجبه قهبارهی ناوخوژی خوژی بیارتزی، وه تی بکۆشیت بۆ ئهوی مافی خوژی بستینیتمهوه به دهستی خوژی، وه ههول بدات ئهو شوینه بگرتمهوه که خوا بۆی داناره، وه ههر درتقی کردنیک لهو بارهیموه، به تاوانیکی گهوره دائهنریت که خوا له تۆلهیدا سهرشۆر و زه لیلی نهکات و له ناوی نهبات.

جا ئیسلام لاوازی و بانگهوازی بۆ ناشتی قهدهغه کردوه، کاتن که نهموه نه گه یشتبوه مه بسته کانی و ئامانجه کانی به جی نه هاتبوو، وه ناشتی لهم ههل و مرجهدا به بن مانا داناره و به ترسنوکی و رازی بوون به نزمی و پرسوایی ژماردوه.

وه لهو بارهیموه خوی گهوره نه فرموی: ﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتْرُكُمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ (محمد: ۳۵) واته: لاواز مه بن له جیهادی بی باهران و بانگهوازی ناشتی بکمن، له کاتیکدا ئیوه سهرکوتون به سهربانا، وه خوا له گه لئانایمو هیچ له پاداشتی تیکۆشانان کهم ناکاتهوه.

واته ئیوه لهوان سهرکوتوترن: له روی بیر و باهر و خواپهرستی و رهوشت و نه ده ب و زانست و کرده وهوه.

(۱) البخاری (۲۹۳۳) و مسلم (۱۷۴۲).

ئەم نایمته دەری دەخات که ناشتی له ئیسلامدا بێ هیز و توانا بەجێ نایمته.

لەبەر ئەوە خوای گەورە بە گشتی فرمانی بە ناشتی نەکردووه، بەلکو بەستویمتی بەمەرجی ئەوەی که دوژمن وازبەیتنی لەدوژمنکارییەکی، وە بە مەرجی ئەوەی که ستم لەسەر زەوییدا نەمیتنی و کەس بەزۆر له تاینی خۆی وەرنەگیرێت.

جا ئەگەر یەکن لەو هۆیانە هەبوو، ئەوە خوا پێی جەنگ ئەدات بە باوەرداران. وە ئەو جەنگیە که لاشە تینیدا بێ نرخەو پۆخ و گیانەکان له پێیدا ئەکرێتە قوربانی.

لەناو ناینەکاندا تاینیک نەیه جگە له ئیسلام پال بە ئادەمیزادەکانی سەو بە نیتت بۆ جەنگ وەفری پێیان بداتە گۆرەپانی جەنگەو له پرتگای خوا و راستیدا و له پرتگای لاوازه کانی نەتەوه کەیدا، وە لەپێناری ژبانیکی ئازاد و پیرۆزدا، وە هەرکەس بە باشی سەیری نایمته کانی قورئان و ژبانی نامی پێغمبەر و هاره له کانی بکات ئەوە بە ئاشکرا نەیبینی.

خوای گەورە ئەم نەتەوه یەو هەلنەبژێرتت که ئەو پەڕی هەول و کۆششی خۆی سەرف بکات لەو پرتگایدا، بۆیە ئەفرموی: ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾ (الحج: ٧٨).

واته: وە تێبکۆشن لەپێی خوادا تێبکۆشانیک شایستە ئەو نیت.

وە پوونی کردۆتەوه که ئەو تێبکۆشانە باوەری کردەو یەیه، که تاین بەو نیتت ئەوار ناییت، وە ئەفرموی: ﴿أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾ (٢) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ (العنكبوت: ٣) واته: نایا خەلك وا ئەزان که وتیان باوەرمان هینا، وازیان لە ئەهتیرت و تاقی ناکرێتەوه، وە بەراستی نیتە ئەوانی پێش ئەوانان تاقیکردۆتەوه، جا خوا بە تەنکید ئەزانن ئەوانی راستگۆن له باوەرە کەیاندا، وە ئەوانەش که درۆ ئەکەن.

وە خوای گەورە پوونی کردۆتەوه که ئەمە سونمتی خوایه له گەل باوەرداراندا، وە بۆ سەرکەوتن و بەهشت پرتگایەکی تەمان نەیه جگە له تێبکۆشان (جەهاد)، خوای گەورە ئەفرموی: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمُ النَّبِئَاتِ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ (البقرة: ٢١٤) واته: نایا واتان زانیوه که ئەچنە بەهشتەوه له کاتیکدا هینتا ئەوی توشی ئەوه کانی پێش تێوه بووه توشی تێوه نەهاتوو، که ئەوان له پێی خوادا توشی ناخۆشی و زیان بوون و ژێر پێیان کەوتە لەرزە بە شێوێک پێغمبەرە کەیان و ئەوانی له گەلیا بوون ئەیان وت ئەم یارمەتی یە خوا کە نیتت، ناگادارین که یارمەتی خوا نزیکه لەباوەردارانەوه.

سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه ئه‌بێ کهره‌سه‌ی جهنگی ناماده بکرتت و ناماده‌یی وه‌ریگرتت، خوای گهره ئه‌فرمووی: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (الأنفال: ٦).

واته: وه چهند له تواناتانا هه‌بوو له کهره‌سه‌ی جهنگی بۆیان ناماده بکمن بۆ ئه‌وی دوژمنه‌کانی خوا و دوژمنه‌کانی خۆتانی پێن بتۆقینن.

وه ناماده کردنیش به‌پیتی بارو سه‌رده‌م ته‌گۆزی و زاراوه‌ی (القوة) له نایه‌ته‌که‌دا هه‌موو ئه‌و نامیره‌نه ته‌گرتتموه که‌ته‌بنه هۆی شکاندنێ دوژمن.

وه له‌فرمووده‌ی سه‌حیح دا هاتوه که پینهمبهر ﷺ فرموویهتی: (ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي)^(١).

واته: بزانی که هه‌یز به‌کاره‌ینانی چه‌که، سه‌ی جار.

وه هه‌روه‌ها وه‌رگرتنی هوشیاری و سه‌ریازگرتنیش، له‌وانه‌ی توانایان هه‌یه هه‌ر له‌ناماده کردنه. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا﴾ (النساء: ٧١) واته: ئه‌ی ئه‌و کسانه‌ی باوه‌رتان هه‌یه، تاگاداری خۆتان بن و به‌جیا جیا یا به‌کۆمه‌ڵه‌ی بچن بۆ جهنگ.

وه تاگا له‌خۆبوون به‌خۆناماده‌کردنی ده‌ریایی و زه‌مینی و ناسمانی نه‌یتت نایه‌تت،

وه خوای گهره فرمان ته‌دات به‌ ده‌رچوون بۆ جهنگ دژی دوژمنانی خوا له‌خۆشی و ناخۆشیدا، به‌ تاره‌زو بیه‌ت یا به‌ زۆر، ئه‌فرمووی: ﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ (التوبة: ٤١).

واته: ده‌رچن بۆ جهنگ به‌ په‌و لاره‌وه له‌خۆشی و ناخۆشیداو له‌هه‌ر حاله‌تیکه‌دا بن.

وه نیسلام پشت به‌ گیانی مه‌عنه‌وی نه‌به‌ستیت زۆتر له‌وه‌ی که پشت به‌هه‌یزی ماده‌ی نه‌به‌ستین، هه‌ریزه‌ ره‌و تواناکان ئه‌رووژننێو ئه‌فرمووی: ﴿فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (٧٤) وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا﴾ (٧٥) (النساء: ٧٤ و ٧٥) واته: باهه‌نگن له‌په‌ی خوادا ئه‌وانه‌ی ژبانی دونه‌ی نه‌فه‌وشن به‌ ژبانی پۆزی دواپه‌و پاداشته‌که‌ی، وه هه‌رکس له‌ په‌نگای خوادا به‌هه‌نگیت و به‌کوژرتت یا به‌شکیتت، له‌ پاشه‌په‌ژدا پاداشته‌تی که‌ه‌ی ئه‌درتتموه. ئه‌وه چی تانه ناچه‌نگن له‌ په‌نگای خوادا و له‌په‌نتاوی ئه‌و لاوازو بن

(١) ته‌خه‌ری ئه‌م هه‌دیسه‌ پابه‌ورد.

سلام) ناشتی له ئیسلامدا

دهسهلاتانی دهست درێژی کراوته سهربان له مهککه له ژن و پیاو و مندال، ئهوانهی ئهپارتنهوه و نه‌لێن: پهروه‌دگارمان له‌ودێیه‌ ده‌رمان به‌ینه که خه‌لکه‌کی ستمکارن، وه له‌لایهن خۆتوه سه‌رپهرشت و یاریده‌ده‌رمان بۆ دابنێ که یارمه‌تیمان بدات بۆ زالبوون به‌سه‌ر ستمکارانا.

وه داوا له‌باوه‌رداران نه‌کات که نارامگرین چونکه هه‌ر چهنده ئه‌مان تووشی نازار و ناره‌حه‌تی بین دوژمنه‌کانیشیان هه‌ر تووشی ئه‌بن، له‌گه‌ڵ دوری و جیاوازی مه‌به‌ست و ناما‌جی هه‌ریه‌که‌یان، نه‌فه‌رمووی: ﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴾ (النساء: ۱۰۴).

واته: ته‌مه‌لی مه‌که‌ن له‌شوێن که‌وتنی دوژمن دا، نه‌گه‌ر ئیوه نازارتان هه‌یه‌ت به‌هۆی برینه‌کاناتهوه ئه‌وانیش نازاریان هه‌یه، به‌لام ئه‌وهی ئیوه ئه‌میدی نه‌که‌ن له‌په‌داشت و سه‌رکه‌وتن و په‌شگه‌ری کردن، ئه‌وان هه‌ر به‌ ئه‌میدی نین.

وه نه‌فه‌رمووی: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ (النساء: ۷۶) واته: باوه‌رده‌ره‌کان له‌ په‌نگای خوادا نه‌جنگن و بێ باوه‌ره‌کان له‌په‌نای شه‌یتان و مل هه‌ره‌کاندا، جا ئیوه ئه‌ی باوه‌رداران له‌گه‌ڵ دۆستانی شه‌یتان بجه‌نگن، وه مه‌ترسن چونکه فیل و ته‌له‌که‌ی شه‌یتان لاوازه.

واته: باوه‌رده‌ره‌کان مه‌به‌ست و ناما‌جیکی به‌رزیان هه‌یه، هه‌روه‌ها په‌یامیکی‌یان هه‌یه که له‌ په‌ناییدا تی نه‌کوژن، ئه‌ویش نامی راستی و خه‌یر و به‌رزکردنه‌وهی ووشی خوایه.

وه په‌یوستی نه‌کات له‌سه‌ر موسه‌لمانان که قایم و جه‌نگه‌ری له‌ کاتی گه‌یشتن به‌یه‌که‌ له‌گه‌ڵ دوژمندا نه‌فه‌رمووی:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْأَدْبَارَ (۱۵) وَمَنْ يُولُوهُمْ يُؤْمِنُ بِهِ إِلَّا مَثْرَفًا لِقِتَالٍ أَوْ مَتَحِيرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِقَضِيٍّ مِنَ اللَّهِ وَمَا وَاهُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ (الأنفال: ۱۶) واته: ئه‌ی ئه‌و که‌سانی باوه‌رتان هه‌یناوه، کاتی گه‌یشتن به‌ دوژمن و جه‌نگه‌ری په‌شتیان تی مه‌که‌ن، وه هه‌رکس له‌و کاته‌دا په‌شت بکاته دوژمن به‌ فیل و ته‌له‌که‌ی جه‌نگه‌ری نه‌یه‌ت یا بۆ ئه‌وهی به‌جیته پال که‌مه‌لیک له‌ سوپای ئیسلام، ئه‌وه دووچاری په‌ق و تووره‌یی خوا نه‌یه‌ت و جه‌نگه‌ری جه‌ه‌نهم و پاشه‌ڕۆژی خراب نه‌یه‌ت.

وه خوا په‌نایه‌مان نه‌کات بۆ هه‌زی (معنوی) نه‌فه‌رمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ فِتْنَةً فَاقْتَبُوا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۴۵) وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وَتَذَهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾ (الأنفال: ٤٦) واته: ئه‌ی ئه‌و کسانه‌ی باوه‌پرتان هه‌یناوه‌ نه‌گه‌ر گه‌یشتن به‌ کۆمه‌لێک له‌ بێ‌باوه‌پران که‌ ناماده‌ بوون جه‌نگتان له‌گه‌ڵ بکه‌ن، جیه‌گه‌یه‌ین و پامه‌که‌ن لێیان، وه‌ یادی خوا زۆر بکه‌ن، به‌ ئومێدی ئه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتوبین، وه‌ مل که‌چی فه‌رمانه‌کانی خوا و پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی بێ و ئاژاره‌ و ئاکۆکی نه‌که‌وتیه‌ ناوتانه‌وه‌ لاواز بێن و هه‌تزو سه‌رکه‌وتنتان بپرا، وه‌ نارام بگرن، چونکه‌ خوا له‌گه‌ڵ نارام گراندایه‌.

وه‌ خوا نه‌فسیه‌ت و باری ده‌روونی باوه‌پرداران ده‌رته‌خات که‌ تنه‌ها پێگای ئه‌وه‌یه‌ خۆی بدات به‌ گوشت له‌ پێناوی پاراستنی نایه‌نه‌که‌یدا، چونکه‌ ئه‌وان له‌نیوان دووشت دان که‌ سه‌زیمه‌ی نهره‌، یا بکوژن یا بکوژرێن نه‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِمْ حَقًّا فِي التَّوَّابَةِ وَالنَّجْلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِنِعْمِ اللَّهِ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (التوبة: ١١١) واته: به‌راستی خۆی گه‌وره‌ گیان و ماله‌ی کرپوه‌ له‌باوه‌پرداران، به‌وه‌ی که‌ به‌هه‌شتیان پێ به‌خشێ، به‌وه‌ی بجه‌نگن له‌ پێگای خوادا جا بکوژن و بکوژرێن، ئه‌مه‌ په‌یمانیه‌کی راسته‌ له‌ خواوه‌ که‌ له‌ته‌ورات و ئه‌نجیله‌شدا ئه‌و په‌یمانیه‌ی داوه‌، جا که‌ هه‌یه‌ له‌خوا چاکتر په‌یمانی به‌جێ به‌یتن، ئه‌ی باوه‌پرداران دله‌خۆش بێن به‌و مامه‌له‌یه‌ که‌ کردوتانه‌، وه‌ ئه‌وه‌یه‌ سه‌رکه‌وتنی گه‌وره‌.

جا له‌حاله‌تی یه‌که‌مه‌دا سه‌رکه‌وتن بۆ ئه‌وانه‌، وه‌ له‌حاله‌تی دووه‌مه‌دا شه‌هید بوون: ﴿قُلْ هَلْ تَرَبُّصُونَ بِنَا أَلَا إْحْدَى الْحُسَيْنِينَ﴾ (التوبة: ٥٢).

واته: بلی -ئهی محمد- چاره‌یه‌ی ئه‌که‌ن لێمان بیه‌جکه‌ له‌ شه‌هید بوون و سه‌رکه‌وتن؟

وه‌ به‌راستی کوژران له‌ پێگای خوادا مه‌ردیه‌کی هه‌میشه‌یه‌ی ئه‌یه‌، به‌له‌کو گوژرانیه‌یه‌که‌ بۆ شه‌تیه‌کی به‌رزتره‌ به‌ به‌رده‌واسته‌، وه‌ له‌ناو چوون له‌پێی خوادا خۆی مانه‌وه‌یه‌، خوا نه‌فه‌رموی: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ (١٦٩) ﴿فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (١٧٠) ﴿عمران: ١٦٩﴾ (١٧١) واته: وامه‌زانن ئه‌وانه‌ی له‌ پێگای خوادا گیانیان له‌ده‌سته‌ داوه‌ مه‌ردوون، به‌له‌کو لای په‌روه‌ردگاریان ژبان به‌سه‌ر ئه‌به‌ن و پێزی ئه‌درێن، دله‌خۆش به‌وه‌ی خوا به‌فه‌زلی خۆی پێی به‌خشیون، وه‌ مژده‌ی خۆشی ئه‌ده‌ن به‌وانه‌ی له‌دوایانه‌وه‌ن و هه‌یشتا پێی‌یان نه‌گه‌یشتون، که‌ ئه‌وان بێ‌ترس و بێ غه‌م ئه‌به‌ن، وه‌ شاده‌مان ئه‌به‌ن به‌هۆی ئه‌و نعه‌مه‌ت و به‌خششه‌ی که‌ له‌خواوه‌ پێ‌یان دراوه‌، وه‌ به‌راستی خوا پاداشتی باوه‌پرداران وون ناکات.

وه خوا همیشه له گهڵ تیکۆشهره کانه و ههرگیز وازیان لێ ناهیتنی ههرگیز.

﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾ (الأنفال: ۱۲)

واته: کاتێ پەروره دگارت وهی نارد بۆ ئهو فریشتانهی که یارمتهی موسولمانانی پێ دان له جهنگی بێدردا، که من له گهڵتاتم، وهی باوهرداران بههێتزر بکهن، وه من ترس نهخمه دتێ توانهی بێ باوهردان، ئیوهش -ئهی برواداران- لسهرو گهردنی بێ باوهردان و لهههموو سهروه پهنجه کانیان بدهن.

پاشان خوای پاک و بێ گهرد لسهرو ئهوه به ئیتنی پاداشتی دونیا، وه پاداشتی جوانی ناخههتیاان پێ ئهدات، وه نه فهرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ (۱۰) تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۱۱) يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلِكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۱۲) وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (الصف: ۱۳) واته: ئهی ئهو کسانهی باوهردان هیناوه ئایا رهنماییتان بکهم بۆ بازگاییهک که پرگارتان بکات له سزای توند و به نازار؟ ئهوهش ئهوهیه که بهردهوام باوهردان بهخوا و پهنجه بمرکهی ههیتت و تی بکۆشن له پرتگای خودار بۆ سهرکهوتنی دینی خوا به سامان و گیانتان، ئهوه چاکتره بۆتان له بازگانی دنیا، نه گهر بزانت، جا که ئهوهتان کرد خوای گهره له تاوانتان ئههوی، و ئهتاغاته بههشتیکه که به ژێر باخه کانیایا رووبار ئههوات و شوتهی چاکتان ئهداتێ له بههشتی عمدنا، ئا ئهوهیه برونهوی گهره، وه نیهمهتیکه تریش که حزی پێ نه کهن ئهوهش سهرکهوته له خواوه و فهعی نزیکه، وه مژده بده به باوهرداران .

بهم چهنه قوربان موسلمانانی یه کهمینهی پهروره کردوه، وه لهدهرونیاندا باوهردنکی دروست کردوه که دادهر بووه له نیهوان حق و باتلدا، وه رای پهراندوون بههرو سهرکهوتن و فتح و جی گههرون لههوی دا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ (محمد: ۷) واته: ئهی ئهو کسانهی باوهردان هیناوه، نه گهر یارمتهی دینی خوا بدهن، خوا سهرتان ئههات و قاچتان قایم و جیگهر نه کات له جهنگدا.

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

بِشْرُكُونِ بِي شَيْئًا ﴿النور: ۵۵﴾ واته: خوا به لینی داوه بهوانی باوره پان هیناوه و کرده وی چاک نه کمن، که زهوی موشریکه کان بکات به میراتی بزبان و بیان کاته جی نشین تیتیدا، وه ک چون نهوانی پیش نهوانی جی نشین کردوه، وه خوا نمو ناینمی که خوی پنی رازیسه بزبان جیگیر و بهیتر نه کات، وه ترسه که یان بز نه گوری به هیمنی و ناسایش، نه گمر تمنها خوا پپرستن و هیچ نه کمن به هاربهشی.

واجبیتی سابت بوون له کاتی هیرش بردندا

پنویسته موسلمانان قایم و جیگیر بن کاتی گه یشتن به دوژمن، وه هه لاتن حرامه لسه ریان. خوی گموره نه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الأنفال: ۴۵) واته: نمی نمو کسانمی باوره پان هیناوه کاتی گه یشتن به کومه لیک له بی باوره پان، قایم و پتموبن و یادی خوا زور بکمن به نومیدی نهوی سرکمون.

وه خوی گموره نه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْاُدْبَارَ (۱۵) وَمَنْ يُولُوهُمْ يُومِنُ بِهِ إِلَّا مَتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مَتَحِيْرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِقَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَا أُولَاهُ جَهَنَّمُ وَيَسَّرَ الْمَصِيرَ﴾ (الأنفال: ۱۶) واته: نمی نمو کسانمی باوره پان هیناوه کاتی گه یشتن به بی باوره پان پشتیان تیه کمن، وه هرکس پشتیان تی بکات، بز فیلتی جهنگی یا بز چورنه پال کومه لی جهنگاوه ری تر نه بیته، نهوه شیاری رق و توروی خوا نه بیته و جیگاشی جهمننم و خراپترین چاره نوسه.

وه نایه ته که سابت بوون به پیویسته دانمنی و هه لاتن حرام نه کات، له دوو حالتا نه بیته که پشت کردنه دوژمن دروسته.

حالتی یه که م:

نهویه له لایه کی جهنگه کهوه بهیته لایه کی تر به پنی پیویسته، چونکه بزوی هه یه له شوتنی تمنگدا بهیته شوتنی به فرارون، یا له شوتنی کی بینراوهوه بز شوتنی کی نادیار، یا له لای خواروهوه بهیته لای سهروه نیتر بهو پزیه چون چاکتر بیته بزوی له گوره پانی شه ره که دا.

حالتی دووه م:

بهیته بز لای کومه لیک جهنگاوه ری تر، یارمه ییان بدات یاپه نایان بز بیات که یارمه تی بدهن، نمو کومه له جهنگاوه ره نزیک بیته یا دور.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

سه عیدی کوری مه‌نصور نه‌گێرتتوه: که عومەر خوای لێ رازی بیته فرمویهتی: نه‌گەر ئه‌بو عوبه‌یده هه‌لبه‌هاتایه بۆلام من ئه‌بوومه کۆمه‌ل بۆی، ئه‌بو عوبه‌یده له عیراق بووه عومهریش له‌مه‌دینه!

هه‌روه‌ها عومەر فرمویهتی: (أنا فنة كل مسلم).

واته: من ئه‌و کۆمه‌لم که قورئان باسی نه‌کات بۆ هه‌موو موسلمانیک،

وه ئیبنو عومەر خویان لێ رازی بیته نه‌گێرتتوه، که ئه‌وان هاتن به‌رهو روهی پیغمه‌مبەر ﷺ پیش نوێژی به‌یانی کاتێ له‌مال هاته ده‌روه بۆ نوێژ سه‌ ئه‌وان له‌دوژمن هه‌لاتبوون و وتیان ئیمه هه‌له‌هاتووین،

پیغمه‌مبەر ﷺ فرموی: (بل أنتم العکارون، أنا فنة كل مسلم)^(١).

واته: به‌لکو ئیوه ئه‌تانهوی هێرش به‌نمه سه‌ر دوژمنه‌که‌تان، وه من فینه و کۆمه‌لی هه‌موو موسلمانیکم (واته من ئه‌و کۆمه‌لم که خوا ئیزنی داوه به‌چن بۆلای و پشت له‌جنگه‌که به‌کن له‌و کاته‌دا).

له‌و دوو شیوه‌یه‌دا که باسکران: دروسته بۆ جه‌نگاوه‌ر له‌دوژمن رابکات، وه ئه‌وه هه‌رچه‌نده به‌رواڵته راکردنه به‌لام له‌راستیدا هه‌ول دانیکه له شوئینیکوه بۆ شوئینیکێ چاکتر بۆ به‌ره‌نگاری دوژمن، وه جگه له‌م دوو شیوه‌یه هه‌لاتن له دوژمن گوناھیکه له گوناھه‌گه‌وره‌کان که سزای توند و تیز پێویست نه‌کات.

پیغمه‌مبەر ﷺ فرمویهتی: (إجتنبوا السبع الموبقات).

واته: خۆتان به‌ریزن له‌حموت تاوانه له‌ناویه‌ره‌کان.

ووتیان: ئه‌و حموت تاوانه چییه ئه‌ی نیراوی خوا؟

فرموی: (الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات الغافلات)^(٢).

(١) أحمد (٧٠٠٨٦/٢) وأبو داود (٢٦٤٧) والترمذي (١٧١٦).

(٢) البخاري (٢٧٦٦) ومسلم (٧٩).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

واته: هاوبهش بۆ خوادانان، جادوو کردن،، کوشتنی کسێک که خوا حرامی کردوو، سوود خواردن، خواردنی مائی همتیو بهناهق، ههلاتن لهدوژمن رۆژی جهنگ، تاوانی داوین پیسی دانه پال نافرەتانی موسلمانن بئناگا).

درۆکردن و ههلهتاندن له کاتی جهنگدا:

دروسته له کاتی جهنگدا ههلهتاندن و درۆکردن بۆ سەرلێشواندن دۆژمن، به مەرجێ نمو کاره پەیمان ههلهتاندنمه و تیک دانی ئەمان نەبیت.

له ههلهتاندنه نهويه که سەرکردهی سوپا دۆژمن فریو بدات و وهای دهرخات که ژمارهی سهربازەکانی زۆرن و بهتوانا و پر چهک و کهرهسی جهنگن بهجۆرێک تیک ناشکین وه لهو فرمودهیدا هاتوه که بوخاری له جابیرهوه نهگيریتوه که پيغمبەر ﷺ فرموویستی: (المحرب خدعة)^(۱) واته: جهنگ ههلهتاندنه.

وه موسليم تهخریجی کردوو له حهدهیسی ئومو کلثومی کچی عوقبوه خوا لێی پازی یینت که فرموویستی: هەرگیز گویم له پیغمبەر ﷺ نهبوو لههیچ شتی کدا ری بدات درۆ بکرتت جگه له کاتی جهنگ و چاککردنی نیوان خهلك، و قسهی پیاو بۆ ژنه کهی، و قسهی ژن بۆ میترده کهی)^(۲).

ههلهتاتن کاتی دۆژمن دوو بهرامبەر بوو.

له پيشهوه باسکرا که حرامه ههلاتن کاتی جهنگ لهدوو شیوهدا نەبیت: (شوین گۆرین، یا لایهنگیری کۆمه لێکی ترا).

ماوه توه بلین : که دروسته جهنگاوه رابکات نهگەر هاتوو دۆژمن لهدوو نهوندهی خوین زیاتر بوون، بهلام نهگەر دوو نهونده، یان کهمتر بوو، حرامه ههلاتن لهدوست دۆژمن، خوای گهوره نه فرمووی: ﴿الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (الأنفال: ۶۶) واته: نائیتستا خوا لهسری سووک کردن و زانی که لاوازیتان تیدایه، جا نهگەر سداکسی نارامگر له تیهو بین سهرته کومون بهسر دووسد کس لهبێ باوه راندا، وه نهگەر هزار له تیهو بین، سهرته کومون بهسر دوو هزار بێ باوه ردا به نیزنی خوا، وه خوا له گمّل نارام گراندایه.

(۱) البخاري (۳۰۳۰) ومسلم (۱۷/۱۷۳۹).

(۲) أحمد (۴۰۳/۶) ومسلم (۱۰۱/۲۶۰۵) وأبو داود (۴۹۲۱).

له کتیبی (المذهب) دا هاتوره: نه گمر ژماره یی برویان له دوو نهوندهی موسلمانان زیاتر بوو، دروسته هدهاتن لریان، وه نه گمر نهیان زانی که دوژمن لسناریان نابات وچا کتره چمسیار بن، بهلام نه گمر گومانی لسنار چوونیان همبوو دوو رووی ههیه:

یه کم: نهبن دوژمن بهجی بهیلن، به پیی فرموده ی خوی گموره: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ (البقرة: ۱۹۵).

واته: بدهستی خۆتان خۆتان مهخنده تالوکه و لسنار چوئوه.

دووم: هدهاتن پهسهنده نهک واجب، چونکه نه گمر کوژران شهاده تیان دست نه کویت.

بهلام نه گمر ژماره یی بیاوه ران له دوو نهوندهی موسلمانان زیاتر نمبوو، نه گمر گومانی لسنار چوونیان نمبوو هدهاتن دروست نییه، بهلام نه گمر گومانیان همبوو دوو رووی ههیه:

یه کم: هدهاتن دروسته به پیی فرموده ی خوی گموره: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾

دووم: دروست نییه،

وه به پیی روالتمی نایهته که یه کم به راست دانراوه.

حاکم نه لیت: نهو کاره نه گمورتسه بۆ گومانی جهنگاوه ره که و نیجته یاده کوی، جا نه گمر زانی نه توانی برهه لستی بکات هدهاتن رهوا نییه، بهلام نه گمر گومانی لسنار چوونی همبوو، نهوه دروسته هه لیت بۆ لای کۆمه لیک، با دووریش بیته، نه گمر مبهستی وازه تسان له جیهاده کردن نه بیته.

نیبنو ماجیشون بۆ نهوه چووه، وه له مالی کیشمه نه گمورتسه که: لاوازی له هیزدایه نهک له ژماره دا، بۆیه دروسته تنهها کسینک له تنهها کسینکی بییاوه هه لیت نه گمر نسپی باشتره چهکی چاکتری پی بیته، وه له ویش زۆر به هیزتر بی نه ممش راسته و ناشکراتره.

میهره بانی له کاتی جهنگدا

ههر چهنده نیسلام جهنگی رهوا کردوه وهک پیوستی بهک له پیوسته کان، بهلام نه اندازه یی بۆ نهو جهنگه دانراوه، جا ناییت ههر کسینک جهنگاوه یی بهری جهنگ نه بیته بکوژریت، بهلام نهو جهنگاوه یی به شداری جهنگی نه کرد بیته رهوا نییه کوشتی و به گژدهاتنی به هیچ جوژریت.

وه ههروهها نیسلام کوشتی تافرت و مندال و نهخۆش و پیر و پوهبان و خوا پرست و به کری گیاری حرام کردوه، وه ههروهها نه تک کردن و کوشتی ناژه و خراپکردنی ده غل و دان و سرچاوه یی نار و پیس کردنی بیره کان و خانوو پوخاندنی حرام کردوه.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه حهرامی کردوه هه‌لکوتانه سهر بریندارو شوین کەوتنی هه‌لاتوان، چونکه جەنگ وهک نەشتەرگەری به‌که، که ناییت لەشوتنی نەخۆشی به‌که تی‌بەر بیت.

لهو باره‌یهوه سوله‌یمانی کورپی بو‌په‌یده له باره‌کی‌یهوه نه‌گێرت‌سوه: که پینغمبەر ﷺ نه‌گەر کەسینکی بکردایه ب‌سەر کرده‌ی سوپایه‌ک یا لقینک، نامۆژگاری خۆی نه‌کرد به تایبه‌تی که له‌خوا ب‌ت‌سێ، وه نامۆژگاری نه‌وانی نه‌کرد که له‌گه‌لیان چاکه ب‌کەن، له پاشاندا نه‌ی فرموو:

(أغزوا باسم الله، في سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله، أغزوا ولا تغلوا، ولا تغدروا، ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليداً)^(١).

واته: ب‌ناوی خواوه، له ڕینگای خوادا ب‌چنه غەزا کردن، ب‌جەنگن له‌گه‌ل نه‌واندا که باوه‌ریان به‌خوا نییه، و ب‌جەنگن و دزی له‌غەنیمه‌ت مه‌کەن، وه غەدر مه‌کەن و کەس نه‌تک مه‌کەن و مندال مه‌کوژن،

نافع له عبدوللای کورپی عومره‌وه نه‌گێرت‌سوه که له‌یه‌کتیک له‌جەنگه‌کانی پینغمبەر ﷺ نافرەتینک به‌کوژرای بینرا، پینغمبەر ﷺ زۆری لا ناخۆش بوو، وه ژن و مندال کوشتنی قەده‌غه کرد. موسلیم گێراوه‌تی‌یهوه^(٢).

وه ره‌باحی کورپی ره‌بیع نه‌گێرت‌سوه که پینغمبەر ﷺ له‌یه‌کن له‌غەزاکاندا به‌لای نافرەتینکی کوژراودا تی‌بەری، وه له‌وانه‌یه هەر نه‌و نافرەته بیت که له‌حه‌دیسه‌که‌ی پینشوودا باس‌کرا. ب‌سەر‌یه‌وه وه‌ستا، پاشان فرمووی: (ماکانت هذه لتقاتل)

واته: نه‌وه نه‌نبوو ب‌کوژرایه.

له‌پاشاندا ڕووی کرده یاره‌کانی و به‌یه‌کتیکیان فرموو:

(الحق بخالد بن الوليد؛ فلا يقتلن ذرية، ولا عيسفاً، ولا امرأة)^(٣).

واته: ب‌گه به‌خالیدی کورپی وه‌لید، با مندال و کرئ گرتە و نافرەت نه‌کوژت.

وه له عبدوللای کورپی زه‌یده‌وه که فرمووه‌تی: پینغمبەر ﷺ تالانی و نه‌تک کردنی له‌ن قەده‌غه کردوین، بوخاری گێراوه‌تی‌یهوه^(١).

(١) أحمد (٣٥٢/٥) ومسلم (٣/١٧٣١) والترمذي (١٦١٧) وابن ماجه (٢٨٥٨).

(٢) تەخریجی ئەم هەدیسه پابوورد.

(٣) تەخریجی ئەم هەدیسه پابوورد.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

عیمپرائی کورپی حوصهین فرموویهتی: پیغمبر ﷺ هانی ئەداین بۆ چاکه کردن و ئەتک کردنی لێ قەدەغە کردوین^(۱).

وه لەراسپارده کەمی ئەبو بەکر خوا لێی پازی بیت بۆ ئوسامی کورپی زەید کاتێ بە سوپاکەییەوه ناردی بۆ شام:

خیانەت مەکەن و لەغەنیمەت مەدزن و غەدر مەکەن، و کەس ئەتک مەکەن، و مندالی بچووک و پیری پەک کەوتە و نافرەت مەکوژن، وه داری خورما مەپین و مەسی سوتینن، وه مەپ و مانگا و ووشتەر مەکوژن بۆ خواردن نەبیت، وه لەداهاتوودا بەلای هەندێ کەسدا تێ ئەپەین کە خۆیان تەرخان کردووه بۆ خواپەرستی له پەرستگاکاندا، جا وازیان لێ بیتن لەوهی خۆیان بۆ تەرخان کردووه. (مەبەستی رەهیبەکان بووه).

وه هەروەها گەورەیی موسلمانان عومەری کورپی خەططاب بەو شیتوویە ئەجولایەوه، وه لەنامە کەیدا هاتووه: دزی لەغەنیمەت مەکەن، و غەدر مەکەن، و مندالی مەکوژن، و لەخوا بترسن بەرامبەر جوتیاران، وه له راسپارده کانی بۆ سەرکردەیی سوپاکان: پیاوی پیری پەک کەوتە مەکوژن، وه ژن و منالی مەکوژن، وه خۆتان له کوشتیان بپارتزن کاتێ هەردوولا بەیە کەدا ئەدەن، و کاتی هێرش و پەلاماردان.

هێرش بردنە سەر دوژمن بەشوو

دروسته بەشوو پەلامار و هێرش بکریته سەر دوژمن.

ترمذی وتوویهتی: هەندێ له زانایان پێیان پێداوه و هەندێکیان بە خراپیان داناه.

ئەحمەد و ئیسحاق و توتویانە: قەیناکە بە شوو پەلاماری دوژمن بەدریت.

وه پرسیار له پیغمبر ﷺ کرا دەریاەری بێ باوەرەکان کە لەشونەکانیاندا بەشوو هێرش بکریته سەریان، جا ژن و مندالیان بەر ئەو هێرشە بکەن، ئەویش فرمووی: (هم منهم) ئەوانیش هەر لەوان. بوخاری و موسلیم له حدیسی صەعبی کورپی جوپامووه گێراویانەتووه^(۲).

شافیعی فرموویهتی: قەدەغە کردنی کوشتنی ژن و مندالیان بۆ کاتێکە کە ژن و مندالی له جەنگاوەر جیا بکریتهوه. بەلام بەشوو هێرش بردن دروستە با ژن و مندالیان بەرکەوی.

(۱) البخاری (۲۷۷۴).

(۲) أبوداود (۲۶۶۷).

(۳) بخاری (۳۰۱۲) مسلم (۲۶/۱۷۴۵).

کۆتایی هاتنی جنگ

جنگ به یه کئی لهمانه خواره کۆتایی دیت:

۱- موسولمان بوونی جنگاوه ره کان، یا موسلمان بوونی هندیکیان و چوونیان بۆ ناو ئاینی نیسلام، لهم حالتهدا ئهوانیش وهك موسلمانانیاں لی دیت، و موسلمان چی مافینکی بۆ ههیه بۆ ئهوانیش ههیه، وه چی لهسر موسولمان پیوسته لهسر ئهوانیش پیوسته ئهبت.

۲- داوای وهستانی جنگ بۆ ماوهیه کی دیاری کراو له لایمن دوژمنهوه، لهم کاتهدا پیوسته وهلامی داواکهیاں بدرتتهوه، وهك پیغمبهر ﷺ کردی له رێکوتنی حوده بییدا.

۳- حمز بکمن لهسر ئاینه کهیاں بمیننوه و سهرا نه بدن.

بهو پی یه پهیانی (ذمه) لهنیوان موسلمانان و ئهواندا نه بستریت .

۴- شکاندنێ لهشکریان، و سهرکوتن و زال بوونمان بهسهریاندا، وه بهو سهرکوتنه ئهبنه غنیمت بۆ موسلمانان.

۵- جاری وا ئهبت ههندی لهجنگاوه رانی دوژمن داوای ئهمان نه کمن، جا وهلامی داواکهیاں نه درتتهوه، وه ههروهها نه گهر داوایان کرد بچه ناو خاکی موسلمانانهوه.

وه لهویوه ئیعه به کورتی باسی ئهمانه خواره نه کهین:

۱- پهیانی شهر وهستاندن (عقد الهدنة والمواذعة).

۲- پهیانی زه مانهت و متمانه (عقد الذمة).

۳- غنیمت.

۴- پهیانی دلتیایی (عقد الأمان).

رێکوتن (الهدنة)

چ کاتیک رێکوتن و ناشت بوونهوه پیوسته ئهبت:

پهیانی رێکوتن و ناشت بوونهوه رێکوتنیکه لهسر وازهینان له جنگ بۆ ماوهیهک، که جاری وا ههیه به صولح و ناشتی کۆتایی دیت، وه لهدوو حالتهتا پیوسته ئهبت.

حالهتی یه کهم: نه گهر دوژمن داوای وهستانی جنگی کرد، ئهوه لهو کاتهدا وهلامی داواکهی دوژمن نه درتتهوه با مه بهستیشی فروقیل بیت، بهلام ئهبت موسلمانان هوشیار و ناماده بن، خوای گهروه نه فهرمووی: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۶۱)﴾

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ﴿الأنفال: ٦٢﴾ واته: نه گمر مهیلیان کرد بز ناشتی، توش مهیل بکو پشت به خوا بیسته، چونکه هر نو بیسر و زانایه، وه نه گمر بیانویت ههلت بخلتین نموه تو خوات بسه.

له مغزای حوده یییدا پیغمبر ﷺ هودنی له گهل بئ باوه رانی مه ککدا بست، وه په یمانی پندان ماوهی ده سال جنگ نه کرت، مبهستی نموه بوو خوین نهرژی و حزی له ناشتی نه کرد.

له برپانمونه خوی لی رازی بی فرموریتی: کاتی پیغمبر ﷺ بهری لی گها و نه یان هیشت بچیته مه ککه، نه هلی مه ککه رنک کھوتن له گه لیا که بچیته ناو مه ککه و سئ رۆژ تی ردا بینیتمونه، وه نابئ چه کیان پی بیت له شمشیرو کالان بولاره، وه نابئ کسیش له خزمانی خوی له شاری مه ککه ده ریکات، و نابیت رسی کسیش بگرت که له گه لیا بووه نه گمر بیویت له مه ککدا بینیتمونه، پیغمبر ﷺ به عدلی فرمور: مرجه که بنوسه له نیوانماندا:

بسم الله الرحمن الرحيم: نمه نو په یمانیه که موحه محمد نیرراوی خوا له سوری رنک کھوتوه.

بی باوه ره کان ووتیان: نه گمر نیمه بمان زانایه تو نیرراوی خوی شویتت نه کھوتین، به لکو بنوسه: موحه محمدی کوری عبدوللا.

پیغمبر ﷺ فرمانی کرد به عدلی بیسرتمونه، نموش فرموی: نا سویتت به خوا نایسرموه.

پیغمبر ﷺ فرموی: شویتت کهم نشان بده، نموش نیشانی دا خوی سپی موه.

نیر نویسی موحه محمدی کوری عبدوللا، نینجا سئ رۆژ له مه ککدا مایمونه، رۆژی سئ یم به عدلی بان وت: نمه دووا رۆژی مرجه کمی هاره له کته: پیلی بلی با برواته دهر، عه لیش پیلی را گه یاند پیغمبر ﷺ فرموی: به لی، نیر دهر چوو^(۱).

له میسوری کوری مخره موه خوا لینی رازی بیت که: رتکھوتن هتا ده سال جنگ له نیوانماندا رووندات، و خه لک به ناسایش بژی له ماوه ییدا و له نیوانماندا په یمانیکی توند و پتمو هیتت، و له نیوانماندا نه دزی و نه ناپاکی و نه خیانت نهیتت. بوخاری و موسلیم و تمبو داود گتروایانه موه^(۲).

(۱) مسلم (۱۷۸۳).

(۲) أحمد (۴/۳۲۸) و أبوداود (۲۷۶۶).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

حالتی دووهم: که جنگ وهستانی تیدا پیوست بیت مانگه حرامه‌کانه، چونکه دروست نویه لهو مانگاندا دهست به جنگ کردن، که نوانیش (ذو القعدة، ذو الحجة، محرم، و رجب)ن. بهلام نه‌گمر دوژمن لهو مانگاندا دهستی کرد به‌شهر نو کاته جنگین پیوسته بو پاراستنی گیانی خویان.

وه همدوره‌ها جنگ لهو مانگاندا ره‌وايه نه‌گمر شهره‌که له‌وهو پیش دهستی پین‌کردییت، و دوژمن وه‌لامی ندادییت‌موه بو صلح و جنگ وه‌ستاندن لهو مانگاندا، خوی گموره نه‌فهرمووی: ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خُلِقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلَمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ﴾ (التوبة: ۳۶).

واته: ژماره‌ی مانگه‌کانی سالی قه‌میری لای خوا که دایناره لهوکات‌موه که ناسمانه‌کان و زوی دروست کردوه دوانزه مانگه، چواریان جنگی تیدا حرام کراوه، نائمه‌ویه نایینی راست، جا نیتوه لهو مانگاندا ستم له‌خوتان مه‌کن به‌وه‌ی تاوانیان تیدا بکن.

وه پیغمبر ﷺ له ووتاری مال ناوایی‌که‌یدا ووتاری‌دا و فهرمووی: نسی خه‌لکینه گۆرینی جینگای مانگه حرامه‌کان و دوواختنی همدینکیان یان پیش خستیان و دانانی مانگه‌کانی تر له‌جینگایان، زیاد کردنی‌که بو بې‌باوه‌ری، شه‌یتان نوانی پی گومرا نه‌کات که باوه‌ریان نه‌هیتاوه، که به تاره‌زوی خویان سالتیک نه‌یانکنه مانگی حلال و سالتیک مانگی حرام، بو نوه‌ی ژماره‌ی مانگه حرامه‌کان رتک بجن و نوستانه‌ی خوا لهو مانگاندا حرامی کردوه ره‌وای بکن.

وه زه‌مانه وه‌ک خوی گمرايموه وه‌ک نسو کات‌سی خوا ناسمانه‌کان و زوی دروست کردوه و مانگه‌کان چونوه شوینی خویان به‌هاتنی نایینی نیسلام که چوار مانگیان به دووای یه‌کدا دین و نوری تریان تاکه نوانیش، ذو القعدة و ذو الحجة و موحدرهم و رجب، نوبش نسو مانگه‌یه که له‌نیوان جمادا و شه‌عباندايه نایا پیم راگه‌یاندن؟ خویه تو خوت شایه‌ت به (اللهم فشهد)^(۱).

وه نوه‌ی هاتوره که نوه‌ی نسخ بو‌ت‌موه، لاوازه چونکه به‌لگه‌یه‌کی تیدا نریه بیته به‌لگه‌ی سپانوه.

(۱) البخاري (۱۰۵) ومسلم (۱۶۷۹/۲۹ و ۳۰ و ۳۱).

په یمان زهمانته و متمانته (عقد الذمة)

(ذمة) په یمان و متمانته:

وه عهددی زعمه نعوپه که حاکم یا جینگره که ی بریار بدن که همدی له خاوهن کتیبه ناسمانی به کانه- یا کهسانی بن باوه ری تر - لسمر تاینی خو یان بیتننوه به دوو مهرج:

مهرجی یه کم:

پابند به حوکمه کانی ئیسلام بن به گشتی.

مهرجی دوو:

سمرانه بدن به موسلمانان.

وه نم په یمانته نو کهسه نه گرتتوه که به ستویته، مادام زیندو بیت، وه نوه کمشی لعدوای خو ی.

بنه مای نم په یمانته فرموده ی خوی گوره یه: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ (التوبة: ۲۹) واته بیمنگن دژی نوانی باوه ریان به خواو پدژی
دواییو به زیندو بوونموه جزا نریه، وه خو یان ناپارتنن لوه ی خواو نیراوی خوا قده غه یان
کردوه، وه پابند نین به حوکمه کانی یاسای ئیسلام، له جوله کهو گاور، همتا به دهستی خو یان
سمرانتهان ندهنی به سمرشوری.

بوخاری نه گرتتوه که موغیره له مشه ری نه هاره ندا ووتی: پیغمبره کهمان ﷺ فرمائی
پیداوین بیمنگین دژتان همتا خوی تاک و تنها نپیرستن یا سمرانه ندهن.
نم په یمانته هه میشه ییه و نه به ستراوه به کاتیک دیار بکراوه نه گمر شتیک نعبیت نو په یمانته
هه لبوه شتینتوه.

نو شتانی که نو په یمانته پیوستی نه کات

نه گمر په یمان به ستنه که کوتاییهات، نیر جننگ دژان حرامه و پیوسته لسمر موسلمانان
مال و ناموسیان پارتزن و نازادی بیر و باوه ریان بو دابین بکن، و واز له نازاردانیان بهینن: به
پیتی نوه ی له عه لی رموه خوی لی رازی بیت گپراوه توه که فرمویته: بزیه سمرانه ندهن
که خوتیان وه خوتیمان پارتراو بیت و مال و سامانیان وه مال و سامانان بیت.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

ئەو بنەما گشتییەیی که زانیان رایان لەسەرەتتی ئەویە: چی بۆ ئیمە بیت بۆ ئەوانیشە وە چی لەسەر ئیمە بیت لەسەر ئەوانیشە.

ئەو حوکمانەیی که ئەهلی ژیمە ئەگرتتەو:

حوکمە نیسلامی بەکان لەدوو ڕووە ئەیان گرتتەو:

ڕووی یەکم:

مامە ئە مالتی بەکان: جا دروست ئەبە لەومامە لەئەدا کارێک بکەن لەگەڵ پرتنمایە بەکانی نیسلامدا نەگۆنچی، وەک پارە بە سوددان و جگە لەو لە پەیمانە حەرام کراوەکان.

ڕووی دوو:

سزا بپاری لەسەر دراوەکان: جا تۆڵەیان لێ ئەسەندری بە تاوانی تۆڵە و حەددی شەریعیان بەسەردا جێبەجێ نەکری بۆ تاوانەیی که حەدیان لەسەر.

وە سابت بوو که پێنجەمبەر ﷺ دوو جوله کەمی رەجم کردوو کاتی زینایان کردوو دووای ئەوی که موحەسن بوون (واتە هاسەریان گرتبوو).

بەلام ئەو حوکمانەیی که پەيوەندیان هەبە بە دروشمە نایینی بەکان لەمیر و باوەرو خوا پەرسەیی بەکان و ئەو حوکمانەیی که پەيوەندیان هەبە بە دیل و ژن هیتنان و تەلاقەو نازادی ئەواریان تی ریدا هەبە، بە پیتی ئەو بنەما فیهقی بەی که بپاری لەسەر دراوە: (أتركهم وما يدينون).

واتە: واز لە خۆیان و لە ناینەکانیان بەیتن.

بەلام ئەگەر هاتنە لای ئیمە بۆ دادوەری ئەتوانین بە پیتی حوکمی نیسلام حوکمیان بۆ دابنیتن، یا نەیکەین.

خوای گموره ئەفەرمووی: ﴿إِن جَاءُوكَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم أَوْ أَعْرَضْ عَنْهُمْ وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِن حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (المائدة: ٤٢).

واتە: ئەگەر هاتن بۆ لات بۆ ئەوی حوکم لەنێوانیاندا بەدیت، یا حوکم بەدە لەنێوانیاندا، یا ڕوویان لێوە رگێتەر، جا ئەگەر حوکم ئەدا لە نێوانیاندا ناتوانن زیانت پێ بگەینن بە هیچ شتێوەک، بەلام ئەگەر حوکم ئەدا لەنێوانیاندا بە دادپەروری حوکم بکە چونکە خوا دادپەرورانی خۆش ئەوی.

ئەمە ئەویە که پەيوەندی هەبە بە مەرجی یەکمەو. بەلام مەرجی دوو مەسەرانیە و لەخوارەو بەسی ئەکەین:

سمرانه دان (الجزية)

(جزية) له مادهه (جزاء) وه رگبراهه، وه (جزية): مبلهغینکه لهمال لسمر نمو کسانه دائمنرت که نهچنه ژیمه و پدیانی موسلمانانوه له خاوهن کتیبه ناسمانیهکان: بنمهای دانانی (جزية):

بنمهای دانانی (جزية) فرمودهه خوی گهریه که نهفرمورت: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ (التوبة: ۲۹) روون کراوهتوه.

بوخاری و ترمذی له عبدورهحمانی کوری عوفوه نهگیرنوه: که پیغمبر ﷺ سمرانه له هجوسیهکانی (هجر) سمندوه^(۱).

وه ترمذی نهگیرتوه که پیغمبر ﷺ له هجوسیهکانی (بهرهین)یشی سمندوه، وه عومر خوی لی رازی بیت له فارسهکانی سمندوه، وه عوسمان خوی لی رازی بیت له فارس یا له بهریرهکانی سمندوه^(۲).

حیکمتی دانانی (جزية) سمرانه:

نیسلام سمرانه لسمر کافره ژیمییهکان فعرز کردوه له بهرامبری فعرز کردنی زهکات له سر موسلمانانکان، بز نهوی همدوولا یهکسان بن، چونکه موسلمانان و ژیمییهکان لهژیر سایه یهک نالسادان، وه همدوولایان ههموو مافینکیان بز دابین کراوه و همدوو لایان سوود له دهزگاکیدهولتت وهرنهگرن بهیهک ریژه.

جا لهبر نهوه خوا سمرانه پیوست کردوه بز موسلمانان بهرامبر نهوی ههلهسن به بهرگری کردن له ژیمییهکان و پاراستنیان له ولاتانی موسلماناندا که تییدا نیشتهجین. وه هر لهبر نهویه پیوسته، -دروای دانی سمرانهکه- بیان پارتزن و ری لهو کسانه بگرن که نهیانموی تازاریان بدن.

(۱) البخاری (۳۱۵۶) و الترمذی (۱۵۸۷).

(۲) الترمذی (۱۵۸۸).

کتی سمرانهی لی ئهسندری:

سمرانه لههممو نهموهیهك وهرتهگیرئ، خاوهن كتییب بن، یا مهجوسی، یا جگه لهوان بن،
عمره ب بن یا عهجم^(۱).

وه سابت و چهسپاره به قورنانی پیروز که سمرانه له خاوهن کتیبه ناسمانی به کان وهرتهگیرئ،
وهك به سوننمت چهسپاره که له مهجوسیش وهرتهگیرئ، وه ئهوانهی وهك ئهوانن ئهخرینه پالیان.

ئیبنو قهیم وتویهتی: لهبهر ئهوهی مهجوس نههلی شیرکن و کتییبی ناسمانی بان ئهیه، جا
وهرگرتنی سمرانه له مهجوس بهلگهی ئهوهیه که له هممو موشریکه کان وهرتهگیرئ.

وه پیغمبهر ﷺ بۆیه له بتپهرستهکانی عمره بی وهرتهگرتوه، چونکه همموریان موسلمان بوون
بیئش ئهوهی ئایهتی (جزیه) سمرانه بیته خوارهوه، چونکه ئایهته که دروای شمپی تهبوک هاتوته
خوارهوه، کاتئ پیغمبهر ﷺ له جئنگ بۆوه لهوژئ عمره ب، و همموریان موسلمان بوون.

وه لهبهر ئهوه بوو لهو جولهکانهی جئنگیان لهگه ئدا ئه کرد سمرانهی وهرتهگرت، چونکه ئایهته که
هیشتا نههاتبوه خوارهوه، جا کاتئ هاته خوارهوه له گاوه عمره به کان و مهجوسهکانی سئند، و
ئهگهر لهو کاتدا کسئیکش له عمره ب مایه بت پهرست بوایو سمرانهی بدایه لئی وهرتهگرت، وهك
چۆن له خاچ پهرست و ئاگر پهرست و بتپهرستهکانی وهرتهگرت.

وه جیاوازی و کاریگهری ئهیه بۆ ئهستوری کوفری هئندیک لهتبهوه هۆزه کان بهسهر هئندیکی
تردا، پاشان بهراستی کوفری بت پهرسته کان ئهستورتر ئهیه له کوفری مهجوس، وه ج جیاوازییهك
ههیه لهئیتوان بت پهرست و ئاگر پهرستدا، بهلکو کوفری مهجوس ئهستورتره، چونکه بت
پهرسته کان بریاری تمنهایی پهرهردگار نهدن و ئهئین هیچ دروستکهرنك ئهیه جگه له خوا، وه
ئهئین ئههههه بۆیه ئهپهرستین که لهخوامان نزیك بکاتوه، وه هههههه نهیان ووتوه دوو
دروستکهر ههیه بۆ بونهوهر یهکئیکیان دروستکهری خیره و ئهوهی تر دروستکهری شهههه، وهك
مهجوسه کان ئهئین، هههههه هئینانی دایک و کچ و خوشکیان بههههه نهزانیهوه، وه لهسهر
پاشماوهیهك بوون لهدینی ئیبراهیم سهلات و سهلامی خوای لهسهر بیئت، بهههههه مهجوسه کان ههههه

(۱) وه ئهوه مهزههبی مالیک و ئهوزاعی و زانا فیهقی بهکانی شامه.

شافیعی خوای لی رازی بیئت فرمویهتی: سمرانه وهرتهگیرئ له خاوهن کتییب عمره ب بیئت یا عهجم بیئت، وه
مهجوسیش ئهخرینه پالیان. بهلام سمرانه وهرناگیرئ لهبت پهرسته کان به تئیکرایئ.

وه ئهوه حنیفه خوای لی رازی بیئت فرمویهتی: عمره ب جگه له موسولمان بوون یا شمئیر هههههه لی وهرناگیرئ.

(سلام) ناشتی له نیسلاهدا

کتیبیان نمبووه لسمره تاوه، وه هرگیز لسمر ناینی هیچ پیغمبر تک نمبوون، نه لمر و باوه پریاندا، وه نه له یاسا کانیاندا.

وه نموی نه گپرنموه که نامه یه کیان هه بووه و هه لگراوه و خوا شریعت هه کشی هه لگرتوون، کاتی شاکه یان داوین پیسی له گهل کچه کمی کرد، نممش راست نییه.

وه نه گمر راستیش بیست بموه نمبوون به خاوهن کتیب، چونکه کتیبه کیان هه لگراوه و شریعت هه کیان به تال بوتوه و لسمر هیچ کامیان نمان.

وه ناشکرایه که عمره ب لسمر ناینی نیبراهیم بوون سلای خوی لسمر بیست، وه نیبراهیم نامو شریعتی کی ناسمانی هه بووه، جا گورینی ناینه کمی نیبراهیم له لایمن بتپرسته کانوه گموره تر نییه له گورینی مهجوسه کان و ناینی پیغمبره کیان و کتیبه کیان نه گمر راستیش بیست، چونکه نزانراوه که مهجوسه کان لسمر هیچ یاسایه کمی پیغمبران بووبن، به پیچوانهی عمره بموه، نیتر چون مهجوسییه کان که خراپترین بیر و باوه پریان هه یه، له موشریکه کانی عمره بده چاکتر دانه نرتن؟

نمو قسه دیش راسته له به لگه وهک نه بیینی.

مهجه کانی وه رگرتنی سرانه:

له وه رگرتنی سراندا نازادی و دادپروهری و میهره بانی خراوته پیش چاو.

هر بویه چند مهرجی کیان داناوه لسمر نموانی لی تیان وه رنه گیری.

۱- نیرینه یی.

۲- ته کلیف.

۳- نازادی.

به پیتی فرموده ی خوی گموره: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ (التوبة: ۲۹) واته: بیدنگن له دژی نموانی باوه پریان به خوا و پوزی دواپی و زیندوبونموه و جزا نییه، وه خویان ناپارتنن لموی خواو نیترروی خوا قدهه غه یان کردووه، وه پابند نین به حوکمه کانی یاسای نیسلام، له جوله کمو گاور، ههتا بدهستی خویان سرانفتان نمدهنی به سرشوری.

واته: له کاتی بعدهسه لاتی و دهولمه مندی دا لی یان وهرته گیریت. کهواته لاسر تافره و منداډ و کزیله و شیت پتویست نییه.

وه هروره ها پتویست نییه لاسر نو هرژارانهی خه لک خیریان پی نه کات، وه لاسر نهوانه ییش پتویست نییه که توانای کاریان نییه، وه هروره ها دانانریت لاسر کویر و پدک کهوتسه و نهوانه یی نه خوشی یان هدیسه، وه هروره ها لاسر نهوانه یان پتویست نییه که گۆشه گین و خواپهرستی نه کهن مه گهر دهولمه مندین.

مالیک خوی لی رازی بیت فرمویه تی: سوننهت واهاتوه که سهرانه لاسر تافره و مندالی خاوه ن کتیبه ناسمانیه کان دانه تراوه، وه سهرانه تنها لهو پیارانه سفندراوه که بائخ بوون. نسلهم نه گپرتتوه: که عومر خوی لی رازی بیت نامه ی بۆ سرکرده کانی سوپا کان نارد: سهرانه دامه نین لاسر ژن و منداله کانیان، وه لاسر نو پیارانه نه بیت که موس به کار نه هینن زیاتر دامه نین.

وه شیتیش حوکی مندالی هدیسه.

چهندیتی و راده ی سهرانه:

خاوه ن سوننه کان نه گپرنه وه له موعاژه وه خوا لینی رازی بیت که پیغه مبر ﷺ کاتی ناردی بۆ یه من فرمانی پی دا که له هممو نیرتک پی گه یشتب دینار تک وهرگری یا بهرامبر دیناره که (معافره) وهرگری^(۱). له پاشاندا عومر خوالی رازی بیت زبادی کرد به چوار دینار لاسر نهوانی زیریان به کار نه هینا، وه چل درهم لاسر نهوانی زیویان به کار نه هینا له هممو سالی کدا. جا پیغه مبر ﷺ به دست کورتی خه لکی یه منی زانی و عومریش خوی لی رازی بیت دهولمه مندی و توانای خه لکی شامی بۆ ده رکوتبوو بۆه لیتیانی زیاد کرد.

وه بوخاری نه گپرتتوه که به موجهیدیان ووت: بۆچی خه لکی شام چوار دیناریان لاسر پتویسته و خه لکی یه من دینار تک؟

ووتی: نه وه به پی دهسه لات دانراوه^(۲).

(۱) (معافره) عافیه جزره قوماشیکی یه منی بووه که له عافیه وه هاتوه عافیهش گپره کتک بووه له محمدان.

(۲) البخاری تعليقا (۶/۲۵۷).

(سلام) ناشتی له نيسلامدا

وه نمبو حنيفه رحمتی خوی لی بیت بموہ کاری کردوه، وه ریوایه تیکیش له نه حمده وه که فرمویته: دهولتمند چل و همشت درهم و مام ناوهندی بیست و چوار درهم و کم دست دوازده درهم. به لای کم و زوره دایناوه.

وه شافعی بۆ نمبو چوه، وه ریوایه تیکیش له نه حمده وه: که نیتت به لایمی کمموه دابنرت نمیش دینارنکه، به لام لای ژوروی دانمراوه، چونکه نه گپرتموه بۆ رای کاریده هسته کان.

وه مالیک و یه کنی له ریوایه تیکیش له نه حمده وه، که نموش بهیتره وتوربانه:

(لای کم و لای زوری سنوری بۆ دانمراوه، و نمو کاره دراوته دست کاریده هستی ولات که هرکس به پینی حالی خوی بۆی دابنرت).

(وه نایتت له توانای خوی بمولوه هیچی لیسر دابنرت).

زیاد کردن لیسر سمرانه

وه درسته مرج کردن له گه لیاندا که لیسرانه بمولوه شتی تریشی یان لیسر دابنرت، وهک نان دان بمو موسلمانانی بمولایانا تی نمپرن.

نه حنه فی کوری قیس گپراویه تیکیش که عومر خوی لی رازی بیت مرجی میوانداری شو و ریژتکی لیسر نه ملی (ذمه) داننا و نمبویه نار و جوگه و ناودیره کانیاں چاک بگردایموه، وه هر موسلمانیک لیسر زوی نموان بکوژرایه نمبویه خونه که یان بدایه، نه حمده گپراویه تیکیش.

وه نسلیم نه گپرتموه، نمو شامی پانی سمرانه یان لیسر بو هاتنه لای عومر خوالی رازی بیت ووتیان: موسولمانه کان کاتی به ناماندا تی نمپرن داوامان لی نه کن مپر و مریشکیان بۆ سربپرن له میوانداری به کمماندا، عومریش فرموی: خوتان چی نمخون نمویان درخوارد بدن و نموه زیاتریان مده نی.

وه نه گرتنی نمونده که گران بیت لیسر خاوهن کتیبه کان و جگه له وانیش

پیغمبر ﷺ فرمانی داوه که دلنرمی به کار بهینن له گمّل خاوهن کتیبه کان و له توانای خویان زیاتریان داوا لی نه کرت.

وه له نینبو عومره وه خویان لی رازی بیت نه گپرتموه: دووا وشعی پیغمبر ﷺ نموه بووه که فرموی: (أحفظوني في ذمتي). پاریزگاری نموانه بکن که له زمعی من دان^(۱).

(۱) ابن عدی فی الکامل (۳/۱۰۱۸).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه له فرموده‌دا هاتوره: (من ظلم معاهداً أو كلفه فوق طاقته فأنا حبيبه)^(۱).

واته: هرکس ستم له خاوهن په‌یمانیک بکات، یا لسه‌رو توانایوه داوای شتی لئ بکات، ئه‌وه من بسه‌ریه‌وه داوا کارم.

وه له ئیبنو عبباسه‌وه نه‌گه‌رنه‌وه خوا لئ‌یان رازی بیته: هرچی له‌ته‌هلی زعمه زیاد نه‌یته نادریته بسه‌رانه.

لاچوونی سه‌رانه لسه‌ر ئه‌وانه‌ی موسته‌لمان نه‌بن:

هرکس موسته‌لمان بیته سه‌رانه‌ی له‌گه‌ژ نه‌که‌ویته، به‌یته‌ی حدیسه‌که‌ی ئیبنو عبباس خوا لییان رازی بیته که مه‌رفوعه: (لیس علی المسلم جزیه) واته: موسته‌لمان سه‌رانه‌ی لسه‌ر نه‌یه، نه‌محمد و نه‌بو‌اود گه‌راویانه‌ته‌وه^(۲).

نه‌بو عوبه‌یده گه‌راویانه‌ته‌وه: که جوله‌که‌یه‌ک موسته‌لمان بوو داوای سه‌رانه‌ی لئ‌کرا، ووتیان: له‌سه‌ر سه‌رانه‌که موسته‌لمان بووته؟ ووتی: ئیسلام په‌ناگایه.

نه‌بو کیشه‌یه به‌رزکراوه به‌ز لای عومسه‌ر فرمووی: (إن فی الإسلام معاذاً) به‌راستی ئیسلام په‌ناگایه.

وه به‌زی نوسی که سه‌رانه‌ی لئ‌ نه‌سه‌نن.

به‌ستنی په‌یمان‌زعمه به‌ز ئه‌وانه‌ی که هاو ولاتین وه به‌ز ئه‌وانه‌ی که سه‌ریه‌خو نه‌ژین

وه‌ک چو‌ن دروسته نه‌بو په‌یمان به‌سه‌رتیته له‌گه‌ژ ئه‌وانه‌دا که له‌گه‌ژ موسته‌ماندا نه‌ژین و له‌ژیر سایه‌ی ئیسلامدان، دروستیسه به‌سه‌رتیته له‌گه‌ژ ئه‌وانه‌دا که سه‌ریه‌خو دوورن له موسته‌مانانه‌وه و له شوته‌نی خو‌زان نه‌مه‌ینه‌وه،

په‌ممه‌به‌ر ﷺ په‌یمانیه له‌گه‌ژ گاوره‌کانی نه‌جران به‌سه‌ر چهنده له‌جه‌ی و شوته‌نی خو‌زان و ولاتیه خو‌زیاندا مانه‌وه، به‌ی نه‌وه‌ی که‌سیته که موسته‌مانان له‌گه‌ژ لیان بیته.

په‌یمان‌که‌شه نه‌مانه‌ی ته‌یدا بوو: ناگاداریان و پاراستنی سه‌ریه‌ستی خو‌زیی و سه‌ریه‌ستی نایینیان، وه راگرتنی دادپه‌روه‌ری له نیتوانیاندا، و سه‌ندنی توله له‌سه‌تمکاران.

(۱) أبوداود (۳۰۵۲).

(۲) أحمد (۲۰۵/۱ و ۲۵۳) و أبوداود (۳۰۵۳).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

خهلیفه کانی دوای خوژی نو په یمانه یان راگرت هتا سرده می هارونه ره شید: ویستی نو په یمانه هه لوبه شینیتتوه، موجه ممدی کوری حسمن که هاره لی نمبو حنیفه بوو نهی هیشته، نممش دهقی په یمانه که یه: په نای خواو (ذمه) په یمان و نمانی محمدی پیغمبرو نیرروای خوا ﷺ بز خه لکی نه جران و ده ورو پستی لسمر نهوی له ژر ده ستیاندا یه له کم یا زور، که هیچ قشه ییک ناگورپی له قشه یه تی به کمی، وه هیچ راهیبیک له راهیبی به کمی، وه هیچ کاهینیک له کاهینی به کمی، وه مامه لهی لاوازی له گمل ناکریت و به خوینی سرده می نه فامی ناکولرتتوه، وه نه زیانیان لی ندری و نه باریان گران نه کری، نه سوپا پی نینتته خاکیان، وه هرکس داوای مافیکیان لی بکات داد له نیوانیاندا نینت، نه ستمکار بن، وه نه ستمیان لی بکری.

وه هرکس له وان سوودی خوارد دوای نم په یمانه، له زعمی مندا نامینیت، وه کس به تاوانی کسی تر ناگپری.

وه لسمر نهوی که له م نامیده دایه له په نای خوا و زعمی موجه ممد پیغمبرو نم بن ﷺ بز همیشه، هتا خوا خوژی نهی گوریت.

جا نه گمر سرزکینک بیوی نو په یمانی به کار بهینی بز حسابی خوژی و ستم له گه له کمی بکات، پری پی نادریت).

له کتیبی (المبسوط)ی سره خسیدا هاتوه: نه گمر سرزکینک داوای په یمانی زعمی کرد که وازی لی بهینریت فرمان ره وایی وولاته کمی بکات به ناره زوی خوژی له: کوشتن، یا لمداردان، یا جگه لهو لهو شتانهی که دروست نی به له خاکی نیسلامدا، ناینت وه لام بدرتتوه، چونکه برپاردانی ستم له کاتیکدا توانای قدهغه کردنی همیت حرامه.

وه له بر نهوی زعمی لهو که سانده که نم بن پابند بی به حوکه کانی نیسلاموه له مامه له کاند، که واته نه گمر مرجیتکی هه بوو پیچوانی نهو بوو که په یمانی زعمه پیوستی نهکات، نو مرجه پوچه له، جا نه گمر لسمر نهو سولخی له گمل کراو په یمانی درایه، نهو نو مرجانهی له نیسلامدا رهوا نین پوچمل نه بنوه؛ به پی فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرموده تی: (کل شرط لیس فی کتاب الله باطل)^(۱).

واته: هر مرجیتک له کتیه کمی خوادا نینت پوچه له.

(۱) طبقات ابن سعد (۱/۳۵-۳۶) و الخراج لأبي يوسف (۴۱) والأموال لأبي لیید (۵۰۲) وزاد للمعاد (۴۰/۲).

په یمانه که هل ټموشیتتهوه بنه دانی سمرانه، یا رازی نه بون به حوکمی نیسلام، کاتیک حاکمیک حوکمی پښ دا، یا ده ست درژیژي کردن بز سمر موسولمانیک به کوشتن، یا به هل لگپرانموی له ناینه کی، یا زینا بکات له گډل نافرہ تیکي موسولماندا، یا به هینان بجیتته لای، یا کاری نتموی لوط بکات، یا ببیتته ریگر، یا ببیتته جاسوس، یا پمنای جاسوس بدات، یا به خراپی باسی خوا و پیغمبر و ناینه کی بکات.

چونکه نمانه زبانیکن هموو موسلمانان نه گرتتهوه، له رووی گیانی و ناموسی و مالی و رهوشتی و ناینی یانموه.

به نیبزو عومسریان روت، خوا لیتی رازی بیتت راهیبیک جوتن به پیغمبر ﷺ نمدات، فرموی: نه گمر من لیتی بیستم نهی کوژم، چونکه نیمه نمانان لاسر ټموشه نمدات.

وه همروه ها په یمانه که هل ټموشیتتهوه نه گمر رابکات و بجیتته خاکی کفرانموه.

به پیچوانموی ټموشه که خراپه دیک بکات یا تاوانی داوتن پیسی بداته پال موسلمانیک، بهوه په یمانه کی هل ټموشیتتهوه،

وه کاتیک له لایمن کسیتکهوه په یمانه که هل ټموشیتتهوه په یمانی ژن و منداله کانی هل ټموشیتتهوه، چونکه ټموشه تایبته به خویموه.

ټموشی هل ټموشاندنموه پیوستی نه کات:

نه گمر په یمانه کی هل ټموشاندنموه، ټموشه حوکمه کی وه کو حوکمی دیل وه هایه، نه گمر موسلمان بوو کوشتنی حرام نه بیتت، چونکه نیسلام پیش خوی نسرپتتهوه.

چوونی جگه له موسولمانان بز ناو مزگوت و ولاتی نیسلام

زانایان جیاوازان هدیسه له چوونی جگه له موسولمانان بز ناو مزگوتی حرام و مزگوته کانی ټموشی خاکی نیسلامموه.

وه خاکی نیسلام به گشتی دهرهق به بی باوه ران سی بشه:

بشی یه کم:

حرمه، جا دروست نیه بز بی باوه که بجیتته نار حرمه موه زعمی بیتت، یا نمانی درایتی، به پتی روالمتی فرموددی خوی گوره که فرمویمتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا﴾ (التوبة: ۲۸).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

واته: نهی شو کسانه‌ی باوره‌رتان هیناوه بن باوره‌کان پيسن لهدوای نهمساله‌وه ناییت نزیکی مزگموتی حمرام بکمون،

شافیعی و نه‌حمد و مالیک په‌حمته‌ی خویان لی بیت بو شتویه‌ه گفتیان داوه،
جا نه‌گور نیراوتیک هات له خاکی بن باوره‌کانه‌وه، وه پینشوای وولات له‌حمرام بوو، نابن ریسی
پن بدریت بچیتته حمره‌مه‌وه، به‌لکو نمبیت شو خوی بیتته ده‌روه بو لای یا کسیتک بنیری له
ده‌روه‌ی حمرام نامه‌کئی لئوهریگری.

وه نمبو حنیفه و خه‌لکی کوفه به دروستیان داناره که بن باوره‌ی په‌یمان پن دراو بچیتته
حمره‌مه‌وه^(۱). وه نه‌ونده‌ی ری‌بوارتکی تندا بمینیتته‌وه به‌لام جینگیر نمبیت تیدا.
وه لای نمبو حنیفه دروسته تمنها کسیتک لمبن باوره‌کان بچیتته مالتی کمعبوه.
بمشی دووه‌م:

له‌خاکی نیسلام حجازه، وه سنوره‌کئی له نیتوان یممامه و یممن و نجد، و مدینه‌ی پی‌رژه،
وه ووتراوه که نیوه‌ی تیهامی‌یمو نیوه‌ی حجازی، وه ووتراوه همموی حجازی‌یه
که‌لمبی ووتویه‌تی: سنوری حجاز: له‌نیتوان شاخه‌کانی طی و ری‌نگای عیراقدایه، وه بویه پیتی
نه‌لین حجاز چونکه جیا‌کروه‌یه له‌نیتوان نجد و تیهامدا، وه ووتراوه لمبر نه‌وه‌ی جیا‌کروه‌یه له
نیتوان نجد و سدراتا، وه ووتراوه لمبر نه‌وه‌ی جیا‌کروه‌یه له‌نیتوان نجد و تیهامه و شامدا.
حمری ووتویه‌تی: تمبوکیش لمر حجازه، دروسته بو بن باوره‌ی بچنه خاکی حجازوه‌وه به ری
پیدان، به‌لام ناییت له‌مانه‌وه‌ی ری‌بوار زیاتر بمینیتته‌وه کسئ پوژه.

نمبو حنیفه ووتویه‌تی: ری‌نگایان لی ناگه‌ری جینگیر بن یا بمیننوه له حجازدا.
وه به‌لگئی جمماره‌ر نه‌ویه که موسلم له‌نبن و عومروه‌وه نه‌گیرتته‌وه که گوئی له پی‌نغم‌بیر
ﷺ بووه فرمویه‌تی: (لَا تُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، فَلَا تُرِكَ فِيهَا إِلَّا مُسْلِمًا)^(۲).
واته: به‌ته‌نکید جوله‌که و گاور له دورگئی عره‌ب ده‌ره‌کم و موسلمان نمبیت کسی تیا
ناهیتلم.

(۱) به‌مدرجن پینشوای یا جینگره‌کئی ری پی بدات

(۲) أحمد (۲۹/۱) و مسلم (۶۳/۱۷۶۷) و الترمذی (۱۶۰۷).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه له‌ریوایه‌تی غه‌یری موسلیم نهم زیاده‌یه هاتوه که وه‌سیه‌تی کردوه و فرموویه‌تی: (أخرجوا المشركين من جزيرة العرب)^(١).

واته: هرچی موشریکه له دورگه‌ی عه‌ره‌ب ده‌ری بکهن.

به‌لام نهبو به‌کر ماوه‌ی نه‌وه‌ی نه‌بوو، هه‌تا عومهر هات ده‌ری‌کردن، و بۆی دانان نه‌وه‌ی به‌ بازرگانی دیته‌وه سێ رۆژ زیاتر نابێ بمیتیته‌وه.

وه له‌تیبنو شیهابه‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرموویه‌تی: (لا یتجمع دینان فی جزیرة العرب) أخرجه مالك فی الموطأ مرسلًا^(٢).

واته: دوو تاین له دورگه‌ی عه‌ره‌به‌یدا کۆنابنه‌وه.

وه موسلیم له جابیره‌وه نه‌گه‌یرتته‌وه وتووێه‌تی: بیستومه له پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌ی فرموو: (إن الشيطان قد ینس أن یعبدہ المصلون فی جزیرة العرب، ولكن فی التحریش بینهم)^(٣).

واته: شه‌یتان ئومید پ‌راو بووه له‌وه‌ی نوێژکه‌رانی دورگه‌ی عه‌ره‌ب بیه‌رستن، به‌لام هر خۆی نه‌کووتتته‌وه نیتوانیانوه بۆ نه‌وه‌ی تووشی شه‌ریان بکات.

سه‌عیدی کوری عه‌بدولعه‌زیز وتووێه‌تی: دورگه‌ی عه‌ره‌ب نه‌کووتته نیتوان دۆله‌کانی لای خواری یه‌مه‌نه‌وه هه‌تا سنووری عه‌یراق و هه‌تا نه‌گاته سه‌ر ده‌ریا.

وه جگه له‌سه‌عید وتووێه‌تی: سنووری دورگه‌ی عه‌ره‌بی له‌و سه‌ری عه‌ده‌نه‌وه هه‌تا دێه‌کانی عه‌یراقه له‌باره‌ی درژێدا، وه له‌جدده و ده‌ور و به‌ری یه‌وه له‌ده‌ریاوه هه‌تا ده‌ور و به‌ری شام له‌باره‌ی پانی یه‌وه.

به‌شی سه‌ریم:

هه‌موو ولاتانی ئیسلامه، جا دروسته بۆ بێ باوه‌ر که تیی‌دا جینگه‌ر بیت، به‌ په‌یمان و نه‌مان و زعمه، به‌لام نابێ بچه‌ نار مزگوته‌کانه‌وه هه‌تا موسلمانیکه‌ رێیان پێ نه‌دات، لای شافیعی.

وه نه‌بوحنیغه‌ وتووێه‌تی: به‌بێ تیزن بۆیان هه‌یه بچه‌ مزگوته‌وه

مالیک و نه‌حمد وتووێه‌نه: به‌هیچ شتیه یه‌ک دروست نه‌یه بچه‌ مزگوته‌وه.

(١) أحمد (٢٢٢/١) والبخاري (٣٠٥٣) ومسلم (٢٠/١٦٣٧).

(٢) مالك فی الموطأ (١٦٥٣) وأحمد (٢٧٥/٦).

(٣) أحمد (٣١٣/٣) ومسلم (٢٨١٢) والترمذي (١٩٣٨).

دهستکوته کانی جهنگ (الغنائم)

(غنائم) کۆی (غنیمه)ه، که له لۆغدهتا بیه نووتری که مرزۆ به تیکۆشان بدهستی نههینی. وه له یاسای نیسلام دا نهو مائه بدهستی هینراویه که بهرینگی جهنگ و کوشتار له دوژمنی نیسلامی نهسندرئ، وه نهو جزره مالانهی خوارهوه نهگرتتوه:

۱- که لویه لی گوازاروه.

۲- دیلی جهنگی.

۳- زهوی و زاری دوژمن.

وه به غنیمت نهنفالیش نووتری که کۆ (نفل)ه، له بهر نهوی زیاده له مالی موسلمانان، وه هۆزه عمره بی به کان لهسدردهمی نهفامی دا نهگهر جهنگیان بکردایهو بهسهر به کترده سهریکوتنایه، غنیمه و تالانیان نهگرت و بهسهر جهنگاره کانددا دابهشیان نهکرد، وه بهشیک زۆریان بۆ سهرکرده که یان دانهنا.

هه لال کردنی غنیمه بۆ نهتهوی نیسلام جگه له نهتهوه کانی تر:

خوای گهوره دهستکوته کانی جهنگی بۆ نهتهوی نیسلام هه لال کردوه، وه رینه یاریان نهکات بۆ رهوایی وهرگرتنی نهو مالانه به فرموده ی: ﴿فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (الأنفال: ۶۹) واته: لهو غنیمه تانهی بدهستان هیناره بخۆن، چونکه پاک و رهوایه، وه لهخوا بترسن بهراستی خوا لی خوشبوو و میهره بانه.

وه فرموده ی صحیح نیشان نه دات که خواردنی نهو دهستی کوته جهنگی یانه تایبته به موسلمانانهوه، و نهتهوه کانی پیتشور هیچ شتیک لهوانه یانیه یان پین رهوا نهبووه .

بوخاری و موسلم له جابیری کوری عبدالله وه نهگتیرنوه: که پیتغمبهر ﷺ فرموده ی: ﴿أَعْطَيْتُ خَسَاءً لَمْ يَعْطَهُنْ نَبِيٌّ قَبْلِي: نصرت بالرعب مسيرة شهر. وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهْرًا، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكْتَهُ الصَّلَاةَ، فَلْيَصِلْ. وَأُحِلَّتْ لِي الْغَنَائِمُ؛ وَلَمْ تَحِلْ لِأَحَدٍ مِنْ قَبْلِي. وَأَعْطَيْتُ الشَّفَاعَةَ. وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَةً﴾^(۱).

واته: پیتنج شتم پین به خشاروه که به هیچ پیتغمبهرتکی پیتش خۆم نه به خشاروه: مانگه ری بهک دوژمن لیم نهتوقی. وه زهویم بۆ کراوه به مزگوت و پاک که رهوه، جا ههر پیارتیک لهم نهتهوه یهیم

(۱) البخاری (۳۳۵) و مسلم (۵۲۱).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

کاتێ نوێژ هات بەسەریا لەهەر شوێنێک بێت نوێژی خۆی بکات. وە دەست کەوتی جەنگیم بۆ پەروا کراوە کە بۆ هیچ کەس لەپێش مندا پەروا نەکراوە. وە شەفاعةتم پێ بەخشرایە. وە نێرراوم بۆ سەرھەموو خەڵک بە گشتی

وہ هۆی ئەوەش ئەوەیە کە بوخاری و موسلم لەئەبوی هورەیرەو نەگێرنەو فرمویەتی: پێغمبەر ﷺ فرمویەتی: (لم تحل الغنائم لأحد من قبلنا، ذلك لأن الله تبارك وتعالى رأى ضعفنا وعجزنا فطيبها لنا) ^(١).

واتە: دەست کەوتەکانی جەنگی بۆ هیچ کەسێکی پێش ئێمە پەروا نەبوون، ئەویش بەهۆی ئەوە بوو کە خوای گەورە هەژاری و کەم دەستی ئێمە چار لێو بوو جا بۆی حەلال کردین. ئەوانەمی غەنیمەیان ئەدرتت:

یەکەم: پێکادان لە نیوان پێغمبەر ﷺ و موشریکەکاندا حەقدە ی رەمزانێ سالی دووہمی کۆچی بوو لە شوێنێکدا پێی ئەوتری بەدر، وە ئەو پێکادانە کۆتایی هات بەبردنەو سەرکەوتنی گەورە بۆ پێغمبەر و ﷺ یارەکانی.

وہ بۆ یەکەجار بوو کە موسولمانان هەست بەخۆشی سەرکەوتن بکەن لەوکاتەو خوا پێغمبەری بۆ ناردبوون، وە یەکەم جاریان بوو کە خوا زالی کردن بەسەر ئەو دوژمنەیاندا کەماوەی پانزە ساڵ بوو ئەوانی چەوساندنەو، وە سەری خست بەسەر ئەواندا کە لەمال و جینگای خۆیان بەناھەق دەریان کردبوون تەنھا لەبەر ئەوەی ئەیان وت: (پەرورەگارمان اللہ) یە.

جا موشریکە تێک شکارەکان لە دووای خۆیانەو مالتیکی زۆریان بەجێ هێشتبوو، موسلمانە سەرکەوتوکان هەموویان کۆکردەو، لە پاشاندا جیاوازی کەوتە نێوانیان لەسەر ئەوەی ئەم مالا ئە بۆ کێ بێت؟

نایا بۆ ئەوانە بێت کە دووای دوژمن کەوتبوون؟

یان بۆ ئەو کسانە بێت کە چوار دەوری پێغمبەریان ﷺ دابو ئەیان پاراست لە دوژمن؟

هەتا خوای گەورە پێنمایی کردن کە حوکمەکی ئەگەر ئەتەو بۆ خوا و پێغمبەر کی.

لە نایەتی یەکەمی سورەتی (الأنفال) دا خوای گەورە ئەفرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (الأنفال: ١).

(١) أحمد (٢/٣١٧ و ٣١٨) و البخاري (٥١٥٧) و مسلم (١٧٤٨).

واته: لهبارهی دهسکوتی جنگی لیت نپرسن که بۆ کۆیه؟ تۆش پیران بلی ئهو سامان و مالهی به دهست هاتوه له جهنگدا بۆ خوا و پیغمبهره کهیهتی.

چۆنیهتی دابهش کردنی (غنیمة) دهسکوتی جنگی:

خوای گهوره پروونی کردۆتوه چۆن دهست کتوتی جنگی دابهش نه کردت: فرمویهتی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (الأنفال: ۴۱) واته: بزانتن ئهوی له جهنگدا به جیهاد به دهستان هیناوه چوار لهسهر پینجی ئهدری به جهنگاوه ره کان، وه پینج یهکی بۆ خوا و پیغمبهر و خزمانی پیغمبهر و همتیوان و کمهستان و ریبوارانه، نه گهر ئیوه باوه رتان به خوا و بهوه ههیه که ناردومانته خواروه بۆ سه رهبندهی خۆمان رۆژی جیا کردنوهی ههق لهنا ههق، له (بدر)، ئهو رۆژی کۆمهالی بروادارو کۆمهالی موشریک دایان بهیه کدا، وه خوا بهسهر ههموو شتدا دهسهلاتی ههیه.

ئایهته پیروزه که پروونی نه کاتوه که پینج یهکی ئهدری بهوانی خوا باسی کردون ئهوانیش خوا و پیغمبهر و خزم و کمهس و کاری پیغمبهر و همتیوان و ههزاران و ریبواران، وه لیتهدا کهناوی خوا هاتوه تهنها لهبهر پیروزییه، چونکه بهشهکی خوا و پیغمبهره کهی ههر سهرف نه کردتوه بهسهر ههزاران و کرینی چهک و رینگای جیهاد و ئهو جۆره شتانهی که بهرزه وهندی گهستی یان تیندایه.

ئهبو داود و نهسانی نه گهتر نهوه له عهمری کورپی عهبسوه که ووتویهتی: (پیغمبهر ﷺ له پشت ووشتریکی به غه نیمهت گیراوه نوێژی بۆ کردین، کاتێ سلاری داوه، دهستی برد ههندی توکی له ته نیشته ووشتره که کردهوه له پاشاندا فرموی: لا یجلی لی من غنائکم مثل هذا إلا الخمس، و الخمس مردود فیکم)^(۱).

واته: له پینج یهکی غه نیمهته کانتان زیاتر نهوندهی ئهو بۆ من رهوا نهیه، وه پینج یه که کهش له خۆتاندا سهرف نه کردتوه.

واته: سهرف نه کردتوه بۆ ههزاران و کرینی چهک و پیتویستی جیهاد.

بهلام موجهی پیغمبهر ﷺ خۆی له سامان و ماله کهی بهنی نه چهر بوو که خوا پیتی بهخشی بوو.

(۱) البخاری (۴۸۸۵) ومسلم (۴۸/۱۷۵۷).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

موسلیم له عومرهوه نه گێرتنهوه که (سامان و مالتی بهنی نه چیر لهو مالانه بوو که خوا بهخشی بوی به پیغمبهر ﷺ بهتایبتهتی، چونکه موسلمانهکان نه خزیان و نه ولاغیان ماندو نه کردبوو له گرتنیدا، پیغمبهریش موچهی خیزانه کهی بۆ ماوهی سالیك لێ ده رته کرد و نهوهی نهمایهوه نهیدا به ناسب و چک و کمره سهی جهنگ له پرتی خوادا^(۱).

وه بهشی (ذي القربی) واته خزمهکانی پیغمبهر ﷺ که بهنی هاشم و بهنی (مطلب) نوانهیی باوهشیان بۆ پیغمبهر ﷺ گرتبۆوه و یارمهتیان نهدا، نهک نهو خزمانهیی دوژمنایهتیان له گه لدا نه کرد و بهرامبهری نهوستان.

بوخاری و نهحمد رهحمتهی خویان له سهر بیته نه گێرتنهوه له جوبهیری کورپی موطعیمهوه وتوویهتی: (کاتی جهنگی خهیبهر کوتایه هات. و پیغمبهر ﷺ بهشی (ژی القربی) ای دابهش کرد له نیوان بهنی هاشم و بهنی (مطلب) من و عوسمانی کورپی عهفان چوینه خزمتهی و وتمان: نهی نیراوی خوا، نیمه نینکاری ناکهین له چاکی بهنی هاشم که خوا تۆی لهناویاندا هه لپێژاردوه، نهی بهنی (مطلب) چی، بهشی نهوان نهدهیت و واز له نیمه نههینی، له کاتی کهدا نیمه نهوان بۆ تۆ لهیهک پله داین، پیغمبهر ﷺ فرموی:

نهوان منیان به چی نههیشهتوه نه له سهردهمی نهفامیدا و نه له سهردهمی ئیسلامدا، وه بهنی هاشم و بهنی موطلیب هه ربه کن - وه په نجه پیرۆزه کانی خسته ناو یهک -

دهوله مند و هه ژاریان و نزیک و دووریان بهشی خۆی وه رته گری، وه ههروه ها نیر و منیان: ﴿لِلذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ﴾ (النساء: ۱۱). واته: هه ر نیرنکیان نه وه نه دی بهشی دوو منیان وه رته گری.

نهمش مذهبهی شافیهی و نهحمده.

وه له ئیبنو عبباس و زین العابدین و باقره وه نه گێرتنهوه :

که به دهوله مندو هه ژاریان وه یک نه درئ، وه ههروه ها بهنیر و من و گهوره و بچوکیان، له بهر نهوهی ناوی خزمایهتی نهیان گرتنهوه.

وه له بهر نهوهی له جیاتی زه کات بووه که حه رام بوو له سهریان، وه له بهر نهوهی خوا خۆی نهوهی بۆ داناون، وه پیغمبهریش دابهشی کردوه بۆیان، وه له فرموده دا نههاتوه که کهسیانی له کهسیان به چاکتر زانییته.

(۱) احمد (۲/۳۱۷) و مسلم (۱۷۵۶) و أبو داود (۳۰۳۶).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه شافیعی وای داناره که بهشکه یان بهوه پیوست بووه که خزمی پیغمبر ﷺ جا چوئراوه به میراتموه.

وه پیغمبر ﷺ بهشی عبیاسی مامی جیا نه کردهوه هرچنده دهولمه مند بوو، وه هروره ها بهشی صفییهی پورشی نه دا
بهلام بهشی همتیوان که مندالتی بی باوکی موسلمانان نه گرتتموه، و تراوه: تایبته به ههزاره کانیانموه.

وه و تراوه: دهولمه مند و ههزاریان نه گرتتموه، لهبر نهوهی لاوازن با دهولمه مندیش بن.
بهدهقی به ئیسنادیکی صحیح نه یگرتتموه له عبدالله لای کوری شهقیقوه له کابراه کوه و توویمتی: هاتمه خزمتهی پیغمبر ﷺ له دۆلی (القری) بوو وه لهبردهم ئهسپینکدا پارهستا بوو، پیم ووت: نهی نیراوی خوا ده بارهی غنیمت چی نه فرمویت؟
فرموی: (لله خمسها، وأربعة أخماسها للجهيش).

واته: پینج یهکی بۆ خواجه و چوار لهسهر پینجه کهی تری بۆ سوپایه.
ئهلی ووم: کهواته کس له کس له پینشت نیه بۆی؟
فرموی: (لا، ولا السهم تستخرجه من جيبك، ليس أنت أحق به من أخيك المسلم)
فرموی: نه، و نه نمو بهشی له گیرفانی خوت دهری نههینی، تو شایسته تر نیت پیتی له براموسلمانه کهت^(۱).

وه له فرموده دا هاتروه: (أیما قرية عصت الله ورسوله، فإن خمسها لله ورسوله، ثم هي لكم)^(۲).
واته: ههراوه دانیه که سه پینچی خوا و پیغمبره کهی کرد، پینج یهکی بۆ خوا و پیغمبره کهیتهی، له پاشاندا نهوی تری بۆ ئیوه ئه بیت،
بهلام چوار پینج یه که کهی که نه مینیتتموه بۆ سوپاکه ئه بیت.

وه له نار سوپاکه شدا تایبته بۆ نیرینه و نازاده کان و بالغه کان و ژیره کانیان.
بهلام ناره ته کان و بنده کان منداڵ و شیتته کانی نار سوپاکه بهشیان بۆ دانانری، چونکه نیرینهی و نازادی و پین گهیشتوویی و ژیری مارجن له بهشداربوونی غنیمتدا.

(۱) البیهقی (۶/۳۲۴).

(۲) أحمد (۲/۳۱۷) و مسلم (۱۷۵۶) و أبو داود (۳۰۳۶).

وه بهیتر و لاواز و شهرکمر و شهرنه کمر وهک یه کن له بهخشینا.

نه حمد نه گیتیموه له سعدی کوری مالیکموه وتوویهتی: وتم: نهی نیراوی خوا پیاری وا هدیه پارتزهری کومه له کیهتی نایا بهشی نمو و یه کینکی تر وهک یه که؟

فرمووی: (ثکلتک أمک ابن أم سعد، وهل ترزقون وتنصرون إلا بضعفانکم)^(۱).

واته: دایکت جهرگ سوتاو بنی بۆت نهی کوری دایکی سععد، نایا بههزی لاوازه کانموه نه بوايه تیوهش رۆزی نهدران و سهرنه کموتن.

له کتیبی (حجة الله البالغة) دا هاتوه:

نمو کهمی سهر کرده بۆ بهرژه وهندی سوپاکه بینیری به لایه کدا وهک بۆ پۆسته و پیتشهوی، و جاسوسی، بهش بۆ نهریش دانه نریت با نامادهی جهنگه کesh نه بوو بیت، وهک چۆن بۆ عوسمان دانرا له جنگی بهدردا، ههرچه نده نامادهش نه بوو تیدا به فرمانی پیغمبر ﷺ، له بهر نه خوشی ژنه کهی، که روقی بهی کچی پیغمبر ﷺ بوو، وه پیغمبر ﷺ پیی فرموو: (إن لك أجر رجل من شهد بدرًا و سهمه) رواه البخاري عن ابن عمر رضي الله عنهما^(۲).

واته: پاداشت و بهشی پیاریکت ههیه لهوانه نامادهی جهنگی بهدر بوون.

وه نمو دهستکموته دابهش نه کریت له سهر بنه رتهی نمو که بۆ پیاده یهک بهشه، وه بۆ سواره سنی بهش.

وه چمند فرمودهی ناشکراو راست هاتوون که پیغمبر ﷺ بۆ سواره سنی بهشی دانمنا بۆ خۆی و ولاغه کهی، و بۆ پیاده یهک بهش،

له بهر نهوهی ولاغ مهسره فی زیاتره و پیوستی به که سیک هدیه که به کاره کانی پابگات، وه لهوانه دهسهلاتی سوارنک به ولاغموه له شهردا سنی بهرابهری دهسهلاتی پیاده بیت.

وه جگه له نهمپ بهشی بۆ دانانری، له بهر نمو له پیغمبرهوه ﷺ نهقل نه کراوه که بۆ جگه له نهمپ بهشی دانا بیت، وه رۆزی جهنگی بهدر هفتا و شتری له گه لدا بسوه، وه ههچ یهک له جهنگه کانی بهی و شتر نه بووه، چونکه زۆریه و لاغیان و و شتر بووه، وه نه گهر بهشی بۆ دابنایه پیمان نه گه یشت، وه ههره ها یاره کانیشی دووای خۆی بهشیان بۆ و شتر دانمناوه.

(۱) أحمد (۱/۱۷۳).

(۲) أحمد (۲/۱۲۰) و البخاري (۳۱۳۰) و الترمذي (۳۷۰۶).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه له نسیپیک زیاتر بمشی بۆ دانانرت، لمبر نموی له پیغمبرهوه ﷺ نه گپراوتهوه، وه ههروهها له یاره کانیشی یهوه که بۆ نسیپیک زیاتر بمشیان دانا بییت، چونکه لمسر یهک نسیپهوه نعییت جهنگ له گمّل دشمن ناکرتت.

وه نمبوحنیفه خوا لێی رازی بییت وتویمتی: له یهک نسیپ زیاتریش بمشی بۆ داننری، چونکه هیزی سوودی زۆرتره و قازانجی گمورهتره

ههروهها بمش داننری بۆ نسیپی خواستراو و نسیپی به کیری گپراو، وه بۆ نسیپی داگیرکراویش وه بمشهکی بۆ خاوه نهکی نعییت.

زیاتر دانان له بمشی غنیمهدا:

دروسته پیشهوا بۆ هندی جهنگاوه زیاتر دابنییت له بمشی خۆی، نهوندهی سێ یهک یا چوار یهک،

وه نمو زیادهیه ههر له غنیمهته که خۆی بییت، نه گمر نمو کسه له جهنگه کهدا تازایمتی نواندن و شکانیدا به دوژمن به شیوه یهک شایستهی نمو زیادهیه بییت، نممیش مزمهیبی نه حسد و نسیبی عوبهیدهیه^(۱).

وه به لگهی نموش حدیسی حمیبی کوری موسلیمهیه: که پیغمبر ﷺ چاره که به شیک زیادهی نهدا به هندی سربه، دووای لێنده رگرنی پینج یهک، وه دووای لێنده رگرنی پینج یهک جاری وا ههپوهه سێ یهکی داوه به هندی که گپرانوهدا، نمبووود و ترمژی گپراویانتهوه^(۲).

وه له هندی جهنگدا بمشی پیاده یهک و سواره یهکی نهدا بسه لممی کوری نه کوهه، وه پینج بمشی داوه تی لمبر کۆشش و ماندر بوونی نمو جهنگدا.

(سلب) که لویهلی کوژراوه که بۆ نمو کسهیه نمی کوژت:

نمو که لویهلانی به کوژراوه کهوه بییت له چمک و کهرمسی جهنگی و نمو شتانی خۆی پی رازاندۆتوه، بۆ نمو کسهیه که نهیکوژت،

بهلام پاره و زێر بۆ نمو نییه و به (سلب) دانانرت، به لکو غنیمهته.

(۱) مالیک رای وایه که نمو زیادهیه نمو پینج یهکه نعییت که واجب کراوه بۆ (بییت لال). وه شانیعی وتویمتی:

له پینج یهکی پینج یهک نعییت، که بمشی نیمامه.

(۲) احمد (۶/۲۶) و ابوداود (۲۷۲۱).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه جاری وا نهییت که سرکرده که جنگاوه ره کان هان نهدات له جنگه کهدا، و نه لیت هرکس کسینک له دوزمن بکوژیت (سه له به که می) بۆخزی، نهک بۆ باقی سوپا که، وه پیغمبر ﷺ کاری وای کردوه، وه پینج یه کیشی له دونه کردوه، نه بودارد له عوفی کورپی مالیک ی نهشجمعی و خالیدی کورپی وه لیده وه گیتراوه یه تییموه^(۱).

نیین و نه بی شه بیبه له نه نسسی کورپی مالیکوه نه گیتیتیموه: که به پرائی کورپی مالیک له پوژی جنگی (الدائرة) به لای مهرزه باندا تیپیری و رمینکی له دا به سر قه لپوژی زینه که یه وه و کوشتی، جا (سه له به که می) نرخی گه شته سی هزار، نه وه به عومر گه شت خوا لیتی رازی ییت به نه بی طه لعی فرموی: تیمه پینج یه کمان له سه لب وه رنه نه گرت، به لام سه له به که می به پراو مالینکی زوره. وه من وانمزائم که پینج یه کی هر له ده ربکرت).

نیین و نه بی شه بیبه نه لئ نیین و سرین و تویمتی: نه نسسی کورپی مالیک بۆی گیتراوه: که نه وه یه کم سه لب بووه له نیسلام دا پینج یه کی له ده رکراره.

له سه له می کورپی نه کوه عه وه و تویمتی: جاسوسینک له موشریکه کان هاته لای پیغمبر ﷺ له گه شتیکدا، ماوه یه که له گه ل صحابه کان دانیشتو له پر دیارنما، پیغمبر ﷺ فرموی: بگه رتن به داوایا بیکوژن، نه لئ من دوزیموه و کوشتم پیغمبر ﷺ سه له به که می دامین^(۲).

نه وه کسه ی به شی نی ره له غنیمتدا:

له پیتشه وه باسکرا مهرجی به شدار بوون له غنیمتدا:

بالغی و ژیری و نیرینه یی و نازادی به.

جا هرکس نه وه مهرجانه ی تیدا نه بو له غنیمت بی به شه، هرچنده بۆی هدیه که شتیکی پی بدرنت.

سه عیدی کورپی موسه ییب و تویمتی: مندا ل و کۆله کان له سره تاوه له غنیمت به شیان نه دراوه.

(۱) احمد (۱۶۰/۴) و أبوداود (۲۷۴۹) و ابن ماجه (۲۸۵۱).

(۲) احمد (۵۱/۴) و البخاری (۳۰۵۱) و أبوداود (۲۶۵۳).

وه ئیبدواد نه گیترتیموه له عومیرهوه که ووتوویمتی: له گمَلْ خاوه نه کهمدا چوممه جفنگی خه بیهر، لای پیغمبهر ﷺ باسی منیان کرد و پیریان راگه یاند که کۆلیم، پیغمبهر ﷺ فرمایدا له لای خراپی غنیمه کوه بهشیاندام^(۱).

وه له همدیستکی ئین و عبیاس دا هاتوه کاتن پرسیاریان لئ کردوه، دهبارهی ئافرهت و بئنده که نایا بهشی دیاری کراریان ههیه؟

وه لامی دایمیه نوانه بهشی دیاری کراریان نه بووه، مه گهر له بهشی خه لکه که بهشیان بدرت^(۲).

وه له ئومو عه گه ییموه که فرموویمتی: له گمَلْ پیغمبهردا ﷺ نه چوینه غمزا بریندارمان تداوی نه کرد و یارمستی نه خویشان ئه دا، ئه مریش ﷺ له غنیمه ته که شتیکی بهش ئه داین^(۳).

وه ترمیژی له ئوزاعییموه به مورسلی ته خریکی کردوه فرموویمتی: پیغمبهر ﷺ له خه بیهر بهشی مندالانیشیدا^(۴). مه بهست لهو بهشه بهخششیکی کهم بووه.

وه له یزیدی کوری هورموزهوه که نه جدتهی حهرووی نامه یه کی نووسی بۆ ئیبنو عبیاس پرسیاری ده باره ی پینچ شت لئ کرد:

پاشان، پیم بلی:

نایا پیغمبهر غمزا ی به ئافرهت نه کرد؟

وه نایا له غنیمهت بهشی بۆ داننان؟

وه نایا مندالی بئ باوه ره کانی نه کوشت؟

وه کهی ههتیو له ههتیوی ده ره نه چیت؟

وه نایا پینچ یه کی غنیمهت بۆ کۆیه؟

ئیبنو عبیاس فرمووی: نه گهر له بهر ئهوه نهبی به شار دئوهی زانیاری تاوانبار نهیم وه لامم نه ئه دایمیه^(۵).

(۱) أحمد (۲۲۳/۵) وأبو داود (۲۷۳۰) والترمذی (۱۵۵۷).

(۲) أحمد (۳۴۹/۱) ومسلم (۱۸۱۲/۱۴۰).

(۳) أحمد (۴۰۷/۶) ومسلم (۱۸۱۲/۱۴۲) وابن ماجه (۲۸۵۶).

(۴) الترمذی (۱۵۵۶).

(۵) له بهر ئهوهی له نسلی بیدعه بوو.

لهپاشاندا بۆی نویسیموه، فرمووی:

له نامه کهتدا پرسیارت لئی کردوم: نایا پیغممبەر ﷺ نافرتهی ئمبەرد بۆ غمزا؟
پیغممبەر ﷺ نافرتهی ئمبەرد بۆ غمزا تەداری برینداره کانیان نه کرد و له غنیمته که بهشی
تەدان به لām ئمو به شه دیاری کراو نه بوو وهك به شه کانیتر.

وه پیغممبەر ﷺ مندالی نهنه کوشت له جهنگدا، تۆش مهیان کوژه.

وه نویسوته کهی همتیو له همتیوی تەواو نهییت؟

پیاوی را هدیە پرسی دەردیت ئه ونه ده بێ ده سه لاته ناتوانیت شت بۆ خۆی پهیدا بکات، جا
هه رکاتی ئمو بهرژه و نه دی یانهی خه لک بۆ خۆیان وه ری نه گرن ئه ویش وه ری گرت، ئمو له همتیوی
دهرچوو.

وه نویسوتمو پرسیارم لئی ته کهیت که پینچ یهک بۆ کێ به؟

ئیمه له موه پینش ئه مان وت: بۆ ئیمهیه، به لām قومه که مان ئه و یان په سندن نه کرد. هه ر پینچ
کسه که په وایه تیان کردوه بو خاری نهییت^(۱).

به کرێ گهراو و جگه له موسلمانان بهشیان نهییه:

وه ههروه ها ئمو به کرێ گهراو نهی له گه ل سوپا که دان بۆ ئه و ی له غنیمته دهستیان بکهوت
مافی بهشیان نهییه، با شه ریشیان کردییت، چونکه مه بهستیان جهنگ کردن نه بووه و بۆ جههاد
دهر نه چوون، وه سوپای تازهی ئیستاش نه گرتمهوه، چونکه وهك پیشه و کاری لئی هاتوه.

به لām ئه وانهی موسلمان نین له زمی به کان رای زانیان جیاوازه له سه ربان، له وه دا نه گه ر داوای
یارمه تیان لئی بکرت بۆ جهنگ و یارمه تی موسلمانه کانیان دا ییت له جهنگدا.

جا حه نه فی به کان و توو یانه: وه له شافیهی شه وه گهرا یانه ته وه ره حه متی خویان له سه ربییت: که
بهشیان تەداری به لām وهك سه هم نایان دریتی

وه ههروه ها له شافیهی شه وه گهرا وه ته وه: که سه روکی موسلمانان به کرێ یان نه گرت له مالیه
خاوه نی نهییه، جا نه گه ر ئه و ی نه کرد سه هه که ی پیغممبەر ﷺ ئه داتی.

وه په وری و ئه و زاعی و توو یانه: سه همیان بۆ دا نه نرت.

(۱) أحمد (۱/۲۹۴) و مسلم (۱۸۱۲/۱۳۷) و أبوداود (۲۷۲۷).

دزی کردن له غنیمت (الغلول)

دزی کردن له غنیمت حرامه چونکه دلی مسلمانانی پښه تشکیت، وه نیتته هژی تیک چوونی نیوانیان، و سرقال کردنیان به تالانی یسوه، که نمانش همووی هژی به بۆ شکان له جنگدا.

لهبر نوه دزی کردن له غنیمت له گوناوه گوره کانه به کوی هموو مسلمانان.

خوای گوره نه فرموت: ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ (آل عمران: ۱۶۱).

واته: بۆ هیچ پیغمبرتک ﷺ نه هاتوره که له غنیمت غمش بکات بهوی شتیک له غنیمت هه لېگری جگه لهوی خوا بۆی تابیت کردوه، جا هرکس له نیه دزی له غنیمت بکات روژی قیامت که دیت نه گرت به کولوه، بۆ نوهی رسوا بیت.

وه پیغمبر ﷺ فرمانی داوه هرکس دزی بکات له دست کتوته کانی جنگی، کهل و پهله کهی بسوتینرت و لئی بدرت بۆ دورخستنوهی خه لک و چاو ترساندنیان که شتی وایان لئی رونه دات.

نموداد و ترمزی نه گپ نوه له عومروه خوا لئی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرموتی: (إذا وجدتم الرجل قد غلَّ، فاحرقوا متاعه واضربوه).

واته: نه گمر پیاوړتکتان بینی دزی کردبو له غنیمت کهل و پهله کهی بسوتینرت و لئی بدن). وتوتی: له ناو کهل و پهله کانی پیاوړتکتا قورنایتکمان بینی له سالمان پرسی چی لئی بکین؟ وتی: بیفرۆشن و نرخه کهی بکینه خیر^(۱).

له عمری کوری شوعه بیهوه له باوکی یسوه له باپره یسوه: که پیغمبر ﷺ و نوبا به کرو عومر کهل و پهلی نهو کسه بیان نسوتاند که دزی له دستکوته جنگییه کان نه کرد و لئی ران نه دا^(۲).

وه فرموده ی تر له پیغمبر ﷺ گپ راوه توه و تیندا نه هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمانی داییت به سوتاندی کهل و پهلی نهو کسه ی دزی له غنیمت کردبی و لئی داییت.

(۱) أحمد (۲۲/۱) وأبوداود (۲۷۱۳).

(۲) أبوداود (۲۷۱۵) والهاکم (۱۳۱/۲) والبيهقي في الكبرى (۱۰۲/۹).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

لهموه بۆمان ده‌رنه‌كهوت كه كاربه‌دهست به دهست خۆبختی كه چی به به‌رژه‌وه‌ندی بزانی بهو شتویه بكات.

جا نه‌گهر به‌رژه‌وه‌ندی بهو شتویه بوو كه لوپهل بسوتتیرت و لیتی بدرت بیكات، به‌لام نه‌گهر بهو شتویه به‌رژه‌وه‌ندی نه‌بوو كاری بكات به‌رژه‌وه‌ندی تیدا بیت.

بوخاری له عبدوللای كوری عمه‌روه نه‌گتیرتسه كه فرمویستی: لسه‌ر كهل و په‌له‌كانی پیغمبر ﷺ كایه‌ك دانرابوو پیران تهوت كیركیره، مرد، پیغمبر ﷺ فرموی: (هو فی النار).

واته: وا له دۆزه‌خدا.

خه‌لكه‌كه چون سه‌یری كهل و په‌له‌كانیان كرد، عبايه‌کیان دۆزیسه له غنیمت دزی بوی^(۱).

وه نه‌بوداد نه‌گتیرتسه: كه پیاریك له صه‌ابه‌كان رۆژی خه‌بهر كوچی دایسی كرد، كاتیه به پیغمبریان ﷺ راگه‌یاند فرموی: (صلوا علی صاحبكم) واته: نوژ لسه‌ر هاره‌له‌كه‌تان بكن. نه‌وانیش بهو قسه‌یه روخساریان تینك چون، پیغمبر ﷺ فرموی: (إن صاحبكم غل فی سبیل الله).

واته: هاره‌له‌كه‌تان دزی كردوه له غنیمت، نه‌وانیش كهل و په‌له‌كه‌ی گهران مورویه‌کیان له موروه‌كانی جوله‌كه‌ی تیدا بوو كه دوو دره‌می نه‌ته‌هینا^(۲).

سوود وه‌رگرتن له خواره‌مه‌نی پیش به‌شكردنی غنیمته‌كه:

خواره‌مه‌نی و نالقی و لآخ له‌وانه جیانه‌كرتسه و په‌وايه بۆ جهنگاره‌ره‌كان سوودی لسه وه‌ریگرن همتا له‌خاکی دۆژمندا بن، با دابه‌شیش نه‌كراییت.

۱- بوخاری و موسلیم له عبدوللای كوری موغه‌فقه‌له‌وه نه‌گتیرتسه كه فرمویستی: رۆژی خه‌بهر هیزه‌یه‌ك پیوم ده‌ست كهوت و گرتسه لای خۆم و تم: ته‌میر له‌مه به‌شی كس ناده‌م، لام كرده‌وه، سه‌یرم كرد پیغمبر ﷺ زرده‌خه‌نه نه‌یگری^(۳).

(۱) أحمد (۱۶۰/۲) البخاری (۳۰۷۴).

(۲) أحمد (۱۱۴/۴) وأبوداود (۲۷۱۰) والنسائي (۶۴/۴) وابن ماجه (۲۸۴۸).

(۳) البخاری (۴۲۱۴) ومسلم (۷۲/۱۷۷۲).

۲- ئەبو داود و حاکم و بەیھەقی لە ئیبن و ئەبى ئەوفاه تەخریجیان کردوو و تووویستی: پۆژی خەبەر خواردنیتکی زۆرمان دەست کەوت، هەرکەس ئەهات بەشی خۆی لێ ئەبرد و ئەوژی^(۱).

۳ ﴿ بوخاری لەئیبنو عومەرەو ئەگێرتەو ئە فرموویستی: لە غزاکانماندا هەنگوین و تریمان دەست ئەکەوت ئەمان خوارد بێ ئەوی کۆی بکەینەو لەناو دەست کەوتەکاندا^(۲).

و لە هەندێ رێوایەتی حدیسه کەدا لای ئەبى داود هاتوو: کە پینچ یەکیان لێ دەر ئەئەگرد^(۳). مالیک لە (الموطأ) دا فرموویستی: بەرای من قەیناکە موسلمانان کاتێ خاکی دوژمنیان گرت لە خواردەمەنیە کەیان بۆن، ئەگەر بەدەستیان هینا پیتش ئەوی بکەوتتە ناو دەست کەوتەکانی ترەو.

و و تووویستی: بەلای منەو ووشتر و مانگا و مەر وەک خواردەمەنی وایە موسلمانان بۆیان هەیه لێ زیان بۆن، کاتێ خاکی دوژمنیان گرت، وە کۆن لە خواردەمەنی بەکانیان ئەخۆن.

و و تووویستی: ئەگەر ئەو شتانه ئەخورین هەتا کۆتە کرێنەو و دابەش ئەکرین زیان ئەگەینن بە سوپای موسلمانان.

و تووویستی: من بەخرایی نازانم ئەگەر بەپیتی پتووست لێ زیان بۆریت، وە پینم وایە هەلسی ئەگرن و لیتی ئەبەنەو بۆ کەس و کاریان.

موسلمان کەل و پەلینکی خۆی دییەو لای دوژمن، هەر هی خۆیستی:

ئەگەر جەنگاوەرەکان مالتی موسلمانان لێ دوژمن سەندەو، ئەو خاوەنەکانی ئەو مالتە لەپیتشتن پێی، وە هیچ لەوانە بۆ جەنگاوەرەکان ناییت، چونکە لە دەست کەوتە جەنگیەکان نییە.

۱- لە ئیبن و عومەرەو کە مایینکی رای کرد لەدەستی و دوژمن بردی، دوایی موسلمانانەکان سەرکەوتن بەسریاندا ماینە کەیان بۆ گێرایەو لەسەردەمی پتەمبەردا ﷺ.

۲- لە عیمرانی کوری حوصینەو کە فرموویستی: بێ بارەرهکان هێرشیان برده سەر لەو پرگاکەى مەدینە و (العضباء) یان فراند - کە ووشترە کەى پتەمبەر ﷺ بوو- لە گەل نافرەتینکی

(۱) أبو داود (۲۷۰۴) و الحاکم (۱۲۶/۲) و البیهقی فی السنن الکبری (۶۰/۹).

(۲) البخاری (۳۱۵۴).

(۳) نیل الأوطار (۱۳۴/۴).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

موسلماناندا. شهوتکیان که نهوان نهخمون ژنه که ههلهستنی و بدناو ووشرهکاندا نهگهریت دستنهخاته سهر ههرکامیان نهبارتنی عضباء نهییت، ملی بو کهچ نهکات، خیرا سواری نهییت و بهرو مدینه دیت، له رینگا نهر نهکات نهگهر خوا پرزگاری بکات نهو ووشره سهرپریت، کاتن گهیشتموه مدینه ووشره کهیان ناسیییموه، هینایانموه بۆلای پیغهمبر ﷺ ژنهکش نهره کهی خوی پی راگیاندا، پیغهمبر ﷺ فرمووی:

(بئس ماجزیتها، لا نذر فیما لایملک ابن آدم، ولانذر فی معصیة)^(۱).

واته: پاداشتیکی خراپت داوهتموه، نهری ئادهمیزاد دروست نییه له شتیگدا که خوی خواونی نهییت، وه نهر له سهرپرچی کردنی خواوا نییه.

وه ههرهها نهگهر بی باوهرینک موسلمان بییت و مالتی موسلمانیتی بدهستوه بییت، نهبن بیدهتموه بهخواونی.

جنگاوهری بی باوهر که موسولمان بییت.

نهگهر جنگاوهرنکی بی باوهر موسولمان بوو کوچی کرد بو خاکی ئیسلام، وه ژن و منداله کهی لهخاکی کوفردا بهجی هیشت، نموه نهو ژن و منداله وهک ژن و مندالی موسلمانی لی دیت و حهرام نهییت، جا نهگهر موسلمانهکان نهو شوینهیان گرت ناخرتته ناو غنیمهتموه، بهپیتری فرموودهی پیغهمبر ﷺ که فرموویتهی:

(فاذا قالوها فقد عصموا منی دماءهم وأموالهم)^(۲).

واته: نهگهر ووشمی (لا إله إلا الله) یان وت نموه خوین و مالتیان پاراستوه لهمن.

دیله جنگییهکان (أسرى الحرب)

دیله جنگییهکانیش بهشینکن له دستکهرتهکانی جنگ نهمانیش دووبهشن:

بهکه: نافرهت و مندال.

دوهم: پیای پی گهیشتموی جنگاوهری بی باوهرکان، نهگهر موسلمانان بهزیندویی بیانگرن.

(۱) مسلم (۱۶۴۱) و أبوداود (۳۳۱۶) و أحمد (۴/۴۲۹.۴۳۰).

(۲) البخاری (۲۵) و مسلم (۲۲).

نیسلام کاری نمو جنگاواره پیوانمی داووته دست سرکردهی موسلمانان نه گمر سرکوتن بسیرانداو بوون به دلیل که چی چاکترو بسوودتر بیتت نمویان له گه لدا بکات، له (مَنْ) یا (فداء) یا کوشتن.

وه (المن) واته: بمین برامبیر بهره لا بکرتن.

وه (الفداء) بریتی وه رگرتن یا به گزینمونه نعییت له گه لدا دیله موسلمانان، یان به مال نعییت، جا له جهنگی بمردا به مال دیله کانیان بهره لا کرد، وه به صحیحی هاتوه که پیغمبیر ﷺ یکه پیارنکی بن باوه ری بنی عقیل ی بمرداوه برامبیر دوو پیاری موسلمان. نه حمد و ترمژی که به صحیحی داناره گیتراویانتموه^(۱).

خوای گموره نه فرمویت:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَمَا مَتَا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَرْزَارَهَا﴾ (عمد: ۴).

واته: جا کاتیک گه یشتن بهوانمی بن باوه پن له مهیدانه کانی جهنگا برآستی جهنگیان له گه لدا بکمن و بدهن له ملیان، تا کاتی به کوشتاری زور لاوازتان کردن و هیزو تواناتان شکاندن، دیله کان باش په یوهند بکمن، جا پاشان یا منتیان بسوردا بکمن و بهره لایان بکمن بن بریتی، یا بریتی خوایان ندهن به مال و شتی تر، همتا جهنگ کوتایی دیت.

وه موسلیم له حدیسی نمنسوه نه گیتراوتوه خوا لیتی رازی بیتت که پیغمبیر ﷺ توانمی که بدیلی گرتبونی بهره لای کردن، وه ژماره یان هشتا کس بوو، که په لاماری پیغمبیر ﷺ و یاره کانیان دابوو، له کیتوه کانی تمنعیم له کاتی نوتژی بدیانی دا بو نموی بیان کوژن، وه لسو باره یوه نم فرموده یمی خوای گموره هاته خواره وه: ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ (الفتح: ۲۴)^(۲).

واته: برآستی خوای گموره بوو که دهستی نموانی له کیتوه گیترا یوهوه دهستی کیتوه لهوان گیترا یوه له نار مه ککدا له دووای نموی کیتوه سرکواند و زالی کردن به سیراندا، له پاشاندا کیتوه نازادتان کردن.

(۱) احمد (۴/۴۲۶) و الترمذی (۱۵۶۸).

(۲) احمد (۳/۱۲۴) و مسلم (۱۸۰۸/۱۳۳) و أبوداود (۲۶۸۸) و الترمذی (۳۲۶۴).

وه پینغمبهر ﷺ رۆژی فهقی مهککه به خه لکی مهککی فرموو: (إذهبوا فأنتم الطلقاء)^(۱).
واته: برۆن ئیوه نازادن.

له گهژن ئهوه شدا بۆ سهركرده موسلمانهكان ههیه دیلی بێ باوه رێکان بکوژیت کاتێ بهرۆه نهدی
وه ههیه و بست،

وهك ئهوه سابت بووه له پینغمبهرهوه ﷺ كه نهضری كورپی حاریث و عوقبهی كورپی موعیطی
كوشتوو له جهنگی بهردا، وه نهبا عیززهتی جوعی كوشتوو رۆژی جهنگی ئوحد وه لهو بارهیهوه
خوای گهوره فرموویهتی:

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُبْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ (الأنفال: ۶۷)

واته: کاری هیچ یهك له پینغمبهران و یاسای نیه له شهردا كه دیلی ببیت و دوو دژ بێ
له نیتوان نازاد كردن و فیدیه لێ وه رگرتیان مهگهر دووای ئهوهی زیاده روهی نهكات له كوشتنی
دوژمندا و هیزو دهسهلات به دهست نههینن.

وه ئهوانه بۆ ئهوه چون جهماوهری زانایان كه ووتویانه:

سهركردهی موسلمانان مافی یهكێ لهو سێ شتهی پینشووی ههیه.

حسمن و عهطاء و توویانه: دیل ناکوژیت به لکو یا نازاد نه کریت یا بریتی لێ نهسهندرئ.

وه زوهری و مواهید و کۆمهڵێ له زانایان ووتویانه: دروست نیه بریتی وه رێگری له دیلی
بێ باوه ر له بنه رتهدا.

مالیک و توویتهی: نازاد کردن بێ بریتی دروست نیه.

حهنه فیه کان و توویانه: نازاد کردن دروست نیه له بنه رتهدا نه به بریتی نه به شتی تر.

مامه ته کردن له گهژن دیله کاندای:

نیسلام به شتیوهیه کی مرۆقایهتی و میهره بانی له گهژن دیله کاندای رهفتار نهکات، وه داوای
ریزگرتیان و چاکه له گهژن کردنیان نهکات، وه مهدهو ستایشی ئهوانه نهکات كه به چاکي له
گه لیاندا نه جو لینهوه. خوای گهوره ئه فرمویت:

﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حِبِّ مِسْكِينًا وَرَيْبًا وَأَسِيرًا﴾ (۸) إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ
مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا﴾ (الانسان: ۹). واته: وه خواره مهنی نهدهن هه رچهنده خو زیان حه زیان

(۱) ابن سعد في طبقاته (۲/۱۴۱ و ۱۴۲) والسيرة النبوية: لابن هشام (۷۸/۴).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

لیبتهتی و پیوستی یا پیبتهتی بهلام نهیدن به همژار و بربارک و دیل، وه له دلی خویندا نهلین: تیمه لریبی خوا نمو خواردنهتان نهدهینی نه پاداشتمان له تیوه نموئ نه سوپاس گوزاری.

نمو موسای نهشعمری له پیغمبیره وه ﷺ نه گپرتتوه که فرموویتی: (فُكُوا الْعَانِي، وَأَجِيبُوا الدَّاعِي، وَأَطِعُوا الْجَانِعَ، وَعُودُوا الْمَرِيضَ)^(۱).

واته: دیل نازاد بکن و بدهم داواکاری خه لکموه بچن و برسی تیر بکن و سردانی نهخوش بکن.

وه له پیشموه باسکرا که پومامی کوری نهپپال موسلمانان دیلی نهکن و نهیهتنن بۆلای پیغمبیر ﷺ فرمووی: (أحسنوا أساره).

واته: به چاکی مامهلهی له گه لدا بکن. وه فرمووی: هرچی خوارده مه نیتان هیده کۆی بکنموه بۆی ببین، وه هممو به یانی و عسرنک شیری ووشتره که پیغمبیران نه دایه.

وه پیغمبیر ﷺ داوای لی کرد موسلمان بیت، کهچی موسلمان نموو ووتی: نه گمر داوای بریتی نه که بیت به ناره زووی خۆت چمند داوا نه که بی که. پیغمبیرش ﷺ به بی برامبیر نازادی کرد، جا هر نهوش بو به هۆی موسلمان بوونی^(۲).

وه له صحاح دا هاتوه ده رباره ری دیله کانی غمزای بنی موصطه لهق سه لهنیوان دیله کاندای جوهریری کچی حاریسی تیدابوو، که حاریسی کوری نه بی ضیاری باوکی هات بۆ مدینه و ژماره یکی زۆر ووشتری هینابوو بۆ نموی بی دات به بریتی کچه کهی، بهلام له شیوی (عقیق) پیش گه یشتنه مدینه، به چمند میلینک دوو ووشتری لی شاردنموه که پتی چاک بوو له ناره دۆلینکدا له کتوه که.

جا کاتی گه یشتنه لای پیغمبیر ﷺ ووتی: نمی موحه مدد کچه که متان به دیلی گرتووه نمو ووشترانهم هیناره بۆ نازاد کردنی.

پیغمبیر ﷺ فرمووی: نمی نمو دوو ووشتره کووان کهشاردو ووتموه له (عقیق) له فلان دۆلا؟

حاریس وتی: (أشهد أن لا اله إلا الله و أنك رسول الله).

سوئند به خوا نموه تنها خوا ناگاداری کردوویت، تیر حاریس خۆی و دوو کور و کچه کهی موسلمان بوون.

(۱) البخاری (۳۰۴۶).

(۲) البخاری (۴۳۷۲) و مسلم (۵۹/۱۷۶۴).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

ئیتیر پیغمبەر ﷺ نمو کچمی لهباوکی خواست و هینای، پاشان خه لک ووتیان: نمو دیلانهی بدهستمانوه بوون بوونه خزمی پیغمبەر ﷺ ئیتیر بی بهرامبەر نازاد کران.

عائیشه خوای لئی رازی بیئت نه لیت: نازام کس له جوهریره پیست و فیری زۆرتر بوویت بۆ نتموه کهی، چونکه کاتئ میتردی کرد به پیغمبەر ﷺ سد کهی له بنمهالی (بنی مصطلق) لئی نازاد کردن^(۱).

وه پیغمبیرش ﷺ هر لهبەر نهوه بوو که ماری کرد، نهک بۆ ناره زویازی، به لکو لهبیر بهرزه هندی به کی شرعی که نهوی پیوست کردوه، وه نه گمر بۆ ناره زویازی بوایه به دیلی جهنگی نهی برد بۆ خۆی، نمو کاته به مولکی یه مین ناره زوی لئی نهشکاند.

کزیله یی (الإستراق)

به راستی له قورئانی پیروزدا ده قیتک نه هاتوه که کزیله یه تی بهرخوا داناییت، به لکو بانگهوازی نازادی کردوه.

وه له پیغمبیرهوه ﷺ نه چه سپاره که دیلیکی کردییت به کزیله، به لکو هممو کزیله کانی مه ککو بنی موصطلق و حونه نی نازاد کردوه.

وه سابت بووه له پیغمبیرهوه ﷺ هرچی کزیله یه کی سهرده می نه فامی که لای بوویت نازادی کردوه، وه همروه ها نمو به ندانه ی نازاد کردوه که پیی به خشراره.

له سهر نه مانوه سابت بووه که خه لیفه کانی راشیدین خوا لئی یان رازی بیئت هندی له دیله جهنگی به کانیان کرده کزیله له سهر بنمهالی (معامله بالمثل) مامه له به هاوشیهوی خۆی، به لام له هممو شیهوه کدا کردنه بهنده یان بهرخوا دانناوه، وهک له یاسا ناسمانیه کان و یاسا دانراوه کان دایان ناوه، به لکو تهنها لهو جهنگاندا ری یان پینداوه که یاسایی بووه دژی دوژمنه بی باوره کان، وه هممو شیهوه کانی تریان هه لوه شانده توه، وه به حدرامیان داناره له پروی شرعه وه.

وه له گه ل نه وه شدا که ئیسلام سهرچاوه کانی کزیله یه تی تهنگ کردۆتوهو بهو شیهوه به بستویه تی یهوه، له لایه کی تره وه به شیهوه یه کی جوان مامه له ی له گه ل کزیله دا کردوه، وه ده رگای نازادی بۆ خستۆته سهر پشت وهک له مانه ی خواره ودا ده رته کویت:

(۱) أحمد (۲۷۷/۴) وأبوداود (۳۹۳۱) والبیهقی فی دلائل النبوة (۴/۴۹-۵۰) والطبرانی فی المعجم الکبیر (۶۱/۲۴).

مامه له کردن له گهڤ کۆیلهدا:

ئیسلام پیزی زۆری بۆ بنده کان داناوه و چاکه زۆری له گهڤدا کردوون، و دهستی میهره بانی بۆ راخستوون، وه نهی کردوون به گالته جار و شوینی قسهپی ووتن و به سووک زانین، وه نهوه له مانه ی خواره و هدا دهرته کموت:

۱- خوی گهوره راسپاردهی موسلمانانی کردووه دهرباره یان و فرموویته: ﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ (النساء: ۳۶).

واته: خوا پهرستن و کس له پهرستندا مهکنه هاریشی، وه چاکه بکمن له گهڤ بارک و دایک و مافه کانیان به جی بهینن، ههروه ها مافی خزمان و ههتیوان و ههزاران و دراوسه ی نزیک و دور و هاری له سه فهداو له نیشه جی بیداو ریبواری دهست کورت و نهو باندانه ی که ئیوه خاوه نیانن به جی بهینن.

وه له عه لی یهوه خوا لئی رازی بیته که پیغمبهر ﷺ فرموویته: (أتقوا الله فيما ملکت أیمانکم)^(۱).

واته: ترسی خواتان هه بیته له مامه له کردن له گهڤ نهوانه ی کموتونه ته ژرده ستان له کۆیله کانتان.

۲- قه ده غه ی کردووه به شیوه یه که بانگ بکرتن که به سووک زانین و بندا یه ی بگه ی نه یته، له بهر نهوه پیغمبهر ﷺ فرموویته: (لا یقل أحدکم عبده ی او أمته ی، ولیقل فتای وفتای، و غلامه ی)^(۲).

واته: که ستان به بنده و کنیزه که کانی خوتان نه لیت بنده کم و که نیزه کم، به لکو بلیت کوره کم یا که چه کم یا غولا مه کم.

۳- فرمانه ی داوه که خاوه نه که ی چی نه خوات و چی له بهر نه کات له وهش به شی نهو بدات، له ئیبن و عومره وه خوا لئی یان رازی بیته که پیغمبهر ﷺ فرموویته: (خولکم إخوانکم جعلهم

(۱) أحمد (۶/۲۹۰) وأبو داود (۵۱۵۶) وابن ماجه (۲۶۹۸).

(۲) البخاری (۲۵۵۲) ومسلم (۲۲۴۹).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

الله تحت ایدیکم، فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه ما يأكل، وليلبسه ما يلبس، ولا تكلفوهم ما يغلبهم، فإن كلفتموهم ما يغلبهم فأعينوهم^(۱).

واته: خزمهت کاره کانتان براتانن، خوا خستونییه ژیر دهستان، جا همرکس براکهی له ژیر دهستی خۆیدا بوو، نموه چی نهخۆن لهوش بیدهن بهوان، وه چی نهپۆشن له وهش بۆ نوانه بکهن، و له توانای خۆیان زیاتر کاریان پێمه کهن، وه نهگهر له توانای خۆیان زیاترتان پێ کردن، یارمهتییان بدهن.

۴- قهدهعی کردوه ستهمیان لی بکریت و نازار بدرین، له ئیبن و عومرهوه خوا لی زیان رازی بیت: که پیغمبهر ﷺ فرموویهتی: (من لطم مملوکه أو ضربه فكفارتة عتقه)^(۲).

واته: همرکسی زلمی دا له خزمهت کاره کهی یا لی دا که فاره ته کهی نازاد کردنیتی.

وه له ئهبی مسعودی نه نصاری یهوه که ووتویهتی: جارێکیان له خزمهتکارێکی خۆم نه دا گوتم له دهنگینک بوو له دوامهوه، سهیرم کرد پیغمبهره ﷺ نهی فرموو: (اعلم أبا مسعود أن الله أقدرُ عليك منك على هذا الغلام).

واته: نهی ئهبا مسعود بزانه تو چهند دهسهلاتت ههیه بهسهر نهو غولامدا خوا به دهسهلاتت ره بهسهر تو دا. نهبو مسعود نه ئی و تم: وا له پتی خوادا نازادم کرد.

فرموی: (لومُ تفعل لمستك نار)^(۳).

واته: نهگهر وه هات نه کرد بایه ناگرت بهر نه کهوت.

وه دهسهلاتی داوه به قازی که نهگهر چهسپا مامه لهی توندوتیژی له گه لدا نه کریت، حوکم به نازاد کردنی بدات.

۵- بانگهوازی فیر کردن و پهروه ده کردنیان نه کات، پیغمبهر ﷺ فرموویهتی: (من كانت له جاریة فعلمها، وأحسن إليها وتزوجها، كانت له أجران في الحياة وفي الآخرة، أجر بال نکاح و التعليم، و أجر بالعتق)^(۴).

(۱) البخاري (۶۰۵۰) ومسلم (۱۶۶۱) وأبو داود (۵۱۵۷ و ۵۱۵۸ و ۵۱۶۱) والترمذي (۱۹۴۵) من حديث أبي ذر.

(۲) مسلم (۱۶۵۷) وأبو داود (۵۱۶۸).

(۳) مسلم (۱۶۵۹) وأبو داود (۵۱۵۹) والترمذي (۱۹۴۸).

(۴) تخریجی ئه حه دیسه یابوورد.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

واته: همرکس کمیزه کینکی هه بیته فیری بکات و به چاکی له گه لیا ببولیتسه و بیهنیت دوو پاداشتی ههیه، له ژبان و مردندا، پاداشتی بیهی که هیناویستی و فیری کردوه، و پاداشتی بیهی به نازاد کردنی.

پزگای نازادی:

نیسلام ده رگاکانی نازادی خستوته سهریشت و پزگاری روون کردوتسه، وه چهنده ها هوی جیا جیای ناماده کردوه بو پزگار کردنی ئوانه له کۆیله یهتی:

۱- کهواته نازاد کردن پزگایه که بو چون بهرو میهره بانی خوا و بههشته کهی، خوی گوره نه فرمویت:

﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ (۱۱) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (۱۲) فَكُ رَقَبَةً﴾ (البلد: ۱۳) واته: نهی بوچی له تمنگانو نارهمتی روژی دووایی تن ناپهریت به بهخشینی ماله کهی، تا دلنیا بیت. تن چوزانیت ئو تمنگانیه چی یه، بهچی لی ئه پهریتسه؟ نازاد کردنی گهردنیکی باوه رداره له بهندی کۆیله یهتی.

عهره بیکی دهشته کی هاته خزمستی پیغمبر ﷺ وتی: نهی نیرراوی خوا کارنکم پی بلی بم خاته بههشته سه، ئویش فرمووی: (عتق النّسمة وفك الرقبة).

کابرا وتی: همر یه کیتک نین نهی نیرراوی خوا؟

فرمووی: (لا، عتق النسمة أن تنفرد بعقها، وفك الرقبة أن تعين في ثمنها)^(۱).

واته: عتق النسمة: ئهویه به تنها پزگاری بکهیت.

وفك الرقبة: ئهویه یارمستی بههیت له نرخی نازاد کردنیا.

۲- وه نازاد کردن کهفاره تی کوشتنی بههلهیه، خوی گوره نه فرمووی: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ (النساء: ۹۲).

واته: وه همرکس باوه ردارتیکی کوشت بههله، کهفاره ته کهی نازاد کردنی بهنده یه کی باوه رداره.

۳- وه نازاد کردن، کهفاره تی سویند خستنه، به پنی فرموودهی خوی گوره که فرموویستی: ﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ كِسْفَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ (المائدة: ۸۹).

(۱) أحمد (۴/۲۹۹) وابن حبان (۳۷۵) والبيهقي في شعب الإيمان (۴۳۳۵) وجمع الزوائد (۴/۲۴۰).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

واته: جا كهفاره ته كهی تیرگردنی ده ههژاره له ناوهندی نمو خواردنهی نمیدهن به خهیزانه كاتنان، یا پوژاك پیدانیانه، یا نازاد گردنی بهندهیه كه.

۴- وه نازاد كردن كهفاره ته بۆ (ظهار)، خوای گموره نهفمرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَابِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَأَ﴾ (المجادلة: ۳).

واته: وه نمو كسانهی ژنه كانیان لهسهر خهیزان حمرام نهكهن به (ظهار) لهپاشاندا پاشگمژ نهبنموه لهوهی ووتویانه نهبن بهندهیه كه نازاد بكمن پيش نهوهی بچنه لای یهك.

۵- نیسلام نرخی كپینی كۆیله و نازاد كردنیانی داناره له مسره فهكانی زه كات، خوای گموره نهفمرمووی: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرَّقَابِ﴾ (التوبة: ۶۰).

واته: زه كات نهدری به ههژاران و كهه دهسان و نهوانهی خهیریکی كار وباری زه كاتن، وه نهوانهی دلیان رانهیتریی به زه كات، وه نهدری بۆ نازاد گردنی كۆیله.

۶- فرمانی داوه نامه بنوسری بۆ نازاد گردنی كۆیله لهسهر ههندی مال، لهو باره یهوه نهفمرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِّنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ﴾ (النور: ۳۳).

واته: وه نمو بهندانهی كه نهیانمووی خهیزان نازاد بكمن لهسهر ههندی مال كه ییسهن به خاوه نه كانیان، نهبن خاوه نه كانیان نامه یان بۆ بنوسن لهسهر نهوه نهگهر زانیان خهیزان تیدایه، وه ژیری و توانای كار كردنیان ههیه، وه گموره كانیان و جگه لهوانیش لهسهریانه كه یارمه تیان بدهن لهو سامانهی خوا پشیانی داوه.

۷- ههركهس نهزر بكات بهندهیه كه نازاد بكات پشویسته لهسهری نهزره كه بهجن بهینی ههركاتن مههسته كهی هاتمدی.

وه لهمانوه ده رنه كهویت كه نیسلام سههچاوهی كۆیله یهتی تهنگ كردۆتموه، و مامه لهیه كهی بههیزانهی له گه لدا كردوون، وه دههركانی نازادی خستهۆتموه سهههشت، تا ناماده بن بۆ پههگار بوونیان به تهواری له نیری زه لیلی و بهندانیهتی، بهو شهویه دهستیکی بۆ درهش كردوون كه لههیر ناچیتتهوه بهدرهیزی پهههگار.

زهوی جنگاوهه بئی باوههکان که به غنیمت نهگیری

نمو زهوییهی که بهزور نهگیری:

نهگمر موسلمانان کان خاکینکیان گرت بهزوری جنگ و کوشتار، و خه لکه که بیان لهسر لاسرد، کاریدهستی موسلمانان کان لم دووکاره کامیان بکات نارزهوی خزیتهتی:

۱- یا دابشی نکات بهسر جنگاوههکاندا.

۲- یا نهیکاته وهقف لهسر موسلمانان.

جا نهگمر کردیه وهقف، بهشیویهکی همیشیهی خراجی لهسر داننئی، وه وهنهگیری لهو کسانئی زهوییه که لهدهستیاندایه، موسلمان بن یا زمعی، وه نمو خراجی کزیتی زهوییه کهیه که هموو سالتیک وهنهگیری.

وه بنهمای خراجیش کاری عومر بووه خوا لئی رازی بیت، لهو زهوییهکاندا که فتهقی نهکردن وهک زهوی شام و میصر و عیراق.

نمو زهوییهی خه لکه که بهجیتی نههیلن له ترسان یا بهصوتح

وهک چۆن پیوسته دابهشکردنی زهوی بهغنیمت گیراو بهسر جنگاوههکاندا، یا وهقف کردنی لهسر موسولمانان.

بهو شیویهش پیوسته بۆ نمو زهوییهکانی که خاوه نیان له ترسان بۆمان بهجیتی نههیلن، یا نمو زهوییهکانی که صوتحیان له گه لدا نه کهین لهسر نهوی که بۆ موسلمانان بیت، و نه بیان هیلنموه لهسر بیان به خراج، بهلام نمو زهوییهکانی به صوتح نهدرتسهوه بهمان، و نیمه خراجمان هدیبه لهسر بیان، نموه وهک سهراوه اویه و به موسلمان بوونیان لهسر بیان لا نهچیت.

وه نهگمر خراج کرئی بیت دانانی نهگپرتهوه بۆ حاکم به پینی نیجهتهدای خۆی دای نهغیت، چونکه نموه نهگوریت به پینی جیاوازی سهردهم و شورن، وه پیوست نیمه گهراوهه بکرتت، بۆ نموه عومر دایناوه خوا لئی رازی بیت.

وه نموه عومر و پیشواکانی تر دایان ناوه چۆن بووه همریهو شیویه نههیلنموه، وه کس بۆی نیمه بیگوری همتا هۆکی نهگوریت چونکه دانانی حوکه.

نهبونی توانا بۆ ناوه دان کردنموه زهوی خراجی:

همرکس زهوییهکی باجی له ژنر دهست دابوو، و نهیتوانی ناوه دانی بکاتسهوه ناچار نهکرئی

لهسر یهکی لهمانه:

۱- یان نهیدات به کری

۲- یا وازی لسی نههنتن.

چونکه نمو زویانه له راستیدا زوی هممو موسلمانانه، وه دروست نییه پک بخرتن.

میراتی زوییه بهغنیمدت گیراوه کان:

وه نمو جزره زوییه به میراتیش وهرته گیرین لمو کسموه که بده دستیه یوه همر بسو شیویه نه گوئزرتسهو بۆ میراتگره کانی.

(الفیء)

پیناسه که ی: (فیء) له (فاء یفیء) وهرگیراوه بهمانای (رجع) وه (فیء) بریتییه لمو مالئی که موسولمانان بهی جهنگ له دوژمنانیانموه بده دستیان هیناره، وه نمویه که خوا لهم فرموده یه دای باسی کردوه:

﴿وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رَسُولَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٦) مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَاللرُّسُولِ وَاللَّذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (٧) لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ (٨) وَالَّذِينَ تَبَوَّأُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (٩) وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ٦-١٠).

واته: نمویه خوا دستیه پینغمبهری خستوه له سامان و مالتی بهنی نهضیر، که تیهو نه نهمپ نه ووشترتان بۆ تاو نهداره، به لکو خوا نیراوه کای خوی زال نه کات بهسر همرکسدا بیوی لهدوژمنانی، وه خوا دهسهلات و توانای هیده بهسر هممو شتی کدا، نمویه خوا دستیه پینغمبهری خستوه له سامان و مالتی بین باوره دینهاتییه کان، بۆ خواو پینغمبهر که بهتی، سرف نه کری بۆ بهرزه وندییه گشتیه به کانی موسولمانان، وه همدوه ها بۆ خزمانی پینغمبهر و همتیوان و کم دست و ریبوارانه، نهمش بۆ نمویه نهمته مالتیک تمنها دولتمنده کان دستاو دستیه پین بکن و فدیوه همزاره کان لسی بین بهش بن. وه پینغمبهر ﷺ همرچی پیندان وهری بگرن و همرچی

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

لیتمغه کردن وازی لی بهینن، وه لهخوا بترسن، چونکه خوا سزای تونده، هروده ها لو دهستکوته ندری به کۆچکهره ههژاره کان که له مال و خانهی خۆیان دهراوان و داوای بهخششی خوا نهکن له دنیاو رهزامهندی له رۆژی دوایدا، وه یارمتهی دهری ناینی خوا و پیغمبهره کەین، بهراستی نهوانه راستگۆن. وه نمو کسانهی دانیشتوی مدینه بوون باوهریان هینابوو پیش کۆچ کردنی کۆچکهره کان - که یاریده دهراون ﴿ نهوانه یان خوش نمو که کۆچیان کردوه بۆلایان و یارمتهی یان نهدن به مالیان و له دلاینا هیچ حسودی و نارحمتهی بهک نیه لهوهی که له مالی (فیء) و جگه لو پریان ندری، وه نمو و کسانه تری نمو پیش خۆیان نهخن، هرچهند خۆشیان ههژار بن و پیوسته یان بییت، وه هرکس له پیسکهیی نهفسی خۆی پارێزراو بییت نهوانن براوه سهرکوتوو.

وه نمو بروادارانهی که دوای یاریده دهراون و کۆچ کهران هاتوون نه لێن: پهروهردگارمان له نیه و لو برایانهمان خوش بیه له بارهردان که پیشمان کوتوون، وه رق و کینه بهک له دلمانا دروست مه که بهرامبهر بهوانی باوهردان، پهروهردگارمان بهراستی تو میهره بان و به بهزه بییت.

جا نهیین خوا باسی نمو کۆچ کهرانهی کردوه که کۆچیان کردوه بۆ مدینهو پیش فهتی مه که موسلمان بوون. وه باسی یارمتهی دهراونی کردوه نهوانی جیتی کۆچکهرانیان کردوه. وه باسی نهوانشی کردوه که دوای نمو دین هتا رۆژی دواپی.

دابشکردنی (فیء) :

قورطوبی وتویهتی: مالیک وتویهتی: دابهشی کردنی نمو دهستکوته (الفیء) خراوته سهوشانی نیمام و بیورای خۆی، جا خۆی بی دیاری کردن لینی هه لته گرت، وه بهرای خۆی بهشی خزمانی نهدا، وه نهوهی مایمه له بهرژه و نه دی به کانی موسلمانان سهرفی نهکات.

وه جینه کانی پیغمبهر ﷺ هه نهوه یان وتوه و بهو شیویه کاریان کردوه، وه فرمودهی پیغمبهر ﷺ به لگهیه له سهری که نه فرمودی: (مالي مما آفء الله عليكم إلا الخمس، و الخمس مردود علیکم).

واته: له پینج یهک زیاتر بۆ من نییه لهوهی دهستان کوتوه، پینج یهکه کمش هه بۆ خۆتان سهرف نه کرتوه.

چونکه پیغمبهر ﷺ به پینج یهک و سهی یهک دابهشی نه کردوه، وه نهوهی له نایمه کهدا باس کراوه بۆ ناگادار کرد نهوهی له سهریان، چونکه نهوانه له پیشترن که پی یان بدری.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

(زجاج) بمریهرچی مالیکی داوتموه و ووتویهتی: خوی گموره فرمویهتی: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ (البقرة: ۲۱۵).

واته: لیت ده پرسن - نهی محمد - چی بکمن به خیر له جوره کانی مال که هدیانه، بلی: هرچیتان بو نه کری له جوره کانی مالی حلال، وه به خششه که تان بدن به دایک و بارک و خزمانتان، وه به همتیوان و ههژاران و نو ریباره ههژاره که دور کموته توه له مال و کس و کاری. له کاتیکدا بهرای هه مو زانایان دروسته پیاو خیر بکات به جگه له وانمش نه گمر به بهرژوهندی زانی.

نسانی باسی کردوه له عهطانه که فرمویهتی: پینج یه کی خوا و پینج یه کی پیغمبر ﷺ هه ره که، پیغمبر لسی هه لئه گرت و لینی نه به خشی و به تاره زوی خوی دابشی نه کرد و سرفی نه کرد و تاره زوی خوی بو چی پی نه کرد.

وه له (حجة الله البالغة) دا هاتوه نه لیت: له سونه کاندا جیاوازی هه یه له چۆنیهتی دابشکردنی (الفیء) دا، پیغمبر ﷺ کاتی نو دهست کموته بو بهاتایه هر نو روزه دابشی نه کرد، خاوهن خیزان دووبهشی نه دایه و بن خیزان یه که بهش، وه تمبویه کر خوی لسی رازی بیت دابشی نه کرد به سمر بنده و نازاددا و بهشی پیوستی نه دانی.

وه عومر خوی لسی رازی بیت تو ماری بو دانا به پیتی له پیشتری و پیوستی دابشی نه کرد، پیاری وا هه بو، به پیتی دیرینی له ئیسلامدا، وه پیاری وا هه بو به پیتی نازایهتی له جگه گدا، وه هه بو به پیتی خیزانی، وه هه بو به پیتی پیوستی نه یان درایه.

وه نهوی راستر بیت له هه مو نو جیاوازیانهی که وه کو نه مه یه، نهویه که نم کاره به پیتی نیجه تهاد کراوه.

پهیمانی بی وهی (عقد الأمان)

نه گمر هر کسینک له جگه گاوهره کانی دوژمن داوای پهیمانی بی وهی کرد، نه بی لیتی وه ریگیتی، وه بو پهیمانه بی وهی و ناسوده نه بییت و دروست ناییت به هیچ شیویه که دهست دره تری بکرتسه سمر.

خوی گموره نه فرموی: ﴿وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتِجَارَكَ فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلَغَهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (التوبة: ۶). واته: نه گمر کسینک له بی باوه ران که خوین و مالیان رهوا کراوه داوای نه مانی کرد، په نای بده هتا قورنان و رتنمایی قورنان بیستی،

سلام) ناشتی له نیسلامدا

لهپاشاندا به نهمینی بیگه یمنوه به جینگای خوی، چونکه بن باوره کان حقیقت و راستی به کانی نیسلام نازان.

کئی مافی بهستنی نو پدیاندی هدی:

نو مافه چسپاوه بو ژن و پیاو و نازاد و بنده، وه بو همریک لمانه هدی که پناهی همرکسیکی بی باور بدات کاتی داوای پنا بکات، وه نابن نو مافه له هیچ کسیکی موسلمان قدهغه بکرت مندال و شیت نهمیت، جا نهگر مندالتیک یا شیتیک پناهی کسیکی دوژمنیدا نو پنایه دروست نییه.

نهحمد و نهبوداد و نهمانی و حاکم له عدلیمونه نهگیرنوه، خوا لیتی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویت: (ذمة المسلمین واحدة، یسعی بها أذناهم، وهم ید علی من سواهم)^(۱).

واته: موسلمانان هموو یک پنایان هدی و له بچوکتینیان پنا نهدات، وه همروه ها دستیکن لسه دوژمنیان.

وه بوخاری و نهبو داود و ترمذی له (أم هانیء) کچی نهبو طالبمونه خوا لیتی رازی بیت نهگیرنوه که فرمویت: و تم نمی نیراوی خوا کوره کئی (أم علی) نه لیت: نو پیاو نه کوژم که تو پناات داوه - که نیبنو هوبه پیره - پیغمبر ﷺ فرمووی: (قد أجرنا من أجرنا یا أم هانیء)^(۲).

واته: پناهی نو کسه ندهین که تو پناات داوه نمی (أم هانیء).

نهجماسی پنادان:

پنادان همر چوتیک بریاری له سر بدری، بهوتن یابه نیشاره توه بکرت، دروست نییه دست درتژی بکرتته سر پنادارو له لایمن موسلمانانوه، چونکه بهو پنادانه خوینی له رشتن نیپارتزری، وه همروه ها گردنی له بندایه تی نیپارتزری.

وه نهگیرنوه له عومری کوری خه گگابهوه خوی لیتی رازی بیت: که پیتی گمشتوه همدلی له موجاهیده کان به جمنگاوه ره فارسه کان نه لیتن: (مترسه، له پاشاندا نهیکوژتت) عومر خوا لیتی رازی بیت بو سر کردهی سوپاکهی نوی:

(۱) أحمد (۸۱/۱) و أبوداود (۴۵۳۰) والنسائی (۱۹/۸) والحاکم (۱۴۱/۲).

(۲) البخاری (۳۱۷۱) و أبوداود (۲۷۶۳) و الترمذی (۲۷۷۵).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

(پیم گه‌یشتوه که‌مندی له پیاره‌کانتان سمرنه‌کونه سمر شاخه‌که بز جننگا‌وره فارسه‌کان. کاتیک خوی قایم نه‌کات پنی نه‌لی: (مترسه) که‌چی که نه‌یگاتی نه‌ی کوژنت! وه من سویند بو زاته‌ی گیانی منی بعده‌سته، پیم بگات که‌سیک کاری وه‌های کردییت له‌معی نده‌م).

بوخاری له تدریخه‌که‌یدا ه‌مروه‌ها نسانی نه‌گپرنه‌وه له پیغمبره‌وه ﷺ که فرموویستی: (من آمن رجلاً علی دمه فقتله، فانا برئ من القاتل وإن کان المقتول کافراً)^(۱).

واته: ه‌مرکس پنه‌ای پیارن‌کی‌دا که گیانی پیارن‌زی و پاشان کوشتی، من بی‌بهریم له‌و بکوژه با کوژراوه‌کش بن باوه‌ر بییت.

وه بوخاری و موسلیم و نه‌حمد له نه‌نسه‌وه نه‌گپرنه‌وه که پیغمبره‌وه ﷺ فرموویستی: (لکل غادر لواء یعرف به یوم القيامة)^(۲).

واته: ه‌ممو غدر که‌رتک نالایه‌کی نه‌ییت که رژی دواپی پنی نه‌ناسرتنه‌وه.

که‌ی نه‌و مافه نه‌چسپین:

مافی نه‌مان ه‌ر به پنه‌دانه‌که نه‌چسپین و کاریگر نه‌بن له‌کاتی ده‌رچوونیه‌وه، به‌لام به‌تسه‌واوی دانا‌مزرت ه‌دا حاکم یا سمر کرده‌ی سوپا بریاری له‌سمر نه‌دات.

جا نه‌گر بریار درا له‌سمر نه‌مان، له‌لایمن حاکم یا سمر کرده‌ی سوپا که‌وه، نه‌و په‌نا دراوه نه‌ییتسه ته‌لی زیمه، نیتر چی بز موسولمانانه بز نه‌وشه، وه چی له‌سمر موسولمانانه له‌سمر نه‌وشه.

وه دروست نه‌یه ه‌له‌وه‌شان‌دنه‌وه‌ی نه‌و نه‌مانه‌ی مه‌گر به‌چسپیت که نه‌و مافه به‌کار دینی بز نه‌وه‌ی زیان به موسلمانان بگه‌یمنیت، وه‌ک نه‌وه‌ی جاسوسی کومه‌له‌که‌ی خوی بییت، و چاو بییت له‌سمر موسلمانان.

به‌ستنی په‌یمانی نه‌مان بز ناوچه‌یه‌ک:

کاتیک نه‌مان دروسته له‌یه‌که‌یه‌که‌ی موسلمانانه‌وه، نه‌گر نه‌مانی یه‌ک یا دوو نه‌فهر بدات، به‌لام ه‌قدی نه‌مان بز خه‌لکی شوینیک به‌گشتی دروست نه‌یه، له‌لایمن تیمامه‌وه نه‌ییت نه‌وش به‌پنی نیجه‌تهد و گه‌ران به‌شوتن به‌رژه‌وه‌ندی‌دا ه‌مروه‌ک په‌یمانی زیمه، جا نه‌گر نه‌و کاره بز‌تاکه کسی موسلمانان بییت، نه‌ییتسه ه‌زیه‌ک بز پوچه‌لکردنه‌وه‌ی جیهاد.

(۱) صحیح الجامع (۶۱۰۳) والسلسلة الصحیحة (۴۴۱).

(۲) مسلم (۱۷۳۸/۱۵، ۱۶) وأحمد (۲/۷۵، ۱۱۶) من حدیث أبی سعید.

نيرراو حوكمى پىنادراوى هديه

نيرراو وهك نهمان پىن دراو وايه، نيتير نامه هه لگر بيتت، يا له نيتوان دوو كومه لدا بۆ صولح هاتوچۆ بكات، يا همولتى وه ستانى شمير بدات بۆ ماوه يهك بتوانرئت كوژراو و بريندارى همدروولا بگويزتتموه.

پينغممبىر ﷺ به همدوو نيرراوه كى موسه يله ممدى فرموى:

(لولا أن الرُّسُلَ لا تَقْتُلُ لَضْرِبَتِ أَعْنَاقِكُمْ) ^(١) أخرجه أحمد و أبوداود من حديث نعيم بن

مسعود.

واته: نه گمر له بمر تموه نىبووايه كه نيرراو ناكوژرى، له ملتاتم ئىدا.

وه قوره يش نىبا رافىيان نارد بۆ لای پينغممبىر، ﷺ ئوموش باوه ر چووه ناو دله يسه، ووتى: ئى نيرراوى خوا ناگيرتموه بۆ ناويان موسلمان نهم و نهمينتموه له گه لتان، پينغممبىر ﷺ فرموى: (إني لا أخيس بالعهد، ولا أخيس البردُ فارجع إليهم آمناً، فإن وجدت بعد ذلك في قلبك ما فيه الآن، فارجع إلينا) أخرجه أحمد و أبو داود و النسائي وأبن حبان و صححه ^(٢).

واته: من نه په يمان هه لئمه وه شينتموه نه نيرراو بىند نه كم، به سه لامه تى بگيرتروه ناويان، جا نه گمر دوواى تموه ئه وه تىستا له دلت دايه همر هه ست پىن كرد بگيرتروه ناومان.

له كتيبى (الخراج) ي نىبى يوسف و كتيبى (السير الكبير) ي محمددا هاتوه: نه گمر نيرراو مەرجى بۆ دانرا پىويسته له سىر موسلمانان به جى به تىن، وه دروست نى به غمدر له نيرراوى دوژمن بكم، همتا نه گمر بى باوه ره كان بارمتهى موسلمانانىش بكوژن كه لا يانن، نيمه نابى نيرراوه كه يان بكوژن، به پىنى فرموودهى پينغممبىر كه فرموويتهى: (وفاء بغدر خير من غدر بغدر).

واته: وه فا كردن به غمدر باشتره له غمدر به غمدرى دوژمن.

(١) أحمد (٤٨٧/٣) وأبوداود (٢٧٦١).

(٢) أحمد (٨/٦) وأبوداود (٢٧٥٨) والنسائي في الكبرى (٨٦٧٤) ابن حبان (٤٨٧٧).

ئهمان پین دراو - (المستأمن)

ئو جەنگاوەرە بێ باوەرپە که دیتە خاکی ئیسلامو بە ئهمان^(۱) بێ ئووی نیازی جیگیر بوون و مانووی هەبیت، بەشیوێهەکی دایمی، بەلکو مەبەستی مانوویە لەو خاکدا بۆ ماوێهەکی دیاری کرار که له سالن تێ نەپەری، بەلام ئەگەر له سالتی تێ پەری و مەبەستی مانووە بوو بۆ هەمیشە، ئەبێ بە زیمی، وە حوکمی زیمی ئەبێ لەمدا که تایبەتی دەولەتی ئیسلامە، وە ژن و مندال و نیرینە پێ نەگەشتو و کچەکانی هەموویان پێی ئەگەن، هەروەها دایک و نەنک و خزمەتکار، مادام لەگەڵ ئو جەنگی بە ئهمان پین دراو دا بۆین هەر حوکمی ئویمان هەبە له ئهماندا.

وە بنەمای ئەمەش فرمودەوی خوای گەورە: ﴿وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتِجَارَكَ فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلَغَهُ مَأْمَنَهُ﴾ (التوبة: ۶).

واتە: ئەگەر کەسێک له بێ باوەرەکان که خوێن و مایان پەوا کراره داوای ئهمانی کرد، تۆش پەنای بدە بۆ ئووی فرمودەکانی خوا ببیستی و لێیان تێبگات، لەپاشاندا بێگەهینووە بە جینگای خۆی بە ئهمینی.

مافەکانی ئهمان پین دراو:

ئەگەر جەنگاوەری بێ باوەر هاتە خاکی ئیسلامو بە پەنادراوی، مافی پاراستنی گیانی خۆی و مال و هەموو ماف و بەرژووەندییەکی هەبە، بەمەرجێ لەسەر پەیمانی ئهمان بێنیتووەو لێنی لاندایبیت، وە نایبیت نازادی بێسترتووە و پێی لێبگیرێ، وە نایبیت بگێریت هەرگیز، نە بە مەبەستی دیلکردنی، نە بە مەبەستی بەندکردنی، تەنها لەبەرئووی سەر بە دۆژمنە یا تەنها لەبەر ئووی جەنگێک بەرپا بوو له نیتوان ئینمو بێ باوەراندان.

(سرخسی) وتوویەتی: ماله‌کانیان دەستەبەر کراره بە حوکمی ئو ئهمانە، نیت نایبیت بپۆیت بە حوکمی پەوا بوون، هەتا ئەگەر بگێرتووە بۆ خاکی بێ باوەرانی ئو پەنادانەکەمی خۆی هەلئەوێتووە نەکی هی ماله‌کەمی.

له کتیبی (المغنی) دا وتوویەتی: (ئەگەر جەنگاوەرێکی بێ باوەر هاتە خاکی ئیسلامو بە ئهمان، و ماله‌کەمی سپارد بە موسلمانێک یا بە زیمیێک، یا دابووی بە قەرز پێی، پاشان گەراپەو

(۱) ئەگەر هاتە خاکی ئیسلامو بۆ راگەیانندی نامو ئو جوړه شتانه، یا بۆ بیستی فرمودەوی خوا هاتبوو، ئو ئهمینه بێ ئو پنیستی بە عەقد بیت، بەلام ئەگەر بۆ بازرگانی هات و لەلاین کارمەستی ئو پوێ ئیزنی پین دراوو، ئو خاوەن ئهمانە.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

بۆ خاکی بێ باوه‌ره‌کان، سه‌یر نه‌که‌ین، نه‌گه‌ر بۆ بازرگانی، یا به‌ نیراوی، یا بۆ رابواردن، یا بۆ به‌جیه‌یتانی پیتوستی گه‌رابوه‌ و له‌پاشاندا نه‌گه‌رتتوه‌ بۆ خاکی نیسلام، نه‌و که‌سه‌ هه‌ر له‌سه‌ر نه‌مانی خۆی و مالی نه‌مینیتتوه‌، چونکه‌ به‌وه‌ ده‌رنه‌چوه‌ له‌ نیازی مانوه‌ له‌ خاکی نیسلام، جا بۆیه‌ چویندراوه‌ به‌ زیمی‌به‌وه‌.

به‌لام نه‌گه‌ر گه‌رابوه‌ وه‌ بۆ خاکی بێ‌باوه‌ران به‌ نیازی مانوه‌ و جینگه‌ر بوون، نه‌مان له‌سه‌ر خۆی هه‌لته‌وه‌شیتتوه‌، به‌لام له‌سه‌ر ماله‌که‌ی هه‌ر نه‌مینیتتوه‌، چونکه‌ به‌هاتنی بۆ خاکی نیسلام به‌ نه‌مان بۆ ماله‌که‌شی نه‌چه‌سپیت، جا نه‌گه‌ر له‌ سه‌ر خۆی نه‌ما به‌وه‌ی گه‌راوه‌تتوه‌، نه‌وه‌ له‌سه‌ر ماله‌که‌ی هه‌ر نه‌مینتی، چونکه‌ له‌سه‌ر خۆی هه‌لی وه‌شاندۆتتوه‌ و تابه‌ت نه‌ییت به‌خۆیه‌وه‌.

ئهو‌ی پیتوست نه‌بی له‌سه‌ر نه‌مان پێ دراو:

پیتوسته‌ له‌سه‌ر نه‌مان پێ دراو ناسایش و یاسای ولات بپارێزی و لێ‌زیان ده‌رنه‌چێ و سه‌رپێچی نه‌کات، به‌وه‌ی بیه‌ته‌ جاسوس، چونکه‌ نه‌گه‌ر جاسوسی کرد بۆ هیسابی دوژمنانی نیسلام له‌و حالته‌دا کوشتنی ره‌وا نه‌ییت به‌وکاره‌.

جێ‌به‌جێ کردنی هوکمی نیسلام به‌سه‌ر نه‌مان پێ دراو:

یاسا‌کانی نیسلامی به‌سه‌ر نه‌مان پێ دراو به‌جێ دیت به‌ نیسه‌بت مامه‌له‌ مالی‌به‌کان، جا نه‌توانی کرپن و فرۆشتن بکات به‌ پیتی یاسای نیسلام، وه‌ لینی قه‌ده‌غه‌ نه‌کریت مامه‌له‌ی سوود بکات چونکه‌ له‌ نیسلامدا حه‌رام کراوه‌.

به‌لام به‌ نیسه‌بت سزا‌کان، به‌ پیتی یاسایی نیسلامی سزای نه‌دریت، نه‌گه‌ر ده‌ست درێژی کرده‌ سه‌ر مافی موسته‌مانیک.

وه‌ هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر په‌لاماری زمی‌به‌ک بدات، یا په‌لاماری که‌سیتی نه‌مان پێ دراوی وه‌ک خۆی بدات، هه‌ر سزا نه‌دریت، چونکه‌ سه‌ندنی سزا بۆ ستم لێ‌کراو له‌ ستمه‌کار و بلاو‌کردنه‌وه‌ی داد و عه‌داله‌ت، له‌و واجبانن که‌ ناییت که‌م ته‌رخمیان تیدا بکریت.

به‌لام نه‌گه‌ر ته‌عه‌ده‌داکه‌ی بۆ سه‌ر مافی‌ک له‌ مافه‌کانی خوا بوو، وه‌ک ئهو‌ی تاوانی زینا بکات نه‌و کاته‌ وه‌ک موسته‌مانیک سزا نه‌دریت، چونکه‌ نه‌و تاوانه‌ له‌و تاوانانه‌یه‌ که‌ کو‌مه‌لگای موسته‌مانان تێک نه‌دات^(١).

(١) نه‌و حه‌نیفه‌ له‌مه‌دا جیا‌زه‌و فرمه‌وه‌تی: نه‌و سزایانه‌ی که‌ مافی خوان یان مافی خوا تیا‌یاندان زۆتره‌، نه‌وه‌ له‌و سزایانه‌دا حه‌د به‌جێ نایه‌ت له‌سه‌ر نه‌مان پێ دراو، وه‌ نه‌م رایه‌ لا‌وازه‌.

دهستگرتن بفسر مائی نهمان پین دراودا:

مائی نهمان پین دراو دهستی بفسردا ناگیرئ، مه گمر جننگ له گمڼ موسلمانان بکات، نو کاته بدیل نه گیریت و نه کړتته کوزله، وه لهو شیوه ییدا خاوه نیتتی نامینتی بفسر ماله که یوه، له بفر نهوه وای لیهاتووه که شایسته ی خاوه نیتتی نی.یه.

وه میرات گره کانشی مافی میرات گرتنیان نامینتی با له خاکی ئیسلامیشدا بن، چونکه نو مافه یان به چینشینی نو هه یه، وه نهوهش دروای مردنی نبیت، وه نو هیشتا نهمردوه و دیله، وه ماله کمشی لم حالتدا نه خړتته (بیت المال) ی موسلمانانوه، به پینی نهوه ی که غنیمته، وه نه گمر قهرزکی لای همدئ له موسلمانان یا زمییه کان ببیت، له کوزلیان نه کورت له بفر نهمرونی کسیتک که داوای بکات.

میراتی نهمان پین دراو:

نه گمر نهمان پین دراو له خاکی ئیسلامدا بمریت، یا له خاکی خوزیدا بمریت نهوه خاوه نیتتی لفسر ماله کمی نهمینتی و نه گوزرتتوه بژ میرات گره کانی، بهرای جهماره ی زانایان، به پینچوانه ی پای شافیهی یوه. وه لفسر دهولمتی ئیسلامی پیوسته ماله کمی بگوازتتوهو بینیری بژ میرات گره کانی، به لام نه گمر میرات گری نه بوو نبیت به دست کوی موسلمانان.

په پمانه کان و پروانامه کان (المهود و الموائیق)

ریزگرتنی په پمانه کان:

ریزگرتنی په پمان و پروانامه کان واجبیکي ئیسلامیه، له بفر نهوه ی شونهمواری باشی هه یه، وه ریژیکي گموره ی هه یه بژ پاراستنی ناشتی، همروه ها گرنگییه کی گموره ی هه یه بژ کوتایی پین هینانی گپوگرفته کان و چاره ی بمربره کانی به کان، و ریک خستنی په یوه ندی به کان .

له وتی عمره بدا هاتووه:

(همرکس له گمڼ خه لکدا مامده بکات و ستمیان لس نه کات، وه قسه یان له گه لدا بکات و درویان له گه لدا نه کات، وه کاتیک په پمانی پیدان په پمان نشکینتی، نهوه لهو کسانه یه که ناده میزادیکي تمواوه و دادپه روه ی به کمی ده رکوتووه، وه پیوسته برایتی له گه لیا بگپرت).

نهم قسه یهش بدجی به، چونکه مامده کردن به باشی له گمڼ خه لکدا و وه فاکردن بهرام بفریان، و راستگویی له گه لیان، نیشانه ی پیواه تی تمواوه و دیمنی دادپه روه ی به، بویه ده بیتته هوی پیوست بوونی برایتی و دوستایه تی له گه لیا.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

خوای گمورهش فرمان نهدات به وهفا کردن به هممو پهیمانان و پابنده کانهوه، تیرتیه کسانه
نمو پهیمانانه له گمَل خوادا بیست یا له گمَل خد لکدا، نه فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا
بِالْعُقُودِ﴾ (المائدة: ۱).

واته: نهی نمو کسانهی باوهرتان هیناوه پهیمانان کانتان بمرنه سر.

وه هرچی کم و کوری بیهک بکری بۆ نبردنه سوری نمو پهیمانانه به گوناهیکی گموره دانمترت
که رق و کینهی خوا له سر نمو کسه پیوست نهکات، بۆیه نه فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ
تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ، كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ (الصف: ۳). واته: نهی نمو
کسانهی باوهرتان هیناوه بۆچی نمو قسهیهی که بۆخوتان نهیلین به کردهوه نایکمن، زۆر مایهی رق
و کینهی خوییه که نهوی نهیلین به کردهوه نایکمن.

جا هرچی ناده میزاد له سر خوی بیگات به پهیمان، نهوه بمریرس نمبئ له سوری و موحاسبه
نهکری.

﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ (الاسراء: ۳۴).

واته: پهیمانان بینه سر و پهیمان شکین مبن، چونکه بمراستی پهیمان خاوه نهکمی له پروژی
دوا پیدا خوالی نهپرستیتهوه.

وه مافی پهیمان بستم له مافی ناینیش له پیشتره. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ
وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ يَبِينَكُمْ
وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ (الأنفال: ۷۲).

واته: وه نهوانی باوهریان هیناوه و کۆچیان نه کردهوه له خاکی کوفروه بۆ لاتان تیهوه له سرتان
پیوست نییه پاراستن و یارمتهی یان همتا کۆچ نهکمن، وه نهگمر له لایمن بئ باوهرانهوه ستمیان
لئ کراو داوای یارمتهی و سرخستنیهی لئ کردن نمبئ یارمتهی یان بدهن، مهگمر
یارمتهی به کهتان دژی کۆمهلتیک بیست که له نیوانتانا پهیمانی بههیز نمبئ و ههلیان
نهوه شاندیتهوه، نهوه دروست نییه یارمتهی یان بدهن .

وه پهیمان بردن سر بهشیکه له باوهر به پی پی فرموده ی پیغمبری خوا ﷺ نه فرمووت: (إن
حسن العهد من الأيمان) صححه الحاكم، وأقره الذهبي^(۱).

واته: چاکی پهیمان له باوهر وهیه.

(۱) الحاكم (۱/۶-۵) والقضاعي في مسند الشهاب (۶۲۸) وابن عبد البر في الاستيعاب (۴/۱۸۱۰).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه پاداشتی په یمان بردنه سمر جگه له بههشت هیچی تر نویه:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ، وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ، أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ، الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (المؤمنون: ۱۱). واته: وه توانمی پاریزگاری سپاردهو په یمانگانیان نه کم، وه توانمی پاریزگاری نویره کانیان نه کم، توانه لهو کسانمن که بههشتی فردهوس جیگه که یانه و تییدا نه میتنموه بو همیشه.

وه وه فا کردن خوره و شتی پیغهمبران بووه سهلامی خویان لسمر بیته:

﴿وَأذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾ (مریم: ۵۴).

واته: لم کتیبدها باسی نیسماعیلیان بو بکه که راستگو بووه له به لیتیدا، وه پیغهمبران و نیرراوی خوا بووه.

وه پیغهمبران ﷺ نمونی بمرز بووه لهو ره و شتهدا. عبدوللای کوری همساو و توویستی: مامه لیه کی کرین و فروشتم له گه ل پیغهمبردا کرد پیش نهوی بیته پیغهمبر ﷺ هندئ له نرخی شتهگم مابو که بیدم، به لیتیم دایه که له شورتی خوی بمیتنموه نه بهیتیم، لسمیر چووه، له پاشاندا وه بیرم هاتموه سی روزه بسمردا تی پیری بوو، هاتموه بو شونه که سهیرم کرد له جیتی خوی بوو، فرمووی: ﷺ (یافتی لقد شققت علی، أنا هاهنا منذ ثلاث أنتظرک)^(۱).

واته: کوره زور نازارت دام من نممه سی روزه لیره چاوه روانت ده کم.

وه پیغهمبر ﷺ دوای کوچ کردنی بو مدینه په یمانی بست له گه ل جوله که کانی مدینه دا که لسمر ثانی خویان بمیتنموه و له سامان و مالی خویان نه ترسن به مخرجی یارمتهی موشریکه کان ندهن دژی نمان.

به لام جوله که کان په یمانگانیان شکاند، له پاشاندا داوی لی بوردنیاں کرد و په یمانیاں بستموه، پاشان جارتکی تریش په یمانگانیان شکاندهوه، جا خوی گموره لهم باره یموه شم نایه تانمی نارده خوارهوه:

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ، الَّذِينَ عَاهَدتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ﴾ (الأنفال: ۵۶). واته: خرابترین جانمور لای خوا توانمن که بی باوه رن و باوه ر ناهیتن، وه توانمی که په یمانته له گه لدا بستون و همموو جاری په یمانگانیان نه شکیتن و له خوا ناترسن.

(۱) أبوداود (۴۹۹۶) وابن أبي الدنيا في الصمت (۴۵۷).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه ئه‌علمه که صحابه‌یه‌ک بوو په‌یمانیدا به‌خوا، نه‌گمر ده‌ولممندی کرد و سامانیکی زۆری پێی به‌خشی، هه‌موو خاوه‌ن مافیک مافی خۆی بداتی. کاتی وا ده‌ولممندی کرد و سامانی پێژاند به‌سریا په‌یمانه‌که‌ی خۆی شکاندو دژ و ده‌ست به‌ستراو بوو به‌رامبهر به‌بهنده‌کانی خوا، خوا ده‌رباره‌ی ئه‌م نایمانی ناره‌ده‌ خواره‌وه: ﴿وَمِنْهُمْ مَن عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِن آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ، فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ، فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِی قُلُوبِهِمْ اِلٰی یَوْمٍ یَلْقَوْنَهُ بِمَا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا كَانُوْا یَكْذِبُوْنَ﴾ (التوبة: ۷۷).

واته: وه له‌هه‌زاره‌ دوو‌روه‌کاندا هه‌یه‌ که په‌یمانیداوه به‌خوا نه‌گمر ده‌ولممندی بکات به‌فزی خۆی، خیریکی زۆر نه‌کات و له‌چا‌کان نه‌بیت، به‌لام کاتی خوا له‌فزی خۆی پێی به‌خشی ده‌ست و دلی‌یان به‌ستراو پشتیان له‌ نیسلام کرد، جا خوا به‌وه‌ سزای دان که زیاتر نیفاقی خسته‌ ده‌لی‌مانه‌وه‌ هه‌تا ئه‌و رۆژه‌ی پێی نه‌گن، به‌هۆی ئه‌و په‌یمان‌ه‌وه‌ که شکاندبو‌ریان، وه‌ به‌هۆی ئه‌و درۆیه‌وه‌ که کردبو‌ریان.

عبداللای کوری عومر کاتی سه‌ره‌مه‌رگ فرموی: پیاویکی تو‌ره‌شی داوای که‌که‌می کرد، منیش نیم‌چه‌ په‌یمانیکم پێدا، سو‌تند به‌خوا به‌سی‌یه‌کی نیفاقه‌وه‌ نامو‌ی بگم به‌خوا، ئیوه‌ شایه‌ت بن وا که‌که‌م پێدا.

به‌و‌ قسه‌یه‌ ئیشاره‌ت بو‌ فرمو‌ده‌که‌ی پیغه‌مبهر ﷺ نه‌کات که فرمو‌یه‌تی: (ثلاث من کن فیه‌ فهو منافق، وان صام وصلی وزعم انه مسلم: من اذا حدّث کذب ، واذا وعد اخلف، واذا اؤتمن خان) رواه البخاری^(۱).

واته: سه‌ شت هه‌یه‌ هه‌رکس ئه‌و سه‌ شتی تێدا بیت مونا‌فیه‌، با نو‌ژ و پزۆوش بکات و خۆی به‌ مو‌سلمان بزانی: ئه‌و که‌سه‌ی کاتیک قسه‌ نه‌کات درۆ نه‌کات، وه‌ کاتیک په‌یمان ته‌دات نه‌یشکیتنی، وه‌ کاتی سپاره‌ی لا دابهری ناپاکی پێ نه‌کات.

وه‌ ده‌رباره‌ری ناشیرین کردنی نه‌وانی که په‌یمان ته‌شکیتن خوای گه‌وره‌ نه‌فرمو‌ی: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاٰیْمَانَ بَعْدَ تَوْكِیْدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلٰیكُمْ كَفٰیلاً اِنَّ اللّٰهَ یَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ ، وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِیْ نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكٰثًا تَتَّخِذُوْنَ اٰیْمَانَكُمْ دَخٰلًا بَیْنَكُمْ اَنْ تَكُوْنَ اُمَّةٌ هِیَ اَرٰبِیٌّ مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا یَبْلُوْکُمُ اللّٰهُ بِهٖ وَلَیَبۡیِّنَنَّ لَکُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ مَا کُنْتُمْ فِیهِ تَخْتَلِفُوْنَ﴾ (النحل: ۹۲). واته: پابه‌ندی وه‌فا بن به‌هه‌موو په‌یمانیک که پیتوستان کردوه‌ له‌سه‌ر

(۱) أبو یعلی فی مسنده (۴۰۹۸) وجمع الزوائد (۱۰۷/۱) وبنحوه رواه البخاری (۳۳) ومسلم (۵۹).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

خوتان له نیتوان خوتان و خوی گموره دا، یان له نیتوان خوتان و خه لکدا، وه له سوئنده کانتان پاشگمز مه بنموه دووای نموهی ته نکیدتان کردوونموه، و خواتان کردووه به که فیل و زامن، به پراستی خوا نمرانی که چی نه کمن. وه نیتوه له هه لوه شاندموهی په یماندا وه که نمو ژنه مهن که ریسراوی خوی دووای نموهی کرژ نه بیت خوی نه کاتموه، نمو سوئنده تان که له سر په یمانه که نه یخون نه یکنه فیل و هه لوه تانیدن بز نموهی لیتان دلتیان، وه په یمانه کمتان هه لوه شیننموه نه گمر کومه لیکتان دی نموه که مالیان زورتره و سوودیان زورتره لهوانمی که نیتوه په یمانتان له گمژ به ستون، نموه خوا همر تاقیتان نه کاتموه بهو فرمانی وه فا به په یمانه، وه له روژی دوایی دا روونی نه کاتموه بزتان نموهی که نیتوه له سری ناکوک بوون.

مه رجه کانی په یمان:

به مه رجه گیراوه لهو په یماناندا که پیوسته ریزیان لی بگیرئی و جی به جی بکرین، نم مه رجه نامی خواره وه هه بیت:

۱- پیچموانی حوکمیک له حوکمه کانی شرع نه بیت که ریکوتن هه یه له سری.

پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (کل شرط لیس فی کتاب الله فهو باطل، وإن کان مائة شرط)^(۱).

واته: همر مه رجه ک له کتیبی خوادا نه بیت پوچه له با سد مه رجه ش بیت.

۲- نمبی نمو په یمانه به ره زامندی بیت، چونکه زور لی کردن نیراده و رست ناهیتیت، وه نمو په یمانی مه رجه نازادی تیدا نه بیت ریزی نییه.

۳- نمبی روون و ناشکرا بیت و شاراهیی تیدا نه بیت، بز نموهی مانای تر نه به خشی و کاتی جی به جی کردن بیته هوی جیاوازی.

هه لوه شاندموهی په یمانه کان:

په یمان ناییت هه لوه شیتموه له یه کئی لهم شیتوانمی خواره وه دانمیت.

۱- نه گمر کاتی بز دانراییت، یا بز بارودوخیک بیت، وه ماوه کمی تمواو بیت و بارودوخه که به سر به جیت.

(۱) أحمد (۶/۲۱۳) و ابن ماجه (۲۵۲۱).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

ثبو داود و ترمذی له عهمری کوری عهسسهو ته گتیرنوه که فرموریهتی: گوتم له پیغمبر بووه ﷺ نهی فرمور: (من كان بينه وبين قوم عهد، فلا يحلن عهداً، ولا يشدنه، حتى يمضي أمده، أو ينبذ إليهم على سواء) (۱).

واته: هدرکس له نیوان نمو و کومه لیکدا په ایمانیک هسبو، با هه لی نوه شینینه، وه تنگی پین هه لته چنیته ههتا ماوه کهی تموار نه بیته، یا وازی لی بهینتی بویان وهک یهک.

خوای گوره له قورنندا نه فرمور: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئاً وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَداً فَأَتُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ (التوبة: ۴).

واته: جگه لمو بئ باوه رانهی که کم و کوربان نبوو له په ایمانه کانیاندا بهرامبرتان و پشتی کسبان نه گرتوو دژی نیوه، جا په ایمانه که بیان ههتا کاتی خوژی بو تموار بکمن، بهراستی خوا نموانی خوش نموی که له خوا نترسن.

۲- نه گمر دوژمن په ایمانه کهی شکاند:

﴿فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ (التوبة: ۷).

واته: ههتا نموانه له سر په ایمانه کهی خو بان بن و په ایمان شکیان نمن، نیوهش په ایمانه که بیان له گه لدا بهرنه سر. بهراستی خوا نموانی خوش نموی که خو نپارتن.

﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ، أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَأُكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (التوبة: ۱۳).

واته: نه گمر نمو بئ باوه رانه په ایمانه که بیان شکاند که بهستیوتان و قایمتان کردبو، وه به ناشکرا تانیدان له دینی نیسلام دا، نوه جهنگیان له گه لدا بکمن، چونکه نموان سرکردهی گومرپاین و په ایمان نیسه ههتا واز له کوفرو دوژمنایه تی بان نهینن. نایا ناجهنگن دژی نمو کومه لهی په ایمانه که بیان شکاند و نه بیان ریست پیغمبر ﷺ دهریکمن، وه هر نموانیش دهست پیغمبر بوون به نازاردانتان یه کم جار. نایا نیوه لی بان نترسن، جا خوا شایسته تره که لسی بترسن نه گمر نیوه بهراستی باوه پردان.

۳- نه گمر نیشانهی ستمکاری و ناپاکیان دهرکویت:

(۱) أحمد (۱۱۱/۴) و أبوداود (۲۷۵۹) و الترمذی (۱۵۸۰) و النسائی فی الکبری (۸۷۳۲).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

﴿وَأَمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴾ (الأنفال: ۵۸).
واته: نه گهر - نهی محمد - ترسی نموت هه بوو نمو کۆمه لهی په یمانت له گه لدا به مستببون ناپاکی
بکمن بهوی نیشانهی ناپاکی یانت بو دهر کموت، په یمانه که یان بو فری بده روه و هه لی بوه شینره وه،
تا ههردوولا بزانت که نیت په یمان نه ماوه، به راستی خوا ناپاکانی لا خوشمویست نییه.

راگه یاندنی هه لوه شاندموه که له بهر خو پاراستن له ستم

نه گهر حاکم ناپاکی دوژمنی بو دهر کموت دروست نییه جهنگ دژبان بکات هه تا
هه لوه شاندموهی په یمانه که یان پین رانه گه به نریت، وه نه بی هه واته که بگات به دوور و نزیکیان، بو
نموی په لاماریان نهدریت له پر.

وه بنه مای ئیسلام: (وه فا کردن به ستمیک باشتره نه ک ستم کردن بهرامبر به ستم)

محمدی کوری حه سن له کتیبی (السیر الکبیر) دا وتوویه تی:

نه گهر سه رکردهی موسلمانان هه واتی نارد بو ده سه لاتداری بی باوره کان که په یمانه که
هه لوه شاهه تموه، کاتی هوی هه لوه شاندموه هاتدی، ناییت موسلمانان په لاماریان بدن، یا
په لاماری چواره ووری وولاته کهمی بدن هه تا ماویه کی وا تی نه پیری به سهردا که ده سه لات داره که یان
نم هه لوه شاندموهی بگه یه نیتته هه موو ده ورو بهری وولاته کهمی بو نموی له پر په لاماریان نهدریت.

وه له گه ل نموه شدا نه گهر موسلمانان زانیان نمو نه تموه هه واته که یان پین نه گه یشتوه له لایهن
پاشاکه یانموه، وا په سنده که هیرشیان نه کریتته سه هه تا ناگادار نه کریتن، چونکه نموه وه ک فیتل وا
ده بیتت.

وه موسلمان وه ک چون خویان ته پارتن له فروفیتل ناوه هاش نه بی خویان له نیمچه فیتل به پارتن.
وه له سه رده می (عبدالمک) ی کوری مه روان دا خه لکی قوبرص ناژاویه کی گه وریان بهریا کرد
عهدوله لیک ریستی په یمانه که یان هه لوه شینیتته تموه، بو نمو مه به سه ته پارتنی به زاناکانی ئیسلامی
سه رده می خوی کرد له وانه له یسی کوری سه عدو مالیکی کوری ته نس.

له یسی کوری سه عد بوی نویسه وه:

(خه لکی قوبرص نیستاش هه تا وانبارن بهوی فیتل و ناپاکیان کردوه دژی موسلمانان و
یارمتهی دوژمنی ئیسلامیان داوه که رۆمه کانن، خوی گه وریه فهرموویه تی: ﴿وَأَمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ
خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ﴾ (الأنفال: ۵۸).

رای من وایه په یمانه که به یتموه به سه رو چاریانداو ماوهی سالتیک مۆلعتیان بده یت.

بهلام مالیکی کوری نمنس بوی نویسهوه فرموی:

(نعماندانی قوبرصیهکان کۆنه و لهلایمن فرمانهوايانوه کراوه، وه من هیچ کام له فرمانهوااکام ندیوه پهیمانهکیانی شکانديیت، وه دربان نهکردون له شوتن و جینگایان، وه رای من وایه پهله نهکمی له پهیمان دانوه بهروویاندا همتا بهلگهکان رووتهکنه نومان، چونکه خوای گوره فرموویته: ﴿فَاتْمُرُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ﴾ (التوبة: ٤).

واته: پهیمانهکانیان تمواو بۆ بیته سر همتا ماوهکیان تمواو نعیته. پاشان نهگهر خۆیان چاک نهکردو دهستیان له ناپاکیهکیان ههلهنگرت و ستمکاری چسپا بهسریاندا، نو کاته گهژدهیان بکه دوای دانوهی پهیمانهکه بهروویاندا، و بیانو هیتانوه بۆیان، جا خوا سرخست نهکاته بهشت.

له پهیمانهکانی پیغمبر ﷺ

١- پیغمبر ﷺ پهیمانی لهگهڵ بنی چهردها بهست که هۆزتیکی عهرو بوه، نهمش دهقی نو پهیمان نامهیهیه.

(نعمه نوسراوی موحهمد نیرراوی خواجه ﷺ بۆ بنی ضمیره، که لهمال و گیانیان نهمین بن، وه یارمتهی ئهدرین دژی ئهوانهی پهلاماریان نهدهن، مهگهر دژی ئاینهکمی خوا بچینگن، همتا دهرا خوری تهر بکات نو پهیمانه ههر نهمیتهت).

وه کاتیک پیغمبر ﷺ که داوی یارمتهی یان لی بکات بیتن بهدهنگیسهوه، بهمش پهیمان و زعمی خواو نیرراوی خوا لهسریان نعیته، وه نهمی یارمتهی چاک و خۆپارتزبان بدری.

٢- وه ههروهها پهیمانی بهستوه لهگهڵ جولهکهکان لهسر چاکی دراوسییهتی، ههریهکم جار که له مهديندا جینگير بوه نهمش دهقی پهیمانهکهیه:

بسم الله الرحمن الرحيم

(نعمه نوسراونکه له موحهمد پیغمبرهوه ﷺ له نیتوان باوهرداران و موسلمانانی خهلکی قورهیش و خهلکی بهرب و ئهوانهی سهربهوانن و تیکۆشارن لهگهلیان).

که نهمانه ههموو یهک نهمهون جیا له خهلکی تر.

کۆچرهکان لهسر نهوه نهمیننوه که لهسری بوون، خۆین بایی لهنیتوانیاندا نهمیتهی و وههنگهگیری، وه خۆیان بریتی دیلهکانیان نهدهن به چاکی و بهدادپهروهی له نیتوان باوهردارهکاندا.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه بئنی عموف لئسەر حالئتی خۆیان ئه‌مئیننمه‌وه وه‌ك یه‌كهم جار، خۆین بایی ئه‌ده‌ن و وه‌ری ته‌گرن له‌ نئوانیاندا، وه‌ هه‌ممو هۆزتك بریتی دیلی ئه‌دات به‌چاگه‌و دادپه‌روه‌ری له‌نئوان موسلماناندا.

وه بئنی حاریس (له‌ خه‌زه‌ج) لئسەر حالئتی خۆیان ئه‌مئیننمه‌وه خۆین بایی ئه‌ده‌ن و وه‌ری ته‌گرن له‌ نئوانیاندا، وه‌ هه‌ممو هۆزتك بریتی دیلی خۆی ئه‌دات به‌ دادپه‌روه‌ری له‌نئوان باوه‌په‌داراندا.

وه بئنی ساعیده لئسەر حالئتی خۆیان ئه‌مئیننمه‌وه وه‌ك جاران خۆین بایی وه‌ته‌گرن، وه‌ئیده‌ن، وه‌ هه‌ر ته‌یه‌ك بریتی دیلی خۆی ئه‌دا به‌پراستی و دادپه‌روه‌ری له‌نئوان باوه‌په‌داراندا.

وه بئنه‌جوشه‌م هه‌ریه‌و شئوه‌یه.

وه بئنه‌جبار هه‌ریه‌و شئوه‌یه.

وه بئنه‌عمه‌ری کوری عموف هه‌ریه‌و شئوه‌یه.

وه بئنه‌نهیته هه‌ریه‌و شئوه‌یه.

وه بئنه‌ئوس هه‌ریه‌و شئوه‌یه.

وه باوه‌په‌دران كه‌س به‌ باری گرانی قه‌زه‌وه ناهه‌تله‌وه، وه‌ یارمه‌تی ئه‌ده‌ن بۆ خۆین بایی بیته‌ یا بۆ كڕینه‌وه‌ی دیل.

وه نایه‌ته هه‌یج به‌نده‌یه‌کی باوه‌په‌دار سه‌رپه‌یچی گه‌وره باوه‌په‌داره‌كه‌ی بكات.

وه باوه‌په‌داره له‌ خواتره‌سه‌كان ده‌بیته‌ یه‌ك بن ده‌ژی ئه‌وه‌یان كه‌ زیاده‌په‌وه‌ی ته‌كاته‌ یان داوا‌ی ئه‌وه‌ ته‌كاته‌ كه‌ پێی به‌خه‌شێ له‌په‌ی سته‌مه‌وه، یا له‌په‌ی گوناح و ده‌سه‌ت دره‌ژی‌یه‌وه، یا له‌په‌ی خراپه‌كاری له‌نئوان باوه‌په‌دارانا، وه‌ ئه‌بێ هه‌ممو‌یان ببه‌سه‌ یه‌ك ده‌سه‌ت ده‌ژی ئه‌و تاوانباره‌ گه‌رچی كوری یه‌كته‌ك بیته‌ له‌خۆیان.

وه نایه‌ باوه‌په‌دار باوه‌په‌دار بكوژیت له‌جیاتی بێ‌باوه‌په‌، وه‌ نایه‌ته‌ بێ باوه‌په‌ سه‌رخاته‌ به‌سه‌ر باوه‌په‌داردا.

وه زه‌مه‌وه‌ په‌یمانی خوا یه‌كه‌، به‌چو‌كه‌ترینیان په‌نا ئه‌دات، وه‌ باوه‌په‌داران هه‌ندێكیان ده‌سته‌ و هاوكاری هه‌ندێكیان جیا له‌خه‌لك.

وه ئه‌و جو‌له‌كانه‌ی لایه‌نگه‌ری ئیسه‌م یارمه‌تی و سه‌رخه‌ستیان به‌ یه‌كسانی بۆ هه‌یه‌ بێ ئه‌وه‌ی سته‌میان له‌ی بکریته‌ و یارمه‌تی كه‌س به‌دریته‌ له‌ ده‌ژیان، وه‌ ناشتی موسلمانان یه‌كه‌، باوه‌په‌دارته‌ك

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

بئ باوه‌دارانی تر په‌یمانی ناشتی نابستنی له جنگه‌کانی رنگای خوادا، لسمر دادپوه‌ری و یه‌کسانی نهمیت له نیتوانیاندا.

وه هممو کۆمه‌لنیک به نۆبه غمزا نه‌کات له‌گه‌لمان کۆمهل دووای کۆمهل. وه باوه‌داران له‌نیتوانیاندا تۆله‌ی کوشتن له‌یه‌ک نهمستن، به‌وی که گیانیان به‌دهستی هیناوه له رنگای خوادا.

وه باوه‌داره له‌خوا ترسه‌کان لسمر چاکترین و راستین رینمایین. وه نابئی هیچ موشریکتیک پهنای مال و گیانی کس بدات له قوره‌یش، و لایینی بگرتت لسمر بروادار. وه هرکس باوه‌دارنکی بئ تاوانی کوشتن نهمب له جیاتی بکوژتتموه، مه‌گه‌ر خاوه‌ن کوژراوه‌که رازی بیتت به‌خوژن بایی، وه نهمب باوه‌داران یه‌ک بن لسمری،

وه دروست نهمب کارنکی تر بکمن جگه له‌وی یه‌ک بن لسمری.

وه دروست نهمب بۆ هیچ باوه‌دارنیک که بریاری داوه لسمر نهمب له‌م نامه‌یده‌ایه. یارمستی یان پهنای کسینیک بدات که شتیکی تازه‌ی داهیناییت له دیندا.

وه هرکس یارمستی بدات یان پهنای بدات، نه‌فرینی خوا و تورپیی خوی لسمر بیتت، همتا پۆژی دوایی، و هیچ فهرز و سونه‌تیکی لئ وه‌رناگیری.

وه نهمب لسمر هرچی ناکۆکی بکمن نهمب بیگپرنهمب بۆ لای خوا و بۆ لای موحه‌مدی نیروایی.

وه جوله‌که‌کان خهرجی نه‌کیشن له‌گه‌ل موسته‌مانه‌کاندا همتا له جنگدا بن دژی دوژمنه‌که‌یان.

وه جوله‌که‌ی به‌نی عموف نه‌تموه‌یه‌کن له‌گه‌ل باوه‌دارندان، جوله‌که‌کان نایینی خۆیان ههمو موسته‌مانه‌کانیش نایینی خۆیان ههمب، وه ههمو‌ها نهمب که سهره‌واتن مه‌گه‌ر کسینکیان که ستمینیک یا تاوانینیک بکات، وه نهمب کسه خۆی و خیزانی ماله‌که‌ی نهمب کسی تر لغاوا نابات.

وه نهمب بۆ جوله‌که‌کانی به‌نی عموفه بۆ جوله‌که‌کانی به‌نی نه‌جباریشه، وه ههمو‌ها بۆ جوله‌که‌کانی به‌نی حاریشیشه، وه بۆ به‌نی ساعیده و به‌نی جوشم و به‌نی نهمب و به‌نی په‌له‌به‌یشه.

مه‌گه‌ر کسینیک ستمینیک یا تاوانینیک بکات، نهمب کسه خۆی و خیزانی ماله‌که‌ی نهمب کسی لغاوا نابات.

وه جوفنه - که خیلینیک بوون له‌به‌نی په‌له‌به- وه‌ک به‌نی په‌له‌به‌ وان، وه نهمب بۆ به‌نی عموفه بۆ به‌نی شه‌طبی‌یشه، وه چاکه جیایه له‌گه‌ل خراپیدا، وه کۆیله‌کانی به‌نی نهمب وه‌ک خۆیان وان.

وه نهمب دۆستی جوله‌که‌ن ههمو‌هک جوله‌که‌کانن.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه ناییت تاوانی بریندار کردن لسه یه تۆله رابوهستن، وه همرکهش کسه لهناو بهرنت نموه همر خۆی و خیزانه که به هیلاکدا بردووه، مهگه ئه کسه ستمی لی کرا نموه باشترین سزا و بریتی بۆ نهسهندری.

وه ناییت کسه لی یان ده چیت بی پرسی موحه محمد ﷺ.

وه نمبی جوله که خهرجی خۆیان بکیشن و موسلمانانیش خهرجی خۆیان، وه نمبی یارمته یه که بدهن دژی نموهی شهپرکات له گهله نههلی نم صه حیفه یه دا.

وه نمبی له نیوانیاندا پهنده نامۆژگاری هه بیته، وه چاکه هه بیته نه که خراپه.

وه کسه به تاوانی هاو په یانه که تاوانبار ناکری، وه یارمتهی بۆ ستم لی کراوه.

وه نمبی جوله که کان خهرجی بکیشن له گهله موسلمانان کاندا مادام له جهنگدا بن. وه ناوخۆی یه پیریب حهرا مه بۆ نههلی نم لاپه ره یه.

وه دراوسی وه که خۆی وایه نابی زبانی پی بگه یه نریت و تاوانیه بهرام بهر بکرت.

وه هیه خیزانیک په نا نادری به ئیزی خاوه نه که نه بیته.

وه هه رچی له نیوان نههلی نم لاپه ره یه دروست بیته له قسه یا ده مه قاله که ترسی تیکدانی لی کرا نمبی بگه یه رته نموه بۆ لای خوا و محمد نیراوی خوا ﷺ خواش لسه چاکترین و پارتزراوترین شتی ناو نم لاپه ره یه، وه ناییت په نای قوره یه و نموانی یارمتهی ده ری قوره یه بشن بدرت، وه نمبی یارمتهی یه که تر بدهن دژی نم دوژمنی نه یه ری ده ره ی یه پیریب بدات.

وه نه گه داوای ریک کهوتیان کرد نمبی له گه لیاندا ریک بکهون، جا هه رکاته داوای نموه یان کرد چی لسه باوه رداران نه بیته لسه نموانیش پیوست نه بیته، نموانه نمبن که دژی ناین نه جهنگن، وه هه رکهس بهشی خۆی لهو لایه نه وه رته گری که وه ریان گرتوه.

وه جوله که نمب خۆیان و بهنده کانیان لسه نمونه که نههلی نم لاپه ره یه وان لسه ری له گهله چاکیه تی له لایه نه نههلی نم لاپه ره یه به چاکه کردن نه که تاوان، وه هه رکهس هه لو بۆ نهفسی خۆی نهدات و کرده ی خۆی بۆ هه یه، خواش له سه ر پاسترین و چاکترین شتی نم لاپه ره یه.

وه نم نوسراوه یه ستم کار و تاوانبار ناگرتته نموه و، ری له سزادانیان ناگری.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه هرکس ده‌رچوو نهمینه، وه هرکس له مدینه‌دا دابنیشی نهمینه، مه‌گهر کسیتک ستمینک یا تاوانیک بکات، وه خوا پشت و پهنای پیار چاکان و له‌خوا ترسانه، وه موحه‌مه‌دیش نیرراوی خوایه^(۱) .

وصلی الله علی محمد وعلی آله وصحبه وسلم

سوینده‌کان (الایمان)

بیناسی (الایمان):

(الایمان) کۆی ووشی (یمین) که (یمین) له عمره‌بیدا نو ده‌سته‌یه بهرام‌بهر ده‌ستی چه‌په (واته: ده‌ستی راست) وه (الحلف) یشی پی نهلین چونکه کاتی په‌یمانیاں نه‌بست هرکس ده‌ستی راستی نه‌خسته ده‌ستی بهرام‌بهره‌که‌یوه.

وتراوه: بۆیه پی‌ی نو‌تری (یمین) چونکه سویند شت نه‌پارتزی وه ک چون ده‌ستی راست نه‌پارتزی. وه (الیمین) له یاسای نیسلامدا: به‌دیه‌تیاں یان جه‌خت کرد‌نوه‌ی فرمانیکه به‌هۆی ناو‌بردنی خوی به‌زه‌وه یا به‌هۆی ناو‌بردنی سیفته‌تیک له سیفته‌کانی خوا. یاخود (یمین) قمواله‌یه‌که سویند خۆره‌که وری خۆی پی به‌هیز نه‌کات له‌سهرکردنی کاریک یاوازل‌ی هیتانی.

وه له زمانی عمره‌بی دا(یمین) و (حلف) و (ایلاء) و (قسم) یه‌ک واتایان ه‌یه (که به کوردی سوینده).

سویند خواردن به ناوی خوا یا به سیفته‌تیک له سیفته‌کانی نه‌بیت ناییت:

سویند خواردن دروست ن‌یه به ناوی خوا نه‌بیت یا به سیفته‌تیک له سیفته‌کانی. جا نو سیفته هی زاتی خوا خۆی بیت،

یا سیفته‌ی کاریک له کاره‌کانی، وه نه‌وه‌ی بو‌تریت: سویند به خوا، سویند به عیزه‌تی خوا، سویند به گوره‌یی خوا، سویند به ده‌سه‌لاتی خوا، سویند به ئیراده‌ی خوا، سویند به عیلمی خوا . وه ه‌روه‌ها دروسته سویند خواردن به قورن‌ان یا به سوپه‌تیک له سوپه‌ته‌کانی یا به ئایه‌تیک له ئایه‌ته‌کانی.

(۱) أحمد (۱/۷۹ و ۱۱۹) وطبقات ابن سعد (۱/۲/۱۷۲) والمصنف لعبد الرزاق (۱۷۱۸۳ و ۱۷۱۸۴).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

خوای گموره له قورئاندا نه فرمویت: ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ، فَؤْرَبُ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ﴾ (الذاریات/ ۲۲-۲۳) واته:

وه له ناسمانوه رۆزیتان وئمو به لیتنانهی که بیتان دراوه له خیرو شمرو پاداشت و سزاو جگه لهوانه نوسراوه دانراوه. جا سوئند به پموره دگاری ناسمان و زهوی نمو به لیتنهی که بیتانی داوه راسته، گومانتان تییدا نهییت وهک گومانتان نیه له قسه کردنی خوتاندا).

وه نه فرمویت: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ، عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾ (المعارج / ۴۰-۴۱) واته:

سوئند به پموره دگاری شوئن هه لاته کانی رۆژو نستیره کان و شوئن ناوابونه کانیان نیمه توانای نمومان ههیه نموان لهناو بهرین و کۆمه لیک لهوان چاکتر بهینین، وه نیمه هیچ شتیک له دستمان ده رناچیت.

وه له نیبنو عومروه خوا لییان رازی بیت کمو توبه تی: سوئندی پیغمبر ﷺ کاتیک سوئندی بخواردایه، نه یفرموو: (لا، و مَقْلَبِ الْقُلُوبِ)^(۱).

واته: نا سوئند بهم زاتمی که دلان ده گۆزی.

وه له نمبوسه عیدی خودری بوه خوای لی رازی بیت ووتوبه تی: پیغمبر ﷺ نه گمر زور دوعای بگردایه نهی فرموو: (والذي نفس أبي القاسم بيده) رواه أبو داود.

واته: بهم زاتمی گیانی نه بی قاسمی به دهسته.

وشعی (أيم الله وعمر الله واقسمت عليك) سوئندن:

(أيم الله) سوئنده، چونکه مانای (والله) یا (و حق الله) نه گرتموه.

و (يمين الله)، همر سوئنده لای حنه فی به کان و مالیکی به کان، چونکه سوئند به خوا نه گرتموه.

شافیعی به کان ووتوبه تی: نم ووشانه نابنه سوئند به نیییت نهییت، جا نه گمر سوئند خوره که به نیازی سوئنده وه بیان لیت دانه بستری، وه نه گمر به نیازی سوئنده وه نه یان لیت دانابه بستری.

وه لای نه حمد دوو ریوایت ههیه، راست ترینیان نمویه که دانه بستری و نهیته سوئند.

(۱) أحمد (۲/۲۶) والبخاري (۳۷۹۱) وأبو داود (۳۲۶۳) وترمذي (۱۵۴۰) ونسائي (۷/۲) وابن ماجه (۲۰۹۲).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه ووشی (عمرُ الله) سوئنده لای حمنه فی به کان و مالیک یه کان، چونکه مانای ژبان و مانوهی خوایه.

شافیعی و نه حمد و نيسحاق ره حمتهی خویان لیسر بیت و تریانه: وتنی نمو وشهیه نایته سوئند مه گهر به نیبت نایته،

وه وشمی (أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ) (أَقْسَمْتُ بِاللَّهِ) واته سوئدم خوارد لیسرت، وه سوئندم خوارد به خوا، هندی له زانایان رایان وایه وتنی نمو وشهیه سوئنده به گشتی، وه بشی زوریان رایان وایه که به نیبت نایته سوئند،

وه شافیعی یه کان بۆ نمو چون که هرچی ناوی خوی تیدا هینرا نایته سوئند. وه نمو ناوی خوی تیدا نه هینرا نایته سوئند، با به نیازی سوئندیشوه بیلیت.

مالیک ره حمتهی خوی لی بیت و تریهتی: نه گهر سوئندخوړ بلیت: (أَقْسَمْتُ بِاللَّهِ) نایته سوئند به لام نه گهر وتی: (أَقْسَمْتُ) یا (أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ) لم شیوه یه ا به نیبت نایته سوئند

سوئند خواردن به سوئندی موسولمانان

له پیشهوه باسی نمو مان کرد که هر که سیک سوئند به سوئندی موسولمانان بخوات، لمپاشان پدشیمان بیتهوه یان نهیکات، نمو کفارته سوئندی لیسر ده کورت لای شافیعی یه کان، به لام لای مالیک هیچی لیسر ناکورت،

وه نه گهر که سیک سوئند بخوات بلیت: نه گهر نمو کرد مانگیک رۆژوم بکورتته سر، یا حهچیکم بکورتته سر، یا بلیت: نه گهر نمو کرد حه لام لیسر حرام بیت. یا بلیت: نه گهر نمو کرد هرچیم هیه خیریت.

نمو و وتنی نمو سوئندانه کفارته تیان لیسره کاتی سوئنده کهی خست، نمو ش راستین قسهی زانایانه، وه و تراوه: هیچی ناکورتته سر، وه و تراوه: نه گهر سوئنده کهی خست، سوئنده کهی بستووه به چی نمو نه بی بیاته سر.

سویند خواردن بهوی بلیت من موسولمان نیم یا له نیسلام بهری بم

همرکس سویند بخوات بلیت: چوله که بم، یا گاور بم، یا له نیسلام و پیغمبهری ﷺ بهری بم نه گمر نهو کاره بکه، کاره کهای کرد. کۆمه لیک له زانایان لهوانه شافیعی خویان لی رازی بین روتویانه: ووتنی ئەمانه سویند نیه، وه کهفاره تیشی لهسر نیه، چونکه دهقی حدیسه کان لهو باره بهوه تمنها وه که همره شه وتممی کردنه.

نهبوداود و نسانتی له بوره یدهوه نه گیرنوه له باوکیهوه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (من حلف فقال: إني بري من الإسلام فإن كان كاذبا فهو كما قال. وإن كان صادقاً فلن يرجع إلى الإسلام سالماً)^(۱). واته: همرکس سویند بخوات بلیت: له نیسلام بهری بم نهوه نه گمر^(۲). درۆی کرد چی ووتوه نهوه نه بییت، وه نه گمر راست بکات به سهلامهتی ناگیرتتوه ناو نیسلام

وه له ثابتی کورپی (ضحاک) وه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (من حلف بغير ملة الإسلام فهو كما قال) واته: همرکس سویند به جگه له نایینی نیسلام بخوات (واته: بلیت: نه گمر فلان کار بکات یان نه بکات نهوه لهسر فلان دین بییت) همروا نه بییت که وتویهتی.

وه حنده فی بهکان و نهحمد و نیسحاق وسوفیان و نهوزاعی بو نهوه چوون: که ووتنی نهوه سوینده، نه گمر خستی نه بی کهفاره ت بدات.

سویند خواردن به جگه له خوا قده غهیه:

نه گمر سویند خواردن تنها به ناری خواره یا به سیفته تیک له سیفته کانی بهوه دروست بییت، نهوه حرامه سویند خواردن به جگه لهوانه، چونکه سویند خواردن به شتیک مانای گموره بی نهو شته پیویست نه کات، گموره ییش تایبته به خوا خۆ بهوه.

نه گمر کسینک سویندی خوارد به غهیری خوا وه که نهوه سویند بخوات به پیغمبهر، ﷺ یا به پیاو چاکتیک، یا به باوک، یا به کهعبو نهو جزره شتانه، نهوه سوینده که یینک نایبت وه نه گمر سوینده که یی بخات کهفاره تی ناچیتته سر. بهلام گونا هبار نه بییت بهوی غهیری خوی به گموره داناره.

(۱) أبوداود (۳۲۵۸) والنسائی (۶/۷) وابن ماجه (۲۱۰۰).

(۲) نه گمر به سوینده مبهستی دور خستنهوهی خزی بییت کافر نه بووه. وه با بلیت: لا إله إلا الله حمد رسول الله . وه داوای لیخو شبوون له خوا بکات و تۆبه بکات. بهلام نه گمر مبهستی کوفر بوویت کاتیک نهو شتمی کرد که سوینده که یی لهسر خواردوه، کافر بووه پهنا به خوا.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

- ۱ - له ئیبنوعومراره خوا لیزان رازی بیئت: که پیغمبر ﷺ گه‌یشته عومر له گهن کۆمه‌لێک سواردا بوو سوێندی به باوکی نه‌خوارد، پیغمبر ﷺ بانگی کردن و فرموی: (ألا إن الله عزوجل ینهاکم أن تحلفوا بآبائکم. فمن کان حالفا فلیحلف بالله او لیصمت)^(۱) واته: ناگادارین خوا قه‌ده‌غی کردوه له‌سرتان سوێند بجزن به باوکتان. جا همرکسێک سوێند بخوات با به خوا سوێند بخوات یا بی ده‌نگ بیئت.
- عومر رضی الله عنه فرمویه‌تی: سوێند به‌خوا لهو کاتوه له پیغمبر ﷺ بیست قه‌ده‌غه کردنی سوێند خواردن به جگه له خوا، سوێندم پی نه‌خواردوه، نه خۆم و نه له‌کسم گێراوه‌توه.
- ۲- وه ئیبنوعومر ره‌زای خویان لی بیئت گوتی لی بوو پیارێک سوێندی نه‌خوارد و نهی وت: (لا، والکعبه) نه‌ویش فرموی:
- گویم له پیغمبر ﷺ بووه فرمویه‌تی: (من حلف بغير الله فقد أشرك)^(۲) واته: همرکس سوێند به جگه له خوا بخوات هاوبه‌شی بۆ خوا په‌یدا کردوه.
- ۳- وه له تهبو هورپه‌یره خوا لی رازی بیئت ده‌فرمویت: پیغمبر ﷺ نه‌یفرموو: (من حلف منکم فقال فی حلفه: باللات والعزی: فلیقل: لا إله إلا الله. ومن قال لصاحبه: تعال أقامرک فلیتصدق)^(۳) واته: همرکس له‌ئیه سوێندی خوارد و له سوێنده‌که‌یدا وتی: سوێند به لات و عوززا، با خیرا بلیت: (لا إله إلا الله) هیچ په‌رستاریکی به‌حق نیه جگه له الله. وه همرکس به‌هاوه‌له‌که‌ی بلیت: وه ره قومار بکه‌ین با صه‌ده‌قه بکات.
- ۴- وه لای نه‌بودارد هاتوه: که فرمویه‌تی: (من حلف بالأمانة فلیس منا)^(۴) واته: همرکس سوێند به نه‌مانه‌ت بخوات له ئیمه نیه واته: له‌سهر رینگای ئیمه نیه.
- ۵- وه پیغمبر ﷺ فرمویه‌تی: (لا تحلفوا بآبائکم ولا بأمهاتکم ولا بالأنداد ولا تحلفوا الا بالله ولا تحلفوا إلا و أنتم صادقون)^(۵) رواه أبوداود والنسائی واته: نه به باوکتان

(۱) البخاری (۶۶۴۶) ومسلم (۳/۱۶۴۶).

(۲) أحمد (۳۴/۲).

(۳) البخاری (۴۸۶۰) ومسلم (۵/۱۶۴۷).

(۴) أبوداود (۳۲۵۳) وأحمد (۳۵۲/۵).

(۵) أبو داود (۳۲۴۸) والنسائی (۵/۷).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

نه به دایکتان نه به بتهکان سویند مهخۆن، وه سویند مهخۆن به خوا نهییت، وه همتا قسهکانتان راست نهییت سویند مهخۆن.

سویند خواردن به جگه له خوابی ئهوی سویند پی خوراوه که به گموره دابنریت:

باس کرا که سویند خواردن به غهیری خوا قدهغیه نهگمر مهبست لهناو هینانی ئهوشته به گموره دانان بیت وهك چون ناوی خوا نههینتری مهبست لهناو هینانهکهی به گموره دانانیهتی. بهلام نهگمر مهبست لهناو هینانی ئهوشته به گمورهیی دانانی نهییت، بهلکو بۆ تهئکیددی قسهیهك بیت مهکروهه، لهبهر ئهوی لیک چواندنی تیدا نهییت، وهلهبهر ئهوی ههست به گموره دانانی جگه له خوا نهکریت.

بیغمهسهر ﷺ به عهدهبیکی دهشتهکی فهرموو: (أفلق و آیهه) ^(۱) واته: پرزگاری بوو به سهری باروکی.

بهیههقی ووتیهتی: ئهو جوژه سویندانه له عهدهبهکانوه روی داوه، وهبه سهر زمانیان دا نهعات بهی مهبست. وه ئهوهی پشتگیری ئهو رایهی کردوهوه و وتیهتی: به راستی ئهوه وهلامیکی رازی کهه.

سویندی خوا به دروست کراوهکانی:

عهدهب زۆرگرینگی یان ئهدا بهو قسانهی لهسههتاوه به سویند دهستی پی نهکرد وگوییان بۆ شل نهکرد، چونکه رایان وابوو سویند خواردنی قسهکهه بهلگهیه لهسهه گرینگی ئهوشته که قسهکهه نهیهوی بیلیت، وه ئهو کهسه بۆیه سویند نهخوات بۆ تهئکیددی قسهکهی. وهلهسهه ئهوه قوربان هاتوه سویند به شتی زۆر نهخوات، لهوانه به قوربانی خۆی، وهك خوای گموره نهفهرمویت: ﴿ق والقران المجید﴾

وه به ههندی له دروست کراوهکانی خوا خۆی وهك: ﴿والشمس وضحها﴾ وه ﴿واللیل إذا یغشی. والنهار إذا تجلی﴾

ئهوهش لهبهر چهند هیکهمهتیکی زۆره له سویند پی خوراوه کهدا و ئهوشتهی سویندی لهسهه خوراوه، لهو هیکهمهتانه سهرنج پراکیشانه بۆشوتنی عیبهت وهرگرتن لهو شتانهی که سویندی پی خوراوه، وه پال پیتوه نانه بۆ بیر لیکردنهویان بۆ ئهوهی بگههه راستی.

(۱) أبوداود (۳۹۲).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

خوای گهوره سوئندی به قورئان خواردووہ بۆ دەرختنی ئهوی که ئه قورئانه قسهی خوایه به ههق وه ههموو هۆکانی بهختهوه‌ری به قورئانه‌ویه،

وه سوئندی به فریشته‌کان خواردووہ بۆ دەرختنی ئهوی که ئهوانیش بهندهی خوآن و مل کهچی فه‌رمانه‌کانی ئه‌ون و خوا نین تا په‌رسترتین.

وه سوئندی خواردووہ به خۆز و مانگ و ئه‌ستیره‌کان له‌بهر ئه‌وی که لگ و سودیان بۆئاده‌میزاد زۆره، وه گۆرانیان له شتویه‌که‌وه بۆ شتویه‌کی تر نیشانه‌یه له‌سهر ئه‌وی به‌دی هاتوون و دروست کراون. وه به‌لگهن له‌سهر ئه‌وی به‌دی‌هه‌تته‌رتک و دروست‌که‌رتکی دانایان هه‌یه، که‌واته ناییت کس له سوپاس گوزاری و روتیکردنی بی ناگا بیت.

وه سوئند ئه‌خوات به با، وه به‌طور، وه به‌قه‌لم، وه به‌ئاسمانی بورجدار چونکه ئه‌مانه ههموو نیشانه‌یه‌کن له نیشانه‌کانی خوا که پیوسته روی تی بکرتت به بیر و هۆش.

ئهما سوئند له‌سهرخو‌راوه‌که گرینگ ترینان ته‌نهایی خوایه. وه ناردنی پیغمبهره. ﷺ وه زیندو کردنه‌وی لاشه‌یه جارتکی تر. وه رۆژی دوابی‌یه. چونکه ئه‌وانه بناغه‌کانی ئایینن که پیوسته ره‌گ له‌ده‌رووندا دابکوتن.

وه سوئند به دروست کراوه‌کان تابه‌ته به‌خواه. به‌لام ئیتمی ئاده‌میزاد دروست نیه‌ به‌زمان سوئند به‌غه‌یری خوا و سیفته‌کانی بخۆین به‌و شتویه‌یهی له پیشه‌وه باس کرا.

مه‌رجی سوئند و روکن و کۆله‌که‌که‌ی:

مه‌رجه له سوئند خو‌اردندا ژیری و بلوغی و نیسلامه‌تی وتوانایی به‌جی هه‌تانی سوئنده‌که و نیختیار، چونکه نه‌گهر به زۆر سوئندی پی بخورت سوئنده‌که‌ی پینک نایه‌ت. وه روکنه‌که‌ی ئه‌و زاراویه که به‌کار هاتوه تیبیدا.

هوکی سوئند خو‌ادن:

هوکی سوئند خو‌اردن ئه‌ویه که سوئندخۆر ئه‌وی که سوئندی له‌سهر ده‌خوات به‌جی بینیت و بیکات، جا به‌وه ئه‌بێ به (بار) چاک، یان به‌جی نه‌هه‌تی به‌هوش سوئنده‌که‌ی ئه‌که‌وی و که‌فاره‌تی ئه‌که‌وتته‌ سه‌ر.

جزره کانی سوئند

سوئند نه کریت بستی به شهوه:

۱- سوئندی سمرزاری (الیمین اللغو).

۲- سوئندی پیک هاتوو (الیمین المنعقدة).

۳- سوئندی ماز نوقمکر (الیمین الغموس).

سوئندی سمرزاری و حوکمه کئی:

سوئندی سمرزاری سوئندی که مهبست تیدا سوئند خواردن نبی، وه ک توهی پیاو بلیت: به خوا ته خوی، یا به خوا ته خویتهوه، یا به خوا تهبی بییت، وه نو جزره سوئندانه که مهبستی توهنی به سوئند بخوات، کهواته له هله کانی دمه.

له عایشه دایکی موسولمانانوه خوا لی رازی بییت فرموویته: نم نایته: ﴿لایواخذکم الله باللغو فی ایمانکم﴾ واته: خوا له سر سوئندی سمرزاره کی لیتان ناگریت. هاتوته خوارهوه دهریاره ووتنی پیاو: نه به خوا، به لی به خوا، نه به خوا. بوخاری و موسلیم وجگه لهوانیش ریوایه تیان کردوه^(۱).

وه مالک ره جمعی خوی لی بییت، وه هروه ها حنه فی به کان وله یث و توعزاعی فرموویانه: سوئندی سمرزاره کی نو سوئندانن که سوئند بخوات له سر شتیک و ابزانی راسته، به لام به پیچوانموه بییت، توش له بستی هله دایه.

وه لای نه حمد ره جمعی خوی لی بییت: دوو ریوایه ت هدی وه دوو مزه به به که.

وه حوکمی نم سوئنده: توهیه که که فاره تی له سر نیه ولی ناگری.

۲- سوئندی پیکهاتوو حوکمه کئی:

سوئندی دامرزارو نو سوئندهیه که سوئند خور له سری به جهخت بییت و مهبستی سوئند خواردن بییت، وه نو سوئنده وه سوئندی هله سوئنده کی نیه که به سر دمه دی به پیی عورف و عادهت.

(۱) البخاری (۶۶۶۳).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه وتراوه: سوئندی پیک هاتوو نهویه که سوئند لیسر کارتیکی داهاتوو بخوریت که بکریت یا نهکریت.

حوکه کهشی نهویه: کهفارهت لیسر سوئندخۆر پیویست ئمییت کاتی سوئنده کهی بکویت. خوی گوره نهفمرموویت: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۲۵) واته:

خو سوئندی سر زاره کیتان لی ناگری، بهلام ئو سوئنده تان لی نهگری که به دل بتانویت، وه خوا لیبورده و بهسهبره.

وه ههروه ها فمرموویه تی: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْفَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (المائدة: ۸۹) واته:

خو سوئندی سرزاره کی تان لی ناگریت که مهبستان دامزرانی نیه، بهلام ئو سوئنده تان لی نهگری که به دل پینکتان هیتاییت، جا نهگر ئو سوئنده تان نمبرده سر ئو کهفاره ته کهی تیرکردنی ده ههژاره لهناوهندی ئو خواردنهی خوتان وکس وکارتان نهیخۆن یا پۆشاک پیدانیان یا نازادکردنی کۆیله یهک، همرکس ئهوانی نمبو ئهیی سی پۆژ به پۆژوو بیت، تا نهویه کهفاره تی سوئنده کانتان که خوارتان و شکانتان، وه سوئنده کانتان بیارتان، بو شتویه خوا حوکه کانی ناینه کهیتان بز روون نه کاتمه به ئومیدی ئهوی ستایشی خوا بکن.

سوئندی نوقمکمر و حوکه کهی:

وه ههروه ها به (صابرة) اش ناو ئه بریت.

ئویش ئو سوئنده درۆیه که مافی کسانیکه پی نه خوریت، یا ئو سوئنده یه مهبست تیردا گزی و ناپاکیه.

ئو سوئندهش تاوانیکه له تاوانه گوره کان-کهفاره تی تی دا نیه-چونکه زۆر لهوه گهوره تره که بریتی بدریت، وه پی ئه لاین: (غموس) چونکه خاوه نه کهی له ناگری جهه منمدا نوقم نه کات.

وه پیویسته تۆبهی لیسر بکریت و مافه کان بگپردیتمه بو خاوه نی نهگر بههۆی ئو سوئنده وه مافی تیندا خوراییت.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

خوای گموره نه فرموویت: ﴿ وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا
السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾ (النحل: ۹۴) واته:

سوینده کانتان مه که نه هویه بۆ ئه وهی فیل له یه کتر بکمن، ئه کاته له ناو بچن دوای ئه وهی که
دلنیا بوون، وه که سینک که پای هه لخلیسکی پاش جیگیر بوونی، وه چوژی ناخوژی بکمن ههر له
دنیا دا، به وهی بوونه هوی رتگری کردن له ئاینی خوا، وه له رۆژی دووایشدا سزای گموره تان بۆ
هه یه.

۱- ئه حمد رهزای خوای لی بیت، وه ئه بو شیخ نه گیتته وه له ئه بو هوره پیره وه که پیغمبهر ﷺ
فرموویته: (خمس لیس له ن کفارة: الشک بالله، و قتل النفس بغير حق، و بهت مؤمن، و یمن
صابرة یقطع بها مالاً بغير حق) ^(۱) واته:

پینج شت بریتیان بۆ ئه یه: هاوبهش بۆ خوادانان، کوشتنی کسینک به ناحق، وه درۆ
هه لبهستن به دم باوه ردارتک، وه سویندی ماژ ویرانکمر که مائی کسینکی تیندا بریت به ناحق.

۲- بوخاری له عبدالله ی کوری عمه وه رهزای خویان لی بیت نه گیتته وه: که پیغمبهر
ﷺ فرموویته: (الکبائر: الإشرک بالله، و عقوق الوالدين، و قتل النفس، و اليمين الغموس) ^(۲).
واته:

گوناهه گموره کان: هاوبهش بۆ خوا دانان، ئازاردانی دایک و باوک، کوشتنی کسینک به ناحق،
وه سویندی نوکمکر.

۳- ئه بوداود له عیمرانی کوری حوصه یه وه نه گیتته وه که پیغمبهر ﷺ فرموویته: (من
خلف علي يمين مصبورة كاذباً، فليتبوأ بوجهه مقعده من النار) ^(۳) واته:

هه رکس سویندی نوکمکر به درۆ بخوات، با خوژی به چاری خوژی جیگه له ناگردا بۆ خوژی
دابیت.

سویند به پیی عورف و نیاز دانه ریت:

سوینده کان له سر ئه عادهت و نه ریته دانه ریتن که خه لک له سری راهاتوون نه ک له سر ووتنی
قسه و رسته شرعی به کان. بۆ نمونه هه رکس سویند بخوات که گزشت نه خوات، که چی ماسی

(۱) أحمد (۳۶۲/۲) وأبو الشيخ كما في نيل الأوطار (۴۹۳/۵)

(۲) البخاري (۶۶۷۵) وأحمد (۲۰۱/۲) والنسائي (۸۹/۷).

(۳) أبوداود (۳۲۴۲) والحاكم (۲۹۴/۴).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

خوارد، سوئندی ناکوئیت. هرچهنده خوی گورهش به گوشت ناوی بردووه، مهگر نو کسه له نییتهی خویدا بووینت، یا به نهرتی نهتهوهکهی وشهی گوشت ماسیش بگریتموه.

وه هرکس سوئند لیسر شتیک بجات و به قسهیهکی تر بیشارتتموه نهوه نیازهکهی حساببه نکه زاراههکهی.

مهگر کسیتیکی تر لیسر شتیک سوئندی بدات، نو کاته لیسر نییتهی سوئندهدهرهکه دائنریت نکه لیسر نیهتی سوئند خویرهکه، وه گهونا سوئند خواردن سوودی ناییت بۆ حوکم کردن له نیوان یهکتردا.

نیمامی نهوهی دهفرموویت: سوئند لیسر نییتهی سوئند خویرهکهی له ههموو حالتتهکاندا، مهگر قازی یا جیگرهکهی سوئندی بدات لیسر دهعویهکه که بهرو رووی کراییت نو کاته سوئندهکهی لیسر نییتهی قازی یا جیگرهکهی نییتهی. وه شاردنهوه دروست نییه لیرهده بهلام له ههموو شیوهکانی ترده دروسته. وه سوئندهکهی ناکوئیت با بۆ شتیکی پوچهل، وحرامیش بیته.

بهلگهش لیسر نهوهی که بهپی نییتهی سوئند خویر دائنریت مهگر کسیتیکی تر سوئندی بدات، حمدیسهکهی نهبوداد و نیینوماجیهه که له سویدی کوری حهمنظهلهوه نهگیرنهوه فرموویتهی: رژیشتین نهمان رست بچین بۆ خزمهت پیغمبهر ﷺ وائیلی کوری حوجرمان لهگهل دا بوو، دوژمنیتیکی خوی گرتی، جا کۆمهلهکه لایان گران بوو سوئند بخۆن، بهلام من سوئندم خوارد که برای منه، نهوانیش بهره لایان کرد.

کاتی هاتینه خزمهت پیغمبهر ﷺ پیم راگهیانده که کۆمهلهکه نهیان ویرا سوئند بخۆن، بهلام من سوئندم خوارد که برامه. پیغمبهر ﷺ فرمووی: راستت کردوه موسلمان برای موسلمانه^(۱).

وه بهلگهش لیسر نهوهی بهپی نییتهی سوئند دهه دائنریت نهگر لیسر شتیک سوئند بدریت نهویه که

موسلیم نهبوداد و ترمذی نهگیرنهوه له نهبوهوره پیره که پیغمبهر ﷺ فرموویتهی: (الیمین علی نیه المستحلف)^(۲) واته: سوئندهکمت لیسر نو شیویه دائنریت که سوئند دهه کهمت باوهرت پین تهکات^(۱). وه لهروایهتیکی ترده: (یمینک علی مایصدقک علیه صاحبک).

(۱) أبوداود (۳۲۵۶) وابن ماجه (۲۱۱۹) وأحمد (۷۹/۴).

(۲) مسلم (۲۱/۱۶۵۳) وابن ماجه (۲۱۲۰).

سلام) ناشتی له نیسلامدا

به له بیرچوننوه یا ههله سوئند ناکوئیت:

ههركهس سوئندی خوارد لهسهر شتیک که نهیکات پاشان بیری نهبووکردی یا به ههله کردی نهوه نهو سوئنده ناکوئیت. بهپیی فرموده که پیغمبهر ﷺ که فرموریهتی: (إن الله تجاوز لی عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكروها علیه)^(۱).

واته: خوا له نهتموه کهم نهبورئ لهسی شتدا: شتیک بههله بییکات یا له بیری چوئیتتوه یا زۆری لی کرایتت لهسهری.

وه خوای گهوره نهفرموئیت: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ﴾ (الأحزاب/ ۵) واته: تاوانتان لهسهر نی به لهو شتانهدا که بههله کردوتانه.

سوئندی زۆر لی کراو ناسهپی:

پیویست نی به نهو سوئنده بیریتهسهر که زۆر لهپیاو کرایتت لهسهری، وه گوناهبار ناییت نهگهر سوئنده کهی بجات بهپیی حدیسه کهی پیتشو، چونکه زۆر لی کراو ئیراده و رستی لی سهندراره، و نهمانی ئیرادهش ته کلیف نهخات. ههر لهبهر نهوه سی پیتشوا نایینی به که بۆ نهوه چون که سوئندی زۆر لی کراو پینک نایهت، به پیتجهوانی نهبوحنیفهوه.

جیا کردنهوه له سوئندهدا:

ههركهس سوئند بجات بلیت: (إن شاء الله) واته: خوا بیهوی، نهوه جیای کردۆتوه و سوئندی ناکوئیت.

له نیبنوعومهره وه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرموریهتی: (من حلف علی یمن فقال: إن شاء الله. فلا حنث علیه) (رواه احمد و غیره وصححه ابن حبان)^(۳) واته:

ههركهس سوئندی خوارد لهسهر شتیک و وتی: نهگهر خوا بیهویت. سوئندی ناکوئیت.

(۱) أحمد (۲/۲۲۸) ومسلم (۱۶۵۳/۲۰) والترمذي (۱۳۵۴) وإبن ماجة (۲۱۲۱).

(۲) إبن ماجة (۲۰۵۴) وإبن حبان (۷۲۱۹) والدارقطني (۱۷۰/۴-۱۷۰) والطبراني في المعجم الصغير (۲۷۰/۱) والبيهقي (۷/۳۵۶) والحاكم (۲/۱۹۸).

(۳) أحمد (۲/۱۰) والترمذي (۱۵۳۲) والنسائي (۷/۲۵) وإبن ماجة (۱/۲۱۰۵).

دووباره کردنهوی سوتند:

نه گمر کسیک لمر شتیک چند جار سوتندی خوارده یا لمر کومه لیک شت، دووایی سوتنده کمی خست.

نمبوحنیغه و مالک و یه کی له ریوایته کانی نه محمد نمویه که: هر سوتندهی کفارتهی خوی لمره نمبی بیدات.

وه لای حنبه لی به کان: هر کس چند سوتندی کی کومت پیش کفارته دانی لمر یهک شت، تنها کفارته تیکی لمر نمیت، چونکه بریتین بز یهک ره گمز. به لام نه گمر هوی سوتنده کان جیاواز بو وهک فیهار و سوتند به خوا نموه دوو کفارتهی نه کموتته سر و ناچنه ناو یهک.

کفارتهی سوتند

(کفاره) وشمی مباله غه یه له (کفر) هوه وهر گیراوه، واته: داپوشین.

وه لیتره دا مبهست له کفارته نمو کرده وانیه که همدنیک گناه نمریتتوهو داینه پوشتی بز نموهی شوتنواربان نمیتی له دنیا و قیامتدا.

وه نموهی نمیتته کفارته و بریتی سوتنده دامرزراوه کان کاتی سوتند خوره که شکاندنی نمانن:

۱- همزار تیر کردن.

۲- جل و بهرگ دان به همزار.

۳- نازاد کردنی بنده.

لهو سی یانه یه کیکیان به ناره زوی خوی، جا هر کس نمو سی یانه نمتوانی با سی رز بپرژوو بیت.

وه نمو سی یانه یهک به دوی به کدا دانراوه له بچووکوه بز گموره، واته: همزار تیر کردن لای خواروه یانه و جل و بهرگان به همزار ناوه ندیانه و بنده نازاد کردن لای سمره یانه.

خوای گموره نه فرموت: ﴿ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ (المائدہ / ۸۹) واته: جا کفارتهی نم جوړه سوتنده، خوراک دان به ده همزاره له خوراکي پوژانه که به مال و مندالی خوتانی نمدن، یا پوژاکي نموان، یا نازاد کردنی کویله یهک، جا کسی که نموانی بز نه کرا، نمبی سی پوژو بپرژوو

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

بیټ، نهمه كهفارهتی سوئندهكانتانه نهگمر سوئندتان خواردو نعتان بردهسمر، وه سوئندی خوټان راگرن (و نهی شكینن) بهم جزره خوا حوكمهكانی دینهكهیتان بۆ روون نهكاتوه بهلكو سوپاسی خوا بهجی بهینن.

هیكمتی بریتی دان (كهفارهت):

سوئند خست پشیمان بوونوه و پهیمان نبرده سمره، جا كهفارهت پیوست كراوه بۆ قهرهبوو كردنی.

ههزار تیرکردن:

دهقیکی شرعی نههاتوه دهبارهی چندیتی خواردنهكه وجزرهكهی، بهلكو هرچی بووه به پیی عورف و عادهت دانراوه، كهواته تهبی نمو خواردنه دابنریت به پیی نمو چندیتری بهی كه نهیدا به خیزانی خۆی به زۆری. نه له لایهنی ژورر و كه لهكاتی بزمو جمونهكاندا دهست بلاوی تیا نهكریت، وه نه له لایهنی خوارووی كه هندی جار نهیدات به خار و خیزانی.

جا نهگمر خواردنی نمو كسه به زۆری له مالموه خواردنی گوشت و سموزه و نانی گهنم بیټ نمو دروست نیه لهوه كهمتر بدات له كهفارهتدا، واته: كهفارهتیک بدات ئهوانهی تیا دا نهیټ بهلكو ورنهی نمو و ژورتر لهوه دروسته. چونكه ورنهی ئهوانه به ناوهند دابنریت، وه لای ژوروی ناوهندیسه و زیادهشی لسمره، نهمش بهپیی جیاوازی كسهكان و ولات نهگۆریت.

نیمامی مالیک پای واپوو كه مشتێ دروسته بۆ شاری مدینه، فرموویتی: بهلام ولاتهكانی تر وهك تیمه ناژین پام وایه كه له ناوهندی نمو پیی ئهژین كهفارهت بدن، بهپیی فرموودهكهی خوی گموره: ﴿من اوسط ماتطمعون اهلیکم﴾ واته:

له ناوهندی نمو ئهیدهن به كس و كارتان.

وه زانایان مارجی ئهویان داناره كه تهبی نمو ده ههزاره موسلمان بن جگه له ئهبحهنیفه، كه به دروستی دانابوو بدریت به ههزارانی خهلكی (ذمة).

وه نهگمر نمو كسه ده پۆژ ههزاریکی تیرکرد، نهكهوتته بریتی ده ههزار لای ئهبحهنیفه، وه زانایانی تر نهئین: همر بریتی بهك ههزاره.

وه نمو كهفارهته لسمر كسیك پیوسته كه بتوانیت و له نهفهقهی خۆی و خیزانهكهی زیاد بیټ،

وه زانایان رادهی توانایان داناره به بوونی پهنجا درهم لای نمو كسه، وهك قمتاده وتویتی: وه به بیست درهم وهك نهخهعی وتویتی.

پوژسته کردنموه:

نعمیش جل و بهرگ پی دانه، وه هرچی لمبر بکرتت و پی پی بوتری پوژستمو جل و بهرگ دروسته، وه لایمی کمی نمویه که همزاران لمبری نهکن به عادهت، چونکه نایمه که به ناوهندوه نی بستوتموه، یا بهوه که خیزانه کی لمبری نهکن، کمواته کراسیتی ناودامان وشپروالتیک بمسه، وه همروهها عمبایهک یا پهشته مالتیک و کراسیتیک بمسه.

بهلام کلار، یا میزه، یا پیتلار، یا خاولی و دهسته سر دروست نین.

وه له حسمن وئینو سیرینموه که ووتویانه: نموی پیوسته دووکراس دووکراسه.

وه له سعدی کوری موسهیبموه: میزه رتک بیبستی به سریموه و عمبایهک بیثالیتی له خویوه دروسته.

وه له عطاء وطاوس و نهخعی بموه: کراسیتیک که هممو لهشی داپوژی دروسته، وه کو(ملحفة) پیخمو، وه یا هرچی به سرکراسدا ناودامان لمبر بکرتت.

وه له نینو عمبایهوه ﷺ: عمبایهک بز هر همزارتیک یا کراسیتی ناودامان.

مالک و نهحمد رهجمتی خویان لی بن ووتویانه: نمبی به هر همزارتیک شتیک بدرتت که دروست بی نوژی پیوه بکات، پیاو بیتت یا نافرته، هر یه کیان به گویره خوی.

نازادکردنی بنده:

واته نازادکردنی بنده و رزگارکردنی لمبندایمتی با بی باوریش بیتت به پی پی (اغلاق) رههایی نایمه که. لای نمبوحنیفه و نمبو پهور و نینو مونزیر.

بهلام جمماوه ری زانایان باورپان به مرج دانوه به هلگرتتی (مطلق) رهها له کفارتهی سوتندا بز سر (مقید) بستراوه له کفارتهی کوشتن و قیهاردا. چونکه نایمه که لوتندا نه فرموتت: ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ (النساء/ ۹۲) واته:

نازادکردنی گمردنی باوردارتیک له بمندایمتی.

بهروژوو پوون کاتی دهست کورتی:

وه هرکس دهسلاتی به کی لهو سیانمی نمبو پیوسته لمبری که سی پوژ بهروژوو بیتت، بهلام نه گمر به هوی نه خوشی و شتی واوه نهیتوانی بهروژوو بیتت نیازی بهروژوو بونی بیتت کاتی توانایی همبو، نه گمر هر نهیتوانی لی بوردنی خوا فراوانه.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه مەرج نەبە ئه‌وه سێ رۆژه له‌سه‌ریه‌ك بگه‌ڕیت. چونكه دروسته به‌سه‌ر یه‌كه‌وه به‌رۆژوو بیته، وه‌ك دروستیشه به‌ جیا جیا.

وه ئه‌وه‌ی هه‌مه‌ی فه‌یه‌كان و هه‌نبه‌لی یه‌كان باسی نه‌كهن له‌مەرجی له‌سه‌ریه‌ك به‌رۆژوو بوون پاست نەبە. چونكه قیرائەتێك له‌ قورئانیان كرده‌ۆته به‌لگه‌ كه‌ وشه‌ی (متتابعات) دیت له‌ نایه‌ته‌كه‌دا، ئه‌وه‌ش خۆیندنه‌وه‌یه‌کی (شاژ)ه‌و خۆیندنه‌وه‌ی (شاژ)یش ناوازه‌ ناكرتته‌ به‌لگه‌، چونكه‌ قورئان نەبە، وه‌ له‌و باره‌شه‌وه‌ فرموده‌یه‌کی صحیح نەبە كه‌ ئه‌وه‌ پروون بگاتمه‌وه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ ده‌ركردنی نرخه‌كه‌ی:

هەر سێ پێشموایه‌كان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ پێك كه‌وتوون كه‌ له‌بری كه‌فاره‌تی سویند ناییت نرخه‌ خواردنه‌كه‌ یا پۆشاكه‌كه‌ بدریت، به‌لام ئه‌بوجه‌نیفه‌ به‌ دروستی داناره‌ و پێی پێ داوه‌. كه‌فاره‌ت پێش سویند خستن یا دوای:

زانایان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ پێکن كه‌ بریتی به‌ سویندخستن نه‌یته‌ واجب ناییت، به‌لام جیاوازی یان هه‌یه‌له‌ پێش خستنی:

جهماره‌ری زانایان رایان وایه‌ كه‌ دروسته‌ پێش ئه‌وه‌ی سوینده‌كه‌ بگه‌ڕیت بریتی بدریت، وه‌ هه‌روه‌ها دواخستنی.

له‌ فرموده‌یه‌کی لای موسلیم و نه‌بو داود و ترمه‌ژی دا هاتوه‌: (من حلف علی یمین فرأی غیرها خیراً فمنها فلیکفر عن یمینه‌ ولیفعل)^(۱) واته‌: هه‌رکەس سویندی له‌سه‌ر شتێك خوارد و بۆی ده‌ركه‌وت شتیه‌كه‌ی تری پاست تره‌، با كه‌فاره‌تی سوینده‌كه‌ی بدات و ئه‌وه‌یان بگات كه‌ خیرتره‌.

له‌م فرموده‌یه‌دا دروستی پێش خستنی كه‌فاره‌ت به‌ سه‌ر سویندخستندا هه‌یه‌، جا نه‌گه‌ر كه‌فاره‌ته‌كه‌ی پێش سویندخستن خست ئه‌تێر ده‌ست كردن به‌و كاره‌ی سوینده‌كه‌ی پێ نه‌كه‌وی ده‌ست كردن به‌ گه‌ناه نەبە، چونكه‌ به‌ پێش خستنی كه‌فاره‌ته‌كه‌، سویند له‌سه‌ر خوراره‌كه‌ په‌وا نه‌یته‌،

وه‌ هه‌روه‌ها لای موسلیم فرموده‌ هه‌یه‌ كه‌ سوودی دوواخستنی كه‌فاره‌ته‌كه‌ی ده‌رده‌خات به‌پێی فرموده‌یه‌كه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ كه‌ فرموویه‌تی: (من حلف علی یمین فرأی غیرها خیراً منها فلیأتها، ولیکفر عن یمینه‌)^(۱). واته‌:

(۱) مسلم (۱۲/۱۶۵۰) و أبوداود (۲۳۷۸) و الترمذی (۱۵۳۰).

ههركمیس سوێندی خوارد لهسهر شتیك، پاشان بیینی جگه لهو خیرتره، با ئهویان بكات، ئینجا كهفارهتی سوێندهكهی بدات.

ئەوان ئەلێن: ههركمیس سوێند خستن پێش كهفارهت دان بخت دهستی به تاوان كردوه، وه لهوانهیه بمریت پێش ئهوی بتوانیت كهفارهتهكه بدات، وه لهوانهیه ئهوه بێت هیکمهتی رهنماییهكهی پینغمبهر ﷺ بۆ پێش خستنی كهفارهتهكه.

وه ئهبوحهئیفه رای وایه كه بریتی دان دروست نیه دوای سوێند كهوتن نهییت، چونكه پینوستكهوی كهفارهتهكهیه. وه ئهوی پینغمبهر ﷺ فرموویته: (فلیكفرعن یمینه ولیفعل الذی هوخیر).

واتاكهی: لای ئهبوحهئیفه ئهویه: ئهو كسه مهیستی بێت كهفارهت بدات. وهك فرموودهی خوای گهوره: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ (النحل: ۹۸) واته: نهگهر وستیست قورئان بخوێنی پهنا به خوابگره و بلی: (أعوذبالله من الشيطان الرجيم).

بهلام راییهكم پاست تره.

دروستی سوێندخستن لهبهر بهرژوهندی:

ئەسل و بنههات ئهویه كه سوێندخۆر سوێندهكهی پپارتزی.

وه دروسته بۆی له بردنسهوی پشیمان بیهتهوه نهگهر بهرژوهندییهکی پسهندی تیندا بیهت.

خوای گهوره نهفرموویت: ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّعُوا بَيْنَ النَّاسِ﴾ (البقرة: ۲۲۴) واته: سوێند خواردن به خوامهكهنه بهریست بۆكردنی کاری چاك و سیلی پهحم و خۆبارتزی و رێك خستنی خهلك، پاشان بهلگه بهیهتنهوه كه سوێندتان به خوا خواردوه. بهلكو سوێند خۆر ئهبی له سوێندهكهی لابدات و كردهوه چاكهكان بكات و كهفارهت بدات له بریتی سوێندهكهی، وه ناشی ئهوه بكات به عادهت و خو.

وه ههروهها خوای گهوره نهفرموویت: ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحَلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾ (التحریم: ۲) واته: خوا بۆی دانان پهواكردنی خستنی سوێندهكانتان به دانی كهفارهت.

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

نه‌حمد و بوخاری و موسلیم نه‌گیرنمه که پیغمبهر ﷺ فرموویته: (إذحلفت علي بين فرأيت غيرها خيراً منها، فأت الذي هو خير، وكفر عن يمينك)^(۱) واته: نه‌گهر سوئندت لاسر کارنک خوارد و بینیت کارنکی تر خیرتره لهوه، نهوه کاره خیرتره که بیان بکه و که‌فاره‌تی سوئنده‌که‌ت بده.

جۆره‌کانی سوئند به‌په‌ی سوئند لاسر خوراوه‌که:

لاسر نهوه ئه‌توانریت سوئند دابش بکرت به‌گۆره‌ی سوئند لاسر خوراوه‌که بهم به‌شانه‌ی خوراوه:

۱- سوئند‌خواردن لاسر کردنی کاری پتویست یا وازه‌ینان له کاری حرام، نهم جۆره سوئندانه حرامه‌ خستنیان، چونکه ته‌تکیده لاسر نه‌وکارانه‌ی خوا داویتی به‌سر به‌نده‌کانی خۆیدا.

۲- سوئند‌خواردن لاسر نه‌کردنی کاری پتویست و کردنی کاری حرام، نهمه‌یان پتویسته سوئنده‌که بخیرت، چونکه سوئندی لاسر کردنی سه‌رپه‌چی کردنی خوا خواردووه وه ئه‌بێ که‌فاره‌تیش بدات.

۳- سوئند‌خواردن لاسر کردنی کاری ره‌وا یاواز لی هینانی نهمه‌ش که‌راهه‌تی هه‌یه خستنی وه بردنه‌ سه‌ری چاکه‌یه.

۴- سوئند‌خواردن لاسر نه‌کردنی کاری (مندوب) چاک و کردنی کاری (مکروه) ناره‌وا. لیره‌دا سوئند‌خستن چاکه، وه بردنه‌سه‌ری که‌راهه‌تی هه‌یه، وه که‌فاره‌تیش پتویسته.

۵- سوئند‌خواردن لاسر کردنی کاری (مندوب) چاک و وازه‌ینان له‌کاری (مکروه) ناره‌وا، نهمانه خوا په‌ره‌ستین، جا بردنه‌ سه‌ری چاکه و خستنی خراپه، (مه‌کروهه).

نەزەر (نۆز)

واتاکه‌ی:

داسه‌پاندنی خوا په‌رسته‌یه‌که به‌ سه‌ر خۆدابه‌ی نه‌وه‌ی له‌ بنه‌مای شمرع دا پتویست بیته به‌ زاراوه‌یه‌که که هه‌ست به‌وه بکات، وه‌که نه‌وه‌ی بلیت: بۆ خوا لاسه‌رم نه‌زەر بیته نه‌وه‌نده‌ پاره بکه‌مه خیر، یا نه‌وه‌نده‌م دینه‌ره خیر بیته، یا بلیت: نه‌گهر نه‌وه‌ خۆشهم خوا چاکه کرده‌وه سی رۆژ به‌ره‌زوو نه‌م، وه له‌و شتوانه.

(۱) أحمد (۶۱/۵) و البخاری (۶۶۲۲) و مسلم (۱۹/۱۶۵۲).

ناشتی له نیسلامدا

وه نمو نمره له بالفی ژیری خاوهن ئیختیار نمیتت دروست نیره با بی باوهریش بیت.

نغز خواپهرستی به کی دیرینه به:

خوای گهوره باسی دایکی مدیره مان بۆ نه گهریتومه که نمو منالهی له زگیا بوو نغزی کرد بۆ خوا، نه فرموی: ﴿إِذْ قَالَتْ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (آل عمران: ۳۵) واته: باس بکه -ئی محمد- کاتیک ژنه که عیمران وتی: پهروه دگار من نمو مندالهی له زگمایه ئیکم به نغز خالیس بۆ تو، تا خزمستی خانهی تو بکات، جا لیم وه برگه چونکه تو پارانهوی بنده کانت ئیستی و زانای به مبهستیان.

وه خوا خۆی فرمانی دا به مدیره نغز بکات فرموی: ﴿فَأَمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا﴾ واته: کاتی مرئیتکت بینی هات بۆ لات پی پی بلی من بۆ خوا میهره بان رۆژوم له سهر خۆم نغز کردوه، جا نهمرۆ قسه له گهل هیچ ناده میزادیتکدا ناکم.

نغز له سرده می (جاهلیة) نه فامیدا:

وه خوا گهوره باسی ناده میزادی سرده می نه فامی نه کات که چی بان نه کرده نغز بۆ خواکانیان بۆ نهوی لیان نزیک بینمه، وه داوای نهویان لی نه کردن که لای خوا تکایان بۆ بکن و له خویان نزیک بکنمه، نه فرمویت: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ (الأنعام: ۱۳۶) واته: وه مشرکه که کان به شیکیان لهوی خوا دروستی کردوه له کشتوکان و بهرو بوم و ناژهل دانا بۆ خواو به شیکیش بۆ بهتکانیان، جا له بهشی به کهمدا به درۆی خویان وتیان: نه بهشی خویه، وه له بهشی دوه مدا وتیان: نه بهشی مشرکه که گمانه له بهتکان، جا نهوی که تابهت بوو به مشرکه که کانیان سرفیان نه ته کرد لهو ریگیانمدا که بهش که خویان تیدا سرف نه کردو بۆ خویان دانا بوو، به لکو گرینگی بان نندا به ناگاداری کردنی و سرف کردنی بۆ خزمه تچی به کانی بتخانمو سرف پینی قوریانی به کانیان. به لام نهوی بۆ خوا دایان نابوو نه گهی به مشرکه که کانیان. چ خراب داوهری بان نه کرد.

دانانی نغز له یاسای نیسلامدا:

نغز به پی قورثان و سونمت (مشروع) و دانراوه، خوای گهوره له قورثاندا نه فرمویت: ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهَا﴾ (البقرة: ۲۷۰) واته: چیتان کردوه به خیر یا نغزتان کردوه و به جیتان هیناره خوا ناگاداره پی.

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

وه ههروه‌ها فرموویتی: ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ (الحج: ۲۹) واته: پاشان با حاجی‌یه‌کان ئه‌وی ماوه‌تموه له‌خوا په‌رستی و قوریانی ته‌واوی بکمن به ده‌چوونیان له نیحرامه‌که‌یان، نه‌ریش به‌وی چلک و په‌لۆخی له خزیان بکهنه‌وه و نه‌زره‌کانیان به جی‌به‌یتن و به چواره‌ه‌وری که‌عبه‌دا بسورینه‌وه و گه‌واف بکمن.

وه نه‌فرموویت: ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ (الدهر: ۷) واته:

نه‌زره‌که‌یان ئه‌بهنه‌ سه‌ر و ئه‌ترسن له‌و رۆژه‌ی که‌ شه‌ره‌که‌ی هه‌موو لایه‌ک نه‌گه‌رتمه‌وه^(۱).

وه له سونه‌تدا هاتوه‌وه پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرموویتی: (من نذر أن يطيع الله فليطعه، ومن نذر أن يعصيه فلا يعصه) (رواه البخاري ومسلم عن عائشة)^(۲) واته: هه‌رکس نه‌زری کردوه مه‌ل که‌چی فرمانه‌کانی خواییت با مه‌ل که‌چی فرمانه‌کانی بیته، وه هه‌رکس نه‌زری کردوه سه‌رپه‌یچی فرمانه‌کانی خوا بکات با سه‌رپه‌یچی نه‌کات.

وه نیسلام هه‌رچه‌نده نه‌زری کردنی به‌شیتیکی (مشروع) دانه‌وه به‌لام به‌په‌سندی دانه‌واره.

له ئیبنو عومره‌وه خوایان لی‌ رازی بیته نه‌گه‌رتمه‌وه که‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌زری کردنی قه‌ده‌غه نه‌کرد و ئه‌ی فرموو: (انه لا یأتی بخیر، وانما یُسْتَخْرَجُ به من البخیل) (رواه البخاري ومسلم)^(۳). واته: نه‌زری کردنی خه‌یر ناهه‌یتیت به‌لکو شیتیک له ده‌ستی به‌خه‌یل ده‌رئه‌هه‌یتری.

نه‌زری که‌ی دروسته و که‌ی دروست نه‌یه:

نه‌زری دروسته کاتی‌ بۆ کردنی خوا په‌رستی‌یه‌ک و خۆزریک کردنه‌وه بیته له خواوه، وه په‌تیره‌سته به‌رسته سه‌ر.

به‌لام کاتی‌ نه‌زری که‌ بۆ سه‌رپه‌یچی کردنی فرمانی خوا بیته دروست نه‌یه و په‌ینک نایه‌ت.

وه‌ک نه‌زری کردنی له‌سه‌ر گۆر و نه‌زری کردنی له‌سه‌ر گونا‌هه‌باران، وه‌ک ئه‌وی نه‌زری بکات عاره‌ق بخواته‌وه، یا که‌سیتیک بکوژیت، یا واز له نوێژ به‌یتنی، یا تازاری دایک و باوکی به‌دات.

(۱) له قه‌تاده‌وه هاتوه‌وه له‌باره‌ی ئه‌م نایه‌تمه‌وه فرموویتی: نه‌وان نه‌زریان نه‌کرد که‌ تاعه‌تی خوا بکمن له نوێژ و پۆژو و زه‌کات و جه‌ج و عه‌مه‌یه و ئه‌و شتانه‌ی که‌ له سه‌ریان فه‌رز کرابوو، جا خوای گه‌وره به (أبرار) ناوی به‌ردن. (طبرانی) ته‌خه‌ریکی کردوه به سه‌نه‌دیکه‌ی سه‌حیح.

(۲) البخاري (۶۶۹۳) ومسلم (۴/۱۶۳۹).

(۳) أحمد (۲۴۷/۶) وأبوداود (۳۲۹۸) والترمذی (۱۵۲۴) والنسائي (۲۶/۷) وابن ماجه (۲۱۲۵).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

جا نه گهر ئهم جوړه نغزانه کران ناییت برینه سر به لکو حرام ناییت لسمری شتیک لوانه بکات وه کهفاره تیشی نایته سر، چونکه نغزه کهی پیک نه هاتروه به فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرموده ی: (لانذر فی معصية) ^(۱) (رواه مسلم من حدیث عمران بن حصین) واته: بز سر پیچی کردنی خوا نغز کردن نیریه.

وه وتراوه: کهفاره تی لسمر پیوست نسی بز تمی کردنی که جازیکی تر شتی وا نه کاته نغز لسمر خوی.

نغزی (مباح) رهوا :

له پیشوه باسماں کرد نغز درسته نه گهر بز نریک بوونوه بیت له خواوه، وه دروست نیریه نه گهر بز سر پیچی کردنی فرمانی خوا بیت.

به لام نغزی رهوا وهک نوهی بلیت: نغز بیت لسمرم بز خوا سواری نو شمعنده فوره بیم، یا نو جله لمبرکم، جماوه ری زانایان و تویانه: نوانه نغز نین، و هیچ ناکوتته سمری.

نیمامی نه حمد ره حممتی خوی لسمر بیت نه گهر پیغمبر ﷺ ووتاری ندها سهیری کرد پیاوکی عده بی ده شته کی لمبر خوره که راه ستاوه، پیوی فرمود: نوه چیته؟ ووتی: نغزم کردوه لمبر خوره که بم همتا پیغمبر ﷺ له ووتار ناییتوه، پیغمبر ﷺ فرمودی: (لیس هذا بنذر، إنما النذر فیما ابتغی به وجه الله) ^(۲) واته: نوه نغز نیریه، نغز نوهیه بز رهزامندی خوا بکرت.

نه حمد و تویته: نو جوړه نغزانه پیک دین، به لام نغز که نارغزی خویته نایاته سر یا وازی لی نهینتی وه بریتی نه کوتته سر نه گهر نیکات.

خاوهنی (الروضه الندیة) نو قسه یی پیش خستوه و تویته: نغزی رهوا پیک دیت و پیوی نغوتری نغز و نه چیته ناو نو شته گشتی رانی که فرمانی بردنه سریان ههیه. وه نوهی نغز داود گهر پیویمتی یوه پشتگیری نمه نه کات که: (نافره تیک ووتی: نغی نیراوی خوا من نغزم کردوه نه گهر به سلامتی لم جنگدا بگهر پیتموه له پشت سرتوه دهف لیده م) پیغمبر ﷺ پیوی فرمود: (أوفی بنذرک) ^(۳) واته: نغزه کت بیره سر.

(۱) البخاری (۶۶۹۳) و مسلم (۴/۱۶۳۹).

(۲) ابوداود (۳۳۱۲).

(۳) احمد (۲/۲۰۰).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

وه لیدانی دوف نه گمر رهوا نعییت کهراهدتی هدیبه یا زۆر کهراهدتی هدیبه و به هیچ شیوه یهك نزیك بوونوه نییه له خواوه، جا نه گمر رهوا بییت نموه بهلگه یه که نعییت کاری رهوا بیریته سمر، بهلام نه گمر مهکروه بییت وری پی درا بییت بیریته سمر نعییته بهلگه یه نموه کاری رهوا له پیش تره به جی بهیتریت.

نغزی به مخرج و بی مخرج:

نغز جاری وا هدیبه مخرجی له گهلدا نعییت، وه جاری وا هدیبه بی مخرج نعییت.

یه که میان: کردنی چاکه یه که لیسر خزی واجبی بکات کاتی خوا نیعمتیکی پی به خشی یا به لایه کی لیسر لابات.

وهك نموه بلیت: نه گمر خوا نه خۆشه کم چاک بکاتمه سی ههژار تیر نه کم، یا بلیت: نه گمر خوا نموه بۆ جیبه جی بکات نموه لیسر نغز بییت، نم جوړه نغزانه نعییت بیریته سمر کاتی گهیشتن به داواکه به دیهات.

دوهوم: نغزی (مطلق) ره هایه: نغزیه شتیك لیسر خزی دابنییت بی نموه بی بهستی به هیچمه، وهك نموه بلیت: نغز بییت لیسرم دوو رکات نویتز بکم بۆ خوا، نم جوړانمش نغز بیریته سمر و وه فایان پی بکرت. چونکه نه چیتته ناو فرموده ی پیغمبره ﷺ که فرموده تی: (من نذر أن یطیع الله فلیطعه)^(۱) واته:

همرکس نغزی کرد که تاغمتی خوا بکات با تاغته که بیاته سمر.

نغز کردن بۆ مردوو:

له کتیبی حنه فییه کانداهاتوه: نم نغزانمی بۆ مردوو نه کرت له لایمن بهشی زوری خه لکی عواممه، وه نموه نغز بییت بۆ سمر گۆری پیاوچاکان له پول و پاره ومۆم و رۆن و نغو جوړه شتانه بۆ نزیك بوونوه لیان، وهك نموه بلیت: نمی گورهم فلان کس، نه گمر کسه نادیاره کم بگرتتوه یا فلانه نه خۆشم چاک بیتموه یا پیوستی به کم جی به جی بییت، نمونده پاره یا خواردن یا مۆم یا رۆن خیر بییت بۆت. نم کاره به نیجماعی هممو زانایان پوچه له وله چند روویه کهوه حرامه:

(۱) أحمد (۴۱/۶) و البخاری (۶۶۹۶) و ابوداود (۳۲۸۹) و الترمذی (۱۵۲۶) و النسائی (۱۷/۷) و ابن ماجه (۲۱۲۶).

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

۱- نو کاره نمرکردنه بۆ مهخلوقی خوا، وه نمرکردنیش بۆ دروست کراوانی خوا دروست نیه، چونکه نمر عیبادهته، عیبادهتیش بۆ خوا نهییت ناییت.

۲- نهوی نمرهکهی بۆ نهکریت مردووه، مردوش خاوهنی هیچ نیه.

۳- جا نهگمر نو کهسه وابزانیت که نو مردووه کار وفرمانی به دهسته نهوه نو بیرو باوهری کوفره پهنا به خوا.

مهگمر نو کهسه بلیت: نهی خاویه لهسرم نمر بیته نهگمر نهخۆشهکمهت چاک کردمهوه یا کهسه نادیارهکمهت بۆ هینامهوه یا نو پیوستیهمهت بۆ بهجی هینام، نو کۆمهله ههژاره تیر نهکم که لهبردهم دهراگی فلانه پیاوچاکن، یا حسیریک نهکرم بۆ مزگوت، یا نهوت بۆ چراکانی، یا نهونده پاره نهدهم بموکسهی خزمهتی نهکات، وه رتهی نو جوژه شتانه که خیری بۆ ههژاران تیدایه و نمریشه بۆ خوی گهوره، وه ناوهینانی پیاو چاکهکش لهبر نهوه بیته که شوینی سرف کردنی نمرهکه بیته بۆ نهوانی که شایستمن و دانیشتون لهبر دهراگاکدا یا لهبر دهراگی مزگوتدا. نهوه بهو جوژه دروسته. وه دروست نیه بدریت به دهولهمهند و دهسهلتدار، یا به کهسیک پله و پایهی له کۆمهله ههبیته، یا پله و پایهی زانیاری ههبیته به مرجی ههژار نهیته. وه له شرعدا نهچسپاوه دروست بیته بدریت به دهولهمهند.

نمری خوا پهرهستی له شوینیکی دیاری کراوا:

نهگمر کهسیک لهسرخوی نمرکرد له شوینیکی دیاری کراوا نوژیکات یا بهروژوو بیته، یا قورنان بخوینیته، یا ئیعتیکاف بکات، نهوه نهگمر نو شوینه له شرعدا چاکیتی تایهتی ههبو وهک نوژیکردن له سی مزگوتهکاندا. مزگوتی حرام و مزگوتی پینهمبهر ﷺ وه مزگوتی قودس، نهبی نو نمره وهفای پی بکریته، نهگینا نو نمره دانناوه که خوا فرمانی داوه بهبرده سهری.

وه شافیعی بهکان وتوریانه:

نهگمر کهسیک نمر بکات شتیک بکات به خیر و بیدات به خهلکی شارتکی دیاری کراو لهسهری پیوسته وهفای پی بکات، وه نهگمر لهسرخوی نمر بکات له شارتکدا بهروژوو بیته، نهبی نو نمره بهجی بگهینهیته، چونکه خواپهرهستییه، وه نهگمر شوینی نمرهکهی داننابو له شاره دیاری کراوه که بۆی ههیه له شوینیکی تریشدا بیته هه بهروژوو بیته.

وه نهگمر نمری کرد له شارتکدا نوژی بکات و شوینی بۆ دیاری نهکرد، نوژهکهی له شوینیکی تردا بکات، لهبر نهوی جیاوازی نیه له گهل شوینهکانی تردا، جگه له مزگوتی حرام

(سلام) ناشتی له نیسلامدا

واته: حرم هه مووی، وه مزگوتی مدینه و مزگوتی نه قسا، نه گمر نغزی کرد له یه کئی لم سئ مزگوتدا نوژ بکات، نهوه له بمر گوره یی و فه چلی نهو شوتنه پیتوست ده بیت، به پی ی فرموده که پیغمبر ﷺ که فرموویته: (لاتشد الرجال إلا إلی ثلاثة مساجد: المسجد الحرام ومسجدی هذا والمسجد الأقصى)^(۱). واته: بنو بارگه ناینچرتنهوه بئ سئ مزگوت نه بیت: مزگوتی حرام ونه مزگوتی من و مزگوتی نه قسا.

وه به لگه یه کی نه قلی بان هیناوه تهوه له سمر دیاری کردنی شوتنی خیر کردن به نغز. نهویش نهوه یه که: عمیری کوری شوعه یب له باوکی یهوه له باپه یهوه نه گیتنهوه: که نافر تینک هاته خدمت پیغمبر ﷺ ووتی: نهی نیراوی خوا، من نغزم کردوه نهوه و نهوه سهریم لهو شوتنه دا که خه لکی جاهیلی لی بان سهر نه بری، فرمووی: بئ بت؟ ووتی: نهو، فرمووی: نغزه کهت بهر سهر^(۲).

وه حنه فی به کان ووتیانه: که سیک بلیت: نغز بیت بئ خوا دوو رکات نوژ له فلانه شوتندا بکم یا خیر بکم به هژارانی فلانه شار، دروسته له شوتنیکی تر به جی بان بهیتی، لای نهو حنیفه و همدوو هاره له که ی چونکه مبهست له نغز نزیک بوونهوه یه له خواوه و هیچ په یه ونه دی به کی بهو شوتنهوه نی به.

وه نه گمر نغزی کرد دوو رکات نوژ له مزگوتی حرامدا بکات نه گمر له شوتنیکی تر کردی که لهو شوتنه ریزی که متر بوو، یا خود ریزی نه بوو لای نهوان دروسته، چونکه مبهست نزیک بوونهوه یه له خواوه، نهوهش لههر شوتنیکیدا بیت پیک دیت.

نغز کردن بئ شیتخیکی دیاری کراو:

وه هر کهس نغز بکات بئ شیتخیکی دیاری کراو، نه گمر نهو شیتخه زیندو بوو مبهستی نغز که ره که نهوه بوو خیری پی بکات له بمر دهست کورتی شیتخه که له ژباندا نهو نغزه دروسته، وه نهوه له بهشی چاکه کردنه له نایینی نیسلام که هانی خه لکی داوه له سمر کردنی.

به لأم نه گمر مرد بیت و مبهستی نغز که ره که په نا پی بردنی بیت و داوای به جی هینانی پیتوستی لی بکات، نهوه نغزه که ی نغزی سهریتیچی فرمانی خوایه و ناییت به جی بهیندریت.

که سیک رآژوو نغز بکات و توانای گرتنی نه بیت:

(۱) البخاری (۱۱۸۹) و مسلم (۵۱۱/۱۳۹۷).

(۲) أبوداود (۳۳۱۲).

(سلام) ناشتی له ئیسلامدا

كەسێك پۆژووی مشروعی لیسەر خۆی نەزر كردوو نەیتوانی لەبەر پیری یا لەبەر بوونی نەخۆشی بەك كە ئومیدی چاك بوونەوی لی نەنەكرا . . . بۆی هەیه نەبگرت و كەفارهتی سوتند بدات، یا له جیاتی هەر پۆژێك هەژارێك تیریكات.

سوتند خواردن لیسەر ئەوی كە هەموو مالهەكەي خیر بیت:

هەر كەس سوتند بخوات هەرچی مالهێكی هەیه بێكات بەخیر یا بلتیت: چی مالم هەیه بۆ پێگای خوا بیت، ئەو نەزری (لجاج) پێ داگرتنە، ئەبێ كەفارهتی سوتندەكە بدات، نەك مالهەكەي بدات بە خیر، وە شافیعی لیسەر ئەو رایەیه.

وە مالهێك و تریهتی: ئەبێ سێدەكی مالهەكەي بكات بە خیر،

ئەبوحەنیفە و تریهتی: ئەبێ هەرچی زەكاتی لیسەر بیت لەمالهەكەي بگرت بە خیر، و ئەوی زەكاتی ناكۆتتە سەر وەك خانوو و و لاغ و ئەو جۆره شتانه ئەمینیتهوه.

كەفارهتی نەزر:

ئەگەر نەزر كەر نەزەرەكەي جیبەجی نەكرد یان پەشیمان بۆه ئەبێ كەفارهتی سوتند بدات.

عوقبەي كوری عامر ئەگێرتتەوه كە پێغمبەر ﷺ فرمویهتی: (كفارة النذر إذا لم یسم كفارة یمن) رواه ابن ماجة والترمذي وقال: حسن صحیح غریب^(١). واتە: كەفارهتی نەزر ئەگەر ناوی نەهێتارابوو كەفارهتی سوتندە.

كەسێك بگرت و نەزری پۆژووی لیسەر بیت:

ئەبوحەنیفە ئەگێرتتەوه: كە ئافرهتێك پرسیاری كرد له پێغمبەر ﷺ ووتی: داێكم مردوو، وە پۆژووی نەزری لیسەر بوو پیش ئەوی پۆژوو كەي بگرت كۆچی داوی كرد. پێغمبەر ﷺ فرموی: (لیصم عنها الولي)^(٢) واتە: با سەرپرشتی كەرەكەي له جیاتی بەرژوو بیت.

(١) الترمذي (١٥٢٨) وابن ماجة (٢١٢٧).

(٢) ابن ماجة (٢١٣٣).

کرین و فرشتن (البیع)

زوو چون به پیر پیداکردنی رۆزی یهوه:

ترمژی نهگیتیموه له سهخری غامدی یهوه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (اللهم بارک لأمّتی فی بکورها) واته:

خوایه نهو کار و فرمانی که نۆمهتم سهر له بهیانی زوو ههولی بۆ ئهدات، پیرۆز و پرفهری بکهیت. وه وتویتی: نهگهر یهکینک یا سوپایهکی بناردایه بهیانی زوو رهوانی نهکرد، وه سهخر خۆی پیارتکی بازرگان بوو که کهل رهلی بناردایه بهیانی زوو رهوانی نهکرد، نیتر خوا دهولمهندی کردبوو سامانیکی زۆری پی دابوو^(۱).

کاسبی ههتالان:

(۱) أبوداود (۲۶۰۶) والترمذی (۱۲۱۲) والنسانی فی الکبری (۸۸۳۳) وابن ماجه (۲۲۳۶) وابن حبان (۲۷۳۵).

له عدلی یهوه ﷺ که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (إن الله تعالى يحب أن يرى عبده يسعى في طلب الحلال) رواه الطبراني والديلمي^(۲) واته: خوا پی پی خوشه که بهندهکانی بیینی ههولی پیداکردنی ماتی ههتالان نهدهن.

وه له مالکی کوری نههسوه ﷺ که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (طلب الحلال واجب على كل مسلم) (رواه الطبراني)^(۳) قال المنذري: وإسناده حسن إن شاء الله. واته: ههول دان بۆ پیداکردنی ماتی ههتالان پیتویستی سهرشانی ههموو موسلمانیکه.

وه لهرافعی کوری خهدیجهوه هاتوه که پرسیار کرا: نهی نیتراوی خوا، چ کاسبی یهک ههتالان ترو بهره کفتی زیاتره؟ فرمووی: (عَمَلُ الْمَرْءِ بِيَدِهِ، وَكُلُّ بَيْعٍ مَجْرور) (رواه أحمد والبخاري و رواه الطبراني

(۲) إتحاف السادة (۴۶۵/۵) والتذكرة (۱۳۳) والأسرار المرفوعة (۱۲۸).

(۳) مجمع الزوائد (۲۹۱/۱۰).

کَرین و فرۆشتن (البیع)

عن ابن عمر بسند رواه ثقات^(۱) واته: کارتک که ناده میزاد به دهستی خۆی بیكات و همموو کرین و فرۆشتنیک که حهرام و فیتل کردنی تیا نه بیئت.

زانیشی هوکمه کانی کرین و فرۆشتن پیوسته:

پیوسته لسه همموو نمو که سانهی دهست نه کهن به کاسبی که زانیاریان هه بیئت بهو هوکمانهی که کاسبی به که بیان دروست نه کات و تیکي نهدات بۆ نهوی مامه له که بیان دروست بیئت، وه هه لسه هوکتیان دووریئت له خراپه.

نه گپرنهوه که عومر رضی الله عنه له بازاردا نه سوپرایهوه به سهر بازارگانه کانهوه هه نهدیکانی بهر شولک نهداو نهی فرموو: لم بازارهی نيمدا که سیک زانا نه بیئت به مامه له کردن با کرین و فرۆشتن نه کات، نه گینا نه بیئت سوو خۆر بیهوی یا نه یهوی،

وه بهشی زۆری موسلمانان نیستا فیربونی مامه له کردنیان پشت گوئی خستوه، وه لم لای نهوه بی ناگان وه وایان لی هاتوه، گوئی ناده نه حهرام خواردن، و قازانجه که بیان هه چهند زۆر بیئت پیریان باشه، نه ممش هه له یه کی گهوره به پیوسته همموو نمو که سانه خۆیانی لی بپارتزن که خهریکی کرین و فرۆشتن. بۆ نهوی حه لال و حهرامیان بۆ له یه که جیا بکرتنهوه و کاسبی به که بیان حه لال بیئت و دووریئت له گومان به پیری توانا.

پیغه مبهر رضی الله عنه فرمووه تی: (طلب العلم فريضة علي كل مسلم ومسلمة)^(۲) واته: هه ولی فیربون فرۆزته که لسه رشانی همموو موسلمانیکي نیر و می.

جا که واته نمو که سانهی نه یانهوی حه لال خۆر بن و رۆزی خاوتن به دهست بیئن، وه بینه جوی متمانهی خه لکی با ناگایان لم مه سه له یه هه بیئت.

له نوعمان کوری به شیروه هاتوه که پیغه مبهر رضی الله عنه فرمووه تی: (الحلال بَيْنَ، والحرامُ بَيْنَ، وبينهما أمور مشتبّهة، فمن ترك ما يُشبهه عليه من الإثم كان لما استبان أترك، ومن اجترأ على ما يُشك فيه من الإثم أو شك أن يواقع ما استبان. والمعاصي حُمى الله، من يرتع حول الحمى يوشك أن يواقع). (رواه البخاري ومسلم)^(۳) واته:

(۱) أحمد (۱۴۱/۴) وجمع الزوائد (۱۰/۴) من حدیث رافع، وجمع الزوائد (۶۱/۴) من حدیث ابن عمر.

(۲) ابن ماجه (۲۲۴).

(۳) البخاري (۵۲) و مسلم (۱۵۹۹).

کَرینِ فرۆشتن (البیع)

حَدَّثَنَا نَاشِكْرَايَه وَحَمْرَامُ نَاشِكْرَايَه، وَه لَه نِيَوَانُ نَمُو دَوَوَانَهْدَا چَهَنْد شَتَانِيَتِكْ هَمَنْ (مَشْتَبَه) ن وَگُوْمَانِيَان لَهْسِرَه، جَا هَمْرَكَمَس وَاز لَمُو شَتَانَه بَهِيْتِيْ كَه گُوْمَانِي گُوْنَاهِي لِيْ دَه كَرِيْ نَمُو لَمُو شَتَانَهْدَا كَه گُوْنَاهِيَان نَاشِكْرَايَه بَاشْتَر خُوِيْ دَه پَارِيْتِيْ، وَه هَمْرَكَمَس جُوْرْنَهْتِي هَمِيْت كَه بَجِيْت بَه لَآي نَمَوَانَهْدَا كَه گُوْمَانِي گُوْنَاهِي لِيْ نَه كَرِيْ نَزِيَكَه بَكَمُوِيْتَه نَمَوَانَهْمُوَه كَه حَمْرَامِيَان دِيَارَه، وَه حَمْرَامَه كَان سَنُوْرِي خَوَان، هَمْرَكَمَس بَه دَهْوَرِي سَنُوْرِدَا نَاژَهْلْ بَلْمُوَه پَرِيْنِيْ نَزِيَكَه تِيْ بَكَمُوِيْت.

ماناي (بيع):

(بيع) ماناكي له لَوَغَهْتَدَا: نَالُوْگُوْر كَرْدَنَه بَه گَشْتِي.

وه له شَمْرَعْدَا گُوْرِيْنَمُوِي مَالَه بَه مَالْ بَه رَه زَامَنْدِي، يَا گُوْاسْتَنْمُوِي مَوْلَكِيْنَكَه لَهْبِرَابِر بَرِيْتِي رَه كَه كَه سِيْتَكَمُوَه بُو كَه سِيْتَك بَهو شِيُوِي كَه پَرِيْ پِيْ دَرَاوَه.

مَشْرُوْعِيْمَهْتِي كَرِيْن وَفَرُوْشْتَنْ لَه نِيْسَلَامْدَا:

كَرِيْن وَ فَرُوْشْتَنْ بَه پِيْ قُوْرْتَان وَ سَوْنَهْت وَ نِيْجْمَاعِي نَوْمَهْت مَشْرُوْعَه. بَه پِيْ فَعْرَمُوْدَهِي خَوَاي گَمُوْرَه نَه فَعْرَمُوِيْت: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ (البقرة/ ۲۷۵) وَاتَه: خَوَا فَرُوْشْتَنْي حَدَّثَنَا كَرْدُوْوَه وَ (رَبَا) سُوُوْدِي حَمْرَام كَرْدُوْوَه.

وه بَه پِيْ سَوْنَهْت فَعْرَمُوْدَهِي پِيْغَهْمَبِر ﷺ كَه فَعْرَمُوِيْتَهْتِي: (أَفْضَلُ الْكَسْبِ عَمَلُ الرَّجُلِ يَبِيْءُ، وَكُلُّ بَيْعٍ مَبْرُوْرٌ) ^(۱). وَاتَه: بَاشْتَرِيْن كَاسَبِي نَمُوِيَه پِيَاو بَه دَه سْتِي خُوِي بِيْكَات وَ هَمْمُو فَرُوْشْتَنْيَكِي حَدَّلَاَنْ وَ بِيْ فَرُوْفِيْتَه.

وه نَمَمُوِي نِيْسَلَامِيْش هَمْمُو كُوْن لَهْسِر دَرُوْسْتِي (بيع) كَرِيْن وَ فَرُوْشْتَنْ وَ مَامَه لَه پِيْن كَرْدِي لَهْسِرْدَهْمِي پِيْغَهْمَبِرَه ﷺ هَمْتَا نَهْمَرُو.

حِيْكْمَهْتِي مَامَه لَه كَرْدَنْ:

خَوَا كَرِيْن وَ فَرُوْشْتَنْي دَانَاوَه لَهْبِر فَرَاوَانِي لَهْسِر بَهْنَدَه كَانِي، چَوْنَكَه هَمْمُو تَاكِيْتَكْ لَه تَاكَه كَانِي جُوْرِي مَرُوْدُ پِيْوِيْسْتِي هَمِيَه بَه خَوَارْدَهْمَهْنِي وَ پُوْشَاكْ وَ گَهْلِيْ شْتِي تَر كَه نَاتَوَانِي لِيْ يَان بِيْ نِيَاز يِيْت هَمْتَا لَه ژِيَانْدَا بِيْت، وَه خُوْشِي نَاتَوَانِيْ بَه تَهْنَهآ نَامَادَه يَان بَكَاْت بُوْ خُوِي، چَوْنَكَه نَاچَارَه لَه كَه سِيْنَكِي تَرِيَان وَه رِبْگَرِيْت. وَه هِيْچ رِيْنگَايَه كْ لَه نَالْ وَ گُوْر كَرْدَنْ تَمَوَاتَر نِيْ رَه بُوْ بَه دَه سْت هِيْتَانِيَان، جَا نَمُوِي لَه خُوِي زِيَادَه نَهِيْگُوْرِيْتَمُوَه بَمَوَانَهِي كَه پِيْوِيْسْتِي پِيْ هَمِيَه.

(۱) مَجْمَعُ الزَّوَانِدِ (۴ / ۶۱) مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَمْرٍ (۴ / ۶۱).

شوئنهواری مامه‌له کردن:

کاتی په‌یانی (بیع) مامه‌له که تهاو نهبیت به هممو مرجه‌کان و پایه‌کانی‌هوه خاوه‌نیتی شته فرۆشراوه‌که بهو هژیوه نه‌گوتزرتتوه بۆ کریار، و خاوه‌نیتی نرخه‌شته‌که له کریارهوه نه‌گوتزرتتوه بۆ فرۆشیار، وه بۆ همر دوولا رهوا نهبیت مامه‌له بهو شته بکمن که خاوه‌نیتی بۆ گوتزراوه‌توه به هممو شیوه‌یک که رهوا بیت.

(ارکان) پایه‌کانی کرین و فرۆشتن:

کرین و فرۆشتن به (الإيجاب والقبول) (په‌دان و وه‌رگرتن) بینک دیت، جگه له همندی شتی کم نرخ که پتویست به (ایجاب و قبول) ناکات، به‌لکو تمنها به په‌ دان بینک دیت، وه نهوش زۆر جار نه‌گه‌رتتوه بۆ عورف و عاده‌تی خه‌لک که چۆن رۆشتهوه.

له (نیجاب و قبول) په‌دان و وه‌رگرتندا زاراوه‌ی دانراوی تایبیتی نیه، چونکه نهوه‌ی گرنه‌گه له عه‌قدو رینه‌کوتنه‌کاندا ماناو مه‌به‌سته نه‌ک زاراوه و دارپژان.

وه نهوش به ره‌زامه‌ندی به گوتزرتتوه که بینک دیت، وه به‌وانمی نهبه به‌لگهی وه‌رگرتن و په‌ دان، یا همرچی شتی‌ک که ره‌زامه‌ندی بگه‌یه‌نیت و مانای خاوه‌نیتی و تاپۆ کردن بگرتتوه، وه‌ک نهوه‌ی فرۆشیار بلیت: پیم فرۆشتی یا پیم دای یا بوسته خاوه‌نی یا نهوه بۆتۆ یا نرخه‌که‌یم به‌دی، وه کریار بلیت: کریم یا وه‌رم گرت یا قبولم کرد یا رازیم یا نرخه‌که‌ی بگه.

مرجه‌کانی صیغی عه‌قده‌که:

وه به مهرج گه‌راوه له (ایجاب) و (قبول) دا که همر دووکیان سیغی دارشته‌ی په‌یانه‌کمن:

(یه‌کم) - همر دووکیان له یه‌ک کۆرډا رووبدات بی نهوه‌ی ماوه‌یه‌کی زیان به‌خش له نیتواندا ههبیت که له یه‌کیان دابپریت.

(دوهم) ایجاب و قبوله‌که رتک لهو شته‌دا بیت که رازی بوون له‌سه‌ری پتویسته که فرۆشراوه‌کهو نرخه‌که‌یه، چونکه نه‌گه‌ر جیاوازی‌یان همبو مامه‌له‌که بینک نایه‌ت.

بۆ نمونه نه‌گه‌ر فرۆشیار بلیت: نهو کراسم به پینج دینار په‌ فرۆشتی، کریاریش بلیت: به چوار دینار قبولم کرد، نهو فرۆشته‌ی بینک نایه‌ت له نیتوانیدا له‌به‌ر جیاوازی ایجاب و قبوله‌که.

(سی‌یم) - نه‌بی به زاراوه‌ی رابوردو بیت وه‌ک نهوه‌ی فرۆشیار بلیت: پیم فرۆشتی، وه کریار بلیت: قبولم کرد، یا به زاراوه‌ی داهاتوو بیت نه‌گه‌ر مه‌به‌ست نهو کاته بیت که تزی‌دایه، وه‌ک نهوه‌ی بلیت: بیت نه‌فرۆشم وه نه‌یکرم له‌گه‌ل نهوه‌دا مه‌به‌ست نهو کاته بیت.

کَرین فرۆشتن (البيع)

بهلام نهگمر مهبست له زاراوه که داهاتوو بیته نهبیته بهلیندان به عقد، وه بهلیندان به عهقدیش، به عقدی شرعی دانانریت، کمواته تمم عقده بهم زاراویه دروست نییه.

عقده به نویسن:

وهك چۆن پهیمانی کرین و فرۆشتن به (الإيجاب والقبول) پینك دیت همروا به نویسنیش پینك دیت به مرجی هم دوولا له یهکموه دورین، یا پهیمان بهست به نویسن کمر و لال بیته و توانای قسهکردنی نهبیته. بهلام نهگمر همدردلا لهیهك کۆردابن و بههانهیهك نهبیته ری به قسهکردن بگرتت نموه پهیمانی فرۆشتن به نویسن پینك نایهت، چونکه لادان ناکریت له قسه، که ناشکرترینی جزوهکانی گهیاندنه، بۆ جگه لهو، مهگمر هۆیهکی راستهقینه ههبیته پیوست بکات واز له قسهکردن بهینریت و به شتی تر بگرتت.

وه مرجه بۆ تمواریتی پهیمانه که نموهی که نامهکی بۆ نوسراوه قهبولی بکات هم لهو دانیشتمهدا که نهخوینریتتموه.

پهیمان بهستق به هۆی نیرراوهوه:

وهك چۆن پهیمانی کرین و فرۆشتن به زاراوه ونویسن پینك دیت به هۆی نیرراویشموه له لایمن یهکی له پهیمان بهستهکانموه دروسته، به مرجیکت نموهی نیرراوه که بۆ لانییرراوه قهبولی بکات دواي پی راگهیاندنه که.

همرکاتی قهبول کردن هاتمدی لهم دوو شیوهیهدا پهیمانه که تمواو نهبیته و لمسر نموهش ناوهستی که لایمنی بهکم که پهیمانه که ناردوه بزانیته قهبول کراوه.

پهیمانی کمر و لال :

وه همروهها به نیشارهتی ناسراوی کمر و لالیش پینك دیت، چونکه نیشارهتی نمو که ده رپری نموه بیته که له دلایهتی پینك وهك قسهکردن وایه به زمان، وه دروسته بۆ کمر و لال به نویسن پهیمان بهستی له جیاتی نیشارهت نهگمر خویندهواری ههبیته.

وه نمو شتانهی همدی له زانایان کردریانهته مرج بۆ نموهی همدی زاراوهی تایهستی دیاری کراو بووتریت، نه له قورئاندا هاتوووه و نه له سوننهتدا.

مرجهکانی کرین و فرۆشتن:

نهبی چند مرجیک ههبیته له کرین و فرۆشتندا بۆ نموهی دروست بیته، وه نمو مرجانهش همدیکیان بهسترون به پهیمان بهستموه، وه همدیکیان بهستراوه بهو شتموه که پهیمانی لمسر

کربن و فرشتن (البيع)

بمستراوه، واته نمو مالئی رستراوه بگوئزرتتموه له یه کیکیانموه بۆ نموی تریان، نرخه که یا فرۆشراوه که.

مدرجه کانی پهیمان بهست:

مدرجه پهیمان بهست ژیر و خاوهن تمیز بیته کمواته پهیمانی شیتت و سرخۆش ومندالتی بئ تمیز دروست نیه.

جا نهگمر شیتته که هندی جار چاک نمبۆره وه هندیك جاریش شیتت نمبوو نموه نمو پهیمانی له کاتی چاک بوونموه دا بهستی دروسته وه نموی له کاتی شیتتی دا بهستی دروست نیه.

وه نمو مندالتی خاوهن تمیز بیته (واته چاکو خراپه له یهک جیابکاتموه) پهیمانی دروسته، و نموستی لسمر ری پئدانی سمریشیاره که، نهگمر نمو ری پئ دا نموه به پئی شمرع به پهیمان دانمريت.

مدرجه کانی پهیمان لسمر بمستراو - فرۆشراو -:

وه نمو شتی پهیمانی لسمر بمستراوه نمبی شمش مرجی تیدا بیته:

۱- پاکیهتی شته که. ۲- سوود وەرگرتن له شته که.

۳- خاوهنیتی فرۆشیار بۆ شته که. ۴- بوونی توانا بۆ سپاردنی شته که.

۵- زانستی دهرباری فرۆشراوه که هبیتت ۶- فرۆشراوه که وەرگیریت

وا له خواره وه یه که یه که روون نه کرتنموه:

یه کهم: شته که له خۆیدا پاک بیته، به پئی حدیسه کهی جابیر که گونی له پیغمبر ﷺ بووه

فرموویهتی: (إن الله حرم بيع الخمر والميتة والخنزير والأصنام) واته:

خوا حرامی کردوه فرۆشتنی عارهق وگوشتی مرداره و بپوو گوشتی بهراز و بت.

ووتیان: نمی نیرراوی خوا، نمی رات چیره بهرامبهر بهز و پیوی مرداره و بپوو که کشتی پئی سیواغ

دهدریت و پیستی پئی چهور نه کريت و خه لک نه یکنه چراوه بۆ داگیرساندن، فرمووی: (لا،

هو حرام) واته: نا، فرۆشتنی حرامه^(۱).

(۱) البخاری (۲۲۳۶) و مسلم (۱۶۸۱).

کربن فرۆشتن (البیع)

به پیئی نموه دروسته سود له بزوی مرداره و بوو وه ریگری پیئی نموهی بفرۆشرت، وهك نموهی پیستی پیئی چهور بکرت و بکرتته چراهه بزۆرناکی وه گهلئی شتی تر که بزۆر خواردن نه بییت و نه چیتته ناو جمستی ناده میزاده وه.

ئیبوقه ییم له کتیبی (أعلام الموقعین) دا ده یاره ی ووشی (حرام) که هاتوه له فرمووده که دا وتویتی: دوو قسه هه یه:

یه که میان: مانای نموه یه نم کارانه حرامن.

دوه میان: فرۆشتنی نه مانه حرامن، نه گهر کریار بزۆر نمو مه بستانه بیان کریت.

وه ههروه ها دوو قسه که له سر نموه دانراون که نایا پرسیاره که: له سر فرۆشته که یه له بر نمو که لکه باسکراوه ی یا له سر که لکه باس کراوه که یه.

وه شیخه که مان یه که میان یه هه بزۆر دوه. که نموه شیان راسته. چونکه یه که م جار حرامی نمو که لک لی وه رگرتنی پیئی رانه گیاندن ههتا نموان باسیان نه کرد، به لکو پیئی رانه گیاندن که فرۆشتنی حرامه نموانش پیئی یان رانه گیاندن که نموان له بر نمو سوودانه ئه ی فرۆشن نموش ریئی نه دان بیفرۆشن. به لام ریئی نموه لی نه گرتن نمو سوودانه لی وه ریگرن.

وه په یوه ندی نیه له نیوان حرامی فرۆشتنی و هه لالی سوود لی وه رگرتنی (تواو بوو.

پاشان پیغه ممبر عليه السلام نموهی فرموو: (قاتل الله اليهود، إن الله لما حرم شحومها جملوه ثم باعوه وأكلوا ثمنه) ^(۱). واته:

خوا جوله که بکوژت کاتی خوا پیوه که ی لی حرام کردن هاتن توانیا نموه ئینجا ئه یان فرۆشت و نرخه که یان نه خوارد.

وه هۆی حرامی نمو سی شتی یه که م: پیسی به لای جمهواره ی زانایان، جا نموه هه موو شتیکی پیس نه گرتنموه.

وه حه نه فه یه که مان و زاهیری یه که مان هه موو نمو شتانه ی که سوودیان هه یه و سووده که یان هه لاله جیایان کردۆت نموه به دروستیان داناره فرۆشتنی، وه وتویانه:

دروسته فرۆشتنی په یین و زبلی پیس که زۆر پیوسته به کار بییت له باغ و باغاتدا، وه که لکیشیان هه یه بزۆر سوتمه ندی و کود کردن.

(۱) تهخریج کراوه له موو پیش.

کَرین و فرشتن (البیع)

وه همروه‌ها دروسته فرۆشتنی همموو نمو شتانهی که بۆ خواردن و خواردنمو به کار ناهیتنیت، وهك زهیتی پیس به کار بیت بۆ سیواغ دان و چرا، وه بۆیهی پیسیش ههیه نهفرۆشری بۆ بۆیه کردن و پهنگ کردن ونمو جوژه شتانه، به مرجی سوودی لی وهریگیری بۆ شتیک جگه له خواردن.

بهیهقی به سندنکی صحیح نهگیرتنموه که پرسیارکرا له ئیبنو عومر خویان لی رازی بیت دربارهی زهیتیک مشکی تی بکویت، نهمیش روتی: (بهکاری بهینن بۆ روناکی و چورکردنی پیسته کانتان)^(۱).

وه پیغمبهر ﷺ به لای مریکی مهیموندا تی پیری به مرداروه بوری فری درابوو فرمووی: (هلا أخذتم إهابها فذبغتموه وانتفعتم به؟) واته: نهی بۆ پیسته کهیتان دانمالتی پاشان دباغی بکن و سوودی لی وهریگرن.

وتیان: نهی نیراوی خوا، مردار بۆتموه نهمیش ﷺ فرمووی: (إنما حرم أكلها)^(۲) واته: نهوی که حرام کراوه خواردنی بهتی.

مانای نهویه دروسته بۆ جگه له خواردن سوودی تری لی وهریگیری. وه مادام کهلك لی وهرگرتنی دروست بی، فرۆشتنیشی دروسته، به مرجی مهبست له فرۆشته که سوودی پهوا بیت. دووم: نهی نمو شته سوودی لی وهریگیری، کهواته دروست نیه کَرین و فرۆشتنی میس و مهگنز و مار و مشک مهگمر سویدیان ههیت.

وه دروسته کَرین و فرۆشتنی پشیله و ههنگ و پلنگ و شیر و نهوانی بۆ پاو به کار دین یا سوود له پیسته کهیان وه نهگیری.

وه همروه‌ها دروسته کَرین و فرۆشتنی فیل بۆ بار هه لگرتن. وه فرۆشتنی توتی و تاووس و بالندهی جوان ههچنده گۆشتیان ناخورت، چونکه گوی گرتن له دهنگه خۆشه کهیان و سهیرکردنیان مهبستیکی پهوایه.

وه کَرین و فرۆشتنی سهگ دروست نیه له بهر نهوی پیغمبهر ﷺ نهی کردوه لی، وه نهوی لهبارهی سهگی فیرنه کراوه هیه. بهلام سهگی فیرکراوو نمو سهگانهی پانه گیرین، وهك سهگی پاسوانی و سهگی کشتوکال، نهبوحنیفه و توهی: دروسته فرۆشتنی.

(۱) البیهقی (۳۵۴/۹).

(۲) البخاری (۱۴۹۲) و مسلم (۳۶۳).

کَرین فرۆشتن (السبع)

وه (عطاء) و نه‌خعی ووتویانه: دروسته کَرین و فرۆشتنی سه‌گی راوی نەك سه‌گی تر، له‌بەر ئه‌وه‌ی پێغه‌مبەر ﷺ قه‌ده‌غهی کردووه وهرگرتنی نرخی سه‌گ جگه له سه‌گی راو،^(۱) نەسانی له جلیعه‌وه گێراویه‌تی‌یه‌وه. وه حافق و تویه‌تی: پیاوه‌کانی جی‌ی پروان.

وه ئایا بژاردنی پێویسته له‌سه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی ئه‌و شتانه له‌ناو به‌ریت؟

شوکانی و تویه‌تی: ئه‌وانه‌ی ووتویانه: کَرین و فرۆشتنی حه‌رامه نه‌ئێن: بژاردنی پێویست نیه. وه ئه‌وانه‌ی نه‌ئێن: دروسته کَرین و فرۆشتنی نه‌ئێن: پێویسته بژاردنی. وه ئه‌وانه‌ی ووتویانه: له‌فرۆشتنه‌که‌یدا قسه هه‌یه نه‌ئێن: له‌بژاردنه‌که‌شیدا هه‌ر قسه هه‌یه.

وه له مالیکه‌وه نه‌گێرێه‌وه که و تویه‌تی: ئه‌و شتانه دروست نیه کَرین و فرۆشتنی به‌لام بژاردنی پێویسته، وه هه‌رلی‌تیه‌ی گێراوه‌تیه‌وه که فرۆشتنی مه‌که‌رهبه.

وه ئه‌بوحنیفه و تویه‌تی: دروسته کَرین و فرۆشتنی، وه ئه‌و که‌سه‌ی له‌ناویان به‌ریت ئه‌بێ نرخی که‌یانی لیّ به‌سندرت.

کَرین و فرۆشتنی ئامێره‌کانی مۆسیقا:

فرۆشتنی ئامێره‌کانی مۆسیقا و گۆزانی نه‌چێته ناو ئه‌و به‌شوه که باس کرا.

چونکه گۆزانی له شوێنی خۆیدا دروسته، وه ئه‌و گۆزانی‌یانه‌ی که مه‌به‌ست پێ‌یان سو‌دی په‌وايه حه‌لاله، وه گۆی لیّ گرتنیان په‌وايه، به‌و شیویه که‌لکه‌که‌ی شرعی ئه‌ییت و دروسته کَرین و فرۆشتنی له‌بەر ئه‌وه‌ی قازانجیان هه‌یه.

ئهمونه‌ی گۆزانی حه‌لال:

۱- گۆزانی ئافره‌ت بۆ منداڵه‌که‌ی و دلته‌وا‌یی کردنی.

۲- گۆزانی وتنی کاسب کاره‌کان و خاوه‌ن پێشه‌کان کاتی ئیشکردن بۆ سوک کردنی مانده‌ بوونیان و هاوکاری نیوانیان

۳- گۆزانی ووتن کاتی شادی بۆ ده‌رپڕینی شادی

۴- گۆزانی ووتن کاتی جه‌ژنه‌کان و ده‌رپڕینی شادی تێیاندا

۵- گۆزانی ووتن بۆ گورج و گۆل کردنه‌وه بۆ جه‌هاد. وه هه‌روه‌ها له هه‌ممو ئه‌و کاراندا که ده‌رون گورج بکات و توانای پێ بدات.

(۱) النسانی (۷/۳۰۹).

کَرین و فرشتن (البیع)

وه گۆرانی تنها قسه‌یه، چاکی چاکه وناشیرینی ناشیرینه. نه‌گمر شیویه‌کی وه‌های به سردا بیت له چوارچیتوی حدالائی ده‌ریکات وه‌ک نموی ناره‌زوو بورووژتینیت یا بانگه‌واز بکات بو خراپه و شهر، یا بو نموه بووتریت که خه‌لک دوور بخاتموه له خواپرستی، نموکاته حدالان نیه.

کمواته خۆی له خۆیدا حدالان بووه بدلّام شتیکی به سردا هاتوو له چوارچیتوی حدالان ده‌ری کردوو.

وه لسه‌ر نم شیویه‌یه‌انه که فهرمووده هاتوو گۆرانی وتن قده‌غه نه‌کات. وه بدلگمی حدالائی نهمانن:

۱- نموی بوخاری وموسلیم وکسانی تر نه‌گیزنموه له عاتیشموه خوا لئی پازی بیت. که نموبه‌کر نه‌چیته مالیان دوو جاری‌یه‌ی له لا نمیت. گۆرانی ته‌لین: و ده‌ف نه‌ژهن، وه پیغمبهر ﷺ خۆی نه‌تالینتی لسه‌رچه‌فیکموه. نموبه‌کر که نموه نه‌یینی لژیان توپه نمیت. پیغمبهر ﷺ سهری ده‌رته‌خات و نه‌فهرمووت: (دعه‌ما یا ابابکر فابها ایام عید)^(۱). واته: وازیان لئی یینه نه‌ی نموبه‌کر نه‌مرۆژانه جه‌ژن.

۲- وه به‌ پنی نموی نیمامی نه‌حمد و (ترمذی) به نیسنادیتیکی راست گیتراویانه‌تموه که پیغمبهر ﷺ نه‌چی بو غمزایه‌ک له غمزاکانی، کاتی نه‌گهرتنموه جاریه‌یه‌کی ره‌ش پیست دیته خزمته‌ی و ته‌لی: نه‌ی نیراوی خوا، من نه‌زرم کردوو نه‌گمر خوا به سه‌لامته‌ی گیترایتی‌یه‌وه له‌بهر ده‌مته‌ ده‌ف بژنم و گۆرانی بلیم. فهرمووی: (ان کنت نذرت فاضری)^(۲). واته: نه‌گمر نه‌زرت کردوو بژنه. نه‌ویش ده‌ستی کرد به ده‌ف ژه‌ندن.

وه نموی به‌ صحیحی هاتوو له کۆمه‌لتیکی زۆر له صحابه و تابعی‌یه‌وه که گوئی‌یان گرتوو له گۆرانی و ناوازی مؤسیقا. له صحابه‌کان عبدالله ی کوری زوبه‌یر، عبدالله ی کوری جه‌عفر و چند کسانتری له‌صحابه.

وه له تابعی‌یه‌کان: عومهری کوری عبدالعزیز و شوره‌یحی قازی و عبدالعزیزی کوری (مسلمة) موفتی مه‌دینه و چند کسانتری.

سۆنهم:

(۱) البخاری (۹۴۵) و مسلم (۸۹۲) و أحمد (۱۲۷ و ۳۳/۶) و النسائی (۱۹۵/۳).
(۲) أحمد (۳۵۳/۵) و الترمذی (۳۶۹۰) و ابن حبان (۶۸۹۲) و البیهقی فی سنن الکبری (۷۷/۱۰).

کربن فروشتن (البيع)

نمبئ نئو شتمئ مامه لئمئ پئئ نه کرئت خاوه نه کهئ دهسه لاتدار بئت، یا له لایمن خاوه نه که یهوه رئئ پئئدرایئت. جا نه گمر کربن و فروشتن لهو جزره رویدا بئئ نئوهئ خاوه نه نئسلی به کهئ رئئ پئئ دایئت، نئوه به مامه لئمئ فضولی دانمندرئت.

کربن و فروشتنی فضولی:

فضولی نئو که سه به که بئئ نئوهئ رئئ پئئ درایئت په ایمان له جیاتی خاوه نشت نمبستئ، وه که نئوهئ پیانو شتی ژنی خزی بفروشتئ بئئ نئوهئ پرسئ پئئ کردیئت یا مولکیکی بؤ بکرئت بئئ نئوهئ رئئ پئئ دایئت که بیکرئت، یا که سیک مولکی که سیکئ تر بفروشتئ کاتئ خزی غایب بیئت، یا شتیکی بؤ بکرئت بئئ نئوهئ پئئ ووتبیئت وه که زور جار پروندهات.

وه په ایمانی فضولی به په ایمانیکی دروست داتمنرئت به لام نئوه شتی لئسر خاوه نه کهئ یان سربدرشتیکه ری خاوه نشته که، جا نه گمر رئیدا نئوه دروسته، نه گینا پوچه له،

وه به لگئ نممئش نئوه به که بوخاری نه گئرتئوه له عوروهئ (بازقی) یهوه که وتوبه تی: پیغمبئر ﷺ دینارنکی پئئ دام بجم بهرخیکی بؤ بکریم، منیش به دیناره که دوو بهرخم کری، له پاشاندا یه کیکیانم فروشتهوه به دینارنک نینجا بهرخیک و دینارنکم بؤ هیناوه. نئویش پئئ فرموم: (بارک الله فی صفة یمنک) ^(۱). واته: خوا فر و پیروزی بخاته مامه له که توه.

وه نئوه داود و (ترمذی) له که کیمی کوری حیزاموه نه گئرنئوه که: پیغمبئر ﷺ ناردوبه تی مبرنکی بؤ بکرئت بؤ قوربانی به دینارنک. نئمیش قوربانی به کهئ بؤ نه کرئت و نه یفروشتئوه به دوو دینار، له پاشاندا مبرنکی تر نه کرئت به دینارنک له جیاتی مبره کهئ پیئشو، بهو پئیه که گه رایهوه بؤ لای پیغمبئر ﷺ دینارنک و مبرنکی بؤ هیناوه، پیغمبئر ﷺ فرموی: (بارک الله لك فی صفتك) ^(۲).

له فرمودهئ یه که مدا: عوروه مبرئ دووه می کری و فروشتئ یهوه بئئ پرسئ خاوه نه کهئ که پیغمبئر ﷺ بوو. به لام کاتئ گه رایهوه پئئ راگه یاند بریاری لئسردا و بؤی پارایهوه، نئمئش نئبئته به لگئ دروستئ کربنی مبرئ دووه و فروشته نئوهئ.

نئمئش نئبئته به لگئ فروشته نئوهئ شتی خدک و کربنی بئئ پرسئ خاوه نی. به لام نئوه ستئ لئسر ری پئدانی خاوه نی له ترسی نئوهئ نه که زیان بگه یه نیئت.

(۱) البخاری (۳۶۴۲) و أبوداود (۳۳۸۴) و الترمذی (۱۲۵۸).

(۲) أبوداود (۳۳۸۶) و الترمذی (۱۲۵۷).

کربن و فرشتن (البيع)

وه له حدیسی دوه‌مدا: حکیم نمو مهری فروشتهوه که کربووی و پیغمبر ﷺ خاوه‌نی بووه، له پاشاندا مهری دوه‌می کړی‌یوه بوی بی نهوی پرسی پی بکات، به‌لام دواپی پیغمبر ﷺ بریاری لاسردا، وه فرمانی پی‌دا که بیکاته قوریانی و بوی پارایوه. نممش نیتته به‌لگی دروستی فروشتنی مهری‌یه‌کم و کربنی مهری دوه‌م. وه نه‌گمر دروست نمبوايه نینکاری کاره‌کی نه‌کرد وپی نه‌گپراوه.

چوارهم:

نمی نمو شتی په‌یمانده‌کی لاسر بستراوه بتوانریت تسلیم بکرت به‌شرع و هست. وه نهوی نمتوانریت تسلیم بکرت به‌هست دروست نی‌یه بفروشریت وه‌ک ماسی نار. وه نه‌حمد نه‌گپرتتوه له نیبنوم‌مسعودهوه ﷺ که فرموریه‌تی: ماسی له ناودا مه‌کرن چونکه غبره^(۱). واته: زهره.

وه گپراوه‌توه له عیمرانی کوری حوصه‌ینموه به‌مرفوعی له پیغمبرهوه ﷺ. وه مهره‌ها توه قده‌غه‌کراوه، یه‌کیتک خوی بکات به‌نار ناودا بلیت، چیم بز دهریتنای به‌توه‌نده‌پاره، نموش بیداتی. وه کوریه‌ی سکی دایکیش وه‌ک توه‌یه.

وه بالنده‌ی له دست دهرچو که عاده‌تی گهرانه‌وی نیتت هر لموانه‌یه. وه نه‌گمیش هر شوانه بگپرتتوه بز کولانه‌کی هر فروشتنی دروست نی‌یه، لای بمشی زوری زانایان جگه له هنگ، چونکه پیغمبر ﷺ قده‌غهی کردوه ناده‌میزاد شتیک بفروشیت که لای خوی نیتت.

وه لای حنده‌فی‌یه‌کان دروسته چونکه توانای تسلیم کردنی هیه جگه له هنگ. وه‌مروه‌ها پهراندنی که‌له‌گایش لم بابه‌تیه وه هر نیرینه‌یه‌کی ناژهل وه‌ک نسپ و ووشتو و گا، چونکه پیغمبر ﷺ قده‌غهی کردوه، به‌پی‌ی توه‌ی بوخاری وکسانی تر نه‌گپرتتوه. چونکه توه نه‌ه‌لئس‌نگرت و نه‌چندیتی دانریت، وه نه‌توانای تسلیم کردنی‌ی هیه.

وه جمماوه‌ری زانایان بز حرامی فروشتن و نیجاری توه چون، به‌لام به‌بی بریتی دروسته، واته: که‌له‌که به‌بی مهرج بدریت به‌کسیتی تر.

وه ووتراوه: دروسته به‌نیجاره‌دانی که‌ل بز پهرین ماوه‌یه‌کی دیاری کراو.

(۱) أحمد (۱/۲۸۸).

کَرین فروشتن (البيع)

حسمن و نینو سیرین نموه نه لّین و له مالکیشموه گیتراوه نموه، وه رایه کی شافیعی به کان و حنبله لی به کانیشه.

وه همروه ها فروشتنی شیری گوان دروست نیره پیش دوشینی چونکه گوتره و نام معلومی تیدایه، وه شموکانی و توبه تی: مه گمر به پیوانه کردن پی بی بفروشیّت، وه ک نموهی بلیت: صاعینکم له شیری نم مانگایم نه فروشم پیّت. چونکه حدیسه که نه بیته به لگمی دروستی نموه فروشتنه لمبر لابردنی گوتره و نام معلومی به که، جگه له شیری دایم که دروسته کاتی پیوستی بفروشریت، وه همروه ها دروست نیره فروشتنی خوری پیش برینموهی، چونکه گرانه تسلیم کردنی لمبر تیکه لی فروشراو و نه فروشراوه که.

له نینو عمباسموه رضی الله عنه که فرموده تی: پیغمبر صلی الله علیه و آله قده غمی کردبوو خورما بفروشریت هتا نه خوریت، یا خوری به پشتی ناژه نموه، یا شیر له گواندا، یا رۆن له ناو ماست دا. (دارقطنی گیتراوه تی به وه) ^(۱).

وه نموهی نه توانریت تسلیم بکریّت به شمرع، وه ک شتی ره هن کراو و وه قف کراو دروست نیره فروشتنیان.

وه نه خرته پالّ نه مانه جیا کردنموه به هژی فروشتنموه له نیوان دایک و به چکه کمی و لیک دابریانان، لمبر نموهی پیغمبر صلی الله علیه و آله قده غمی کردروه سزای ناژه بدریت. به لام هندی له زانایان به دروستی نه زانن دابرینی دایک و به چکه کمی به فروشتن به (قیاس) لمسر سربرینی، وه نه ممش له پیش تره بۆ راستی.

کَرین و فروشتنی قمرز:

جمماوه ری زانایان بۆ نموه چون دروسته فروشتنی قمرز به قمرزار. به لام فروشتنی به کمیتی تر. حنبله فی به کان و حنبله لی به کان و زاهیری به کان بۆ نموه چون که دروست نیره، چونکه فروشیار توانای تسلیم کردنی نیره، با به مرجیش دابنیّت که تسلیم کردنی لمسر قمرزاره که بیّت هر دروست نیره، چونکه مرجی تسلیم کردنی لمسر فروشیار نیره، بهو شیویه مرجه که فاسیده و فروشتنه کمشی پی فاسید نه بیّت.

پینجه م:

(۱) الدارقطنی (۱۴/۳).

کړین و فرشتن (البيع)

نمبى فرؤشراو و نرخه كى ديار بيت. جا نه گمر نمو دووانه نا ديار بوون يا يه كينكيان ناديار بوو، فرؤشته كه دروست نى، له مبر نمو غمره رى تىدايه، وه تمنها چاو پتكموتن و پتزانينى بهسه با سمنگه كمشى نمزانى، وه كه له فرؤشتنى (جزاف) دايد.

بهلام نمو له زمعدايه نمبى چنديتى به كى و سيفه ته كى بزانتيت به گوټره ى همدوو لاره، وه نرخه كمش نمبى نمندازه و سيفه ته كى معلوم بيت، وه همروه ها ماوه كى.

بهلام فرؤشتنى شتيك كه لمو شوټنمدا ناماده نمبيت، و فرؤشتنى شتيك بينينى گران بيت، وه فرؤشتنى (جزاف) گوټره همريه كه لممانه حوكمى خو ى هديه وا له خواره به باس نه كرت:

۱- فرؤشتنى نمو شتمى كه كاتى كوټرى فرؤشته كه ناماده نمبيت:

دروسته فرؤشتنى شتيك كه ناماده ى كوټره كه نمبيت به ممرجى خاونه كى وه سفى كى واى بكات كه كړياره كه بزانتيت شيوه ى چونه، له پاشاندا نه گمر دهركموت بهو شيوه به بوو كه وه سفى كړد بوو فرؤشته كه پيك دى، بهلام نه گمر پتچموانه ى نمو وه سفه بوو نارزه زوى خوټانه پدیماننه كه بهجى نه گه يهنن ياره تى نه كمنموه، فرؤشيار و كړيار لموه دا يه كسانن.

بوخارى و كسانى تر نه گيټرنموه له ئيبنو عومره وه خويان لى رازى بيت كه ووتويتى: مالتكم فرؤشت به خليفه ى موسولمانان عوسمانى كورى عهفان رضي الله عنه له شيوټك دا بوو به مالتكى نمو كه له خديبر بوو.

وه نمبوهوره يره له پتغمه مبره وه عليه السلام نه گيټرتموه كه فرمويتى: (من اشترى شيئاً لم يره، فله الخيار إذا رآه) واته:

همركس شتيكى كړى بى نمو چاوى پى بكموت، كاتى چاوى پى كوت نارزه زوى خوټه تى نه يمو ى يان نا.

تم فرموده ى (دارقطنى) و به يهده قى دهريان هيتاوه وله ئيسناده كه يدا عومره ى كورى ئيبراهيم ى كوردى هديه كه زه عيفه ^(۱).

کړین و فرؤشتنى شتيك كه بينينى گران بيت يا زيانى همبيت:

وه همر بهو شيوه به هممو نمو شتانه ى كه ناديارن و نه فرؤشزين نه گمر به شيوه يهك وه سف بكرين به وه سفه كانيدا دهركموت چونه به عاده ت و عورف.

(۱) دارقطنى (۴/۳) والبيهقى (۵/۲۶۸).

کَریِن فَرۆشْتَن (البیع)

تعویض وهك خواردنی پارترزاو و دهرمانی پارترزاو له شیشه و بۆری ئوكسجین و تهنهكهی بهنزین و گاز و نمو جوژه شتانهی كه كاتی بهكارهینان نهبیته ناکریتمهوه لمبهر تعوی کردنهویان زبانی ههیه و گرانه.

وه نمو شتانهی بهرهکانیان له ژۆر زهویدایه و دهرناکموتت همر وهك نموانه وههیه وهك گیتزه و شتلم و پمتاته و قهلقاس - رهك پمتاته وایه- و پیاز، وه ههروهها نمو شتانهی لموانه نهچن.

چونکه نمو جوژه شتانه ناتوانریتت به سهریهکمهوه دهریبت و بفرۆشرتت لمبهر گرانی نمو کاره بۆ فَرۆشیارهکهی، وه ناشتوانریتت نهخته نهخته بفرۆشرتت و دهریبت له زهوییهکه لمبهر تعوی نمو کارهش گرانه وئهرکی تیدایه، وه لموانهیهه بیتهه هۆی لهناو چوونی و پهك کموتنی.

بهلکو نمو جوژه شتانه پهیمانی کَریِن و فَرۆشتیان پئ دهکریتت به سهریهکمهوه له کینگه پان و بهرینهکاندا چونکه نمو شتیه فَرۆشتنه نهبیته نابیتت.

وه نهگهر دهرکموت نمو شته فَرۆشراوه جیاوازه لهگهژ نموانهی له کینگهکانی تردا همن به شتیهیهکی زۆر خراب که زیان بهیهکن له پهیمان بهستهکان بدات، نمو وهخته (خیار) ههلبژاردن نهچسپئ، نهگهر بیسوی بهجی نهگهیهنئ نهگینا بۆی ههیه فَرۆشتنهکه ههلهوشیتتیهوه. وهك له شتیهیهکدا نهگهر کمسئک هیلکه بکریتت سهیری بکات پیس بووه، نارهزوی خۆیهتی یا ههلی نهگرتت یا نهیداتمهوه به خاوهنی^(۱).

کَریِن و فَرۆشتن به (جزاف) گۆتره:

(جزاف): نمویه که نهندازهکهی به تمواری نهزانریتت.

وه نمو جوژه فَرۆشتنه له نیوان سهحابهکاندا ههبوو کاری پئ نهکرا لهسهردهمی پیتهمبهردا^{حذایه}، وه ههردوولا یهك نهکموتن لهسهر شتیکهی بینهراو که چهندیتهیهکهی نهئمزانا به خهملاندن نهبیته له لایهن پَسپۆری خۆیهوه که خهلك باوهریان پئ نهکمن و جئ بروای خهلك بن لمبهر تعوی کم ههله نهکمن له دانانیدا، وه نهگهر لهشتیک ههلهی تیدا بکریتت نهوهنده کم نهبیته که خهلك چاوپۆشی تیدا نهکمن.

(۱) نمو مهزهبی مالیکییهکانه، وه همر نهوشه (ابن القیم) پتشی خستوه له (أعلام الموقعین)دا. بهلام مهزهبی جهماور نمویه که مامهله نمو شتیهیه پوچهله لمبهر تعوی خهلمتاندن و نهزانی تیایه که قهدهه کراوه. وه ههلهیهکان مامهلهکهیان به دروست دانابو (خیار) ههلبژاردن نهچسپتتن لهکاتی بینهندا.

کربن و فرشتن (البيع)

ثیبنو عوممر خویان لی رازی بیئت فرموریهتی: نیمه خوارده منیمان نه فرؤشت به (جفاف) لیسرووی بازار، پیغمبهر ﷺ لی قده غه کردین بیفرؤشین همتا نه یگوتزینموه^(۱). پیغمبهر ﷺ بریاری بؤداون لیسر فرؤشتن به گؤتره تمنها نموی قده غه کردوه که بفرؤشرت پیش گوتزانموه.

ثیبنو قودامه فرموریهتی: دروسته فرؤشتنی کادان به خملاندن با کریار و فرؤشیاره کی چندیتی نمانن، وه نیمه نازاین کمسینک همییت له زانایان پیچموانهی نموی بیئت. ششم:

نهی شته فرؤشراوه که بکمویته دهستی کریاره که به لام نه گمر به موعاروزه و گوتزینموه سودی لی وهرگرت، روون کردنموه له خواروه دیت: دروسته فرؤشتنی میرات و وه سیعت و بارمتو نموی که مولک تینیدا بهدی نهیعت به گوتزینموه پیش ودهست هینانی و دوای ودهست هینانی.

وه همروه ها دروسته بؤ کمسینک که شتیکی کری بیفرؤشیتموه یا بیبه خشیت یا به ناره زوی خوی تمسرروفی مشروعی تیندا بکات، دوی دهستکومتی، به لام نه گمر دهستی نه کبوتبو نتوانی هممو تمسرروفینکی مشروعی تیندا بکات جگه له فرؤشتن.

وه بؤیه دروسته هممو تمسرروفینکی تیندا بکات جگه له فرؤشتن، چونکه کریار هر به پیمانکه بؤته خاوه نی لمبر نموه مافی خویمتی شتی خوی چی لی نکات بیکات به ناره زوی خوی.

ثیبنو عوممر رهزای خویان لی بیئت فرموریهتی: سوننهت و ابووه هرچی بهر مامه لهی فرؤشته که کموتبیئت به زیندویی و به کومه لی نموه مالی کریاره که به^(۲).

به لام تمسرروف کردن به فرؤشتنی پیش نموی وهریگرت دروست نییه، چونکه لموانیه لای فرؤشیاری به کم نمو ماله لمانا چوویئت نموکاته نهییتته فرؤشتنی غمره (واته خه له تاندن)، وه فرؤشتنی غمره ریش دروست نییه، خانو و زوی و باغ و کینلگه بیئت یا شتی گوتزراوه بیئت نمندازه کی زانرایئت یا خملیندرایئت.

(۱) البخاری (۲۱۳۷) ومسلم (۳۵/۱۵۲۶).

(۲) البخاری تعلیقاً (۳۵۱/۴).

کربن فروشتن (البيع)

به پئی نموی نه محمد و به بههقی و نیبنو حیسان به نیسنادیکی حسن گیتراویانهتموه که حکیمی کوری حیزام ووتوبهتی: نمی نیرراوی خوا، من شت نه کریم و شت نه فروشتموه چی حرامه و چی رهایه؟ نموش ﷺ فرموی: (إذا اشتریت شیئاً فلا تبعه حتی تقبضه)^(۱). واته: نه گهر شتیکت کری می فروشتموه هتا وهری نه گریت.

وه بوخاری و موسلیم گیتراویانهتموه: که خه لک لی یان نهدرا لسه رده می پیغمبردا ﷺ نه گهر شتیکیان بکریایه به (جزاف) خه ملاندن و بیان فروشتایموه همر له شوتنی خویدا تاوه کو نه یان گوتزایموه بو شوتنی خو یان^(۲).

وه دروستی فروشتنی جزوی پاره کان به به کتر پیش نموی وهر بگریت لم قاعیده به بده ربوو.

نیبنو عومر پرسیری کردوه له پیغمبر ﷺ ده رباره ی فروشتنی ووشتر به دینار و دووایی له جیاتی درهم وهر بگریت، پیغمبرش ﷺ ری پی دا.

مانای وهر گرتن:

وهر گرتن له عیقار زوی و مال و خانودا نمویه که کریار بوی چول بگریت به شیویه که بتوانیت نمو سووده ی مبهستیتی لی وهر بگریت، وه که نه گهر زوی بیت بیکاته کشت وکال و نه گهر خانوو بوو تییدا دابنیشیت، وه نه گهر باغ بوو سوود له سینبره که ی وهر بگری و میوه که ی برنیت و نمو جزوه شتانه.

وه وهر گرتنی نمو شتانه ی نمتوانریت بگوتزرتتموه وه که خوارده مهنی و جل و بدرگ و ناژول و نمو جزوه شتانه بم شیویه می خواره وه نه بیت:

به کم: کیشان یان پیتوانی تمواو بیت نه گهر نهدازه که ی زاندر.

دووم: لسهوتنی خوی بگوتزرتتموه نه گهر (جزاف) بوو

سییم: جگه له مانه نه بی به پئی عورف وهر بگریت

وه به لگمی نموی که وهر گرتن له مالی گوتزراوه دا نه بی کیش و پیتوانی تمواو بیت نمویه که بوخاری نه گیترتتموه که پیغمبر ﷺ به عوسمانی کوری عهفانی فرموی: (إذا سمیت الکیل فکل)^(۱).

(۱) أحمد (۴۰۲/۳) والبیهقی (۳۱۳/۵) والطبرانی فی المعجم الکبیر (۳۱۱۰).

(۲) أحمد (۱۵/۲) والبخاری (۲۱۳۷) ومسلم (۳۵/۱۵۲۶) وأبوداود (۳۴۹۴) والنسائی (۳۸۷/۷).

واته: نه گمر ناوی پیتوانت برد بی پتوه.

نعمش به لگه یه لسمر نوعی پتویسته پتوانه کاتی پتواندن معرج بوو، وه کیشانمش هر وهک نوعه چونکه هر دور لایان به میعیار ده بژردرتن بؤ پتوانی شت.

نیتز پتویسته که هر شتیکی نرخیندراو خاوه نی ریتی بکرتت وهر گرتنی به جی بیت به زاینی چندنی ریتی نمو شته، جا خوارده مدنی بیت یا شتی تر.

وه به لگهی نوعی که نهبی بگرتزرتتوه له شوتنه کهی خوی نمویه که بوخاری و موسلیم له نیبنو عومروه خویان لی رازی بیت نه گتیرنوه که فرموریتتی: (خوارده مدنیمان له کاروانه کان نه کپی به (جزاف) گوتره، پتغممبهر ﷺ نهی نه هیشت بیفروشینوه همتا له شوتنه کهی خوی نه یگوتزینوه)^(۱).

نعمش تایبعت نریه به خوارده مدنی رتوه، به لگو خوارده مدنی و شتی تریش نه گرتتوه وهک: لژکه و کهتان ونو شتانی به (جزاف) خملاندن نه فروشرتن، چونکه جیاوازی نریه له نیوانیاند.

به لام جگه له مانه که ده قینک ده رباریه یان نه هاتوه نه گتیررتتوه بؤ عورف و عاده تی خدک و شتوهی مامه له پی کردنیان. بهم شتویه به دهق کارمان کردو، نموش که دهقی لسمر نمبوو گتیرامانوه بؤ عورفی خدک.

حیکمه ته کهی:

حیکمته قده غه کردنی فروشتنی کمل و پهل پیتش وهر گرتنی جگه لو حیکمه تانهی باس کران:

نمویه که فروشیار نه گمر نمو شتهی فروشتوریتتی به کریار هیشتا وهری نه گرتبوو له فروشیار، نموه له نمستویدا ماوه توه، وه نه گمر له نار چوو خساراته کهی لسمر خویتمی نهک لسمر کریار، جا نه گمر کریار پیتش نموهی وهری بگرتت فروشتی رتوه سوودیکی دست نه کموت له شتی کدا که خسارته کهی هه لئا گرت.

وه لهم باره رتوه خاوه سونمه کان نه گتیرنوه که پتغممبهر ﷺ قده غهی کردبوو قازانج کردن له شتی کدا که هیشتا نه هاتوته نمستوی و خاوه نی ریتی نه کراوه.

(۱) ابن ماجه (۲۲۳۰).

(۲) تخریجه کهی پابورد.

کَرین فرۆشتن (البیع)

وه نمو کپاره‌ی که نمو شته‌ی کپویه‌تی بیفرۆشیتموه پینش نمو‌ی وه‌ری بگرتت وهک نمو وایه مهبله‌غیک پاره‌ی دابیت به کسینک بهرامبر مهبله‌غینکی زۆرتتر.

بهلام نمو ویستوریه‌تی فیل بکات بۆ بهجی هینانی مه‌بهسته‌که‌ی به‌وی نمو کالایه نه‌خاته نیوانیموه کاتی پاره زیاده‌که وه‌رنه‌گرتت، به‌و شیویه نمو کاره زیاتر له سوود نه‌چیت.

نیبو عمباس خویان لی رازی بیت همستی به‌وه کردوه کاتی پرسیاری لیکرا ده‌ریاره‌ی قده‌غیدی فرۆشتنی شتیک که هیشتا وه‌رنه‌گیرابیت، فرمووی: (نمو کاره پاره گۆرینموه به پاره، و خواره‌مه‌نی‌یه‌که دوواخواه).

شاید گرتن لاسر پیمانی کَرین و فرۆشتن:

خوای گموره فرمائی داه که نبی شاید همی کاتی به‌ستنی پیمانی کَرین و فرۆشتن، نه‌فرموویت: ﴿وَأَشْهُدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾ (البقرة: ۱۸۲) واته:

شاید بگرن کاتی کَرین و فرۆشتن و نابیت زان به نوسر و شایدته‌که‌ی بگه‌یمن.

وه فرمان به شاید گرتن بۆ رینمایی و په‌سندی‌یه له‌بهر نمو‌ی خیر و به‌رژه‌وه‌ندی تیدایه. وه نمو فرمانه بۆ پیتوست بوون نی‌یه وهک هندی له زانایان بۆی چون.

(جصاص) له کتیبی (أحكام القرآن) دا فرموویه‌تی: (جیاوازی نی‌یه له‌نیوان زانایانی به‌شه‌کانی وولاتی نی‌سلامدا که فرمان به نوسن و شاید گرتن و نمو په‌هنی له نایته‌که‌دا هاتوه بۆ په‌سندی و رینمایی‌یه له‌بهر بوونی باشی و نی‌حیاط بۆ دین و دنیا، وه هیچ له‌وانه بۆ پیتوست بوون نی‌یه).

وه نمو نه‌تموه‌ی نی‌سلامه یهک له‌دوای‌یه‌که‌دا پیمانی قمرزدان و کَرین و فرۆشتنیان نه‌قلن کردوه له وولاته‌کانیاندای بی نمو‌ی شایدتی لاسر بگرن به ناگاداری زانایانی نی‌سلامی هر سرده‌مینک بی نمو‌ی نینکاری لی بکن، جا نه‌گه‌ر شاید گرتن واجب بوایه له‌وان وازیان نه‌ته‌هیتا له‌کردنی نمو کارانه،

نممش نه‌بیته به‌لگه‌ی نمو‌ی که له‌وانیش به په‌سندیان داناوه، وه نمو‌ش له‌سدرده‌می پی‌غمبروه ^{صَلَّى} نه‌قلن کراوه هتا نمو سرده‌می نی‌مه.

وه نه‌گه‌ر صحابه و تابعی‌یه‌کان شایدتیان بگرتایه لاسر کَرین و فرۆشته‌کانیان به ده‌ماوهم نه‌قلن نه‌کرا، وه نینکاری له‌وانه نه‌کرا که شایدتیان نه‌ته‌گرت.

کَرین و فرشتن (البیع)

جا کاتیک شایهت گرتن به زوری نهقل نهکراوه، همروه‌ها نینکاری نهکراوه لسمر نهوانی شایهتی‌ریان نهگرتوه له عامه‌ی خه‌لکی، بموه پابت نمبئ که نووسین و شایهتی گرتن له قمرزه‌کان و فرۆشته‌کاندا واجب نین -تموار- .

مامه‌له بمسر مامه‌لدا :

حرامه کرین و مامه‌له به سر مامه‌له‌ی کسینکی تردا، به پی‌ی نهوی نیننو عومر خویان لی رازی بیت گیتراوبه‌تی بموه له پیغمبمروه ﷺ که فرمووبه‌تی: (لا یبیع أحدکم علی بیع أخیه) (رواه احمد والنسائی)^(۱). واته: کستان مامه‌له به سر مامه‌له‌ی براکه‌یدا نهکات.

وه له صه‌حیحهدین دا هاتوه له‌نمبو هورده‌پروه که پیغمبمروه ﷺ فرمووبه‌تی: (لا یبیع الرجل علی بیع أخیه)^(۲).

واته: هیچ پیارنک بمسر شتی براکه‌یدا شت نه‌فرۆشیت.

وه لای نه‌حمد و نسائی و نمبوداود و (ترمذی) پله‌ی حسه‌نی بۆ داناوه، فرمووبه‌تی: (إن من باع من رجلین فهو للأول منهما)^(۳). واته: هرکس مامه‌له‌ی له‌گه‌ل دوو پیادا کرد، نمبئ مامه‌له‌که بۆ یه‌کم کس بیت.

وه شیه‌ی نممش وه‌ک نه‌وه‌ی فرمووبه‌تی: (کسینک شتینک بفرۆشیت به کسینک به صرحی نه‌وه‌ی که (خیار) ناره‌زوی تیدا بیت بۆ کریار، جا کسینکی تر بیت همروه‌ک نموشته‌ی بخاته بعه‌ده‌ست که په‌یمان‌که‌ی به‌کم هه‌له‌وشینیتتوه و لهم بکرتت به نرخینکی که‌متر).

وه شیه‌ی کرین بمسر کرینی کسینکی تردا به جوړنکه که ناره‌زوه‌که بۆ فرۆشیار بیت، جا چند کسینک دین داوای لی نه‌که‌ن که نموشته‌ی به کس‌یه‌که‌می فرۆشتوه نم به نرخینکی گرانتر لی‌ی نه‌کرتت، وه نم کاره له کرین و فرۆشتندا تاوانه و قده‌غی لی کراوه.

به‌لام نه‌گه‌ر چند کس هاتن بۆ لای، نموش فرۆشتی یا کپی نه‌وه کرین و فرۆشته‌که پینک دیت لای شافیعی و نمبو حنیفه و زانایانی تر، وه لای داودی کوپی علی که شیخی زاهیری به‌کانه پینک نایه‌ت. وه له‌مالیکوه دوو ربوایه‌ت نه‌گیترنه‌وه -تموار- .

نممش پیچموانی شت فرۆشتن به موزایه‌ده‌یه که دروسته، چونکه په‌یمان‌که هیتشتا جینگه‌ر نه‌بوه.

(۱) احمد (۱۴۲/۲) والنسائی (۲۵۸/۷).

(۲) البخاری (۲۱۴۰) ومسلم (۳۸/۱۴۰۸).

(۳) احمد (۱۸۸/۵) وأبوداود (۲۰۸۸) والترمذی (۱۱۱۰) والنسائی (۳۱۴/۷).

کربن فروشتن (البيع)

وه سابه که پیغمبر ﷺ هندی شتی نهخته بدرچاو بۆ فروشتن و ئهی فرمود: کی زیاتر نمدات؟

هرکس شتیکی فروشت به دوو کس بۆ یه کمیان نعیئت :

کسینک شتیک بفروشیت به کسینک لهپاشاندا هر نمو شته بفروشیت به کسینکی تر، فروشتنی دووه می حوکمی نریه، بهلکو پوچله چونکه شتیکی فروشتوه خوی خاوهنی نهبوه، بهلکو بووته مالی کرباری یه کم، نیتر فروشتنی دووه می له ماوهی خاردا بوویت یا له کاتی دواپی هاتنی ماوه کدا بوویت وهک یه که، چونکه نمو شته فروشراوه و هر به فروشته که لدهست نمو ده رچوه.

له سموره هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودهتی: (أیما امرأة زوجها وليان فهي للأول منهما، وأيما رجل باع يبعاً من رجلين فهو للأول منهما)^(۱). واته: هر نافرتهتیک دوو سرپرشتیکری بیئات به شوو، بۆ یه کم کسینه. وه هر پیارتیک شتیکی فروشت به دوو پیار بۆ یه کمیان نعیئت.

زیاد کردنی نرخ به زیاد کردنی ماوه

دروسته شتیک بفروشیت به نرخیک که دم و دهست پاره کمی بدیت، وه به نرخیک تر بیفروشت که ماوهی نرخ پیدانه کمی دورا بکویت.

وهک چون دروسته هندی له نرخه کمی دم و دهست وه ریگرت وهندیکی دورا بخرت، نه گهر همدورلا رازی بوون لسه ری، وه نه گهر نرخه کمی دواخرا و فروشیار نرخه کمی زیاد کرد لسه ری دواخته که دروسته، چونکه ماوه که به شتیکی هدی له نرخه کدا.

حنه فیه کان و شافیعی یه کان و زیدی کوری عدلی و (مؤید بالله) و جمماوه ری زانایانیش بۆ نوه چون، به پیی گشتیتی به لگه کان که نهنه هوی دروستی، وه شوکانی پارسنگی نوهی داوه توه.

دروستی ده تالی

نیمامی بوخاری ره حمتی خوی لی بیت فرمودهتی: نیبوسیرین و عطاء و نیبراهیم و حسن، کروی ده تالی به خراپ نازانن.

(۱) تخریجی نم حدیسه باس کرا.

کربن و فرشتن (البيع)

وه ثيبنو عبباس ره زای خويان لى بيت فرموریهتی: خراب نیه کسینک بلی: نو کراسم بۆ بفرۆشه به نهونده لهوه زیاتری کرد بۆ خۆت.

وه ثيبنو سیرین فرموریهتی: نه گمر بلیت: به نهونده بۆم بفرۆشه ههچی قازانج کرد بۆ خۆت یا بهشی نه کهین خراب نیه.

وه پیغمبهر ﷺ فرموریهتی: (المسلمون علي شروطهم) (رواه أحمد وأبو داود والحاكم عن أبي هريرة وذكره البخاري تعليقا) واته: موسولمانان لهسر مەرجه کانیان.

فرۆشتنی زۆر لى کراو

جماوهری زانایان نهویان به مەرچ داناهه که فرۆشیار ئه بى ناره زوی خۆی بیت له فرۆشتنی که له وه له کانیدا، جا نه گمر به ناحق زۆری لى کرا مالتیکی خۆی بفرۆشیت، نهوه نو فرۆشتنه پینک نایهت، به پى فرموودهی خوی گموره که نه فرموریت: ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ (النساء: ۲۹) واته: مه گمر بازرگانی بهک بیت خۆتان پازی بن به فرۆشتنی.

وه به پى فرموودهی پیغمبهر ﷺ که نه فرموریت: (إنما البيع عن تراض) ^(۱) واته: فرۆشتن به ره زامهندی پینک دیت.

وه به پى نو هه دیسهی که نه فرموریت: (رفع عن أمي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه) ^(۲) (رواه ابن ماجه وابن حبان والدارقطني والطبراني والبيهقي والحاكم) واته: لهسر ئومه تم سزای هه له کردن و له بیر چو نو مه و نهوهی زۆریان لى کرد بیت لهسری لابهراه. وه زانایان جیا وازیان هه به لهسر پلهی (حسن) و (ضعيف) ی نه فرموودهیه.

به لام نه گمر زۆری لى بکرت ماله کهی بفرۆشیت لهسر حق، نهوه فرۆشتنه که دروسته.

وهک چۆن زۆر له کسینک بکرت خانوه کهی بفرۆشیت بۆ فراوان کردنی جاده یا مزگوت یا گۆرستان دروسته.

یا زۆری لى بکری بۆ فرۆشتنی که له وه لیتکی بۆ دانوهی نو قهرزی که لهسریهتی، یا بۆ نهفهقه کیشانی ژن یا دایک و باوکی، لهم حالته تاندا و رینهی ئه مانه فرۆشتن دروسته له بهر نهوهی پازی بوونی شهرع جی پازی بوونی خۆی نه گرتمهوه.

(۱) أبوداود (۳۴۵۸) و الترمذی (۱۲۴۸).

(۲) تهخریبه کهی باس کرا.

کَرین فرۆشتن (المبع)

عبدالرحمن ی کوری که عب فرموویهتی: موعازی کوری جببل لاونکی سهخی بوو هیچی بدهستوه نهئما، نهوندهی قمرز کردبوو مالهکمی هموو بیوو قمرز، نهیش هاته لای پیغمبر ﷺ داوای لی کرد به خاوهنی قمرزهکانی بلیت: یارمتهی بدهن، جا نهگمر وازیان له قمرز بهینایه لمبر کسینک، وازیان له موعاژ نههینا لمبر پیغمبر ﷺ . پیغمبر ﷺ هرچی مالی هموو فرۆشتی همتا موعاز بی شت مایوه^(۱).

فرۆشتنی (ناچار):

جاری وا هدیہ پیاو ناچار نهیبت که چی له دهستدا بیبت بیفرۆشیت لمبر قمرزاری یا پیوستیبهک له پیوستیبهکانی ژبان.

نیتر هرچی هدیهنهی فرۆشیت به نرخیکمی کم لمبر نمو پیوستیبه. جا فرۆشتن لم شتوهیدا دروسته لهگهل بوونی کهراهدت بی نهوی ههلبوهشیتوه.

وه نهوی دروسته لم حالتماندا تمنها نهویه یارمتهی ناچارهکه بدریت و قمرزی بدرتتی بۆ نهوی رزگاری بیبت لمو تنگ و چهلمهیدی توشی بووه.

وه لمو بارهیهوه پیاونکی نهناسراو فرموودهیک نهگپرتتوه که لای نهبوداوه له شینخیکمی بنی تمیموه که ووتویهتی: علی کوری نمو طالب ﷺ ووتارنکی بۆ داین و فرمووی: (بمسر خه لکدا زه مان و کاتیک دیت که دهسهلات دارهکان دهست نهگرن بهوی له دهستاندایه هر چهنده فرمانیان بهوه پی نهکراوه، خوای گوره فرموویهتی: ﴿وَلَا تَسْأَلُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ واته: چاکمی نیوانتان له بیرمهکن. وه ناچارهکان کرین و فرۆشتنیان لهگهل نهکری، له کاتیکدا پیغمبر ﷺ فرۆشتنی ناچاری و فرۆشتنی خهلماندن و فرۆشتنی میوهی پیش گهیشتنی قدهغه کردوه).

فرۆشتنی پناگرتن

نهگمر کسینک ترسی ستمکارنکی هموو مالهکمی لی بسهنی نهیش وای دهرخات که مالهکمی نهفرۆشیت بۆ نهوی لهدهست نمو ستمکاره رزگار بیبت، وه لهگهل کسینکدا پهیمانی فرۆشتنی بهست به تمواوی و هموو ممرجهکانی فرۆشتنی بهجی هینا، نهوه نمو جوژه پهیمانه دروست نایبت، چونکه همدروو لایان مهبستیان فرۆشتن نیه، وه وهک دوو گالتهکمر وهان.

وه وتراوه: نمو پهیمانه دروسته چونکه هموو پایهکانی و ممرجهکانی بهجی هاتروه.

(۱) أبو نعیم فی الحلیة (۲۳۱/۱) وأبوداود فی المراسیل (۱۷۲) وعبدالرزاق فی المصنف (۱۵۱۷۷) ومجمع الزوائد (۱۴۴/۴).

کَرین و فرشتن (البیع)

نیبو قودامه فرموویته: فرۆشتنی پەنابەر دروست نیریە و پوچەلە، وە ئەبوحنیفە و شافعی و تویانە: دروستە چونکە فرۆشتنەکە بە هەموو پایەکان و مەرجەکانی یەو بەجی هاتوو، و هیچ شتیکی تێدانیریە تێکی بدات، وەك ئەوی رێك بکەون لەسەر مەرجیکی فاسید، لەپاشاندا پەیمانی فرۆشتەکە ببەستن بەبی ئەو مەرجە.

وہ نینمە ئەو رایەمان هەبە کە ئەو دووانە مەبەستیان فرۆشتن و کَرین نەبوو، لەبەر ئەوی راست نیریە و بەجی نایەت و وەك دوو گالتە کەر وەهان.

فرۆشتن لەگەڵ جیاکردنەوی شتیکی دیاری کراو

دروستە کەسێک کۆمەلێک کەل و پەل بفرۆشیت و شتیکی لی جیابکاتو، وەك ئەوی چەند دارێک بفرۆشیت، بێجگە لەیەك دار نەبیت. یا چەند خانوو بەسەر یەكەو بفرۆشیت بێجگە لە خانوویەکیان، یا پارچە یەك زەوی بفرۆشیت و بەشتیکی لی جیا بکاتو.

لە جابیرەو، کە پیغمبەر ﷺ فرۆشتنی موخاقەلە و موزابنە و جیاکردنەوی لە فرۆشتندا قەدەغە کردوو مەگەر دیاری بکرت. جا ئەگەر شتیکی دیاری نەکراو و نەزانراوی جیاکردوو ئەو فرۆشتنە دروست نیریە، چونکە نەزانین و سەرلی تێک دانی تێدایە.

تەواوی پیتوان و کیشان

خوای گموره فرمائی داوه کە کیشان و پیتوان لەکَرین و فرۆشتندا ئەبی تەواو بیت بۆیە ئەفرموویت: ﴿وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾ (الأنعام/ ۱۵۲) واتە: کیشان و پیتوانتان تەواو راست بیت.

وہ هەروەها ئەفرموویت: ﴿وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ (الأسراء/ ۳۵) واتە: با پیتوانە کەتان تەواو بیت کاتی کَرین و فرۆشتنتان بە پیتوانە کرد، وە بە تەرازووی راست شت بکیشن لەکَرین و فرۆشتندا، چونکە ئەو چاکترە بۆتان لە دنیاو ئەنجامی باشتی هەبە لای خوا لەرۆژی دوايي دا.

وہ خوای گموره قەدەغی کردوو کە یاری بە کیشان و پیتوان و کەم کردنی بکرت، وە ئەفرموویت: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾ (۱) الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (۲) وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ (۳) أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ (۴) لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (۵) يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (المطففين: ۱-۶) واتە: سزای سەخت بۆ تەرازووبازان، ئەوانی کاتی شت لەخەلک ئەکرن بە تەواوی پیتوانی ئەکەن، وە ئەگەر شتیان پیتوان یا کیشانە کرد بۆ خەلک کە پیتوان بفرۆشن کەمیان نەدەنی،

کَرین فرۆشتن (البیع)

تایا ئەوانە باوەڕیان نییە کە زیندوو ئەکرتنمەو لە پۆزتیکی گمۆردا، ئەو پۆزەیی کە خەلک لە بارەگای پەرورەدگاری جیهانیاندا ئەوەستن، و موخاسەبەیان ئەکات لەسەر کەم و زۆر. وە پەسەندە سەنگین کردنی تەرازوو:

لە سویدی کۆری قەیسەو فەرموویەتی: من و مەخزەفەیی عەبدی قوماشان هێتا لەهەجەرەو بۆ مەککە، پینەمبەر ﷺ هات بۆلامان سووای شەرۆالینکی کرد و پیمان فرۆشت، لەو لاه پیاوێک بەکۆی شتی ئەکیشا پینەمبەر ﷺ پێی فەرموو: (زن وأرجح). (أخرجه الترمذي والنسائي وابن ماجة وقال الترمذي: حسن صحيح)^(١). واتە: بیکیشەو سەنگینی بکیشە.

لینبۆردەیی و ئاسان کردن لە کَرین و فرۆشتندا:

بوخاری و (ترمذی) ئەگێرنمەو لەجایەرەو کە پینەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (رحم الله رجلاً سمحاً، إذا باع وإذا اشترى وإذا اقتضى) واتە: رەحمتی خوا لەسەر پیاوێک مامەلەیی ئاسان بکات کاتێ ئەفرۆشیت، وە کاتێک ئەکۆی، وە کاتێ داوای مافی خۆی ئەکات.

فرۆشتنی غەرەر:

فرۆشتنی غەرەر -خەلەتاندن- ئەوێه کە فرۆشتنەکە شتیکی نەزانراوی تێداییت، یا کارێکی تێدا بیت کە ترسی زبانی هەیە، یا قوماری تێدا بیت، وە یاسادانەری نیسلام ئەم جوۆرە فرۆشتنەیی قەدەغە کردووه. ئەوێه فەرموویەتی: قەدەغەکردنی فرۆشتنی غەرەر بئەرەتیکە لە بئەرەتەکانی شەرع کە زۆر کیشەیی تێدا جێ ئەبێتەو، وە لە فرۆشتنی غەرەر دوو شت لە قەدەغە کردنەکە یا جیا ئەکرتنمەو:

یەکەمیان: هەرچی لەگەڵ فرۆشراوەکەدا بیت بەجوۆرتک ئەگەر تاک بکرتتەو فرۆشتنی دروست ناییت، وەک کەرەسەیی خانوو کە بە خانووه کەوون، یا شیری گوانی ناژەن کە لەگەڵ ناژەنە کەدایە.

دووه میان: ئەوێه کە بە عادت چاوپۆشی لی ئەکۆی، لەبەر کەم نرخی، یا لەبەر گرانی جیاکردنمەو دیاری کردنی، وەک چوونی ناو گەرماو بەکۆی لەگەڵ جیایی خەلک لەمانمەو و ناو بەکار هێناندا، وە هەرەو ها وەک خواردنمەوێ ناوی هەلگیراوە کونده و جەوهندەدا، وە وەک جیبهێک کە ناو ناخنەکەیی لۆکە بیت.

وە یاسادانەری نیسلام بەزۆری باسی ئەو جیگیانەیی کردووه کە غەرەر تێیاندا روو ئەدات، وە لە خوارەو هەندیکیان ئەهێتین بەپێی ئەوێه لەسەرەسەیی نەفامی دا مامەلەیی پێی کراوه:

(١) أحمد (٣٥٢/٤) وأبو داود (٣٣٣٦) والترمذي (١٣٠٥) والنسائي (٢٨٤/٧) وابن ماجة (٢٢٢٠).

۱- قەدەغە كۈرۈن فرۆشتقن بە بەرد:

خەلكى سەردەمى نەقامى ئەچۈنە سەر ئەر زەويانى كە رۈوبەرەكانيان ديارى نەبو، بەردۈچكەيەكيان ھەل ئەدا ۋە ئەيان ووت: ئەم بەردە لەكوتدا كەوتەتە ئەوئەت پى ئەفرۆشم، يا خود شتەكيان ئەفرۆشت كە ديارى نەبو، لەپاشاندا بەردۈچكەيەكيان ھەلئەدا بەكوتايە سەر ھەرچى بەك ئەيان ووت: ئەمەمان پى فرۆشتووت بەم جۆرە فرۆشتەيان ئەووت: فرۆشتقن بە بەرد.

۲- قەدەغە كۈرۈن فرۆشتقن بەخۇ نوقم كۈرۈن مەلەوان:

ئەوان مامەلەيان ئەكرد لەگەل مەلەواندا لەسەر ئەو شتەنى كە جارى ۋا ھەبو ئەيدۆزىيەو لەناو دەريادا لەكاتى خۇنوقوم كۈرۈن، ئىتەر ئەبوايە ھەردولا پەيمانەكەيان بەجى بەگەياندايە ۋە كۈرۈن نرەكەي بەدايە ئەگەر ھىچىشى نەدۆزىيەو، ۋە فرۆشيار ئەو شتەي بەدايە بە كۈرۈن، با نرەكەي چەند جار بەسەر ئەو نرەدا زىاد بوايە كە ۋەرى ئەگرت ۋە لەسەرى پىك كەوتەبون. ئەمەش بەلئەدى مەلەوان ناۋتەبرا.

۳- فرۆشتىنى بەرۈبوم:

ئەوئەش فرۆشتىنى بەرى ناۋەل بوو پىش ئەوئەي بە بەرھەمى بەئىتت، ھەروەھا فرۆشتىنى شىرى ناۋ گوانەكەي ھەر لەو جۆرە فرۆشتەنە بوو.

۴- فرۆشتقن بە دەست لى دان:

ئەوئەش ھەربەكەيان دەستى ئەدا لەكەل ۋە پەلى بەرامبەرەكەي، يا جەل ۋە بەرگەكەي ھەر بەو دەست لئەدانە پەيمانى كۈرۈن ۋە فرۆشتقن پىك ئەھات، بى ئەوئەي بزەنن چۆنە يا رازى بن پى.

۵- فرۆشتقن بە ھەلدان :

ئەوئەش ھەربەكەيان چىيان ھەبوايە بۇ فرۆشتقن ھەلئەيان ئەدايە سەر زەوى، ۋە ھەر بەو ھەلئەدانە ئەبوايە كۈرۈن ۋە فرۆشتقن پىك بەھاتايە بى ئەوئەي رازى بن.

۶- كۈرۈن ۋە فرۆشتىنى ناۋ كىلگە:

ئەوئەش دەغەلەكەي ناۋ كىلگە ئەفرۆشرا بە پىتوانەبەك لەخواردنى ديارى كراۋ.

۷- كۈرۈن ۋە فرۆشتىنى موزابەنە:

ئەوئەش فرۆشتىنى بەرى دارى خورمايە بە چەند ھۆقەبەك لەخورما.

۸- كۈرۈن ۋە فرۆشتقن بە سەوزى:

ئەوئەش فرۆشتىنى بەرى درەختە بە سەوزى پىش گەشتىنى.

۹- کرین و فرۆشتنی خوری به سمر پشتی مهرهوه.

۱۰- کرین و فرۆشتنی رۆن لهناو شهردا.

۱۱- کرین و فرۆشتنی کۆرپه‌ی ئه‌و کۆرپه‌له‌ی که لهناو زگی ناژه‌لدایه.

له هه‌ردوو سه‌حیحی موسلیم و بوخاری دا هاتوه: که خه‌لکی سه‌رده‌می نه‌فامی گۆشتی ئه‌و کۆرپه‌له‌یان نه‌فرۆشت که هه‌شتا دایکه‌که‌ی کۆرپه‌له‌یه‌و له‌ناو سه‌کی دایکی دایه.

واته: وشتریک ئاوس بوایه و به‌چه‌که‌ی ببوایه دوا‌یی به‌چه‌که‌که‌ ئاوس بوایه به‌چه‌که‌یه‌کی ببوایه نه‌هاتن پێش بوونی ئه‌و به‌چه‌که‌له‌ی دوا‌یی‌یان نه‌فرۆشت. جا پینغه‌مه‌به‌ر ﷺ لێ‌ی قه‌ده‌غه‌ کردن.

ئهم فرۆشتنه‌وه و وینه‌ی نه‌مانه‌ یاسادانه‌ری نیسه‌لام قه‌ده‌غه‌ی کرده‌وون، چونکه ئه‌و شته‌ی په‌یمان‌ه‌که‌ی له‌سه‌ر نه‌به‌سه‌رتی نه‌زانراوه و خه‌له‌تانه‌نی تیا‌یه.

حه‌رامی کرینی داگیرکراو و دزراو:

حه‌رامه‌ له‌سه‌ر موسولمان شتیک بکریت که بزانی‌ت به‌ ناحق له‌ خاوه‌نی سه‌ندراوه، چونکه شت به‌ ناحق سه‌ندن خاوه‌نی‌تی ئه‌و شته‌ ناگۆتزریتوه له‌ خاوه‌نه‌که‌یه‌وه بۆ یه‌کی‌کی تر، که‌واته ئه‌و شته‌ له‌که‌سه‌یک کپراوه که خاوه‌نی نی‌یه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شا که هاوکاری کرده‌ له‌سه‌ر تاوان و ده‌ست درێژکردن بۆ مائی خه‌لکی.

به‌یه‌ه‌قی نه‌گێرتنه‌وه که پینغه‌مه‌به‌ر ﷺ فه‌رمویه‌تی: (من اشتری سرقة وهو يعلم أنها سرقة فقد اشترك في إثمها وعارها)^(۱) واته: هه‌رکس شتیک دزراوی کپری و زانی دزراوه ئه‌وه هاوبه‌شه له‌ تاوان و نه‌نگی‌یه‌که‌یدا.

فرۆشتنی تری بۆ کسه‌نه‌ی عاره‌قی لێ‌ دروست نه‌که‌ن و فرۆشتنی چه‌ک بۆ ناژاره‌ نانه‌وه:

دروست نی‌یه‌ تری بفرۆشیت به‌ که‌سه‌یک عاره‌قی لێ‌ دروست بکات، وه هه‌روه‌ها دروست نی‌یه‌ کاتی فیتنه‌ که‌وتنه‌وه چه‌ک فرۆشتن، وه هه‌روه‌ها دروست نی‌یه‌ چه‌ک فرۆشتن به‌ نه‌ه‌لی جه‌نگ، وه بۆ کسه‌نه‌ی مه‌به‌ستی هه‌رامیان پنی هه‌بی‌ت، وه نه‌گه‌ر په‌یمان‌ه‌که‌ش به‌سه‌را‌بی‌ باتله، چونکه مه‌به‌ستی له‌ کرین و فرۆشتن ئه‌وه‌یه که هه‌ردوولا سو‌د وه‌ر‌بگرن، فرۆشیار له‌ نه‌رخه‌که‌ی و کپیار له‌ که‌ل و په‌له‌که، به‌لام لی‌ره‌دا ئه‌و سو‌د و که‌لکه‌ نایه‌ته‌دی چونکه نه‌بی‌ته هۆ بۆ نه‌خامدانی کاری قه‌ده‌غه‌کراو، وه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و مامه‌له‌یه‌ هاوکاری و یارمه‌تی‌دانه له‌سه‌ر تاوان و دوژمنکاری که

(۱) البیه‌قی (۵/۳۳۶).

کربن و فرشتن (البيع)

ياسای نيسلام همدووکيانی قدهغه کردوه، خوی گوره نه فرمویت: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ (المائدة: ۲) واته: هاوکاری و یارمتهی به کتر بدن لسمر چاکه و تهقوا، وه هاوکاری به کتری مهکن لسمر تاوان و دوژمنکاری.

له نینو عومرهوه خویان لی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویت: (لعن الله الخمر وشاربها وساقیها وبائعها ومبتاعها وعاصرها ومعتصرها وحاملها والمحمولة إلیه)^(۱). واته: خوا نه فرینی کردوه له عارهق و عارهق خور و عارهق گیتر و عارهق فروش و عارهق بز کراو و عارهق دروستکر و نهوشی بوی دروست نه کری، وه هه لگری و نهو کسمش بوی هه لته گهی.

وه پیغمبر ﷺ فرمویت: (من حبس العنب أيام القطاف حتی یبیعه عن یتخذه خمرأ، فقد تقم النار علی بصیرة)^(۲). واته: هه رکس کاتی لی کردنوهی تری بیت و نهو لی نه کاتوه و هه لی بگریت ههتا بیفروشیت به کسینک عارهقی لی دروست بکات نهو کسه به ناشکرا خوی نه خاته ناگروه.

وه له عیمرانی کوری حوصهینهوه هاتوه فرمویت: پیغمبر ﷺ فروشتی چهکی قدهغه کردوه کاتی شهر و نازاوهی نار موسولمانان (بهیهقی دهی هیتاوه)^(۳).

نینو قودامه فرمویت: (فروشتی شیلی تری به کسینک که ابزانریت عارهقی لی دروست نه کات حرامه). وه نه گمر سابت بوو عارهقی لی دروست نه کات فروشتنه که حرامه و پوچه له نه گمر مهبستی کریار بزانریت لهو بارهیهوه، جا یا به قسهیدا یا به هزی شتیکوه تایبیت بیت پیی،

بهلام نه گمر لهوانه بوو بۆ نهوکاره به کار بیت وهک نهوهی کسینک بیگریت که نهزانریت بۆچی نهوت، یا کسینک بیت عادهتی وایت ترشیات و عارهق دروست بکات، بهلام قسهیهکی وانه کات کاتی کربن که به لگهی نهوه بیت عارهقی لی دروست بکات نهو فروشتنه دروسته.

نهو حوکمه هه موو نهوشتانه نه گرتتوه که مهبستی حرامیان لی بگریت، وهک فروشتی چهک به خه لکی جننگ (لهین باوه ران یا لهو کسانهی که جننگ له گهل موسلماناندا دهکن) یا به جهرده

(۱) أبوداود (۳۶۷۴) وابن ماجه (۳۲۸۰).

(۲) جمع الزوائد (۹۰/۴).

(۳) البيهقي (۳۲۷/۵).

کربن فروشتن (البيع)

و پئی گر یا کاتی شهر و ناژاره. یا به کئی دانی خانووه کمی بز نموی عارهقی تیدا بفروشرنت و گهلی شتی لمو جزوه، نمانه همموو حرامن و پهیمانکه بهتاله -تمواو- .

فروشتنی شتیک حرامی تیکه لاو بیت:

نه گمر که لویه له فروشراوه که تیکه لاو بو لمشتی حدلال و حرام و تراوه: هدرچی حدلاله که یستی فروشته کمی دروسته و نموی تر نادرسته، نمو بهناوبانگترین قسمی شافیعی و مزهیبی مالیکه، وه و تراوه: عهده که هممووی بهتال نمیتتوره.

سوئند خواردنی زور قدهغه کراوه:

۱- پیغمبر ﷺ سوئند خواردنی زوری قدهغه کردوه، و فرموویستی: (الحلف منفعه للسلعة، منحقه للبركة) (رواه البخاري وغيره عن أبي هريرة)^(۱). واته: سوئند خواردن بایهخ بز شته که پیدای نهکات و بهره که ته کمی ناهیتلی.

چونکه سوئند خواردن لهسر که لویه له بز فروشتن به گموره زانینی خوا کم نهکاتوره، وه لهوانشه هزیک بیت بز هۆکانی فروشتنی خه لمتاندن.

۲- وه لای موسلیم هاتوه:

(اياكم وكثرة الحلف في البيع، فانه ينفق ثم يحق)^(۲). واته: دوور بکومنه له سوئند خواردنی زور له فروشتندا، چونکه سوئند شته که رهواج پی نهدا لهپاشاندا بهره کمی ناهیتلی.

۳- وه پیغمبر ﷺ فرموویستی: (إن التجار هم الفجار، فقیل: یا رسول الله، أليس قد أحل الله البيع؟ قال: نعم، ولكنهم يملفون فيأثمون ويحدثون فيكذبون) (رواه أحمد وغيره بإسناد صحيح)^(۳) واته: بازارگانهکان همموو تاوانبارن، ووتیان: نهی نیرراوی خوا، نهی خوا فروشتنی حدلال نه کردوه؟ فرمووی: بهتلی، بهلام نمان نمونده سوئند نهخون گوناهاوار نمین وه که قسه نه کمین درو نه کمین.

۴- وه له نیبنو مسعودوه رضی الله عنه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموویستی: (من حلف على مال امری، مسلم بغير حقه لقي الله وهو عليه غضبان) (متفق عليه) واته: هدرکس سوئند لهسر مالی موسولمانیک بخوات به ناحق کاتی نهکات به خوا لی بی بهقین و توریه.

(۱) البخاري (۲۰۸۷) و مسلم (۱۶۰۶).

(۲) مسلم (۱۶۰۷) والنسائي (۲۴۶/۷) وابن ماجه (۲۲۰۹).

(۳) أحمد (۴/۴۲۸، ۴۴۴) والحاكم (۶/۲) ومجمع الزوائد (۴/۷۳).

کرین و فرشتن (البیع)

تهلی: پاشان پیغمبر ﷺ تم نایه‌تی بۆ خوتندینموه که به‌لگه‌یه بۆ فرموده‌کی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (آل عمران: ۷۷) (متفق علیه) ^(۱). واته:

به راستی نمو کسانه‌ی پدیمانی خوار وه‌سیه‌تی خوا که کردوبه‌تی له کتیبه‌ی نیراوه‌کاندا بۆ سر پیغمبران به‌وی که په‌یوه‌ست بن به‌راستی و په‌یمان پاریزی لهو شتانه‌دا که به‌لین نهدن و په‌یمان نه‌به‌ستن نه‌گۆرنموه به‌ نرخینکی کهم، به‌شیان نیری له‌پاداش له‌ رۆژی دوایداو خوا قسه‌یان له‌گه‌لدا ناکات، و به‌ چاوی به‌زه‌یی‌به‌وه سه‌یریان ناکات، و پاکیان ناکاتوه له‌ پیسی گونا و کوفر، وه‌ سزایه‌کی ده‌ردناکیان بۆ هه‌یه.

۵- وه‌ بوخاری ﷺ گه‌راوبه‌تی‌به‌وه که عمره‌بیتکی ده‌شته‌کی هاته‌ خزمه‌ت پیغمبر ﷺ و ووتی: نه‌ی نیراوی خوا، گوناھی گه‌وره‌ کامه‌یه؟ نه‌وش ﷺ فرمووی: (الإشراك بالله) واته: شریک دانان بۆ خوا، وتی: پاشان چی تر؟ فرمووی: (اليمين الغموس) واته: سوئندی نوقمکر، ووتی: سوئندی نوقمکر چی‌یه؟ فرمووی: (الذي يقطع مال امرئ مسلم، يعني يمين هو فيها كاذب) ^(۲) واته: نمو سوئنده‌یه که مالتی موسولمانینکی پی‌ داگیر بکرت، واته: به‌ سوئندی درۆ.

وه‌ بۆیه‌ پی‌ نه‌لین: نوقمکر، چونکه‌ خاوه‌نی له‌ناگری دۆزه‌خدا نوقم نه‌کات، وه‌ لای هه‌ندی زانایان که‌فاره‌تی‌نی‌یه، وه‌ له‌بهر قورسی و گه‌وره‌یی گونا‌هه‌که‌ که‌فاره‌ت جی‌ ناگرتنه‌وه.

۶- وه‌ له‌نه‌بو نومامه‌وه نیاسی کوری په‌هله‌به‌ی حاری خوا لییان رازی بیت هاتوه‌ که پیغمبر ﷺ فرمووبه‌تی: (من اقتطع حق امرئ مسلم بيمينه فقد أوجب الله له النار وحرم عليه الجنة، فقال رجل: وإن كان شيئاً سيراً يارسول الله؟ قال: وإن كان قضيباً من أراك) (رواه مسلم) ^(۳) واته: هه‌رکس به‌ سوئندی درۆ مافی موسولمانینک بپریت خوا ناگری بۆ پیوست نه‌کات وه‌ به‌هشتی له‌سهر حرام نه‌کات، پیارێک ووتی: نه‌گه‌رشتینکی که‌میش بیت، نه‌ی نیراوی خوا؟ فرمووی: نه‌گه‌ر داری سیواکینکیش بیت.

(۱) البخاري (۶۶۷۶/۶۶۷۷) ومسلم (۱۱۰).

(۲) البخاري (۹۶۲۰).

(۳) أحمد (۲۶۰/۵) ومسلم (۱۳۷) والنسائي (۲۴۶/۸).

فرۆشتن و کَرین له مزگوتدا:

ئەبو حەنیفە رِئی داوہ مامەلەئەئە کَرین و فرۆشتن بکَریت لەمزگوتدا، وە بە کەراھەتەئە داناوہ کەلوپەلە کە بەئینرنت بۆ مزگوت لەبەر رِئی مزگوت.
وہ مالیک و شافعی رِئیان داوہ لەگەژ کەراھەت بوون.
وہ ئەحمەد قەدەغەئە دروستی و رِئ پێدانەئە کردووہ و بە حەرامی داناوہ.

بیتغەمبەر ﷺ فەرموویەتەئە: (إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ يَبِيعِ أَوْ يَبْتَاعِ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لَا أُرِيحُ اللَّهَ تِجَارَتَكَ) ^(۱) واتە: ئەگەر کەسێکتان ببینەئە لە مزگوتدا کَرین یا فرۆشتنەئە ئە کرد پێی بلین: خوا قازانج نەخاتە بازارگانەئە بە کەتەوہ.

کَرین و فرۆشتن کاتەئە بانگی هەینی:

کَرین و فرۆشتنەئە کاتەئە نوێژە فەرزەکان کە ئەوەندەیان ماوہ بە بەرەوہ نەبوو یا کاتەئە بانگی نوێژی هەینی حەرامەو دروست نەبە لای ئەحمەد بەپێی فەرموودەئەئە خوای گەورە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (الجمعة: ۹)

واتە: ئەئە ئەو کەسانەئە باوەرێتان هێناوہ کاتەئە بانگدەر بانگی دا بۆ نوێژی رِئی هەینی بەپەلە بپوژن بۆ نوێژە کە و واز لە کَرین و فرۆشتن بەئین ئەوہ خیرترە بۆتان ئەگەر ئێوہ بەرژووەندەئە خۆتان بزەنن.

وہ ئەو قەدەغەئە بە گۆرەئەئە نوێژی هەینی لەبەر حەرامیەئە، بەو شێوہەئە هەموو نوێژەکانەئە تریشەئە لەسەر پێوانەئە نەکَریت.

دروستی (تولیة) سەر بەسەر فرۆشتن و (مراجعة) بە قازانج فرۆشتن و (وضیعة) بە کەم فرۆشتن: شت سەر بەسەر بفرۆشیت یا بە قازانج یا بە کەمتر لە نرخەکەئە دروستە بە مەرجێک فرۆشیار و کَریار ئەو نرخە بزەنن کە کەلوپەلەکەئە پێی فرۆشراوہ.

فرۆشتنەئە قورئان و کَرینی:

زانایان لەسەر ئەوہ رِئک کەوتوون کە دروستە قورئان بکَریت بەئام جیاوازیان هەئە لە فرۆشتنەئەئە.

(۱) الترمذی (۱۳۲۱) والنسائی فی عمل الیوم والليلة (۱۷۶) والحاکم (۵۶/۲) وابن خزيمة (۲۷۴/۲) وابن حبان (۱۶۴۸).

کَرین و فرشتن (البیع)

همر سیّ نیمامه که به ره‌ویان داناره. به‌لام حمنبه‌لی‌یه‌کان حرامیان کردوه. وه نه‌محمد فرموریه‌تی: دهرباره‌ی فرۆشتنی قورپان نازانم کسیتک ریّی دابیت.

فرۆشتنی خانوه‌کانی مه‌ککه و به‌کری گرتنیان:

زۆر له زانایان ریّیان داوه له‌وانه نموزاعی و په‌وری و مالیک و شافیعی، وه قسه‌یه‌کی نمبو حمنیفمش.

فرۆشتنی ناو:

ناوی دهریا و رووباره‌کان و کانیاو و باراناو نممانه ره‌وایه بز همموو کس و تایبعت نریه به کسیتکه‌وه بی کسیتکی‌تر، له‌بهر نموه دروست نریه کَرین و فرۆشتنیان همتا له شوته‌کانی خزیاندا بن.

وه له‌فرموروده‌یه‌کی نمبو داوددا هاتوه که پیغمبهر ﷺ نه‌فرموروت: (الناس شرکاء فی الماء والکلا والنار) واته:

خه‌لک هاربه‌شن له ناو ولمه‌رگه و پاوه‌ن و ناگردا^(۱).

وه ری‌وایدت کراوه نیاسی موزنه‌ی کسانیتکی بینی ناویان نه‌فرۆشت، فرموروی: نمو ناوه مه‌فرۆشن چونکه من له پیغمبهری خوام ﷺ بیستوهه قه‌ده‌غهی نه‌کرد که ناو بفروشری.

به‌لام نه‌گمر کسیتک جیای کرده‌وه و چاودیری نه‌کرد نموه ده‌بیته ملک‌ی نمو و ده‌توانی بیفرۆشی، یا بیریکی له زه‌وی‌یه‌کی خۆیدا هه‌لکه‌نند، یا نامیرزکی دانا ناوه‌کی پی‌ده‌ر نه‌هینا نموه نمییته به مولکی خۆی و دروسته بزوی لهم حاله‌تاندا ناوه‌که بفروشیته، چونکه سابه که پیغمبهر ﷺ چوره مدینه و بیریکی لی‌بوو ناوی (رومه) بوو مولکی یهودی‌یه‌ک بوو ناوه‌کی به خه‌لکی نه‌فرۆشت، جا پیغمبهر ﷺ هیشتیه‌وه له‌سهر فرۆشته‌کی و موسولمانانیشی هیشتیه‌وه له‌سهر کَرینه‌که‌یان لی‌تی، وه همر به‌م شیوه به‌رده‌وام بوو تا عوسمان رضی الله عنه لی‌تی کَریمه و وه‌ققی کرد له‌سهر موسولمانان. وه فرۆشتنی ناو لهم شیوه‌یدا ره‌ک داری سوتانی لی‌ دیت دوی هیتان و کۆکردنیه‌ی چونکه داریش پیش کۆکردنیه‌وه سه‌ربرشتی کردنی بز همموو کس ره‌وایه، به‌لام کاتیک کۆکرایمه‌وه بوو به مولکی کسیتکی دیاری کراو فرۆشتنی دروسته. وه له فرموروده‌یه‌کی

(۱) أحمد (۳۶۴/۵) و أبوداود (۳۴۷۷) و ابن ماجه (۲۴۷۲).

کړين فروشتن (البيع)

پينغمبېردا ﷺ هاتووه نه فرموي: (لن يأخذ أحدكم حبلاً فيحتطب حزمة من حطب فيبيعها خير له من أن يسأل الناس، أعطوه أو منعهوا) (۱).

واته: کسيکتان بچیت کولیک دار بهینیت و بیفروشتیت چاکتره لهوی داوا له خه لک بکات بیدهنی یا نهی دهنی.

وه کاتیک نار فروشرا. نه گمر نامیرنکی هېوو نه دازه ی ناوه کمې حسیب نه کرد، وه کو بژیره نهوه دروسته، وه نه گمر شتی وا نه بوو نهوه به پی ی عورف نه فروشری. نهمه همووی له حالتی عادی دا، بدلأم نه گمر حالتیکې ناچاری بۆ خه لکی پینش هات، واجبه لسه ر خاوهنی ناوه که به خورپای و بی فروشتن بدا به خه لکی. له نه بو هوره پروه هاتووه که پينغمبېری خوا ﷺ فرمويته: (ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة، رجل منع ابن السبيل فضل ماء عنده، ورجل حلف علي سلعة بعد العصر كاذباً، ورجل بايع إماماً، فإن أعطاه وفي له، وإن لم يعطه لم يف له) (۲).

واته: سی کس خوی گموره له رژی قیامه تا قسه بیان له گه ل ناکا: پیاونک که ناوی زیاده له خوی هدیو نایدات به ریبواری لیتقومار، وه پیاونک له دواي عسر لسه ر که لوبه لیک سوندی درۆ بخوات، وه پیاونک له گه ل نیمام و پینشوایه کدا به یعت بهیستی، جا نه گمر شتی بداتی نهوه وه فا به به یعت که بکا، وه نه گمر نهیداتی سهر پینچی بکا و وه فای پی نه کا.

فروشتنی (وفاء):

نهویه که کابرایه ک پینوستی به پاره هدییت خانووه کمې نمدات به مبله غیک پاره یا زهوی به کمې، به مرجی همر کاتی نهو پاره یی هېوو بیداتموه و خانووی خوی یا زهوی وه ریکرتموه... حوکمه کمې لای نیمه وه ک ره هن وه هایه به پی به هیترین بۆ چوونه کان.

کړینی (الإستصناع) نهو شتی که داواي دروست کردنی نه کړیت:

نهوه ش کړینی نهو شته یه که به پی داوا دروست نه کړیت، وه نم کاره پینش نیسلام باو بووه و نهوه ی نیسلامیش هموو لسه ر مشروعی نهو فروشتنن.

و روکنه کمشی (الإيجاب) و (القبول) ه، وه نهو فروشتنه دروسته له هموو نهو شتانه ی که به داواي دروست کردنی مامه له نه کړین.

(۱) البخاري (۱۴۷۱) و ابن ماجة (۱۸۳۶) من حدیث الزبیر بن عوام.

(۲) البخاري (۲۳۶۹) و مسلم (۱۰۸).

کَرین و فرَشتن (البيع)

وه حوكمه كعی: سوودی به مولك بونه له نرخ و له فرَشتراودا.

وه مخرجی دروستی نمو فرَشتنه: روون کردنهوی جزری نمو شتهی داوای دروست کردنی کراوه، شیوه کعی و جزره کعی و نندازه کعی به شیوهیهك که زانراو بیت و کیشهی لسمر دروست نهیبت. وه کریار کاتی بینینی فرَشتراوه که بزی ههیه بهو پارهیه بیهوی، وه بزی ههیه پهشیمان بیتوه، نیتر بهو شیوهیه بیت که بزی باس کردوهه یا بهو شیوهیه نهیبت، لای تبوحنیفه و حمد ره حمتهی خویان لی بیت.

وه تبویوسف فرموویهتی: نهگمر بینی بهو شیوهیه بوو که بزی وهسف کردبوو تارهزوی تیدا نامینتی نهمش بوئوهی دروستکمره که تووشی زیان نهیبت، چونکه لهوانهیه کمسیکی تر بهو نرخه نهیکرنت که نمو کریویهتی.

کَرین و فرَشتنی میوه ودانمونه:

فرَشتنی میوه پیش پی گیشتنی و کشت وکال پیش کامل بوونی دروست نیه، له ترسی نووهی نهك نافهتیکی بو پیدا بیت پیش نووهی بگاته دهستی کریار.

۱- بوخاری و موسلیم له نینوعومرهوه خویان لی رازی بیت گیراویانتهوه: که پیغمبر ﷺ (نهی عن بیع الیمار حتی یبدو صلاحها: نهی البائع والمبتاع) ^(۱) واته:

پیغمبر ﷺ نهی کردوهه له فرَشتنی میوه پیش گیشتنی، و نهی له فرَشتیار و کریار کردوهه.

وه موسلیم نهگیرتتهوه لی که پیغمبر ﷺ (نهی عن بیع النخل حتی یزهو وعن بیع السنبل حتی یبيض ریأمن العاهة نهی البائع والمشتري) ^(۲).

واته: پیغمبر ﷺ قدهغهی کردوهه فرَشتنی خورما هتا نهگات و خوش نهیبت و دهغل و دان هتا گوله کعی زهره نهیبت و لهنافات دور نهکمرتتهوه. له فرَشتیار و کریاری قدهغهی کردبوو.

۳- وه بوخاری له نهنسهوه نهگیرتتهوه: که پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (أرأیت إن منع الله الشرة، یم یأخذ أحدکم مال أخیه) ^(۳)؟.

(۱) البخاری (۲۱۹۴) ومسلم (۴۹/۱۵۳۴).

(۲) مسلم (۵۰/۱۵۳۴).

(۳) البخاری (۲۲۰۸) ومسلم (۱۶/۱۵۵۵).

کربن فروشتن (البيع)

واته: نمی نه گهر خوا میوه که پی نه گیه نیت به چی به کن له نیتوه مالی برا موسولمانه که می ثعبات؟ جا نه گهر میوه فروشرا پیش گیه شتنی و دانویله پیش گیه شتنی به مهرجی برینهوی ده سته جی لهوکاتهدا، دروسته نه گهر بتوانری که لکی لی وه ریگری، وه نمو دانویله یه یان نمو میوه یه لیک بلاو نمین، چونکه لهم حالتهدا ترسی لهناو چون و روودانی به لای تیدا ناییت.

وه نه گهر فروشرا به مهرجی لی کردنموی دم و دست، به لام کریاره که وازی لی هینا هتا جوان پی نه گات - و تراوه: فروشته که به تاله- وه و تراوه: به تال ناییتموه، به لام له زیاده کیدا هاوبه شن.

فروشتنی به خاوهنی بنهداره که یا خاوهنی زهوی به که:

نمو حوکمانه بو کسینکن که خاوهنی بنهداره کان نهییت یا خاوهنی زهوی نهییت و پی بفروشریت. جا نه گهر میوه هات بفروشریت به خاوهنی بنهداره کان، نموه فروشته که دروسته، وه ک نموه وایه که به ره که بفروشریت له گهل بنه کدا پیش نموی پی بگا.

وه همروه ها دروسته فروشتنی دانویله به خاوهن زهوی پیش گیه شتنی له بهر نموی تسلیم کردن به نه نجام نه گات به کریار به شینوه یه کی تمواو.

به چی گیه شتنی نه زانریت؟

گیه شتنی به رسيله خورما به سوربوون و زهره بوون دهرته کهویت و نه زانریت.

بوخاری و موسلیم ته خریجان کردوه له نه نسوه که پیغهمبر: (ﷺ) (نهی عن بیع الشرة حتی تزهو)^(۱).

واته: فروشتنی به ری دره ختی قده غه کردبوو هتا خوش نهییت.

به نه نسیمان ووت: خوش بوونی چونه؟ فرمووی: سوربوون و زهره بوونه^(۲).

وه پی گیه شتنی تری به شیرین بوون و نرم بوون و زهره بوون نه زانریت^(۳).

وه گیه شتنی میوه هاتی تر به تامی خوش و رهنگی میوه که دهرته کهویت.

بوخاری و موسلیم له جابیره وه نه گیرنموه که پیغهمبر ﷺ فروشتنی میوه یه قده غه کردبوو هتا خوش نهییت^(۱).

(۱) البخاری (۲۲۸۰) ومسلم (۱۵۵۵/۱۶۱۵).

(۲) البخاری (۲۱۹۵) ومسلم (۱۵۵۵/۱۵).

(۳) نمو قده غه کردنی هاتوره که تری نافروشریت هتا رهش نهییت به گویره ی تری رهش.

وه گه‌یشتنی دانموتله به گه‌یشتنی دانه‌که نمانرت.

فرۆشتنی نمو میوانمی که ورده ورده پی نه‌گات:

کاتی پی‌گه‌یشتنی میوه‌هات و دانموتله ده‌رکوت لمهندیکیدا دروسته همصوی بسره‌کهوه بفرۆشرت نمو پی گه‌یشتوه و نمو پی نه‌گه‌یشتوه هر کاتی په‌مانه‌که لسه‌ر فرۆشتنی‌ده‌ک پارچه بوو.

وه هروده‌ها دروسته فرۆشتنی نه‌گم عه‌قده‌که لسه‌ر پارچه‌ده‌ک زیاتر بوو و نه‌یوست دوای پی‌گه‌یشتنی پارچه‌ی‌به‌کم بیان فرۆشیت.

وه نهمش بز کاتیکه که باغه‌که چمند جزوه میوه و سه‌زه‌ی تیدا به‌هم بیت، وه‌ک موز لمیوه‌هات و خیار له سه‌زه و گول و نمو جزوه شتانه که به‌ر لده‌وای به‌ر پی نه‌گا، وه زانایانی مالیکی و هندی له زانایانی حنه‌فی‌به‌کان و حنه‌لی‌به‌کان بز نمو چون و به‌لگشیان نمانمی لای خواره‌ویه:

۱- سابه له‌یاسا دانموتی نسه‌لاموه دروستی فرۆشتنی میوه‌هات کاتی هندیکی پی‌گه‌یشتیت جا نمو می که پی نه‌گه‌یشتوه هر نه‌خرتته سهر نمو پینگه‌یشتوه.

جا نهمی نیره‌ش هروده‌ک نمو شتوه‌یه‌یه عه‌قده‌که نه‌بستری لسه‌ر نمو که موجوده، وه نمو‌ش که موجود نبوو نه‌خرتته سهری، نهمه نه‌گم نمو کسه همصو میوه‌کمی کری، به‌لام نه‌گم هندیکی کری نمو هرده‌ر میوه‌ی حوکی خزی هیده.

۲- دروست نمبونی نمو فرۆشتنه دوو شتی خرابی لیوه نه‌کوتتوه:

ا= روودانی کیشه.

ب= په‌ک خستی سامان.

نهما روودانی کیشه چونکه زور جار په‌مانی کرین و فرۆشتن نه‌کری لسه‌ر کینگه‌پان و به‌رنه‌کان، وه کریار ناتوان میوه‌ی پارچه‌ی به‌کم وه‌ریگری، چونکه جاری وایه کاته‌کمی درتزه نه‌کیشی همتا پارچه‌کانی تریش لی‌زان پی نه‌گات، وه ناتوانرت له‌ده‌ک جیا بکرتنمو، بو شتوه‌یه گیر و گرفت نه‌کوتتوه نیوان هر دوو کریار و فرۆشیار وه هر به‌کیان ماتی نمو تریان نه‌خوات.

کربن فروشتن (البیع)

به‌لام گرفتگی دروهم که په‌کخستنی ماله: فروشیار کم جار بزوی ناسان نعبیت شو به‌شمی پی گیشتووه بیدات به کریاره که یه‌ک به دوا‌یه‌کدا نهمش نعبیتته هوئی له‌ناو‌چوونی ماله‌کمی.

جا مادام نارهایه نهوه فروشتنی دروسته به یه‌کموه لم شیوه‌یهدا.

وه ووتن (قبول کردن) به نادرستی فروشتنی خه‌لک نه‌خاته ناخوشی و بارگرانی‌یهوه که شو دوو شتمش له ناییندا لابراون به پی‌ئی فم‌مووده‌ی خوی گموره که نه‌فم‌موویت: ﴿وما جعل الله علیکم فی الدین من حرج﴾

واته: خوا هیچ ناخوشی و گرانی له‌سمر دان‌نانون لم ناییندا.

نیینو عابدین نم قبولی پارسه‌نگ داوه‌تموه و گو‌قاری (الأحكام الشرعية) ش وه‌ری گرتووه. فروشتنی گهنم له گوته‌که‌یهدا:

دروسته گهنم له گوته‌که‌یهدا بفروشریت، وه همروه‌ها پاقله و برنج و کونجی و گوئز و بادام به تونکله‌که‌یهدا چونکه دان‌موئله‌یمو نتوانریت سو‌دیان لی وهریگریت هم‌وه‌ک جو که له‌گوته‌که‌یهدا ده‌فروشریت. وه پی‌نهم‌مبیر علیه‌السلام قده‌غمی کردبوو که دان‌موئله له گوته‌که‌یهدا بفروشریت همتا تمواو زهد نعبیت و له‌به‌لاو نه‌خوشی دوور نه‌کمویتتموه^(۱)، له‌بهر نهوه‌ی پی‌نوستی داوای شو کاره نه‌کات و شو زهره‌وش که تی‌زیدایه لی بوراوه. نهوش معزهبی حنده‌فی‌به‌کان و مالیکی‌به‌کانه.

کموتنهوه‌ی به‌لاو نافتت (وضع الجوائح):

(جوائح) کوی (جانحة) یه، که شو ده‌ردو به‌لایه‌یه تووشی دان‌موئله و میوه‌هات ده‌بیت بی نهوه‌ی تاده‌میزاد ده‌ستی تی‌زیدا بیت، وه‌ک بی بارانی و سرما و بی ناوی. نهمش حوکی تایبته‌ی خوی هیده.

نه‌گمر بهر و بومینک فروشرا دوا‌ی نهوه‌ی ده‌رکموت که نهمشی بو کربن، وه فروشیار تسلیمی کریاری کرد بو مرجعی لایبات، له‌پاشاندا به نافات له‌ناو بجیت پیتش رنینهوه‌ی، نهوه هم له نستوی فروشیاردا نعبیت، وه کریاره که له‌سمری نی‌یه که نرخه‌کمی بدات.

له‌بهر نهوه‌ی پی‌نهم‌مبیر علیه‌السلام (امر بوضع الجوائح) واته: فرمانی داوه نافات کموتنهوه حسابی بو بکرتت (موسلیم له جابیره‌وه گیتراویه‌تی‌یهوه)^(۲).

(۱) البخاری (۲۱۸۳) ومسلم (۵۱/۱۵۳۴) و (۵۰/۱۵۳۵) وأحمد (۵۹/۲) والنسائي (۲۶۲/۷).

(۲) أحمد (۳۰۹/۳) ومسلم (۱۷/۱۵۵۴) وأبو‌داود (۳۳۷۴) والنسائي (۲۶۵/۷).

کربن و فرشتن (البيع)

وه لغازاويه کي تردا فرموويتمى: (نه گمر شتيکت له ميوهات و دانموتله فروشت به براهه کي موسولمانت پاشان توشى نافات بوو رهوا نى به بؤت نرخه کي لى بستينى، نايا تو به چى مالى برا موسولماندهکته به ناحق و نه گريت؟) ^(۱).

وه تم حوکه به بؤ حالته تیکه نه گمر فروشيار به بنموه نهى فروشتبيت، يا نهى فروشتبيت به خاوه نهى بنمدا ره که، يا کريار به بى هؤ لابردي دووا خستبيت، لم حالتاندا له ناستوى کرياردايه.

به لام نه گمر لئاو چوونه که به هؤى نافتموه نه بوو به لکر به ده ستى ناده مى لئاو چووبوو، کريار ناره زوى خويمتى په يمانه که هه لئموه شينيتموه يان نا، به لام نهوى لئاو چوو به فروشيارى نه زميرى نه گمر هه لى نموه شينيتموه.

نه حمدي کورى حنبهل و نه بو عوبه يد و کؤمه لتيک له نه هلى حمديس بؤ نهوه چوون، وه ئيبنوقه ييم پارسه نگی نهو بؤ چوونه ي داوه تموه و له پوخته کردنى سونه نى نمبوداردا و تويتمى:

وه جمه اوه رى زانايان بؤ نهوه چوون که حيساب کردن بؤ نافات کارتکي پمسنده، لمرنگه ي چاکي و پياوه تى نهوه نهک له رنگه ي پتويست و واجبه وه.

ماليک فرموويتمى: سى به کي نه گمر لئاو چوو بوو نهوه حيسابى بؤ نه گريت، له سى به کي کمتر به هيچ دانانريت.

هاوه له کانى ماليک و تويانه: ماناي نممه نهويه که لئاو چوونى به رو بو مه که به هؤى نافتموه نه گمر له سى به کي کمتر بوو مالى کرياره، وه همرچى له سى به کي زياتر بوو مالى فروشياره.

وه نهوانى فرمووده که يان له سمر پمسندي نهو کاره ليک داوه تموه نهک پتويستى به لکه يان نهويه: نهو رووداوه کاتينک روويداوه که بووه ته مالى کريار، وه نه گمر بيويستايه بى فروشتايه يا بيه خشيايه دروست بوو.

وه پتغممبهر عليه السلام قده غه ي کردوه قازانچ له شتيک بکريت زه مانه تى نه ييت ^(۲).

جا نه گمر فروشتنى دروست ييت، زامن بوونى خاوه نيشى سابت نه بى .

وه پتغممبهر عليه السلام قده غه ي فروشتنى ميوههاتى کردوه پيش گه يشتنى. جا نه گمر نافات که دواى بى گه يشتن ييت و همر مالى فروشيار ييت نهوه نهو قده غه يه بى سووده.

(۱) مسلم (۱۵۵۴) و أبوداود (۳۴۷۰) والنسائي (۲۶۵/۷) و ابن ماجه (۲۱۱۹).

(۲) أحمد (۱۷۹/۲) و أبوداود (۳۵۰۴) والترمذي (۱۲۳۴) والنسائي (۲۹۵/۷) و ابن ماجه (۲۱۸۹).

مەرجه کانی کرین و فرۆشتن:

مەرجه کانی کرین و فرۆشتن دوو بئشه:

بئشی به کهم: مەرچی صحیح و سهپینراو

بئشی دووهم: مەرچی پوچه لکمره وهی پهمانه کهمیه

جا یه کهمیان: ئه وهیه که له گهژ پهمانه کهدا رینک بکمریت ئه موش سی جۆره:

۱- مەرچیک که فرۆشته که پینوستی ئه کات وهک مەرچی وه رگرتن و دانی نرخ.

۲- مەرچیک له بهرژه وهندی پهمانه که بیته، وهک مەرچی دوواختنی نرخ، یا دوواختنی هندی له نرخه کهمی، یا مەرچی بوونی سیفه تیکی دیاری کراو له فرۆشراوه کهدا، وهک ئه وهی به مەرچ بگیریت که ئه بیته وولئاغه که شیردار بیته یا ئاوس، وه وهک ئه وهی که ئه بیته بازه که پراو بکات، جا ئه گهر ئه مەرچی تیندا بوو ئه بیته فرۆشته که به جی بیته، به ئام ئه گهر ئه مەرچی تیندا نهبوو بۆ کرپار ههیه به ئینه که هه لپهوه شینیتتهوه له بهر نهبوونی مەرچه که.

پهغه ممبر عليه السلام فرموویهتی: (المسلمون علی شروطهم)^(۱).

واته: موسولمانان له سر مەرجه کانیان.

وه ههروهها کرپار بۆ ههیه که نرخه که کهمتر بدات ئه گهر ئه مەرچی داینا بوو نه هاته دی.

۳- مەرچیک که سوودیکی ناشکرای تیندا بیته بۆ فرۆشیار یا کرپار، وهک ئه وه کسینک خانوویهکی فرۆشت و مەرچی دانا که سوودی لی وه رگری بۆ ماوه یهکی دیاری کراو، وهک ئه وهی مانگی یا دوومانگ تیندا بئینیتتهوه، وه ههروهها ئه گهر وولئاغیکی فرۆشت، و مەرچی ئه وهی دانا که ئه بیته سواری بیته ههتا شوینیک که خزی دیاری بکات.

به پی ئه وهی بوخاری و موسلیم گه پراو یانه تهوه: که جابیر ووشتریکی فرۆشت به پیغه ممبر عليه السلام مەرچی ئه وهی دانا که ههتا مه دینه سواری بیته. (ئهم حه دیسه بوخاری و موسلیم له سهری رینکن)^(۲).

وه ههروهها دروسته که کرپار سوودیکی دیاری کراو له سر فرۆشیار دابنیت به مەرچ، وهک ئه وهی فرۆشراوه کهمی بۆ بگه یه نیتته شوینیکی دیاری کراو، یا بیشکینیت، یا بیدورت، یا بیپریت.

(۱) ته خریج کراوه له ممر پینش.

(۲) البخاری (۲۷۱۸) و مسلم (۱۰۹/۷۱۵).

کربن و فرشتن (البيع)

به‌لام نه‌گوشوننه‌که دیاری نمبوو مرجه‌که دروست نریه، وهک نه‌وی داوای لی بکات بیگه‌یمنتتوه مائه‌ه بوی، به‌لام فرّوشیار مائه‌کی نزانی. (حمدی کوری مسه‌لمعه بارتک داری له کابرایه‌کی نیگیگری به مرچینک که بوی هه‌لگرتت بۆ مائه‌ه. نو شته بلاو بۆه کسیش تینکاری لی نه‌کرد.) (نهمش مزه‌هبی نه‌حمد و نه‌زاعی و نه‌بو ثور و نيسحاق و نینو موندیره).

وه شافیعی و حنه‌فی‌یه‌کان بۆ دروست نه‌بوونی نو فرّوشتنه‌ه چوون، له‌بیر نه‌وی پیغمبیر ﷺ فرّوشتن و مرچی قده‌غه کردوه. به‌لام نو قده‌غه‌یه راست نریه، به‌لکو دوو مرچی له فرّوشتندا قده‌غه کردوه،

جوژی دوو له مرجه‌کان: مرچی فاسیده نه‌وش چمند جوژنکه:

۱- نو مرچی که به‌لینه‌که له بناغوه پوچمل نه‌کاتوه، وهک نه‌وی په‌یمانیتی تر بکاته مرچ له‌سیر هاوه‌له‌کی، بۆ نمونه فرّوشیار به کریار بلیت: نم شتمت پی نه‌فرّوشم به مرچینک تۆش فلانه شتم پی بفرّوشی، یا نه‌ه‌نده‌شم بده‌یمتی به قهرز. وه به‌لگی نهمش فرموده‌ی پیغمبیره ﷺ که فرموده‌ی: (لا یحل سلف و بیع، ولا شرطان فی بیع). (رواه الترمذی و صححه) ^(۱).

واته: قهرز و فرّوشتن به‌سیر یه‌کوه دروست نریه، وه هه‌روه‌ها دوو مرچ له فرّوشتندا دروست نریه.

نه‌حه فرموده‌ی: هه‌موو شتی که له‌سیر نو شتویه بیت دروست نریه، وهک نه‌وی بلیت: نو شتمت پی نه‌فرّوشم به مرچینک که‌که‌تم لی ماره‌کی، یا که‌که‌کمت لی ماره‌کم. نهمانه هه‌مووی دروست نین. نه‌وه‌ش قسه‌ی نه‌بوحنیفه و شافیعی و جه‌ماوه‌ری زانایانه. به‌لام مالیک به دروستی داناره، وه نه‌وی به‌تان کردۆتوه که کراوه به مرچ، وه فرموده‌ی: من سه‌یری زاراوه‌ی فاسید ناکم نه‌گم مامه‌له‌که ناشکرا و حه‌لان بیت.

۲- نو مرچی که فرّوشتنه‌کی له‌گه‌لدا دروسته و مرجه‌که پوچمل نه‌کاتوه. نه‌وش نو مرجه‌یه که پیچوانه‌ی نه‌نجامی به‌لینه‌که‌یه، وهک نه‌وی فرّوشیار نه‌وه بکاته مرچ به‌سیر کریاره‌کوه که نابیت نو شته بفرّوشیتوه، یا بیبه‌خشیت، به پی‌ی فرموده‌ی پیغمبیر ﷺ که فرموده‌ی: (کل شرط لیس فی کتاب الله فهو باطل، وإن کان مائة شرط) ^(۲).

(۱) الترمذی (۱۲۳۴).

(۲) له‌موو پیتش ته‌خریج کراوه.

کړين فروشتن (البيع)

واته: هر مخرجیک له کتیبه کې خوادا نهدیت پوچه له، با سد مخرجیش بیت.

نه حمد و حسدن و شعی و نه خعی و نیبو نه بولایلا و نه بوئور بؤ نهو چون. وه نه بو حنیفه و شافیعی فرموویانه: فروشتنه که فاسیده.

۳- نو مخرجی فروشتنی له گه لدا پیک نایدت، وه ک نهوی بلیت: نهوت پی نه فروشتم نه گمر فلانه کس پازی بو، یا نه گمر فلانه شتت بؤ هیتام. و هروها هر فروشتنیک ببستری به مخرجیکوه له داهاتودا بیت.

فروشتنی - پيشه کی - عمریون:

شیهی تم فروشتنه نهویه: کړیار شتیک نه کړیت، وه به شیک له نرخه کې نمدات به خاوهن شت. جا نه گمر پیک هاتن حیساب نه کړی له نرخه کې به شه کې ترشی نمداتی، وه نه گمر پیک نه هاتن، فروشیار نو به شه همل ته گری بؤ خوی، وه به خشینیک له کړپاره وه. وه جمه اوهی زانایان بؤ نادرستی تم فروشتنه چون، به پی نهوی نیبو ماحه گتړاوه تیوه، که پیغمبر ﷺ فروشتنی عمره بونی قدهغه کردبو^(۱).

وه نیام نه حمد تم حدیسهی لاواز کردوه و ری داره به فروشتنی عمره بون به پی نهوی له نافیعی کوری (عبدالخارپ) وه گتړاوه تیوه که خانویه کی کړپوه بؤ عومر ﷺ بیکاته به نديخانه له صفوانی کوری نومیه به چوار هزار درهم، به مخرجی نه گمر عومر ﷺ پازی بو نهوه فروشتنه که به جی نه گه ندرت، به نام نه گمر پازی نه بو چوارصد درهم بدرت به صفوان و خانوه که بگمرتوه بؤ خوی.

نیبو سیرین و نیبو موسدیب فرموویانه: نه گمر خاوهن شت لای ناخوش بو فروشراوه کی بؤ بگمرتوه خراب نریه شتیک له گه لدا بدرتی، و نیبو عومریش خویان لی پازی بیت ری پی داره.

فروشتن به مخرجی بی عیبی :

وه نه گمر فروشیار شتیک فروشتم به مخرجی بی عیبی له هممو عیبیک نادیار، شته کی له کول فروشیار ناکوتت، وه هرکاتیک کړیار عیبی له فروشراوه کدا بینی (خیار) سدرشکی

(۱) أحمد (۱۸۳/۲) و أبوداود (۳۵۰۲) و مالک فی الموطأ (۶۰۹/۲) و النسائي (۳۴۲/۶) و ابن ماجه (۲۱۹۳).

کرین و فرشتن (البیع)

بۆ هه‌یه، و ئه‌توانی په‌شیمان بێتوه، چونکه سه‌ره‌شکی دوای فرۆشتنی سابت ئه‌بن، کهواته پێش فرۆشتنی ناکه‌وت.

به‌لام نه‌گه‌ر فرۆشراو عه‌به‌که‌ی وون بوو یا که‌یاره‌که‌ به‌بی عه‌به‌ی دانا دوای به‌ئینه‌که، نه‌وه له‌ مه‌ل فرۆشیاڕ نه‌که‌وت.

وه به‌ سابتی هاتوه که عبدالله ی کوری عومەر ره‌زای خویان لی بێت به‌نده‌یه‌کی فرۆشت به‌ زه‌یدی کوری حاریشه به‌ مه‌رجی بی عه‌به‌ی، به‌ هه‌شت سه‌د درهم، زه‌ید عه‌به‌یگی لی دی‌یه‌وه وستی بیداته‌وه به‌ ئه‌بنو عومەر ئه‌وش وه‌ی نه‌گرتوه، کێشه‌که‌یان گه‌یانه‌لای عوسمان رضی الله عنه عوسمان رضی الله عنه به‌ ئه‌بنو عومیری فرموو: سوئند بخۆ تۆ به‌و عه‌به‌یت نه‌زانیه‌وه، ئه‌وش ووتی: سوئند ناخۆم، به‌نده‌که‌یان دایه‌وه، دوای نه‌وه ئه‌بنو عومەر فرۆشتی‌یه‌وه به‌ هه‌زار درهم (ئیمامی نه‌حمد و چه‌ند که‌سی تر گێتاریانه‌توه).

ئه‌بنو قه‌سیم فرموویه‌تی: به‌و کاره‌ پێک که‌وتنیاڕ ده‌رخستوه له‌سه‌ر دروستی فرۆشتن و دروستی مه‌رجی بی عه‌به‌ی دانا، وه هه‌روه‌ها رێکه‌وتنی عوسمان و زه‌ید ده‌ره‌خات له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که فرۆشیاڕ نه‌گه‌ر به‌ عه‌به‌که‌ی زانی مه‌رجی بی عه‌به‌ی بۆی سوودی نیه‌.

جیاوازی نیوان فرۆشیاڕ و که‌یار:

نه‌گه‌ر فرۆشیاڕ و که‌یار جیاوازیان هه‌بوو له‌ نه‌خی شته‌که‌دا و شایه‌ت له‌ نیوانیان نه‌بوو قسه‌ قسه‌ی فرۆشیاڕه‌ له‌ گه‌مژ سوئند دانی. وه که‌یار موخه‌یه‌یه‌وه، له‌نیوان نه‌وه‌دا نه‌و شته‌ وه‌رگه‌رێ به‌و نه‌خی که فرۆشیاڕ نه‌یلت یا سوئند بخوا که به‌و نه‌خه‌ که‌مه‌تر لێم که‌یه‌وه. جا نه‌گه‌ر سوئندی خوارد له‌ ملی نه‌که‌وی و که‌لوپه‌له‌که‌ نه‌درتتوه به فرۆشیاڕ، که‌لوپه‌له‌که‌ مایه‌ت یا فه‌وتا بێت.

وه به‌نه‌مای ئه‌مه‌ش به‌ پی‌ی نه‌ویه که نه‌بو‌داوه له عبدالله ره‌حمن ی کوری قه‌یسی کوری ئه‌شه‌ه‌شه‌وه له باوکی‌یه‌وه له باپیری‌یه‌وه نه‌گێرتتوه که فرموویه‌تی: ئه‌شه‌ه‌پ به‌نده‌یه‌کی له دیله‌کانی ناو پێنج یه‌ک که‌ی له عبدالله به‌ بیه‌ست هه‌زار، عبدالله نارده‌ی بۆ پا‌ره‌که، ئه‌شه‌ه‌پ ووتی: من به‌ ده هه‌زار لێم که‌یه‌وی، عبدالله ووتی: پی‌اوێک هه‌له‌بێت‌یه‌ به‌ بکه‌وتته‌ نیوانمان، ئه‌شه‌ه‌پ ووتی: خۆت له نیوان خۆم و خۆت‌دابه‌، عبدالله ووتی: من گویم له پێغه‌مه‌به‌ر صلی الله علیه و آله بووه ئه‌ی فرموو: (إذا اختلف البیعان لیس بینهما بینة فهو ما یقول رب السلعة أو یتارکان)

کَرین فرۆشتن (البیع)

واته: نه گهر لسه نرخی فرۆشراویک جیاوازی هه بوو له نیوان فرۆشیار و کپیاردا و شایهت له نیوانیاندا نه بوو قسه قسهی خاوهن که لویه له، یا په یانه که هه لئه وه شینمهوه^(۱). (زانایانی ئیسلامی نه م حه دیسه یان وه رگرتوه).

وه ئیمامی شافیعی فرموویهتی: نه م حه دیسه گشتی به. و فرۆشیار و کپیار وه ک چۆن سوێند خواردنیان بۆ هیه کاتی له نر خدا جیاوازیان هه بیته هه به بو پی به نه گهر جیاوازیان هه بوو له ماوه و مه رجی رسته و ره هه و چه ماندا سوێند خواردنیان بۆ هیه.

هوکی کپین و فرۆشتنی (فاسد) تیک چوو:

کپین و فرۆشتنی سه حیح و دروست نهویه که ریک بکهوێت له گه ل فرمانی یاسا دانمردا و مه رجه کانی و روکنه کانی به جی هاتبی، به وهش بوون به مولکی فرۆشراوه که نر خه که سوود لی و مه رگرتنی رهوا نه بیته.

به لام نه گهر پینچهوانه ی فرمانی یاسا دانمردی ئیسلام بوو، نهو فرۆشته دروست نیه به لکو تیک نه بیته و باتل نه بیته.

کهواته کپین و فرۆشتنی (فاسد) نهو فرۆشته یه که ئیسلام داینه ناوه، وه هه ر له بهر نهوه نابسته ی، وه نه سوودی هوکی شه رعی هه یه نه خاوه نیته لسه ر پیک دیت با کپیار وه ریشی گرتبی چونکه شتی قه ده غه کراو نایته به رینگا بۆ خاوه نیته.

(قرطبی) فرموویهتی: هه رچی به ناشکرا نا رهوا بوو هه لئه وه شینمهوه، وه لسه ر کپیاره که یه که لویه له که وه ک خۆی بگه یترته مهوه، به لام نه گهر به ده ستی بهوه له ناو چوو بوو، نه بی نرخی نهو شته له ناو چوو به دات به خاوه نی نه گهر نرخی هه بوو، وه ک خاوه به ره و شتی بازرگانی و ناژه ل، وه نه بی شتیکی وه ک خۆی بۆ بگه یترته مهوه نه گهر وه ک خۆی هه بوو له کیشه نه و پینواندا وه ک خاوه ده منی و شتی بازرگانی.

قازانج له فرۆشتنی فاسد دا:

حه نه فی ره کان بۆ نهوه چوون که شتی فرۆشراو به فرۆشتنی (فاسد) تیک چوو نه گهر فرۆشیار نر خه که ی وه رگرتوو مامه لئی پینوه کردوو قازانجی کرد، نهوه لسه ر به تهی که فرۆشته که هه لئه وه شینمهوه و نر خه که به داتمهوه به کپیاره که و قازانجه که ش بکات به خیر، چونکه له رینگایه که وه به ده ستی هیناره که قه ده غه ی لی کراوه به ده قی قورئان و سونهت.

(۱) أحمد (۴۶۶/۱) وأبو داود (۳۵۱۱) والنسائي (۳۰۲/۷ و ۳۰۳) وابن ماجه (۲۱۸۶).

لغناو چوونی فرۆشراوه که پیش وەرگیران:

۱- همرکاتیک شته فرۆشراوه که ههمووی یا هیندیکی پیش وەرگیران بههوی کریارهوه لغناو چوو، نهوه مامهله که ههلهاره شیتتوه و همر بهجی خۆبیتی، وه کریار دهبی ههموو نرخه که بدات چونکه نهوه هۆکاری لمبهین بردن بووه.

۲- وه نهگهر به هۆی کسیتیکی دیکهوه لغناو چووین که بینگانهیه نه فرۆشیاره و نه کریاره، نهوه کریار سهرپشکه لمبهینی ههلهاره شاندنوه و لمبهینی پی بژاردن بووه که لغناوی بردهوه.

۳- مامهله ههلهاره شیتتوه همرکاتیک ههموو شته فرۆشراوه که لهلایهن فرۆشیارهوه پیش وەرگیران، وه یان به هۆی بهلایهکی ناسمانی یهوه لغناو بیری.

۴- جا همر کاتیک فرۆشیار هیندیکی له فرۆشراوهکی لغناو برد نهوه به نهاندازی نهوه بهشه لغناوچوهه نرخهکی لهسهر کریار لانهچی.

۵- بهلام نهگهر نهوه بهشه لغناوچوهه بۆ خۆی لغناو چوو، نهوه هیچی لهنرخهکی کم نابیتتوه و کریار لمبهینی ههلهاره شاندنوه و لمبهینی ههلهگرتنی نهوهی ماوه به تهواوی نرخه که سهرپشکه و تارهزوی خۆبیتی.

۶- وه همرکاتیک تیاچوونی فرۆشراوه که به بهلایهکی ناسمانی بی، نهوه به نهاندازی لغناوچوهه که لهنرخهکی کم نهیتتوه، جا کریار به تارهزوی خۆبیتی مامهله که ههلهاره شیتتوه یان نهوهی ماوه به گوێرهی نرخهکی ههلهی نهگهری.

تیا چوونی فرۆشراوه که دووای وەرگیران:

همرکات دوای وەرگیران فرۆشراوه که لغناوچوو، لهزمانهتی کریاردايه، جا نهگهر فرۆشیار مافی ههلهاره شاندنوهی نهمابوو نهوه نرخهکی لهکریار دهسندری، بهلام نهگهر فرۆشیار مافی ههلهاره شاندنوهی مابوو نهوه یان نهوه پاره نهادهوه که لهی وەرگرتوه یان شتیکی وهک نهوه شته لغناو چوهی نهادهتی.

نرخ دانان (التسعیر):

واتاکمی:

نرخ دانان نهوهیه که نرخیکی دیاری کراو دابنریت بۆ نهوه که لهپهلهانهی نهوسترێ بفرۆشریت به شیتویهک که ستم لهخواهن شت نهکرت و کریار بارگران نهکرت.

قهدهغه کردنی:

کربن فروشتن (البيع)

خاوهن سونمه‌کان به سمنديکي صحيح نه گيرنومه له نه‌سوه ﷺ که فرموده‌تی: خه‌لکي ووتیان: نمی نیراوی خوا، نرخی شتومک بمرزوتومه نرمان بز دابنی، پیغمبر ﷺ فرمودی: (إن الله هو المسعر، القابض الباسط الرازق، وإني لأرجو أن ألقى الله وليس أحدٌ منكم يطالبني بمظلمة في دم ولا مال)^(۱).

واته: به راستی هر خوا دانم‌ی نرخ و ریزی گرو فراوانکمر و ریزی دهره. وه من هیوام نمویه بگم به خواو کس له تیهو شتیکی لمسرم نمیت داوام لی بکات نه له‌خوتندا و نه له‌مالتدا، زانایان لهم فرموده‌یهدا نمویهان دهره‌یتاوه که حرامه بز کاریده‌ستی میری که نرخی که‌لوپیل دابنیت، چونکه نموه گومانی ستمی تیدایه.

وه خه‌لک نازدن له مامه‌له کردنداو سنور بز‌دانانیاں پیچموانمی نو نازادی‌یه.

وه پاراستنی بمرزه‌وندی کریار له‌پیشتر نی‌یه له پاراستنی بمرزه‌وندی فروشیار.

جا کاتی هر دوو بمرزه‌وندی وهک یهک پیوست بوو نمبی همدوو لا هملی نموه بدن که کسمیان نموی تریان تووشی زبان نه‌کات.

شوکانی فرموده‌تی: خه‌لکي ماله‌کانیاں له ژیر ده‌ستی خویاندایه، وه نرخ بز دانانیاں ری لی گرتنه بزبان وکار بده‌ستی موسولمانان نمبی چاری له‌بمرزه‌وندی موسولمانانمویه بیت، وه له‌بمر چاوگرتنی بمرزه‌وندی کریار بز کم کردنی نرخ له پیشتر نی‌یه له له‌بمر چاوگرتنی بمرزه‌وندی فروشیار بز زیاد کردنی نرخ له بازاردا.

وه کاتیک همدوو بمرزه‌وندی‌یه که بهرامبمر بوون پیوسته که همدوولا رتگایان پی بدری که هملی بز خویان بدن، چونکه به زور سه‌پانندن به سمر خاوهن که‌لوپیلدا که که‌لوپله‌کمی بوو نرخی بفروشیت که خوی پی‌ی رازی نی‌یه پیچموانمی فرموده‌ی خوای گموره‌یه که نه‌فرمودیت: ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ (النساء: ۲۹) واته:

مه‌گمر نموشته بازارگانی بیت و به ره‌زامندی خوتان بیت.

پاشان نرخ دانان نمیتته هوی شاردنموی که‌لوپیل، وه نموش نمیتته هوی بمرز بوونموی نرخی شت، وه بمرزبوونموی نرخیش زبان له هم‌اران نمدات چونکه ناتوانن نموشتانه بکرن، له‌کاتیکدا ده‌ولمه‌منده‌کان توانای کرینی که‌ل و په‌لیان هدیه لهو بازاره نادیاره‌دا به نرخیکی زور گران، جا بوو شتویه همدوولا نه‌کومنه‌تنگی و گیر و گرفته‌مویه وبمرزه‌وندیان به‌جی نایمت.

(۱) أحمد (۲۸۶/۳) وأبوداود (۳۴۵۱) والترمذی (۱۳۱۴) وابن ماجه (۲۲۰۰).

نرخ دانان له کاتی پیوستی دا:

به نام نه گمر بازارگانه کان کموتنه ستمکاری و زیاده روی به شیوه یه ک زبانی گه یاند به بازار، لیسر حاکم پیوسته خوی هه لبمورتیتی و نرخ دابنیت بۆ پاراستنی مافی خه لک، وه بۆ نموی قورخ کردن (احتکار) دروست نه بیت و خه لکی له لایمن بازارگاناموه ستمیان لی نه کری.

له بمر نموه نیمامی مالیک رای وایه دروسته نرخ دانان، وه ک چون هندی له شافیعی به کان به دروستی نه زانن کاتی بهرز بونموی نرخ، وه وه ک چون کۆمه لیک له نیمامه زهیدی به کان ری یان داوه بۆ زورتک له که لوپه له کان، له وانه سه عیدی کوری موسیب و په بیعی کوری عبدالرحمن و یه حیای کوری سه عیدی نه نصاری، هه موربان رایان وایه که دروسته نرخ دابنیت کاتی بهرزه ونندی کۆمه ل پیوست بکات.

خاوه نی کتیبی (الهدایة) وتوبه تی:

وه پیوست نیه له لیسر سولتان نرخ بۆ خه لک دابنیت، به نام نه گمر خاوه ن خۆراکه کان زیاده روی یان کرد له نرخدا به شیوه یه کی خراب، وه قازی نه یوانی بهرزه ونندی موسولمانان بهرزه نیت به نرخ دانان نه بیت، نمو کاته خراب نیه نه گمر راویژ به کساننی خاوه ن راویژکار بکات.

قورخ کردن (الإحتکار):

پیتناسه کی :

(إحتکار) کربنی شتومه که له بازارو شارده نموه به ندرک دنیه تی بۆ نموی نمو شته کم بیتوه له غار خه لکدا و نرخه کی بهرز بیتوه^(۱)، بههۆی نموه خه لک تووشی زبان بیت.

هوگمی قورخ کردن :

یاسادانهری نیسلام قورخ کردنی حرام کردوه و قهده غمی کردوه له بمر نموی تماع و چلیسی و بهدره وشتی تیدایمو باری خه لک گران نه کات.

(۱) هندی له زانایان نمو ماده دانیهان تنگ کرده نموه که نیحتیکاری تیدا نه کری. شافیعی و نه محمد رایان وایه که نیحتیکار تنها له خواره منی دایه چونکه بۆتوی خه لکه. وه هندیکی تر له زانایان فرلوانیان کرده وه. وه رایان وایه که نیحتیکار له مر شتی کدا بیت هر حرامه له بمر زهره و زیانه کی چونکه نرخه که یه کسان نایت له گمزل که لوپه له دست بهسرا گیراوه که دا، وه هندیک رایان وایه نه گمر دست بهگری بهسرا چاندنی خوی یا پیشمی دستی خویدا قهینا کا.

کربن فرۆشتن (السبع)

- ۱- نه‌بو‌داود و (ترمذی) و موس‌لیم له موعه‌مه‌روه نه‌گێرنه‌وه که پیتغم‌مبهر ﷺ فرموویته‌تی: (من احتکر فهو خاطيء) ^(۱). واته: هه‌رکس شتی‌ک نی‌حتیکار بکات تاوان‌باره
- ۲- وه نه‌حمد و حاکم و ئیبنو ئه‌بی شه‌یبه و به‌زار نه‌گێرنه‌وه که پیتغم‌مبهر ﷺ فرموویته‌تی: (من احتکر الطعام أربعين ليلة فقد بريء من الله وبريء الله منه) ^(۲).
واته: هه‌رکس خواره‌مه‌نی چل رۆژ قورخ بکات له‌خوا به‌ری‌یه و خواش له‌و به‌ری‌یه.
- ۳- وه ره‌زین له کتیبی (الجامع) دا باسی نه‌وی کردوه که پیتغم‌مبهر ﷺ فرموویته‌تی: (بئس العبد المحتکر: إن سمع برخص سائه وإن سمع بغلاء فرح) ^(۳).
- واته: خراب ترین به‌نده‌ی خوا قورخ کهره: کاتی بیستی شت هه‌رزان بووه دلتنه‌نگ ئه‌یته‌ت وه کاتی بیستی نرخ به‌رز بو‌تموه دلتخۆش نه‌یته‌ت.
- ۴- وه ئیبنو ماجه و حاکم نه‌گێرنه‌وه له ئیبنو عومه‌روه که پیتغم‌مبهر ﷺ فرموویته‌تی: (الجالب مرزوق، والمحتکر ملعون) ^(۴).
- واته: رۆزی هیتنه‌ر له‌لاین خواوه رۆزیدار ئه‌یته‌ت، و قورخکهریش له‌لای خواوه نه‌فرینی لی کراره‌وه.
- ۵- وه نه‌حمد و طه‌برانی له مه‌عقه‌لی کوری‌یه‌ساره‌وه نه‌گێرنه‌وه که پیتغم‌مبهر ﷺ فرموویته‌تی: (من دخل في شيء من أسعار المسلمين ليُفْلِيَهُ عَلَيْهِمْ كان حقاً على الله تبارك وتعالى أن يقعه بعظم من النار يوم القيامة) ^(۵). واته:
- هه‌رکس خۆ هه‌لقورته‌تی له‌شتیکدا که نرخ له‌سه‌ر موسته‌لمانان زیاد بکات مافی خوایه که له‌ناو ناگرده‌تا دایبیشه‌ینی له‌رۆژی دوا‌یی‌دا.
- چ کاتیک (احتکار) حه‌رامه‌؟ :
- رۆژ له‌زانایانی ئیسلام بو‌ ئه‌وه چوون ئه‌و ده‌ست به‌سه‌را گرتنه‌ی که حه‌رامه‌ پتویه‌سته ئه‌م سه‌ئ مه‌رجانه‌ی لای خواره‌وه‌ی تیدا بیته‌ت:

(۱) مسلم (۱۶۰۵) و أبوداود (۳۴۴۷) و الترمذی (۱۲۶۷) و ابن ماجه (۲۱۵۴).

(۲) أحمد (۳۳/۲) و الحاکم (۱۲/۲) و أبو یعلی (۵۷۴۶/۱۰) و مجمع الزوائد (۱۰۰/۴).

(۳) البيهقي في شعب الإيمان (۱۱۲۱۵) و ابن عدي (۵۳۰/۲).

(۴) ابن ماجه (۲۱۵۳) و الحاکم (۱۱/۲).

(۵) أحمد (۲۷/۵) و الحاکم (۱۲/۲) و مجمع الزوائد (۱۰۱/۴).

کربن و فرشتن (البیع)

۱- نمبی نمو شته دست بهسرا گیراره لهخوی و نموانمی بهختویان نهکات زیاد بیت بۆ ماوهی یهک سال؛ چونکه دروسته نادهمیزاد نهفهقمی سالتیکی خوی و خیتزانی دابنیت، وهک پیغمبهر ﷺ نهیکرد.

۲- نمبی چارهروانی نمو کاتمی کردبیت که نرخ شتومهک بهرز نمبیتتوه بۆ نموهی به نرختکی زۆر گران بیفرۆشیت، چونکه خه لک زۆر پیوستیان پیی ههیه.

۳- نمبی نمو قورخ کردنه کاتیک بیت که خه لک پیوستیان به شته قورخ کراوه که ههیتت وهک خواردهمندی و جل و بهرگ و شتی تر، چونکه نهگهر نمو شتانه لای چمند بازرگانتیک بین، بهلام خه لک پیوستیان پیی نمبیت. نموه به نیحتیکار دانانریت لهبهر نموهی بهو شتویه زیان به کس ناگات.

سهریشکی له مامه لدا (الخیار):

(خیار) داواکردنی هه لباردنی یه کتیک له دوو رینگایه، یا پتیک هینانی پهیمانه که، یا هه لوه شاندموهی، نه میس چهند جۆرنکه وا له خواره وه باسیان نه کهین:

سهریشکی نار کۆر (خیار المجلس):

کاتی دانان و هه رگرتن (إيجاب و قبول) به نهجم گه یشت له فرۆشیار و کپیاره وه، وه پهیمانه که تهواووو هه ر یه کیان مافی نموهی ههیه پهیمانه که هه لوه شتیتتوه، یا بهجی بگه یه نیت مادام له کۆردابن (کۆری پهیمانه که) به مرچتیک پهیمانه که یان لهسر نموه نه بستبیت که (خیار) هه لباردن نمبیت.

چونکه جاری وانمیتت یه کی له دوو لایهنه که په له نهکات له (إيجاب) و (قبول) دا، پاشان بۆی ده رنه کورت که بهرژه ونندی له وه دایه پهیمانه که بهجی نهگات.

جا بۆیه یاسادانمهی نیسلام نمو مافهی داوه تی که سهریشک بیت نموهک بهرژه ونندی له دست بهجیت بههوی په له کردنوه.

بوخاری و موسلیم له حه کیمی کوری حیزاموه نه گتیرنوه که پیغمبهر ﷺ فرموویته: (البیعان بالخیار مالم یتفرقا، فإن صدقا ویننا بورك لهما فی بیعهما، وإن کتما وکذبا محقت برکه بیعهما)^(۱).

(۱) البخاری (۲۰۷۹) و مسلم (۱۵۳۲).

کربن فروشتن (البيع)

واته: فرۆشيار و کريار همردوولا سرپشکن بۆ بهئهغلام گهياندى پيمانه که مادام له يهک جيا نهبونوه، جا نهگهر له گمژ يه کدا راست بن و عيبى شاراوهى شته کهيان دهرخست خوا بهره کهت و فخر نهخاته مامه له کهيانوه، بهلام نهگهر نهنگه شاراوه کهيان شاردهوه و درۆيان کرد له گمژ يه کدا، خوا بهره کهت و فخرى مامه له کهيان ناهيتلى.

واته: همردوولا مافى ئهويهان هديه پيمانه که بهردهوام بکمن يا ههلى وهشيننوه بهمهرجى له يهک جيا نهبونوه به لاشه، جيا بونوهش له ههر حاله تينکدا به پى خوى داننرت، جا له خانويه کى بچوکدا بهوه ئهبيت يه کيکيان بچيته دهره وهوه، وه له خانوى گموره دا به جى گۆرني يه کيکيان يا همردوويان بۆ ماوهى دوو يا سى ههنگاو. جا نهگهر همردوويان به يه کوه ههلسان يا رۆشتن سرپشکى به که ههر ئه مينيته. بهلام ئهوهى راستر بيت ئهويه جيا بونوه ئه گهر تندرتهوه بۆ عورف و عادهت، جا ئهوهى که له عورفدا به جيا بونوه بزاندريت ئهوه جيا بونوهيه، وه نهگهر نه، نا.

بهيهقى له عبدالله ي کورى عومره وه ئه گيرتتهوه که فهرموويهتى: مالتىکم فرۆشت به گمورهى موسلمانان عثمانى کورى عفان رضي الله عنه به مالتىکى که له خهيمر ههيبوو، کاتى مامه له کهمان تهواو کرد پاشه و پاش گهراموه ههتا له ماله کهى چومه دهره وه لهرسى ئهوهى نلک پشهيمان يهتتهوه. وه سوننهت و ابوهه که کريار و فرۆشيار سرپشکن له مامه له کهياندا ههتا لىک جيا نهبونه.

جماوهرى زانايان له صحابه و تابيعى بۆ ئهوه چوون، وه شافيعى و تهحمديش لهسر ئهوه رۆشتون وه فهرموويانه: سرپشکى ناوکۆر سابه له فرۆشتن و صلح و حواله و به کردندا، وه لههموو پيمانه کانى ئالوگۆر دا که مهبست تويدا مال بيت^(۱). بهلام پيمانى زهواج و (خلع)، سرپشکى کۆر تويدا سابت نيه، وه همروه ها ئه پيمانى که نهغامدانيان واجب نيه وهک موضاره به و شيرکايهتى و وه کالهت.

(۱) ئهبو حنيفه مالىک جياوازيان کردوهو فهرموويانه: سرپشکى نار کۆر باتله. وه (عقد) پيمان به قسه بسمو سابت نيه، وه نهگهر فرۆشته که پىک هات نيتر کميان (خيار) سرپشکى بۆ نيه با ههر له کۆره کهشدا بن. وه ئهوان جيا بونوهى نار فهرموده که به جيا بونوه له قسه دا داننيتن.

چ کاتیک سمریشکی نامینیت:

سمریشکی به مخرج دانراو لانهچیت کاتی همدوویکیان نو مخرج لابرن دوای عهده‌که، بهلام نه‌گمر یه‌کینکیان لای بمرتت نه‌وی تریان هر سمریشکی بز نمینیتتوه، هر وه‌ها به مردنی یه‌کینکیان دانه‌بریت و نامینیت.

هدل‌بژاردنی مخرج (خيار الشرط):

هدل‌بژاردنی مخرج نه‌ویه که یه‌کیک له دوولایه‌نه‌که شتیک بکرتت بو مخرجی سمریشکی بز همدیت تا ماوه‌یه‌کی دیاریکراو، با ماوه‌که درتیش بیت^(۱)، نه‌گمر رستی په‌یمان‌که به‌جی بگه‌یهدیت لهو ماوه‌یهدا، وه نه‌گمر نه‌یوست هلتی وه‌شیتتوه.

وه نو مخرج بز همدوولا درسته، وه بز یه‌کینکیان نه‌گمر به‌مخرجی دانابوو،

وه بنه‌مای دانرانی له یاسای نیسلامدا نه‌مانی خواره‌ویه:

۱- به‌ی‌ی نه‌وی هاتوه له نیبو عومره‌وه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (کل بیعین لایع بینهما حتی یتفرقا إلا بیع الخیار)^(۲). واته: کرین و فروشتنه‌که ناسپی هتا له‌یک جیان‌بهنوه مدگمر همدوولایان یا لایه‌کیان مخرجی سمریشکی دانابیت بز ماوه‌یه‌کی دیاری کراو.

۲- وه هر له‌وه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (إذا تباع الرجلان فكل واحدٍ منهما بالخيار ما لم یتفرقا وکانا جمیعاً، أو یخر أحدهما الآخر فیتبایعا علی ذلك فقد وجب البیع). (رواه الثلاثة)^(۳). واته: نه‌گمر دوو پیاو مامه‌له‌یه‌کی کرین و فرشتن کوته نیوانیان هریده‌کیان سمریشکه بز هلدو‌شان‌نه‌وی یا دام‌زاندنی هتا همدوویکیان به‌یه‌که‌وه بن و له‌یک جیان‌بهنوه، یا کسینکیان کسه‌کی تریان بکاته سمریشکی هلدگرتنه‌وی فرؤشراوه‌که نو کاته سودا‌که‌یان پیک دیت.

وه هر کاتیک ماوه دیاری کراوه‌که توار بوو، وه مامه‌له‌که هلدنه‌وشایه‌وه، نو سودا‌که‌یان پیک دیت.

(۱) نهمه مذهبی نه‌همده. وه نوو حنیفو شافیعی بز نوو چون که ماوهی سمریشکی سی پؤو کمتر له‌ویه. وه مالیک وتوویتی: ماوه‌که به‌ی‌ی پتوست دانفریت.

(۲) البخاری (۲۰۰۹) ومسلم (۴۳/۱۵۳۱).

(۳) أحمد (۱۱۹/۲) والبخاری (۲۱۱۲) ومسلم (۱۵۳۱).

کربن فروشتن (البيع)

سربشکی به قسه هه‌لئه‌وه‌شیتتوه، وه‌ک چۆن به تسمروونی کربار به که‌لوه‌له‌کوه هه‌لئه‌وه‌شیتتوه، به وه‌قف کردنی، یا به‌خشین، یا نرخ دانان لسمری، چونکه ئهمانه به‌لگهی ره‌زامه‌ندی‌یه‌قینه، وه هه‌تا سربشکی بۆ هه‌بێ تسمروونی به‌سهردا نامیتنی.

سربشکی له بوونی عه‌یبا (خيار العيب):

حه‌رامی شارده‌وه‌ی عه‌یب کاتی فروشتن:

حه‌رامه لسمر ئاده‌میزاد که‌لوه‌له‌تکی عه‌یبدار به‌فروشتیت و باسی عه‌یبه‌که‌ی نه‌کات بۆ فروشیار.

۱- له عوقبه‌ی کورێ عامیره‌وه هاتوه که ووتیه‌تی: گویم له پیغمبه‌ر ﷺ بووه ئه‌یفرموو: (المسلم أخو المسلم، لا یجمل لمسلم باع من أخیه بیعاً وفیه عیب إلاینه). (رواه أحمد وابن ماجه والدارقطني والحاكم والطبراني)^(۱).

واته: موسلمان برای موسلمانه، دروست نیه بۆ موسلمان شتیک به براکه‌ی به‌فروشتیت عه‌یبه‌ی تیتدا بیئت و ده‌ری نه‌خات.

وه عه‌دداتی کورێ خالید فرموویه‌تی: پیغمبه‌ر ﷺ نووسی بۆم: ئه‌مه کربنی عه‌دداتی کورێ خالیدی کورێ هوژه‌یه به‌نده‌یه‌کی یا که‌نیزتکی کورێ له محمد ﷺ نیتراوی خوا، نه نه‌خۆشی هه‌یه و نه نه‌نگی هه‌یه، و نه خووره‌وشتی پیسی هه‌یه، فروشتنی موسلمان به موسلمان^(۲).

وه پیغمبه‌ر ﷺ فرموویه‌تی: (من غشنا فلیس منا)^(۳).

واته: هه‌رکس گزیمان لی بکات له ئینه‌نیه.

هوکی فروشتن له‌گه‌ل بوونی عه‌یبا:

وه هه‌رکاتیک په‌یمان تمواو بوو، وه کربار به عه‌یبه‌ی شته فروشراوه‌که‌ی نه‌زانی، ئه‌و په‌یمانه سه‌پاوه و سربشکی تیتدانی‌یه چونکه خۆی رازی بووه پی‌ی.

به‌لام نه‌گه‌ر کربار به عه‌یبه‌که‌ی نه‌زانی بوو له‌پاش په‌یمان به‌سته‌که‌ی پی‌ی زانی په‌یمانه‌که‌ له‌خۆی‌دا دروسته و هه‌لئه‌وه‌شیتتوه، به‌لام سه‌پاو نیه به‌سهر کرباردا.

(۱) أحمد (۱۵۸/۴) وابن ماجه (۲۲۴۶) والحاكم (۸/۲) والبخاري تعليقاً (۳۰۹/۴) وجمع الزوائد (۸۰/۴).

(۲) الترمذي (۱۲۱۶) وابن ماجه (۲۲۵۱).

(۳) أحمد (۲۴۲/۲) ومسلم (۱۶۴/۱۰۲) وأبو داود (۳۴۵۲) والترمذي (۱۳۱۵) وابن ماجه (۲۲۲۴).

کَرین و فرشتن (السیع)

وه نارهزوی خۆیەتی کپراوه که نه گپرتتوه و نرخه که ی وهر نه گرتتوه نه ورخه ی داویتی به فرۆشیار، یا هه لینه گری و نه ونده ی کم و کوری عه یبه که نرخه که له فرۆشیار وهر نه گرتتوه، مه گمر خۆی پوی رازی بیت یا شتیك بکات به لگمی رازی بوونی بیت وهک نهوی بیهوی بیفرۆشیتتوه یا به کاری بهینتی یا تهسررونی تیدا بکات.

ئیبون مثریر فرموویەتی: حه من و شوره یح و عبدالله ی کوری حه من و ئیبون ئه بی له یلا و په وری و خاوه ن راکان فرموویانه: کاتی کسینک شتیکی کپی و خستریه پیش چاو بۆ فرۆشتن دوا ی نهوی به عه یبه که ی زانی سه رپشکی بۆ کپرن یا په شیمان بوونه نامیتتی. ته مه ش قسه ی شافیعی خۆیەتی.

کیتشی نیتوان کپریار و فرۆشیار :

هه رکاتی کیتشه که وته نیتوان کپریار و فرۆشیار له سه ر شتیك که لای کپریار عه یبی تیدا ده رکوتبیت یا ره نگه وانمیت و پیش فرۆشته که نه عه یبه ی هه بوو بیت، به لام شایه ت له نیتوانیان نه میت، قسه قسه ی فرۆشیاره دوا ی سویند خواردنی، عه من ﷺ به وه کاری کردوه.

وه ووتراویشه: قسه قسه ی کپریاره دوا ی سویند خواردنی وه نه بی شته که بگپرتتوه بۆ فرۆشیار.

کپرنی هیلکه ی تیک چوو:

هه رکس هیلکه ی مریشکی کپی و شکاندی سه یری کرد پیس بووه، نرخه که هه مووی له فرۆشیار ته سینیتتوه نه گمر ناره زوو بکات، چونکه په یمانه که له م شتیه یه دا فاسیده، وه له سه ری نریه هیلکه کان بیاته وه بۆ فرۆشیار چونکه بی که لکن.

سوود و که لک به (ضمان) ده سه به رییه:

نه گمر په یمانی کپرن و فرۆشته که هه له شه یبه و فرۆشراوه که نه مه هه یه ی لای کپریار بوو سوودیکی گه یاند، نه سووده بۆ کپریار ته میت.

له عانیشه وه خوا ی لی رازی بیت هاتوه که په یه مبه ر ﷺ فرموویەتی: (الهراج بالضمان) (رواه احمد و اصحاب السنن و صحه الترمذی)^(۱).

واته: نه سووده ی له فرۆشیار به دی دیت مانی کپریاره، چونکه نه گمر له ناو چوو ته م (ضامن) ده سه به ریەتی و نه بی بیبژرتت.

(۱) أحمد (۴۹/۶) و أبودارد (۳۵۰۸) و الترمذی (۱۲۸۵) و النسائی (۲۵۴/۷) و ابن ماجة (۲۲۴۳).

کَرین فرۆشتن (البیع)

چونکه نهگمر وولتاغینکی کړی و چمند رۆژنک به کاری هیتنا لهپاشاندا کۆنه عهیبینکی لی دهرکوت به قسمی کسانلی خاوهن خیره عهیبسی کۆن بوو، کړیار بۆی ههیه پهیمانکه ههلهوشیتتموه و مافی نو به کار هیتانمشلی ههیه بیتموهی هیچ بدات به فرۆشیار لهجیاتلی.

له همندی گتیراوهدا هاتووه: که پیاوینک غولامینکی کړی له پیاوینک، ماوهیک کاری پین کرد لهپاشاندا سهیری کرد عهیبینکی تیندایه، گتیرایموه بۆ فرۆشیار لهبهر عهیبهکه، فرۆشیار داوای کړی ماوهی کار پین کردنی غولامهکهی لی کرد. پیغمبهر ﷺ فرمووی: (الفلة بالضمان) (نهبوداود گتیرایمتهیموهو ووتیهتهی نیسنادهکهی وانیه) ^(۱).

واته: کړیار دهستبهره بۆ فرۆشراوه که لهبهر نموهی کړی ماوهی به کارهیتانلی ناچیتته سر.

سهرپشکی بههوی شاردنموهی عهیب له فرۆشراودا:

همراهه لهسهر فرۆشیار به شتیک سهر له کړیار تینک بدات و زیادلی بستینلی، وه لهو شتیهیدا کړیار ماوهی سی رۆژی بۆ ههیه نهو شته بگتیرتتموه، وه نهلین: نمبلی خیرا بۆی بگتیرتتموه. همراههیه که لهبهر گزی و فیل کردنیتلی، وه پیغمبهر ﷺ فرموویتهی: (من غشنا فلیس منا) ^(۲).

واته: همهرکس گزیمان لی بکا له نیمه نییه.

نهما مافی گتیرانموه که بۆ کړیار لهبهر نموهی نهبوهورهیره نهگتیرتتموه که پیغمبهر ﷺ فرموویتهی: (لا تُصِرُوا الإبل والغنم، فمن ابتاعها فهو بغير النظرین بعد أن یجلبها، إن شاء أمسك وإن شاء ردها وصاعاً من تمر) ^(۳). (رواه البخاری ومسلم).

واته: شیرلی گوانلی ووشت و مهره کانتان قمتیس مهکن بۆ نموهی گوانیان زل و گموره دهرکوت، نینجا بیان فرۆشن، جا همهرکس بیان کړت، دواي نموهی دۆشلی بۆی دهرکوت بهو شتیهیه نییه نارهزوی لی بیت نمو شتهی نموت و نارهزوی کرد نمی گتیرتتموه بۆ خاوهنهکهی له گمّل صاعینک خورمادا.

نیبنو (عبدالبر) فرموویتهی: نم فرموودهیه بناغهی قدهغه کردنی گزی وفیله، وه بناغهییه لهوهدا که -غمش و گزی کردن- بنموتلی فرۆشتن ههلهناوهشیتتموه، همروهها بناغهییه لهوهدا که

(۱) أحمد (۶/۸۰، ۱۱۶، ۱۶۱) وأبوداود (۳۵۱۰) بلفظ (الحراج بالضمان).

(۲) تخريجهمه کهی بابوررد.

(۳) البخاری (۲۱۴۸/۲۱۵۱) ومسلم (۱۵۲۴/۲۶ و ۲۸).

کَرین و فرشتن (البيع)

ماوهی هدلبژاردن سی رۆژه، ههروهها بناغديه بۆ حهرامی شیر قهتیس کردن، وه ئهو (خيار) سهريشکی به بهوه سابت نهبن.

بهلام نهگهر سهر لی تیک دانه که له فرۆشيارهوه بوو بی ئهوهی مههستی ئهوه بیت، حهرامی به که نامینی بهلام سهريشکی به که بۆ کريار ههر نههینێ نهک توهشی زیان بیت پی.

سهريشکی بههۆی (عَبْن) فیل کردن له کَرین و فرۆشتندا:

غهن جاری واهديه به نيسبت فرۆشيارهوه روو ئهدات، وهک ئهوهی شتيك بايي پينج بیت، نهيفرۆشیت به سی.

وه جاری واهديه به نيسبت کريارهوه روو ئهدات، وهک ئهوهی شتيك نهکرت بايي سی به ئهو پينج ئهدات به فرۆشيار.

جا نهگهر کسینک شتيکی فرۆشت یا کري و توهشی غهن بوو، بۆی هديه پهشیمان بیتوه له فرۆشته کهدا پهیمانه که ههلبهوشینیتتوه، به مهرجی نرخی ئهو که له پهلانهی نهزانینیت وچاک نهزانی دهست به شتوه بگرت.

چونکه لهم شتوه بهدا خهله تاندنی تیا نهیت که پیوسته موسولمان لی دوور بیت، جا نهگهر ئهوه رووی دا سهريشکه یا پهیمانه که بهجی نهگهیهنیت یا ههلی ئهوه شینیتتوه.

بهلام نایا ئهو سهريشکی به به غهبنی رووتی نهچسپی؟

هندی له زانایان بهستویانهتوه به غهبنی لهراوه بهدر، وه ههندیکیان بهستویانهتوه بههوه که بگاته سی به کی نرخی شته که، وه هندی بهستویانهتوه به غهبنی رووت وپهتی بهوه.

وه نهوانهش بۆیه بهو شتوه بهستویانهتوه، چونکه فرۆشتن نیه به بی غهبن بیت، بهلام کهمهکی چاوپۆشی لی نهکری بهپی عادهت.

وه لهپنشتترین راکان نهوايهانه که بهستویانهتوه به عورف و عادهتوه، جا ههرچی بهپی عادهت به غهبن دانرا ئهوه (خيار) سهريشکی تیدا سابت نهبن، وه ههرچی عورف و عادهت به غهبنی داننا سهريشکی تیدا ناچسپی.

نهمهش مهزهیبی نهحمد ومالیکه، وه بهلگهشیان لهسر ئهوه ئهوهیه که بوخاری وموسلیم گيژاویانهتوه له ئیبنوعومرهوه خویان لی رازی بیت فرمویهتی: باسی پیارنیکیان کرد بۆ

کَرین فرۆشتن (البيع)

پیتغمبەر ﷺ که ناوی حبابانی کوری مونقیز بوو که له کَرین و فرۆشتندا نهخه له تینریت. پیتغمبەریش ﷺ پێی فرموو: (إذا بايعت فقل: لا خِلا بة) ^(۱). واته:

نهگەر مامهلهی کَرین و فرۆشتنت کرد بلی: بێ خهلتانندن.

ئیبنونیسحاق له ریوایهتی یونسی کوری به کیر و عبدالعلی نهمی زیاد کردوه لهو حدیسهی ئیبنوعومرهو: (ثم أنت بالخيار في كل سلعة ابتعتها ثلاثة ليال، فإن رضيت فأمسك، وإن سخطت فارد) ^(۲).

واته: پاشان تۆ سهرپشک به تا سێ رۆژ لههر شتی کدا که کربوته، نهگەر پێی رازی بویت باشه نهگینا نهگەر پیت ناخۆش بوو پهشیمان ببهروه.

وه نمو پیاوه هر مایهوه ههتا خهلافهتی عوسمان رضی الله عنه تهمهنی صدوسی سال نهبوو.

ههتا لهسهردهمی عوسمان دا رضی الله عنه خهلك زیادی کرد و زۆریهیان نهیان نهناسی جا نهگەر شتیکی بکریایه پێیان بوتایه: خهلتاری، شتهکی نهبردهوه بۆ خاوهنی، پیاوړک له صحابه شایهتی بۆ نهدا که پیتغمبەر ﷺ ههتا سێ رۆژ مۆلتهی سهرپشک بوونی پێ داوه.

وه جمهوهی زانایان بۆ نهوه چون که سهرپشکی به غهبن ناچسپێ بپێی گشتیتی بهلگهکانی کَرین و فرۆشتن و جی بهجی بونیان بێ نهوی جیا کرایتموه له نیوان نهوی غهبنی تیدا بووه و نهوی تیندا نهبوو.

وه وهلامی فرموودهکی پێشویان بهوه داوهتهوه که نمو پیاوه کمه عقل بووه، هر چنده کمه عقلیهکهی له سنووری شت جیا کردنهوهی دهرنه کردبوو، جا بهوه تهسرونی وهک مندالتیکی جیاکمهوهی لی هاتبوو که رێی بازرگانی پیندراپیت، لهبر نهوه به غهبن ههلبژاردنی بۆ سابت نهب، وه چونکه پیتغمبەر ﷺ فیری کردبوو که بلیت: بێ خهلتانندن، تهمش نهچیتته بهشی ههلبژاردن به مخرج (خيار الشرط).

بهرگرتنی (جلب) نمو که لهوه لانهی نههیتری:

وه له شیهوکانی غهبن بهرگرتنه له جهلهب، نهوش به شیهویه که کاتی کۆمهلتی که لهو پهل و باری بازرگانیک نزیك نهیتموه له شار پینش نهوی بهچیتته ناوشار و نرخه شت بزائن، پیاوړک پێیان نهگات و شتهکانیان به ههرزانهتر له که لهوه لی بازرگانی ناوشار لی نهکریت، جا نهگەر نهوهیان بۆ

(۱) البخاري (۲۱۱۷) ومسلم (۴۸/۱۵۳۳).

(۲) البخاري في تاريخه (۱۷/۲/۴) والترمذي (۵۵/۳) وابن ماجه (۲۳۵۵).

کرین و فرشتن (السمع)

دهرکوت سهرشکی یان بۆ ههیه له پینک هاتن یا پشیمان بوونهوه، بۆ ئهوهی تووشی زیان نعبن، به پهی ئهوهی موسلیم له ئهوهوهرهیرهوه نهگیرتتهوه: که پتغمبهر ﷺ قهدهغهی کردبوو چونه پیش جهلهب وئهی فرموو: (لاتلقوا الجلب، فمن تلقاه فاشتری منه، فإذا أتى السوق فهو بالخيار)^(۱).

واته: مهچنه پیش جهلهب، ههرکس چوه پیشیان وشتیکی لی کرین، نهگهر هاتنه ناو شار نارهزوی خویانه مامهلهکه پهسهند نهکن یا پشیمان نهبنوه.

وه ئهوه قهدهغه کردنهی پتغمبهر ﷺ بۆ حرامی ئهوه کارهیه لسهر قسهی بهشی زوری زانایان.

فیتل کردن له فرۆشتندا (التناجش):

(تناجش) یش دیسانوه ههر غهبنه (واته جوړیکه له فیتل کردن)، ئهویش کسیتک خوی نایهوی کهلوپه لیتک بکرتت به لکو نهیهوی فیتل بکات له خه لک بۆ ئهوهی ترخی شته که زیاد بکن، ئهوه دیت ترخه که زیاد نهکات به رینکوتنی خویان، بۆ ئهوهی خه لک بلین: ئهوه شته چاکه بۆیه ئهوهندهی ئهداتی، ئهوانیش دین زیاتری ئهدهنی.

بوخاری و موسلیم له ئیبنوعومرهوه خویان لی رازی بیت نهگیرتتهوه که پتغمبهر ﷺ (النجش) ی قهدهغه کرد بوو^(۲). وه حرامیشه به ئیتفاق ورینکوتنی زانایان.

ئیبنوحهجر له کتیبی (فتح الباری) دا فرمویهتی:

زانایان جیاوازیان ههیه لهو کرین و فرۆشتندا که بهو شتویه بیت.

وه ئیبنو موندیر له کۆمهلتی ئههلی حدیسهوه فسادی ئهوه مامهلهیه نهقل نهکات، وه ئهوهش قسهی ظاهریهی بهکان و ریوایهتیکه له مالیکهوه، و ههر ئهوهش بهناوبانگه لای حهنبه لیهکان، نهگهر خاوهن شت ناگای لی بیت یا کاری خوی بیت.

وه ئهوهی بهناوبانگه له مالکی بهکانهوه سابت بونی (خیار) سهرشکی به لهو جوژه سهودایاندا، وه روویه که له شافیعی بهکانهوه به قیاس کردن لسهر قمتیس کردنی شیری گوانی ئاژه ل. وه ئهوهی راستر بیت لایان ئهویه مامهله که دروسته بهلام گوناهباری تیدایه. ئهوهش قسهی حهنبه لیهکانه.

(۱) أحمد (۴۰۳/۲) ومسلم (۱۷/۱۵۱۹) وأبوداود (۳۴۳۷) والترمذی (۱۲۲۱) والنسائی (۷/۲۵۷) وابن ماجه (۲۱۷۸).

(۲) البخاری (۲۱۴۲) ومسلم (۱۳/۱۵۱۶).

کەستێک شتیکی کڕی لەپاشاندا بۆی دەرکەوت پێویستی بەو شتە نەبێ، یا شتیکی فرۆشت و بۆی دەرکەوت خۆی پێویستی پێی هەیە، بۆ هەر یەکێیان هەیە داوای ئیقاله وهه‌لۆه‌شان‌دنه‌وه‌ی پەیمانە که بگات، وه ئیسلام ره‌غه‌به‌تی داوه به‌و کاره‌ و بانگه‌وازی بۆ کردوه.

ئەبوداود و ئیبنو ماجه له نه‌به‌وه‌یه‌یه‌وه نه‌گێڕنه‌وه که پێنهمبەر ﷺ فرموویه‌تی: (من أقال مسلما أقال الله عشرته)^(١).

واته: هه‌رکەس له موسلمانێک ببوریت خۆی گه‌وره له هه‌له‌کانی ئه‌بوریته^(٢).

وه ئیقاله هه‌لۆه‌شان‌دنه‌وه‌یه نه‌ک فرۆشتن .

وه دروسته پێش ئه‌وه‌ی فرۆشراوه‌که وه‌ریگێرت، وه سه‌رپشکی کۆپو سه‌رپشکی به‌ سه‌رجی تێدا نەبێ، هه‌روه‌ها شۆفعمی تێدا نەبێ چونکه فرۆشتن نەبێ.

وه کاتی پەیمانە که هه‌لۆه‌شایه‌وه هه‌ر لایه‌کیان چی داوه ئه‌ی درتته‌وه، کڕیار نه‌خه‌که وه‌رته‌گرتته‌وه، وه فرۆشیارش شته‌که‌ی خۆی.

وه نه‌گه‌ر شته‌ فرۆشراوه‌که خۆی له‌ناو چۆبۆو، یا یه‌کێ له دوو لایه‌نه‌که مه‌رد بیته، یا نه‌خه‌که زیادی کردبیته، یا که‌می کرد بیته ئیقاله دروست نەبێ.

السلم

پێتاسه‌که‌ی: سه‌لم که (سلف) یه‌ی پێ ئه‌ووتری، ئه‌ویش فرۆشتنی شتیکی دیاری کراوه له زعمه‌دا به‌ نه‌رختیکی پێش خراو، زانایان پێی ته‌لێن: فرۆشتنی ته‌نگانه چونکه فرۆشتنی شتی نادیاره له‌به‌ر ئه‌وه‌ی هه‌ردوو لای سه‌مواکه‌ره‌که پێویستیان پێی هەیە. خاوه‌ن دارایی پێویستی به‌وه هەیە که که‌لوپه‌لیتک بکرت، وه خاوه‌ن که‌لوپه‌لیش پێویستی به‌ نه‌رخێ ئه‌و شته هەیە پێش ئه‌وه‌ی به‌هه‌می به‌هینی بۆ ئه‌وه‌ی سه‌رفی بگات بۆ خۆی و کشتوکاله‌که‌ی تاوه‌کو پێ بگات، که وایه له‌به‌رئۆه‌ندی‌یه پێویسته‌کانه.

(١) أبوداود (٣٤٦٠) وابن ماجه (٢١٩٩) وابن حبان (٥٠٠٧ و ٥٠٠٨) والحاكم (٤٥/٢).

(٢) بتایه‌تی نه‌گه‌ر کەستێک له کَرین و فرۆشتندا په‌شیمان بیته و به‌رامبه‌ره‌که‌شی به‌ده‌نگی یه‌وه بیته و چاره‌پۆشی له مامه‌له‌که‌ بگات، ئه‌وه خوا له هه‌له‌کانی ئه‌بوری.

کربن و فرشتن (البيع)

وه به کریار نموتری: خاوهن سهلم یان سهلم دهر، وه به فرۆشیار نموتری: سهلم پی دراو وه به شته فرۆشراوه که نموتریت سهلم لهسمر کراو، و به نرخهکی نموتریت سهلمای سهلم.

دانانی له یاسای نیسلامدا:

سهلم به کیتاب و سونهت و نیجماع سابته له نیسلامدا.

۱- نیبنوعه بیاس ﷺ فرمویتی: (أشهد أن السلف المضمون إلي أجلٍ قد أحله الله في كتابه وأذن فيه)

واته: شایهتی نهدم سهلمی دهستمبر کراو بۆ ماوهیهکی دیاری کراو خوا له کتیبه کهیدا جهلالی کردوو و پری پی داوه.

له پاشاندا نم نایهتی خویندۆتوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ﴾ (البقرة/ ۲۸۲)

واته: ئهی ئو کهسانی باوهرتان هیناره تهگمر قهرزنگتان دا به کسیتک بۆ ماوهیهکی دیاری کراو بینوسن.

۲- وه بوخاری وموسلم تهگترینوه که پیغمبر ﷺ کاتی هاته مدینه خهلهکه بۆ بهروبوم سالتیک و دوو سالی سهلمیان تهکرد نموش فرموی: (من أسلف فليسلف في كيل معلوم و وزن معلوم إلى أجل معلوم)^(۱).

واته: همرکس سهلم تهکات با پیتوانهکی دیاری کراویت و کیشانهکی و وادهکی دیاری کراو پیت.

نیبنوموئیر فرمویتی: ههموو نموانی زانستی یان لیتوه فیر بووین لهسمر نهوه ریک بوون که سهلم دروسته.

ریک کورتی له گهل بنهماکانی یاسای نیسلامدا:

دانانی سهلم ریک نهکورت له گهل داخواری شهبعندا، و ریکه له گهل بنهماکانیدا، وه پیتچوانهیی (قیاسی) تیدا نییه، چونکه وهک چون دروسته دواختنی نرخهکه له فرۆشتندا، تاواش دروسته دواختنی شته فرۆشراوه که له سهلمدا، بی جیا کردنوه له نیتواناندا، خوی گوره نه فرمویت: ﴿إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ﴾ واته:

(۱) البخاري (۲۲۳۹) ومسلم (۱۶۰۴/۱۲۷).

کَرین فرۆشتن (البیع)

نهگمر قمرزینکتان دا به کمینک بۆ ماوهیهکی دیاری کراو بینوسن.

وه قمرزه که لیته داواخراوه له داراییه دهستهبرهکان که له زیمهدان، وه همر کاتیکیش فرۆشراو دیاری کراو دهستهبرکراو و له زیمهدا بوو، وه کریار لاسر نمو باوهره بوو که فرۆشیار فرۆشراوهکی نهداتی لهوکاته دیاری کراوه دا، نمو نمو شته فرۆشراوه قمرزینکه لهو قمرزانهی دروسته درا بخزیت ونایهته که نهیگرنتموه، وه ک ئینوععبیاس رضی اللہ عنہ فرمویهتی:

وه ناچیتته ناو نموهه که پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم قدهغهی کردوه، ناییت هیچ موسولمانینک نمو شته بفروشینت که لای نییه، وه که له فرموروده کهیدا هاتوه که به حکیمی کوری حیزامی فرموو: (لا تبع ما لیس عندک) رواه أحمد وأصحاب السنن وصححه الترمذی وابن حبان^(۱).

واته: شتیک مهفرۆشه که لات نییه.

چونکه مههست لهو قدهغه کردنه فرۆشتنی شتیکه که فرۆشیار نهتوانیت تسلیمی بکات، چونکه نمو شتهی توانای تسلیم کردنی نهییت شتی خۆی نییه بهراستی، کهواته فرۆشتهکهی نزمانین و موغامهری تیدایه.

بهلام فرۆشتنی شتی دیاری کراوی دهستهبر له نهمسۆدا لهگهڵ نموه دا که گومان نییه که توانای تسلیم کردنی هیه له کاتی دیاری کراو دا، نمو لهوبهشه نییه.

مهرجهکانی سهلم:

سهلم چند مهرجینکی هیه که نهییت تیدایا ههیه بۆ نموهی دروست بیته، نمو مهرجانهش ههیهانه له دهست مایه کهدان. وه ههیهانه له شته کهدایه که سهلمهکهی لاسر کراوه.

مهرجهکانی دهس مایه نهمانن:

۱- نهبی جینسهکهی دیاری کراو بی.

۲- نهبی چهندیتی به کهی دیاری کراو بیته.

۳- نهبی له کۆزه کهدا تسلیم بکریته.

وه مهرجهکانی سهلم لاسر کراوه کهش نهمانن:

۱- نهبی له زیمهدا بیته.

(۱) أحمد (۴/۲۰۳) و أبوداود (۳/۳۵۰) و الترمذی (۱۲۳۲) و النسائی (۷/۲۸۹) و ابن ماجه (۲۱۸۷).

کربن و فرشتن (البيع)

۲- نمبى به شيوه يهك و هسف كراييت كه نمدازه كهى پى بزانت، وه نمو سيفتانهش كه جياى نهكاتموه لمشتى تر بۆ نموى فريو و ناكۆكى تيدا نمبى.

۳- نمبى ماوه كه ديارى كراو بيت.

وه نايا دروسته بۆ كاتى درونته كردنى و برينموه هاتنموه حاجى بدرت؟
ماليك فرمويتمى: هر كاتيك ديارى كرا بيت وهك مانگه كان و ساله كان دروسته.
دواختنى ماوه مهرجه:

جماوهرى زانايان بۆ نموه چوون كه دواختنى ماوه له سهلمدا نيعتبارى بۆ نهكرت، وه ووتويانه: دروست نى به به حازر بكرت، وه شافيعى به كان نه لىن: دروسته لمبر نموى نهگبر به دواخراى له گهل بوونى غمهررو نمانيندا دروست بيت، نموه دروستى دهم و دهستى له پيشتره. وه باسى ماوهى ناو فرمورده كه بۆ نموه نى به كه نمو ماوه به بمهرج بگيرت، بهلكو ماناي نمويه نهگبر بۆ كاتيكى دواخراو بوو نمبى كاته كه معلوم بيت.

شوكانى فرمويتمى: نموى راست بيت نمويه كه شافيعى به كان بۆى چوون كه ماوه نيعتبارى بۆ ناكرت لمبر نههاتنى بهلگه لسمرى، جا پيويست نى به پهيوهست بوون به حوكميك كه بهلگى لسمر نهبيت. وه نموى نوتريت: كه سهلمى بى ماوه مؤلت، وهك فروشتنى شتى نمبووى لى دى، وه له سهلمدا نهبيت رى پى نعدراوه، و جياوازى نى به له نىوان سهلم و نىوان فروشتندا ماوه نهبيت! وه لاسى نموه نعدرتموه كه دارشته كه جياكروهيه وه نموش بمسه بۆ جياوازى نىوان فروشتن و سهلم.

مهرج نى به نمو شتى سهلمه كهى لسمر كراوه لاي سهلم پى دراو بيت:

له سهلمدا مهرج نى به نموى سهلمه كه وهر نهگرت خاوهنى نمو شته بيت كه لهجياتى سهلمه كه نعدرت، بهلكو تنها گوى نعدرتته نموى كاتى تسليم كردنه كه لاي نمو كسه بيت.
وه هر كاتيك فروشياره كه له شوته ديارى كراوه كندا وله ماوه ديارى كراوه كندا نمبوو په پمانه كه ههله نموشيتموه، وه پيش هاتنى ماوه كمش پيدانى زيانى نى به.

بوخارى له موحه ممدى كورى موجداليدوه گيتر اويتمى بهوه كه فرمويتمى: عبدالله ي كورى شدداد و نمبوورده ناردميان بۆ لاي عبدالله ي كورى نمبى نوفاء پويان و وتم:

پرسيارى لى بكم نايا هاره له كانى پيغمبر ﷺ لسمرده مى پيغمبردا ﷺ سهلفهيان نهكرد له گهندا؟

کربن فروشتن (السیع)

عبدالله فرموی: نیمه سه‌لهمان نهدا به ثوانمی زراععتیان نه‌کرد له خه‌لکی شام بۆ گه‌نم و جو و زه‌یت به پیتوانه‌یه‌کی دیار و ماوه‌یه‌کی دیاری کراو.

وتم: نایا له‌گه‌ل کسانیکدا که نسللی نمو شتانه‌یان له لایبوو؟
فرموی: پرسیارمان نه نه‌کرد لهو باره‌یهوه.

له‌پاشاندا ناردمیان بۆ لای عبدالرحمن ی کوری نمبزا، پرسیارم لی کرد له‌وباره‌یهوه، فرموی:
هاوه‌له‌کانی پیغمبهر ﷺ سه‌له‌فهیان نه‌کرد له‌سمرده‌می پیغمبهردا ﷺ وه پرسیاریان لی
نهنه‌کردن کشتوکالیان هه‌یه یان نا.

به باس نه‌کردنی شوینی وه‌ر گرتن په‌یمان هه‌لناوه‌شیتوه:

ته‌گه‌ر هه‌ردوو لایه‌نه‌که شوینی وه‌رگرتنی شته‌که‌یان دیاری نه‌کردبو، وه بی ده‌نگ بوون لی،
سه‌لم کردنه‌که دروسته، چونکه له فرمووده‌که‌دا روون نه‌کراوه‌توه. وه ته‌گه‌ر مەرجی دروستی
بوایه پیغمبهر ﷺ باسی نه‌کرد وه‌ک چۆن باسی پیتوان وکیشان و ماوه‌که‌ی کردوه.

سه‌لم کردن له شیر و خورمادا:

(قرطبی) فرمویه‌تی: سه‌لم کردن له شیر و خورمادا له‌گه‌ل ده‌ست پین‌کردن به وه‌رگرتنی،
مه‌سه‌له‌یه‌کی مه‌دینه‌یی‌یه و خه‌لکی مه‌دینه له‌سمری کۆن، وه له‌سمر بنه‌مای به‌رژوه‌ندی
دامه‌زراوه، چونکه ناده‌میزاد رۆژانه پیوستی به وه‌رگرتنی شیر و خورما هه‌یه، و گرانه له‌سمری
هه‌موو رۆژیک له‌سمره‌تاره وه‌ری بگرت، چونکه جاری وا هه‌یه پاره‌که‌ی لانی‌یه، وه له‌بهر نه‌وه‌ی
ترخه‌که‌ی جاری وایه نه‌گۆرت، وه خاره‌نی باخی خورما و شیریش پیوستی به پاره هه‌یه چونکه نمو
شته‌ی هه‌یه‌تی شتی فروشتنه بۆی سهرف ناییت.

جا کاتی هه‌ردوو لا هاوبه‌ش بن له پیوستیدا ری‌یان پین دراوه نمو مامه‌له‌یه بکه‌ن به قیاس بۆسهر
(عاریه) و شتی تر وه‌ک پیوستی‌یه بنه‌مایی‌یه‌کان و به‌رژوه‌ندی‌یه‌کانی تر.

دروسته شتی تر وه‌ریگه‌یی له جیاتی نمو شته‌ی سه‌له‌مه‌که‌ی له‌سمر کراوه:

جمعاوه‌ری زانایان بۆ نموه چوون که دروست نیه شتیکی تر وه‌ریگه‌یی له جیاتی نه‌وه‌ی
سه‌له‌مه‌که‌ی له‌سمر کراوه له‌گه‌ل مانه‌وه‌ی په‌یمانی سه‌له‌مه‌که‌دا.

چونکه قهرزی نمو شته‌ی سه‌له‌مه‌که‌ی له‌سمر کراوه پیتش وه‌رگرتنی فروشتویه‌تی.

کرین و فرشتن (السمع)

وه به پی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که فرموده‌ی: (من أسلف في شئ فلا يصرفه إلی غیره).^(۱) (دارقطنی) له نینوعومرهوه گپراویه‌تی‌یهوه.

واته: هرکس سه‌له‌فی کرد لسمر شتیک با نه‌یگژی به شتیک‌ی تر.

وه نیمامی مالیک و نه‌جمد ری‌یان پی داوه.

نینومونذیر فرموده‌ی: له نینوعه‌بباسوه سابه که فرموده‌ی: نه‌گمر سلفهت کرد لسمر شتیک بۆ ماهویهک، نه‌گمر نمو شتهت وهرگرت وا باشه نه‌گینا شتیک‌ی تر وهریگره لهو کمتر بیت، وه دوو جار قازانج وهر مه‌گره. شوعبه گپراویه‌تی‌یهوه، نهوش قسه‌ی صحابی‌یه وقسه‌ی صحابیش به‌لگه‌یه نه‌گمر موخالیفی نه‌بوو.

نه‌ما فرموده‌که له گپروه‌ه‌کانی‌دا عه‌طیه‌ی کوری سعدی تیدایه که حدیسه‌کانی ناکرتنه به‌لگه.

وه نینوقه‌ییم نه‌وه‌ی پارسه‌نگ داوه‌تموه -دوای نه‌وه‌ی به‌لگه‌ی همدوولای شی کردۆتموه- و فرموده‌ی: که‌واته سابه که ده‌قیک‌نی‌یه بۆ حرام کردنی، وه همدوه‌ها نیجماع و قیاسیش نی‌یه، وه ده‌ق و قیاس ره‌وایی نمو شته پنیوست نه‌کن. وه پنیوسته کاتی ناکۆکی و کیشه بگپرتتموه بۆ لای خوا و بۆ لای پیغمبر ﷺ.

به‌لام نه‌گمر په‌یمانی سه‌له‌مه‌که هه‌له‌شاهه به نیقاله یا شتیک‌ی تر. و تراوه: دروست نی‌یه له‌جیاتی نمو شته شتیک‌ی تر وهریگرتتموه جگه له جینسی شته‌کله‌ی خۆی.

وه ووتراوه: دروسته له جیاتی نمو شتیک‌ی تر وهریگری، نهوش مزه‌هبی شافیعی و قازی نه‌ویه‌علا و نینو ته‌یمی‌یه‌یه.

نینوقه‌ییم فرموده‌ی: نمو کاره راسته، له‌بهر نه‌وه‌ی نمو شته‌ی له جیاتی وهری نه‌گری له زعمه‌دایه و وه‌ک همدوو قهرزیک‌ی تر دروسته بریتی‌یه‌که‌ی وهریگری‌یت.

(۱) أبودارد (۳۴۶۸) وابن ماجه (۲۲۸۳).

سوود (الربا)

پیتاسه‌که‌ی:

(ربا) له زمانی عه‌ره‌یی دا یه‌عنی زیاده.

وه لیره‌دا مه‌به‌ست لی‌ی: نمو زیاده‌یه که له ده‌ستمایه زیاتره، کم بی‌ت یا زۆر، خوای گه‌وره
نه‌فرموویت: ﴿وَإِنْ تُبْتِغُوا فَلَکُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِکُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۲۷۹).

واته: نه‌گه‌ر په‌شیمان بوونه‌وه سه‌رمایه‌ی خو‌تان بۆ خو‌تان نه‌بی‌ت نه‌ ستم نه‌که‌ن و نه‌ ستمتان لی
نه‌کریت.

هوکه‌که‌ی:

سوود له هه‌موو ئایینه‌ ناسمانی‌یه‌کاندا حه‌رامه، وه قه‌ده‌غه‌یه له نایینی‌یه‌هودی و مسیحی و
نیسلامدا.

له عه‌هدی قه‌دییم دا هاتوه: (نه‌گه‌ر شتی‌ک قه‌رزت دا به‌ یه‌کی له رۆ‌له‌کانی گه‌له‌که‌م، جینگه‌ی قه‌رز
ده‌ری لی مه‌گه‌روه و داوای قازانجی لی مه‌که‌).

نایه‌تی ۲۵، فه‌صلی ۲۲، له (سفر الخرج).

وه هه‌روه‌ها هاتوه تی‌یدا: (کاتی‌ک براکه‌ت کم ده‌ست بوو یارمه‌تی بده. . . و داوای قازانج
وسوودی لی مه‌که‌).

نایه‌تی ۳۵، فه‌صلی ۲۵، (سفر الدواوین).

به‌لام جو‌له‌که‌کان رایان وایه که هه‌یج مانعی‌ک نی‌یه بۆ وه‌رگرتنی له کسانیک که جو‌له‌که‌ نهن.

وه‌ک له نایه‌تی ۲۰، له فه‌صلی ۲۳، له (سفر التثنیه) دا هاتوه.

وه قورنات رهدی داونه‌وه له سو‌ره‌تی (النساء) دا که نه‌فرموویت: ﴿وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نَهَوْنَا عَنْهُ﴾
(النساء: ۱۶۱) واته:

له‌گه‌ل نه‌وه‌ی سوودی‌ان لی قه‌ده‌غه‌ کرا بوو هه‌ر وه‌ریان نه‌گرت.

وه له کتیبی (العهد الجدید) دا هاتوه: (کاتی‌ک قه‌رز نه‌ده‌ن به‌ کسانیک و چاره‌روانی پادا‌شت
نه‌که‌ن لی‌یانوه، نیتر ج چاکه‌یه‌کتان لینه‌ نه‌ی‌نیرت؟ به‌لام تیه‌و چاکه‌ بکه‌ن و قه‌رز بده‌ن به‌و
کسانه‌ی پیتوستی‌یان پی‌ی هه‌یه بی نه‌وه‌ی چاره‌روانی سووده‌که‌ی بکه‌ن، به‌و شیه‌یه‌ پادا‌شتان زۆر
نه‌ی‌ت لای خوا) نایه‌تی ۳۴ و ۳۵ فه‌صلی ۶ له (إنجیل لوقا).

کَرِین و فرشتن (السمع)

وه قسمی پیاده‌کانی که نسیسه لیسر حرامی سوود رنگ کتوتوه به شیوه‌یه‌کی براوه بمپی‌تی نم ده‌قانه.

سکوبار ورتوبه‌تی: هرکس نه‌تیت: سوود سرپینچی کردن نریه به مولید و له ناین ده‌رچوو داننرت.

وه نه‌ب بۆتی ورتوبه‌تی: نموانی پاره ندهن به سوود له ژبانی دنیا‌دا شهره‌فیان له ده‌ست داوه، و شایسته‌ی کفن کردن نین پاش مردن.

وه له قورنانی پیروزدا له چند جینگادا باسی سوودی کردوه پله پله بمپی‌تی سردم وکات، له سردمی مدککدا نم نایته هاتوته خواره‌وه:

﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّا لِيَرْبُوا فِي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾ (الروم: ۳۹) واته:

نوهی نه‌یدهن به سوود بۆ نوهی به سامانی خه‌لك سامانتان زیاد بکات لای خوا زیاد ناکات و بهره‌کمتی تی ناکوت. وه نوهی نه‌یدهن به خیرو صده‌قه و مبهستان تمنها ره‌زامندی خواجه و بس نوهیه که خوا قبولتی نه‌کار چند برابر زیادی نه‌کات.

وه له‌سردمی مده‌ینده‌دا حرام کردنی سوود به ناشکرا هاته خواره‌وه لهم فرموده‌ی خوی گموره‌دا:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (آل عمران: ۱۳۰) واته:

نه‌ی نه‌و که‌سانه‌ی باوه‌رتان هیناره خۆتان بیارتزن له سوود به هممو جوړه‌کانه‌یوه، وه زیاده له ماله‌کانتان وه‌رمدگرن له قمرزا با که‌میش بیت، چ جیبه‌ک نه‌گرن نه‌و زیاده چند نوه‌نده‌ش زیاتر بیت هر که کاتی دانوهی قمرزه‌که بیت، وه له‌خوا بترسن به نومی‌دی نوهی رزگار بن له دونیاو ناخپه‌تدا.

وه دووا نایته که کوتایی به سوود هینا فرموده‌ی خوی گموره‌یه که نه‌فرمودت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذُرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۲۷۹-۲۷۸) واته:

کربن فرۆشتن (البيع)

ئەي ئەر كەسانەي باوەڕتان هێناوە لەخوا بترسن و واز لەو سوود بەيئەن كە لاى خەلك ماوتانە، نەگەر ئێوە بەراستی بپواكتان بەدى ئەهين بە قسەو بە كردهو. جا نەگەر وازی لى ناهين تاگاداری جەنگ بى لەگەڵ خوا وپيغەمبەردا، وە نەگەر پەشیمان بوونەو و وازتان لە سوود خواردن هینا، ئەو سەرمايەي خۆتان بۆ خۆتانە نە ستم نەكەن و نە ستمتان لى نەكړیت.

لەم نایەتدا رەددى بپاوه هاتووە لەسەر ئەوانەي ئەلین: سوود حەرام نى بە هەتا چەند جارە نەيیتەو، چونكە خۆي گەورە بەرەوای دانەناوە نيللا ئەو نەيیت كە سەرمايەكە بى زیادە بگەيترتەو بۆ خاوەنى، وە ئەمەش دوا فرمان بوو هاتۆتە خاوەنو لەو بارەيەو.

وە سوود وەر گرتن لە گوناھەگەورەكانە، بوخاری و موسليم لە ئەبوھورەيرەو نەگيترتەو كە پيغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (اجتنبوا البيع الموبقات).

واتە: دوور بگەورەو لە حەوت بگۆرەو كە. ووتیان: ئەو حەوت كۆرەو چى ئەي نيرراوى خوا؟

فرموى: (الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات)^(١).

واتە: ھاوبەش بۆ خوادانان، سىحركردن، كوشتنى كەسانىك كە خوا حەرامى كردوون بە حەق نەيیت، وە خواردنى سوود، وە خواردنى مالى هەتيوان، وە هەلتان لە پۆژى جەنگ دژى بى باوەران، وە تاوانى داوین پيسى خستە پال ئافرەتانی موسولمانى بى تاگا لەو كارە.

وە خۆي گەورە نەفرينى كردووە لەو كەسانەش كە ھاوبەش لە بەستنى پەيمانى سووددا، وە نەفرينى لەو كەسەش كردووە كە قەرزەكە بە سوود وەرئەگړیت، وە ئەوێش كە پارەكە ئەدا بە قەرز بە سوود، وە ئەو نوسەرەش كە پەيمانەكە ئەنوسى بۆيان، وە ئەو شايەتانەش كە شايەتن بە سەر پەيمانەكەو.

بوخاری و موسليم و نەحمەد و نەبوواد و (ترمذى) نەگيترتەو (ترمذى) بە صحیحى گيپاوه، لە جايى كورى عبدالله، وە كە پيغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (لعن الله آكل الربا، ومؤكله، وشاهديه، وكاتبه)^(٢).

(١) لەمەو پيش تەخريج كراوە.

(٢) مسلم (١٥٩٨).

کربن و فرشتن (السمع)

واته: خوا نه فرینی کردوه له سوود خۆر، وئموهش پارهی سووده که ئعدات، و همدوو شایسته که و نوسهری په پیمانته که.

(دارقطنی) گێراویهتی یهوه له عبدالله ی کوری حنظله لهوه که پیغمبهر ﷺ فرموویهتی: (لدرهم ربا أشد عند الله تعالی من ست وثلاثین زنیة فی الخطیئة)^(۱).

واته: تاوانی دره مینک سوود زۆر توندتره له لای خوا له سی و شمش زینا کردن.

وه همدوهها فرموویهتی: (الربا تسعة وتسعون باباً، أدناها كأن يأتي الرجل أمه)^(۲).

واته: سوود خواردن نهوه دونۆ دهره، بچو کترینیان وه که نهوه وایه پیار زینا له گهژ دایکیدا بکات.

هیکمته له حهرام کردنی سوود:

سوود خواردن حهرامه به پیوی ههموو نایینه ناسمانی یهکان، وه هۆی حهرام کردنی شی نهویه که زیانیکی گمورهی تێدایه:

۱- سوود وه رگرتن نهیته هۆی کموتنهوی دوژمنایهتی له نیوان تاکه تاکه کانی کۆمه لدا و گیانی یارمهتی له ناویاندا هه لته گریت. نایینهکان ههموویان به تایبته نیسلام بانگهواز نهکات بۆ یارمهتی وله خۆ بوردن و نه هیتشتنی خۆرستی وه کارهتتان و کیشانهوی دهست پهنج و زهحمته خه لکی دیکه.

۲- سوود خواردن نهیته هۆی دروست بوونی چینیکی خۆش گوزهران بێ نهوی هیچ کارێک بکهن، وه ک چۆن نهیته هۆی سه ره ککوتهنی سامانیان بێ هیچ ماندوبوونیک، بهم شیویه وه که روه که خۆره کانیان لی دێ که گهشه نهکات له سه ره حسابی کسانی تر. وه نیسلام کارکردنی به گموره داناره و ریزی کارکه ران نه گریت و کارکردن نهکا به باشترین هۆ له هۆیه کانی به دهست هیتان، چونکه کارکردن نهیته هۆی نهوهی نهو کسه کارامهیی پهیدا بکات و گیانی معهنهوی بهرز بهیتهوه تێیدا.

۳- وه هۆیه بۆ نیستیعمار له بهر نهوه و تراوه: نیستیعمار یا بهدوای بازرگانوه یا به دوای قهشوه نهروات. وه ئیته خۆمان زانیومانه که سوودو شوتهواره کانی چ رۆلێکیان بووه له داگیرکردنی ولاته کاتماندا.

(۱) أحمد (۲۲۵/۵) وجمع الزوائد (۱۱۷/۴) والدارقطني (۱۶/۳).

(۲) البيهقي في شعب الإيمان (۵۵۲۰).

کربن فروشتن (البيع)

۴- وه نيسلام له پاش نموه بانگوازی نموه نهکات که ناده میزاد قمرز بدات به براهی به شتویه کی چاک کاتی پیوستی به مال همبوو، وه لسمر نمو قمرزی دانه گموره ترین پاداشت ندرتتموه. خوی گموره فرموویتهتی: ﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّا لَيْرَبُوا فِي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرَبُوا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾ (الروم آیه ۳۹). پوون کراوتهموه. بمشه کانی سوود:

سوود دوو بمشه:

۱- سوودی دواخراو. (ربا النسيئة)

۲- سوودی زیاده. (ربا الفضل)

سوودی دواخراو:

نمو زیاده به مهرج دانراویه که خاوهن قمرز وهی نهگرتت له قمرزار بمرامبهر دواختنی قمرزه که. وه نم جوړه سووده حرامه به کیتاب وسوننت وئیجماعی پیشواکانی ناین. سوودی زیاده:

نمیش فروشتنی پاره به پاره یا خوارده منی به خوارده منی له گمزل وه رگرتنی زیاده دا، نممش حرامه به پیوی سوننت وئیجماع، چونکه نه بیته هزو ریگا بز سوودی دواخراو. نمبوسه عیدی خودری ﷺ نه گپرتتموه که پیغمبر ﷺ فرموویتهتی: (لا تبيعوا الدرهم بالدرهمین، فإني أخاف عليكم الرماء)^(۱).

واته: درهمیتک مه فروشن به دوو درهم، به راستی من ترسی سوودم هدی له لسمرتان. قدهغه کردنی سوودی زیاده له بهر نموه بووه که پیغمبر ﷺ ترسی نموهی همبووه بچن بز سوودی دواخراو.

وه فرمووده کانی پیغمبر ﷺ دانی به حرامی سووددا ناوه له شمش شتدا:

زیر و زیو و گهنم و جو و خورما و خوی

له نمبوسه عیده وه هاتوه که فرموویتهتی: پیغمبر ﷺ فرموویتهتی: (الذهب بالذهب والفضة بالفضة والبر بالبر والملح بالملح مثلاً بدأ بيد، فمن زاد أو استزاد فقد أربي، الآخذ والمعطي سواء)^(۱).

(۱) أحمد (۳/۴۹-۵۰) ومسلم (۹۸/۱۵۹۴) والنسائي (۷/۲۷۲) وانظر الموطأ (۲/۶۳۴).

کَرین و فرشتن (البيع)

واته: زير به زير و زيو به زيو و گه نم به گه نم و خوئی به خوئی و هك يلك دهست به دهست بدن و وهریگرن، همرکس زياد وهریگریت یا داواي زياده بکات نموه سوود خوړه، وهرگر و بدهر و هك يه کن. بوخاری و نه حمد گيتراویانه تموه.

هوی حرام بوونی:

نمو شمش شتانهی فرموده کمی پیتغمبهر ﷺ به تايبهتی باسی کردون ریتکخمری نمو شته بنه پرتی یانمن که خه لک زور پیتوستی پی یان هديه و ناتوانی وازیان لی بهیترت.

چونکه زير و زيو دوو ره گمزی سره کین بۆ پاره ومامه له وناژ وگور لیسر نموان ریتکخواوه.

کواته نمو دووانه عديارن و نرخی هممو نمو که لويه لانه نه گرتتوه سمریان. وه چوار شته کمی تر بنه پرتی خوارده مندی به کانن و سرچاوهی نمو بۆتوهن که راگری ژيانه.

جا نه گمر سوود لیسر نهمانه وهریگریت زیان به خه لک نه گات و نعیته هوی تیک چوونی مامه له و ناژ وگور، همر بۆیه یاسادانمیری نیسلام قده غمی کردون، لیسر بهزیی به خه لکداو پاراستنی بهرژوهندی به کانیان.

بهودا بۆمان دهر نه کموت که حرام کردن به گویرهی زير و زيو لیسر نموه به که نرخن بۆ شتومک.

وه هوی حرام کردنی شته کانی تریش لیسر نموهی خوارده منین بۆ خه لک.

جا نه گمر نمو هوی له همر پاره یکی ترده به دی کرا جگه له زير و زيو حوکمی زير و زيو وهر نه گیت، لیسر نموه نافروشرین نموهندهی يلك نهبن ودهست به دهست نعیته.

وه همره ها نه گمر نمو هوی بهدی کرا له خوارده مندی به کی ترده جگه له گه نم و جۆ وخورما و خوئی همر حوکمی نهمانه وهر نه گیت، وه ناییت بفروشرت به نموهندهی خوئی نعیته ودهست به دهست نعیته.

موسلم نه گیترتوه له موعه ممری کوری عبدالله وه له پیتغمبهرهوه ﷺ که قده غمی کردبوو خوارده مندی سمریسر نعیته بفروشرت به شتیکی و هك خوئی.

جا همرچی له جینگای نم شمش جینسدا بیت قیاس نه کرتته سر نهمان و حوکمی نهمان وهر نه گیت. وه نه گمر دوو شتی نالوگور کراو و هك يلك بوون له جینس و عیله تدا حرامه زياده

(۱) أحمد (۲/۲۶۲ و ۳/۱۰۴۹ و ۶۶) و البخاری (۲۱۷۵ و ۲۱۷۷) و مسلم (۱۵۸۴/۷۵ و ۷۶).

کربن فرۆشتن (البمع)

وهرگرتن لهسهری، وه دواخستنی ههر حهرامه. نهگهر زتر به زتر فرۆشرا يا گهنم به گهنم بۆ نهوی نهو گۆرینهوه دروست بیهت دوو شت نهکرتت به مهرج:

۱- یهکسان بوون له چهندیتی دا، بی نهوی سهیری چاکی وخرابی یان بکرتت بهپی پی فرمووده که ی باس کرا. وه بهپی پی نهو فرمووده ی موسلیم گتپاوهیته یهوه که پیاورنک هاته خزمهت پیغمبهر ﷺ هندی خورمای پی بوو، پیغمبهر ﷺ فرمووی: نهمه له خورمای نیمه نی یه؟ پیاره که ووتی: نهی نیراوی خوا، دوو صاع خورمای خۆمانمان داوه به صاعیتک لهم خورمایه. پیغمبهر ﷺ فرمووی: نهوه (ریا) سووه بیگتپاوه لهپاشاندا خورمای که خۆمان بفرۆشن وه پاره کهی لهم خورمایه مان بۆ بکرن^(۱).

وه نهبو داود له فوضالموه نهگتپاوه که وتویهتی: گهردن بهندیکیان هینا بۆ لای پیغمبهر ﷺ زتر و موروی تیدا بوو کابرایهک به نۆ دینار یا به حوت دینار کرپی بووی، پیغمبهر ﷺ فرمووی: ناییت، هتا زتره کهی لی جیا نهیهتتهوه کابراش گتپاوه هتا زتره کهی لی جیا کرایهوه^(۲).

وه لای موسلیم هاتوه: فرمانی دا زتری ناو گهردن بهنده که یان ده رهینا، له پاشاندا فرمووی: زتر به زتر له کیشاندا وهک یهک بن^(۳).

نیبنوقهیم فهتوای داوه که ههلا له فرۆشتنی خشل به کیشی خزی زیاتر زتر، وه ههروه ها خشلی زیو.

۲- ناییت هیچیان دوا بخرتت به لکو نهیهت گۆرینهوه که دهه ودهست بیهت، بهپی پی فرمووده کهی پیغمبهر ﷺ که فرموویهتی: (إذا كان يدا بيد) واته: نهگهر دهست به دهست بوو.

وه لهو باره یهوه پیغمبهر ﷺ فرموویهتی: (لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا مثلاً بمثل، ولا تُشِفُوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الورق بالورق إلا مثلاً بمثل، ولا تُشِفُوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا غائباً منها بناجز). رواه البخاري ومسلم عن أبي سعيد^(۴).

(۱) مسلم (۹۷/۱۵۹۴).

(۲) أبوداود (۳۳۵۲، ۳۳۵۱).

(۳) أحمد (۲۶۲/۲) ومسلم (۸۴/۱۵۸۸) والنسائي (۲۷۳/۷).

(۴) البخاري (۲۱۷۷، ۲۱۷۵) ومسلم (۷۵، ۷۶).

کربن و فرشتن (البيع)

واته: زير به زير مهفروشن وهك يهك نهيئت، وه زياده وهرمهگرن، وه زيو مهفروشن به زيو نهوندهي يهك نهيئي، وه زياده وهرمهگرن، وه شتي ناديار مهفروشن به شتي تاماده.

وه نهگمر دوو شت جياوازيان له رهگمزدا بوو بهلام له عيلهتدا يهكيان گرتموه ههلاله زور وهرگرتني يهكيان لهوي تريان بهلام دوا خستني حمرامه. جا نهگمر زير فروشرا به زيو، يا گهم به جز ليره دا مهرجيك هديه بو گوزينهويان نمويش نهويه دم وه دست بيت، نيت مهرج نيره يهكسان بن له چهنديتيدا بهلكو دروسته زياتر وهرگرتن.

نهبوداد نهگيرتيموه كه پيغهمبر ﷺ فرمويهتي: (لاباس بيع البر بالشعير والشعير اكثرهما يدا بيد)^(۱).

واته: قهيناكه گهم بهدي به جز، جوگمش زورتر بيت، دست به دست. وه له هديسي عوياده دا لاي نهحمد وموسليم هاتوه: (فاذا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شتم اذا كان يدا بيد)^(۲).

واته: نهگمر نم جورانه جياواز بوون چون نارهزوتان كرد بيفروشن، نهگمر دست به دست بوو.

وه نهگمر شته نالوگوركراره كان له جينس وعيلهتدا جياواز بوون نهويه هيچ شتيك مهرج نيره له گوزينهوه دا، دروسته زياد وهرگرتن و دواخستن، جا نهگمر خوراك فروشرا به زيو دروسته زياد وهرگرتن و دووا خستن. وه همروه ها نهگمر قوماشتيك به دوو قوماش يا قايتك به دوو قاپ فروشرا.

به كورتى همرچي شت هديه جگه له زير وزيو وخوارده منى وشتي خواردنموه سود وهرگرتن تي ياندا حمرام نيره، وه دروسته بگوزرتموه به يهك به زياد وهرگرتن و دوا خستنموه، وه دروسته جيا كردنموه يان پيش وهرگرتن. نيت دروسته مهرنك به دوو مهر بفروشرت به پاره و به دواخستن، وه همروه ها مهر به مهر به پي حديسه كهي عمري كورپي عاص كه پيغهمبر ﷺ فرمائي پي دابوو له ووشترى زهكات ووشترنك بمرت بيدات به دوو ووشتر بو خير. نهحمد ونهبوداد وحاكم گيرايوانتموه، وه حاكم فرمويهتي: صهيحه به پي مهرجهكاني موسليم. وه بهيهقي گيرايويهتي يموه نيبنوحه جهر نيسناده كهي بههتيز كردوه^(۳).

(۱) ابوداد (۳۳۴۹).

(۲) احمد (۳۲۰/۵) ومسلم (۸۱/۱۵۸/۷) والنساني (۲۷۴/۷) و ابوداد (۳۳۵۰).

(۳) ابوداد (۳۳۵۷) والحاكم (۵۶/۲) والبيهقي (۲۸۸/۵).

کربن فروشتن (البيع)

نیبنومونذیر فرمویهتی: چسپاوه که پیغمبر ﷺ بندهیه کی کری به دوو بندهی رهش، وه جاریه کی کری به حوت سر. شافیعی بۆ نموه چووه^(۱).

فروشتنی ناژله به گوشت:

جمارهی پیشموایانی نیسلام فرمویهنه: دروست نیه ناژله گوشتی بخوریت بفروشریت به گوشتیک وه جنسی خوی بیت. وه دروست نیه فروشتنی مانگای سر براو به مانگای زیندوو که مهبست خواردنی بیت.

بهیئی نموهی سعیدی کوری موسهیب گپراویهتی یهوه که پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه ناژله گوشت خوراو بفروشریت به گوشت^(۲). مالیک گپراویهتی یهوه له (الموطاء) دا له سعیدهوه به مورسلی، و فرموودهی تریش شایهتیهتی.

شوکانی فرمویهتی: ناشاررتموه فرمووده که نیشی پی نه کری به هموو رنگاکانی .

وه بدهقتی نه گپرتموه له پیاونیک له خه لکی مدینه که پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه فروشتنی ناژله زیندوو به مردوو (سربراو) له پاشاندا فرمویهتی: نممه مورسه له پشتگیری مورسه له کهی نیبنوموسهیب نه کات^(۳).

فروشتنی خورمای تهر به وشک:

دروست نیه خورمای تهر بفروشریت به خورمای وشک مه گهر بۆ نه هلی عمرا یا که کومه لیک ههژان و دارخورمایان نیه، بزیان هیه له خاوهن خورماکان بکرن به تهری وه داره کهوه بیخون وه وشک بیخملینن.

مالیک و نه بوداود له سعیدی کوری نهی وه ققاصوه گپراویهتی یهوه که پیغمبر ﷺ پرسیاری لی کرا ده ربارهی خورمای تهر به خورمای وشک، فرمووی: نایاته ره که کم نه کات که وشک بووه؟ وتیان: به لی، جا قده غمی کرد^(۴).

(۱) أحمد (۳/۴۹۹) ومسلم (۲/۱۶۰۲) وأبوداود (۳۳۵۸) والترمذی (۱۲۳۹) والنسائی (۷/۱۵۰).

(۲) مالك في الموطأ (۲/۶۵۵) وأبوداود في المراسيل (۱۷۸) والحاكم (۲/۳۵) والدارقطني (۳/۷۱) والبيهقي (۵/۲۹۶).

(۳) البيهقي (۵/۲۹۶).

(۴) أحمد (۱/۱۷۵ و ۱۷۹) وأبوداود (۳۳۵۹) والترمذی (۱۲۲۵) والنسائی (۷/۲۶۹) وابن ماجه (۴/۲۲۶).

کَرین و فرشتن (البيع)

بوخاری و موسلیم نه‌گیرنمه له نیبنوعومرهوه که فرمویهتی: پیغمبر ﷺ موزابه‌نی قده‌غه کردبوو. واته پیاو روتیمی باغه خورماکی بفروشیت به خورمای پیوانه کراو کیشراو. وه ترئی دارمیوه‌کی بفروشیت به میوژی پیوانه کراو، وه نه‌گمر ده‌غلّ ودان بوو بیفروشیت به خوراکی پیوانه کراو، پیغمبر ﷺ نمانی هموو قده‌غه کردبوو^(۱).

وه بوخاری له زهیدی کوری پابتوه نه‌گیرنمه: که پیغمبر ﷺ ریئی دابوو به نه‌لی عرایا که روتیمی تهر تازه بکرن به خه‌ملاندنی به پیوانه^(۲).

فروشتنی عینه:

پیغمبر ﷺ فروشتنی عینهی قده‌غه کردبوو چونکه سووده هرچمند لیسر شتوی کرین و فروشتنه. نوریس نه‌ویه پیاوړک پیوستی به پاره هدیه که لویه‌لیک له کابرایک نه‌کرتت به نرخیکی دیاری کراو بۆ ماویه‌ک، له پاشاندا نه‌یفروشیتتوه بوو کسهی لی‌ی کریوه به نرخی نیستا، به‌لام له نرخه‌کی خزی کمتر. نو جیاوازی‌یه له نرخه‌کدا سووده‌کده کابرا وهری نه‌گرتت. وه نهم جوړه فروشتنه حرام و پوچه‌له.

۱- نیبنوعومر نه‌گیرنمه که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (إذا ضن الناس بالدينار والدرهم وتبايعوا بالعينة، واتبعوا أذناب البقر، وتركوا الجهاد في سبيل الله، أنزل الله بهم بلاءً فلا يرفعه حتى يراجعوا دينهم)^(۳). أخرجه أحمد وأبو داود والطبراني وابن القطان وصححه، وقال الحافظ ابن حجر: رجاله ثقات).

واته: کاتئ خه‌لکی دینار ودرهمیان لاخوشورست بوو به‌خیلی‌یان پیوه کرد، و به عینه کرین و فروشتنیان کرد، وشوین کلکی گاو گوتال کومتن، و ازیان له جیهادی رنگی خوا هیتنا، خوا به‌لایه‌کیان بۆ نه‌نیرتته خواره‌وو لیسریان لانابات هتا نه‌گیرنمه بۆ سر نایینه‌کیان.

۲- وه عالیه^(۴) وتویهتی: که کچی نه‌یفه‌عی کوری شمرحیمیله (من ودایکی کوری زهیدی کوری تهرقم و ژنه‌کی چونه خزمدت عایشه خوی لی رازی بیت، دایکی کوره‌کی زهیدی کوری

(۱) البخاري (۲۱۸۵) ومسلم (۷۶/۱۵۴۲).

(۲) البخاري (۲۱۹۲) ومسلم (۶۱/۱۵۳۹).

(۳) أحمد (۸۲/۲) وأبو داود (۳۴۶۲) والطبراني في الكبير (۱۳۵۸۵) وصححه ابن القطان كما في (بلوغ اللرام) (۸۶۱).

(۴) خيزانی (أبي إسحاق الهمداني الكوفي السبيعي) به.

کربن فروشتن (البيع)

تفرقم ووتی: من غولامیتکم به زهیدی کوری تفرقم فروشت به هشت سمد درهم که ماویه کی تر پاره کم بداتی. له پاشاندا لیم کری یوه به شمش سمد درهمی نقد و حازر. نویش فرموی: کربن و فروشتنیکی خراپت کردوه، به زهیدی کوری تفرقم بلی: بوی کاره نو جیهادهی له گمل پیغمبردا ﷺ کردوته پوچهل بۆتموه مه گمر تۆبه بکات. مالیک و (دارقطنی) تخرعیان کردوه^(۱).

قمرز (القرض)

(قرض) نو مالیه که قمرز دهر نیدات به قمرز کمر که وه کوی بی زیاد و کم بیداتوه کاتی توانای هببوو. وه (قرض) له نعلی زماندا به مانای برین وجیا کردنوهیه بۆیش بوی مالیهان قمرز ووتوه چونکه قمرز دهر نموه له مالی کوی جیا نه کاتوه.

دانانی له یاسای نیسلامدا:

قمرز دان ناده میزاد پی نزیک نه بیتموه له خوی گوره، وه لمبر نموهی دلنرمی تیدایه بهرامبر به خه لک و میهره بانی له گه لیان و ناسان کردنی کاروباریان و کردنوهی گرتی په زاره کانیان. و کاتیک نیسلام بانگهوازی بۆ کردیتت و به پسهندی داناییتت و پالی به خه لکوه ناییتت که قمرز بدن بهوانی پیوستیان پی هیه به رهواشی داناه که کسیتک پیوستی هببوو قمرز بکات و له بمشی گدایی مه کروهی دانه ناه، چونکه نم نو مالیه و ره نه گرتت بۆ نموهی که لکی لی و ره گرتت و پیوستی کوی پی جی به جی بکات، له پاشاندا نموندهی وری گرتوه بیداتوه به خاوهن قمرز.

له نمبوهوره پروه که پیغمبر ﷺ فرمویتی: (من نفس عن مسلم کربة من کرب الدنيا نفس الله عنه کربة من کرب يوم القيامة، ومن یسر علی معسر یسر الله علیه فی الدنيا والآخرة. والله فی عون العبد مادام العبد فی عون أخیه)^(۲).

واته: هر کس تنگ و چه لمه و ناخوشی بهک له تنگ و چه لمه کانی دنیا له کۆل موملانیانیک بجات خوا تنگ و چه لمه بهک و ناخوشی بهک له تنگ و چه لمه کانی پۆژی دواپی له کۆل نه خاتوه. وه هر کس باری گرانی موملانیانیک سوک بکات خوا باری گرانی دنیا و دواپی بۆ سوک نه کات. وه هتا بهنده کانی خوا یارمندی دهری به کتری بن خوا یارمندی دهریانه. موسلم و نمبودو (ترمذی) گتیراویانه توه.

(۱) الدارقطنی (۵۲/۳).

(۲) مسلم (۲۶۹۹) و أبوداود (۴۹۴۶) و الترمذی (۱۹۳۰) و ابن ماجه (۲۲۹).

کربن و فرشتن (البيع)

۲- وه له نيبنوم مسعوده: كه پيغمبر ﷺ فرموده: (ما من مسلم يقرض مسلماً قرضاً مرتين إلا كان كصدقة مرة)^(۱). رواه ابن ماجه وابن حبان.

واته: هيچ موملمانتيك نيره كه دوو جار قمرز بدات به موملمانتيك نيلا وهك صده قمي يهك جار نمييت.

۳- وه له نمنسوه كه پيغمبر ﷺ فرموده: (رايت ليلة أسري بي على باب الجنة مكتوباً، الصدقه بعشر أمثالها، والقرض بشمانية عشر. فقلت: يا جبريل، ما بال القرض أفضل من الصدقة؟ قال: لأن السائل يسأل وعنده، والمستقرض لا يستقرض إلا من حاجة)^(۲).

واته: نمو شوهي شموره ويم پي كرا بينيم لسمر دهرگاي بهمشت نوسراوه: چا كه ده قات بوي نمنوسريتموه. بهلام قمرز همزه قات، ووقم: نهي جو بربيل قمرز چويه وا له صده قه چا كتره؟ ووتى: چونكه سوال كمر هديهتي وداواي شتيش نهكات، بهلام قمرز كمر همتا پيويستي پي نمييت قمرز ناكات.

پهيماني قمرز:

وه پهيماني قمرز پهيماني بوون به خاونه، كمواته پيك نايهت بهو كسه نمييت كه مافي مامه له كردني همييت، وه به (إيجاب) و (قبول) دان و وهرگرتن نمييت بهجي نايهت وهك پهيماني فروشتن و بهخشين.

وه به لهفزي قمرز يا سهلف پيك ديت، وه همروه ها به هممو نمو لهفزانمي واتاي قمرز نمبهخشن. وه لاي ماليكي يهكان بوونه خاونهي به پهيمانه كه سابت نمبي با ماله كمش وهرنه گرتت، وه دروسته قمرز كمر وهك خوي يا نمو شته خوي بداتموه به خاونهي، نيتر شيويهك بن يا جياواز به مهرجي نه گوري به زياد وكهم، جا نه گمر گورابوو نمبي وهك خوي بدرتتموه.

به مهرج گرتني ماوه له قمرزدا:

جمعاوهري فوقه ها بوي نموه چون كه دروست نيره ماوه دانان بوي قمرز، چونكه بهخشينتيكي پنتيره وه خاوهن قمرز بوي هديه خيرا داواي بكاتموه.

(۱) ابن ماجه (۲۴۳۰) وابن حبان (۵۰۱۸۰) والبيهقي (۳۵۳/۵-۳۵۴).

(۲) ابن ماجه (۳۴۳۱).

کربن فرۆشتن (البسع)

جا نه گمر قمرزه که دواخرا بز ماوه یه کی دیاری کراو دوا نا کموت و همر به دم ودهستی نهمینیتموه، واته: بزوی هدی خیرا داوای بکاتموه.

مالیک فرمویهتی: دروسته مخرج بز دانان و مخرج کفش نهمسپی وینویسته. جا نه گمر قمرزه که بز ماوه یه کی دیاری کراو دوا خرا نموه دوا نهخریت همتا نوماوه یه، وه خاوهن قمرز بزوی نریه داوای بکاتموه همتا نمو کاته نهیدت، بهپی ی فرمووده ی خوی گموره که فرموویهتی: ﴿إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ (البقرة: ۲۸۲).

واته: نه گمر قمرز نکتان دا بز ماوه یه کی دیاری کراو بینوسن.

وه بهپی ی نموهی عمصری کوری عموفی موزنی له باوکی یهوه له باپی یهوه گتیراویتمی یهوه که پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (المسلمون عند شروطهم)^(۱). رواه أبوداود وأحمد والترمذي والدارقطني.

واته: موسولمانان لیسر مخرج کانیانن.

نوشته قمرز کردن تیایاندا دروسته:

دروسته ناژهل و قوماش قمرز بکریت، چونکه سابته پیغمبر ﷺ نوتنگینه ووشتریکی قمرز کردوه^(۲).

وهک چون دروسته نمو شتانهی پیوانه نه کرین و کیشانه نه کرین قمرز بکریت یا نمو شتانهی بز بازرگانی داننرتن. ههروهها دروسته نان وهویر قمرز بکریت بهپی ی حدیسه کی عایشه رهزای خوی لی بیت که فرمویهتی: ووتم: نمی نیرراوی خوا دراوسینکامان نان وهویر قمرز نه کمن له یه کتر به زیادی و ناتموای نمی به نموه بز خاوهنی، فرمووی: قهیناکه، نموه لبیر میهره بان ی خه لکه به خه لک مبهست زیاده وهرگرتن نریه تیردا^(۳).

وه له موعاده وه کاتی لی یان پرسی دهرباره ی قمرز کردنی نان و وهویر فرمووی: سبحان الله نموه له رهوش چاکی یهوه یه. جا گموره وهر بگروه بچوک ببه خشه، وه بچوک وهر بگروه و گموره تر

(۱) أبوداود (۳۵۹۴) وابن ماجه (۲۳۳۵) وأحمد (۳۶۶/۲) والدارقطني (۲۷/۳).

(۲) أبوداود (۳۵۹۴) والترمذي (۱۳۵۲) وابن ماجه (۲۳۵۳) وأحمد (۳۶۶/۲) والدارقطني (۲۷/۳).

(۳) إرواء الغلیل (۲۳۲/۵).

کربن و فرشتن (البيع)

ببەخشەرۆه. چاکترین کەستان ئەرۆتانه کە قەرزه کەمی بە چاکی ئعداتەرۆه، خۆم لە پینغممبەرم ﷺ بیستۆه ئەرۆی ئەفرمۆو^(۱).

هەر قەرزنک کەلکی لە گەلن خۆی راکیشا ئەرۆ سووڤه:

مبەست لە پەیمانی قەرز بەزەیی هاتنەرۆیه بە خەلکدا ربارمەتی دانیانه لە کاروباری ژبانیاندا و ئاسان کردنی هۆزه کانی ژبانه، وه هۆزه ک نیریه لە هۆزه کانی کاسبی، وه شیتویهک نیریه لە شیتویه کانی فرسەت خوازی.

هەر لەبەر ئەرۆیه کە دروست نیریه قەرزار زیاتر لەرۆی کە قەرزی کردووه یا زیاتر لە وهک ئەرۆ بگێریتەرۆه بۆ خاوهن قەرز، بەپێی قاعیدە ی فیهقی کە ئەلئیت: (کل قرض جر نفعاً فهو ربا) واتە: هەر قەرزنک سووڤتکی لە گەلن خۆی راکیشا ریبایه^(۲).

وه حەرمانی ریه کە لیرەدا ئەبەسترتیتەرۆه بەرۆه کە ئەگەر ئەرۆ سووڤه بە مەرچ دانراپیت یا لەسەری رینک کەوتن.

جا ئەگەر بە مەرچ دانەرپیت و لەسەری رینک نەکەوتن، بۆ قەرزار هەیه کە لە شتە قەرز کراوه کە چاکتر بەداتەرۆه لە سیفەتدا یا لە ئەندازە ی ئەرۆ زیاتر بەداتەرۆه، یا خانووه کەمی پێی بفرۆشیت ئەگەر مەرچ بوو خانووه کەمی پێی بفرۆشیت.

وه خاوهن قەرز مافی وه رگرتنی هەیه بێ کەرەمەت، بەپێی ئەرۆی ئەحمەد و موسلیم و خاوهن سوننەکان گێتارویانەرۆه لە ئەبی رافیعەرۆه کە ووتویەتی: پینغممبەر ﷺ نوتینگینه ووشتریککی بە قەرز وه رگرت لە کابرایەک. پاش ماوه یەک ووشتری زە کاتی بۆ هات، فرممانی پێی دام کە قەرزی کابرا بەدەرۆه وهک خۆی. ئەلئیت: ووتم: لەناو ووشترەکاندا ووشتری گەرۆه و حەوت ساڵ زیاتری تیدا نیریه، پینغممبەر ﷺ فرمۆوی: (أعطه إياه، فإن خيرکم أحسنکم قضاءً)^(۳).

واتە: لەوانه بیدەری بەراستی چاکترینتان ئەرۆتانه کە بە چاکی قەرز ئعداتەرۆه.

(۱) إرواء الغلیل (۲/۲۳۳) وجمع الزوائد (۴/۱۳۹).

(۲) ئەم قاعیدە یه راسته لەرۆی شەرعمەرۆه هەرچەندە حەدیسیش لەبارە یەرۆه سابت نەبۆه، وه ئەرۆ حەدیسیش کە لەرۆ بارووه هاتووه لە عەلی یەرۆه نەیسنادە کەمی کەوتووه. وه (حافظ) ووتویەتی: شایەتیککی لاوازی هەیه لە فوجالە ی کورپی عیبید لەلای بەدیهتی، وه شایەتیککی تر کە مەوقوفه لە عبدالله ی کورپی سەلامەرۆه لای بوخاری.

(۳) أحمد (۶/۳۹۰) و مسلم (۱۶۰۰) وأبو داود (۳۳۴۶) والترمذی (۱۳۱۸) والنسائی (۷/۲۹۱) وابن ماجه (۲۲۸۵).

کربن فرۆشتن (البیع)

وه جابیری کوری عبدالله فرمویهتی: قمرز تکم لسمر پیغمبەر ﷺ هه‌بوو قمرزه‌که‌ی دامه‌وه به زیاده‌وه. نه‌حمد^(۱) و بوخاری وموسلیم گێراویانه‌تموه.

په‌له کردن له قمرز دانوه پیش مردن:

۱- نیمامی نه‌حمد نه‌گێرتیموه که پیاویک پرسی له پیغمبەر ﷺ ده‌ریاره‌ی برابیه‌کی که کۆچی دوا‌یی کردبوو قمرزی لسمر بوو، نه‌ویش ﷺ فرموی: (هو محبوس بدینه، فاقض عنه).

واته: نه‌و به‌هۆی قمرزه‌که‌یه‌وه به‌ند کراوه، له جیاتی نه‌و قمرزه‌که‌ی بده‌ره‌وه.

ووتی: نه‌ی نیراوی خوا، قمرزه‌که‌م داوه‌تموه دوو دیناری نه‌بیته که ژنیک داوا‌ی نه‌کات وشایه‌تی نه‌یه.

فرموی: بیده‌ری راست نه‌کات^(۲).

۲- وه نه‌گێرتیموه پیاویک ووتی: نه‌ی نیراوی خوا، نایا نه‌گهر به گیان وه ما‌ژ جیهام کرد به هیوا‌ی پاداشت له خواوه و کوژرام له کۆری جهنگدا و نارامم گرت و پووم له مه‌یدانی جهنگ کرد بی نه‌وی پشتم هه‌لکردیته نه‌چمه به‌هه‌شته‌وه؟ فرموی: به‌تی، دوو جار یا سه‌ جار نه‌وی فرموو.

فرموی: (إلا إن مُتَّ وعلیک دین و لیس عندک وفاءً).

واته: مه‌گهر که مردی قمرزت لسمر بیته و نه‌ه‌نده‌ت نه‌بی قمرزه‌که‌ی پی بدرتیموه.

وه جارنکیان پی ی راگه‌یاندن شتیکی توند وتیژ هاتۆته خواره‌وه نه‌وانیش پرسیاربان لی کردچی‌یه؟ فرموی: (الدین، والنبي نفسي بيده لو أن رجلاً قتل في سبيل الله ثم عاش، ثم قتل في سبيل الله ثم عاش، ثم قتل في سبيل الله ما دخل الجنة حتى يقضي دينه)^(۳).

واته: قمرزه، به‌و زاته‌ی گیانی منی به‌ ده‌سته، نه‌گهر پیاویک کوژرا له رتگی‌ی خوا‌دا پاشان زیندو بووه، پاشان کوژرایمه له رتگی‌ی خوا‌دا، پاشان زیندو بووه، پاشان کوژرایمه له رتگی‌ی خوا‌دا ناچیته به‌هه‌شته‌وه هه‌تا قمرزه‌که‌ی نه‌داته‌وه.

(۱) أحمد (۳/۲۰۳) والبخاري (۲۳۹۴) ومسلم (۷۱۵/۷۱).

(۲) أحمد (۷/۵).

(۳) مسلم (۱۸۸۵).

کربن و فرشتن (السیع)

۳- له نهبی سه لممهی کوری عبدالرحمن هوه له جابیری کوری عبدالله وه که فرموویتی: پیغمبر ﷺ نوژی لسمر پیاریک نه نه کرد بمرایه و قمرزی لسمر بوایه، جارتکیان مردو یه کیان هینا بۆلای فرمووی: نایا قمرزی کسی لسمره؟ ووتیان: به لئی، دوو دینار، فرمووی: خوتان نوژی لسمر هاره له کمتان بکن.

نهبوقمتهادی نهنصاری ووتی: همدروو دیناره که لسمر من، من نه یان ده موه نهی نیراوی خوا، نیتر پیغمبر ﷺ نوژی لسمر کرد. کاتی خوا ده روی کرده وه له پیغمبره کهی ﷺ فرمووی: (أنا أولى لكل مؤمن من نفسه، فمن ترك ديناً فعلي قضاؤه، ومن ترك مالاً فلورثته). أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه من حديث أبي سلمة ابن عبدالرحمن عن أبي هريرة^(۱).

واته: من له باوه داران له پیش ترم بۆ خویان، همرکسیکیان مرد وقمرزی لسمر بوو دانوهی لسمر منه، وه همرکس مالتی بهجی هیشته بۆ میرات گره کانی ریتی.

۴- وه حمدیسه کهی بوخاری له نهبوه ره پیره وه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (من أخذ أموال الناس يريد أداءها أدى الله عنه. ومن أخذها يريد إتلافها أتلفه الله)^(۲).

واته: همرکس مالتی خه لک وه ریکریت به مهبستی دانوهی، خوا بۆی نه داتوه، وه همرکس وهی گرت به مهبستی له ناوردنی خوا له ناوی نه بات.

دوا خستنی قمرز له لایمن دهست داروه ستمکارییه:

له نهبوه ره پیره هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (مطل الغني ظلم، وإذا أتبع أحدكم على مليء فليتبع)^(۳). رواه أبو داود وغيره.

واته: دوا خستنی قمرز دانوه له لایمن دهولمه منده وه ستمکارییه، وه نه گهر کسیتکتان حواله کرا بۆ سهر دهولمه نندیک با قبولی بکات.

په سندی وه ستان لسمر کم دهست:

خوای گموره نه فرموویت: ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۲۸۰).

(۱) البخاري (۲۲۸۹) وأحمد (۴/۵۰۷) والترمذي (۱۰۶۹) والنسائي (۴/۶۵) وابن ماجه (۷/۲۴۰).

(۲) البخاري (۲۳۸۷) وابن ماجه (۴۱۱/۲۴).

(۳) البخاري (۲۲۸۸) ومسلم (۱۵۶۴) وأبو داود (۳۳۴۵).

کربن فرۆشتن (البيع)

واته: نهگهر قهرزدار دهست کورت بوو با مؤلّمت بدریت همتا توانای مالی ثعبیت، وه نهگهر گهردنیان نازاد بکمن له‌ریی خوادا چاکتره بۆتان نهگهر پی‌ی بزائن.

۱- وه نه‌گه‌رنه‌وه له نه‌بی قه‌تاده‌وه که داوای قهرزی کرد له بیاریک که قهرزازی بوو نه‌ویش خۆی شارده‌وه پاشان دی‌یموه، کابرا ووتی: تنگه دهستم، ووتی: تو خوا به‌راسته؟ ووتی: نه‌ری وه‌للاه وتی: من خۆم گویم له پیغه‌مبهر ﷺ بووه نه‌ی فرموو: (من سره أن ینجیه الله من کرب یوم القیامة فلینفس عن معسر أو یضع عنه)^(۱).

واته: کئی لای خۆشه خوا له تنگ وچه‌لمه‌کانی رۆژی دوایی رزگاری بکات با مؤلّمتی تنگه دهست بدات یا گهردنی نازاد بکات و له‌سهری لابدات.

۲- وه له که‌عبی کوری عومره‌وه هاتوره فرمویه‌تی: گویم له پیغه‌مبهر ﷺ بوو نه‌ی فرموو: (من أنظر معسراً أو وضع عنه أظله الله فی ظله)^(۲).

واته: ههرکس مؤلّمتی تنگه دهستی بکات یا له کۆلی بجات خوا نه‌یخاته ژیر سیبهری خۆی.

لابردنی هندی له قهرز لاسر قهرزار بۆ نه‌وهی به‌په‌له بیداته‌وه:

جه‌ماوه‌ری زانایان بۆ نه‌وه چون که لابردنی هندیکی قهرزه که لاسر قهرزدار بۆ نه‌وهی پیش ماوه دیاری کراوه که بیداته‌وه به په‌له کارتیکی حرامه.

جا ههرکس قهرزیک بدات به کهستیکی تر بۆ ماوه‌یه‌کی دیاری کراو، له‌پاشاندا خاوه‌ن قهرز به قهرزاره که بلیت: له هندیکی قهرزه که گهردنت نازاد نه‌که‌م بۆ نه‌وهی پیش کات به په‌له قهرزه‌که‌م بده‌یتوه نه‌مه‌ش کارتیکی حرامه.

نیبنوعه‌بباس و زوفر نه‌وه کاره به دروست نه‌زانن، به‌په‌ی نه‌وهی نیبنوعه‌بباس گه‌راوه‌تی‌یموه که پیغه‌مبهر ﷺ کاتی فرمائی دا به ده‌کردنی به‌نی نه‌چیر، کۆمه‌لتی له خه‌لکی به‌نی نه‌چیر هاتنه خزمه‌ت پیغه‌مبهر ﷺ ووتیان: نه‌ی نیررای خوا تو فرمائی ده‌کردنی ئیمه‌ت داوه، ئیمه قهرزمان هیده لاسر خه‌لک ماوه‌که‌ی تمواو نه‌بووه. پیغه‌مبهر ﷺ فرموو: (ضعوا وتمجلوا)^(۳).

واته: که‌می بکمن و په‌له بکمن.

واته: هندیکی لی لا به‌رن و نه‌وه‌که‌ی تریش زووتر له مؤلّمتی خۆی وه‌ریگرنه‌وه.

(۱) مسلم (۱۵۶۳).

(۲) ابن ماجه (۲۴۱۹) و الحاکم (۲۸/۲-۲۹) و جمع الزوائد (۴/۱۳۴).

(۳) الحاکم (۲/۵۲).

پیناسه‌کمی:

ره‌هن له لۆغه‌تا به مانای جینگیر بوون وده‌وامه، هه‌روه‌ک به‌حمبس وبنفد کردنیش ئه‌ووتری، مانای یه‌که‌م وه‌کو ئه‌لین: (نعمة راهنة) واته: نیه‌مه‌تیکی به‌رده‌وام و سابت.

وه مانای دووم وه‌ک نهم نایه‌ته: ﴿کل نفس بما کسبت رهینه﴾ واته: هه‌موو نه‌فسیک بنفد کراوه لای خوا به‌هزی کرده‌وه‌کانی‌یه‌وه.

به‌لام مانی ره‌هن له شمرعدا: زانایان پیناسه‌یان کردووه که: دانانی شتیکه‌نرخ‌ی سامانی هه‌بیت به‌په‌ی شمرع، وه به‌سته‌مه‌وی به‌قهرزه‌وه به‌شیه‌یه‌ک بتوانریت ئه‌و قهرزه یا هه‌ندی لئو قهرزه لئو شته هه‌لبگیریت.

جا نه‌گه‌ر که‌سیک قهرزی دا به‌که‌سیکی تر وه به‌رامبه‌ر ئه‌و قهرزه شتیکی وه‌ک خانوو و زه‌وی یا ئاژهن بنفدکرد له ژیر ده‌ستی خاوه‌ن قهرزدا هه‌تا قهرزه‌که ئه‌داتمه‌وه ئه‌وه په‌ی ئه‌لین: بارمته به‌په‌ی یاسای نیسلام.

وه به‌خاوه‌ن شتی قهرزکه‌ر ئه‌وتری: بارمته دانهر (راهن)، وه به‌خاوه‌ن قهرزه‌که‌ی شته‌که وه‌نه‌گریت و به‌ندی نه‌کات لای خزی له بریتی قهرزه‌که ئه‌وتری: بارمته وه‌رگر (المرتهن) وه‌ک چۆن به‌شته دانراوه‌که له بریتی قهرزه‌که ئه‌وتری: بارمته (رهن).

دانانی له یاسای نیسلامدا:

بارمته دروسته به‌په‌ی کیتاب و سوننه‌ت و نیجماع. به‌په‌ی کیتاب خوای گه‌وره فه‌رموویه‌تی: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانَ مَقْبُوضَةً فَإِنْ مِنْ بَعْضِكُمْ بَعْضًا فُلْيُؤدِّ الَّذِي أَوْثَمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾ (البقرة/۲۸۳).

واته: وه نه‌گه‌ر ئیه‌وه له سه‌فه‌ر بوون و نوسه‌ریکتان ده‌ست نه‌که‌وت، بارمته‌یه‌ک وه‌ریگرن، وه کاتی له یه‌که‌تری دلتیا بوون با ئه‌و که‌سه‌ی سپاره‌که‌ی لا دانراوه بیداتمه‌وه به‌خاوه‌نی وله خوای په‌روه‌ردگاری خزی به‌تسیت.

وه به‌په‌ی سوننه‌تیش: پینهمبه‌ر ^{سوابق} ^{عَلَيْهِ} درعه‌که‌ی به‌بارمته دانراوه لای جوله‌که‌یه‌ک. کاتی داوای جۆی لی کرد به‌قهرز، جوله‌که‌که ووتی: موحه‌مه‌د نه‌یه‌وی ماله‌که‌م بیات. پینهمبه‌ر ^{سوابق} ^{عَلَيْهِ}

کربن فرۆشتن (البیع)

فهرموی: (کذب، إني لأمین في الأرض، أمين في السماء، ولو ائتمني لأدیت، اذهبوا إليه بدرعي)^(۱).

واته: درۆ نهکات، من نهمینم له زهوی وئاسماندا، و نهگمر به نهمانته بیدامایه نهمداوه، درعه کهمی بۆ بیهن بالای بیت به بارمته.

وه بوخاری وکسانی تر له دایکی موسلمانانوه عاتیشه خوی لی رازی بیت نه گێرنهوه که فهرمویهتی: پیغه ممبر ﷺ خواردنی له جوله که یهک کړی و درعه کهمی به بارمته لا دانا^(۲).

زانایان هموو لهسهر نموه کۆن و کس جیاوازی نییه له دروستی و مشروعیدا، ههر چهنده جیاوازیان ههیه له مشروعی بوونیدا لهناو شاردا.

جماوه ووتویهنه: له شاردا مشروع، وهک چۆن له سهفردا مشروع، لهبهر نموهی پیغه ممبر ﷺ کاتی لهناو شاری مه دینهدا بووه کردویهتی، بهلام بستنهوهی به سهفروه له نایهته کهدا لهبهر نموهیه که زۆری بارمته له سهفردا نهکرت.

موجاهید و ضحاک و قاهیری بهکان ووتویهنه: بارمته له سهفردا نهیته دانهراره بهلگهشیان نایهته کهیه، وه حدیسه که بهلگهیه بهسریانهوه.

مدرجه کانی دروستی:

مدرجه بۆ دروستی پهیمانی بارمته که نهمانهی خوارهوه:

۱- ژیری.

۲- پیغه یشتوی (بلوغ).

۳- شته به بارمته دانراوه که ناماده بیت کاتی پهیمانه که باشتیکی هاوبه شیش بیت.

۴- نهمی بارمته وهرگر خۆی یا وهکیله کهمی وهری بگرن.

نیمامی شافیعی فهرمویهتی: خوا حوکه کهمی دانناوه نیللا به بارمته یه کهوه که وهرگراییت، جا نهگمر سیفتهی وهرگرتن نه بوو، پینویسته حوکه کهش نهیته.

وه مالیکی بهکان ووتویهنه: بارمته به پهیمانه که نهمه پیته، وه زۆر له بارمته دانره که نهکرتت بارمته که بدات به بارمته لادانراوه که بۆ نموهی له ژیر دهستی بیت. وه ههر کاتی بارمته کهمی

(۱) النسائي في الكبرى (۶۲۲۴).

(۲) البخاري (۲۵۱۳) ومسلم (۱۶۰۳).

کربن و فرشتن (السیع)

وهرگرت خاوهن بارمته توانای سوود لیّ وهرگرتنی هدیّه. به پیچموانهی شافیعی یوه که فرمویته: به شیویهک مافی سوود لیّ وهرگرتنی هدیّه که زیان به بارمته وهرگر نه گه بیته.

سوود وهرگرتنی بارمته وهرگر له بارمته که:

پهیمانی (رهن) بارمته په ایمانیکه مه بست لیّ به ستنوه و چه مانته قهرزه که یه، مه بست لیّ به کارهیتان وقازانج لیّ وهرگرتنی نی یه، وه مادام نموه بمو شیویه دروست نی یه بؤ بارمته وهرگر سوود له بارمته که وهرگریت، با خاوهن بارمته کهش ریّ پی بدات، چونکه قهرزیکه سوودی راکیتشاهه، وه همر قهرزیکش سوودی راکیتشا ری یایه. نممه له شیویه کدا که بارمته که وولاغ نه بیته بؤ سواری، یا ناژه له نه بیته بدو شریته. جا نه گمر وولاغ بوو یا ناژه له بؤی هدیّه سوودی لیّ وهرگریت بهرامبر بمو نه فقهه یی سرفی نه کات بؤی. وه نه گمر نرخی کیتشا نموه بؤی هدیّه سوودی لیّ وهرگریت، جا نموه بؤ سواری بیته وهک ووشر و نسپ و هیستر و نمو جوړانه سواری بیته و باری پی هه لېگریت و شیری ناژه له که وهرگریت، نه گمر مانگا وهر و نمو شتانه بوو. وه به لگمی نه مانیش نه مانهی خواره یه:

(أ) له شیعی یوه له نمبوه وهر یوه له پیغمبره صلی الله علیه و آله که فرمویته: (لبن الدّر یحلب بنفقته إذا کان مرهوناً، والظهر یرکب بنفقته إذا کان مرهوناً، وعلی الذی یرکب و یحلب النفقة)^(۱).

واته: شیری گوان نه دوشری کاتی بارمته بیته له جیاتی نه فقهه کیتشانی، وه وولاغی سواری سوار نمون نه گمر بارمته بوو له جیاتی نه فقهه کیتشانی، وه نه فقهه کیتشان له سر نمو کسیده که شیره که نه دوشی و سوار نه بیته.

نمبواود فرمویته: نمم حدیسه لای نیمه راسته، وه کسانو تریش ته خریمان کردووه له وانه بوخاری و (ترمذی) و نیبوماجه

(ب) وه همروه ها له نمبوه وهر یوه له پیغمبره صلی الله علیه و آله که نه فرموی: (الظهر یرکب بنفقته إذا کان مرهوناً ولبن الدّر یُشرب بنفقته إذا کان مرهوناً وعلی الذی یرکب ویشرب النفقة)^(۲). رواه الجماعة إلا مسلماً والنسائی.

(۱) البخاری (۲۵۱۲) و أبوداود (۳۵۲۶) و الترمذی (۱۲۵۴) و ابن ماجه (۲۴۴۰).

(۲) تهخریجه کی باس کراهه.

کربن فرۆشتن (البيع)

واته: وولاغی سواری نه گهر له بارمتدا بوو بارمته لادانراو دروسته سواری ببيت، وه ناژه لئی شپردار نه گهر له بارمتدا بوو دروسته شیره کمی بخواتموه، وه نهفهقه کیشانی لسمر نمو کسهیه که سواری نمبيت وشیره کمی نهخواتموه.

وه له زاراویه کمی تردا هاتوه (إذا كانت الدابة مرهونة فعلي المرتهن علفها، ولبن الدرّ يشرب وعلى الذي يشرب نفقته). رواه أحمد رحمه الله^(۱).

واته: نه گهر وولاغ بارمته بوو نالفی لسمر بارمته وهرگه کهیه، وه شیرى گوانی بارمته نهخورتتموه، وه نهفهقه کمی لسمر نمو کسهیه شیره کمی نهخواتموه.

(ج) له نمو صالحموه له نموهوره پره وه که پیغمبهر ﷺ فرمویتى: (الرهن مخلوب مرکوب. أو مرکوب مخلوب) وه که له ریوایه تینکی تردا هاتوه^(۲).

واته: بارمته نه دۆشری و سواری نمبن.

تفاقی بارمته و سووده گانی:

تفاقی بارمتمو کریمی پاراستن و کریمی گیترا نه وهی بۆ خاوه نی لسمر خاوه نه کهیمتی، و سوودی رههن بۆ بارمته دهره، وه زیاد بوونی بارمته کمش همر نمبيت به بارمته، و له گه لئ نسله که دا ده مینیتتموه، وه به چکه و خوری و بهروبوم و شیر نه گرتتموه. به پیی فرمووده کمی پیغمبهر ﷺ که فرمویتى: (له غنمه وعلیه غرمه)^(۳).

واته: سووده کمی بۆ نمو و زیان دانموشی لسمر نمو.

وه شافیعی فرمویتى: نموانه هیچیان ناچنه سمر بارمته که و نابن به بارمته.

وه مالیک فرمویتى: به چکه و کۆرپه لئی دارخورما نمبيت هیچ ناچنه سمر بارمته.

جا نه گهر بارمته گر نهفهقه کمی بارمته کمی کیشا به پرسى حاکم کاتى بارمته دهر ديار نموو له گه لئ ری نعدانی بارمته دهر دا، نمو نمبيتته قمرز بسمر بارمته دهر وه.

(۱) أحمد (۲/۴۷۲).

(۲) الحاکم (۲/۵۸) والدارقطنی (۳/۳۴).

(۳) الشافعی فی مسنده (۲/۱۶۴) والدارقطنی (۳/۳۳).

بارمته نمانته:

وه بarmته سپاردهیه به دهست بarmته وهرگروهو (چمان) دهستهبری نریه همتا به قسمتی زبانی پی نهگهینیت له لای نهحمد و شافیعی.

مانهوی بarmته که همتا قمرزهکی نهدرتموه:

نیبنومونژیر فمرویهتی: هممو نوانهی زانستی بان لیتوه فیر بووم لسمر نهوه کۆن که همرکس شتیکی کرده بarmته له جباتی مالتیک پاشان هندی لهو مالهی داره ووستی هندیکی بarmته که له بarmتهیی دهریهیتی، نهو کارهی بۆ نریه همتا هممو ماله که نهداتموه، یا کابرا گهردی نازاد نهکات.

دواختنی بarmته:

خوورهوشتی عمره ب و ابو نهگهر بarmته دانهر نهیتوانیایه نهوی لسمریتی بیداتموه له قمرز نهو بarmتهیه له مالتی نهو دهر نهچوو، وه بarmتهگر دهستی بسمرا نهگرت. بهلام کاتی نیسلام هات نم شتویهیی پوچهل کردهوه و قندهغهی کرد. وه همرکاتی ماوه که تمواو بوو نهبی بarmتهدر نهو قمرزهی لسمریتی بیداتموه، بهلام نهگهر نهیداوه و رپی نهدا به فرشتنی بarmته که حاکم نهیت زۆری لی بکات یا قمرزهکی بداتموه یا بarmته که بفرشتیت، جا نهگهر فروشرا وله نرخ قمرزه که زیاتر بوو نهوی نهمینیتموه بۆ خاوهنی نهیت، بهلام نهگهر قمرزهکی تمواو نهکردو شتیکی مایهوه لسمر بarmته دانهره کهیه نهبی بیداتموه.

وه له حدیسهکی موعاوییهی کوری عبدالله ی کوری جعفرهرا هاتوه: که بیارتک خانویهکی کرده بarmته بۆ ماویهکی دیاری کراو له شاری مدینه، ماوه که کوتایی هات، نهوی بarmتهکی لهلا دانرا بوو ووتی: نیتر خانووی خۆمه. پیغمبر ﷺ فرمووی: (لا یخلق الرهن من صاحبه الذی رهنه، له غنمه وعلیه غرمه).

واته: بarmته وهرگر شایستهی بوونه خاوهنی بarmتهکی نریه کاتی خاوهنه نسلتییهکی نهیتوانی قمرزه که بداتموه، سوودهکی همر بۆ نهوه و زیانهکشی همر لسمر نهوه. شافیعی و نهپره و دارقطنی (ریوایهتیان کردوه، دارقطنی فمرویهتی: نیسنادهکی حسمن و متصل)ه.

کربن فرۆشتن (البیع)

نیبنوحهجر له کتیبی (بلوغ المرام) دا فرمویتى: پیاوهکانی جیبی باوهښ، بهلام نهوی لای نهوډاود وکسانی تر لمبهر کراوه نهویه که مورسه له^(۱).

مخرج دانان بۆ فرۆشتنی بارمه کاتی هاتنی ماوه که:

بهلام نهگمر مرجی فرۆشتنی بارمه که دانرا کاتی ماوه که کوتایی هات و بارمه دانهر نهیتوانی قمرزه که بداتوه دروسته فرۆشتنی و بارمه گمر مافی نهوی نهییت که بارمه که بفرۆشیت به پینچوانمی شافعی یوه که رای وایه مخرج لیره دا پوچه له.

پوچه ل بوونهوی بارمه:

هرکاتی بارمه که دراوه به بارمه دانهر به نارزه زوی بارمه گمر بارمه دانانه که پوچه ل نهییتوه.

زهوی داچاندن (المزارعة)

ففضل و چاکی (مزارعة):

(قرطبي) فرمویتى: کشت وکالّ کردن فریزی کیفایته، لسه پيشهوا پتویسته زۆر له خه لک بکات بۆ کشت وکالّ کردن، وه هرچی لهو باره یهویه وه ک چاندنی دارو درهخت.

۱- بوخاری وموسلم له نهنسهوه رضی الله عنه نه گپرنهوه که پتغممبهر رضی الله عنه فرمویتى: (ما من مسلم یغرس غرساً، أو یزرع زرعاً، فیأکل منه طیر أو إنسان أو بهیمة إلا کان له به صدقة)^(۲).

واته: هیچ موسلمانیک نهیه که دارتک بچه قینیت یا شتیک بجهیتت بالنده یا ناده میزاد یا ناژهل لی بى بخوات نیللا بۆ نهییت به خیر و صدهقه.

۲- وه (ترمذی) تهخریجی کردوه که عایشه رهزای خوی لسه رین فرمویتى: پتغممبهر رضی الله عنه فرمویتى: (التمسوا الرزق من خبایا الأرض)^(۳).

واته: بگمرین بۆ رۆزیتان له چینهکانی زهویدا.

(۱) الشافعي (۱۶۴/۲) والدارقطني (۳۳/۳) والحاكم (۵۱/۲) والبيهقي (۳۹/۶) وابن حبان (۵۹۳۴) وابن ماجه (۲۴۴۱).

(۲) مسلم (۹۸/۱۵۵۲).

(۳) ضعيف الجامع (۱۱۵۰) والسلسلة الضعيفة (۲۴۸۹).

پیتناسی (مزارعة):

واتای (مزارعة) له لوغمتا: مامه له کردنه لسمر زهوی بۆ دهرهاتنی همدی شت لی.

وه واتاکهی لیژهدا: زهوی دانه بمو کسانهی کشتوکالی لسمر نهکن بۆ نهوی بهشیکهی نمو کسهی تیندا بیت لهوی که لی دهردی وه نیوهی یا سی به کی یا زیاتر لهوه یا کمتر لهوه بهیچی رتکهوتنی همدوولا.

مشروعی بهتی:

چاندن جزرتکه له هاوکاری نیوان جوتیار و خاوهن زهوی، چونکه جاری وا نهیبت جوتیار زۆر پسپۆره له چاندندا بهلام زهوی نیه بۆچاندن.

وه جاری وا نهیبت که خاوهن زهوی توانای چاندنی نامینی، جا نیسلام (مزارعه)ی دایناوه بۆ یارمتهی همدوولا.

وه (مزارعة)زهوی دان بۆ چاندن، پیغمبهر ﷺ له ژانیدا کردویتی و همرهها هاوه له کانی دوای نمو کاربان پی کردوه.

بوخاری و موسلیم له نیبنوعیبباسوه رهزای خویان لی بیت نهگیرنوه که پیغمبهر ﷺ زهوی داوه به خه لکی خه بیه به نیوهی، کشتوکال بوایه یا بهروبومی درهختی.

محمد الباقری کورپی علی کورپی حسین خوا لی زیان رازی بیت فرمویتی: له مدیندا کۆچکر نیه زهوی نهچاندبی به سی بهک یا چوارهک.

وه عهلی و سهعدی کورپی مالیک و عبدالله کورپی مسعود و عومری کورپی عبدالعزیز و قاسم و عوروه و خزم و کسی نبوبه بکر و عومر و عهلی و نیبنوسیرین رهزای خویان لسمری زهوی یان داچاندوه. بوخاری گپراوه تی بهوه.

له کتیبی (المغنی) دا هاتوه: نمو کاره کارتکی به ناو بانگ بووه پیغمبهر ﷺ هتا کۆچی دوایی کردوه کاری پی کردوه، وه له پاش نمو خه لیفه کانی راشدین هتا کۆچی دوایی یان کردوه لهپاشاندا کس و کاربان.

و هیچ مالیک نهماوه له مدیندا که کاری پی نه کردیبت، وه خیزانه کانی پیغمبهر ﷺ کاربان پی کردوه دوای پیغمبهر ﷺ وه شتی ناوها دیاره که دروست نیه نسخ بیتهوه، چونکه نسخ -سرینهوه- له کاتی ژبانی پیغمبهر ﷺ دهیبت.

کربن فرۆشتن (البیع)

بهلام نموشتهی خۆی ﷺ کاری پێ کردوو بهتا مردن، له پاشاندا خهلیفهکان دواى نمو ﷺ لاسهرى رۆشتون، وه سهحابه ئیجماعیان ههبووه لاسهرى وکاربان پێ کردوو خویان لى رازی بێت و کهمیان موخالهفهى نهکردوو، چون نهییت سهرایهتتهوه؟
جا نهگهر سهرانهوى له ژيانى پيغمهبردا ﷺ بووه، نهى چون کاری پێ کردوو دواى سهرانهوى، وه چون سهرانهوى شاراوتهوه نهگهشتهوه به خهلیفهکانى لهگهڵ به ناوبانگى بهسهرهاتى خهپهر و کارکردنیا تىیدا.

نایا گهتپهروهى سهرانهوى له کوى بووه که کهم باسى نهکردوو و پى رانهگهیاندون؟
نهوى هاتوو دهبرهوى قهدهغه کردنى:

وه نهوى رافىعى کورپى خدیج باسى کردوو که پيغمهبر ﷺ (مزارعة)ى قهدهغهى کردوو، زهیدى کورپى پاییت رهددى داوهتهوه ﷺ، و، رایگهیاندوو نمو قهدهغه کردنى بۆ نههیشتنى ناكوکى بهك بووه، جا فرمویهتى: خوا له رافىعى کورپى خدیج خوش بێت، سوتند به خوا من لهو زیاتر ناگادارى همدیسهکهم. که دوو پیاوی ئهنصاری به شهر هاتبون، هاتنه لای پيغمهبر ﷺ، نهویش فرموی: نهگهر نیه نمو حالتان بێت زهوى مهدهن به چاندن، رافىع تهنها گووى لهوه بووه که فرمویهتى: زهوى مهدهن به چاندن. نهبوارد ونهسانى گهتپهراوانتهوه^(۱).

وهك چون ئیبنوعهباس رهددى داوهتهوه و دهوى خستوه که قهدهغه کردنهکه له پیتناوى رهنمایى کردنیا بووه بۆ شتىك که لهوه چاکتر بووه بۆیان. جا فرموی: بهراستى پيغمهبر ﷺ زهوى دان به چاندنى حرام نهکردوو. بهلام فرمانى داوه که نهبى خهلك یارمهتى بهك بدن تىیدا و بهزهوىیان به یهكدا بیهتهوه^(۲). که فرمویهتى: (من كانت له أرض فليزرعها أو يمنحها أخاه، فإن أبى فليمسك أرضه)^(۳).

واته: همرکهم زهوى ههیه با بیهچینى یا بیدات به براکهم که بیهچینى، جا نهگهر نهوى نهکرد زهوى خۆى رابگرت.

وه له عمرى کورپى دینارهوه ﷺ هاتوو فرمویهتى: گوتم له ئیبنوعومهر بووه نهیفرمو: نیه زهوى داغان به چاندن به خراب نهئزانى، هتا گوتم له رافىعى کورپى خدیج بوو نهیووت:

(۱) أبوداود (۲۳۹۰) والنسائی (۳۹۵۹) وابن ماجه (۲۴۶۱).

(۲) الترمذی (۱۲۸۵).

(۳) البخاری (۲۳۱۴) ومسلم (۱۵۴۴).

کربن و فرشتن (الجمع)

پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه. عمر نه لیت: باسی نوم کرد بز طاووس وتی: له هموربان شاره زاترا (مهستی نیبنوععباس بووه) پی وی ووم: پیغمبر ﷺ قده غمی نه کردوه به لام فرمویتی: (لأن ینح أحدکم أرضه خیر من أن یأخذ علیها خراجاً معلوماً) رواه الخمسة^(۱).

واته: هرکسینکتان زهوی به کی بیه خشیت بز چاندن خیرتره بزوی لهوی خراجی دیاری کراوی لیسر وه ریگریت.

زهوی دان به کری به پاره:

وه دروسته زهوی دان به چاندن به پاره و خوارده منی و بهو شتانی به مال دائنرت.

له حدنظله می کوری قهیسوه ﷺ هاتوه فرمویتی: پرسیم له رافعی کوری خدیج ده ریاری زهوی دان به کری فرموی: پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه، ووم: به زب و زبوش؟ وتی: به زب و زب خرابی تیدا نی به، هر پیته که ریوایتیان کردوه جگه له (ترمذی)^(۲).

نمش مزه بی نه حمد و هندی له مالیکی به کان و شافعی به گانه.

نیامی نهوی فرمویتی: نه میان بهیترترو هدلیترترو له هموو قسه کانی تر.

زهوی دان به چاندن به شیوه کی (فاسد) خراب:

له پیشوه باسان کرد زهوی دان به چاندن به شیوه کی صحیح نهویه زهوی به که بده به کسیتک بیچینیت بهومرجهی بهی خزی تیدا بیت له بهروبو مه که وه ک سی بهک و چوار بهک و نهو جزوانه، واته: بهش کی دیاری کراو نهیت.

جا نه گهر بهش کی دیاری کرد وه نهوی نه اندازه که دابنیت له بهروبو مه که، یا سنووی دیاری بکات له ناو هموو زهوی به کداو بلیت: بهروبو می نهو پارچه یان چنده بوو بز من، نهوی تری بز جوتیاره که یا هابمش بن تریدا.

نهو زهوی دان به چاندن بهو جزوه (فاسد) خرابه چونکه غهرو نهزانی تیدایه و نهیتته هوی ناکوکی.

بوخاری له رافعی کوری خدیجه نه گیتتموه که فرمویتی:

(۱) أحمد (۱/۱۷۸ و ۲۸۱) و البخاری (۲۳۴۲) و أبوداود (۳۳۹۱ و ۳۳۸۹) و النسائی (۷/۴۱) و ابن ماجه (۲۴۵۷).

(۲) أحمد (۳/۴۶۳ و ۴۶۵) و البخاری (۲۷۲۲) و مسلم (۱۱۷/۱۵۴۷) و أبوداود (۳۳۹۲) و النسائی (۷/۴۹).

کربن فرۆشتن (البيع)

تیمه له ههموو کس زیاتر زهویمان نهچاند (مههستی مهینه بووه) جاری وابوو زهویمان بۆ چاندن له خاوهن زهوی وهرتهگرت، لایهکمان به ناری خاوهن زهوی بهکموه نهچاند، جا جاری واتهبوو ئهوشه چاک دهر نهچوو بمشهکائی تر خراب دهر نهچوون یا به پیتچوانهوه، لمبر ئهوه لیتمان قدهغه کرا^(۱). وه ههروهها ههر لهوهوه نهگیرتنهوه که پیتغممبر ﷺ فرموویهتی: (ما تصنعون بمحاقلکم).

واته: چی له کینگهکانتان نهکمن؟ ئهوانیش ووتیان: ئهی دهین به چواربهک یا لسه چمند وهسهقیته خورما یا جۆ نهیدهین به چاندن. فرمووی: (لاتفعلوا) واته: کاری وا مهکمن^(۲).

وه موسلیم لیوهی نهگیرتنهوه که فرموویهتی: خهلهک لسهدهمی پیتغممبردا ﷺ زهوییان دانهچاند لسه ئهوهی چی له قهراغی روبارهکدا یا جۆگهکدا ههبوو بیدهن به خاوهن زهوی یا به شتیکی تر لمبروبوم.

جاری وا نهبوو ئهوانهی بۆ خاوهن زهوی دانغرا باش دهرتهچوو ئهوانی تر خراب یا به پیتچوانهوه، تیر خهلهک لهوه زیاتر کرئی بهرنهتهکوت بۆ به لیتمان قدهغه کرا^(۳).

زینبو کردنهوهی زهوی به مردوهکان (احیاء الموات)

واتاکهی:

(احیاء الموات) واته: ئاماده کردنی زهوی به مردوهکان که له پیتشوه بهکار نههاتوون وئاوهدان نهکراونهوه به شتیهیهک بهکار بیته بۆ کهلهک لیوهگرتن بۆ کشتوکال یا بۆ خانوبهوه.

بانگهوازی نیسلام بۆی:

نیسلام به پهسندی ئهزانئ خهلهک بلاوه بکمن وئاوهدانی بغهنه وولاتهوه و ههموو ئهوه زهوی به مردووانه ئاوهدان بکهنهوه، تاوهکو سامان و دارایییان زۆر بیته وله خۆشی وههزانیدا بژین و بهوه سامان و هیزیان بۆ بهدی بیته.

لمبر ئهوه نیسلام داوا له موسولمانان نهکات ولایان شیرین نهکات که بهوه زهوی به مردوهکان بکشین و ئاوهدانی بکهنهوه بۆ ئهوهی بهروبومیان زۆر بیته وسوود لمبرهکمتی ئهوه زهوی یانه وهریگرن.

(۱) تهماشای تهخریعی حدیسهکهی پیتشو بکه.

(۲) البخاری (۲۳۳۹).

(۳) مسلم (۱۱۷/۱۵۴۷).

۱- پیغمبر ﷺ فرموده‌اند:

(من أحيأ أرضاً ميتةً فهي له) رواه أبوداود والنسائي والترمذي وقال: إنه حسن^(۱).

واته: هرکس زهوی‌یه‌کی مردوو زیندو بکاتوه نمو زهوی‌یه بو خوی نمیت.

۲- وه عوروه فرموده‌اند: بهراستی زهوی هر هی خواجه و بنده‌کانی که لیسری نه‌زین هموریان بنده‌ی خوان، وه هرکس زهوی‌یه‌کی مردوو زیندو بکاتوه خوی شایسته‌تره که بو خوی بیت. نم قسده له پیغمبره وه ﷺ بومان هاتوره نموانه هیناریانه که سلاواتی لیسر ندهن.

۳- وه پیغمبر فرموده‌اند ﷺ: (من أحيأ أرضاً ميتةً فله فيها أجر، وما أكله العواني فهو له صدقة) رواه النسائي وصححه ابن حبان^(۲).

واته: هرکس زهوی‌یه‌کی مردوو زیندو بکاتوه پاداشتی لیسر وهرته‌گری له‌لاین خاوه، وه هرچی بالتنده ودرنده‌ی کتوی لی‌ی نه‌خوات به خیر و صدقه‌ه بو‌ی نموسریت.

۴- وه له سموره وه له پیغمبره وه ﷺ که فرموده‌اند: (من أحاط حائطاً على أرض فهي له) رواه أبوداود.

واته: هرکس لیسر زهوی‌یه‌ک دیوارتک پیک بینیت و چوار دهوری بگریت نمو زهوی‌یه هی خزیتمی.

۵- له نه‌سمری کوری (مضرس) وه هاتوره که فرموده‌اند: هاتمه خزمعت پیغمبر ﷺ (بیعه) به‌لینی باهرم پی‌دا، نموش فرمودی: (من سبق إلى ما لم يسبقه إليه مسلم فهو له).

واته: هرکس بگاته سر نموزه‌وی‌یه‌ی موسولمانی پی نه‌گه‌یشته‌وه ناوه‌دانی بکاتوه، بو خوی نمیت. نه‌لیت: نیت هر خه‌لک بوون نه‌چوون پمژینی زهوی‌یان نه‌کرد و ناوه‌دانیان نه‌کرده‌وه^(۳).

مهرجه‌کانی زیندو کردنوه‌ی زهوی مردوو:

نمو زهوی‌یه‌ی که به مردوو دانمژیت مهرجه له ناوه‌دانی‌یه‌وه دوور بیت نکه به‌شیک بیت له به‌شه‌کانی نمو ناوه‌دانی و شاره‌وه. وه پیش بینی نموشی لی نه‌کرت که به‌شیک بیت لی‌ی.

وه بو زاینی نمندازه‌ی دووری له ناوه‌دانی‌یه‌وه تمماشای عورف و عاده‌ت نه‌کری.

(۱) أحمد (۳/۳۸۱/۵۱۲ و ۲۱) وأبوداود (۳۰۷۷) والترمذي (۱۳۷۹).

(۲) النسائي في الكبرى (۵۷۵۸ و ۵۷۵۶) وابن حبان (۵۲۰۲).

(۳) أبوداود (۳۰۷۱).

پێ پێ دانی حاکم :

زانایانی نیسلام لەسەر ئەو رێک کەوتوون کە زیندو کردنەوی زەوی هۆیه کە بۆ بوون بە خاوەن. بەلام جیاوازی یان هەیه لەو هەدا کە ئەبێ بۆ زیندو کردنەوی زەوی پرسێ حاکمی لەسەر بیته یان نا؟ بەشی زۆری زانایان فرمویانە:

بەراستی ئاوەدان کردنەوی هۆی بوون بە خاوەنە بێ ئەوی مەرجی ئەوی تێدا بیته حاکم پێ بدات یان نا، جا هەرکاتێک کەسێک زەوی یەکێ زیندو کردەو بێ پرسێ حاکم ئەو زەوی یە ئەبیتە مۆلکی خۆی، وە لەسەر حاکمە کە مافی خۆی بداتێ کاتێ کێشێ ئەو زەوی یە چوو لای، بەپێ ئەوی ئەبواداد لە سەعیدی کۆری زەیدەو ئەگێرتەو کە پیغمبەر ﷺ فرمویتە: (من أحيأ أرضاً ميتة فهو له).

واتە: هەرکەس زەوی یەکی کۆرەو بووی ئاوەدان کردەو ئەبێ بە بەشی خۆی.

ئەبوحنیفە فرمویتە: زیندو کردنەوی زەوی هۆی بوون بە خاوەنە، بەلام مەرجەکی پێ پێدانی حاکم و بربار لەسەر دانیتێ.

وە مایک ئەو زەوی یانێ جیا کردۆتەو کە نزیکن لە ئاوەدانێ یەو ئەو زەوی یانێ دوورن. ئەگەر نزیک بوون ئەبێ حاکم پێ بدات. بەلام ئەگەر دوور بوون مەرج نی یە حاکم پێ بدات، و ئەبێ بە مۆلکی ئەو کەسێ زیندویان ئەکاتەو.

کە مافی خاوەنیتێ نامیتێ لەسەر ئەو زەوی یانە:

هەرکەس زەوی گرت بۆ خۆی و دیاری کرد و پەرزێنی کرد لە پاشاندا بە کردەو و کار ئاوەدانی ئەکردەو و هیچی تێدا ئەچاند دواي سێ ساڵ مافی خاوەنیتێ ئەو زەوی یە نامیتێ.

لە سالمی کۆری عبدالله وە کە عومەری کۆری خەططاب ﷺ لەسەر دوانگە فرمویتە: هەرکەس زەوی یەکی مردوو زیندو بکاتەو ئەبیتە خاوەنی، وە دواي سێ ساڵ دەست بە سەردا گرتن. ئەگەر بە کاری نەهیتنا مافی بەسەر ئەو زەوی یەو نامیتێ. ئەویش لەبەر ئەو بوو کە هەندێ پیاو زەوی یان ئەگرتە دەست و کاریان تێدا ئەنە کرد.

کرین و فرشتن (السمع)

وه له طاووسوه هاتووه که فرموویته: پیغمبر ﷺ فرموویته: (عَادِي الْأَرْضِ اللَّهُ وَلِلرَّسُولِ، ثُمَّ لَكُمْ مِنْ بَعْدِ، فَمَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ، وَلَيْسَ لِمُحْتَجِرٍ بَعْدَ ثَلَاثِ سِنِينَ) رواه أبو عبيد في الأموال^(۱).

واته: زهوی به کویرهوه بووه کان زهوی خوا و بز پیغمبرن ﷺ، لپاشاندا بز ئیویه، جا هرکس زهوی به کی مردور زیندو بکاتوه نمیی به خاوهنی، وه نهوی دهستی به سردا نهگری و به کاری ناهیتی دوی سی سال مافی بوسر نو زهوی به ناهیتی.

کسیک زهوی کسیکی تر ناوه دان بکاتوه بی ناگاداری خاوهنی:

نهوی که عومری کوری خه گگاب و عومری کوری عبدالعزیز لسمری رژیشتون نهویه: نه گمر پیایرک زهوی به کی ناوه دان کردهوو رای زانی زهوی بی خاوهنه واته مولکی کس نریه، پاش ماوهیه ک پیایرکی تر بیت و سابتی کات که زهوی خزیمتی، نو کابرایه نارزهووی نه درتته دست، یا زهوی له کابرا نه ستینیتته وپاره وخرجی ناوه دان کردنهوی نه داتی، یا نهیدات بو کابرایه ونرخی زهوی به کی لی نه ستینی.

وه لهو بارهوه پیغمبر ﷺ فرموویته: (مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ، وَلَيْسَ لِعَرَقِ ظِلْمٍ حَقٌّ)^(۲).

واته:

هرکس زهوی به کی مردور زیندو کردهوه نهیته زهوی خوی و وهچی ستمکار مافی به سرهوه نریه.

بشکردنی زهوی وکان و معده نه کان و ناوه کان:

دروسته بز حاکم زهوی مردوه کانه کان و ناوه کان بز هندی کس بش بکات و جیابکاتوه نه گمر بهرزهو ندی تیدا بوو. به لام نه گمر بهرزهو ندی لهو بشکردندا نه بوو وه هندی له هوکرانه ستمکاره کان نه یکمن دروست نریه.

وه پیغمبر ﷺ نو کاری کردهوه و خلیفه کانی دوی خوی هر کردوویانه وه لهم حدیسه دا ده رته کویت:

(۱) الشافعي (۱۳۴۹) والأموال لأبي عبيد (۶۴۷) والبيهقي (۱۴۳/۶).

(۲) أبوداود (۳۰۷۳) والترمذي (۱۳۷۸) من حديث سعيد بن زيد، وأحمد (۳۲۷/۵) من حديث عبادة.

کَرین فرۆشتن (المسح)

۱- له عوروهی کورپی زوبهیرهوه که عبدالرحمن ی کورپی عمو فەرمویتی: پیغمبەر ﷺ بۆ من و عومەری کورپی خەططاب، فلانە زهوی و فلانە زهوی جیا کردوه، پاشان زوبهیر چوو بۆ لای نالی عومەر و بەشەکهیانی لی کرینموه، پاشان هاته لای عثمان و وتی: عبدالرحمن ی کورپی عمو فەرمویتی: پیغمبەر ﷺ بۆ من و عومەری کورپی خەططاب فلانە زهوی و فلانە زهوی جیا کردۆتموه، ئەلێت وه من بەشەکهی نالی عومەرم لی کرینموه. عثمان وتی: عبدالرحمن شایهتی دروسته، به قازانجی خۆی بی یا بەزیانی خۆی. ئەحمەد رېوایهتی کردوه^(۱).

۲- له عەلقەمەسی کورپی واتیلموه له بارکی یهوه که پیغمبەر ﷺ زهوی یهکی له (حضر موت) بۆ دا بری^(۲).

۳- وه له عەمەری کورپی دینارهوه که فەرمویتی: کاتی پیغمبەر ﷺ هاته مەدینه زهوی بۆ نەبویه کر و عومەر جیا کردوه.

۴- له ئیبنو عەبباسوه هاتوه که فەرمویتی: پیغمبەر ﷺ زهوی قەبەلی به بەرزایه کانی و شیوه کانی یهوه بۆ بیلالی کورپی حارپ ی موزەنی جیا کردوه که کانزایان تیدا بوو. ئەحمەد و نەبو داود تەخریجیان کردوه^(۳).

نەبویوسف و توبهتی: ئەم شوئەوارانە هاتوون که پیغمبەر ﷺ زهوی جیا کردۆتموه بۆ هەندی کەس، وه هەروەها خەلیفەکانی دوا ی خۆی، وه پیغمبەر ﷺ بەرژوهەندی بینیه لهو کارانەدا. چونکه دل رامکردنی بۆ ئیسلام تیدا بووه وه هەروەها بۆ ئاوه دان کردنوهی زهوی، وه هەروەها خەلیفەکان زهویان بۆ خەلکانیک جیا کردۆتموه که بینویانە سوودیان هەبووه بۆ ئیسلام و بۆ قەلاچۆکردنی دوژمن، وه پێیان وابوو ئەوهی که کردریانە باشت بووه، ئەگەر لەبەر ئەوه نەبویانە نهیان ئەکردو مافی هیچ موسلمان و موعا هیدیکیان نەئەبری.

زهوی سەندنموه لهو کەسانە ئاوه دانی ناکەنموه:

حاکم تەنها لەبەر بەرژوهەندی زهوی بۆ خەلک جیا ناکاتموه، جا ئەگەر ئەو بەرژوهەندی به نههاتەدی، وه ئەوهی زهوی یه کهی بۆ جیا کراوه تەموه هەر به کاری ناهیتنی و کاری تیدا ناکات ئەو کاته لی نەسەندر تەموه.

(۱) أحمد (۱/۱۹۲).

(۲) أبوداود (۳۰۵۸) والترمذی (۱۳۸۱) والبیهقی (۶/۱۴۴) وابن حبان (۷۲۰۵).

(۳) أحمد (۱/۳۰۶) وأبوداود (۳۰۶۲).

کریڻ و فرشتن (السمع)

۱- له عمری کوری شوعه بیهوه له باوکی بیهوه که پیغمبر ﷺ زوی بۆ کسانیک که له هۆزی موزهینه و جوهینه بوون جیا کردهوه، بهلام ناوه دانیان نه کردهوه، پاشان کۆمه لیک هاتن ناوه دانیان کردهوه. جوهینه یه کان و موزه نی یه کان هاتنه لای عومر بۆ نو کیشیه، عومر فرموی: نه گهر له لایمن منموه یا نه بویه کردهوه بوايه نه مگتیرایهوه بۆتان، بهلام نوه پیغمبر ﷺ بۆی جیا کردونهوه. پاشان فرموی: همرکس زوی یه کی هه بوو سی سال وازی لی هیتنا و ناوه دانی نه کردهوه پاشان کۆمه لیک هاتن ناوه دانیان کردهوه نووان شایسته ترن که نو زوی یه بۆ نووان بیت.

۲- له حارثی کوری بیلالی کوری حاری موزه نی بیهوه له باوکی بیهوه، که پیغمبر ﷺ هه موو عه قیقی (که شونیکه) بۆ بیلالی باوکی جیا کردونهوه.

وتی: کاتی سهرده می عومر ﷺ هات عومر به بیلالی فرمو: پیغمبر ﷺ نم زوی یانه ی بۆ نه بریوتمه که له خه لکی دابریت، به لکو بۆ نوه ی نیشی تیدا بکه ی، جا نو به شعی نه توانی ناوه دانی بکه یتموه بۆ خو ت و نهوی تری بگتیره وه.

به کری دان (الإجارة)

پیتنا سه که ی:

(إجارة) له شرعدا په یمانیکه له سهر قازانج و به رو بوومه کان له به را بهر بریتی بهک، جا دروست نی به درهخت به کری بگیری له بهر سوود وه رگرتن له بهر که ی، چونکه درهخت که لک نی به.

وه ههروه ها زیر و زیو و خواره مهنی بۆ خواردن، وه ههروه ها شتی پیتوانه کراو و کیشانه کراو چونکه نه مانه ناتوانریت سوودیان لی وه بگیری به سهرف کردن و له ناوچونی خودی خویان نه بیت.

وه ههروه ها دروست نی به به کری گرتنی مانگا ومهر و ووشر بۆ دۆشینی شیر که ی، چونکه به کری گرتن بۆ بوونه خاوه نی سووده که یه تی، بهلام نه مانه لهو حالتهدا بوونه خاوه نی شیر که یه که شته که خۆ به تی. و په یمانکه نه گتیره یتموه بۆ که لک وه رگرتن نهک شته که خۆی . . .

وه که لک جاری و اهه یه که لکی خودی شته که نه بیت که به کری نه گرتیت، وهک دانیشتن له ناو خانوودا یا سوار بوونی سه یاره . . . وه جاری و اهه یه که لکی کارو پیشه نه بیت، وهک کاری نه مندازیارو به ننا و جولا و نالتون چی و بهرگ دروو و نو توچی. وه جاری و اهه یه که لکی که سیتک نه بیت که تینه کوشی، وهک خزمه تکار و کرتکار.

وه نو خاوهن ماله ی سووده که به کری نه دات پی ی نه لیتن: (مؤجر) به کرتدهر. وه لایه نه که ی تر که کرتکه نه دات پی ی نه لیتن: (مستأجر) کری دهر

کریڻ فروشتن (البیع)

وه ٺهو شتهی که سوده کهی لمسر بهستراوه پیی ٺهو ترئ: (مأجور) به کریڻ دراو.
وه ٺهو شتهی ٺهو درئ له کریڻا پیی ٺه لئین: کریڻ (أجر)، وه هدرکاتی په یمانی ٺه جاره دروست بوو
خواه نیهتی سوود وهرگرتن بؤ کریڻدهر ٺه چمسی. وه بؤ به کریڻدهر خواه نیهتی کریڻ ٺه چمسی، چونکه
په یمانی گۆرینهوه.

مشروعی یفتی:

به کرئی دان به پیئی کیتاب وسوننت و نیجماع رهوایه:

خوای گموره نه فرموی: ﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرِيًّا وَرَحْمَةَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ (الزخرف: ۳۲).

واته: نایا نموان پیغهمبهرایمتی دابمش نه کمن، نیمه بزوی یانمان له نیوانیاندا دابمش کردوه له ژیانی دونیادا، وه پلمو پایمی هندیکیانمان بهرتر کردوه له هندیکیان له دولتمندی و هژاری بده سلاتی و لاوازیدا، بز نموی به کتر به کرئی بگرن، وه ره همتی پموره دگارت زور چاکتره له وهی نموان کزی نه که نموه.

۲- وه همروه ها خوای گموره نه فرموی: ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ نَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْنُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (البقرة: ۲۳۳).

واته: وه نه گمر ریستان دایمن بز منداله کانتان بگرن گونا نه ره لسرتان نه گمر نو کرئی بهی داتان ناوه بزبان به چاکی بیان ده نی، وه له خوا بترسن ویزانن خوا ناگاداره بسمر نو کاراندا که به جی نه هینن.

وه همروه ها خوای گموره نه فرموی: ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَةَ حَبِجٍ فَإِنْ أٰتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَسْقَ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ (القصص: ۲۶-۲۷).

واته: یه کینک له کچه کانی شوعه یب ووتی: بابه نم کابرایه به کرئی بگره چونکه باشترین کس که به کرئی بگری پیاریکی به هیزو به توانا و دهست پاک و داوین پاکه. باوکیشیان به موسای ووت: من نمموی به کی لمو کچانم لیت ماره بکم به مرجی له جیاتی ماره یه که هشت سال شوانیم بز بکی نه گمر کردیشت به ده سال نموه چاکه یه که له خوتموه، وه من ناموی بیزارت بکم وبارت گران بکم، وه ان شاولله نم بینی من له پیاو چاکانم.

وه له سوننه تیشدا نمانمی خواره وه هاتوه:

کربن فرۆشتن (البیع)

۱- بوخاری نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ کابرایه کی له بهنی دیل به کری گرت پی زیان نموت: عبدالله ی کوری نوره یقیط، زۆر شارهزا و لی هاتوو بوو بۆ رینگا و چاوساگی^(۱).

۲- وه ئیبنوماجه نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: (أعطوا الأجر أجره قبل أن یف عرقه)^(۲).

واته: کری کرینکار بدن پیش نموهی عاره قه کمه ووشک بیتموه.

۳- نه محمد و نه بوداود و نه سائی نه گیتیموه له سه عدی کوری نه بی وه ققاصوه ﷺ که فرموویتی: تیمه زه ویمان نه دا به کری بهوهی له سر قراغی جوگه له کان نروا، پیغمبر ﷺ لی قده غه کردین و فرمانی پی داین که به زیر و زبو بیدهین به کری^(۳).

۴- وه بوخاری و موسلیم له ئیبنوعدیباسوه نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرموویتی: که له شاخ له خۆت بگره و کری به که له شاخ گر که ده^(۴).

وه له سر ره و ابوونی نیجاره و به کری دان نه تموهی نیسلام نیجماعیان هیده، وه نهو کسش که پیچمانه ی نه م نیجماعه نه کات له زانایان به هیچ دانه نراوه.

هیکمته له دانانی:

وه نیجاره دانراوه له نیسلامدا له بهر نموهی خه لک پیوستیان پی هیده، چونکه نهوان پیوستیان هیده به خانوو بۆ نیشته جی بوون، وه هه ندیک پیوستی به خزمتهی هه ندیک هیده، ههروه ها پیوستیان به وئاغ هیده بۆ سواری و بار هه لگرتن، وه پیوستیان به زهوی هیده بۆ کشتوکاژ، وه به جۆره ها نامیر که به کاری بهینن له پیوستی به کانی ژاندا.

پایه کانی:

نیجاره پیک دیت به (ایجاب و قبول) به زاراوهی کری و شیوه کانی، وه به هه زاراوه یه که ده لالهت له سر نموه بکات.

(۱) البخاری (۳۹۰۵).

(۲) ابن ماجه (۲۴۴۳).

(۳) أحمد (۱/۱۷۸، ۱۸۲) و أبوداود (۳۳۹۱) و النسائي (۳۹۲۵).

(۴) البخاری (۲۱۰۳) و مسلم (۶۶/۱۲۰۲) موقوفاً علی ابن عباس.

مرجی په پیمان بستن لغنیوان به کری دهره به کری دا:

مرجه هر دو لایمن که په پیمان که نه بستن شایسته بی بیان بی، بپوه که هر به که بیان ژپرو خاوهن تمیز بیت، که واته نه گمر لایه کیان شینت یا مندالتی بی تمیز بوو په پیمان که دروست ناینت. شافیعی به کان و حنبه لی به کان مرجینکی تر یان زیاد کردوه نویش پینگه شتوی (بلوغ) ه. که واته په پیمانی مندال با خاوهن تمیزیش بیت دروست نریه لایان.

مرجی دروستی نیجاره:

بو دروستی نیجاره نم مرجانه پیوسته:

۱- رازی بوونی همدوولا، چونکه نه گمر به کینکیان زوری لی کرا لمر شو کاره دروست نریه. به پی پی فرموده ی خوی گوره که نه فرمودت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء: ۲۹).

واته: نری شو کسانمی باوه رتان هیناره سامان ومالتی به کتری مه خوون به ناهق، مه گمر بازار گانی به بیت لمنواتاندا و به ره زامه ندی خو تان بیت، وه خو تان مه کوژن چونکه خوا میهره بانه پیتان.

۲- زاینی شو که لک وسوده ی په پیمان که لمر بستراوه به تماوی به شپوه به رنگا له ناکوکی بگرت.

وه شو زاینه ی ری کیشه و ناکوکی نه گرت به بیینی شو شته تماو نیبت که مه بسته به کری بگری یا به وه سف کردنی نه گمر وه سف که تماو بیت، وه هره ها ماوه ی نیجاره که بزانت به مانگه یا سال یا زرتتر یا که متر، وه کاره و بستراوه کش روون بگرتتوه.

۳- نوه ی په پیمان که لمر بستراوه نم بی به جی بگات به راستی و به پی پی شرح. چونکه له زانیان کسانیک هدی که نم مرجه بیان داناوه رایان وایه که دروست نریه نیجاره کردنی شتی هاوبشی بی ره زایدت و ناگا لیبونی هاوبشه که چونکه سوودی شتی هاوبش ناکری به جی بگات، نممش مزه بی نمبر حنیفه وزوفره.

وه جمماوه ری زانیانی شرح فرمودانه: دروسته نیجاره کردنی شتی (مشاع) هاوبشی، به ره های له شریک و جگه له ووه، چونکه شراکت که لکی هدی و تسلیم نه کرت به چوژ کردنی، یا دابش کردنی سووده کانی، وه ک چوژ شوکاره له فروشتندا دروسته، له نیجاره شدا هر دروسته

کربن فروشتن (البیع)

چونکه نیجارهش جوړنکه له دوو جوړه‌کمی فروشتن، به‌لام نه‌گمر سووډه‌کمی ناشکرا نمییټ نیجاره‌که فاسیده.

۴- توانای تسلیم کردنی کرئ گرتکه وکله‌ک لی وه‌رگرتنی به گشتی، کمواته دروست نیریه به‌گرتدانی ولأغی به‌ره‌لا بوو یا داگیر کراوټک که نمتوانریت له ده‌ست داگیر کمر در بهینریت. چونکه توانای تسلیم کردنی نیریه.

همروه‌ها نمو زهوی‌یانهی که شتیان تیدا سموز ناییټ یا وولاغینکی باری که پیر ونه‌خوش بیت لمبر نمبونی نمو که‌لکمی که په‌یمان‌کمی لمسر به‌ستراوه.

۵- نمبی که‌لکه‌که ره‌وا بیت و حرام نمییټ و واجب نمییټ، کمواته لمسر کاری خراپ وسرپیټچی نیجاره دروست نیریه، چونکه سرپیټچی پیوسته دوور کموتنموه لی‌ی.

جا هم‌رکس پیاوټک به کرئ بگرت، پیاوټکی به ستم بو بکوژنت، یا پیاوټک به کرئ بگرت عاره‌قی پی هلبگرت، یا خانوویه‌ک بدات به کرئ به کسیتک عاره‌قی تیدا بفروشیټ، یا قوماری تیدا بگرت، یا بیکات به کنیسه نمانه همموی نیجاره‌ی فاسیدن.

وه همروه‌ها حرامه‌ پاره دان به کاهین وعدرراف (فالچی) له جیاتی فالچی‌تیه‌که‌یان، چونکه نمانه به‌رامبر شتیکی حرامن ومالی خه‌لک خواردنه به ناهمق.

وه دروست نیریه نیجاره کردن لمسر نوټر و روژوو، چونکه نمانه فرزی عهینن پیوسته لمسر نموانی لمسریان فرز کراوه به‌جی‌ی بهینن.

کرئ لمسر خوا پرستی‌یه‌کان (طاعات):

به‌لام کرئ دان لمسرخوا پرستی‌یه‌کان، زانایان جیاوازیان هدیبه له حوکه‌که‌یدا، وا له خواره‌وه بو چونکه‌کانیان باس نه‌که‌ین

حده‌فیه‌که‌کان نه‌لین: کرئ دان لمسر خوا پرستی، وه‌ک نموی کسیتک به کرئ بگرت له جیاتی کسیتک نوټر یا روژو یا حج یا قورټان بخوټنی وپه‌وا به‌کمی بیه‌خشی یا بانگ بدات، یا به‌رنوټری بکات، نمو جوړه شتانه دروست نیریه. وه حرامه کرئ وه‌رگرتن لمسریان به‌پی‌ی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که فرموده‌ی: (إقرؤا القرآن ولا تأکلوا به) ^(۱).

واته: قورټان بخوټن وخوتانی پی مهرینن.

(۱) أحمد (۴/۴۲۸) والبخار (۲۳۲۰).

کربن و فرشتن (السمع)

وه همره‌ها به‌پنی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که به عمری کوری عاصی فرموده: (وَأَنْ تَأْخُذَ مَوْذِنًا فَلَا تَأْخُذَ عَلَيَّ الْأَذَانَ أُجْرًا).

واته: نه‌گمر کردیانی به بانگیژ لسمر بانگیژی‌یه‌کعت کری وهرمه‌گره.

وه لمبر نه‌وی کاری نریک بوونمه له خوا همکاتیک یتک هات بۆ بکمره‌کویه، نیت دروست نریه کری له کسی تر وهرگرت لسمری.

وه نه‌وی بلاره له وولتاته‌که‌ماندا لپراسپارده کردن به خعتی قورپان و (لا إله إلا الله) و (سبحان الله و...) به کری‌یه‌کی دیاری کراو که په‌وابه‌کمی نمبه‌خشری به گیانی نمو مردوه‌ی که خعته‌کمی بۆ نه‌کری. نهمانه همموری به‌پنی شرع دروست نین، چونکه کمسیتک بۆ پاره بخوینی و خعته بکات پاداشتی نریه، جا که پاداشتی نمبوو نیت چی همدیه نه‌کات به مردوه‌که؟

وه زانایان دانیان به‌ودا ناوه نمو کری‌یه‌ی له جیاتی خوا په‌رستی وهرگیژیت حرامه، به‌لام زانایانی دوی له نسله فیر کردنی قورپان وزانستی شرعی یان لی دهرکردوه. وه فتوایان داوه به دروستی کری لسمر نمو دووانه لپرووی په‌سندی‌به‌وه، دوی نه‌وی نمو به‌خششانه نمما و پرا که نهدرا به ماموستایانه لسمره‌تای نیسلاموه له پیاره ده‌ولتمنده‌کان و (بیت المال) هوه بۆ نه‌وی باری ناخوشی ژانیان پی‌ی چاک بیت، چونکه پیوستی‌یان به شتیک هدی بۆ بژیوی خو‌یان و خیزانه‌کویان.

چونکه نه‌گمر نهمانه خیریکی کشت وکال و بازرگانی و کاری ده‌ست بن به‌فیردانه بۆ قورپان و یاسای به‌رزی نیسلام به له‌ناو چوونی ههلگریان. لمبر نمو دروسته کری‌یان بدرتی لسمر وتنه‌وه فیرکردنی نمو بابه‌تانه.

وه حنبه‌لی‌به‌کان ووتویانه: دروست نریه کری وهرگرتن لسمر بانگ دان وقامت کردن و فیر کردنی قورپان وزانستی نایینی و حمدیس، وه همره‌ها کمسیتک له جیاتی کمسیتی تر حه‌ج بکات، و داوه‌ری بکات. چونکه نهمانه بۆ کری نابن جگه له‌وه‌ی نه‌نجام ده‌ری نهمانه پاداشتیان لای خواوه بۆ نموسری، وه حرامه کری وهرگرتن لسمریان. وه ووتویانه: وه دروسته له (بیت المال) یا له وه‌قف ریزی وهرگیژیت، لسمر کارتک که که‌لکه‌کمی تیپه‌ر بیت له به کری گپاوه‌وه، وه‌ک دادوه‌ری و فیر کردنی قورپان و حمدیس و زانستی شرعی، و جیگری له حه‌جدا و ههلگرتنی شهاده‌ت و بانگ دان، چونکه نهمانه له به‌رزه‌ه‌ندی‌به‌کانن، و به‌کری نابن به‌لکو نمو ریزی‌یه‌ی لسمر نهمانه وهرنه‌گیژیت شتیکه بۆ یارمندی دان لسمر خوا په‌رستی، وه کاره‌کمش له خوا په‌رستی ده‌رناکات و نیخلاصی یتک نادات، نه‌گینا غنیمه و که‌لپه‌لی کوژراوی بی باوه‌ریش هلال نه‌نمبوو.

کربن فروشتن (البيع)

وه شافيعی به کان و مالیکي به کان و نیبئو حزم بؤ نموه چوون: که دروسته کری و هرگرتن لسمر فیر کردنی قورنات و زانستی نایینی، چونکه به کری گرتنه بؤ کارئکی دیاری به کری به کی دیاری کراو.

نیبئو حزم فرمویه تی: کری دروسته لسمر فیر کردنی قورنات و فیر کردنی زانستی نایینی به گشتی. وه هروره ها لسمر دو عار قورنات به سمر خورندن و نویسنه وی قورنات و کتیبی زانستی، چونکه قده غه کردنیان به ده قینک نه هاتوره، به لکو ره ایی بان هاتوره. وه نم بؤ چوونه به هیز نه کات نموه که بوخاری نه گیزیتتوه له نیبئو عبباسوه رضی الله عنه که چمند کس له صحابه کانی پیغمبر صلی الله علیه و آله به لای کانی و ناورئکدا تی پهرین خیلئکی کؤچمری لسمر بوو به کینکیان مار پیته وی دابوو، به کینکیان هاته بمرده م صحابه کان و تی: کسینکتان تیدا نیره دوعا خورن بیت؟ چونکه به کینکمان مار پیته وی داوه، صحابه به کیان چوو له گه لیا به چمند سمر مفر فاتیحه به کی به سردا خورند، پاشان مفره کانی هیناوه بؤ ناو هاوه له کانی، نموانیش به باشیان نمرانی و وتیان: لسمر کتیبه کی خوا کرت و هرگرتوه؟ کاتی هاتنوه مدینه و تیان: نمی نیراوی خوا، نم هاوه له همان لسمر قورنات کری و هرگرتوه. پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموی: (إن أحق ما أخذتم علیه أجرأ کتاب الله) ^(۱).

واته: شایسته ترین شتیک که کرتان لسمر و هرگرتی کتیبه کی خوا به.

وهک چؤن زانایان جیاوازیان هدی ده باره کری و هرگرتن لسمر قورنات و فیر کردنی، بهو شتویه جیاوازیان هدی ده باره و هرگرتنی کری لسمر حج و بانگ دان و بیتش نویژی کردن. نمبو حنیفه و نه حمد فرمویانه: نمو کاره دروست نیره به پیی نسله کی که و هر نه گرتنی کری به لسمر خوا پدستی به کان.

وه مالیک فرمویه تی: وهک چؤن دروسته کری و هرگرتن لسمر فیر کردنی قورنات دروستیشه و هرگرتنی لسمر حج و بانگ دان. به لام بهر نویژی کردن دروست نیره کری لسمر و هرگیه نیه گمر به تمنها بیت، به لام نه گمر بانگ دانیشی له گه لدا بیت دروسته، نمو کاته لسمر بانگ دان و خزمعت کردنی مزگموت نه بیت نهک لسمر نویژی.

(۱) البخاری (۵۷۳۷).

کَرین و فرشتن (البيع)

وه شافيعی فرمويهتی: دروسته کړی لمر حج، بهلام دروست نړیه لمر بهر نوژی کردن له نوژه فرزه کاند. وه دروسته به پرنک کموتنی زانایان کړی وه رگرتن لمر فیرکردنی ژماره وخت وزمان و (فقه) و حمدیس و دروست کردنی مزگوت و قوتابخانه.

وه شافيعی به کان و تویانه: دروسته کړی وه رگرتن لمر شتنی مردوو ته لقین کردنی و شاردنموی. نه بوحنیفمش فرمويهتی: دروست نړیه کړی وه رگرتن لمر شتنی مردوو، وه دروسته لمر هه لگندنی گوزر وه لگرتنی مردوو.

کړی که لشاخ گرتن:

کړی که لشاخ گرتن حرام نړیه، لمر نموی پیغمبر ﷺ که لشاخیان لی گرتوه و کړی داوه به که لشاخ گره که. وه بخاری و موسلیم له نینوع عباسوه گتروایانتموه^(۱)، جا نه گتو حرام بوايه کړی نه ته دایه.

تیمامی نموی فرمويهتی: نمر حمدیسانمی که هاتوه دهریاره قدهغه کردنی نمر کاسبی به لمر نموه داده نرین که قدهغه کردنه که بز (تنزیه) خودور خستنموه و وازهیتانه له کاسبی سوک، وه هه لئانه بز جوانی ره وشت و بهرزی کار.

۵- نموی کړی به که مالیک دیاری کراوی هه لسنگاوت بیت به بینین یا به وه سف، چونکه نرخی که لکه که یه، وه مدرجی نرخی که نمویه که معلوم بیت به پینی فرمووده پیغمبر ﷺ که فرمويهتی: (من استاجر أجراً فليعلمه أجره). رواه عبدالرزاق عن أبي سعيد قال ابوزرعة: الصحيح وقفه علی أبي سعيد^(۲).

واته: هرکس که سیکي به کړی گرت بز کارنک با کرکمی پی بلی چنده، وه دانانی کړی به پینی عورف دروسته.

نه حمد و خاوهن سونه کان ته خریجان کردوه و ترمژی به صحیحی گتراه که سویدی کوری قهیس فرمويهتی: من و مدخرمعی عبدی که نعمان هینا له هه جره وه و بردمان بز مدکه پیغمبر ﷺ هاته لامان ماملهی کومه لیک شمروالی له گه لدا کردین و پیمان فرشت، پیارنک له لاره گه نفی کیشانه نه کرد به کړی بزمان، پیغمبر ﷺ فرمووی: (زن وأرجع).

واته: بکیشه وپارسنگ بده ره وه. واته: قورسی بکیشه.

(۱) تخریج که یاس کراوه.

(۲) البیهقی (۶/۱۲۰) و أبوداود فی المراسیل (۱۸۱) والنسائی (۷/۳۱).

کربن فرۆشتن (السمع)

لیره دا ناوی کرئکمی نبرد چنده به لکو خه لک چۆنی داوه ئه وهندهی داوئی.
ئیبوتیهیی به فرمویهتی: نه گهر کمسیک سوار وولاغی کرئی بوو، یا چوه گهرماوی کرئی، یا جلهکانی دا به کمسیک بۆی بشوات، یا خواره مهنی به کی دا به کمسیک بۆی لی بنیت، ئه وه کرئی دیاری خۆی هیده.

وه ئه وهی ئه بیته به لگه بۆ سابت کردنی کرئی به کرئی گرتن به پئی عورف، فرمودهی خوی بهرزه ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ (الطلاق/۶).

واته: جا نه گهر دایه تان گرت و شیری دا به منداله کانتان ئیوهش کرئکهیان بدهنی.
لیره دا خوی گهره فرمان نهدات به دانی کرئکهیان ههر به شیر پیندانه که، وه چهندیتی کرئکه نه گهرتتهوه بۆ عورف و عادهت.

مهرجی له پینشوه پیندانی کرئی و دواخستنی:
کرئکار به پهیام بهستنی کرئکار به که نابیتته خاوهنی کرئی که به لای حنه فی ره کانهوه.
وه دروسته مهرج دابنریت بۆ پینش خستنی کرئی یا دووا خستنی، وه ک چون دروسته هندیکی له پینشوه بدریت و هندیکی دوا بخریت. به پئی فرموودهی پینغمبهر ﷺ که فرمویهتی:
(المسلمون عند شروطهم)^(۱).

واته: موسولمانان له مهر مهرجه کانیانن.
جا نه گهر رنک کهوتنی که نه بوو له مهر پینش خستنی کرئی یا دوا خستنی، ئه وه نه گهر به سترابوو به کاتیکی دیاری کراوه نه بی کاتی ماوه که کۆتایی هات کرئکه بدریت، بۆ نمونه ههرکس خانویه کی به کرئی گرت بۆ مانگیک و مانگه که تیپه بوو نه بی کرئکه بدات.
وه نه گهر پهیامه که له مهر کارنک بیت نه بی کرئکمی بدریت کاتیک کاره که کۆتایی هات.
وه نه گهر پهیامه که مهرجی وهرگرتنی کرئی تیندا نه بوو، یا له ده کهیدا باسی دوا خستنی تیندا نه بوو:

ئهبو حنیفه و مالیک خویان لی رازی بیت فرمویهان: پتویسته به بهش بهش بدریت به پئی که لک وهرگرتن.

(۱) تهخرجه کی باس کراوه.

کربن و فرشتن (السمع)

وه شافيعی و نه حمد ره زای خویان لی بیت فرمویانه: هر بو په یمانه مافی کری وهرگرتنی پیوست نهییت.

وه نه گمر خاوهن شت، شته به کری دراوه کمی تسلیم به لایه نه کمی تر کرد شایسته می هموو کرئکه نهییت، لمبر نموی که لک و سووده کمی داوه بو کسه به پی پی په یمانی نیجاره که، بهوه تسلیم کردنی کری پیوست نهییت بو نموی تسلیم کردنی شته کهش پیوست بییت.

شایسته بوونی کری

وه شایسته بوونی کری بهمانی خواره نهییت:

۱- لی بوونموه له کاره که، به پی پی نموی نیب نوماجه نه گپرتتوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (اعطوا الأجر قبل أن یحرقه) ^(۱).

واته: کری کری گرته بدن پیش نموی عاره که کمی ووشک بیتهوه.

۲- که لک لی وهرگرتنی شته که نه گمر نیجاره که لمسر شتیکی به کری دراو بو، چونکه نه گمر شته که لهناو چوو پیش نموی سوودی لی وهرگرتت و ماوهی بسپردا تی نه پری بیت نیجاره که پوچمل نه بیتهوه.

۳- توانای که لک لی وهرگرتنی همییت، نه گمر ماوه یک به مسر په یمانه که دا پروات و شته که تسلیم کرا بیت و توانای که لک لی وهرگرتنی همییت با به کردهوش که لکی لی وهرنه گرتی.

۴- پیشخستنی کرئکه به کردهوه یا به رنکوتنی همدوولا لمسر پیشخستنی.

تایا کرئکه نه کموی به لهناو چوونی شته که له په یمانی نیجاره کاروباره؟

نه گمر کری گرته کاری کرد له مولکی خاوهن شتدا یا به ناماده بوونی، شایسته می کری نهییت چونکه کموتووه ته ژیر دهستی بهوه، هرکاتی شتیکی نه بام دا نموه تسلیمی کردوه.

وه نه گمر کاره که له دهستی کری گرته که دا بیت شایسته می کری ناییت نه گمر شته که به دهستی بهوه لهناو بهییت، چونکه کاره کمی تسلیم نه کردوه، نهمش مزه بهی شافیهی به کان و حنبه لی به کانه.

(۱) تخریجه کمی باس کراوه.

به کرئ گرتنی دایمن:

بیایونک ژنه‌کمی خزی بگرتت به کرئ که منداله‌کمی شیر بدات دروست نی‌یه، چونکه نمو کاره پیوسته لسمری به‌پیی نموی له نیوان خزی و خوی خزیدایم‌تی.

به‌لام به کرئ گرتنی نافرته‌تی تر که دایکی مناله‌کمی نعینت دروسته به کرئی دیاری کراو، وه دروسته لسمر خوارده‌ممنی وجل و بمرگ، وه نادیاری کرئکه لهم حالته‌مدا نایته هوی گتروکیتشه، وه عاده‌ت وا رژیشتوره که له‌گهل دایمدا موسامه‌حه و چارپوشی کردن و یارمه‌تی دان بییت لمبر منداله‌که.

وه ممرجه ماوهی شیر دانه‌که معلوم بییت، وه ناسینی مندال به بینین و به شونئی شیر پی دانه‌که. خوی گموره فرمویه‌تی: ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (البقرة: ۲۳۳).

واته: وه نه‌گمر وستان دایمن بگرن بز منداله‌کانتان، تاوان ناییت بزتان نه‌گمر نمو کرئی‌یی بزتان داناون بیان دهنی به‌پیی عورف، وه له خوا بترسن و بزنان که خوا چاری له کرده‌وه‌کانتانه.

وه نمو دایمنش وه‌ک به کرئ گراوی تایبیت وایه، لمبر نمو دروست نی‌یه مندالینکی تر شیر بدات.

وه لسمر دایمن پیوسته هه‌لسیت به شیر دان و نموی منداله‌که پیوستی پی‌یی هه‌یه له شوردنی خزی وجل و بمرگ و خوارده‌ممنی بز دروست کردنی، وه لسمر باوک پیوسته نه‌فه‌قی خوارده‌ممنی و نموی مندال پیوستی‌یه‌تی وه‌ک چموری و بزنی خوش و شتی تر.

وه نه‌گمر منداله‌که یا داینه‌که یه‌کیتکیان مرد نیجاره‌که هه‌لشمه‌شیتته‌وه، چونکه که‌لکه‌که له حالتی مردنی داینه‌که له ده‌ست نه‌چیت به له‌نار چوونی شونیه‌کمی، وه له حالتی مردنی منداله‌که‌دا توانای پیدانی نمو شته نامینئی که په‌یمانه‌کمی لسمر به‌ستراوه.

به کرئ گرتن به خوارده‌ممنی و جل و بمرگ:

زانایان جیاوازی‌یان هه‌یه ده‌رباره‌ی به کرئ گرتن به خوارده‌ممنی و پو‌شاک، هه‌ندیکیان ری‌یان داوهو هه‌ندیکیان قده‌غهیان کردوه، وه به‌لگمی نموانی ری‌یان پی داوه نمویه که نه‌حمد و تبینوماجه له عوتبمی کوری (نذر) وه گتروایانه‌تموه فرمویه‌تی: له خزمه‌ت پیغمبردا ﷺ بووین (طسم) ی خوینده‌وه هه‌تا گه‌شسته به سه‌ره‌اتی موسی ﷺ فرموی: (إِنْ مُوسَى أَجَرَ نَفْسَهُ ثَمَانِ سِنِينَ أَوْ عَشْرَ سِنِينَ عَلَىٰ عِفَّةٍ فَرَجَهُ وَطَعَامَ بَطْنِهِ).

کربن و فرشتن (السمع)

واته: موسی خوی دا به کری ههشت یا ده ساژ لسمر پاک داوتنی و خواردنی سکی^(۱).

وه نم فرموده یه له نه بوبه کر و عومرو نبو موساشوه نه گیتونه.

وه مالیک و حنبه لی یه کان بۆ نموه چون، وه نه بوحنیفه بۆ دایمن ری نهدا لسمر خواردن و پوژاشاک، به لام بۆ خزمهتکار ری نادات. وه شافیعی و نه بویوسف و موحه مد و هادهوی یه کان و منصور بالله و وتویانه: به کری گرتن لسمر خۆراک و پوژاشاک دروست نیه چونکه نادیارای تیندایه.

وه نمو مالیک یانهی ری یان داوه به کری گرتنی خزمهتکار به خوارده مننی و پوژاشاک رایان وایه که نه بیئت نمو کاره به پیی عورف و عادهت بیئت و وتویانه: نه گمر بلیت: ده غله کم نهدرومونه نیوهی بۆ تو یا نمی هارم یا زهیت دروست نه کم، نه گمر نمو نیوهی بداتی دروسته: وه نه گمر مهبستی نیوهی نموه بیئت که لی دهر نه چیت دروست نیه، چونکه نادیارای تیندایه.

نیجاره کردنی زهوی

زهوی به کری گرتن یا به کری دان دروسته، وه مرجه که بۆچی به کری بگریت دیاری بکات، بۆ چاندنه یا دار رواندنه یا بۆ خانوه.

وه نه گمر بۆ چاندن بیئت نه بیچی تیندا نه چینی ناشکرای بکات، مه گمر خاوهن زهوی ری بدات به تاره زوی خوی چی تیندا نه چینی بیچینی.

جا نه گمر نم مرجانه نه هاتنه دی نیجاره که فاسیده.

چونکه که لکه کانی زهوی نه گزری به پیی خانوو کردن لسمری و چاندنی، وه ک چون نه گزری به پیی دوا کموتنی کشتو کاله که له زهوی یه که دا، وه بۆی هدی بیکات به کشت و کالینکی تر جگه لهوی لسمری رنک کموتون به مرچینک زیانه کهی وه زبانی نمو زهره بیئت که لسمری رنک کموتون یا لهو که متر بیئت.

وه داود فرموده تی: نموهی بۆ نیه.

به کری گرتنی وولاغ

به کری گرتنی وولاغ دروسته و مرچی نموهی تیندایه که نه بیئت ماوه که یان جینگا که ناشکرا بیئت، وه ک چون مرچیشه ناشکرا بکرت که بۆچی نمو وولاغه به کری نه گیری، بۆ بار یا بۆ سواری یه، وه ناشکرا کردنی نموهی لی باری نه کری یا لی سوار نه بیئت.

(۱) ابن ماجه (۲۴۴۴) و فتح الباری (۴/۴۴۵).

کرین فرۆشتن (السبع)

وه نهگمر وولئاغه به کرئ گپراوه که مرد که بۆ بار یا سواری به کرئ گپراوه، نموه نهگمر عه بیداریبوو نیجاره کهی ههلهشموه شیتتوه.

بهلام نهگمر عهیب دار نهبوو مرد نیجاره که پوچهل ناییتتوه.

وه لهسر خاوهنی پیوسته وولئاغیککی تری بۆ پهیدا بکات و بۆی نیه پهیمانه که ههلهوشینیتتوه، چونکه نیجاره که لهسر که لکینکه که له زعمدایه، وه خاوهنی نهتوان نیه له پهیدا کردنی نموهی که پهیمانه که پیوستی کردوه.

نهمش زانایانی همر چوار مزههه به که لهسری رنکن.

به کرئ گرتنی خانوو بۆ دانیشتن

وه به کرئ گرتنی خانوو بۆ دانیشتن سوودی تیدا دانیشتن رهوا نهکات، نیتر خۆی تیدا دانیشتی یا کسینکی تری تی بخت، به خواستن بی یا به کرئ نموهی تیدا دانیشتی، به همرجیک زیان به خانوه که نهگهیمینت یا شیوه کهی بشیوتنی وهک ناسنگمر و وینمی نموه.

وه لهسر خاوهنی پیوسته ههموو نموه شتانه تمارو بکات که بۆ خانوه که پیوسته به پیوی عادهت. به کرئ دانموهی نموه شتهی که به کرئ گپراوه:

نمو کسمی که شته که به کرئ نهگری بۆی ههیه بیداتموه به کرئ.

جا نهگمر وولئاغ بوو نه بی بۆ شتینکی بدات به کرئ که یه کسان بیت لهگهله نموه شتندا خۆی بۆی به کرئ گرتوه بۆ نموهی زیان به وولئاغه که نهگات.

وه دروسته نموه شته به کرئ بدات بموه نهندازهیه که به کرئ گرتوه یا زیاتر یا کمتر، وه بۆی ههیه نموه وه بگریت که (الخلو) خه لوی پی نموتری.

لهناو چوونی شته به کرئ گپراوه که:

شته به کرئ گپراوه که سپاردهیه که به دهستی نموه کسموهیه که به کرئ گرتوه، چونکه بۆیه وهری گرتوه که نموه سوودهی شایستهیهتی لی بگریت، جا نهگمر لهناو چوو پیوی ناژمیرت به شیوهیه که نه بیت که دهست درژی بۆ کرد بیت یا کهم ترخه می کرد بیت له پاراستنی دا.

وه نهگمر که سینک وولئاغیککی به کرئ گرت، وه وهک عادهته لغاری کرده دهم و لهناو چوو، پیوی ناژمیرت.

کرئی گرتہ (الأجیر)

کرئی گرتہ: تایبہت و گشتی ہدیہ.

کرئی گرتہی تایبہت: نمو کسہدیہ بہ کرئی نہگیری بۆ ماوہدیکی دیاری کراو کہ نیشی تیندا بکات، جا نہگمر ماوہکہ دیاری نہکراوو نیجارہکہ فاسیدہ

وہ بۆ ہمدردوولا ہدیہ ہمرکاتی وستی پەیمانہکہ ہەلبوہشینیتتوہ.

وہ لہ نیجارہدا نہگمر کابرای کرئی گرتہ خۆی تسلیمی نمو کسہ کرد کہ بہکرئی گرتوہ بۆ ماوہدیک، نموہ تمنہا نموہندی کرئی نەدرتتی کہ نەدری بہ ہاوہلہکانی لہو ماوہدی نیشی تیندا نەکات. وہ کرئی گرتہی تایبہت دروست نییہ بۆی لہو کاتەدا کہ پەیمانیان لەسر بەستوہ بۆ کسینکی تر کار بکات. وہ نہگمر لہو ماوہیدا نیشی کرد بۆ کسینکی تر، نموہ بہ نەندازی نمو نیشہ لہ کرئیکہی کم نہکرتتوہ.

وہ ہمر کاتی ہاتہ پیتشوہ ونامادہیی خۆی دەربری بہ کردنی نمو کارہی بۆی بہ کرئی گہراوہ مافی ہمموو کرئی نہکویت.

وہ ہمروہا مافی وەرگرتنی کرئی تواری ہدیہ نہگمر نمو کسہی بہ کرئی گرتوہ پەیمانہکہ ہەلبوہشینیتتوہ پیتش نمو کاتہی پەیمانیان لەسر بەستوہ، بہ مەرجی بہانہدیکی وا نہیتمہ کایوہ پیوست بکات بہ ہەلبوہشاندنوہ، وەک نموہی کابرای بہ کرئی گہراو توانای کارہکی نەیتت یا نەخۆش بکویت بہ شتوہدیک توانای ہەلسان بوو کارہی نەمینتی.

بەلام نہگمر عەییٹک یا نەتوانایییەک پەیدابوو، جا کابرای کرئی دەر پەیمانہکی ہەلبوہشاندنوہ، کرئی گرتہ لہم شتوہیدا تمنہا کرئی نمو ماوہیہ وەرئەگرتت کہ نیشہکی تیندا کردوہ، وہ لەسر کرئدەر پیوست نییہ کہ کرئی تووار بدات. وہ کرئی گرتہی تایبہت وەک وەکیلہ لہوہدا کہ باوہر پین کراوہ لەسر نموہی کہ بہ دەستی یوہیتمی، جا ہەرچی بہ دەستی یوہ لہناو بچیت دەستبەر ناییت مەگمر بہ ہۆی کم تەرخمی یوہ یا بہ دەستی قەست لہناوی بمریت، بەلام نہگمر بوو شتوہیہ بوو دەستبەر نەیتت و نەبئی بیژمیرتت وەک ہمموو پی سپیٹراوتک.

کرئی گرتہی ہاوبەشی:

کرئی گرتہی ہاوبەشی نمو کسہدیہ بۆ چەند کسینک کار نەکات جا ہمموویان ہاوبەش نەبن لہ سووہکہیدا وەک بزیہچی (صباغ) و بەرگ درو و ناسنگمر ودارتاش وئوتوچی.

کرین فرۆشتن (البيع)

وه بۆ ئهو كەسه نـیره كه به كـرێی گـرتـوه رـێی لـی بـگـیرـیت بۆ كـسـینـكـی تر كار بكات، وه بهـپـێـی كاری خۆی نهـبـیت كـرـێی ناـدرـیتـی.

وه ئایا دهستی نهـمـیـش (ضامن) دهـسـتـهـبـهـره یا سپاردهیه؟

نیـمـامـی عـهـلی و عـومـمـر رـهـزای خـوایان لـی بـیت بۆ ئهـوه چـوون كه دهستی كـرـێ گـرتـی هاوـبـهـش دهستی دهـسـتـهـبـهـره، وه هـهـرـهـها شـوـرـهـیـی قـاضـی و نهـبـوـیـوسف و موـحـهـمـمـد و مـالـیـكـیـهـكـان ئهـو بۆچـوونـهـیان هـهـبـوه.

وه ئهـبـی ئهـو شـتـی به دهستیـهـوه لهـناو چـوـو بیژمـیـرتـی، با بهـقـسـتـیـش نهـبـیت یا له كـم تـهـرخـمـیـهـوه نهـبـیت، لهـبـهـر پاراستنی مـالـی خـهـلك و پاراستنی بهـرـژهـهـندیان.

وه بهـبـهـقی له عـهـلیـهـوه نهـگـیـرتـهـوه ﷺ كه ئهـو شـتـانـی به بۆـهـچی و خـاوهـن پـیـشه ئهـزـمـارد و نهـیـفـهـرمـو: ئهـم خـهـلكـه بهـو شـیـوهـیه نهـبـیت چاك ناـبن.

وه هـهـرـهـها نهـگـیـرتـهـوه كه شـافـیـعی رـهـحـمـتی خـوای لـسـهـر بـیت باسی كـردـوه كه شـوـرـهـیـح بۆ ئهـوه چـوـو كه بۆـیـاخـچی دهـسـتـهـبـهـره، جـارـنـكـیان بۆـیـاخـچیـهـكـی دهـسـتـهـبـهـر كـرد له كـاتـیـكـدا مـالـهـكـی سـوتـابـوو.

كـابـرای بۆـیـاخـچی روتی: مـالـهـكـهـشم سـوتـاوه و دهـسـتـهـبـهـرـیـشم نهـكـی؟

شـوـرـهـیـح فـهـرمـوی: نهـگـهـر مـالـهـكـی ئهـو بسـوتـایه له كـرـنـكـی خـۆت خـۆش نهـبـوـیت وه وازت لـی نهـبـیتـا؟

نهـبـوـحـنـیـفه و نهـبـنـوـحـمـزم بۆ ئهـوه چـوون كه دهستی كـرـێ گـرتـه دهستی سپارده (ئهمانهته) و (ضمان) ناكریت مهـگـهـر ئهـوكـاتـی كه كهـمـتـهـرخـمـی یان دهست درێژی تـیـدا بـكـرـیت. ئهـوهـش راسـته له مهـزـهـبـی حـنـبـهـلیـهـكـان و له قـسـهـكـانی شـافـیـعی دا رـهـحـمـتی خـوای لـی بـیت. وه ئیـبـنـوـحـمـزم فـهـرمـوـبـتی: چـهـمـانـهـت بۆ كـرـێ گـرتـی هاوـبـهـشی و تـایـبـتی و سهـنـهـتـكار نـیره له بنـهـرـهـتـدا، مهـگـهـر ئهـوه سـابـت بـیت كه به قـسـتی لهـناوی بـردـووـه.

هـهـلـوهـشـانـدـنـهـوهـی ئیـجـارهـكه و كۆتـایی هاتنی

ئـیـجـاره پـهـیـمانـیـكـی سهـپـنـراوه كـسـیـان خـاوهـنی ئهـوه نـین بـتـوانن هـهـلـیـوهـشـنـنـهـوه، چـونـكه پـهـیـمانـیـكـی ئال و گۆز كـردـنه: مهـگـهـر شـتـیـك بـیتـه كـایـهـوه هـهـلـوهـشـانـدـنـهـوه پـتـوـیـست بـكـات، وهـك بـوونی عـهـیـب، بهـم شـیـوهـیهـی خـوارـهـوه:

کربن و فرشتن (البيع)

جا نیجاره که هه‌لناوه‌شیتتوه به مردنی یه‌کی له همدوو لایهنه‌که کاتی نمو شته‌ی په‌یمان‌که‌ی لسم‌بستراوه ساغ بیته، وه میراتگر نه‌چیتته جیگای نمو کسه کری گرت‌که بوو یا کری دهر.

پتچوانمی حه‌نه‌فی‌یه‌کان وه قاهیری‌یه‌کان و شیعسی و ثوری وله‌یسی کوری سهد.

وه همدوه‌ها په‌یمان‌که هه‌لناوه‌شیتتوه به فرۆشتنی شته به کری گراوه‌که به کری دهر یا به کسیتی ترو، وه کریار وهری نه‌گرتت نه‌گهر کری دهره‌که نه‌بوو دوای تمواو بوونی ماوه‌ی نیجاره‌که.

وه به مانمی خواره‌وه هه‌لناوه‌شیتتوه:

۱- له پر عه‌ییکی لی روبردات یا عه‌یسی کۆنی لی دهر‌کویته کاتی به دهستی کری دهره‌که‌وه بیته.

۲- لئاو چوونی نمو شته دیاری کراوه‌ی به کری گراوه وه‌ک خانوو یا وولاغی دیاری کراو.

۳- لئاو چوونی نمو شته که کری له پیناودا نهدری وه‌ک قوماشی کری لسم‌ردراو بۆ درون، چونکه ناتوانریتت نمو شته بدرتته کری گرت‌که دوای لئاو‌چوونی.

۴- تمواو بوونی نمو که‌لک و سووده‌ی په‌یمان‌که‌ی لسم‌بستراوه یا کۆتایی هاتنی کاره‌که یا کۆتایی هاتنی ماوه‌که، مه‌گهر به‌هانه‌یه‌ک هه‌بیته ری له هه‌لناوه‌شاندنوه بگرتت، وه‌ک نمو‌ی ماوه‌ی نیجاره‌ی زه‌وی کشت‌وکالی کۆتایی بیته پینش نمو‌ی ده‌غله‌که دروا‌بیته‌وه، جا ههر بوو کری‌یه‌ی که له‌م‌و‌پینش داوی‌یه‌تی نه‌یداتتی و له دهستی نه‌میته‌تتوه هه‌تا درو‌پینشی نه‌کات، با خاوه‌ن زه‌وی‌یه‌که‌ش زۆری لی بکری، بۆ نمو‌ی نمو کسه تووشی زیان نه‌بیته به هه‌لکه‌ندن‌ی ده‌غله‌که‌ی پینش پینگه‌یشتنی.

۵- وه حه‌نه‌فی‌یه‌کان و وتویانه: دروسته هه‌لناوه‌شاندنوه‌ی نیجاره به به‌هانه‌یه‌ک که په‌یدا بیته هه‌رچهند له‌لایهن خۆشیموه روو بدات، وه‌ک نمو‌ی دوکانیک بگری به کری بۆ بازرگانی کردن تیدا به‌لام ماله‌که‌ی بسوتی یا بدزرتت یا لی‌تی داگیر بکرتت یا ئیفلاس بکات، نمو بۆی هه‌یه نیجاره‌که هه‌لبوه‌شینیتتوه.

گتیرانه‌وه‌ی شته به‌کری گراوه‌که

وه هه‌رکاتیک ماوه‌ی نیجاره‌که کۆتایی هات پتیرسته شته به کری گراوه‌که بگتیرتتوه بۆ خاوه‌نی، جا نه‌گهر شتی گوتیراوه بیته نه‌بیته بدرتتوه به دهستی خاوه‌نی.

به‌لام نه‌گهر خانوو به‌ره بیته نه‌بی به چۆلی بیداتتوه به خاوه‌نی، وه نه‌گهر زه‌وی کشت وکالی بیته به‌بی نمو‌ی هه‌چی تیدا مایته نه‌یداتتوه به خاوه‌نی، مه‌گهر به‌هانه‌یه‌ک هه‌بیته وه‌ک له پینشوه باس

کرین فرۆشتن (البيع)

کرا، لئو کاتدا به دهستی یوه نهمینی همتا ده غله که دروینه نه کات همر بهو نه اندازه کری بهی که لهوه و پیتش داویه تی نهیداتی.

وه حنده لی به کان وتویانه: همرکاتیک ماوه که کۆتایی هات دهستی لهسر شته که نامینتی، به لام لهسری نی به وهک خۆی بیگرتتموه، چونکه په یمانیکه ده ستمبری (ضمان) پیتوست ناکات، کهواته پیتوست ناکات بیگرتتموه و خمرجی لی بکات.

وه ووتویانه: وه دواي کۆتایی هاتنی ماوه که وهک سپارده به که به دهستی یوه نه گمر له نار چوو بی نهوی که متمرخمی تیدا کردییت پی نابرتریت، واته ده ستمبر نی به.

بازرگانی کردن به پاره ی خه لکوه (مچاره)

(مضاربة) وه رگراوه له (الضرب في الأرض) که نهویش سه فر کردنه بۆ بازرگانی، خوی گهوه نه فرمویت: ﴿وَأَخْرُونَ يُضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ المزمّل: ۲۰. وه پیتشی نهوتری: (قراض) وه پیتشی نهوتری: (معامله) وه لیتره دا مدهست له (مضاربة) په یمانیکه له نیوان دوو لایندا ده بستری که به کیکیان پاره بهک بدا بهوی تریان بۆ نهوی بازرگانی پیتوه بکا، لهسر نهوه که قازانجه که یان به گویره ی بریاری بهینی خۆیان بهش بکمن.

هوکمه که ی:

کردنی (مضاربة) به نیجماعی هه موو زانایان دروسته.

پیتغمه بر سید بازرگانی کردوه بۆ خدیجه خوی لی رازی بیت به مالتی خۆی و پیتوهی چوه بۆ شام پیتش نهوی بیتته پیتغمه بر، وه له سرده می نه فامی دا کاری پی کراوه، وه کاتی نیسلام هات بریاری مانهوی دا.

نیپنوحه جهر فرمویته: نهوی نیمه ته نکیدی نه که یان نهویه که (مچاره) سابت بووه له سرده می پیتغمه بردا، سید وه پیتغمه بر سید خۆی ناگای لی بووه و هینشتویته یوه، نه گمر وان بهوایه همرگیز دروست نه نه بوو.

وه نه گرتنهوه که عبدالله و عبیدالله دوو کوری عومری کوری (خطاب) خویان لی رازی بیت له گمّل نهو سوپایدا بوون که به رهو عیراق کشا بوو، کاتی گپرانوه به لای فرمانبرتری عومردا سید تپهرین که نهویش نهو موسای نه شعری بوو، نه میری به صره بوو به خیره اتنی کردن و وتی: نه گمر بتوانم به کاریک سوورنکاتن پی بگه یه نم نم کرد.

کربن و فرشتن (البيع)

له پاشاندا ووتی: نمتوانم سامان و مالی خوامان لایه نهموی بینیرم بۆ گهوری موسولمانان عومر رضی الله عنه نعتان دهسی که لوبه لی پی بکرن له عیراق وله مدینه بیفرۆشنهوه سرمایه که بدهنوه به گهوری موسولمانان وقازانجه که بۆ خۆتان، نوانیش ووتیان: حمزئه کهین، نعویش ماله کهی دا به همدووکیان و نامیده کی نوسی بۆ عومر رضی الله عنه که ماله که بیان لی وهرگرت، جا کاتی گهیشتنه مدینه که لوبه له که بیان فرۆشت وقازانجیان کرد.

عومر رضی الله عنه فرموی: نایا سلفی به هه موو سپاکه داره وهك به ئیوهی داوه؟

وتیان: نه، عومر رضی الله عنه فرموی: لبعبر نوهی کوری گهوری موسولمانان بوون بۆیه سلفی داونی، سرمایه که وقازانجه کهم بدهنوه.

عبدالله قسی نه کرد به لام عبیدالله ووتی: ئهی گهوری موسولمانان نه گهر سرمایه که لعاو بچوایه ئیمه نهمان بژارد، ووتی: همرته بی سرمایه وقازانجه که بگیننوه، عبدالله همر دهنگی نه کرد. به لام عبیدالله قسه کهی دووباره کردهوه، پیارتک له کۆره که دابوو ووتی: ئهی گهوری موسولمانان نه گهر وهك موچاره بی لی بکهیت قازانجه که بیان له گه لدا بش بکهی باشتر نییه؟ عومر رضی الله عنه رازی بوو سرمایه و نیوهی قازانجه کهی لی سندن ئیتر عبدالله وعبیدالله نیوهی قازانجه که بیان وهرگرت.

هیکمتهی (مضاریه):

ئیسلام دایناوه و رهوای کردوه بۆ کار ناسانی خه لک، چونکه کسی را هدیه مالی هدیو به لام توانای به کار هیتانی نییه، وه ههروه ها کهسانیک همن مالیان نییه، به لام توانای کارکردنیان هدیه، جا یاسادانمیری ئیسلام نهم مامه لهیمی داناوه بۆ ئهوهی له یه کتر سوود وهریگرن.

جا خاوهن سامان هدیه به پسرۆری بازرگانه که قازانج نه کات، و بازرگانه کهش سوود له ماله که وهرته گرت، بهم کارهش هاوکاری نیوان مال و کار دیتهدی.

وه خوای گهوره پهیمانه کانی دانهاره ئیللا بۆ بعدی هیتانی بهرژه وهدی ولابردنی پتوستی نهییت.

پایه کانی:

پایه کانی دان و وهرگرتنه (الإيجاب والقبول) که له کهسینکهوه به دی ییت توانای پهیمان بهستنیان ههییت. وه زاراهوی دانراو معرج نییه تیدا، به لکو پهیمانه که به همرچی زاراهویه که مانای بازرگانی کردنی ههییت تهاو نهییت، چونکه گرینگ له پهیمانه کاندای مههست و واتایه، نهک زاراه و دارشتن.

مدرجه‌کافی:

ثمنی نم مهرجانه‌ی خواره‌وه له مواره‌به‌دا هه‌بن:

۱- ثمنی سرمایه‌که نه‌قد بیت، چونکه نه‌گهر زتری به‌کار نه‌هیتراو بوو یا خشل یا شتی بازرگانی دروست نی‌به. (ابن منذر) فهرموه‌تی: هه‌موو نه‌وانه‌ی زانیاری شهرعی مان لی وه‌رگرتون کۆن له‌سهر نه‌وه که دروست نی‌به پیاو قهرزیک که له‌سهر که‌سینک هه‌یه‌تی بیکاته (مضاربه) و قازانج به‌شهریکایه‌تی. ته‌واوبوو.

۲- ثمنی سرمایه‌که دیاری کراو بیت بۆ نه‌وه‌ی سرمایه‌که له قازانجه‌که جیا بکرتته‌وه به‌گویره‌ی ری کهورنی هه‌ردوولا.

۳- ثمنی ریژه‌ی قازانجه‌که له نیتوان (عامل) بکه‌رو خاوه‌ن ماله‌که‌دا دیاری کراو بیت، وه‌ک سه‌یه‌ک ونیوه وچوار یه‌ک، چونکه پیغمه‌بهر ﷺ مامه‌له‌ی له‌گه‌ل خه‌لکی خه‌یه‌به‌ردا گه‌ردوه که زه‌وی‌یه‌کافی به‌جینن به‌نیوه‌ی نه‌وه‌ی به‌ره‌م دی ته‌یاندا^(۱).

وه نیه‌نومونذیر فهرموه‌تی: نه‌وانه‌ی زانیاریان لی‌وه فیتر بووین هه‌موو له‌سهر پوچه‌ل کردنه‌وه‌ی نه‌و موچاره‌به‌یه کۆن که نه‌گهر یه‌کینکیان یا هه‌ردوو لایان پارهی مه‌علوم بۆ خۆی دابنیت.

وه هۆی نه‌و پوچه‌ل بوونه‌وه‌ش نه‌وه‌یه نه‌گهر به‌مه‌رج دانرا یه‌کینکیان نه‌ندازه‌یه‌کی دیاری کراو بۆ خۆی دابنیت، نه‌وه جاری وا نه‌بیت قازانجه‌که هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی نه‌و نه‌ندازه‌یه، نیتر نه‌وه‌یان که مه‌رجه‌که‌ی داناوه به‌شه‌که نه‌بات ونه‌وی تریان هیه‌چی ده‌ست ناکه‌وت، وه نه‌مه‌ش پیچه‌وانه‌ی مه‌به‌سته له په‌یمانی (مضاربه) که مه‌به‌ست لی‌ی سوود وه‌رگرتنی هه‌ردوو لایه.

۴- ثمنی بازرگانی کردنه‌که (مطلق) ره‌ها بیت، وه خاوه‌ن سرمایه‌که‌برای بازرگان نه‌به‌سته‌یتته‌وه به‌وه‌وه که نه‌بیت به‌جیت بۆ نه‌و شاره‌ی خۆی بۆی دیاری نه‌کات، یا نه‌و که‌له‌به‌له به‌ینیت که خۆی دیاری کردوه، یا له وه‌رزتکه‌دا بازرگانی‌یه‌که‌ی بکات وله‌وه‌رزتکی ترده نه‌یکات، یا له‌گه‌ل که‌سینکی دیاری کراو‌دا نه‌بیت مامه‌له نه‌کات و ورنه‌ی نه‌و شتانه.

چونکه به‌مه‌رج گرتنی به‌سته‌نه‌وه زۆر له مه‌به‌ستی په‌یمانده‌که له ده‌ست نه‌دات، -که نه‌وش قازانجه‌- که‌واته نابن به‌سته‌نه‌وه بکری به‌مه‌رج، نه‌گینا (مضاربه) که فاسید نه‌بیت. نه‌وه‌ش مه‌زه‌به‌ی مالیک وشافیعی‌یه.

(۱) ته‌خریعی نم هه‌دیسه باس کراوه.

کربن و فرشتن (البيع)

به‌نام ثبوحه‌نیفه و نه‌حمد نمو مرجه‌یان دانناوه و فرمویانه: (مضاربه) وهك چون به ره‌هایی دروسته به به‌ستراوه‌بیش هم دروسته.

جا له شتوهی به‌ستنوه (مقید) دا دروست نیه کابرای بازرگان لمو مرجانه تیپیریت، نه‌گمر تیپیری زامن و ده‌سته‌بهره.

نه‌گپرنوه له حکیمی کورپی حیزاموه که: نه‌گمر مائی بدایه به کسیتک بازرگانی پتوه بکات نم مرجانهی بژدا نمنا:

نابیت ماله‌کمی بدریت به ناژن، وه له ده‌ریاوه نه‌گرتزرتنوه، وه له شوتنیکدا داینمیت که لافاوی همیت، نه‌گمر نموت کرد نه‌بی هرچی به سمرماله‌که‌مدا هات ده‌سته‌بهر بیت.

وه له (مضاربه) دا دیاری کردنی ماوه‌کمی مرج نیه تیریدا، چونکه په‌یمانیکدی دروسته تمواتریت هله‌وشیتنوه هم کاتیک بیت، وه مرجی نموی تیندا نیه که له نیوان موسولمان و موسولماندا بیت، به‌لکو دروسته له نیوان موسولمان و زیمی دا بیت.

نموکسی که پاره‌که به (مضاربه) وه‌نه‌گرتت نمینه:

همرکاتیک په‌یمانی (مضاربه) که تمواو بوو، وه کابرای بازرگان ماله‌کمی وه‌رگرت لسمرمایمدار وهك سپارده‌یک وایه له ده‌ستیا، ده‌سته‌بهر نیه مه‌گمر زیاده‌ره‌وی بکات تیریدا، جا نه‌گمر ماله‌که لمانا چوو بی نموی زیاده‌ره‌وی تیندا کردیتت هیچی نایمته سمر، وه قسمش قسمی نموه له‌گمل سوتند خواردندا کاتیک بلیت: ماله‌که لمانا چوو، چونکه نسلی نم کاره خه‌یانعت نه‌کردنه.

بازرگانه‌که نمو ماله‌ی وه‌ری گرتنوه بیداتنوه به کسینکی تر:

بژ بازرگانه‌که نیه نمو ماله‌ی وه‌ری گرتنوه بیداتنوه به کسینکی تر بازرگانی پتوه بکات نه‌گمر نموی کرد به زیاده‌ره‌وی دائنریت.

له کتیبی (بداية المجتهد) دا هاتنوه: زانا بنابویانگه‌کانی وولتانی نیسلام جیاوازی‌یان نیه که نه‌گمر کابرای بازرگانی کمر نمو ماله‌ی وه‌ری گرتنوه بژ بازرگانی بیدات به کسینکی تر به قازانج به هاوبه‌شی خوی ده‌سته‌بهره نه‌گمر تووشی زبان بوو، به‌نام نه‌گمر قازانجی کرد نموه لسمر مرجه‌که‌یمتی، پاشان بژ نمو کسه نمیتت که مرجه‌کمی به‌جی هیتناوه لسمر نموی که پهی داوه، جا به‌شه‌کمی لموه نعداتی که ماوه‌نوه له ماله‌که.

نهفهقهی ئهوکسمی (مضاربة) وه ره نه گرت:

نهفهقهی کابرای (مضارب) له مائی خۆی ئه بێت مادام جی نشین بوو، وه ههروه ها نه گهر سه فهریشی کرد بۆ بازرگانی، چونکه جاری وا ئه بێت نه فهقه که ی ئه مهنده ی قازانجه که یه جا ئه م هه موی ته بات و کابرای سه رمایه داریش قازانجی بۆ نامینیتته وه، وه له بهر ئه وه ی به شی خۆی له قازانجه که بۆ دانراوه به مه رج ئیتر له وه زیاتر مافی شتی تری نی یه.

به ئام نه گهر خاوه نی ماله که ری ی دا به بازرگانی که ره که نه فهقه ی خۆی له سه ر ماله که بێت کاتی سه فهره که ی، یا عاده ت به م شیه یه بوو، ئه م کاته دروسته نه فهقه ی خۆی له م ماله هه لگرت.

وه ئیمامی مالیک رای وایه بۆ کابرای (مضارب) هه یه له مائی بازرگانی به که سه ره ف به کات هه ر کاتیک ماله که ئه مهنده زۆر بوو که به شی سه ره ف کردنی شی نه کرد.

هه لته وه شانده موه ی (مضاربة) :

کاری بازرگانی ها وه به ش به مانه ی خاواره وه هه لته وه شیه موه:

۱- یه کی له مه رجه کانی سه حیح بوون نه مین:

نه گهر مه رجیک له مه رجه دروسته کان نه ما، وه کابراش ماله که ی وه ره گرتبوو بازرگانی بیه نه کرد له م شیه یه دا مافی کری وه ره گرتنی هه یه ئه مهنده ی ئه م که سانه وه ری نه گرن که وه ک ئه م ئیش نه کن، چونکه ئه م کار کردنه ی به ری دانی خاوه ن ماله بووه و مافی کری وه ره گرتنی هه یه.

وه هه رچی قازانجیک کردبوو بۆ خاوه ن ماله که یه و هه رچی زیانیکی کردبوو هه ر له سه ر ئه وه، چونکه بازرگانه که ته نها کری گرتیه یه، وه کری گرتش (چامن) ده سه بهر نی یه مه گهر له کاتی زیاده ره ویدا نه بێت.

۲- (مضارب) زیاده ره و ی به کات یا که مه تر خه می به کات له پاراستنی ماله که دا، یا کاریک به کات بیه چوانه ی مه به ستی په یمانه که بێت. په یمانی بازرگانی به که له م شیه یه دا پوچهل ئه مینته وه، وه ده سه بهره نه گهر ماله که له ناو چوو چونکه ئه م بووه ته هۆی له ناو چوونی.

۳- کابرای (مضارب) به ریت یا خاوه ن ماله که نه گهر هه ر کامیتکیان به رن کاره که هه لته وه شیه موه.

ته سه روونی (مضارب) دوا ی مه رده ی خاوه ن ماله که:

کاتی خاوه ن سه رمایه مه رده په یمانه که هه لته وه شیه موه، وه هه ر کاتیکیش په یمانه که هه لته وه شیه موه (مضارب) ه که مافی ته سه رو ف کردنی نی یه له م ماله دا، جا نه گهر کاری پی کرد دوا ی ئه وه ی به

کربن و فرشتن (البيع)

مردنی خاونه‌کمی زانی وه بی‌پرسی میراتگره‌کانی نوه داگیرکهره، وه هرچی لغاو چوو نمبی بیژمیریت.

وه ته‌گمر قازانجی کرد بۆ همدوولا نمبیت، نیسنوته‌یمی‌ره فرموه‌متی: وه گموره موسولمانان عومدری کوری (خطاب) ﷺ بموه کاری کرد له‌گمَن همدوو کوره‌که‌یدا کاتی ماله‌که‌یان له (بیت المال) وه‌رگرتبوو بازرگانیان پیوه کرد که مافیان به سریموه نمبوو جا بۆی کردن به مالی بازرگانی.

وه ته‌گمر په‌یمان‌که هه‌له‌شایموه و سرمایه‌که که‌لوپهل بوو، نوه بۆ همدوولایان هه‌یه بیفرۆشن یا بهشی بکنن چونکه مافی همدوولایانه.

وه ته‌گمر (مضارب) رازی بوو به فرۆشتنی به‌لام خاوهن سرمایه رازی نمبوو، زۆری لی ته‌کری بۆ فرۆشتن، چونکه کرینکاره‌که مافی هه‌یه له قازانجه‌که‌یدا، وه ناتوانیت به‌دهستی بینیت هه‌تا ماله‌که نه‌فرۆشیت، نه‌وش مزه‌مبی شافیعی‌به‌کان و حه‌نبه‌لی‌به‌کانه.

مه‌رجه خاوهن مال ئاماده بیت کاتی بهش کردنی:

نیسنوروشد فرموه‌متی: زانیانی هه‌موو وولاتانی نیسلام له‌سهر نوه کۆن که دروست نیه بۆ کاربه‌رتوه‌به‌ره‌که بهشی خۆی له قازانجه‌که هه‌لبگرت هه‌تا خاوهن سرمایه‌که ئاماده نمبیت، وه ئاماده بوونی خاوهن پاره‌که مه‌رجه بۆ دابش کردنی و بۆ نه‌وی بهشی کاربه‌رتوه‌به‌ره‌که بدرت وه تنها نوه بهس نیه که (مضارب) شایهت بگری بۆ بهش کردنی.

(هواله)

(حواله) له (تحویل) وه وه‌رگیراوه که به مانای گواستنوه‌یه.

وه لیته‌دا مه‌بهست له حواله نوه‌یه نو قهرزه‌ی له نه‌ستۆی قهرزداردا هه‌یه بگوته‌رتنوه و بخرته سه‌ر که‌سینکی تر.

وه نمبی له‌وکاتدا هه‌ر سی لایهنه‌که ئاماده بن نه‌وش: قهرزدار و قهرزده‌ر و نو که‌سه‌یه که قهرزه‌که له جیاتی قهرزداره‌که نه‌داتوه.

وه حواله‌ش یه‌کینه‌که له‌و کارانه‌ی که پیوستی به (إيجاب و قبول) نیه، وه به هه‌موو شتوه‌یه‌که دروسته که به‌لگه بیت له‌سهری، وه‌ک نه‌وی بلیت: حواله‌م کردیت یا قهرزه‌که‌تم خسته سه‌ر فلانه‌که‌س، و نو جو‌رانه.

رهوابونی:

نیسلام حواله‌ی داناوه و ری ی پی داوه لمبر نموی خدک پیوستی بوکاره هدییه.
بوخاری وموسلیم له نه‌بوهوره‌یپره نه‌گیت‌نموه که پیغمبر ﷺ فرموده‌تی: (مطل الغني ظلم،
وإذا أتبع أحدكم علي مليء فليتبِع)^(۱).

واته: قمرز کورتی ده‌ولمه‌ند ستمکاری‌یه، وه نه‌گمر که‌سیتک قمرزه‌کی حواله‌ی ده‌ولمه‌ندیک
کرایموه با بچیت لمو ده‌ولمه‌نده وه‌ریگرتت.

لم فرموده‌ی‌ده‌ی پیغمبر ﷺ فرمانی داوه به‌ خاوه‌ن قمرز نه‌گمر قمرزدار قمرزه‌کی به‌رو روی
ده‌ولمه‌ندیک کرده‌وه با قبولی بکات، وه نمو که‌سی قمرزه‌کی به‌رو روکراوه‌تموه با قمرزه‌که له
جیاتی قمرزداره‌که بداتموه.

تایا نمو فرمانه بۆ (استحباب) پسه‌ندی‌یه یا واجبه؟ :

زۆر له‌ حنبه‌لی‌یه‌کان وئیب‌نوجمریر وئیب‌وئیمور و ظاهری‌یه‌کان بۆ نموه چون که پیوسته لسه‌ر
خاوه‌ن قمرز نمو نیحاله‌یه قبول بکات که نیحاله‌ی ده‌ولمه‌ندیک کراوه به‌پیتی نمو فرمانه.

وه جمعاوه‌ری زانایان فرمویانه: نمو فرمانه بۆ پسه‌ندی‌یه.

مهرجی دروستی حواله:

بۆ دروستی حواله نم مهرجانه پیوسته.

۱- پازی بوونی حواله‌کمر و حواله‌ کراو نه‌ک حواله لسه‌ر کراو به‌پیتی حدیسه‌کی پیتشوو،
چونکه پیغمبر ﷺ هر نمو دووانی باس کرده‌وه، وه لمبر نموی حواله‌کمر بۆی هدییه قمرزه‌که
بداتموه که لسه‌ری‌تی له‌ هدرلایه‌کموه بییوی، وه لمبر نموی حواله‌کراویش مافه‌کی له‌ نسته‌وی
حواله‌کمر دایمو ناگوت‌زرتتموه بۆ که‌سیکی تر به‌ ره‌زامه‌ندی خۆی نه‌ییت.

وه وتراوه: بۆیه پازی بوونی حواله لسه‌ر کراو مهرج نی‌یه، چونکه پیوسته لسه‌ری قبولی بکات
به‌پیتی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که فرموده‌تی: نه‌گمر که‌سیکتان به‌رو روی ده‌ولمه‌ندیک
کرایموه با قمرزه‌کی لمو ده‌ولمه‌نده وه‌ریگرتتموه، چونکه نمو تمنها نه‌ونده‌ی بۆ هدییه مافی خۆی
ده‌ست بکویتتموه له‌ قمرزداره‌کموه بییت یا له‌ که‌سیکموه که جینگای نموی گرتیتتموه.

(۱) البخاری (۲۲۸۸) ومسلم (۱۵۶۴).

کربن و فرشتن (البيع)

وه رازی نه بونی حمواله لسمرکراو بویه مخرج نیه لیره دا، چونکه پیغمبر ﷺ له فرموده کدا باسی نه کردوه.

وه چونکه قمرزدار حمواله لسمر کراوه کمی له جینگی خوی داناوه که مافه کمی بداتموه، کمواته رازی بونی نمو کسی مافه کمی لسمره پیوست نیه.

وه لای حنه فییه کان و (اصطخري) له شافعی به کان رازی بونی نمو لایمنش موجه.

۲- نمبی همدوو مافه که له جنس و چندیمتی و ماوه چاکیتی و خراپیتی دا وهک یک بن، کمواته نمو حمواله کردنه دروست نیه نه گمر قمرزه که زتر بیت و حمواله کرایتتوه که زیو له جیاتی وه ریگرت.

وه همدوه ها نه گمر قمرزه که حازر بوو، وه نمو نیحالی کرد به مونه ججه لی وه ری بگرتتوه یا به پیچموانموه.

وه همدوه ها حمواله که دروست نیه نه گمر مافه کان همدووکیان جیاوازیان همدوو له پوی چاکتی و خراپی یوه، یا به کیتکیان زوتر بیت لهوی تریان.

۳- نمبی قمرزه که جینگی بوو بیت، چونکه نه گمر حموالی کاریده ستیک کرابووه که هیشتا مانگانه کمی وه نه گرتبوو نمو حمواله یه دروست نیه.

۴- نمبی هر دو مافه که دیارین.

تایا قمرزه که له کۆل حمواله کمر نه کموی بوو حمواله کردنه؟ :

نه گمر حمواله که دروست بوو له کۆلی نه کموتت، جا نه گمر نمو کسی قمرزه کمی بوو سمر حمواله کراوه نیفلاسی کرد یا دانی نفنا به حمواله کدا یا مرد، نمو قمرزداره که هیچ ناداتموه به خاوهن قمرزه که.

نعمه بۆچوونی جهماره ری زانایانه.

به نام مالیکی به کان و تویانه: مه گمر قمرزدار فیتلی له خاوهن قمرز کردیتت بهرو روی کسیکی کردیتتوه که دهست کورت و نمدار بیت.

مالیک له (الموطأ) دا فرموده تی: نم کاره لای نیمه نمویه نه گمر پیاریکی قمرزدار خاوهن قمرزه کمی بهرو پوی کابرایک کرده بوو نموی قمرزه کمی بداتموه، نه گمر نمو پیاره نیفلاسی کرد یا مرد و قمرزه کمی نمداره و نمونده ی له پاش خوی به جی نه هیشتا که بدرتتوه له جیاتی قمرزداره که،

کربن فروشتن (البيع)

نمونه قمرزداره که هیچی لیسر نامیتنی، وه حواله کراو بۆی نیه بگمپرتنمه سر نمو. وه فرمویتنی: نممه شتیکه لای نیمه جیاوازیمان نیه لیسری.

وه نمبوحنیفه و شورهیح وعوسمانی بمتتی و کساننی تر فرمویانه: نهگمر نمو کسهی قمرزه کهی بهرو روکراوه تموه مرد یا نیفلاسی کرد یا دانی پیندا نمنا، نموه نهگمپرتنمه سر قمرزداریه کم وقمرزه کهی لمو دهستینیتنمه.

هدلگرتنمه (الشفعة)

پیناسه کهی:

شوفعه لای عمره ب همر بووه و زانراوه.

وه پیای سمرده می نه فامی نهگمر بیویستایه خانوو یا باخیک بفروشیت دراوسی به کهی یا هاوبشه کهی یا هاوری کهی نه هات داوی لی نه کرد که خوی هه لی نهگرتنمه، نموش نمو کسهی له ههمو کس به له پیشتر داتنا ونهیدا به نمو، جا نمو کاره نار نراوه به (شفعة)، وه داواکمره کمش ناونراوه به (شفیع)

وه له شعر عدا مه بهست له شوفعه: بوون به خاوه نی نمو شتهیه که شوفعهی تیاکراوه به زور له جیاتی کریار بهو نرخنی که نمو داویتهی و بهوی لی خیر کردوه، واته نمو ماله له کریار نه سندریتنمه و دهیدن بهو کسهی که مافی هدلگرتنمه ی هیده.

رهوا بوونی :

هدلگرتنمه سابه به سوننهت، وه موسولمانان ریک کمتون لیسر نموه که رهوایه به پیتهی شعرع. بوخاری نهگپرتنمه له جابیری کوری عبدالله وه که پیغمبر ﷺ هدلگرتنمه ی داناره لمو شته هاوبه شیانهدا که بمش نه کراون، به لام نهگمر بمش کران وسنووری بز جیا کرایهوه و رنگه ی بز دانرا، نیتر هدلگرتنمه ی به سمره نامیتنی له لایمن هاوبشه کهه^(۱).

(۱) أحمد (۳/۲۹۶ و ۳۹۹) والبخاری (۲۲۷۳ و ۲۲۵۷) وأبو داود (۳۵۱۴) والترمذی (۱۳۷۰) وابن ماجه (۲۴۹۹).

حیکمتی رهوا بوونی :

نیسلام شوفعی داناره بۆ دوور خستنموی زبان وناکۆکی لمنیوان خه لکدا، چونکه مانی بوونه خاوهنی هاوبه شه که بۆ شته فرۆشراوه که که بینگانه یه که کربویمتی نمو زیانامی لی دوور نه خاتمه که لموانه یه له یه کینکی بینگانموره روبدات کاتی کوتوپر نه یته خاوهنی نمو شته. شافیعی نموی هه لپژاردوه که: نمو زیانه زیانی مسره فی بمش کردنه وشتی تازه لی دروست کردنی بهتی.

وه وتراوه: زیانی خرابی هاوبه شی به.

شوفعه بۆ زیمیش هه یه:

وهک چۆن هه لگرتنموره بۆ موسولمان سابه بۆ زیمیش سابه لای جهماوره ی زانایانی نیسلام.

وه نه حمد و حسن وشیعی فرمویانه: بۆ زیمی سابت نریه به پی پی نموی (دارقطنی) له نه نسوه گپراوه تی بهوه که پیغمبر ﷺ فرمویتی: (لاشفعة لئصرانی)^(۱). واته: واته شوفعه بۆ گاور نریه.

پرس کردن به شریک له فرۆشتندا:

وه پیوسته لسه شریک پرس به شریکه که ی بکات پیش فرۆشتنی به شه که ی خۆی. نه گهر فرۆشتی وپرسی پی نه کردبوو نمو شریکه ی شایسته تره بۆ نمو شته.

وه نه گهر وپرسی پی کرد بۆ فرۆشته که ی ووتی: من پیوستیم پی نریه، نیت که فرۆشرا بۆی نریه داوای بکات، نموش به پی پی حوکی پیغمبره، ﷺ که به ره لهستی نریه له هیچ رو به که وه.

۱- موسلیم له جابیره وه نه گپرتنموره فرمویتی: پیغمبر ﷺ هه لگرتنموی داناره له هممو نمو شته هاوبه شی باندا که بمش نه کرا بوون: خانوو به ره بیت یا باغ و بیستان. وه دروست نریه بۆ هاوبه شه به شه که ی خۆی بفرۆشیتنموره هتا پرس نه کات به هاوبه شه که ی، جا نمو هاوبه شه نارزووی لی بیت هه لی نه گرتنموره نارزووی لی بیت وازی لی نه یته، به نام نه گهر فرۆشتی وپرسی پی نه کردبوو نمو له هممو کس له پیشته بۆی^(۲).

(۱) البیهقی (۱۰۸/۶) وجمع الزوائد (۱۹۵/۴).

(۲) مسلم (۱۳۳/۱۶۰۸) و أبوداود (۳۵۱۳) والنسائی (۳۲۰/۷).

کربن فروشتن (البيع)

۲- وه له جابیره وه که فرمویته: پیغمبر ﷺ فرمویته: (من كان له شرك في غل أو ربة فليس له أن يبيع حتى يؤذن شريكه، فإن رضي أخذ وإن كره ترك) (رواه يحيى بن آدم عن زهير عن أبي الزبير، وإسناده على شرط مسلم^(۱)).

واته: هرکس له خورمادا یا له خانوردا هاوبهشی هببوو بۆی نیه بهشهکی خۆی بفروشتیه وهتا هتا پرس به هاوبهشهکی نهکات، جا نهگمر رازی بوو ههلی نهگرتیه، وه نهگمر نهیویست وازی لی دینی.

نیبوو حزم فرمویته: رها نیه بۆ کسێک هاوبهشی ههیت بهشهکی خۆی بفروشتیه وهتا به هاوبهشهکی یا هاوبهشهکانی نهلیت. جا نهگمر هاوبهشهکه ریستی بهو نرخه خهلیک پیی دابوو نو هاوبهشه لهپنشته بۆی، بهلام نهگمر نهیویست مافی نهفوتی، نیت بۆی نیه داوای بکات به هرکسی فروشتهوه.

بهلام نهگمر به هاوبهشهکی نهوت بوو وهک باسمان کرد هتا فروشتی به کسێکی تر نو کاته هاوبهشهکی نارهزوی خۆیهتی یا ری نهدات بهو فروشته یا پوچهلی نهکاتوه و خۆی نو بهشه ههلهگرتیه بۆ خۆی بهو نرخه فروشتیوی.

وه نیبوو قهیم فرمویته: پیغمبر ﷺ بهو شیویه حوکی کردوه له ههلهگرتیهوه، وه له هیچ روهکهوه پنجهوانی نیه، وه هر ئهوش راست و برابه. وه ههلی له زانایان لهوانه شافیعی بهکان بۆ نهوه چون که نم فرمانه لسهر پهسندی دائنریت.

نیمامی نهوهی فرمویته: نو فرمانه لسهر پهسندی دائنریت لای هاوهلهکانمان که نییت پرس به هاوبهشهکه بکرت، وه کهراهتی هیه فروشتنی پینش ناگادارکردنی، بهلام حرام نیه.

فیل کردن بۆ لاهردنی شوفعه :

دروست نیه فیل بکرت بۆ نهوهی هاوبهش مافی ههلهگرتیهوی نمینی، چونکه نو کاره بهتال کردنهوی مافی موسلمانن تیدا. بهپی نهوهی له نهبوهورهیره به مرفوعی گپراوتهوه: (لا ترتكبوا ما ارتكب اليهود، فتستحلوا حرام الله بأدنى الحيل).

واته: نو تارانه مهکن که جولهکه نهکات، جا نو شتانهی خوا حرامی کردوه به فیلکی بچوک ههلالی بکن^(۲).

(۱) مسلم (۱۶۰۸) وأحمد (۳/۳۱۲).

(۲) إرواء الغلیل (۵/۳۷۵).

نعمه مزههبي مالیک و نهحمده.

وه نهبوحنیفه وشافیعی رایان وایه که دروسته بز نمو کاره فیتل بکرتت. وه فیتل کردن بز لابردنی هدلگرتنموه وهک نموه که هندی له مولکهکه بیهخشرتت بهوکسهی نهیوتت بهشکهی خوی پی بفرؤشیتنموه، جا بهوکاره نهیته شمربکی، پاشان نموهی که دهیوی پی دهفرؤشیتنموه یان پی دهدهخشی.

مدرجه کانی شوفعه :

بز هدلگرتنموه نم مدرجانی خوارهوه پیوسته:

یهکم: نمبی نمو شتی داوای هدلگرتنموهی نهکرتت عهقار بیت وهک زوی و خانوو، وه نمو شتانی لهو شینان وهک دیوار و دهرگا و رهفه و داری سر دیوار، وه هممو نمو شتانی نهچنه نار نمو شتانهوه که نهفرؤشری. بهپی نموهی جایر فرمویتتی: پیغمبر ﷺ هدلگرتنموهی داناره له هممو نمو شتانهوا که هاربهشن و بهش نهکراون خانوو بیت یا باغ و بیستان.

نعمش مزههبي جمارهوی زانایانه.

وه خهلکی مدکه و ظاهیری بهکان پیچوانی نمون، وه همروها ربوایتیک له نهحمدهوه، وه ووتویانه: هدلگرتنموه له هممو شتیکدا نهییت، چونکه نمو زبانی دروست نهییت بز هاربهشکهی له خانوو و زهویدا، بز هاربهشی شتی گرتزراوش دروست نهییت، وه بهپی نموهی جایر فرمویتتی: پیغمبر ﷺ هدلگرتنموهی له هممو شتیکدا داناره. نیبنوقیم فرمویتتی: گتیرهوه کانی نم فرمووده جی باورن. و بهپی حدیسی نیبنو عبباس که پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) فرمویتتی: (الشفعة فی کل شیء) ^(۱) وه پیاره کانی سیقن،

بهلام عیللهتی نیرسالیان دارهته پال. وه طهحای شایهتیک بز دههیتاره له حدیسی جایروه به نیسنادیک که خراب نییه، وه نیبنوحزم پالپشتی نموه نهکات و دهلیت: شوفعه پیوسته له هممو بهشیک هاربهشی فرؤشراودا که بهش نهکرایت له نیوان دووان و بهروژوور، وه له هممو شتیک لهو شتانهوا که بهش ناکرتن یا بهش نهکرتن له زوی یا درهخت، یهک دانه یا زرتتر، بهنده یا جاریه، یا شمیتیر، یا خاردهمنی، یا ناژول، یا له هممو نهوشتانهوا که نهفرؤشرتت.

دووم: نمبی نموهی بهشکه هدلهگرتنموه هاربهش بیت لهو شتهوا، وه نمبی هاربهشی بهکه پیش فرؤشتن بیت، وه بهشی کسبان دیاری نهکرایتت بهلکو هاربهشی بهکه به تیکهلی بیت.

(۱) البیهقی (۶/۱۰۹).

کربن فروشتن (البيع)

له جابرهوه ﷺ که فدرمویهتی: (پینغمبهر ﷺ حوکمی به شوفعه کردوه بز همموو نمو شتانهی هاوبهشیان تیندایه و بهش نهکراون، جا نهگمر سنوربان بز دانا و ریگایان لعناودا دروست کرد نیر ههلگرتنموه نامینی). هر پینجهکه گیتراوانتموه^(۱).

واته: ههلگرتنموه سابتله همموو شتیکی هاوبهشی تیکهکدا که بتوانریت دابمش بکرت، بهلام نهگمر بمش کراو نیوان دهرکوت وریگایان بز کیتشا له نیوانیاندا نیر ههلگرتنموه تیندا نامینی.

وه نهگمر ههلگرتنموه چسپاییت بز شدریک بز نمو شتانهش نهچسپی که دابمش نهکرتن، وه زور له هاوبهشهکه نهکری بمشی بکات به مهرجیک کهلک لهو بهشه وریگیر یت بمو شیویهی که له پیتش بهش کردندا لیوی وهرنهگیرت.

وه لهبهرنموه شوفعه ناچسپیت له شتیکدا که نهگمر بمش کرا کهلکی نمینی.

له (المنهاج) دا فدرمویهتی: همموو نمو شتانهی نهگمر بمش کران کهلکیان نمینی، وهک گومار و ناش، نمو ههلگرتنموه تیندا نیره لسمه راستین را.

وه مالیک له نینوشیهاپوه له نهبی سهلهمی کوری عبدالرحمن وسعیدی کوری موسهیبوه نهگیتنموه که پینغمبهر ﷺ ههلگرتنموه داناره لهو شته هاوبهشیاندا که بمش نهکراون لهنیوان هاوبهشهکاندا، جا نهگمر سنور لهنیوانیاندا دانرا شوفعهی تیندا نیره^(۲).

وه نممش مزههبی علی و عویمان و عوممر سعیدی کوری موسهیب و سولهیمانی کوری یسار و عوممری کوری عبدالعزیز و رهیبعه و مالیک و شافعی و نموزاعی و نهحمد و نيسحاق و عبیدالله ی کوری حهسن و نیمامی بهکانه.

له (شرح السنه) دا فدرمویهتی: زانایان همموو ریک کتوتون لسمه چسپانی ههلگرتنموه بز هاوبهش له چوارهکی هاوبهشی بهکدا نهگمر بهکی له هاوبهشهکان بهشهکی خوی فروشتهوه پیتش دابمش کردنی، وه هاوبهشهکانی تریش بزبان ههیه ههلی بگرنموه بمو نرخهی که پینی فروشراوه.

وه نهگمر به کهلوپهل فروشرا بوو نمو به نرخهی نمو شتانه ههلی نهگرنموه. تمواوبوو. بهلام دراوسی لای نموانه مافی ههلگرتنموه نیره.

(۱) تخریجهکی باس کراوه.

(۲) مالک فی الموطأ (۲/۷۱۳).

کربن و فرشتن (البیع)

وه حمنه فی بیه کان به بیچموانی نمموره ووتویانه: شوفعه پله پله یه، سابتة بۆ شو هاوبهشی ماله که بیان بهش نه کردوه یه کم جار، لهپاشاندا بۆ هاوبهشیک که بهشی خوی ههلگرتوتتوره، بهلام هاوبهشی به که بیان ماره له رنگاوباندا. لهپاشاندا بۆ دراوسی مال به مالتوره.

وه له زانایان ههیه که لهم کاره دا رای ناوهندی ههیه نموش ههلگرتنوهی سابت کردوه کاتی هاوبهش بوون له مافیک له مافهکانی مولکدا وهک رنگا وئاو شو شتانه، وه ههلگرتنوهی لابردوه لسه هممو شو مولکانی که به رنگا جیا کراونهوه به شتویهک هاوبهشی نمیتنی لهنیوان خاوه نهکانیاندا. وه بهلگهشیان بۆ نموه نمویه که خاوهن سونهکهکان به نیسنادیکی صحیح گیتراویانهتموه له جابیرهوه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (المار أحق بشفعة جاره، ينتظر بها وإن كان غائباً إذا كان طریقهما واحداً)^(۱).

واته: دراوسی له هممو کس زیاتر مافی ههلگرتنوهی شتی دراوسی ههیه، نهگه لو کاتدا دیار نهبوو نمبۆ چارهروانی بکرتت به مهرجیک رنگا که بیان یه کیک بیت.

نیبنوقهیم فرمویهتی: حمدهسهکانی جابیر به لهفزو به مانایانهوه ده لالت نهکن و بهلگهس لسه شو قسهیه و هیچ جیاوازی ودانانیک لهبیریا نامیتنی. وه فرمویهتی: شو سی فتوایهی له مزههیبی نهحمه دایه، راست ترین و جوانترینان نم قسهیهی سی بهمه.

سی بهم: نمبۆ شته هاوبهشهکه له مولکی خاوهنی ده رچیتت به بریتی بهکی مالی، وهک نموی فرۆشراو بیت^(۲)، یا واتای فرۆشتنی ههیتت، وهک صلح کردن به مال لهجیاتی نیعتیاف کردن، یا له جیاتی تارانیک مال پیوست بکات، یا بهخشش به فرۆشتن به مالیکی دیاری کراو، چونکه نهمانه فرۆشتن له راستیدا.

کهواته شوفعه نیه له شتیکدا مولکایهتی به کهی به شتیک جگه له فرۆشتن گوتررایتتوره، وهک مالی بهخشراو بهبۆ بهرامبهر، وه وهک وهسهت پین کراو و میراتی.

وه له (بدایة المجتهد) دا هاتوه: زانایان جیاوازیان ههیه له باغوانیدا، نموش گوپرنهوهی زهوی به به زهوی، له مالیکهوه لهو بارهیهوه سی پریوایت ههیه: دروستی و نادرستی و سی بهمیان که گواستنهوه که یان لهنیوان هاوبهشهکاندا بیت، یان لهنیوان بیتگانهکاندا بیت، جا رای نهبووه که لهنیوان هاوبهشهکاندا دروست بیت، بهلام رای ههبووه که لهناو بیتگانهدا دروسته.

(۱) أحمد (۳/۳۰۳) و أبوداود (۳۵۱۸) و الترمذی (۱۳۶۹) و ابن ماجه (۲۴۹۴).

(۲) حمنه فی بیه کان رایان وایه که شوفعه تنها له مالی فرۆشراودا نهیتت بهبیری رواتی حمدهسهکان.

کربن فرۆشتن (البیع)

چوارەم: ئەبێ ھاوبەشە که خێرا داوای بکات، واتە کاتی هەلگرەوه که زانی ھاوبەشە که بەشە که خۆی ئەفرۆشیتەوه پێوستە لەسەری داوای هەلگرەتەوه بکات کاتی پێی زانی و بۆی لوا، بەلام ئەگەر پێی زانی و داوا کردنەوه کهی دواخست بە بێ بەهانه مافە کهی ئەفوتی.

و هۆی ئەوهش ئەوهیە ئەگەر ھاوبەشە که خێرا داوای هەلگرەتەوه که ئەکات مافی داوا کردنی لەسەر ئەو شتە ئەمەینیتەوه ئەوهش زیان بە کربار ئەگەینیت. چونکه خاوەنیتتی لە شتە فرۆشراوه که جینگیر ناییت و ناتوانی مامەلە پێوه بکات لە ترسی ئەوهی تیکۆشانە کهی بە خۆپایی نەروات و ھاوبەشە که لی بستییتەوه. وە ئەبوحەنیفەش بۆ ئەوه چووه، وە لە مەزھەبی شافعی شادا پارسەنگ دراوەتەوه، هەر وەها راستترینی دوو رێبایەتەکانە لە ئەحمەدەوه، وە ئەمە ئەگەر هەلگرەوه که غایب نەبیت، یا بە فرۆشتنە کهی نەزانییت، یا نەزانی که دوواکوونی داوا کهی مافە کهی ئەفوتیت.

بەلام ئەگەر ھاوبەش غایب بوو یان بە فرۆشتنە کهی نەزانی، یان نەزانی که دوواکوون مافە کهی ئەفوتیت، ئەو وەختە شوفە که هەر دەمیت.

و ئەبینوحەزم و چەند کسی تر رایان وایە که هەلگرەتەوه مافیکی چەسپاوه خوا پێوستی کردووه، کواتە بە داوا نەکردنی ئەو مافە نا فەوتی ئەگەر هەشتا ساڵ زیاتریش دوا بکووت، مەگەر خۆی بێفوتیت.

وە رای وایە که ئەو قەسەبی دەلتیت شوفە بۆ ئەو کەسەیه زوو پەلاماری بداتی. زاراوێه کهی فاسیدە و دروست نییە نەبەت بەدیت بۆ پێغەمبەر ﷺ.

وە مالیک فەرمویت: هەلگرەتەوه بە داوا کردنی خێرا پێوست ناییت، بەلکو کاتی پێوست بوونی فراوانە.

ئەبینوروشد فەرمویت: قەسەکانی مالیک دەربارە ی ئەو مارهیه جیاوازن که نایا دیاری کراوه یان نا؟

جارتک ووتویتی: دیاری نەکراوه وە ئەو مافە هەرگیز نابیتەوه مەگەر شتە فرۆشراوه که زۆر بگۆرت و ئەو ناگای لی بیت و بزانی بەلام بێ دەنگ بیت.

وە جارتکی تر ئەو کاتە دیاری کردووه بە سالتیک و ئەلتین: بە سالتیک زیاتر دیاری کردووه بەلام سالتیک بەناوبانگترە.

و ئەگێرنە لییمو: که بە پێنج ساڵ مافی هەلگرەتەوهی نابیت.

کږين و فرشتن (البیع)

پینجلم: نهی هه لگروه که نو نرخه بداتموه به کږیار که داویتی به فروشیار کاتی په یمانه که، وه نهی هاروبه شه که نو شته هه لگرتنموه بهو نرخمی پی پی فرؤشراوه، یان وه نرخمی نو شتمی پی پی فرؤشراوه.

له حدیسه که ی جابیردا هاتوره به مرفوعی: (هو احق به بالضمن) رواه الجوزجانی.
واته: هاروبه شه که له ههموو کس زیاتر مافی هه لگرتنموه ی هیه به نرخه که ی خوی.
وه نه گمر نه یوانی نرخه که ی بدات مافه که ی ههموو نه فموتی.

مالیک و حنبله لی یه کان رایان وایه نه گمر نرخه که هندیککی یا ههمووی دوا خراو بوو نووه بوو هه لگروه که هیه دوا ی بخات یا به بش بش بیدات به پی پی نو ده قمی له په یمانه که دا هاتوره.
به مخرجیک ده سلاتی هدییت یا کسکی تر بینیت که ده سلاتی هدییت و بیته چامنی نه گینا نهی خیرا نرخه که ی بدرت له مبر چاودیری کردنی کږیاره که.

به لام شافیعی و حننه فی یه کان رایان وایه که هاروبه شه که ناروزوی خویتمی، نه گمر په لوی کرد هه لگرتنموه که ش خیرا نهییت نه گینا نه کورته دواوه همتا نو ماوه یه ی بوو دانراوه.

ششم: نهی هاروبه شه که ههموو نو بمشه هه لگرتنموه که نه فرؤشرت

وه نه گمر داوای هندیککی بکات مافی هه لگرتنموه ی لسمر ههمووی نامینی

وه نه گمر هه لگرتنموه که له نیوان کسک زياتر بوو، وه هندیککیان وازیان لی هینا نووه بوو نووانی تر نی یه نووه نهییت که نهی ههموو بمشه که هه لگرنموه بوو نووه ی بش بش نهییت لسمر کږیاره که.

شوفعه له نیوان چند کسکدا:

نه گمر هه لگرتنموه که له نیوان چند کسکدا بوو که بمشه کانیاں لهو هاروبه شریه دا جیواز بوو، نووه نهی همر یه که یان به نه اندازه ی بمشه که ی خوی هه لگرتنموه له فرؤشراوه که به لای تیمام مالیکوه، و راست ترین قبول له همدوو قولی شافیعی و نه محمد.

چونکه مافیکه به هزی مولکیه تی یوه که لکی لی وهر نه گبی بویه به پی پی مولکه کان دانه نری.

وه حننه فی یه کان وئیسو حزم ووتویانه: به پی پی ژماره ی سمره له مبر یه کسانی ههموویان له هزی شایسته بوون بوو نو مافه.

نایا شوفعه نهیته میراتی:

مالیک وشافیعی رایان وایه هه‌لگرتنهوه نهیته میراتی و به مردن نمو مافه پوچمن ناییتنهوه، جا نه‌گهر کسینک هه‌لگرتنهوهی بۆ پینوست بوو مرد و پئی ی نهنانی یا پئی زانی و مرد پیش نهوهی بتوانی وهری بگرتت، نمو نمو مافه به میراتی نه‌گوتزرتنهوه بۆ میرات گر به قیاس کردنی لاسر مال و سامان.

نه‌حمد فرمویهتی: ناییتته میراتی مه‌گهر مردوه‌که له ژاندا داوای کردییت.

وه هه‌نه‌فیه‌کان روتویانه: نمو مافه ناییتته میراتی وه‌ک چۆن نافرۆشرت.

هه‌رچه‌نده مردوه‌که‌ش داوای کردییت، مه‌گهر نهوهی حاکم حوکمی داییت بۆی وله پاشاندا مردییت.

تسه‌روف کردنی کریار:

تسه‌روف کردنی کریار له فرۆشراودا دروسته پیش نهوهی هاوبه‌شه‌که‌ی هه‌لبگرتنهوه، چونکه مامه‌له‌ی له مولکی خۆیدا کردوه، جا نه‌گهر فرۆشته‌بوی بۆ هاوبه‌شه‌که هه‌یه به یه‌کی له نرخه فرۆشراوه‌کان هه‌لی بگرتنهوه.

وه نه‌گهر کریار به‌خشی بوی یا وه‌قفی کرد یا کردبوی به خیر یا کردبوی مه‌یه‌ی، شوفعه‌ی لاسر نامینی. چونکه زانی بۆ نمو کسه تیندایه که وه‌ری گرتوه، چونکه مولکایه‌تی له‌ناو نه‌چیت بی نهوهی شت له جیاتی وه‌ریگرتت واته بی به‌رامبهر، وه زیان به زیان لا نابرت.

به‌لام مامه‌له‌ی کریار دوا‌ی نهوهی که هاوبه‌ش هه‌لی گرتوه پوچه‌له لاسر نهوهی که خاوه‌نیته‌ی گوتزراوه‌تموه بۆ هاوبه‌شه‌که به داواکردنی.

کریار خانوو بکات پیش نهوهی شایسته‌ی هه‌لگرتنهوه ییت:

نه‌گهر کریار خانووی کرد یا داری چاند له به‌شیک لهو زه‌ویه هاوبه‌شه‌دا پیش نهوهی هه‌ل بگه‌رتنهوه، له‌پاشاندا مافی هه‌لگرتنهوه‌ی هاتسهر.

شافیعی و نه‌حمد فرمویانه: بۆ هه‌لگه‌روه‌که هه‌یه نرخه‌ی خانوه‌که‌ی بداتی به روخاوی، وه هه‌روه‌ها نرخه‌ی داره چانراوه‌کانی بداتی به هه‌لکه‌نراوی، یا پئی بسپیترئی که به‌روختنی.

مالیک فرمویهتی: شوفعه‌ی نه‌یه هه‌تا نرخه‌ی خانوه‌که یا چانراوه‌که نه‌داتمه به کریار.

رئ کموتن و صولج کردن لمسر لابردنی (شفعه) هملگرتنوه:

نهگمر هاوبهشه که رئ کموت دهربارهی وازهیتانی له هملگرتنوه یا کپی بوه له کپیار نو کارهی پوچه له و مافی هملگرتنوهی ناهیتلی، وه لمسری پیوسته همرچی وهرگرتوه له کپیار بیداتوه. نعه به لای شافیعی بوه.

وه لای سی پیشوا نایینی به کپی تر نو کارهی دروسته و بوی هدیه نووی کپیار داوتتی به هملی گرتت بۆ خوی.

الوکالة

پیناسه کپی :

(الوکالة) به مانای پی سپاردنه ده لئی: (وکلت امری الی الله) واته: کار ویشم به خوا سپاردو دامه دست نو.

وه به مانای پاراستیش هاتوه، وه فمرمودهی خوی گوره: ﴿حسبنا الله ونعم الوکیل﴾ واته: خوا بۆ نیمه بسه که پارزهرمان بیئت و نو باشترین پارزهره.

وه لیتره دا: مهبست له (وکالة) بریکاری نوویه که ناده میزادیک جینگهی ناده میزادیکی تر بگرتنوه له شتی کدا که جینگهی وه بگرتت.

پهوا بوونی :

نیسلام دایناوه لمبر نووی زۆر پیوسته، چونکه هممو کس ناتوانی راستوخۆ کاره کانی بهجی بهیتتت بۆه پیوستی بوه هدیه کسینکی تر بکاته بریکاری خوی بۆ نووی له جیاتی نو به کاره کانی ههلسیت، له قورئانی پیۆز دهربارهی بمرهاتی توانمی چوونه نمشکوته کوه نهمرموویت: ﴿وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾ (الكهف: ۱۹) واته: وه چون خوامانندن و ناگاداریمان کردن لهو ماوه درژهدا بهو شتویه ههلمان ساندنوه له خو بۆ نووی له بهکتر بپرسن به کیتکیان وتی: چنده به به خوتوویی ماوینوه؟ هندیکیان وتیان: رۆژتکه یا هیندیک له رۆژتکه، هندیکی تر وتیان: پهروردگارتان زانتره بهوی چهند ماونوه، به کیتکان بنترین بهو درهمانوه بۆ شار با سهیرکات کام خوارنده هه لالترو باشتره بۆمان بگرتت و بهیتتی، وه با هیمن و لمسخۆ بیئت و کس پیتان نمانیت.

کربن فروشتن (البيع)

وه خوا له يوسفوه نه گيږيتموه که به پادشاکمې روت: ﴿اجعلني على خزائن الأرض إني حفيظ عليم﴾. (يوسف: ۵۵).

واته: بکه به سرپرشت لسمر گهځينه کاني ميسر، چونکه من گهځينه توانيکي دهست پاکو شاره زام.

وه فرموده ي زوريش هاتوه که دروستي وه کالمت دهرنه خمن، لموانه پينغمبهر ﷺ نمبو رافيع وپياويکي نه نصاري کرده وه کيل مهيمونه يان بؤ ماره کردوه^(۱).

وه سابه لي يموه ﷺ که بؤ دانهوي قمرز وه کيلي گرتوه، وه همروه ها وه کيلي گرتوه بؤ سابت کردني حمددي شرعي و بهجې هيناني، وه وه کيلي گرتوه بؤ نموي بسمر قورياني يه کاني يموه بوستن گوشته کمې و پينسته کمې بهش بکن.

وه موسولمانان همموو کون لسمر دروستي وه کيل گرتن، به لکو پمسنديشي، چونکه جوړيکه له يارمتمې دان لسمر چاکه وخوا پيرستي نمو چاکه وخوا پيرستي يمي قورپان بانگوازي بؤ کردوه و سونمت به پمسندي دانواه، خوي گموره فرمويتمې: ﴿وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الإيم والعدوان﴾.

واته: يارمتمې يه کتر بدن لسمر چاکه و خوا پيرستي وه يارمتمې يه کتر مددن لسمر تاوان و شپره نگيزي.

وه پينغمبهر ﷺ فرمويتمې: (والله في عون العبد ما كان العبد في عون أخيه)^(۲).

واته: هتا بهنده ي خوا يارمتمې دهرې براکې بيت خواه يارمتمې دهرې يمتي.

وه خاوهني کتبيي (البحر) نيجماعي زانايان نه گيږيتموه لسمر نموي وه کالمت ره او مشروعه.

وه دهر باره ي نموي که وه کالمت جيگري يه يا سر پشتي يه دوو قسه هديه:

وتراوه: (نيابة) جيگري يه له بهر نموي پينچوانه کردني حرامه.

وه ووتراوه: سرپرشتي يه له بهر دروستي پينچوانه کردني بؤ چاکتر وه ک فروشتن به پارې حازر

له کاتيکدا نمو فرماني دا بيت به موته جهل و دواخواو بي فروشيت.

(۱) الترمذي (۸۴۱) والتمهيد (۱۵۲/۳) وزاد المعاد (۱/۱۱۳).

(۲) مسلم (۲۶۹۹) وأبوداود (۴۹۴۶) والترمذي (۱۹۳۰) وابن ماجه (۲۲۵).

پایه‌کانی:

وه‌کالمت پدیمانیکه له پدیمانەکان و دروست ناییت همتا پایه‌کانی جینگیر نەییّت بە دان و وەرگرتن (الإيجاب والقبول) وه زاراووه‌کی دیاری کراو تیاپاندا مەرج نی‌یه، بەلکو هەر قەسەیک یا کردووه‌یک بەلگه بیّت لەسەری دروسته. وه بۆ هەردوولا هەیه هەم‌کاتیک بیسوی پەشیمان بیتهوه له وه‌کالەتەکه، چونکه له پدیمانە دروستەکانن که به زۆر ناسەپین.

پاپەراندن و بەستنهوه :

وه پەیمانی وه‌کالمت دروسته پاپەراندن، وه دروسته به شتیکهوه ببەسترتەوه یا بەدرتە پال داهاوو، وه دروستیشه کاتیک بۆ دیاری بکرت، یا کارئکی بۆ دیاری بکرت، جا وه‌کالمتی دەست بەجی وهک ئەوهی بلیت: کردومی به وه‌کیل له کرینی ئەو شتەدا، وه وه‌کالمتی بەستراوش وهک ئەوهی بلیت: ئەگەر ئەو شتە تەواو بوو وه‌کیلەم به، وه ئەوهش که دراوتە پال داهاوو وهک ئەوهی بلیت: کاتی مانگی رەمزان هات ئەت کم به وه‌کیل، وه ئەمەش که کاتی بۆ داہنرت: وهک ئەوهی بلیت: بۆ ماوهی سالتیک وه‌کیلەم به یا ئەو کارەم بۆ بکه، ئەوهش مەزەهیبی حەنەفی‌یه‌کان و حەنەبەلی‌یه‌کانه.

وه شافیعی‌یه‌کان رایان وایه که وه‌کالمت دروست نی‌یه ببەسترتەوه به مەرجهوه.

وه وه‌کالمت کردنیش جاری واهیه بەخشین ئەییّت له لایەن وه‌کیلەکهوه، جاری وایه به‌کرئ ئەییّت، چونکه کاری کەسێکی تره و زۆری لی ناکرئ که بیکا لەبەر ئەوه دروسته بریتی و کرئ وەرگیرت. وه ئەگەر بەوشیوه‌یه بوو بۆ وه‌کیلەر هەیه مەرجی ئەوهی لەسەر داہنرت که ناییت له وه‌کیلی دەریچت همتا کاتی دیاری کراو، ئەگینا تەعویری ئەخاتە سەر.

وه ئەگەر له پەیمانە‌کەدا باسی کرئ کرابوو بۆ وه‌کیلەکه ئەوه به کرئ گرتە داہنرت و حوکمی کرئ گرتە بەسەردا ئەروات.

مەرجە‌کانی:

وه وه‌کالمت دروست ناییت همتا مەرجە‌کانی تەواو نەییّت.

ئەو مەرجانەش هەندیکیان تاییەتن به وه‌کیلەوه و هەندیکیان بەو کەسەوه که وه‌کیلەکه ئەگەرئ و هەندیکیان بەو کارهوه که وه‌کیلەکهی بۆ ئەگیرئ، واتە شوئنی وه‌کالەتەکه.

مدرجه کانی وه کیل گر:

نهی خاوهنی مامده کردن و تسمرووف بیئت لمو شتهدا که وه کیله کهی بۆ نه گری، چونکه نه گهر خاوهن تسمرووف نه بوو دروست نی یه وه کیل بگریت، وهك شیت و مندالتی بی تممیز، که دروست نی یه کسینان کسینکی تر بگریت به وه کیلی خۆی له بمر نهوی نه هلی نهو کاره نین، وه هر لهسره تاوه خاوهنی تسمرووف نین به لام مندالتی خاوهن تممیز دروسته لمو شتانهدا وه کیل بگریت که سوود و که لکی پمتیان هه یه بۆی، وهك نهوی کسینک بکات به وه کیل بۆ وه رگریتی به خشش و صده قمو وه سیهت.

به لام نه گهر تسمرووفاته که زیانی پمتی هه بوو بۆی، وهك ته لاق دان و به خشین و خیر کردن، نهوه وه کیل گرتنه کهی دروست نی یه.

مدرجه کانی وه کیل:

مدرجه بریکار ژیر بیئت، چونکه نه گهر شیت یا گموج یا مندالتی بی تممیز واته جیا نه گهروه بوو نهوه دروست نی یه بگریت به وه کیل.

به لام مندالتی خاوهن تممیز لای حنه فی یه کان دروسته بیته وه کیل، چونکه وهك بالغ وه هایه بۆ کاروباری دنیا، وه له بمر نهوی عمری کوری نوموسه له موی خیرانی پیغمبر ﷺ دایکی ماره کرد له پیغمبر ﷺ و هیشتا بالقی نه بوو^(۱).

مدرجه کانی نهو کارهی که وه کیلی بۆ گراوه:

مدرجه نهو کاره بۆ وه کیله که ناشکرا بیئت یا زۆر نادیار نه بیئت، مه گهر وه کیل گر به پاشکاو شته کهی بۆ دیاری نه کات وهك نهوی بلیت: به تاره زووی خۆت شتم بۆ بکهره، وه ههروه ها مدرجه که کاره که قایل بیئت بۆ جینگری و نیابه تی.

وه نه مهش بۆ هه موو نهو په یمانانه یه که دروسته بۆ تاده میزاد بۆ خۆی بیبستی: وهك کرین و فروشتن و به کری دان و چه سپاندنی قمرز و (عین) شت و ناکۆکی و شکات کردن و ناشتی و داوای هه لگرتنهوه و به خشین و صده قه و بارمته و ژن هینان و ته لاق دان و کار به پرتوه بردن. نیت وه کیل گره که تاماده بیئت یان نا، ژن بیئت یا پیاو وهك یه که.

(۱) أحمد (۳۱۳/۶) وأبوعلی (۲۴۴/۶) والمطالب العالیة (۱۳۳/۴) والنسائی (۸۱/۶) وابن حبان (۱۲۸۲) المراد) والحاكم (۱۷/۴) وابن سعد (۹۳/۸).

کربن و فرشتن (البيع)

بوخاری له ئمبوهوره پیرهوه گیراوه تی یهوه که فرموه تی: پیارنک ووشترکی لیسر پیغمبر ﷺ بوو هات وداوای کردهوه پیغمبر ﷺ فرمووی: بیده نوه، نوانیش گهراڼ وهک ووشتره کهی خوی له تممندا نهبوو به لکو لهو گهوره تر بوو فرمووی: بیده نی.

کابرا ووتی: چاکت داموه خوا چاکت بداتی، پیغمبر ﷺ فرمووی: (إن خیرکم أحسنکم قضاء) ^(۱).

واته: باشترین کستان نهوه تانه که قهرز به چاکی بداتمهوه.

قرگیسی فرموه تی: نم فرمووده له گمّل نهوه دا که صحیحه به لگشه بۆ نهوه که دروسته وه کیل گرتن له کاتی ناماده یی ولش ساغیدا، چونکه پیغمبر ﷺ فرمانی دا به یاره کانی که وشتره که بده نوه به کابرا، نهمش وه کیل گرتنه لهو کاره دا، له کاتیکدا خوی نه نه خوش بوو نه له سفهر بوو، نهمش ره ددی قسهی ئمبوحنیفه وسه حنون نه داتمهوه که ووتویه: دروست نیره وه کیل گرتنی ناماده یی لهش ساغ مه گهر بهرامبره کهی رازی بیته. وه نم فرمووده یه پیچوانه ی قسه که یانه.

نهو شتانه ی دروسته وه کیلی تیا یاندا:

زانایان رنکخمرنکیان داناهه بۆ نهو کارانه ی وه کالته تیا یاندا دروسته فرمو یانه: هممو نهو په یمانانه ی دروست بیته ناده میزاد خوی بۆ خوی بیسته ی دروسته کسینکی تریش بکاته وه کیل بۆ یان. به لّام نهوه ی وه کیلی دروست نیره تیا یاندا، هممو نهو کارانه ی که جیگری تیا یاندا دروست نیره، وهک نوژ و سوتند و طهارة، لم شتواندها دروست نیره ناده میزاد کسینکی تر بکاته وه کیلی، چونکه مه بستم له مانه تا قی کرد نهوه نیمی حانه که نهمش بهو کسه خوی نه بیته نایه ته دی.

وه کیل به نهمین نهو میتر دریت:

وه همرکاتیک وه کالته که تهوار بوو پینک هات نیتر نهو وه کیله نه بیته نهمین بۆ نهو شتانه ی کراوه به وه کیل تیا یاندا و ده سته بهر نایته، مه گهر زیاده پرهوی یا که مته رخمی بکات، وه قسه ی وه کیل وه رنه گیری له کاتی له ناوچرونی شته که دا وهک هممو نهمینه کانی تر ^(۲).

(۱) البخاری (۲۳۹۲) و مسلم (۱۶۰۱).

(۲) نمونه بۆ که مته رخمی کردنی نهوه یه که که لویه له که بفروشیت و بیته به کپاره که پیش نهوه ترخه کهی وه رگرنت، یا شته که بۆ خوی به تاییستی به کار بهینن، یا له شوینی پارزازه دا یان نه بیته.

وه کیل گرتن بۆ بمر بهره کانی کردن:

وه کیل گرتن له کاتی کیشمو ناکۆکیدا دروسته بۆ بهرامبهری کردن له سابت کردنی قمرز و همموو مافه کانی ناده میزاددا، نیتز وه کیل گره که (مدعی) داواکار بیتت یا داواکارو، پیاو بیتت یا ژن، بهرامبهره کهی پازی بیتت یان نا.

چونکه کیشمو ناکۆکی مافی تایبتهی وه کیل گره، جا بۆی ههیه خۆی سه پرهرشتی بکات و بۆشی ههیه که سیتیکی تر بکاته بریکاری خۆی.

وه نایا نهم جوژه وه کیله مافی بریاردانی ههیه له بری نمو که سهی که بۆته وه کیلی؟ وه نایا مافی وهرگرتنی نمو مالمی ههیه که له جیاتی وه کیل گره که بۆی بریار نهدری؟ وه لاسی نهمانه له خواروه روون نه که یه نهوه:

نیعتپراف کردنی وه کیل له بری وه کیل گره کهی :

نیعتپراف کردن و دان پیاوانی وه کیل له جیاتی وه کیل گر له حهدهه شرعی به کان و قهصا صدا به هیچ جوژتک وهرناگیری له کۆری قمزادابیتت یا له جهی تر.

به لأم نیعتپراف کردن له غهیری حهدهه کان و قهصا صدا، پیشموکانی نایینی رتک کهوتوون له سهر نهوی که نهویش وهرناگیری له کۆری قمزادا نهییت.

وه جیاوازیان ههیه لهوه دا نه گهر ئیقراری کرد له بری نمو له کۆری (قچار) دادوهی دا، سی پیشمو نایینی به که فرمو یانه: دروست نیره، چونکه ئیقراره له شتی کدا که خاوهنی نیره.

وه نهبو حه نیفه فرمو یهتی: دروسته مه گهر مرچی نهوی له گهل کردییت که ئیقرار نه کات له بری نهو.

نمو که سهی که وه کیله له کیشمو ناکۆکیدا وه کیل نیره بۆ وهرگرتنی ماژ :

نمو که سهی کراوه به وه کیل بۆ کیشمو ناکۆکی وه کیل نیره بۆ نهوی ماژ وهرگیری، چونکه جاری وایه نمو که سه لینهاتوه بۆ داواگیری و کیشه کردن، به لأم نهمین و دهست پاک نیره له وهرگرتنی مافه کانداندا.

نهمش بۆ چوونی همر سی پیشمو نایینی به کهیه، به پینچوانهی حه نه فریه کان که رایان وایه بۆی ههیه نمو مالش وهرگیری که حاکم بۆ وه کیل گره کهی داناره، چونکه نهوه له تهواویتی کیشه کردن دایه که بهوه نهییت کۆتایی نایهت، کهواته له مهشدا همر به وه کیل دانفریت.

وه کييل بؤ جي به جي کړدنی ټوله سمندن:

وه نموی زانایان تیږدا جیاوازیان هدیبه وه کييل گرتنه بؤ به جي هینانی ټوله سمندن، نمبوحنیفه فرمویمتی: دروست نی به مه گمر وه کييل گره که خوی ناماده بیټ، وه نه گمر غایب بوو دروست نی به، چونکه نمو خاوهن مافه که به و لموانه به لی بیوریت، و جي به جي کړدنی ټول سمندن له کاتی بوونی نمو شوبه یه دا دروست نی به.

مالیک فرمویمتی: نه گمر وه کييل گره کهش ناماده نمبوو هر دروسته.

نموش راستترین دوو قمولی شافیعی به، وه ناشکراترین نمو دوو ربوایه ته به که له نه حمده وه گپراوه تموه.

وه کييل گرتن بؤ فرشتن :

وه هر کس کسیتی تر بکاته وه کیلی خوی بؤ نموی شتیکی بؤ بفروشی، وه وه کیله کهی نازاد کردو نه بیسته تموه به نرخیتی دیاری کراوه وه یا بیفروشیته به نرخی حازریا قمرز.

نموش وه کیله بؤی نی به بیفروشیته به نرخی هاو وینمی خوی نمیت، وه به پارهی حازر نمیت، وه نه گمر بمو شیوه به نه بیفروشت دروست نی به مه گمر وه کييل گر خوی رازی بیټ، چونکه نمو کارهی لمبرزه ونندی نمو نی به لمبر نمو نه گمر ټمونه بؤ رازی بوونی خوی.

وه نه گمر نه بیسته تموه به نرخمونه مانای نموش نی به وه کیله که به ناروزوی خوی بیفروشیته، به لکو مانای وایه که نموی خه لک چون شت نه فروشن ناروا بیفروشیته، وه به شیوه یه بیټ سوودی زورتر بیټ بؤ خاوهنی.

نمبوحنیفه فرمویمتی: دروسته به ناروزوی خوی بیفروشیته به حازر یا به قمرز، وه بی نموی به نرخی هاو وینمی خوی بیټ، یا بمو نرخه بیټ که زورمی خه لکی مامه لمی پی نه کمن، وه پارهی نمو وولاته بیټ یا به پارهی وولاتیتی تر، چونکه نمویه مانای (إطلاق) په های. وه جاری واش هدیبه ناده میزاد حمز نه کات رزگاری بیټ له هندی لمو شتانی هدیته نه گمر به زهری زوریش بیټ.

نممه نه گمر وه کاله ته که موطلق و په ها بوو، به لام نه گمر موقه یه بوو لمسر وه کیله که پیوسته بمو شیوه به بچولیت تموه که خاوهن کهی و توبه می: وه دروست نی به به پیچموانمی نموه کار بکات مه گمر بؤ شتیکی خیری زورتر بیټ بؤ وه کييل گره که. وه نه گمر داوای لی کرد به نرخیتی دیاری

کَرین فرۆشتن (البيع)

کراو بیفرۆشیتت ئەم بە زیاتر فرۆشتی یا ووتی: بە قەرزیش بیفرۆشه ئەم بە حازر فرۆشتی ئەو فرۆشتنە دروستە.

بەلام ئەگەر پینچەوانەیی بەکە بۆ شتیک نەبوو کە خیری تیتدا بیت بۆ وەکیل گر، ئەوکارەى باتلە لای شافیعی.

وہ حەنەفییەکان رایان وایە ئەو کارە لەسەر رازی بوونی وەکیل گر ئەوەستى ئەگەر ریی پى دا ئەوہ دروستە ئەگینا نا.

کَرینی وەکیل لە خۆی بۆ خۆی:

ئەگەر کەستیک بکری بە وەکیل بۆ فرۆشتنی شتیک ئایا دروستە بۆ خۆی بیکریت؟

مالیک فەرمویتى: وەکیل بۆی ھدیە بۆ خۆی بیکریتەو بە نرخى زیاتر.

وہ ئەبوحنەیفە و شافیعی و ئەحمەد لە ناشکرترین دوو رىوایەتە کەیدا فەرمویانە: دروست نىرە وەکیل ئەو شتە لە خۆی بۆ خۆی بکریت، چونکە ئادەمیزاد پەروشی ئەوہى ھدیە کە شت بۆ خۆی بە ھەرزان بکریت، وە مەبەستى وەکیل گریش ھەولدانە بۆ فرۆشتنی بە زیادە ئەم دوو مەبەستەش پینچەوانەى بەکن.

وەکیل گرتن بۆ کَرین:

وەکیل بۆ کَرین ئەگەر بەستراوہ بوو بە چەند مەرجیکمەو کە وەکیل گر بۆی داناوہ پینوستە ناگاداری ئەو مەرجانە بکات، نیتەر ئەو مەرجانە بۆ شتە کراوہ کە بیت یا بۆ نرخە کە بیت وەک بەکە. جا ئەگەر وەکیل بە پینچەوانەو شتیکى کرى کە ئەو داواى ئەوہى نەکردبوو، یا لەو نرخە زیاترى پیندا کە بۆی دیاری کردبوو ئەو ئەو کَرینە بۆخۆى ئەبیت نەک بۆ وەکیل گر، بەلام ئەگەر پینچەوانە کە بۆ شتیکى باشتەر بوو دروستە.

لە عوروەى بارىقى ئەوہ ﷺ کە پینغەمبەر ﷺ دینارنىكى پى دا بەرخىكى بۆ بکریت ئەویش دوو بەرخى بەو پارەى کرى و بەکینکیانى فرۆشتەو بە دینارنىک و بەرخىكى بۆ ھیناوە ئەویش ﷺ دوعاى پىرۆزى و بەرە کەمتى بۆ کرد لە فرۆشتنە کەیدا

جا وای لى ھاتبوو گلى بکریا بە قازانجى لى ئە کرد (بوخارى و ئەبو داود (ترمذى) گىپراویانەتەو).

لە مەدا بەلگەى ئەوہ ھدیە کە دروستە بۆ وەکیل ئەگەر خاوەن شت پى ووت: مەرنىكى شتوہ ئاوام بۆ بکەرە، ئەو دوو مەرى وەک ئەو شتوہى بۆ بکرى ھەر بەو پارەى، چونکە مەبەستى وەکیل گر ھاتۆتە دى وە وەکیل قازانجىشى دەست کەوتووہ.

کَرین و فرشتن (المبع)

وه وهك نم نمونهیه: نهگمر داوای لیّ کرد مهرتکی بۆ بفرۆشیت به درهممیک وه کیله که بۆی فرۆشت به دوو درهم هم دروسته. یا نهگمر بلّیت: به درهممیک بۆم بکړه نمو به نیو درهم بۆی کړی.

وه نممه راسته لای شافیعی به کان وهك نیمامی نمووی نهقلی کردوه له (زیاده الروضة) دا.

بهلام نهگمر وه کالته که موطلق بوو بۆی نی به نمو نرخه زیاتری پی بدات که لغناو خه لکدا باوه یان به نرخیک بیگرت که فریوی زۆری تیدا بیت، وه نهگمر پیچموانهی کرد نمو تمسروفهی بۆ وه کیل گر ناییت به لکو کرینه که نهگموتته سمر وه کیل خۆی.

کۆتایی هاتی په پمانی وه کالمت :

په پمانی وه کالمت بهمانی خواره وه کۆتایی دیت:

۱- مردنی لایه کیان یا شیت بوونی، چونکه له مرجه کانی وه کالمت زیندویی و ژیری به، جا نهگمر مردن و شیتی رویدا، نمووی دروستی وه کیلایه تی لسمر وه ستاوه وون نه بییت و نامیتن

۲- کۆتایی هینان بوو کاره کی وه کیله کهی بۆ گپراوه، چونکه نهگمر کاره مبهسته که کۆتایی هات نیتر وه کالمت بی مانایه.

۳- وه کیل گر وه کیله که لابیات با وه کیله کدش نغانی.

وه حهغه فی به کان رایان وایه که پیوسته وه کیل بزانی بوو ده رکردنه، وه پیش پیزانینی کاره کانی وهك نمو کارانه به که هیشتا ده نه گراوه له همموو حوکه کاندای.

۴- وه کیله که خۆی وازهیتن له وه کیلایه تی، و مرچ نی به وه کیل گر بزانی که وازی هیناوه یا ناماده بیت.

وه حهغه فی به کان مرچی زانین و ناماده بوونی وه کیل گریان داناوه بۆ نمووی تووشی زیان نه بییت.

۵- ده چوونی نمو شتهی که وه کیله کهی بۆ گپراوه له مولکی وه کیل گر.

خواستهمنی (عاریة)

(عاریة) خواستمنی کارتکه له کاره چاکه کان که نیسلام به پسمندی داناوه هانی خه لکی بۆ داوه، خوای گموره نه فیرموویت: ﴿وَتَعَارَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَارَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾.

لسمر چاکه وخوا پهرستی یارمتهی یهک بدن، وه یارمتهی یهکتر مدهن لسمر تاوان و دوژمنکاری.

کربن فرۆشتن (السبع)

وه نهنس ﷺ فرموهتی: دهنگیکی ترسناک له قهراغ شاری مهینهدا له شهوا پهدا بوو وپهغه مهبهر ﷺ نسیبکی له نهبوطه له خواست که پئی یان نموت: (المنذوب) سواری بوو کاتی گه پرایوه فرمووی: (ما رأینا من شیء وإن وجدناه لبحراً)^(۱).

واته: هیچمان نهیینی نه گهر بشمان دۆزی یایوه گه یشتبووه ده ریا.

وه زانایان پیناسه یان کردوه بهوه که عاریه بریتی به لهوه که خاوهن شت روخسه ت بدا به کسیتک بهی کوی و بهرامبهر له شته کمی که لک وهریگری.

به چی دانه مزرت:

به هموو نمو قسمو کرده وانه پیک دیت که به لگن لهسری.

مهرجه کانی:

نم مهرجانی خواره بو (عاریه) دانراوه:

۱- نهوی شته که نهدات نهی ته هلی ته بهر روو بیت.

۲- نهی شته که که لکی هه بیت و بهیتهوه.

۳- نهی که لکه که رهوا بیت.

دانی (عاریه) خواسته منی به کسیتی ترو به کوی دانی:

نهبوحنیفه و مالیک بو نهوه چون که بو خوازه ره هیه نهو شته خواسته منی بیداتهوه به کسیتی تر بی نهوی خاوهنی ری پئی بدات، نه گهر همر بو یه که مه بهست و به کارهیتانی وهرگری. دووه: جیاوازی نهیته له به کارهیتانی وهرگری یه کم.

وه لای هه به لای بهکان همر کاتی (عاریه) خواسته ترو بو بو خوازه ره هیه خوی یان کسیتی تر له جیاتی خوی که لکی لی وهریگریته، به لام نهی به کوی نهدات و نهیدا به کسیتی تر بی پرسى خاوهنی.

جا نه گهر دای به کسیتی تر بهی پرسى خاوهنی وه لای خوازه ری دووه له ناو چوو بو خاوهنی هیه به ناره زوی خوی به کامیانی نه به تریت بهیتریت.

وه خوازه ری دووه (ضامن) دهسته به نهیته، چونکه به شتوهی (ضمان) وهری گرتوه و به دهستی نهموه له ناو چوره، وه که داگیر که ره له داگیر که ریکی تر.

(۱) البخاری (۲۶۲۷) و مسلم (۴۹/۲۳۰۷).

چ کاتیک خاوهن شت نموشته دارا نهکاتموه؟:

خاوهن شت بوی هدیه نموشته داویتی به (عاریه) خواستن همکاتیک نارمزوی کرد داوای بکاتموه و بیگیرتتموه به مرجیتک زیان به خوازه نهگات. بهلام نهگمر به گپرانموه زیان به خوازه که گیشته نمبی داوای بجات همتا کاتیک زبانی پی نهگات.

واجبیتی گپرانموه :

وه لمسر خوازه پتورسته خواستممنی به که بیگیرتتموه بوی خاوهنی داوای نموهی که سوودی تماوای لی وهرگرت، به پی پی فرموددهی خوی گموره که نه فرمویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ (النساء: ۵۸).

واته: خوا فرماتنان پی نهکات که نسپرده کان بیگیرنموه بوی خاوهنهکانیان.

وه له نمبوهوره پیره هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمویته: (أد الأمانة إلی من أئتمنک ولا تخن من خانک) أخرجه أبوداود والترمذی، وصححه الحاکم وحسنه^(۱).

واته: همکسی نسپرده به کی لا دانایت بیده روه، وه خیانت له کمسیتک مه که که خیانتی پی کردوی.

وه نمبوداوو (ترمذی) که به صحیحی داناره نهگیرنموه له نمبی نوماموه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (العاریه مؤداة)^(۲).

واته: خواستممنی نمبی بیگیرتتموه بوی خاوهنی.

خواستنی نموشتهی که زیان ناگهینیت به خاوهنی وه که لکی بوی خوازه هدیه:

پیغمبر ﷺ قدمه غمی کردوه که ناده میزاد ری نمدات به دراوسی کی تخته بکوتیت به دیواره کهیدا به مرجی زبانی پی نهگهینیت و دیواره که تیک نمدات.

له نمبوهوره پیره هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمویته: (لا یمنع أحدکم جاره أن یغرز خشبة فی جداره)^(۳).

واته: کمستان ری له درواوسیه کی نهگرت که دار به دیواره کی دابکوتیت.

(۱) أبوداود (۳۵۳۵) والترمذی (۱۲۶۴) والحاکم (۴۶/۲).

(۲) أبوداود (۳۵۹۵) والترمذی (۱۲۶۵) وابن حبان (۵۰۹۴).

(۳) البخاری (۲۴۶۳) ومسلم (۱۶۰۹).

کربن فرۆشتن (البیع)

ئەبوهوڕەیرە کە زانی خەلکە کە لایان ناخۆش بوو فەرموی: بۆچی ئەبینم پشتی تۆ ئەکەن؟ سۆتند بە خوا تەختە ئەکوتم بە ناو شانتانا. مالیک رێبواوەتی کردوو.

وێ زانیان جیاوازیان هەیە لە واتای فەرموودە کەدا تایا بۆ پەسەندی یە کە دراوسێ دار و تەختە بکووتیتە دیواری دراوسێ یان بۆ پینۆست و واجبە، لە لایەن شافیعی و هاوێلەکانی مالیکمە دوو قەول هەیە راست ترینیان لە هەردوو مەزھەبە کەدا بۆ پەسەندی یە و بۆ واجبی نی یە. وێ ئەبوحەنیفە و کوفی یە کانیش ئەو دە لێن.

قەولی دوویم: واجب بوونە، ئەمیش ئەحمەد و ئەبو یهۆر و زانیانی حەدیس ئەیلێن و ئەوێش پەوالتی فەرموودە کە یە، وێ ئەوێ ئەلێ بۆ پەسەندی یە و توبەتی: بە پەوالتی فەرموودە کە ئەوان کارە کە یان نە کرد بۆ ئەبوهوڕەیرە و تۆ: چی یە ئەتان بینم پشتی تۆ ئەکەن. ئەمەش بە لگەنی ئەو یە کە ئەوان لە حەدیسە کە وێ تێگەشتن کە بۆ پەسەندی یە نەک بۆ واجب بوو، وێ ئەگەر بۆ واجب بوون بوا یە بەو شێو یە پشتیان تۆ نە ئە کرد (ئێتر خواش زانترە).

وێ هەموو ئەو شتانی خۆزەر سوودی لێ وێ رێگری و زانی بۆ خاوەن شت نەبێ ئەچنە ناو ئەو یە. وێ دروست نی یە کەس پێ لە کەس بگری، وێ ئەگەر پێی لێ گرت حاکم حوکمی ئەدات بە دانی، بە پێی ئەو یە مالیک لە عومەری کوری خەططابووە ﷺ ئەگێرتتەو کە چەحاککی کوری قەیس وستی جۆگە لە یەک رابکێشت بە ناو زەوی حەدی کوری سەلمەدا بۆ باغە کە ی خۆی ئەویش پێی ئەدا، ضەحاک پێی ووت: تۆ پێم لێ ئەگری لە کاتێکدا سوودی بۆ خۆت هەیە لەسەرەتا و کۆتایی یەو ناوی پێ ئەدە ی زانی نی یە بۆت، موحەممەد هەر رازی نەبوو ئەویش چوو لە ی عومەری کوری خەططاب و پێی ووت: عومەر ﷺ موحەممەدی کوری سەلمەدی بانگ کرد فەرمانی پێ دا کە پێی بەدات، موحەممەد هەر ووتی: پێی نادەم، عومەر ﷺ پێی فەرموو: براکەت بێ بەش مە کە لە شتێک کە سوودی بۆی هەیە زانی بۆ تۆ نی یە، موحەممەد هەر ووتی: نایەلم، عومەر ﷺ فەرموی: سۆتند بە خوا ئەبێ جۆگە کە رابکێشرت ئەگەر بە سەر ورگیشتا بێ، ئێتر عومەر ﷺ فەرمانی پێ دا جۆگە کە رابکێشیت، چەحاککیش رای کێشا.

وێ بە پێی ئەو یە عومەری کوری یە حیای مازنی لە باوکی یەو ئەگێرتتەو کە فەرمو یەتی: لە ناو باغچە کە ی با پەرەمدا سەرچاوە ئاویکی عبدالرحمن ی کوری عەوفی تێدا بوو وستی بێگوترتتەو بۆ لایەکی تر خاوەنی باغچە کە پێی ئەدا- ئەویش بە عومەری کوری خەططابی ﷺ ووت- حوکمی دا بۆ عبدالرحمن ی کوری عەوف کە بێگوترتتەو.

وێ ئەمەش مەزھەبی شافیعی و ئەحمەد و ئەبو یهۆر و داود و کۆمەلێک لە حەدیس ناسانە.

کربن و فرشتن (البيع)

وه ثبوحه نيفه و ماليك رايان وايه كه به شتى وا رى نادرى چونكه خواسته منى حوكمى نادرى به سردا.

وه فرموده كانى پيشوو راى يه كمم به هيتز نه كنن.

دهستمبر بوونى خوازهر :

وه هركا تيك خوازهر كه لويه له خواستوده كى كوته دست ضامن نهبو نه گبر لغاؤو چوو پى نهبو تريت كمتترخمي تيدا كرديت يان نا.

وه نيبو عبباس وعائيشه ونبو هوره يره وشافيعى ونيسحاق بز نموه چوون.

چونكه له حمديسه كى سموردها عليه السلام هاتوه كه پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرموده تى: (على اليد ما أخذت حتى تؤدى). أخرجه أحمد، وأبو داود والحاكم وصححه، وابن ماجه ^(١).

واته: خوازهر دهستمبره همتا كه لويه له كه نهداتوه دست خاوه نى.

وه حنه فى يه كان و ماليكى يه كان بز نموه چوون كه خوازهر دهستمبر نى به به كمتترخمي كردن نهيت، به پى فرموده كى پيغمبر صلى الله عليه وسلم كه فرموده تى: (ليس على المستعير غير المغل ضمان، ولا المستودع غير المغل ضمان). أخرجه الدارقطني ^(٢).

واته: شت خوازى ناپاك نهيت دهستمبر نى به، وه سپارده لادانراوى ناپاك نهيت دهستمبر نى به.

نعمانعت (وديعه)

پيتاسه كى:

(وديعه) دانانى كه لويه له لاي كسيك بز نموه بوى پيارتريت.

حوكمه كى:

سپاردنى شت و وه رگرتنى سپارده دروسته، وه پسهنده قبول كردنى بز نموكسانى به خوزيان رانهينن بز پاراستنى، وه پتويسته لسر نمو كسى شته كى لا دائنريت له شو نيكى پارتراودا داينيت.

(١) أحمد (٨/٥) وأبو داود (٣٥٦١) والترمذي (١٢٦٦) وابن ماجه (٢٤٠٠) والحاكم (٤٧/٢).

(٢) الدارقطني (٤١/٣).

کربن فروشتن (البيع)

وه (ودیعة) نماننتیکه لای نموکسه پیوسته همکاتیک خاوهنی داوای کردهه بیداتموه دهستی. خوی گوره فرمویته: ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾ (البقرة/۲۸۳).

واته: نهگمر له یه کتری نمین ودلتیا بوون با نمو کسی نماننته کی لا دانراوه نماننته که بیداتموه به خاوهنی و له خوی پروهردگاری بتسیت.

وه له پیشموه نمو فرموده یه باس کراوه که نه فرمویته: ﴿أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَيَّ مِنْ أَيْمَانِكَ...﴾.

(ضمان) دهستمبریوون له وه دیعدا :

نموکسه شتیکی لا دائنریت به نماننت نهگمر لغناو چوو دهستمبر نایت، مهگمر به کمترخمی ودهست درژی بیت بز سر شته که، به پی نی نمو فرموده یه له بشه کی پیشودا (دارقطنی) گپراویته یه. وه عمری کوری شوعه یب له بارکی یه له باپرو یه نه گپرتموه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (من أودع ودیعة فلا ضمان علیه).^(۱)

واته: کسیتک نسیپرده یه کی له لا دانراوو، دهسته بهر نی یه لیسری.

وه له فرموده یه کدا هاتوه که به یه قی گپراویته یه: (لا ضمان علی مؤتمن).

واته: همکس به نمین دانراو شتیکی لا دانرا دهستمبری نی یه.

وه نموبه کر حوکی دا بز سپارده یه که له توره که یه کدا دانراوو، وه لغناو چوبوو به کون بوونی توره که که (ضمان) ی تیدا نی یه.

وه عوروهی کوری زوبیر مالتیک له مالتی بهنی موضع بی لای نموبه کوری (عبدالرحمن) ی کوری حارسی کوری هیشام دانا. نه لی: ماله که یا هندی له ماله که لای نموبه کر لغناو چوو، عوروه وه لاسی بز نارد که دهستمبریت لیسر نی یه، چونکه تز به نمین دانراوی. نموبه کریش ووتی: منیش نماننتی که دهستمبریم لیسر نی یه، به لام نامویته قوره یس باسی نمو بکات که مالتی نماننته که لای من لغناو چوو، له پاشاندا مالتیکی خزی فروشت و دایموه به خاوهنی.

وهرگهانی قسه ی پی سپیراو له گهل سویند خوارنیدا :

نهگمر سپارده لا دانراوه که بلیت: شته سپیراوه که لغناو چوو بی نمو دهستی منی تیدا بیت، نمو قسه کی وهرته گپرت له گهل سویند خوارنی. نیینومونثریر فرمویته: هموو لغناوی نیمه

(۱) ابن ماجه (۲۴۰۱).

کرین و فرشتن (السمع)

زانباریان لیتوه فیر بووین لیسر نموه کون که نه گمر کسیتیکی سپارده لادانراو سپارده کھی له شورتیتیکی پاریزراودا دانا پاشان بلیت: لمانا چووہ قسه کھی وهرنه گیریت.

نیددیعا کردنی دزرانی نهمانته که :

له کتیبی (مختصر الفتاری) ای نیبوتهمی یهدا هاتووہ: کسینک بلیت: سپارده کم له گمل مالته کھی خومدا پاراستووہ، به لام سپارده که دزراوه و مالته کم نهدزراوه، نو کسهی دهسته بهره و ده بی بیبیرتی.

وه عومر رضی اللہ عنہ سپارده یه کی به نهنسی کوری مالیک بژارد کاتی ووتی دزراوه بی تموی مالته کھی خوی دزرابی.

کسینک بریت و نهمسپرده یه کی له لا بیت:

کسینک بریت و سابت بیت که مالتی کسیتیکی تری لا دانراوه، به لام نیان دوزیوه تموه قمرز نهمیت لیسری نهمی لهومالته به جی هیشتووہ بدرتتموه.

وه نه گمر نوسراوتیک به نویسی خوی دوزرایوه و دانی به سپارده که دانابوو تییدا نو نوسراوه وهرنه گیریت و پهیرهوی نه کریت، چونکه نویسن وک دان پیدانانہ به مرچی خهته کھی بناسرتتموه.

داگیر کردن (الغصب)

پیناسه کھی:

له قورناتی پیروژدا هاتووہ: ﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَزَدْتُ أَنْ أُعِيْبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾ (الكهف/۷۹).

واته: نه ما کشتی یه که هی کومهلینک همزار بوو له دهریادا کاریان پی نه کرد، جا ویستم عهیداری بکم، چونکه له دویانموه پاشایهک هه بوو که هرچی کشتی باش هه بوو داگیری نه کرد.

وه (غصب) داگیر کردن نموه یه کسینک دست بلسر مافی کسیتیکی ترده بگریت به زور و دوژمن کاری.

هوکمه کھی:

داگیر کردن کارتیکی حراممو نه نجام دهری تاوان بار نهمیت، خوی گموره فرموویعتی: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ﴾ (البقرة/۱۸۸).

واته: مالتی یه کتری له نیوان خوتاندا به ناروا مهخون.

کربن فروشتن (البيع)

۱- وه له ووتاری مالّ ناواییدا که بوخاری و موسلیم گیتراویانهتموه پیغمبهر ﷺ فرموویستی: (إن دماءکم وأموالکم وأعراضکم حرام علیکم کحرمة یومکم هذا، فی شهرکم هذا، فی بلدکم هذا).

واته: خوین و مالّ و ناموستان حرامه بۆ یه کتری وهک حرامی نهم پۆژه تان، لهم مانگمتانا، و لهم شاره تانا^(۱).

وه بوخاری و موسلیم گیتراویانهتموه له نمبوهوره پیره وه که پیغمبهر ﷺ فرموویستی: (لا یزنی الزانی حین یزنی وهو مؤمن، ولا یشرّب الشارب حین یشرّب وهو مؤمن، ولا یسرق السارق حین یسرق وهو مؤمن، ولا ینتهب نهبه یرفع الناس إلیه فیها أبصارهم حین ینتهبها وهو مؤمن)^(۲).

واته: نموکاتمی زیناکمر زینا نهکات باوه ردار نییه، وه نمو کاتمی تارهق خۆر تارهق نهخواتمه باوه ردار نییه، وه نموکاتمی دز دزی نهکات باوه ردار نییه، وه نمو کسمی مالتی خه لک تالان نهکات که خه لک چار له دوای بن باوه ردار نییه.

۳- وه له ساتیبسی کوری یمزیده وه له باوکی یه وه که پیغمبهر ﷺ فرموویستی: (لا یأخذن أحدکم متاع أخیه جاداً ولا لاعباً، وإذا أخذ أحدکم عصا أخیه فلیردها علیه). أخرجه أحمد وأبو داود والترمذی وحسنه^(۳).

واته: کستان شتومه کی براکی نهبات به راستی بیت یا به گالتمه، وه نه گمر کسیتکتان داردهستی براکی برد با بۆی بگیترتمه.

۴- وه لای (دارقطنی) له رتگای نه نسوه به مرفوعی هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرموویستی: (لا یحل مال امرئ مسلم إلا بطیبة من نفسه)^(۴).

واته: مالتی هیچ موسلمانیک بۆ کس حه لال نییه مه گمر به ره زامه ندی خۆی نه بیت.

۵- وه له فرمووده دا هاتوه: (من أخذ مال أخیه بیمنه، أوجب الله له النار وحرّم علیه الجنة. فقال رجل: یا رسول الله إن کان شیئاً یسیراً؟ قال: وإن کان عوداً من أراك)^(۵).

(۱) تهخریمی نهم حمیدسه رابورد.

(۲) البخاری (۲۴۷۵) ومسلم (۵۷).

(۳) أحمد (۲۲۱/۴) وأبو داود (۵۰۰۳) والترمذی (۲۱۶۰).

(۴) ابن عبدالبر فی التمهید (۲۲۲/۱۰) وأحمد (۷۲/۵) والدارقطنی (۲۶/۳).

(۵) أحمد (۲۶۰/۵) ومسلم (۲۱۸/۳) والنسائی (۲۴۶/۸) وابن ماجه (۲۳۲۴).

کربن و فرشتن (السمع)

واته: هرکس به سوتندی درۆ مالتی برا موسلمانه‌کمی داگیر بکات خوا ناگری بۆ پیوست نه‌کات و به‌هشتی لاسر حرام نه‌کات. کابرایه‌ک ووتی: نه‌گمر شتیکی که‌میش بیت نهی نیراوی خوا؟ فرمووی: چیلکه‌یه‌ک له دار نه‌راکیتیش بیت.

۶- وه بوخاری وموسلیم له عاتیشوه نه‌گتیره‌وه که پیغمبر ﷺ فرموویته‌ی: (من ظلم شراً من الأرض طوقه الله من سبع أرضین)^(۱).

واته: هرکس بستن زهوی به ستم داگیر بکات خوا له حوت چینی زهویدا پیوهندی نه‌کات.

چاندن یا ناشتن یا خانوو لاسر کردنی نهو زهوی‌یه‌ی که داگیر کراوه:

هرکس زهوی‌یه‌کی داگیر کراویدا چاند، کشتوکاله‌کمی بۆ خاوه‌نیه‌تی و خمرجی‌یه‌کمی بۆ داگیرکمر نه‌گمیتتوه. نهمه نه‌گمر ده‌غله‌که نهدروابۆوه. به‌لام نه‌گمر دروینه کرابوو بۆ خاوه‌ن زهوی له کری زیاتر هیچی تر نی‌یه. به‌لام نه‌گمر داری تیا نیترا بوو نه‌بێ داره‌کان هه‌لکهنه‌رت، وه هه‌روه‌ها نه‌گمر خانووی لاسر کرابوو نه‌بێ خانووه‌که بروخت، وه له همدیه‌کمی رافیعی کوری خدیجدا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموویته‌ی: (من زرع في أرض قوم بغیر اذنه‌م، فلیس له من الزرع شیء، وله نفقته). رواه أبوداود وابن ماجه والترمذی وحسنه، وأحمد^(۲).

واته: هرکس زهوی کۆمه‌لتیکی بی پرس چاند، له نه‌فه‌قه‌کمی به‌ولاره هیچ له کشتوکاله‌کمی بۆ نی‌یه.

وه نه‌حمد فرموویته‌ی: من بۆیه بۆ نهو حوکه‌ نه‌چم له‌روی (استحسان) په‌سندی‌یه‌وه به پیچه‌وانه‌ی قیاس.

وه نه‌بوداود و (دارقطنی) له همدیه‌سی عوروه‌ی کوری زوییره‌وه ته‌خریمان کردوه که پیغمبر ﷺ فرموویته‌ی: (من أحیا أرضاً فهی له ولیس لعرق ظالم حق).

واته: هرکس زهوی‌یه‌کی زیندوو کرده‌وه بۆ خۆی نه‌بیت، وه نه‌وی ستمکار صافی تیدا نی‌یه.

فرموویته‌ی: نهو که‌سه‌ی نهو فرمووده‌یه‌ی بۆ گتیراموه پی‌ی راگه‌یاندم که دوو پیاو کیشه‌یان بوو هاتنه لای پیغمبر، ﷺ یه‌کیکیان له زهوی نه‌وی تریاندا خورمای ناشتوو، جا پیغمبر ﷺ

(۱) البخاری (۳۱۹۵) ومسلم (۱۶۱۲).

(۲) أحمد (۴/۴۱) وأبوداود (۳۴۰۳) والترمذی (۸۳۶۶) وابن ماجه (۲۴۴۶).

کربن فرۆشتن (المبع)

زهوی یه کوی دایهوه به خاوهنی. وه به خاوهن دارخورماکان، فرمانی دا که دارخورماکانی هه لکه نیتسه. وتویهتی: چاوم لی بوو به پاچ له بنی دارخورماکان نهدرا که کۆمه لێکی زۆر بوون^(۱).

حرامیستی که لک وهرگرتن له شتی داگیر کراو:

وه مادام زهوت کردن حرامه دروست نیه سوود له داگیرکراوه که وهرگیری به هیچ شتیه که، وه پیوسته نهوشته نه گهر مابوو له گهل بهروبومه کهیدا بدرتسه به خاوهنی، بیه کهوه بن یا له یه که جیابن^(۲).

چونکه له حدیسه کهی سموردا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (علی الید ما أخذت حتی تؤدیة). أخرجه أحمد وأبو داود والحاكم وصححه ابن ماجه^(۳).

واته: نمو دهستی شتی وهرگرتوه دهسته بهره همتا نهیداتوه به خاوهنی.

جا نه گهر شته داگیرکراوه که له ناو چوو له سهر داگیرکهر پیوسته وه که خۆی بیگیتسه، یا نرخه کهی بداتوه، نیت خۆی له ناوی بردییت، یا به نافاتیککی ناسمانی له ناو چووییت.

وه مالیکی یه کان بۆ نموه چوون که شتی بازرگانی وناژهل وشتی تر لهوانی که پیناوه وکیشانه ناکرین، داگیرکهر دهسته بهره به نرخه کهی نه گهر له ناو چوو.

وه لای حهنه فی یه کان و شافیعی یه کان نهوکسهی به کاری هیناوه یا له ناوی بردوه (ضمان) دهسته بهری وینمی نمو شتی له سهر پیوسته، وه نابنی لهوه لابدری مه گهر وینمی نمو شته نمبن. وه ریک کهوتوون له سهر نموهی شتی کیشراوو پینراو نه گهر داگیرکراو له ناو چوو، نمبن وه که خۆی پهیدا بکرتسه بۆ خاوهنی نه گهر وینمی هه بوو، به پینی فرموودهی خوی بهرز که نه فرمویت: ﴿فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ (البقرة/۱۹۴).

واته: جا نه گهر کهسیک دهست درژی کرده سهرتان نیتوهش وه که نمو دهست درژی یه تۆلمی لی بسیننهوه.

(۱) أبوداود (۳۰۷۴) والدارقطني (۳/۳۵).

(۲) جا نه گهر بهروبومه که له داگیرکهره بوو، هندی له زانیان رایان رایه که بهروبومه که له نیتوان خاوهن زوی و داگیرکهردا بهش نه کرتت وه که (مضاربة).

(۳) أحمد (۸/۵) وأبوداود (۳۵۶۱) والترمذي (۱۲۶۶) وابن ماجه (۲۴۰۰).

کربن و فرشتن (البيع)

وه پارهو کرئی گټرانموه شی لهسر داگیرکمره هرچمندیک بیت. وه نه گمر شته داگیرکراوه که کمی کرد بوو نمبی نرخي نمو کمی یه بداتموه به خاوه نی. کمه که له شته که خزیدا بیت یا له سیفتهیدا.

بهرگری کردن له سامان و مال :

وه لهسر ناده میزاد پیوسته بهرگری له مال و سامانی بکات هرکاتیک کمی تر بیوی داگیری بکات وبه تالان بیبات. وه نمبی له پیشموه به سوک ترین شیوه بیت جا نه گمر سوودی نبوو به توندوتیژی، نه گمرچی بیته هژی کوشتاریش.

پیغمبر ﷺ فرمویتي: (من قتل دون ماله فهو شهيد، ومن قتل دون دمه فهو شهيد ومن قتل دون أهله فهو شهيد). رواه البخاري ومسلم والترمذي^(۱).

واته: هرکس له پیناوی مال و خوین و ناین و کسوکاری بکوژرت نموه شهیده.

هرکس مالی خزی لای کمیک دی یموه مافی گټرانموه هیده:

هرکاتیک کمی شت لی داگیرکراو ماله کمی لا کمی تر دژی یموه مافی گټرانموه هیده، با داگیرکمره کمی فروشتبیتی بو کسه، چونکه داگیرکمره که کاتی فروشتوبیتی که خاوه نی نمو شته نبوو، کواته عقدی فروشته که دروست نبوو.

و لهو حالتهدا کریار نرخه که له داگیرکمره نسینتموه.

نبدواد ونسانی له سموره وه ﷺ نه گټرانموه که پیغمبر ﷺ فرمویتي: (من وجد عين ماله عند رجل فهو أحق به، ويتبع البيع من باعه).

واته: هرکس شتی خزی لای پیارنیک بینی مافی گټرانموه هیده، و کریاره کمش نرخه کمی له فروشیار بسینتموه.

کردنموه ده رگای قهفنز:

هرکس ده رگای قهفنزکی کرده وه بالنده یه کی تیدابوو هلی فراند پی پی نه برتورت.

(۱) البخاري (۲۴۸۰) ومسلم (۱۴۱) وأبوداود (۴۷۷۱) والترمذي (۱۴۳۰) والنسائي (۱۴۲۰) وأحمد (۱۶۳/۲).

کربن فرۆشتن (البيع)

وه زانايان جياوازيان هديه لهوڊا كه نه گهر ده رگاي قهغهزه كهي كرده وه و بالندهيه كي تيدا بوو فری، يا ناوساری ووشتریکي كرده وه هه لآت، نه بوحنيفه فرمويه تي: ده سته بهر ناييت به هيچ شيوه يهك.

وه ماليك و نه حمهڊ فرمويه نه: ده سته بهر نه ييت، چ دواي كردنموه ده رچيت يا پاش ماوه يهك.

وه له شافيعي يموه دوو قمول هديه:

له قموله كو نه كه يدا: ده سته بهر نه يه هه رگيز

وه له نو تكه يدا: نه گهر دواي كردنموه ده رچوو ده سته بهر نه ييت.

به لآم نه گهر ماوه يهك وه ستا له پاشاندا فری، ده سته بهر ناييت.

مندالتي دۆزراوه (لقيط)

پينا سه كه ي:

(لقيط) نمو مندالته نا بالته يه كه له رينگار بان نه دۆزرتموه، يا سه رلي تيكچووي رينگايه و ره گهزي نازان ريت.

هوكمي هه لگرتنموه:

وه هه لگرتنموه مندالتي دۆزراوه فمپز كه له فمپزه كاني كيفايهت وهك هه موو نمو شتانه ي وون نه بن و كس نه يه سه ربه رشتيان بكات، چونكه به واز لي هينانيان نه فموتين. وه هوكمي موسولمان ي به سه ردا نه دريت هه ركاتي له وولاتي نه سلاماڊا دۆزرايوه.

كي به دۆزراوه كه له پيشتره:

نهو كسه ي نه ي دۆزرتموه له هه موو كس له پيشتره بو نمو ي بيگريته لاي خو ي به مه رچيك نازاد و راستگزو ده ست پاك و پي گه يشتو بيت.

وه له سه ربه تي كه هه لسي ت به په روه رده كرن ي و فير كرن ي.

سه عيڊي كوري مه منصور له سونه نه كه يدا نه گيرتتموه كه (سني ن) ي كوري جه ميله فرمويه تي:

مندالتيكم دۆزي يموه و هينام بو لاي عومه ري كوري خه ططاب ﷺ هاوه له كم ووت ي: نه ي گه روي موسولمانان، نه مه پياو تكي چا كه، عمر ﷺ فرموي: ناي ا بهو شيوه يه يه؟ ووت ي: به لي، عمر ﷺ فرموي: له گه ل خو تا بي به نمو نازاده و سه ربه رشتي كرن ي له سه ر تو به و نه فقه كه شي له سه ر ني مه يه، وه له زاراوه يه كي ترڊا ها تووه: شير دان له سه ر ني مه يه.

کربن و فرشتن (البيع)

جا نه گمر کهوته دهستی فاسقینک یا دست کسینک که مترسی لی بکرتت بیفوتیتنی، لی ورتنه گیری و حاکم سرپرشرتی پموره رده کردنی نه کات.

نه فقه کیشانی:

نه گمر منداله دوزراوه که مالی له گمّل دوزرایوه نه فقهی لیسر نو ماله یمتی که له گه لیا دوزراوه تموه، به لام نه گمر مالی له گه لدا نه دوزرایوه، له نه فقهی (بیت المال) نه فقهی ندرتت، چونکه (بیت المال) بۆ گه وگرتی موسولمانان دانراوه.

نه گمر نهوش نه لوا هرکس به حالی نمرانی نمبئ نه فقهی بکیشنی، چونکه نو کاره رزگار کردنی یمتی له مردن، وه ناگه رتتموه بۆ (بیت المال) مه گمر قازی ری بدات، جا نه گمر قازی ری نهدا، تموه نه فقه کهی وه که به خشش وخیر پی کردن نمیتت.

میراتی دوزراوه:

وه نه گمر دوزراوه که مرد ومیراتی به جئ هیشت و میرات گری نمبو، تموه میراته کهی بۆ (بیت المال) نمیتت، وه همروه ها خوین بایی به کهی بۆ (بیت المال) نمیتت نه گمر کوژرا، وه دوزره وه کهی مافی میراته کهی نی به.

کسینک بلیت مندالتی منه (ادعاء نسبه) :

وه هرکس هات و ووتی: تموه منداله هی منه نیر بوو یا می نه یدرتتی، مادام ری تی بچئ، چونکه تموه بمرزه ونندی دوزراوه کهی تیندایه بی تموهی بمرکاره زیان به کسی تر بگات. تموه کاته ناسب ومیراتی بۆ تموه کسه به که نیددعای کردوه.

به لام نه گمر له یه کینک زیاتر نیددیعای تموهی کرد، بۆ تموه کسه سابت نمیتت که به لگه لیسر نیددیعاکمی ناماده بکات. نه گمر به لگه بیان نمبوو یا هموویان به لگه بیان هینا، نیشان کسانیک ندرتت که به عمره بی پی زیان تموترتت (القافة) که ناسب به لیک چون نددوزنموه.

هرکاتیک یهک (قائف) قیافمناس حوکمی دا بزیه کینکیان کار به حوکمه که نه کرتت به مرجیک تموه کسه ته کلیفی شرعی لیسر بیت و نیرو راست گۆ و تاقی کراوه بیت له پینکانی راستیدا.

له عایشموه خوا لی ری رازی بیت فرموبیت: پیغمبر ﷺ رورتکیان هاته ژوره کم بۆلام دلخوش بوو سمرچاوی ندره وشایموه و فرموی: (لم تری أن مجزراً المدلجی نظر أنفاً إلى زيد

کربن فرۆشتن (البیع)

وأسامة وقد غطيا رؤسهما وبدت أقدامهما، فقال: إن هذه الإقدام بعضها من بعض) رواه البخاري ومسلم^(۱).

واته: نایا نازانی که موجزه‌ری موده له‌جی سهیری زهید وئوسامه‌ی کرد که داپۆشرا بوون، تنه‌ها قاچیان به دهره‌وه بوو، ووتی: ئهم قاچانه له یه‌گترین.

وه نه‌گهر ئه‌وه‌ش نه‌گه‌نجا قورعه نه‌گه‌رت له نیتوانیاندا بۆ هه‌رکامیان دهر چوو بۆ ئه‌وه‌ییت.

وه هه‌مه‌یه‌کان ووتویه‌نه: نه به قانیف کار نه‌گه‌رت و نه به قورعه، به‌لکو نه‌گهر کۆمه‌لێک یه‌کسان بوون له داواکردنی مندالێکی دۆزراوه‌دا، وه هابهبش بوو له نیتوانیاندا ئه‌وه وه‌ک کورێ تهاو میراتگری هه‌ریه‌که‌یان نه‌ییت، وه ئه‌وانیش وه‌ک یه‌ک باوک میراتگری نه‌بن.

شتی دۆزراوه (اللقطة)

پیتناسه‌که‌ی:

(لقطة) هه‌موو مالتیکی پارێزراوه که له مه‌ترسی له‌ناوچووندا بیته و خاوه‌نی نه‌ناسرته.

وه به زۆری به‌و شتانه ئه‌ووترته که ناژه‌ڵ نین، به‌لام به ناژه‌لی وون بوو ئه‌ووترته: سه‌ولێ شتواو (ضالّة).

هوکمه‌که‌ی:

هه‌لگه‌رتنه‌وی شتی وون بوو په‌سه‌نده وه وتراوه: پیتوسته.

وه وتراوه: نه‌گهر له شوینیکدا بیته دۆزه‌وه‌که‌ی لی‌ی ئه‌مین بیته که نابهرته نه‌گهر هه‌لی نه‌گه‌رتنه‌وه، په‌سه‌نده هه‌لی گه‌رتنه‌وه. به‌لام نه‌گهر له شوینیکدا بوو دۆزه‌وه‌که‌ی لی‌ی ئه‌مین نه‌بوو نه‌گهر هه‌لی نه‌گه‌رتنه‌وه ئه‌وه پیتوسته له‌سه‌ری هه‌لی گه‌رتنه‌وه.

وه نه‌گهر مه‌ترسی ئه‌وی هه‌بوو که ته‌ماع بیه‌گه‌رت و هه‌لی گه‌رت بۆ خۆی ئه‌وه هه‌رامه هه‌لگه‌رتنه‌وی، ئهم جیاوازی‌یه‌ش به نیه‌سه که‌سێکه که با‌لغ و نازاد بیته، هه‌رچه‌ند موسولمانیش نه‌ییت.

به‌لام نه‌گهر نازاد نه‌بوو یا مندال بوو یا ژهر نه‌بوو، پیتوست نه‌یه له‌سه‌ری هه‌لی گه‌رتنه‌وه.

وه بنه‌ما له‌مه‌دا ئه‌ویه که له زه‌یدی کورێ خالیده‌وه رضی الله عنه هاتوه فرمویه‌تی: پیاوێک هاته خه‌زمه‌ت پیتهمبه‌ر صلی الله علیه و آله په‌رسیاری دهریاره‌ی شتی دۆزراوه لی کرد ئه‌ویش صلی الله علیه و آله فرموی: (اعرف

(۱) البخاري (۶۷۷۰ و ۶۷۷۱) ومسلم (۱۴۵۹/۳۸-۴۰).

کَرین و فرشتن (السمع)

عفاصها، ووكاءها، ثم أعرفها سنة، فإن جاء صاحبها، وإلاشأنك بها. قال: فضالة الغنم؟ قال ﷺ: هي لك، أو لأخيك، أو للذئب. قال: فضالة الإبل؟ قال ﷺ: مالك ولها، معها سقاؤها وحذاؤها، وترد الماء، وتأكل الشجر حتى يلقاها ربه) رواه البخاري وغيره بألفاظ مختلفة^(١).

واته: توره که کمى و پمته کمى که پیى بمستراوه بیناسه و باش سهیری بکه له پاشاندا بۆ ماوهی سالتیک بانگموازی بۆ بکه، نه گمر خاوهنی هات بیده ره وه، نه گینا دواى نهو سانه چی لى نه کهیت بیکه.

کابرا ووتى: نهى مهر و بزنى سمر لى تىک چوو؟ فرمووى ﷺ: یا بۆ تزیه که نه بیدهیتموه، یا بۆ براهته که نه بیاتموه، یا بۆ گورگ نه بیته که نه یخوات. کابرا ووتى: نهى ووشترى سمر لى تىک چوو؟ فرمووى ﷺ: تۆ چیته به سمر ووشترى وون بووه وه، جمونده ناوى خۆى پى یه و پینلاوى هدیه، ناوى خۆى نه خواتموه گه لای دار نه خوات همتا خاوهنی نهى دۆزیتموه.

دۆزراوهی حمرهم:

نمانى باس کران نهو شتانه بوون که له دهره وهی حمرهم نه دۆزیتموه، به نام شتى دۆزراوهی حمرهم حمرامه هه لگرتنى بۆ دۆزیتموه خاوهنی نه بیته، به پى فرمووده ی پیغمبر ﷺ که فرموویته:

(ولا یلتقط لقطتها إلا من عرفها)^(٢).

واته: دۆزراوهی هه لئا گریتموه بۆ دۆزیتموه خاوهنی نه بیته.

وه همره ها فرموویته: (لا یرفع لقطتها إلا منشد)^(٣).

واته: شتى وون بوى هه لئا گریتموه مه گمر که سینک که بۆ بانگمواز کردن و ناساندنى هه لئى نه گریتموه.

(١) البخاري (٢٤٢٩) ومسلم (١٧٢٢/٦٥٥).

(٢) أحمد (٢٥٩/١) والبخاري تعليقا (٨٧/٥).

(٣) البخاري (٢٤٣٣) من حديث ابن عباس، ومسلم (٤٧٧/١٣٥٥) من حديث أبي هريرة.

پاراستن و بانگواز بۆکردنی:

پیتوسته لیسر هه لگروهی باش سهیری بکات و توره که و پت وشتی تر باش بزانیته و بیناسیته، وه ههروه ها چندیته و چۆنیته و ره گزه کهی، وه نهی بیپارتزیت وه مالی خۆی بی نرخ بیت یا به نرخ.

وه لای نه میتهته به نه مانته، وه نه گمر له ناو چوو ده ستهر نایته مه گمر خۆی له ناوی بهرته. پاشان له ناو خه لکدا باسی نه کات به هه موو شتیه که له بازار و له شوته نه دا که گو مانی ته وه هه به خاوه نه کهی له شوته نه دا بیت.

جا نه گمر خاوه نی هات و نیشانه کانی روت به ته وای دروسته بۆ هه لگروه کهی بیداته وه دهستی نه گمرچی به لگهشی نه بیت.

وه نه گمر خاوه نی نه هات نهی ماوهی سالتیک بانگوازی بۆ بکات، نه گمر له پاش سالتیکه خاوه نی نه بوو دروسته بۆی بیکات به خیر یا سوودی لی وه ریگرت ته نو کسه ده و له مند بیت یا هه ژار، تیر ضامن و ده ستهر نی به.

به پنی ته وهی بوخاری و (ترمذی) نه گتر نه وه له سویدی کوری غه فله وه که فرمو ته: به ته وهی کوری که عب گه شتم و ته: کیسه به کم دۆزی به وه صد دیناری تیدا بوو، بر دم بۆ لای پیغه مبه ر عليه السلام فرمو ی: ماوهی سالتیک بانگوازی بۆ بکه، منیش سالتیک بانگوازم بۆ کرد خاوه نی نه بوو، له پاشاندا سی جار هاته خزمه تی فرمو ی: باش کیسه به ته کهی بناسه نه گمر خاوه نی هات بیده ره وه نه گینا بۆ خۆت سوودی لی وه ریگه ^(۱).

وه له پیغه مبه ر عليه السلام پرسرا ده رباره ی شتی دۆزرا وه له رنگای ناوه دانیدا فرمو ته عليه السلام: سالتیک بانگوازی بۆ بکه نه گمر خاوه نی هات بیده ره وه نه گینا بۆ خۆت.

ووتیان: نهی ته وهی له و ترانه دا نه دۆزرتته وه؟ فرمو ی: له وه داو له گه بجا پینج به کی لیسره (به زه کات بدرت) ^(۲).

(۱) البخاری (۲۴۲۶) و الترمذی (۱۳۷۴).

(۲) أبوداود (۱۷۰۶).

کربن و فرشتن (البيع)

نیبنوقهیم فرمویتى: فتوادان بعوه دیاری کراوه، وه نهگمر کسیتک پیچوانه کاریکات پیچوانی نمو فتوایه پیغمبره، ﷺ چونکه شتیکی وا نهاتووه پیوست بیت واز لو فتوایه بهینریت.

جیاکردنوهی خواردهمنی و شتی بی نرخ:

نوانی پشموه به گوریه نمو شتانهیه که خواردهمنی نریه یا بی نرخ نین.

چونکه شتی خواردهمنی پیوست نریه بانگوازی بۆ بکریت، بهلکو دروسته بخوریت.

له نمسوه هاتووه که پیغمبر ﷺ به لای خورمایه کدا تی پیری له رنگادا: فرمووی: (لولا اني اخاف ان تكون من الصدقة لا قلتها) رواه البخاري ومسلم^(۱).

واته: نهگمر ترسی نوهم نهبویه که له صدهقه بیت هدلم نهگرتوه و نم خوارده.

وه هروهها شتی کم نرخ ماوهی سالتیک بانگوازی بۆ ناکریت، بهلکو ماوهیک بانگوازی بۆ نهکات همتا گومانی نوه نهبریت که نیتر خاوهنی ههولی بۆ نادات.

وه بۆ دۆزهروهه کهی هیه سوودی لی وهریگریت نهگمر خاوهنی نهبوو.

له جایروهه ﷺ هاتووه که فرمویتى: پیغمبر ﷺ ری پی دابوین داردوست وقامچی وگورس ونو شتانه پیاو ههلی بگریتوه و سوودی لی وهریگریت. نهحمد و نهبودارد تهریجان کردوه^(۲).

وه له عدلیروهه ﷺ که دینارنیک له بازار نه دۆزرتوه نهی هیتی بۆلای پیغمبر ﷺ، پیغمبر ﷺ پی نیه فرمویتى: سی رۆژ بانگوازی بۆ بکه، نهریش بۆی نهکات له پاشاندا پیغمبر ﷺ نه فرمویتى: خۆت بیخۆ. عبدالرزاق له نهبوسه عیدوه تهریجی کردوه^(۳).

بزن و مهری سهر لی تیک چوو:

مهر و بزنی سهر لی تیک چوو دروسته ههلبگیریتوه، چونکه لاوازن ودرندهی کتوی لهناویان نهبن، جا نهگمر خاوهنی به دوایدا نهگمرا پیوسته بناسیتنری و گهران به شوین خاوهنیدا بکریت.

پاشان بۆ دۆزهروهه هیه ههلی بگریت بۆ خۆی، و نهگمر خاوهنی هات نرخه کهی بداتی.

(۱) البخاري (۲۴۳۱) ومسلم (۱۰۷۱/۱۶۵).

(۲) أبودارد (۱۷۱۷).

(۳) عبدالرزاق في المصنف (۱۸۶۳۷)، (۱/۱۴۲).

کربن فرۆشتن (السبع)

وه مالیکى به کان ووتویانه: همر به دۆزینموی ئه بیته خاوهنی و پهی نابژتیریت نه گمر خاوهنیشی هات.

چونکه فرمووده که گورگ و دۆزه ره وه که یه کسان کردوه، وه گورگ غرامهی لاسر نی ره ههروه ها دۆزه ره وه.

وه نمو جیاوازی بهی نیوان زانایان له شیوه به کدایه که نه گمر دواى نموی خورا خاوهنی پهیدا بوو. به لام نه گمر پیش خواردنی له لایمن دۆزه ره وه، خاوهنی پهیدا بوو به پای ههموو زانایان ئه بی شته که ی بدریتموه.

ووشتر و مانگا و ئه سپ و هیستر و گوی درتژی سمر لی تیک چوو (وون بوو):

زانایان ههموو لاسر نموه رتکن که ووشتری وون بوو هه لئاگیریتموه.

له بوخاری و موسلیمدا هاتوه: له زهیدی کورپی خالیده وه که پیغمبر ﷺ کاتی پرسیاران لی کرد ده رباره ی ووشتری سمر لی تیک چوو فرموویته: (مالک و لها، دعها فان معها هذاه و سقاءها ترد الماء و تأکل الشجر حتی یجدها رها) ^(۱).

واته: تو چیت لی داوه وازی لی بهینه سمی خۆی ههیه و جمه ونده ی خۆی ههیه و ناری خۆی نه خواتمه و گه لای دره خت نه خوات ههتا خاوهنی پهیدا نه بیته.

واته: ووشتری سمر لی تیک چوو دروست نی به بردنمه و پاراستنی، چونکه سروشتی به شیوه به که خۆراگره لاسر تینویتی و توانای خواردنی گه لای داری ههیه به ناسانی له بهر درتژی ملی، نیت پیوستی به بردنمه نی به له لایمن دۆزه ره وه. وه ههروه ها مانموی لهو شوتنه دا که وون بووه دۆزینموی بۆ خاوهنی ناسان نه کات له جیاتی نموی به ناو ووشتری خه لکدا بگه ریت.

وه کار بهو شیوه به رۆشتوه ههتا سهرده می عوسمان ﷺ به لام کاتی عوسمان ﷺ هات پای وابوو که هه لئاگیریتموه و بفرۆشرت، نه گمر خاوهنی هاتمه نرخه که ی نه باتموه.

ئیهنوشیهابی زوهری فرموویته: ووشتری سمر لی تیک چوو لاسر ده می عومری کورپی (خطاب دا) ﷺ بهو شیوه به بوو ههتا سهرده می عوپان هات فرمانی دا به هه لئاگیریتموه و

(۱) البخاری (۲۴۲۹) و مسلم (۱۷۲۲/۶ و ۶).

کَرین و فرشتن (السمع)

بانگمواز بۆ کردنی، له پاشاندا فرۆشتنی، جا کاتی خاوهنی پهیدا بوو نرخه که بیان ئەدايموه. مالیک له (الموطاء) دا گێراویمتی بوه^(۱).

بهلام عدلی دواي عوتمان کاتی هات فرمانی دا که دۆزه رهوی شوئینیکی بۆ دروست بکات و تێیدا بیپارتیزنت، وه نالقی بداتی ئەوهنده که نه قهلمو بیت نه لاواز. له پاشاندا همرکس هات و بهلگهی هینا که خاوهنیتی بیدرتتموه، نهگینا ئەبیت بهو شیویه بئینیتتموه. وه ئیبنوموسهیب ئەوهی به باش داناهه (الإستحسان).

ئهما مانگاو ئەسپ و ئیستر و کمر، ئەوه وهك ووشتن لای شافیهی و نهحمد (وه شافیهی بهچکهی ئەمانه جیا ئەکاتمه و ئەلایت: دروسته بردنوهیان). وه بهیهقی ئەگێرتتموه که موئزیری کوری جهریر فرمویمتی: لهگهڵ باوکمدا بووم له بهوازیج (شارتکی کۆنه لاسر دیحله لاسرو بهغداوه) کاتی گاگهله که لای دا بۆ حوانمه مانگایهکی بینی لای غهرب بوو فرمووی: ئەم مانگایه چییه؟ ووتیان: مانگایه که هاتۆته نار گاگهله کهوه ئەویش فرمانی دا دهریان کرد و دوریان خستوه ههتا له چار وون بوو، له پاشاندا فرمووی: گوتم له پیغمبەر ﷺ بوو ئەیفرموو: (لا یأري الضالة إلا ضال)^(۲).

واته: نازۆته سهر لی تینک چوو گل ناداتممه گویمرا ئەبیت.

وه ئەبوحنیفه فرمویمتی: دروسته بردنوهی.

وه مالیک فرمویمتی: ئەبێ گلی بداتممه کاتی ترسی له نار چوونی ههبوو به دهستی دپندهی کیتیوی بوه ئەگینا ناییت بیباتمه.

نهفهقه کیشانی دۆزراوه:

وه ئەوهی دۆزه رهوی شته که سهر فی بکات لاسر دۆزراوه که ئەبێ له خاوهنی وهریگرتتموه، مهگهر نهفهقه له جیاتی سواربوون و بار لی تان و شتی تر دابنریت.

(۱) مالک فی الموطأ (۲/۷۵۹).

(۲) أحمد (۴/۳۶۰). أبودارد (۱۷۲۰) والنسائي في الكبرى (۵۸۰۱) وابن ماجه (۳/۲۵۰۳)، ومالك في الموطأ

(۲/۷۵۹) والبيهقي (۶/۱۹۰).

خواردنه‌مەنی (الأطعمة)

پیتناسەکی:

(أطعمة) ئەو شتەنەیه کە ئادەمیزاد ئەیان خوات و لەسەریان ئەژی.

وہ له قورئانی پیرۆزدا خۆی گموره ئەفرمووت: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾ (الأنعام: ١٤٥).

واتە: بێن: لەوێ کە بۆ من هاتوو بە وەحی هیچ حەرامێک بۆ کەسێک کە خۆراک دەخواشک نابەم. وە ئەو خواردنه‌مەنیانە هەرچی خاوەن نەبیەت و نەفس نەچیته سەری حەلال نەبە، خۆی گموره ئەفرمووت: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ﴾ (المائدة: ٤).

واتە: پرسیارت لێ ئەکەن چی حەلالە بۆیان، بێن: هەرچی شتی خاوەنە حەلال کراوە بۆتان.

مەبەست لەخاوەن لێردا ئەوێه کە نەفس بەچیته سەری و بە پاکێ بزانیەت.

وہ کە فرمودە خۆی گموره: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ (الأعراف: ١٥٧).

واتە: خاوەنەکانیان بۆ حەلال ئەکات و پێسەکانیان لەسەر حەرام ئەکات.

وہ خواردنه‌مەنی، یا شتی بێگیانە، یا گیاندارە.

وہ بێ گیانەکان هەموویان حەلالن جگە لە پێسەکانیان و پێس کراوەکانیان وزیان بەخش و سەرخۆش کەرەکانیان، وە ئەو شتەنە مافی خەلکیان بەسەرەوێه.

جا پێسەکانیان وە کە خۆت، وە پێس کراوەکان ئەوانەن شتی پێسیان تێکەڵ بوو وە کە پۆن کە مشکێ تێدا بتۆپیت، بەپێی فرمودە پێغەمبەر ﷺ کە بوخاری لە مەیمونەو ئەگێرتەو کاتی پرسیاری لێ کراوەربارە پۆن مشکێ تێ بکەوت فرموی: (ألقوها، وما حولها فاطرحوه، وکلوا منکم)^(١).

واتە: مشکە کە فری بدن و ئەو پۆنە بە چوار دەوری مشکە کەوێه فری بدن، و پۆنی خۆتان بخۆن.

لەم فرمودەیدا ئەو وەرئەگێرت شتی بەستو وە مەیبو ئەگەر شتی تۆپیری تێ کەوت شتە کە و چوار دەورە کە فری ئەدرت بەمەرجێک دەرکەوت لەوە زیاتری تێوێ نەچوو.

(١) البخاري (٢٣٥) وأحمد (٢٣٠/٦) والنسائي (١٧٨/٧).

کربن و فرشتن (البیوع)

به نام شلممنی و شتی ناوکی به بفرکوونی پیسی پیس نعییت. زوهری وئوزاعی وئینوعیباس وئینوممسعود و بوخاری نه گیترنهوه که شلممنی نه گریسی تی کتوت پیس ناییت همتانه گوزیت، نه گمر نه گوزا پاکه.

وه زیان به خشه کان وه زهر و شتی تر.

زه هریش وه زهری دهراتو له دوشک و زهرگته و ماره ژه هراوی به کان و ئموزارانهی له گیای ژاروی و مهعدنه کان دهر دیت وه زهرنیخ، بپی پی فرمودهی خوی گوره: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء: ۲۹).

واته: وه خوتان مه کوژن به راستی خوا پیتان میهره بانه.

وه همره ها نه فرمویت: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ (البقرة: ۱۹۵).

واته: بدهستی خوتان، خوتان مه خمنه ناو تالوکه و لئاو چورنوه.

وه فرمودهی پیغمبر ﷺ که نه بوهره پره گیتراویته یوه فرمویته: (من تردی من جبل فقتل نفسه فهو في نار جهنم يتردى فيها خالداً مخلداً أبداً).

واته: هرکس له شاخیکوه خوی به ریداته وه خوی بکوژیت نه چیتته ناگری دوزه خوه همتا همتایه هر بر نه بیتهوه.

وه همره ها فرمویته: (ومن تحسى سماً فقتل نفسه فسمه في يده يتحساه في نار جهنم خالداً مخلداً فيها أبداً، ومن قتل نفسه بمحبة فحديده في يده يتوجأ بها في نار جهنم خالداً مخلداً فيها أبداً) رواه البخاري^(۱).

واته: هرکس زهری خواره وه خوی کوشت زهره که بدهستی یوه نعییت لئاو دوزه خدا بز همتا همتایه همرتهی خواتهوه، وه هرکس خوی به تیغیک بکوژیت نو تیغه به دستهوه نه گرت لئاو ناگری دوزه خدا بز همتا همتایه نه یکات به خزیدا.

وه زه هریش نه ونده حرامه که زیان بگه یمنیت.

وه توانهی لبهر زیان به خشین حرام کراون جگه له ژه ره کان، وه خول و قور و بورد و خهلوز نیسبت نهو که سانهی به خواردنیان زیانیان پی بگات حرامن، بپی پی فرمودهی پیغمبر ﷺ که فرمویته: (لا ضرر ولا ضرار) رواه احمد وابن ماجه^(۱).

(۱) البخاري (۵۷۷۸) ومسلم (۱۰۹).

واته: زیان و زیان گه یاندن نییه.

وه جگمروهش نه چیتته نار نهم بهشموه، چونکه زیان گه یه نهره به تهندروستی و مال لهدهست دانه.

وه سهرخۆش کمریش وهك: نارهق و جزره کانی تر له سپکره کان.

وه نمو شتانهی مافی خه لکیان بهسره وه یه وهك دزراوه داگیرکراو نهمانه هیچیان هه لال نین.

وه نازه لیش دوو جزرن: ناوی ووشکانی. ناوی به کان ههموویان هه لالان، به لام ووشکانی به کان هه یانه هه لاله خواردنی و هه یانه حهرامه. وه نیسلام نهمانهی ههموو به تهوای پوون کردونهوه، به لگمش فرموده ی خوای گموره یه که نه فرمویت: ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ (الأنعام/۱۱۹).

واته: نهمانهی خواردنیان لهسر ئیوه حهرام کراوه بۆتان جیا کراوه تموه مه گمر نهموه که ناچار بن بیان خۆن.

وه نمو جیا کردنهوهش نهم سی شتانهی خوارهوه نه گرتنهوه:

یه کم: دهق ده ریاره ی نهموشتانهی رهوان و هه لالان.

دووه م: دهق ده ریاره ی نهموشتانهی حهرامن.

سی یه م: دهق ده ریاره ی نهموشتانهی یاسادانهی نیسلام بی دهنگه لی یان.

نهموشتانهی یاسادانهی نیسلام به دهق رهوای کردوون:

نهموشتانهی یاسادانهی نیسلام به دهق رهوای کردوون بهم شتیه یه ی خوارهوه روونی نه که یه نهموه:

۱- گیانداری ناوی: گیانداره ناوی به کان (ده ریایی به کان) ههموویان هه لالان جگه لهوانه ی ژاراوین و زیانیان هه یه بۆ تاده میزاد، نیت ماسی بیت یاشتی تر، راو کرابن یا به مردویی بدوژرتنهوه، موسلمان راوی کرد بیت یا نه هلی کیتاب یا بت په رست وهك یه کن، وه ههمروه ها نه گمر شتیه یان هه بیت له ووشکانیدا یان شتیه یان نه بیت. وه گیان له به ره ناوی به کان پیوست به سه ریپن ناکمن، بنهما لهمانه شدا فرموده ی خوای گموره یه که فرمویت: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْيَأْسَاءِ﴾ (المائدة/۹۶).

واته: بۆتان هه لال کراوه نه چیری ده ریا و نهموشتانهی ده ریا فری یی نهمونه ده رهوه بۆ نیشتمجی و ریتبورتان و له نیحرامدا بن یان له نیحرامدا نهم.

کَرین و فرشتن (البیع)

نیبنوععباس فرمویته: ﴿صید البحر و طعامه﴾ نو شتانهیه که دریا دریا نمدنه درهوه. (دارقطنی) گپراویتهیهوه.

وه هروهها نه گپرنهوه لی یهوه که مانای ﴿طعامه﴾ مردارهوه بووه کانی دریا نه گرتنهوه به پی پی حدیسه که می نه بوهوره پره ﷺ که فرمویته: پیارنک له پیغمبری ﷺ پرسى نیمه به نار دریا دا دروژین ناری کم له گهل خو ماندا هه لئه گرین نه گهر دست نوژی پی بگرین تینومان نه بیته نایا به ناری دریا که دست نوژ بگرین؟ پیغمبر ﷺ فرموی: (هو الطهور مائه والحل میته) ^(۱).

واته: دریا ناره که می پاک کهروهیه و مردارهوه بوشی هه لئه.

هر پیته که گپراویانه توه، و (ترمذی) فرمویته: نمه فرموده یه کی حسن و صحیحه. وه پرسیارشم کردوه له موحه ممدی کوری نیسماعیلی بوخاری و تویته: فرموده یه کی صحیحه. ماسی خوئی کراو:

زور جار ماسی خوئی زوری پیوه نه کرتت بزئوهی ماوه یه کی زور بیتنه توه و خراب نه بیته به هه موو جو ره کانی یهوه، وه ماسی سردین و فسیخ و ره نجه و مه لوحه، نه مانه هه موو خاوتنن و هه لئه خواردنیان به مهرجی زبانی تیدا نه بیته، جا نه گهر زبانی تیدا بیتت توه به هوئی زیانه که دیانوه حرام نه بن، چونکه زیان نه گه یمن به تهن دروستی.

دهردیری که شیخینکه له شیخه کانی مالیکی رهزای خوی لی بیتت و تویته: توهی که باوه دم پیته می و به دینی نه زانم توهیه که ماسی فسیخ پاکه، چونکه خوئی ناکرتت و پاک ناکرتت دواى مردن نه بیته. وه خوینی رزواو حوکم به پیسی به تى نادرته هه تا نه یه ته ده ره له لاشه. وه دواى مردنی ماسی نه گهر خوینی تیدا مایته وه که توه خوینه جیسابی بزئ کرتت که له ده ماره کانی گیان له بیری سهر بر او نه میته توه که تهریش به پاک دانه نرتت به بی گومان، که واته توه تهریانهی که له دواى مردنه که می دیته ده، گومان له وه دا نریه که پاکه.

وه هه نه فی یه کان و هه ندی له زانایانی مالیکی بزئ توه چون.

(۱) أبوداود (۸۱) و الترمذی (۶۹) و ابن ماجه (۳۸۶) و النسائی (۱۷۶/۱) و مالك في الموطأ (۲۲/۱) و أحمد (۲۳۷/۲).

گیان لهبهری تمرو ووشکی:

نیبنوعمره‌بی فرمویه‌تی: نه‌وی راست بیټ نه‌ویه که نه‌و گیانله‌بهرانه‌ی له تمرو و ووشکیدان رینگری بکری له خواردنیان، چونکه به‌لکه‌کان به‌رنگاری یه‌کتر ده‌بنه‌وه. به‌لگه‌ی حه‌لاله‌ی و به‌لگه‌ی حه‌رامی، به‌لام نیمه به‌لگه‌ی حه‌رامی سه‌رته‌خه‌ین له‌بهر نیحیاتیات.

به‌لام زانایانی تر رایان وایه هه‌موو نه‌وانه‌ی له ده‌ریادا ده‌توانن بژین حه‌لاله، وه نه‌گه‌ر به‌شتوانی له ووشکانیدا بژی هه‌ر حه‌لاله، جگه له بۆق له‌بهر نه‌وی کوشتنی قه‌ده‌غه‌یه.

له‌عبدالرحمن ی کوری عوسمانه‌وه ﷺ فرمویه‌تی: پزیشکیک پرسیاری له‌پیتغه‌مبه‌ر ﷺ کرد ده‌ریاره‌ی بۆق که بۆ ده‌رمان به‌کاری ده‌هیتنا نه‌ویش ﷺ کوشتنی بۆقی لی قه‌ده‌غه کرد. نه‌بوداود و نه‌سانی و نه‌محمد گیتراویانه‌تموه و حاکم به‌سه‌حیحی گیتراوه^(۱).

نه‌وگیان له‌بهره ووشکانیانه‌ی که حه‌لالن:

نه‌و گیان له‌بهره ووشکانیانه‌ی که له‌سه‌ر حه‌لاله‌ی‌یان ده‌ق هاتوه له خواروه‌ه روونی نه‌که‌ینه‌وه: ناژه‌له ماله‌ی‌یه‌کان: به‌پی‌ی فرموده‌ی خوی گه‌وره حه‌لالن که فرمویه‌تی: ﴿وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ (النحل: ۵).

واته: وه بزنی و مه‌ر و گار ووشتری بۆ نیوه دروست کردوه، که له خوری و توکه‌کانیادا پۆشاک و پاخه‌ری تیدایه، وه چه‌نده‌ها سوودی تریش، وه له گوشتی نه‌وانه ده‌خۆن.

وه هه‌روه‌ها نه‌فرموت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ (المائدة: ۱).

واته: نه‌ی نه‌وکه‌سه‌نه‌ی باوه‌رتان هیتاوه په‌یمانه‌کانتان به‌رنه سه‌ر، ناژه‌له ماله‌ی‌یه‌کانتان بۆ حه‌لالن کراوه جگه له‌وانه‌ی بۆتان روون کراوه‌تموه که حه‌رامن.

وه ناژه‌له ماله‌ی‌یه‌کان: ووشتر و ره‌شه‌وولاغ و گامیشیش نه‌گرتتوه، هه‌روه‌ها مه‌رو بزنیش، وه مانگای کیتی و ناسکه‌کیتیوش نه‌خه‌رنه پال نه‌وانه، جا نه‌مانه هه‌موویان حه‌لالن به‌نیجماعی هه‌موو زانایان. وه سابه‌ه به‌سوننه‌ت و ری دراوه به‌خواردنی:

(۱) أحمد (۴/۴۹۹) وأبو داود (۳۸۷۱) والنسائي (۸/۲۱۰) والحاکم (۴/۴۱۱)، وه له خواردنی بۆقدا قسه کراوه له‌م به‌شه‌دا باسی دیت.

کربن و فرشتن (البيع)

مریشک^(۱) و کهلهشیر و مراوی و قاز و عدلمشیش و نسپ^(۲) و کهری کیتی^(۳) و سوسمار و کمروشک^(۴) و کمیتیار^(۵) و کولله^(۶) و چوله که.

له عومری کوری خه ططابوه ﷺ لهوی که موسلیم له صه حیه کهیدا گتیرایه تی رهوه له نبی زوبه رهوه که فرمویه تی: پرسیارم کرد له جایر ده ریاره ی سوسمار فرموی: مه یخون، وه به پیسی دانا و فرموی: عومری کوری خه ططاب فرمویه تی: پیغمبر ﷺ حرامی نه کردوه، وه خوا دایناوه سوود به زورکس نه گیه نیت، چونکه خوارده منی بشی زوری شوانه کانه، نه گهر دهستم بکومتایه لیم نه خوارد^(۷).

وه تیبنو عیباس له خالیدی کوری وه لیده وه نه گتیرتته وه خوا لی زیان پازی بیت، که له گنل پیغمبردا ﷺ چونه مالی پوری (مه یونه کی چکی حارث)، گوشتی سوسماری هیتایه بردهم پیغمبر ﷺ که خزمیکی له نه جدوه بزی هینا بو - وه پیغمبر ﷺ هیچی نه نه خوارد همتا نه یزانیایه شو شته چیه - ژنه کانیش رنک کموتبون که پیی نه لیتن بز نهوی بز ان چون لیی نه چهژی وه کاتی لیی چمشت چون نه یناسی، کاتی پرسیاری کرد و زانی چیه وازی له خواردنی هینا، خالید پرسیاری لی کرد نایا حرامه؟

فرموی: نهو، به لام خوارده منی به که که لای نیمه نی ره بزیه نایخوم، خالید نه لیت: رام کیتشا بولای خوموه و خواردم وه پیغمبریش ﷺ سیری نه کردم^(۸).

وه له عبدالرحمن ی کوری نبی عماره وه گتیراوه توه فرمویه تی: پرسیارم له جایر کرد ده ریاره ی کمیتیار (ضیح) گوشتی بخوم؟ فرموی: به لی، و تم: پاری بکم؟ فرموی: به لی. تم: نایا نهوت له نیراوی خواوه بیستوه (صلی الله علیه وسلم) فرموی: به لی

(۱) بوخاری و موسلیم و (ترمذی) و نسائی گتیرایانتموه.

(۲) بوخاری ریوایتی کردوه، وه مالیک و شعبو حنیفه لایان رایه که خوارده کی مه گروهه، چونکه خوی گهوه له نایته کهدا له پیزی شو ناژه لانهدا باسی کردوه که بز جوانی و بز سواربونن و باسی خواردنی نه کرده.

(۳) بوخاری و موسلیم ریوایتیان کردوه.

(۴) بوخاری و موسلیم ریوایتیان کردوه.

(۵) (ترمذی) ریوایتی کردوه.

(۶) بوخاری و موسلیم ریوایتیان کردوه.

(۷) مسلم (۱۹۵۰).

(۸) البخاری (۵۵۳۷) و مسلم (۴۴/۱۹۴۶ و ۱۹۴۵).

ترمزی گیتراو بهتی بوه به سهنده تیکی صحیح^(۱).

وه نهوانی بۆ دروستی خواردنی گوشتی کهم تیار چون: شافیعی و نهویوسف و موحه مد و ئیبنو حزمه.

وه شافیعی ده ربارهی فرمو بهتی: عمره ب به پاکی زانیوه، وه به چاکی باسیان کردوه، وه هتا نیستاش نه فرۆشری و نه کپری له نیوان صفا و مهره دا بی نهوی کهس ری لی بگریت.

وه هندی لزانایان رایان وایه که حرامه خواردنی، چونکه دپنده یه، به لام فرموده که به لگه به بهسریانهوه.

وه نهو داود و نه محمد باسی نهویان کردوه که پرسیار کرا له ئیبنو عومر ده ربارهی خواردنی گوشتی ژیشک (قنفذ) نهویش نهه نایه تهی خوتنده وه: ﴿قُلْ لَا أُجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾.

واته: نهی پیغمبر ﷺ بلی نهوی کهوا بۆ من به وهی هاتوه هیچ حرامتیک بۆ کهستیک که خوراک ده خوا شک نابم.

پیاوتیک لای بو وتی: گوتم له نهی هورهیره بووه نه یفرمو: باسی نهویان کرد لای پیغمبر ﷺ نهویش فرمو: (خبیثه من الخبائث). واته: گوشتی ژیشک له گوشته پیسه کانه.

ئیبنو عومر فرمو: نه گمر پیغمبر ﷺ نهوی فرمویت هروایه^(۲)، وه نهه فرموده یه له ریوایتی عیسی کوری نه میله یه، نهویش لاوازه، شوکانی فرمو بهتی: فرموده که بۆ تاییهت کردنی ژیشک ناشیت له بر به لگه حالاله گشتی به کان، وه به پی نهوی شوکانی نه لیت: گوشته کهی حالاله.

وه مالیک و نه بو ثور، و مهره ها له شافیعی و له یسیشه ریوایت کراوه که فرمو یانه، له خواردنه کهیدا هیچ خراپه کهی تیدا نییه، چونکه عمره ب به پاکی دانه نین وه له بر نهوی نهو حدیسهی که له باره وه هاتوه زه عیفه، به لام حنه فی به کان به مه کروهیان داناوه.

وه عایشه ده ربارهی ژیشک فرمو بهتی: گوشته کهی حرام نییه وه نهه نایه تهی خوتنده وه: ﴿قُلْ لَا أُجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾.

(۱) الترمذی (۸۵۱).

(۲) احمد (۲/۳۸۱) و أبوداود (۳۷۹۹).

کرین و فرشتن (البيع)

وه لای مالیک خراب نیه خواردنی شتی ناو زهوی به دوویشک و کرمدکانی یهوه، وه خراب نیه خواردنی بیتچوههنگ و کرمی پهیر و خورما و نهوجوره شتانه، قرطبی فرمویتتی: به لگی مالیک قسمی نیبنوععباس ونه بی دهردایه که فرمویتنه: همرچی خوا حدالتی کردوه حدالته، وه همرچی خوا حرامی کردوه حرامه، وه همرچی لی بی دهنگ بووه لی بوراوه.

نهحمد دهربارهی باقلهی کرماوی فرمویتتی: پیم خوشه نهخوریت همرچنده به پیسیش نغزانراوه، وه له پیغمبرهوه ﷺ گپراوه توه که خورمای کونیان بۆ هیناوه، سیری کردوه و پاکی کردۆتوه و کرمدکی دهرهیناوه خواردیهتی، نیبنوقودامه فرمویتتی: توه چاکتره^(۱).

وه نیبنوشهاب و عوروه و شافیعی و حمنه فییه کان وهندی زانایانی مدینه رایان وایه که دروست نیه خواردنی شتی ناو زهوی وهک مار و مشک و نهوجوره شتانه، وه همسو نهوانی دروسته کوشتیان دروست نیه خاردنیان، وه لای نمانه نایتت سربپرین.

وه شافیعی فرمویتتی: یه ربوع^(۲) و وهبیر^(۳) خاردنیان خراب نیه.

وه دهربارهی خواردنی گوشتی چۆله که پیغمبر ﷺ نه فرمویت: (ما من انسان قتل عصفوراً فما فوقها بغير حقها إلا سأل الله تعالى عنها، قيل: يا رسول الله وما حقها؟ قال: يذبحها فيأكلها، ولا يقطع رأسها یرمي بها) رواه النسائي^(۴).

واته: هیچ ناده میزادیک نیه چۆله که یهک و زیاتر له چۆله که یهک بکوژیت بمبی مافی خوی نیلا خوا لی نه پرسیتوه لسه ری. ووتیان: نهی نیراوی خوا، مافی خوی چیه؟ فرموی: سهری بپریت و گوشته کی بخوات نهک ملی هه لکنی و فری بدات.

وه هندی له یاره کانی پیغمبر ﷺ له گهل خۆیدا گوشتی نهو بالنده یان خواردوه که ناوی حویارایه. نه بوداود و ترمذی گپراویانه توه^(۵).

(۱) أبوداود (۳۸۳۸).

(۲) جوزیک جانوهه له جرح نهچیت که له کوردیدا پنی دوتری رسق.

(۳) گیاندارتکه له سموره نهچیت و گوب خوه، له ژیر زویدا دهژی رهنگه کی میلهو خۆله میشتی به پیسته کی بنرخه و پنی ده لنین کولکن.

(۴) النسائي (۲۳۹/۷) والحاكم (۲۳۳/۴).

(۵) أبوداود (۳۷۹۷) والترمذی (۱۸۲۸).

ئەوانەیی یاسادانەری ئیسلام بەدەق حەرامی کردوون:

وہ خواردنە حەرام کراوەکان لە کتیبەکەیی خوای گەورەدا کۆکراونەوہ لە دە شتدا بە دەقی فرمودەیی خوای گەورە کە ئەفرمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقٌ﴾ (المائدة: ۳).

واتە: حەرام کراوە لەسەرتان: ۱- گۆشتی مردارەوہبوو. ۲- خوینی رژاو. ۳- گۆشتی بەراز. ۴- ئەوی لە کاتی سەرپرین دا ناوی جگە لە خوای لەسەر هینراوە. ۵- مردارەوہبوو بە خنکان. ۶- ئەو ئاژەلەیی بەدار لێی درابیت و مرداربویتەوہ. ۷- ئەو ئاژەلەیی لە شوینی بەرزوہ بەربویتەوہ و مردیبت. ۸- ئەو ئاژەلەیی ئاژەلێکی تر قۆچی لێ دابیت و کوشتیبتی. ۹- وە ئەو ئاژەلەیی درندە برینداری کردیبت و مردیبت، جگە لەو ئاژەلەلانی فریای سەرپرینیان ئەکەون کە گیانیان تێدا مایبت. ۱۰- ئەو ئاژەلەلانی لەسەر بت سەرپرین.

هەرەها حەرام کراوە لەسەرتان هەول دان بۆزانی نی ئەوی خوا بەشتان ئەدات بەهۆی پشک خستەوہ، ئەمانە هەموویان حەرامن و کردنیان دەرچوونە لە فرەمانی خوا.

وہ ئەمە شی کردنەوہ و لێکدانەوہی ئەو کورتە باسەبە کە خوای گەورە باسی کردووە لەو فرمودەبەیدا: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ (الأنعام: ۱۴۵).

واتە: بلی- ئەی عەمەد- من نایینم لەوہدا کە خوا بۆی ناردووە خوارەوہ شتیکی حەرام کراو لەسەر بجزری، جگە لە گۆشتی مردارەوہبوو، یا خوینی رژاو، یا گۆشتی بەراز، چونکە ئەوہ پیسە، یا ئەو ئاژەلەلانی لەکاتی سەرپریندا نافرمانی خوا کراوە و ناوی جگە لە خویان لەسەر هینراوە.

لەم ئایەتدا ناوی چاریان هاتووە بە کورتی، وە لە ئایەتەکەیی پێشودا بە درێژی باسی کردوون، کەواتە لەنێوان ئەم دوو ئایەتە پێچەوانەیی بەک نییە.

ئەو بەشەیی لە ئاژەلەیی زیندو ئەبررتەوہ :

وہ ئەو بەشەیی کە لە ئاژەلەیی زیندو ئەبرری پال ئەو شتە حەرام کراوانە ئەخری کە باس کران. بەیی فرمودەکەیی ئەبو واقیدی لەیسی کە فرەمویتە: پێغمەبەر ﷺ فرەمویتە: (ما قطع من البهيمة وهي حية فهو ميتة). رواه أبو داود والترمذي وحسنه^(۱).

(۱) أبوداود (۲۸۵۸) والترمذي (۱۴۸۰).

واته: نهوی لهناژهل نمبریت به زیندوی بی به مردارهوبوو نمزمیریت.

ترمذی فرمویت: زانایان لیسر نهوه کاربان کردوه.

وه نمانه خواره لهمانه جیا نهکرتهوه:

أ- مردارهوبوی ماسی و کولله که نمانه خارتن بهپی حدیسی نینوعومر ﷺ که فرمویت: پیغمبر ﷺ فرمویت: (أحل لنا میتتان ودمان. أما المیتتان فالحوت والجراد، وأما الدمان فالکبد والطحال).

واته: دومردارهوبوو وه دوو خورتیمان بۆحهلال کراوه. دوو مردارهوبوه که ماسی وکوللن، وه دوو خورتنهگمش جگمر و سپله. نهحمد و شافعی و نینوماجه و بهیهقی و دارقطنی گپراویانتموه^(۱)، وه فرموده که زعیفه، بهلام نیمام نهحمد (موقوف)ی فرموده که بهصیحح داناره، وه نهبو زهره و نهبو حاتمیش فرموینه: وه فرموده ی لم شیوانه حوکی مرفوعی هیده، چونکه قسمی صحابی که بلیت: بۆمان حدلال کراوه یا لیمان حرام کراوه. وه نهوه وایه بلین: فرمائمان پی کراوه یا لیمان قدهغه کراوه، وه له پیشموه نهوهمان باس کردوه که پشتگیری نم فرموده یه نهکات.

وه نهگمر مردارهوبوو حرام کرایت مهبست له حرام کردنه که خواردنی گۆشته که یهتی، بهلام جگه له گۆشته کهی خارتنه و دروسته سوودیان لی وهریگیریت.

ب- تیسک و شاخ و سم و موو توك و پیر و پیستی مردارهوبوو پاکن، وهدرچی له جنسی نمانه بیت پاکه چونکه نسل له نمانندا همموو همر پاکیه، وه بهلگه نییه لیسر پیسی یهتی.

زوهری دهبراره ی تیسکی مردارهوبوو وهک دانی فیل و شتی تر فرمویت: گهیشتوم بهکۆمه لیک خهک له زانایانی (سلف) پیشین که سریان پی دانهیناو چوریان تی نهکرد و به خرایبان نه نمانی. بوخاری ریوایدتی کردوه^(۲).

وه له نینوعه بیاسوه ﷺ که فرمویت: مرنکیان دا به جاری به کهی مهیمونه به صدهقه مردار بووهو پیغمبر ﷺ بهلای کهلاکه کهیدا تی پیری فرموی: (هلا أخذتم إهابها فدبغتموه

(۱) أحمد (۹۷/۲) وابن ماجه (۳۳۱۴) والدارقطنی (۲۷۱/۴، ۲۷۲) والشافعی (۱۷۳/۲) والبیهقی (۲۵۴/۱).

(۲) البخاری (۳۴۲/۱) تعليقا.

کَرین فروشتن (البيع)

فانتفعتم به؟ فقالوا: إنها ميتة، فقال: إنما حرم أكلها). رواه الجماعة إلا ابن ماجه، قال فيه عن ميمونة. وليس في البخاري ولا النسائي ذكر الدباغ^(۱).

واته: نمی نه‌تبهو پیسته‌کمی لی بکنموهه ده‌باغی بکنم و سودی لی وه‌رگرن؟ ووتیان: نمی نیراوی خوا، مرداربو‌تموه. فرموی: تنها خواردنی حرامه.

له بوخاری و نسائی دا باسی ده‌باغ کردن نه‌هاتوه.

وه له نینو عبباسوه رضی الله عنه که‌نم نایتمی خوندو‌تموه: ﴿قل لا أجد فیما أوحی إلی محراماً﴾. فرمویتمی: تنها نموه حرام کراوه که نه‌خوریت نموش گۆشته، به‌لام پیسته و ددان و نینسک و موو خوری‌یه‌کمی حه‌لاله. نینومونثیر و نینوثیبی حاتم گیارایانه‌تموه.

وه همدوه‌ها ژیلارکی مرداره‌وبوو (الأنفحة) و دووگه‌کمی پاکه، چونکه صه‌حابه‌کان کاتی وولاتی عیراقیان کرده‌وه له پهنیری مه‌جوسه‌کانیان نه‌خوارد که به‌وانه دروست نه‌کرا، همرچنده سهرپراوی مه‌جوسی به مرداره‌وبوو دائه‌نریت.

وه سابه له سلمانی فارسی‌یموه رضی الله عنه که پرسیری لی کراوه ده‌رباره‌ی پهنیر و یقن و پیسته‌ی مرداره‌وبوو، نموش فرمویتمی: حه‌لال نموانم که خواهه‌لاتی کردون، وه حرام نموانم که خواهرامی کردون، وه‌نموی لی بی ده‌نگ بووه لی بوراون. وه‌نموش ناشکرایه نم پرسیره‌ی کاتیک لی کراوه که جینگری عومری کوری خه‌ططاب بووه له‌سر مه‌دائین.

ج) خوتین: وه خوتنی که‌م عه‌فوی لی کراوه. له نینوجوره‌یموه ده‌رباره‌ی فرموده‌ی خوی گه‌وره که فرمویتمی: ﴿أو دماً مسفوحاً﴾ فرمویتمی: (المسفوح) خوتنی رژاوه، و نموی له‌ناو ده‌ماره‌کاندایه قه‌یناکه. نینومونثیر ته‌خریمی کردوه.

وه له تمبو می‌جمله‌زوه ریوایه‌ت کراوه نمو خوتنه‌ی له‌شوتنی سهریرینی تا‌زه‌ل، یا نمو خوتنه‌ی به‌سر مه‌غله‌تمویه قه‌یناکه، چونکه تنها خوتنی رژار قده‌غه کراوه. نینوحومید و نموشه‌یخ ته‌خریمان کردوه.

وه له عانیشموه خوی لی رازی بیت که فرمویتمی: نیمه که گۆشتمان نه‌خوارد ده‌زوله خوتن به‌سر مه‌غله‌کموه نمبوو.

(۱) البخاري (۱۴۹۲) ومسلم (۳۶۳) وأحمد (۲۲۷/۱) وأبو داود (۲۱۲۶) والترمذي (۱۷۲۷) والنسائي (۱۷۱/۷).

حرامی گوشتی گوی دریز و هیستر:

وه نهوی که نهچیتته بازمنی حرام بوونهوه: گوی دریزی مائی و هیستره به فرمودهی خوی گموره که نهفرمویت: ﴿والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة﴾ (النحل: ۸).

واته: وه نهمسپ و هیستر و گوی دریز بز سواربون و بز جوانی.

۱- نهبوداود و (ترمذی) به سنندیکی حسن له میقدادی کوری معدی کربیهوه ﷺ نهگیرنوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (ألا إني أوتيت الكتاب ومثله معه ألا يوشك رجل شبعان على أريكته يقول عليكم بهذا القرآن فما وجدتم فيه من حلال فأحلوه، وما وجدتم فيه من حرام فحرموه، ألا لا يحل لكم الحمار الأهلي، ولا يحل كل ذي نابٍ من السبع، ولا لقطعة معاهد إلا أن يستغني عنها صاحبها، ومن نزل بقوم فعليهم أن يقروه، فإن لم يقروه فله أن يعقبهم بمثل قراه).

واته: بزنان من نم قورنانه و وینمی نم قورنانهم له گه لدا بز هاتووه، وه لهوانیه کاتیک بیت کسیتی تیروپر لهسمر سرینه کئی پال بداتموه، و بلیت لهسرتانه تمنها شوین قورنان بکمون همرچیتان بینی له قورناندا هللال کرابوونیهوش به هللالی بزنان، وه همرچیتان بینی له قورناندا حرام کرابوونیهوش به حرامی بزنان. بزنان گوشتی گوی دریزی مائی و هممو درنده یه کی که لهدار، و هممو دوزراوه یه که خاوه نه کئی مواعهد بیت جگه لهوانی که خاوه نی وازی لی هینان حرامن، وه همرکس لای دا بز میوانی کسانیک لهسریانه میوانداری بکمن و ریزی بگرن، نه گمر نهویان نه کردبوی هدیه به زور بهشی خوی بستینیت^(۱).

۲- وه له نهنهموه ﷺ که فرمویته: کاتی پیغمبر ﷺ خه بیبری فتح کرد له دیکدا گوی دریزمان دهست کعوت، نیمه لیمان سریری و کولاندمان پیغمبر ﷺ بانگی کردو فرموی: بزنان خواو پیغمبر ﷺ لیجان قدهغه نه کمن که گوشتی کمر بخون، بزنان گوشته کئی پیسو خواردنی له کاره کانی شهیتانه، نمنس نه فرموی: مه نجه له کان قلاب کرانهوه به کولای. هر پیتنجه که گیتراویانه توه^(۲).

۳- وه له جابیرهوه ﷺ که فرمویته: پیغمبر ﷺ روزی خه بیر گوشتی کمر و هیستری لی قدهغه کردین، به لام گوشتی نهمسپ و ماینی لی قدهغه نه کردین.

(۱) أبوداود (۴۶۰۴) و الترمذی (۲۶۶۶) و ابن ماجه (۱۲).

(۲) البخاری (۵۵۲۸) و مسلم (۳۵۳۴/۱۹۴۰) و النسائی (۲۰۴/۷) و ابن ماجه (۳۱۹۶).

کَرین فروشتن (البيع)

وه نموهی که له نینوعه بیاسوه گیتراوه تموه که خواردنی گوشتی کمری به رهوا داناه. نموهی راست بیت نموهیه که ووتویهتی: نازانم نایا پیغمبهر ﷺ قده غمی کردیبت لبهر نموهی خه لک بو بار به کاربان نههینا بو نموهی لده ستیان نهچیت یا رژی خه بهر حرامی کردیبت. وهک بوخاری گیتراویهتی بموه.

حرام کردنی تاژهل و بالندهی درنده:

وه لهو جورانی که نیسلام حرامی کردوه گیانه رهو بالندهی درندهیه.

موسلم له نینوعه بیاسوه نه گیترا تموه که فرمویهتی: پیغمبهر ﷺ خواردنی گوشتی هممو درندهیه کی که لبهدار و بالندهیه کی چنگ داری قده غه کردوه^(۱). وه مه بست له که لبهدار نموهیه به که لبه کانی په لامار بداته خه لک و سامانیان، وهک گورگ و شیر و سهگ و پلنگ و فهده^(۲) و پشیله نه مانه هممو حرامن لای جهماوه ری زانایان.

وه نمبوحنیفه رای وایه که هرچی گوشتخوژر بیت به درنده نه زمیریت، وهک فیل و کهمتیار و یبروع - گوژر هه لکنه - و پشیله، هممو بیان گوشتیان حرامه لای نمو.

وه شافیعی رای وایه که درندهی حرام کراو نموانن که په لاماری ناده میزاد ندهن، وهک شیر و پلنگ و گورگ.

مالیک له (الموطأ) دا نه گیترا تموه له نمبوهوره پره وه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (أکل کل ذي نابٍ من السباع حرام)^(۳). واته: خواردنی گوشتی هممو که لبهدار تک له درنده کان حرامه.

مالیک دواي نم حدیسه فرمویهتی: کاری نیمه له سر نموهیه. وه نینوقاسم نه گیترا تموه لی نموه که مه کروهه خواردنی، وه هاوه له کانی نمو رایه بیان وه رگرتوه.

وه شافیعی و هاوه له کانی نمبوحنیفه ری بیان داوه به خواردنی گوشتی ریوی. وه نینوحنیم ریوی داوه به خواردنی گوشتی فیل و سموره، وه گوشتی مهیمون حرامه، نمبو عومر فرمویهتی: موسلمانان هممو له سر نموه کون که دروست نیه خواردنی گوشتی مهیمون لبهر نموهی پیغمبهر ﷺ قده غمی کردوه.

(۱) مسلم (۱۹۳۴) و أحمد (۱/۲۴۴) و أبوداود (۳۸۰۵) و النسائي (۲۰۶/۷) و ابن ماجه (۳۲۳۴).

(۲) جزیرتکه له درنده له نیوان سهگ و پلنگدایه، قاچ و دهستی درنژتیره له قاچ و دهستی پلنگ.

(۳) مالک فی الموطأ (۹۷۰) و مسلم (۱۵) و الشافعی فی الرسالة، الفقرة (۵۶۲).

کرین و فرشتن (البيع)

نهما بالنده چنگ داره کان مېمېست لمو بالندانه په که به چنگ په لمار نمدن وهک باز و شاهين و دال و سيسارگه که چه لمو باشقه و نمو جوړانه، نمانه هممو و حرامن لای جماوهری زانايان. وه ماليک رای وایه نمانهش خوارديان په وایه، با پیس خوریش بن.

حرامی خواردی گوشتی پیسی خور (الجلالة) :

پیسی خور (الجلالة) نموانن کمپسایي ناده میزاد نه خون له مانگا و ووشر و مېر و مریشک و قاز و مراوی و شتی تر هتا نمونده نه خون بزینان نه گوړیت. وه قده غه یی هاتووه بز سوار بوونيان و خواردی گوشتیان و خواردنوی شیره که بیان.

۱- له نینو عبباسوه رضی الله عنه فرمویتي: پیغمبر صلی الله علیه و آله نه می کردبوو له خواردنوی شیری پیسی خور (جلالة). هر پیته که کان گتیراویانتموه جگه له نینوماجه، وه ترمزني به صحیحی داناوه ^(۱).

وه له ریوایه تینکی تردا: نه می کردبوو له سواربوونی (جلالة). نمبوداود گتیراویتموه ^(۲).

۲- وه له عمری کوری شوعه بیوه له باوکی یوه له باپره یوه که فرمویتي: پیغمبر صلی الله علیه و آله نه می کردبوو له خواردی گوشتی کمر، وه نه می کردبوو له سواربوونی و خواردی گوشتی (جلالة). نه محمد و نسائی و نمبوداود گتیراویانتموه ^(۳).

به نام نه گمر ماوهدک دور له پیسایي بسترایوه و نالقی خاوتنی دهرخوارد درا و گوشته که ی خوش بووه و ناوی جهلالی لسمر نمانا حال نینت، چونکه هوی قده غه کردنه که گورانده که بوو، وه لاچوه.

حرامیتی شته پیسه کان :

له گمل نم روون کردنموه دا قورنانی پیروز بنما و نسلیکی گشتی داناوه بز هممو نمو شتانی که حرامن. نه فرمویت: ﴿وَيُحَلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرَّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثُ﴾ (الأعراف/۱۵۷).

واته: وه نمو شتانی که خاوتنه بزینان حال نه کات و نمو شتانی که پیسن لسمریان حرام نه کات.

(۱) أحمد (۲۲۶/۱) وأبو داود (۳۷۸۶) والترمذي (۱۸۲۵) والنسائي (۲۴۰/۷).

(۲) أبو داود (۲۵۵۷).

(۳) أحمد (۲۱۹/۲) والنسائي (۲۳۹/۷) وأبو داود (۳۸۱۱).

کَرین فروشتن (البيع)

وه شته پاکه کان نموانم که خه لک بپاکیان دانمئین و به خوشی نمرانن بی نموی ده قیتک هاتبیت بز حرام بوونی، جا نه گمر به پیسیان دانا نموه حرامه.

وه شافعی و حنبه لئی به کان رایان وایه شتی خاوتن نمویه عمره ب به خاوتنی نمرانن و به خوشی داناره نه که نموه کانی تر، وه مبهستیش له عمره ب دانیش توانی شار و دینهاته کانه، نه که کوزچره ده شته کی به کان.

وه له کتیبی (الدراری المزینه) نمو قسه یه پارسه ننگ نمداتموه که نه لیت: هرچی خه لک بپاکی داناره نه که عمره ب به تنها، وه نه لیت: هرچی خه لک بپیسی داناره له گیان لمبران، بی هؤو بی راهاتن به لکو تنها به پیسی دانمئین نموه حرامه، به لام نه گمر همدیک به پاکی دابنن و همدیک تر به پیس بمشه زوره که نیعتیباری بو نه کریت، وه که حشمراتی زوی و زور له گیان داره کان که خه لک وازیان له خواردنی گوشته کی هیناره، وه به لگی تایبیتش نریه لسهر حرام کردنیان، نموه واز لی هینانیان به زوری لمبر نموه نه بیت که پیسه، کهواته نه چیته ژتر نمو فرموده ی خوی گموره که نه فرمویت: «و یحرم علیهم الحباث» واته: وه شته پیسه کانیان لسهر حرام ده کات.

وه هممو نمو شتانه ی خه لک بیتریان لی نیبیتموه وه که چلم و به لغهم و عاره ق و منی و شیاکه و نسپی و کیتج و نمو جو ره شتانه نه چنه نار شته پیسه کانه.

حرامی نموی یاسادانری نیسلام فرمانی داوه به کوشتنی:

همدی لمرانیان رایان وایه هرچی پیغمبر ﷺ فرمانی داوه به کوشتنی حرامه، وه هر وه ها نموی که کوشتنی قده غه کردوه.

وه نموی پیغمبر ﷺ فرمانی داوه به کوشتنی له جانموره ان پینجن که نمانن: قله مرهش، کوزاره، دوویشک، مشک، و سه گی قه پگر.

بوخاری و موسلیم و ترمذی و نسائی له عایشمه خوی لی رازی بیت نه گیت نموه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (خمس من الدواب کلهن فواسق یقتلن فی الحرم: الغراب والحدأة والعقرب والفأر والکلب العقور)^(۱).

واته: پینج له جانموره کان له حمره میس دانه کوژرین: قله مرهش و کوزاره و دوویشک و مشک و سه گی قه پاله گر.

(۱) أحمد (۹۸/۶) والبخاري (۱۸۲۹) ومسلم (۶۷/۱۱۹۸) والترمذي (۸۳۷) وابن ماجه (۳۰۷۸).

کَرین و فرشتن (البيع)

وه نموانی کوشتنی قدهغه کراوه: میروله و همنگ و پهپوسلیماننه و صوره^(۱).

نمبوداد به نیسنادیکي صحیح له نیبنو عبباسوه نه گیتیتوه که پیغمبر ﷺ چوار گیان لمبری قدهغه کردبوو بکوژرت: نموانیش میروله و همنگ و پهپوسلیماننه و صوردن. شموکانی لیکولینمویه کی کردووه دهربارهی نمو رایمو نقدی کردووه و فرمویته:

وتراوه له هژکانی حرام کردن فرمان دانی پیغمبره ﷺ به کوشتنی همدیک گیانهور وهک پینج فاسقهکان و وهزهغ (بز مژه) و شتی تر، وه قدهغه کردنی کوشتنی همدیکي تره وهک: میروله و همنگ و پهپوسلیماننه و صورد و بزق و نمو شتانه.

وه یاسادانمر شتیکي وای نههیناوه که نموانی فرمانی داوه بهکوشتیان، یا نهی کردووه له کوشتنی همدیکي تر نموه بگهینهیت که حرامن همتا نموفرمان ونههیدی بهلگه بن لسمر حرامی یان. وه نه عهقل بوی نهچی و نه له عورفیشدا هاتووه، وه هیچ پنگایهک نی ره بوئوهی نموه بکرتته بنهمایهک له بنهماکانی حرام بوون، بهلکو نهگمر نموانی فرمانی داوه به کوشتیان یا کوشتیانی قدهغه کردووه له پیسهکان بن نموه حرام بوونیان به نایسته پیروژه که یه. وه نهگمر قورنان باسی نه کردییت نموه خواردنیان ههاله. بهپی ی نموهی له پیتشوه باس کرا که نسل له هممو شتیکدا ههاله بوونه (تا بهلگهی حرام بوونی دهرنه کموت) وه لمبر بوونی بهلگه گشتی بهکان لسمر نموه.

نموانی بن دهنگیان لی کراوه:

بهلام نموانی یاسادانمر لی بی دهنگ بووه و دهقیک نههاتبییت بو حرامی یان نموه ههاله، بهپی ی نمو قاعیدهی لسمری ری کموتون نموش نمویه: بنهمای هممو شت ههاله یه، وه نم بنهمایش یه کیکه له بنهماکانی نیسلام.

وه دهقی زوریش هاتووه که بریاری لسمر داوه لموانمش:

۱- فرموده ی خوی گموره که نه فرموت: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ (البقرة: ۲۹).

واته: هر نمو خویایه که هرچی له زهویدایه بو نیوهی دروست کردووه.

(۱) صورد بالتندیه کی سر زلی سک سپی و پشت سوزه و بالتندی بچوکت نمخوات.

کَرین فرۆشتن (البیع)

۲- وه (دارقطني) له ئەبى پهلعلهيموه نهگيرتتموه كه پيغهمبەر ﷺ فرموويەتى: (إن الله فرض فرائض فلا تضيعوها، وحد حدوداً فلا تعتدوها، وسكت عن أشياء. رحمة لکم غير نسيان فلا تبحثوا عنها)^(۱).

واته: خۆی گهوه کۆمهتێ شتی فهز کردووه لهسهرتان له دهستی مەدهن، وه چەند سنووتکی بۆ داناون مەیان شکینن، وه له هەندی شت بێ دەنگی کردووه بێ ئەوی له بیری چوویت لەبەر میهره‌بانی، لێ‌یان مه‌کوڵتموه.

۳- وه له سەلمانی فارسی‌یموه هاتووه كه پيغهمبەر ﷺ پرسياى لى كرا ده‌رباره‌ى پۆن و پەندى و فەروە ئەریش فرمووی: (الحلال ما أحله الله في كتابه، والحرام ما حرمه الله في كتابه، وما سكت عنه فهو مما عفا لکم)^(۲).

واته: هەڵاڵ ئەو شتانەیه خوا له کتێبه‌که‌یدا هەڵاڵی کردووه، وه حەرام ئەوانەن خوا له کتێبه‌که‌یدا حەرامی کردووه، وه ئەوانەى لێ‌ى بێ دەنگ بووه ئەوانه لهو شتانەیه لێ‌ى بوراوه بۆتان.

نەم فرمووده‌یه تێبنوما‌جه و ترمذی ته‌خریجیان کردووه و ترمذی فرموويەتى: نەمه فرمووده‌یه‌کی غەریبه لهو روهه نەبیت ناگاداری نین، وه هەروه‌ها حاکم له (المستدرک) دا به‌ شاهی‌د رپوایەتى کردووه.

۴- وه بوخاری و موسلیم له سەعدی کورپی ئەبى وه‌ققاصوه نهگيرتتموه كه پيغهمبەر ﷺ فرموويەتى: (إن أعظم المسلمين في المسلمين جرماً، من سأل عن شيء لم يحرم علي الناس، فحرم من أجله مسألته)^(۳).

واته: گه‌وره‌ترین تاوانبار لەناو موسولمانانان ئەو‌که‌سه‌یه كه پرسياى ئەكات له شتێك له‌سەر خەلك حەرام نه‌کرايیت که‌چی له‌بەر پرسيا‌ره‌که‌ى ئەو حەرام بکريت.

۵- وه له ئەبى دەر‌داوه هاتووه كه پيغهمبەر ﷺ فرموويەتى: (ما أحل الله في كتابه فهو حلال، وما حرم فهو حرام، وما سكت عنه فهو عفو، فاقبلوا من الله عافيته فإن الله لم يكن لينسي شيئاً وتلا: ﴿وما كان ربك نسياً﴾. أخرجه البزار وقال: سنده صحيح، والحاكم وصححه^(۴).

(۱) الحاکم (۱۱۵/۴) والدارقطني (۱۸۴/۴).

(۲) الحاکم (۱۱۵/۴) والدارقطني (۱۸۴/۴).

(۳) البخاري (۷۲۸۹) ومسلم (۱۳۲/۲۳۵۸).

(۴) البزار كما في كشف الأستار (۱۲۳) والحاكم (۳۷۵/۲).

کربن و فرشتن (البیع)

واته: هرچی خوا له کتیبه کیدا حالائی کردییت نموه حالاله، وه هرچی خوا حرامی کردییت نموه حرامه، وه نموی لی بیدهنگ بووه لی بوراوه، ئیوش چاکه کانی خوا وهریگرن چونکه خوا هرگیز شتی لمیر ناچیت.

لمپاشاندا نمو نایتمی خوندوه که نه فمرویت: پمروردگاری تو هرگیز شتی له بیر ناچیت.

گۆشتی هینراو له دهرهوه:

نمو گۆشتی له دهرهوی وولتاته ئیسلامی به کانبوه دین حالاله خواردنی به دوو مخرج:

۱- نمبی لمو گۆشتانه بیته که خوا حالائی کردوه.

۲- نمبی سمربرابی به سمرپینی شرعی.

جا نهگمر نمو دوو مخرجی تیدا نمبوو وهک نموی لمو گۆشتانه بیته که خوا حرامی کردون، وهک گۆشتی بهراز یا سمربرینه کمی شرعی نمبوو، نموه لمو حالتهدا قدهغه کراوه و خواردنی حالان نیه.

وه ئیستا زانیی نمو دوو مخرج زور ناسانه به هوی هویه کانی راگه یاندنموه که زانستی تازه نامادهی کردوه. وه زور جار نموقوتوانمی نمو جوژه گۆشتانهی تیدایه لسمریان نوسراوه چ جوژیکن و چ گۆشتیکیان تیدایه، وه نتوانریت ئیکتیفا بکرتت بمو زانیارانهی لسمریان نوسراوه، چونکه نسل نمویه به زوری راستن.

وه زانیانی نایی له پیش نموهدا فتویایان لسمر نمو جوژه شتانه داوه، وهک له کتیبی ئیقناعی خمتیبی شمرینی دا هاتوه که کتیبی شافیعی به کانه: نهگمر فاسقیک یا خاوهن کتیبیکی ناسمانی پی راگدیاندی نمو مخری سمربریوه، حالاله خواردنی، چونکه نهملی سمربرینن، وه نهگمر له شاره کدا موسلمان و مخرجی ههبوو. نمانرا کی ناژه له کمی سمربریوه موسلمان یا مخرجی؟ دروست نییه خواردنی لمبر نمو گومانمی له سمربرینه رها کدایه، وه نسل نمویه که سمربرینه کمی رهوا نموبیته. بهتی نهگمر موسلمانان بهشی زوری دانیشنوان بوون پیوسته حالان بیته، وه مانای مخرجی هدی ههموو نموانمی سمربرایان حالان نییه.

هه‌ڵاتی خواردنی نهوانهی حه‌رام که‌راوون له‌کاتی ناچاریدا :

بۆ ناچار هه‌یه‌ گۆشتی مرداره‌وه‌بوو وگۆشتی به‌راز بڤوات، و له‌ گۆشتی نه‌و هه‌یوانانه‌ی^(١) که‌ گۆشتیان ناخوڕت و نه‌وانهی خوا حه‌رامی که‌ردوون، بۆ پاراستنی ژبان و دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ مردن. وه‌ مه‌به‌ست له‌ ره‌وابوون لی‌ره‌دا واجب بوونی خواردنی‌یه‌تی، به‌پێی فرمه‌وده‌ی خ‌وای گه‌وره‌: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء/٢٩).

واته‌: خۆتان مه‌که‌وژن چونکه‌ خوا مینه‌ره‌بانه‌ پیتان.

پاده‌ی ناچاری و زۆر بۆ هاتن:

ئاده‌میزاد کاتیک به‌ ناچار دانه‌رت که‌ برسی‌تی‌یه‌که‌ی بیگه‌یه‌نیتته‌ پاده‌ی مردن، یا تووشی نه‌خۆشی‌یه‌کی بکات که‌ دوایی بیکوژت ئیتر نه‌و که‌سه‌ گۆی پاره‌تی فرمانی خوا بیت یا سه‌رپێچی که‌ر بیت. خ‌وای گه‌وره‌ فرمه‌یه‌تی: ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾.

واته‌: هه‌رکس پێوستی ناچاری که‌ر بۆ خواردنی شتیک له‌و حه‌رام که‌راوانه‌، بێ نه‌وه‌ی هه‌زی لی‌ بیت، وه‌ ده‌ره‌چه‌ له‌ سه‌نوری نه‌وه‌ی که‌ بۆی ره‌وا که‌راوه‌، نه‌وه‌ تاوانی له‌سه‌ر نی‌یه‌ له‌وه‌دا، چونکه‌ به‌راستی خوا لی‌خۆشبووه‌ بۆ به‌نده‌کانی و مینه‌ره‌بانه‌ پێزان.

وه‌ نه‌بو‌داد نه‌گه‌یترتمه‌ له‌ فوجه‌ی عامری‌یه‌وه‌ که‌ هاتۆته‌ لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ و توویمتی: چی له‌ مرداره‌وه‌ بوو بۆ ئیمه‌ هه‌ڵاله‌؟ پێغه‌مبه‌ر ﷺ فرمه‌وی: خ‌واردنتان چی‌یه‌؟ ووتی: به‌یانی و ئیواره‌ شیر نه‌خزینمه‌وه‌. پێغه‌مبه‌ر ﷺ فرمه‌وی: به‌ سه‌ری باوکم نه‌وه‌ برسی‌تی‌یه‌^(٢). ئینجا مرداره‌وه‌بوی بۆ هه‌ڵال که‌ردن له‌سه‌ر نه‌و هه‌ڵاله‌.

ئیبسوحه‌زم فرمه‌یه‌تی: پاده‌ی زه‌روره‌ت بوون نه‌وه‌یه‌ شه‌وو پۆژتیک بێنیتمه‌وه‌ بی‌نه‌وه‌ی خ‌واردن و خ‌وادنمه‌وه‌ ده‌ست بکه‌وێت. جا نه‌گه‌ر ترسی لاوازی هه‌بوو نه‌و لاوازی‌یه‌ی به‌ره‌و مردنی به‌رت، یا دا‌یپێی له‌ کاروباری، بۆی هه‌یه‌ نه‌وه‌نده‌ خ‌واردن و خ‌واردنه‌وه‌ بڤوات که‌ مردن له‌ خۆی دوور بڤه‌تسه‌وه‌ نه‌و مردنه‌ی به‌ برسی‌تی و تینویتی تووشی نه‌ییت.

(١) هه‌تا شافی‌یه‌که‌کان و زه‌یدی‌یه‌که‌کان به‌ دروستیان دانه‌وه‌ گۆشتی ئاده‌می له‌کاتی نه‌بوونی جگه‌ له‌وه‌دا. به‌لام هه‌نه‌فی‌یه‌که‌کان و ظاهری‌یه‌که‌کان پێنجه‌وانی نه‌وه‌ن و تووینانه‌: گۆشتی ئاده‌می ره‌وا نا‌کرت با مردوش بیت.

(٢) أبوداود (٣٨١٧).

کَرین و فرشتن (السیع)

وه نم راده دانامی نیمه به شموو رۆژتک لهبەر نمویه که پیغمبەر ﷺ حرامی کردبوو شموو رۆژتک لهسمر یهک رۆژوو نهشکینریت (وصل الصیام).

وه نموی ووتومانه: نهگهر ترسی مردنی ههجوو لهو روهوه لهبەر نمویه که ناچاره.

مالیکی بهکان بۆچونیان وایه نهگهر سی رۆژ هیچی نهخوارد بۆی دروسته لهوی خوا حرامی کردووو بخوات ههرچی بۆی رنکهوت نهگهرچی لهمالی خهلهکش بیت.

ئمو ئهندازهیهی وهرتهگیری :

ئهمین ئمو کسهی که ناچاره نمونده لهو حرامه بخوات که ژبانی پی پبارتیزیت وبتوانی ههلس وکوت بکات، وه بۆی ههیه بهپنی پتووستی خزی لی ههلبگریت.

له ریوایهتیندا هاتوره له مالیک وئهحمدهوه که فهرمویانه: دروسته بۆی تیری لی بخوات بهپنی نموی نهبو داود له جایی کوری سهمورهوه نهگهرتتموه که پساوتک له حهره لای دا ووشترهکمی گیانی له دهست دا، ژنهکمی پی ووت: بیگرو بۆ نموی گوشت وچموری بهکمی لهت لهت بکهین و روشکی بکهینهوه وبیخوین، پیاره کمش ووتی: ههتا له پیغمبەر ﷺ نهپرسم دهستی لی نادهم. کابرا هات پرساری لی کرد ئموش فهرمووی: نموندهت ههیه تیری پی بخویت؟ ووتی: نه، فهرمووی: ده بیخو^(۱).

هاوه لهکانی نهبوحنیفه ووتویانه: نابی تیری لی بخوریت. وه له شافیعی بهوه دوو قسه نهگهرنموه.

ناچار نیه کسیتک له شونیتکدا بیت که خواردنی لی دهست بکهوت با خوشی خاوهنی نهیت:

تهنها کاتیک مرۆف ناچاره نهگهر خواردنی دهست نهکوت بیخوات، با مولکی کسهی تریش بیت.

جا نهگهر زۆری بۆ هات و خواردنی کسیتکی تری دهست کتوت، بۆی ههیه لی بخوات با خاوهنهکمی پی پی نهدات. وه زانایان لهسمر نموه جیاوازیان نیه، بهلام جیاوازیان لهوه دا ههیه که نایا نرخهکمی بژمیریت بۆ خاوهنی یان نا.

کۆمهلتیک له زانایان بۆ نموه چون نهگهر کسیتک برسی بوو زۆری بۆهات و خاوهنی خواره مهنی به که لهوی نهبوو بۆی ههیه لی بخوات و دواپی نرخهکمی بداتی، چونکه ناچاری مافی خهلهکی پوچهل ناکاتموه.

(۱) أبوداود (۳۸۱۶).

کربن فروشتن (البیع)

شافیعی فرموده‌اند: نرخه‌کی ناداتموه چونکه لی پرسین به ناچاری له کۆل نه‌کمریت له‌بهر نموی ری پی دان له یاسادانمروه هیده. وه ری پی دان و ده‌ستبهری کۆ نابنموه له‌سمر کمیتک.

جا نه‌گمر خواردن هه‌بوو به‌لام خاوه‌نی ری پی نددا بۆ ناچاره‌که هیده به زۆر بیستین نه‌گمر توانی.

وه مالیکی‌به‌کان ووتویه: لهو حالته‌دا دروسته‌ جینگین به چک له‌گه‌ل خاوه‌ن خواردنه‌که دوی نموی پی رانه‌گه‌یه‌نیت که ناچاره‌و نه‌گمر به‌شی نهدات شهر نه‌کات له‌گه‌لیا، جا نه‌گمر دوی نموی خاوه‌ن خواردنه‌که‌کی گوشت خوینی هه‌ده‌ر نه‌بیت. له‌بهر نموی واجبه‌ خواردنه‌که‌کی بدات به کمیتک که ناچاره‌، به‌لام نه‌گمر خاوه‌ن خواردنه‌که ناچاره‌که‌کی گوشت تۆلی نه‌کمرته‌ سمر.

وه نیبنوحزم فرموده‌اند: نه‌گمر کمیتک ناچار بوو که خوارده‌مه‌نی‌به‌کی حرام بخوات، وه نه‌ مالی موسلمان ده‌ست کمیت نه‌ زیمی نموی بۆی هیده لهو حرامه‌ بخوات هتا تیر نه‌بیت و لی هه‌بگریت هتا هه‌لالتی ده‌ست نه‌کمریت. جا نه‌گمر هه‌لالتی ده‌ست کموت نموی نه‌موشته حرام نه‌بیتموه له‌سمری.

وه نه‌گمر مالی موسلمان یا زیمی ده‌ست کموت نموی ده‌ست کموتوه که پیغه‌مبەر ﷺ فرمائی پی داوه که ده‌رخواردی بدری، وه نه‌فرموده‌اند: (أطعموا الجائع) ^(۱). واته: برسی تیر بکمن. چونکه مافی خۆی لهو خواردنه‌دا هیده، جا نه‌گمر نموی هه‌بوو تیر ناچار نیه‌ هتا مرداره‌وه‌بوو بخوات، به‌لام نه‌گمر به‌ ستم به‌شی نهدرا نه‌کات هه‌ر ناچار و زۆر بۆ هاتوه.

تایا تاره‌ق بۆ چاره‌سەرکردن نه‌شیت؟

زانایان له‌سمر نموی رینک کموتون که حرام بۆ ناچار ره‌ویه و کس له‌ زانایان له‌وه‌دا جیاوازی نیه‌. به‌لکو جیاوازی‌یان له‌وه‌دا هیده که تاره‌ق بۆ تداوی به‌کار بیت. هه‌یانه‌ قه‌ده‌غمی کردوه، وه هه‌شیانه‌ ره‌وای کردوه.

وه نموی ناشکرایه‌ قه‌ده‌غه‌کردنه‌که به‌هیتزه‌، چونکه خه‌لک له‌سمرده‌می نه‌فامیدا تاره‌قیان خوارده‌توه بۆ چاره‌سەرکردنی نه‌خۆشی، کاتی نیسلام هات لی قه‌ده‌غه‌کردن و حرامی کرد که بۆ درمان به‌کاری به‌ینن.

نیمامی نه‌حمد و موسلیم و نه‌بودادو ترمذی نه‌گتیرنموه له‌ گاریقی کوری سوهیدی جوعفی‌نموه نه‌گتیرنموه که خۆی پرسیری کردوه له پیغه‌مبەر ﷺ ده‌ریاره‌ی تاره‌ق. تمویش لی

(۱) أحمد (۲۹۹/۴) والبیه‌قی (۲۷۳/۱۰) والدارقطنی (۱۳۵/۲) وابن‌ابی‌الدنیاه فی الصمت (۶۷).

کَرین و فَرشَن (البیع)

قده غه کردوه، نهریش ووتیه تی: دهرمانی لی دروست نه کم. پیغمبهر ﷺ فرمووی: (إنه لیس بدوا و لکنه دا.)^(۱)

واته: نارهق دهوا نی به، به لکو دهرده.

وه نه بوداود له ثبو دهر دانهوه نه گیتیه تموه که پیغمبهر ﷺ فرمووی ته تی: (إن الله أنزل الداء والدواء، فجعل لكل داء دواء فتداوا ولا تتداوا بحرام)^(۲).

واته: به راستی خوا دهر د و دهوای ناردو ته خواره وه، و بو همرده ردیک دهوای دانهوه، نیهوش نه خو شه کانتان تداوی بکنن به لام به شتی حرام تداوی مه کنن.

وه پیش هاتنی نیسلام جاری و ابو ناره قیان نه خواره وه له بهر سرما، کاتی نیسلام هات نهوشی لی قده غه کردن.

نه بوداود نه گیتیه تموه که ده یلمی حیمیری له پیغمبهری ﷺ پرسی ووتی: نمی نیراوی خوا، تیمه له وولاتیکی کوستاندا نه ژین، و کاری قورس و گران نه کین. وه تیمه له گهم شمرا بیک دروست نه کین بو نهوی توانای کارکردنمان همیت و له سرما بیارتزین لهو شوتندا پیغمبهر ﷺ فرمووی: سرخوش کهره؟ ووتی: به لی. فرمووی: کهواته لی بی دور بکونه وه. نهریش ووتی: خدک وازی لی ناهینن. فرمووی: نه گمر وازبان لی نه هینا شمریان له گهل بکنن^(۳).

وه هندی له زانایان ری یان داوه تداوی به نارهق بکرت به مرچیک دهوایه کی حدلال نهیت جتی نهو حرامه بگرتیه تموه. وه نهو کسی بو تداوی به کاری نه هینیت مبستی خوشی و سرخوشی نهیت، وه لهو نه ندازه هیش تی نه پرت که پزشک بو دیاری کردوه. وه چون ری یان داوه نارهق بخورتیه تموه کاتی ناچاری، وه زانایان نمونه یان بو نهوه هیناوه تموه که نه گمر کسیک پارویه کی له بین گرا خریک بوو بخنکیت و جگه له نارهق له وندا هیچی تر نه بوو بیکات به سرما دروسته نهو نارهقه بکات به سرما.

وه همره ها نمونه کی تریان بو هیناوه تموه که نه گمر کسیک خریک بوو له سرما رهق بیتیه تموه هیچی دهست نه کورت نهو سرمایه له کول بخت پمرداخیک نارهق نهیت. یا کسیک توشی

(۱) مسلم (۱۹۸۴) و أبوداود (۳۸۷۳) و الترمذی (۲۰۴۷) و ابن ماجه (۳۵۰۰).

(۲) أبوداود (۳۸۷۴).

(۳) أبوداود (۳۶۸۳).

کربن فروشتن (البيع)

نهخوشی دل بوو خمریک بوو بمریت. خوی نهیزانی یا پزیشک پیی راگه یاند که هیچ نریه نوو ممترسی یمی له کۆل بجات جگه له نهندازه یه کی دیاری کراو له ناروق.

نعمش له بابی نوو پییوستی یانده که قهده غه کراوه کان رهوا نه کمن.

سهرپرینی شرعی

پیتناسه کهی:

(ذکاة) له نسلدا مانا کهی: بۆن خوش کردنه، وه (رائحة ذکية) واته بۆنی خوش، وه به سهرپرینیش نووتری (ذکاة) چونکه رهوا بوونه شرعی یه که خوشی نه کات.

وه وترا ریشه که (ذکاة) به مانای تمواو کردن دیت.

وه لیره دا مهبست له (ذکاة) سهرپرینی ناژه ل وشیه کانی به برینی قورقوراگه یا برینی سورینجک، چونکه نوو ناژه ل می دروسته گوشتی بخوریت دروست نریه گوشته کهی بخوریت همتا سر نه بریت جگه له ماسی و کولله.

نووی پییوسته له سهرپریندا :

بۆ سهرپرینی شرعی نهمانه پییوسته:

۱- نهمی سهرپره که ژیر بیت نیر بیت یا می، موسلمان بیت یا کیتابی، جا نه گهر شایسته یی سهرپرینی نهبوو، وهک نووی سر خوش بیت، یا شیت، یا مندالی بن تمییز بیت نوو سهرپراوه کهی حد لال نریه. وه همروه ها سهرپراوی بی باوهر له بت پهرست و زه ندیق و هه لگراوه له نیسلام دروست نریه.

سهرپراوی نهملی کیتاب :

(قرطبی) ده فهرموت: نینبوعه بباس فهرمویه تی: خوی گوره نه فهرموت: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ﴾ (الأنعام/۱۲۱).

واته: - نهی موسولمانه کان- گوشتی نوو شتانه مهخون که له کاتی سهرپریندا ناوی خویان له سر نه ماتوو، چونکه خواردنی نوو سهرپراوانه ده رچونه له فرمانی خوا.

وه له پاشاندا نهمی لی جیا کردۆتوه که نه فهرموت: ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ﴾ (المائدة/۵).

واته: وه خوارده مننی نهمی کتیبی ناسمانیان بۆ هاتوو رهوا یه بۆتان و خوارده مننی تیوهش بۆ نهمان رهوا یه.

کَرین و فرشتن (البيع)

واته: سربرپاوی جوله که و گاور. هرچنده گاور کاتی سربرینه که نه لیت: به ناوی مسیحوه، یا جوله که که نه لیت: به ناوی عوزه یروه، چونکه نموان لسر نایینه که یان سری نبرن.

عطاء فرمویت: گوشتی سربرپاوی نصرانی بخو با له کاتی سربرپاوی ووتیتی به ناوی مسیحوه. چونکه خوی گوره سربرپاوه کانی حدلال کردون و زانیویته چی نه لیتن.

قاسمی کوری موخه ییره فرمویت: گوشتی نو سربرپاوه بخو با سربرپاوه کی ووتیتی به ناوی سرجیسوه (که ناوی کهنیسه یه کیانه) نهوش قسمی زوهری و په ییعه و شیعی و مه کحوله.

وه له نه بوده ردا و عوباده ی کوری صامیتوه که دوو صه حابه بوون نو قسه یه نه گپرنوه. وه کومه لیک ورتویانه: نه گمر گویت له نه هلی کیتاییک بوو ناوی جگه له خوی لسر هیتنا، مه بخو.

وه له صه حابه کان عدلی و عایشو نیبو عومر ره زای خویان لی بیت نوه ده فرمون.

هدروه ها قسمی گوس و حسنه.

بدلگشیان فرموده ی خوی گموره یه که فرمویت: ﴿ولا تأکلوا مما لم یذکر اسم الله علیه وانه لفسق﴾.

وه مالیک فرمویت: کراهتی هیده، به لام به حرامی دانناوه.

سربرپاوی مدجوسی و صایینی به کان:

زانایان جیاوازیان هیده له سربرپاوی مدجوسی دا بپی جیاوازیان له نسلی دینه که یاندا. چونکه هدیان نه لیت: نمانه خاوه نی کتیبی ناسمان و دواپی لبراه وه له عدلی یوه نه گپرنوه، وه هدیان رای وایه نمانه موشریکن.

وه نموانی رایان وایه که خاوه نی کتیبی ناسمان نه لیتن: سربرپاوه کانیاں حدلاله و نه چنه ناو فرموده ی خوی گموره وه که فرمویت: ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ﴾ (المائدة/۵).

وه پیغمبر ﷺ فرمویت: (سنوا بهم سنة أهل الكتاب)^(۱).

واته: وه خاوه نی کتیبه کان ره فتاریان له گه لدا بکن.

نیبو حزم درباری مدجوسی فرمویت: نمانه خاوه نی کتیبی ناسمان و حوکیان حوکی خاوه نی کتیبه ناسمانی به کانه له هموو شتیکدا.

(۱) تلخیص الحبیع (۱۹۶/۳) ونیل الأوطار (۵۹۷/۴).

کربن فروشتن (البيع)

وه نمبوئهور و ظاهیری به کان بۆ ئهوه چوون، به ئام جمهواره‌ری زانایان حرامیان کردووه خواردنی شته‌کانیان، چونکه به لایانموه وایه نه‌مانه هاوبه‌ش بۆ خوا دانمئین.

وه له‌باره‌ی صابینی به‌کانموه^(۱) ووتراوه گوشتی سه‌ربراره‌کانیان دروست نی‌یه، وه له‌باره‌ی ئه‌وه‌وه که دروستیش بی‌ قسه‌ کراوه.

۲- نمبۆ ئه‌و نامیره‌ی پی‌ ی سه‌رنه‌برینت تیژینت که خوین برینت و قورقوراگه‌ بپریت، وه‌ک چه‌قۆ و به‌رد و ته‌ختمو شمشیر و شیشه و قامیش که لای تیژیان هه‌میت وه‌ک چه‌قۆ ئیسک شت بپن، جگه‌ له‌ ددان و نینۆک که دروست نی‌یه.

(أ) مالیک نه‌گێرتمه‌وه ژنیک مه‌ر نه‌له‌وه‌رینت مه‌رنکیانی توش نه‌میت، فریای نه‌که‌وت به‌ به‌ردیک سه‌ری نه‌بری. له‌باره‌یه‌وه‌ پرسیارکرا له‌ پیغمبه‌ر ﷺ فرموی: (لابأس بها)^(۲). واته‌: خرابی تیدا نی‌یه.

(ب) وه‌ نه‌گێرتمه‌وه له‌ پیغمبه‌ره‌وه ﷺ که پرسیاری لی‌ کرا نایا به‌ پارچه‌ به‌رد (که به‌زدی سپی بوو) و پارچه‌ی دارده‌ست شت سه‌رپین؟ فرموی: په‌له‌ی لی‌ بکه‌ن و بیله‌رتنمه‌وه، وه‌هه‌رچی خوینی لی‌ به‌ینی و ناوی خوای له‌سه‌ر هینرایت بیخۆن، جگه‌ له‌ ددان و نینۆک. موسلیم گێراویه‌تی‌مه‌وه^(۳).

(ج) وه‌ پیغمبه‌ر ﷺ قه‌ده‌غی کردبوو له‌ (شریطة الشیطان) ئه‌ویش ئه‌ویه که تمنها پست بپریت و خوینه‌که‌ی بروت بی‌ ئه‌وه‌ی ده‌واره‌ نه‌ستوره‌کانی لا مل بپریت که پی‌ی نه‌لین: (أوداج)^(۴). ئه‌بوداود له‌ ئیبنوعه‌بباسه‌وه‌ ته‌خریجی کرده‌وه، وه‌ له‌ ئیسناده‌که‌یدا عمه‌ری کوری عبدالله‌ی سه‌نعانی تیدا به‌ که‌زه‌عیفه‌.

۳- برینی قورگ و سورنچک، وه‌ مه‌رج نی‌یه به‌ ته‌واری لیک جیاوه‌بن، وه‌ هه‌روه‌ها مه‌رج نی‌یه‌ دوو ده‌ماری مل بپن، چونکه‌ قورگ و سورنچک شوینی خواردن و خواردنه‌وه‌ن و ژبانیان له‌گه‌لدايه، وه‌ برینی ئه‌وانه‌ش مه‌به‌سته‌ بۆ مه‌ردن، جا نه‌گه‌ر سه‌ری لی‌ کرایمه‌وه‌ ئه‌و سه‌ربراره‌ حرام نایت، وه‌

(۱) ئه‌وانیش نایینیکیان هه‌یه که له‌نیوان مه‌جوسی‌یه‌ت و گاو‌ریاده، وه‌ باوه‌ریان به‌ کاریگه‌ری نه‌ستیره‌ هه‌یه.

(۲) البخاری (۵۵۰۵) و مالک فی الموطأ (۱۵۳).

(۳) البخاری (۲۵۰۷) و مسلم (۱۹۶۸/۲۰-۲۲).

(۴) أبوداود (۲۸۲۶).

کربن و فرشتن (البیع)

همروه‌ها نه‌گمر له پشٹی ملوه سمر براو نامیره‌که گه‌یشته شوینی سربرین که قورگ و سورتنچکه^(۱).

۴- ناوی خوا هینان: مالیک فرمویتی: هرچی سربرای ناوی خوی لاسر نه‌هات نه‌وه حرامه خواردنی، له بیری چوییت یا له قسمتی وازی لی هینا بیت. نهمش قسمی نیبنوسرین و کومه‌لینک له نه‌هلی که‌لامن.

نهموحنیفه فرمویتی: نه‌گمر ناوی خوی لی نه‌هینابی به قسمتی نه‌وه حرامه، وه‌نه‌گمر لمیری چوو حه‌لاله.

وه شافیعی ووتویتی: حه‌لاله گوشتی نه‌و ناژه‌لئی ناوی خوی لاسر نه‌هاتوه، به قسمتی بیت یان به هه‌له نه‌گمر نه‌و کهسه شیاوی سربرین بیت.

له عایشه‌وه: که کومه‌لینک ووتیان: نه‌ی نیراوی خوا، کومه‌لینک گوشتان بو نه‌هینن نازانین کاتی سربرین ناوی خوی لاسر هاتوه یان نا؟ نه‌یش فرموی: نیوه ناوی خوی لاسر به‌ینن و بیخون. عایشه نه‌لینت: تازه موسلمان بوون که نه‌و پرسیاره‌یان کرد. بوخاری و جگه له‌و تهرییمان کردوه^(۲).

نه‌وهی که‌راهتی هدیله لاسرپریندا:

نهمانلی خواروه که‌راهتیان هدیله بو سربرین:

۱- سربرینه‌که به نامیرنکی کول بیت، به‌پیی نه‌وهی موسلیم له شهدادی کوری نه‌وسوه گیزاویتمی‌یه‌وه که پیغمبر ﷺ فرمویتی: (إن الله كتب الإحسان علی کل شیء، فإن قتلتم فأحسنوا القتلة، وإذا ذبحتم فأحسنوا الذبحة، وليحذأ أحدكم شفرته وليرخص ذبيحته)^(۳).

واته: به‌راستی خوا چاکلی لاسر همموو شتیک داناره، نه‌گمر که‌سیتکتان له تۆلدا کوشته‌وه به‌چاکلی بیکوژنه‌وه، وه‌نه‌گمر شتیکتان سربری به چاکلی سری بپن، با هر یه‌کیتکتان چه‌قوکه‌ی تیژ بکات و سربراره‌که‌ی بجه‌رنیتته‌وه و ناسوده‌ی بکات.

(۱) نهمش مزه‌بلی شافیعی و نه‌حمده، به‌لام مالیک و نهموحنیفه فرمویانه: سربرینی شرعی یتک نایبت به برینی سورتنچک و همدرو ده‌ماری مل نعبیت.

(۲) البخاری (۵۵۰۷) والنسانی (۲۳۷/۷) وابن ماجه (۳۱۷۴).

(۳) مسلم (۱۹۵۵) و أبوداود (۲۸۱۵) والنسانی (۲۲۹/۷) وابن ماجه (۳۱۷۰).

کَرین فرۆشتن (البیع)

۲- وه له ئیبنوعوممرهوه که پینهمبەر ﷺ فرمانی دا چهۆکان تیژ بکرین ویشان ناژه له که ندرتن. نه محمد گیتراویمتی یهوه^(۱).

۳- شکاندنی ملی ناژه له و گرونی پینش گیان دهه چوونی. به پیوی نهوی (دارقظنی) له نه بو هه وره یهوه گیتراویمتی یهوه که پینهمبەر ﷺ فرمویمتی: (لا تعجلوا الأفس قبل أن تزهد)^(۲).

واته: په له مه کهن له گیانه کان پینش دهه چوونی.

به لام دهه یاره ی رووه قیبله کردنی، هیچ شتیک دهه یاره ی پسه ندیستی نه هاتوه.

سهه برینی ناژه لیک که گیانی تیدا ماییت یا نه خوش بیت:

نه گهر ناژه لیک سهه برراو کاتی سهه برینه که گیانی تیدا ماییت هه لاله خواردنی. با نهو گیانه هیوای ژبانیشی پیوه نه بیت.

وه ههروه ها نهو ناژه له نه خوشانه ی هیوای ژبانیا ن بۆ نامینتی و کاتی سهه نه برین گیانیا ن تیدا ماییت. وه گیان تیدا مانیش به جولاندنی دهه ست وقاج وکلک وهه ناسه هه لکیشان نهو جهزه شتانه نه زانیت.

وه نه گهر گه یشتبوهه حالتی مردنوه وهه ست و قاچی نه نه جولاند، له م شتیه یه دا به مرداره وه بوو نه متریوت و سهه برینی سوودی نیه، به پیوی فرموده که ی خوی گه وه: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدُ وَالْحَمُّ الْخَنزِيرُ وَمَا أُهْلٌ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ﴾ (المائده/۳).

واته: له سهه رتان هه رام کراوه گۆشتی مرداره وه بوو، و خورتی رژاو و گۆشتی به راز و گۆشتی نهوانی کاتی سهه برین ناوی جگه له خویان له سهه هاتوه، وه مرداره وه بوو به خنکان، وه مرداره وه بوو به لیتدان به دار، وه مرداره وه بوو به بهه روونه وه له شوتنی بهه زه وه، وه مرداره وه بوو به شووق لیتدانی ناژه لیک ی تر، وه نهو ناژه له ی درنده بهه رینداری کردییت و مردییت، جگه لهو ناژه لانه ی که فریای سهه برینیا ن نه کهون که گیانیا ن تیدا ماییت.

واته: نه مانه هه موو هه رامن له سهه رتان جگه لهوانی پیوی دانه گهن سهه ی نهه برن، چونکه نهو سهه برینه هه لالی نه کات.

(۱) ابن ماجه (۳۱۷۲).

(۲) البیهقی (۲۷۸/۹) و الثقات لابن حبان (۱۸۴/۱) و اروا. الغلیل (۱۷۶/۸) و نصب الرایة (۴۸۴/۲).

کرین و فرشتن (البيع)

وه له ئیبنوععباس پرسرا ده‌رباره‌ی گورگ په‌لاماری مهریک بدات وسکی بدریت و ریخۆله‌کانی برژتتهدر ئینجا سمربریت، فرمویت: بیخۆن، و نه‌وی رژاوه‌ته سمرزوی مه‌یخۆن.

ده‌ست هه‌لگرتن پیش ته‌واویونی سمربرین:

نه‌گهر ئو کسه‌ی ناژه‌لێک سمرنبریت ده‌ستی هه‌لگرت هیشتا ته‌واو سمری نه‌بری بوو پاشان خیرا گه‌رایه‌وه سمربرینه‌که‌ی ته‌واو کرد، نه‌وه دروسته، چونکه برینداری کردوه له‌پاشاندا سمری بریوه که هیشتا گیانی تیندماوه، وه نه‌چیتته نار فرمووده‌که‌ی خواوه که نه‌فرمویت: ﴿إلا ما ذکیتم﴾ واته: جگه له‌وانه‌ی سمرتان بریون.

بریندار کردنی گیان له‌بهر کاتی نه‌توانرا سمربریت:

ئو ناژه‌له‌ی بسمربرین گوشتی حه‌لال نه‌بیت نه‌گهر توانای سمربرینی هه‌بوو له شۆینی سمربریندا سمرنبریت، به‌لام نه‌گهر توانای به‌ سمریا نه‌بوو، نه‌وه سمربرینه‌که به بریندارکردنی شۆینیکی نه‌بیت به مهرجیک برینه‌که‌ی خۆینی لی بیت و پی بریت.

رافعی کوری خدیج فرمویت: له خزمه‌ت پیغمبه‌ردا ﷺ بووین له سه‌فه‌رتکدا وشتریک له‌ناو وشتره‌کاندا هه‌لات و نه‌سپیان پی نه‌بوو بیگرنه‌وه، کابرایه‌ک تیریکی تینگرت و کوشتی. پیغمبه‌ر ﷺ فرمووی: (إن له‌ذه البهائم أوابد كأوابد الوحش، فما فعل منها هذا فافعلوا به هکذا). (رواه البخاري و مسلم)^(١).

واته: نه‌م ناژه‌لانه درنده‌یه‌تی به‌کیان تیندایه وه‌ک درنده‌یی حه‌یوانی کیتی، جا هه‌ر کامیان نه‌وی کرد، ئیوه‌ش به‌و شتیه‌یی لی بکه‌ن.

ئه‌حمده و خاوه‌ن سونه‌نه‌کان له ته‌بعه‌شرانه‌وه له بارکی‌یه‌وه گه‌ی‌پاویانه‌تموه که فرمویت: نه‌ی نیرراوی خوا سمربرین هه‌ر نه‌بیت له مله‌وه بیت؟ فرمووی: (لو طعنت فی فخذها أجزأ عنک)^(٢).

واته: نه‌گهر رانیشی هه‌لدی هه‌ر نه‌بیت.

ئهبوداود فرمویت: نه‌وه ته‌نها بو ئو ناژه‌لانه نه‌بیت که‌له شۆینی به‌رزوه به‌رته‌بنه‌وه، یا کیتی نه‌بن.

(١) البخاري (٥٤٩٨) و مسلم (٢٠/١٩٦٨).

(٢) أحمد (٣٣٤/٢) و أبوداود (٢٨٢٥) و الترمذي (١٤٨١) و النسائي (٢٢٨/٧) و ابن ماجه (٣١٨٤).

کَرین فرۆشتن (البیع)

(ترمذی) فرمویت: ئەو بۆ کاتی پێوسته که ناژەلێک هەڵات یا هەلبگرتتەو و دەهەڵاتمان بە سەریا نەیت، یا بگرتتە دەریایە کەو ترسی نوqm بوومان لێ هییت، ئەو کاتە بە چەقۆ یا بەتیر لێ ئەدەین هەتا خۆتە کەئە ئەرۆات نیتەر ئەمرێو حەڵالە.

بوخاری ئەگێرتتەو لە عەلی و ئیبنوعەبباس و ئیبنوعومەر و عائیشەو رەزای خویان لێ ییت که فرمویانە: هەرچی ناژەلێک توانات بە سەریا نەبوو وەك نەچر وایە، وە هەرچی بگرتتە بیرتکەو سەربڕنە کەئە بەو شێوەیە ئەیت بەتوانیت.

سەربڕینی کۆرپەلە:

ئەگەر کۆرپەلە لە سکی دایکیدا هاتە دەروەو بە جیا زیندو بوو پێوسته سەربڕت بەلام ئەگەر دایکە کە سەر بڕابوو ئوموش لە زگی دایکی دا بوو سەربڕینی دایکی بۆ ئوموش ئەیت، بە مردوویی ییتە دەروەو یا گیانی تێدا بیتی، بەپێی فرمودەئە پێغمبەر ﷺ دەریارەئە کۆرپەلە: (ذکاتە ذکاة أمه).

واتە: سەربڕینی بە سەربڕینی دایکی پێک دیت.

لە ئەبوسەعیدەو ئەحمەد و ئیبنوماجە و ئەبوداود و (ترمذی) و (دارقطنی) و ئیبنوحیبیان کە بە صحیحی گێراوێ گێراویانەتەو^(۱).

ئیبنومونذیر فرمویت: ئەوانەئە ووتیانە: سەربڕینی کۆرپەلە بە سەربڕینی دایکی پێک دیت، وە باسی ئەوەیان نەکردووە توکی دەرکردییت یان ناو:

عەلی کورپی ئەبی طالب و سەعیدی کورپی موسەیب و ئەحمەد و نەسحاق و شافیعین، وە فرمویت: وە لە هیچ سەحابیە کەو نەهاتووە یا لە هیچ زانیایە کەو کە ووتییت کۆرپەلە گۆشتی ناخورت هەتا کە هاتە دەروە سەر نەبڕت، ئەو ئەیت کە لە ئەبی حەنیفە رەحمەتی خوی لێ بن گێراوێتەو.

و ئەئیبنوقەیم فرمویت: سوننەتی صحیح و ناشکراو مەحکەم هاتووە کە سەربڕینی کۆرپەلە بە سەربڕینی دایکە کە پێک دیت، بە پێچەوانەئە بنەماکان کە ئوموش حەرامی مردارەو بوو.

جا لە وەلامدا ئەوتری: ئەوکەسەئە حەرامی مردارەو بووی لە دەم وەرگێراوێ (کە یاسادانەرە) ماسی و کوللەئە لێ جیاکردووەتەو.

(۱) أحمد (۳۹/۳) و الترمذی (۱۴۷۶) و ابن ماجه (۳۱۹۹) و الدارقطني (۲۷۴/۴) و ابن حبان (۵۸۸۹).

کرین و فرشتن (البیع)

جا چۆن کۆریه له مردارهوه بووه؟، که بهشیکه له ئەندامانی دایکه سەرپرارهوه، وه سەرپرینه که بهسەر ههموو ئەندامهکانیدا هاتوو، کهواته پیتوست ناکات ههڕه‌شیک به جیا سەرپرۆت.

وه کۆریه له‌ش بهشیکه له دایکه کهو له‌گه‌ڵ ئه‌دایه، چونکه بنهما صحیحه‌کان ئه‌وه نه‌گه‌ینن، با سوننه‌تیش نه‌هاتایه بۆ هه‌ڵاڵ کردنی، جا چۆن هه‌ڵاڵ نیه له کاتیکدا سوننه‌ت هاتوو بۆ په‌واکردنی، وه له‌گه‌ڵ قیاس و ئه‌وه‌لیدا رێک کهوتوو.

وه ئه‌یئین ده‌ق و بنهما قیاس رێک کهوتون، سوپاس بۆ خوا.

پاو (الصید)

پیتاسه‌که‌ی:

(صید) پاوکردنی گیان له‌بهری هه‌ڵاڵی کتوییه که ده‌سه‌لات به‌ سه‌ریا نیه.

هوکه‌که‌ی:

پاو هه‌ڵاڵه‌ خوای گه‌وره به‌م نایه‌ته هه‌ڵاڵی کردوو: ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾ (المائدة: ۲) واته:

کاتی خۆتان کردوه له‌بهرگی ئیحرام پاو بکه‌ن.

پاو هه‌مووی هه‌ڵاڵه، جگه له‌پاوی ناو حه‌رم، که له‌پاسی هه‌جدا پاسی کراوه.

وه پاوی ده‌ریایی له‌سەر هه‌موو شتیه‌که هه‌ڵاڵه، وه هه‌روه‌ها پاوی وشکانی جگه له‌ حالته‌ی ئیحرامدا. خوای گه‌وره نه‌فرموت: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرْمٌ عَلَيْنَكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا﴾ (المائدة/ ۹۶).

واته: هه‌ڵاڵ کراوه بۆتان پاوی ده‌ریا له حالته‌ی ئیحرامتان، وه خواره‌مه‌نییه‌که‌ی بۆ ئه‌وه‌ی سوودی لێ وه‌ریگرن له‌کاتی نیشته‌جێی و له‌ کاتی سه‌فرتاندا، پاوی ده‌ریا ئه‌وه‌یه که پاو نه‌کری له ده‌ریا به‌ زیندویی، وه خواره‌مه‌نی ده‌ریا مرداره‌وه‌بووی ده‌ریایه. وه پاوی زه‌مینتان لێ حه‌رام کراوه هه‌تا له ئیحرامدا بن.

پاوی حه‌رام:

پاوی هه‌ڵاڵ ئه‌وه پاره‌یه که مه‌به‌ست لێی سەرپرین و خواردنی گۆشته‌که‌ی بیت، به‌لام نه‌گه‌ر مه‌به‌ست لێی سەرپرین نه‌بیت ئه‌وه پاره‌یه حه‌رامه.

پاسی تیک دان و له‌ئاو بردنی ناژه‌ل به‌بێ سوود:

پیتهمبه‌ر ﷺ قه‌ده‌غی کردوو ناژه‌ل بکوژریت بۆ خواردن نه‌بیت.

کربن فروشتن (البيع)

نسانی و ثینو حیببان نه گیترنهوه که پیغمبر ﷺ فرموده‌تی: (من قتل عصفوراً عبثاً عَجَّ الي الله يوم القيامة، يقول: يارب، إن فلاناً قتلني عبثاً ولم يقتلني منفعة) (۱).

واته: هرکس چوله که به بی هووده بکوژت، رژی دواپی به دهنگی برز سکالو هاوار نهکات بۆ لای خوا ونه لیت: نمی پروهردگار فلانه کس منی بپی هووه کوشت نهک بۆ که لک و سود.

وه موسلیم نه گیترنهوه له ثینو عبیاسوه که پیغمبر ﷺ فرموده‌تی: (لا تتخذوا شیئاً فیهِ الروحُ غرضاً) (۲).

واته: هرشتیک گیانی تیدا بیت مهیکنه نیشانه.

جاری گیان پیغمبر ﷺ به لای بالنده که کدا تی پری هندی کس کرد بویانه نیشانه و به تیر لی یان نهدا، فرمودی: (لعن الله من فعل هذا) (۳).

واته: نه فرینی خوا لهو کسه بیت نهو کاره ی کردوه.

مهرجه گانی راوچی:

نهو راوکه ری که هه لاله خواردنی گزشتی نه چیره که ی بخوریت نه بی نهو مهرجانه ی تیدا بیت که له سرپریندا هیه، وه نهوی نه بیت موسلمان یا خاوهن کتیبی ناسمانی بیت. کهواته نه چیری جوله کهو گاور وه سرپراریان وایه.

وه ههروه ها نهوی که له حوکی گاور جوله که دایه وه که له بابی سرپرینی شرعیدا روون کراوه توه.

راوکردن به چه کی بریندارکمر و به گیان له بر :

راوکردن به چه کی بریندارکمر نه بیت، وه ریم و شمشیر و تیر و شیوه گانی، لهو باره یهوه خوی گهروه نه فرمودت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بَشْيءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ﴾ (المائدة/۹۴).

(۱) أحمد (۱۶۶/۲) والنسائي (۲۰۷/۷) وابن حبان (۵۸۴۹).

(۲) أحمد (۲۸۵/۱) ومسلم (۵۸/۱۹۵۷) والترمذي (۱۴۷۵) والنسائي (۲۳۹/۷) وابن ماجه (۳۱۷۸).

(۳) البخاري (۵۵۱۵) ومسلم (۱۹۵۸) والنسائي (۲۳۸/۷).

کربن و فرشتن (البيع)

واته: نئی نمو کسانمی باورتان هیتاوه بتهئکید خوا تاقی تان نه کاتموه به شتیک له راو که لیتان نزیک نمیتتهوه لسمر غهیری عادهتی بمشیهویهک نمتوانن بهچکهکانی بمبی سیلاح بگرن، و گموره کانیس به سیلاح.

وه راو بدگیان لمبریش نمیتت. خوای گموره لهو بارهیموه نه فرمویت: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلُّ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (المائده/۴).

واته: پرسیارت لی نه کمَن - نئی محمد - که خواردنی چیان بۆ حهلال کراوه؟ توش بلی: بۆتان حهلال کراوه شته پاکه کان، و نمو نه چیرانهی که گیان لمبر بۆتان پهیدا نه کات نموانمی فیری راو کراون وهک سهگ و فههد و باز و وینمی نموانه، که فیریان نه کمَن راوتان بۆ بکمن، لهوی که خوا فیری کردوون، جا گوشتی نمو نه چیرانه بخۆن که بۆتان نه گرن وناوی خویان لسمر بهینن کاتی بمرلایان نه کمَن بۆ نه چیره که، وه له خوا بترسن، چونکه بهراستی خوا لی پرسینهوی خیرایه.

وه له نه بوته علمبهی خهشمییموه که فرمویتمی: ووتم: نئی نیرراوی خوا، نیمه له شوئینیکداین که شوئینی راوه به تیروکوانه کم و سهگه فیرکراوه کم و نمو سهگم که فیرنه کراوه راونه کم کامیان چاکه بۆم که راوی پی نه کم؟ فرموی: (ماصدت بقوسک فذکرت اسم الله علیه فکل، وما صدت بکلبک غیر المعلم فأدرکت ذکاته فکل). رواه البخاری ومسلم^(۱).

واته: همرچیت راو کرد به تیروکوانه کت و ناوی خوات لسمر هیتابوو بیخۆ، وه همرچیت راو کرد به سهگه فیرنه کراوه کت و پیاگه یشتی سمری بری همر بیخۆ.

مهرجه کانی راو کردن به چک:

نمی راو کردن به چک نم مهرجانهی خوارهوی تیداییت:

۱- نمی چه که که لاشمی نه چیره که بپریت و بناو لمشیدا پروات، له حمدهسه کهی عددی کوری حاتیم دا هاتوره که ووتویتمی: نئی نیرراوی خوا، نیمه قومیتکین به چک راونه کهین چی بۆمان حهلاله؟ فرموی: (یحل لکم کل ما ذکیتُم وما ذکرتُم اسم الله علیه فخرقتُم فکلوا)^(۲).

واته: حهلاله بۆتان نموانمی سمرتان بریون، وه نموهش که ناوی خواتان لسمر هیتاوه، و به تیره کانتان بریوتانن و بریندارتان کردوون بیخۆن.

(۱) البخاری (۵۴۸۷) ومسلم (۸/۱۹۳۰).

(۲) أحمد (۳/۳۷۹).

کربن فروشتن (البيع)

شوکانی فرموده‌تی: نم فرموده‌یه نه‌بیته به‌لگه که نموی ثیعتیباری بؤ نه‌کرتت برین و کون کرده با بهشتیکی قورسیش بیئت.

کواته حلاله نموی به چه‌کی نمرو راونه‌کرتت له باروت و گولله که نمته‌قینرتت، چونکه گولله به باشی لاشمی نه‌چیره که نمپریت، له‌بهرنمونه حوکمی چه‌که کؤنه‌کانی بؤ نه‌کرتت با راوکمه که نمشگات نه‌چیره که سمرپریت، به مارجیتک ناری خوی لاسر هیناییت حلاله.

به‌لام نمو قده‌غهمی هاتوه ده‌ریاره‌ی نمو نه‌چیرانه‌ی به تفنگ نه‌کوژرتن و سمرنابرتن و وه کوژراو به دار حساب نه‌کرتن، نموه مبهست لمو تفنگانه‌یه که گولله‌کانی له قور دروست نه‌کرتت، وه دائنرتت هتا ووشک نه‌بیتمونه نینجا نه‌هاویرتت. نه‌ک نم تفنگانه‌ی که نمرو به‌کاردیت و باروت و گولله‌ی قورقوشم نه‌هاویرتت.

وه نیسلام چؤن نه‌می له خواردنی نه‌چیری نمو قوره ووشکانه کردوه، بمو شیوه‌بش نه‌می له به‌کار هینانی چمو و بهرد و نمو شیوانه کردوه.

پنغمه‌بیر عليه السلام بؤ شیکردنموی نموه نه‌فمومت: (إنها لاتصيد صيداً ولا تَنكأ عدواً، لکنها تکسر السنّ وتفقا العین)^(۱).

واته: نمو جزره شتانه نه‌چیر ناکوژرتت و دوژمن ناشکینتت، به‌لکو ددان نمشکینتت و چاووکویرنه‌کات. وه‌همروه‌ها حرامه گؤشتی نه‌وشتانه‌ی به شتی قورس نه‌کوژرتن، وه‌ک دارده‌ست و جزره‌کانی، مه‌گمر پیابگات به زیندویی و سمری بریت.

له حدیسه‌کمی عده‌ی دا هاتوه نه‌لنت و تم: من به شتی کؤل راو نه‌کم. فرموی: (وإذا رمیت بالمعارض فخرق فکل، وإن أصابه بعرضه فلا تأکل)^(۲).

واته: نه‌گمر به‌شتی کؤل یا پان راوت کرد و نه‌چیره‌کمی بری گؤشته‌کمی بخؤ، به‌لام نه‌گمر به باری پانی کؤشتی گؤشته‌کمی مه‌خؤ.

۲- نمبی راوچی‌به‌که له کاتی هاویشتندا ناری خوا بهینتی، پیشواکانی نیسلام جیاوازیان نریه لموده‌دا که ناری خواهینان دانراوه له یاسای نیسلامدا، به‌پی‌ی حدیسه‌کمی نمبوپه‌لمبه که له پیشمونه باس کراوه و حدیسه‌کانی تر، به‌لام له حوکمی ناری خوا هیناندا جیاوازیان هیده.

(۱) البخاری (۶۲۲۰) و مسلم (۵۵/۱۹۵۴).

(۲) احمد (۳۷۷/۴).

کرین و فرشتن (السمع)

نهبوشور و شیعی و داودی ظاهیری و کۆمهلتیک له ئەهلی حمیس بۆ ئەو چوون که ناوی خواهیتان مەرجه بۆ حەلّال کردنی نەچیرە که به هه‌موو شێوه‌یه‌ک، جا نەگەر به هه‌له یا به قستی وازی لێ هیتا نەچیرە که حەلّال نێ‌یه . . . وه ئەوش روون ترین ریوایته له ئەحمدهوه.

ئەبوحنیفه فرمویته: ناوی خوا هیتان له کاتیکدا مەرجه ئەو کسه بیری هه‌یت، به‌لام نەگەر بیری نهبوو نەچیرە که حەلّاله، وه نەگەر به قستی وازی لێ هیتا حەلّال نێ‌یه. وه هه‌روه‌ها مالیک ئەوی ووتوه لهو فتوایه‌دا که به‌ناوبانگه لێ‌وه‌ی.

وه شافعی و کۆمهلتیک له مالیک‌یه‌کان فرمویانه: ناوی خوا هیتان سوننه‌ته، جا نەگەر وازی له ووتنی هیتا با به قستیش بیت، نەچیرە که حرام نابیت و حەلّاله خواردنی گۆشته‌که‌ی، وه ئەو فرمانی پیغمبەر ﷺ بۆ ناوی خوا هیتان له کاتی سهرپریندا داویته بۆ واجبیتی نێ‌یه و بۆ په‌سندی‌یه.

مەرجه‌کانی راو به گیان لمبر:

وه راوکردن به گیان لمبر وهک هه‌ئۆ و باز وفه‌هد وسه‌گ وشتی تر ونه‌وشتانه‌ی توانای فیترونیان هه‌یه دروسته بهم مەرجه‌مانی خواره‌وه:

۱- گیان لمبره‌که فیزی راوکردن بکریت، نه‌وش به‌وه‌دا نه‌زانریت که فرمانی بی بکه‌یت فرمانه‌که به‌جی به‌ینیت و نه‌گمر لی‌ی توره بویت کپ بیت.

۲- نه‌بی نه‌چیره‌که بو خاوه‌نه‌که‌ی بگریت نه‌وش به‌وه‌ی لی‌ی نه‌خوات، جا نه‌گمر لی‌ی خوارد بو‌خۆی گرتوه و نه‌چیره‌که هه‌ئال نی‌یه، له‌ هه‌دیسه‌که‌ی عمده‌ی کورپی حاتیم دا هاتوه که پی‌نهم‌بهر ^{سید} پی‌ی فرمووه: (إذا أرسلت كلابك المعلمة وذكر اسم الله عليها فكل ما أمسك عليك، وإن أكل الكلب فلا تأكل، فإني أخاف أن يكون ما أمسك على نفسه)^(۱).

واته: نه‌گمر سه‌گه فیتروکه‌ه‌کانت تی کرد و ناوی خوات هینا گوشتی نه‌وانه به‌خۆ که بو تۆی نه‌گریت، وه نه‌گمر سه‌گه‌که لی‌ی خوارد تۆ لی‌ی مه‌خۆ، چونکه ترسی نه‌وه هه‌یه که بو خۆی گرتبیت.

۳- نه‌بی به‌ره‌ئای بکات و ناوی خوا به‌ینیت، ناوی خوا هینانه‌که هوکه‌که‌ی له‌ پیتشه‌وه باس کرا، به‌لام گیان لمبر تی‌کردنه‌که مەرجه‌که له‌ مەرجه‌کانی راوکردن، جا نه‌گمر گیان لمبره‌که له‌ خۆیه‌وه راپه‌ری بی نه‌وه‌ی خاوه‌نه‌که‌ی تی کردبیت یا بی نه‌وه‌ی تی به‌رداییت له‌ لایه‌ن راوچی‌یه‌که‌وه، راوه‌که‌ی دروست نی‌یه، وه هه‌ئال نی‌یه خواردنی گوشته‌که‌ی، لای مالیک و شافیعی و نه‌بوپه‌ور و خاوه‌ن راکان.

چونکه بو خۆی راو کردوه بی نه‌وه‌ی خاوه‌نه‌که‌ی به‌ره‌ئای کردبیت و ناردبیت، که‌واته ده‌ستی راوچی‌یه‌که‌ی تیدا نی‌یه و بو نه‌و نی‌یه، چونکه فرمووده‌که‌ی پیتشوی به‌ سه‌ردا سابت ناییت که نه‌فرموت: (إذا أرسلت كلابك المعلمة... الخ) واته نه‌گمر ناردت . . جا مانای نه‌و مەرجه نه‌وه‌یه که نه‌وه‌ی نه‌نیردرا وهک نه‌وه نی‌یه.

وه عطاء و نه‌وزاعی فرموینه: گوشتی نه‌چیره‌که نه‌خوریت نه‌گمر خاوه‌نی به‌ردبیت بو راوو فیتروکه‌ه‌کان. بیت.

(۱) البخاری (۱۷۵) ومسلم (۲/۱۹۲۹).

هاوبهشی دوو گیانلمبهر له راوښکدا:

نهگهر دوو گیانموهر هاوبهش بوون له کوشتنی نیچیره کېدا نموه حدلآله نهگهر هدریه کېدیان خاوه نه کېدی بېرته لای کردبیت بۆ راو، بهلام نهگهر یه کینکیان بېرته لای کرابوو نموی تریان خوی په لاماری دابوو نموه گوشتی نهچیره که ناخورتیت، بېرته فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرموده تی: (فانما سمیت علی کلبک ولم تسم علی غیره).

واته: چونکه تو ناوی خوات همر لهسمر سهگه کېدی خوت هیناوه، وه لهسمر سهگی توت نههیناوه.

پاوکردن به سهگی جوله که و گاور:

وه دروسته پاوکردن به سهگی جوله که و گاور، وه به باز و هه لۆکانیان نهگهر هاتوو پاوچی به که موسولمان بوو، نموهش وه که چه توکی وه هابه.

گهیشتن به نهچیریک گیانی تیدا ماییت:

نهگهر پاوچی گهیشتن به نهچیر و گیانی تیدا مابوو بهلام قورگی هه لهاتبوو یا زگی درابوو ناو زگی دههاتبوو، لهم شتویهدا حدلآله بی سهربرین.

بهلام نهگهر پئی گهیشتنو تموار زیندو بوو نموه پتویسته لهم شتویهدا سهربریت، وه بی سهربرین گوشته کېدی حرامه.

دوزینموی نهچیر به مردویی دوا ی پیکاندنی :

نهگهر پاوچی نهچیره کېدی پیکار لئی وون بوو، لهپاشاندا دۆزییموه به مردویی گوشته کېدی حدلآله به سی مهرج:

۱- له بهرزایییموه هه لندیرابیت یا لهناو ناودا نمی دۆزبیتیموه، چونکه لهوانیه به هه لندیران یا به نوقوم بوون مردبیت.

بوخاری و موسلیم له عمدی کوری حاتیموه نهگیرنموه که ووتویته: پرسیم له پیغمبر ﷺ نموی فرمودی: (إذا رمیت بسهمک فاذاکر الله، فإن وجدته قد قتل فکل إلا أن تجده قد وقع فی ماء، فإنک لا تدری الماء قتله أو سهمک)^(۱).

واته: نهگهر تیره کهت هاویشتن ناوی خوا بهینه، نهگهر به کوژراوی دۆزیتیموه گوشته کېدی بخو مهگهر دۆزبیتیموه له ناودا بیت، چونکه نازانی ناوه که کوشتویته یا تیره کهت.

(۱) البخاری (۵۴۸۴) ومسلم (۷/۱۹۲۹).

کَرین فرۆشتن (البیع)

۲- نەبئ بزانیئت که تیره‌کەئى ئەو کوشتوبەتئى ونیشانەئى تیرى کەسئى تر یا ناژەئى تری پیتوه نەبیئت، لە عەدئى ریبوایەت کراوە که فەرموبەتئى: ووتم: ئەئى نئیرراوی خوا، تیره‌کەم نەهاوم بۆ نەچیره‌کە بەیانئى که ئەئى دۆزموه تیره‌کەئى خۆمئى پیتویه نەوئش ﷺ فەرمووی: (إذا علمت أن سهمك قتله ولم تر فيه أثر فكل)^(۱).

واته: ئەگەر بۆت دەرکەوت تیره‌کەت کوشتوبەتئى و هیچ نیشانەئى دەرندەئى پیتوه نەبوو، گۆشتەکەئى بچۆ.

وہ لە ریبوایەتئى بوخارى دا هاتووه: عەدئى فەرموبەتئى: ئینە کاتئى نەچیره‌کە تیرباران ئەکەین دو سئى رۆژ بە دوایدا ئەگەرئین لە پاشاندا ئەئى دۆزینموه بە مردووی و تیره‌کەئى پیتویه، نەوئش ﷺ فەرمووی: ئەگەر وئستئى بئیخوات^(۲).

۳- نەبئ ئەو نەچیره‌ بۆگەئى نەکردبیئت، ئەگەر بۆگەئى کردبوو ئەو لە شتە قئیز لئى کراوە‌کانە که خواردنئى زبانی هەبە و سروشئى مرۆژ بئیزئى لئى ئەکاتموه.

لە نەبئ ئەعلەبەئى خوشەنئى ئەو ریبوایەت کراوە که پئغەمبەر ﷺ فەرموبەتئى: (إذا رميت بسهمك فغاب ثلاثة أيام وأدرکتہ فکلہ ما لم ینتن) أخرجه مسلم^(۳).

واته: ئەگەر تیرت هاریشت بۆ نەچیره‌کە و تا سئى رۆژ وون بوو پاشان دۆزیتموه بئیخۆ ئەگەر بۆگەئى نەکردبوو.

قوربانئى (الأضحية)

پئناسەکەئى:

قوربانئى ناوہ بۆ ئەو شتانەئى که سەرئەبەرئین لە ووشتر و رەشموولاغ و مەر پۆژئى سەربرئین و رۆژانئى جەژنئى قوربان بە مەبەستئى نزیک بوونموه لە خواوە.

دانانئى لە یاسای ئیسلام دا: خوای گەورە قوربانئى کردنئى داناوہ بە نایەتئى: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ، إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ (الکوثر: ۱-۳).

(۱) الترمذی (۱۴۶۸).

(۲) البخاری (۴۵۸۵).

(۳) مسلم (۹/۱۹۳۱) وأحمد (۴/۱۹۴) وأبوداود (۲۸۶۱) والنسائی (۷/۱۹۴).

کربن و فرشتن (البیع)

واته: نیمه - نهی محمد - خیری زورمان به تو به خشویه له دنیاو رژی دواپی دا، لهوانه چمی کوسره له بهمشتا، جا توش هر بز پمروه دگارت نوژ بکه و تمنها بز نو سرپیره، بپرستی نهوی رقی لیتو گالتت پین نهکات، نو دواپراوه و شوتنواپی نامیتنی.

وه همروه ها به نایمتی: ﴿وَالْبَدَنُ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ (الحج: ۳۶).

واته: نیمه سرپیرنی ووشر و مانگامان بز نپوه کردوه به یه کنی له دروشه کانی دینی خوا، بز نهوی پتی نریک ببنوه بز لای خوا، له دنیاو سودیان هیه بزتان له رژی دواپیدا پاداشتان هیه به سرپیرنه کی.

وه سابه له پیغمبره ﷺ که قوریانی کردوه و موسولمانانیش کردویانه و هموو کون لهر قوریانی کردن.

چاکیتی قوریانی کردن:

ترمذی له عانیشوه ندگیرتوه که پیغمبر ﷺ فرموویمتی: (ما عمل آدمي من عمل يوم النحر أحب إلي الله من إهراق الدم. إنها لتأتي يوم القيامة بقرونها وأشعارها وأظلافها، وإن الدم ليقع من الله بكان قبل أن يقع علي الأرض، فطيبوا بها نفساً)^(۱).

واته: ناده میزاد له رژی جونی قوریاندا کارکی نه کردوه چاکریتت له خوین رشتن (واته قوریانی کردن) وه نو ناژه له که کراوته قوریانی له رژی دواپیدا به شاخ و مو و سده کانیوه دیت، وه خوینه که نه کویته شوتنیک نریک له خوا پیش نهوی بکویته سرزهوی (واته زو قبولی نمیت) کواته دل خوش بن، و به دل قوریانی به که بکن.

هوکی قوریانی کردن:

قوریانی کردن سوننه تیکی جهخت لی کراوه، وه واز لی هینانی کپراهتی هیه بز نو کسانهی توانایان به سریدا هیه، به پی فرمودهی نمنس که بوخاری و موسلیم گیراویانتهوه که پیغمبر ﷺ دوو برانی به له کی شاخ داری کردوته قوریانی به دهستی خوئی، ناری خوئی هیناوه (الله أكبر) ی کردوه^(۲).

(۱) الترمذی (۱۴۹۳) وابن ماجه (۳۱۲۶).

(۲) البخاری (۵۵۶۵) ومسلم (۱۸/۱۹۶۶).

کربن فرۆشتن (البيع)

وه موسليم له نوموسه له مموه نه گيرتتموه كه پينغممبهر ﷺ فرمويهتى: (اذا رأيتم هلال ذي الحجة وأراد أحدكم أن يضحى فليمسك عن شعره وأظفاره)^(١).

واته: نه گمر هيلالی مانگی ژي حيججهتان بينی و يه کينکتان وستی قوربانی بکات با موونينۆکی خۆی کورت نه کاتموه.

وه كه نه فرمووی (وورستی) به لگه يه كه قوربانی کردن سوننه ته نه كه واجب.

وه نه گيرتتموه له نه بوبه كر و عومره وه كه نموان قوربانيان نه نه كرد له جياتی خيزانه كانيان له ترسی نه وهی نه كه نمو كاره به واجب بزانتت.

كهی واجب نه بی:

به يه كی له م دوو كاره نه بیته واجب نا بیته:

١- نمری بکات له سر خۆی. به پیتی فرمووده ی پينغممبهر ﷺ كه فرمويهتى: (من نذر أن يطیع الله فليطعه)^(٢).

واته: هر كس له سر خۆی نمر بکات خوا پرستی بهك بکات با به جی بی بگه يه بیته.

وه هتا نه گمر نمر كمره كه بشمرت دروسته نمو حه يوانه ی خۆی دیاری كردوه پیش مردنی له جياتی نمو بکری به قوربانی و نمره كهی به جی بیته.

٢- نه گمر بلیت: نهمه بۆ خوا، یا نهمه بۆ قوربانی. وه لای مالیک نه گمر به نیازی قوربانی بیکریت واجب نه بیته.

هیکمته قوربانی:

قوربانی کردن كه خوا دایناه بۆ زیندوو كردن وه ی یادی ئیبراهیمه و یارمهتی دانی ههژارانه له پۆژی جهژندا، وهك پينغممبهر ﷺ فرمويهتى: (إنما هي أيام أكل وشرب وذكر لله عزوجل)^(٣).

واته: نهم پۆژانه ی جهژن پۆژی خواردن و خواردننهن و پۆژی یادی خوا كردنه.

(١) مسلم (١٩٧٧/٤١).

(٢) أحمد (٤١/٦) و البخاري (٦٦٩٦) و أبوداود (٣٢٨٩) و الترمذي (١٥٢٦) و النسائي (١٧/٧) و ابن ماجه (٢١٢٦).

(٣) النسائي في الكبرى (٢٩٠٠) و البيهقي (٢٩٨/٤).

قوریانی به چی نه کړت؟

قوریانی بهووشتر وړه شموولغاغ و ناژه له نعییت ناکریت، وه بهو سیانه نعییت بری ناکوویت، خوی گموره نه فرمویت: ﴿لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنَ بَيْمَاتِ الْأَنْعَامِ﴾ (الحج/۳۴).

واته: بؤ نهوی ناوی خوا بهینن لسمر نو ناژه لانهی خوا پی به خشیون کاتی سرپرین.

وه له مېرډا بهرخی تممن شمش مانگ (به لای حنه فی بوه، وه به لای شافعی بوه یدک سال) دروسته بؤ قوریانی، وه تممن یدک سال لمبزن دا، وه له رېه شموولغاغا تممن دوو سال، وه له ووشتردا تممن پینج سال. نیر ومیران وهک یدکه.

۱- نه حمد و ترمزی گیتراویانه تموه له نه بوهوره پیره که فرمویت: گویم له پیغمبر ﷺ بوه نه فرمو: (نعمت الأضحية الجذعة من الضأن)^(۱).

واته: باشتین قوریانی کاره له مېرډا^(۲).

۲- وه عوقبهی کوری عامیر فرمویت: ووم: نمی نیراوی خوا ﷺ، کاوریکم پیدراوه. فرمو: بیکه به قوریانی. موسلم و بوخاری گیتراویانه تموه^(۳).

۳- وه موسلم له جابیره وه نه گیترا تموه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (ولا تذبحوا إلا مسنة، فإن تعسر عليكم فاذبحوا جذعة من الضأن)^(۴).

واته: (مسنة) نعییت سمری مېرین، نه گمر گران بوو لسمرتان کاوریک له مېر سرپرین.

وه (مسنة) له ووشتردا نهانمن که تممنیان پینج سال بیت وله گار ومانگادا نهانمن دوو سال بن، وه له بزندا یدک سال، وه له مېرډا یا شمش مانگ یا سالتکه تممنی به پی جیاوازی زانایان. وه به (مسنة) (ثنية) ش نهوترت.

ناژه لی خمس او بؤ قوریانی:

خراب نریه ناژه لی خمس او بکریت به قوریانی.

(۱) أحمد (۴۴۵/۲) والترمذي (۱۴۹۹).

(۲) که شمش مانگ تمواو ده کات لای حنه فی بوه کان، و لای شافعی بوه کان یدک سال.

(۳) البخاري (۵۵۴۷ و ۵۵۵۵) ومسلم (۱۶۱۵/۱۹۶۵).

(۴) أحمد (۲۳۲/۳) ومسلم (۱۳/۱۹۶۳) وأبو داود (۲۷۹۷) والنسائي (۲۱۸/۷) وابن ماجه (۳۱۴۱).

کَرین فرۆشتن (البیع)

نه‌محمد له ئەمبوراڤیعموه گیتراویه‌تی‌یه‌وه که فهرمویه‌تی: پیغمبەر ﷺ دوو به‌رانی به‌له‌کی شاخ‌داری خه‌ساری کرده قوربانی چونکه گۆشته‌که‌ی به‌تامتر و خۆشتر بوو^(۱).

ئه‌وانه‌ی دروست نیه‌ به‌کرین به‌ قوربانی:

له‌مه‌رجه‌کانی قوربانی ئه‌ویه‌ که بی‌ عه‌یب بی‌ت، که‌واته دروست نیه‌ قوربانی کردن به‌ ناژه‌لی عه‌یبدار وه‌ک:

۱- نه‌خۆش که نه‌خۆشی‌یه‌که‌ی دیاری‌بی‌ت.

۲- کویر که کویری‌یه‌که‌ی دیاری‌بی‌ت.

۳- شهل که شهل‌یه‌تی دیار بی‌ت.

۴- لات به‌ شیوه‌یه‌ک قه‌لمو نه‌بی‌تته‌وه و عه‌قلی له ده‌ست دای‌ت له‌به‌ر لاتی.

پیغمبەر ﷺ فهرمویه‌تی: (أربعة لا تجزئ في الأضاحي: العوراء البین عورها، والمریضة البین مرضها، والعرجاء البین ظلعه‌ا، والعجفاء التي لا تنقي) (رواه الترمذی وقال: حسن صحیح)^(۲).

واته: چوار جۆر دروست نین بۆ قوربانی: کویرنک کویری‌تی‌یه‌که‌ی دیار بی‌ت و نه‌خۆشیک نه‌خۆشی‌یه‌که‌ی دیاری‌بی‌ت و شهلنک که شهل‌یه‌که‌ی دیاری‌بی‌ت و لاتنک که قه‌لمو نه‌بی‌تته‌وه.

۵- کۆل به‌شیوه‌یه‌ک به‌شی زۆری گوئی یا شاخی رۆشتی‌بی‌ت.

هه‌روه‌ها دان که‌وتوو شاخ شکار و کویر و حه‌یواننک که له له‌وه‌رگادا بسوریتته‌وه و نه‌له‌وه‌پێ، و گه‌ر که گه‌ری‌یه‌که‌ی زۆری‌بی‌ت نه‌خه‌رتته‌ پال نه‌وه.

به‌لام کۆل و کلک براو و ئه‌وانه‌ی گویتچه‌کیان بۆ دروست نه‌کراوه، و ئه‌وانه‌ی گوئی و دوگیان بۆ دروست نه‌کراوه بیان نه‌ماوه قه‌یناکات.

وه پاسترین قسه‌ لای شافیعی‌یه‌کان ئه‌ویه‌ که دوگ براو و گوان براو دروست نین بۆ قوربانی چونکه به‌شیکی له‌شی که نه‌خویرت رۆشتتوه، وه هه‌روه‌ها کلک براو. وه شافیعی فهرمویه‌تی: ده‌ریاره‌ی ددان له پیغمبهره‌وه ﷺ هه‌یچمان له‌به‌ر نیه‌.

(۱) أحمد (۸/۶).

(۲) أحمد (۳۰۱/۴) و أبوداود (۲۸۰۲/۲) و الترمذی (۱۴۹۷) و النسائی (۲۱۴/۷-۲۱۵) و ابن ماجه (۳۱۴۴).

کاتی سرپرین:

وه مبرجه که قوربانی به که سرپرینت دواي رۆژ هه لاتن نعییت له رۆژی جهژندا، وه نموندهش بوسر هه لاتنه کهیدا بروات که نوژی جهژنی تیدا بکریت، وه دواي نموه دروسته له سی رۆژه کهی تردا به شوییت یا به رۆژ سرپرینت، وه کاته کهشی به تهاوبوونی رۆژی جهژن کوتایی دیت.

له بهرانهوه خوا لی رازی بیته که پیغمبر ﷺ فرمویت: (إن أول ما نبأ به فی یومنا هذا أن نصلی ثم نرجع فنحمر، فمن فعل ذلك فقد أصاب سنتنا، ومن ذبح قبل فإنما هو لحم قدمه لأهله لیس من النسک فی شیء.)^(۱).

واته: یه کم شت لهم رۆژه ماندا (رۆژی جهژنی قوریان) که دهستی پی نه کهین نمویه نوژی بکهین و پاشان بگه پینموه قوربانی به کاتمان سنگ هه لیدرین، جا همرکس بو شتویهی کرد نموه رهفتاری نیمه پینکاره، وه همرکس پینش نمو کاته قوربانی به کهی سرپرینت گوشتیکی پینشکمش به کسوکاری کردوه و هیچ په یوهندی نیه به قوربانی بهوه.

وه نمبو بورده فرمویت: پیغمبر ﷺ رۆژی جهژنی قوریان وتاری بز داین وفرمووی: (من صلی صلاتنا ووجه قبلتنا ونسک نسکنا فلا یذبح حتی یصلی)^(۲).

واته: همرکس وهک نیمه نوژی بکات وروو بکاته قیبله کهمان و وهک نیمه قوربانی بکات ناییت قوربانی سرپرینت همتا نوژی نه کات.

همر دوو شیخ موسلیم و بوخاری له پیغمبرهوه ﷺ نه گه پینموه که فرمویت: (من ذبح قبل الصلاة، فإنما یذبح لنفسه ومن ذبح بعد الصلاة والخطبتین فقد أتم نسکه وأصاب سنة المسلمین)^(۳).

واته: همرکس پینش نوژی قوربانی به کهی سرپرینت نموه بز خوی سرپرینت، وه همرکس دواي نوژی و دوو وتاره که سمری بپری نموه خوا بهرسته یه کهی تهاوه و رهفتاری موسلمانانی پینکاره.

(۱) البخاري (۵۵۴۵) ومسلم (۶/۱۶۹۱).

(۲) النسائي (۲۲۲/۷) وابن حبان (۱۰۵۳).

(۳) البخاري (۵۵۴۶ و ۵۵۶۱) ومسلم (۱۰/۱۹۶۲).

قوریانی یمک بۆ خیزانیک:

نه گهر کسێک مەرتک یا بزنیکی کردە قوریانی، بۆ خۆی و خیزانه کەئێتی. پیاوی صحابه خوا له ههموویان رازی بێت مەرتکی نه کرده قوریانی بۆ خۆی و خیزانه کەئێتی. چونکه قوریانی سوننهتی کیفایهته.

ئیبنوماجه و ترمذی که بدهجیحی زانیوه نه گێرنهوه که ئه بونه یوب فرمویهتی: پیاو لهسره می پینهمبهردا عَلَيْهِ السَّلَام مەرتکی سه رنه بری بۆ قوریانی له جیاتی خۆی و خیزانه کەئێتی، نه یان خوارد و بهشی خه لکیان لێ نه دا ههتا خه لک کموته شانازی کردن و وه ک ئیستهی لێ هات که نه بیینی ^(۱).

هاوبهشی له قوریانی دا دروسته:

دروسته هاوبهشی کردن له قوریانی دا نه گهر ووشر و ره شه و لاغ بوو، مانگایه ک یا ووشریک بۆ حوت کس ئه بیته نه گهر مه به ستیان قوریانی کردن بێت و نزیک بوونه له خواوه.

له جایروه که فرمویهتی: له حوده یسی به له گه ل پینهمبهردا عَلَيْهِ السَّلَام قوریانی مان کرد ووشر بۆ حوت کس و مانگا بۆ حوت کس. موسلیم و نه بوداود و ترمذی گێراویانه توه ^(۲).

دابش کردنی گوشتی قوریانی:

سوننه ته بۆ ئه و کسهی قوریانی نه کات خۆی له قوریانی به کەئێتی بخواست و بهشی خزمانی لێ بدات و لیشی بکات به خیر بۆ هه ژاران. پینهمبه ر عَلَيْهِ السَّلَام فرمویه تی: (کلوا و اطعموا و ادخروا) ^(۳).

واته: لێی بخۆن و بهشی خه لکی لێ بدهن و لێی هه لگرن.

زانایان و وتویانه: وا باشه سه یه کی بکات به خیر و سه یه کی بخواست و سه یه کی هه لگرت، وه دروسته له شارنکوه بریت بۆ شارنکی تر، وه دروست نه یه فرۆشتنی گوشت و پسته کەئێتی (وه نایته له جیاتی کرێ بهشی قه صاب هه یج بدات، به لئام بۆی هه یه کرێی بدات لێ جیاتی کاره کەئێتی). به لکو بۆی هه یه بیکاته خیر یا سوودی لێ وهر بگرت.

(۱) الترمذی (۱۵۰۵) و ابن ماجه (۳۱۴۷).

(۲) مسلم (۱۳۱۸) و أبوداود (۲۸۰۷ و ۲۸۰۹) و الترمذی (۹۰۴).

(۳) البخاری (۵۵۶۷) و مسلم (۱۹۷۲).

کربن و فرشتن (البيع)

لای نمبوجنهیفه دروسته فرۆشتنی پیسته‌کمی، و نرخه‌کمی بکریت به‌خیر یا به پیسته‌که شتیک بکریت سوودی بۆ ماله‌کمی همییت.

قوریانی کمر خۆی قوریانی‌یه‌که سهریپریت:

سوننه‌ته بۆ ئوکسه‌ی ئه‌زانی سهریپریت خۆی قوریانی‌یه‌کمی خۆی سهریپریت و بلیت: (بسم الله والله أكبر) خواجه نموه له بریتی خۆم - ناوی خۆی ئه‌هینی ﴿ چونکه پیغه‌مبهر ﷺ به‌رائینکی کرده قوریانیو فرمووی: (بسم الله والله أكبر، اللهم هذا عني وعن من لم يرضح من أمتي) رواه أبو داود والترمذي^(۱).

واته: به‌ناوی خوا، خوا له همموو شت گموره‌تره، خواجه نمعه بۆ خۆم و ئوکسه‌انی قوریانیان نه‌کردوه له نۆمه‌تم.

به‌لام نه‌گمر سهریپرینی نه‌ئزانی ئه‌بی ناماده‌بییت و چاوی لی بییت، چونکه پیغه‌مبهر ﷺ به‌ فاطیمه‌ی فرموو: (یا فاطمه، قومي فاشه‌دي اضحيتك فانه يغفر لك عند أول قطرة من دمها كل ذنب عملته، وقولي: ﴿إن صلاتي و نسكي و عيای و عماتي لله رب العالمین، لاشريك له و بذلك أمرت و أنا أول المسلمین﴾ فقال أحد الصحابة یا رسول الله، هذا لك و لأهل بيتك خاصة أو للمسلمین عامة؟ قال: رسول الله ﷺ بل للمسلمین عامة^(۲).

واته: فرمووی: فاطمه هه‌سه قوریانی‌یه‌که‌ت بیینه چونکه ههر له یه‌که‌م دلۆپه خوتنموه خوا له همموو نمو گونا‌هانته خۆش ئه‌بیته که کردوته، وه بلی: به‌ راستی نوێژ و سهریپرینم و ژبان و مردنم بۆ خۆی په‌روه‌ردگاری جیهانیانه که هاوبه‌شی نریه، وه منیش به‌وه فرمام پی کراوه و من یه‌که‌م که‌سم که ملکه‌چم بۆ فرمانه‌کانی خوا. یه‌کیتک له سه‌حابه‌کانی ووتی: نه‌ی نیراوی خوا، نموه تاییته بۆ خۆت و خیزانه‌که‌ت یا بۆ همموو موسولمانانه به‌گشتی؟ پیغه‌مبهر ﷺ فرمووی: به‌لکو بۆ همموو موسولمانانه به‌گشتی.

(۱) أبو داود (۲۸۱۰) و الترمذي (۱۵۲۱).

(۲) الحاكم (۲۲۲/۴).

العقیقه

بیناسه‌کی:

عه‌قیقه ئه‌و ئاژه‌له‌یه که بۆ مندالی له‌دایک بوو سه‌رده‌بریرت.

خاوه‌نی کتیبی لۆغه‌تی (مختار الصحاح) نه‌لی: بو مووه نه‌لین به‌سه‌ری له‌دایک بووه‌یه له‌کاتی له‌دایک بووندا، ئاده‌می بیته‌ یان ئاژه‌ن، وه هه‌ر له‌وه‌وه ئه‌و ئاژه‌له‌ی که بۆ مندالی تازه بوو سه‌رئه‌بریرت رۆژی حه‌وته‌می ئانراوه عه‌قیقه.

هوکه‌کی:

سونه‌تینکی جه‌خت له‌سه‌ر کراوه ئه‌گه‌ر باوکه‌که‌ش ده‌ست کورت بیته.

په‌نجه‌مه‌بر ﷺ خۆی کردیه‌تی، وه سه‌حابه‌کان کردویه‌نه، خاوه‌نی سونه‌ته‌کان نه‌گه‌رنه‌وه که په‌نجه‌مه‌بر ﷺ بۆ حه‌سه‌ن و حه‌سه‌ین هه‌ریه‌کی به‌رانیکی سه‌ری (۱).

وه له‌یس و داودی ظاهیری به‌ واجبی نه‌زانن، وه هه‌رچی هوکی قوربانی هه‌یه له‌هه‌وتیش دا هه‌یه. ئه‌وه نه‌بیته که حه‌وتم دروست نه‌یه به‌ شه‌ریکی بکریته.

چاکیتی حه‌وتم:

خاوه‌ن سونه‌ته‌کان له سه‌مه‌ره‌وه نه‌گه‌رنه‌وه که په‌نجه‌مه‌بر ﷺ فه‌رمویه‌تی:

۱- (کل مولود رهینه بعقیقه تذبیح عنه یوم سابعه و یخلق ریسماً) (۲).

واته: هه‌موو مندالیکی تازه‌بوو په‌روه‌رده‌بوونی به‌ شینوکی چاک و ته‌واو و پاراستنی به‌سه‌راوه به‌ حه‌وته‌که‌یه‌وه، رۆژی حه‌وته‌م بۆ سه‌ری‌بریرت و سه‌ری به‌تاشریته و ناوی لی به‌نریته.

۲- وه له سه‌لمانی کورپی عامیری ضه‌بی‌یه‌وه که په‌نجه‌مه‌بر ﷺ فه‌رمویه‌تی: (مع الغلام عقیقه، فاهریقوا علیه دماً، وأمیطوا عنه الأذی). رواه الخمسة (۳).

واته: حه‌وته‌م له‌گه‌ل مندالدایه، که‌واته خوینی بۆ به‌رژن و پیسی و پۆخلی لی دوور به‌خه‌نه‌وه.

(۱) أبوداود (۲۸۴۱)، من حدیث ابن عباس.

(۲) أبوداود (۲۸۳۸) و الترمذی (۱۵۲۲) و النسائی (۱۶۶/۷) و ابن ماجه (۳۱۶۵) و أحمد (۱۷/۵).

(۳) البخاری (۵۴۷۲) و أبوداود (۲۸۳۹) و الترمذی (۱۵۱۵) و النسائی (۶۴/۷) و ابن ماجه (۳۱۶۴).

نموی بز کور و کچ سرنبررت:

چاکر وایه بز کور دوو مبری وهك له تممن و شیوه‌دا سرنبررت و بز کچ يلك سر.
له نوموکرزی که عیبی یهوه که فرمویمتی: گوتم له پیغمبر ﷺ بوو نهیفرموو: (عن
الغلام شاتان متکافتان وعن الجارية شاة)^(۱).

واته: بز کور دوو مبری هاوتاله تممن و شیوه‌دا و بز کچ مبرتك. وه‌دروسته مبرتكیش
سرنبررت بز کور لمبر نموی پیغمبر ﷺ کردوویمتی بز حسن و حوسین خویان لی رازی
بیته. وهك له پیشهوه باس کراوه له فرموده‌کدا.

کاتی سرنبرین:

سرنبرینه‌که له رژی حوته‌مدا نعیته نگمر گونجا، نه‌گینا له رژی چواره‌همدا نعیته، یا
لمرژی بیستریه‌که‌مدا نعیته له رژی له دایک بونی یهوه، جا نه‌گمر نه‌گونجا له هر رژی دایته
نعیته، له حدیسه‌که‌ی بده‌قی دا هاتوه: (تذیح لسبع، ولأربع عشر، و لإحدى وعشرين).

واته: له رژی حوته‌مدا سرنبررت یا رژی چواره‌هم یا رژی بیست ریبه‌کم.

کۆکردنموی قوریانی و حوتوم :

حنبه‌لی‌یه‌کان و وتویانه: وه‌نگمر رژی قوریان و رژی حوتوم یه‌کیان گرت نعتوانرت تمنا
ناژهلتهک سرنبررت، وهك چون نه‌گمر رژی جهژن وه‌دینی یه‌کیان گرت يلك جار بز همدوکیان
خۆ نه‌شوررت .

ناو نان و سرتاشین:

وه سونمه بز مندال ناوی خوش هه‌لبزرت و سبری بتاشرت و قره‌که‌ی به زیو کیشانه بکرت
و بدرت به صده‌قه نه‌گمر گونجا، به‌پی‌ی نموی نه‌حمد له تیبنوعمبباسوه گنراویته‌یهوه که
پیغمبر ﷺ بز حسن مبرتیکی سرنبری و فرموی: (یا فاطمة احلتي رأسه و تصدقي بوزنه
فضة علي المساكين) فوزناه فکان وزنه درهماً أو بعض درهم^(۲).

واته: نه‌ی فاطمه سبری بتاشه و به‌زئو بیکیته و به‌سر هه‌ژاراندایه‌ی بکه. نه‌لته:
کیشانه‌مان کرد درهمیتک یا چند درهمیتک وه‌زنی هه‌بوو.

(۱) أحمد (۴۲۲/۶) و الترمذي (۱۵۱۶).

(۲) الترمذي (۱۵۱۹) و الحاكم (۲۳۷/۴).

خۆشترین ناو:

خۆشترین ناو (عبداللّٰه و عبدالرحمن) به پێی حدیسه‌که‌ی موسلیم، وه راستترینیان (هه‌مام حاریشه)، وه‌ک له فرموده‌ی صحیح‌دا سابه.

وه دروسته ناوان به ناوی فریشته‌وه، وه‌هروه‌ها به ناوی پێغه‌مبهره‌کانه‌وه، وه‌ک طه و یاسین.

وه ئیبنو‌حزم فرمویه‌تی: زانا‌یان رێک که‌وتوون له‌سه‌ر حه‌رامیه‌تی هه‌موو نه‌و ناوانه‌ی عه‌بدایه‌تی جگه له‌ خوا‌یان پێوه بیه‌ت وه‌ک:

عبدالعز و عبدهبل و عبده‌عمر و عبده‌کعبه جگه له‌ عبده‌المطلب.

خراپی هندی نار:

پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه مندال بعم ناوانمی خواروه ناوبرت:

یسار، ره باح، نه جیح و نه فلهح، چونکه نمانه هزیدکن له هزیدکانی رهش بینین، له حدیسه کئی سموره دا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (لاتسم غلامک یساراً ولاریاحاً ولانجیحاً ولاأفلح، فإنک تقول: أثمَّ و - فلا یکون - فبقول: لا). رواه مسلم^(۱).

واته: منداله کت ناو مندی یسار یا ره باح یا نه جیح یا نه فلهح، چونکه تو که ناوی نمبی و نه لئی: فلانه کسی لیه - جا که لهوی نمیت - نه لئی: نه^(۲).

بانگ دان به گویی مندالدا :

وه سوننه ته که بانگ بدرت به گویی راستی مندالدا، وه قامت بدرت به گویی چمیدا بز لهوی یه کم شتیک که ندری به گویی دا ناوی خوا بیت.

نه حمد و نه بوداد و ترمذی که به صحیحی داناره نه گیتوه له نمبو رافیعوه که فرمویمتی: پیغمبرم ﷺ بینیه بانگی داوه به گویی حسنی کوری عدلی دا کاتی فاطمه بوی خوا لیان رازی بیت^(۳).

وه نینوسونی له حسنی کوری عدلی یوه نه گیتوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (من ولد له ولد فأذن فی أذنه الیمنی وأقام فی الیسری لم تضره أم الصبیان)^(۴).

واته: هرکس کورنکی بوو بانگی به گویی راستیدا داو قامتی کرد به گویی چمیدا نوموصوبیان (که ده لئین شیتانه که یه تی) زبانی پی ناگه یغیت.

نه فروع هیه نه عتیره:

فروع: سربرینی یه کم به چکمی ووشره، عمره ب سریان نمبری بز بته کانیان.

عتیره: نمو ناژه لیه له مانگی ره چمیدا سریان نمبری بز گوره بی ره جب.

(۱) مسلم ۲۱۳۶/۱۱ و ۲۱۳۷/۱۲ و ابوداود (۴۹۵۸) و الترمذی (۲۸۳۷).

(۲) یسار له ناسنوه هاتوه، ره باح له قازانجه هاتوه، نه جیح واته: سرکوتو، نه فلهح واته: بزگار بوو.

(۳) ابوداود (۵۱۰۵) و الترمذی (۱۵۱۴) و أحمد (۶/۳۹۱).

(۴) ابن السنی (۶۲۳).

کربن فروشتن (البيع)

وه کاتنی نیسلام هات نه می کرد لمسربرینی نموشتانه لمبر گموره می بته کانیان. وه شیوه کانی
سدرده می نه فامی گۆری. وه به ره وای دانا که به ناوی خواوه ناژه ل سربیرنت.

نه می هوره پره نه گیترتموه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (لا فرع ولا عتیره). رواه البخاری و
مسلم^(۱).

واته: نه فرهع هدیه ونه عمدیره.

وه نوبه یشه خوا لی پی رازی بیت فرمویه تی: پیارنک هاواری کرد ووتی: نه می نیراوی خوا نیمه
لمسدرده می نه فامیدا عمدیره مان نه کرد له ره جبددا نیسته تز چ فرمانیکمان پی نه که می؟ فرموی:
(إذبحوا لله في أي شهرٍ كان، وبروا لله وأطعموا).

واته: تمنها بز خوا سربیرن له همر مانگینکدا بیت، وه چاکه بکن له پی خواداو خواردن بدن
به خدک. کابرا ووتی: نیمه فره عمان نه کرد لمسدرده می نه فامی دا نیستا چ فرمانیکمان پی
نه که می؟ فرموی: (في كل سائمة فرع تغذوه ماشيتك حتي إذا استجمل ذبحته، فتصدقت بلحمه
علي ابن السبيل، فذلك خير). رواه أبوداود والنسائي^(۲).

واته: له همموو به چکه ووشتینکدا که تز پموره دهی نه که میت له نار ناژه له کانتا تا کاتنک بوو به
وشر سوری نمبریت و گۆشته که می نه به خشیت به ریبواران، نه وه خیره.

وه له نه بو ره زینموه که فرمویه تی: و تم: نه می نیراوی خوا، نیمه له مانگی ره جبددا ناژه له عمان
سرنمبری، بز خومان لیمان نه خوارد و همرکس بهاتابه نه مان دایه. فرموی: قیناکه^(۳).

وه نه محمد ونسانی له حاریسی کوری عمهروه نه گیترنموه که خزی گه یشتوره به پیغمبر ﷺ
له حجی مال ناواییدا. پیارنک ووتی: نه می نیراوی خوا، نه می فرهع و عمدیره کان؟ فرموی: (من
شاء فرع ومن شاء لم يفرع، ومن شاء عتر ومن شاء من لم يعتر، في الغنم الأضحية)^(۴).

واته: همرکس ناره زوو بکات فرهع بکات و همرکس ناره زوو بکات فرهع ناکات، وه همرکس
ناره زوو بکات عمدیره نه کات، وه همرکس ناره زوو بکات عمدیره ناکات، و قوریانی له مپردا هدیه.

(۱) البخاری (۵۴۷۳) و مسلم (۴۸/۱۹۷۶).

(۲) أبوداود (۲۸۳۰) والنسائي (۱۷۱/۷) وابن ماجه (۳۱۶۷) وأحمد (۷۶/۵).

(۳) أحمد (۱۳/۴ و ۱۲/۴) والنسائي (۱۷۱/۷).

(۴) أحمد (۴۸۵/۳) والنسائي (۱۶۸/۷ و ۱۶۹).

سمینی گوی میندال:

له کتیبه کانی حنبه لی به کانداهاتوره: سمینی گوی کچ دروسته بز گواره و بز کور کبراهتی هدیه. وه له فتواکانی قاصی خانی حنه فی دا هاتوره: گوی سمینی کچ قهیناکه، چونکه لمسورده می نزانیدا نه کرا و پیغمبر ﷺ لی قده غه نه کردون.

کهفالت

پیناسه که می:

کهفالت له زمانی عمره بی دا، گرتنه لایه. وه فرموده می خوا: ﴿وکفلها زکریا﴾ (آل عمران/ ۲۷). واته: زه کهریا مسریمه می بز چاودیری کردن گرتنه لای خوی.

وه کهفالت له شرعدا بریتی به له خستنه پاژ و لکاندن زیمه می کهفیل (دستبر) به زیمه می نو کهسره که کهفالته که کراوه لمبری نو له داواکاری گیانیکدا یا قمرزیکدا یا له عهینیکدا یا له کارتکدا، نهمه پیناسه می زانایانی حنه فی به.

به لام له لای زانایانی تر پیناسه می نه کن به لکاندن دوو زیمه له داواکاری و قمرزدا. وه به کهفالت حمالمهت و ضعمانهت و زه عامه می پی نوتری.

وه نمبی له کهفالتدا کهفیل و نهصیل و (مکفول له) (مکفول به) همن.

کهفیل نو کهسره که هدنسه تی به جی به جی کردن نو شته یا نو کاری که بزوی بوته کهفیل، وه نمبی نو کهسه بالغ و ژیر بیت وتوانای هموو تسروفتیکی هییت له ماله کهیدا و رازی بیت بهو کهفالته، کهواته ناییت کهفیل شیت بیت یا مندال، با مندالتیکی جیا کهروهش بیت، و به کهفیل (ضامن) و زه عیم و حمیل و قعیل نوترت.

وه نهصل که قمرزداره نو کهسره که کهفالته که می لمبری کراوه، وه مرج نریه بالغ بیت و ژیر بیت، هروه ها مرج نریه ناماده بیت و رازی بیت بهو کهفالته، به لکو دروسته کهفالت کردن بز مندال و شیت و غایب، به لام کهفیله که کاتی کهفیلی کرد لمبری نهمانو مالیدا، ناییت بگمپرتموه بز لای نهمان بز پرس و را وهرگرتن، به لکو به بهخشر داننرت له حالتیکدا نهمیت که کهفیلی به که بز مندالتیک گبراییت که ری پی دراییت بازرگانی بکات ونو کهفالمش به فرمانی مناله که خوی بیت.

کَرین فرۆشتن (البیع)

وه (مکفول له) نهوی کهفیله کهی بۆ گِراوه خاوهن قمرزه کهیه، که ئه‌بێ کهفیل بیناسیته، چونکه خه‌لک جی‌اوازیان هه‌یه له داواکردنی قهرزدا، هه‌یانه لێ بورده‌یه و هه‌یانه توندوتیژه له داواکردندا.

وه مهبسته‌کانیش به‌پێی لێ بوردنی خاوهن قهرز یا توند وتیژی له وه‌رگرتنه‌وه‌دا نه‌گۆریت، وه ده‌ستبه‌ری کردنی به‌بێ ناسینی خاوهن قهرز غه‌ره‌ه. به‌لام مه‌رج نیه‌ ئه‌و که‌سه بناسیته که له‌به‌ر ئه‌و کهفیله‌که گِراوه که قهرزداره‌که‌یه.

وه (مکفول به) نه‌وی کهفیله‌که‌ی له بینا‌وردا نه‌گِریته یا گیانه یا قهرزه یا شتی‌که یا کار‌که که ئه‌بیته جی‌به‌جی بکریته له جیاتی ئه‌و که‌سه‌ی کهفیلی‌یه‌که له‌به‌ری ئه‌و نه‌کری، که چهند مه‌رجی‌کی هه‌یه له شوێنی خۆی دا باس نه‌کریته.

دانانی:

که‌فاله‌ت دا‌نراوه به‌پێی کیتاب وسوننه‌ت وئجماعی زانایان، له کیتاب‌دا خ‌وای گه‌وره نه‌فرمویته: ﴿قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنِّي بِهِ﴾ (یوسف/۶۶).

واته: من یوسف له‌گه‌لتان نانێرم هه‌تا په‌یمانم نه‌ده‌نی و سونندم بۆ نه‌خۆن به‌خوا که بۆم نه‌گِرنه‌وه به‌سه‌لامه‌تی.

وه هه‌روه‌ها نه‌فرمویته: ﴿وَلَمَّا جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ (یوسف/۷۲) واته: بۆ ئه‌و که‌سه‌ی بیهێنیته‌وه باری ووشرێک خ‌واره‌مه‌نی بۆ هه‌یه، وه من ده‌ستبه‌ر و کهفیلم که باری ووشره‌که‌ی به‌دریتتی.

وه له‌سوننه‌ت‌دا هاتوه له ئه‌بێ ئه‌مامه‌وه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ فرمویته: (الزعیم غارم) رواه ابوداود والترمذی وحسنه، وصححه ابن حبان^(۱).

واته: کهفیل ده‌ستبه‌ر و (ضامن)ه.

وه زانایان هه‌موو له‌سه‌ر ئه‌وه ئیجماعیان هه‌یه که که‌فاله‌ت دروسته، وه هه‌تا ئیستاش مو‌سه‌لمانه‌کان ئه‌بته کهفیلی‌یه‌که‌تری له‌سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌روه هه‌تا سه‌رده‌می ئیمه‌ بن نه‌وی که‌س له زانایان پێچه‌وانه‌یان بکات.

(۱) ابوداود (۳۵۵۹) والترمذی (۱۲۶۵) وابن حبان (۵۰۹۴).

کهفالمتی پینک هاتوو بهستراوه و کات بو دانراو:

کهفالمت به پینک هاتوویی یا بهستراوهیی یا به کات بو دانراوی دروسته.

کهفالمتی پینک هاتوو وهک نموهی کهفیله که بلیت: من نهجه دهستمبری فلانه کس نیستا و کهفیلی نه کهم.

زانایان فرمویانه: نه گهر پیاوینک ووتی: کزلی فلانه کسم هه لگرت یا دهستمبری بووم، یا من له جیاتی نموم، یا نهجه زامنی، یا بلیت: لسمر منه چیت لایمتی، یا بزو من، یا بلیت: نموه کهفالمته کهیم وهرگرت نه مانه ههموو کهفالمتن .

وه همرکاتیک کهفالمته که پینک هات وهک قمرزی لی دیت بزو حازرو دوواختزو کردنی به (قسط).

نموه نه بیته نه گهر قمرزه که حال بو به لام کهفیله که بمو مرجه بیته کهفیل که قمرزه که دووا بخریت بزو کاتیکی دیاری کراو نمو مرجهش دروسته.

به پیوی نموهی نیبنوماجه نه گیریتنموه له نیبنوعه بیاسوه

که پیغمبر ﷺ ده دیناری کابرای یه کی خسته سمر خوی که بیداتنموه بزی و داوای له خاوهن قمرزه که کرد ههتا مانگی لسمری بووستی، نینجا دایموه^(۱).

نممش نه بیته به لگه لسمر نموهی نه گهر قمرز حال بو وه کهفیله که بووه دهستمبری بزو ماوه یه کی دیاری کراو دروسته وه داوای لی ناکریت ههتا کاته که نهیات.

به لام کهفیلی بهستراوه وهک نموهی بلیت: نه گهر قمرزت دا به فلانه کس من نهجه زامنی، وهک له نایته پیروزه که دا هاتوره که نه فرمووت: ﴿ولمن جاء به حمل بعیر﴾ (یوسف/۷۲).

واته: وه بو نموکسمی بیهنیتنموه باری ووشتریکی بزو هدیه.

وه نموهی بزو کاته وهک بلیت: نه گهر مانگی ره میزان هات من زامنی نهیم، نممش (مژهب) ی نمبوحنیفمو هندی له حنه به لی به کانه.

وه شافیعی فرموهتی: دروست نی به بهستنموه له کهفالمته دا.

داواکردنی کهفیل و نهصیل به یه کهموه:

وه همرکاتیک کهفالمته که پینک هات دروسته بزو خاوهن همق داوای ههقه کی له کهفیله کهم نموکسه بکات که کهفیله کی بزو گیراوه.

(۱) أبوداود (۳۳۲۸) وابن ماجه (۲۴۰۶).

کرین فرۆشتن (السیع)

وهك چۆن بۆی دروسته به ئاره زووی خۆی داوای ههركامینکیان بکات له بهر ئهوهی شوێنی مافی بۆته چهند شوێن، وهك جهماوه ری زانایان رایان لهسهره یهتی.

جۆره کانی کهفالهت:

کهفالهت دوو جۆره:

یه کهم: کهفالهت به گیان.

دووه م: کهفالهت به ماز.

کهفالهت به گیان: ئه مهش داواکردنه له کهفیل که ئهوکسه ناماده بکات که بووه ته کهفیلی، وه ئه م کهفالهتمش کاتیکه که کهفیله که بلیت: ئه به کهفیلی ئهوکسه به گیان و به رووم، یا بلیت: من کهفیلی فلان کسم. وه ئه م کهفالهته دروسته نه گهر ئهوکسهی کهفیله کهی بۆ نه گهری مافی ئاده میزادی بهسهر وه بیته، وه مه رج نیه بزانه ریت چهن دی یه تی ئه وهی لهسهری یه تی چونکه به گیان و لاشه بووه ته کهفیلی نه ک به ماز.

بهلام کهفیلی بۆ حه مددیک له حه مدده شمرعی به کان دروست نیه، جا ئه م حه مدده مافی خوا بیته وهك حه مددی ئاره ق خۆر یان مافی ئاده میزاد بیته وهك حه مددی تۆمهت هه له بستی (قذف).

ئه مهش (مذهب) ی به شی زۆری زانایانه به پی یی حه مدسه کهی عه مری کوری شو عه یب له بارکی یه وه که پیغه مبه ر ^{سید} فهرمویه تی: (لا کفاله فی حد) رواه البیهقی باسنادٍ ضعیف وقال: إنه منکر^(۱).

واته: بۆ حه مد کهفیل دروست نیه.

وه له بهر ئه وهی ئه سل له حه مددا ئه وه یه به شو به له بیری و دوور بخریتموه، که وایه وه خۆ گرتن نایگریتموه.

وه ناتوانریت لهسهر کسینکی تر بیجگه له تاوانبار به جی بیته.

وه لای هاره له کانی شافیعی کهفالهت دروسته بۆ ناماده کردنی ئه کهسهی سزای ئاده میزادی لهسهره، وهك تۆله (قصاص) و حه مددی تۆمهت هه له بستی، چونکه ئه مانه مافیکن ئه بی بدریتموه، بهلام نه گهر حه مدده کان مافی خوا بن دروست نیه کهفیل گرتن بۆی.

وه ئیبنو حه زم قه ده غه ی کردوه و فهرمویه تی:

(۱) البیهقی (۶/۷۷).

کَرین و فرشتن (البيع)

دروست نیه ده‌ستمبری به گیان له بنه‌تدا، نه له مالدا و نه له تۆلداو نه له هیچ شتیکدا، چونکه هر مرجیتک له کتیبه‌کمی خوادا نمیت پوچه‌له.

وه له رینگای عه‌قلموه پیرسین لموانی به دروستی‌یان داناوه نه‌گمر کسیتک به گیان بووه که‌فیلی کسیتک و نه‌وکسه ناماده نه‌بوو چی له که‌فیله‌که نه‌کمن؟ نایا نه‌وی لاسر (مضمون) ده‌ستمبر کراوه‌که‌یه له‌می نسیتن؟ نه‌گمر شتی وه‌ها بکمن نه‌وه ستممو ماتی خه‌لک خوارده به باتل، چونکه ناکمورته ملی همرگیز. یا وازی لی ته‌هینن؟ نه‌گمر وازتان لی هیتنا نه‌وه که‌فیلی گیانتان پوچه‌ل کرده‌وه، یا زوری لی نه‌کمن بۆ ناماده کردنی؟ نه‌وش زۆر لی کردنیکه که توانای به‌سردا نیه، وه خوا همرگیز نه‌موزوری لی تاکات.

وه کۆمه‌لتیک له زانایان که‌فاله‌تی به گیانیان به دروست داناوه، وه به‌لگشیان نه‌ویه که پیغمبر ﷺ بۆ تۆمه‌تیک که‌فیلی وه‌رگرتوه.

وه ووتویه‌تی: نه‌و خه‌بهره خه‌بهریکی پوچه‌له چونکه له ریوایه‌تی نیبراهیمی کوری (خیشه‌ی کوری عمراکه‌ویه که خۆی و باوکیشی زۆر لاوازن و دروست نیه ریوایه‌ت کردن لی‌یانوه.

له‌پاشاندا باسی چمند (أثر) یکی کردوه که له عومری کوری عبدالعزیزوه نه‌گترنه‌وه. وه ههموریانی رت کردۆتوه به‌وی که به‌لگه نین، چونکه تمنها فرموده‌ی خواو پیغمبر ﷺ به‌لگن نه‌ک کسی تر.

وه همرکاتیک که‌فیله‌که بووه که‌فیل بۆ ناماده‌کردنی نمبێ ناماده‌ی بکات

وه نه‌گمر نه‌یتوانی ناماده‌ی بکات له‌گه‌ل نه‌وشدا زیندو بیت، یا که‌فیله‌که خۆی ناماده‌ی نه‌کات چی لاسر نه‌وبی لی نسیندریت، به‌پی‌ی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که فرمودیه‌تی: (الزعیم غارم).

واته: که‌فیل ده‌ستمبره.

مه‌گهر که‌فیله‌که بوو مرجه بویتته که‌فیل که ناماده‌ی بکات بی مال، وه مرجه‌کمی به صراحت ووتیت له‌بهر نه‌وی چونکه نه‌وه سپاندن نمیت دژی نه‌و مرجه‌ی که دایناوه، نه‌مش مه‌زه‌بی مالیک و خه‌لکی مه‌دینه‌یه.

وه حه‌نه‌فی‌یه‌کان ووتیانه: که‌فیله‌که به‌ند نه‌کرت هتا که‌سه‌که ناماده نه‌کات یا مردنی نه‌زرت، وه‌ماتی لی ناسه‌ندریت مه‌گمر خۆی لاسر خۆی داینایت.

کربن فروشتن (البيع)

وه ووتویانه: نه گمر نسلویه که (واته ده ستمبر کراوه که) مردییت که فیله که به زور نو مافی لی ناسندرت که لایعتی، چونکه به گیان که فیله نک به مال. کواته شتیک ناخرتته ملی که بوخوی نمبوته که فیل تییدا. نممش به ناویانگترین قسمی شافیعی به.

وه که فیله که بزگاری نهییت بهوی که نسلویه که خوی بدات به ده ستموه، به لام به مردنی (مکفول له) خاوهن قمرزه که بزگاری ناییت، به لکو میرات گره کانی جی نه گرنهوه بو داوا کردن به ناماده کردن نسلویه که، که قمرزازه که به.

که فیلی کردن به مال:

که فالهت به مال: نو که فاله ته به که که فیل تییدا ده ستمبر نهییت به ده ستمبری مالی، که نویش سی جوره:

۱- که فالهت به قمرز: نویش ده ستمبری دانوهی قمرز که له زعمی که سیتیکی تر دایه.

له حدیسه که می سه له می کوری نه کوعدا هاتوه که پیغمبر ﷺ نویشی نه کرد لسمر نو جمنازهی قمرزی لسمر بوو. نمبوقه تاده ووتی: نمی نیروای خوا نویشی لسمر بکه قمرزه که می لسمر من، نویش نویشی لسمر کرد^(۱).

وه بو قمرزیش نم مرجانه هدیبه:

ا- نمبی کاتی زه مانهت کردنه که سابت بییت وه ک قمرز کردنی پاره یا نرخی شت یا کوی یا ماره بی، جا نه گمر سابت نه بوو که فاله ته که دروست نریه، چونکه ده ستمبریونی شتیک که پیوست نه بییت صحیح نریه. وه ک نووی نه گمر بلیت: نو شته بفروشه به فلانه کس من نه به که فیلی بو نرخی که می، یا قمرزی به دری لسمر من، من نهیده موه. نممش مزه بی شافیعی و محمدی کوری حسن و قاهیری به کانه.

وه نمبوجنیفه و مالیک و نه بو یوسف ری یان بهوه داوه، وه به دروستی زامن بوون بو شتیک که پیوست نه بو بییت رایان داوه.

ب- نمبی دیار و مه علوم بییت: وه دروست نریه ده ستمبری شتی نادیار، چونکه غره ره.

(۱) أحمد (۳/۳۳۰) و أبوداود (۳۱۸۹) والنسائي (۴/۶۸) والدارقطني (۳/۸۹) وابن حبان (۴/۳۰۶) والحاكم (۲/۲۵۸).

کَرین و فرشتن (البيع)

جا نه گهر بلیت: هرچی له زعمی فلانه کس دایه من زامنی نه کم، وه همدووکیان نمدازه کدیان نغانی دروست نی، نه مدهش مزهدبی شافیعی و نیبوحزمه.

وه نه بوحنیفه و مالیک و نه حمد و وتویانه: دروسته زه مانمتی شتی نادیار و نامه علوم.

۲- کفالهت به شت یا به تسلیم کردن: که نویش ده ستهبری تسلیم کردنی شتیکی دیاری کراوه که به دهستی کسینکی ترهویه، وهک: گتیرانهوی شتی داگیرکراوه له داگیرکمر یا تسلیم کردنی شتی فرؤشراوه به کریار.

وه مدرجه لهم که فالهتدا نه بی شو شته زامن کراوینت له سر قمرزاره که وهک له مالی داگیرکراودا بهو جوړهیه.

جا نه گهر زامن نه کرابوو وهک (عاریه) خواستمه نی و (ودیعه) نمانت، نهوه کفالهت بز نمانه دروست نی.

۳- کفالهت به پیندا گیشتن:

واته: کفالهت بهو مهترسی بهی که شوین مالّه فرؤشراوه که نه کویت به هوئی شتیکهوه که له پینش فرؤشتندا بهسری هاتبی. واته: نهوه کفالهته و زه مانته بز مافی کریار بهرامبر فرؤشیار، نه گهر ده رکوت شته فرؤشراوه که مافی کسینکی تره، وهک نهوهی ده رکویت شته فرؤشراوه که مالی کسینکی تر یا بارمتهیه.

گه پانهوی کفیل بز لای شو کسهی بزته کفیلی:

وه هرکاتنی کفیله که شو قمرزهی له سر نسلیه که بوو دایهوه، نیتر کفیل نه گهرتتهوه بز سر نسلیه که مادام زه مانته و دانوه که به پرسى خوئی بووینت. چونکه کفیله که مالی خوئی سرف کردوه له شتیکه که سودی نهوی تیابوو و به نیزنی خوئی بووه.

نمدهش زانایانی هرچار مزهدب لهسری رنک کوتوون. بهلام جیاوازیان هدیه لهودا نه گهر ده ستهبری مافیکی کردینت له جیاتی کسینکی تر بی پرسى خوئی.

شافیعی و نه بوحنیفه و وتویانه: شو کسه وهک به خشرنکی لی دیت و بزى نی به بگهرتتهوه سری و داوای لی بکاتوه. (واته: کفیله که داوای نرخی شو قمرزه بکات که بزى داوهتوه).

وه نهوهی به ناوبانگه له مالیکهوه: نهویه که بزى هدیه داوای لی بکاتوه، وه له نه حمدوه دوو ریوایدت هدیه.

کَرین فرۆشتن (البیع)

ئیبنو حەزم فەرمویه تی: کە فیل بۆی نـیـه داوای مافە کە ی بکات لەو کەسە ی کە بۆتە کە فیل ی. بە فەرمانی خۆی بیـت یا بی فەرمانی خۆی بیـت، مەگەر ئەو کەسە قەرزە کە ی لە جیاتی دراوێتەو لە کە فیلە کە ی قەرز کرد بیـت. وە فەرمویه تی: ئیبنو ئەبـی لەیـلا و ئیبـنو شیبیرمە و ئەبو یهور و ئەبو سولەیمان وە ک ئیمە ئەلین.

لە هۆکە کانی کە فالەت:

۱- هەر کاتی (مضمون) دەستە بەرکراو لە ناوچوو یا دیارنەبوو کە فیلە کە دەستە بەرە، وە لەو کە فالەتە دەرناییت هەتا قەرزە کە نەداتەو یا ئەسلی یە کە نەیداتەو. یا خاوەن قەرز خۆی بەری بکات لەو قەرزە دا، یا لە کە فالەتە کە پەشیمان بیـتەو، وە ئەو پەشیمان بوونەو ی بۆ هە یە چونکە مافی خۆ یە تی.

۲- بۆ (مکفول لە) واتە خاوەن قەرز هە یە کە کە فالەتە کە هە لۆه شینیتەو لە پوریه کەو، با قەرزیش رازی نە بیـت بەوشتە، یا کە فیلە کە رازی نە بیـت، وە مافی هە لۆه شانەنەو بۆ ئەو کەسە نـیـه کە کە فیل ی یە کە ی لەبری کراو، هەر وە ها بۆ کە فیلە کە نـیـه.

ئاو دیری (المساقاة)

پیتناسە کە ی:

لە شەرعدا ئەو یە: یە کیتک باغی دار بەدات بە کە سیک کە هە لسیـت بە ئاودان و خزمەت کردنی و لە نەستۆی دانە بیـت هەتا تەواو گەورە نە بیـت و بەر دە رتە کەن بەر مەبەر بە شتیکی دیاری کراو لە میو و بەر هە مە کە ی.

کەواتە باغوانی هاو بە ش ی یە ک ی کشت و کالی یە بۆ بەر هە م هینانی دار و درەخت کە درەختە کان لە لایە ک و کارە کەش لە لایە ک ی تر، و بەرە بەر هە م هینراو کە هاو بە شە لە نیاواندا بە نە سبە تیک کە خۆیان لەسەری رتک بکەون وە ک بە نیاو ی ی یا سـی یە ک و ئەو جۆرە.

وە کار کەرە کە پـی ئەلین: ئاودیر (مساقی)، وە لایە نە کە ی تر پـی ئەلین: خاوەنی درەختە کان.

درەخت بە هەموو ئەو شتە نەوترت کە ئەپروترتت تا بـینیتەو لە زویدا بۆ ماو ی سالتیک و زیاتر لە هەموو ئەو شتە نە بـرینی ماو و کۆتایی یە ک ی دیاری کراوی نـیـه، بەر دار بیـت یان بی بەر.

وە باغوانی بۆ ئەو درەختە نەش نە بیـت کە بەر ناگرن بەر مەبەر شتی ک لە گە لار پە لک و دار کە ئاودیرە کە وەری بگرت.

دانانی:

باغوانی بپیوی سوننمت دانراوه، وه زانایان لسمری رنک کموتون لمبر نموی بۆ خه لک پیوسته، جگه له نمبر حنیفه کپرای وایه دروست نیه. وه جهماره‌ری زانایان به لگه‌یان لسمر دروستی، نمانمی خواره‌ویه:

۱- موسلیم له نینوعومره‌وه نه‌گیرتتوه که پیغمبر ﷺ باغه‌کانی دابه خه لکی خه‌بیر بهرامبر نیوی نو به‌روبو می که لی‌ی به نه‌جام نه‌گات^(۱).

۲- بوخاری نه‌گیرتتوه که نمنصاری‌یه‌کان روتیان به پیغمبر ﷺ: باغه خورما کمان بمش بکه له نیوان تیمه وبرا موهاجیره کاتمان دا. فرموی: نا. نوانیش روتیان: یارم‌تیمان بدن بۆ پی‌ گه‌یاندنی تیمش هاوبه‌شتان نه‌که‌ین له به‌روبو مه‌که‌یدا. نمیش فرموی باشه، نوانیش روتیان گوتمان لی‌ بوو گوی‌ رایه‌لیمان کرد^(۲).

واته: نمنصاری‌یه‌کان روتیان برا کۆچمه‌ره‌کانیان هاوبه‌ش بکن له‌خورما کانیاندا. بۆ نو مه‌بسته به پیغمبریان ﷺ ووت. نمیش ری‌ی نندا، پاشان داوایان لی‌ کرد که سرپرستیان بکن و نیوی به‌هممه‌که بۆ نوان قبولی کرد.

وه له (نیل الأوطار) دا هاتوه: حازمی ووتیه‌تی: نه‌گیرتتوه له عه‌لی کوری نمبو طالیبوه ﷺ وه له عبدالله ی کوری مسعود و عه‌ماری کوری یاسر و سعیدی کوری موسیب و موحه‌مدی کوری سیرین و عومری کوری عبدالعزیز و نینونمبی له‌یلا و نینو شیهابی زوه‌ری، وه له نعلی ره‌تی نمبو یوسفی قاضی و حمدی کوری حسن که ووتیانه: دروسته وه‌رزتری ویاغوانی به‌بشیک له ده‌غله‌که یا به‌ره‌که‌ی، وه ووتیانه: دروسته په‌یمان بستن لسمر وه‌رزتری و باغوانی به‌یه‌که‌وه، به‌وشیوه‌یه که په‌یمانی ناودتری لسمر دارخورما ببستری و په‌یمانی کشتوکاژ لسمر زه‌ویه‌که ببستری وه‌ک له خه‌بیردا رووی دا. وه دروستیشه په‌یمان بستن لسمر هر یه‌که‌یان به‌تتها.

پایه‌کانی:

باغوانی دوو پایه‌ی هه‌یه:

۱- دان (الإیجاب).

۲- وه‌رگرتن (القبول).

(۱) البخاری (۲۳۲۹) و (۲۳۳۱) و مسلم (۶/۱۵۵۱).

(۲) البخاری (۲۷۱۹).

کربن فرۆشتن (البمع)

وه بههرچی ده لالهت بکا لمر نیجاب و قهبول پینک دیت له قسه ونوسین وئیشارهت به مهرجی له کسینکوه ده رچوو بیت که تهمسرونی دروست بیت.

مهرجه کانی باغوانی:

چند مهرجیک هدی له باغوانی دا که نمانن:

۱- نمبی نمو دره ختانی ندرین به ناودیز دیاری کراوبن به بینن یا به سیفت که جیاوازی نمیت له گهل بینینه که دا، چونکه دروست نریه په میان بستن لمر شتیکی نامعلوم.

۲- نمبی ماوه که دیاری کراویت، چونکه په میانیکی لازمه له په یمانی به کری دان نمچی، هتا غهری تیدا نمیت.

نمبوسف و محمد ورتویانه: دیاری کردنی ماوه مهرج نریه له باغوانی دا لمهرچاکی (استحسان)، چونکه کاتی گیشتنی میوه دیاره به زوری، و نمونده جیاوازیان نریه که به هیچ دابرنیت و نعتیباری بۆ بکرت.

وه نموانی که نومهرجه یان به پیوست دانناوه ظاهری به کانن، وه به لگشیان بۆ نموه نمویه که مالیک به مورسلی نه گیتتوه که پیغمبر ﷺ به جوله که کانی فرموو: (أقرم ما أقرم الله) ^(۱). واته: نمان هیلمه نموندهی که خوا هیشتانی بوه.

وه لای حنه فی به کان هر کاتیک ماوهی باغوانی به که کوتایی هات پیش پینگیشتنی بهری دره ختکان وازی لی نه هینریت بۆ باغوانه که که کاری تیدا بکات بی کری هتا بهر که پی نه گات.

۳- نمبی په یمانی باغوانی به که پیش گیشتنی بهر میوه که پینک هاتبی، چونکه لم حالتدا پیوستی به کار هدی.

به نام دوی گیشتنی بهر که، له زانایاندا هدی رای وایه که باغوانی (مساقاآ) نموکاته دروست نریه، چونکه پیوستی بوه نریه، نه گهر په یمانه کمش به سرا به کری دان نمیت نک به باغوانی، وه هندی که له زانایان په یمانی باغوانی لم کاتانه شدا به دروست دانمیت، چونکه نه گهر دروست بیت پیش نموی خوا بهر که دروست بکات، نموه کاتی ده رکوتنی بهر که له پیش تره که دروست بی.

(۱) مالک فی المرطأ (۱۶۲۴).

کربن و فرشتن (السیع)

۴- نمبى بمشى كرىكار بمشكى هاربهش و ديارى كراو بىت لمبره كيدا، واته: نمبى بمشه كى دياربىت به جوزنى وهك نيوه وسى بهك. كمواته نه گمر باغموان يا خاوهن باغ صرجيان كرد كه ميوه كومه له دره ختىكى ديارى كراو له برىتى كرى بدرى به باغموان نموه نمو په پمانه بمتاله (چونكه لموانيه بهرهمى نمو چند داره له ناو بهچىت).

وه له (بداية المجتهد) دا ووتوبه تى: نموانى نه لىن (مساقاة) ناودىرى دروسته لسمر نموه رىك كموتون كه نه گمر به نه فقه و خمرجى خاوهن باغ بو، وه هيچ لسمر ناودىره كه نمبو نه ونده نه بىت كه به ده ستى كارى تيدا نه كات نموه دروست نى به، چونكه به كرى گرتنه بۆ شتىك كه هيشتا دروست نمبو وه نه هاتوته دى.

وه همركاتىك يه كى له مهرجه كان نما په پمانه كه هه له نموه شىتموه و ناودىرى به كمش تىك نه چىت. به لام نه گمر ناودىر كارى تيدا كرد بو دره خته كان يا ده غله كه گموره بو به ده ستى ناودىره كه، كرى بى تماوى بۆ هيه وهك نموانى به كرى نه گيرىن بۆ نمو جوهره كارانه، وه گموره بوون و بىت گمشتنى ده غله كه يا دره خته كه بۆ خاوهن كه به تى.

نموشتانى كه (مساقاة) ناودىرى بۆيان دروسته:

زانايان جياوازيان هيه له ودها كه دروسته ناودىرى تيدا بكرىت؟ بمشى له زانايان تنها له دارخورمادا به دروستى داناره وهك داود، وه هيدانه له دارخورما به ولاره باغى ره زيشى داناره وهك شافىعى، وه هيدانه زۆرفراوانى كردوه وهك حنه فى به كان، وه لاي نمان دروسته بۆ دره خت ومبو و دانوبىله باقلى به به كان، وه بۆ هممو نموانى ره گيان هيه و لمزويدا نمىنمونه بۆ هه لكمندن كۆتايى ديارى كراوى نه بىت، به لكو همركاتىك دروا سموز بىتموه وهك كمور و قاميشى فارسى، وه نه گمر ماوه كه ديارى نه كرابو په پمانه كه پىك دىت لسمر يه كم درونموى كه به نه نجام نه گات دواى په پمانه كه، وه همروه ها (مساقاة) ناودىرى بۆ نموشتانىش دروسته كه بهر بهر گموره نمىت وهك باينجان.

وه نه گمر كمسىك خورمايهك بدات به كمسىكى تر كه رىنى كۆتايى هاتبىت بو مهرجهى هه لىت به خزمهت كردنى دره خته كان و ناودىريان هه تا تۆوه كى سموز نمىت به نيوه بى، نمو كاره دروسته بى نموى ماوه كه ناشكرا بكرىت.

وه لاي مالك ناودىرى دروسته بۆ هممو نموانى ره گى جى گريان هيه وهك همنار و هنجير و زهيتون، وه نموانى لمو شيوه يمن به بى زهرورته، وه ناودىرى بۆ هممو نموانىش نمىت كه

کریڼ فروشتن (البیع)

وه گه کانیان چسپاو نیه وهک خیار و کالهک، به مخرجی خاوه نی توانای به سیراندا نه بیټ، وه همروه ها ده غلّ ودان.

وه لای حنبه لیه کان باغوانی دروسته بۆ همموو دارنکی بهری که میوه کمی بخوری.

له (المغنی) دا ووتویهتی: باغوانی دروسته بۆ همموو نمو دره ختانهی توی نیرینه هه لته گرن، وهک چۆن دروسته بۆ همموو نمو شتانهی پیوستیان به ناودیری هه یه. وه مالیکیش هم نمو نه لیت و فرمویهتی: خیلاف له سر نمو نازانین که هه بیټ له ناو زانایاندا.

وه زیفه و نیشی ناودیر:

کاری ناودیر - وهک نمووهی فرمویهتی - همرچی پیوست بیټ بۆ چاک بوونی بهری دره خته کان له سر ناودیر پیوسته. وه نموکارانهش که نه کرتین بۆ زیاد کردنی و همموو سالتیک دووباره نه بیټمه، وهک ناودان و چاک کردنوی جوگمو روباره کان، وه چاک کردنی بنی دره خته کان و موتوربه کردنیان و گیارن کردنیان و هه لپاچینیان و پاراستنی بهری دره خته کان و لیتکردنموه یان و نمو جزرانه.

به لام نموانهی که مهبست پنی پاراستنی نه سله که یه تی و همموو سالتیک دووباره نابنمه وهک: دیواری باغ وهه لکه ندنی جوگاو روبار، له سر خاوه نه که یه تی.

ناتوانایی ناودیر:

نه گمر بهمانه یهک هاته کایمه که ری له ناودیر بگریټ له نیش کردن وهک نموهی نه خوش بکویټ یا تووشی نه خوشی بیټ یا سه فرنکی کوت و پری بی بهتوشمه نمو کاته په یمانی باغوانی یه که هه لته وشیتمه. نمو له حالته تیکدا نه بی که خاوه نه که یه به مخرجی دانایټ ناودیر خوی به تنها کار بکات، به لام نه گمر نمو مخرجی له سر دانایټ باغوانی یه که هه لته وشیتمه به لکو له سر ناودیر پیوسته که سینکی تر له جی ی خوی دانایټ، نمو هه لته وشیتمه په یه کانه.

مالیک فرمویهتی: نه گمر ناودیره که توانای نه ماوکاتی فروشتنی به ره که یه هات بوی نیه بیټات به ناودیرنکی تر، به لکو پیوسته له سر کی که سینکی تر به کری بگریټ نیش بکات، وه نه گمر ده سلاتی نه بوو له به شه که یه کرتکار نه گریټ.

شایعی فرمویهتی: به نه توانینی ناودیر په یمانه که هه لته وشیتمه.

مردنی یه کی له پهیمان بستهکان:

نه گمر یه کی له پهیمان بستهکان مرد نوه نه گمر درهختهکان بهیران پیوه بوو هیشتا پی نه گمیشتبوو بز پاراستنی بهرژوهندی همدوو لا نمبی ناودیره که بهردهوام بیئت یا میرات گرهکانی بهردهوام بن لسمر کار همتا بهری درهختهکان پی نه گات، نه گمرچی زوریش له خاوهن باغه که یا له وارسهکانی بکریت، چونکه بهوشیویه کسمیان زبانیان پی ناگات، وه کری نادریت به ناودیر ماوهی نیوان هه لوه شاندموهی پهیمان و بهروبومه کی.

وه نه گمر ناودیره که یا میراتگرهکانی نهیان وریست کار بکمن دواي کوتایی پی هاتنی ماوه که یا هه لوه شاندموهی پهیمان که، ناییت زوریان لی بکریت، بهلام نه گمر وریستیان بهره که پیش گمیشتن برن ناتوانن نو کاره بکمن، به لکو ماف بز خاوهنه کی یا میرات گیرهکانی هه یه یه کی لم سی شتانه بکمن:

۱- موافقه کردن لسمر بهر رین، وه دابهش کردنی به پیوهی نوهی لسمری ریک کتوتون.

۲- دانی نرخی نو بهشی که ناودیره که یا میرات گره کی نهیان کوریت نو کاته خوی مافی رینی نمییئت.

۳- نه فقهی درهختهکان بکیشی همتا بهره که یان پی نه گات له پاشاندا نوهی که سرفی کردوه له ناودیره که یا وهرسه کی وهریگریتتوه، یا له بهری درهخته که هه لی گرت له بهشی توان. نوهش مزه هبی حنه فی به کانه.

(جعاله)

پیناسه کی:

(جعاله) په ایمانیکه لسمر سوودیک که گومانی به دهست هیتانی نه کورت وه نوهی کسیتک مبله غیگی دیاری کراوی دانا بیئت لسمر خوی بییات بهوکسمی که لوه لیکتی وون بووی بز بهیئتتوه، یا وللاغه هه لاتوه کی، یا نو دیواره ی بز دابنیت، یا نو بهری بز هه لگمیت همتا نه گات ناو، یا قورثان به کوره کی لسمر بکات، یا نه خۆشه کی تیمار بکات همتا چاک نمییئتوه، یا له پیش برکه یه کدا سمر کوریت. . . هتد.

دانانی:

بنمای دانانی، فرموده ی خوی گموره یه که نه فرمورت: ﴿وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ (یوسف/۷۲).

کَرین فرۆشتن (السبع)

واته: بۆ ئمو کەسێ بیهینیتتووه باری ووشتریکی خواردەمەنی ئعدرتی، وەمنیش دەستبەر ئەم بۆی.

وہ لەبەر ئموہی پیئەمبەر ﷺ ڕۆی داوہ (جعل) وەربگیریت لەسەر دوعاکردن یا خوێندنی سوڤەتی فاتیحە وەک لە بەشی بە کری دان دا باس کرا، وە ڕۆی پی دراوہ لەگەڵ ئموہشدا کە نادیارێ تێدا یە ئویش لەبەر زەرورەتە کە لە شتەکانی تردا دروست نەبە، وە لەمەدا دروستە با کارەکش نادیار بیت.

وہ مەرج نەبە لە پەیمان پێداندا هەردوو لا ئامادە بێن وەک لە پەیمانەکانی تردا مەرجە، بەپێی فرموودەیی خوای گمورە: ﴿ولمن جاء به حمل بعير﴾ واتە: بۆ ئمو کەسێ بیهینیتتووه باری ووشتریک هەبە.

وہ (جعاله) وەک هەموو پەیمانە دروستەکانی تر وایە، کە بۆ یەکی لە لایەنەکان هەبە هەلی بوەشینیتتووه.

وہ ئموہی کارەکە ئەکات مافی ئموہی پی دراوہ کە پەیمانەکە هەلبوەشینیتتووه پێش دەست کردن بە کارەکە، وەک چۆن بۆی هەبە دواي دەست پی کردنیش هەلی بوەشینیتتووه ئەگەر رازی بیت بە نەرستی مافەکی.

بەلام ئموکەسێ کارەکی بۆ ئەکرت بۆی نەبە پەیمانەکە هەلبوەشینیتتووه ئەگەر ئمو کەسێ کارەکە ئەکات دەستی بە کار کرد.

وہ هەندێ لە زانایان (جعاله) یان قەدەغە کردووه لەوانە ئیبنوحەزم کە لە کتیبی (المحلی) دا فرمووەتی: دروست نەبە حوکم کردن بە (جعاله) بۆ کەس.

جا هەرکەس بە کەسێکی تر بلیت: ئەگەر ئمو بەندە فراری یەم بۆ بیهینیتتووه دینارنکت ئەدەم، یا بلیت: ئەگەر فلانە کار و فلانە کار بکەیت درهەمێک بۆ تۆ-هتد. ئویش بۆی هینا.

یا بلاوی بکاتموه بلیت: هەرکەس ئمو بۆ بیهینیتتووه ئەدەم، ئویش بۆی هینا، وە هیچی ئەدایە هیچ حوکمێکی بۆ ناکرێ.

بەلام پەسەندە وەفا بە وەعدەکی بکات.

وہ هەروەها ئەگەر کەسێک بەندە یەکی فراری بیهینیتتووه هیچ حوکمێکی بۆ نادریت چ بزانیت کە بەندە فراری یەکی هیناوتووه چ نزانێ.

کرین و فرشتن (البيع)

مه گمر کسینک به کریی گرتسی بز گمران به شوین بنده کدا بز ماویه کی دیاری کراو، یا له شوینیکی دیاری کراوهه بیهنیتتهوه، نهوه پیوسته لسری لسر چی به کریی گرتوه بیداتی.

وه کومدلیک (جعل) یان به پیوست و واجب داناوه و سپاندویانه بسر نو کسدا که کاره کی بز نه کرت که په یمانه کی به رتته سر، وه نم فرموده یی خوی گوره یان کردوته به لگه که نه فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ (المائدة: ۱).

واته: نئی نعوکسانه یی باو قرتان هیناوه نایمانه کانتان بقرنه ستر.

وه به فرموده کی یوسف: (عليه السلام) ﴿قالوا نفقد صواع الملك ولن جاء به جمل بعير وأنا به زعيم﴾.

واته: ووتیان: صاعه کی پاشامان وون بو، وه هرکس بیهنیتتهوه باری ووشتریکی خوارده منی نه درتی، وه من که فیلم.

وه به حدیسی نو صحابی یی که دو عاکی خویند لسر چند سر مهر - قسه که تعواو بو-.

هاوبهشی (الشراكة)

پیناسه کی:

(شراكة) هاوبهشی.

وه زانایانی نایینی پیناسه یان کردوه بهوی که: په یمانیکه له نیوان هاوبهشه کاند له سرمایه و قازانجا.

دانانی:

هاوبهشی دانراوه به پیی کیتاب وسوننهت و نیجماع.

به پیی کیتاب خوی گوره فرمویت: ﴿فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾ (النساء: ۱۲).

واته: نیوان هاوبهشن له سی به کدا.

وه هدره ها نه فرمویت: ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ﴾ (ص: ۲۴).

واته: وه به راستی زور له هاوبهشه کان ستم له به کتری نه کن جگه لهوانی باوه پریان به خوا هدی و کرده وی چاکه نه کن وه نهوانمش که من.

کَرین فرۆشتن (البيع)

وه بهیوی سوننه تیش پیغمبر ﷺ نه فرمویت: (خوای گموره نه فرمویت: (أنا ثالثُ الشَّرِکِینِ ما لم یَخُنْ أَحَدُهُما صَاحِبَهُ. فَإِنْ خَانَ أَحَدُهُما صَاحِبَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَیْنَهُما). رواه أبوداود عن أبي هريرة^(۱).

واته: نه گهر دوو کس هاوبهشی یان کرد له کار نکدا من سی بهمم. واته: بهره کت نه خمه کاره که یانموه به مهرجی گزی له یهک نه کمن. به لام کاتی گزیان کرد له یهک من لعنونیاندا ده نه چم واته بهره که ته کمی ناهیلتم.

وه زید فرمویت: من و بهراو هاوبهش بوین. بوخاری گیتراویمتی بهوه. وه زانایان همموو نیجماعیان هیده له سه ر نهوه، نیبنومونذیر باسی نهوهی کردوه.

به شه کانی شمریکایمتی:

شمریکایمتی دوو به شه:

بهشی به کم: هاوبهشی له خاوه نییتی دا:

بهشی دووه: هاوبهشی له پهیمان دا:

هاوبهشی له خاوه نییتی دا: نهوه به که زیاد له که سیک خاوه نی یهک شت بن به بی پهیمان بهستن له سه ر نهوه شمریکایمتی به. نه مهش یا به ناره زوه یا به زوره:

به ناره زوه، وهک نهوهی که سیک شتیک ببخشیت به دوو کس یا وه سیهت بو دوو کس بکات له یهک شتداو همدووکیان رازی بن، نهوه کاته شته به خشراوه که یا وه سیهت بو کراوه که نهیته مولکی هر دووکیان به هاوبهشی، وه همدوه ها نه گهر هر دووکیان شتیک بکرن له سه ر حسابی همدووکیان نهوه شته کراوه هاوبهشی نیوانیانه به هاوبهشی خاوه نییتی.

هاوبهشی به زور: نهوه هاوبهشی به که بو زیاتر له یهک سابت نهیته به زور بی نهوهی کارکیان نه نجام دایته بو خاوه نییتی به که وهک شتی میراتی، که هاوبهشی بو وه ره سه دروست نهیته بی نهوهی ناره زویان همبی تیندا، وه هاوبهشی به که هاوبهشی خاوه نییتی به.

حوکمی نهوه هاوبهشی به: حوکمی نهوه هاوبهشی به نهوه به که دروست نهیته بو هیچ کامیان ته سه رروف له بهشی نهوهی تر دا بکات بی پرسی خوئی، چونکه هیچیان مافی سه رپرشتی بهشی نهوهی تری نهیته، و وهک نهوه به بیگانه بیت.

(۱) أبوداود (۳۳۸۳) والحاکم (۵۲/۲) والدارقطنی (۳/۳۵).

كۈرۈن و فرشتەن (البيع)

ھاوبەشى لە پەيماندا ئەويە: دوو كەس يا زياتر پەيمان بېستەن لەسەر ھاوبەشى كۆردن لە مالتىكدا،
وہ لەوقازانجى كە بەدەستى ئەمەيتن.

جۆرەكانى:

وہ جۆرەكانى ھاوبەشى وەك خوارەويە:

۱- ھاوبەشى (عانان)

۲- ھاوبەشى (مفاوضە)

۳- ھاوبەشى (أبدان) لاشەيى بەكان

۴- ھاوبەشى (وجوہ) پروەكان

پايەكەي:

وہ پايەكە (الإيجاب) و (القبول) دان و وەرگرتنە، يەكيتيان بليت: ھاوبەشيت ئەكەم لە فلانە شت
و فلانە شتدا ئەوى تريان بليت: قەبوالم كۆرد.

ھۆكەمەكەي:

ھەنەفى بەكان ھەممو جۆرەكانى ھاوبەشى رابوردو بەدروست دانەنن ھەر كاتىك ئەو مەرجانەي
تەتدايەت كە باسيان كۆردو.

وہ مالىكى بەكان: ھەممو ھاوبەشى بەكانيان بە دروست داناو، جگە لە ھاوبەشى (وجوہ) پروەكان.

وہ شافىعى بەكان: ھەممو ھاوبەشى بەكانيان بە پوچەل داناو جگە لەھاوبەشى عینان.

وہ ھەنبەلى بەكان: ھەممو ھاوبەشى بەكانيان بەدروست داناو جگە لە ھاوبەشى موفاوہ چە.

ھاوبەشى عینان:

ئەويش ئەو ھاوبەشى بەيە كە دوو كەس ھاوبەش ئەبن لە مالتىكدا مالى ھەردووكيان بيت كە
بازرگانى پیتو بەكەن، وە قازانجەكەي لەنتوانياندا بيت -رە مەرج نەيە ئەومالە بەكسان بيت نە لە
تەسەررودفا نە لەقازانجيا- وە ئەكۆرى مالى بەكيتيان زۆرتر بيت لەوى تريان، وە ئەشبيت بەكيتيان
لە پرسراو بى بىجگە لە ھاوبەشەكەي، وە دروستيشە قازانجەكەيان بەكسان بيت، وەك چۆن دروستە
جياوازي ھەيئت بەپەي پىك كەوتيان.

جا ئەگەر خەسارەتىك ھەبوو بەپەي سەرمایەكە ئەيەت.

هاوبهشی موقاوه‌سه :

ئەمڕیش پەیمان بەستنیکیه له نێوان دوو کەس یا زیاتر لەسەر ئەوێ هاوبهش بن له کارێکدا بێم مەرجانەیی خوارەوه:

۱- سەرمايه‌کانیان یه‌کسان بێت، جانه‌گەر یه‌کیکیان سەرمايه‌که‌ی زۆرتریوو ئه‌و هاوبهشی‌یه دروست نیه.

۲- یه‌کسانی له‌ تەسەررۆفدا، کهواته‌ هاوبهشی نێوان منداڵ و گه‌وره‌ دروست نیه.

۳- یه‌کسانی له‌ ناییندا، کهواته‌ له‌ نێوان بێ باوهر و موسلماندا نابەستێت.

۴- ئەبێ هه‌ریه‌ک له‌ شەریکه‌کان که‌فیلی ئەوی ترییت ئەوێ لەسەری پێتۆسته له‌ کەڕین و فرۆشتندا، وه‌ هه‌روه‌ها وه‌کیلی بێت.

کهواته‌ دروست نیه‌ تەسەررۆفی یه‌کیکیان زۆرترییت ئەوی تریان.

جا ئەگەر یه‌کسانی له‌و شێواندا به‌ جێ هات ئەوه‌ پەیمانکه‌ یێتک دیت وه‌هه‌ریه‌که‌یان وه‌کیلی هاوه‌له‌که‌یەتی و که‌فیلی‌یه‌تی، وه‌هاوه‌له‌که‌ی داوای یێتک هاتنی لی ئەکات و به‌هه‌ر سياره‌ له‌ هه‌موو هه‌لسوکه‌وته‌کانی.

حەنفەیی‌یه‌کان و مەلئیکەیی‌یه‌کان ئەم جۆره‌ هاوبهشی‌یه‌یان به‌ دروست داناهه‌، بەلام شافیعی بێی پێ نەداوه‌ فەرمویه‌تی: ئەگەر هاوبهشی مفاوچه‌ باتل ئەبێت نێر هه‌یج شتیکی باتل له‌ دونه‌یادا نازانم، چونکه‌ پەیمانیکه‌ شەرع به‌و شێوه‌یه‌ واریدی نه‌کرده‌.

وه‌ جێ به‌جێ بوونی ئه‌و یه‌کسانی‌یه‌نه‌ له‌وه‌هاوبهشی‌یه‌دا کارێکی گرانه‌، وه‌ له‌بەر ئەوێ غه‌مڕو نامەعلومی تیندایه‌، وه‌ئەو حەدیسی هاتوو (فاوضوا فانه‌ أعظم للبرکه‌).

واته‌: هاوبهشی مفاوچه‌ بکەن چونکه‌ کارێکی گه‌وره‌و پێۆزه^(۱).

وه‌ هه‌روه‌ها (إذا تفاوضتم فأحسنوا المفاوضة).

واته‌: ئەگەر هاوبهشی مفاوچه‌تان کرد به‌ چاکی بیکەن.

هه‌یج کام لهم حەدیسانه‌ سه‌حیح نین.

وه‌ شێوه‌ی ئەم هاوبهشی‌یه‌ لای ئیمامی مالیک ئەوێه‌ که‌: هه‌ریه‌که‌یان کاری خۆی بداته‌ ده‌ست ئەوی تریان حازریی یا غایب بێ. وه‌ ده‌ستی وه‌ک ده‌ستی ئه‌و ئەبێت. وه‌ که‌سیان له‌ هه‌یج شتیکیا

(۱) نصب‌ الرأیة‌ للزیلعی (۴/۳۹۰).

کَرین و فَرشَتَن (المِبع)

نابنه هاوبهشی ئهوی تریان بهو پهیمانه نهییت که بهستویانه لهسهری، وه مهرج نیره سهرمایهکان یهکسان بییت یا کهسیان پارهیان لانهبییت که نهیختبیته هاوبهشی بهکوه.

هاوبهشی پروهکان (الوجه):

ئهویش ئهویه دور کهس یا زیاتر شتیک بکرن به قازانج به شهریکی بی ئهوی پارهیان بهییت بهلکو خهک باوهریان پی بکات، کهواته نهمه شهریکایهتی به له زیمهدا نهک لهکار و مال و سهرمایهدا. نهم جورهش لای حنهفهیهکان و حنهفهلییهکان دروسته، چونکه کارنکه له کارهکان دروسته پهیمانی هاوبهشی لهسهر بیستریت، وه دروسته که خاوهنیتیان له شته کپراوه کهدا جیاوازییت.

وه قازانجه کهشی لهنیواندا بهپیی بهشی خاوهنیتی همر یه کهیانه، بهلام شافیعییهکان و مالیکییهکان پوچه لیان کردۆتموه، چونکه هاوبهشی تهنها بهستراوه بهسهرمایه وکارهوه، وه ئهو دوانهش لهم هاوبهشی بهدا نی به.

هاوبهشی لاشهکان (البدان):

ئهویش ئهویه که دور کهس رتک بکمون کارنک بکمن کریی ئهو کاره له نیواندا بهپیی رتکهوتنیان بییت، وه به زۆری لهنیوان دارتاشهکان و ناسنگرهکان و کۆل هه لگرهکان و بهرگ دروهکان و زرهنگرهکان و خاوهن پیشهکانی تردا پرو تهذات، وه نهم هاوبهشی به دروسته نیتر پیشهکانیان یهک جوړ بن یا جیاوازین یهکسانه وه: دارتاش لهگهک دارتاشدا یا دارتاش لهگهک ناسنگردا، یا ههموو بهیه کهوه کاربکمن یا ههریه که بو ئهوی تریان کاربکات. وه بهم هاوبهشی به تهوتریت: هاوبهشی کار یا لاشه یا پیشه یا رازی بوون.

وه بهلگهی دروستی نهم هاوبهشی به ئهویه که ئهبعوبهید له عبدالله وه نهگپرتمهوه که فرمویهتی: من و عهمار و سعده بوینه هاوبهش لهسهر ئهوی له جفنگی بهدردا به دهستی بهیتین، نهلی: سعده دوو دیلی هیتنا بهلام من و عهمار هیچمان بو نهعات. ئهبوداود و نسانی و نیبنوماجه گپراویانهتموه^(۱).

وه شافیعی رای وایه نهم هاوبهشی به پوچه له، چونکه هاوبهشی لای ئهو تایبته به سهرمایهوه نهک به کارهوه.

(۱) أبوداود (۳۳۸۸) والنسانی (۳۱۹/۷) وابن ماجه (۲۲۸۸).

کَرین فرۆشتن (البيع)

وه له کتیبی (الروضه الندیة) ووتیه کی جوان هدییه لسه نهم بابه ته، وا باسی نه کهین: (بزائن که نمو ناوانهی هاتوون له کتیبه کاندا بۆ جزره کانی هاوبهشی وهک: مرفاوچه و عینان و پروه کان (وجوه) و لاشه کان (أبدان) نه ناوی شرعین ونه ناوی زمانی به لکو زاراوهی سازکراوه تازوه داهاتوون. وه هیچ لاری بهک نییه له دوو کهسدا که سرمایه کانیان تیکه ل بکمن و بازرگانی پتوه بکمن وهک مانای نمو مفاوچهییه که ناسراوه، چونکه بۆ خاوهن مال هدییه به ناره زووی خۆی به ماله کهیموه کار بکات بومهرجهی نمو تهمسهرروفه له کاری حمرامدا نهییت، نمو حمرامانهی (شارع) یاسادانهر حمرامی کردوه، به لگام نمو مهرجانهی دانراون بۆ یه کسانی سرمایه کهیان و نه قدبوونیان و مهرجی پهیمان بهستن تی یاندا، لموبارهیموه هیچ نه هاتوه که به لگه بیته بۆ نهوی نیعتیباریان پی بکریت، به لکو ههر تهنها رازی بوونیان به تیکه ل کردنی سرمایه کانیان و بازرگانی پتوه کردنیان بهسه.

وه ههروهها هیچ لاری نییه لهوه دا که دوو کهس شتیک بکرن به مهرجیک هه ره کهیان نه وهندهی نرخه کهی که داویتی بهشی هدییه وهک که ناسراوه به هاوبهشی عینان.

وه نهم هاوبهشییه بووهو چهسپاوه له سهردهمی پیغه مبردا، ^{سید} و ه کۆمه لیک له یاره کانی پیغه مبر ^{سید} هاوبهشییان کردوه له کرینی شتیک دا وه ههر یه کهیان به شینکی له نرخه کهی داوه یا ههردو لایان یا یه کینکیان سه ره رشتی کرینه کهی کردوه، به لگام نهوه که پهیمان بهستن و تیکه ل کردن به مهرج دابنریت، شتیک نه هاتوه به لگه بیته بۆ نهوی نیعتیباری پی بکریت.

وه ههروهها خرابی تیدا نییه که یه کینکیان نهوی تریان بکاته سه رکار و قهرزی بۆ بکات و بازرگانی پتوه بکات و هاوبهش بن له سو ده کهیدا وهک ناسراوه به هاوبهشی (وجوه) پروه کان، به لگام هیچ رویهک نییه بۆ نمو مهرجانهی باسیان کردوه.

وه ههروهها قهینا که یه کینکیان نهوی تریان بکاته وه کیل له جیاتی خۆی کار بکات و کریمی بداتی وهک نهوی ناسراوه به هاوبهشی (أبدان) لاشه کان، وه هیچ مانایهک نییه بۆ نمو مهرجانهی دایان ناره.

سه رنه بام نمو جزره هاوبهشی یانه هه موریان تهنها رازی بوون تی یاندا بهسه بۆ چوونه ناویان، چونکه ههرچی ته سه رروف کردن هدییه لهو ماله دا به سه تراوه به رازی بوونهوه، نیتر پتویست نییه هیچی تر نیعتیباری بۆ بکریت.

وه ههرچی له بهشی وه کالهت و به کریمی داند هدییه بهسه بۆ نه مانیش، نیتر نهم جو رانه چین و نهم مهرجانه چین دروستیان کردوه؟ وه چ به لگه یه کی عه قلی و نه قلی پالی پتوه نارن بۆ نمو کاره؟

کَرین و فرشتن (البیع)

وه کاره که زور لموانه ناسانتره که گموره‌یان کردووو درنژه‌یان پین داوه.

چونکه پوخته‌ی نموی که وهریگریت دهریاری هاریشی مفاوجه و عینان و (وجوه) نمویه که: دروسته بز پیاو هاریشی بکات له گهل کسیتیکی تردا بز کرینی شتیک و فرۆشتنی، وه قازانجه‌کی به‌پینی بشه‌کی له نرخه‌کدا بیئت.

وه نموه شتیکه که واتاکمی ناشکرایه و هموو کس تی‌ی نه‌گات نه‌خوتنده‌وار و زانا، وه نموی که زانیاری کمی هدیه فتوا به دروستی نمدات چ جای نموی که زانیاری کامله.

وه لموه گشتی تره که نمو سمرمایه‌ی همریه‌کیان نه‌یدات یه‌کسان بیئت له نرخه‌کدا یا جیاواز بیئت.

وه گشتی تره لموی که پاره‌که یا که‌لویه‌له‌که نه‌قد بیئت یا شت بیئت، وه گشتی تره لموی که نموی بازرگانی پیوه نه‌کمن سمرمایه‌ی تمواوی هموو‌یان بیئت یا همدئ لسمرمایه‌کیان بیئت.

وه گشتی تره لموی که سمرپهرشتی کمری کرین و فرۆشتنه‌که یه‌کینکیان بیئت یا هموو‌یان.

با بلین نموانه بز همر به‌شیک لم به‌شانه ناریکی تایبته‌ی یان بز داناییت-که له بنمادا هموو‌یان یه‌ک شتن -به‌لام دانانی نمو عیباره‌تانو خۆماندو کردنیان له دانانی نمو ممرجاندا و دوورخستنموی ماره لسمر نموانی همولی زانیاری نهدن وماندو کردنیان به‌بی سود چ مانایه‌کی هدیه؟

وه تو نه‌گمر له جوتیارنک یا به‌قالینک بپرسی دهریاری دروستی شریکایته‌ی له کرینی شتیک داو له قازانجه‌کی دا، لای گران‌نیه و وه‌لام نمداتموه به‌هلی، به‌لام نه‌گمر پی‌ی بلیت: نایا عینان یا (وجوه) یا نمدان دروسته؟ سمری سور تممینی لمو زاراوانه و واتای ووشه‌کان.

هدتا نیمه زورمان بینویه لموانی نوقمن له زانسته فرعی‌یه‌کاندا نممانی لی تیک نه‌چیت کاتیک بیوی له یه‌کیان جیا بکاتموه، مه‌گمر نمو کسه بمو نریکانه کورته‌یه‌ک له کورته‌کانی کتیبه شمرعی‌یه‌کانی له‌بهر کرد بیئت نموه لموانه بیئت لای ناسان بیئت زانیی نمو زاراوانه.

وه نموکسه موجته‌هید نی‌یه که بازنمی راکان فراوان بکات بی نموی به‌لگه‌یان همیئت، وه همرچی قیل وقال هدیه وهریگری، چونکه نموه عاده‌تی نموانیه که ته‌قلید نه‌کمن، به‌لکو موجته‌هید کسینکه بریاری پینکر وراست بدات وشتی نارها پوچهل بکاتموه، وه بگریت به شوزن به‌لگدا بز هموو مدسه‌له‌یه‌ک و کیشه‌یه‌ک، وه هیچ شتیک پی‌ی نموی لی نه‌گریت که حق ناشکرا بکات وه‌ک موخاله‌فه کردنی نموانی کورتن له ناست دوزینموی حق.

کرین فرۆشتن (البیع)

چونکه ههق بهیپار نانسرت، ههق له بهر ئهوه ئهم رینگایه مان گرتوه، که کهم قهدری نازانیت جگه لهوانی وازیان له ده مارگهپی و تهعه صوبی ههتاوه وه بیری خۆیان پاک کردۆتوه له بۆچونه باوهکان، نیت خوا یارمهتی دهره. تهواو بوو.

هاوبهشی کردن له ناژه لدا :

وه ئیبنوقه ییم رای وایه که دروسته هاوبهشی کردن له ناژه لدا، بهم شیوه که ناژه له که ماتی کسینک بیهت و کسینکی تر ههئسی به پهروه ده کردنی، بهو مهرجهی سووده کهمی له نیوانیانداندا بهمش بکرت به پی ئی ئهوهی لهسری ری کمو توون. له (اعلام الموقعین) دا فرمویهتی:

لای نیمه هاوبهشی کردن بۆ چاندنی دارگوتزو شتی تر دروسته، بهوهی خاوهن زهوی زهوی به کهمی بدات به کسینکی تر و پی بلیت: به داری فلان و فلان بینیره، وه مهرچی تیدا روا به هاوبهشی، نه مهش وه ک ئهویه کسینک ماتی ک بدات به کسینکی تر بازرگانی پی بکات وه له قازانجه کهمی دا هاوبهش بن، وه وه ک ئهویه زهوی به کهمی بداتی بیکاته کشتوکال به هاوبهشی، وه وه ک ئهوه وایه درهخته کانی بدات به کسینکی تر به خۆیان بکات و بهره کهمی به نیوهی، وه وه ک ئهوه وایه که مانگا کانی یا مه ره کانی یا وو شتره کانی بدات به کسینکی تر به خۆی بکات به ره نیوهی، (که شریک بن له به چکه له شیردا)، وه وه ک ئهوه وایه وه لاغینکی بداتی کریکاری پی بکات و کریکی به شریکایه تی.

وه وه ک ئهوهی نه سپه کهمی بدات بۆ غمزا کردن له ری خاوا، له پاشان مهرچی تالانی ریک بۆ نه سپه کهمی داندرا تیدا شریک بن.

وه وه ک ئهوهی چالاره کهمی بدات به کسینک ئاره کهمی دهره ئینی به شریکی وه شیوهی نه مانه.

نهوانه هه موو هاوبهشی راستن و دروستن، دهق و قیاس و ریکهوتنی صحابهو بهرزه و هندی خه لک به لگن لهسر دروستیان، وه ههچ شتیکیان تی دا نیه که حرامی یان پیوست بکات له قورنن و سوننهت و ئیجماع و قیاس و بهرزه و هندی خه لک.

وه نهوانی قهده غه یان کردوه ههچ به هانه یه کیان نی به جگه لهوهی گومانیان ئهویه نه مانه هه موو وه ک بهشی به کری دانه، وه بریتی به کهمی دیار نی به له بهر ئهوه تینک نه چیت.

له پاشاندا له زانایان ههیه ئاودیری و وه رزیری به دروست داناوه له بهر بونی دهق له باره یه، وه هه یانه که (مضاربه) به دروست نه زانیت له بهر بونی ئیجماع لهسری بیجگه له شته کانی تر.

وه هه یانه هه ندیک له جۆره کانی (مساقاة) ئاودیری و (مزارعه) کشتوکال به دروست دانه ئیت، وه هه یانه نه جۆره قهده غه نه کات که هه ندیک له نه سلی سه رمایه که بگه رتتهوه بۆ کریکاره که، وه ک

کَرین و فَرشتن (الْبِیع)

ناشمانی دهست کورت (کاتیک باراشه که دهکات هندنیک له باراشه کهی ددهنی)، وه همدانه نموجوره به رهوا دانهنیت که بهره کهی بگمترتتهوه بوی و نسلتی شته که همر بمتیتتهوه وهک شیری تاژهل و بهره چه و بیتچه کهی، بهلام راستی نهویه که نمانه همموویان دروستن، و له داخوازی بهکانی بنهماو نسلتی یاسای نیسلامه.

چونکه نهوه لمر هاوبهشی بهیه که کرتکار تییدا هاوبهش بیت له گهل خاوهن شت دا نهویان به سرمایه کهی ونهویان به کاره کهی، وه هرچی خوا دای هاوبهشن تییدا.

وه نهمه لای کومه لیک له هاوه له کامان له پیش تره بۆ دروستی له به کری دان.

هدتا شیخی نیسلام فرمویتتی: نهم هاوبهشی کردنانه حهلال تره له به کری دان.

فرمویتتی: چونکه به کری گر سرمایه نهدات جا یا مبهسته کهی دیتته جی یا نایته جی، جا به کری گیراوه که ماله کهی دهست نه کمویت، بهلام به کری گره که له ختمردایه، وه جاری وایه کشتوکاله که تمواو نه بیت وه جاری وا نه بیت ناتواو، به بیتچهوانی هاوبهشی بهوه که همر دوو شمریکه که لمر کموتن و سمرنه کموتندا یه کسانن، جا نه گمر خوا سوودیان پی ببهخشی نهوه له سوده کهدا هاوبهشن، وه نه گمر خوا نهیدانی همر دووکیان له بی بدهش بووندا یه کسانن، وه نهمهش نهویری دادپهروه ری به، تیر یاسای نیسلام نایهت نهویان حهلال بکات و شمراکت حرام بکات.

وه پیغمبر ﷺ برپاری داوه لمر موچاره به بو شتویه بی له پیش نیسلامدا هه بووه، وه صحابه کان له ژبانی پیغمبر ﷺ و دوی مردنیشی بازرگانیان کردوه به موچاره به، وه نهتموی نیسلام لمری نیجماعیان هه بووه، وه خزی ﷺ زوی و زاری خهیبیری دا به جول کهکانی خهیبیر سمرپرشتی بکمن وئاوه دانی بکمنهوه به مالتی خوین و بهره کهی به نیوهی بیت، نهمهش وهک به چاو ببینرت وایه، لهپاش نهوه نه نسخی کردهوه، نه قده غمی کرد وه نه خلیفه راشیده کانیش وهاوه له کانیان نهویان قده غه کردهوه دوی پیغمبر ﷺ، به لکو صحابه نمو کاره یان نه کرد به زهوی به کانیان و سامانه کانیان.

نه یاندا بمرکسهی سمرپرشتی بکات و له جیاتی کری بشیک له بمرهمه کهی دهرهینی، و خوین به جیهادهوه خمریک نه بوون، وه له هیچ کسیتیکیانوه قده غمی نمو کاره نه نقل نه کراوه نهوانه نه بیت که پیغمبر ﷺ قده غمی کردیبت.

لهپاشاندا فرمویتتی: حرام تنها نهوانن که خواو پیغمبر ﷺ حرامیان کردهوه، وه خواو پیغمبر ﷺ هیچ لهوانه یان حرام نه کردهوه.

وه زور له زانایان نهوانه یان قده غه کردهوه.

کربن فروشتن (البیع)

جا نه گهر پیاو تووش بوو به که سینکموه که به لگمی هینایموه بۆ حرامیهتی بوهی له کیتابدا بوو بوه جوړه بوه بوه جوړه شیان وتووه، وه ناشکرای نه کرد که کئی نوهی کردووه، چونکه گوايه بوه شپوهیه نه بیته بهر ژه ندی نه تموهی نیسلا می نایه ته چی، نوه بۆی هیهه فیله بکات لیسر نوه به هموو شپوهیه که پی پی بگات، چونکه نموانه کۆمه لیک فیله وته له کمن که نه بنه هوی کردنی نوه کاره که خوا و پیغه ممبر سید ره وایان کردووه، وه حرامی یان نه کردووه لیسر نومعت.

هندی نمونه له هابوشیه دروسته کان :

نیسوقودامه هندی نمونه له هابوشیه دروسته کان هیناوه تموه له (المغنی) دار فرمویه تی: نه گهر که سینک نامیری هه بیته و که سینکی تر خانوی هه بیته، وه بونه هابوش لیسر نوهی به نامیری نوه له خانوی نمودا کار بکمن وه دهست کهوته که یان هابوشیه بیته، دروسته.

وه کرنگهش بهوشپوهیه نه بیته که خویان دایان ناوه، چونکه هابوشیه که دروست بووه لیسر کاره که یان، وه به کار کردنیش قازانچ له هابوشیه که دا بدی دیت، وه نامیر و خانوه که شایسته هیچ نین چونکه به کار دین له کاره هابوشیه که دا.

کهواته نامیرو خانوه که وه دوو ولتاغن که به کری نه گیرین بۆ گواستنوهی شتیک خویان توانای هه لگرتنیان هه بیته.

وه هه رکاتیک هابوشیه که تیک چو چی یان به دهست هیناوه بهش نه کرتت له بهینیان دا به پی پی کری ی کاره که یان و کری نامیر و خانوه که.

وه نه گهر به کینکیان نامیری هه بیته و نوهی تر یان هیچی نه بیته، یا به کینکیان خانوی هه بیته و نوهی تر یان هیچی نه بیته، وه ریک کهوتن لیسر نوهی بوه نامیره نیش بکمن یا له خانوه که دا، و کرنگهش بهش کمن دروسته به پی پی نموانه باسمان کردن.

وه فرمویه تی: وه نه گهر پیاو ویک ولتاغه که دا به که سینکی تر کاری پی بکات و خوا هه چی پیدان به نیوهی یا به سی یه ک یان بوه شپوهیه دایان ناوه بهشی بکمن، دروسته.

نهره له ریوایدتیکدا دانی بوه دا ناوه، ههروه ها موحه مدهی کوری نه بو حه رب و نه حمدهی کوری سه عید، وه له نموزا عیشموه شتیک نه قل کراوه که به لگه بیته لیسر نوه.

وه حه سن ونه خه عی به که راهه تیان داناره.

وه شافیهی و نه بو بهور و نیسومونذیر و خاوهن راکان فرمویانه: دروست نی ره، وه قازانچه که نه بی بۆ خاوهن ولتاغه که بیته، چونکه بار هه لگرتنه که شایسته نوهیه شتی له جیاتی وه ریگریته

کَرین و فرشتن (السیع)

لهووه، وه کریکاره کمش کریی وهك خۆی وهریگریت، چونکه نممه له بشه‌کانی هاوبهشی نیری مه‌گمر (مضاربه) بازرگانی کردن بیته به سرمایه‌ی کسینکی تر.

وه بازرگانی کردن به که‌لویه‌لی کسینکی ترهوه دروست نیری، وه له‌بهر نه‌وی (مضاربه) نه‌بیته له (عین) خودی شتدا بیته، وه نه‌وشتانه دروست نیری فرۆشتیان و ده‌ره‌ینانیاں له مولکی خاوه‌نه‌کمی. وه قاضی فرمویه‌تی: وا ده‌ره‌نه‌چیت که نه‌و جوژه دروست نه‌بی به گوژی نه‌وی که موچاره‌به به (عروض) که‌لویه‌له‌وه دروست نیری.

بهو شتویه نه‌گمر کریی وولاغه‌که له‌سمر وولاغه‌که بیته نه‌وه بو خاوه‌نه‌که‌یه‌تی، وه نه‌گمر قه‌بولی بکات شتینکی لی بار بگریت یا شتینکی ره‌وی لی بار کرد و فرۆشتی کری و نه‌رخه‌که بو نه‌وه، وه نه‌بی کری‌یه‌ک که وهك نه‌و بدریت به خاوه‌نه‌کمی بدات.

وه به‌لای نیمه‌وه وولاغ شتینکه به‌کار له‌سمر کردن زیاد نه‌کات که‌واته دروسته په‌یمانی له‌سمر به‌سگریت له‌سمر هندی له‌و زیاد بوونه‌ی، وهك درهم و دینار، وه وهك دره‌خت که درا به ناودیر، وه وهك زوی که درا به چاندن.

وه نه‌وی که نه‌لین: نممه نه له بشه‌کانی هاوبهشی‌یه وه نه له موچاره‌بشه نیمه نه‌لین: به‌لی، به‌لام خۆ له باغوانی زه‌وی دان به چاندن ده‌چیت، چونکه دانی عه‌ینی ماله به کسینک کاری له‌سمر بکات به‌رامبه‌ر هندی له به‌رهم و په‌ره‌سندنه‌کمی له‌گمژ مانه‌وی عه‌ینی ماله‌که، وه به‌وه روون نه‌بیته‌وه که نه‌گمر بیچونین به مچاره‌ی (عرج) که‌لویه‌له‌وه نه‌وه کارنکی فاسیده.

چونکه مچاره‌به تنها به بازرگانی و مامه‌له‌کردن نه‌بیته به مال، وه نه‌ممش به پیچوانه‌ویه.

و فرمویه‌تی: وه نه‌بوداود نه‌قلی کردوه له نه‌حمده‌وه ده‌ریاره‌ی کسینک نه‌سپی خۆی له‌سمر نیوه غنیمت بدات به کسینک، فرمویه‌تی: هیوادارم که خراپی تیدا نه‌بیته.

نیسحاقی کوری نیبراهیم فرمویه‌تی: نه‌بو عبدالله فرمویه‌تی: نه‌گمر له‌سمر نیوه یا چاره‌ک بیته نه‌وه دروسته، نه‌وزاعیش نه‌وی ووتوه، فرمویه‌تی: وه زانایان ووتویانه: نه‌گمر توژیک بدریت به راوچی‌یه‌ک ماسی پی راو بکات به‌ومرجه‌ی هرچی لی ده‌ست کهوت به نیوه‌ی بیته.

نه‌وه هرچی راویکات بو راوچی‌یه و بو خاوه‌ن توژه‌که کریی نه‌دریتی وهك عاده‌ت، چون توژ نه‌دری به کری نه‌یش به‌وشتیه نه‌دری به کری، وه نه‌و قیاسی له نه‌حمده‌وه نه‌قلن کراوه نه‌ویه که دروست بیته، وه نه‌وی به ده‌ستی نه‌هینن به‌و شتویه به‌ش نه‌گریت که خویان بریاریان داوه، چونکه شتینکه به کار زیاد نه‌کات، به‌و پی‌یه دروسته بدریت به کسینک له‌سمر هندی‌ک له‌وی لی‌ی زیاد نه‌بی وهك زوی.

کومپانیایکانی (تأمین) بیمی ژبان :

شیخ محمد نیراهیم فتوای داوه به نادرستی په‌یمانەکانی تهنمین لاسر ژبان و ووتویتمی:

ئەوی راست بیت دەربارە پەیمانەکانی تهنمین لاسر ژبان ئەویە که کارنکی دروست نەبە، وە بۆ روون کردنەوی ئەو ئەلیم: ئەو کەسە که هاوبەشی ئەکات لە کۆمپانیایکانی تهنمین دا ئەگەر لە ژبان دا هەموو قیستەکانی دا، بۆی هەبە هەموو ئەو مەبلەغە بە قیست داوتی بە کۆمپانیاکە وەری بگرتتەو لەگەڵ ئەو قازانجی کردوویتمی بەپێی ئەوی لەگەڵ کۆمپانیاکەدا پرتک کەوتوو، جا ئەمە لە کوی و پەیمانی موزاربهی دروست بە شەرح لە کوی؟

پەیمانی موزاربه: ئەویە یەکتک صد دینار بدات بە کسینکی تر بۆ ئەوی بازرگانی پینو بەکات بەو مەرجی قازانجەکە بە نەسبەتیک بەش بکەن لە نیتوانیدا وە بەپێی ئەوی که پرتک ئەکەون لاسری، نیوی بۆ خاوەن سەرمایەکەو نیوی بۆ ئەوی کارە که ئەکات، یەکەمیان ئەو بەشە وەری ئەگرتی بەرامبەر مائەکەیتە، وە دووەمیان بەرامبەر کارەکە، یا ئەبێ بۆ یەکم دوو سەتەک بێن و بۆ دووم سەتەک یا بە پینچوانە، وە بەو شتوویە ئەبیت.

جا مەرجی بنەرەتی دروستی موزاربه ئەویە که خاوەن سەرمایە مافی خۆی وەرئەگرت لە قازانجەکە که بەمالتی ئەو قازانجی کردوو بە کاری ئەو کەسە بازرگانی بەکە پینو کردوو، جا ئەگەر بازرگانی بەکە نە قازانجی کردو نە زیان، سەرمایەکە بە سەلامتی ئەدرتتەو بە خاوەنی و هێچی تری بۆ نەبە، وە هێچ نادرنت بە بازرگانی کەرەکش لەبەر ئەوی قازانجی نەکردوو، ئەوش بەپێی حوکمی موزاربه‌بە.

وە ئەگەر بازرگانی بەکە زیانی کرد زیانەکە لاسر خاوەن سەرمایەکە ئەبیت بێ ئەوی کابرای بازرگانی کەر هێچ زیانیک بەکات، وە هێچیشی نادرنتی بەرامبەر کارەکە، چونکە ئەم حالئەدا هاوبەشە ئەک بە کری‌گیرا.

بەلام ئەگەر خاوەن مائەکە مەرجی ئەوی دانابیت لاسر بازرگانی کەرەکە که ئەندازەبەکی دیاری کراو وەرئەگرت لاسر سەرمایەکەو، بازرگانی بەکە قازانج بەکات یا زیان، ئەم مەرجە بەتالە، چونکە ئەو ئەبیتە هۆی بپینی هاوبەشی بەکە لە قازانجەکەدا، ئەوش پینچوانە حوکمی موزاربه‌بە، یا ئەبیتە هۆی ناچار کردنی بازرگانی کەرەکە بە دانی مەبلەغیک لەمالتی تاییتمی خۆی بە خاوەن مائەکە، ئەمەش مەرجینکی فاسیدە و خواردنی مالتی خەلکە بە ناھەق.

لەپاشاندا ئەگەر پەیمانی موزاربه بەو مەرجی باسماں کرد پوچەڵ بیتتەو که ئەو مەرجە لە پەیمانی تهنمین دا هەبە، ئەگەر بازرگانی بەکە قازانجی کرد قازانجەکە هەمووی بۆ خاوەن سەرمایە

کربن و فرشتن (البيع)

نهیئت و کابرای بازرگانی کمریش نمونده کری و ربگریت که هاشینوی خوی و هری نهگریت له خاوهن سمرمایه همرچمنده بیئت، لسمر ریوایمتی نسل له عمدهوه رهحمتی خوی لی بیئت (که قوتابی نمبوحنیفیه) چونکه کابرای بازرگانی کمر به پوچهل بوونموی موچاره به که نهیئت به کری گیراو، وه لموه دهرنهچیت که هابمش بویتت.

وه لسمر قسمی نمبو یوسف که فمتوای پی داوه، بو کارگیره که کریی دانراو نهیئت بهرامبر کاره کوی بی نموی لمو رادهیه دهرچیت که لسمری رتک کموتون له پهیمانه کدا، نممش بویه بو شینویهیه چونکه موضاره به که نهگر دروست بوایه هیچ نندرا به کارگیره که جگه لموی که لسمری رتک کموتون له قازانجه کیدا، جا نهگر پهیمانه که پوچهل بوو نیر پیوست ناکات کارگیره که سوودیکی زورتر و ربگریت لموی که پهیمانه کوی راست بیئت. وه قسه کوی موحه عمد له نسلدا (قیاس)ه.

وه قسه کوی نمبو یوسفیش (استحسان)ه لهبر نمو واتایمی باسماں کرد، جا نمویه موچاره بیی شرعی، وه نمویه حوکه کانی . . . ، جا نایا پهیمانی تهمنین (بیمه) نهچیتته ژر موچاره بیی دروستموه؟ وه لام: نه.

کواته نهچیتته ژر موچاره بیی بهتالموه، وه حوکه کوشی بهپیی شرع نمبی که لیره دا بیستت. که نمیش پینچوانمی حوکی پهیمانی تهمنینه بهپیی یاسا وقانون. وه ناتوانریت بووتریت کومپانیا که چی لسمر دانراوه نه بیه خشی بو کسمی خوی تهمنین کردووه، چونکه تمیعتی پهیمانی تهمنین له روی یاسایی بموه نمویه که له پهیمانه کانی (معاوضه)ی نیحتیمالی به. (واته گورینمویه که ری تی نهچن) وه نهگر ووترا نمو پاره بیی که تهمنین کمر (بیمه کراو) خوی نهیدات به کومپانیا که به قمرز دائنریت له گهل قازانجه کیدا و هری نهگریتموه نهگر ژیا، کواته نموه قمرزیکه سوودی پاکیشاوه، نموش حرامه و نمو (ریا) بهیه که قدهغه کراوه.

به گشتی نم بابته لسمر هرچی رویهک دایبیتیت له گهل نمو پهیماناندا جزو ناییت که شرعیعتی نیسلام به راستی دانراوه، جانموی پیشکه شمان کرد دهریاری نمو کسه به نهگر له ژیانی دا مار دوای نموی چی لسمر خوی داناوو به قیست تمواری کردبوو، به لام نهگر مرد پیش نموی قیسته کان تمواری بدات — چونکه جاری وا ده بیئت نمو کسه نممریت قیستیک نهیئت نهیداوه—، وه جاری وایه نمو مبدلغه که تمیعتی بیدات زور زوره، چونکه مبدلغی تهمنین لسمر ژیان چمندیتی به کوی بمستراوه به دوو لایمی پهیمانه کموه، وه ک معلومه، جا نهگر کومپانیا که نموه مبدلغی لسمری رتک کموتون به تمواری دای به میرات گره کانی کابرا یا بو کسمی که

کریڻ فرۆشتن (البيع)

مردوه که خۆی کردبووی به سهربره شتی کهری وه رگرتنی ئهوی لهسهر کومپانیا که دانراوه دواي مردنی.

نایا کومپانیا که بهرامبهر چ شتی که ئهوه مهبلهغه زۆره بدات؟.

نایا ئهعه (مغامرة) خستنه مهترسی و جهربهزهیی نییه؟

وه نهگهر ئهوه خوددی موغامهره نهییت ئهی موغامهره چۆنه؟!

وه نایا به بیردا دیت شهرعی که حهرامی کردییت مائی خه لک خواردن به ناحق، پری بدات مردنی کهسیت که سهرچاوه بییت بۆ میرات گیره کانی یا ئهوانهیی جی ئهگرنهوه دواي مردنی که قازانجیکی زۆریان دهست بکهویت که لهپیش مردنی لهگه لایه نیککی تری سهره پۆ و هه لهشدا پهیمانی بهستوه که له دواي مردنی ئهه بیدات بهوان؟

لهگه ل ئهوی که بزبان هدیهره رتک بکهون لهسهر ههر مهبلهغی که بییت؟

وه چ کاتیک ژبانی ئاده میزاد و مردنی بووه ته جی بازارگانی و بووه ته شتی که به مال هه لهسه نگیتری بی ئهوی چهن دیتی به کهی و راده کهی و سنوره کهی وه ستاییت، به لکو بدرتته دهست پهیمان بهسته کان؟ لهسهر ئهوه شهوه موغامهره که له لایه کی تریشه وه دیتته نه غام، چونکه ئهوه کسهی که ژبانی ته نین کراره دواي ئهوی هه موو ئهوه قیستانه ی لهسهری دانراوه بیدات ئینجا ئهوی بۆ نهییت.

وه نهگهر مرد پیش ئهوی هه موویان بدات ئهوه بۆ وه ره سه کهی نهییت.

نایا ئهعه قومارو موغامهره نییه؟

له کاتیکدا نه خۆی و نه کومپانیا که نازانن چی روو ئه دات...

رتک کهوتن (صلح)

پیناسه کهی:

(صلح) له لۆغه تدا: نه هیشتنی ناکۆکی و کیشه یه.

وه له شهردا: پهیمانی که کۆتایی به کیشه و ناکۆکی ده هییت له نیوان خاوهن کیشه کاندا، وه به ههریه کی له پهیمان بهسته کان ئهوتری رتک کهوتوو، وه بهو مافه ی کیشه کهی لهسهره ئهوترت: رتک کهوتوو له جیاتی. وه بهو شته ی که یه کی له خاوهن کیشه کان ئهیدات بهوی تر بۆ نه هیشتنی کیشه: رتک کهوتوو لهسهری، یا بریتی رتک کهوتن.

دانانی:

رَبِّكَ كَمَا تَكُونُ بِهِ قَوْمَانِ وَ سَوْنَهت و نیجماع دانراوه بز نموهی بهك كموتن جینگای ناکوکی بگرتتموه. وه بز نموهی رق و کینه له نیتوان نمواندا نمینتی که له نیتوان به کدا گیره و کتشیان هدیله. له قورناندای خوی گموره نه فرمویت: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاتٍ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الحجرات/۹).

واته: وه نه گمر دوو کومدل له موسلمانان کان به جنگ هاتن نیتوه رتکیان بخنمونه، جا نه گمر کومهل رتکیان زیاده روی کرد بسمر کومهل کهی تردا نیتوه به همموتان لهو کومهل به بدن که زیاده روی نهکات همتا نه گمرتتموه ژیر فرمانی خوا، جا نه گمر گمراپوه نموه به دادپهروی رتکیان بخنمونه، وه دادپهروی بکنن، چونکه خوا دادپهروانی خوش نمویت.

وه له سوننهت دا: نمبوداد و ترمژی و نیبنوماجه و حاکم و نیبنوحیببان نه گمیرنمونه له عمری کوری عمرفوه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (الصلح جائز بین المسلمین، إلا صلحاً حراماً حلالاً أو أحلاً حراماً)^(۱).

واته: ربك كموتن دروسته له نیتوان موسلمانان دا جگه لهو ربك كموتنی که حلالیتك حرام بکات، یا حرامیتك حلال بکات.

وه ترمزنی نموهی زیاد کرده (والمسلمون علی شروطهم).

واته: موسلمانان کان لسمر مبرجه کانیان.

لهپاشاندا فرمویت: نممه فرموده کهی حسن و صحیحه.

وه عومر رضی الله عنه فرمویت: (رُدُّوا الْحِصْمَ حَتَّى يَصْطَلِحُوا، فَإِنْ فَصَلَ الْقَضَاءُ يورثُ بَيْنَهُم الضفائن).

واته: ناکوکی و کتشیه بگمیرنمونه همتا ربك نه کمون، چونکه کاری دادگا رق و کینه له دلیاندا نه میلتتموه.

وه موسلمانان هممو نیجماعیان هدیله که ربك كموتن له نیتوان خاوهن کتشیه کاندای دروسته.

(۱) أبوداود (۳۵۹۴) و الترمذی (۱۳۵۲) و ابن ماجه (۲۳۵۳) و الحاکم (۴۹/۲) و ابن حبان (۵۰۹۱).

پایه‌گانی:

وه پایه‌گانی (صلح) رینک کموتن: (الإيجاب) و (القبول) دان و وه‌رگرتنه به همر زارواه‌یهک بیت که سولحی بی بکریت وهک نموی بلیت: نمو سدهی لسمرمه به په‌نجا رینک نه‌کوم له‌گه‌لتا. نموی تریان بلیت: قبولم کرد (وهرم گرت).

وه همرکاتیک رینک کموتنه‌که تمواوبوو په‌مانه‌که نه‌یته په‌مانیکی لازم، وه دروست نیره کسمیان بی پازی بونی نموی تریان هه‌لی وه‌شینتتموه، وه به‌پی رینک کموتنه‌که (مدعی) داواکار نه‌یته خاوه‌نی (بدل) بریتی رینک کموتنه‌که وداوا لسمرکراو مافی نموی نیره بیسینتتموه، وه داوای داواکاره‌که کوتای دیت و نیت جارنکی تر گوی لی ناگیری له‌و باره‌یهوه.

مهرجه‌گانی:

مهرجه‌گانی رینک کموتن همدنیکیان نه‌گم‌رتتموه بۆ رینک کموتوه‌که وه‌مدنیکیان بۆ نموی که لسمری رینک کموتون، وه همدنیکیان بۆ نموی که رینک کموتنه‌که له‌جیاتی کراوه.

مهرجه‌گانی رینک کموتوو:

نمبی نموکسه له‌وانه بیت که به‌خشینی دروست بیت، چونکه نه‌گم رینک کموتوه‌که له‌ وانعبوو به‌خشینی دروست نه‌یته وهک شیت و مندال و سمرپرشتی کمری همتیو یا سمرپرشتی کمری شتی وه‌قف کراو، رینک کموتنی نه‌مانه دروست نیره چونکه رینک کموتن به‌خشینه توانیش خاوه‌نی به‌خشین نین، وه دروسته رینک کموتنی مندالی خاوه‌ن ته‌مییزو سمرپرشتی کمری همتیو و سمرپرشتی کمری شتی وه‌قف، به‌ممرجیک به‌رزه‌وه‌ندی منداله‌کمر همتیوه‌که وه‌قفه‌کهی تیدابوو، وهک نموی قمرزیک هه‌یته لسمر کسمیک به‌لام به‌لگهی وه‌ها نه‌یته نمو قمرزه به‌چسپینت. وه خاوه‌ن قمرزه‌که له‌ گه‌ل قمرزازه‌کدا رینک نه‌کموت همدنیک له‌ قمرزه‌کهی بداتموه نمویش واز له‌ به‌شه‌کهی تری به‌ینی.

مهرجه‌گانی لسمر رینک کموتوو:

- ۱- نمبی مالیکی هه‌لسه‌نگیتراویته و بتوانرتت تسلیم بکریت، یا نه‌یته که‌لک و سوود بیت.
- ۲- نمبی دیاری کراو بیت، و نادیاری نه‌یته به‌شیه‌یهک که بیتته هوی کیشموگیتره، نه‌گم پیوستی به‌ تسلیم کردن و وه‌رگرتن هه‌بوو.

کربن و فرشتن (البع)

حده فی ریه کان ووتویانه: نه گمر نمو شته پیوستی به پی دان و وه رگرتن نبیت مخرج نیه دیاری بیت، وهك نموی دوو کس داوای بوونی شتیک بکن له یه کتر له پاشاندا رتک بکون لسر نموی همرکس مافه کی بخته بریتی رتک کموتنه که.

وه شوکانی دروستی رتک کموتنی به شتی نادیار له جیاتی شتی دیار (تخرج) پارسنگ داوه. له نومو سهلمموه خوا لی ری رازی بیت که فرمویته: دوو پیوا هاتنه لای پیغمبر ﷺ کیتشیدان هببو لسر میرات که ماوه یه کی زوری بسردا تی پیری بوو هیچیان شایمتیان نبوو، پیغمبر ﷺ فرموی: (إنکم تحتصمون إلى رسول الله، وإنما أنا بشر، ولعل بعضکم الحن بحجته من بعض، وإنما أقضي بینکم علی نحو ما أسمع، فمن قضیت له من حق أخیه شیئاً فلا يأخذه، وإنما أقطع له قطعة من النار يأتي بها إسظاماً في عنقه يوم القيامة).

واته: نیوه کیتشهان هیتاوه بۆلای نیراوی خوا، وه منیش تاده میزادیتکم، وه لموانه یه یه کیتکتان لموی ترتان به لگه زورتر بهینیتمه، وه منیش له نیواندا حوکم نه کم به پی نیوه نی بیسم. جا همرکس شتیکم له مافی براکی بۆ بچری با وه ری نه گرت، چونکه پارچه ناگرتکم بۆ پچریوه رۆزی دواپی کاتی دیت وه کۆلورژ له ملیدا نبیت.

تهلی: همر دوو کیان دهستیان کرد به گریان، هدره کیان نی روت: مافه کی من بۆ براکم. پیغمبر ﷺ فرموی: (أما إذا قلتما فاذهبنا فاقتما ثم توخیا الحق، ثم استهما ثم لیحلل کل واحد منکما صاحبه). رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه.

واته: مادام نموه تان روت برۆن بهشی بکن و بهمق بهشی بکن، پاشان قورعی بۆ بکن له پاشاندا گمردنی یه کتر نازاد بکن.

وه له ریواته کی نمبودا ددا هاتوه: (وإنما أقضي بینکم برأیی فیما لم ينزل علی فیه)^(۱).

واته: من به رای خۆم حوکمتان نه کم لموه دا که دهریاری هیچم بۆ نه هاتوته خواروه.

شوکانی فرمویته: وه نمو به لگه یه تی دایه که دروسته گمردن نازاد کردن لسرشتی نادیار، چونکه همرچی له نمستوی همر یه کیان دا هدیبه لیره دا دیاری نیه، وه دووباره نموی تی دایه که دروسته رتک کموتن بهشتی دیاری له جیاتی شتی نادیار، به لام نبیت گمردن نازاد کردنی تیدا بیت.

(۱) أحمد (۶/۳۲۰) وأبو داود (۳۵۸۳-۳۵۸۵) وابن ماجه (۲۳۱۷).

کربن فروشتن (البيع)

وه له (البحر) دا هاتوره له ناصر و شافيعی يموه که فرمويانه: دروست نريه رتک کموتن به شتی ديار له جياتی ناديار.

مهرجه کانی رتک کموتن له بریتی (نمو مافهی کيشه کمهی لمسه ره):

نمبې رتک کموتن لمسر کراو نم مهرجانی خوارهوی تيدا بيت:

۱- نمبې مالتیکی هه لسه نگیتر اويت يان سوود و که لکينک بيت، وه زانين پي مارج نريه چونکه پيتوستی تسلیم کردنی تيدا نريه.

له جابيره وه نه گيتړنموه که باوکی له جهنگی نو خوددا شهيد کرا، به لام قمرزداربوو خاوهن قمرزه کان زوربان بؤ هيتا له سمر صافه که يان. نه ليت: هاته خزمهت پينغممبهر ﷺ بؤ نموی داوايان لي بکات بمر وبومی باغه کم قبول بکمن و گهردنی باو کم نازاد کمن، به لام نموان قبوليان نه کرد، وه پينغممبهر ﷺ نهيدانی و فرمووی: به يانی دین بؤ لات، پينغممبهر ﷺ به يانی هاته لامان وبه نار داره کاندنا سورايموه ودوعای بؤ کردین که خوا بهره کت بجاته بهره که يموه. نه لي: کاتی بهره که مان رنی قمرزه کانی نموانيشم دایموه بهشی خوشمان مایموه.

وه له زاروايه کی تر دا هاتوره: که باوکی مرد و سی و سه قی کابرايه کی جوله که قمرزداربوو جابير داوای لي کرد لي بوه ستيت به لام قبولی نه کرد، نینجا جابير هاته خزمهت پينغممبهر ﷺ داوای لي کرد که به کابرای جوله که بلت. پينغممبهر ﷺ هات بؤ لای جوله که داوای لي کرد بمر وبومی باغه کم لي وهر بگريت له جياتی قمرزه که به لام قبولی نه کرد. پينغممبهر ﷺ چوه نار دارخورماکان و پي ياندا گمرا و به جابيري فرموو: (جز له فأوف الری له).

واته: میوه که برنه و چی لمسر باو کته بیده ره وه به جوله که که.

کاتیک پينغممبهر ﷺ گمرايموه جابير باغه کم رنی سی و سه قی خورماکهی داوه به جوله که که و حه فده و سه قيشی مایموه بؤ خویان. بوخاری گيتراويه تی يموه^(۱).

شوکانی فرمويه تی: نم حمديسه نموه نه گه يهنی که دروسته سولح کردن به شتی ناديار لمسر شتی ديار و مه معلوم.

۲- نمبې مافينک بيت له مافه کانی بنده کانی خواو دروست بيت له جياتی نمو بریتی وهر بگيرت، با مالیش نه يتت وه ک توله (قصاص). به لام مافه کانی خوا رتک کموتنيان تيدا نريه، جا نه گمر زیناکمر يا دز يا ناروق خور له گهل نمو که سه دا رتک بکموتت که گرتويه تی بؤ نموی بيدات به دادگا

(۱) البخاری (۲۳۹۵ و ۲۳۹۶).

کربن و فرشتن (البيع)

وه شتیکی بداتی بۆ ئەوی بەره‌لای بکات ئەو ڕێک کەوتنه دروست نیه، چونکه ئەو شتانه دروست نیه شتیان له جیاتی وەرگیریت، وه وەرگرتنی برتی لەو شتووەیدا بەرتیله.

وه ههروه‌ها دروست نیه ڕێک کەوتن لەسەر حەددی قەزف (تۆمەتی زینا هەلبەستن) چونکه بۆ تەمیی کردن و ترساندنی خەڵک دانراوه که به‌لای شەرف و ناموسی کەسدا نەچن. هەرچەندە ئەمە مافی بێنده‌گانی خۆی تێدایه بەلام بەزۆری مافی خۆیایه.

وه ئەگەر تاوانبارێک له‌گەڵ شایمتدا ڕێک بکەوت کەشایمتی‌یه‌که به‌شارتتەوه که مافی خۆی تێدا بێت، یا مافی ناده‌میزادێکی تێدا بێت، ئەو ڕێک کەوتنه دروست نیه لێمەر حەرامی شارە‌نەوی شایمتی، خۆی گەوره فەرمویتی: ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثَمٌ قَلْبُهُ﴾ (البقرة/۲۸۳).

واته: شایمتی مەشارنەوه، وه هەرکەس شایمتی به‌شارتتەوه ئەو کەسه دلی ڕەشه و تاوانبارە.

وه ههروه‌ها ئەفەرمویت: ﴿وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ (الطلاق/۲).

واته: لەڕێی خوادا شایمتی بدەن.

ههروه‌ها ڕێک کەوتن لەسەر وازەینان له (شفعة) هەلگرتنەوه دروست نیه، وهك ئەوی کەریار شتیکی بدات به هابەش کەواز له بەشی هاره‌له‌کی بهینتی و هەلی نەگرتنەوه، ئەو ڕێک کەوتنه پوچه‌له، چونکه (شفعة) بەش هەلگرتنەوه بۆ ئەو دانراوه که زیان له هابەشه‌کان دورخاتەوه، وه بۆ ئەو دانراوه سوودی مالتی بکەن، وه ههروه‌ها ڕێک کەوتن لەسەر دە‌عوای ژن و میتردی دروست نیه.

بەشه‌گانی ڕێک کەوتن:

ڕێک کەوتن یا لەسەر دان پێانان نەیت، یا لەسەر نینکاری کردن نەیت، یا لەسەر بێدەنگ بوون نەیت.

ڕێک کەوتن لەسەر دان پێانان :

ئەو جۆره ڕێک کەوتنەیه که ناده‌میزادێک داوای ئەو بکات قەرزێک یا شتیکی یا سویدیکی لەسەر کەسێکی تره. جا داوا لەسەرکراو دان نەیت به داواکه‌یداو نەیتێراف نەکات لێپاشاندا ڕێک نەکەون لەسەر ئەوی که داواکار شتیکی له داوا لەسەرکراو وەرگیریت، چونکه ناده‌میزاد ڕێی ئەو ناگیریت که هەموو مافه‌کی بخت یا هەندێکی.

کربن فرۆشتن (السمع)

نه محمد ﷺ فرمویستی: نه گمر کسینک لهم باره یموه بیتته تکاکار گونا هبار ناییت چونکه پیغمبر ﷺ لهو باره یموه قسمی له گمل خاوهن قمرزه کانی جابیر کرد نموانیش له نیوهی خوش بوون، وه قسمی له گمل که عیبی کوری مالیک کرد نمویش له نیوهی قمرزه کهی خوش بوو.

وه نیمامی نه محمد ناماژه بۆ نموه نه کات که نسانی و جگه لهو له که عیبی کوری مالیکهوه نه گپرنهوه که قهرزی لسمر نیینو نه بوحده دهه بووه و داوای کردۆتموه له مزگوتدا دهنگیان بهرز بۆوه لسمری همتا پیغمبر ﷺ گوی له دهنگیان بوو له مالتوه، هاتمه ده بۆ لایان پهردهی ژوره کهی هه لدا یموه فرموی: نهی که عیب. ووتی: به لئی نهی نیرراوی خوا، و ناماژهی بۆ که عیب کرد که له نیوهی قمرزه کهی خوش بیتت، نینجا پیغمبر ﷺ به کابرا کهی فرموو: هه لسه بۆژ نهوهی ساوه بیده رهوه^(۱).

له پاشاندا نه گمر داوا لسمر کراو دانی نا بهوه دا که پاره ی لایمو لسمر پاره رنک کهوتن نموه نم کاره به صرف دانم نریت و نه بی مرجه کانی تیدابی، به لام نه گمر دانی به پاره دا ناو لسمر که لویهل رنک کهوتن یا به پیچموانموه. نممه فرۆشتنمو همموو حوکمه کانی فرۆشتنی تیدا نه چسپیتت.

وه نه گمر دانی نا به پاره دا یا به که لویه لدا و لسمر شتیک رنک کهوتن که سوودی همییت وهک خانوو و شوینی دانیشن و خزمهت گوزاری نممه شیان نیجاره یه، وه حوکمه کانی نیجاره ی تیدا سابت نهییت.

وه نه گمر نمو مافه ی کیشه کهی لسمره جی به جی کرا، داوا لسمر کراو مافی خزیتمی که به دهلی سولح واته نمو شته ی له جیاتی رنک کهوتنه که داویمتی بیگپرتموه، چونکه بۆیه داویمتی که نهوه ی له دهستیایمته ی بینیتموه. وه کاتیک به ده له که پیوست بوو بۆ داواکار، نهوکاته نه بی داوا له داوا لی کراو بکات، چونکه نمو بۆیه دهستی له شته کهی هه لگرتوه که به ده له کهی بدرتتی.

رنک کهوتن لسمر نینکاری کردن:

سولح لسمر نینکاری نمویه: که کسینک داوای شتیک ی قمرزیک ی سوودیک ی که لای کسینکی تره بکات، نمویش نینکاری لی بکات له پاشاندا رنک بکمون.

(۱) البخاری (۲۷۱۰) ومسلم (۱۵۵۸/۲۰).

رینک کموتن لسمر بیدهنگی :

نمویه کمسینک داوا بکات که شتینکی لسمر کمسینکی تره بهلام داوا لسمر کراو بیدهنگی لی نهکات، نه دانی پیندا نه نیت نه نینکاری لی نهکات.

هوگمی رینک کموتن لسمر نینکاری کردن و بیدهنگی لی کردن:

جمماوهری زانایان بۆ نموه چوون که دروسته رینک کموتن لمبری نینکاری و بی دهنگی کردن.

وه نیمامی شافیعی و نیبنوحزم ورتویانه: رینک کموتن دروست نییه جگه له رینک کموتن لسمر (اقرار) دان پیمانان، چونکه رینک کموتن مافینکی سابت پیوست نهکات، و نمو مافه سابت له نینکاری و بیدهنگی کردند نییه. نهما له حالتی نینکاری دا بۆیه ری کموتن دروست نییه چونکه ماف سابت ناییت، وه نمو داواکردنه بهریمرچ دراره نموه به نینکاری یه که، وه له گمل بهریمرچ دانموه دا ماف سابت ناییت. چونکه نمو کسه بی دهنگه لسمر نمو داوایی که لسمری داوا کراوه، نموکارهی به نینکاری دانمورت، وه همتا شایهت لسمری نیت حوکم نادریت، و لمبر نموی هوگمهکان (معارجهی یه کتر ده کهن نمو مافه سابت ناییت).

وه نهما سولح کردن لسمر بی دهنگی بۆیه دروست نییه، چونکه داوا لی کراو کاتینک بی دهنگ نیت بهمه حساب نه کرت که نینکاری نمو مافه نهکات، همتاره کو بهلگمی نیتقراری لیتوه نیسترت، وه مال دان له لایمن نموانموه بۆ لابردنی گیره و کیشه دروست نییه، چونکه گیره و کیشه له ممدادا باتله - کمواته نمو مال دان به بهرتیل دانمورت - که نهمیش قده غمیه له شرع دا به بی فرموده ی خوی گوره که نه فرموت: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْأَثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۱۸۸).

واته: مالی یه کتری له نار خوتاندا به نارهوا مهخون وه به بهرتیل می بهن بۆ کاربدهست و فرمان رهوا بۆ نموی کومه لیک مالی خه لک به تالان بخون له حالیکدا که نیتوش نمران نمو کاره قده غه کراوه.

وه هندی له زانایان لهم باره نموه رای مام ناوهندی یان هیه نه به تمواری قده غمیه یان کردوه نه به تمواری رهوایان کردوه، وه فرمویانه: و اباشه بوتری که نه گمر داواکار بزانت مافینکی هیه به سمر بهرامبهره که نموه بۆی دروسته نموی لسمری رینک کموتن وه ری بگرت.

با بهرامبهره کهشی نینکاری لی بکات، وه نه گمر نموی داوای نه کرد نارهوا بوو، نمو کسه حرامه لسمری داوا کردن، وه وه رگرتنی نموی که لسمری رینک کموتن.

کَرین فرۆشتن (البيع)

وه نهگەر داوا لسهسركراو مافی كسهینكى لابوو نهشى زانی بهلام نینکاری لی نهکرد لهبهر مهههستینك پتیهسته لهسهری نهوه تهسلیم بکات كه لهسهری رینك كهوتون، وه نهگەر نهیزانی مافی كسی لا نییه دروسته بزی ههندی له مالهكهی بدات بۆ نهوهی ناکۆكى و كیشه له نیوانیاندا كۆتایی بیته، بهلام حهرامه لهسهسركراو وهری بگرتت، وه بهو شیویه بهلگهكان كۆنهبنهوه: كهواته ناوتریت رپ كموتن لهسهسركاری دروست نییه، یا بوتریت: به ههموو شیویهك دروسته. بهلكو شی كردنهوهی تیندا دهكریت^(۱). وه نهوانی رینكموتنیان لهسهسركاری و بیندهنگه كردن به دروست داناه و تویانه: بهراستی حوكمهكهی بۆ داواكار نهیته به گۆرینهوه.

وه حوكمهكهی بۆ داوا لهسهسركراو نهیته بریتی بۆ سویندهكهی وه بۆ نهوهی ناکۆكى و كیشه له خۆی دور بخاتهوه.

وه لهسهسركراو نهوه نهوتریت: بهدهلی سولح نهگەر (عین) شت بوو نهوه وهك كَرین و فرۆشتنی لی دیت و ههموو حوكمهكانی كَرین و فرۆشتنی بهسهردا نهسهپن .

وه نهگەر نهوشتهی سولحی لهسهسركراو سوودر مهفدهعت بوو مانای نیجارهی ههیه و حوكمهكانی نیجاره نهیگرتنهوه.

بهلام نهوهی رینك كهوتنهكهی له جیاتی كراوه وهك نهوانه نییه، چونكه بۆ نههیشتنی ناکۆكىیه نهك بریتی بیته بۆ مالهك، وه ههركاتینك داواكار شایستهی نهوه بوو كه بریتی رپ كموتن وهرگرتت بهلام داوا لهسهسركراو نهیدایه، داواكار ناکۆكىیه كه نهگرتنهوه سهسركراو، چونكه بزیه وازی له داواكهی هیناره كه بهدهل و بریتییهكهی تهسلیم بكریت.

(۱) له كتیبی (فتح العلام شرح بلوغ المرام) وهرگهراوه.

وه ههركاتینك داوا لی كراو بهدهلهكهی دا به داواكار و داواكار نهوشتهی كه سولحی لهجیاتی كراوه نهیدا به داوا لی كراو نهوكاته داوا لهسهسركراو نهگرتنهوه سهسركراو، چونكه نهو بریتییهی بزیه داوه كه كه نهوشتهی سولحی لهجیاتی كراوه تهسلیمی بكریت، جا نهگەر بهدهلهكهی داو مهههستهكهی نههاته دی ئیتر نهگرتنهوه سهسركراو.

رینکوتن لیسر قمرزی دواخراو به هندیکی حازر:

نه گمر دووکس رینک کومتن لیسر قمرزکی دواخراو به هندیکی حازر نو رینک کومتنه دروست نیه لای حنبه لی به کان و نینوحلمزم، نینوحلمزم له (المحلی) دا فرمویستی:
رینک کومتینک که گمردنی تیدا نازاد بکریت لمبری هندیک قمرز که دوا خراوه دروست نیه به هیچ شیوه یهک، چونکه مریجیکه له قورناتان دا نیه، لمبر نموه پوچمو بهتاله.
بهلام نه گمر قمرزه که مال بیت به گمردنی نموه نموکاته بوی هدیبه لیسر قمرزداره کمی دوا بخات به نارهزوی خوی و بهبی مریج چونکه نموکاره کاری خیره.

وه نینوموسه ییب و قاسم و مالیک و شافعی و نمبوحنیفه به کمراهمتی دانمین.
وه نه گیترنمونه له نینوعمبباس و نینوسیرین و نه خعی نموه که فرمویانه: قدیناکه.

دادوهری (القضاء)

دادوهری نامانجی نامو پدیامه کانی خویبه:

بهراستی دادوهری به هاید که له بهها بهرزه کانی نیسلامی.

چونکه بهرز کردنموه و بهریا کردنی راستی و دادپهروهری به که دلنیایی نه خاته دلی همومان، وه ناسایش بلاو نه کاتموه و په یوهندی نیوان نندامه کانی کوملن به هیز نه کات، وه متمان له نیوان سرۆک و بهرده سته کانی به هیز نه کات، وه سامان گمشه پین نه کا، و همزانی نه خاتموه، و وهی و کوملن چاک نه کات، و نایه لیت تووشی شپزهیی و تینک چون بیت. وه کاربه دست و ژرده سته کانیان هر یه که به لای نو مبهستوه نه چیت که له کاره کمی دا هدیستی له بهرهم هیتان و خزمتی ولات، بی نموهی شتیک له ریتدا بوهستی و گورج و گزلی رابگریت، یا په کی بخات له بوژانموه و پاپهرین.

وه داپهروهریش تمنها بموه بیدی دیت که هر خاوهن مافینک مافی خوی پین بگمبندری و حوکم بکری به پینی نموهی که خوا دایناره له حوکمه کانی نیسلام، وه به دور کومتنموه له نارهزوکاری و یه کسانی کردن له نیوان خه لکدا.

وه نمرک و کاری گرینگی نیراوه کانی خواش هر نموه بووه که بمو فرمانه هدلبستق و جی به جی بکن.

وه کاری شوتن کومتوانی نو پیغمبرانمش هر نموه بووه که لیسر نمویهرنامه و پروگرامه برۆن، بۆ نموهی پیغمبرایهتی بمینی و خدک له سایه دا بمورتنموه، خوی گموره نه فرمویستی:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾
(الحديد/۲۴).

واته: نیمه نیرراوه کاتمان ناردووه به بهلگمی ناشکراوه، وه له گه‌لیانا کیتابمان ناردووه به یاساو نه حکامهوه، وه ترازومان ناردووه بۆ نموهی خه‌لک به دادپهروهی نالوگۆر بکمن له نیوان خویناندا.

دادوهری له نیسلامدا:

له گرینگ ترین نمو هۆیانمی دادپهروهی پی به‌جی دیت و مافه‌کان نهمپارنزرین و گیان و مال و شمه‌فی پی نهمپارنزریت به‌رزکردنموه و راگرتنی یاسای دادوهری به که نیسلام فه‌زی کردووه و کردویمتی به به‌شینک له نامۆزگاری به‌کانی و کۆله‌که‌یه‌ک له کۆله‌که‌کانی که همر نمبی هه‌بن و ناتوانزیت وازیان لی به‌یتزیت.

وه یه‌کم کس که نم نمرکه‌می به‌رتوه برد له نیسلامدا پی‌نغمه‌بهر بوو ﷺ چونکه لهو په‌یمان نامه‌یه‌دا که له‌دوای کۆچ کردن به‌سترا له نیوان مو‌سلمانه‌کان و جوله‌که‌کان و کسانمی تردا هاتووه: (هه‌رچی رویدا له نیوان نمواندا که نم لاپه‌ره‌یان مۆر کردووه له ده‌مه‌قالتی یا ناکۆکی که ترسی نموهی هه‌بوو نیوان تیک بدات نمبی بگیتزیتتموه بۆلای خوای گه‌روهو موحه‌مه‌دی نیرراوی).

وه خوای گه‌روه فه‌رمانی پی داوه که حوکم بکات له‌ناو خه‌لکدا به‌پیی نموه که خوا بۆی ناردۆته خواره‌وه، وه فه‌رمویمتی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنَ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا وَاسْتَغْفِرَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (النساء: ۱۰۵-۱۰۶).

واته: نیمه کتیبمان ناردۆته خواره‌وه بۆ تو -نمی محمد- که پینک هاتووه له‌راستی؛ تاوه‌کو له نیوان خه‌لکدا بهو شتویه که خوا بۆی ناردوی و نیشانی داوی ناوها حوکم بکه‌یت، وه مهبه به دیفاعه‌کمر له ناپاکان، و داوای لی بوردن له خوا بکه چونکه به‌راستی خوا لی بوردهو میه‌ره‌بانه.

وه له‌سه‌رده‌می پی‌نغمه‌به‌ردا ﷺ عه‌تتایی کوری نوسه‌ید سه‌ره‌رشتی دادپرسی مه‌ککمی نه‌کرد وه کۆن عه‌لی کوری نهمبو‌طالب سه‌ره‌رشتی دادپرسی یه‌مه‌نی گرتبوه ده‌ست.

خاوه‌ن سونه‌نه‌ته‌کان و جگه له‌وان نه‌گیتزینموه که عه‌لی ﷺ کاتی پی‌نغمه‌بهر ﷺ ناردی به قازیتی بۆ سه‌ر یه‌مه‌ن فه‌رمووی: نمی نیرراوی خوا، من نمینیری له‌نیوان یاره‌کاندا که گه‌نجیکم و هیشتا دادوهری نازام نه‌فه‌رمووی: پی‌نغمه‌بهر ﷺ ده‌ستی کیشا به سه‌ر سنگما و فه‌رمووی: (اللهم اهده وثبت لسانه).

واته: خوايه پرتنمایی بکه و زمانی سابت بکه.

دادوهری (القضاء)

عدلی فرمویستی: بمو زاتمی دانموتله ده‌روتنی و نه‌یکاتموه، هیچ کاتیک گوسام نمبووه له حوکم کردنی نیوان دوو کسدا^(۱).

وه له عدلی‌یموه عَلِيٍّ که پیغمبهر صَلَّى فرمویستی: (یا علی إذا جلس إليك الخصمان فلا تقض بينهما حتى تسمع من الآخر، كما سمعت من الأول فإنك إذا فعلت ذلك تبين لك القضاء)^(۲).

واته: نمی عدلی نه‌گهر دوو کسسی ناکۆک هاتنه بهره‌دمت، حوکم مه‌که له نیوانیاندا همتا چۆن گویت له قسه‌کانی‌یه‌که‌میان بوو ناواش گویت له قسه‌کانی نومی تریان نه‌ییت، چونکه نه‌گهر بمو شیوه‌یه کارت کرد بۆت روون نه‌ییتموه چۆن حوکم به‌دیت. نه‌حمد و نه‌بوداود و ترمژی گیزاویانه‌تموه.

دادوهری له چیدا نه‌کرت ؟

دادوهری له ههموو مافه‌کاندا نه‌ییت چ مافی خوا بییت یا مافی ئاده‌میزادبییت. وه نیببوخه‌لدون قسه‌یه‌کی بمسودی کردووه لمو باره‌یموه که ووتویستی: کارو پله‌ی دادوهری له دوا‌یی‌دا لاسر نه‌وه جینگیر کرا که له‌گه‌ل جوی کردنموی ناکۆکی‌یه‌کان هندی مافی گشتی بۆ موسلمانان به‌جی بگه‌یه‌نییت بموهی سه‌یری حالی نوانه بکات که له‌بهر شیتی وه‌هتیوی هندی شتیان لی قده‌غه‌کراوه، وه هه‌روه‌ها سه‌یری نابووت و گه‌وجه‌کان بکات. وه هه‌روه‌ها بنواریت بۆ وه‌سیستی موسلمانان و وه‌قفه‌کانیان و به‌شودانی نمو بیوه‌ژنانه‌ی سه‌ره‌رشتیکه‌ره‌کانیان له‌ده‌ست داوه له‌سهر رای نوانه‌ی که رایان له‌سهر داوه. وه‌هه‌روه‌ها سه‌یری پرۆژه‌کانی رینگاوبان و خانوبه‌ره، و وردبوونموه بمسه‌رکردنموی شایه‌ت و نه‌مینه‌کان و جینگیره‌کان و وه‌رگرتنی زانیاری و نه‌زمون ده‌رباره‌ی عمدا‌له‌ت و ناعمداله‌تی‌یان تا له نه‌جمادا ببن به جینگای باوه‌ری، نمانه ههموویان لمو شتانن که په‌یوه‌ندی‌یان هه‌یمو به‌سترون به وه‌زیفو نه‌رکی قازیمتی‌یموه.

پله و پایه‌ی دادوهری :

دادوهری فه‌رزی کیفایه‌ته بۆ لاهردنی ستمکاری و نه‌هیلانی رقه‌به‌رایه‌تی و ناکۆکی، وه پیوسته له‌سهر کاربه‌ده‌ست قازی بۆ خه‌لک دابنییت، و نه‌گهر نه‌یان کرد زۆریان لی بکات، وه نه‌گهر ئاده‌میزاد له جینگه‌یه‌ک بوو که بۆ دادوهری جگه لمو کسسی تر شیواو نمبوو نه‌وکاته پیوسته

(۱) أحمد (۱/۸۸) و أبوداود (۳۵۸۲).

(۲) أحمد (۱/۱۱۱) و أبوداود (۳۵۸۲) و الترمذی (۱۳۳۱) و ابن حبان (۵۰۶۵).

لهمسرى بچیته ناو کاره کموه بو دادوهری. وه نیسلام هانی خه لکی داوه که حوکم له نیوان خه لکدا بکمن به حق، وه کردویه تی به کارنک که خوژگهی پی بریت.

بوخاری له عبدالله ی کوری عومره وه رضی الله عنه نه گیترتموه که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموه تی: (لاحسد إلا فی اثنتین: رجل آتاه الله مالاً فسلطه علی هلكته فی الحق. ورجل آتاه الله الحکمة فهو یقضي بها ویعلمها الناس)^(۱).

واته: ناواته خوازی له شتی خه لکدا بو دووان نه بیته دروست نریه: پیاوینک خوا مالینکی زوری پی دابیت و زالی بکات به سر مال که یا که له ری حه قدا سرفی بکات، وه پیاوینک خوا حکمت و زانی پی دابیت و دادوهری پی بکات، وه خه لکیش فیر بکات. وه خوی گموره به لینی به هشتی داوه به قازی دادپه رور.

له نموه وره پره که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموه تی: (من طلب قضاء المسلمین حتی یناله ثم غلب عدله جوراً فله الجنة، ومن غلب جوراً عدله فله النار). رواه أبوداود^(۲).

واته: هرکس همول بدات بیته دادوهری موسلمانان، وه به دهستی به بیته له پاشاندا دادگری به سر ستم کردیدا زال بیته به هشتی بو نه بیته، وه هرکس ستمی به سر دادگری به کیدا زال بو نه چیتته دوزه خوه.

وه له عبدالله ی کوری نمونه فواوه که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموه تی: (إن الله مع القاضي ما لم یجر فإذا جار تغلی الله عنه ولزمه الشیطان). رواه ابن ماجه والترمذی وحسنه^(۳).

واته: به راستی خوا له گمزل قازی دا نه بیته همتا ستم نه کات، وه کاتی که ستمی کرد خوا وازی لی نه هیته و شیتان نه بیته هاوه لی.

به نام نمو فرمودانه ی هاتوون ده رباره ی ترساندن خه لک بو چونه ناو دادوهری یه وه هک نموه سعیدی موقبری گتراه تی یه وه که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموه تی:

(من ولی القضاء فقد ذبح بغير سکین) رواه أبوداود والترمذی، وقال: حسن غریب من هذا الوجه^(۴).

(۱) البخاری (۵۰۲۵) و مسلم (۸۱۵).

(۲) أبوداود (۳۵۷۵).

(۳) الترمذی (۱۳۳۰) و ابن حبان (۵۰۶۲) و الحاکم (۹۳/۴).

(۴) أبوداود (۳۵۷۱) و الترمذی (۱۳۲۵) و ابن ماجه (۲۳۰۸) و الحاکم (۹۱/۴).

دادوهری (القضاء)

واته: هرکس دادوهری گرتته خوژی وهخته تووش بیته به سهربرینی خوژی و لمانا و چونیموه بهوی که دادوهری گرتوته خوژی).

نعمه بۆ نوکسانه نهگیتیرتتموه که زانیاریان نیه به حق و توانای ناشکرا کردنی حقیان نیه، وه ناتوانن دهست بهسمر نفسی خزیاندا بگرن و ههوار نارهزوی نفس دابین بگن و ریئی لی بگرن لهلادان.

وه نهوی رننمایی بۆ نعمه نهکات نهویه که نهبوذر ﷺ فرمویتتی: ووم نهی نیرراوی خوا، بۆ نام کهیته دادوهر؟ نهلی: دهستی کیشا بهسمر شاعدا پاشان فرمووی: نهی نهباژهر تو پیاوتکی لاوازیت دادوهریش نهمانته، وه نوکاره پۆژی دوایی سهرشۆری و پهشیمانی دینی. مهگمر نهوانه که به حق نهو نهمانته نهگرته دهست، وه نهوی لهسریان بئ لهو نهمانتهدا بهجئی نهگهینن. موسلیم گیتراویهتی یوه^(۱).

وه له نهوموسای ئهشعری یوه فرمویتتی: چورینه خزمته پیغمبهر ﷺ من و دوویاوه له ناموزاکام یه کینکیان ووتی: نهی نیرراوی خوا، سهرۆکایهتی هندی لئو کارانهمان بدهره دهست که خوا پیئی بهخشیوی، نهوی تریشیان هر نهو قسمی کرد. پیغمبهر ﷺ فرمووی: (إنا والله لا نولي هذا العمل أحداً يسأله أو أحداً يحرص عليه)^(۲).

واته: به خوا نیمه نهه کاره نادهینه دهست کهسێک داوای بکات یا کهسێک به پهرووش بیته بۆ به دهست هینانی.

وه له نهنسموه ﷺ هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویتتی: (من ابتغى القضاء، وسأل فيه شفعا، وكل إلي نفسه، ومن أكره عليه أنزل الله عليه ملكاً يسدده)^(۳).

واته: هرکس نارهزوی قازی بهتی بکات و داوای له کهسێک کرد تکای بۆ بکات، و بیته دادوهر نهوه نهسپیرری به نفسی خوژی و خوا یارمته نادات، بهلام نهگمر بهزۆر کرا به قازی خوا فریشتهیهکی بۆ نهیتریت رننمایی بکات بۆ راستی، ترمژی و نهبوداود گیتراویانهتموه.

وه ترسی نهتوانین لهههلسان بهکاری دادوهری به شیهویهکی تهواو بۆته هوی نهوی هندیک له پیشهواکانی تاینی خزیان دووربگرن له چورونه ناو دادوهری کردنهوه.

(۱) مسلم (۱۸۲۵).

(۲) البخاری (۷۱۴۹) و مسلم (۱۴/۱۷۳۳).

(۳) أبوداود (۳۵۷۸) و الترمذی (۱۳۲۳ و ۱۳۲۴) و ابن ماجه (۲۳۰۹).

وه لهو بسرهاته خوشانهی که لهو باره یوه نه گیتړنوه نمویه: که حدیاتی کورې شوره یح بانگ کړا بۆ نموی دادوهری میسر بگریته دهست، کاتی نمیر نموی خسته پیش چاری، ملی نندا بۆ نمو کاره، داوای کرد شمشیری بۆ بهینن نمویش که بینی زوری لی نه کمن کلینکی پی بوو دهری هینا و روتی: نموه کللی ماله کمه، چونکه من نارهمندم بۆ گهشتن به پوره دگارم. جا کاتیک نمیر نمو وره یی لی بینی وازی لی هینا.

کې شیاری نمویه بیته قازی :

نموکسهی که دادوهری نهکات نمې ناگای له کیتاب وسونهت بیت وله دین دا شاره زایی بیته وه توانای جیاکردنوهی راست وهلهی بیته، وه نمې نمو کسه بهری بیت له ستمکاری و دووریت له نارهمزوی نفوس.

وه زانایانی نیسلام مرجی نمویان داناوه بۆ دادوهر که نمیت پلهی نیجتهادی بیته، وه نمې نهایدت و حدیسه کانی نه حکام زاناییت، وه زاناییت به ووتی زانایانی پیشین که لسه چی کزبون و لسه چی جیاوازیان همبوه. وه زاناییت به زمانی عمره یی و به (قیاس)، وه نمیت موکه للاف و نیرینه بیت و دادپهروه و بیستر و بینر و قسزان بیت.

وه نم مرجانه به پی توانا نیعتیباری بۆ نه کریت، وه پیوسته چاکتر و چاکتر بگریته دادوهر، کمواته دادوهری (مقلد) شوتن کموته و کافر و مندا و شیته و فاسق و نافرته دروست نیریه، به پی حدیسه کای نموبه کره کاتی به پیغمبریان ﷺ راگه یاند فارسه کان کچی کیسرا بووته پاشایان فرموی: (لن یفلح قوم ولوا أمرهم امرأة). رواه أحمد والبخاری^(۱).

واته: نمو نه نمویه سر کموتو ناییت که سریره شتی کاریان بدهنه دهست نافرته تیک.

وه زانایان نموه شیان کردوته مرج که نمیت قازی حاکم دای بنیت، چونکه نموه مرجی دروستی دادوهری به که یمتی. نمه به پیچوانی نمو دووکسه یه که کیشه یان له نیواندا بیت و رازی بین بهوی کمیتک بیته دادوهر و کیشه که یان بۆ چاره بکات، به لأم خوی کاری دادوهری نهکات.

وه مالیک و نه محمد ری ندهن کمیتک نمو کاره بکات، به لأم نموحنیفه ری نادات به مرجیک نمیت که حوکمه کای موافقی حوکمی قازی وولات بیت.

(۱) أحمد (۴۳/۵) والبخاری (۴۴۲۵) والترمذی (۲۲۶۲) والنسائی (۲۲۷/۸).

وهوای گموره نمونمی بمرزی له دادوهری دا بز باس کردوین که فمرموهتی: ﴿يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ (ص)

واته: ئەمی داود نیتە تۆمان کردۆتە جێ نشین لەسەرزهوی تۆش حوکم بکە لەنێوان خەلکدا بە عدەل و راستی، وە شۆتین ئارەزوو مەکەو لە حوکمەکاندا، چونکە گومرات نەکات و لات ئەدات لە ناین و یاسای خوا، بەراستی ئەو کەسانەمی لە ڕینگای خوا گومرا نەبن سزایەکی توندیان بۆ هەیە لە ناگرا، بەهۆی ئەوەی کە بێ ناگا بوون لە ڕۆژی جەزاو لێپرسینمەو.

هەرچەندە ئەو بەره‌و‌پ‌و‌ی داود و تراوه بەلام لە واقیعدا بەره‌و‌پ‌و‌ی هەموو ئەو کەسانەمیە کە کاروباریان بە دەستە، چونکە خوا بۆیە باسی ئەوەی کردووە کە نمونمی بمرزی دادوهریمان بۆ ڕوون بکاتمەو، وە داود عليه السلام کە پیغمبەرتکی مەعصوم و پارێزراوه لەگەڵ ئەو هەشدا خوا بەره‌و‌پ‌و‌ی ئەو‌ی و پێی ئەفەرمووت: ﴿وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾.

واته: شۆتین ئارەزوو نەکەوت و لات بەدات لە ڕینگای خواو ناینی خوا.

جا ئەگەر پیغمبەرتکی پارێزراو و دوور لە تاوان و گوناخ ترسی ئەوەی لێ بکەرت شۆتین ئارەزوو بکەوت، ئەو کەسانی تر لەپێشتەری بۆ گومراپون کە مەعصوم و پارێزراو نین.

وە لە ئەبو بۆرەیدەو لە باوکی ئەو کە پیغمبەر عليه السلام فەرمووەتی: (القضاء ثلاثة: واحد في الجنة، واثنان في النار. فأما الذي في الجنة فرجل عرف الحق فقضي به. ورجل عرف الحق فجار في الحكم فهو في النار. ورجل قضي للناس علي جهل فهو في النار). رواه أبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه والحاكم وصححه^(١).

واته: دادوهرەکان سیانن یەکیکیان ئەچیتە بەهەشت و دووانەکی تر بۆ ناگر، ئەمە ئەرمان کە ئەچیتە بەهەشت پیاویکە حەقی ناسیووە حوکمی پێی کردووە. وە پیاویک کە حەقی ناسیووە ستمی کردووە لە حوکمەکی دا ئەچیتە دۆزەخەو. وە پیاویک کە حوکمی خەلک بەکات بە نەزانی ئەویش بۆ ناگرە.

وە لەگەڵ بوونی قورئان و سوننەتدا هەندێ لە دادوهرەکان لە حوکمەکانیان دا ئەگەر ئەو بۆ قسەکانی پێشماو نیسانی بەکان و ڕای بەهێز هەڵنەبێژن ئەو پیاوی کە لەگەڵ راستی دا بێت دواي ئەوەی کە سەر دەمی (اجتهاد) کۆتایی هاتووە.

(١) أبو داود (٣٥٧٣) والترمذي (١٣٢٢) وابن ماجه (٢٣١٥).

موحه ممدی کوری یوسفی کیندی نه گیتیتوه که تیراهیمی کوری جهرراح له سالی (۲۰۴ هـ) دا بووه به قازی. وه عومهری کوری خالید ووتیهتی: هاوریهتی هیچ کسم نه کردوه وه کیراهیمی کوری جهرراح بیت له داوهری دا، کاتیک مهزهره کم بۆ ناماده نه کرد و بۆم نه خوتندهوه نه وندهی خوا حزیکات لای نه مایه وه و پای خوئی تمواو تیندا ده رته بری، جا نه گهر حوکمی پی بگردایه نهیدایه وه دهستم بۆ نه وهی (سجل) تۆمارنکی بۆ دروست بکهم پاشان نم بینی له پشته کهی نویسه: نه بو حنیفه نه وهی ووتوه. وه له دیرنکدا نیسنونه بوله یلا نه وهی ووتوه، وه له دیرنکی تری دا: نه بو یوسف یان مالیک نه وه یان ووتوه.

وه له پاشاندا نم بینی له سر دیرنک نیشانه یه که وه کیتیک کراوه نیر نه مزانی کام قسمی ههلبژاردوه تۆمارم نه کرد.

وه هندی له زانایان رایان وایه که مهزه هیکدی دیاری کراو بسه پینریت به سر قازی یه کاندای بۆ رینگری له په شیوی و سر لی تیک چوون.

دهلهوی فرمویهتی: کاتی هندی له دادوهره کان سته میان نه کرد له دادره سی یه که یاندا سرۆ که کان نه یان سه پانده به سر قازی یه کان دا که له سر مهزه هیکدی دیاری کراو حوکم بکمن، و لی لانه دن، وه تمنها نهو شته یان لی وهرده گرا که خه لک نه خاته گومانه وهو شتیک بیت که پیش تر ووترا بیت، وه ده بویه له وه تی نه پیریت.

دادوهری کسیتک که شیای دادوهری نه بیت:

زانایان فرمویانه: نهو کسهی شیای حوکم کردن نه بیت دروست نیه بۆی حوکم بکات، جا نه گهر حوکمی کرد گونا هبار نه بیت و حوکمی جی به جی نابیت، نیر حوکمه کهی راست بیت یان راست نه بن، چونکه پینکانی حق به رنکوت له بنه مایه کی شرعی یه وه ده رنه چوه، که واته نهو کسه سر پینچی که ره له هه موو حوکمه کانی دا راستی پینکایت یان نا، وه حوکمه کانی رته نه کرتوه به گشتی وه هیچ حوکمیکدی دا لی نابوریت.

منه هج و پروگرامی دادوهری :

پنجه مبه ر ^{سزای} نهو پروگرامی بۆ روون کردو ونه وه که پیوسته قازی له سر ی بروت له دادوهری یه کهی دا. کاتیک مو عازی نارد بۆ یه مهن پیی فرموو: (بم تقضي؟ قال: بکتاب الله. قال:

دادوهری (القضاء)

فإن لم تجد؟ قال: بسنة رسول الله. قال: فإن لم تجد؟ قال: فبرأيي). رواه عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده^(١).

واته: بهچی حوکم نه کهیت؟ ووتی: به کتیبه کهی خوا. فرموی: نه گمر تی ردا نه بور. ووتی: به سونمته پیغمبری خوا ﷺ فرموی: نه گمر تی ردا نه بور؟ ووتی: بهرای خوم.

وه لیسر قازی پیوسته بگمیت به شوین راستی دا جا نمب له هموو نهو شتانه خوی دوربخاتموه که بیری تیک نمدن، نمب کاتی توره بوونی زور، یا برسی رمتی زور، یا ترس و خفتمی وا که بیر وهوشی بشیوتنی، یا گمرمای توند، یا سمرمای بهیتر، یا کاتی خواهاتنی زور، یا کاتیک که دلی به شتیکموه خمریک بیت که راستی بو نمدوزرتتموه باش تی نه گات، له هموو نهوکاناندا پیوسته له دادوهری دورور بگمیتتموه. وه له حدیسه کهی نمبویه کردها هاتوره له همدورو صحیحی موسلیم و بوخاری و جگه لهوان که فرمویتمی: گوتم له پیغمبر ﷺ بووه نهیفرموو: (لا یقضین حاکم بین اثنین وهو غضبان)^(٢).

واته: ناییت حاکم حوکم بکات له نیوان دورو کسدا کاتیک که تووره بیت.

جا نه گمر حاکم لم حالتاندا حوکمی کرد و له گهل حقدرا رنک کبوت نهوه حوکمه کهی دروسته به لای جمماوهری زانایان.

قاچی (مجتهد) - نهوکسمی به دواي حقدرا هول نمدات - پاداشت نمدرتتموه:

همرچمنده قازی تی بکوشیت بو دوزنموی حق و پینکانی راستی نهوه پاداشتی نمدرتتموه با راستیش نه پینکی.

له عمری کوری عاصوه که پیغمبر ﷺ فرمویتمی: (إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران. وإن اجتهد فأخطأ فله أجر). رواه البخاري ومسلم^(٣).

واته: نه گمر حاکم تیکوشا وحق پینکا دورو پاداشتی هدی. وه نه گمر تیکوشا و هلهی کرد یهک پاداشتی هدی.

خه گابی فرمویتمی: هه له کمر کاتیک پاداشتی نمدرتتموه که تیکوشی بو دوزنموی حق، چونکه نهو تیکوشانهی خوا پرهستی رده، وه لیسر هه له که پاداشتی نمدرتتموه به لکو تمنا

(١) أحمد (٢٣٠/٥) وأبو داود (٣٥٩٢) والترمذی (١٣٢٧).

(٢) البخاري (٢٥٧١) ومسلم (١٦/١٧١٧).

(٣) البخاري (٧٣٥٢) ومسلم (١٥/١٧١٦).

گوناهه‌کمی له‌کۆژێ ته‌کووت. ئەمەش بۆ ئەو کسانەیه که هەموو ئامێره‌کانی ئیجتیهادیان تێدا کۆبییتەوه، زاناییت به (أصول) بنه‌اما شرعی‌یه‌کان و شیوه‌کانی قیاس، به‌لام ئەو کەسێ پیاوی ئیجتیهاد و تی‌کۆشان نه‌ییت، ئەوه زۆر له‌ خۆی ته‌کات و به‌ هه‌له‌کانی نابوریت له‌ حوکم دانیدا، به‌لکو ترسی ئەوهی لی‌ ته‌کریت که گه‌وره‌ترین تاوان به‌کووته‌ سه‌ری.

وه له‌ ئومومه‌له‌مه‌وه خوای لی‌ رازی بیته که پیغمبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: (إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّم تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ. وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَن يَكُونَ أَلْحَنَ بِحِجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَأَقْضِي بِنَحْوِ مَا أَسْمَعُ. فَمَنْ قَضَيْتَ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا فَلَا يَأْخُذْهُ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ). رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن^(١).

واته: منیش تهنه‌ا ناده‌میزادیکم وه ئیوه کیشه‌کانتان به‌وه روهی من نه‌که‌نوه. وه‌جاری وانعیته هه‌ندیکتان زیه‌ه‌کته له‌ئوهی تریان وه من به‌وه حوکم نه‌دهم که نه‌یبیسیم، جا هه‌رکەس شتی‌ک له‌ مافی براکه‌یم بۆ پچه‌ری با وه‌ری نه‌گریت چونکه ئەوه پارچه‌ ناگرته‌کم بۆ به‌یوه.

وه له‌ ئه‌به‌وه‌ره‌یه‌وه ﷺ که فرمویه‌تی: حۆم گوتم له‌ پیغمبه‌ر ﷺ بووه ئه‌یفه‌رموو: (کانت امراتان معهما ابناهما، جاء الذئب فذهب بابن أحدهما، فقالت صاحبتهما: إنما ذهب بابنك. وقالت الأخرى: إنما ذهب بابنك. فتاحكما إلى داود فقضي للكبرى. فخرجتا علي سليمان بن داود الطائي فأخبرتهما فقال: اتوني بالسكين أشقه بينهما. فقالت الصغرى: لا تفعل يرحمك الله هو ابنها. فقضي به للصغرى)^(٢).

واته: دوو ئافه‌هت هه‌ریه‌ک کورپکی پی‌ نه‌ییت، گورگینک دیت په‌لاماری کورپی به‌کیتکیان نه‌دات و ئەمی فره‌نی، ئەوهی کوره‌کمی براوه نه‌لێت: کوره‌کمی تۆی به‌دوه، ئەوهی تریان نه‌لێت: نا کوره‌کمی تۆی به‌دوه، له‌پاشاندا کیشه‌که‌یان به‌ده لای داود الطائي ئەمیش وای دانا که ئەو کوره‌ی ماره کورپی ژنه‌ گه‌وره‌که‌یان. ئیتر هه‌ردوکیان چوونه‌ ده‌رو چوونه‌ لای سوله‌یمانی کورپی داود الطائي به‌زیان گێرایه‌وه ئەمیش ووتی: چه‌قۆیه‌کم بۆ به‌ینن نه‌ یکم به‌دوو پارچه‌ هه‌ریارچه‌ی بۆ به‌کیتکتان، ژنه‌ به‌چوکه‌که‌ ووتی: کاری وامه‌که‌ ره‌حه‌متی خوات لی‌ بیته، کورپی من نی‌یه‌و کورپی ئەوه، ئیتر سوله‌یمان کوره‌کمی دا به‌ ژنه‌ به‌چوکه‌که‌ .

(١) البخاري (٧١٦٩) ومسلم (٤/١٧١٣).

(٢) أحمد (٣٤٠/٢) والبخاري (٣٤٢٧) ومسلم (١٧٢٠).

ئەمەش لە زانایی سلیمانەوه بوو. کە ئەر ئوسلوبی بە کارهێناوه بۆ ناسینی دایکە راستەقینە کە کاتی ووتی: چەقۆبەکم بۆ بهینن ئەیکم بە دوولەت سۆزی دایکە راستیە کە جولاو نەبویست کۆرە کەمی بکوژرت، وە وای بە باش زانی کە بە زیندویی بئینیتتەوه لێی دوور بیت نەک بکوژرت. سولەیمانیش بەو بەلگەیدا بۆی دەرکوت کە ئەوه کۆری ئەوه.

وہ خوی گمورە باسی ئەر چیرۆکی داود و سلیمان ئەکات و ئەفرموت: ﴿وداود و سلیمان إذ یحکمان فی الحرث إذ نفشت فیہ غنم القوم وکنا لحکمهم شاهدین، ففهمناها سلیمان وکلاً آتینا حکماً وعلماً﴾ (الأنبیاء: ۷۸-۷۹).

وہ باسی پیڤه‌مبەری خوا داود و سولەیمانی کۆری بکە، کاتیک کە حوکیمان کرد لە کێشەیدا، کە پەزی لایەکیان بەشمو چوبوو کشتوکالی لایەکیانەوه و زبانی لێ دابوو، داود ووتی: ئەبێ پەزەکان لەباتی زبانی کشتوکالە کە بەدری بە خاوەن زەرعاتە کە چونکە نرخیەکیان وەک یەکە، وە ئێمە شایەدی داوهری کردنی ئەرمان بووین، جا ئێمە لە سولەیمانمان گەیاندا کە بەرژەوه‌ندی هەردوو لایەن پێش چاو بگرت لە گەژێ ئەدل دا، ئێر فرمانی دا کە خاوەن مەرە کە کشتوکالە فەوتاو کە چاک بکاتەوه لەماوەیدا، وە خاوەن کشتوکالە کە لەو ماوەیدا سوود وەرگرت لە مەرۆ مالاتە کە لە شیرو خوری و ئەر جۆرە شتانه، داوایی مەرەکان ئەگەرئەوه بۆ خاوەنە کەمی و کشتوکالە کەش بۆ خاوەنی خۆی، وە ئێمە بە هەریەک لە داود و سولەیمان حوکم و زانستمان پێ دابوو.

وہ زانایانی تەفسیری قورئان باسی ئەویان کردووه کە:

رانه مەرە کە کۆتە ناو کشتوکالە کە و وێرانیان کرد، خاوەن دەغله‌کان و خاوەن رانەمەرەکان بووه کێشە و ناکۆکیان هەتا کێشەیان گەیاندا لای داود بۆ ئەوهی حوکیمان بکات، داودیش مەرەکانی دا بە خاوەن دەغله‌کە. پاشان لای داود چۆنەدەرەوه بە لای سولەیماندا تێپەڕین سولەیمان پێی ووتن: چۆن کێشە کەمی بۆ برینەوه؟ ئەوانیش بۆیان گێرایەوه. سولەیمان ووتی: ئەگەر من سەر کاری کێشە کەم بکردایە لەوه چاکتر ئەبێرێ یەوه بە شتوێهێک بۆ هەر دوو لا باش بوایە. ئەو قسەیه گەیشتموه بە داود. سولەیمانی بانگ کرد و پێی ووت: چۆن کێشە کەم ئەبێرێ یەوه؟ ووتی: مەرەکانمان ئەدا بە خاوەن دەغله‌کە سوود لە شیر و خوری و بەره‌ کەمی وەرگرتایە، وە خاوەن مەرە کەش زەوی یە کەم ئەدایە بیکێلێت تۆی پێوه‌بکات بۆ خاوەن دەغله‌کە هەتا وەک دەغلی کابرای لێ ئەهاتەوه، ئینجا ئەم داویمە بە خاوەنە کەمی و مەرەکانیشمان ئەگێرایەوه بۆ خاوەنی. داود ووتی: تۆ چۆن تێ بریوە تەوه ئەبێ هەر وایت، ئێر بەو شتوێهێ حوکمی دا.

نوهی لسمر قازی پیوسته :

لسمر قازی پیوسته که له پینج شتدا به یه کسانی سهیری همدوولایه نی کیشه که بکات:

۱- کاتی نه چنه لای قازی.

۲- کاتی له بمرده میدا نوهستن.

۳- کاتی پرووتیکردنیان.

۴- کاتی گوی بۆ گرتنیان.

۵- کاتی حوکمیان نمدات.

مههست نوهیه پیوسته لسمری به یه کسانی سهیریان بکات له کردهوهکان دا نهک به دل، جانه گهر دلی به لایه که یکیان دا چوو و حمزی نه کرد به به لگه کانی سمرکویت بسمر نوهی تراندا نوه هیچی نایه ته سمر، چونکه نهمه شتیکه بدهست خۆی نیه، به لام ناییت هیچ لایه کیان فیری به لگه هینانوه بکات، یا شایهت فیری شایهتی دان بکات، چونکه نوهکاره به یه کیک له لایه نهکان زیان نه گه یه نیت، وه ناییت داواکار فیری داوا و سوتندخواردن بکات، وه ناییت داوا لسمرکراو فیری نینکاری و دان پیدانان بکات، وه ناییت شایهتهکان فیری نوه بکات شایهتی بدن یا شایهتی نهدن، وه ناییت یه کیک له دوو ناکۆکهکان بکاته میوانی خۆی، چونکه نوهکاره دلی نوهی تریان نهشکینن. وه ناییت به چیت به دهم میوانداری کردنی هیچیانوه یا بدهم میوانداری همدووکیانوه به چیت ههتا ناکۆکی به که بیان تمواو نهبن.

وه نه گێرنوه که پیغمبهر ﷺ هیچ که سیکه نه نه کرده میوانی خۆی ههتا ناکۆکهکی تری له گه لدا نه بویه (واته ههر دووکیانی به یه کهوه ده عوهت نه کرد).

وه ناییت قازی دیاری له هیچ کس وه ربگرت، نوه کسه نه نیت که عادهتی وابووه پیش نوهی بیتته قازی ههر دیاری بۆ بردیته. چونکه دیاری بردن بۆ قازی لهوانوه نهبن که له پیش قازی بهتی دا دیاری بۆ بردوه نه بیتته بهرتیل. له بوره یهوه که پیغمبهر ﷺ فرموویتهتی: (من استعملنا علی عمل فرزقناه رزقاً فما أخذ بعد ذلك فهو غُلُول). رواه أبو داود^(۱).

واته: نیمه ههر که سیکمان لسمر کاریک دانا و رزقیکمان بۆ دانا لهوه بهولاره ههرچی وه ربگرت دزی به.

(۱) أبو داود (۲۹۴۳).

وه همرهها فرمویهتی: (لعنة الله على الراشي والمرتشي في الحكم). رواه احمد وأبو داود وابن ماجه والترمذي وصححه^(۱).

واته: نه فرینی خوا له بهرتیل خۆر و بهرتیل ده ریتت له حوکمدا.

خه طابی و وتویهتی: نمو سزایه یان کاتی پی نه گات که همره دوکیان وهک یهک بوون له ریتت و مبهست دا. بهرتیل ده بهرتیل نهدات بز نهوی ناههقی دهست بکویتت و بگاته ستمکاری، بهلام نه گهر بهرتیله کهی بدات بز نهوی بگات به حهق یا ستم له خۆی دوور بخاتمه، نمو کسانه ناکونه بهر نمو ههره شهیه.

نه گیترنهوی ئیبنوم مسعود به دیلی نه گیری کاتی له خاکی حبهشه نهیتت، پاشان دوو دینار نهدات بهر له ای نه کمن.

وه نه گیترنهوی له حسمن و شیعی و جایری کوری زهید و عهدانهوه که فرمویهانه: قهینا که که سیک له بهر گیان و مالی بهرتیل بدات نه گهر ترسی ستمی هه بوو که لی بی بکرتت.

وه همرهها نمو که سهی بهرتیله که وه نه گرتت کاتیک موسته حهقی نهوه هره شهیه نهیتت نه گهر نهوی وهری نه گرتت له سر حه قیک بیته که پیوست بیته له سری جی به جی بکات، جا نمو حهقه نه کات ههتا بهرتیلی نه درتتی، یا له بهر کارنکی نارهوا که پیوست بیته له سری نهیکات بهلام وازی لی ناهیتتی ههتا بهرتیلی پی نه درتت.

له (فتح العلام) دا فرمویهتی: تینکرای نمو مالانهی که قازی به کان وهری نه گرن له سر چوار بهشه:

بهرتیل، دیاری، کری، رزق.

یه که میان بهرتیله: نه گهر بز نهوه بیته دادوهر حوکمیککی ناههقی بز بدات، نهمش حرامه له سر وه رگر و بهر. بهلام نه گهر بز نهوه بیته حوکمی به حهق بز بدات به سر دوژمنه کهی دا نهوه حرامه له سر دادوهر نهک بهر. چونکه بزیه نهوه نهدات که مافه کهی دهست بکویتتوه، وهک کری دان بز هیتانهوهی عبیدی ههلاتوو یان کری وه کیل له سر کیشه. وه وتراوه: حرامه چونکه دادوهر نه خاته نار تاوانهوه.

نه ما دیاری که دووه مه: نه گهر لهوکسانه بو پیش نهوی دادوهریش بوویتت هه دیاری بز هیتاوه، نهوه حرام نهیه نه گهر بهر دوام بیته، بهلام نه گهر دیاری بز نه هیتا دواي نهوه نهیتت که

(۱) أحمد (۲/۳۸۸) والترمذي (۱۳۳۶) وابن حبان (۵۰۷۶).

دادوهری (القضاء)

بپوهه دادوهر، نموه نه گمر نهوکسمی دیاری به که نمدات ناکوکی له گمډ کسدا نمبوو، دروسته به لام کپراهمتی هدیبه، نه ما نه گمر ناکوکی همبوو له گمډ کسیتکدا و کینشه که بیان لای نمو دادوهره بوو نموه حرامه لسمر دادوهره دیاری هینمیره که.

نه ما کری که سی هممه: نه گمر حاکم مووچمی همبوو له (بیت المال) به رای همموو زانایان پی پی حرامه، چونکه نمو مووچدیبه بویه نمدرتتی که بری کاره که یمتی نیت له چ پویه کموه کری ورته گرت، به لام نه گمر مووچمی له (بیت المال) نمبو، بوی دروسته کری وره گرت به نمدازهی نهوکراهی که نیکات نه گمر قازی نمبوو. به لام نه گمر زیاد نموهی که شایستهی بیت وره گرت حرامه پی پی. چونکه بویه نمو کری یمی نمدرتتی لمبر نموهی کارنکی نه نجام داوه نک لمبر نموهی قازی به، کمواته وره گرتی زیاتر له کری یه کینکی وه کوزی که قازی نیت له بهر ابری هیچ شیتکدا نریه، به لکو لمبر نموهی به قازی به. له کاتیکدا لمبر نموه شایسته نریه که هیچ وره گرت له مالتی خه لکی به رای همموو زانایان، وه کری کاره کهی که وری نه گرت نمبی وه کو کری کسینکی تر وایت که کارنکی وه های کردبی، کمواته زیاد وره گرت نمو کری یمی حرامه. لمبر نموهی و تراوه دهولمه مند باشتره بیته دادوهر له همزار، لمبر نموهی پن ده چیت همزار به موی همزاری به که یمونه وای لی بیت مالتیک بخوات که دروست نریه بیخوات نه گمر بژتوی نیت له (بیت المال).

نامه دیه کی عومری کوری خه ططاب ده ریاری (قضاء) دادوهری :

عومری کوری خه ططاب ﷺ ده ستورتکی پتموی بۆ دادوهری داناره نمو نامه یدا که نار دویمتی بۆ نمبو موسای نمشعمری وا له خواره وه باسی نه که یین:

بسم الله الرحمن الرحيم

له بندهی خواوه عومری کوری خه ططاب نمیری موسلمانان بۆ عبدالله ی کوری قهیس سلاوت لی بیت. له پاش نموه:

به راستی دادوهری پتوستی به کی دامه زراو و فرمانیتکی په پروهی کراوه، بزانه نه گمر نمو کارهت پی سپیتره قسه کردن به حق به بی جی به جی کردن که لکی نریه. به یه کسانی سیری خه لک بکه، به یه روو له یه کوزی دانیشتنده همتا خاوهن پلمو پایه تمعاع نه کاته مهیل کردنت به لایدا، وه ناده میزادی لاواز هیوا بپراو نیت له داد پروه ریت.

دادوهری (القضاء)

شایدت هینان لیسر داواکاره و سویندخواردن لیسر نو کسهیه ینکاری نهکات، وه رتک کموتن (صلح) دروسته لهنیوان موسلماناندا نو رتک کموتنه نهییت که حلال حرام نهکات یا حرام حلال نهکات.

با نو حوکمی نهمرو داوته رت لئ نهگری پشیمان بیتموه کاتی پیاچوویتموه بروت لئ کردهوه وخوا رینمایی کردی و گهرایتموه بو حوق، چونکه حوق دیرینهیه، وه گهرانموه بو حوق باشتره لهوی لیسر باتل برویت و بهرهوام بیت، همولئ تی گهیشتن بده لهو شتانهدا که دلت پارایه لیسری نوانی که نه له قورنان دا هدیه نه له سوننهتدا.

له پاشاندا لیکچوو و هاوشیوهکان باش بناسه و قیاسیان پی بکه، وه همیشه نوه بهکار بهینه که زورتر نریکه له خواو زورتر له حوق نهچیت.

وه همرکس نیددیعی کرد که مافیکی نادیااری هدیه یا بهلگهیهکی هدیه ماوهیهکی بو دابنی که کارهکی پی کوتایی بیت، جائهگر بهلگهکی ناماده کرد نوه حقی خوی بو وهرگروه، نهگینا کیشهکی لیسر لابه، چونکه نوکاره زیاتر لابهری گومان و نادیااریه، موسلمانانکان راست و عادلن کاتی شایهتی لیسر یهکتر بدن، مهگر کسینک که داری حمددی لئ دراییت یا شایهتی دروی داییت یا له (ولاء) دلسوزی و له نسهب و بنممالندا گومانی لئ بکرت. (واته موسلمانان هممو شایهتیا وهرگراوه مهگر نو چهنم دستهیهی که باس کران).

چونکه خوی گموره خوی سمرپهرشتی ناو دلنهکان نهکات، وه حمددی لابهرووه به شایهتی و سویند. داوات لئ نهکم خوت به دور بگره له کم نارامی و ههچون، وه نازار مهگهینه به ناکوکهکان وله کاتی ناکوکی دا خوت مهگوره، چونکه به حوق ریشتن له شوینی خویدا خوا پاداشتی پی گموره نهکات و زهخیره قیامهتی پی زور نهکات. جا همرکس نیمتی پاک بیت و به خویدا بچیتموه، خوی بهسه لهنیوان خوی وخه لکدا، وه همرکس رهوشتیک بو خه لک دروغات کهخوا نمانیت تییدا نییه خوا نابرووی نهبات.

جا تو چ گومانیک نهبی لهباره پاداشتی غهیری خوا له بهرامبر رزق و ریزیه دهستهجیکمی و خمنهکانی رهجهتی.

تکاکاری دادوهر:

وه بو قازی هدیه تکاکاری بکات بهتکای چاکه، و داوا له ناکوکهکان بکا له گنل یهکدا رتک بکون، یا داوا له کسینکیان بکات واز له هندی مافی خوی بهینی.

له كهعبی كوری مالیکهوه: كه دهه قالیئیان بوو له گهل ئیبنونهمی حمدره ددا لسه قمرز لهنوا مزگهوتدا، دهنگیان لی بمرز کردهوه هتا پیغمبهر ﷺ له مالئوه گوی لی له دهنگیان بوو هاتدهروه بولایان هتا پهردهی ژوره کهی لادا و کهعبی کوری مالیکی بانگ کرد وفرمووی: نهی کهعب! نموش ووتی: لیک نهی نیراوی خوا، پیغمبهر ﷺ به دستی پیوژی نیشارهتی بو کرد که واز له نیوهی قمرزه که بهینه. کهعب ووتی: وا نیوم لسه لابرده نهی نیراوی خوا. پیغمبهر ﷺ به کابرای فرموو: ههئسه نهوی ماره له قمرزه که بیدهروه. بوخاری و موسلیم و نسائی و ئیبنوماجه تهخرییان کرده^(۱).

جی بهجی کردنی حوکم به روالته:

حوکمی دادوهر نه هللال حرام نهکات نه حرام هللال نهکات بهپنی حمدیسه کهی خاتو نومو سه له مهی دایکی موسلمانان که پیغمبهر ﷺ فرموویتهی: (إنما أنا بشر وإنکم تقتصمون إلی. ولعل بعضکم أن یکون ألحن بحجته من بعض فأقضي بنحو ما أسمع. فمن قضیت له من حق أخیه شیئاً فلا یاخذہ فإنما أقطع له قطعة من النار) رواه البخاری و مسلم وأصحاب السنن.

واته: من تنها ناده میزادیکم، وه نیوه گیره و کیشه کانتان نههینن بولای من. وه لهوانهیه هندیکتان زیره کتر بیت بو بهلگه هینانوه له هندیکی ترتان، وه منیش بهپنی نهوی نهیسم حوکم نهدهم، جا همرکس مانی برا موسلمانه کهیم بو پچری با وهری نهگرتت، چونکه من پارچه ناگرتکم بو پچریوه.

وه شافیعی ئیجماعی زانایان نهگرتتوه لسه نهوی که حوکمی حاکم حرام هللال ناکات.

جا نهگهر کهسینک داواکاری مافیک بوو لسه هرکسیکی تر و شایهتی هینا لسه نهوه، وه قازی حوکمه کهی وا دا که بو داواکار بیت نهوه هللاله نو کسه نو مافه وهریگرتت هرکاتیک شایهتهکانی راست بوون، وه نهگهر نو شایهتانهی داواکار هینابونی درز بوو وه نهوی به درز شایهتی بدن، جا قازی بهپنی نو شایهتانه حوکمه کهی ده رکرد نهوه نو حوکمه هیچ له واقع ناگرتت، وه بو داواکار رهواناکات نهوحقه بهرتت، چونکه هر مالی خاره نیستی، وه کس له زانایان جیاوزیان نییه لهوه دا. نهبوحنیفه نهیبت که ووتیهتی: دادوهری کردن له پهیمانکان وهه لوه شاندهوه دا به روالته و نا روالته جی بهجی نهیبت. کهواته بهرای نهبوحنیفه نهگهر شایهتیکی درز لای قازی لسه ته لاق کومتی ژنیک شایهتی دا وقازیش حوکمی ته لاق دانی

(۱) البخاری (۲۷۱۰) و مسلم (۱۵۵۸/۲۰).

دادوهری (القضاء)

ئەوژنە دەرکرد ئەو ژنە تەلقاتی ئەکەوتت لەو پیاو، وە دروستە بۆی شووبکاتەوه بە پیاوێکی تر، وە هەروەها دروستە ئەو کەسە شایەتی یە درۆکە داوێ ماری بکاتەوه بۆ خۆی. وە هەروەها ئەگەر شایەتیکی درۆ شایەتی دا لەسەر ژنیکی بینگانه که ژنی کابرایەکی بینگانهیە، وە ژنیشی نەبوو، وە حاکمیش بەپێی ئەو شایەتی یە حوکمی دا که ژنیەتی، ئەو نافرەتی بۆ حەلال ئەییت بەپێی ئەو حوکمە.

و ئەو ئەو ئەبوحەنیفە بۆی چوو لە جیاوازی دانان لە نێوان کێشەکانی خۆت و مولک و کێشەکانی پەیمان بەستن و هەلۆه‌شاندنەوه راست نەبە، چونکە لەنێوان ئەواندا هیچ جیاوازی نەبە. حوکم دانی قازی بە سەر کەسێکی غایب دا که وەکیلی ئەییت :

دروستە داواکار (مدعی) داوا لەسەر کەسێک تۆمار بکات که نامادە ئەییت و وەکیلی ئەییت، وە دروستە بۆ حاکم حوکم بەدات بەسەر کەسە نا نامادە کەدا کاتی داواکە سابت بوو، بەپێی ئەم بەلگانه.

۱- خۆی گەوره فرمویەتی: ﴿فَأَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ﴾ (ص/۲۶).

واتە: لەنێوان خەلکدا بە دادپەرۆری حوکم بکە.

جا ئەو بە شایەتی سابت بوو حەقە کەواتە ئەبێ حوکمی پێ بدرت.

۲- هیند باسی ئەبوسوفیانی بۆ پێغەمبەر ﷺ کرد که پیاوێکی دەست نوقارە هیچیان ناداتی نایا دروستە بۆی بەبێ پرس لە ماله‌کە هەلبگریت؟ پێغەمبەر ﷺ پێی فرموو: (خنی مایکفیک و ولدک بالمعروف)^(۱).

واتە: بەشی خۆت و مندالە کانت بە پێی عورف و عادهت هەلبگرە.

ئەمەش حوکم دانی نا نامادە یە (غائب).

۳- وە مالیک لە (الموطأ) دا ئەگێرتتەوه که عومەر فرمویەتی: هەرکس قەرزێ هەبە بەیانی بیئت ماله‌کە ئەفرۆشین و دابەشی ئەکەین بە سەر خاوەن قەرزەکانی دا.

و ئەو کەسە ئەو حوکمی بە سەرا دا بوو خۆی نامادە نەبوو.

۴- لەبەر ئەوەی حوکم نەدان بەسەریا لەناوچوونی مافی خەلکی تێدا یە، چونکە ئەو کەسە غایبە ناتەوان ناییت لە دانەوی ئەو لەسەریەتی، وە مالیک و شافعی و ئەحمەدیش بۆ ئەوە چوون و

(۱) البخاری (۵۳۶۴) و مسلم (۷/۱۷۱۴).

فرمویانه: نو کسی غایبه مافه کی له دست ناچیت. چونکه هرکاتیک ناماده بوو وبلگه کانی راوه ستاوبوون و بیستران به پنی نو بلگانه کارنه کریت نه گهرچی بیته هوی هلهوه شانده نوی حوکمه کش، چونکه حوکم دان بسمر نو غایبه له حوکمی نهوه دایه که بسترایتتهوه به مرجهوه.

وه شوریح و عومری کوری عبدالعزیز و نینونومی له یلا و نموجنیفه فرمویانه: قازی ناییت حوکمی غایب بدات، مه گمر که سیک ناماده بیت له جیاتی نو وه که کیل یا وه سی چونکه لهوانده نوان بلگه به کیان پی بیت که داواکردنی داواکاره که پوچهل بکاتموه، وه لبمر نهوه پیغمبر ﷺ له حدیسه کی پیشودا به عهلی فرموو: (یا علی، إذا جلس إليك الخصمان فلا تقض بينهما حتی تسمع من الآخر كما سمعت من الأول، فإنك إذا فعلت ذلك تبين لك القضاء). رواه أحمد وأبو داود والترمذي^(۱).

واته: نهی عهلی، کاتی همدوو کهسه ناکوکه که لبمر دهستا دانیشتن حوکمیان مه که همتا گوی لهوی تریان نه گریت، وه چون گریت گرتوه له یه کم، جا نه گمر نهوت کرد دادوهریت بووون نهیتهوه.

خهطایی ووتویهتی: خاوهن راکان حوکم نهدهن به سمر غایب دا لهم شوتهاندها:

لهوانه حوکم دان بسمر مردوو و مندالدا

وه وتویانه: دهرباره ی پیاریک که که لویه لیک نه سپیریت به که سیک له پاشاندا دیار نامینی، جا نه گمر ژنه کی داوای نه فقهی کردو شته سپیراوه کی هینا بو لای حاکم، حوکم نهدرت بو ژنه که نو سپارده می بدهنی.

وه وتویانه: نه گمر نو کسی مافی (شوفعه) هه لگرتنهوی هدی نهیدیعی کرد له هاوبه شه کی که غایب بوو، نو مولکی فرژشتوه وپاره کی وهرگرتوه نهوه حاکم حوکمی بوو نهدا به (شوفعه) هه لگرتنهوه. نه مانه همموی حوکمدانه له سمر غایب.

دادوهری کردن له نیوان زعمی به کاند:

نه گمر چند زعمی به که هاتن بولای قازی موسولمانان بو نهوه بیته دادوهری نیوانیان دروسته بو نو قازی به بیته دادوهریان، وه نهی به پنی نهوه خوا ناردویهتی به خوارهوو حوکمی موسولمانانی پی نه کریت حوکمیان بکات.

(۱) أحمد (۱/۱۱)، أبو داود (۳۵۸۲)، ترمذی (۱۳۳).

دادوهری (القضاء)

خوای گموره فرمویهتی: ﴿فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (المائدة: ۴۲).

واته: نهگر هاتنه لات و داوای حوکمیان لی کردی یا ببهره دادوهریان یا رویان لی وهرگیره، وه نهگر رویان لی وهربگیری هیچ زیانت پی ناگهینن، وه نهگر بوته دادوهریان بهراستی و دادپهروهری کیشمی نیوانیان کوتایی پی بهینه، لهبر نموی خوا دادپهروهرانی خویش نمویت.

نایا بۆ خاوهن همق هدیه له مالتی قمرزکویر بیات بی نموی بچیته لای قازی :

شافیعی بهکان ووتویانه:

هدرکس مافیکی لای کسیتک بوو بهلام شایمتی نمبوو، نمویش دانی پیدا نهئنا، بۆی هدیه لهجویری شتهکمی خوئی له مالتی کابرا بیات نهگر توانی، وه ناییت لهو جوهری خوئی زیاتر بیات، نهگر توانای هدمبوو همر لهو جوهره بهریت.

وتویانه: بهلام نهگر له جویری مالهکمی خوئی دهست نهئهکموت دروسته بۆی بیبات.

وه نهگر توانرا مافهکه به دهست بیات به قازی-وهک نموی نمو کسمی مافهکمی لهسره دانی پیدا نهئیت، بهلام قمرزکویره، یا دانی پیدا ناییت، بهلام شایمتی به سهرهویه-یا لهو کسانیه که نومیدی دان پی دانانی لی نهکریت نهگر بپرته بهردم قازی وسوتند بدریت، نایا نهمه نهئیت خوئی مافهکمی وهربگریتموه یا بپرته لای قازی؟ خیلافی تیدایه، نموی پارسهنگ بدرتتموه نمویه که دروسته مافهکمی به دهستی خوئی وهربگریتموه، وه کیشهکمی هیندی ژنی نموسفیان شایتمه بۆ نموه.

لهبر نموی بهرزکردنموی حوکم بۆلای قازی دهردهسری وپاره وکات له دهست چونوی تیدایه.

وتویانه: له پاشاندا کاتی دروست بیات مافهکمی وهربگریتموهو نتوانی بیگاتی همتا دهرگا نهشکینی یا دیواری مالهکمی کون نهکات دروسته بۆی نموانمش بکات ودهستهبریش نریه لهو زیانانمی نهیدات، وه کسیتک نتوانی ووشتی سرشیت (صائل) له خوئی دورخاتموه همتا زبانی لی نهدات نهگر زبانیسی لی دا دهستهبر نریه.

وه نموی بۆی چونو پینچموانمی نمو فرموودهی پیغهمبر ﷺ نریه که فرمویهتی: (أمانة إلى من أتمك ولا تحن من خانك)^(۱).

(۱) أبوداود (۳۵۳۴).

واته: نمو سپاردهی لات دانراوه بیده‌روه به خاوه‌نی وه ناپاکی مه‌که له‌گه‌ل نمو‌کسه‌دا که ناپاکیت بهرامبهر نه‌کات.

(خطابی) ووتیه‌تی: له‌بهر نمو‌ی ناپاک نمو کسه‌یه که ده‌ست به‌سهر شتی‌کدا نه‌گریت که مالی خۆی نیه به‌لام به ستم و دوژمنکاری نه‌ییات.

به‌لام نمو کسه‌ی ری‌ی پی دراوه مالی خۆی وه‌ری‌گریتموه له مالی دوژمنه‌کی و نمو ستمه‌ی لی‌ی کراوه به ده‌ستی به‌یئیتیموه نمو کسه ناپاک نیه، به‌لکو مانای (ناپاکی مه‌که بهرامبهر نمو کسه‌ی ناپاکیت بهرامبهر نه‌کات) نمو‌یه که ناپاکی بهرامبهر ناپاکی نمو کسه مه‌که. وه نمه ناپاکی نه‌کردوه بهرامبهری له‌بهر نمو‌ی مالی خۆی نه‌هیئیتیموه، وه نمو‌ی یه‌کم مالی کسه‌ی تری داگیر کردوه.

ده‌رکومتی حوکمیکی تازه بۆ قازی:

نه‌گهر قازی حوکمیکی دا له کیشه‌یه‌کدا به نیجته‌یادی خۆی له پاشاندا حوکمیکی تری بۆ ده‌رکومت که پینچوانه‌ی حوکمی‌یه‌کم بوو ناییت حوکمه‌کی یه‌کم هه‌له‌وشیئیتیموه، وه هه‌روه‌ها نه‌گهر حوکمی قازی‌یه‌کی تری بۆلا به‌رز کرایه‌وه نمویش رای له‌سهر نه‌بوو نمو ناییت هه‌لی بو‌ه‌شیئیتیموه وه بنه‌مای نمه‌ش نمو‌یه که عبدالرزاق گه‌ی‌راوه‌تی‌یه‌وه له دادوهری عومهری کورپی خطابدا عَلَيْهِ السَّلَام ده‌باره‌ی ژنیک که نه‌مریت و می‌رده‌کی و دایکی و دوو برای باوکی و دایکی و دوو برای دایکی به‌جی دیتی، عومهر عَلَيْهِ السَّلَام برا دایک و باوکی‌یه‌کان و برا دایکی‌یه‌کان هاوبه‌ش نه‌کات له سی‌یه‌کی میراته‌که، پیاویک پی‌ی نه‌لیت: تو سالی رابوردو برا دایکی و باوکی و برا دایکیت هاوبه‌ش نه‌ته‌کرد، عومهر عَلَيْهِ السَّلَام فرموی: نمو له‌سهر دادوهری نمو کاته بوو نمه‌شیان له‌سهر هی نیستایه.

نیبنوقه‌ییم فرمویه‌تی: نه‌میری باوه‌رداران له ههر دوو نیجته‌یاده‌که‌یدا به‌وه حوکمی کردوه که به‌لایه‌وه حلق بووه.

چهند نمونه‌یه‌ک له دادوهری له سه‌ره‌تای نیسلا‌مه‌وه:

نه‌بونوعه‌یم له (الحلیة) دا ته‌خریجی کردوه که عدلی کورپی نه‌بوطالیب عَلَيْهِ السَّلَام درعیکی خۆی دۆزی‌یه‌وه لای کابرایه‌کی یه‌هودی که هه‌لی گرتبوو ناسیه‌وه، عدلی عَلَيْهِ السَّلَام وتی: نمو درعی منه له ووشته ره‌نگ خاکی‌یه‌کم کومتوته خواره‌وه، جوله‌که‌کش وتی: درعی خۆم و مالی خۆمه، له‌پاشاندا جوله‌که‌که وتی: نیوانمان قازی‌یه‌کی موسولمانان بی‌ت، هاتنه لای شوره‌ی قازی، کاتی شوره‌ی عدلی عَلَيْهِ السَّلَام بینی له شوینه‌کی لاچو، و عدلی عَلَيْهِ السَّلَام له شوینه‌کی دانیش، له‌پاشاندا عدلی

دادوهری (القضاء)

ﷺ ووتی: نه گهر بهرامبیره کم موسولمان بوايه نه بوايه به يه کسانى سهيرت بکردينايه، به لام خوم له پينغه مېهرم ﷺ بيستوه نهى فرموى: له کورې دانيشتندا يه کسانيان مه کمن له گمڼ موسولمان، نينجا به سر هاته کمى گټرايوه.

شورهيح ووتی: چى نه فرموى نهى گمورهى موسولمانان، فرموى: درعه کم له ووشره رهنګ خاکى به کم کموته خواره وه نهو جوله کديه هه لى گرتوه، شورهيح ووتی: نهى جوو تو نه لى چى؟ ووتی: درعى خومو به ده ستمويه.

شورهيح ووتی: نهى گمورهى موسولمانان سوتند به خوا راست نه کيت نموه درعى تويه، به لام نهى دوو شاهيد به ينى.

نوريش قنبر وحسنى کورې بانگ کرد شايتى ريان دا که درعى عدلى به.

شورهيح ووتی: نيمه شايتى قنبرى ژير دستت قبول نه کين، به لام شايتى کوره کمت بو تو دروست نى به.

عدلى ﷺ فرموى: دايکت جهرگ سوتاو بى بو ت؛ نهى نمت بيستوه له عومبرى کورې خطاب ﷺ نهى فرموى: پينغه مېهرم ﷺ نهى فرموى: (الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة).
واته: حسدن و حوسدين گمورهى لاره کانى به هشتن.
ووتی: به لى بيستومه.

عدلى ﷺ فرموى: نايا شايتى گمورهى لاره کانى به هشت به دروست دانانیت؟ له پاشاندا به جوله که کمى ووت: درعه که بهر بو خوت.

جوله که کمى ووتی: نيمى موسولمانان له گه لئا هات بو لای قازى موسولمانان ونوريش دای به من، وه رازى بوو، سوتند به خوا نهى گمورهى موسولمانان راست نه کيت درعى خوته له ووشره کمت کموته خواره وه هه لم گرتوه (أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله)
عدلى خواى لى رازى بيت ديرعه کمى پين به خشى و نوصدى پى به خشى. و له گمڼ عدلى دا ﷺ دا جهنگى له صفين دا هتا کورزا^(۱).

(۱) حلیة الأولیاء: (۴/۱۳۹).

داواکاری به کان و به لگه کان (الدعاوی والبینات)

پیتناسه کمی: (دعاوی) کزی (دعوی) به که له لؤغمتا بهمانای داواکاری به،

وه له شعرع دا داواکردنی مافیته که به دست کسیتی تروه بیت یا له نهمستی دا.

وه داواکار: نمو کسه به داوا مافه که نه کات. و نه گهر بی دهنگی کرد لهو داوا به وازی لی نهمیتریت.

وه داوا لی کراو: نمو کسه به داوا مافه کمی لی نه کیرت. وه نه گهر بی دهنگی کرد وازی لی ناهمیتریت.

داوا له چ کسیتکوه دروسته:

داوا دروست نیه له کسیتی نازادی ژیری پی گه یشتوه وه نهمیت، چونکه بهنده وشیت و گهوج و مندال و سمر لی تیک چوو داوایان لی وهرناگیری، وه وه کچون نم مرجانه پیوسته له داواکاردا ههمیت همر نهمنش پیوستن بؤ نمو کسه نینکاری داوا که نه کات.

داوا دروست نیه بی به لگه:

وه داوا ناچسپیت به به لگه به که ههمیت که ههمی پی روون بیتوه و ناشکرایت.

له نهموعه بباسوه رهزای خویان لی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (لو يعطي الناس بدعواهم لادعى ناس دماء رجال وأموالهم ولكن اليمين على المدعى عليه) رواه أحمد ومسلم^(۱).

واته: نه گهر خه لک به داوا کردن شتیان بدرایه کومه له خه لکیت داوا یگان ومالی همدیکیان نه کرد، به نام سویتند خواردن له سمر داوا له سمر کراوه.

داواکاره که نهمی به لگه به نهمیت:

وه داواکار نمو کسه به که نهمی به لگه به نهمیت له سمر راستیتی و دروستی داوا کمی له بهر نهمی بنهما له داوا لی کراودا نهمیه که بهری به لهو تاوانه، وه له سمر داواکاری پیوسته پیچوانمی نهمی بهچسپیتت. به به ههمی و گهرانی به نهمی نهمی صحیح گهیراوانه نهمی که پیغمبر ﷺ فرمویته: (البينة على المدعي واليمين على من أنكر)^(۲).

(۱) أحمد (۳۵۱/۸) ومسلم (۱/۱۷۱۱).

(۲) البيهقي في الكبرى (۱۲۳/۸).

واته: به‌لگه هینانوه لفسر داواکاره و سوتندخواردن لفسر داوا لی‌کراوه که دانی پيدا نانیت.

مدرجه که به‌لگه ثبیب قمتعی بیت:

وه مدرجه له به‌لگه‌دا که نمیت قمتعی و براوه بیت چونکه به‌لگه گوماناوی که‌لکی تهاوی نریه
﴿وان الظن لا یغنی من الحق شیئاً﴾. (نجم: ۲۸)

واته: به‌راستی گومان هیچ که‌لکی نریه و هرگیز جی‌ی حق ناگرتتوه.

وه له نیبنوععباسوه رضی الله عنه که پیغمبر صلی الله علیه و آله به‌پیاوژکی فرموو: خور نعینی؟ ووتی: به‌لی.
فرموی: لفسر شیوهی نو بینینه شایستی بده یا داوا بکه ^(۱). خه‌للال نم حدیسه‌ی گیتراوه‌توه
له جامیعه‌که‌یدا، هدره‌ها نیبنوعمدی. وه نیبنوعمدی. وه حدیسه‌کش لاوازه چونکه له
نیسناده‌کی دا محمدی کوری سلیمان هدیسه که نسانی به لاوازی داناوه، وه به‌یهقی ووتیستی: له
رویه‌که‌وه نه‌هاتوه که پشتی پی بیسترتت.

رنگاگانی سابت کردنی داوا:

رنگاگانی سابت کردنی داوا نمانن:

۱- دان پیدانان (الإقرار).

۲- شایستی دان.

۳- سوتند خواردن.

۴- پروانامی ره‌سمی سابت.

وه هدره‌که لم رنگایانه چمند حوکی هدیسه واله خواره‌وه باسیان نه‌که‌ین:

۱- دان پیدانان (إقرار)

نیقرار له لوزغتتا سابت کردنه، وه له شرعدا نیعتیراف و دان نانه بهو شتدا که داواکی بز

تؤمارکراوه، نمدش به‌هیتزترین به‌لگه‌ی چسپاندنی داوا لفسر کراوه.

ووتیانه: دان پی دانان گهره‌ی هموو به‌لگه‌کانه، وه به شایستی دان لفسر خور ناوئمبرتت.

(۱) الحاکم (۹۸/۴-۹۹) وبلوغ المرام (۱۴۳۳).

دانانی له یاسای ئیسلامدا:

زانایان ههموو ئیجماعیان هدیە لاسەر ئهوی دان پیدانان بهیپی قورئان وسوننەت دانراوه، خوی گهروه ئهفرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ﴾ (النساء/۱۳۵).

واته: ئهی باوهرداران راستی و عدالەت بهرپهوهبهرن و شایهتی بو خوا بدهن نهگەر به زیانی خۆتانیش بیت.

وه پینغمبەر ﷺ فرمووی: ئهی ئونهیس برۆ بو لای ژنی ئهو کابرایه نهگەر دانی پیدانا بهردبارانی بکه.

وه ههروهها فرموویتهی: (صل من قطعك، وأحسن إلي من أساء إليك وقل الحق ولو على نفسك) الجامع الصغير (۵۰۰۴).

واته: ههركس خزمایهتی له گه‌لدا پچواندی تو بیگه‌ینهههروه، وه چاکه له گه‌ل ئهو کسه‌دا بکه که خراپه‌ت له گه‌لدا نه‌کات، وه حق بلی نه‌گەر به زیانی خۆشت بووه^(۱).

وه له نه‌بوذههوه ﷺ که فرموویتهی: خۆشموسته‌که‌م پینغمبهری خوا ﷺ وه‌سیتی بو‌کردم که سه‌یری ئهو کسه‌نه بکه‌م که له خوار خۆمه‌وه‌ن، وه سه‌یری ئهو کسه‌نه نه‌که‌م که لاسه‌رو خۆمه‌وه‌ن، وه هه‌ژارانم خۆش بویت و لی‌یان نزیک بمه‌وه، وه په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی به‌جی بیتم، نه‌گەر کسه‌کانیشم لیم جیابینه‌وه‌وه خراپه‌م له‌گه‌ل بکه‌ن، وه راست بلی‌م با تالی‌ش بیت، وه له‌به‌ر خوا له سه‌رزه‌نس و لۆمه‌ی لۆمه‌که‌ران نه‌ترسم، وه داوای هه‌یچ نه‌که‌م له‌ کس، وه زۆر (لا حول ولا قوه‌ إلا بالله) بلی‌م چونکه له‌ گه‌غینه‌کانی به‌هه‌شته. وه پینغمبهر ﷺ کوتایی نه‌هینا به‌م زیکه‌ره له‌ خۆین و حه‌ده‌ده‌کان و ماله‌کاندا^(۲).

مه‌رجی دروستی ئیقرار:

وه بو دروستی دان پیدانان ئهم مه‌رجانه‌ی خواره‌وه پینوسته:

ژیری و پی گه‌یشتوی و رازی بوون و مامه‌له‌ دروست بون مه‌رجه له ئیقرار کردندا، و ئه‌بی دان پیدانه‌ره‌که به‌ گالته‌ی نه‌بیت، وه ناییت دانی ناییت به‌ شتی‌کدا که به‌ عدقل و عاده‌ت نه‌گو‌نجیت.

(۱) ابن النجار (کما فی صحیح الجامع ۳۷۶۹) والسلسله الصحیحة (۱۹۱۱).

(۲) أحمد (۱۷۳/۵) وجمع الزوائد (۹۳/۳).

کواته دان پیدانانی شیت دروست نیره، وه همروه‌ها مندالّ و زور لی کراو و نموانی محجورن (لهبر گوجی یان همر هزیه کی دیکه کرین و فرۆشتن و همموو تسمروفینکی مالتی یان لی قده‌غه نه‌کری) وه همروه‌ها گالته‌باز، وه به شتیک نمیت که عدقلّ و عادهت قبولی ناکات، چونکه درۆ لم شیتواندا دیاره، وه دروست نیره حوکم دان به شتی درۆ.

په‌شیمان بوونوه له دان پیدانان:

همرکاتیک دان پیدانان دروست بوو نسه‌پینرت به سردان پیدانه‌کدا و دروست نیره په‌شیمان بوونوهی نه‌گمر نمو دان پیدانان په‌یوه‌ندی به مافیک له مافه‌کانی خدلیک همبوو. به‌لام نه‌گمر پی لیتانه‌که په‌یوه‌ندی به مافیک که مافه‌کانی خواوه همبوو، وه‌ک حددی زینا و تاره‌ق خواردن نموه دروسته په‌شیمان بوونوه لی‌ی به‌پی‌ی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ: (إدراوا الحدود بالشبهات)^(۱).

واته: تۆله شرعی‌یه‌کان له‌کۆل بجن و لای بمرن نه‌گمر گومانیکیان تیدا بوو.

وه به‌پی‌ی حدیسه‌کی ماعیز که له‌بابی حدوددا باس کراوه. وه ظاهیری‌یه‌کان پیچوانی نمون و په‌شیمان بوونوه له تیقرارکردندا به دروست دانانین که ده‌ریاره‌ی مافیک له مافه‌کانی خوایی بیت یا ناده‌می.

تیقرار کردن هوجبه‌کی (قاصر) تی‌نمپره :

وه تیقرار کردن به‌لگه‌یه‌کی تی‌نمپره له دان پیدانان که تی‌نمپرت، جا نه‌گمر تیقراری لسه‌ر کسینکی تریش کرد نموه نو نیعترافی لسه‌ر نمو کسه دروست نیره به پیچوانی شایتموه که به‌لگه‌یه‌کی تیپره بز کسانی تر.

نه‌گمر داواکارتیک داوای نموهی کرد که قمرزی لسه‌ر کۆمه‌لینکه وه‌مندیکیان پی یان لی ناو وه‌مندیکی تریان نینکاریان لی کرد، نموه نو پی لی نانه همر نموانه نه‌گرتتموه که دانیان پیداناره. به‌لام نه‌گمر داواکی چسپاند به شایه‌تی نموه همموویان نه‌گرتتموه.

تیقرار کردن بمش بمش ناییت:

تیقرار کردن یدک قسه‌یه، وه‌مندیکی وه‌رناگیری وه‌مندیکی وازی لی به‌پینرت.

تیقرار کردن به قمرز:

(۱) تلخیص الحیر (۶۳/۴) وضعیف الجامع (۲۵۸) والإرواء (۲۳۱۶) والسلسلة الضعیفة (۲۱۹۶).

نه گمر کسینک نیعتیرافی کرد بۆ یه کینک له میرات گره کانی که قهرزکی لایه، نهوه نه گمر له نه خوشی مردندا بیټ دروست نیه ههتا هممو میرات گره کانی بهراستی دانماین لمبر نهوهی لهوانیه مهبستی لهو قسهیه بی بهش کردنی میرات گره کانی بیټ چونکه نه خوشه، بهلام نه گمر نیقراره که له حالتی ساغی دا بیټ نهوه دروسته و نیحتمالی مهبستی بی بهش کردنی میرات گره کانی لهم کاتدا تمنا نیحتماله و جوړیکه له گومان بردن و رینگری له بهلنگی نیقرار ناکات.

وه لای شافیعی بهکان نیقراری ناده میزادی ساغ دروسته به ممرجیک نی بیټ به مانیع و کو سپ بۆ بوونی ممرجی تهن دروستی.

بهلام له نه خوشی مردندا، نه گمر بۆ بینگانه یه ک نیقراری کرد بیټ نهوه نیقراره ی راسته و دروسته، نیتر نهوشتهی دانی پیداناوه قهرز بیټ یا کهل و پهل و شتی تر.

وه ووتراوه: له سی یه ک حساب نه کرت.

وه نه گمر نیقراره که بۆ میرات گر بوو نهوهی لایان به هیتره نهوهیه نهوه نیقرار کردنه دروسته، چونکه نهوه کسه گهیشتۆته حالیک که درزنیش له حالدا نی بیټه راستگۆ، وه تاوانبار تی ریدا تۆبه نه کات، وه نهوهی ناشکرا بیټ لهم شیوانه دا نهوهیه که نهوه کسه نیقراریک ناکات که راست نی بیټ و مهبستی بی بهشکردن بیټ، وه لهم باره یهوه قسه یه کی تریان ههیه نهوش نادروستی نهوه نیقراره یه، چونکه لهوانیه مهبستی بی بهش کردنی هه ندیک له میرات گره کانی بیټ.

وه هه لای شافیعی بهکان نه گمر کسینک له کاتی ساغی دا نیعتیراف بکات که قهرزی کسینکی لایه پاشان له نه خوشی به که یدا دان بهودا بیټ که قهرزی کسینکی تری لایه، نهوه بۆیان بهش نه کرت و نا بیټ نهوه یه کم جار پیش بخرت.

نه حممد فرمویه تی: دروست نیه به هیچ جوړیک نه خوش نیقرار بۆ میرات گره کانی بکات، وه بهلنگشی نهوهیه که کس دلتیا نیه لهوهی دوا ی نهوهی وه سیتی لی قدهغه کرا بیکات به نیقرار. له گمّل نهوه شدا نهوزاعی و کۆمه لیک له زانایان به دروستیان داناوه نیقراری نه خوش به شتیک له ماله کی بۆ میرات گره کانی، چونکه تۆمهت ده رباره ی نهوه کسه ی له گیانه لادا یه دووره، وه خو لگی حوکه کان له سر روالته، کهواته نا بیټ واز له نیقراره کی بهیترت لمبر گومانیک، نیتر کاریشی نه درتته دهستی خوا.

شایمتی (الشهادة)

پیناسدهکی:

(شهادة) له ووشی (مشاهدة) وهرگراوه که به مانای به چاوبینینه، چونکه شایمت نهوه رانهگهینیت که به چاوبینیت، نمیش به زاروهی شایمتی ندهم رانهگهینرت، وه نهلین: له راگهیانندنموه وهرگراوه له فرموده‌ی خوادا: ﴿شَهَدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ (آل عمران/۱۸).
واته: خوی گموره رای گهیاندوه که هیچ پرستارونکی بهمق نی‌یه شایستی پرستق بیت جگه له خوی.

وه شایمت هدلگری بینینه که یوو راگهینمیری یمتی چونکه نمو شتیکی بینیه که کسانای تر نه‌یان دیوه.

شایمتی به بی زانیاری نایت:

رهوا نی‌یه بؤکس شایمتی بدات همتا زانیاری نهیت لمو باره‌یموه، وه زانیاریش دیته دست به بینین یا به گوی لی بوون یا به بلاوبونموه ده‌ساردهم لمو شتانددا که بهزوری زانیان به‌بی بلاوبونموه گران بیت، وه بلاوبونموهش نابانگه. وه شایمتی دروسته به نابانگ لای شافیعی‌یه‌کان له نسهب و مندال بوون و مردن و نازادکردن و (ولاء) دلسوزی و (ولایة) سرپرستی و وه‌قف و عمزل و نیکاح و نموی په‌یوه‌ندی به نیکاحوه هدی، وه‌همروه‌ها له تعدیل و جرح و وه‌سیت و روشد و گموجی و خاوه‌نیتیدا.

وه نمبوحنیفه فرموده‌ی: شایمتی به‌نابانگ له پینج شتدا دروسته: نموانیش نیکاح و چوونه‌لا و نسهب و مردن و فرمان ره‌وایی دادوهری.

وه نه‌حمد و هندی له شافیعی‌یه‌کان فرمودانه: له حموت شتدا دروسته: له نیکاح و نسهب و مردن و نازادکردن و دلسوزی و وه‌قف و خاوه‌نیمتی ره‌ها.

هوکه‌کی:

شایمتی دان فرزی عینه له‌سمر نمو کسانمی هدلیان گرتوه هر کاتی بانگ کران بؤ نمو مدهسته، که ترسی له‌ناوچوونی مافی تیدا بیت، به‌لکو نه‌یته واجب نه‌گمر ترسی له‌ناوچوونی مافی تیدا بیت، نه‌گمرچی بؤ شایمتی دانیش بانگ نه‌کری به‌بی فرموده‌ی خوی گموره: ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾ (البقرة: ۲۸۳).

واته: شایمتی مشارنموه

وه همروه‌ها فرموده‌تی: ﴿وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثَمُ قَلْبُهُ﴾ (البقرة: ۲۸۳).

واته: همركس بيشار تيموه نمو كسه دلّ و دهرونی تاوانباره.

وه همروه‌ها نه فرمودت: ﴿وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ (الطلاق: ۲).

واته: شایمتی لهسر راستی بدن له ری بی خوادا.

وه له فرموده‌ی صه‌یحدا هاتووه: (أنصر أخاك ظالماً أو مظلوماً)^(۱).

واته: یارمعتی براکت بده ستمکار بیت یا ستم لیّ کراو.

وه شایمتی دان یارمعتی به بوی.

وه له زهدی کوری خالیده‌وه که پیغمبر ﷺ فرموده‌تی: (ألا أخبركم بخير الشهداء؟... الذي يأتي بشهادته قبل أن يسألها)^(۲).

واته: نایا بیتان رانه‌گه‌ی‌نم باشترین شایمت کی‌یه؟... نوکسه‌یه ببیّ نه‌وی داوای لیّ بکرتت شایمتی بدات.

وه شایمتی دان کاتیّ واجبه که نمو کسه توانای به جیّ هینانی هیتت بیّ نه‌وی زیان به خوی و عمرز و مالّ و کسوکاری بگات، به‌پنی فرموده‌ی خوی گموره: ﴿وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾ (البقرة/۲۸۲).

واته: وه دروست نی‌یه بۆ خاوه‌ن حمق و نمو کسه‌ی حقه‌کی لهسره زیان بگه‌یمنن به شایمت و نوسر.

وه همركاتیک شایمت زوربوو ترسی له‌ناوچوونی ماف نه‌ما، نوکاته شایمتی په‌سنده نه‌گمر ببیّ هوّ لیّ دو اکوت گونا‌هبار ناییت، وه نه‌گمر کسیتک دانرا به شایمت حرامه کریّ لهسر وه‌ریگرتت مه‌گمر به پیاده‌رزیشتن نازاری بدات نمو کاته کریّ نمو شتی بۆ نه‌دریت که سواری نه‌یتت، به‌لام نه‌گمر شایمتی دانه‌کی واجب نه‌بوو دروسته کریّ لهسر وه‌ریگرتت.

مهرجه‌کانی وه‌رگرتنی شایمتی :

به مهرج گیره‌وه بۆ وه‌رگرتن وقبولّ کردنی شایمتی نه‌مانه‌ی خواره‌وه:

(۱) البخاري (۶۹۵۲) والترمذي (۲۲۵۵).

(۲) أحمد (۱۱۵/۴) ومسلم (۱۷۱۹) وأبو داود (۳۵۹۶) وابن ماجه (۲۳۶۴).

۱- نیسلامتی: شاید بی باوهر لیسر موسلمان دروست نریه له وهسیتدا نعییت کاتی سفهر لای نیمام نبوحنیفه که به دروستی داناره لهم شیوهیدا، همرهها شوریه و نیبهایمی نهخعی، وه قسمی نومزاعیشه بهینی فرموده‌ی خوی گوره: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذُو عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ رُبِنْتُمْ لَآ نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ، فَإِنْ عَشِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَأَخْرَجْنَا مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتَيْهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ (المائدة/۱۰۷، ۱۰۶).

واته: نمی کسانئ که پرواتان هیناوه کاتی مرگی یه کئی له نیره ده‌گا، لیسر ده‌می وهسیت دا نعین دووکسی دادگهر له خوتان بگرن به شاید، جا نه‌گهر له سفهرا بوون وه مهرگ بینی گرتن و موسلمانان دس نه‌کوت، دووکسی تر له غهیری خوتان بکنه شاید، وه نه‌گهر له کاتی شایدی داند لیبان کوتنه گومانوه، دووای نوژ رایان بگرن تا به خوا سویند بخون که نیمه حازر نین هق به هیچ شتیک بفروشین، وه لایمی کس ناگرن با خزم و کسی خوشمان بیت، وه شایدی بز خوا که له‌لامانه ناپوشین، چونکه نه‌گهر نوه بکین له گناه باران ده‌یین. وه نه‌گهر خزم و کسی مردو زانیان که نوه دوو شایدته تاوانبارن به خیانت کردن له شایدی‌یه‌کدها، یا له وهسیده‌کدها، با دوو کسی تر له خزم و کسی مردوه‌که لمباتی نوه دوانه شایدی بدن، جا سویندیش بخون که شایدی دانی نیمه دروست تره له شایدی دانی نوان، وه نیمه له هق لامان نداوه، ده‌نا به‌راستی له ستمکاران ده‌یین.

وه همره‌ها حنه‌فی‌یه‌کان شایدی بی باوهر له نیوان خزیاندا به دروست دانه‌نین، لمبر نوهی پیغمبر ﷺ دوو جوله‌کمی به‌ردباران کرد که جوله‌کمیك شایدی لیسردان که زنیان کردوه. وه شیعیبی گپراویدی‌یه‌وه: که پیارنکی موسولمان کوته حالتی سره‌مهرگ لهم (دقواق)‌دها وه کسی موسولمانی ده‌ست نه‌کوت شایدی وهسیده‌کمی بیت، دوو کابرای نه‌لهی کیتابی کرده شاید، نوانیش هاتن بز کوفه بز لای نموموسای نشعمری وه پی یان راگه‌یاند وه وهسیده‌کمی و چی به‌جی هیشتوه هینایان.

نموموسای نشعمری وتی: نهم جزوه لمو کاتوه لیسرده‌می پیغمبردا ﷺ بووه رووی نداوه، نهمه نعییت، پاشان دوای نوژی عسر سویندی دان که نه ناپاکیان کردوهوه نه درز وه نه شتیان

شاردۆتموهو نه گۆزپویانه، وه ئهمه وهسیت و میراتی ئه پیاوهیه، جا کاتی سۆیندیان خوارد لوی وه رگرتن.

خهطابی ووتویهتی: ئهمه به لگهی ئهوی تێدایه که شایهتی نههلی ژمه وه رته گیری لسه وهسیتی موسولمان بهتایبهتی له سهفردا.

وه ئه محمد فهرمویهتی: شایهتی یان وه رنا گیری له شێواندا نهیته لسه پتویستی.

وه شافیهی و مالیک فهرمویانه: دروست نیه شایهتی دانی کافر لسه موسولمان نه له وهسیتی کاتی سهفردا نه له بیجگه لهوه دا، وه ئه نایهته لای ئهوان سهراوه توه (مهنسوخه).

شایهتی کافری زعمی بۆ زعمی :

به نام شایهتی زعمی بۆ زعمی جیاوازی زانایانی لسه ره.

شافیهی و مالیک فهرمویانه: شایهتی زعمی نه لسه موسولمان نه لسه کافر وه رنا گرتن.

ئه محمد فهرمویهتی: شایهتی نههلی کیتاب دروست نیه لسه ره کتر.

وه حهغه فی به کان ووتویانه: شایهتی یان لسه ره کدره دروسته چونکه کوفر هه موو به ک نه توهن.

وه شیعبی و ئیبنو ئه بی لهیلا و ئیسهحاق فهرمویانه: شایهتی جوله که لسه جوله که دروسته، وه دروست نیه لسه نصرانی و مهجوسی چونکه نه توهی جیاوازی، وه دروست نیه شایهتی نه توه به ک لسه نه توه به کی تر کاتی ئایینیان جیاوازی بیت.

۲- (عدالة) دادپهروهی: سیف تهتیکی زیاده له ئیسلامهتی، وه عدالت تهبی له شایهته گاندا هه بیته به شیهو به ک چاکه گانیان زان بن به سه خراپه گانیاندا، وه پانه هاتین لسه درۆ کردن، به پیتهی فهرمودهی خوی بهرز: ﴿وَأَشْهَدُوا ذُرَىٰ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ (الطلاق: ۲).

واته: دوو کسه لهوانهی دادپهروه رن له خۆتان بهکنه شایهت لسه گێترانهوه که یان یا جیا بو نهویان، وه ئیهه - نهی شایهته کان - ته نهها لسه خوا شایهتی بهن.

وه ههروه ها فهرمویهتی: ﴿مَنْ تَرْضَىٰ مِنَ الشَّهَادَةِ﴾ (البقرة: ۲۸۲).

واته: ئهوانهی رازین لێ یان بۆ شایهتی.

وه ههروه ها فهرمودهی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ (الحجرات: ۶).

واته: نهی ئه کسه نهی باره پتان ههتاره ته گهر فاسقیته ههواتیکی بۆ ههتانه باش لێ به کۆلتهوه بۆ ئهوهی راستی و ناراستی ئه ههواته ده رکوهیت.

وه فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که نبی داود نه گیتیموه:

(لا تجوز شهادة خائن ولا خائنة ولا زان ولا زانية)^(۱).

واته: شایمتی ژن ویساری ناپاک وزیناکمر دروست نی‌یه.

کمواته شایمتی فاسق و نموکسمی به دروژن یا به ره‌وشت خرابی ناوی ده‌رکردبی وهرناگیریت، نممه هدلبژیراوه له‌مانای عدالمتدا.

به‌لام زانایانی ناین ووتویانه: شایمتی بستمراوه به چاکی له ناینداو ناسران به پیسوه‌تی و جوامیری‌یموه.

وه ناین چاکی به به‌جی هینانی فرپزه‌کان وسونمته‌کان و دوورکومتیموه له شتی حرام و ناشیرین و نه‌کردنی گوناھی گوره و به‌رده‌وام نه‌بوون له‌سمر گوناھی بچکوله تمواو نمیتت.

وه پیسوه‌تی: نمویه ناده‌میزاد نمو کاره بکات که پی‌ی جوان بیت، وه واز له‌مهموو نمو شتانه بیتتت که ناشیرینی نکات له قسه وکرده‌وه.

وه نایا شایمتی فاسق وهرته‌گیری که تۆبه بکات ؟

زانایانی نایینی رینک کموتون له‌سمر نموهی شایمتی فاسق وهرته‌گیری نه‌گمر تۆبه‌ی کرد.

نیمام نمبوحنیفه نمیتت که فرموده‌تی: نه‌گمر فاسق بوونه‌کمی به هژی (قذف) تۆممتی زینا هدلبستمویه نموه شایمتی‌یه‌کمی وهرناگیری به‌پی‌ی فرموده‌ی خوی گموره: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (النور/۴).

واته: وه نموکسمی تاوانی داوین پیسی نه‌گرنه داوین پاکه‌کان وچوار شایمت ناهینن له‌سمر قسه‌کانیان، همدتا قامچی‌یان لی بدن وه همرگیز شایمتی‌یان لی وهرمه‌گرن، وه نموانه ده‌رچون له فرمانی خوا.

۴-۳- پی‌گه‌یشتری و ژیری (البلوغ والعقل). وه له‌بهر نموهی دادپه‌روهری و راستی مهرجینه‌که بۆ وهرگرتنی شایمتی پی‌گه‌یشتری و ژیریش مهرجن له عدالمتدا.

کمواته شایمتی مندالی بچوک وهرناگیریت -با شایمتی له‌سمر مندالتیکی وه‌ک خویشی بدات- وه هدره‌ها شایمتی شیت و گموج وهرناگیریت چونکه شایمتی نمانه یه‌قین ناگه‌یمنن نمو یه‌قینه‌ی که

(۱) أحمد (۱۸۱/۲) وأبوداود (۳۶۰۰) والبيهقي في الكبرى (۲۰۰/۱۰).

حوکم به پیوی بدیئت، وه نیمامی مالیک ریوی داوه به وهرگرتنی شایمتی مندالآن له (جراح) بریندارکردندا به مهرجیک قسه کانیان جیاوازی نمیتت و جیاوازیان نه کردبی، همدوه عبدالله ی کوری زویتر به دوستی داناوه.

وه همدوه ها صحابه و فوکه های مدینه کاریان به شایمتی مندالآن کردوه له بریندارکردنی به کتریدا، وه نم رایه له پیشتره. له بمر نموی پیوان ناماده ی یاری کردنیان نابن، وه نه گهر شایمتی نموان و شایمتی ژنان به تنها وهر نه گریت مافه کان له ناو نه چن و په کیان نه کموت و پشتگوی نه خرین له گهل نموشدا که به زوری راسته کمن، به تاییمتی نه گهر به کومدل نه ماتن پیتش نموی له یهک جیا بونموه و گهر ایستنه مالموه، و له سر یهک قسه رنک بکمون، وه کاتی شایمتی دانه که له یهک جیا بگریتموه، وه قسه کانیشیان له گهل یهک رنک بکومت، لهم کاتدا گومانی بدی هاتوو له شایمتی یان زور به هیتره له گومانی بدی هاتوو له شایمتی دوو پیار، وه نممه له وانیه که ناتوانریت رت بگریتموه و نینکاری لی بگریت، وه ناییت گومانمان همیتت له شریعتی تموار و رنکو پینک بو بهرژه ونندی بنده کانی خوا له ژیان و رژی دوییدا، که نم مافه وون بکات و پشت گوی بی بکات له گهل ده رکومتی به لگی به هیتر، وه وهری بگریت به به لگیه که له خوار نموه بیت.

۵- قسه کردن: وه نمیتت شایمت توانای قسه کردنی همیتت جا نه گهر لال بوو نهی توانی قسه بکات شایمتی به کمی وهر ناگریت، همدچند به نیشاره تیش قسه بکات و له نیشاره ته کشی بگیت مگهر به دست نووسی خوی شایمتی به که بنوسیت، وه نممه لای نمبوحنیفه و نه محمد و رای صحیح له مزه بی شایمتی به.

۶- له بمر کردنی و داین کردنی چونکه: شایمتی کمسیت وهر ناگریت که ناسرایتت بهوی بیی خراب بیت و زور هده بکات و لی تیگ بچیت له بمر نموی پروا به قسه کانی ناکریت، وه گیل و هاوشیوه کانی نه خرته پال نمانه.

۷- نمبی تومته بار نمیتت: وه شایمتی کمسیت وهر ناگریت که تاوانبار کرایتت بهوی خوشبوستی یان دوژمنایمتی بهوه. وه عومهری کوری خه طباب و شوره یح و عومهری کوری عبدالعزیز و عیتره و نمبوهور و نیبنوموثریر و شایمتی له قولینکدا پیچوانمی نمون و فرمویانه: شایمتی کوپ بو باوکی و باوک بو کوپ وهر نه گریت به مومرجمی همره که یان راستگژو شایمتی لی وهر گرایتت، شوکانی و نیبنوروشد گپراویانه تموه.

وه شایمتی دوژمن لیسر دوژمنه کھی وهرناگرتت نه گمر هاتور دوژمنایمتی به که یان دوژمنایمتی دنیایی بیت لمبر بوونی توژمت، به لام نه گمر دوژمنایمتی به که نایینی بیت نهوه توژمت پیوست ناکات لمبر نهوهی نایین قده غمی شایمتی درونه کات. نیر توژمت لم حالتهدا ناییت.

وه همروه ها شایمتی نسل وهرناگرتت وک کور شایمتی بز باوک بدات، وه همروه ها شایمتی فرع وک باوک شایمتی بز کوره کھی بدات، به لام دروسته شایمتی لیسریان، وه همروه ک نهوهی: دایک شایمتی بز کوره کھی بدات وکور شایمتی بز دایک بدات، وه نهوه خزمست کارهی خاوهن مال نهده قهی بکیشی، شایمتی لم شیوانهدا وهرناگرتت لمبر بوونی توژمت.

وه به پینی نهوهی دایکی موسلمانان عایشه گتیراویمتی به وه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (لا تقبل شهادة خائن، ولا خائنة، ولا ذي غمر علي أخيه المسلم، ولا شهادة الولد لوالده ولا شهادة الوالد لولده)^(۱).

واته: شایمتی دانی پیار و ژنی ناپاک و نهوکسهی کینهو غره زی هدیبه لیسر برا موسلمانه کھی دروست نی به، وه همروه ها شایمتی دانی کور بز باوک و باوک بز کور دروست نی به.

وه عمیری کوری شوعهیب له بارکی به وه له باپیری به وه گتیراویمتی به وه که پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) فرمویمتی: (لا تجوز شهادة خائن ولا خائنة ولا ذي غمر علي أخيه، ولا تجوز شهادة القانع لأهل البيت. والقانع الذي ينفق عليه أهل البيت).

واته: شایمتی پیار و ژنی ناپاک دروست نی به، وه شایمتی نهوهی کینهی له دلدایه بهرامبر برا موسلمانه کھی، وه شایمتی خزمستکار بز خاوهن مال و نهوهی خاوهن مال نهده قهیان نه کیشی. نه حمد و نه بوداود گتیراویانته وه. وه له (التلخیص) ی نیبنو حجهردا و توویمتی: سنده کھی (قوی) به هیزه^(۲).

وه پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (لا تقبل شهادة خصم على خصمه)^(۳).

واته: شایمتی دوژمن لیسر دوژمنه کھی دروست نی به.

شایمی نهوخبه روی به جی باور داناوه. حافظ فرمویمتی: نیسنادی صحیح نی به، به لام چند رنگای هدیبه که به کتری به هیز نه کنن، شوکانی گتیراویمتی به وه.

(۱) الترمذی (۲۲۹۸) والدارقطنی (۲۴۴/۴) والبیهقی (۲۰۲/۱۰).

(۲) أحمد (۱۸۱/۲) وأبوداود (۳۶۰۰) والبیهقی (۲۰۰/۱۰).

(۳) نیل الأوطار (۵/۵۷۹).

وه شایمتی میرد بۆ ژنه کەمی وه ژن بۆ میرده کەمی نه چیتته نار ئەم بەشموه، چونکه ژن و میرده ایهتی جێی گومانی تۆمەته، لەبەر ئەوهی بەزۆری لایهنگیری تێدايه.

وه له هەندێ روایهتی حدیسه کەدا هاتوه: (لا تقبل شهادة المرأة لزوجها، ولا شهادة الزوج لامراته).

واته: شایمتی ژن بۆ میرده کەمی و میرد بۆ ژنه کەمی وه رناگیریت.

وه مالیک و ئەحمەد و ئەبو حەنیفە لەسەر ئەوه رۆشتون.

وه شافعی و ئەبو ثور و حەسەن بەدروستیان داناوه.

بەلام شایمتی خزم و کەس و کار جگه لهوانی سەر وه دروسته وه شایمتی برا بۆ براکەمی.

وه ئەوهی هاتوه له هەندیک له فەرمووده کەندا بۆ نادروستی شایمتی خزم بۆ خزمه کەمی، (ترمذی) فەرموویهتی: لهو روهوه جگه له حدیسی زوهری هیچ نازانریت وه لای ئێمه نێسناده کەمی صحیح نیه.

وه ههروهها شایمتی هاوهل بۆ هاوهله کەمی دروسته.

وه مالیک فەرموویهتی: شایمتی برای دابراو بۆ براکەمی دروست نیه، ههروهها شایمتی هاوڕێی زۆر خۆشهویست.

شایمتی کەسێک حالی نەزانریت :

له روالهتدا شایمتی کەسێک حالی نەزانراییت دروست نیه، کابرایهک لای عومەر رەزای خوای لی بیت شایمتی دا، عومەر پێی فەرموو: من تو ناسم، وه ئەو نەناسینهی من زیانت لی نادات، بچۆ کەسێک بهینه بتناسیت.

پیاویک لهناو کۆمهله کەدا ووتی: من ئەیناسم.

عمر رضی اللہ عنہ فەرمووی: به چ شتیکی ئەمی ناسیت؟

ووتی: به راستگۆیی و پیاوچاکی.

عمر رضی اللہ عنہ فەرمووی: ئەو پیاوه دراوسی نزیکتە شهوورۆژ ناگات له هەلسو کەوتی بیت؟

ووتی: نا، عومەر رضی اللہ عنہ فەرمووی: به دینارو درههه مامهلهت له گهلهدا کردوه که ئەو دووانه ئەبەه بهلگەمی وەرعی ناده میزاد؟ ووتی: ئەو.

عومەر رضی اللہ عنہ فەرمووی: له سهفهردا بویته هاوڕێی که بهلگەمی رهوشت جوانی به؟ ووتی: ئەو.

عمر رضی اللہ عنہ فرمودی: دہ تو نایناسیت.

لہپاشاندا بہ کابرای فرمودو: برؤ کسینک بہینہ بتناسیت.

تیبنو کہ شیر و توریہ تی: بہ غموی بہ ٹیسنادیکی حسدن گتراویہ تی یہوہ.

شایدی کۆچہری و دہشتہ کی:

نہ حمد و کۆمہ لیتک لہ ہاوہ لانی وہ نہ بو عویید لہ ریوایہ تیک دا لہ مالیکوہ بؤ ثموہ چون کہ شایدی کۆچہری لہ سمر دیتہات نشین دروست نیہ، بہ پیہی حدیسہ کی ٹبوہورہ پرہ کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودیہ تی: (لا تجوز شہادۃ بدوی علی صاحب قریۃ) رواہ أبوداؤد و ابن ماجہ و رجال إسناده احتج بہم مسلم فی صحیحہ^(۱).

واتہ: شایدی کۆچہری دروست نیہ لہ سمر دیتہات نشین.

وہ کوچہریش نموانن کہ لہ بیاباندا جینگرن و لہ شوئینیکوہ کۆچ نہ کمن بؤ شوئینیکی تر.

وہ دیتہات نشین نموانن کہ لہ شارۆچکو دیتہاتہ کاندا دانمیشن.

وہ شایدیہ کی بڑیہ قمدہ غدیہ لہ بمر نغانی و دلرہ قیان وہ کم بینینی ثمو شتانہی لہ شارہ کاندا روو نعدن لہ بمر ثموہ شایدیہ کہ یان جینگای باوہر نیہ.

وہ ثموہی راست بیت شایدی دروستہ نہ گمر راست گۆو خدک لئی رازی بیت، وہ لہ کۆمہ لہی پیوانی ٹیمو ہاوتایینمان بیت، وہ عومومیہ کانی قورٹان بہ لگن لہ سمر وەرگرتنی شایدی نادمیزادی عادل و دادپرورہ وہ ثمو عومومانہ بہ یہ کسانی سہیری کۆچہری و شاری نہ کات. وہ کۆچہریش وہک ثموہ وایہ کہ لہ شاریکی تر بیت.

وہ شافیعی و جمماوہری زانایان بؤ ثموہ چون.

بہ لام فرمودہ کی پیتشو نغان نہ گرتتہوہ، وہ ہموو کۆچہری بہک ناگرتتہوہ بہ بہ لگنی ثموہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم شایدی کۆچہری وەرگرت لہ چسپاندنی بینینی مانگ دا.

(۱) أبوداؤد (۳۶۰۲) و ابن ماجہ (۲۳۶۷).

شایمتی نابینا (کویر):

شایمتی کویر و نابینا لای مالیک و نه‌حمد دروسته له‌واندا که رنگاکمی بیستن بیت نه‌گمر ده‌نگه‌کی ناسی‌یموه.

کمواته شایمتی نابینا له نیکاح و تہ‌لاق و کرین و فروشتن و به‌کری دان و نسهب و وه‌قف و خاوه‌نیتی ره‌هاو نیقرار وئمو جزره شتانه دروسته، وه یه‌کسانه ئمو کسه ئموکاته کویر بووینت که گوئی لی بووه یان دووای ئموه کویر بووینت.

نیبنوقاسم ووتویمتی: به مالیکم ووت: پیاریک له پشت دیواره‌وه گوئی له دراوسینگی بیت -بی ئموه‌ی به‌چاو بیبینی- ژنه‌کی تہ‌لاق بدات تایا بیت شایمتی لسه‌ر بدات همر به ناسینی ده‌نگه‌کی؟

مالیک فرموی: شایمتی‌یه‌کی دروسته).

وه شافیعی‌یه‌کان ووتویانه: شایمتی نابینا وه‌رناگیریت له پینج شوین دا نمیت: نسهب و مردن و خاوه‌نیتی و تهرجومه، وه لسه‌ر شتی چه‌سپاو و ئموه‌ی پیش کویربوون هه‌لی گرتبیت. وه نه‌بوحنیفه فرمویمتی: شایمتی نابینا له بناغموه وه‌رناگیری.

ژماره‌ی شایمت:

شایمتی دان یا له مافه‌کانی سامانی ومالی دا نمیت یا له بده‌نی دا یا له حده‌ده‌کان و تۆله‌کاندا، وه بو همریه‌کیک له‌م شیوانه ژماره‌ی شایمتی هه‌یه که نمیت هه‌بیت هه‌تا داواکه به‌چه‌سپیت: وا له خواره‌وه هه‌موویان روون نه‌که‌ینموه.

شایمتی چوارکس:

ئسلی شایمتی له حده‌دی زینادا چوار پیاره به‌پیی فرمووده‌ی خوی به‌رز: ﴿وَاللَّائِي يَأْتِيَنَّ
الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾ (النساء: ۱۵).

واته: ئمو نافرته‌تانه‌ی داوین پیسی نه‌کمن له نافرته‌کانتان با چوار پیاره له‌ئیموه شایمتی‌یان لسه‌ر بدات

وه هه‌روه‌ها نه‌فرموویت: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءِ﴾ (النور: ۴).

واته: وه ئموانه‌ی تاوانی داوین پیسی نه‌ده‌نه پال نافرته‌تانی داوین پاک، له پاشاندا چوار شایمت ناهینن.

و همدروها فرمویمتی: ﴿لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ﴾ (النور: ۱۳).

واته: بۆ چوار شایمتیان ندهد هیتنا لسهری.

شایمتی سئ کس:

حنبله لی به کان ووتوبانه: نمو کسهی به ده ولعممند ناسرابیت نه گمر نیددیما بکات که همزار کموتوه بۆ نهوی زه کاتی بدرتتی لی وهرناگیری همتا سئ پیوا شایمتی لسهرداواکی نهدات.

وه به لگمش بۆ نم قسهیبهی حدیسه کئی قوبه یصی کوری موخاریقه:

له قوبه یصی کوری موخاریقی هیلالی یهوه رهزای خوی لی بن هاتوه که فرمویمتی: قمرزداری باری شانی گران کردم و هاتمه خزممت پیغمبر ﷺ داوام لی کرد یارمیتیم بدات نموش ﷺ فرموی: لیتره بیتمروه همتا زه کاتمان بۆ دیت فرمان ندهم بهشت بدهن. لهپاشاندا فرموی: نهی قوبه یصه سوال کردن بۆ یه کئی لهم سئ کسه نمیت دروست نریه، کسیتک قمرزدرتکی زور بیت بۆی هیده داوا بکات همتا قمرزه کئی له کوزل نه کموت و نمبی لهپاش نهوه ازبهیتتی، وه پیوا توشی کاره ساتیک بیت وه ماله کئی رامالیت رهوایه بۆی داوا بکات همتا باری ژبانی راست نهیتموه، وه پیوارتک توشی همزاری بیت همتا سئ کسهی عادل له قومه کئی بلین: فلانه کس توشی دهست کورتی بووه سوال کردن رهوایه بۆی همتا باری ژبانی پی راست نه کاتموه، جگه لهمانه همرکس داوا بکات نهی قوبه یصه مالیکئی حرامه، داواکره که به حرامی نه یخوات، موسلیم و نه بوداود و نسائی گیتراویانتموه^(۱).

شایمتی دوو پیوا بیدی نافرته:

شایمتی دوو پیوا وه نه گیری بی شایمتی نافرته له گه لیان له هممو مافه کاندا وه له حده ده کاندا جگه له زینا که مهرجه چوار پیوا شایمتی تیتا بدات.

وه شایمتی نافرته له حده ده شرعی به کاندا دروست نریه لای بهشی زوری زانایانی نایینی، پیچمانی زاهیری به کان. خوی گموره دهربارهی ته لاق و (رجعه) گیتراوه نه فرموتت: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: ۲).

واته: دوو کس لهوانی دادپهرورن له خوتان بکن به شایمت.

(۱) أحمد (۶۰/۵) ومسلم (۱۰۴۴) وأبوداود (۱۶۴۰) والنسائی (۸۹/۵).

وه بخاری و موسلیم نه گیترنهوه که پیغمبر ﷺ به أشعث ی کوری قهیسی فرمور: (شاهدک او یینه) (۱).

واته: دوو پیاری شاید ناماده نه کهیت یا نهو سوتند بدهین.

شایمتی دوو پیارو یا پیاروک ودوو ژن:

خوای گوره فرموریمتی: «وَأَسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى» (البقرة: ۲۸۲).

واته: شایمتی دوو پیاری موسولمانی پیگهیشتوری ژیر بکمن له نههلی عدالمت، جا نه گور دوو پیارو نبوو پیاروک و دوو ژن لهوانی رازین لیران بو شایمتی، بو نهوی نه گور یه کی له ژنه کان شتیکی له بیر چوبزه نهوی تران بیری خاتموه.

نممش له کیتشهکانی سامان و مالدایه وهک کرین و فروشتن و قمرز و به کری دان و رههن وثیقرار و داگیرکردندا، وه حمدده فییه کان ووتوبانه:

شایمتی نافرته له گمژن پیارو دروسته له سامانه کان و نیکاح و رجعه و تهلاق و همموو شتیکی جگه له حمدده کان و تۆله کان.

وه ئیبنوقهیمیم نم رایهی پیش خستوره و فرموریمتی:

نه گور یاسادانهری ئیسلام شایمتی دانی ژنانی به دروست داناییت له بروانامهکانی قمرزدا که پیارو نویسییتی له گمژن نهوه دا که نم جوړه شتانه به زوری لای کوری پیاروان نموسریت، کهواته ئه بی لهو شتانه دا که نافرته به زوری ناماده یان نه بیته وهک وهسیت و رجعه له پیشتر بی بو دروستی شایمتی ژنان تیریدا.

وه لای شافعی و مالیک و زور له زانایان، شایمتی ژنان دروسته له سامان و مال و پاشکوکانی به تایبمتی، وه له حوکمهکانی بده نییدا وهرناگیریت، وهک حمدده شرعییه کان و تۆله کان و نیکاح و تهلاق و رجعه.

وه جیاوازیان هدیله له وهرگرتنی شایمتی نافرته له مافه لاشه بییه کاندایه که تمنها په یوه ندی یان به مالموه هدیله، وهک وه کالمت و وهسیت که هر په یوه ندی یان به مالموه هدیله ووتراوه: شایمتیکی پیارو دوو ژن وهرنه گیری له مانده و ووتراوه: دوو پیارو نه بیته وهرناگیریت.

(۱) البخاری (۲۶۶۶) و مسلم (۲۲۱/۱۳۸).

دادوهری (القضاء)

وه (قرطبي) هژی وهرگرتنی شایمتی ژنانی له مالددا جگه له شتهکانی تر روون کردۆتوهو فرمویمتی:

چونکه مال و سامان خوا زۆری هژی قایم کردن بۆ داناره لمبهر زۆری نمو لایمنانهی لیوهی بدهست نههیتیریت و زۆری بهلا له مالدداو چند جار بوونهوی.

جا خوا قایم کردنهکی جارێک به نوسین وه جارێک به شایمتی و جارێک به پههن و جارێک به زمانهت پینک هیتاوه، وه ژنانیشی خستۆته ناو ههموو نهمانهوه لهگهڵ پیاواندا.

شایمتی تنها پیاویک:

شایمتی تنها پیاویکی راست گۆ وهرنهگیریت له خوا پهرستی بهکاندا وهک بانگ و نوێژو پۆژوو.

نېسنوعومر رهزای خویان لی بیت فرمویمتی: به پیتغهمبهرم ﷺ راگهیاندا من مانگم بینوه، خۆی بهرپۆژوو بوو فرمانی دا به خهلكیش بهرپۆژوو بن^(۱). واته: رۆژوی مانگی پهههزان.

وه ههنهفی بهکان شایمتی تنها پیاویکیان به دروست داناره له ههندی حالتی تایبتمی دا، وهک شایمتی دانی لمسهر مندال بوون وشایمتی دانی مامۆستا به تمنها له کیشهکانی مندالتان دا، وهشایمتی پسپۆر له ههلسهنگاندنی شته لهناو چوهکان.

وه شایمتی تنها پیاویک بۆ تمزکی بهی شایمت و بهریندارکردنیان وهرنهگیریت، وهله راگهیانندی لابردنی وهکیل وناشکراکردنی عهیبی فرۆشراوهکان وهرنهگیریت، وه زانایان جیاوازیان ههیه له ژبان نامه نویسکی تنهای راست گۆدا.

مالیک وه نمبوحنیفه ونبویوسف بۆنوه چون: ژبان نامهکی وهرنهگیریت وپیشهواکانی تر و موحهممدی کوری حسهن وتویانه: ژبان ناممش وهک شایمتی به یهک ژبان نامه نویسی تیتا وهرناگیریت.

وهله زانایاندا ههیه که شایمتی پیاویکی راستگۆ وهرنهگرن.

وهک نېسنوقهیبیم که فرمویمتی: نهوهی راست بیت همچی شتیک حهقی روون کردهوه نهوه شایتمه، وه خوی گهوره و پیتغهمبهرهکی به هیچ شتیهیهک حهقتیک پهک ناخهن که روون کرایتموه به رتگایهک له رتگاگان، بهلکو حوکمی خوا وحوکمی پیتغهمبهرهکی ﷺ که هیچ حوکمیک نیه

(۱) أبوداود (۲۳۴۲) والدارمی (۴۲/۲) وابن حبان (۳۴۴۷) والبیهقی (۲۱۲/۴) والدارقطنی (۱۵۶/۲).

لهدوای حوکمی نمو دوانه نمویه که هر کاتیک حق دهرکوت و پروون کرایهوه به هر رنگایهک بیت پیوسته جی بهجی بکرت و یارمتهی بدرت، وه حرامه پدک خستی وپوچدل کردنموی.

وه فرمویهتی: دروسته بو حاکم به شایهتی پیاریک حوکم بدات نهگمر راستگویی نمو کسهی بو دهرکوت له حدهده شرعی بهکاندا نهیت، وه خوی گموره پیوستی نهگمروه لمرر حاکمهکان که حوکم ندهن به شایهتی دوو پیار نهیت، بهلکو فرمانی داوه به خاوهن حق حقهکمی خوی پیارترت به دوو شاهد یا به شایهتیکی پیار و شایهتی دوو ژن، وه نموش نایته بهلکه لمرر نموی که حاکم حوکم نمدات بهلموه کهمتر، بهلکو پیغمبر ﷺ به شایهتیکی و به سوتند وه به تمنها شایهتیکیش حوکمی داوه، کمواته نمو رنگایانهی که حاکم حوکمیان تیا نهدا فراوانتره لمو رنگایانهی که خوی گموره خاوهن مافهکانی رتنمایی کردوه بو نموی مافهکیانی پی پیارترن:

پیغمبر ﷺ شایهتی عمدهبینکی دهشتهکی به دروست دانا لهینینی مانگی بهک شوهدا.

وه شایهتی بهک شایهتی به دروست داناوه له سهلهبی جهنگی دا، وه شایهتی تمنها ژنیکی وهرگرتوه نهگمر جی پروابویت لمو کارانهدا که نافرته نهیت کس به سریرانا ناگادار نیبه.

وه شایهتی خوزهیمی وهک شایهتی دوو پیار داناوه و فرمویهتی: (مَنْ شَهِدَ لَهُ خَزِيمَةٌ فَحَسِبْهُ) ^(۱).

واته: هرکس خوزهیمه شایهتی بو بدات نموه بهسیهتی.

وه نممش تایهت نیبه به خوزهیموه بیتجگه لموکسانمی که لمو چاکتر بوون یا وهک نمو بوون له صهحابه چونکه نهگمر نموبهکر و عومر وعوپان و عدلی و نوبی کوری کهعب شایهتی بهن نموه حوکم دان به شایهتی بهتمنیایی نهمان له پیشتره.

نموداد فرمویهتی: نهمه باییکه دهریارهی نموی نهگمر حاکم به راستگویی شایهتی تمنهای زانی بوی دروسته حوکمی پی بکات.

شایهتی لمرر شیر پیدان:

نینوععبیاس وهنهحمد بو نموه چون که شایهتی ژنه شیر دهرهکه به تمنها وهرتهگرت، بهپیوی نموی بوخاری تخریمی کردوه که عوقبهی کوری حاریس نومو بهحیای کچی نمبی نیهابی مارهکرد پاشان ژنیک هات روتی: من شیرم داوه به همدووکتان. پرسیری کرد له پیغمبر ﷺ نریش فرمووی: چون نموه وتراوه؟ نیر عوقبه لی جیا بووهو شوی کردهوه به کسیتی تر ^(۲).

(۱) أحمد (۲۱۶/۵)، أبوداود (۳۶۰۷)، نسائی (۳۰۱/۷)، حاکم (۲۱۵/۵).

(۲) أحمد (۳۸۴/۴) والبخاری (۵۱۰۴) وأبوداود (۳۶۰۳) والترمذی (۱۱۵۱) والنسائی (۳۳۳۲).

دادوهری (القضاء)

وه حننه فی به کان ووتویانه: شیرخواردنیش وه کیشه کانی تره نمبی شایمتی دوو پیار یا شایمتی پیارنک و دوو ژنی لسمر بیت، وه تمنها شایمتی ژنه شیردهره که بمس نیریه، چونکه نمو کاره کهی خزی جینگیر نه کات.

مالیک فرمویمتی: نمبی دوو ژن شایمتی لسمر بدات، وه شافیعی فرمویمتی: شایمتی ژنه شیردهره که و له گمل سی ژنی تر وه رنه گیریت به ممرجینک روبه پرو نمیتتوه به داواکردنی کری. وه دهریاری حمیدیه کهی عوقبه وولامیان داوه توه که نمو حمیدیه لسمر پسنندی و خویاراستن له گومان وشوبهه دانم نریت.

شایمتی دان لسمر دهنگ هاتن و قیژه له مندالی تازه بوو:

نیبنوعمبباس شایمتی مامانی به تمنها به دروست داناه لدهنگ هاتن له مندالی تازه بووه، وه له شیعسی و نه خعی نه گیرنوه، وه له علی و شوره یحیشموه نه گیرنوه که حوکمیان بموه کردوه. وه مالیک بز توه چوه که نمیت دوو ژن له ودا بیته شایمت وه شیر پی دان.

وه شافیعیش له وه رگرتنی شایمتی نافرته له دهنگ هاتن له مندالی تازه بوو بز توه پویشتوه به نام ممرجی توهی داناه که نمیت چوار نافرته شایمتی لسمر بدات.

وه نمبوحنیفه فرمویمتی: دهنگ هاتن له مندالی تازه بووه نه چمسیپیت به شایمتی دوو پیار یا پیارنک و دوو ژن چونکه نممه میراتی پی سابت نمیت. به نام دهریاری توهی که نوژی لسمر بکرت و بشورت شایمتی یهک نافرته وه رنه گیریت.

وه لای حننه لی به کان: نمو شتانهی به زوری پیار ناگای لی یان نیریه شایمتی ژنیکی راستگزی تیدا وه رنه گیریت. وه له حوزیه فموه گیرراوه توه که پیغمبر ﷺ شایمتی مامانی به تمنها به دروست داناه. زانایانی نایینی له کتیبه کانیاندا باسیان کردوه.

وه نمو شتانهی که پیار به زوری بی تاگایه لی یان وه عدیسی ژنان له ژنر جلوه برگوه، یا کچیتی و ژنیتی و بی توژی و مندال بوون و دهنگ هاتن له مندالی تازه بووه و شیرخواردن و نمو عیبانهی له شوینی شمرمگی نافرته دان که پیار کمتر ناماده یان نمبی زانایان ووتویانه: پیاریش وه نافرته له ماندها بگره له پیشتریشه لمبر تموارتی پیار.

سوئند (اليمين)

سوئند کاتی پەك كەوتن بۆ شایەت:

نەگەر داواکار پەکی كەوت و نەیتوانی شایەت بەینیت لەسەر ئەو مافە لەسەر كەسیتی تر هەیدەتی، وە داوا لەسەر كراو دانێ نەنا بەو دا كە ئەو مافە لەسەرە لە سوئند دانێ داوا لەسەر كراو بەولاو هەچی تری بۆ نابێ، نەمەش تاییبەتە بە مال وشتی بازرگانێ بەو، وەدروست نەبە لە سزاكان و حەدەدە شەرعی بەكاندا.

بەپێی ئەو فەرموودەیی كە بەهەقی و گەبەرائی بە نەسنادێکی صحیح گێڕاویانەتەو: (البینة علی المدعی واليمين علی من أنکر)^(۱).

واتە: شایەت نامادە كردن لەسەر داواكارە و سوئند خواردن لەسەر ئەوكەسە بە كە نەینكاری ئەكات. وە بەپێی ئەو بوخاری و موسلیم لە (أشعث)ی كۆری قەیسەو گێڕاویانەتەو كە فەرمووەتی: من و پیاویك ناكۆکی كەوتە نێوانمان لەسەر بیریك پاشان كێشە كەمان گەیانە لای پێغمبەر ﷺ نەویش فەرمووی: (شاهدك أو يمينه).

واتە: دوو شایەت بێنە یا ئەو سوئند نەدەین. ئەلئى منیش و تەم: ئەو كە برا بە سوئند ئەخوات و گوێ ناداتێ. فەرمووی: (من حلف علی یمین یقتطع بها مال امرئ مسلم لقی الله وهو علیه غضبان).

واتە: هەركەس سوئندێك بخوات بۆ ئەوێ مالتی كەسێكی تر بپچڕیت كاتێ ئەكات بە خوا، خوا لێی تۆرە بە.

وە موسلیم لە حەدیسی وائیلی كۆری حوجرەو تەخریجی كردووە كە پێغمبەر ﷺ بە كیندی فەرمو: ئایا شایەتت هەبە؟ ووتی: نە. فەرمووی: دە بۆت هەبە سوئندی بەهیت. ووتی: ئەی نێرراوی خوا، ئەو پیاویكی تاوان كارە گوێی ناداتێ سوئند ئەخوات و لە هەچ خۆی ناپارێزێت پێغمبەر ﷺ فەرمووی: لەو زیاتر هەچی تەرت بۆ نەبە.

وە سوئند خواردنیش یا بە خوا یا بە ناویك لەناوێ كانی خوا نەبیت ناییت. وە لە فەرموودەدا هاتووە: (من كان حالفاً فليحلف بالله أو ليصمت)^(۲).

واتە: هەركەس سوئند بخوات بە خوا سوئند بخوات یا بێ دەنگ بێت.

(۱) الدارقطني (۳۱۸/۴) والبيهقي (۱۲۳/۸) وابن عبد البر في التمهيد (۲۰۴/۲۳).

(۲) مسلم (۲۲۳/۱۳۹) والترمذي (۱۳۴۰).

وه له ئیبنوععباسوه رضی اللہ عنہ کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم کاتی پیاوکی سوئند ئەدا پی پی فرموو: (إحلف بالله الذي لا إله إلا هو ما له عندك شيء). رواه أبو داود والنسائي^(١).

واته: سوئند بجز بو خوایدی که هیچ پرستاریکی به حق نریه که شایستی پرستن بیت جگه لمو هیچی نمو کابرایم لا نریه.

تایا شایست وەرتهگیریت دوا سوئند دان:

همرکاتی داوا لمرکراو سوئندی خوارد داوا داواکار رەت ئەکرتموه بیمی جیاوازی.

جا ئەگەر داواکار دوا سوئند دانی داوا لمرکراو وازی نهیتنا و دووباره داواکی دەست پی کرده و شایستی هیتنا نایا نمو شایستی بمی لی وەرتهگیریت؟ زانایان لم کیشمیدا لمرکراو قسمن:

١- لمزانایان هدیە ووتیستی: لی وەرناگیری.

٢- له زانایان هدیە ووتیستی: لی وەرتهگیری.

٣- لمزانایان هدیە که: جیاکردنەوی تیدا کردوو و دەلی: ئەبی شی وە کری.

نەوانی رایان وایه که وەرناگیریت ظاهیری بەکانن و ئیبنونەبی لەیلا و ئمبوعوبەیدە، وە شوکانی نمو رایە پی پیش خستوو فرموستی: بۆره شاهی وەرناگیریت دوا سوئندانی داوا لمرکراو، چونکه فرمووده کی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نمو ئەگەینیت که فرموستی: (شاهدك أو یمنه).

جا ئەگەر سوئند خواردن له داوا لمرکراو داوا بکرت نمو سوئندە پالپشتی حوکمیکی صحیح و راسته، نیت پال پشتیکی پیچمانی وەرناگیریت دوا کردنی، لەبەرئەوی بۆ هەر یەکهیان هیچ بە ئەنجام نایست جگه له گومان روت وە گومان بە گومان لانا برت.

وه نەوانی رایان وایه لی وەرتهگیریت: حەنفی بەکان و شافعی بەکان و حەنبەلی بەکان و گاوس و ئیبراھیمی نەخعی و شورەیح که ووتیانە: شایستی هق و عادل لەپیش تره له سوئندخواردنی درۆ، وە ئەمەش رای عومەری کوری (خگاب) رضی اللہ عنہ.

وه بەلگەشیان نمویه که سوئند دان بەلگەیه کی لاوازه ناکۆکی بنمبر ناکات، لەبەر نمو له دوا سوئندە که شایستی داواکار وەرتهگیریت، شونکه شایست نەسله و سوئندان دوا نمو دی، جا همرکاتیك نەسل هات دوا نمو کوتایی پی دیت.

(١) أبو داود (٣٦٢٠) والنسائي في الكبرى (٦٠٠٧).

نه‌ما مالیک و غمزالی له شافیعی به‌کان ووتریانه: دروسته داواکار شایعت بهینیتمهوه پیش، لسمر راستی نمو داوایی که هدیعتی دواي سویند خواردنی داوا لی‌کراو نه‌گمر پیش سویند خواردنه‌که نه‌یزانیسی که شاهیدی هدیعه.

به‌لام نه‌گمر نمو مرجعی نمبو، وه‌ک نموی بزانیعت شایعتی هدیعه لسمر داواکی به‌لام سویند دان به چاکتر بزانیعت و سویند دان هه‌لبزیرت. له‌پاشاندا شایعت پیشککش بکات دواي سویند دان، نمو کسه نمو شایعتی بهی لی‌وه‌رناگیرت، چونکه حوکمی شایعتیبه‌کی به سویند دان نامیتنی.

په‌شیمان بوونهوه و سویند نه‌خواردنی داوالی کراو:

نه‌گمر داواي سویند خواردن کرا له داواله‌سمرکراو له‌بهرنموی داواکار شایعتی نمبو نموی په‌شیمان بووه و سویندی نه‌خوارد، نموه وه‌ک نموه وایه پی له داواکی داواکار بنیت، چونکه نه‌گمر راست گۆ بوایه له نینکاری به‌کیدا خۆی نه‌نمپاراست له سویند خواردن.

وه په‌شیمان بوونهوه یا به راستو رتکی نموترت یا به گه‌یاندن به‌هۆی بی ده‌نگی بهوه.

لهم حالته‌دا داوا له داواکار ناکرت سویند بخوات و سویند نادریت لسمر راستی داواکی، چونکه سویند دان همیشه بزشتیکه که نه‌فی بکرت، وه به‌لگه‌ش فرموده‌ی پیغمبره ﷺ که فرموده‌ی: (البینة علی المدعی والیمین علی من أنکر).

واته: شایعت ناماده‌کردن لسمر داواکاره و سویندیش لسمر داوا لسمرکراوه که نینکاری بکات.

نممش مزه‌به‌بی حه‌نه‌فی به‌کان و یه‌کی له دوو ریوایته‌کی نه‌جمده که گنپروایته‌ی بهوه.

وه لای مالیک و شافیعی و ریوایته‌کی دووه‌می نه‌جمده: نمویه که نکول کردن و په‌شیمان بوونهوه له سویند دان به‌تنها بهس نی‌یه بز حوکم دانی داواله‌سمرکراو، له‌بهر نموی نکول به‌لگه‌یه‌کی لاوازه پیوسته به سویند دان داواکار به هیز بکرت بهوه داواکار سویند بدرت که داواکی راسته با داوا لسمرکراویش داواي نموه نکات، جا نه‌گمر سویندی خوارد حوکمی بز ندرت، نه‌گینا داواکی ره‌ت نه‌کرتمهوه، به‌لگه‌ی نممش نمویه که پیغمبر ﷺ سویند خواردنی گنپروایته‌وه بز سمر داواکار، به‌لام له نینسادی نم حدیسه‌دا (مسروق) هدیعه که نه‌ناسراوه. وه هه‌روه‌ها نینساقی کوری فورات هدیعه له نینساده‌کیدا که قسمی لسمره.

وه مالیک نمو حوکمی تایبعت کردوه بو داویانهوه که په‌یوه‌ندی‌یان به مالموه هدیعه.

وه شافیعی فرموده‌ی: نم حوکمه گشتی بهو بز هممو داواکانه.

دادوهری (القضاء)

وه تعلی زاهر و نینونتهبی لهیلا بۆ نموه چون که (نکول) پشیمان بوونوه هیچی بۆ دانانریت و هیچ حوکمی پی نادریت له هیچدا.

وه سوتند ناگیررتتموه بۆ داواکار، وه داوالسمرکراو یا پی لهو مافه نینیت که لسمریمتی یا نینکاری نهکات، و سوتند نهخوات که هیچی لسمر نیه.

وه شموکانی نموهی پیتش خستوه فرمویهتی: نکول ناییت حوکمی پی بدرت چونکه نموپیری نموهی له نکول دایه نمویه نمو کسمی سوتند خواردنی لسمرهو بهینی شرح قبولی ناکات و نکول نهکات.

وه نهکردنی نمو کاره نیقرارو دان بیانان نیه بهو مافه، بهلکو واز هیتانه نموهی که یاسادانمر لسمری داناره به فرمودهی خۆی.

بهلام سوتند لسمر داوا لسمرکراوه، جا لسمر قازی پتویسته دواي نکول کردنی، یهکی لم دوانی بسمردا بسپینیت، یا سوتند لسمر نمو شته بخوات که نکولی کرده تیدا، یا دان بنی بهو مافدا که داواکار داواي نهکات.

وه همرکامیان کرا، نموه چاکه حوکمی پی بکرت.

سوتند لسمر نیازی سوتندهره:

نهگمر یهکی له ناکوکهکان سوتند بخوات سوتندهکی لسمر نیازی قازی و لسمر نیازی نمو کسیه که داواي سوتند خوارندهکه نهکات که سوتندی بۆ بخورت لسمر مافهکی، نهک لسمر نیازی سوتند خۆرهکه بیت.

بهینی نموه فرمودهیهی له بهشی سوتندا باس کرا که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (اليمين على نية المستحلف)^(١).

واته: سوتند خواردن لسمر نیازی سوتندهره دهیت.

جا نهگمر سوتندخۆر سوتندهکی به شاراهیهی ووت بهوی له دلایا ماناکهی بشارتتموه وه سوتندهکی به شینویهک بخوات که لهگهله روالمتی زاراهوی سوتندهکه جیاواز بیت، نمو کاره دروست نیه^(١).

(١) مسلم (٢/١٦٥٣) وابن ماجه (٢١٢٠).

وه روتراوه: دروسته قسه‌کمی به جوړتک بکا که دوو مانا هډلگری و نیازی دلی شو واتایانه نمبئ که نموان مېمبستیانه نه‌گمر ناچار بیت بزی وهک شووی ستممی لی کرایت.

حوکم دان به شایمتیک له‌گمل سوتند خواردن:

نه‌گمر داواکار له شایمتیک زیاتری نمبوو بۆ داواکمی، شوو حوکم له داواکیدا نه‌کرت به شایمتی دانی شو شایمته و سوتند دانی داواکمر خوی، بمپزی شووی (دارقطني) گتپراویت‌یموه له عمری کوری شوعه‌بیموه له باوکی‌یموه له باپیری‌یموه که پیغمبر ﷺ حوکمی نه‌کرد به دوو شایمت، نه‌گمر داواکار دوو شایمتی ناماده بکردایه مافه‌کمی بۆ نسهند^(۲).

به‌لام نه‌گمر یک شایمت بهینتی شوو له‌گمل شایمتی دانی شوو شایمتدا سوتند ندری.

وه حوکم به شایمتیک له‌گمل سوتند خواردندا نه‌کرت له همموو کیشه‌کاندا جگه له حدوده شرعی‌یه‌کان و توله‌کان (قصاص).

وه همدی له زانایان تمنها شایمتیک و سوتندی‌یان له کیشه‌کانی مالیدا و هرچی په‌یوه‌ندی به‌یوه همدی داناره، وه فرموده‌کانی حوکم کردن به شایمتیک و سوتند له پیغمبروه ﷺ بیست و نه‌نده کمس گتپراویانتموه.

وه شافیعی فرمودی: حوکم کردن به شایمتیک و سوتند خواردن داواکار موخالیفی رواتمی قوربان‌نی‌یه، لمبر شوو نه‌گمرچی شایمتیک و سوتند خواردن که‌متره شووی که قوربان باسی کردوو به‌لام نایتنه به‌ریست بۆ شووی که بلین دروسته.

وه نموبه‌کر و عهلی و عومری کوری عبدالعزیز و جمماوه‌ری زانایانی سه‌لف و خه‌لف له‌وانه مالیک و هاره‌له‌کانی و شافیعی و شوین کموتوانی و نه‌حمد و نیسحاق و نمبوو‌عویید و نمبوو‌عور و دارد به‌وه حوکمیان داوه، وه شو رایه دروست‌نی‌یه پیچوانمی بکرت.

به‌لام همنه‌فی‌یه‌کان و نموزاعی و زهیدی کوری عهلی و زوهری و نه‌خعی و نیبوشی‌یریه قده‌غیان کردوو فرمودانه: حوکم به شایمتیک و سوتند هرگیز ناکرت. به‌لام شو فرمودانه‌ی لهو باره‌یموه هاتوو به‌لگه‌یه له‌سریان.

(۱) وهک شووی شوانتیک دست بدات به‌رانیدا بلیت: شو پانه‌ی من ده‌غلی فلانه کسی نمخواردوو لیره‌دا مېمبستی رانی خوی بیت نهک تازه‌له‌کانی.

(۲) الدارقطني (۴/۲۱۴).

قهرینهی (قطعی) براوه :

قهرینه نمو نیشانانیه که نه گاته سنوری باور پی کردن و یهقین، بۆ نمونه:

نه گمر کسیتک له مالتیکی چۆل بیته دهر به ترس و سهرسامی یهوه و چهقۆیهکی خویناوی به دهستهوه بی، کسیتیکیش بچیته ناو ماله کموه کسیتیکی سهربرای تیدا ببینیت نمو کاته تازه سهربرابیت، نمو گومان ناکرئ لهوهی که نمو کسهی به چهقۆکموه هاته دهرهوه کوشتیوهتی، نیت تاور بۆ ئیحتیمالی خدیالی تر نادریتهوه.

وهک نمو کوزراه که خۆی کوشتیویت.

وه نمو قهرینهیه کاری پی نه کریت کاتی قازی قناعهتی کرد نمو بهراستی و یهقینی بووه.

ئیبوقهیم فرموهتی: وه ناشکرا بونی حق لسه شتیکی دیاری کراو ناوستیت که هیچ فائیدهیهک نه بی له تاییهت کردنی نمو شته، له حالتهیکدا که شتی تریش هه بی. یه کسان بی له گهل نمو شتهی یه کهمدا بۆ ناشکرا بونی حق یان له پینشتریش بیت به شیهویهک که ئینکاری لی نه کرئ، وهک پیتش خستن و پارسهنگ دانی شاهیدی حال بهسهر دهستیکی تنهاوه، که نمونه کمشی نه مهیه: کابرایهک رانهکات و میزه رتیک بهسهری یهوهیه و میزه رتیکیش به دهستی یهوه، وه له دوا یهوه پیاریک رانهکات و سهری روته، له حالتهیکدا که عادهتی نه یه سهری روت بی، جا (بینه) به لگهی حال و دهلالهت کردنه کهی لیره دا ناشکرا کردنی راستی داواکار نه گه یه نیت چمند جاری نموهی که دهستیکی روت نه یه گه یه نیت لای هه موو یه کیتک، جا یاسادانه روتنه نمو به لگه دهلالهت کردنه پشت گوئ ناخات و مافیک بفروتینی که هه موو کسیتک ناشکرا بونه کهی و به لگه کهی نه زانی.

وه حه نه فهیه کانش نمو نه یان هیناوه تموهو نه لئین:

نه گمر دوو کس له کشتیه کهدا کیشه یان بوو وه کشتیه که ناردی تیدا بوو، وه یه کیتکیان بازرگان بوو نمو تریان کشتی وان، وه هیچیان شایه تیان نه بوو، نمو تارده که مالتی یه کهممو کشتی مالتی دووه م.

وه ههروه ها سابت کردنی نه سهب و ره گزی مندا ل له لایمن میرده وه لسه نمو شیهویه نه ژمی رت به پی نمو فرمووده یه که نه فرموویت: (الولد للفراش)^(۱). واته: مندا ل هی جینگو نوتنه.

(۱) البخاری (۶۷۵۰ و ۶۸۱۸) و مسلم (۱۴۵۸/۳۸).

ناکۆکی نیتوان پیاو و ژن لاسمر که لویه لى ناو مان

وه لای حنبه لى به کان نه گمر دوو کس لاسمر شتیک ناکۆکی یان کردو به پوالتت بۆ یه کینکیان نه بوو کارى پى نه کريت، جا نه گمر ژن و میزد ناکۆکی یان بوو لاسمر کوتالى ماله که نهوه هرچی بۆ پیاو شیا نه درى به پیاوه که و هرچی بۆ ژن شمیا نه درى به ژنه که، وه هرچی بۆ هر دوو کیان شیا بهش نه کريت له نیتواناندا به نیوه یی.

وه نه گمر به ده ستیانوه بوو سوئندیان لاسمر نه خوارد و داوای بهشکردنیان نه کرد به نیوه یی نهوه نه گمر ده ستی یه کینکیان به هیتتر بوو وهک نهوه ی وولاغینک کسیتک لى یی بخوریت کسیتکیش سواری بویتت نهوه مالى نهو کسه یه سواری بووه لمبر به هیتزی ده ستی.

نوسراو و به لگننامه ی باوه پى کراو:

لمبر نهوه ی خه لک راهاتوون به (صک) چهک کار بکه ن و پشتیان پتوه به ستوه.

هنده ی له زانیانی دوا یی فه توایان داوه به وه رگرتنى نوسراو کار پى کردنى.

وه گوژقارى (الأحكام العدلیة) به وه کارى کردوه، وه چه سپاندى قمرزو شته بازرگانی به کان و شتی تری به چهک وه رگرتوه.

به مخرجیک نهو چه که دوور بن له گومانی تمزوریر و دروست کردن، وه نیقرار کردن به نوسین وهک دان پیدانان به زمان نیعتیباری بۆ کراوه.

وه هر وه ها به نوسراوه ره سمى به کان کار نه کريت نه گمر خالى بن له تمزوریر و فساد.

واته: له پیسی دووریکمونه که به ته کانن وله شایمتی دانی درۆ دووریکمونه.

په شیمان بوونهوه (التناقض)

په شیمان بوونهوه دوو به شه:

۱- په شیمان بوونهوه ی شایمه کان.

۲- په شیمان بوونهوه ی داواکار.

په شیمان بوونهوه ی شایمه کان له شایمتی دان:

نه گمر شایمه کان شایمتیان دا له پاشاندا به ناماده بوونی قازی په شیمان بوونهوه پیتش ده رچوونی حوکم، نهوه شایمتی به که بیان وهک نهوه یه که هر نه یان دابن، به لام تمه ی نه کوزن، نه مهش رای جهماره ی زانیانه، به لام نه گمر شایمه کان دوا یی ده رچوونی حوکم به ناماده بوونی قازی په شیمان

دادوهری (القضاء)

بوونموه نموه حوکمه که هه‌لناوه‌شیتموه، وه شایه‌ته‌کان ده‌سته‌بهر نهن لهر حوکمی دراوه وه ههر زبانی‌ک بهو حوکمه پرووی دابی نه‌بی بیبژترین.

وه نه‌گێرنموه که دوو پیاو لای نیمامی عه‌لی عليه السلام لسه‌ر کسه‌یکی تر شایه‌تیا‌ن دا لسه‌ر دزی، نه‌ویش ده‌ستی بری، له‌پاشاندا هه‌ردووکیان پیاو‌نکی تریان هینا ووتیان: دزه‌که نه‌مه بووه، عه‌لی عليه السلام فه‌رموی: باوه‌رتان پی ناکه‌م لسه‌ر نه‌مه‌یان و خو‌زن بایی ده‌ست براوه‌که‌ی تریشتان لی نه‌سینم، وه نه‌گه‌ر بمزانی‌بایه به قسه‌تی نه‌و کاره‌تان کردووه ده‌ستی هه‌ردووکتانم نه‌بری.

وه شهاب‌الدین ی قه‌رافی رای‌یه‌که‌می جه‌ماره‌ری لیک داوه‌ته‌وه و ووتویه‌تی:

نه‌و حوکمه به قسه‌ی کۆمه‌لێک عادل سابت بووه به هۆیه‌کی شرعی، وه داوای شایه‌ته‌کان دوا‌ی نه‌و درۆیه — نه‌وه که بلێن درۆمان کردووه — نه‌عترافه له خو‌زیا‌نموه که (فاسق) تاوان کارن، وه به قسه‌ی تاوان کاریش حوکم هه‌لناوه‌شیتموه له‌بهر نه‌وه حوکمه‌که وه‌ک خزی نه‌مه‌ینیتموه.

وه نه‌بنوموسه‌بیب و نه‌وزاعی و قاهیری‌یه‌کان بۆ نه‌وه چون که حوکم هه‌لناوه‌شیتموه به په‌شیمان بوونموه‌ی شایه‌ته‌کان له شایه‌تی‌یه‌که‌یان له هه‌موو شتویه‌که‌دا، له‌بهر نه‌وه‌ی نه‌و حوکمه به شایه‌تی نه‌و شایه‌تانه سابه‌ته.

جا کاتیک شایه‌ته‌کان په‌شیمان بوونموه نه‌و شته نامینه‌ی که حوکمه‌که‌ی پی نه‌چسه‌پیت، وه هه‌روه‌ها گه‌شت حه‌ده‌ه شرعی‌یه‌کان و تو‌له‌کان لای هه‌ندی له زانا‌یا‌ن حوکمه‌که جی به جی نا‌کریت نه‌گه‌ر شایه‌ته‌کان په‌شیمان بوونموه پێش جی‌به‌جی کردنی حوکمه‌که، چونکه حه‌ده‌ه‌کان به گومان و شوبه‌ه له‌کۆل نه‌که‌ون و لا نه‌چن.

په‌شیمان بوونموه‌ی داوا‌کار:

نه‌گه‌ر قسه‌یه‌ک له داوا‌کاره‌وه ده‌رچوو که پێچه‌وانه‌ی داوا‌که‌ی بوو داوا‌که‌ی پو‌چهل نه‌بیتموه، جا نه‌گه‌ر نه‌عترافی کرد به ماله‌یک که ماله‌ی کسه‌یکی تهره‌ دوا‌یی په‌شیمان بووه‌وه و داوای کرد که نه‌و ماله‌ ماله‌ی خو‌زیه‌تی نه‌وه نه‌و داوایه که دژی نه‌عترافه‌که‌یه‌تی داوا‌که‌ی باتل نه‌کاتموه، وه ری له قبول کردنی نه‌گریت.

وه نه‌گه‌ر کسه‌یک گه‌ردنی کسه‌یکی نازاد کرد له هه‌موو داوا‌کاری‌یه‌کانی نه‌تر دروست نه‌یه دوا‌ی نه‌وه داوای هه‌چی تری لی بکات.

هه‌له‌وه‌شاندنموه‌ی به‌لگه‌و شایه‌تی داوا‌کار:

دروسته بۆ داوالمسرکراو به لگه پیشککش بکات که داوای داواکار رت بکاتمه بۆ نموی خوی پی بمری بکات له تۆممت نه گمر به لگهی بدهستومه بوو.

به لام نه گمر نه جوره به لگه می نمبوو دروسته بۆی به لگه یه کی وا پیشککش بکات که تانه بدات له دادپهروهی شایهتهکان و بریندار کردنی پروون کردنموی داواکاره که بۆ نموی بشایهتی وهرنه گیرین.

بهرهنگاری کردنی دوو به لگه :

نه گمر به لگهی داواکار و داوالمسرکراو بهرامبهر وهستان و شتیک نمبوو یه کیتکیان پارسنگ بدات، نمو شتمی داواکهی لمسره له نیتوان همدوکیاندا بمش نه کرت.

له نهبی موساوه هاتوره که دوو پیوا له سردهمی پیغمبهردا ﷺ لمسر ووشریک ناکۆکیان کرد همدوکیان یه کی دوو شایهتیاں هینا که ووشری خویمتی، پیغمبهر ﷺ له نیتواناندا بۆی بمش کردن به نیوی. نمبوداوو حاکم و بهیهقی گتیراوانتموه^(۱).

وه نه حمد و نمبوداوو و نینوماجه و نسانی له حدیسی نمبووساوه تهخریجیان کردوه که:

دوو پیوا ناکۆکی کموته نیتوانیان لمسر وولاغیتک هاتنه خزمتم پیغمبهر ﷺ وه هیچیان شایهتیاں نمبوو لمسری، پیغمبهریش ﷺ کردی یه نیوی له نیتواناندا^(۲). وه نمبووحنیفهش همر بۆ نموه چوره.

جا نه گمر داواکاره که به دهست یه کیتکیانموه بوو لمسر نموی تریانه به لگه شایهت پیشککش بکات، به لام نه گمر شایهتی نه هینا قسمی تریانه که شته کی به دهستومه به لام نمبوو سوتند بخوات، وه همروه ها نه گمر همدوو لایان شایهتیاں همدوو بدهستومه نموکاته نهدری بموکسمی که شته کی بدهستومه.

وه له جابیره وه هاتوره که دوو پیوا لمسر ووشریک کیشه یان کموته نیتوانموه همر یه که یان روتی: لای من زاوه، وه شایهتی نه هینا، پیغمبهر ﷺ دای بمو کسه یان که به دهستی بمره بوو. بهیهقی تهخریجی کردوه و نیتوانانده کی زه عیف نه کردوه، وه شایهتیش شتیک یای تهخریج کردوه^(۳).

سوتند دانی شایهت :

(۱) أبوداود (۳۶۱۶) والحاكم (۹۵/۴) والبيهقي في الكبرى (۲۵۹/۱۰).

(۲) أحمد (۴۰۲/۴) وأبوداود (۳۶۱۳) والنسائي (۲۴۸/۸) وابن ماجه (۲۳۳۰).

(۳) البیهقی (۲۵۶/۱۰).

دادپه‌روه‌ری و راستی شایه‌ت‌ه‌کانی نم سهرده‌مه رای لی هاتوه که نازانریت، لبر نموه پیوسته به سوئند به هیز بکریت. له گزقاری (الأحكام العدلیة) دا هاتوه: نه‌گبر شایه‌ت لسهردراو پی پی داگرت که حاکم پیش حوکمه که شایه‌ت‌ه‌کان سوئند بدات: بعه که نموان له شایه‌تی‌یه که یانا درویان نه‌کردوه، وه پیوستی بوکه شایه‌تی‌یه که به سوئند به هیز بکریت، لسهر حاکم پیوسته شایه‌ت‌ه‌کان سوئند بدات و پی‌ریان بلیت: نه‌گبر سوئند نه‌خون شایه‌تی‌یه که متان وه‌رناگرم.

ئیبون‌ه‌ببی له‌یلی و ئیبون‌وقه‌سیم و موحه‌مده‌دی کوری به‌شیری قازی قورگوبه بۆ نموه چون، وه ئیبون‌ه‌جیمی حنه‌فی پارسنگی داوه‌تموه.

وه لای حنه‌فی‌یه‌کان شایه‌ت سوئند خواردنی لسهر نی‌یه له‌بر نموه زاراوه‌ی شایه‌تی‌یه که مانای سوئند خواردنی تیدا‌یه.

وه لای حنه‌بی‌یه‌کان شایه‌تیک سوئند نادریت که ئینکاری هه‌لگرتنی شایه‌تی بکات، هه‌روه‌ها حاکمیکیش که ئینکاری حوکم کردن بکات، وه نموه وه‌سی‌یه‌ی دان نه‌نیت به بونی قمرز لای نموه کسه‌ی بۆه‌ته وه‌سی. و هه‌روه‌ها نموه کسه‌ی ئینکاری ماره‌کردن و ته‌لّاق دان و په‌جعه و (ایلاء) و نه‌سه‌ب و تۆله‌کردنوه و تاوان دانه پالّ یه‌کیکی تر بکات سوئند نادریت، له‌بر نموه‌ی نه‌مانه مالّ نین ومه‌بستی مالّیشیان تیدا نی‌یه، وه به نکول و په‌شیمان بوونه‌وه حوکمیان تیدا نادریت.

شایه‌تی (زور) درۆ ساخته ^(۱):

شایه‌تی دان به درۆ له گه‌وره‌ترین گه‌ناه‌ه‌کان و گه‌وره‌ترین تاوانه، چونکه یارمه‌تی دانی ستم‌کاره و خواردنی مافی ستم لی کراوانه، و سه‌رلّیشیان دانی داد‌گایه، وه رِق و کینه دروست نه‌کات و ناکوکی و درّایه‌تی نه‌خاته نیوان خه‌لکوه. خوی گه‌وره نه‌فرمویت: ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ (الحج/۳۰).

وه له ئیبون‌ه‌مروه که پی‌نغمه‌بر ﷺ فرمویت: (لن تزول قدم شاهد الزور حتى يوجب الله له النار) رواه ابن ماجه بسند صحیح ^(۲).

واته: قاضی شایه‌تی درۆ هه‌لئا‌یه‌تموه هه‌تا خوا ناگری بۆ پیوست نه‌کات.

(۱) (ثعلبی) فه‌رمویته‌ی (زور) جوانکردنی شتو وصف کردیمتی به پی‌نجموانه‌ی سیفته‌ی خوی هه‌تا نموه کسه‌ی گوپی لی‌یه یا نه‌ئیبینی گومان نه‌کات که نموشته پی‌نجموانه‌ی نموه سیفته‌ی خویته‌ی، که‌واته (زور) روکش کردن و دا‌پوشینی باتله‌ به‌شیوه‌یه‌ک که‌وا به بیردا بیت که راسته.

(۲) ابن ماجه (۲۳۷۳).

وه بخاری و موسلم له نهنسموه نه گيڙنموه که فرمويته: پرسیاری گوناوه گموره کان کرا له پیغمبر ﷺ فرموي: (الشرك بالله، وقتل النفس، وعقوق الوالدين، وقال: ألا أنبئکم بأکبر الکبائر؟ قول الزور. أو قال: شهادة الزور)^(۱).

واته: فرموي: هاوبمش پيدا کردن بؤ خوا وکوشتنی ناده میزاد ونازاردانی دايک و باوکه، وه فرموي: نایا ناگادارتان نه کمموه له گموره ترين گوناوه؟ شایهتی درۆیه. یا فرموي: قسمی درۆیه.

وه له نه بوبه کروه نه گيڙنموه که فرمويته: پیغمبر ﷺ فرمويته: (ألا أنبئکم بأکبر الکبائر؟ قلنا: بلي يا رسول الله. قال: الإشرک بالله، وعقوق الوالدين، وکان متکناً فجلس. وقال: ألا وقول الزور وشهادة الزور... فما زال یکررها حتی قلنا: لیته سکت)^(۲).

واته: نایا له گموره ترين تاوان ناگادارتان نه کمموه؟ ووتمان: با نهی نیراوی خوا، ناگادارمان بکهرهوه. فرموي: هاوبمش دانانه بؤ خوا ونازاردانی دايک و باوکه. نه لئی: پیغمبر ﷺ پالی دابووه هه لسا و فرموي: ناگادارین قسمی درۆ و شایهتی درۆشه. نه لئی: نه وندهی دووباره کردهوه همتا نهمان ووت: خۆزگه بی دهنگ بوايه^(۳).

سزای شایهتی درۆ:

نیمامی مالیک و شافعی و نه حمد رایان وایه که شایهتی درۆ تهمی بکرت و به خه لک بناسینرت که شایهتی درۆیه.

وه نیمامی مالیک نهوشی زیاد کردوهوه فرمويته: له ناو مزگوتاندا وله بازاره کاندا و له ناو کۆمه لانی خه لکدا ناشکرا بکرت و جاری بؤ بدرت همتا بیته سزا بؤ نهو و تهمی کردنی خه لک.

بغند کردن (السجن)

بغند کردن دیرینمو کۆنه، وه له قورئاندا هاتوه که یوسف (عليه السلام) فرمويته: ﴿قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ﴾ (يوسف/۳۳).

واته: ووتی: پهروه دگار بهندی وزیندانی لای من خۆشته لهوی که بانگم نه کمین بۆی.

(۱) البخاري (۲۶۵۳) ومسلم (۱۴۴/۸۸).

(۲) البخاري (۲۶۵۴) ومسلم (۱۴۳/۸۷).

(۳) شایهتی (زور) درۆو ساخته گموره تره له تاوانی زینا کردن یا دزین. لبعبر نهویه پیغمبر (صلى الله عليه وسلم) گرينگی پین داوه به هوشيار کردنموه لی، چونکه ناساتره لسمر زمان، وه زیاتر پشت گوئی نهخری، وه هۆکاریشی زۆره له رُق و کینمو درۆمنایهتی و جگه لهوانه، جا پیوستی کردهوه که گرينگی پین بدری.

وهو باسی نموی کردوه که یوسف چۆته بندیغانوه وچمند سالتیک تیریدا ماوهتموه.

وه لسمردهمی پیغمبهر وصحابه ودوای توانیش بندیگردن هبوه و همتا نهمرۆ همر ماوه.

ئیبوقهیم فرمویته: بندیگردنی شرعی بندیگردن نیره له شونیککی تسک و بچوکدا، بهلکو بهستنهوهو پۆ گرتنه له کسیتک که بۆ خۆی تسهرروف بکات. جا نمو بندیگردنی له مالدای بیت یا له مزگوتدا، یا نهدرتته دهست نهمرۆ که ناکۆکی لهگه لدا هدیبه یا وه کیلهکمی که لای خۆی بیهیتیتموه، لمبهر نموه پیغمبهر ﷺ ناوی ناوه دیل. وهک نهمرۆ وئیبنوماجه له همرامی کورپی حبیبهوه له باوکی یهوه نهگیزنهوه که فرمویته: قهرزارنکم هیتا بۆ خزمیت پیغمبهر ﷺ پیی فرموم: لای خۆت بیهیتلهروه، لهپاشان فرموی: (یا آخا بنی تیم، ما ترید آن تفعل بأسیرک؟) (۱).

واته: نمی برای هۆزی تمیم نهموئ چی له دیلهکمت بکمی؟

وه له ربوایهتیککی ئیبنوماجیدا هاتوه که فرمویته: لهپاشاندا ئیتواره سهری لی دامهوه فرموی: دیلهکمت چی لی کرد نمی برا تمیمی بهکه؟

جا ئیبوقهیم فرمویته: بندیگردن بهو شیویه بوو لسمردهمی پیغمبهردا ﷺ، وه ههروهها لسمردهمی نمبویه کردا ﷺ. وه بندی خانه تاماده نهکرا بوو بۆ بندیگردنی ناکۆکهکان. بهلام کاتیک دهولمتی نيسلام فراوان کراو موسلمانهکان زۆر بوون لسمردهمی عومهری کورپی خهططابدا ﷺ. عومهر له مهککه خانویهکی کپی و کردی به بندیغانه، خهلکی تیدا بند نهکرا.

وه لمبهر نموه زانایان له هاولانی نهحمد وکسانی تر کیشهیان بووه: که ئایا پیتشوا ئیبیت بندیغانی هبیت، لسمر دوو ووته.

نهوانی ووتویانه: نابیت بندیغانی هبیت ووتویانه: پیغمبهر ﷺ بندیغانی نمبوه، وه ههروهها خهلیفهکانی دوای خۆی نهیان بووه، بهلکو بندهکمی له شونیکدا دائنا یا کسیتکی به سهروه دائنا. نهویه که (الترسیم) پیی نهمترا. یا به لاینه ناکۆکهکمی فرمان نهکرا که لای خۆی گلی بداتموه، وهک پیغمبهر ﷺ کردوویته.

وهنهوانی ووتویانه: بۆ پیتشوا هدیبه بندیغانی هبیت نهلین: عومهری کورپی خهططاب ﷺ له سهفوانی کورپی نومهیبه خانویهکی کپی به چوارهزار وکردی به بندیغانه.

(۱) أبوداود (۳۶۲۹) وابن ماجه (۲۴۲۸).

له بئندکردندا ناسایش و بمرژوهندی هدیة:

شوکانی فرمودی: بئندکردن لئسرده می پیغمبردا ﷺ همبوه، وه همروه ها لئسرده می صهحابه کان و تابعی به کاندای و دوا ی نوانیش همتا نئمرو، وه له هممو سرده میتک و وولاتیکدا همبوه بی نوهی کس نینکاری له بوونی کردییت، وه بئندکردنیش نئوهندی بمرژوهندی تیدا هدیة که شاراه نیه نه گمر تنها همر نئوهندی بیت که نئو تاوان کارانه بیاریزی که خمریکی زیان گیاندنن به موسلمانان و عاده تیان به تاوان وفساد گرتوه، وه کارنکی واشیان نه کردوه که شیاری قیصاص وحد بن تا توله تیان لی بسینریت و خهلکی له دستیان بچسینوه، جا نئمانه نه گمر وئل کرین و وازبان لی بهینریت نئو پهری زیان به موسلمانان نه گه یمن، وه نه گمر بکوژرین خورتیان به ناحق نئمژری، تیر هیچ رنگایک نئماوه نئوه نئب که له بئندخاندا ناگاداری بکرتن و رنگری بکری له نئوان نئوان و خهلکدا همتا تویه کی راست نه کنن یا خوا خزی چونی بوئ بمو شیویه حوکیان بکات.

خوای گوره فرمانی پی داوین که فرمان به چاکه بکین و نهمی بکین له خراپه، وه هلسان بمو کارهش دهربارهی نئو کسانمی بمو شیویه بن ناکرت همتا له خهلک دانبرین به بئندکردن، همروه نئوه نئوانن نئوانمی که بارو دؤخی زؤر لهوانه تیان ناسیوه. تموار بوو.

جوژه کانی بئندکردن :

خگابی ورتوی: بئندکردن لئسردو شیویه: بئندکردنی سزادان و بئندکردنی پی درختن. جا بئندکردنی سزادان له شته واجبه کاندای نئبیت ناییت، به نام نئو بئندکردنی لئبیر تۆممتیک بیت بو درختنی نئویه که له دوا ی نئو تۆمتمویه.

وه نه گپرنوه که پیغمبر ﷺ پیاونکی لئسرد تۆممت گرت و ماویهک له پؤژا هیشتی یوه له پاشاندا بیره لای کرد.

نم فرموده یهش به هزی کوپی حکیم له باوکی یوه له بایره یوه گپراویتمی یوه^(۱).

(۱) أحمد (۲/۵) و أبوداود (۳۶۳۰) و الترمذی (۱۴۱۷) و النسائی (۶۷/۸).

لیّ دانی (متهم) تاوانبار:

دروست نی‌یه کس بن‌دبکرتت به ناحق، هرکاتیکیش به حق بن‌دکرا نمبی خیرا لیکۆلینموه
له‌گه‌لدا بکرتت، جا نه‌گمر تاوانباربوو به‌پیی تاوانه‌کی نه‌گرتت، وه نه‌گمر بی تاوانیش بوو به‌ره‌لا
نه‌کرتت، وه حرامه له تاوانبار بدرتت، چونکه کهراممتی بریندار نه‌کات و سوکی نه‌کات.
وه پیغمبر ﷺ لیدانی موسلمانانی قده‌غه کردوه.

وه تاپا لی‌ی ندرتت نه‌گمر به تاوانی دزی گیرا؟ دوو رای لسمره:

رای هه‌لبژارده لای حنه‌فی‌یه‌کان و غمزالی له شافیعی‌یه‌کان نمویه که (متهم) تاوانبار به دزی
لی‌ی ندرتت چونکه له‌وانه‌یه بی تاوان بیتت، جا وازه‌یتان له لیدانی تاوانبار هیتواش تر وباشتره له
لیدانی بی تاوانیک.

وه له فرموده‌ی پیغمبردا ﷺ هاتوه: (لأن یظیء الإمام فی العفو خیر من أن یظیء فی
العقوبة)^(۱).

واته: پیشموا هه‌له بکات له لی بوردندا چاکتره له‌وه هه‌له بکات له سزاداندا و به ناحق لی‌ی
بدات.

نیمامی مالیک ری‌ی داوه به بن‌دکردنی (متهم) تاوانبار کراو به دزی، وه هاوه‌له‌کانی ری‌یان داوه
به لیدانیشی، بۆ له‌وه هم دزی‌یه‌که ده‌رخات و هم بیته پمند بۆ کسانیی تر.

وه هرکاتی بمو شتویه نیقراری کرد نرخی نی‌یه چونکه یه‌کی له مهرجه‌کانی نیقرارکردن
ناره‌زوه، به‌لام نم لیره‌دا له‌زتر شکه‌نجددا نیقراری کردوه.

به‌ندیخانه نییتت چون بیتت؟ :

پیوسته به‌ندیخانه فراوان بیتت، وه هرچی به‌ندکرا تیزیدا له (بیت المال) پارهی بۆ سرف بکرتت و
نمونه‌ده‌ی بدرتتی که بمشی خواردنی و پۆشاکیی بکات، وه همموو به‌ندی‌یه‌کان نمونده‌ی بمشیان
نه‌کات بۆ خواردن و پۆشاک بیان درتتی؛ وه رینگری به‌ندکراوه‌کان له‌وه که پیوستیانه وه‌ک
خواردن و جل‌وبه‌رگ و شویی حوانمویه پاکو خاوتن ستممو خوا سزای لسمر نهدات.

(۱) الترمذی (۱۴۲۴).

له نيبنوعومرهوه ﷺ كه پيغمبهر ﷺ فرمويته: (عُذِبَتْ امْرَأَةٌ فِي هَرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارُ، لَأَهِيَ أَطْعَمْتُهَا وَسَقَتَهَا، إِذْ حَبَسْتُهَا، وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ). رواه البخاري ومسلم^(١).

واته: ژنيك لسمر پشيله يهك شكه نجه درا، كه بئدي كردبوو همتا مرد، جا چوو تاگروه لسمري، چونكه نه خواردن و خواردنوهي پي دابوو كاتي بئدي كردبوو، وه نه بمره لايشي كردبوو له خشو كه كاني زهوي بخوات.

زۆر لى كردن (الإكراه)

پيتاسه كمي:

زۆر لى كردن: پال نانه به تاده مي زاده وه بز كردني فرمانيك كه خوي نه يهوي بيكات لپروي سروشته وه يا له روي شمرعوه.

وه له شمرعدا: پال نانه به كسيكه وه بز كردني نمو شتمى لاي ناخوشه بههوي همده لى كردن به كوشتن يان به ليدان يان به بئد كردن يان به مال لعناو بردن يان تهزيمتي زۆر يا سمرزه نشي توندو تير.

وه ممرجه تيريدا كه زۆر لى كراوه كه گوماني نهوي زال بيتت كه نمو همده شه يهوي لى ته كرتت جي به جي ته كرتت به سمر يا.

وه جياوازي نيه له نيوان زۆر لى كردني حاكم يا دز يا جگه لعوان.

عومر ﷺ فرمويته: نمو پياوهي بترسي نرتت يا په يوند بكرتت يا لى بدرتت له خوي دلنيا نيه.

نيبنومسعود فرمويته: همر كاربه ده ستيك يهوي زۆرم لى بكات كه قسه يهك بكم قامچي يهك يا دوو قامچيم لى دوور بخاتمه، نمو قسه يه نه كم.

نيبنوحزم فرمويته: نماز تراوه له صحابه وه كه پيچوانمي نم قسه يه بيتت.

بشه كاني زۆر لى كردن:

زۆر لى كردن ته كرتت به دوو به مشوه:

١- زۆر لى كردن لسمر قسه.

(١) البخاري (٣٦٦ و ٣٤٨٢) ومسلم (٢٢٤٢).

۲- زور لی کردن لیسر کرده ویدک.

زور لی کردن لیسر قسه هیچی لیسر نییه، چونکه زور لی کراو ته کلیفی لیسر نییه. جا بویه نه گمر کوفریش بکات لی بی ناگیریت، وه نه گمر به زور تاوانی داوین پیسی گرته کسینک تۆلمی لی ناسفندریت. وه نه گمر دانی نا به شتینکدا لی بی وه ناگیریت.

وه نه گمر پهمانی ژن ومیردایمتی بستم یا شتیکی بهخشی یا پهمانی کرین و فروشتنی بستم نو پهمانه پینک نایمت، وه نه گمر سویندی خوارد یا نغزی کرد هیچی لیسر نییه، وه نه گمر ژنه کوی ته لاق بدات یا بیگیتیموه نموه ته لاقه کوی ناکموت و گیترانمونه کوی دروست نییه. بنمعی نمانش فرموده ی خوی بهره که فرموده تی: ﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (النحل: ۱۰۶).

واته: هرکس دوی پروا هینان به خوا کافر بیت نموه غزه ب و توره بی خوی لیسره نیلا کسینک نمبی که زوری لی کراوه دلی سابت لیسر پروا، به لام نموی سینگی ب کوفر کردۆتموه غزه بی توندو تیژی خویان لیسره و سزای گوره.

هوی هاتنه خواره وی نم نایمته:

وه هوی هاتنه خواره وی نم نایمته نمعه به که نینوکپیر له تهفسیره کهیدا باسی نه کات له نبو عوبه دیده موحه ممدی کوی عهماری کوی یاسر که فرموده تی: بی باوره کان عهماری کوی یاسر نه گرن و سزای نهدن هتا نریک نیتیموه لموی که نموان ده یانموی. لای پیغمبر ﷺ باسی حالی خوی نه گیتیموه پیغمبر ﷺ پی ی فرمود: (کیف تجد قلبک؟ قال: مطمئناً بالإیمان. قال: إن عادوا فعد)^(۱).

واته: دلت چون نمینی؟ (عهمار) وتی: دلنیا به باور، پیغمبر ﷺ فرمودی نه گمر جارتکی تر ناویان لی کردیتیموه، توش دوباره ی بکرموه بویان.

وه به بیهقی لموه ساده تر باسی کردوه که گویا جوتنی داوه به پیغمبر ﷺ و باسی خواکانی کردون به چاکه. نیش هاته لای پیغمبر ﷺ و وتی: نمی نیرای خوا، بهره لایان نه کردم هتا جوتنم ندا به تو و باسی خواکانیا نم نه کرد به چاکه. نیش پی فرمود: دلت چونه؟ وتی: پر له باوره. فرمودی: نه گمر گمرا نموه داویان لی کردیتیموه بویان دوباره بکرموه.

(۱) تفسیر ابن کثیر (۲/۷۲۶).

جا لئو باره یوه نم نایته نازل بوو: ﴿إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان﴾^(۱).

نم نایته کوفرکردن و شتی تریش نه گریتهوه:

وه نایته که هرچنده تایبته به ووتنی ووشی کوفرهوه به لام شتی تریش نه گریتهوه.

قرطبي فرمودتی: کاتی خوی گوره له کاتی زور لی کردندا ری بی دا به کوفرکردن، که بنمای یاسای نیسلامه، وه لی بی نه گرتون، زانایانیش لقه گانی یاسای نیسلامیشیان خستوته پالی. جا نه گمر زورکردن رویدا بز کردنیان یا ووتنیان، لی بی ناگیری و حوکم ندری پی بی، وه هر لئو باره یوه فرموده به نار بانگه که له پیغمبرهوه ﷺ هاتوه که فرمودتی: (رفع عن امتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه)^(۲).

واته: لسمر نومتم نه جامی هه له ولعیر چونوه وئو شتی به زور پی زیان بکرت لبراه.

نم خبیره هرچنده سهنده کمی صحیح نی به لام ماناکی پاسته به رای هموو زاناکان. قازی نبویه کری نیبنوعمره بی نهوی ووتوه و ابو محمد عبدالحق باسی کردوه که نیسناده کمی صحیحه، وه نبویه کری نهصیلی له (الفوائد) دا باسی کردوه، هروه ها نیبنومونثیر له کتیبی (الإقناع) دا. تمواو.

(۱) البیهقی (۲۰۸/۸).

(۲) تخریجی نم حدیسه رابورد.

کاتی زۆر لێ کردن بۆ کوفرکردن خۆراگری باشتره:

نهمرچهند ووتنی ووشمی کوفر کاتی زۆر بۆ هاتن رێی پێ دراوه، بهلام چاکتر وایه مرۆڤ خۆراگریت و نارام بگرت لمسر ئهو سزایه که ئهدریت نهگهر بشیته هۆی کوشتنی لمبر بههینز کردن و سهربهزی ئاین، وهك یاسر و سومهیه کردیان. وه ئهو خۆراگرته خۆ ههلدانه ناو تالوکه و خۆ لهناو بردن نیه، بهلکو وهك شههید بوونه له جهنگدا وهك زانایان ووتویه.

ئیبنونهبی شهیهه تهخریجی کردوه له حسن و عبدالرزاق هه له تهفسیره کهیدا له (معمر) هه که موسه یلمعی کژاب دوو پیاوی گرت به یه کینکیانی ووت: تۆ دهبارهی محمد ﷺ چی نهئیت؟ ووتی: نیراوی خوایه. ووتی: ئهی به من چی نهئیت؟ ووتی: تۆش نیراوی خوایت. ئیتر بهره لای کرد. وه بهوی تریانی ووت: به محمد ﷺ نهئیی چی؟ ووتی: نیراوی خوایه. ووتی: ئهی به من نهئیی چی؟ ووتی: کهرم نابیستم، سێ جار لێی دووباره کردوه، ههر بهو شیویه وهلامی دایهوه نهویش کوشتی. باسه که یان گهیشه پتغمبهر ﷺ فرمووی: یه که میان روخسته کهی خوی وهرگرتوه. بهلام ئهوی تریان حقی بهرز کردۆتهوه لێی پیرۆز بیت^(۱).

زۆر لێکردن بۆ کردنی کارێک:

بهشی دووهم زۆر لێ کردنه بۆ کردنی کارێک، نهمیش نهکرتت به دوو بهشهوه:

۱- ئهوه کردهوهی کاتی پیرۆست کردنی رهوا نهییت.

۲- ئهوه کردهوهی پیرۆستیش رهوای ناکات.

یه که میان: وهك زۆر لێ کردن بۆ خواردنهوی ئارهق یا خواردنی گۆشتی مردارهوه بوو، یا گۆشتی بهراز، یا خواردنی مالی کهستیکی تر، یا خواردنی ئهوی که خوا حرامی کردهوه، نهمانه لهو حالتهدا خواردنیان رهوا نهییت. بهلکو له زانایاندا ههیه که خواردنیان به واجب ئهزانیت، نهگهر بهوه نهییت رزگاری نهییت. وه زیانی نیه بۆ کس، و زیادهرهوی نیه له مافهکانی خوادا، وه خوی گموره فرمویهتی: ﴿ولا تلقوا بأیدیکم إلی التهلکة﴾.

واته: به دهستی خۆتان، خۆتان فری مدهنه ناو تالوکهو تیاچونهوه.

(۱) السیوطی (الدر المنثور ۴/ ۱۳۳).

دادوهری (القضاء)

وه همدروها نه گمر كسيك زوري لي كرا بو شكاندني پوژووي په مزان، يا نوټوكردن بهرو لايه كي تر، يا كړنوښ بردن بو بت يا صليب، حالله بوي نو پوژووه بشكيني يا نوټو بهرو لايه كي تر بكات، يا كړنوښ ببات بو بت به نيازي كړنوښ بردن بو خوا.

دووم: وهك زور لي كړدن بو كوشتني كسيك، يا بريندار كړدني، يا لي داني، يا زيناكردن، يا مالي خلك ويران كړدن.

قرگسي فرموده تي: زانايان همموو لسمر نموه رنك كوتون كه نه گمر كسيك زوري لي كرا كسيكي تر بكوژت دروست نريه نو كاره بكات يا نابروي بهرټ بهوه كه لي بدات يا به هر شيويه كي تر، بهلكو نمبي نارام گر بيت لسمر نو به لايه به سريا هاتوه، وه دروست نريه گياني خوي پارتزټ به گياني كسيكي تر، واته كسيكي تر بكاتو قورياني خوي، وه نمبي نارام بگرت وداوای عافيه تي دنياو قيامت له خوا بكات.

زور لي كراو تولهي لي ناسندرت:

نه گمر ري كوت پياوړت زوري لي كرا بو زيناكردن و نمويش كړي حدودي شرعي لسري جي به جي ناكريت، وه همدروها نافرهت نه گمر زوري لي كرا بو زيناكردن نمويش هر حدودي لسري نريه، به پي فرموده كي پيغمبر ﷺ كه فرموده تي: (إن الله تجاوز عن أمي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه)^(۱).

واته: خوا له نومدم هله وله بير چونموه و نموي زوريان لي نه كريت لسري نمورت.

ماليك و شافيعي و نه محمد نيسحاق و نمويهور و عه گاو و زوهري رايان وايه هر نافرهتنيك زوري لي بگرت بو زيناكردن: نمبي ماريه وهك خوي بدرتي.

پوشاك (اللباس)

پوشاك نيمه تي كه له نيمه ته كاني خوي گموره كه به خشيو تي به بنده كاني.

خوي گموره نه فرموده تي: ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ (الأعراف/ ۲۶).

(۱) ته خريجي نم حدوديه رابورد

واته: نهی رزله کانی نادمه بمرستی جلکینکمان بۆ تیوه نارد که شعرمگاتان پیوشن، وه جلیکیش که هۆی جوانی و زینتی تیوه بن، وه جلکی تهقواو پارتزگاری باشتره، نهمه له نیشانه کانی خوایه، به لکو یادی نهو نیعمتانه بکمن و سوپاسی خویان لسه بکمن.

وه پینوسته جل و بهرگ چاک وجوان و خاوتن بیت. خوی گهروه نه فرموت: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (الأعراف/ ۳۱) واته:

نهی نهوی نادمه له مزگوته کاندای و بۆ نوێژکردن خۆتان برازتنهوه، وه بخۆن و بخۆنهوه و زیاده روی مه کمن چونکه خوا زیاده روی خۆش ناوی.

وه ههروهها نه فرموت: ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفَصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (الأعراف/ ۳۲).

واته: بلی - نهی محمد - کۆ حهرامی کردوه نهو پۆشاک و جوانی بهی که خوا بۆ بنده کانی ده رهینه ناوه، وه نهو خواردن و خواردنهوه رهویانهی که خوا به خشیوتی به بنده کانی، بلی نهو شتانه له ژبانی دنیادا بۆ موسلمانان و کسانی تریشه، به لأم له رۆژی دوایدا تنها بۆ موسلمانانه، بهو شیویه خوا نیشانه کانی روون نه کاتوه بۆ نهو قومی نهیزانن.

وه له عبدالله ی کوری مسعودهوه له پیغمبرهوه ﷺ که فرمویتمی: (لا يدخل الجنة من كان في قلبه مثقال ذرة من كبر. فقال رجل: إن الرجل يحب أن يكون ثوبه حسناً ونعله حسنة. قال: إن الله جميل يحب الجمال. الكبر بطر الحق وغمط الناس). رواه مسلم والترمذي^(۱).

واته: کسێک که تۆزقالتیک خۆ به زل زانینی له دلدا بیت ناچیتته بههشت. پیاوێک ووتی: پیاوی وا ههیه حمز نه کات جلە کانی چاک وجوان بیت و پیتاوه کانی چاک بیت. فرموی: خوا جوانه وجوانی لا خوشهویسته، خۆ به زل زانین نینکاری کردنی ههقمو به سوک زانینی خه لکه.

ترمذی نه گێرتنهوه که پیغمبر ﷺ فرمویتمی: (إن الله طيب يحب الطيب، نظيف يحب النظافة، كريم يحب الكرم، جواد يحب الجود فنظفوا أنفسكم ولا تشبهوا باليهود)^(۲).

(۱) مسلم (۹۱) و الترمذی (۱۹۹۹) و الحاکم (۲۶/۱).

(۲) الترمذی (۲۷۹۹).

واته: خوا پاکه وپاکی خوش ثمریت، خاورینه و خاورینی خوش ثمریت، بهرینه و پرزگری خوش ثمریت، بهخشمه و بهخششی خوش ثمریت. جا دهورو بهری ماله کانتان خاورین بکنموره و خوتان به جوله کوه مهچوینن.

هوکه کهی:

پۆشاک هدیة واجبه و پۆشاک هدیة پسنده و هدیة حرامه:

پۆشاکي واجب: ثمری واجبه له پۆشینی پۆشاک دا ثمریه که ناده میزاد خوئی پی داپۆشیت و شمرمگی بشاریتمه و لسه مرما و گمرما بیپارزیت و زیانی لی دور بخاتمه.

له حکیمی کوری حیزاموه له باوکی یهوه که فرمویت: و تم: نمی نیراوی خوا، شمرمگمان له کی بیپارزین و له کی بیپارزین؟ فرمووی: شمرمگت بیپارزه له ژنه کت نعییت و له کمنیزه کانت. و تم: نمی نیراوی خوا، نه گمر هممو تیکمیل بین و کس و کاری یهک بین چی بکین؟ فرمووی: نه گمر توانیت کس نه بیینی با نه بیینی. و تم: نه گمر له چۆلوایندا بووین؟ فرمووی: خوی گموره شایسته تره شمرمی لی بکریت. نه حمدو نیینوماجه و ترمزی و حاکم که به صحیحی داناوه گپراویانتموه^(۱).

پۆشاکي مستحب: پۆشاکي پسنده نهر پۆشاکانن که جوانی و خۆ رازاندنوهی تیندایه.

له نهموده ردا تموه ﷺ هاتوه که فرمویت: پیغمبر ﷺ فرمویت: (انکم قادمون علی إخوانکم فأصلحوا رجالکم وأصلحوا لباسکم حتی تکنوا کانکم شامه فی الناس، فإن الله لا یحب الفحش ولا التفحش). رواه أبوداود^(۲).

واته: نیهوه نهچنه لای براکانتان با بار و بارگهتان چاک بییت و جل و بهرگتان چاک بییت همتا وهک نیشانهمتان لی دی لهناو خه لکدا، چونکه خوا پیس و به لۆخی و پهزا قورسی خوش ناویت.

وه له نهمونه حوصوه له باوکی یهوه که فرمویت: هاتمه خزمهت پیغمبر ﷺ به جل و بهرگتیکی شپهوه. فرمووی: مال و سامانت هدیة؟ و تم: به لی. فرمووی: چ جور مالیته که؟ و تم: خوی گموره له ووشتر و مهر و بز و نسپ و بنده پی بهخشیم. فرمووی: نه گمر خوا مالیته کی پی داوی با شوینماری نیعمهتی خواو گموره پی خوات له سر دیار بییت. نهموداود گپراویتموه^(۳).

(۱) أحمد (۳/۵)، وأبوداود (۴۰۱۷)، والترمذی (۲۷۶۹)، وابن ماجه (۱۹۲۰).

(۲) أبوداود (۴۰۸۹).

(۳) أبوداود (۴۰۶۳).

دادوهری (القضاء)

وه نمو پسهندی به زیاتر نیت له کاتی خواپهرستی و کاتی نوژی هینی و هر دوو جمن و کوری خه لکدا.

له موجهمدی کوری یه حیای کوری حیبانموه که پیغمبر ﷺ فرمویستی: (ما علي أحدكم إن وجد أن يتخذ ثوبين ليوم الجمعة سوى ثوبي مهنته) رواه أبوداود^(۱).

واته: قهینا که نمو کهسهستان که دهسلاتی هه بوو دوو کراس بوو ریژی هینی دابنیت جگه له دوو کراسی نیش و کاری.

پوشاکی حرام:

نهما پوشاکی حرام نمو جل و بهرگانن که له هریر و زین بوو پیوان، وه نمو جلانی که تاییستن بوو زین پیوان له بهریان بکات، وه نمو جل و بهرگانن که تاییستن بوو پیوان زین له بهریان بکات، هر وه ها له بهرکردنی پوشاک بوو نارو خو به زل زانین و نمو پوشاکانی نیسراف و زیاده رویان تیدا نه کریت.

له بهرکردنی هریر و دانیشتن لیسری:

حدیسه کان به روونی و ناشکرای هاتون که له بهرکردنی هریر و دانیشتن لیسری حرامه بوو پیوان، وا له خواره وه باسیان نه کهین:

۱- له عومره وه ﷺ که پیغمبر ﷺ فرمویستی: (لا تلبسوا الحریر فإن من لبسه في الدنيا لم يلبسه في الآخرة). رواه البخاري ومسلم^(۲).

واته: جل و بهرگی ناریشمی له بهر مهکن چونکه هر کس له دونیادا له بهری کرد له ریژی دواییدا له بهری ناکات.

۲- له عبدالله ی کوری عومره وه هاتوه که: عومر پوشاکیکی بینی که له (استبرق) زپرو ناریشم دروست کرابوو نه فروشرا، هینای بوو پیغمبر ﷺ ووتی: نهی نیراوی خوا، نهمه بکپه بوو خوژ کاتی هینی و وه فد هاتن خوژی پی براز نهمه وه. پیغمبر ﷺ فرموی: (إنما هذه لباس من لاخلاق له).

واته: نمو کالای کسیتکه که بهش براو بیت له لای خوا.

(۱) أبوداود (۱۰۷۸)، ابن ماجه (۱۰۹۵).

(۲) البخاري (۵۸۳۰) ومسلم (۲۰۶۹).

ماوه‌یه‌کی به‌سدردا چوو، ئه‌ونده‌ی خوا بیئوی، له‌پاشاندا پیئغمبهر ﷺ جبه‌یه‌کی (دیباچ) ئاوریشمی نارد بۆ عوممر. عوممریش هات بۆ خزمهت پیئغمبهر ﷺ و ووتی: ئه‌ی پیئغمبهری خوا توۆ نهت فرموو: ئه‌مه کالای کسه‌یکه که بهش بپراو بیئت که‌چی بۆشت ناردوم؟ پیئغمبهر ﷺ فرموی: (إني لم أرسلها إليك لتلبسها ولكن لتبيعها وتصيب بها حاجتك). رواه البخاري ومسلم وأبو داود وابن ماجه^(١).

واته: من بۆم نه‌ناردووی له‌بهری بکه‌ی به‌لکو بۆ ئه‌وی بیفرۆشیت و بیئوستی خۆتی پی جی‌به‌جی بکه‌یت.

٣- وه له حوزه‌یغه که فرمویه‌تی: پیئغمبهر ﷺ لی‌ی قه‌ده‌غه کردبوین له قاپی زێڕ و زیودا بخۆزین و بخۆزینه‌وه، وه لی‌ی قه‌ده‌غه کردبوین کالای حمریر و دیباچ له‌بهر بکه‌ین و له‌سهری دابنیشین، وه نه‌یفرموو: (هو لهم في الدنيا ولنا في الآخرة)^(٢).

واته: ئه‌وه له دونیادا بۆ بی‌باوه‌رانه‌و له ناخه‌رتدا بۆ ئه‌مه‌یه.

به‌په‌ی ئه‌م فرموودانه جه‌ماوه‌ری زانایان بۆ ئه‌وه چوون که له‌بهرکردن و راخستنی حمریر حه‌رامه، به‌لکو مه‌هدی له (البحر) دا باسی ئه‌وی کردووه که زانایان له‌سهری ئه‌جماعیان هه‌یه.

وه قازی (عیاض) له کۆمه‌لته‌که‌وه مه‌باح بوونی پۆشینی نه‌گه‌رتنه‌وه له‌وانه ئه‌ینوعوله‌یه. وه به‌لگه‌شیان بۆ قسه‌کانیان ئه‌م فرموودانه‌ی لای خواره‌وه‌یه:

١- له عوقبه‌وه که فرمویه‌تی: که‌وایه‌کی حمریریان به دیاری هه‌نا بۆ پیئغمبهر ﷺ ئه‌ویش له‌بهری کرد و نوێژی پینه کرد و له‌پاشاندا که لی بۆوه له نوێژه‌که‌ی به توندی و توپه‌یه‌یه‌وه له‌بهری داکنه‌د و فرموی: (لاينبغي هذا للمتقين). رواه البخاري ومسلم^(٣).

واته: ئه‌مه بۆ له خوا ترسه‌کان نایه‌ت.

٢- له ميسوهری کورپی مه‌خره‌مه‌وه که چهند جبه‌یه‌ک پيشکمه‌ش به پیئغمبهر ﷺ کرابوو، جا ميسوهری باوکی چوون بۆلای پیئغمبهر ﷺ بۆ شتیک له‌وانه پیئغمبهر ﷺ که هاتۆته دهر بۆ

(١) البخاري (٨٨٦) ومسلم (٦٠٦٨/٦).

(٢) البخاري (٥٨٣١).

(٣) البخاري (٣٧٥) ومسلم (٢٠٧٥).

دادوهري (القضاء)

لايان كهوايه كى ديباجى زهر كشى لمبردا بو فرموى: نى مخرمه نهممان بۆ تو دانابو جا جوانى يه كانى نيشان داو فرموى: (أرضي حرمة). رواه البخاري ومسلم^(۱).

واته: نايا مخرمه پى رازى به؟

۳- له نهمسوه هاتوه كه پيغمبر ﷺ فرويه كى قۆلدارى له سوندس چنراوى لمبردا بوو كه پاشاى روم به ديارى بۆى نارد بوو پاشان ناردى بۆ جمعفر نعرش لمبرى كرد وهاتوه بۆلاى پيغمبر ﷺ فرموى: من وام بۆ نمناردوى لمبرى بكى. جمعفرش ووتى: نى چى لى بكم؟ فرموى: به ديارى بينيره بۆ نهجاشى برات. نوبوداود ريويمتى كردوه^(۲).

۴- بيست صحابى زياتر حمريران لمبر كردوه لهوانه بهرائى كورپى عزيزب و نهمس. نوبوداود ريويمتى كردوه.

جماوهري زانايان وهلامى بهلگه كانى لهوانه يان داوهتوه كه به دروستى نهمان بوو بهلگانهى شايتمن لسمر حرامى لمبر كردنى كه له توه توه باسمان كرد، وه فرمويانه: حديسه كى عوقبه توهى تيدايه كه پيغمبر ﷺ فرمويتمى: (انه لاينبغي هذا للمتقين)^(۳).

واته: بهراستى توه شياو نى به بۆ خواپرهستان.

جا نهگه لمبر كردنى گونجاو نيمى بۆ له خواترسان توه زياتر شايستى حرامى به. وه دهريارهى حديسه كى ميسوه و نهمس ووتويانه: لهوانه وهك كردهون بهرنگارى توه قسانه ناكات كه بهلگمن لسمر حرامى.

ههرحنده پيغمبر ﷺ حمريرى لمبرته كرد بهلام له دواييدا حرام كراوه وهك له حديسه كى جاييردا ههستى پى نهكرتت كه فرمويتمى: پيغمبر ﷺ كهوايه كى ديباج كه به ديارى بۆى هاتبو لمبر كردبوو پاشان توهندهى پى نهچوو لمبرى داكمند وناردى بۆ عوممى كورپى خهطاب ﷺ پى يان ووت: بۆچى توهندهت پى نهچوو كه لمبرت داكمند؟ فرموى: جو برائيل عليه السلام نهيهيتت. عومم به گريان هات بۆ لاي و ووتى: نى نيرراوى خوا، خوت رقت له شتيك بوو كهچى ناردت بۆ من؟ نعرش فرموى: بۆم نمناردوى لمبرى بكى بهلكو بۆم ناردى كه

(۱) البخاري (۵۸۶۲) ومسلم (۱۰۵۸).

(۲) أبوداود (۴۰۴۷).

(۳) تخرىجى نهم حديسه رابورد.

بیفروشیست. نموش فروشتی به دووهزار درهم. نهحمد ربوایمتی کرده، همروه‌ها موسلیمیش ورتنمی نمدی هیناوه^(۱).

همروه‌ها ووتویانه: حمدیسه‌کمی نه‌نس عدلی کوری زهیدی کوری جمدعانی تیدایه که حمدیسه‌کمی نایسته به‌لگه.

وهوتویانه: نموی صحابه‌کان لمبریان کردبوو خمز بوو که له خوری و ناوریشم چنرابوو.

وه‌خطابی فرمویمتی: لموه نه‌چی نمو فرویه که‌ناره‌کانی به سوندوس داگیراییتموه.

رای شوکانی:

شوکانی فرمویمتی: حمدیسه‌کانی قده‌غه کردنی که‌راهدت و ناپه‌سندی نه‌گه‌یمنن، لمبر کۆ کردنموه یه‌کخستن له نیوان نهمان و به‌لگه‌کانی دروستیتیدا.

له (نیل الأوطار) دا فرمویمتی: نه‌توانرت بوترت لمبرکردنی که‌وای دیباج له لایمن پیغمبرموه ﷺ وه دابه‌ش کردنی (أقبیة) جبه‌کان به‌سمر صحابه‌کانی دا، شتیکی وای تیدا نریه که به‌لگه بیت لمسر نموی پیش حمدیسه‌کانی قده‌غه‌کردن بکویت، همروه‌ها نموشی تیدا نریه که دوی نهمان بکویت، که‌واته نموه نه‌گه‌یمنیت که قده‌غه‌کردنه‌که بۆ که‌راهدت بیت، وه به‌مدش به‌لگه‌کان کۆ نه‌بنموه.

وه له به‌هیز که‌ره‌کانی نموه نمویه که له پیشموه باس کرا که بیست صحابی لمبریان کردووه، وه زۆر دوره صحابی شتیک بکات که له یاسای نیسلامدا حرام بیت، وه زۆر دورشه صحابه‌کانی تر بی‌ده‌نگ بوستن به‌رامبر نمو کاره‌ی که بزنان حرام کراوه، چونکه شتی تر هببووه که سوکه‌لمتر بووه لموهو نینکاریان لی کردووه.

ره‌وایی حریر بۆ نافرته و لمبرکردنی له‌لایان پیاووه نه‌گمر کم بی‌کاتی به‌هانی هبی:

نمو حوکه‌می پیشموه بۆ پیاووان بوو، به‌لام بۆ نافرته‌تان ره‌وایه لمبرکردنی حریر و پراختنی، همروه‌ها بۆ پیاریش ره‌وایه له‌کاتی بوونی (عذر) به‌هاندا، و لموباره‌یموه نم ده‌قانه‌ی خواره‌ه هاتوه:

۱- له عدلی‌یموه هاتوه که فرمویمتی: لیباسیتیکی خه‌تدار له ناوریشم به‌دیاری هینرا بۆ پیغمبر ﷺ نموش ناردی بۆ من و لمبرم کرد. سدرم کرد تو‌ره‌یی له‌ناو‌چاوانیدا دیار بوو

(۱) أحمد (۲/۱۴۶۲۰).

دادوهری (القضاء)

تینجا فرموی: من بؤ نناددی لمبری بکمی به لکو بؤ نهوی پارچه پارچی بکمی و بیکمی به لهچکه بؤ نافرتهان. بوخاری و موسلیم گپراویانتهوه^(۱).

۲- له نهسهوه هاتوه که پیغمبر ﷺ ری دابور به عبدالرحمن ی کوری عموف وزوبهیر حریر لمبریکن لمبر نهوی لمشیان خوری همبوو. بوخاری و موسلیم گپراویانتهوه^(۲).

له (الحجة البالغة) دا وتویهتی: چونکه شوکاته مبهست پنی بؤ رابواردن نهبووه به لکو بؤ شیفا بووه.

۳- له عومرهوه ﷺ که پیغمبر ﷺ قدهغی لمبرکردنی حریری کردبوو جگه له شونی دوو پهغه یا سی پهغه یا چوار پهغه (واته نهگمر کم بی دروسته). موسلیم و خاوهن سونهکان گپراویانتهوه^(۳).

له (الحجة البالغة) دا وتویهتی: چونکه لهم شیویهدا لمبشی لیباسو لمبر پیوستی ره.

حریرک که شتی تری تیکم بویت:

نهوی لمپشموه باس کرا تایبته بوو به حریری پوختهوه، بهلام حریری تیکم لای شافیعی ره کان شو کراسی بهشی زوری حریر بیت حرامه، بهلام نهگمر نیوه یا کهمتی حریر بوو لمبرکردنی حرام نیه، چونکه نعمان رایان وایه بهشی زوری حوکی همدوی وهرته گرت.

نیمامی نهوی فرمویهتی: شو قوماشی تیکم له حریر وشتی تر حرام نیه مهگمر کیشی حریره کمی زورت بیت.

دروسته بؤ مندال حریر لمبر بکات:

بهلام مندالان به تایبته نیرینهکان حرامه حریر لمبر بکن لای بهشی زوری زانایان لمبر گشتیتی قدهغه بوونه که^(۴).

بهلام شافیعی ره کان ری یان پی داوه.

(۱) البخاری (۲۶۱۴ و ۵۳۶۶) و مسلم (۲۰۷۱).

(۲) البخاری (۵۸۳۹) و مسلم (۲۰۷۶).

(۳) البخاری (۵۸۲۷) و مسلم (۲۰۶۹).

(۴) حرامی ره که نهگمرته سر به خیر کبری منداله که نک منداله که خوی، چونکه نعمان هیچیان لمبر نیه.

نوهوی ووتوبهتی: هاوه لائمان ووتوبانه: دروسته خشل وحریر پۆشین بۆ مندالان له پۆژانی جهژندا چونکه تهکلیفیان لاسر نییه، وه له دروستی پۆشینیان له پۆژانی تردا سی پوو هیده، راست ترینیان دروستی بهتییه، دووهم پوو حرامه. سی یهم پوو دواي تمههنی (تمییز) جیا کردنوه حرام نهییت.

له پهغه کردنی ئهنگوستیلهی زێڕو زیو (التختم بالذهب والفضة)

جهماوهری زانایان بۆ نهوه چون که حرامه له پهغه کردنی زێڕ بۆ پیاوان جگه له ژنان، بهلگهشیان نهه فرمودانهی لای خوارهویه:

۱- له بهرائی کورپی عازبهوه ﷺ که فرمویهتی: پیغه مبهیر ﷺ فرمانی کردنی حموت شتی پی داین و حموت شتی تری لی قدهغه کردین:

فرمانی پی داوین که شوین جهنازه بکهوین، وه سر له نهخۆش بدهین، وه وهلامی ئهوکسه بدهینهوه که بانگمان نهکات بۆ نان خواردن، وه یارمهتی ستم لی کراو بدهین، وه قسم بهری بکهین (واته: بهجی بیینین)، وه وهلامی سلاو بدهینهوه.

وه له ریوایهتیکی تردا: سلاو کردن بلاو بکهینهوهو دوعا بۆ ئهوکسه بکهین که ئهپژمی، وه قدهغهی کردبوو لاسرمان قاپ وقاجاخی زیومان ههیییت و زێڕ له پهغه بکهین و حریر و دیباج^(۱) و (قسی)^(۲) و ئیستمبرهق^(۳) پۆشین و سهرزینی حریر به کار بهیتین^(۴).

۲- وه له عبدالله ی کورپی عومرهوه ﷺ که پیغه مبهیر ﷺ ئهنگوستیلهیهکی زێڕ یا زیوی کردبوو پهغهی وسرهکی له ژیرهوه دائنا و ووتی (محمد رسول الله) ی لی ههلهکندهبوو. خهلهکهکش چاویان لی کرد، کاتی نهوهی بیینی فری داو فرمووی: نیت هرگیز له پهغه ناکم. پاشان ئهنگوستیلهیهکی زیوی له پهغه کرد، نیت خهلهکهکش چاویان لی کردو ئهنگوستیلهی

(۱) دیباج: نهو پۆشاکهیه که پورهکی و بهرهکی حریره.

(۲) (قسی) پۆشاکهیه که کتان و حریر تیکه له.

(۳) ئیستمبرهق هر دیباجه بهلام نهستوره.

(۴) البخاری (۶۲۲۲) و مسلم (۳/۲۰۶۶).

دادوهری (القضاء)

زیربان لدهست کرد^(۱)، نیینوعومر نه فرموت: دوی پیغمبر ﷺ نمبویه کر له پدغهی کرد، دوی نو عومر، لهپاشاندا عثمان هتا له دهستی کوته ناو پیری نریسه^(۲).

۳- پیغمبر ﷺ ننگوستیله یه کی زتری لدهستی پیاونکدا بینی، دای کمنو فری داو فرموی: (یعمد أحدکم إلی جمره من نار فیطرحها فی یده).

واته: کسیتکتان پهلاماری پشکوژ ناگرنک نعدات و نهیکاته دهستی بوه.

جا دوی نووی پیغمبر ﷺ رژیشت به پیاره که بیان روت: ننگوستیله کت هدلگروهو سودی لی وه ریگره. ووتی: نه به خوا لهبر نووی پیغمبر ﷺ فری داوه هتلی ناگرموه. رواه مسلم^(۳).

۴- له نمبوموساوه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموتی: (أحل الذهب والحریر للإناث من أمتی وحریم علی ذکورها). رواه أحمد والنسائی والترمذی وصححه^(۴).

واته: زیرو حریر بۆ نافرتهانی نومه تم حلاله و لیسر نیرینه کانیان حرامه.

تهلی حدیس ووتویانه: نم حدیسه مه علوله چونکه له سفنده کهیدا سعیدی کوری نمبوهیند له نمبوموساوه گپراویته یوه، وه سعید نه گیشتوه به نمبوموساوی نییستوه.

۵- موسلیم وکسانی تر تهخریجیان کرده له حدیسی عدلی بوه که فرموتی: پیغمبر ﷺ لی قدهغه کردبووم نالتون له دست بکم و (قسی) بیوشم (قسی له کتان و حریر نهچرنت) وه قورنان بخوتنم لئاو رکوع و کرنوش بردندا، وه هروهها (معصفر) جلی رهنگ کراو لهبر بکم^(۵)،^(۶).

نمانه بدلگی جماوهرن بۆ حرام بونی ننگوستیله نالتون.

نووی فرموتی: وه هروهها نه گهر هندیکی زیر بیت و هندیکی زیو هر حرامه.

(۱) البخاری (۵۸۶۵) و مسلم (۵۳/۲۰۹۱).

(۲) أحمد (۲۲/۲) و مسلم (۵۴/۲۰۹۱) والنسائی (۱۹۲/۸).

(۳) مسلم (۲۰۹۰).

(۴) أحمد (۳۹۲/۴) والترمذی (۱۷۲۰) والنسائی (۱۶۱/۸).

(۵) (معصفر) نو پوزاکه به که رهنگیکی سور نه کرنت به شیویه کی تابیت.

(۶) أحمد (۱۱۴/۱) و مسلم (۲۰۷۸) و أبوداود (۴۰۴۴) والترمذی (۱۷۳۷) والنسائی (۱۹۱/۸).

وه كؤمه لئيك له زانايان بؤ مهكروهى زيرٍ لدهست كردن چوون له لايعن پياووه به كهراهمتى
تمنزيهى.

وه همندى صحابه له دهستيان كردوه لهوانه: سهعدى كورپى نمبى وه ققاص و گهلحمى كورپى
عبيدالله و صوهديب و حوزيفه و جابري كورپى سموره و بهرائى كورپى عازيب وه لهوانه يه نهمانه
قده غه كهيان به (كراهة التنزيه) داناييت.

قاپ و قاچاخى زيرٍ و زيو:

حرامه خواردن و خواردنوه له قاپ و قاچاخى زيرٍ و زيودا، لعمدا جياوازى لمنيتوان ژن و پياودا
نريه^(۱).

وه زيرٍ و زيو تمنها بؤ خشلٍ و رازاندنوهى نافرتهان هه لاله وهك باسكرا. به لئام خواردن و خواردنوه
لنار نم قاپ و قاچاغانه لهوشتانه نين كه خوا بؤ نافرتهانى هه لئال كورد بييت
وه به لگمى نموش نم فرموده انمى لاي خواروه يه:

۱- له حوزيفه رضي الله عنه كه فرموده تى: گويم له پينغمبهر عليه السلام بووه نمى فرمود: (لا تلبسوا
الحرير ولا الديباج ولا تشربوا في آنية الذهب والفضة، ولا تأكلوا في صحافها فإنها لهم في
الدنيا ولكم في الآخرة). رواه البخاري و مسلم^(۲).

واته: جل و بهرگى حمرير و ديباج مه پوشتن و لهو قاپاندا كه بهشى پينج كس نهكات و له زيرٍ و
زيو دروست كراوه مه خوئنهوه چونكه نهمانه له دونيادا بؤ نموانه له روژى دواييدا بؤ نيمه يه.

۲- له نومو سه له موه كه پينغمبهر عليه السلام فرموده تى: (إن الذي يشرب في آنية الفضة إنما يجرجر
في بطنه نار جهنم) بوخارى و موسليم گيئراويانتموه^(۳).

واته: نموكه سى له قاپى زيودا بخواتمه نموه ناگرى دؤزه خ نهكاته نار زگيهوه.

له ريوايه تيكي موسليم دا هاتوره: (إن الذي يأكل أو يشرب في إناء الذهب أو الفضة...) ^(۴).

(۱) وه ههروهه حرامه لهو قاپ و قاچاخانمشدا كه به زيرٍ و زيو روكمش كراون به مارجيك بتوانريت له يهك
جيا بكرتيموه، به لئام نهگم هر روكمش بوو نعتوانرى لى جيا بكرتيموه حرام نريه.

(۲) البخاري (۵۸۳۱) و مسلم (۲۰۶۸).

(۳) البخاري (۵۶۳۳) و مسلم (۲۰۶۵).

(۴) مسلم (۲۰۶۵).

واته: نموکسمی له قاپی زێر یا زیودا نهخوات یا نهخواتمه....

وه هندی له زانایان رایان وایه خواردن و خواردنوه له قاپی زێر و زیودا کهراهدتی هیه نهک حرام بیته وه ووتریانه: نمو فرموودانهی نمو بارهیهوه هاتوون تمنها بۆ زوهده. وه جوابی نهوانه دراوهتموه بهوهی له حمدیسهکهی نمو سهلهمهدا به شیوهی هههههه هاتووه لهسهری.

وه کۆمهڵێک له زانایان ههموو بهکارهینانهکانی تریش نهخمنه پالی، وهک به کارهینانی قاپی زێر و زیو بۆ تهی کردنی بۆن و کل و دهزمان.

بهلام لی کۆلههوهکان نمو به راست نازان.

له حمدیسهکهی نهحمد و نهبی داوددا هاتووه:

(علیکم بالفضة فالعبوا بها لعباً)^(۱).

واته: تیوه زیو به یاری یاری پی بکمن.

نعمه پالپشتی نهویه که لی کۆلههوهکان بۆی چون.

وه له (فتح العلام) دا هاتووه: راستی نهویه که له خواردن و خواردنوه بهولاره حرام نیه، وه نیددعای ئیجماعی زانایان لهسهر حرامی ههموو جوهره بهکارهینانیک راست نیه.

نهوهش له خرابی گۆرینی زاروهی پیغمبهره ﷺ به شتیکی تر.

چونکه لهویدا حرامی خواردن و خواردنوه هاتووه کهچی لایان داوه بۆ بهکارهینانی ترو له عیبارتهکهی پیغمبهره ﷺ وازیان هینارهو به زاروایهکی گشتی یان هینارهو له خۆیانوه.

وه جمماوهری زانایان ههنگرتنی نمو قاپ و قاجاخانهیان قهدهغه کردوه بی نهوهی به کاریش بیته. بهلام کۆمهڵێکی تر پریان داوه.

قاپ و قاجاغی جگه له زێر و زیو:

بهلام ههنگرتنی قاپ و قاجاخیک که له جمماوهیری گرانبهها دروست کرایته نهگهر له زێر و زیویش به نرخ تر بیته دروسته، چونکه بنهما لهم شتانهدا پهواییه. وه هیچ بهلگه لهسهر حرامیتهی یان نههاتووه.

(۱) احمد (۳۳۴/۲) و أبوداود (۴۲۳۶)، من حدیث أبي هريرة.

ددان و لوت دروست کردن له زبَرِ دروسته:

دروسته نه گمر که سیک پیوستی بموه بوو ددان یا لوت له زبَرِ دروست بکات بو خوی، (ترمذی) له عرفه جی کوری نسهدهده نه گیتیموه که فرمویتي: (له جنگی کولاب دا لوم بمرکوت و قرتا منیش لوتیکی زیوم بو خوم دروست کرد پاش مارویهک بۆگنی لی نھات، پیغمبر ﷺ فرمائی پی دام لوتیک له زبَرِ دروست بکم^(۱) .

(ترمذی) فرمویتي: له یهکی زیاتر له نهلی زانست گیتراوانتموه که ددانی زبیران بو خویان دروست کردوه.

نسانی نه گیتیموه که موعاوی به کۆمه لیک له موهاجیر و نمنصاری له دهور بوو نه یفرمو: نایا نغانن پیغمبر ﷺ له بمرکردنی حمریری قدهغه کردبوو؟ و تیان: به لی، فرموی: وه پۆشینی زبیری به پارچی بچوک نهمیت قدهغه کردبوو؟ و تیان: به لی^(۲) .

خۆ چواندنی ژنان به پیوانموه:

نیسلام رستوبیتی که سروشتی نافرته جیاواز بیت، وه دیمیشی ونه یهکی راستی نمو سروشته. وهک چۆن رستوبیتی پیاریش هر بمو شیویه بیت، له بمر نمو قدهغه کردوه هیچیان خویان به هیچیان بچوینن، نیتر نمو خۆچواندنه به جل و بمرگ بیت یا به قسه کردن یا به ههلسوکوت و شتی تر.

له نیبنوعه بیاسوه خوا لی زیان رازی بیت که فرمویتي:

پیغمبر ﷺ نه فرینی لاهو پیاره ژنانی رانه کردوه که خویان وهکو نافرته نه چوینن و لهو نافرته تانهی که خویان وهکو پیار نه چوینن. بوخاری گیتراوبیتی یوه^(۳) .

وه له ریوایتیکی ترده که: پیغمبر نه فرینی لهو پیارانه کردوه که خویان نه چوینن به نافرته تانه، و لهو نافرته تانهی که خویان نه چوینن به پیوانموه. بوخاری گیتراوبیتی یوه^(۴) .

(۱) الترمذی (۱۷۷۰).

(۲) النسائی (۱۶۳/۸).

(۳) أحمد (۳۳۹/۱). مانای نم فرموده یمش نمویه که نمو پیارانه به جزرتک رهفتار نهکن که له ژنا نمچن، وه همروها نمو ژنانهش به جزرتک ههلسوکوت و رهفتار نهکن که له پیاران نمچن.

(۴) أحمد (۲۷۷/۱) والبخاری (۵۸۸۶ و ۶۸۳۴) وأبودارد (۴۰۹۷) والترمذی (۲۷۸۴) وابن ماجه (۱۹۰۴).

وه له نهبوهویرهیرهه هاتوره که فرمویتتی:

پیتغمبهر ﷺ نهفرینی کردوه لهو پیاوهی که جلی ژنانه لمبر نهکات. وه لهوژنهی جلی پیاوان لمبر نهکات. نهبوداود و نسائی و نیبنوماجهو نیبنوحیببان و حاکم گیتراویانهتوه و حاکم ووتویتی حدیسه که صحیحه لمر مرجی موسلیم^(۱).

جل و بهرگی شوهرت:

ئهو جل و بهرگهیه که ئهوکسهی نهپیشیت نایبانگ ده نهکات لهناو خه لکدا وه ههموو ئهو شتانهی که بۆ نایبانگ لمبر نه کرین نهگرتتوهو حرامیشن.

۱- بهینی حدیسه کهی نیبنوعومر که پیتغمبهر ﷺ فرمویتتی: (من لبس ثوب شهرة في الدنيا ألبسه الله ثوب مذلة يوم القيامة) أخرجه أحمد وأبوداود والنسائي وابن ماجه^(۲).

واته: همرکس له دونیادا جل و بهرگی نایبانگ لمبر بکات له پۆژی دوایدا خوا پۆشاکی سرشۆری بۆ لمبر نهکات.

۲- وه همر لهوه که فرمویتتی: پیتغمبهر ﷺ فرمویتتی: (لا ينظر الله إلي من جرّ ثوبه خيلاً). رواه البخاري ومسلم^(۳).

واته: خوا سهیری ئهو کسه ناکات که به فیزوه لیباس و پۆشاکی واته کیشی به زهویدا و درژی دهکات.

۳- له عمری کوری شوعه بیوه له بارکی یوه له باپیری یوه که فرمویتتی:

پیتغمبهر ﷺ فرمویتتی: (کل واشرب والبس وتصدق في غير سرف ولا خيلة) أخرجه أبوداود وأحمد وذكره البخاري تعليقاً^(۴).

واته: بخۆ و بخۆروه و بیۆشه و خیر بکه بی زیادهوی و فیزکردن.

(۱) أحمد (۲/۳۲۵) وأبوداود (۴۰۹۸).

(۲) أحمد (۲/۱۳۹) وأبوداود (۴۰۲۹) وابن ماجه (۳۶۰۷).

(۳) أبوداود (۴۰۹۵) والنسائي (۲/۲۰۸) وابن ماجه (۳۵۷۶).

(۴) أحمد (۲/۱۸۲) والبخاري تعليقاً (۱۰/۲۵۲) وابن أبي الدنيا في (كتاب الشکر برقم ۵۱).

قده غه به نافرته قژی ده کیکی تر بیستنی به قژی یوه:

۱- له نه بوهره پیره هاتوره که نافرته تیک هاته خزمته پیغمبر ﷺ ووتی: نهی نیراوی خوا، کچینکم هدی نه بری به بوکی و به هزی نه خوشی سورته وه قژی به سرهوه نه ماوه، نایا قژی تر بیستم به سره یوه؟ پیغمبر ﷺ فرموی: (لعن الله الواصلة والمستوصلة والواشمة والمستوشمة)^(۱).

واته: نه فرینی خوا لهو ژنه قژی تر نه بستیت به سره یوه و نه فرینی خوا لهو ژنه ی که داوی به ستنی قژی نافرته تر نکات به قژی خزیوه، و نه فرینی خوا له خال کوت و خال بز کوتراو.

۲- له عبدالله ی کوری مسعوده ﷺ هاتوره که فرمویته: (لعن الله الواشمات والمستوشمات والنامصات والمنمصات والمتفلجات للحسن المتغيرات خلق الله)^(۲).

واته: نه فرینی خوا له خال کوت و خال بز کوتراو، وه له دم و چاره لگر و دم و چاره بزه لگراو، نهوانی بز جوانی دانیان شاش نه کم به هه لکندن یا باریکیان نه کم یوه شیهی دروست کراوه کانی خوا نه گورن.

نم قسه به گه شته نافرته کیکی بهنی نوسید که قورنان خوین بوو پریان نهوت نوم به عقوب، هاته لای عبدالله و لهو باره یوه قسه له گهل کرد، عبدالله فرموی: چون نه فرین نه کم له کسیتک پیغمبر ﷺ نه فرینی لی کردیت وه له قورتانیشدا هییت.

ژنه که ووتی: من نیوان دو ده فی قورنم خویندوتوه نم بینیه شتی وا، عبدالله ووتی: نه گم بت خویندایوه نه تبینی که خوی گموره فرمویته: ﴿وما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا﴾ رواه الحمسة إلا الترمذي.

واته: هرچی پیغمبر ﷺ فرمانی پی کردن بیکن و هرچی لی قده غه کردن وازی لی بهینن.

۳- وه هر له نیبومه مسعوده که فرمویته: گویم له پیغمبر ﷺ یوه دم و چاره لگرتن و ددان باریک کردن و باروکه لمر کردن (واته قژی ده ستکرد که به شیهی کلاو دهی دینن) و خال کوتاندنی قده غه نه کرد بز نهو کسانه نه بیت لمبر نه خوشی نه بیان کرد.

(۱) البخاری (۵۹۴۱) و مسلم (۲۱۲۲/۱۱۵) من حدیث أسماء..

(۲) البخاری (۵۹۴۸) و مسلم (۲۱۲۵/۱۲۰).

دادوهري (القضاء)

وه له (نیل الأوطار) دا فرمویتى: بارۆكه لىسر كردن حرامه چونكه نه فرین بۆ كارئك ناییت كه حرام ناییت. نهوى فرمویتى: نهوه ناشكراو ههلبژاردهیه، ووتویتى: هاوهلهكانى نیمه به درێژى باسیان كردهوه و ووتوانه: نهگهر بارۆكهیهكى قژی نادهمیزاد لىسر بكات نهوه حرامه بى جیاوازی.

نیتر قژهكه قژی پیاو بیټ یا ژن وهك یهكه قژی مهحرم بیټ یا قژی ژن و میژدو جگه لهوان ههر حرامه بى جیاوازی لهبهر گشتیتى بهلگهكان، وه لهبهر نهوى حرامه كهلك وهرگرتن له قژو نهندامهكانى لهشى نادهمیزاد لهبهر ریزیان، بهلكو قژو نینۆك و ههموو بهشهكانى تری نهبى بنیژرت.

جا نهگهر كهسێك بارۆكهیهكى له موى مردارهوهبوى كرده سهر نهوه حرامه چونكه قژی مردارهوهبوه، وه ههروهها موى نهوانى گۆشتیان ناخورت و به زیندوى لىیان بكریتنهوه بهپى حهیدسهكهى پیتشو، وه لهبهر نهوى شتى پىس به قستى ههلهگرت له نوژنهكانیدا و له غهبرى نوژدا.

جا لهو دوو شتیهیدا ژنى میژدار یا بى میژد بیټ یا پیاو وهك یهك وایه.

بهلام نهگهر موى پاکی غهبرى نادهمیزاد لىسر بكات نهوه نهگهر نهوكسه میژدى ناییت یا بهنده بى گهره ناییت دیسان حرامه، وه نهگهر نهوانى ههبو واته: نافرتهى میژدار یا بهندهى ساحیبدار بوو سى رووى ههیه: یهكهمیان دروست نیه لهبهر روالتمى فرموودهكه. دوهم: دروسته، وه راسترینیان نهگهر به پرسى میژد یا گهره كراییت دروسته نهگینا حرامه.

بهلام بارۆكهى موى غهبرى نادهمیزاد وهك حمریر و خورى و كهتان و نهو جژه شتانه. سهعینى كورى جوبهیر و نهحمد و لهیس رىیان پى داوه.

(قاضي عیاض) فرمویتى: بهستنى داوى حمریری رهنگارونهگ و جژهكانى نهوانى له قژ ناچن قهدهغه نین، چونكه قژ بهستن نیه، وه نهو مهبهستمش ناگهیهنیت بهلكو بۆ جوانیه.

وهك چۆن بهستنى قژی تر حرامه، بهوشتیهیهى له پیتشهوه باس كرا! ههروههاش حرامه لى كردنهوى موى نافرتهان واته موى دهوچاوو ههلكهندنیان مهگهر نافرتهكه ریشى لى برویت یا سمیل نهو كاته حرام نیه لى كردنهوى بهلكو پهمندیشه، وهك نیمام نهوى و كهسانى تر باسیان كردهوه.

وه دان شاش كردن كه به عهره بى (الوشر) ی پى نهوترت نهوى فرمویتى: نهو كاره حرامه لىسر بكره بۆكارا.

دادوهری (القضاء)

له (نیل الأوطار) دا فرمویته: له روالتهدا شو حرامی ریه که باس کراوه بۆ ئهوانهیه بۆ جوانی شو کاره نه کمن نك لمبر نه خۆشی و عیلهت، نه گینا حرام نیه.

وه روالتهی زاهیری فرموده (المغیرات خلق الله) مانای ئهوهیه دروست نیه هیچ شیوهیهك لهو شیوانه بگۆریت که خوا دروستی کردوه.

نهموجهفری (طبری) فرمویته: ئهم حمدیسه بهلگهیه لهسهر ئهوهی دروست نیه هیچ لهو شیوانه بگۆریت که خوا بۆ ئافرهتی دروست کردوه به زیادهوه یا به کم بۆ جوانی بیت لمبر مینرد یا جگه لهو.

جا نهگهر دانیکه زیادهی بوو یا ئهندامیکه زیاده، دروست نیه لای بات به ههلهکندن یا برین لمبر ئهوهی شو شیوهیه نهگۆریت که خوا دروستی کردوه.

وه ههر بوو شیوهیهیه نهگهر دانی درێژی ههبوو رستی سههرهکانی کورت بکاتهوه.

(قاضي عیاض) بهو شیوهیهی ووتوه وه ئهوهشی ووتوه: مهگهر شو زیادانه نازاریان ههیتت و زیان بگهیهنن ئهوکاته قهیناکه ههلهکندنیا یا برینیا.

وئنهکردن (التصویر)

حرامی وئنهکیشان و دروست کردنی پهیکهر:

فرموده صحیح و ناشکرا هاتوون دهبارهی قهدهغهیی دروست کردنی پهیکهر وئنهکردنی شو شتانی گیانیان تیدایه وئنه و ههیکهلی نادهمیزاد بیت یا ناژهل بیت یا بالنده.

بهلام ئهوانه گیانیان تیدا نیه وهك دار و درهخت و گول و شیوهکانی، دروسته وئنهکردنیا.

۱- له ئیبنوعهیباسوه هاتوه که فرمویته: پیغمهبر ﷺ فرمویته: (من صور صورة فی الدنیا کلف یوم القیامة أن ینفخ فیها الروح و لیس بنافخ) أخرجه البخاری^(۱).

واته: ههرکس وئنه گیان لهبهرتک بکات له دونیادا رۆژی دوایی خوا زۆری لی ئهکات گیانی بکات به بهردا و بۆشی ناکریت.

۲- له پیغمهبرهوه ﷺ که فرمویته: (إن من أشد الناس عذاباً یوم القیامة الذین یصورون هذه الصور)^(۲).

(۱) البخاری (۵۹۶۳) ومسلم (۲۱۱۰).

(۲) البخاری (۵۹۵۷) و (۵۹۶۱) ومسلم (۲۱۰۵).

دادوهری (القضاء)

واته: نوکسانهی له هممو کس زیاتر سزای توند نهدرتین پوژی دواپی نوانمن که نم ورتانه دروست نهکمن.

۳- موسلیم گتپاویستی یهوه که پیارنک هاته لای ئیبنوععباس و ووتی: من نم ورتانه نهکیشمو نهیان رازننموه، نموش پی پی فرمو: لیم نزیك بهرهوه، نموش لی پی نزیك بووهوه پاشان فرمو: دهی لیم نزیك بهرهوه، نموش تموار لی پی نزیك بووهوه، دهستی خسته سمر سمری و فرمو: ناگادارت بکم چیم بیستوه، خۆم له پیغمبهرم ﷺ بیستوه که نهیفرمو: (کل مصور فی النار یجعل له بكل صورة صورها نفساً فتعذبه فی جهنم) (۱).

واته: هدرچی ورتنهکیشه له ناگردایه همر ورتنهیک نهکیشی نهکری به گیانیک نازاری نهدا له دۆزهخدا.

وه فرمو: نهگهر همر ورتنهش نهکیشی ورتنهی دارو درهخت و نوانه بکیشه که بی گیانن.

۴- له عدلی یهوه ﷺ هاتوه که فرموستی: پیغمبهر ﷺ جارنک له گهل جمنازهیه کدا بور فرمو: کی له ئیوه نبروات بۆ مدینه بتی تیدا ناهیلی هممو نهکیشی و گۆری تیدا نهیلی تهختی نهکات و ورتنهی تیدا نهیلی که به قور دای نهپوشی وپسی نهکات؟ پیارنک ووتی: من نهچم نهی نیراوی خوا، نهلی: خه لکی مدینه ترسان و کابرا پژی له پاشاندا گهراپهوه ووتی: نهی نیراوی خوا بتم تیدا نهیشتوه هممو شکاندوه و قمبرم نهیشتوتوه تهختم نهکردیت و ورتنه نهیشتوه پیسم نهکردیت. پاشان پیغمبهر ﷺ فرمو: من عاد إلی صنعة شی من هذا فقد كفر بما أنزل علی محمد). رواه احمد یاسناد حسن (۲).

واته: همرکس دوباره نوانه بکاتوه نهوه کافر بوه بهوهی بۆ سمر محمد هاتوته خوارهوه.

پهواپی ورتنهی یاری مندالتان:

یاری مندالتان وهک بوکه شیشه و نهو جزرانه لهوانه جیا نهکرتتوه چونکه دروست کردنیان و فرۆشتنیان دروسته بهپی پی نم فرموودانهی لای خوارهوه:

(۱) البخاری (۲۲۲۵) و مسلم (۲۱۱۰).

(۲) أحمد (۸۷/۱).

۱- له عائیشموه هاتروه که فرمویته: یاریم نه کرد به بوکه شیشه له گهل کۆمه لیک کیژۆلدا که هاتبوون بۆ لام کاتی پیغمبر ﷺ نهاتموه نهوان نهچوونه دهرهوه وه کاتی نو نهچووه دهرهوه نهاتنموه. بوخاری و نهبوداود گێراویانهتموه^(۱).

۲- همر له عائیشموه نهفرموی: که پیغمبر ﷺ له غمزای تمبوک یا خهیبهر، نهگهرتتموه بۆ مالتی و بوسهر رهفه که یانموه پهرده بهک نهییت با ههلی نهکات و بوکه کانی عائیشه دهرتهخات، پیغمبر ﷺ نهفرموویت: نهمانه چین نهی عائیشه؟ نهویش نه لیت: بوکه کانه. وه له نیتوانیادا نهسیکی بالدار نهیینه بیه پارچه پهرۆ دروست کراوه، نهفرموی: نهوه چیه لهناوهراستیاندا؟ نهویش نه لیت: نهسپه، نهفرموویت: نهوه چیه بوسهر پشتی بهوه؟ نه لیت: بالن، نهفرموویت: نهسپو بالی ههییته؟ نه لیت: نهی نهت بیستوه سوله یمان (الکلیله) نهسپی ههبووه بالدار بوون، نه لیت: پیغمبر ﷺ دهستی کرد به پیکه نین ههتا دانه کانی دهرکوت. نهبوداود و نهسانی گێراویانهتموه^(۲).

قده غهیی دانانی وینه لهناو مالتا:

وهک چۆن حرامه دروست کردنی پهیکهر کیشانی وینه حرامیشه بوونی له مالتا و دانانی وه پیرسته بشکینرت ههتا به شیهوی پهیکهر نه مینیتتموه.

۱- بوخاری گێراویته بهوه که پیغمبر ﷺ هیچ شتیکی له ماله کهیدا نه هیشته تهموه وینهی خاچی پینه بوویته لی نه کرد بیتموه^(۳).

۲- وه نه گهرتتموه که پیغمبر ﷺ فرمویته:

(إن الملائكة لا تدخل بيتاً فيه تماثيل). رواه البخاري ومسلم^(۴).

واته: فریشته ناچیتته مالتیک پهیکهری تیدا بیت.

(۱) البخاري (۶۱۳۰) ومسلم (۲۴۴۰).

(۲) أبوداود (۴۹۳۲).

(۳) البخاري (۵۹۵۲).

(۴) البخاري (۵۹۵۸) ومسلم (۸۵/۲۱۰۶).

ئەو وێنانەیی سیبەریان نەبە (غیر جەسم):

هەموو ئەوی باس کرا تایبەتە بەو وێنانەوێ که سیبەریان هەبە، بەلام ئەو وێنانەیی سیبەریان نەبە وەك وێنەیی كێشراو لەسەر دیوار و كاغەز وە ئەو وێنانەیی لەسەر قوماش و پەردەدا هەن و وێنەیی بە كامیتر گێراو ئەمانە هەمووی دروستن.

ئەمانەش لەسەرەتاو قەدەغە بوون لەپاشاندا رێیان پێ درا. وە ئەوی بەلگەبە لەسەر قەدەغە بوونی ئەویە عایشە رەزای خۆی لێ بیته باسی کردوو و فرمویەتی: **بیتغمبر ﷺ** هاتووە مالتووە تا قێكمان هەبوو بە پەردەبەکی تەنك كه وێنەیی تێدا بوو دامپۆشیبو، كاتی پەردە وێناوی بەكەمی بینی دراندى و سور هەلگێراو فرموی: ئەی عایشە: (أشد الناس عذاباً عند الله يوم القيامة الذين يظاهون بخلق الله)^(١).

واتە: كەسانێك كه توندترین سزایان هەبە لە رۆژی درایی دا ئەوانەن وەك دروست كراوەكانی خوا دروست نەكەن.

عایشە ئەفرمویت: پارچە پارچەمان كێر و پشتی بەك یا دوو پشتمان لێ دروست كێر.

و ئەو بەلگەبە لەسەر رێ پێ دانی، ئەویە كه بوسری كۆرێ سەعید گێراویەتی بەو لە زەیدی كۆرێ خالیدو:

١- لە ئەبی طەلحەو هاتووە **ﷺ** كه فرمویەتی: فریشتەكان ناچنە مالتێك وێنەیی تێدا بیته.

بوسر ئەلئیت: پاش ماو بەك زەید نەخۆش كەوت ئێمەش چوین بۆ سەردانی سەیرمان كێر بە سەر درگا كەیانەو پەردە بەك هەبوو وێنەیی تێدا بوو منیش بە عیبیدالله ی پەروەردە كراوی مەیمونەیی خێزانێ پێغەمبەرم **ﷺ** ووت: مەگەر زەید چی ووت دەربارەیی وێنە ئەو رۆژە؟ عیبیدالله ووتی: ئەی گویت لێ نەبوو كاتی گێراوەو ووتی: جگە لەوانەیی كێشراون لەسەر قوماش. (رواه الخمسة)^(٢).

(١) البخاري (٥٩٥٤) ومسلم (٢١٠٥).

(٢) مسلم (٢١٠٦/٢١٠٧-٢١٠٧) وأبو داود (٤١٥٤).

دادوهری (القضاء)

۲- له عايشموه هاتوه كه فرمويتمى: پدرويه كمان همبوو وئنهى بالندهى تيدا بوو نه گمر كميټك بهاتايه ژورهوه بهروو روى بوو، پينغممبهر ﷺ فرمويى: (حولي هذا، فاني كلما دخلت فرأيت ذكرت الدنيا) رواه مسلم^(۱).

واته: نموه لهويدا لايبه ييبه بو لايه كى تر چونكه همركاتى ديمه ژورهوه و چاوم پيى نه كموي بيى دونيام نه كمويتموه.

جا نم فرمووده به بهلگى نمويه كه نموه حرام نيه چونكه نه گمر حرام بوايه له دوا كاتدا فرمانى نهدا به دراندنى، وه رازى نه نمبو به گورپنى شوټنه كمى به تنها.

له پاشاندا باسى هوى گورپنى شوټنه كمى كدروه كه بير كموتنموي دونيايه

وه (طحاوي) كه يه كينكه له پيشموا حنده فى يه كان پشتگيرى نموي كدروه. ووتويتمى: ياسادانمر بو يه يه كم جار همموو وئنه يه كى حرام كدروه با وئنهى كيشراوئش بيت لسمر قوماش يا كاغز و شتى تر، چونكه تازه باوه ر بوون و نزيك بون له پمرستنى په يكهرو وئنهوه له مبر نموه همموو شيويه كى وئنهى حرام كدربوو، دواى نموه كاتيك بريارى قده غه يى نموانه جينگير بوو رپى دا بهوانى كه كيشرا بوون له قوماشدا بو پيويستى و كدريان به جل و بمرگ، همروه ها نموي به سوک سدير بكرتت به رهواى دانا، له مبر نموي دنيا بوو لييان كه نمو شتمى به سوک دائمنرتت به گمروي نازانن. به لام قده غه بونه كه نه مينيتنموه لسمر نموانى به سوک دانانرتن.

نيبنو حزم فرمويتمى: دروسته بو مندالان به تايبتمى يارى به وئنه بكمن به لام بو جگه له مندالان حالال نيه. وه وئنه حرامه جگه له ممو نموانى له قوماشدا كيشراون. له پاشاندا باسى حديسه كمى زهيدى كورپى خاليدى كدروه له نمبو طه لخي نه نصارى بهوه.

پيشپرکى (المسابقة)

رهوا بونى:

پيشپرکى كردن مشروع له نيسلامدا و له وهرزه باشه كانه وه جارى وايه په سهنديش نبيتت يا رهوا نبيتت به پيى نياز و مه بست.

پيشپرکى به را كردن له نيتوان چمند كميټك دا نبيتت وهك چون به تير وچك و ناسب هيستر وگوي درتريش نه كرتت.

(۱) أحمد (۶/۴۹ و ۵۳) و مسلم (۲۱۰۷/۸۸ و ۹۰).

دادوهری (القضاء)

وه لباره‌ی پیشبرکی به پاکردن له نیتوان چمند کسینکا سابته که عایشه خوی لی رازی بیت فرموهتی: له گمل پیغمبردا ﷺ پیش برکیم کردوو وینشم داوه‌توه به‌لام کاتی گۆشتم زور گرت پیش برکیم له‌گه‌لدا کرد پیشی دامووه. منیش ووقم: نم پیش کموتنوه‌ی نم جاروت بو پیش کموتنوه‌ی نمو جارهی من. بوخاری گیتراویه‌تی‌موه^(۱).

پیشبرکی کردن به تیر ورم و همموو جوژه چه‌کینک که نمتوانریت ته‌قی پی بکرت دروسته، خوی گموره نه‌فرمویت: ﴿وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾ (الأنفال/۶۰).

واته: چنده نمتوانن له هیز و وولاغ ونسپ بویان ناماده بکمن.

۱- له عوقبه‌ی کوری عامیره‌وه هاتوه که فرموهتی: گویم له پیغمبر ﷺ بووه لسه‌ر دوانگه (مینبر) نمو نایه‌ته‌ی نه‌خوینده‌وه نه‌ی فرموو: ناگادار بن (القوة) تیر هاریشته، سی جار دوپاتی کردو‌توه. موسلیم ربویه‌تی کرده^(۲).

۲- هه‌روه‌ها فرموهتی: (علیکم بالر می فانه خیر لهُو کم) رواه البزار والطبرانی بایساند صحیح^(۳).

واته: خوتان لسه‌ر تیر هاریشتن رابه‌ینن چونکه چاکترین رابواردنه بو نیه.

۳- وه هه‌روه‌ها فرموهتی: (کل لعب حرام إلا ثلاثة: ملاعبة الرجل أهله، ورمیه عن قوسه، وتأدبیه فرسه).

واته: همموو یاری‌یه‌ک حرامه سی یاری نه‌ییت: یاری کردنی پیار له گمل خیزانه‌کی، و تیر هاریشتن به کمانه‌کی، و راهینانی نه‌سپه‌کی.

وه حرامه کاتی نیشان گرتن نیشانی شتیک بگیریت که گیانی تیدا بیت.

عبدالله ی کوری عومر کومه‌لیکی بینی مریشکیان ناوه‌توه به نیشانه وتیری تی نه‌گرن. پی فرمون: پیغمبر ﷺ نه‌فرینی لمو کسانه کردوو که گیان لمبر نه‌کمنه نیشانه، بوخاری و موسلیم گیتراویه‌توه^(۴).

وه پیشبرکی لهنیتوان گیانداراندا به فرمووده سابته.

(۱) أحمد (۲۶۴/۶) وأبو داود (۲۵۷۸) والترمذی (۱۷۸۵).

(۲) مسلم (۱۹۱۷).

(۳) البزار كما في كشف الأستار (۱۷۰۱) وجمع الزوائد (۲۶۸/۵).

(۴) جمع الزوائد (۲۶۹/۵).

۱- له نېبوهوړه پړوه هاتوه که فرموهتی: پیغمبر ﷺ فرموهتی: (لا سبق إلا فی خف أو نصل أو حافر). رواه أحمد والثلاثة وصححه ابن حبان^(۱).

واته: پیشبرکی بؤ ووشر ونسپ وتیر هاریشتن نهیت نایت.

۲- له نیبنوعومره که فرموهتی: پیغمبر ﷺ به نسپه دابهسته کهی پیشبرکی یرودوه له حه فیاوه همتا (پنیه الوداع)، همروه ها پیشبرکی یرودوه له نیوان نمو نهمپانهی که دانهمبسترا بون له (ثنیة) وه همتا مزگوته کهی بهنی زوره یق، وه نیبنوعومریش له ناویاندا بووه.

بوخاری نموهی زیاد کردوه: سوفیان و تویهتی: له حه فیاوه بؤ ثنیه وه اداع پینج میله یا شمش میل، وه له ثنیوه همتا مزگوته کهی بهنی زوره یق میلیکه^(۲).

دروستی گرو کردن:

پیش برکی بهی گرو دروسته به نیجماعی هممو زانایان وه که پیشموه باس کرا، به نام به گرهوشموه هر دروسته لهم شتوانهی خواره وه دا:

۱- مالّ وه رگرتن له پیشبرکی دا دروسته نه گهر له حاکموه بیت یا له کسیتی تره وه، وه نموهی به پیش برکی کهران بلیت: هر که سیکتان پیش کموت نموندهی پاره ندرتی.

۲- یا یدکیان له دوو پیش برکی که ره که مالیک دهر بهینی و بلیت: نه گهر پیشم کموتی نم مالّه بؤ تو. وه نه گهر من پیشت کموتم هیچت ناده می و هیچیشم مده ری.

۳- نه گهر مالّه که له هر دوو کیانموه بوو یا له کومه لیک له پیش برکی که ره کانموه بیت، وه که سیکت له ناویاندا بیت که مالّه کهی بؤ به رهوا دابنی نه گهر بردی یوه، وه نه گهر پیش نه کموت هیچی لی نهمینن.

به نهمسیان ووت: نایا نیوه بمو شتویه گره وتان نه کرد له سرده می پیغمبردا ﷺ؟ وه نایا پیغمبر ﷺ گرهوی کردوه؟ فرموی: به لی سوتند به خوا پیغمبر ﷺ گرهوی کردوه له سر نهمپیک پی ی نموترا سهجه و پیش خه لکه که کموتموه و پی ی خوش بوو. (رواه أحمد)^(۳).

(۱) أحمد (۲/۴۲۵) وأبوداود (۲۵۷۴) والترمذی (۱۷۰۰) والنسائی (۶/۲۶۶) وابن ماجه (۲۸۷۸).

(۲) البخاری (۲۸۷۰) ومسلم (۱۸۷۰/۹۵).

(۳) أحمد (۳/۱۶۰).

ئەو شێوانەى گروەیان تێدا حەرامە:

دروست نەبە گروە کردن لە شێوێه کدا که ئەگەر هەر کامیان پێش کەوت مالتی بدەرتت و ئەگەر پێش نەکەوت مالتی لى بەسەندری بۆ بەرامبەرە کەى، چونکە ئەمە وەك قومارە که حەرام کراوە.

پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: (الخیل ثلاثة: فرس للرحمن وفرس للإنسان وفرس للشيطان. فأما فرس الرحمن فالذي يرتبط في سبيل الله، فعلفه وروثه وبوله، (وذكر...)) ماشاء الله، وأما فرس الشيطان: فالذي يقامر أو يراهن عليه، وأما فرس الإنسان: فالذي يرتبطه الإنسان يلمس بطنها فهو ستر من الفقر^(١).

واتە: ئەسپ سێ جۆرە: ئەسپی خوا، ئەسپی ئادەمیزاد، ئەسپی شەیتان. ئەسپی خوا ئەوێه لەپەڕى خوادا ئەبەسترینەو و پارانەگیرى ئەو هەر نەفەقەیه کى لى بکەرتت لە پەڕى خوادایە، وە ئەسپی شەیتان: ئەوێه قومار یا گروەى لەسەر بکەرتت، وە ئەسپی ئادەمیزاد: ئەو ئەسپەیه خاوەنى بە خێوى ئەکات و چاوەروانى بەرھەمیتى، وە ئەوێان بەر بەستە بۆ هەژارى.

نە جەلەب هەیه نە جەنەب لە گروەى پێشپەکیادا:

خاوەنى سونەندەکان ئەگێرنەو لە عیمرانى کورى حوسەینەو لە پێغەمبەرەو ﷺ که فرمویەتی: (لاجلب ولاجنب في الرهان).

واتە: نە جەلەب و نە جەنەب هێچیان دروست نین لە گروەى پێشپەکیادا.

جەلەب: ئەوێه که کەسێک دوای ئەسپە کەى بجات بۆ ئەوێ هانى بەدات و پێش بکەوتت.

وە جەنەب: ئەوێه که ئەسپێکى تری بى سوار لە گەمڵ خزیدا ببات کاتى ئەسپە کەى ماندو بوو سواری ئەوێ تریان بییت.

نەینو ئەوێس و توتویەتی: جەلەب ئەوێه که کەسێک دا بنى لە پەشتى مەیدانە کەبەو که وا لە ئەسپە کەى بکات پێش بکەوتت.

وە جەنەب ئەوێه که: ئەسپە کەى لە کاتى رۆزێشتنیدا رۆبکاتە قەراغى رێگاگە ئەوێش سوارێک دا بنى لە تەنیشتی بۆه پال بە ئەسپە کەو بە نەیت بۆ سەر رێگاگە.

(١) أحمد (١/٣٩٥).

ثمبوعوبهید ووتوبهتی: جهنهب نمویه که نمو سواره نمسپتکی بیسوار له گمّل خویدا بیئت و پتی بیئت. جا کاتیک نمسپهکی خوی نریک بۆوه له مهبست سواری نمو نمسپه نمیت که کسی بمسرهوه نییه، چونکه نمو کمتر ماندو بووه نمو نمسپه که سواری بمسرهوهیه.

حرامی نازار دانی گیانموهر:

حرامه گیانموهر نازاردان و بارکردنی لمسرو توانای خۆمهوه. جا نهگمر کمسپک زیاد له راده وولاغیکی بارکرد بۆ حاکم ههیه ریئی لی بگریت ونهیه لی له توانای خوی زیاتر لی بیئت.

نهگمر ناژه له که شیردهر بوو بهچکه ههبوو نمو دروست نییه نموندهی شیر لی بدوشیت که زیان به بهچکه کی بگات، چونکه له نیسلامدا نه زیان گه یاندن ههیه نه زیان لی دان نه بۆ ناژه و نه بۆ ناده میزاد.

داخ کردنی ناژه و خساندنی:

دروسته داخ نان به همر شوئتیکی ناژه لدا بیئت له لاشمی جگه له دهم وچاوی. جارنکیان پیغمبهر ﷺ گوی درتژیکی بینی داخ نرابوو به رویدا، فرموی: (أما بلغمک أني لعنت من وسم البیهمه فی وجهها أوضربها فی وجهها). رواه أبوداود^(۱).

واته: نایا پیتان نهگه یشتوو که من نفرینم کردوو نمو کسی سروچاوی وولاغ داخ نهکات یا له سروچاوی نهدات.

وه له جابیرهوه ﷺ که فرموهتی: پیغمبهر ﷺ قدهغمی کردبوو لمسروچاوی ناژه بدرت وداخ بگریت. موسلیم و (ترمذی) ربوایهتیاں کردوه^(۲).

زانایان نمو نههیموه حرامی لمسر وچاودان وداخ کردنیاں دهرهیناوه ببهی جیاتازی لهنیوان ناده میزادو گیان لهبردا، چونکه سرو چاوی گموره ریزی لی گرتوو، وه سروچاوی جی کۆبونوهی جوانیه.

بهلام داخ کردنی شوئنهکانی تر جگه لمسروچاوی دروسته بهلکو پسمنده چونکه جاری وا ههیه پیوسته بۆ جیا کردنموهیاں لهیهک.

(۱) أبوداود (۲۵۶۴).

(۲) أحمد (۳/۳۱۸) ومسلم (۲/۱۰۶) والترمذی (۱۷۱۰).

دادوهری (القضاء)

وه پیغمبهر ﷺ خوی بمو ناسنی که ناژه‌لی پی داغ نه‌کری ووشتری زه‌کاتی داخ نه‌کرد. موسلیم ریوایتی کردوه^(۱).

ثمبوحنیفه فرمویته: کهراهتی هدیہ داخ کردنی ناژه‌ل چونکه نازاردان وئمتک کردنه. وه پیغمبهر ﷺ خوی همر دوکیانی قده‌غه کردوه.

وه لسمر قسه‌کی ثمبوحنیفه وه‌لام ندرتتموه به وهی نمو قده‌غه کردنه گشتی‌یه به‌لام تایبعت کراوه، وه نمو تایبعت کردنش سابتہ به کاری پیغمبهر ﷺ خوی.

واته نازاردان وئمتک کردن حرامن له هممو حالتیکدا جگه له حالتی داخ کردنی ناژه‌ل نموه دروسته.

به‌لام خساندنی ناژه‌ل: کۆمه‌لنک له زانایان ری‌یان پنداره نه‌گمر مہبست لی‌ی که‌لک وەرگرتن بیت وه‌ک قه‌لمو بوون یا شتی تر.

عوروهی کوری زویتر هیستریکی هه‌بوو که خساندبووی.

وه عومری کوری عبدالعزیز ری‌ی داوه به خساندنی نسیپ.

مالیک ری‌ی داوه به خساندنی به‌ران.

خساندنی ناده‌میزاد:

نوانه به پیچوانمی ناده‌میزاده‌ون چونکه ناده‌میزاد دروست نی‌یه بخصیترت لہبر نموی نمتک کردن و گۆرینی دروست کراوی خویمو لماناوردنی نمویه، وه لوانه‌شه بیته هوی مردنی.

ناژه‌ل به شمر دان:

پیغمبهر ﷺ قده‌غمی کردبوو که ناژه‌ل بدرین به شمر. له نیبنوعمیباسوه که فرمویته: پیغمبهر ﷺ قده‌غمی کردبوو ناژه‌ل بدرت به شمر. ثمبوداود و (ترمذی) گپراویانه‌توه^(۲).

وه‌ک چۆن قده‌غمی کردوه گیان لہبر بکرتته نیشانه.

۱- نمنسی کوری مالیک چوه مالی حکمی کوری نه‌یوب سه‌یری کرد کۆمه‌لنک مریشکیان نابوووه به نیشانه تیریان تی نه‌گرت. پی‌ی ووتن: پیغمبهر ﷺ قده‌غمی کردوه که ناژه‌ل بیستریتموه وتیری تی بگری همتا برت. موسلیم ریوایتی کردوه^(۱).

(۱) مسلم (۲۱۱۸/۱۰۸).

(۲) أبوداود (۲۵۶۲) و الترمذی (۱۷۰۸).

دادوری (القضاء)

۲- له جایزه که پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه تاژله به بندکردن بکوژیت. موسلیم روایمتی کردوه^(۲).

۳- له نیبنوعیباسوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (لاتتخذوا شیئاً فیہ الروح غرضاً)^(۳).
واته: هرچی گیان دار بیت مدیکنه نیشانه.

قده غه کردنی نموکاره لمبر نمویه که نازاردانی تاژله و لئاو بردنی تیندایه همروها لدهست چونه بۆ سامانیتهی نمو تاژله بۆ سرپرینی نه گمر سرپرینی، وه لدهست چونی سووده کمی نه گمر سر نمبردنی.

یاری کردن به تاوله (نرد) :

جماوهی زانایان بۆ حرامی یاری کردن به تاوله چون، وه به لگشیان لسمر حرامیتی نمانهی خوارهویه:

۱- بوریده له پیغمبروه ﷺ نه گیتیموه که فرمویته: (من لعب بالنردشير فكأنما صبغ يده في لحم الخنزير ودمه). رواه مسلم وأحمد وأبو داود^(۴).

واته: هرکس به تاوله یاری بکات وهک نموه وایه دهستی پیس کردبی به گوشت وخوتنی بهراز.

۲- له نموموساره که پیغمبر ﷺ فرمویته: (من لعب بالنرد فقد عصى الله ورسوله). رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه ومالك^(۵).

واته: هرکس یاری به تاوله بکات سرپیچی خوا و پیغمبره کمی کردوه.

سه عیدی کوری جوبیر کاتیک به لای کۆمه لیکدا برۆیشتایه یاری تاوله بکمن سلاری لی نه نه کردن. شوکانی فرمویته: نه گیتیموه که نیبنوموغه ففهل و نیبنوموسه ییب ری یان داوه به یاری کردن به تاوله که لسمر هیچ نه بیت. واته بی قومار کردن.

وا ده رته کهورت نم دووانه فرمووده که یان لسمر نموه داناره که نه گمر لسمر قومار بیت حرامه.

(۱) البخاري (۵۵۱۳) ومسلم (۵۸/۱۹۵۶).

(۲) مسلم (۱۹۵۹).

(۳) أحمد (۲۸۵/۱) ومسلم (۵۸/۱۹۵۷) والترمذي (۱۴۷۵) والنسائي (۲۳۹/۷) وابن ماجه (۳۱۸۷).

(۴) أحمد (۳۵۲/۵) ومسلم (۱۰/۲۲۶۰) وأبو داود (۴۹۳۹).

(۵) أحمد (۳۹۴/۴) وأبو داود (۴۹۳۱) وابن ماجه (۳۷۶۲) ومالك في الموطأ (۲/۹۵۸).

یاری کردن به شتره‌نج:

فرموده هاتوره دهریاره‌ی حرامی یاری به شتره‌نج به‌لام هیچ لم فرمودانه سابت نین. حافق نیبوجه‌جهری عسقه‌لانی فرمویستی: فرموده‌یه‌کی صحیح یا حسن نه‌چسپاوه دهریاره‌ی حرامی یاری کردن به شتره‌نج.

لهبر نهو زانایان جیاوازیان هدی له حوکه‌که‌یدا.

له زانایاندا هدی حرامی کردوه.

وهدی په‌وای کردوه.

نهوانی حرامیان کردوه نه‌بوجه‌نیفو مالیک و نه‌حمدن.

وه شافعی و هندی له تابعی‌یه‌کان فرمویانه: که‌راهتی هدیو حرام نی‌یه، چونکه کومه‌لنیک له صحابه یاری‌یان به شتره‌نج کردوهو ژماره‌یه‌کی زور له تابعی‌یه‌کان که له ژماره نایمن. نیبوقودامه له موغنی دا فرمویستی: شتره‌نج وه تاو‌له‌یه له حرامی دا. به‌لام تاو‌له حرامی‌یه‌کی زیاتر جه‌ختی لهسر کراوه لهبر نه‌وای دهق هاتوره دهریاره‌ی حرامی به‌لام شتره‌نج وه تاو‌له‌یه لهبر نه‌وای به‌پتوانه (قیاس) حوکی تاو‌له‌ی به سردا سابت نه‌بیست.

له نه‌بوه‌په‌یره‌و سه‌عیدی کوری موسه‌یب و سه‌عیدی کوری جوبه‌یره‌و به‌ه‌لال دانانی نه‌گیرنه‌و. وه به‌لگشیان نه‌ویه که بنه‌ماکی په‌وایی‌یه. وه دهریاره‌ی حرامی‌تی ده‌تیک یا شتیک که له مانای نه‌ودا بیست نه‌هاتوره، که‌واته لهسر په‌وایی‌یه‌کی نه‌می‌نیستوه.

وه نه‌وانی به په‌وایان داناوه نم مرجانه‌یان داناوه بق په‌وا بوونی:

۱- نایست نهو کهسه سرقال بیست و واجبه نایستی‌یه‌کانی بق نه‌کرتت.

۲- نایست قوماری تیدا بیست.

۳- نایست کاتی یاری کردنه‌که شتیک رو‌ب‌دات پی‌چوانی یاسای خوا بیست.

راگرتن (الوقف)

(وقف) له زمانی عمره‌بی دا به مانای بنفد کردن دیت، وه له شرعدا راگرتنی نه‌صلو صرف کردنی بره‌که‌یه‌تی. واته بنفد کردنی ماله و صرفی قازانجه‌که‌یه‌تی له‌پری‌یی خوادا.

چوره‌کانی وه‌قف:

وهقف کردن جاری وا تمبیت لسمر نموه نهکرتت یا خزم وکمس وکار، وه له دواى ثوانه بؤ همزاران، وه نمدمش پیی ثموتری وهقفى نههلی یا نهویى.

وه جاری وا تمبیت که وهقف له دهگاکانى خیردا تمبیت همر لسمره تاوهو پیی نهلین: وهقفى خیرى.

پهوابونى:

خوای گموره وهقفى داناره وفرمانى داره به کردنى وکردوبهتى به خوایپرستى و هوى نزيك بوونموره له خواوه. وه له سردهمى نهفامیدا نهناسراوه ونمزانراوه وهقف کرايیت. بهلکو پیغممبهر ﷺ ههلی هینجاوهو بانگوازی بؤ کردوهو خوشمویستی کردوهو لای خهلك لمبر چاکه کردن له گمّل همزاران و بهزهیی هاتنموره به کم دهستاندا.

له نهبوهوره پیره هاتوه که پیغممبهر ﷺ فرمویمتی: (إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاثة أشياء: صدقة جاریة أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له). رواه مسلم وأبوداود والترمذی والنسائی^(۱).

واته: نهگمر ناده میزاد کۆچی دواىی کرد کردهوی له دونیادا تمبیرتت جگه له سى شت: خیرى بهرهوام یا زانیاری بهک که کهلك بگهینهتت، یا مندالتیکی (صالح) که بؤی بیارتتموه. (واته: پاداشتی بؤ تازه ناییتتموه جگه لم سیانهدا).

چونکه نهمانه بههوی کسبى خۆبموره پهیدا بون، کهواته کوره کهى و نمو عیلمى که بهجى دینى و خیره بهرهوامه کهى، له همول دانی خۆبهتى. وه مدهست له خیرى بهرهوام (وهقفه).

وه نیبنوماجه تهخرمى کرده که پیغممبهر ﷺ فرمویمتی: (إن مما يلحق المؤمن من عمله وحسناته بعد موته: علماً نشره، أو ولداً صالحاً تركه أو مصحفاً ورثه أو مسجداً بناه أو بيتاً لابن السبيل بناه أو نهراً أجراه أو صدقة أخرجها من ماله في صحته وحياته تلحقه من بعد موته).

واته: نهوی به نیماندار نهگات له کردهوه کانی و چاکه کانی دواى مردنى زانستیکه بلواى کردییتتموه یا مندالتیکی صالحه یا موصحه فیکه به میراتى بدجى هیشتبیتت، یا مزگوتیکه که دروستی کردییتت یا خانوونکی دروست کردییتت بؤ ریبوار یا رووبارنکی راکیشاییتت یا خیرتک خۆی داینبییتت له ژبانى دا کاتى ساغى دواى مردن پیى نهگات.

(۱) مسلم (۱۶۳۱) والبخاري في الأدب المفرد (۳۸) وأبوداود (۲۸۸۰).

دادوهری (القضاء)

وه چند شتیکی تریش هاتوه که بوهوه ژماره‌یان نه‌گاته ده شت. نیماسی (سیوطی) به هونراویهک رینکی خستون نه‌وانه‌ش: بلاوکردنوهی زانست و دوعای مندالی چاک و رواندن دهرختی دارخورمار خیری بوردووام و به‌جی هیشتنی موصحف و پاسوانی سنورو بیره‌لکندن و پوبار پاکیشان و دروست کردنی خانو بۆ غریبان و ریبواران و دروست کردنی مزگوتیه.

پیغمبر ﷺ خوی وه‌قفی کردوه هدره‌ها صحابه‌کان مزگوت وزوی ویر و باغ ونسپیان کردوته وه‌قف، وه همتا نیستاش خه‌لک وه‌قف نه‌کن.

وه نه‌مانه هندی نمونه به لمو وه‌قفانهی کراون له‌سدره‌می پیغمبردا ﷺ :

۱- له نه‌نسه‌وه ﷺ هاتوه که فرمویهتی: کاتی پیغمبر ﷺ گه‌یشته مدینه و فرمانی دا به دروست کردنی مزگوت فرموی: (یا بنی النجار ثامنونی بجانکم هذا؟ فقالوا: والله لا نطلبُ ثمنه إلا إلى الله تعالى، أي فأخذة فبناء مسجداً). رواه الثلاثة^(۱).

واته: نهی بنی نه‌ججار! نه‌موی باغه‌کمتان لی بکرم نرخه‌کی چنده بتانده‌می؟ نه‌وانیش ووتیان: سویند به خوا داوای هیچ ناکه‌ین تنها داوا له خوا نه‌کین. نه‌ویش وه‌ری گرت و مزگوتیکی له‌سدر دروست کرد.

وه له‌عوثمانوه ﷺ که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (من حفر بئر رومة فله الجنة. قال: فحفرتها). رواه البخاري والترمذي والنسائي.

واته: هرکس بیری رومه هه‌لک‌نیت به‌هشت بۆ نه‌وه. عوتمان نه‌لیت: منیش هه‌لم کند.

وه له رتوایمتیکی به‌غوی دا هاتوه: که کابرایه‌کی بنی نه‌ججار کانی‌یه‌کی بوو پزیران نه‌وت: رومه.

کونده‌یه‌ک ناوی نه‌فروشت به مشتیک خوارده‌منی، پیغمبر ﷺ پی‌ی فرموو: نای فروشی به کانی‌یه‌کی به‌هشت؟ ووتی: نهی نیراوی خوا، خۆم و خیزانه‌کم له‌وه زیاترمان نی‌یه. نه‌و قسه‌یه گه‌یشت به عیمان. هات کری به سی‌وینج هزار دره‌م. پاشان هات بۆ لای پیغمبر ﷺ و پی‌ی ووت: نه‌وهی بۆ نه‌و کابرایه‌ت دانابوو بۆ منیشی دانه‌نیت؟ فرموی: به‌لی. ووتی: نه‌وا نه‌و کانی‌یه‌م به‌خشی به موسلمانان^(۲).

(۱) البخاري (۴۲۸).

(۲) البخاري تعليقاً (۲۹/۵) والترمذي (۳۷۰۳) والنسائي في المجتبى (۶/۲۳۵) وفي الكبرى (۶۴۳۵).

۳- له سعدي كورې عوبادهوه ﷺ كه فرمويته: نهی نيرراوی خوا دايكي سعد كوچي دوايي كروهه چ خيړيك پاداشتي زوره؟ فرموي: ناو. نويش بيريكي هلكمند و ووتی: نومه بۆ دايكي سعد^(۱).

۴- له نهنسوه ﷺ كه فرمويته: (تنبوطه له ههمو نهنساره كاني مدينه ماتي زورتر بوو، وه خوشويست ترين شت لای باغيكي دارخورما بو كه ناوی بهيرههه. بوو لبعبر داهم مزگوته كندا بوو، وه پينغمبهر ﷺ نه چوه ناوی له ناره سازگاره كمي نه خوارهوه كاتي نهم نايته پيرزه هاته خوارهوه: ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ (آل عمران/۹۲).

واته: چا كه تان دهستگير نايته هتا نوهی خوشتان نويته نهييه خشن له ريگای خوادا.

نهبوگهلحه ههلسا چوو بۆ لای پينغمبهر ﷺ ووتی: خواي گوره له قورناندا نه فرمويته: ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ وه من خوشويست ترين شتم بهيرحايه واكردم به خيړ لهری خوادا له خوا نه خوازم پاداشتم بداتوهو بۆم هه لگريته بۆ رۆزی دوايي. نهی نيرراوی خوا خوت چی لی نه كمي بيكه. پينغمبهر ﷺ فرموي: (بخ)^(۲) نوهيه ماتي به كه لك، گوتم لی بوو چيت ووت، وه من پام وايه بيدهی به خزمه كاني خوت. تنبوطه لهش دابهشی كرد بسهر خزمه كانيداو بسهر ناموزا كانيدا^(۳). بوخاری و موسليم و (ترمذي) گيپراويانتهوه^(۴).

۵- له نيبنو عومروه ﷺ كه فرمويته: عومر پارچه زهوی به كمي دهستگير بوو له خهبيهر. هاته خزمته پينغمبهر ﷺ ووتی: نهی نيرراوی خوا، له خهبيهر پارچه زهوی به كم دست كهوتوه هيچ ماتيكم دست نه كهوتوه نهونده به نرخ بيت لام تو چ فرمانيكم پي نه كمي دهربارهی؟ پينغمبهر ﷺ فرموي: (ان شنت حبست اصلها وتصدقت بها). واته: نه گهر حمز نه كميته نصله كمي وه قف بكمو بهرهمه كمي بكه به خيړ.

عومریش كړدی به وه قف كه نه فروشريته ونه به خشريته وبه ميراث نه گيريته، وبهروبو مه كمي كړد به خيړ و دابهشی كړد بسهر ههژاران و خزمه كانيدا، وه ههروهها بۆ نازاد كړدنی بڼدوه لهری خواداو

(۱) أبوداود (۱۶۸۱) والنسائي (۲۵۴/۶) وابن ماجه (۳۶۸۴) وابن خزيمه (۲۴۹۷) وابن حبان (۳۳۳۷).

(۲) وشيه كه ميبست پي به دل بون و به گوره دانانی كاره كيه.

(۳) واته كړدی به وه قف لسهر خزمه كاني، وه نوه بو بنهرتي وه قفي نهعلي.

(۴) البخاري (۲۷۵۸) ومسلم (۹۹۸/۴۲ و ۴۳).

دادوهری (القضاء)

بمسر پټيوارانې بهجې ماوړو ميواندا. وه گوناوې نړۍ له مسر شو کسانو سرپرشتې نه کمن لړۍ بخون به پټۍ عورف به مرجې نه يکمنه مولکې خوږيان.

(ترمذي) فرموده: زانايانې صحابه وکسانې تر لمس شو فرموده يه کاربان کردوه، وه کسینک نړۍ له هاو له کاتمان پينچوانوې نهو بوويت. وه نومه يه کم وهقف بووه له نيسلامدا^(۱).

۶- نه محمد و بوخاری له ثبوهوره پروه گټراړيانتموه که پينغممبر ﷺ فرموده: (من احتبس فرساً في سبيل الله إيماناً واحتساباً فان شيعه وروثه و بوله في ميزانه يوم القيامة حسنة)^(۲).

واته: هرکس نسيپکې بهند کرد بږ رنگای خوا به باوره وه وبه هيوای پاداشته، نهو تير بووني و ميزو ترسه کمې نه خريته تاي ترازوه که يوه له رڼوې دوايداو به چاکه بڼې نه ميريوت.

۷- له حدیسی خالیدی کورې ولیددا هاتوه که پينغممبر ﷺ فرموده: (أما خالد فقد احتبس أذراعه وأعتاده في سبيل الله)^(۳).

واته: نه ما خالید نهو قه لغان و چهک و کرهسه کانی لړۍ خوا دا بهند کردوه.

پټک هاتنی وهقف:

وهقف پټک دیت ودرسته به يه کمې له مانوې خوارهوه:

۱- به کرده و يه که به لگه بيت لمسری، وهک نهوې مزگوتیک دروست بکات وبانگی تيدا بدات بږ نوژکردن تيردا، وه پټو ستیش به حوکمی حاکم ناکات.

۲- به قسه: قسش دووبشه قسه راست وړتک و قسه کيناييت:

قسه راست وړتک: وهک نهوې بلیت: کردم وهقف وبندم کرد لړۍ خوا دا بږ هميشه.

قسه کيناييتش وهک نهوې بلیت: کردم خيرو مدهستی وهقف بيت.

(۱) البخاري (۲۷۳۷ و ۲۳۱۳) و مسلم (۱۶۳۲) و أبوداود (۲۸۷۸) و الترمذي (۱۳۷۵) و النسائي (۶/۲۳۲)

وابن ماجه (۲۷۱۸) و أحمد (۱۳/۲).

(۲) أحمد (۲/۳۷۴) و البخاري (۸۲۵۳).

(۳) البخاري (۶/۹۹) تعليقاً، و مسلم (۹۸۳).

به‌لام وقفی بستراو به مردنوهه وهك نموهی بلیت: خانوه‌کم یا نسه‌په‌کم وه‌قف بیټ دواى مردنم. نممیش دروسته له رواله‌تی مزه‌مبى نه‌حمددا، وهك خمرقى وکسانی تر باسیان کردوهه چونکه نمانه هممووی له بمشی وه‌سیت کردنه نیتر بستنی به دواى مردنوهه دروسته چونکه وسیتته.

سپاندنی:

همرکاتیک وه‌قفکمر شتیکی کرد که وه‌قف کردنی نه‌گه‌یاند یان زاراوه‌ی وه‌قفی ووت نموه نموه وه‌قفه نسه‌میت به مهرجیک وه‌قف کمر لهو کسانه بیټ تسمرونی دروست بیټ، وهك نموهی شایسته‌یی تمواوی همیټ له ژیری وینگه‌یشتویی ونازادی و نیختیار، نیتر بز پیکهینانی وه‌قفه‌که پیوست به قبول کردنی نموه کسه ناکات که لسمری وه‌قف نه‌کرت.

وه کاتیک وه‌قفه‌که سپا نیتر دروست نیه فروشتنی وبه‌خشینی وکارتیدا کردنی به شیوه‌یه‌ک که وه‌قف بوونه‌که بسریتموه، وه‌نه‌گمر وه‌قف کمر مرد نموه شته‌ی کراوه به وه‌قف به میرات ناگیری چونکه وه‌قف وا پیوست نه‌کات.

بمپنی فرمووده‌ی پیغمبر ﷺ که فرموه‌تی: (الایباع ولایوهب ولایورث)^(۱).

واته: شتی وه‌قف کراو نه‌نه‌فروشرتت ونه‌نه‌به‌خسرتت ونه به میرات نسریت.

وه نموه حدیفه رای وایه که دروسته شتی وه‌قف کراو بفروشرت.

نمبوسف ووتوه‌تی: نه‌گمر نم فرمووده‌یه بگه‌یشتایه به نمبوحنیفه وهك فرمووده‌که‌ی نموت ویتچوانه‌ی نمورایه‌ی نه‌نمبوو.

وه نموهی به‌هیتز بیټ له مزه‌مبى شافیعی‌به‌کاندا دا نموه‌یه نموه مولکه له گمردنی وه‌قف لسمر کراودا نه‌بیټ ونه‌بیټه مولکی خوی گموره، نیتر نه مولکی وه‌قف کمر نه‌بیټ ونه مولکی وه‌قف لسمر کراو.

وه مالیک و نه‌حمد فرمووانه: مولکه‌که نه‌بیټ به مولکی وه‌قف لسمر کراوه‌که.

نموشته‌ی وه‌قف کردنی دروستمو نموهی وه‌قف کردنی دروست نیه:

دروسته وه‌قف کردنی زهوی و خانوبه‌ره ونموشتانه‌ی نه‌گرتزرتنموه له کمل وپهل وقورنان وپمروتوک وچک وناژهل. نممه مزه‌مبى جه‌ماوه‌ری زانایانه به‌لام نمبوحنیفه ونمبوسف وپروایمیتیکی مالیک فرمووانه: دروست نیه وه‌قف کردنی ناژهل وه حدیسه‌که به‌لگه‌یه بسمریانموه، همروه‌ها دروسته

(۱) تخریجی نم حدیسه واپورد.

وهقف کردنی هممو ئو شتانی فرۆشتیان دروسته، وه دروسته که لک لی وهرگرتیان له گهل مانوهی شته که خوی. وه ئوهی ئوه نه گه یمنی له پیتشموه باس کرا، وه دروست نیه وهقف کردنی ئو شتانی که له ناو نه چن به که لک لی وهرگرتن وه پاروو مۆم و خواردن و خواردنوه، وه ئو شتانهش که زوو تیک نه چن وه ئو شتانی بۆ بۆن به کار دین، چونکه ئهمانه زوو له ناو نه چن.

ههروهها ئو شتانی فرۆشتیان دروست نیه وه بارمته کراوو سهگ و بهرازو هممو گیانهوهه درندهکان که بۆ راو ناشین، وه ههروهها بالنده گوشت خۆره کانیس ئوانهی راویان پێ ناکریت.

وهقف کردن دروست نیه بۆ جگه له ناسراو یا ریهی چاکه:

دروست نیه وهقف کردن لسه ئو کسانه نهییت که ناسراون وه کوپ یا خزم یا پیارنکی دیاری کراو، وه ههروهها بۆ رینگای چاکه نهییت وه دروست کردنی مزگوت و پردو پوتوکی نایینی و زانستی و قورئان.

وه نه گهر لسه یه کیکی نه ناسراو وه قفی کرد وه ئوه بلی: وهقف بۆ بۆ ژنیک یان پیارنک ئوه دروست نیه.

وه ههروهها دروست نیه له ریهی سه ریهی خوادا وه وهقف کردن بۆ کلنسه کهنیشه.

وهقف کردن لسه کوپ منداله کانیسی نه گرتیه:

هه رکس شتیک لسه مندالی خوی وهقف بکات کوپی کوپو هه رچی یان لی کهوتیه نهی گرتیه، ههروهها مندالی کهچیش. وه نه بوموسای ئه شعری فرمویهتی: پیغمبه ر ﷺ فرمویهتی: (ابن أخت القوم منهم). أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي والترمذي^(١).

واته: خوشکمزای قوم هه ره له مان دانمزیته.

وهقف کردن لسه نه هلی زیمه:

وه دروسته وهقف کردن لسه نه هلی زیمه وه گاور وه چون دروسته خیریان پێ بکرتت.

سه فی ریهی کهچی حویهی خیرانی پیغمبه ر ﷺ وه قفی لسه برایه کی جوله گهی کردوه.

وه قفی هاربهشی:

(١) البخاري (٣٥٢٨) ومسلم (١٠٥٩/١٣٣).

دادوهری (القضاء)

دوسته شتی هاربهشی که بهش نه کراییت وهقف بکرتت چونکه عومر عليه السلام سد بهشی له خهیبهر وهقف کرد بی تهوی بهش کرا بیت، وه له (البحر) دا گتیراوهتیهوه له هادی و قاسم و ناصر و شافیعی و نمبویوسف و مالیکوه که به دروستیان داناره.

وههندی له زانایان رایان وایه وهقفی شتی (مشاع) هاربهشی که بهش نه کراییت دروست نیره چونکه یهکی له ممرجهکانی وهقف دیاری کردنه. موحهمدی کوری حسدنیش هروای ووتوه.

لسمر خۆ وهقف کردن:

هندیک له زانایان وهقف لسمر خۆ کردن به دروست دانهنن بهپی پی فرموودهی پیغمبر صلی الله علیه و آله که بهویاوهی که ووتی: دینارکم هدییه. فرمووی: (تصدق به علی نفسک). رواه أبوداود والنسائي^(۱).

واته: لسمر خۆت بیکه به صلاهقه.

وهلمبر تهوی مهبست له وهقف کردن تزیک بوونهویه له خوا، وه سرف کردن لسمر خۆش تزیک بوونهوی تیدایه له خواوه.

نممش قسمی نمبوحنیفه و نیبنونمبی لهیلاو نمبویوسف و نهحمده له لمیشترین ووتهیدا، نیبنو شمعبان له مالیکیبهکان و نیبنوسورهیج له شافیعیبهکان و نیبنوشیبریه و (ابن الصباغ) و عیتریه، بهلکو هندیکیان به دروستیان داناره وهقف کردن لسمر مهحجور لمبر کم عقلی نهگبر لسمر خۆی وهقف کرد پاشان لسمر مندالهکانی. چونکه حیجر دانان لسمر کسینک بۆ پاراستنی ماله کهیهتی وه وهقفه کمشی بمو رنگایه نمو پاراستنه بدهی نههینی.

هندیک له زانایان قدهغهی نمو جوره وهقفهیان کرده چونکه وهقف لسمر خۆ کردن بوونه خواونه دروست نیره خۆی له خۆی بونه خواونهیهتی وهریگریت وهک فروشتن وبهخشین.

بهپی پی فرموودهی پیغمبر صلی الله علیه و آله که فرموویهتی: (سبّل الثمرة)^(۲).

واته: بدهکمی بیهخشه له ری ی خوادا به کسینکی تر.

شافیعی و جهمارهوی مالیکی و حنبلهتی و موحهمد و ناصر بۆ نمو چون.

(۱) أبوداود (۱۶۹۱) والنسائي في السنن الكبرى (۲۳۱۴-۲۳۱۵).

(۲) النسائي (۲۳۲/۶) وابن ماجه (۲۳۹۶).

وهققی موطلق

نهگمر کسینک شتیکی کرده وهقف به شیوهیکه رههار ناوی کسی نههینا که لیسری وهقف بیت، وهک نموی بلیت: نم خانووه وهقف بیت، نمو وهقفه لای مالیکیهکان دروسته.
وه رای بههیز لای شافیعییهکان نمویه نمو جوړه وهقفه دروست نیه که شوینی سرف کردنی دیاری نهکریت.

وهقف کردن له نهخوښی مردندا

نهگمر نهخوښیک له نهخوښی مردنیدا شتیکی کرده وهقف به بیگانهدیک نموه وهک وهسیت له سییهکی مالتی دهرنهچیت، وه لیسر رازی بوونی میرات گرهکان ناوهستی مهگمر نمو شته له سییهک زیاتر بیت، نمو کاته دروست نیه وهقف کردنی نمو زیادهیه به پرسى نموان نهبیت.

وهقف کردن لیسر همدی لمیرات گرهکان له کاتی نهخوښی دا:

شافیعی ونهحمد له یهکی له ریوايهتهکانیدا بۆ نموه چون که دروست نیه وهقف کردن لیسر همدی له میرات گرهکان له کاتی نهخوښیدا.

وه جگه له شافیعی ونهحمد له ریوايهتیکی تریدا بۆ نموه چون که دروسته وهقف کردنی سییهکی مال لیسر میرات گر کاتی نهخوښی وهک لیسر بیگانهدش دروسته.

وه کاتی له نیمامی نهحمدیان پرسى نهی تو رات وانیه که وهسیت بۆ میرات گر ناکریت؟ فرموی: بهلی. بهلام وهقف وهسیت نیه چونکه نهنهفرورشیت ونهنبهخشریت و نه میراتگر نهبیات و نه نهبی به مولکی کسی له میرات گرهکان، که لک لمبرهکمی وهریگریت.

وهقف کردن لیسر دولتمهمنند:

وهقف کردن کاریکه بۆ نریک بوونموه له خوا جا نهگمر وهقف کمر شتیکی کرده مسرج که نریک بوونموه نهبو له خواوه، وهک نموه به مسرجی دابنیت نمو شته همر نهبیت لیسر دولتمهمنند وهقف بیت، زانایان لهم ونهیددا جیاوازیان هدیه:

هدیانه ری پی داوه چونکه مسریچی کردنی خوا نیه. و هدیانه قدهغمی کردوه، چونکه نمو مسرجه پوچله لمبرنموهی به شیوهیکه سرف نهکریت وهقف کمر نه له دونیاو نه له رژی دواپی دا که لکی لی وهرناگریت.

نیهنوتهیمی به پارسنگی نموهی داوهتموه فرموهتی: وهنموه له نیسراف و مال به فیژدانه که نهبی بهربهست بکریت، وه لمبر نموهی خوی گموره لای ناخوښه مال له نیوان دولتمهمنندهکاندا

دادوهری (القضاء)

دهستادهستی پی بکریت، نه فرموت: ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ﴾ (الحشر/۷) واته: بۆ نهوی نه کموتته بمردهست دهولمهنده کان.

جا همرکس به مدرجی دانا وه قفه کهی یا وه سیته کهی بدرت به دهولمه مند نهوه مارجیتی داناره که پیچواندی قورنانه کهی خوایه.

وه همرکس مارجیتی دانا پیچواندی قورنان بوو نهو مارجه پوچده، با سمد مارجیشی داناییت چونکه (کتیبه کهی خوا راست تره و مارجی خوا جیگیرتره).

وه همر لهم به شدا:

نه گمر وه قف کمر یا وه سیته کمر کارتی کرده مدرج بۆ وه قفه کهی که له یاسای نیسلامدا نه بوو نه به واجبی و نه به پسهندی. نه مارجانهش همر پوچدهن چونکه پیچواندی قورنان، چونکه نه گمر که سیک خه لک مولزه م بکات به شتیک نه واجب بیته نه پسهند بی نهوی که لکی هسیته بزی نهوه گیتی و مال به فیرو دانه نه بی ریگیری بکریت.

دروسته سرپرشرتی کمر له مالتی وهقف بخوات

دروسته بۆ سرپرشرتی کهری شتی وهقف کراو لی ی بخوات به پیری حدیسه کهی ئیبنوعومر که له پیشموه باس کرا وئهمدی تیدا بوو: (لا جناح علی من ولیها أن یأکل منها بالمعروف) ^(۱).

واته: تاوان نی یه بۆ سرپرشرتیاری وهقف که به مدعروف لی ی بخوات، وه به (معروف) خواردنیش ئه وهنده یه که عاده تی بیت.

(قرطبی) فرموه تی: عاده ت وا هاتوه که سرپرشرتی کمر له بوروبومی وهقف ئه خوات تمنانته نه گهر وهقف کمر ئه مخرجی داناییت که ناییت سرپرشرتی کمر لی ی بخوات، به شتیکی ناشیرین دانه نریت.

هرچی له بوروبومی وهقف که زیاد بوو بۆ شتی تری وهك خۆی سرف نه کریت

ئیبنوته می یه فرموه تی: هرچی له بوروبومی وهقف زیاد بوو له وهقف لیسر کراو ئه بی بۆ شتیکی تری وهك ئه شته سرف بکریت، بۆ نمونه نه گهر مزگوت بوروبومی شته وهقف کراوه کانی له بهرژه وهندی یه کانی خۆی زیاد بوو ئه بی بۆ مزگوتیکی تر سرف بکریت، چونکه وهقف کمر مبهسته کهی له جۆر نکدایه، جۆره کش یه که.

وه نه گهر وا دانرا مزگوتی یه کهم تیک چوو بوو کس که لکی لی وهر نه نه گرت ئه وه سودی وهقفه کهی بۆ مزگوتیکی تر سرف نه کریت، ههروه ها نه گهر له بهرژه وهندی یه کهی شتیک زیاتری هه بوو، ئه وه ئه زیادی یه هیچ رینگایه ک نی یه بۆ سرف کردنی هه ره له مزگوتهدا یا دانانی و په ک خستنی، کهواته سرف کردنی بۆ شتیک له جۆری ئه وهی که مبهسته باشتره. وه ئه مهش نزیک ترین رینگایه بۆ مبهستی وهقف کمر.

گۆرینی نه زر کراوو وهقف کراو به شتیکی چاکتر له خۆی:

ههروه ها ئیبنوته می یه فرموه تی: به لآم گۆرینی نه زر کراوو وهقف کراو به شتیک له خۆی چاکتر وهك گۆرینی به خشش. ئه مه دوو جۆره:

یه که میان: ئه بی ئه گۆرینه بۆ پیوست بیت وهك ئه وهی په کی بکوت جا بفرۆشیت وه نرزه کهی شتیکی تر له جینگای بکریت، وهك ئه سپی بهند کراو بۆ غهزا نه گهر نه کریت له غهزادا

(۱) البخاری (۲۳۱۳، ۲۷۲۳) و مسلم (۱۶۲۲).

کهلکی لی وهریگیئی نموه نه فرۆشريت و به نرخه کهي شتيکی تر له جينگای نه کرريت که جی بگرتنوه.

وه مزگوت نه گهر ماله کانی چوار دهوری روخا نه گويزرتنوه بۆ شوينتيکی تر، يا نه فرۆشريت و به نرخه کهي مزگوتينيکی تر له جی نه کرريتنوه، وه نه گهر وه قف له سر کراو نو کهلکهي لی وهرنه گرت که وه قف کهر مهبستي بووه نه فرۆشريت و شتيکی تر له جی نه کرريت.

وه نه گهر تينک چوو بووه نه نمتوانرا چاک بگرتنوه نموه به رماوی نه فرۆشريتنوه، وه به نرخه کهي شتيکی تر له جياتی نه کرريتنوه.

نهمانه هموو دروستن چونکه نه گهر نه صلحه که مهبستي پي نه هاته دی شتيکی تر نه خریتته جی. دووه: گويزنوه له بمر بهرزه وه ندى به کی له پيشتر، وه ک گويزنی (هدی) به قوربانى به کی چاکتر، وه وه مزگوت که له جياتی نو مزگوتينيکی شياوترو چاکتر بۆ خه لکی شاره که دروست بگريت و به که میان بفرۆشريت.

نموه و شيوه کانی لای نه حمده وزانايانی تر دروسته. وه نه حمده به لگهي بوه هيناوه تنوه که عومر ﷺ مزگوته کۆنه کهي کوفهي گويزتنوه بۆ شوينتيکی تر و مزگوته، کۆنه که کرا به بازاری خورما فرۆشه کان. نهمهش گويزنی زهوی مزگوته به لام گويزنی بيناکهي به بينايه کی تر، عومر و عثمان خويان لی رازی بيت مزگوته کهي پينهم بمریان ﷺ تينک دا و بيناکهيان گويزی و گهوره شيان کرد، وه هدره ها مزگوتی حراميش بوشيوه به بوو. وه سابت بو له صحیحی موسليم و بوخاری دا که پينهم بمر ﷺ به عائيشه فرموو: (لولا أن قومك حديثو عهد بجاهلية لنقضت الكعبة، ولألصقتها بالأرض ولجعلت لها بايين، باباً يدخل الناس منه، وباباً يخرج منه الناس)^(۱).

واته: نه گهر تم خه لکه تازه نيسلام و نزيك به سه رده می جاهلی بوه نه بونايه، که عبم لا نه برد و تم لکاند به زهوی بوه و دوو ده رگام بۆ دروست نه کرد، ده رگايه ک بۆ چوونه ژووره وهی خه لک و ده رگايه ک بۆ هاتنه ده روه.

جا نه گهر نو به مه لسته به هيزه نه بوايه پينهم بمر ﷺ شيوهی دروست کردنی که عبمی نه گويزی، که واته دروسته بينای وه قف بگويزريت له شيوه به کهوه بۆ شيوه به کی تر له بمر بهرزه وه ندى به کی له پيشتر، به لام گويزنی زهوی به کی به زهوی به کی تر نموه نه حمده و جگه له دانيان به دروستيدا ناوه

(۱) البخاري (۱۵۸۴) و مسلم (۱۳۳۳/۳۹۸).

به شوین کومتی یاره کانی پیغمبر ﷺ چونکه عومر رضی الله عنه کردویمتی، وه مسهله که بلاویش بوتموه کسیش نینکاری لی نه کردوه.

بهلام نمو شتانهی که سوده که یان نه کریت به وهقف نه گمر به شتیکی چاک تر له خوی بگورین وهک نموی خانویهک یا دوکانیک یا باغیک یا گوندیک بکاته وهقف و سوده کمی کم بیت، لمبر نموه بیگوریت به شتیکی تر که سودی زورتر بیت بز وهقف.

نموه نمبوتمور وزانایانی تر ری یان داوه به کردنی نمو کاره، وهک نمبوعوبهیدی کوری حمربوهیهی قازی میصر که بوه حوکمی داوه. نموش قیاس کراوه لسمر قسمی نه محمد دهریاری گورینی مزگوت له زوی به کموه بز زوی به کمی تر لمبر بهرزه ونندی. جا نه گمر دروست بیت مزگوت بگوریت به شتیک که مزگوت نمیت وهک کردنی مزگوت به بازار، نموه گورینی شتیکی برهم دهر به شتیکی تری برهم دهر که لو برهمی زورتره لمیشتره شیوتره که دروست بیت، نممش قیاس کردنی یمتی لسمر گورینی (هدی) قوریانی به قوریانی به کمی چاکتر. وه دانی بوهدا ناره نه گمر مزگوت به زوی به لکابوو برز کرایوه ژیره که یان کرده کانی و دراوسیکانی مزگوت رازی بوون نه کریت.

بهلام همدنیک له هاوه له کانی (نیمام نه محمد) گورینی مزگوتیان قدهغه کردوه، وههروه ها (هدی) و زوی وهقف کراوه، نممش قسمی شافیعی وزانایانی تره ^(۱).

بهلام دهقه کان و (آثار) بز ماوه کازو قیاس دروستی گورینی پتویست نه کات لمبر بهرزه ونندی.

حرامی زیان دان له وهره:

حرامه کسینک شتیک وهقف بکات نمو وهقف کرده زیان بگهیمیت به میرات گره کان به پیوی فرموده پیغمبر ﷺ که فرمودیمتی: (لاضرر ولاضرار فی الإسلام).

واته: زیان و زیان گه یاندن نریه له نیسلام دا.

جا نه گمر بو شیویه وهقف بکات بهتاله.

له (الروضة الندیة) دا فرمودیمتی: سرته نجام نمو وهقفانمی مبعست لی زیان برینی نمو شتانهیه که خوا فرمانی داوه به گه یاندن بیان و پیچمانه کردنی فرزه کانی خوا بیت له بنهروه نموه باتلن و به

(۱) نموش قسمی مالیکه و به لگمشیان فرموده کمی پیغمبره ﷺ که فرمودیمتی: (الیباع أصلها ولا تبتاع ولا توهب ولا تورث).

واته: نمصله کمی نه نفرز شرت و نه نمبه خشرنت و نمبمیرات نه گبریت.

هیچ جوړتک پینک نایمن، وهک نموهی کسینک وهقف بکات لسمر نموندانهای نیرن جگه می‌بیننه‌کان، وههروه‌ها نموشتی لم کاره نه‌چیت، چونکه نموهقفه بۆ نریک بونموه نریه له خواوه بلکو مهبست لی‌ی پیچموانه کردنی حوکمه‌کانی خوایه و بهریه‌ره‌کانی نمویاسایه‌یه که خوا بۆ بنده‌کانی داناوه. و نموه جوړه وهقفه ستمه هویه که بۆ گه‌یشتن به مهبستی شه‌یتانی.

جا با نهمهت له‌بیر بیت، چونکه زۆر لم شتیوانه نه‌کریت لم سردهم و زه‌ماندا، وه هر بهو شتیوه‌یه وهقفی نموکسمی که نه‌یویت مال‌ه‌کی له بنمه‌الدا دهرنه‌چیت له‌بیر نموه لسمر نموه‌کانی وهقف نه‌کات، وهنمونه نه‌بیت هیچ پالی پیوه نه‌ناوه بۆ نموه کاره. نموه جوړه کسانه مهبستیان پیچموانه کردنی حوکمی خوایه. که نموش گویستنموهی مولکه به میراتی و دانه دهستی میراتگره‌که‌یه‌تی تا هرچی لی‌ی نه‌کات بی‌کات، وه کاری ده‌ولمندی وه‌رسو هرژاریان بدهست نموهقف کهره نریه بلکو بدهست خوی گموره‌یه، وه جاری وا هه‌یه به ده‌گمن لم جوړه وهقفدا - وهقف کردن لسمر نموه - هوی نریک بونموه تی‌دایه له خواوه به‌پیی جیاوازی کسه‌کان جا نه‌بی‌ خاوه‌ن هوش باش سه‌یری نموه‌زیا‌نه بکات که پی‌ویستن بۆ نموه نریکی‌یه.

وه لم حالته ده‌گمنه نموه‌یه که کسینک وهقف بکات لسمر نموانه‌ی خیریکی خیرو چاکمن له نموه‌کانی یا خیریکی فیرونی زانستن، نموه نموهقفه له‌وانه‌یه مهبست تی‌زیدا ری‌ی خوا بیت و نریک بونموه تی‌دا بدهی بیت وه پاداشتی کرده‌وه‌کانیش به‌پیی نیاز ونیه‌تن، به‌لام سپاردنی کاره که بۆ نموه جوړه‌ی که خوا دایناوه پی‌ی رازی‌یه له‌نیوان بنده‌کانیا چاکترو له‌پیشتره.

به‌خشش (الهبة)

پیتاسه‌که‌ی:

له قورنان دا هاتوه که نه‌فرموت: ﴿قَالَ رَبُّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ (آل عمران/۳۸).

واته: ووتی: نه‌ی په‌روهردگارم پی‌م به‌خشه له لایمن خوتموه مندا‌لیکی سروشت پاک، به‌راستی تۆ بیسری پارانموه‌یت.

(هبة) : له هه‌لکردنی باوه هاتوه. وه لی‌ردها مهبست له هیهبه به‌خششو شت دانو چاکه‌کردنه له‌گه‌ل کسینکی تر به مال بیت یا به شتی تر.

وه له شرعدا: په‌یمانیکه ناوه‌رۆکه‌که‌ی نموه‌یه که ناده‌میزاد کسینکی تر نه‌کاته خاوه‌نی مالی خوی له ژباندا بی‌ به‌رامبه‌ر وبریتی، جا نه‌گهر کسینک مالی خوی ره‌وا کرد بۆ کسینکی تر بۆ نموه‌ی سوودی لی‌ی وه‌ریگرت به‌لام نه‌یکرده خاوه‌نی نموه نه‌بیتته خواستمه‌نی و عاری‌یه.

دادوهری (القضاء)

وه همدوهها نهگمر شتیکی پیّ بهخشی که مالّ نبو وهك نارهق و مردارهوه بوو نهوه نه نو کسه بهخشمه نهنو پیّ دانمش بهخشینه. وهنهگمر بوونه خاوهنی له ژبانی نو کسهدا ننبوو بهلکو خرابوه دوی مردنی خاوهنی نووه وهسیتته، وهنهگمر به بریتی بوو^(۱) نووه فروشتنه وحوکمی فروشراوی لهگه‌لدا نهکریت واته به تماو بوونی پهیمان بستن نعیته خاوهنی تیر خاوهنهکمی پیشووی ناتوانیّ تسمروفاتی تیدا بکات به پرسی نو کسه نعیته که پیّی بهخشراوه. وه نارهزوی شوفعه و خیاری تیدا سابت نعیته. وه مرجه که بریتی‌یه که معلوم و زاندرای بیت، جا نهگمر نامه‌علوم بو نووه بهخششه که هه‌لده‌وشیتتوه.

وه بهخششی موتملق نعیته بریتی نعیته جا نو بهخششه بۆ کسینی وهك خۆی بیت یا له خوار خۆیهوه یا لسمرو خۆیهوه بیت یه‌کسانه. نا نوویه مانای بهخشش به واتای تایبته. به‌لام به واتای گشتی نهمانمی خوارهوه نه‌گرتتوه:

۱- گمردن تازاد کردن: نعویش بهخشینی قمرزه به قمرزدار.

۲- خیر و صده‌قه: نعویش بهخشینی که مه‌بست لی‌ی پاداشتی رۆژی دواپی‌یه.

۳- پیّ بهخشین (الهدیه): نوویه که پیّ بهخشراو ناچار نه‌کات که بریتی بدات.

دانانی له یاسای نیسلامدا:

خوای گموره بهخششی داناره لمبر نووی دلّ راهینان وینکوه بستنوه و خۆشویستی له نیتوان خه‌لکدا بههیز نه‌کات.

له نهبوهوره‌یرهوه ﷺ که پیّغه‌مبیر ﷺ فرموویته: (تهادوا تحابوا). أخرجه البخاري في الأدب المفرد. والبيهقي. وقال الحافظ: إسناده حسن^(۲).

واته: دیاری ببهخشن به یهك بۆ نووی یه‌کرتان خۆش بویت.

پیّغه‌مبیر ﷺ خۆی دیاری وه‌نه‌گرت و پاداشتی نه‌دایهوه لسمری و خۆی فرمانی نه‌دا بۆ وه‌رگرتنی و هانی خه‌لکی نه‌دا بۆ دیاری و بهخشش دان.

(۱) نبو حنیفه رای وایه که بهخشش به مرچی بریتی له سه‌رتاره بهخششه وه له کۆتاییدا فروشتنه، وه لسمر نووه بهخشش پیش تسلیم کردنی بریتی‌یه که نابی به مولک نیللا به وه‌رگرتن نعیته، وه تسمروفاتی پیّ بهخشراو تیدا بهجی نایات له پیش وه‌رگرتنه‌کدا. به‌لام بهخشم نعتوانی تسمروفاتی تیدا بکات.

(۲) البخاري في الأدب المفرد (۵۹۴) والبيهقي (۱۶۹/۶) والحاكم في معرفة علوم الحديث (۸۰)، والقضاعي في مسند الشهاب (۴۲۷).

دادوهری (القضاء)

لای نه‌محمد له حدیسی خالدی کوری عمیددا هاتووہ کہ پیغمبر ﷺ فرمویہتی: (من جائه من أخيه معروف من غير إشراف ولا مسألة فليقبله ولا يردہ فإنما هو رزق ساقه الله إليه) ^(۱).

واتہ: ہرکس لہ لایان براکہ یوہ دیاری بہ کی بڑھات بیٰ نہوی چاوه روانی بوویتت یا داوی کردییت با وہری بگریت نہی گیترتموہ چونکہ نموہ رۆزی بہ کہ خوا بۆی ناردووہ.

پیغمبر ﷺ پالی بہ خہ لکموہ ناوہ بۆ وەرگرتنی دیاری با شتیکی زۆر بیٰ نرخیش بییت. لہبەر نموہ زانایان رایان وایہ گیترانموہی کپراہمتی ہدیہ بہ مرجیک مانعیکی شرعی نہییت.

لہ نہنسموہ کہ فرمویہتی: پیغمبر ﷺ فرمویہتی: (لو أهدني إلی كراع لقبلت. ولو دعيتُ عليه لأجبت) ^(۲). رواہ أحمد والترمذی وصحہ.

واتہ: نہ گمر قولمپی بہ کم پیٰ ببخشن وہری نہ گرم ونہ گمر بۆ قولمپی بہ کہ بانگم بکنم نہچم.

وہ لہ عانیسموہ کہ فرمویہتی: ووم: نہی نیرراوی خوا، دوو دراوسیم ہدیہ، شت بۆ کامیان بہ دیاری ببم؟ فرموی: کامیان دہرگاکی لیتموہ نریک ترہ ^(۳).

لہ نمبوہوربرووہ ہاتوہ کہ پیغمبر ﷺ فرمویہتی: (تهادوا فإن الهدیه تذهب وخرّ الصدر) ^(۴). واتہ: دیاری وبہخشش بدن بہ یہ کہ چونکہ دیاری رق وکینہی ناو سنگ ودل نہتارتنی.

(ولا تحقرن جارة لجارتها ولو شق فرسَن شاة) ^(۵).

واتہ: نابیٰ دراوسی شتی دراوسی بہ ہیچ بزانییت با لہتہ سمی بہرخولہ یہ کیش بییت.

وہ پیغمبر ﷺ دیاری بیٰ باوہرانی وەر گرتووہ، دیاری کیسرای وەرگرتووہ، وہ ہموہا دیاری قہیسر و موقموقس، وہ کہ چۆن خۆی دیاری و بہخششی داوہ بہ بیٰ باوران.

بہ لآم نہوی نہ محمد ونمبوداود وترمژی گیتراویانتموہ کہ (عیاض) دیاری بردووہ بۆ پیغمبر ﷺ فرمویہتی: موسلمان بووی؟ وتی: نہ، فرموی: (إني نُهييت عن زيد المشركين) ^(۶).

(۱) أحمد (۴/۲۲۱).

(۲) أحمد (۳/۲۰۹) والترمذی (۱۳۳۸).

(۳) أحمد (۶/۱۷۵) والبخاری (۲۲۵۹).

(۴) ترمذی (۲۲۱۳).

(۵) البخاری (۶۰۱۷) ومسلم (۱۰۳۰).

(۶) أحمد (۴/۱۶۲) وأبوداود (۳۰۵۷) والترمذی (۱۵۵۷).

واته: من بهخششی بی باوه پانم لی قدهغه کراوه.

(خطابی) ووتیهتی: لهوه نهجیت تم فرموده یه (نسخ) سرپایتوه چونکه یتغممبیر عزیز دیاری زیاتر له چند کسی بی باوه وهرگرتوه.

شموکانی فرمودیهتی: بوخاری له صهحیحه کهیدا فرموده یه کی هیناره دروستی وهرگرتنی دیاری بت پرستی لی دهرهیناوه، له بشی وهرگرتنی دیاری له بی باوه پان باسی کردوه له کیتابی دیاری و بهخشش.

(حافظ) له (فتح) دا فرمودیهتی: لهو فرموده یه پوچل کردنوهی نو رایمی تیدایه که وهرگرتنی دیاری بتپرستان جیا نه کاتوه له دیاری نهلی کیتاب، چونکه بهخشیری ناو براو له فرموده کهدا بت پرهست بووه.

پایهکانی بهخشین:

بهخشش به (الإیجاب و القبول) دان و وهرگرتن دروست نمیت به هر زاواوه که بیت که سوودی بوونه خاوهنی مالئیکی تیدا بیت بی بریتی وهک نموهی بهخشر بلیت: یتیم بهخشیت یا به دیاری دامیتی یا دامیتی و نو جوړه شتانه. وه نموهی تریشیان بلیت: قبولم کرد.

مالیک و شافعی رایان وایه که قبول کردن له بهخشش دا نمبی نیعتیباری بو بکرت.

هندی له حنفیه یه کان بو نموه چون که دان (الإیجاب) بسه بو بهخشش و نموش راستترین رایه. حنفیه لی یه کان ووتیرانه: به شیوهکانی پیدان دروسته به مرجی ده لالت بکات لسمر بهخشین. چونکه یتغممبیر عزیز دیاری بو براوه و دیارشی ناردوه بو کسانو تر، وباره کانیشی کردویانه، وه لی یانوه نقل نه کراوه نیجاب و قبولیان کردیته مهرج.

مهرجهکانی:

بهخشش نمانه پیوست نهکات: بهخشر ویی بهخشر او بهخشر او.

بو هر یه کی له مانهش مهرجی خوین هدی له خاوهوه باسی نه کهین:

مهرجهکانی بهخشر:

تم مهرجانمی خاوهوه نمبی له بهخشر دا همیت:

۱- نمبی خاوهنی بهخشر او که بیت.

۲- ناییت حیجری لسمر بیت به هویه که له هویهکانی حیجر.

۳- نهبی پی گه‌یشتوو بیت چونکه مندال (أهلیة) شایسته‌یه‌تی ناتمواره.

۴- نهبی به ناره‌زوی خوی بیت چونکه به‌خشین په‌یمانیکه رازی بوون مبرجه بو دروستی‌یه‌کمی.

مبرجه‌کانی پی به‌خشراو:

۱- نهبی کاتی به‌خشینکه ناماده بیت جا نه‌گمر هر له نصلدا ناماده نمبوو، یا به تقدیری ناماده بیت وهک نه‌وی کۆریه‌له بیت له سکی دایکدا نه‌وه نمو به‌خشینه دروست نی‌یه.

جا هرکاتیک پی به‌خشراو ناماده بو کاتی به‌خشینکه وه مندال بو یا شیت بو نه‌وه سهرپرشتی کهری یا وه‌سی‌یه‌کمی یا نه‌وکسه‌ی په‌روه‌ده‌ی نه‌کات با بیگاننش بیت بۆی وه‌رنه‌گرت.

مبرجه‌کانی به‌خشراو:

۱- نهبی به‌راستی ناماده بیت و له‌و کاتدا که نه‌به‌خشری هم‌بیت.

۲- نهبی مالیک‌ی هه‌لسه‌نگیتراو بیت.

۳- نهبی خاوه‌نی هم‌بیت و نالو‌گۆری پی بکرت، و مولکایه‌تی‌یه‌کمی ده‌ست به‌ده‌ستی پی بکرت، که‌واته به‌خشین ناو له رووباردا و ماسی له ده‌ریادا و بالنده له هه‌وادا، وه‌مزگوت دروست نی‌یه و نابه‌خشریت.

۴- ناییت به مولکی به‌خشره‌وه به‌ستراو بیت به‌شیره‌یه‌کی جینگیر وهک کشت و کال و دار و دره‌خت و خانوو که زه‌وی‌یه‌که‌یان نه‌به‌خشراییت، به‌لکو نهبی بتوانریت له مولکی خاوه‌نی جیا بکرت‌مه‌وه بو نه‌وی بدریت به پی به‌خشراو.

۵- نهبی جیا کراوه بیت واته شهریکایه‌تی و هاوبه‌شی نه‌بیت چونکه وه‌رناگیریت به جیا کراوه‌یی نه‌بیت وهک (ره‌ن) بارمته، به‌لام مالیک و شافیعی و نه‌حمد و نه‌بوپهور رایان وایه که نه‌وه ناکرت‌ته مبرج وه فهرمو‌یانه: به‌خشین شتی هاوبه‌شی که به‌ش نه‌کراییت دروسته.

وه لای مالیک‌یه‌کان: دروسته به‌خشین نه‌و شتانه‌ی که فروشتیان دروست نی‌یه وهک ووشتری هه‌لاتوو به‌ری دره‌ختی پی نه‌گه‌یشتوو شتی داگیرکراو که لای داگیرکمر بیت.

به‌خشی نه‌خۆشیک که له نه‌خۆشی سه‌ره مبرگدا بیت:

نه‌گمرکه‌سینک له‌سه‌ره مبرگ دابوو شتیکی به‌خشی به‌که‌سینکی تر نه‌وه حوکمی به‌خشینکه‌کی وهک حوکمی وه‌سی‌یه‌ته هه‌یه. جا نه‌گمر شتیکی به‌خشی به‌یه‌کی له میرات گره‌کانی پاشان مردو میرات گره‌کانی تر ووتیان: له‌سه‌ره مبرگدا پی‌ی به‌خشیوه به‌لام پی‌به‌خشراو بلیت: له ساغیدا پی‌ی به‌خشیوم، نه‌وه له‌سه‌ر پی به‌خشراو پی‌نریسته قسه‌کمی سابت بکات و به‌لگه بی‌نیت، وه نه‌گمر

دادوهری (القضاء)

بۆی سابت نهبو ئهو بهخششه به شیوهيك حیسابی بۆ نه کریت که لسهه مرگدا بیتک هاتووو
حوکهکمی ئهویه که دروست نیه مهگه میرات گرهکانی تر پری پی بدن.

وه نهگه بهخششهکمی له نهخۆشی مردندا بوو لهپاشاندا چاک بووهوه ئهوه بهخششهکه دروسته.
وهرگرتنی بهخشاو:

له زانایاندا ههیه که رای وایه بهخشاو نهیته مافی پی بهخشاو هه به پهیانهکه، نیت نسلن
مهرج نیه وهی بگرت: چونکه نهصل له پهیانهکاندا ئهویه که دروست بیت به بی ئهوی
وهرگرتن مهرج بیت تیواندا وهك فرؤشاو، که لهپیشهه باس کرا.

نهحمد و مالیک و نهبوئهورو ظاهری یهکان بۆ ئهوه چوون.

وه لسهه ئهوه نهگه بهخشر یا پی بهخشاو مردن پیش تسلیم کردن ئهوه بهخشینه بهتال نایتهوه
چونکه تنها به پهیانهکه بووهته مولکی پی بهخشاو.

بهلام نهبوحنیفه و شافیعی و ئهوری فهرموینه: وهرگرتن مهرجیکه له مهرجهکانی دروستی
بهخشین، جا نهگه وهرگرتن تهواو نهبوو ناسهپتیریت به سر بهخشردا که بیدات به پی بهخشاو،
جا نهگه پی بهخشاو یا بهخشر پیش تسلیم کردن مرد، بهخشینهکه بهتال نهیتهوه.

بهخشینی هموو مال:

مزههبی جهماوهی زانایان ئهویه که بۆ ئادهمیزاد ههیه هموو مالهکمی خۆی بهخش به
کسینکی تر.

موحهمدی کوری حهسن وهندی له لیکۆلهوههکانی مزههبی حههفی ووتویانه: دروست نیه
بهخشینی هموو مال با له رووی خیریشهه بیت، وه ئهوکسهی ئهوه کاره بکات به گهوج دانفریت
پتیهسته حیحری بخرته سهه.

وه خاوهنی (الروضه الندیة) لهم کیشهیه کۆلوهتهوهه فهرمویتی: هههکسینک توانای نارام گرتنی
ههیت لسهه ههزاری و کهم دهستی قهیناکه بهشی زۆری یا هموو مالهکمی بهخشیت، وه
هههکسینک کاتی پتیهست بوو دهستی له خههک پان کردهوه و سواتی کرد هههال نیه بۆی هموو
یا بهشی زۆری مالهکمی بهخشیت.

ئا ئهویه روی کۆکردنهوه له نیتوان ئهوه فهرموودانهی بههنگن لسهه ئهوی که تیپهر بون له
بهخشینی سهههکی مال مشروع نیه وه له نیتوان ئهوه بههنگانهی که دروستی بهخشینی زیاتر له
سهههک نهگه بههن.

پاداشت لسهر بهخشش:

پسهنده پاداشت وهرگرتن لسهر بهخشش نهگهرچی له گهوروه بۆ خوارتریش بئ. بپهپی ئهوی نهحمد و بوخاری وئهبوداوو (ترمذی) له عائیشموه نهگهترنموه که فرموهتی: پیغمبهر ﷺ دیاری وهرتهگرت و پاداشتی ئهوکسهی ئهدايهوه که دیاری بهکهی داوه. وه له لهفزی ئیبنونهبو شهیبیدا بهم جوهریه (ریشب ماهر خیر منها) ^(۱). واته: وهبه له خوئی چاکتر پاداشتی ئهدايهوه.

بۆیه پیغمبهر ﷺ ئهوی کردووه بۆ ئهوی پاداشتی چاکه بداتوه به چاکهیهکی وهک خوئی تا کس منتهی نهبیته به سهربهوه.

(خطابی) ووتوهتی: همنهئ له زانایان خهلهکیان لهبارهی بهخششموه کردووه به سی چینهوه:

۱- بهخشینی پیار به له خوئی خوارتر وهک خزمهت کار وئهو جوهرانه بۆ ریز لیتان و دل نهمی، ئهم جوهریان پیوست به پاداشت دانوه ناکات.

۲- بهخششی بچوک بۆ گهوره: بۆ ئهوی که لک و سوود لهوگهورهیهوه وهرگهرت وه پاداشت دانوه لهمهدا پیوسته.

۳- بهخششی هاوتا بۆ هاوتا: به زوری لهمهیاندا بۆ خوشبوستی و نزیك بوونهوه له یهکوه نهگهرت، وه ووتراوه: که پاداشت دانوهی تیدا ههیه بهلام نهگهر شتیک بهخهرا به کسینک به مهرجی پاداشت دانوهی، ئهو پاداشت دانوهیه لازمه.

ههرامی پیش خستنی همنهئ له مندا لئان له بهخششدا:

دروست نیه بۆ هیچ کس که همنهئیک له مندا لئانهکانی پیش همنهئیکیان بخات له بهخششدا؛

چونکه نهبیته هۆی چاندنی دوژمنایهتی و پهرینی سیلهی رحم که خوا فرمانی داوه به بهستنی.

نیمامی نهحمد و نیهسحاق و ئهوری و طاووس و همنهئ له مالیکیهکان بۆ ئهوه چوون و فرموهانه: فزله دانی همنهئ له مندا لئان بهسهر همنهئیکیاندا کارکی باتل و ستممه، وه پیوسته لسهر ئهو کسهی ئهو کارهی کردووه بهتالی بکاتوه، بوخاریش به راست وریکی دانی ناوه بهوهدا؛ وه بهلگهشیان لسهر ئهوه ئهویه که ئیبنوعهبباس رضی الله عنه نهگهترتوه که پیغمبهر ﷺ

(۱) أحمد (۹۰/۶) و البخاری (۵۸۵) و أبوداود (۳۵۳۶) و الترمذی (۱۹۵۳).

دادوهری (القضاء)

فرموریهتی: (سوا بین اولادکم فی العطیة. ولو کنت مفضلاً أحداً لفضلت النساء). أخرجه الطبرانی والبيهقي وسعيد بن منصور، وقد حسن الحافظ ابن حجر إسناده في الفتح^(۱).

واته: به یه کسانی سهیری مندالده کانتان بکمن له به خشیندا. وه نه گهر من کسم پیش کس بجستایه نافرهم پیش نه خست.

له مزهدبی نیمام نه جمددا فزلن دانی هندی له مندال بسهر هندیکی تردا کاتیک حرامه که هزیهک نه بیت نمر کاره پیوست بکات، به لام نه گهر هزیهک هببو نوره ری لی ناگیری.

له شیعبی یه هاتوه له نوعمانی کوری به شیروه که فرموریهتی: باوکم به خشینکی دا به من. نیسماعیلی کوری سالم لمار خه لکه کدا هاواری کرد که نم کابرایه به خشینکی داوه به یه کتیک له کوره کانی. نه فرموی: دایکم (که عمره کی کچی رواجه بو) به باوکمی وت: بجوره خدمت پیغمبر ﷺ و بیکه به شاید له سوری. نوریش چوره خدمت پیغمبر ﷺ وتی: من زیاده به خشینکم داوه به نوعمانی کورم، وه عمره داوای لی کردم تو بکم به شاهد له سوری. نه لی: فرموی: نایا کوریک توت هدی جگه لو؟ نه لی: وتم: به لی. فرموی: به هموویان نمر به خششمت داوه وه بشی نوعمانت داوه؟ نه لی: وتم: نه، فرموی: نوره ستمه بجو کسینکی تر بکه به شاهد له سوری.

موغیره له حدیسه کی خزیدا باسی کردوه که پی فرموه: نایا بیت خوش نریه همویان له چاکه کردن و به زهیدا بهرام بمرت یه کسان بن؟ نه لیت: وتم: به لی، فرموی: ده بجو کسینکی تر بکه به شاهد له سوری.

موجاهید له حدیسه کی خزی دا باسی کردوه که فرموریهتی: نوان مافی نوره یان به سرتوره که دادپوره بی له نیتوانیاندا هروهک تو مافت هدی به سریانوره که چاکت له گمل بکمن^(۲).

نیبنوقهیم فرموریهتی: نم فرموده یه به درژی باسی نوره عدالته نکات که خوا فرمانی پی داوه له کتیبه که یدا و ناسمانه کان وزهوی له سوری راوه ستاوه، وه شریعتی له سر سابت گراوه هر بویه نمر حوکمی که له فرموده یدا هاتوه له هموو قیاس و پیتوانه یه کی سر روی زوی زیاتر ریک نه کموت له گمل قورئاندا وه ده لالت کردنه کی نوری مو حکم و ناشکرایه، به لام

(۱) الطبرانی فی الکبیر (۳۵۴/۱۱) والبیهقی (۱۷۷/۶) وتلخیص الحیر (۷۲/۳).

(۲) البخاری (۲۵۸۷ و ۲۵۸۶) ومسلم (۱۳/۱۶۲۳).

هندنيك به حمديسيكي موتشاييه رهدی نم حمديسه موحکمهيان داوهتموه، حمديسه موتشاييهكش نهميه كه نهفرموي: (كل أحد أحق بماله من ولده والناس أجمعين). واته: هرکس شايستهتره به مال و دارایی خوی له کورهکمی و همموو خهلك به گشتی.

جا لمبر نموی شايستهتره به مال و دارایی بهکمی خوی مانای وایه بوی هديه به تارهزوی خوی تسهروفي تیدا بکات جا نمو هنده بيم حمديسه موتشاييه نمويان قیاس کرده كه باوك بوی هديه له مال و دارایی بهکمی خوی بیتجگه له نمولادی به بیتگاننش بيهخشی، بهلام نهمه وانیه چونکه به زوروت مدعلوم و ناشکرایه كه نم فرموده موتشاييه لهو دهقانهيه كه ماناو دهالمتيكي گشتیيان هديه وه قیاس هرگیز ناتوانی روبهروی نمو حوکمه رون و ناشکرایه بوهستی كه له حمديسهکمی پیشودايه.

حدهفیهکان و شافيعی و مالیک و جهمارهريك له زانایان بۆ نموه چون كه يهکسانی کردن لهنیوان نمولاددا پهسنده، وه جیاکردنمويان به بهخشیس کپراهتی هديه، بهلام نهگهر کردی جیبهجی نهکرت.

وه وهلامی حمديسهکمی نوعمانیان داوهتموه به ده وهلام كه همويان روت کراونموه، وهك حافظ له (فتح)دا باسی کردوه. وه شوکانی له (نیل الأوطار)دا نمو ده وهلامی هیتاوه، وا تيمش به کورتی باسیان نهکمين لهگهله چند زيادهيهکی به کهلك، ووتويستی: وهلامی بهکم:

نموی بهخشرابوو به نوعمان همموو مالهکمی باوکی بوو. (ابن عبدالبر) باسی کردوهو فرمويستی: بمشی زوری رینگاکانی حمديسهکه به راست وړنکی نهلین: هندنی له مالهکمی بووه وهك لهو حمديسهی كه لم بابهدا هاتوه ناماژه بۆ نموه نهکات كه نموکورهی بهخششهکمی دراوهتی مندال بووه، وه وهك له لهفزی موسليمداهاتوهه كه فرمويستی: (تصدق علي أبي ببعض ماله). واته: باوكم هندنی له مالهکمی پیش كمش کردم.

وهلامی دووم:

نمو بهخششه جیبهجی نهکرابوو، بهلكو بمشیر هاتبوو راورژ به پیغمبر ﷺ بکات نموش پیی فرمموو: وانهکات. نیت وازی لی هیتا. طهبری باسی کردوه.

وه وهلامی نهمه ندرتتموه بموی كه فرمانهکمی پیغمبر ﷺ به بمشیر بۆ گپرانموه لهو کاره هستی جیبهجی بوونی لی نهکرت، وه همروهها قسهکمی عممره كه نهلینت: رازی نايم همتا پیغمبر ﷺ شایهتی لهسر نهاد..

وه لامي سي زيم:

نوعمان گوره بوو وه پي به خشراوه كهي وهر نه گرتبو بزيه پشيمان بوونموه بؤ باوكي دروست بو. طه حاوي باسي كردوه.

(حافظ) فمرويمتي: نموه كه نه لتي وهری نه گرتبو پيچوانهي نمويه كه له بشي زوري رينگاكاني حمديسه كهدايه به تاييبت نموي كه نه فمرومي: (ارجعه) واته: بيگيپرهوه، به لگيه لسمر نموي كه له پيشموه به خششه كهي دراوه تي. وه نموي بشي زوري ريوايته كاني لسمره نمويه كه نوعمان مندا ل بووه باوكي بؤي راگرتوه لمبر مندالي. جا پيغمبر ﷺ فرماني دا به بشير نمو به خششه بيگيپرتموه دواي نموي كه له حوكمي وهر گراودا بووه.

وه لامي چوارم:

نمونه كه نه فمرومي: (ارجعه) واته: بيگيپرهوه به لگهي دروستي نمو به خششه بووه، چونكه نه گبر نمو به خششه دروست نموي به پشيمان بوونموه لي بي صحيح و دروست نه نمبوو، به لام نموي كه فرماني پي داوه به پشيمان بوونموه لي بي لمبر نموه بووه كه بؤ باوك ههيه پشيمان بيتموه لمو به خششه كه داويتمتي به مندا له كاني، نه گرجي باش وايه كه لمو كاره نه گبرتموه. به لام پسندي به يه كساني سهر كردني مندا ل پارسنگ دراوه به سر نموده، بزيه فرماني پي داوه به پشيمان بوونموه.

له (فتح) دا فمرويمتي: به لگه هينانمويه به مومسه له يه چار پيدا خشاندموي نموي. وه نموي كه دهر نه كموت نمويه كه ماناي (ارجعه) واته نمو به خششه باس كرا ميدمو جن به جني مه كه، وه نموش نموه ناگه يمني تي كه نمو به خششه پيش نموي فرمان به نه كردني بكرت دروست بووه.

وه لامي بينجم:

نمونه كه نه فمرومي: (أشهد على هذا غيبي) فرمان دانه به شايبت گرتن لسمر نمو كاره، وه خزي بزيه نمو كاره نه كردوه لمبر نموي خزي پيشموا بووه وه كو نموي بفمرومي: من شايبتت بؤ نادم لمبر نموي كاري پيشموا نريه كه شايتمتي بدات، به لكو كاري نمو نمويه كه حوكم بدات. طه حاوي باسي كردوه و نيبوقه صصارش پي رازي بووه بعدايدا ووتويتمتي: نموه كه كاري پيشموا شايتمتي دان نريه نموه ناسيمني تي كه نه گبر شتيكي بيني شايتمتي بوو خزي رابگري له شايتمتي دان وه نمو فرمان دانش كه باس كراوه ميبست لي بي سرزه نشت كردنه وه كوشه كاني تري فمرووده كه به لگن لسمري.

(حافظ) فرموهتی: جمعاوهری زانایان لیتره‌دا بو شیویه فتویان داوه. وه نیبنوحیبیان فرموهتی: کاتی پیغمبر ﷺ فرموهتی: (أشهد) واته: شایمتیکی تر بگره، لسهر شیوهی فرمانبو مهبست لی نادروستی‌یه، وهک نهوی به عایشی فرمووه: (إشترطي لهم الولاء)^(۱).

واته: مخرجی نهویان بز دابنی که خزیان سه‌ریرشتی بکن.

وه ناوانی کاره‌کی به‌شیر به ستمکاری له‌لایمن پیغمبروه ﷺ پشتگیری نهو نه‌کات وهک له ریوایته‌کی تم به‌شدا باس کراوه.

وه‌لامی ششم:

نهوی که فرموهتی: (ألا سويت بینهم؟).

واته: نه‌نبوو به یه‌کسانی سه‌دیرت بگردنایه؟

مهبست لهم فرمانه پسه‌ندی‌یه و قده‌غهی‌یه‌که بز تمنزیهه.

(حافظ) فرموهتی: نمو به‌لگه‌یه چاک نمبو نه‌گهر نمو ووشه زیادانی تر نه‌هاتایه به تایبتهی

ریوایتهی (سو بینهم).

وه‌لامی حوتهم:

ووتویانه: نهوی له حدیسه‌کی نوعماندا لبهر کراوه (قاربوا بین أولادکم) (واته: نزیکی

بکن له نیوان مندا‌له‌کانتاندا) نهک (سوا)، وه وه‌لام دراوه‌تهوه بهوهی که تیوه نه لیک نزیک

گردنوه به واجب نمرانن و نه یه‌کسان کردن.

وه‌لامی هشتم:

نه‌لین: یه‌کسان بون له به‌خشیندا له‌لایمنی باوکوه بز نه‌ولاد شوبهاوهو چوتراوه به یه‌کسان

بونیان له چاکیدا بز باوکیان، وه لهم شوبهاندندا نیشانو قمرینه‌یک هیده ده‌لالته نه‌کات لسهر

نهوی که فرمانه‌کی پیغمبر ﷺ بز پسه‌ندی‌یه‌یه. نممش رهد دراوه‌تهوه بهوهی که: قده‌غه

کردنی جیاوازی له‌نیوان نه‌ولادو ناویردنی یه‌کسانی نه‌کردن به ستم همردوکیان به‌لگن لسهر

نهوی که فرمانه‌که بز پیوستی و واجب بوونه، کهواته نمو قمرینه‌یه بز نهو نایته که فرمانه‌که

له واجب بوونهوه وه‌رگیتری بز پسه‌ندی، وه نه‌گهر بگوجایه نهو فرمانه‌کی پیغمبر ﷺ له

واجبی‌یه‌تی‌یهوه ده‌کرا به پسه‌ندی.

(۱) البخاری (۵۲۸۰) و مسلم (۱۰۷۵/۱۷۲).

وه لآمی نۆیم:

ئوهی له پیتشهوه باس کرا ده‌ریاره‌ی ئه‌وه‌ی که ئه‌بویه‌گر به‌خششی دا به‌عائیشه‌وه‌ی فرمو: ئه‌گهر خۆت بتکینلایه.

وه هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی طه‌حاوی گه‌راویه‌تی‌یه‌وه‌ ده‌ریاره‌ی عومهر که به‌خششی داوه‌ به‌عاصمی کوری بی ئه‌وه‌ی ئه‌وه‌ به‌خششی به‌شی منداله‌کانی تر دا‌بیت، جا ئه‌گهر جیا‌کرد‌ئوه‌ی منال به‌ به‌خشش دروست نه‌بویه‌ ئه‌وه‌ دوو خه‌لیفه‌یه‌ نه‌یان نه‌کرد.

له (فتح) دا فرمو‌یه‌تی: عوره‌ وه‌ لآمی باسه‌که‌ی عائیشه‌ی داوه‌ت‌ه‌وه‌ به‌وه‌ی که برا‌کانی پازی بوون و هه‌ر به‌وشیوه‌یه‌ش وه‌ لآمی باسه‌که‌ی عاصمیش ئه‌درت‌ه‌وه‌، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش که کاری ئه‌وه‌ دوانه‌ نا‌کرته‌ به‌لگه‌ به‌ تاییه‌ت ئه‌گهر به‌ره‌نگاری هه‌دیسی مه‌رفوع بکات.

وه لآمی ده‌یم:

ئیه‌جماعی زانایان پیک هاتوه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی دروسته‌ پیاو مالتی خۆی بیه‌خشش به‌ جگه‌ له‌ منداله‌کانی خۆی، جا ئه‌گهر دروست بیت هه‌موو منداله‌کانی ده‌ریکات و ماله‌که‌ی بیه‌خشیت به‌ بیت‌گانه‌یه‌ک، دروستیشه‌ که هه‌ندیکانی لی ده‌ریکات و ماله‌که‌ی بیه‌خشیت به‌ هه‌ندیکی تر. ابن عبدالبر باسی کردوه‌.

(حافظ) فرمو‌یه‌تی: ئه‌م قسه‌یه‌ لاوازی‌یه‌که‌ی ئاشکرایه‌ چونکه‌ قیاس کرده‌ له‌ گه‌ل بوونی (نص) ده‌قدا.

که‌واته‌ ئه‌وه‌ی راست بیت ئه‌ویه‌ که سه‌یر کردنی منال به‌ یه‌کسانی پیت‌ه‌ست‌ه‌و جیا کرد‌ئوه‌ هه‌رامه‌.

وه ئه‌وانی که به‌ پیت‌ه‌ستی دانه‌نن جیاوازن له‌ چۆنیتی به‌ یه‌کسان سه‌یر کرده‌ که‌دا. موحه‌مه‌دی کوری حه‌سهن و نه‌جه‌د و ئیسه‌حاق و هه‌ندی له‌ شافیعی‌یه‌کان و مالیکی‌یه‌کان فرمو‌یه‌نه‌: عدالت ئه‌ویه‌ که به‌شی نیرینه‌کان دوو قاتی من یه‌کان بدرت وه‌ک میرات. وه‌ به‌لگه‌شیان ئه‌ویه‌ که به‌شیان له‌ ماله‌که‌دا هه‌ر ئه‌ویه‌ ئه‌گهر باوکیان که به‌خه‌ره‌ به‌ریت.

وه‌جگه‌ له‌وان ووت‌یه‌نه‌: جیاوازی نیه‌وان نیر و من نیه‌ ورواله‌تی فرمووده‌ که فرمان دانه‌ به‌ یه‌کسانی سه‌یر کرد‌نیان.

پهشیمان بوونوه له بهخشش:

جماوهری زانایان بۆ حرامی پهشیمان بوونوه له بهخشش چون، با له نیتوان براباندا یا ژن و میردیشدا بیټ، بهخششی باوک بۆ مندالی خۆی^(۱) که بۆی ههیه پهشیمان بیټوه، بهپیئێ ئهوهی خاوهن سونهکان گێراویانهتوه له نینوعهعباس و نینوعومرهوه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (لا یجل لرجل أن يعطي عطیةً أو یهب هبةً فیرجع فیها إلا الوالد فیما یعطي ولده. ومثلُ الذي يعطي العطیة ثم یرجع فیها کمثل الكلب یأكل فاذا شبع قام ثم عاد فی قینه). رواه ابوداود والنسائی وابن ماجه والترمذی وقال: حسن صحیح^(۲).

واته: رهوا نیه بۆ پیساو که شتیك بهخششی و پاشان لێی پهشیمان بیټوه بیجگه له باوک^(۳) لهوهدا که نهیهخششی به مندالی خۆی^(۴). وه ورنهئێ ئهوکهمی له بهخشین پهشیمان نهیټوه وهک سهگیتک وایه ئهوهنده بخوات ههتا تیر نهیټ و برشیټوه لهپاشاندا رشانهوه کهی خۆی بخواتوه. نهمش چاکترین بهلگهیه لسه حرامیټی.

وه له یهکی له ریوایهتهداندا له نینوعهعباسوه هاتوه: (لیس لنا مثل السوء، الذي یعود فی هبته کالکلب یرجع فی قینه). واته: لهناو ئیهدا نیه ئه ئهونه خرابی که پهشیمان نهیټوه له بهخشینه کهی ههروهک سهگ که رشانهوهی خۆی بخواتوه.

وه ههروهها دروسته پهشیمان بوونوه له بهخشین له حالهتیهدا بۆیه ئه بهخششی دایټی که شتیکی له جیاتی بداتوه وپاداشتی بداتوه، بهلام پی بهخشاو ئهکاره نهکات؛ بهپیئێ ئهوهی سالم له باوکی بهوه تهگێرتتوه له پیغمبهرهوه ﷺ که فرمویهتی: (من وهب هبةً فهو احق بها مالم یشب منها)^(۵).

(۱) مالیک فرمویهتی: بۆی ههیه پهشیمان بیټوه مهگهر ئه شتی که بهخشیویتی گۆزا بیټ، لهو کاتهدا بۆی نیه شته که بگێرتتوه.

ئهبو حنیفه فرمویهتی: بۆی نیه پهشیمان بیټوه لهوهی بهخشیویتی به کوره کهی و به خزمهکانی تریشی، بهلام سهبارت به بیگانه بۆی ههیه پهشیمان بیټوه. ئه بۆچونهش بی هیزه چونکه پیچوانهئێ فرموده کانه.

(۲) أحمد (۴۰/۱) و ابوداود (۳۵۳۹) والترمذی (۲۱۳۲) والنسائی (۲۶۵/۶) وابن ماجه (۲۳۷۷).

(۳) حوکمی دایکیش ههروهک باوک وایه لای بهشی زۆری زانایان.

(۴) منداله که گهوره بیټ یا بهچوک یه کسانه.

(۵) ابن ماجه (۲۳۸۷) والدارقطنی (۴۴/۳).

واته: هرکس شتیکی به خشی خوی شایسته تره بوی نه گمر پاداشتی ندرایتموه لسهری. وه ئیبنوقهیم نموی پارسنگ داوه تموه له (إعلام الموقعین) دا فرمویتتی: نمو به خشره ی بوی رهوا نیره پشیمان بیتموه له به خشینه که ی نمو کسه یه که شته که ی به خشیوه به به خشین، نه که له پیناوی به ده ست هینانی بریتی دا، وه نمو به خشره ی بوی هه یه پشیمان بیتموه کسه یکه شتیکی به خشی بیت بۆ نموی بریتی ده ست کهریت پاداشتی بدرتموه لسهری، به لام پی به خشره که کاره که نه کات و پاداشته که نهدات به به خشره. بمو شیویه سونه ته کانی پیغمبر ﷺ هموی به کار نه هینترین و نادرین به سهریه کدا.

نمو دیاری و به خشانه ی رته ت نا کرتموه:

- ۱- له ئیبنوعومره وه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویتتی: (ثلاث لا تُردُّ: الوسائد والدهن واللبن). رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب^(۱). واته: سه شت رته ت نا کرتموه: نوین و بۆن و شیر.
- ۲- له نمبوهوره پیره وه هاتوه که فرمویتتی: پیغمبر ﷺ فرمویتتی: (من عرض علیه ریحان فلا یرده لأنه خیف المحمل طیب الریح)^(۲). رواه مسلم. واته: هرکس ریحانه ی پیشکش کرا با نه یگیریتتموه چونکه هه لگرتنی سوکه و بونیشی خوشه.
- ۳- له نه نسوه که پیغمبر ﷺ بونی دیاری رته ت نه نه کرده وه^(۳).

سویاس و ستایش کردنی به خشره دو عا بۆ کردنی:

- له نمبوهوره پیره وه که پیغمبر ﷺ فرمویتتی: (من لم یشکر الناس لم یشکر الله) نه حمد و (ترمذی) به ئیسنادیکه صحیح گنرا و یانه تموه^(۴). واته: هرکس سویاسی خه لک نه کات سویاسی خواش ناکات.
- ۲- له جابیره وه هاتوه له پیغمبره وه ﷺ که فرمویتتی: (من أعطي عطاءً فوجد فلیجزیه، ومن لم یجد فلیئن، فإن من أثنی فقد شکر، ومن کتم فقد کفر، ومن علی بما لم یعط کان کلابس ثوبی زور). رواه أبوداود والترمذي^(۵).

(۱) الترمذي (۲۷۹۰).

(۲) أحمد (۲/۳۲۰) ومسلم (۲۲۵۳) وأبوداود (۴۱۷۲) والنسائي (۸/۱۸۹).

(۳) الترمذي (۲۷۸۹).

(۴) عبد الله بن أحمد کما فی أطراف المسند (۷۴۵۷) وابن أبي الدنيا فی کتاب الشکر (۶۳).

(۵) أبوداود (۴۸۱۳ و ۴۸۱۴) والترمذي (۲۰۳۴) وابن حبان (۳۴۰۶).

واته: هرکس شتیکی پیّ به خشرا و دهوله‌مهند بوو با پاداشتی نمرکسه بداتوه و هرکس نه‌یوو با ستیاشی بکات چونکه هرکس ستیاشی کرد نوه سوپاس گوزاری کردوه، وه هرکس شاردی‌یوه کوفری کردوه. هرکس خزی به شتیکهوه هه‌لئیت که نه‌ییت وه کسینکه که دو جلی درۆی له‌بهر کردییت.

۳- له نوسامی کوری زه‌یده‌وه هاتوه که فرمویته: پیغمبر ﷺ فرمویته: (من صنع الیه معروف فقال لفاعله: جزاك الله خيراً فقد ابلغ في الشاء). رواه الترمذي بأساند جيد^(۱). واته: هرکس چاکه‌یه‌کی له‌گه‌لدا کرار به چاکه کمره‌کی ووت: خوا جزای به خیرت بداتوه، نوه نوه‌پری ستیاشی کردوه.

۴- له نهنسه‌وه هاتوه که فرمویته: کاتی پیغمبر ﷺ هاته مدینه کوچ کمره‌کان هاتن و وتیان: نمی نیراوی خوا! که‌سمان نه‌دیوه نه‌ونده به‌خشنده بیت له‌کاتی مال زۆریداو نه‌ونده جوان دلته‌وایی بکات له‌کاتی مال که‌میدا لهم خه‌لکه‌کی که نیمه هاتوینه نایان، به‌پراستی توان به‌سمان بون لهم سه‌ختی و ناره‌ه‌تی‌یهدا، و هاویه‌شیان کردین له رزق و پۆزی و همو پیوستی‌یه‌کی ژباندا، هتا ترسی نه‌وه‌مان هه‌بوو که همو پاداشته‌کان بیهن بۆ خۆیان. نوه‌ش فرموی: (لا، ما دعوتم لهم وأثنتم عليهم). رواه الترمذي بإساند صحیح^(۲). واته: نا، مادام تیوه‌ش بۆیان بیارتنه‌وه وستایشیان بکمن.

به‌خششی تمه‌نی (العُمَرَى)

(عُمَرَى) جوړنک به‌خشینه نوه‌ش نه‌ویه که کسینک دیاری‌یه‌ک به‌خششی به کسینکی تر هتا کو‌تایی تمه‌نی. واته کاتی پیّ به‌خشراوه که مرد شته‌که نه‌گه‌رتتوه بۆ به‌خشهر. وه به زاراوه‌ی: نم شته یا نم خانووت پیّ نه‌به‌خشتم به درتژی تمه‌نت بۆ خۆت، وه‌له‌و شتیه زاراوانه.

وه به زمانی عمره‌بی به به‌خشهره که نه‌ووتی: (مُعْمِر) وه‌به پیّ به‌خشراوه که نه‌ووتی: (مُعْمِر). پیغمبر ﷺ بۆچونی گی‌پراننه‌وی به‌خشراو له دواي مردن بۆ به‌خشهری به به‌تال داناه، وه بوونه خاوه‌نی همیشدی له به‌خششی تمه‌نی دا چه‌سپانده‌وه هتا نو کسه زیندو بیت پاشان

(۱) ترمذی (۲۰۳۵) والنسانی فی عمل الیوم والليلة (۱۸۱).

(۲) أبوداود (۴۸۱۲)، نسائی فی عمل الیوم والليلة (۱۸۱).

دادوهری (القضاء)

دوای خۆی بۆ میرات گره‌کانی نەبیّت نەگەر میرات گری هەبوو. وە نەگەر میراتگری نەبو بۆ (بیت المال) نەبیّت، وە هیچ ناگەریتتەوه بۆ بەخشر.

۱- لە عورپه‌وه هاتوه که پیتغمبەر ﷺ فرموویەتی: (من أعمر عمری فہی لہ ولعقبہ یرثہا من یرثہ من عقبہ من بعدہ) ^(۱). واتە: هەرکەس بەخشیشکی تەمەنی بەخشی نەوه پێ بەخشاو و نەوه‌کانی دوای خۆی تەبەنە خاوەنی نەو شتە و نەبیّتە مالتی میرات گره‌کانی که بەجۆری هینشتوون لەدوای خۆی.

۲- لە نەبوهورپه‌یره‌وه هاتوه که پیتغمبەر ﷺ فرموویەتی: (العمری جائزۃ) أخرجه البخاری و مسلم و أبوداود و النسائي ^(۲). واتە: بەخششی تەمەنی دروستە.

۳- لە نەبوسەلەمەوه هاتوه له جابیره‌وه که پیتغمبەر ﷺ ئەیفەرموو: (العمری لمن وھبت لہ). أخرجه البخاری و مسلم و أبوداود و النسائي ^(۳). واتە: بەخششی تەمەنی بۆ ئەوکەسە بە پێی بەخشاوه.

۴- وە هەر له جابیره‌وه که پیتغمبەر ﷺ فرموویەتی: (أیما رجل أعمَرَ عُمَری لہ ولعقبہ فإنہا للذی یُعطاها لا ترجع للذی أعطی لآنہ أعطي عطاءً وقعت فیہ الموارث). أخرجه مسلم و أبوداود و الترمذی و النسائي و ابن ماجہ ^(۴). واتە: هەریاویک بەخشیشکی تەمەنی بەخشی بە کەسێک، نەو کەسە نەبیّتە خاوەنی و هەروەها نەوه‌کانی دوای خۆی، وە ناگەریتتەوه بۆ ئەوکەسە بەخشیشکی چونکە شتێکی پێ بەخشیه‌وه میراتی تێ نەگەریت و بە میرات نەبیرت.

۵- وە نەبو داود له طارقی مەککی‌یەوه نەگەریتتەوه که جابیری کوری عبدالله فرموویەتی: پیتغمبەر ﷺ دەریارە ی ژنیکی نەنصاری که کورەکی باغینکی دابو پێی و ژنە که مردبوو. جا کورەکی ئەمی ووت: من داومەتی بە درژایی تەمەنی. وە نەو کورە برای هەبوو. پیتغمبەر ﷺ فرمووی: (هی لہا حیاتها و مورتها). واتە: نەو باغە بۆ خۆی نەبیّت له ژبان دا و له دوای مردنیش.

(۱) البخاری (۲۶۲۵) و مسلم (۱۶۲۵).

(۲) أحمد (۴۶۸/۲) و البخاری (۲۶۲۶) و مسلم (۱۶۲۶) و أبوداود (۳۵۴۸) و النسائي (۳۷۸۶).

(۳) البخاری (۲۶۲۵) و مسلم (۱۶۲۵) و أبوداود (۳۵۵۳) و النسائي (۲۷۴/۶).

(۴) مسلم (۱۶۲۵) و أبوداود (۳۵۵۸/۳۵۵۳) و الترمذی (۱۳۵۱ و ۱۳۵۰) و النسائي (۲۷۲/۶)، و ابن ماجہ (۲۳۸۰).

کورده که ووتی: به خیر پیم بهخشی بوو. فرموری: (ذاك أبعده لك)^(۱). واته: بمو شیویه زیاتر دوره لیتتموه وتازه مالی تو نی به.

وحدنه فی به کان وشافیعی و نه محمد بو نموه چون.

مالیک فرمویه تی: بهخشی تمه نی بوونه خاوه نی به له که لکه کهیدا نک له شته بهخشاوه کدا، جا نه گهر به شیویه یک پی بهخشی هدا تمه نی نمینی، نموه بدریژیایی تمه نی خاوه نی به تی و نادریت به میرات گره کانی، به لام نه گهر بهخشی بیستی به خوی ونوه کانی نموه نمیتته میرات بز خیزانه کمی، به لام فرموده کمی پیشو به لگه به له دژی مالیک له م بز چوندا.

بهخشی چاودی ری (الرُقْبی)

پیناسه کمی:

نمویه که یه کینک به کسینکی تر بلیت: نم خانووم دا به تو هتا ماوی جا نه گهر پیش من مردی نه گهر تتموه بز خوم ونه گهر من پیش تو مردم نموه بز خوت ونوه کانت. جا همیره که بیان چاودی ری مردنی نموه تریان نه کات، نیتر نمو خانووه که کراوه به (رُقْبی) بز نموکسه نمیت که نمیتن لمو دووانه.

موجاهید فرمویه تی: بهخشی تمه نی نمویه که پیاونک به پیاونکی تر بلیت: نمعه بز تو هتا نمیرت، که نموه ووت، نیتر نمو شته نمیتته مولکی نمو کابرایه ومیرات گره کانی.

و بهخشی چاودی ری: نمویه که سیک به کسینکی تر بلیت: له منموه له تووه. (واته: نه گهر مردیت نموه ماله که نه گهر تتموه بز من و نه گهر مردم بز تو).

رهوابونی نمو جوژه بهخشسه له یاسای نیسلامدا:

نم جوژه بهخشسه رهوابیه له یاسای نیسلامدا.

له جایره وه ﷺ هاتوه که پیغهمبهر ﷺ فرمویه تی: (العمری جائزة لأهلها. والرُقْبی جائزة لأهلها). أخرجه أبوداود والنسائي وابن ماجه وقال الترمذي: حسن^(۲). واته: بهخشی تمه نی دروسته بز خاوه نی خوی. وه بهخشی چاودی ری دروسته بز خاوه نی خوی.

هوکمه کمی:

(۱) أبوداود (۳۵۵۷).

(۲) أحمد (۱/۲۵۰) والنسائي (۶/۲۷۲) وأبوداود (۳۵۵۸) والترمذي (۱۳۵۱) وابن ماجه (۲۳۸۳).

حوکمی بهخششی (رُقبسی) ههروهک حوکمی بهخششی (عُمری) وایه لای شافیعی و نهحمده، که نهوش حوکمی روالتهی فرمووده کهیه.

نهبوحنیفه فرموهتهی: (عُمری) به میرات نهبروت، بهلام (رُقبسی) (عاریه) خواستهمنییه.

نهفهقه

له پیشهوه باسمان کرد که نهفهقی ژن پیوسته لسهسر میرده کهی، ماوهتهوه باسی نهفهقی دایک ویاوک بکهین لسهسر کوره کانیان نهفهقی کور لسهسر باوکی نهفهقی خزم وکس وکار نهفهقی ناژهل.

نهفهقی دایک ویاوک وهرگرتهی له مالی کوره کانیان:

نهفهقه کیشانی دایک ویاوکی دهست تنگ پیوسته لسهسر کور کاتی نهو کوره نهوندهی ههبوو نهفهقیانی لی بکیشی.

له عههاری کوری عومهیرهوه له پورییهوه که له عانیسهی پرسیهوه ووتیهتی: من ههتوتک بهخیتو نهکم تیا له ماله کهی بخوم؟ نهویش فرموهتهی: پیغمبر ﷺ فرموهتهی: (إن أطيّب ما أكل الرجل من كسبه، وولده من كسبه). أخرجه أبو داود والنسائي وابن ماجه والترمذي وقال: حسن^(۱).

واته: ههلال ترین شت که پیاو بیخوات نهویه به دهستی خوی پهیدای بکات، وه مندالیش پهیدا کردنی خویهتی.

بهلام نهوهی دایک ویاوک له مالی منداله کانیان ههلیگرن دروسته بزبان، به پرسی کوره که بیته یا بی پرسی کوره که بیته، وه بزبان ههیه تسمهرونی تیدا بکهن به نارزهووی خویان به مهرجیک له رووی نیسراف و نهزانییهوه نهبیته، بهپیی فرمووده کهی پیشوو، وه بهپیی همدیسی جایر که پیاووتک ووتی: نهی نیرووی خوا، من خوم مال و مندالم ههیه و باوکم نهیهوی ماله کم بهروت. نهویش فرمووی: (أنت ومالك لأبيك). رواه ابن ماجه^(۲). واته: خوت وماله کمت هی باوکتن. وه سی پیشهواکه بز نهوه چون که نایته نهو باوک ودایکه له پیوستی خویان زورتو بهین.

(۱) أحمد (۶/۴۱ و ۱۲۶) و أبو داود (۳۵۲۸) و الترمذي (۱۳۵۸) و النسائي (۷/۲۴۱) و ابن ماجه (۲۲۱۳ و ۲۲۱۹).

(۲) ابن ماجه (۲۲۹۱).

نه محمد فرمویهتی: بوی هدیه مالی مندالی بیات هر کاتی ویستی، پیوست بیت یا پیوست نییت.

نهفهقی کوری دست تنگ پیوسته لاسر باوکی دهسه لاتدار:

وهک چزن نهفهقی باوکی کم دست پیوسته لاسر کوری دست دار هر بو شیویه نهفهقی کوری کم دهستیش پیوسته لاسر باوکی دست دار، به پیوی نو فرموودهیمی پیغمبر ﷺ که به هیندی فرموو: (خذي من ماله مايكفيك وولدك بالمعروف)^(۱). واته: بشی خوت و منداله کانت چنده پیوسته و باوه له مالی میرده کمت هه لگره.

نه محمد ووتویمتی: نه گهر کور بالغ بوو تنگ دست بوو یا کاری نبوو نهفهقی لاسر باوکی لاناچیت نه گهر کاسبی و مالی نبوو.

نهفهقی خزم و خوتش:

به لآم نهفهقی خزم و خوتشی کم دست لاسر خزم و خوتشی دست دار، زانایان جیاوازی به کی زوریان لاسری هدیه، له زانایان هدیه فرمویهتی نهفهقیان لاسریان واجب نریه له ریگای خیر وسیلهی په حموه نییت.

شموکانی فرمویهتی: نهفهقی خزم لاسر خزم واجب نریه له ریگای گه یاندنی سیلهی په حموه نییت، لمبرئوهی به لگه یهک نریه تاییهت بیت بهوه، به لکو ده ریاری گه یاندنی سیلهی په حم چنده ها حدیس هاتون و گشتین .

وه نو ره حمی پیوست به نهفهقه بیت له پیش ترین ره حم بوی گه یاندن.

خوای گموره فرمویهتی: ﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾ (الطلاق/۷).

واته: با دهسه لات دارو دهولمه مند به گوترهی دهسه لاته کمی و دهولمه مندنی به کمی نهفهقه بدات، و هر کمس تنگ دست بوو با لهوهی که خوا پینی داوه نهفهقه بدات، وه خوا ته کلیف و داوا له هیچ کمس ناکات مه گهر به نندازهی نهوهی که داوتی، وه خوا له دوا ی تنگه دستی و سهختی ناسانی و فراوانی ساز نهدات.

(۱) تخریمی تم حدیسه پابورد.

وههروهه نهفهمویت: ﴿عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ﴾ (البقرة/۲۳۶) واته: نهوی توانای مالی هیده به نهندازی توانای خۆی وه نهوی توانای مالی کهمو دهست تمنگه به نهندازی توانای خۆی نهفقه بدات.

شافیعی بهکان ووتویانه: نهفقه لهسهر دهولهمهند پیوسته موسلمان بیت یا موسلمان نهیبت بۆ بنهماکان وهك باو ویاپیران و بهرهوژوور، وههروهه بۆ لقهکان وهك کوپ و کوپهزارا بهرهوخوا، لهوانه زیاتر بۆ کسی تر پیوست نییه.

مالیکی بهکان ووتویانه: نهفقه بۆ باوک ودایک و کوپ و کچ نهیبت پیوست نییه، وه پیوست نییه بۆ باپیران و کوپهزاکان و خزمهکانی تریش وه جیاوازی نایین ری له پیوستی نهفقه ناگریت.

وه حنبهلی بهکان: نهفقه لهسهر خزمی دهولهمهند پیوست نهکن بۆ خزمی ههزار، نهوانی نهبنه میراتگری بهکتری نهگهر مردن و مالیکیان بهجی هیشته، کهواته نهفقه لهگهڵ میراتدا نهروات یهك لهدوای یهك، چونکه نهمان نهگهر قهرزدار بن یا شتیکیان بیته سهر که دانی پیوست بیت نهوه لهسهر کس و کاره کهی واجبه که بۆی بهن، و نهومافانهیان لهناویه کتردا لهسهر بهکتری هیده. وه حنبهلی بهکان نهفقه پیوست نهکن بۆ باو و باپیره بهرهوژوور و کوپ بهرهوخوا.

لای نهمانه نهفقه پیوست نییه بۆ (ذوی الأرحام) خزمی بهری نهوانی که (ذوی فروض) خاوهن بهش نین، واته میراتگر نین و له خزمی پشتی نین، جا نهوانه نه نهفقه وه نهگرن و نه نهفقهیان لهسهره نهگهر لهلایمی نهصل و فرعموه نهبن نهوهش لهبهر لاوازی خزمایهتیان و نهبونی دهقیکی قورثانی یا فرمووده یهك لهباره یانهوه.

وه نیبنوحزم فراوانی کردوه و فرموهتی: زۆر له خزمی دهسهلاتدار نهکریت بۆ کیشانی نهفقهی باو و باپیرهکانی و بهرهو ژوور نهگهر دهست کورت بون، وه بۆ کوپ و کچ و بهرهوخوا. وههروهه نهفقه کیشان پیوسته بۆ براو خوشک و خیزان. نهمانه ههموو یهکسان له پیوست بوونی نهفقه قعداو کسسیان پینش کسسیان ناخریت. جا نهگهر دوای نهوی نهفقه و پۆشاکي نهوانه تهواو بوو، و شتیك زیاد بوو زۆری لی نهکریت که سهرفی بکات بۆ خزمانی بهری نهوانهیان که میرات نهگرن و مهحرمن، بهمهرجیک نهوانی باسمان کردن نه شتیکیان ههبن و نه کارتیکیان بهدهستهوه بیت که مسهرهفی خزیانی لی بکیشن، نهوانیش مام و پوری باوکی ههرچهنده بهرهوژوور بن، وه خال و پوری دایکی ههرچهنده بهرهو خوا بن، ههروهه بارازا با بهرهو خواریش بن، جا ههریهکیک لهمانه نهگهر توانای کاری ههبوو با کاره کهشی نزم بیت نهفقهی بۆ نییه، جگه له باوک و دایک و باپیرهکان و نهنگهکان و خیزانهکان، چونکه لهسهری واجبه که له کردنی کاری نزم

دوریان بخاتموره بیان پارزیت نه گمر توانای هببو، نهمانی باسمان کردن همرچی خانوبهروه وناژل و شت و مهکی زیاد له خوی همدیت نه فرۆشریت بۆ نهوی نهفهقهیانی لی بکیشیت.

نهفهقهی ناژل:

پتورسته لهسر نادهمیزاد نهفهقهی ناژلهکان و وولاغهکان وگیان لهبرانی تری خوی بکیشی، و نهوی ژیانیان لهسریمتی له خواردن و خواردنوه بۆیانی ناماده بکات، وه نه گمر نهی کرد نهبی حاکم زۆری لی بکات بۆ کیشانی نهفهقهیان یان فرۆشتنیان یان سدربرینیان، جا نه گمر همر نهیکرد حاکم چۆن به باشی نهمانیت تسدرپروف نهکات.

۱- له نینوعومرهوه ﷺ که پیغمبهر ﷺ فرمویمتی: (عذبت امرأة في هرة سجنتها حتى ماتت فدخلت فيها النار، لاهي أطعمتها وسقتها إذ حبستها، ولا هي تركتها تأكل من خشاش الأرض)^(۱).

واته: ژنیک نهشکهجه دراو چوه ناگروه بههوی پشیلهیهکهوه که بهندی کرد همتا مرد، چونکه نه خوی هیچی دایه بیخوات و بیخواتمه کاتیک بهندی کردبو، و نه بهرلای کردبو له خشۆکهکانی زهوی بخوات.

۲- له نهبوهورهیرهوه ﷺ هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویمتی: (بينما رجل يمشي بطريق اشتد عليه العطش فوجد بئراً فنزل فيها فشرّب ثم خرج فإذا كلب يلهثُ يأكل الثرى من العطش فقال الرجل: لقد بلغ هذا الكلب من العطش مثل الذي كان بلغ مني. فنزل البشر فملاً خفه ماءً ثم أمسكه بفيه حتى رقي فسقى الكلب فشكر الله له فغفر له). واته: جارنکیان پیاورنک به رینگایهک دا نهرویشت تینویمتی زۆری بۆ هیتنا پاشان بیرنکی دۆزیوه چوه ناوی وتیر ناوی خواردوهو پاشان هاته دهرهوه سهگینکی بینی ههناسه برکیی بوو گلی نهخوارد له تینوا پیارهکه ووتی: بهراستی نمو سهگه له تینوا وهک منی لی هاتوره که تینوم بوو. جا چوهوه ناو بیرهکهو پینلاوهکهی پرکرد له نار وبعدهمی گرتی همتا هاتومه سدرهوهو سهگهکهی تیرناو کرد، خوی گهورهش سوپاسی کردو لیی خوش بوو. ووتیان: نهی نیرراوی خوا، بۆچی لهسر ناژلهیش پادااشتمان هدییه؟ فرمووی: (في كل كبدٍ رطوبة أجر)^(۲).

واته: لهسر همموو جگمر تهرنک پادااشتان نهدرتتموه که چاکهی له گهل بکهن.

(۱) تهخریمی نهم حمدیسه پابورد.

(۲) أحمد (۵۱۷/۲) والبخاري (۲۳۶۳) ومسلم (۱۵۳/۲۲۴۴).

ری لئ گرتن (الحجر)

پیناسه‌کی:

حیجر له زمانی عمره‌بیدا به مانای تنگ کردنه‌وو ری لئ گرتن دیت وه لئو ماناییه فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که فرموی بو کسی نئی ووت: (اللهم ارحمني وارحم محمداً ولا ترحم معنا أحداً) :

(لقد حجرت واسعاً یا أعرابی)^(۱).

واته: کاتی کابرا نپارایوه نئی ووت: (خوایه رحم به من و محمد بکو رحم به کسی تر مه‌که له‌گه‌لماندا.

پیغمبر ﷺ فرموی: ره‌می فراوانت تنگ کرده‌ه نئی عمره‌بی ده‌شته‌کی.

وه ماناکی له شعر‌دا: ری گرتنه له ناده‌میزاد گرتنه له تسهرپروف کردن له ماله‌که‌یدا.

بمشه‌کانی:

حیجر نه‌کرتت به دوو بمشوه:

یه‌کم: حیجر کردن لبهر مافی کسیتی تر وه‌ک: حیجر کردن لسه‌ر موفلیس، که قده‌غه‌ کرده له که تسهرپروف کردن له ماله‌که‌یدا لبهر پاراستنی مافی خاوه‌ن قمرزه‌کان. وه پیغمبر ﷺ حیجری دانا لسه‌ر موعازو ماله‌که‌ی فروشت بو قمرزه‌کانی. سعیدی کوری منصور گپ‌راویته‌یه‌وه^(۲).

دووه‌م: حیجر کردن لبهر پاراستنی گیان وه‌ک: حیجر دانان لسه‌ر مندال و گه‌وج و شیت، حیجر دانان لسه‌ر نهمانه به‌رزه‌ه‌ندی‌یه‌که‌ی نه‌گه‌رتتوه بو خزیان به پینچوانی موفلیسه‌وه.

حیجر دانان لسه‌ر موفلیس:

موفلیس نو کسه‌یه که نه مالی هه‌یه و نه شیتی هه‌یه پتوستی خوی پی جی‌به‌جی بکات وه له هه‌زاریدا نه‌گاته پله‌یه‌ک پی نه‌لین: فلسی پی نیه.

وه پی نوتری: موفلیس هه‌رچنده مالشی هه‌یت چونکه ماله‌که‌ی مافی خاوه‌ن قمرزه‌کانی‌یمتی جا وه نو کسی لئ دی که هیچی نه‌یت، و زانایانی فیهی پیناسه‌یان

(۱) أحمد (۲/۲۳۹) والبخاری (۶۰۱۰) وأبوداود (۳۸۰) والنسائی (۱۴/۳).

(۲) الدارقطني (۴/۲۳۱) والبيهقي (۶/۴۸) والحاكم (۳/۲۷۳).

کردوه: که نوکسه‌یه زور قمرزدار نبيت و هيچي به دستوه ناييت قمرزه‌کاني پي بداتوه، جا حاکميش حوکم نهدا به ئيفلاس بووني.

دهستی دهستی کردنی نوکسه‌ی که توانای دانوهی قمرزی هديه :

نوکسه‌ی توانای دانوهی قمرزی هديه نه‌گهر دواي بخات و نو قمرزه‌ی لسمريمتی نهداتوه هرچنده کاتي دانوهيشی هاتبی به ستمکار دائنريت، به‌پي فرمووده‌ی پيغمبر ﷺ که فرمويمتی: (مطل الغني ظلم)^(۱) واته: قمرزکوتري دهولمهند ستمکاری‌يه.

جماوه‌ی زانايان به‌پي نو فرمووده‌يه قمرز کوتري له لایمن دهولمهندوه به گوناھی گوره دائنين، وه پيويسته لسمر حاکم که فرمانی پي بدات قمرزه‌کي بداتوه، جا نه‌گهر نو کاری نه‌کرد نبي بندي بکات همركاتيك خاوهن قمرز داواي کرد، به‌پي فرمووده‌ی پيغمبر ﷺ که فرمويمتی: (لي الواجد يمل عرضه وعقوبته)^(۲). واته: خوډاگرتنی نوکسه‌ی دهست تنگ نريه له دانوهی قمرز و دهستی دهستی نه‌کات شکات لي کردن و بندکردنی رهوا نه‌کات.

ئيينومونذير فرمويمتی: به‌شي زوري نو کسانه‌ی زانياريان ليتوه وهرته‌گرين له زانايان وولاتان و قازي‌به‌کان رايان وايه که بندکردن لسمر قمرز دروسته.

وه عومري کوري عبدالعزيز ماله‌کي له‌نيوان خاوهن قمرزه‌کاندا بهش نه‌کرد به‌لام بندي نه‌نه‌کرد.

له‌يسيش بهوه گفتی داوه و رای وابووه. جا نه‌گهر پي داگرت لسمر نهدانوهی قمرزه‌که و ماله‌کشي نه‌فرؤشت، حاکم ماله‌کي نه‌فرؤشيت و قمرزه‌که نهداتوه لسمر دور خستنه‌وي زبان له خاوهن قمرز.

هيچر دانان لسمر موفليس و فرؤشتنی ماله‌کي:

وه همركس مالي هديت به‌لام قمرزه‌کاني نهداتوه نو کاته لسمر حاکم پيويسته هيچري لسمر دابنيت همركاتي خاوهن قمرزه‌کان يا هندیکیان داوا بکمن، نو کارهش بويه نه‌کرتت تا زبانيان پي نه‌گات.

(۱) ته‌خريمي تم حدیسه پابورد.

(۲) أحمد (۳۸۸/۴) وأبوداود (۳۶۲۸) والنسائي (۳۱۷/۷) وابن ماجه (۲۴۲۷) والبيهقي (۵۱/۶)

والحاكم (۱۰۲/۴) وابن حبان (۵۰۸۹) والبخاري تعليقاً (۶۱/۵).

وه بۆ حاكم ههيه مالهكهی بفرۆشیت تهگهر خۆی نهيفرۆشت بۆيان وه نمو فرۆشتمش دروسته چونكه حاكم جی ی نمو نهگرتتموه.

وه بنهمای تههمش تهويه كه سهعیدی كورپی مهنصور و تهبوداود و عبدالرزاق گیتراویانهتموه له حدیسی عبدالرحمن ی كورپی كهعسی كورپی مالیكوه به مورسلی كه فرمویتتی: موعاذی كورپی جهبل لاویكی دهست بلاوو دل نهرم بوو هیچ به دهستی یهوه نهئهما، تهوندهی قمرز كردبوو ههتا مالهكهی ههمو ببوو به قمرز. هاته خزمهت پیغمهبر ﷺ داوای لی كرد كه داوا له خاوهن قمرزه كانی بكات بۆ تهوی یارمهتی بدن. جا تهگهر وازیان بهیتنايه لهبر خاتری كهسیتك وازیان له موعاذ تههیتنا لهبر پیغمهبر ﷺ. پاشان پیغمهبر ﷺ مالهكهی فرۆشت بۆيان ههتا موعاذ بی مال مایهوه^(۱).

له (نیل الأوطار) دا هاتوه: نمو حیجر دانانهی سر موعاذ بهلگهیه لهسر تهوی كه دروسته حیجر لهسر ههمو قهرزدارتك دابنریت.

وه لهسر تهوی كه دروسته بۆ حاكم مالی قهرزدار بفرۆشیت بۆ تهوی قمرزه كانی پی بداتمهوه بی تهوی جیاوازی بكریت لهنیوان تهواندا كه مالهكهیان ههمو بویتته قمرز و تهوانهی مالهكهیان وانیهیت.

وه همركاتیتك حیجر دانانهكه تهواو بوو نیتر مامهلهی له مالهكهییدا جی بهجی ناكریت: چونكه حیجر تهوه پتویست تهكات.

تههمش گهتی مالیك و راست ترین دوگهتهی شافیعییه.

وه مالهكهی بهسر خاوهن قمرزه كاندا دابهش تهكریت بهپی پی قمرزه كهیان تهوانهی نامادهن و داوایان كردوهو كاتی دانمهی قمرزه كانیان هاتوه، نیتر تهوانه ناگرتتموه كه نامادهن و داوا ناكهن یا غایبن و وه کیلیان نییه، ههموه ها تهوانهش ناگرتتموه كه كاتی دانمهی قمرزه كانیان نههاتوه، جا داوایان كردییت یان نهیان كردییت، ناماده بن یا ناماده نهبن.

تههمش تهويه كه تهحمد بۆی چوه و راسترین دو قسهی شافیعیشه.

وه لای مالیك قهرزتك كه وهختهكهی نههاتییت حیجری لهسر داننریت و دروسته.

(۱) أبوداود في المراسيل ۱۱۷۲) وعبدالرزاق في المصنف (۱۵۱۷۷) والدارقطني (۴/۲۳۱).

به‌لام مردوی موفلیس قمرزی هممو خاوهن قمرزیک نمدرتتوه قمرزه که له ماله‌کمی ناماده بن یان نا، داوایان کردییت یان نا، وه قمرزی هممو خاوهن قمرزیک نمدرتتوه قمرزه که ماوه‌دار بیئت یان ده‌مده‌ست بیئت .

به‌لام له کاتی فرۆشتنی ماله‌که‌یدا مافی خوا پیش مافی بئنده‌کانی نه‌خریت وه ک زه‌کات و که‌فاره‌ت، به‌پیی فرمووده‌ی پیغممبهر ﷺ که فرموویته‌ی: (فإن دین الله أحق بالقضاء)^(۱).
واته: قمرزی خوا له پیش تره بۆ دانموه.

وه ئه‌بوحنیفه بۆ ئه‌وه چوو که دروست نیه حیجر له‌سهر قمرزدار دابنریت و ماله‌کمی بفرۆشیت به‌لکو حاکم بئندی نه‌کات هه‌تا قمرزه‌کمی نهداتموه. به‌لام رای یه‌که‌م له‌پیشتره له‌بهر ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل فرمووده‌که‌دا رێک نه‌که‌ویت.

پیاویک ماتی خۆی بدۆزیتتوه لای موفلیسیک:

نه‌گهر پیاویک ماتی خۆی لای موفلیسیک بدۆزیتتوه ئه‌وه چهند شیوه‌یه‌کی هه‌یه له خواره‌وه باسی نه‌که‌ین:

۱- که‌سیک خوددی شته‌که‌ی خۆی لای موفلیسیک بدۆزیتتوه خۆی له هممو خاوهن قمرزه‌کان له پیش تره بۆ وه‌رگرتنوه‌ی.

به‌پیی فرمووده‌ی پیغممبهر ﷺ که فرموویته‌ی: (من أدرك ماله بعينه عند رجل قد أفلس فهو أحق به من غيره) رواه البخاري ومسلم^(۲).

واته: هه‌رکس خوددی شتیکی خۆی دۆزی‌یموه لای پیاویکی موفلیس ئه‌وه که‌سه له هممو کس له‌پیشتره بۆ ئه‌وه شته.

۲- نه‌گهر ئه‌وه شته گۆزبانکاری به‌سه‌ردا هاتبوو به زیادی و که‌می ئه‌وکاته خاوه‌نه‌کمی له‌پیشتر نیه بۆی به‌لکو وه‌ک خاوهن قمرزه‌کانی تره بۆی.

۳- نه‌گهر ئه‌وه شته فرۆشراوو هه‌ندی له نرخیه‌کمی وه‌رگه‌یاوو ئه‌وه کاتمه‌ش هه‌ر وه‌ک خاوهن قمرزه‌کانی تره و مافی ئه‌وه‌ی نیه فرۆشراوه‌که‌ بگه‌یترتتوه، به‌رای جه‌ماوه‌ری زانایان.
وه قسه‌ی به‌هه‌یزتری شافیعی ئه‌وه‌یه که فرۆشهر له‌پیشتره بۆی.

(۱) مسلم (۱۱۴۸).

(۲) البخاري (۲۴۰۲) ومسلم (۱۵۵۹/۲۲ و ۲۳).

۴- نه گمر کریار مرد و فرۆشمر نرخى شته کهى ودرنه گرتبوو، پاشان فرۆشيار نهوى فرۆشتبووى دى يهوه نهوى له پيش تره بۆ نهو شته به پى پى فرمووده کهى پيشوو، وه چونکه جياوازی نى يه له نيوان مردن و نيفلاس کردن. نهمش لای شافىعى بهوجوره يه.

وه نهبو هوره يره فرموه يتى: من به حوکه کهى پينغمبهر عليه السلام کيشه که تان بۆ نهبرمهوه، همرکس نيفلاسى کرد يا مرد پاشان پياوتک که لويه لى خوى دى يهوه لای، وه عه ينى نهو که لويه له بوو نهوى خوى له پيش تره بۆى، وه نهم فرمووده يه حاکم به صحى حى داناهه ^(۱).

هيجر لىسر دهست تنگ دانانريت:

نهو هيجره ي نهخرتته سمر موفليس له شتويه کدا نعتت که کم دهستى دهرنه کهوتت، جا نه گمر نه بوى و کم دهستى يه کهى دهرکهوت، نهوى نه بوند نه کريت و نه هيجرى لىسر دانانريت، وه نايبت خاوهن قمرزه کانيش زورى لى بکن، به لکو نعتى مؤلمتى بدن هتا حالى چاک نعتت، به پى پى فرمووده ي خوى بهرز ﴿وَأَنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾ (البقرة: ۲۸۰) واته: نه گمر قمرزدار دهست تنگ بوو چاوه روان نه کريت و مؤلمتى ندرتتى هتا دولممنند نعتت.

موسليم نه گيرتتهوه که پياوتک به هوى کرىنى ميووه قمرزدار بوو، پينغمبهر عليه السلام به خه لکه کهى فرموو: يارمعتى بدن، نهوانيش يارمعتيان دا. وه نهو يارمعتى ريش نه يگه يانده نهوى قمرزه کانى بداتمهوه، پاشان پينغمبهر عليه السلام به خاوهن قمرزه کانى فرموو: (خذوا ما وجدتم و ليس لكم إلا ذلك) ^(۲).

واته: نهوى بۆى کۆکراوه تمه وهرى بگرن و لهوه زياتر بۆتان نى يه هيج بکن.

وه مؤلمت دانى دهست کورت پاداشته کهى چمند بهراره:

له بوره يدهوه هاتوه که پينغمبهر عليه السلام فرموه يتى: (من أنظر معسراً فله بكل يوم مثليه صدقة) ^(۳). واته: همرکس مؤلمتى دهست کورت بدات به همر پۆؤنک دوو نهونده خىرى بۆ نغوسريت.

(۱) الشافى (۱۶۳/۲) و أبوداود (۳۵۲۳) وابن ماجه (۲۳۶۰) والهاكم (۵۰/۲-۵۱).

(۲) مسلم (۱۸/۱۵۵۶).

(۳) أحمد (۳۶۰/۵) وابن ماجه (۲۴۱۸) والهاكم (۲۹/۲).

نوهندهی بۆ بهیلرتتموه که خۆی پی بژیینیت:

نهگمر حاکم مالتی موفیلیسی فرۆشت لهبهر خاوهن قمرزهکانی، پیوسته نوهندهی بۆ بهیلرتتموه که خۆی پی بژیینیت له خانوو شوئنی دانیشتن^(۱)، کهواته ناییت خانووهکهی بفرۆشرت که ناتوانریت وازی لی بهینریت. وه ئهییته نوهندهی مال بۆ بهیلرتتموه که خزمتهکاری پی بگرت که بتوانیت کهسیکی وهکو ئه خزمته بکات.

وه نهگمر بازرگان بوو نوهندهی بۆ بهیلرتتموه بازرگانی بهتی پیوه بکات. وه نهگمر خاوهن پیشه بوو نامیری پیشهکهی نهفرۆشرت.

وه پیوسته بۆ خۆی و بۆ ئهوکسانهی نهفهقهیان لهسهر بهتی کهمترین نهفهقهی هی وهکو خۆیان بۆ دابنریت له خواردن و پۆشاک.

شموکانی فرمو بهتی: دروسته بۆ خاوهن قمرزهکان ههر چی یان دهست کهوت بیهن، جگه لهو شتانهی که ناکریت وازیان لی بهینریت وهکو خانوو و پۆشاک و ئه شتانهی له سهرا نهپیارتن خۆی و ئهوکسانهی نهفهقهیان لهسهر نوه.

وه له شرح کردنی ئهو قسه بهدا باسی فرموودهکهی موعازی کردوه پاشان فرمو بهتی: بهلام نهچسپاوه جلهکانیان بر دیت که لهبهریا بووه یا له خانووهکهی دهریان کردیت یا خۆی و خیزانهکهیان بهرئا کردیت هیچیان نهیت لهوانی پیوستیان پی بهتی، بۆیه باسی ئهوانهمان کرد که بۆی جیا نهکرتموه.

هیجر دانان لهسهر گوج:

هیجر داننری لهسهر گوجی پی گهیشتی بالغ لهبهر گیلی و خرابی مامه له کردنی. خوی گوره فرمو بهتی: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾ (النساء: ۵). واته: ئهوما لانهی که خوا کرد بهتی به هۆی بژیوتان مهیده نه دهست گوج و نه فامه کانتان. ئه ئایهته بهلگهی نوهیه که دروسته هیجر لهسهر گوج دابنریت.

(۱) ئهمه مهزهبی ئهبوحنیفه نهحمده، وه شافعی و مالیک بۆ ئهوه چون که لهو حالتهدا مالهکشی نهفرۆشرت.

دادوهری (القضاء)

نیبومونذیر فعمویه تی: بهشی زوری زانیانی وولتاتان رایان لفسر نمویه که حیجر لفسر هممو نمو کسانه دانه نریت که مالّ به فیرو نمدن گموره بن یا بچوک^(۱).

وه له (نیل الأوطار) دا هاتووه که خاوهنی (البحر) ووتویه تی:

نمو گموجی ریدی حیجر کردن پیویست نه کات لای نموانی حیجر کردنیان چسپاندووه نمویه که مالی خوی سرف بکات له خراپه کاریدا یا لمو شتانه دا که هیچ برژه ونندی و مبعستیکی نایینی و دنیایی تیدا نریه، وهک نموی کسینک شتیک بینیت که درهمینک بهینیت نمو به صد درهم بیکریت، نهک نموی که سرفی بکات بو خواردنی خوش و پوشاکی گران و چاک که فرموده ی خوی گموره نه یگریتموه که فرموده تی: ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفَصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (الأعراف: ۳۲).

واته: بلی کی زینته کانی خوا که بو بنده کانی خلع کرده حرامی کردوه، وه همروه ها نمو رژی به پاکاندی که خلعی کردون، بلی نمانه بو نمو کسانه به که باوهریان هیناوه له ژیانی دنیا دا، به لام له رژی دوا پیدا به خالیصی تایبته ی باوهداران، هر بهوشیویه نیشانه کانی خومان بو کسانتی که ناگادارن شی نه که ینموه.

وه همروه ها نه گمر سرفی بکات له ری ی خوادا.

تسهرورفاتی گموج:

تسهرورفاتی گموج پیش نموی حوکم به حیجره کمی ده ریجیت دروسته.

به لام کاتیک حوکمی حیجر لفسردانانی ده رچوو هرچی تسهرورفیک بکات دروست نریه چونکه حیجر کردن نمو پیویست نه کات که تسهرورف نه کا.

کواته کرین و فرۆشتن و وه قفی یتک نایمت، همروه ها نیعتیرافیشی لیتوه دروست نریه.

(۱) نمو حنیفه فعمویه تی: حیجر دانانری لفسر کسینک که پی گهیشتی و ژیر بی مه گمر ماله کمی خراپ بکات، جا نه گمر و ابو ری گری نه کریت نموی که مالی بدرتتی همتا نه گاته بیستویینج سال، جا که گهیشته بیستویینج سال له هممو حالتیکدا مالی پی ندری، خراپی بکات یان خراپی نه کات. مالیک فرموده تی: نه گمر له دوی پی گهیشتن روشدی نمو حیجری لفسر لاناچیت با پیریش بییت.

ثبقرار کردنی گوج لمر خوی:

ثببومونذیر فرمویهتی: هممو نوانهی نیمه زانستان لی یانوه لمبر کردوه له نهلی زانست ثبجماعیان هیه لمر نموی که پی لیمان و ثبقرار کردنی گوج لمر خوی دروسته نهگمر ثبقرار بکات به زنا کردن یا به دزی یا به تارهق خوارندهه یا به تاوان دانه پال داوین پاک یا ثبقرار بکات به کوشتنی کسیتک وه حمددی شرعی لمر جی به جی نهکرت.

وه نهگمر ژن تهلاق بدات جی به جی نهکرت بهپیی قسمی بهشی زوری زانایان.

وه نهگمر ثبقراری کرد که مالیککی لمر دروسته بهلام لی ناسندریت نیلا دواي نموی حیجرهکی لمر لانهبریت.

ناشکرا کردنی حیجر دانان لمر گوج و موفلیس:

وا پسندنه حیجر دانان لمر گوج و موفلیس ناشکرا بکرت بۆ نموی خهک پی یان بزانت و ههله خهلهتین پیمان و مامهله یان له گه لدا نهکن.

حیجر دانان لمر مندا:

وهک چۆن حیجر لمر گیل و گوج لمبر گیلی بهکی دانهنرت ناواش لمر مندا دانهنرت و مامهله کردنی لی قدهغه نهکرت له سامان و ماله کهیدا بۆ نموی له لماناچوون پیارتزرت.

وه لمری لاناچیت به دوو مرج نهیت:

بهکم: نموه که بالغ بیت.

دووه: ژیری لی دهریکویرت.

خوای گوره نه فرمویت: ﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ (النساء: ۶).

واته: نمو منداله ههتیوانهی سرپرشتیان نهکن تا قی یان بکنموه له مامهله کانیاندا هتا نهگنه تممندی همزه کاری، جا نهگمر ژیریتان لی بینین مال و سامانه که یان بدهنموه دهستیان.

نم نایهته دهریاری ساییتی کوری ریفاعه و مامهکی هاتوته خوارهه.

کاتی ریفاعه مرد کوره‌کمی به بچوکی بهجی هینشت نینجا مامی ثابت هاته خزممت پیغمبر ﷺ ووتی: نموه کوری برازومه همتیوه و له مالتی مندایه چی له مالتی نو به من حدتاله و کمی ماله‌کمی خوی بده‌مهوه دست خوی؟ خوی گوره‌ش نو نایتمی ناره خواره‌وه^(۱).

نیشانه‌کانی بالتقی:

بالتقی نه‌چمسییت به ده‌رکوتنی‌یه‌کی لم نیشانانه‌ی خواره‌وه:

۱- هاتنوهی معنی له خودا بیت یا به ناگا بیت، به‌پی‌ی فرموده‌ی خوی به‌رز که فرموده‌ی: ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنَ الْقِبْلِهِمْ﴾ (النور: ۵۹) واته:

نه‌گر منداله‌کانتان گه‌شته نیحتلام بوون، با که دینه ژوره‌وه بو لاتان پرس بکنن وه چون توانی پیش نموان پرسیان کردوه.

نموداد له عدلی‌یه‌وه ﷺ نه‌گیتته‌وه که پیغمبر ﷺ فرموده‌ی: (رفع القلم عن ثلاث: عن الصبي حتى يحتلم. وعن النائم حتى يستيقظ. وعن المجنون حتى يفیق)^(۲). واته: قه‌لم لسه‌ر سی کس هه‌لگیراوه: لسه‌ر مندال هه‌تا نیحتلام نه‌ییت. وه لسه‌ر خو لی کوتوو هه‌تا ناگای ده‌ییتته‌وه. وه لسه‌ر شیت هه‌تا چاک نه‌ییتته‌وه.

نیمامی عدلی ﷺ نه‌گیتته‌وه که پیغمبر ﷺ فرموده‌ی: (لا يتم بعد احتلام) رواه أبوداود^(۳). واته: دوا نیحتلام بوون همتیوی نامینی.

۲- تمواو کردنی پانزه سال به‌پی‌ی فرموده‌ی نیبنوعومر خویان لی رازی بیت که فرموده‌ی: نیشان پیغمبر ﷺ درام کاتی جنگی توحود تمه‌نم چواره سال بوو ری‌ی پی‌ی نهدام. وه پوژی جنگی خنده‌ق نیشان درامه‌وه که تمه‌نم پانزه سال بوو ری‌ی پی‌ی دام بچم بوو جنگ^(۴).

کاتی عومری کوری عبدالعزیز نه‌وهی بیست بوو کاریده‌سته‌کانی نوی هه‌رکس تمه‌نی نه‌گه‌یشتبووه پانزه سال هیچی لی نه‌کمن.

(۱) تفسیر القرطبي (۳۴/۵) والإصابة (۱۹۳/۱) وأسباب النزول للواحدی (۱۷۵).

(۲) تخريجی ثم حدیسه رابورد.

(۳) أبوداود (۲۸۷۳).

(۴) البخاری (۲۶۶۴) ومسلم (۱۸۶۸).

دادوهری (القضاء)

مالیک و نبوحنیفه فرمویانه: حوکمی بالقی نادریت به سر نمر کساندا که نیحتیلام نابین همتا تمهمنیان نهگاته حدفده سان، وه له ریوایهتیکی نبوحنیفدا که بنناوبانگتره هاتووه: همتا تمهمنی نهگاته نوزده سان. حوکمی بمسردا نادریت

وه دهبارهی کچ فرمویهتی: بالقی بوونی له حدفده سالیدا نمیت.

داود ووتویهتی: بالقی به تمهمن ناییت همتا نیحتلام نمیت نهگمر بشگاته چل سان.

۳- دهراهانی توکی بمر. مهبستیش توکی رهشی لوله، نهک تنها توك که له مندالیشوره هدیه. له غمزای بنی قورهیضه دا پیارهکان به توکه بمردا نهاسرانوه که له جنگاوهرهکان بوون. نبوحنیفه فرمویهتی: به توکه بهراتن حوکمی بالقی نادریت و بموه بالقی ناییت و بهلهگمش نریه لمسر بالقی.

۴- بی نوژی و دووگیانی: بالقی سابت نمیت بهوشتانی له پیتشوه باسمان کرد به گویرهی نیرینه ومیینه، وه بز میینه بی نوژی و دووگیانی لئی زیاد نهکری بهپی نیوهی بوخاری و جگه لمو گپراویانهتموه له عانیشموه خوی لئی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (لا یقبل الله صلاة حائض إلا بجمار)^(۱). واته: خوا نوژی نمر نافرتهانه وهراگرتت که گهیشتونه بی نوژی به سرپوشوه نمیت.

نهما ژیری و پینگهیشتویی نموه به توانای رینک خستنی مال و پاراستنیهتی له لمانا چون که نهخهلمتی به زوری و سرفی نهکات له حمرام دا (واته: بهمانه دهرنهکویت).

وه نهگمر کسینک بالقی بوو ژیر نمبو نموه سرپهرشتی بمسر مالهکهیموه بمردهوام نمیت همتا ژیری لئی دهرنهکویت بهبی دهست نیشان کردنی تمهمنیکی دیاری کراو بز چاوهروان کردنی، بهپی پوالمتی دهقه قورنانییهکه. به پیچوانهی پای نبوحنیفوه، وه دووباره حیجری نهخریتتوه سر نهگمر گموجیتی لئی ده رکوت دواي روشد، چونکه زیانی گموج وهک جهصاص ووتویهتی گشت کس نهگرتتوه، چونکه نهگمر مالهکهی بی هوده لماناورد نمیتته بار و نمبو بمسر خهלק (بیت المال) وه. تمه له رووی سرپهرشتی بمسر مالهوه.

نهما سرپهرشتی لمسر گیان تنها به بالقی بوون به ژیری و تهکلیف لمسر بوون نمبریتتوه.

(۱) أحمد (۶/۱۵۰) و أبوداود (۶۴۱) و الترمذی (۳۷۷) و ابن ماجه (۶۵۵).

ئىبنوععباس كاتى پرسىاريان لىٰ كرد كهى همتيوى نامىتى؟ فرموى: پىارى وا هديه ريش و سىلى لىٰ نىروىت بهلام لاوازه بۆ وەرگرتنى شت بۆ خۆى يا بهخشىنى. جا كسىتك شتى چاكهى بۆ خۆى هەلبژارد ئهوه همتيوى نامىتى.

سعيدى كورى مەنصور له موجهيدهوه نهگىرتتوه دهريارهى فرمودهى خواى گهوره ﴿فان آنستم منهم رشدا﴾ (النساء/٦).

فرمويهتى: كەسوكار مال ناداتوه دهست همتيو با به تەمەن گهورهش بىت، هەتا تەواو روشد و پىگەيشتويى لىٰ هەست نهكړى.

كارى دانهوى مالهكه به حيجر لىسر دانراو بهرز نهكړتتوه بۆلاى حاكم:

له زانايان دا هديه راي وايه كه مەرجه ئهو كاره بېرته لاي حاكم و نىسباتى ژىرىيهكهى بكړى له لاي حاكم نىنجا مالهكهى بدرتتوه دهست، وههيانه رايان وايه ئهو كاره وازى لىٰ نههيترت بۆ وهى، وهراىيهكه له پىشته لهم سردهمى ئىمهدا.

سپهرشتى كردنى مندال و گوج و شىت:

ئهو سپهرشتى كردنه بۆ كى ئهبى؟

سپهرشتى كردنى مندال و گوج و شىت ئهبى بۆ باوك بى، پاشان نهگەر باوكهكه تاماده نهبوو ئهو سپهرشتىيه نهگوزرتتوه بۆ وهى چونكه جى گىرى ئهوه. ئهوه نهگەر وهشيش نهبوو ئهوه سپهرشتى كردن نهگوزرتتوه بۆ لاي حاكم، وه باپهرو دايك و همموو ئهو خزمه پشتىيانهى تر وىلايمتيان دروست نىيه به وهسىت نهبىت.

وهى و مەرجهكانى:

وهى ئهو كسهيه كار وبارى ئهو كسهى پى نىسپىردى كه حيجرى لىسر دانراوه جا پى سپاردنهكه له كەسوكارىيهوه بىت يا له حاكمهوه، وه ئهبى ئهو كسه تايىن دار و دادپهروهر وژىر و ناسراو بىت، نىتر پىار بىت يا ژن، چونكه عومەر وهسىتى كردوه بۆ حەفصه خوا لىيان رازى بىت.

ئهوى پىوسته لىسر وهى ؟

ئهبى به مالى ئهو همتيوه يان حيجر لىسر دانراوكه كار بكات بۆ ئهوى زيادى بكات.

لاى نىمامى مالىك دروسته بۆ وهى و باوك كه شت له مالى همتيو بكړن بۆ خۆيان، وه مالى خۆيان بفرۆشن به مالى همتيو نهگەر به لاي خۆياندا دايهشكىتن.

خۆبهری کردن له سهرپرشتی کردن له بهر لاوازی:

له نهبوژهروه هاتوه که پینغه ممبر ﷺ پێ ی فرموو: (یا ابا ذر، انی اراک ضعیفاً وانی أحب لک ما أحب لنفسی فلا تأمرن علی اثین ولا تولین مال یتیم)^(۱). واته: ئەوی نهبوژهر، من تو به لاواز نهزام و من چیم بو خۆم پین خوشه بو تو شم پین خوشه، جا نه فرمان په وای دوو کس بکو نه سهرپرشتی مالتی همتیو.

سهرپرشتی کهر له مالتی همتیو نهخوات:

خوای گوره نه فرمویت: ﴿وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (النساء/ ۶) واته: نه گهر سهرپرشتی همتیو دهوله مند بیت با خۆی له کری وهر گرتن بیارتزیت و لی ی نهخوات، وه ئوکهمی فه قیره با به نه ندازه ی کار کردنه که ی و به مععرف لئو ماله بخوات.

نهم نایهته بریار نه دات که سهرپرشتی کهری دهوله مند مافی نی ره له مالتی همتیو دا، وه پاداشتی سهرپرشتی کردنه که شی لای خوایه. به لام نه گهر حاکم شتیکی بو دانا نهوه هه لاله بیخوات.

به لام نه گهر سهرپرشتیار کم دهست بوو بو ی هیه به پنی عورف له ماله که ی بخوات. واته نه ونده ی عاده ته له کری ی هی وه کو نه بو کاریکی ناوها.

عائیشه ی دایکی موسلمانان خوا لی ی رازی بیت فرمویت: نهم نایهته ده رباره ی سهرپرشتی کهری همتیو هاتۆته خواره وه که سهرپرشتی همتیوه که نه کات و کاروباری بو ریک نه خات نه گهر هه ژار بوو به شیوه که ی مععرف لی ی بخوات.

له عممری کوری شوعه ببه وه له باوکی به وه له بایره به وه که بیارتک هاته خزمهت پینغه ممبر ﷺ ووتی: من بیارتکی دهست ته نگم وهیچم نی ره وه همتیو شم له ژیر ده ستایه؟ فرمووی: (کل من مال یتیمک غیر مسرف ولا مبادر ولا متأثل)^(۲). واته: له مالتی همتیوه که ت بخۆ به بی نیسراف و بی نهوه ی په له بکهیت بو نهوه ی پیش بلوق و پین گه یشتن لی ی هه لگرت و بی نهوه ی له مالتی نهوان کۆی بکهیتوه.

مه دهست نهوه یه له کری ی خۆی که شایسته یه تی زیاتر هه لنه گری.

(۱) أحمد (۱۸۰/۵) و مسلم (۱۷/۱۸۲۶).

(۲) أبوداود (۲۸۷۲) والنسائي (۳۶۹۸) وابن ماجه (۲۷۱۸).

نهغه کیشانی مندان :

خوای گوره فرمویمتی: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ (النساء/ ۵) واته: نمو مالهی خوا کردویمتی به هوی راگرتنی تیوه، مهیدنه به گوج ونه فامه کانتان به لکو رۆزیان لهو ماله بدنه و پۆشاکیان بۆ بکرن و قسهی چاک و خۆشیان له گه لدا بکرن.

(قرطبی) فرمویمتی: وهسی نهغه همتیو نه کیشیت بپیی مالا و حاله کی. جا نه گهر همتیوه که مندان بوو ماله کهشی زور بوو نه بی دایمن و نافرتهی بۆ بگری خزمتهی بکات و به فراوانی نهغه همتی بکیشی.

به لام نه گهر گوره بوو پۆشاک چاک و خواردنی خوش و خزمته کاری بۆ بگریته.

وه نه گهر نه ونه دهی مالا نه بوو، نمو بپیی خوی خزمتهی بکات. و به گوتیهی ماله کهی خهرجی لی بکات وه نه گهر لهوش که متری بوو، نمو خورادن و جل و بهرگی همرزانی بۆ دایمن ده گرتی بپیی توانا.

به لام نه گهر همتیوه که زور نهدار بوو مالتی نه بوو له سر پینشوا پینسته له (بیت المال) پارهی بۆ بپینشوه. نه گهر پینشوا نه یکرد له سر موسلمانان پینسته بپیی نزیك و دوری (له خزمایهتی و غهیری خزمایهتی) خهرجی بکیشن.

وه دایکی له ههموو کس له پیشتره پپی و نزیکتره که واته پینسته له سری شیری پین بدات و سر کاری بکات، وه نه له همتیوه که و نه له کسی تر داوای کری نه کات.

نایا وهسی و ژن و نهوکسهی ماله کهی به دهسته بۆیان ههیه بپن پرسی خاوهنی صدهغه لی بکمن؟:

نه وهسی و نه ژن و نه نهوکسهی ماله کهی به دهسته بۆیان نپیه که صدهغه له ماله که بکمن بپن پرسی خاوهنه کهی مه گهر شتیکی کم که زیان به ماله که نه گه یمنیت.

له عاتیشوه خوای لی رازی بیت هاتوه که پینهمبیر ﷺ فرمویمتی: (إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ زَوْجِهَا غَيْرَ مَفْسَدَةٍ كَانَتْ لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ وَلِزَوْجِهَا أَجْرُ مَا كَسَبَ. وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذَلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ مِنْ أَجْرِ بَعْضٍ شَيْئاً)^(۱).

(۱) البخاری (۱۴۲۵) و مسلم (۸۰/۱۰۲۴).

واته: نه گمر ژنيك له مالتی ميترده كمي كرد به خيتر بي توهی زبانی لی بدات توه پاداشتی لاسر كاره كمي ورته گريت و ميترده كشي پاداشتی پيدا كرده كمي ورته گريت. وه همروه ها توه كسي شته كمي بؤ هه لگرتون وهك توهان پاداشتی هديه بيهي توهی كسيان هيچ له پاداشتی كسيان كم بكنوه.

راسپاردن (الوصية)

پيتاسه كمي:

(وصية) له لوغعت وزاراوه دا به مانای وه صلّ كردن و گه ياندنه چونكه توه كسي وه صيبت نه كا توهی له ژباندا هديه تي وه صلي نه كا به دواي مردني يوه.

وه له شرعدا: توهيه كه ناده مي زاده شتيكي تاماده يا قمرزتيك يا سوديكي ببه خشي به كسيك به مارجيكي وه صيبت بؤ كراوه كه بيته خاوهني توه شته دواي مردني وه صيبت كهر.

وه هه ندي له زانايان پيتاسه وي هستيان كرده و نه تين: وه صيبت، كرده خاوهني شته دواي مردني خاوهنه كمي خوي به رتگاي به خشي، و لهم پيتاسه يوه جياوازي نيوان به خشي و وه صيبت دهرده كوييت.

چونكه بونه خاوهني به خشي دهم و ده ست سابت نه بي، به لام بونه خاوهني وصيبت دواي مردني خاوهني نه چه سپيت. نه مه له پويه كوه له رويه كي تره وه، به خشي له شتي تاماده ا نه بي ناييت، به لام وه صيبت به شتي تاماده و قمرزو سوودي شتي نه بييت.

داناني:

راسپاردن به قورنان و سوننهت و نيجماع دانراوه.

له قورناندا خوي گوره نه فرمويت: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَوْلِيَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة/ ۱۸۰) واته: فرز كراوه لاسرتان كاتي كسيكتان زاني مردني نزيك بؤ توه نه گمر مالتيكي به جي هيشت با راسپيري تي دا بكات بؤ دايك و باوك و خزم و خويش به شيويهك زبان له ميرات گره كاني تعداد نه مهش حقه لاسر له خواتر سه كان.

وه خوي گوره نه فرمويت: ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينَ...﴾ (النساء/ ۱۱) واته: له دواي توه وه صيه تي نه يكات، و له دواي دانوهي قمرزه كمي.

دادوهري (القضاء)

وهدهروها نه فرموت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذُوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ (المائدة/١٠٦) واته: نهی نو کسانهی باورتان هیناره با بۆ شایمتی نیوانتان نه گهر کسیتکتان زانی مردنی نزیک بۆتموه کاتی وه صیبت نه کات دوو کسی راستگۆ له خۆتان ناماده بیئت.

وه له سوننهتدا نم حدیسانه هاتوره:

١- بوخاری وموسلم له ئیبنوعومروه رضی اللہ عنہ نه گترنوه که پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرموتی: (ماحق امری مسلم له شیء یوصی فیہ، بیئت لیلین إلا ووصیته مکتوبه عنده)^(١). واته: موسلمان نه گهر شتیکی هدیبت بیوتی راسپیتری تیدا بکات، بۆی نیه دوو شوو بیئیتوه نیلا وه صیبتکهی نوسرایبت لای خۆی.

ئیبنوعومر فرموتی: لهو کاتوه نهوم بیستوه له پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم شووتک نهویشتوه وه صیبتکهی له پشت سهرموه نهو بیئت.

وه واتای فرموده که نهویه که نهی ناده میزاد دورین بیئت چونکه لهوانهیه له پر مردن پوی پی بگریت.

شافیعی فرموتی: دورینی و نیحتیات بۆ نو موسلمان نهیه که وه صیبتکهی له ژور سهرموه نه نوسرایبت، نه گهر شتیکی هدیبت بیوتی وه صیبتی بۆ بکات، چونکه نازانیت کهی مردن دیت و رتگر نهیبت لهوی که نهیوتی بیکات.

٢- نه حمدو (ترمذی) و نه بوداودو ئیبنوماجه نه گترنوه له نه بوهوره پروه که پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرموتی: (إن الرجل لیعمل بالمرأة بطاعة الله ستین سنة ثم یحضرها الموت فیضاران فی الوصیة فتجب لهما النار). واته: ژن و بیاری وا نهیبت شست سال خهریکی خوا پهرستی نهی، پاشان که نهمرن له وه صیبتکه یاندا زیان نه گدیمن و ناگریان بۆ پیوست نهیبت. نهلی: له پاشاندا نه بوهوره پره نهی نهیبت خوتندهوه: ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍ وَصِيَّةٍ مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾^(٢) (النساء/١٢) واته: دوی وه صیبت و قهرزدانوه بهومرجهی زیان به کس نه گات راسپاردهیه که له خواوه، وه خوا زانا و هلیمه.

(١) البخاری (٢٧٣٨) ومسلم (١/١٦٢٧).

(٢) أحمد (٢/٢٧٨) و أبوداود (٢٨٦٧) و الترمذی (٢١١٧) و ابن ماجه (٢٧٠٤).

۳- وه ئیبنوماجه له جایزهوه نهگیرتتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویته: (من مات علی وصیة مات علی سبیل وسنة ومات علی تقی وشهادة، ومات مغفوراً له) (۱).

واته: ههركهس مرد و وهصیتهی کردبوو نهوه لهسر ریباز و سونهت و له خوا ترسی و به شهیدی مردووو خوا لی خۆش بووه.

وه نهتهوی نیسلام ههموو ئیجماعیان ههیه لهسر مهشروعی یهتی وهسیهت.

وهسیهتی یارهکانی پیغمبهر ﷺ:

پیغمبهر ﷺ کۆچی دوایی کرد وگهیشته به خوای خۆی وهیچ راسپیتری یهکی نهکرد لهبهر نهوی مال و سامانی بهجی نههیشتبوو تا وهصیتهی تیدا بکات.

بوخاری له ئیبنونهبوئهبی ئهفواره نهگیرتتوه که پیغمبهر ﷺ وهصیتهی نهکردوه (۲).

زانایان له هۆی نهوهدا ووتویانه: لهبهر نهوی دوای خۆی مالی بهجی نههیشتبوو وزهوی یهکانیسی وهقف کردبوو لهپهتی خوادا، وه چهك وئیسترهکهی مابوو رای گهیاندبوون که به میرات ناگیرین. نهوهوی باسی کردوه.

بهلام یارهکانی وهصیهتیان نهکرد به ههندی له مالهکانیان به مهبهستی نزیک بوونهوه له خواوه.

وه وهسی یهتهکانیان به نوسراوی لای میرات گرهکانیان بوو.

عبدالرزاق به سهندیکی صحیح تهخریجی کرده که نههس ﷺ فرمویته: له پیشهکی

وهسی یهتهکانیان نهیان نوسی:

بسم الله الرحمن الرحيم

نهمه راسپاردهی فلانی کورپی فلانه شایهتی نهعات هیچ پهستراویکی به ههق نیه که شایستهی پهستن بیت جگه له پهروهردگاری بیهاوبهش، وهشایهتی نهعات که موحهمد بنده ونیراوی خوایه، وه شایهتی نهعات که پۆزی دوایی دادیت و هیچ گومانی تیدا نیه، وهخوا ههچی له گۆزهکاندایه زیندوویان نهکاتوه، وه راسپاردهی نهکرد بۆ نهوانی بهجی نههیشته که له خوا بترسن و لمنیوان یهکدا چاک بن وملهکهچی خوا وپیغمبهرهکهی ﷺ بن نهگهر باوهردار بن و وهسی یهتی بۆ نهکردن بهو وهسی یهتهی که ئیبراهیم و یهعقوب بۆ کورهکانیان نهیان کرد (۱)

(۱) ابن ماجه (۲۷۰۱).

(۲) البخاری (۲۷۴۰).

الله اصطفى لكم الدين فلا تموتن إلا وأنتم مسلمون» واته: بهرستی خوا خوی تاینی بز هدبژاردوون کهواته نابئ بمن به موسلمانن نمیت.

حیکمته کی:

له فرموده دا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموده تی: (إن الله تصدق عليكم بثلاث أموالكم زيادة في أعمالكم فضعوها حيث شئتم أو حيث أحببتم) والحديث ضعيف^(۱).

واته: خوا سزیه کی مالتانی به خیر بز گتپاون زیاد له کرده وه کانتان، نیتوهش له کوئ وبز کئ حمزتان کرد دای بنین.

نم فرموده به نیفاده ی داره که وه صیعت کردن خواپرستی به که ناده میزاد له خوا نزیک نه کاتوه له کوتایی ژبانیدا بز نموی چاکه کانی زیاد بیت بگات بهوی که له دهستی چوره، وه لمبر نموی چاکه کردنی له گمل خه لک تیدایه و یارمته یه بزبان.

حوکه کی:

به لام حوکه کی واته صیفته شرعی به کی که نایا کردنی داوا کراوه یا واز لی هینانی؟ زانایان جیاوازیان هیه تیدایا به چمند پاو بزچوونیک وا به کورتی باسیان نه کهین:

پای به کم:

نمویه که وه صیعت کردن واجبه لمسر هممو نمو کسانهی مال و سامان به جئ نهینن، ماله که کم بیت یا زور.

زوهری ونمومی جلز نممیدان ووتوه.

نممش پای نیبوحزمه، وه واجب بونی نمو کاری گتپاوه نموه له نیبنو عوممر وطلحه وزوبیر و عبدالله ی کوری نمبی نموا و طلحه ی کوری موطرریرف و طاروس وشیعی بهوه، ووتوبه تی: نممش قسمی نمبوسوله بیان وهممو هاره له کاغانه. به لگمشیان بز نموه فرموده ی خوی گوره یه: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة/۱۸۰) واته: نوسراوه لمسرتان (فموزه) کاتی کسینکتان نیشانه یه کی مردنی هست کرد نه گمر مالی به جئ هیشتبوو وه صیعت بکات بز دایک و باوک و خزمانی به چاکه (نموانی میراتگرین) وه وه صیعت کردن حقه لمسر له خوا ترسه کان.

(۱) الدارقطني (۱۵۰/۵) وأحمد (۴۴۱/۶) والبيهقي (۲۶۹/۶) وابن ماجه (۲۷۰۹).

پای دووهم:

پای وایه که وهصیعت کردن پیئویسته بۆ دایک و باوک وئو خزمانهی میرات گر نین. نهمش بۆچوونی مسروق و ئیساس و قمتاده وئیبنو جهریر و زوهری یه.

پای سئیم:

که گفتی هر چوار پیئشواکه و زیدی یه کانه ئو یه که وهصیعت فریز نیه لیسر همور نوانی مال بهجی نهیلن وه له پای یه کمدا یه. هر وه ها فریز نیه بۆ دایک و باوک و خزمه کانی که میراتگر نین وه له پای دووهدا هاتووه، به لکو حوکه کهی نه گۆریت به پیی گۆرانی حالته کان.

جا جاری وا نهییت پیئویست نهییت یا پهسند نهییت یا حرام نهییت یا مه کروه نهییت یا حرام نهییت.

پیئویست بوونی:

له حالته تیکدا پیئویست نهییت که پیوا مافیکی شرعی لیسر بیئت و ترسی ئو یه هدییت نه گهر وهصیعتی بۆ نه کات له ناو بهجیت، وهک (ودیعه) سپارده و قهرزی خوا یا ئاده می، وهک ئو یه زه کاتی لیسر بو بیئت و نهیدا بیئت یا حجهی لیسر بو بیئت و نه چو بیئت یا نمانه تیکی لا بو بیئت و پیئویست بو بیئت لیسری بیئاته وه، یا قهرزکی لیسر بیئت خۆی نهییت کسی تر پیی نغانی بیئت یا نه سپرده یه کی لا دانرا بیئت بی شایهتی.

پهسندییتی:

وه پهسندده وهصیعت کردن بۆ ئو رینگایانی که نه بنه هۆی نزکی له خوا وه بۆ خزم و کسی ههژار و پیوا چاکان له خه لکی.

حرامییتی:

وه حرامه نه گهر ئو وهصیعته زیان به میرات گره کان بگه یه نیئت.

عبدالرزاق له نه بو هور په روه نه گهر ته وه که پیئغمبر ﷺ فرموویته: (إن الرجل لیعمل بعمل أهل الخیر سبعین سنة فإذا أوصی جاف فی وصیته فیختم له بشر عمله فیدخل النار. وإن الرجل لیعمل بعمل أهل الشر سبعین سنة فیدعل فی وصیته فیختم له بخیر عمله فیدخل الجنة)^(۱).

(۱) أحمد (۲/۲۷۸) و أبوداود (۲۸۶۷) و الترمذی (۲۱۱۷) و ابن ماجه (۲۷۰۴).

واته: پیار هدیہ هفته سال کردوهی چاکه نهکات کاتی وهصیته نهکات ستم نهکات له وهصیتهکهیدا جا کردوهکانی به خراپه کۆتایی دیت و نهچیتته ناگروه. وه پیار هدیہ هفته سال خراپه کاری نهکات بهلام له وهصیتهکهیدا دادپروهری نهکات جا کردوهکی به کاری چاکه کۆتایی دیت و نهچیتته بههشتموه.

نهبوهورهیره فرموهتی: نهگهر حز نهکمن نم نایته بخوتننوه: ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا﴾ (البقرة/۲۲۹) واته: نموانه سنوری خوان جا سنور مهبزینن و بسدریا تن مهبزن.

سهعیدی کوری منصور به نيسنادیکی صحیح نهگیزیتتهوه له نيبوعهبباسوه که فرموهتی: (الإضرار في الوصية من الكبائر)^(۱). رواه النسائي مرفوعاً ورجاله ثقات.

واته: زیان گهیاندن له وهصیتهدا له گوناوه گورهکانه.

وه نمو وهصیتهی که به مهبستی زیان گهیاندن بیت باتله با له سن یدک کهمتریش بیت. وههروهها حرامه نهگهر وهصیته بکات دهربارهی ناروق یا دروست کردنی کلیسه وخانوی رابواردن.

کهراهته بوونی:

وه کهراهتهی هدیہ نهگهر وهصیته کهره که مالی کم بیت و میراتگری هبیت و میراتگرهکی یا میرات گرکانی پیوستیان بهوماله بیت؛ ههروهک چۆن کهراهتهی هدیہ وهصیته بۆ (فاسق) خراپکار بکریته نهگهر بزانیته یا گومانی تهواوی هبیت که به کاری دهیتهیته له خراپهکاری و تاواندا، بهلام نهگهر بزانیته یا گومانی تهواوی هبیت که وهصیته بۆ کراو نمو شته بهکار نههینی بۆ خوا پهرستی نموکاته وهصیته (مندوب) پهسنده.

رهوا بوونی:

وهرهوايه نهگهر وهصیتهکهی بۆ دهولهمنند بیت، جا وهصیته بۆ کراوه که خزم بیت یا بیتگانه.

پایهکی:

پایهکی (إيجاب) دانه له لایهن وهصیته کهروه، وه (إيجاب) یش به هموو نمو زاراوانه نهیته که بهلگهن لیسر نهوهی که دواي مردنی کهسیکی تر نهکاته خاوهنی نمو شته به بن بهرامبر،

(۱) النسائي في السنن الكبرى (۱۱۰۹۲).

وهك نموهی بلیت: وهصیعت بیئت دواى مردنم نمو شته بۆ فلان بی، یا بیتم بهخشی یا کردهه خاوهنی.

وه وهك چۆن به ووته پینك دیت بمو شیوهیهش به نیشارهت پینك دیت به مهرجیتك نیشارهتهكه لیئی تن بگهیدت و نموكسهش توانای قسه كردنی نهبیئت، وههروهها به نوسینیش پینك دیت. هر كاتى وهصیهتهكه بۆ شتیكى دیاری كراو نهبوو وهك نموه بۆ مزگوت بی یا پناگه یا قوتابخانهكان یا نهخۆشخانهكان بیئت نمو وهصیهته پیوستی به (قبول) وهرگرتن نیه، بهلكو تنها به (ایجاب) تمواو نهبیئت چونكه لهم شیواندا صدهقهیه، بهلام نهگمر وهصیهتهكه بۆ كسیكى دیاری كراو بیئت نموه پیوستی به قبول كردنی وهصیهت بۆ كراو هدییه دواى مردن یا قبول كردنی سهرپهرشتی كمری، نهگمر وهصیهت بۆ كراوهكه منداڵ بوو یا ژیر نهبوو. جا نهگمر قبولی كرد پینك دیت، بهلام نهگمر قبولی نهكرد دواى مردنی وهصیهتهكه بهتال نهبیتهوهو له مولكى میرات گرهكاندا نهمینیتتهوه.

وه وهصیهت لمو پهیمان دروستانم كه دروسته بۆ وهصیهت كمر بیگۆرت یا له ههرچی بهك نهیووت پهشیمان بیتهوه.

وه پهشیمان بوونم به ناشكرا نهبیئت به قسه وهك نموهی بلیت: له وهصیهتهكهم پهشیمانم. وه به بهلگهش نهبیئت به كردهوه وهك نموهی نمو شتمی وهصیهتهكمی تیدا كردوه بیفرۆشیت كه به فرۆشتهكه له مولكى دهرنهچیت.

چ كاتيك وهصیهتهكه شایسته نهبیئت؟

وهصیهتهكه شایستهی وهصیهت بۆ كراو ناییت نیلا دواى مردنی وهصیهتكمر نهبیئت و دواى دانموى قهرزهكانی. جا نهگمر قهرزهكانی هممو مالهكمی گرتمهو نموه وهصیهت بۆ كراو هیچی بۆ نیه بهپنی فهرمودهی خوی گموره: ﴿من بعد وصية يوصي بها أو دين﴾ واته: (نمو میراته كاتيك به میراتگرهكان نهگات) دواى نهغام دانى وهصیهتی مردوهكمو دانموى قهرزهكانی.

نمو وهصیهتمی خرابیته پال شتیكموه یا ههلواسراو بیئت به مهرجهوه:

نمو وهصیهتمی خرابیته پال شتموه یا ههلواسراو بیئت به مهرجهوه یا بهستراییت پیوهی دروسته نهگمر مهرجهكه راست بیئت.

وه مهرجی راستیش نمویه كه: بهرژهوندی وهصیهت كمر و وهصیهت بۆ كراو یا جگه لهوانی تیدا بیئت، وه ناییت قهدهغه كراو بیئت یا پیچموانی مبهستهكانی شهرهعت بیئت.

وه کاتې مېرجه که راست بوو چاودېری کردنی پیوسته مادام بهرژوهندی تېدا بیت. وه هرکاتیک نو بهرژوهندی یې مېسته لېی یا راست و دروست نبوو پیوست نیږه چاودېری کردنی.

مېرجه کانی وهصیت:

وهصیت پیوستی به وهصیت کمر ووهصیت بو کراو ووهصیت لمر کراو هیده، وه هېرېه که له مانه چمن مېرجه هیده وا له خواره و باسیان نه کهین:

مېرجه کانی وهصیت کمر:

مېرجه که وهصیت کمر نه هلی بهخش بیت و شایستی توارې بیت، توهش به ژیری و پېگېشتوی و نازادی و نیختیار نه بیت، وه نایت حجری لمر دانراې لمر گتلی و بې ناگایی، جا نه گمر وهصیت کمر نه هلی رمتی توارې نبوو وهک توهی مندا ل بیت یا شیت یا بنده یا زور لې کراو یا حجری لمر بیت توه ووهصیت کهی دروست نیږه.

وه دوو حالت له مانه جیا نه کرتوه:

۱- وهصیت کردنی مندالی خارن تمیز که تاییت بیت به کاروباری کفن و دفنی یوه، به مېرجه لې سنوری بهرژوهندی دا بیت.

۲- وهصیت کردنی حجری لمر دانراو به هوی گوجی یوه دهریاری پویه له پوه کانی خیر وهک فیر کردنی قورن و دروست کردنی مزگوت و دامزاندنی نه خوشخانه.

له پاشاندا نه گمر میرات گری هېوو ری یان پېدا توه له هممو ماله کهی جې بجه نه کرت.

وه هېروها بهوشنویه نه گمر هېر میرات گری هېوو له نصلدا.

به لام نه گمر میرات گری هېوو پازی نبون به وهصیت که توه تنها له سېدی کی ماله کهی جې بجه نه کرت. تهمش مېرجهی حنه فی ده کانه.

نیمامی مالیک موخاله فی توه نه کات وړې نودات به دروستی وهصیتی کم عقل و مندالیکې وا که واتای خواپرستی ونزیک بو توه له خواوه نزانیت، فرمویستی: توه کارې نیمه لمری نیجماعمان هیده توهیه که ناده میزادی کم عقل و گوج و توش بویه که هندی جار چاک نه بیت، وهصیت کانیان دروسته نه گمر توهنده ناوه زیان هیت که بزنان چ وهصیتیک نه کمن. وه هېروها توه مندالی توهنده ژیر بیت بزانت چ وهصیتیک نه کات و قسهی خراب نه کات توهش وهصیت کهی دروسته.

مدرجه گانی وهصیعت بز کراو:

وهصیعت بز کراو نهبی نهم مدرجانهی خواروهوی تیندا بیئت:

۱- نهبی میرات گری وهصیعت کمره که نهبیئت.

نهوانهی بهسرهاته جهنگی بهکان نهنوسنوه تهگیرنوه که پیغمبر ﷺ سالی فدعی مهکه فرموی: (لاوصیه لوارث). رواه أحمد وأبو داود والترمذی وحسنه^(۱).

واته: وهصیعت کردن بز میراتگر نایبیت.

نهم فرمودهیه هدرچنده فرمودهیه کی ناحاده بهلام زانایان وهریان گرتوهو به گشتی گزن لاسر گفت پی کردنی.

وه له ربوایهتیکی تردا: (إن الله أعطي كل ذي حق حقه، ألا لاوصیه لوارث)^(۲). واته: بهراستی خوی گموره مافی هموو مافدارنکی داوه، با بزنان که وهصیعت بز میراتگر نریه.

بهلام نایبیتی ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة/۱۸۰).

نوهی جمماوهری زانایان نهلین: نسخ کراوهتموه.

شافیعی فرمویبیتی: خوی بهرز نایبیتی وهصیعت ونایبیتی میراتی ناردهته خواروه لهوانهیه همدرو نایبتهکه حوکمهکهیان همرایبیت و لهوانشه نایبیتی میرات نسخ کبری نایبیتی وهصیعت بیئت.

زانایان گپراون به دوی بهلگهیهکدا که یهکی لهو دو نیحتیماله پیش بخت پاشان له سونمتی پیغمبردا ﷺ دوزیویانتموه که خاوهن غمزاکان گپراویانتموه که پیغمبر ﷺ له سالی فدعی مهکهکدا فرمویبیتی: (لاوصیه لوارث)^(۳). واته: وهصیعت بز میراتگر دروست نریه.

وه رتک کموتون لاسر نوهی که: کاتیک وهصیعتکه که دروست نریه که وهصیعت بز کراو له رژی مردنهکدا وارس بیئت تمنانهت نهگمر وهصیعتی کردبیئت بز برایهکی میراتگری لهکاتیکدا که کوری نهبویبیت پاشان پیش مردنی کورنکی بیبیت نهو وهصیعت بز نهو برایه دروسته. بهلام

(۱) أحمد (۱۸۶/۴) والترمذی (۲۱۲۰).

(۲) أبو داود (۲۸۷۰) والترمذی (۲۱۲۱) وابن ماجه (۲۷۱۳).

(۳) تهخریعی نهم حمیدیه رابورد.

نه گهر وهصیعتی بۆ براهی کردییتو کورنکی هه بووینت پاشان ئهو کوره پینش مردنی وهصیعتکمر مردییت، ئهوش ههر وهصیعته بۆ میرات گر که دروست نییه.

۲- مزههبی هه نه فییه کان ئهویه که وهصیعت بۆ کراو نه گهر کهسیکی دیاری کراو بوو ئهوه مەرجه بۆ دروستی وهصیعت بۆ کردنه کهی ناماده بیته له کاتی وهصیعته کهدا به حقیقت یا به تهقدیر، واته : یا (بالفعل) بهراستی ناماده بیته له کاتی وهصیعته یا بونه کهی تهقدیر بکریته لهو کاتهدا. وهک ئهوه که وهصیعتی کردییت بۆ مندالی سکی نافرته تیک و نافرته کش لهو کاتهدا دوو گیان بیته. بهلام نه گهر وهصیعت بۆ کراوه که دیاری نه کراییت ئهوه مەرجه که ناماده بیته له کاتی مردنی وهصیعت کمر به حقیقت یا به تهقدیر.

جا نه گهر وهصیعت کمر ووتی: وهصیعت نه کم خانوو کم بۆ منداله کانی فلانه کس بیته و منداله کانی دیاری نه کرد، له پاشاندا مردو له وهصیعته کهی پشیمان نه بوووه ئهوه ئهو خانوه ئه بیته به مولکی ئهو مندالانه که کاتی مردنه که ناماده بوون به حقیقت ناماده بوین یا به تهقدیر وهک مندالی سکی دایک با له کاتی بونی وهصیعته کهشدا ناماده نه بووینت، وه ئه بیته ته حقیق بکریته که ئایا وهختی وهصیعته که یان وهختی مردنی وهصیعت کمر منداله که له سکی دایکی دا بووه یان نا، ههر کاتیک له شمش مانگ کهمتر له دایک بووینت له کاتی وهصیعته کهوه یا له کاتی مردنی وهصیعت کهوه.

جهماوه رتک له زانایان ووتویه: نه گهر کهسیک وهصیعت بکات که سهیه کی ماله کهی دابمش بکریته بهو جۆزه ی که خوا نیشانی وهصیعت پی سپیتردراوه کهی بدات، ئهوه ئهو وهصیعتی دروسته وه ئه بیته وهصیعت پی سپیتردراوه که له پهی خوادا سهرقی بکات بی ئهوهی هیچی لی بخواست یا هیچی لی بدات به میراتگره کانی.

بهلام نه بوئهور پیچموانی ئهویه. شهوکانی له (نیل الأوطار) دا هیناوتی.

۳- مەرجه که وهصیعت بۆ کراوه که وهصیعت کمر نه کوژت به حرامی و به راستهوخو. جا نه گهر وهصیعت بۆ کراو وهصیعتکهری گوشت به گوشتنی حرام و راستهوخو ئهوه وهصیعته کهی بهتال نه بیتموه، چونکه ههرکس پهله له شت بکات پینش کاتی خۆی سزا ئه درئ به بینهش بوونی لهو شتهدا. ئه ههش مزههبی ئه بو یوسفه.

وه نه بو حنیفه و موحهمد ووتویه: وهصیعته که بهتال نایتموه بهلام لهسر پی پیدانی میرات گر هکان ئه وهستی.

مدرجه‌گانی ثمو شتی که وصیعتی لیسر کراوه:

مدرجه که ثمو شتی ووصیعته‌کمی لیسر کراوه دوی مردنی ووصیعت کهره‌که توانای بوون به خاوه‌نی هدییت به همر هویه که له هۆکانی بوون به خاوه‌نی.

کواته ووصیعت کردن به هممو مالتیکی نرخیندراو دروسته، چ عین بیت چ سودو منفه‌صعت بیت، وه ووصیعت دروسته به ببری درخت و بوی به‌چکانی لیسکی مانگادا هدیه، چونکه نعمانه به میرات نهبین به مولک، جا همرچی له‌کاتی مردنی ووصیعت‌تکمر بونه‌کمی جینگر بیت نهبیتته مانی ووصیعت بۆ کراو.

نمه به پینچوانی ثموه که ووصیعتی به شتیکی نهبوو کردییت.

همروه‌ها ووصیعت دروسته به شتی قمرز وکه‌لکی شت، وه‌ک دانیشتن له خانوداو شتی تر.

وه دروست نیری به بوی شتانه که مالّ نین وه‌ک مرداره‌وه بوو، وه شتیکیش که نرخیندراو نیری له حدقی همدو لایه‌نی کپیارو فرۆشیاردا وه‌ک تاره‌ق بۆ موسلمانان ثموه دروست نیری.

چندیتی ثمو مالتی که پسمنده ووصیعتی تیدا بکرت:

ابن عبدالبر فرمویعتی: پیشینان جیاوازیان هدیه له چندیتی ثمو مالتی که پسمنده ووصیعتی تیدا بکرت، یا پیوسته لای ثمو کسانه‌ی به واجبیان داناوه.

له عدلی‌یموه رحمه‌الله‌علیه نه‌گیترنومه که فرمویعتی: شمش سد درهم یا حموت سد درهم ثمو ماله نیری ووصیعتی تیدا بکرت.

وه ربوایعت کراوه لیوه‌ی که هزار درهم ووصیعتی تیدا نه‌کرت.

وه نیبنوعیباس فرمویعتی: هشت سد درهم ووصیعتی تیدا ناکرت.

وه عائشه فرمویعتی: دهراره‌ی ژنیک چوار مندالتی هدییت و سئ هزار درهمی هدییت ووصیعتی تیدا نیری.

وه‌نبراهیمی نه‌خعی ووتویعتی: هزار درهم همتا پینچ سد درهم ووصیعتی تیدا نه‌کرت.

وه‌قمتاده دهراره‌ی ثمو نایه‌تی که فرمویعتی: (ان ترک خیراً) واته: نه‌گمر مالتی به جئ هیشتبوو. ثمو ماله هزار و بمره‌وژوره.

وه‌له عدلی‌یموه که فرمویعتی: همرکس مالتیکی کمی هببوو با وازی لی بهیتنی بۆ میرات گره‌کانی باشته.

وه له عائیشوه که فرمویته: هرکس هشت سده درهمی بهجی هیشتینت مالی بهجی نهیشتوه با وهصیت نهکات.

وهصیت کردن به سنی یهکی مال:

دروسته به سنی یهکی مال وهصیت بکرت، و لهوه زیاتر دروست نیره، وه باشت وایه له سنیبهک کهمتر بیت، وه تیجماعی زانایان لهسر نهوه جیگیره.

بوخاری و موسلیم و خاوهن سونندهکان نهگترنوه له سعدی کوری نمبو وهلقاصوه ﷺ که فرمویته: من له مهککه بوم پیغمبر ﷺ هاته دیدهنم سوئو لای ناخوش بوو لهو خاکدا بریت که کۆچی لی کردبوو- فرموی: خوا بهزویی به کوری عهفادا بیتوه. نهلی: ووم: نهی نیرراری خوا، وهصیت بکم که هموو مالهکم خیر بیت؟ فرموی: نه.. ووم: نیوه؟ فرموی نه.. ووم: سنیبهکی؟ فرموی: سنیبهک، سنیبهکیش زوره، چونکه تو نهگمر مندالهکانت به دولهمندی بهجی بهیلی خیرتره لهوهی بههزاری به جی یان بهیلی و دست له خهک پان بکنوه، وهتو هر چندت سرف کردیت بزبان هموو به خیر بۆت نوسراوه هتا نو پاروهی که نهیخته نار دهی ژنهکتهوه، وه بهلکو خوا که گیانت بکیشی کۆمهلیک سووت لی وهبرگرت وکۆمهلیکی تر زبان. وهنو کاته سعده تنها کچیکی همبو^{(۱) (۲)}.

سنیبهک له هموو مالهکه حساب نهکرت:

جماوهری زانایان بۆ نهوه چوون که سنیبهک له هموو مالهکه حساب نهکرت که وهصیتکمر بهجی نهیلت.

وه مالیک فرمویته: له سنیبهکی نو ماله حساب نهکرت که وهصیتکمر پنی زانیوه، و لهوانه درناکرت که لی شاراویه یا بزی نوئ بۆتوهو پنی نوزانیوه.

نایا نهوهی دائنرت سنیبهکی کاتی وهصیتهکیده یا کاتی مردنی؟

مالیک ونهخعی و عومری کوری عبدالعزیز بۆ نهوه چوون که نهوهی دائنرت سنیبهکی بهجی ماره لهکاتی وهصیتهکدا. وه پای نمبوحنیفه ونهحمد و راست ترین گفتی شافیعی

(۱) أحمد (۱۷۹/۱) والبخاری (۶۷۳۳) ومسلم (۵/۱۶۲۸) والترمذی (۲۱۱۶) والنسائی (۶/۲۴۱) وابن ماجه (۲۷۰۸).

(۲) نعمه پیش نهوه بو که نهولادی نیری ببی، چونکه دوی نهوه چوار کوری بو. واقیدی باسی کرده، وه ووتراره: زیاتر له ده کورو دوانزه کچی بو.

نوهیه که سږیهک لهو ماله حساب نه کړت که له کاتی مردندا به جی نه هیئت. نهمش قسمی عدلی و هندی له تابعی به کانه.

وه صیهت کردن به زیاتر له سږیهک:

وه صیهت کمر یا میرات گری نه بیئت یا نایبیئت. جا نه گمر میرات گری هببو نوه دروست نریه وه صیهت کردن به سږیهک زیاتر وهک له پیشهوه باس کرا، وه نه گمر وه صیهتی کرد به زیاتر له سږیهک نوه وه صیهته کی جی به جی ناکرتت به پرسی میرات گره کان نه بیئت.

بۆ جی به جی کردنی دوو مرج پیوسته:

۱- نهمی ری دانه کیان دواى مردنی وه صیهت کمر بیئت، چونکه پیش مردنی میرات گره کانی مافی نوه یان نریه ری بدن یا ری ندهن، کواته ری پندانیان هیچ نیعتیباری نریه، وه نه گمر میرات گره کان ری یان پی دا ونمو له ژباندا بو هر کاتیک تاره زویان هببو هلی نوه شیننوه. به لام نه گمر ری پی دانه که دواى مردنی وه صیهت کمر بو نوه وه صیهته که جی به جی نه کړت.

زوهری وره یعه فرمویانه: ری پیته در بۆی نریه به هیچ جوړیک پشیمان بیتهوه.

۲- نهمی نهمسوی ری به جی به جی کردنی وه صیهته که نهدات نهملی رمتی تهاوی بیئت و حیجری لمر نه بیئت لمر گیلی یا لمر بی تاگایی.

وه نه گمر میرات گری نهمو هر بۆی نریه له سږیهکی مال زیاتر بکات به وه صیهت نهمش لای جهماره ری زانایان بو شتوهیه.

وه حنده فی به کان ونیسحاق وشوره یک ونه حمد له ریوایه تیکدا بۆ نوه چون که دروسته له سږیهک زیاتر وه صیهت بکرتت، نهمش قسمی عدلی ونینوم مسعوده. چونکه وه صیهت کمر لم حالتدا کسینک به جی ناهیلتی ترسی همزار بوونی لی بکرتت، وه لمر نوهی وه صیهت له نایته که دا به موطله قی هاتوه، به لام سوننهت به ستوی رمتی نوه بوکسانوه که میرات گریان هدی، نیتر نهوانه که میرات گریان نریه لمر موطله قی به که نهمیننوه.

پژچهل بوونوهی وهصیعت نامه:

وهصیعت به نهمانی به کی لهو مدرجانهی پیشموه پژچهل تمبیتموه، وههمروهها به مانهی لای
خوارهوه:

۱- نهگهر وهصیعت کهر شیت بوو به تمواری و ههتا مردن چاک نهبووهوه.

۲- نهگهر وهصیعت بز کراو مرد پیش مردنی وهصیعت کهر.

۳- نهگهر نهو شتهی وهصیعتکهکی لهسر کراوه دیاری کراو بیت و پیش نهوهی وهصیعت بز
کراو قنبولتی بکات لهناو بهچیت.

بمشه دانراوه‌کان (الفرائض)

پیتناسده‌کی:

(فرائض) کۆی (فریضة)یه، (فریضة)یش له (فرض)وه وەرگیراوه که به مانای دانانه، خوای گموره نه‌فهرموی: ﴿فَنَصِّفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾ واته: نیوهی نیوهی که داتان ناوه. وه (فرض) له یاسای نیسلامدا نمو بمشه دانراوه‌یه که بز میراتگر دانراوه، وه به عیلمه‌کی توتتری عیلمی میرات یا عیلمی (فرائض) بمشه دانراوه‌کان.

دانانی:

عمره‌به‌کان له پیتش نیسلامدا میراتیان نهدا به پیوان نه‌ک به ژنان. وه به گموره‌کان نه‌ک به بچوکه‌کان، وه نه‌وکاته میرات له‌یه‌ک گرتن هه‌بوو به هۆی په‌یمانوه، جا خوای گموره نه‌مانی هه‌موو پوچهل کرده‌وه نهم نایه‌تی ناره‌ خواره‌وه: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَّانِ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبُوَاهُ فَلِأُمَّهِ الثُّلُثُ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ؕ أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنْ أَلَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (النساء/ ۱۱). واته: خوای گموره

فهرمانتان پین نهدات دهر‌باری منداله‌کانتان له میراتدا، هه‌رنه‌یه‌یه‌که نه‌وه‌نده‌ی دوو می‌ینه‌ی به‌ر نه‌که‌وت، جا نه‌گه‌ر هه‌ر ناهه‌ت بوون وله دووان زیاتر بوون نه‌وه دووس‌یه‌کی نه‌و ماله‌ی به‌جی هه‌شته‌وه نه‌به‌هن، به‌لام نه‌گه‌ر یه‌ک ناهه‌ت بوو نیوه‌ی نه‌بات، وه باوک ودایکی مردوه‌که هه‌ر یه‌که‌یان شه‌ش یه‌کی نه‌و ماله‌ی که به‌جی هه‌شته‌وه نه‌به‌هن، نه‌گه‌ر مردوه‌که نه‌ولادی هه‌یت، به‌لام نه‌گه‌ر نه‌ولادی نه‌بوو دایک وباوکی بوونه میرات گری نه‌وه دایکی سه‌یه‌کی نه‌بات، جا نه‌گه‌ر

مردوه‌که برای هببوو نموه دایکی شمش یه‌کی نعبات، دواى جئ‌به‌جئ کردنى نمو وه‌صی‌یتمى که کردویتمى، یا دواى دانموى قمرزه‌کانى، بابتان یا کوره‌کانتان نئوه نازانن کامیان که‌لکى بؤ نئوه نزیك تره. نممه دانراوتکه له‌لایمن خواوه به‌راستى خوا عه‌لیم و حه‌کیمه.

هؤى هاتنه خواروه‌وى نم نایمته:

هؤى هاتنه خواروه‌وى نم نایمته نمویه که له جایروه هاتوه فرمویتمى: ژنه‌کى سعدى کورى ره‌بیع همدو که‌که‌کى سعدى هینایه خزمهت پیغمبهر ﷺ و ووتى: نئى نئیراوى خوا، نم دوو که‌که کچى سعدى کورى ره‌بیعن که له نوحود له‌گه‌لتا بووه کوزرا به شهیدى. مامه‌که‌یان همدو ماله‌که‌یانى بردوه وهیچی بؤ نه‌هئشتونموه، و نهمانه به مالّ نمبئ نادرتن به شوو. پیغمبهر ﷺ فرموى: خوا حوکم نهدات له‌بارى نمو کئشه‌یوه، پاشان نایتمى میرات هاته خواره‌وه. نئنجا پیغمبهر ﷺ ناردى به شوئن مامه‌که‌یان و پئوى فرموى: دوو سئ‌یه‌کى ماله‌که‌ بده به دوو که‌که وه‌هشت یه‌کئش بده به دایکیان و نموى مایوه بؤ خؤت. خاوه‌نى همر پیئج سونمه‌کان جگه له نسائى گئیراویانه‌توه^(۱).

چاکئتى زانستى بشه دانراوه‌کان (علم الفرائض) :

۱- له نئبنوم‌مسعودوه هاتوه که فرمویتمى: پیغمبهر ﷺ فرمویتمى: (تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَعَلَّمُوهُ النَّاسَ. وَتَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلَّمُوهَا فَإِنِّي أَمْرِيَّ مَقْبُوضٌ وَالْعِلْمُ مَرْفُوعٌ وَيُوشِكُ أَنْ يَخْتَلِفَ آسْمَانِ فِي الْفَرِيضَةِ وَالْمَسْأَلَةِ فَلَا يَجِدَانِ أَحَدًا يُخْبِرُهُمَا). ذکره احمد^(۲). واته: خؤتان فئرى قورنان بکمن و خه‌لکئش فئیر بکمن. وه خؤتان فئرى زانستى (فرائض) بشه دانراوه‌کان بکمن و خه‌لکئش فئیر بکمن، چونکه من نممرم وزانئارى له‌ناواتاندا هه‌لته‌گئیرت وه له‌وانه‌یه دوو ناو له بشئکدا یا له کئشه‌یه‌کدا جیازان هه‌بئت و که‌سئش نه‌دؤژنموه پئتان بلئت.

۲- له عبدالله ی کورى عمه‌روه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویتمى: (الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ وَمَا سِوَى ذَلِكَ فَضْلٌ: آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ). رواه أبو داود وابن ماجه^(۳). واته: زانست سیانه و لهوه به‌ولاره زیاده‌یه؛ نایمئئکى موحکم، یا سونمئئکى به‌رده‌وام، یا (فریضة) بشه دانراوتکى عادلانه.

(۱) احمد (۳/۳۰۷) و أبوداود (۲۸۹۱) و الترمذی (۲۰۹۲) و ابن ماجه (۲۷۲۰).

(۲) النسائي في الكبرى (۶۳۰۵) و الحاكم (۴/۳۳۳) و الدارمي (۳/۳۴۲) و الدارقطني (۴/۸۱).

(۳) أبوداود (۲۸۸۵) و ابن ماجه (۵۴).

۳- له نېبوهوړه پیره هاتوه که پینغممبر ﷺ فرمویتې: (تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلَّمُوا فَإِنَّهَا نِصْفُ الْعِلْمِ وَهُوَ يَنْسَى وَهُوَ أَوْلُ شَيْءٍ يُنْزَعُ مِنْ أُمَّتِي). رواه ابن ماجه والدارقطني^(۱). واته: خوتان فیرې زانستی (فرائض) بمشه دانراوه‌کان بکمن و خه لکیش فیر بکمن چونکه عیلمی (فرائض) نیوهی زانستی به وله بیریش نه چیتموه، وه به کم زانسته که لمارا نومه تما هه لته گهری.

بهجن ماو (الترکه)

پیناسه کھی:

(ترکه) نمو شتانه به که مردوو بهجی ته هیلې له مال و مولک به گشتی^(۲).

نیبوحزم بریاری لسمر نمو پیناسه به داوه فرمویتې: خوی گوره میراتی پتیوست کردوه لهو شتانه دا که ناده میزاد دوی مردنی بهجی بان ته هیلې نمو شتانه ی که مالن نه که توانی که مالن، به لام مافه کان به میرات ناگیرین نمونه نمین که تایعی مالن یا له واتای مالدان، وه مافی بندا بهی و پای بهرزی و مافی مانوه له زوی دهست به سرگیار بو خانوو بو چاندن، وه (ترکه) لای مالیکي به کان و شافیعی به کان و حنبه لی به کان هممو نمونه نه گرتتوه که مردوو بهجی بان دیلې له مولک و مال و مافه کان. جا مافه کان مالی بن یا غیره مالی بن.

نمو مافانه ی که په یوه ندیان هدی به (ترکه) بهجن ماوه:

نمو مافانه ی په یوه ندیان هدی به بهجن ماوه چوارن، وه نمونه هممو بان وه یک نین به لکو هندیکیان به هیزترن له هندیکیان لسمر نمو پیناسه توانی تر نه خرین له ده هیتانا له بهجن ماوه که بهم شیوه یی خواره وه:

۱- مافی به کم: که له سمره تاوه ده رته هیندری له بهجن ماوی مردوه که کفن و ناماده کردنی مردوه که به وه له پیناسه لسمی جنانزه دا باس کراوه.

۲- مافی دووم: دانوهی قمرزه کانی بهتی لهو بهجن ماوه. نیبوحزم و شافیعی قمرزه کانی خوا وه که زه کات و که فارهت پیناسه قمرزی بنده کانی خوا نه خمن.

حمنه فیه کان قمرزه کانی خوا به مردن لانه نمین، کواته پتیوست نریه لسمر میرات گره کان که بیده نموه مه گهر خویان تمبرپروج بکمن و به خیر بیده نموه یا مردوه که خوی وه صیعتی کردینت بو دانوهی، وه له حالتی وه صیعت کردن بو دانوهی قمرزی خوا وه که وه صیعت کردن بو بیگانه ی لی

(۱) ابن ماجه (۲۷۱۹) والدارقطني (۶۷/۴) والحاکم (۲۳۳/۴).

(۲) نمعه پیناسه کردنی حمنه فیه کانه

دیت، وه میرات گره‌کان یا وه‌سی له سزیه‌کی ماله‌کهی ده‌ری نه‌کمن که ماوه‌تموه دوا‌ی کفن و دفن و دانوه‌ی قمرزی خه‌لک. نموه نه‌گمر میراتگری هه‌بوو به‌لام نه‌گمر میرات گری نه‌بوو له هه‌موو ماله‌که ده‌رنه‌کریت.

حنبه‌لی‌یه‌کان همر دوو قمرزه‌که به یه‌کسان دانه‌نین بۆ دانوه. وه‌ک نه‌یین هه‌موویان له‌سمر نموه رینک کمو‌توون که قمرزی عه‌ینی^(۱) خه‌لک پیش قمرزی گشتی نه‌خریت.

۳- مافی سزیه‌م: به‌جی گه‌یانندی وه‌صیه‌ته‌کهی له سزیه‌کی نموه ماله‌ی که دوا‌ی دانوه‌ی قمرزه‌کانی ماوه.

۴- مافی چواره‌م: دابه‌ش کردنی نموه ماله‌ی ماوه‌تموه له نیوان میرات گره‌کاندا.

پایه‌کانی میرات:

بۆ بونی میرات سی شت پیوسته:

۱- میراتگر: نموه کسه‌یه نه‌چیتتموه سمر مردووه‌که به همر هزیه‌ک بیت له هزکانی میرات.

۲- میرات لی‌گیراوه: نموش مردووه‌که‌یه به حقیقت یا به حوکم وه‌ک نموه وون بووه‌ی حوکم دراوه به نعمانی.

۳- میرات: به‌جی ماوشی پین نموت‌رتیت. که نموش ماله‌که‌یه یا مافی گوت‌زراوه‌یه له مردووه‌که‌وه بۆ میرات گر.

هزیه‌کانی میرات:

میرات گرتن بدم سزیه‌ نمیت:

۱- نسبه و خزماینتی حقیقی: به‌پینی فرموده‌ی خوا‌ی گموره: ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ

بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾ (الأنفال/۷۵). واته: همدنئ له خزم و کسروکار

له کتیبی خوادا سه‌باره‌ت به هیندیکی تر له نه‌حکامیت‌کدا که خوا دایناوه شیواترن.

۲- نسبه و خزماینتی حوکمی^(۱): به‌پینی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ (الولاء لِحَمَّةٍ كُلِّحَمَةٍ

النَّسَبِ). رواه ابن حبان والحاكم وصححه. واته: وه‌لانیس تیکه‌لاوی و کساینتی‌یه همره‌ک کساینتی نسبه.

(۱) قمرزی عه‌ینی نموه‌یه که په‌یوه‌ندی بیی به عه‌ینی ماله‌که‌وه.

۳- ژن ومیتردایمتی دروست: بهیږی فرموده‌ی خوی گموره: ﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ

أَزْوَاجُكُمْ﴾ (النساء/۱۲). واته: وه بؤ نیوه نیوهی نوو ماله هدیبه که ژنه کانتان بهجڼی دیتلن.

مدرجه کانی میرات:

بؤ میرات گرتن سڼ مدرج دانراوه:

۱- مردنی میرات لی گیراو به حقیقهت یا به حوکم مردییت، وهک نهوهی قازی حوکم بدات به مردنی وون بویهک، جا نوو حوکمه وا لویکسه نهکات وهک به حقیقهت مردییت، یا به تقدیری مردییت وهک نهوهی کهسیک له نافره‌تیکي دووگیان بدات و منداله‌کمی به مردویی لمبار بچیت، نهوه ژبانی نوو کوزپه‌له‌یه ته‌قدیر نه‌کری با هیئتاً به‌دیش نه‌هاتبڼ.

۲- ژبانی میرات گر دوی مردنی میرات لی گیراو با به حوکمیش بییت، وهک کوزپه‌له‌ی سکی دایک که به زیندوو دانغرتت له حوکمدا تمنها لمبر نهوهی له‌وانیه هیئتاً رڅی به بهردا نه‌کراییت، جا نه‌گمر ژبانی میرات گر نمانرا دوی مردنی میرات لی گیراو وهک نه‌وانی له ناودا خنکاییتن یا کهوتبڼه ناو ناگروه یا شتیان به سمردا روخاییت نهوه میرات گری یه‌کتری نین نه‌گمر له‌وانه بن که میراتی یه‌کتری بگرن، وه مالتی همریه‌که له مانه دابمش نه‌کرتت به سمر میرات گره زیندوو‌کانیدا.

۳- نه‌بی رڼگرڼک له رڼگره‌کانی میرات نه‌ییت که له خواره‌وه دین.

رڼگره‌کانی میرات گرتن:

میرات لی قده‌غه کراو نوو کسه‌یه که هڅبه‌کانی میرات گرتنی هیییت به‌لام سیفمتیکي تیدا نه‌ییت که شایسته‌یی میراتی لی نه‌سینیتتوه، وه به‌وکسه نه‌ووترتت بمش براو.

(۱) نوریش وه‌لانه که نوو خزمایمتی‌یه‌یه به هڅی نازاد کردنهوه دروست نه‌ییت، وه پڼی ده‌وترتت: (ولاء العتق) واته: خزمایمتی به‌هڅی نازاد کردنهوه، یا نوو خزمایمتی‌یه‌یه که به‌هڅی (موالاة) وه دروست نه‌ییت. وه پڼی نه‌وترتت (ولاء الموالاة) واته: خزمایمتی به‌هڅی ده‌ستایمتی‌یه‌وه، که نعییش په‌یمان به‌ستنه له نیوان دوو کسدا که یه‌کینکیان میرات گری نسبی نه‌ییت. وه به‌وهی تریان بلیت: توو ده‌ست و کسسی منی نه‌گمر مردم میراتگرم به، وه خوین بېژنه له بری من نه‌گمر تاوانم کرد واته خوین بایی شرعییم بؤ بده نه‌گمر تاوانتیکي به هده‌له پوی دا له مننوه له کوشتن و به‌وه‌خوارتر، وه به هڅی میرات گرتن دانغرتت لای نه‌بوحنیفه، به‌لام لای جومهوری زانایان به هوو دانغرتت، وه یاساش به لای رای جمع‌اوهردا داشکاوه.

رنگره كانش چوارن:

۱- كزبله يهتي: تموار بيت يا ناتمواو.

۲- كوشتنى قمستى حرام: چونكه نه گمر ميرات گر به ستم ميرات لى گهراوه كه بكوژنت به راي هممور زانايان ميراته كمى ناگرتت، به پيى نهوى نسانى گيپراويه تي بهوه كه پينغممبير ﷺ فرمويه تي: (ليس للقاتل شيء) ^(۱).

واته: قاتل هيچ ناگري له ميراتي نهوكسه ي كه كوشتويه تي.

وه همر كوشتنيك بيتجگه له كوشتنى قمستى دوژمنايه تي زانايان جياوازيان هديه لسري.

شافيعى فرمويه تي: هممور كوشتنيك ميرات قدهغه نهكات با له منداآ يا له شيتيشوه بيت، وه با به حقيش بيت وهك حدودو (قيصاص).

ماليكي به كان ووتريانه: نهو كوشتنه ي كه رنگره له ميرات گرتن كوشتنى قمستى زورداري به نيتر راستموخو بيت يا هوكار بيت.

۳- جياوازي له ناييندا: چونكه موسلمان ميراتگري كافر نيره وكافريش ميراتي موسلمان نابات به پيى نهوى خاوهنى همر چوار سوننه كان گيپراويانه توه له نوسامه ي كوپي زه يدهوه، كه پينغممبير ﷺ فرمويه تي: (لا يرث المسلم الكافر ولا يرث الكافر المسلم) ^(۲). واته: نه موسلمان ميرات گري كافره ونه كافر ميرات گري موسلمانه.

گيپراوه توه له موعاوذو موعاوي بهو نيبنوموسه ييب و مسروق و نهخعي بهوه: كه موسلمان ميراتي كافر نه گرتت به لام به پينچموانوه ناييت، وهك چون پياوي موسلمان بوي هديه ژني كافر به نييت، به لام كافر ناييت نافرته ي موسلمان به نييت. به لام غهيري موسلمانان ميرات له به كترى نه گرن، چونكه همموريان به خاوهنى نايينيك داننه نرين.

۴- جياوازي نيشتماني ميراتگرو ميرات لى گهراو:

مهبست له جياوازي نيشتمان جياوازي ره گمز نامه يه، جياوازي ره گمز نامه يه رنگري ميرات گرتن نيره له نيوان موسلماناندا. كهواته موسلمان ميراتي موسلمان نوبات همرچنده وولاته كانيان زور بيت و دور بيت، به لام جياوازي ره گمز نامه له نيوان غهيري موسلماناندا زانايان جياوازيان هديه لسري كه نايا نهوه رنگري ميرات گرتنه يان نا؟ جهماوه رتك له زانايان لسري نهوه كه

(۱) النسائي في الكبرى (۶۳۶۷).

(۲) البخاري (۱۵۸۸) ومسلم (۱۶۱۴).

رێنگری ناکات لە میرات گرتن لە نێوان غەیری موسلماناندا، وەك چۆن رێنگری میرات گرتن نەبێت لە نێوان موسلماناندا.

لە (المغني) دا هاتوو: (قياس)ی ئوممەزھەبە كە لاى منە ئەوھى كە خاوەنى يەك ئايين لەنێوان خزاندا میرات گری بە كتری ئەبن ھەرچەندە وولتە كانیشیان جیاواز بێت. چونكە دەقە گشتی بە كان وا پێویست ئەكات كە میراتگر بن، وە ھیچ دەقیك و ئیجماعیك نەهاتوو دەربارەى تاییبەت كوردیان، وە قیاسییش لەوتدا راست نەبێت، كەواتە پێویستە كار بەكرێت بە گشتیتی ئەو دەقانە.

ئەوكەسانى خاوەن مافن لە بەجی ماودا (المستحقون في التركة)

ئەوكەسانى مافیان ھەبە لە بە جی ماودا بەم شێوھى خواروھە ریز ئەكرێن لە مەزھەبى حەنفى دا:

- ۱- (أصحاب الفروض) خاوەن بەشە دیارى كراوەكان.
 - ۲- (العصبة النفسية) خزمى پشتی، یا خزمى باوكى.
 - ۳- (العصبة السببية) خزمى ھۆكارى. (واتە: بەندەى تازادكراو).
 - ۴- گێرانبەو دەبەش كۆردنەو بە سەر خاوەن بەشەكاندا.
 - ۵- (ذوو الأرحام) خزمى داىكى.
 - ۶- (مولى الموالاة) (واتە: خزمایەتى بەھۆى دۆستایەتى بەو).
 - ۷- كەسێك كە دان نرابێت بە نەسەب و بنەمالەیدا.
 - ۸- ئەوكەسەى بە سى بەك زیاتر وەسیتی بۆكراوە.
 - ۹- بێت المالى (خانەى دارایی).
 - ۱- خاوەن بەشە دیارى كراوەكان:
- خاوەن بەشەكان ئەوانەن كە بەشیان ھەبە لەو شەش بەشەى كە بۆیان دیارى كراوە كە ئەمانەى:
- (۱/۲) ، (۱/۴) ، (۱/۸) ، (۲/۳) ، (۱/۳) ، (۱/۶) .
- و خاوەن بەشەكان دوانزەن: چواریان لە نێرینەكانە كە ئەمانەن: باوك، باپەرى صحیح ھەرچەندە بەرەو ژور بێت، وە براى داىكى، و مێرد.
- و ھەشتیان لە مێنەكانە كە ئەمانەن: ژن، كچ، خوشكى داىك و باوكى، خوشكى باوكى، خوشكى داىكى، كچى كۆر، داىك، ئەنگى صحیح ھەرچەندە بەرەو ژوریش بێت.

وا له خواره‌وه‌بمشی همر یه‌که‌یان به درټی رپون نه‌کرتتوره:

حالتنه‌کانی باوک

خوای گموره فرمویته: ﴿وَلَا بَوَّيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا أَلْسُدُسٌ مِّمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾

(النساء/۱۱). واته: بۆ باوک و دایکی مردو بۆ همر یه‌که‌یان شمش یه‌که‌یه لومالتهی به‌جی هیشتوره نه‌گمر مردووه‌که تولادی هدیته، نیر بیته یا می، یه‌که‌ دانه بیته یا زیاتر. جا نه‌گمر تولادی نه‌بوو، وه باوک و دایکی میراتگری بوون نموه سی‌ده‌کی نمو ماله بۆ دایکیتهی و باقی‌یه‌کشی بۆ باوکی.

بۆ باوک سی حالت هدیته: حالتیک میرات نه‌گری به رینگای بدش، وه حالتیک میرات نه‌گریته به هژی نموده که (عصبه) یه، وه له حالتیک ترده میرات نه‌گریته هم به بدش و هم به (عصبه) یه‌ته.

حالتی یه‌که‌م:

به رینگای بدش (فرض) میرات نه‌گریته نه‌گمر لقیکی میرات گری نیری له‌که‌لدا بیته، به تمنها یا له‌گمل کسینکی ترده، وه لم حالتهدا بدشه‌که‌ی شمش یه‌که‌ نیمیته.

حالتی دووه‌م:

به رینگای (عصبه) یه‌ته میرات نه‌گریته نه‌گمر له‌گمل مردووه‌که‌لدا لقیکی میرات گری نیر یا می نیمیته، جا همورو به‌جی ماوه‌که ورنه‌گریته نه‌گمر خوی به تمنها بوو، یا نموهی نیمیته‌توره له خاوه‌ن بدشه‌کان نه‌گمر یه‌که‌ی له خاوه‌ن بدشه‌کانی له‌که‌لدا بیته.

حالتی سی‌یم:

به رینگای بدش و (عصبه) یه‌ته بدیه‌که‌وه میرات نه‌گریته، نممش له‌کاتیکدا نیمیته که لقیکی میرات گری می له‌که‌لدا بیته، وه لم حالتهدا شمش یه‌که‌ بدشه‌که‌ی خوی ورنه‌گریته و له پاشاندا هرچی مایوره له خاوه‌ن بدشه‌کان وری نه‌گریته به (عصبه) یه‌ی.

حالتنه‌کانی بایره‌ی صحیح:

بایره هدیته (صحیح) ه، وه هدیته (فاسد) ه:

باپری صحیح ثموہ کہ بتوانرت بدرتہ پان مردوہ کہ بی ثموہ میینہ بچیتہ نیوانیان وہک باوکی باوک.

وہ باپری (فاسد) ناراستہ کی ثموہ کہ یہ کسر نادرته پان مردوہ کہ نیلا بہ چونی مییک نہین لنینوانیان وہک باوکی دایک.

باپری صحیح میراتہ کی سابتہ بہ نیجماعی زانایان، لہ عیمرانی کوری حوصہینوہ ہاتوہ کہ پیارک ہاتہ خدمت پیغمبر ﷺ ووتی: کوری کورہ کم مردوہ لہ میراتہ کی چی بڑ منہ؟ فرموی: شمش ییک. کاتی پشتی ہلکروہ بانگی کرد و پی پی فرموی: شمش یہ کینکی توت ہرہ کوریت، کاتی پشتی ہلکروہ بانگی کردوہ پی پی فرموی: شو شمش یہ کی تر زیادہ لہ حقی خوت. (رواہ أحمد وأبوداود والترمذی وصحہ)^(۱).

وہ بشہ میراتی باپری صحیح نبریت بہ بوونی باوک، وہ باپری جی باوک نہ گرتہ کاتی نہ بوونی باوک، تنہا لہ چوار کیشدا نہیت:

۱- دایکی باوک (نمنک) کہ باوک ہییت میرات ناگرت، چونکہ بہوی باوکوہ نگات بہ مردوہ کہ، بہ نام میرات نہ گرت لہ گل بوونی باپری دا.

۲- نہ گمر مردوہ کہ دایک و باوکی و یہ کی لہ ژن و میردی بہ جی ہیشت، ثموہ دایک سی یہ کی ثموہ کہ نہ میتہ ثموہ دوی دانانی ہشی یہ کی لہ ژن و میردہ کہ نہ گرت.

بہ نام نہ گمر لہ جیگای باوک باپری ہبوو ثموہ دایک سی یہ کی ہموو مالہ کی نہ کوریت، ثموہ پی پی نلین: کیشی (عمریہ) لہ بر ثموہ عومر حوکی تندا کردوہ، وہ ہروہا (غرانیہ) شی پی ثمورت، چونکہ وہک نہ ستیری سپی بہ ناوبانگ و ناشکرایہ.

نینو عیباس پیچوانی ثموہ فرموی: دایک ہمیشہ سی یہ کی ہموو بہ جی ماوہ کہ وہ نہ گرت بہ پی پی فرمودہی خوی ہرز کہ نہ فرموی: ﴿فَلَا مَهَ الثُّلُثُ﴾.

۳- نہ گمر باوک ہبوو ہر لہ خوشک و برای باوک و دایکی و خوشک و برای باوکی نہ گرت، بہ نام باپری ہر لہوانہ ناگرت، بہ لکو لہ گل بوونی باپری ہشدا ہشیان ہدیہ. نہمش مذہبی شافیعی و نبویوسف و موحد و مالیکہ.

(۱) أحمد (۴/۴۲۸) وأبوداود (۲۸۹۶) والترمذی (۲۰۹۹).

تبعوحنيفه فرمويتمى: خوشك و برا به بايرهش بمریان نه گيرت وهك چون به باوك بمریان نه گيرت هيچ جياوازی نيره لمنيتوان باوك و بايره دا.

حالتگانى براى دايكى

خوای گموره فرمويتمى: ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَلَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾ (النساء/ ۱۲). واته: نه گمر پيارنك يا ژنيك مرد و نه باوكى همبو نه مندال، وه پياره كه يا ژنه كه برايدك يا خوشكينكى همبو له دايكموه نموه همريه كه له خوشك و برا دايكى يه كه شمش يه كى ميراته كه يان بز نعييت، به لام نه گمر خوشك و برا دايكى يه كان زقد بون، نموه همموريان هاوبهشن نمبن له سى يه كى ماله كمداو وهك يهك لى يان بمش ده كرت بين نموى جياوازی بكرت لمنيتوان نيترو مى دا.

وه كه لاله له نايتمه كدا كسيكه كه نه باوكى همييت و نه كور، ژن بيت يا پياو.

وه له نايتمه كدا ده رنه كوريت كه نمو خوشك و برا دايكى يانه سى حالتيان هميه:

۱- شمش يهك بز همريه كينه نير بيت يا مى.

۲- سى يهك به يه كسانى له نيوان نير و مى يه كاندا بمش نه كرت دوان بن يا زياتر.

۳- نمانه له گهل لقي ميراث گردا هيچ نابن وهك كور و كورپ كور، وه همروه ها بمشيان نيره

له گهل نصلى ميراث گرى نيردا وهك باوك و بايره، كمواته به بوونى دايك يا داپره بن بمش نابن.

حالتگانى ميترد:

خوای گموره فرمويتمى: ﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ﴾

(النساء/ ۱۲). واته: نيوى نمو ميراثى يه ژنه كانتان پاش مردنيان به جى دهيتن بز نيويه

نه گمر منداليان نمبو نير بن يا مى، به لام نه گمر منداليان همبو چوار يه كى نمواتان بر

نه كوريت كه به جى ديتن لداوى جى به جى كردنى وه سيمتى دروست يا قمرز.

نم نايتمه باسى نموه نه كات كه ميترد دوو حالتى هميه:

حالتی به کم:

نیوی میراته که نجات له کاتیکدا لقی میرات گر نبوو که کوره همرچنده بهرو خوار بیت، وه کچ و کچی کور همرچنده باوکی بهروخوار بیت، جا کوره که له خودی خوی بیت یا له کورنکی تری بیت.

حالتی دووم:

چوار یه که نجات نه گمر لقی میرات گر هه بو^(۱) (وه ک کور کچ).

حالتی کانی ژن:

خوای گوره فرمودتی: ﴿وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ﴾ (النساء/۱۲). واته: ژنه کانتان چواریه کی نو میراتی به جی دیلن نه یمن نه گمر کور کچتان نبوو لهوان یا له غهیری لهوان، به لام نه گمر مندالتان هه بو کور یا کچ نو ههشت یه کی نو به جی دیلن نه یمن.

نم نایته رونی کرد ژنه که ژن دوو حالتی هه یه:

حالتی به کم:

شایستی چوار یه که له کاتیکدا لقی میرات گر نبوو، لهو میترده بی یا له میتردی پیشوو فموق ناکا.

حالتی دووم:

شایستی ههشت یه که له کاتی بوونی لقی میرات گرا، وه نه گمر ژنه کانیش زور بوون چوار یه که که یا ههشت یه که که له نیوان خویاندا به یه کسانی بهش نه کم.

ژنی ته لاق دراو:

ژنی ته لاق دراو به ته لاقی ره جعی میراتی میترده که نه گمرت نه گمر مرد پیش کوتایی هاتنی عیدده که؛ وه حنبه لی به کان رایان وایه که ژنی ته لاق دراو میرات نه گمرت پیش چوونه لار خه لوت پی کردنی نه گمر میترده که له کاتی نه خوشی مردنه که یدا ته لاقی داییت مادام نو ژنه

(۱) به لام لقی میرات نه گمر وه کچی کچ نو به بشی میترد کم نه کاتوو به بشی ژن.

عیدده کھی کوتایی نه هاتبی و شوی نه کردییتوه، همروه ها دوی خه لوهت پی کردیشی به مارجیک شوی نه کردییتوه له عیدده دا ماییت.

حالته کانی کچی پشتی:

خوای گموره نه فرمویت: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنَ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ (النساء/ ۱۱). واته: خوا فرماتان پی نه کات دهریاری

منداله کانتان له میراتدا: نه گمر یه کن له نیوه مردو نه ولادی نیرو می بی هیشته، نهوه میراته کھی هموی بۆ نهوان نه بیته: بۆ نیترینه نه وندهی به شی دوو می نهی بهرته کموت نه گمر واریسی تر نه بو بیجگه له خزبان، به لام نه گمر هر کچی به جی هیشته نهوه بۆ دو کچ و زیاتر له دووان دوو سی یه کی نهویان بهرته کموت که به جی ماوه، وه نه گمر تنها کچیک بو، نهوه نیوهی به جی ماوه کھی بهرته کموت.

نایته که نهوه نه گه یه نی که کچی پشتی سی حالتی هیه:

حالتی یه کم:

نیوهی بهرته کموت نه گمر تاقه کچ بیته.

حالتی دووه:

دوو سی یه کی میراته که بۆ دوو کچ و زیاتر نه بیته، نه گمر کوریک یا زیاتریان له گه لدا نه بوو. نیبنوقودامه فرمویت: زانایان هموو کوزن لسه نهوهی که به شی دوو کچ دوو سی یه که جگه له ریوایه تیکی (شاذ) له نیبنوعه بیاسوه. نیبنوروشد فرمویت: و تراوه: نهوهی له نیبنوعه بیاسوه به ناوبانگه وه که نهویه که جهماور ووتویانه.

حالتی سی یه:

نهویه که میرات نه گرت به بونی به (عصبه) نه گمر کوریک یا زیاتری له گه لدا بیته، نهوه کاته میراته که به (عصبه) هیه نه گرن، وه به شی نیتر نه وندهی به شی دوو می یه. وه همروه ها بهو شیویه نه بی کاتی کچه کان زور بن یا کوره کان زور بن.

حالتنه كانى خوشكى باوك و دايكى:

خوای گموره فرموده تی: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ أَمْرًا هَهُ هَلْكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الْثُلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ (النساء ۱۷۶). واته:

داوات لى نه كمن - نهى موحه محمد ﷺ - فتوايان بؤ بدهى ده ربارهى حوكمى ميراتى (كلالة) كه نه ريش كسيكه بمریت نه باوكى هميیت و نه مندال، پي يان بلى: خوا حوكمى كه لالعتان بؤ رون نه كاتمه: نه گمر پياوړك مرد نه مندالى همبو نه باوك وه خوشكيكى باوك و دايكى يا هر خوشكيكى باوكى همبو، نهوه نيوهى ميراته كمي نيمات، وه نه گمر خوشكه كه بمرى و مندال و باوكى نه بى و براى باوك و دايكى يا براى باوكى هميیت نهوه هممو ماله كمي به ميرات نيمات.

به لام نه گمر پياوه (كلالة) كه دو خوشكى همبو نهوه دو سزيه كمي ميراته كه نيمن. وه نه گمر خوشك و برا باوكى و دايكى به كان يا هر باوكى به كان زؤر بون نهوه بؤ نير نهوندهى بشى دو مي يينه هديه له خوشكه كانى.

پينغه مبر ﷺ فرموده تی: (اجعلوا الأخوات مع البنات عصبه). واته: خوشكه كان له گمل كچه كان بكنن به عصبه - ميراتگري پشتى - .

خوشكى دايك و باوكى پينج حالتى بؤ هديه:

۱- نيوهى ميراتى نه كموى نه گمر به تنها بوو نه كورى مردوه كمي له گه لدا بوو نه كورى كورى نه باوكى نه باپيره نه براى دايك و باوكى.

۲- دوو سى يهك بؤ دوو خوشك و زياتر له دو خوشك له كاتى نه بونى نهواندا كه باس كران.

۳- نه گمر خوشكه كان برايه كمي دايك و باركيان له گه لدا همبوو به لام نهوانى له پيشهوه باس كرا له گه ليانا نه بوو، نهوه نهو برايه خوشكه كان نه كات به (عصبه) و هر نيترت نهوندهى دوو سى به برته كمويت.

۴- خوشكه كان نه بن به (عصبه) له گه ل چهند كچي كدا يان چهند كچي كى كوردا، نهوكاته پاش ماوهى ميرات نه گرن له دواى بشى كچه كان يا كچانى كوردا.

۵- بێ بەش ئەبێ ئەگەر لقی نیری میراتگر هەبوو وەک کۆر و کۆری کۆر، هەروەها بە ئەصلی میراتگری نیری وەک باوک بە رای هەموو زانایان، وە بە باپەرەش بە رای ئەبوحەنیفە بەیئەجموونی ئەبویوسف و موحەممەد کە لەپێشموه خیلافە کەمان پوون کردووە لەو بارە یەو.

حالتەکانی خوشکە باوکی بەکان:

خوشکی باوکی شەش حالتی بۆ هەیە:

۱- نیوێ میراتی ئەگرت ئەگەر تاک و تەنھا بوو، نە خوشکی وەکو خۆی هەبوو و نە برای باوکی هەبوو نە خوشکی باوک و دایکی.

۲- دوو سێ یەکی میراتی بەکە بۆ دوو خوشکی باوکی و بەرەوژوور.

۳- شەش یەکی میراتی بەکە بەرئەکەمۆت لەگەڵ تەنھا خوشکی باوکی و دایکیدا بۆ تەواو کردنی دوو سێ یەکە.

۴- بە بونیان بە (عصبه) میرات ئەگرن بە هۆی کەسینکی ترهوه ئەگەر یەك خوشك بوو یا زیاتر بو، وە لەگەڵیاندا برای باوکی هەبوو، ئەوکاتە هەر نێرینە یەك دوو ئەوەندە ی مێینە یەك تەبات.

۵- میرات ئەگرن بە بونیان بە (عصبه) لەگەڵ غەیری خۆیاندا ئەگەر لەگەڵ ئەو خوشکە باوکی یە یا زیاترە کە کچ یا کچی کۆری مردووە کە هەبیت، ئەوکاتە لەدوای بەش دانانی ئەو کچە یا کچی کۆرە کە ئەوێ مایەو بە (عصبه) یی ئەیگرن.

۶- بەش بپراو ئەبێ بەمانە ی خوارووە:

۱- بە ئەصل و فەرع ی میراتگری نێرینە^(۱).

۲- بە برای باوک و دایکی.

۳- بە خوشکی باوک و دایکی ئەگەر بوو بە عەصبە لەگەڵ کچدا یا کچی کۆرەدا، چونکە لەم شێو یەدا جێ ی برای باوک و دایکی ئەگرتەموه، لەبەرئەو پێش برای باوکی و خوشکی باوکی ئەخریت کاتی ئەبێ بە عەصبە بەهۆی کەسینکی ترهوه.

۴- بە دوو خوشکی باوک و دایکی: مەگەر لە پلە ی خوشکە باوکی بەکاندا برای باوکی هەبێ، ئەوکاتە ئەو بپرایە خوشکە باوکی بەکان ئەکات بە عەصبە دوای بەش دانانی دو خوشکە باوک و دایکی بەکە باقی میراتە کە ئەگرن، بۆ هەر نێرینە یەك دو بەشی مێینە ی بۆ داننێ.

(۱) ئەصل وەکو باوک، فەرع وەکو کۆر و بەرەوخواز.

جا ئەگەر مردوووە که دوو خوشکی باوک و دایکی و چەند خوشکی باوکی و بڕایەکی باوکی بەجێ هێشت ئەو بۆ دوو خوشکە باوک و دایکی یەکه لە سێ بەش دو بەش دانەنرێت و ئەوێ مایەو دابەش ئەکەرت بەسەر خوشکە باوکی یەکان و برا باوکی یەکەدا بەشی هەر نێرینە یەک دوو ئەوەندە ی مێینە یەک.

حالتەکانی کچی کۆر:

کچانی کۆریش پێنج حالتیان هەیە:

- ۱- نیوێ میرات بۆ کچی کۆری تەنها دانەنرێت لە کاتی نەبوونی مندالی مردوووە که.
- ۲- دوو سێ یەک بۆ دووان و بەرەو ژوور دانەنرێت لە کاتی نەبوونی مندالی مردوووە که.
- ۳- شەش یەک بۆ تاکە کچی کۆر زیا تر لە تاکە کچ، لە گەڵ یەک کچی مردوووە که بۆ ئەوێ دوو سێ یەکی پێ تەواو بکەرت، مەگەر کۆرێک لە پلە ی کچەکانی کۆردا هەبێت ئەوکاتە ئەیانکاتە عەصبە و ئەوێ ئەمەینیتەو دوا ی بەشی کچی مردوووە که بۆ هەرنێرینە یەک دوو ئەوەندە ی مێینە یەک دانەنرێت.
- ۴- میرات نابەن - چونکە باوکی یەکان - لە گەڵ بوونی کۆردا (کۆری مردوووە که).
- ۵- میرات نابەن لە گەڵ بوونی دوو کچی پشت و زیا تر لە دو کچ مەگەر کۆری کۆریان^(۱) لە گەڵدا بێت لە پلە ی خۆیاندا بێت یا لە خوار ئەوانەو بێ لە پلەدا ئەوکاتە ئەیانکاتە عەصبە.

حالتەکانی دایک

خوای گموره ئەفرمویت: ﴿وَلَا بَوِيهَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا أَلْسُدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ أَلْثُلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ أَلْسُدُسُ﴾ (النساء/ ۱۱). واتە: وە بەشی دایک و باوکی بۆ هەر یەکەیان شەش یەکی ئەومیراتە هەیە که بەجێ هێشتوو، ئەگەر مندالی هەبوو نێر یا مێ، جا ئەگەر

(۱) کۆری کۆر هەرکس لە پلە ی خۆیدا بێت ئەیکات بە عەصبە، خوشک بێ یا کچی مامی بێ یەکسانە ، هەرەها ئەوێ پشت خۆشی یەو ئەکا بە عەصبە مەگەر خاوەن بەش بێت. وە بەشی ئەوکەسی که لە خوار خۆیەو بێت ئەبێت.

مندالتی نبوو دایک و باوکی بوونه میراتگری، نموه بمشی دایک سزیدهکی ماله که یه وه نه گمر مردووه که خوشک و برای همبوو دوان یا زیاتر، نموه بمشی دایکی شمش یهک نمیتت.

بۆ دایک سز حالت هدیه:

۱- شمش یهک وهرته گرتت نه گمر مندالتی مردووه که یه که گه لدا بوو یا مندالتی کوره که یه که گه لدا بوو یا دوو برای له که گه لدا بوو یا چمند خوشک به گشتی، نیتت نم خوشکانه له باوک و دایکوه بوون یا تنها له باوکوه بوون یا تنها له دایکوه بوون جیاوازی نیریه.

۲- سزیدهکی همموو ماله که نعبات نه گمر هیچ یهک لموانهی باس کران له که لیا نبوون.

۳- سزیدهکی پاشماوهی میراتکه که نعبات له کاتی نبوونی نموانهی باس کران دواي بمشی یهکی له ژن ومیرده که، نمویش له دوو مسنه لدا که ناوتبرتن به غمرائی یه.

یه کهم: له شتویه کدا نه گمر مردووه که ژن یا میترد و باوک و دایکی بهجی هیشتبوو، نموه دایک سزیدهکی ماله که نه گری.

دووم: همروه ها نه گمر ژن و دایک و باوکی بهجی هیشتبوو.

حالتدکانی داپیره

له قمیصی کوری ذوتیه بیهوه هاتوه که فرمویهتی: داپیره یهک (دایکی دایک) هاته لای نبوو بهکر و دواي میراتی نه کرد، نمویش فرموی: له کتیبه که یه خوادا تۆ بمشت بۆ دانغراوه، وه له سوننتی پیغمبرشدا ﷺ هیچ نازانم که بۆت دائرایتت، برۆروه همتا لمو باره یهوه پرسیاارت بۆ نه کهم نینجا له خه لکی پرسی.

موغیره ی کوری شوعبه ووتی: لای پیغمبر ﷺ ناماده بووم که شمش یهکی داوه به نمک. نموبه کر فرموی: کسی تر هدیه له که لدا؟ موحه ممدی کوری مسلمی نمنااری هه لسا، نمویش موغیره چی ووتبو همر نموی ووت. نموبه کریش شمش یهکی بۆ دانا. نه لیتت: پاشان نمکینکی تر (دایکی باوک) هاته لای عوممر و دواي میراتی نه کرد. نمویش پنی فرموو: له کتیبه که یه خوادا هیچت بۆ دانغراوه. به لام نموه شمش یهک نه گمر پیکوه بوون بۆ همر دوکتان، وه همر کامیتکتان به تنیا مایهوه بۆ نموه. خاوه نی همر پینج سونه نه کان گیتراویانه نموه جگه له نسائی. وه (ترمذی) به صدحیحی داناوه^(۱).

(۱) أحمد (۲۷/۵)، أبوداود (۲۸۹۴)، ترمذی (۲۱۰۰)، ابن ماجه (۲۷۲۴).

بۆ نەنکی صحیح سەی حالت هەبە^(۱):

۱- شەش یەکیان بۆ هەبە بە تەنھا بیّت یا چەند نەنکینک بن بەمەرجی یە کسان بن لە پەلدا وەك دایکی دایک و دایکی باوک.

۲- نەنکە نزیكەکان لە هەر لایەكەوه بن بەر لە نەنکی دور ئەگرن وەك دایکی دایک بەر لە دایکی دایکی دایک ئەگرت و هەروەها بەر لە دایکی باوکی باوک ئەگرت.

۳- نەنک لە هەر لایەكەوه بیّت بە دایک بەش براو ئەبن، هەروەها هەر نەنکینک لە لایەنی باوکەوه بیّت بە باوک بەش براو ئەبێت بەلام ئەوی لە لای دایکەوه بیّت پێی بەش براو نایبێت، وە باپەر بەر لە دایکی خۆی ئەگرت چونکە لە دواى ئەو هاتوو.

۳، ۲- عەصەبە، میراتگرانی پەشتی:

پێناسەکەى:

عەصەبە پیاوو خزمە باوکی یەکانی بەتەى، وە بۆیە پێیان ئەووترین: عەصەبە چونکە یەگەر توند ئەبەستن بەیەكەوه.

چونکە کورپەلینکە و باوک پەلینکی تر و برا لایەكە و مام لایەكی تر، وە مەبەست لێیان لێرەدا ئەوانەن کە هەرچی مایەوه لە میراتەكە دابەش ئەکرت بە سەرباندا دواى ئەوی خاوەن بەشەکان بەشی دیاری کراوەکانی خۆیان وەرگرت. جا ئەگەر هیچیان بۆ نەمایەوه ئەوکاتە هیچیان بەرناکەوت مەگەر عەصەبەکە کورپەلینکە بە هیچ شتووەیەك پێ بەش نایبێت.

هەروەها عەصەبە ئەوانەن کە مافی هەموو میراتەكەیان هەبە ئەگەر لە خاوەن بەشەکان کەس نەبوو. بەپێى ئەو حەدیسی کە بوخاری و موسلیم گێراویانەتەوه لە نینوعەبباسووه کە پێغمبەر

(۱) نەنکی صحیح ئەوێه کە لە گەشتەنى بە مردووه کە باپەر یەکی فاسید لە نینوانیاندا نەبێت، باپەر یە فاسیدیش ئەوێه کە لە نینوان ئەو مردووه کەدا مەینەنەیک هەبێت وەك باوکی دایک، چونکە باوکی دایک لە (ذوي الأرحام) ه، نەك لە خاوەن بەشەکان. بەشزانە کە زۆری لە نەنکە صحیحەکاندا تەنھا لە لایەنی باوکەوه نەبێت، وەك: دایکی دایکی دایکی باوک، وە دایکی دایکی باوکی باوک، وە دایکی باوکی باوک، بەلام ئەو نەنکەنى کە لە لایەنی دایکەوه نەبێت، چونکە هەر کە باوکینک کەوتە نینوانیان فاسید نەبن.

ﷺ فرمویەتی: (أَلْحَقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَلِأُولَىٰ رَجُلٍ ذَكَرَ) ^(۱). واتە: بەشە دانراوەکان بەدەن بە خاوەنەکانیان، هەرچیش مایەو بۆ نزیکترین میراتگری عەصەبە ^(۲).

لە ئەبوھورەیرە رضی اللہ عنہ ھاتووە کە پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا أَنَا أُولَىٰ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. إِقْرَؤُوا إِن شِئْتُمْ النَّبِيَّ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ. فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ مَاتَ وَتَرَكَ مَالًا فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا وَمَنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضِيَاعًا فَلْيَأْتِنِي فَأَنَا مَوْلَاهُ) ^(۳). واتە: ھەموو موسڵمانێک من لە خۆی لە پێشترم بۆی لە دنیا و پۆزی دواییدا، ئەگەر حەز ئەکەن لە قورئاندا بخوێننەوە کە ئەفرمویەتی: پیغمبەر ﷺ بۆ موسڵمانان لە پێش ترە لە خۆیان، جا ھەر موسڵمانێک مرد و مالتی بەجێ ھێشت بۆ میرات گرهکانی بەتی ھەرکەس بن، وە ھەرکەس قەرزێک یا خێزانیکی ھەژاری بەجێ ھێشت من سەرپەرشتی کەریان ئەبم.

عەصەبە ئەبێ بە دوو بەشەو:

۱- عەصەبە نەسەبە.

۲- عەصەبە سەبەبە ^(۴).

عەصەبە نەسەبە سێ جۆرن:

۱- عەصەبە سەرەخۆ.

۲- عەصەبە بە ھۆی کەسێکی ترەو.

۳- عەصەبە لە گەژن کەسێکی تردا ئەبێت.

عەصەبە سەرەخۆ: ھەموو ئەو نێرینانەن کە نژادیان بەگاتە مردووەکەو ھیچ مێینەبەیک لەنێوان

ئەوان و مردووەکەدا ئەبێت کە ئەم چوار جۆرە ئەگرتەو:

۱- کورایەتی کە بە بەشێک لە مردووەکە ناوئەبێت.

۲- باوکایەتی کە بە ئەصلی مردووەکە ناو ئەبێت.

(۱) البخاري (۶۷۳۲)، مسلم (۲/۱۶۱۵).

(۲) نێینو عەبباس رای وایە ئەگەر مردو کچیک و خوشکێک و برابەکی بەجێ ھێشت کچەکە نێو میراتەکی تەبات و پاشاوەش بۆ براکە ئەبێت و خوشکەکە ھیچ ناگرێ.

(۳) البخاري (۴۷۸۱)، مسلم (۱۵/۱۶۱۹).

(۴) مەبەست لە عەصەبە سەبەبە نازادکەری کۆیلەبە ئەگەر مردووەکە کاتی خۆی کۆیلە بوو و کەسێک نازادی کردبێ - نێر نازادکەرە کە پیاو بێت یا ئافرەت بەکسانە - .

۳- برايتمی که به بهشینی باوکی مردوه که نار نبریت.

۴- مامی رتمی که به بهشینی باپیره نار نبریت.

عصبه به هوی کسیتی ترهوه: نو می سینه به که بهشکه می نیوهی میراته که به نه گمر کس می له گه لدا نبی و به تنها بی، وه دوو سی به کی رتمی خوشکیتی خوی له گه لدا بیت یا زیاتر، جا نه گمر برایه کی له گه لدا بوو یا له گه لیاندا بوو نوکاته به هوی نوو برایوه نبنه عصبه نمانیش چوارن:

۱- کچ یا کچه کان.

۲- کچ یا کچانی کور.

۳- خوشکیتک یا چمند خوشکی دایک و باوکی.

۴- خوشکیتک یا چمند خوشکی باوکی.

چونکه هر به کیتک له مانه به هوی کسیتی ترهوه نیتت به عصبه که نیش برایه، و میراتیش له نیواناندا نیرنه نه وندهی دوو بهشی میتینه نجات.

عصبه له گمل کسیتی تردا^(۱):

هموو می سینه به که بو نهوی بیتت عصبه پیوستی به می سینه کی تر هیده.

نمیش تنها بو دوو کس نیتت له می سینه کان که نمانن:

۱- خوشکیتی دایک و باوکی یا چمند خوشکی دایک و باوکی له گمل کچدا یا کچی کوردا.

۲- خوشکیتی باوکی یا چمند خوشکی باوکی له گمل کچ دا یا له گمل کچی کوردا، وه هرچی

له میراته که مایوه درای بده دیار کراوه کان بو نهوانه.

چونیمتی میرات گرتنی عصبه به هوی خویوه:

له پیشهوه باسی چونیمتی میرات گرتنی عصبه به هوی کسیتی ترهوه و عصبه له گمل

کسیتی تردا کرا.

(۱) هر ژنیک له کاتی نمونی برای عصبهی خوی بهشی نین، نهوه به بونی براکش نابن به عصبه بو نمونه کسیتک بری و مامیتک یا پورنکی لپاش بجی بیتن نهوه سامانه کی هموو بو مامه که به نک پوره که، وه نوو پوره به برای خوی نابن به عصبه، چونکه له کاتی نمونی براکیدا خوی بهشی نریه. وه هر وه کو کوی برا له گمل کچی خوشکدا وایه.

بەلام چۆنیهتی میرات گرتنی عەصبە بەهۆی خۆی وا لە خوارووە باسی ئەکەین:

عەصبە بەهۆی خۆیە چوار جۆرن وە بەم شێوەیە میرات ئەگرن:

۱- کورپایەتی که کورپان و کورپانی کور ئەگرتتووە هەرچەندە بەرەو خواریش بن.

۲- جا ئەگەر لایەنی کورپایەتی نەبو، ئەو کاتە میراتەکه یا ئەوێ ئەمییەتتووە ئەگوزرتتووە بۆ لایەنی باوکایەتی که باوک و باپیری صحیح ئەگرتتووە هەرچەندە بەرەو ژوریش بیت.

۳- ئەگەر کەسیش لە لایەنی باوکایەتی نەبو، ئەو کاتە میراتەکه یا ئەوێ ئەمییەتتووە لە میرات ئەمییەتتووە مافی براکان که برای دایک و باوکی و برای باوکی و کورپەکانی و برای دایکی و باوکی و کورپەکانی برای باوکی هەرچەندە بەرەو خوار بن ئەگرتتووە.

۴- ئەگەر کەسیێک لەم لایەنەشەو بە زیندوویی نەمابو، ئەوکاتە یا ئەوێ ماوەتووە لە میراتەکهی ئەگوزرتتووە بۆ لایەنی مامیەتی جا مامەکانی مردووەکه خۆی بیت یا مامەکانی باوکی یا باپیری، جیاوازی نییە، بەلام مامەکانی مردووەکه خۆی پێش مامەکانی باوکی ئەخریت، وە مامەکانی باوکی پێش مامەکانی باپیری ئەخریت، ئیتر بەو پێیە.

ئەگەر کۆمەڵێک کەس هەبۆن لە یەک پلەدا بۆن، ئەو شایستەترینیان بە میراتەکه نزیک ترینیانە لە مردووەکهو.

و ئەگەر کۆمەڵێک کەس هەبۆن یەکسان بۆن بۆ مردووەکه لە رۆی لایەن و پلەو، ئەو بەهێزترینیان لە رۆی خزمایەتی نەبو ئەپێشترە بە میراتەکه.

بەلام ئەگەر مردووەکه کۆمەڵێکی بەجێ هێشت که یەکسان بۆن بۆی لە رۆی لایەن و پلەو هێزەو ئەو وەک یەک شایستە میراتەکه نەبن و بەپێی ژمارەیان دابەش ئەکری ئە نیتوانیاندا.

ئەوێش واتای ئەو قەسەبە زانیانە که ووتویانە: پێش خستن لە ریزی عەصبەبە سەرەخۆ بە لایەن ئەمییەت، جا ئەگەر لە لایەندا وەک یەک بۆن بە پلە ئەمییەت، ئەگەر لە پلەشدا هەر یەکسان بۆن بەهێزی خزمایەتی، بەلام ئەگەر یەکسان بۆن لە پلە و لایەن و هێزدا ئەو وەک یەک مافی میراتەکهیان هەبۆ بەجێ ماوەکه بە سەریاندا دابەش ئەکری بەپێی ژمارەیان.

عەصبە بە هۆو:

عەصبە بۆن بە هۆو نازاد کەری کۆیلە، نیر بۆ یا مێ، که ئەمییەتە میراتگری پستی بۆ کۆیلە نازاد کراوە مردووەکه لە کاتی نەبونی میراتگری پستی لە نژادی مردووەکه. جا ئەگەر نازاد کەرەکه نەمابو، میراتەکه بۆ عەصبە نیرینهکانی نازاد کەر ئەمییەت.

بەرگرتن و بی‌بەش کردن (المحبوب و المهرمان)

(حجب) بەرگرتن: ئەویە کە کەسێکی دیاری کراو هەموو میراتەکە یان بەشێکی لێ قەدەغە ئەبێت لەبەر بوونی کەسێکی تر.

(حرمان) بی‌بەش کردنیش: ئەویە کە کەسێکی دیاری کراو میراتەکە یان قەدەغە ئەکەرت بەهۆی بەرەستیک لە بەرەستەکانی میرات گرتن کە روو ئەدات وەک کوشتن و وێنە ئەو لە بەرەستەکان.

بەشەکانی بەرگرتن:

بەرگرتن دوو بەشە:

۱- بەرگرتنی ناتەواو.

۲- بەرگرتنی بەش بڕ.

بەرگرتنی ناتەواو ئەویە کە میراتەکە یەکی لە میرات گره‌کان کەم ئەکات لەبەر بوونی کەسێکی تر، ئەمەش بۆ پینچ کەس ئەبێت:

۱- میرد لە نیوی میراتەوه دیتە خوارەوه ئەبێ بە چارەک لە کاتی بوونی مندالی مردووه‌که (کە ژنە کەبەتی).

۲- ژن لە چارەکی میراتەکەوه ئەبێ بە هەشت یەک لە کاتی بوونی مندالی مردووه‌که (کە میردە کەبەتی).

۳- دایک لە سێ‌کەوه دیتە خوارەوه ئەبێ بە شەش یەک لە کاتی بوونی پەلی میرات گره‌که (و‌ه‌ک کۆر و کچ و ئەوه).

۴- کچی کۆر.

۵- خوشکی باوکی.

بەلام بەرگرتنی بەش بڕ: مەنع کردن و بەرەست کردنی هەموو میراتەکە یە لە کەسێک لەبەر بوونی کەسێکی تر. وەک مەنع کردنی میرات لە برا بە هۆی بوونی کۆرەوه.

نەم جۆره ناچیتتە ناو میراتی شەش کەس لە میرات گره‌کان، هەرچەندە دروستە بەشەکیان کەم بکەرتەوه بە بەر لێ گرتنی ناتەواو ئەوانیش ئەمانەن:

۱ ، ۲- باوک و دایک.

۳ ، ۴- کۆر و کچ.

۵، ۶-ژن و مێرد.

بێجگە لە مانە بەر لێ گرتنی بەش بڕ (حجج حرمان) هەموو میرات گره‌کانی تر نەگرتتەوه.

و بەرگرتنی بەش بڕ لەسەر دوو بنەما دانراوه:

۱- هەرکەسێک گەیشت بە مردووەکە بەهۆی کەسێکەوه بێت ئەو کاتێک ئەو کەسە بۆ خۆی هەبوو ئەو میرات ناگرت. وەک کۆپی کۆر که میرات ناگرتت لەگەڵ بونی کۆر دا (واتە کۆپی مردووەکە).

جگە لە منداڵانی دایک که میرات ئەبەن لەگەڵ دایکیان هەر چەندە بە هۆی دایکیانەوه سەر بە مردووەکە ئەبن.

۲- نزیک پێش دور نەخریت، بۆ نمونە کۆر کۆری کۆر بێ بەش ئەکات، چ کۆپی خۆی بێ چ برازای بێ. جا ئەگەر لە پلەدا یە کسان بون بە هیزی خزمایەتی پێش نەخریت وەک برای دایکی و باوکی بەر لە برای باوکی ئەگرت.

جیاوازی نێوان (محروم و محجوب) بەر لێ گیراوه بەش بڕاوه:

جیاوازی نێوان بەر لێ گیراوه بەش بڕاوه لە دو شتدا دەر دەکەوت:

۱- بەش بڕاوه هەر لە بنەمادا شایستە میرات نیه: وەک (قاتل)، بە پێچەوانەی بەر لێ گیراوه که شایستەیه بۆ میرات گرتن، بەلام بە هۆی بونی کەسێکی ترهوه که لەو لێشتەرە بۆ میراتەکه بەر لێ ئەگرت.

۲- (محروم) بەش بڕاوه لە میرات کار ناکاتە سەر میرات گره‌کانی تر و لە بنەمادا بەر لە کەسی تر ناگرت، بەلکو وەک نەبوو دائەندری، جا ئەگەر کەسێک مرد کۆرێکی کافر و برایەکی موسوڵمانی بەجا هیش میراتەکی هەموو بۆ برا موسوڵمانەکی ئەبیت و هیچ بۆ کۆرەکی نییه.

بەلام بەر لێ گیراوه (محجوب) جاری وا هەیه کار ئەکاتە سەر کەسانی تر و بەریان لێ ئەگرت، چ بە بێ بەش کردن بێت یا بە کەم کردنەوهی بەشەکیان بێت.

بۆ نمونە دوو برا یا زیاتر لە دوو برا لەگەڵ بونی دایک و باوکدا بە هۆی بونی باوکه‌کەوه میرات ناگرن بەلام بەر لە دایک ئەگرن و بەشەکی کەم ئەکەنەوه لە سێهەکەوه بۆ شەش یەک.

عمول

عمول له لَوغمتا به مانای بهرز کردنهویه، وه به مانای لادان بهلای ستمیشموه دیت، وه لای زانایان زیادهویه که له بشی خاوهن بشهکان و کم لای کردنهویهانه له میراتدا.

ته گیترنهوه که یه کم عمول که کراوه خراوته بهردهم عومر ﷺ نعویش حوکی به عمول دا ده باره ی بشی میردیک و دوو خوشک، بهو صحابیانه ی له گه لیا بوون فرموی: نه گهر له میرده کمه یا له دوو خوشکه کمه دهست پی بکم بشی نعو تریان نامینیتنموه، نیتوه پراوژنکم بۆ بکن، عبببسی کوری (عبد المطلب) پراوژنی بۆ کرد که به عمول کار بکات، وه ته لاین: عدلی ﷺ بووه، وه ووتراوه: زهیدی کوری ثابت بوه.

له کیتشهکانی عمول:

۱- نافره تیک مرد و میرده کمه و دوو خوشکی دایکی و باوکی و دوو خوشکی دایکی و دایکی بهجی هیشته نم کیتشه به شوره یی به ناو نبره، چونکه میرده که ناوی شوره یی قازی زپاند، چونکه له جیاتی نیوه میراته که سی ده یه کی دابویه، به ناو خیله کانداه گه پراو نعو ووت: شوره یی نه نیوه کمه داومی نه سیدک، کاتی شوره یی بهوی زانی بانگی کرد و تمعی کرد و پی ووت: خراپت ووتوه عموله کهت شاردۆتوه.

۲- پیاو تیک مرد و ژنیک و دوو کچ و باوک و دایکی به جی هیشته، نم مهسه له ییش پی نیوتریت مینبهری به چونکه نمیری موسولمانان عدلی ﷺ له سر دوانگه کمه کوفه ووتاری نعداو نه یفرموو: سوپاس بۆ نو خوی بهی که هر به هق حوکم نعدات. وه هرکس چی بکات بهوه پاداشتی نعداتوه و گهرانهوش هر لای نوه، لهو کاتدا پرساری لای کرا له باره ی نو مهسه له ییو نعویش هر له سر کیتی ووتاره کمه وه لای دابویه، ژنه که همشته یه که کمه نعیته به نو یهک - له پاشاندا له سر ووتاره کمه ریشت.

وه نو کیتشانه ی که عمولی تی نه کموت نوانن که بنچینهکانیان (۶-۱۲-۲۴) بیت.

شمس عمول نه کریت بۆ حوت و همشته و نو و ده.

دوانزه عمول نه کریت بۆ سیانزه و پانزه و ههده.

بیست و چوار عمول نه کریت بۆ بیست و حوت نعیته عمول ناکات.

وه نو کیتشانه ی عملیان تی ناکموت کیتشانه ی که بنچینهکانیان (۲-۳-۴-۸) ن.

ریتگای شی کردنموهی کیتشه‌کانی عمول:

نموهیه که نمیت بنچینهی کیتشه‌که بزانت، واته (مخرج) لی‌ده‌رچوی بمشه میراته‌کان و بمشی همدو خاوه‌ن بمش بز دانراوه‌کان بزانت، پاشان نمو بنچینهیه واز لی بهیتی و بمشه‌کانیان کۆ بکه‌یتموه، وه نه‌جمای کۆکردنموه‌که بکه‌یت به بنچینمو میراته‌که لمسر نمو بنچینهیه بمش بکه‌یت، بمو شیویه بمشی همدو خاوه‌ن بمشیک کمی تی نه‌کمویی به گویره‌ی بمشه‌کان. نموش نه ستمه و نه لاری، نموش وهک می‌ردو دوو خوشک، بنچینهی کیتشه‌که له شه‌شدایه، نیوه‌ی بز می‌رده‌که که نه‌کاته سیّ وه بز دوو خوشکه‌که دوو سیّ‌یه‌کی که نه‌کاته چوار کۆی همموی نه‌کاته حموت، جا میراته‌که لمسر حموته‌کدا دابمش نه‌کرت.

دابمش کردنموه (الرد)

پیتناسه‌کمی: (رد) له لای زانایان مهبست له دابمش کردنموه‌یه:

نموهیه که هرچی مایوه له بمشه‌کانی خاوه‌ن بمشی ره‌گمزی دابمش نه‌کرتتموه به سبراندا به‌پیی بمشه‌کانیان له‌کاتیکدا کسی تر نمبئی نمو زیاده‌یه‌ی بکه‌موی.

پایه‌کانی:

(رد) نایته‌جی همتا نم سیّ پایه‌یه نمیت:

۱- بوونی خاوه‌ن بمشه‌دیاری کراوه‌کان.

۲- مانموهی سامان له‌پاش بردنی بمشه‌کان له میراته‌که.

۳- نمبونی عه‌صبه.

رای زانایان ده‌رباره‌ی (رد):

ده‌رباره‌ی (رد) ده‌قیتکی قورثانی و حدیس نه‌هاتوو که بگمپیتنموه بز، لمبر نمو زانایان جیاوازیان هدیه لمسری:

هدیه نه‌لیت: زیاده ناگمپندرتموه بز سر هیچ یهک له خاوه‌ن بمشه‌کان، به‌لکو نه‌خرتته خانهی دارایی‌یموه (بیت المال) به مخرجیک عه‌صبه نمیت^(۱).

هدیه ووتوبیتی: دابمش نه‌کرتتموه بمسر خاوه‌ن بمشه‌کاندا، همتا ژن و می‌ردیش به‌پیی بمشه‌کانیان^(۱).

(۱) نموانمی بز نمو رایه چون زهدی کوری ثابتته، وه عورودو زوهری و مالیک و شافیعی‌یه شوینی کپوتون.

وه هديه ووتويتى: دابش نه‌کرتتوه به سر همموو خاوهن بشه‌کاندا جگه له ژن وميرد و باوک و بايره، به‌پي‌يه دابش کردنوه به سر نهم هشت جوردا نهيئت:

۱- کچ.

۲- کچی کور.

۳- خوشکی دايک و بارکی.

۴- خوشکی باوکی.

۵- دايک.

۶- نمک.

۷- برای دايکی.

۸- خوشکی دايکی

نهميه رای هه‌لېژارده وه مزه‌بهی عومروو علی و جمماوهری صحابه و تاييعی‌يه‌کانه، هه‌روه‌ها مزه‌بهی نه‌بوحنيفه و نه‌حمده، وه شافيعی‌يه‌کان و هه‌ندیک له هاره‌له‌کانی مالیک پشتیان پی به‌ستوه، له کاتی تیک چوونی (بيت المال) دا.

ووتويانه: بزیه دابش ناکرتتوه به سر ژن وميرددا، چونکه دابش کردنوه شايسته نهيئت به هوی سيلمی ره‌حموه خو ژن و ميردیش له روی هواسه‌ری‌يمتی‌يه‌وه نه‌ويان نريه، هه‌روه‌ها دابش ناکرتتوه به سر باوک و بايره‌دا چونکه (رد) هه‌تا بونی عه‌صبه نهيئت دروست نايئت، وه باوک و بايره خویان عه‌صه‌بن، کمواته نه‌وی مایوه به (تعصیب) وه‌ری نه‌گرن نه‌ک به (رد).

چونی‌يمتی ريکخستنی کيشه‌کانی (رد):

نه‌ويه که کاتی له‌گه‌ل خاوهن بشه‌کاندا کمسيک هه‌بيئت نه‌وی که ماره‌توه دابش نه‌کرتتوه به‌سهریا وه‌ک يه‌کی له ژن و ميرده‌که نه‌وکاته نه‌و به‌شمی که نه‌یکموتت وه‌ری نه‌گرتت له نه‌صلی ميراته‌که وه نه‌وی که ماره دواي نه‌و به‌شه ده‌درتتوه خاوهن بشه‌کان به‌پي‌يه سهره‌کانيان، نه‌گمر يه‌ک جور بون جا فمرقی نيه يه‌کيتک بيت وه‌ک کچيتک يا زور بن وه‌ک سئ کچ.

وه نه‌گمر چند جور بون وه‌ک دايک و کچ، نه‌و زياده‌که دابش نه‌کرتتوه به سهریاندا هه‌ر به گوتيره‌ی بشه‌کانيان.

به‌لام نه‌گهر له‌گه‌ل خاوه‌ن بمشه‌کاندا یه‌کێ له ژن و میترده‌که نهبوو، ئه‌وه زیاده‌که دواى بمشه‌کانیان دابمش نه‌کرتتوه بمسهریاندا به‌په‌ی ژماره‌ی سه‌ره‌کانیان نه‌گهر یه‌ک جوړ بوون، به‌لام نه‌گهر زۆرتر بوون له جوړتیک ئه‌وه زیاده‌که دابمش نه‌کرتتوه بمسهریاندا به‌په‌ی بمشه‌کانیان، به‌وه کۆی بمشی هه‌ر خاوه‌ن به‌شیک به‌په‌ی ئه‌وه‌ی بۆی دانراوه‌ زیاد نه‌کات، وه به‌ گشتی شایسته‌ی بمشه‌که‌ی خۆی و بمشه‌ دابمش کراوه‌که نه‌ییت.

خاوه‌ن ره‌حه‌که‌کان (ذوو الأرحام)

خاوه‌ن ره‌حه‌که‌کان: هه‌موو ئه‌و خه‌زمانه‌ن که نه‌ خاوه‌نی به‌شن نه‌ عه‌صه‌به‌ن.

وه زانایان جیاوازیان هه‌یه له میرات گرتنیاندا:

مالیک و شافیعی فه‌رمویانه: میرات نابهن، و ماله‌که بۆ خاوه‌ی دارایی (بیته‌ المال) نه‌ییت نه‌مه‌ش گشتی نه‌بویه‌که‌ر و عومه‌ر و عوسمان و زه‌ید و زوه‌ری و ئه‌وزاعی و داووده، وه نه‌بوحه‌نیفه‌ و نه‌حه‌مد بۆ ئه‌وه چوون که میرات نه‌به‌ن، ئه‌و بوچونه‌ش له‌ عدلی و ئه‌ینوعه‌بباس و ئه‌ینومسه‌عوده‌وه نه‌گه‌یترنوه، له‌کاتیکدا که خاوه‌ن به‌ش و عه‌صه‌به‌ نه‌به‌ن، وه له‌ سه‌عه‌یدی کورپی موسه‌به‌یه‌وه هاتوه‌ که خا‌ن له‌گه‌ل کچ دا میرات نه‌بات.

ره‌حه‌م داوه‌کان چوار ده‌سته‌ن که هه‌ندیکیان پێش هه‌ندیکیان نه‌خه‌رتن له‌ میراتدا به‌په‌ی ئه‌م ریز کردنه‌ی خواره‌وه:

ده‌سته‌ی یه‌که‌م: مندالی کچ و مندالی کچی کورپ هه‌رچه‌نده به‌ره‌و خوار بن.

ده‌سته‌ی دووه‌م: باپه‌ره‌ی ناته‌واو^(١) (المجد غیر الصحیح) هه‌تا به‌رز بیه‌توه. وه نه‌نکی ناته‌واو^(٢) هه‌تا به‌ره‌و ژوور به‌روات.

ده‌سته‌ی سه‌ییم:

مندالی برای دایکی و منداله‌کانیان هه‌تا به‌ره‌و خوار به‌ژن، وه مندالی خوشک به‌ گشتی، نیه‌ر بن یا من، چ خوشکی دایک و باوکی بیته‌ یا دایکی یا باوکی، هه‌رچه‌نده به‌ره‌و خوار بن، وه کچی برای دایک و باوکی، یا باوکی، یا دایکی، وه منداله‌کانه‌شیان هه‌رچه‌نده به‌ره‌و خوار بن، هه‌روه‌ها کچی کورپی برای باوکه‌دایکی یا باوکی و مندالی نه‌وانه هه‌رچه‌نده به‌ره‌و خوار بن.

(١) باپه‌ریکه که له‌گه‌ل مرده‌که‌دا ژن بکه‌وته نه‌توانی، وه‌ک باوکی دایکی مرده‌، وه باوکی باوکی دایکی مرده‌.
(٢) ئه‌و نه‌که‌یه که له‌ گه‌یشتنی به‌ مرده‌که‌دا باپه‌ریکی به‌ش له‌ نه‌توانیاندا بیته‌، وه‌ک دایکی باوکی دایکی مرده‌که، وه دایکی دایکی باوکی دایکی مرده‌که.

دەستەبی چوارەم: ئەمەش شەش کۆمەڵ ئەگرتتەوه کە هەندیکیان پێش هەندیکیان ئەخرتین لە میراتدا بەپێی ئەم ریزەیی خوارەوه:

۱- مامە دایکی بەکانی مردووەکە و پورەکانی (خوشکی باوک بەلام خوشکی دایکی) و خالەکانی و پورەکانی (خوشکی دایک) دایک و باوکی بن یا هەر یەکێکیان.

۲- مندالی ئوانەیی لە خالی بەکەمدا هاتوون (واتە مندالی مامی دایکی) هەتا بەرەو خوار ببێت، وە کچی مامی دایکی و باوکی یا هەر باوکی، وە کچی کورەکانیان و بەرەو خوار، وە مندالی ئوانەیی باس کران هەتا بەرەو خوار بپۆن.

۳- مامە دایکی بەکانی باوکی مردووەکە، وە پورەکانی (لە باوکەوه) و خالەکانی و پورەکانی (لە دایکەوه) دایکی و باوکی بن یا هەر یەکێکیان بن، وە مامەکانی دایکی مردووەکە و پورەکانی و خالەکانی و پورەکانی (لە دایکەوه) دایکی و باوکی بن یا هەر یەکێکیان بن.

۴- مندالی ئوانەیی باس کران لەم بڕگەیی سەرەوهدا هەتا بەرەو خوار بپۆن.

کچانی مامی باوکی مردووەکە مامەکە باوک و دایکی بیت یا هەر باوکی، وە کچی کورەکانیان هەتا بەرەو خوار بپۆن، وە مندالی ئوممی ئینانەیی باس کران هەتا بەرەو خوار بپۆن.

۵- مامەکانی باوکی باوکی مردووەکە لە دایکەوه، وە مامەکانی باوکی دایکی مردووەکە و پورەکانی هەردوکیان (خوشکی باوک) وە خالەکانیان و پورەکانیان (خوشکی دایک)، دایکی و باوکی بن یا هەر یەکێکیان.

مامەکانی دایکی دایکی مردووەکە و دایکی باوکی و پورەکانی هەردوکیان (خوشکی باوک)، هەرەها خال و پورەکانی هەردوکیان (خوشکی دایک) دایکی و باوکی بن یا هەر یەکێکیان.

۶- مندالی ئوانەیی لە خالی پێشودا باس کران هەتا بەرەو خوار بپۆن.

وە کچی مامەکانی باوکی باوکی مردووەکە باوکی و دایکی بن یا هەر باوکی، وە کچی کورەکانیان هەتا بەرەو خوار بپۆن، وە مندالی ئوممی ئینانەیی باس کران هەتا بەرەو خوار بپۆن. وە بەو شێوەیە.

کۆرپەلەیی ناو زگی (الحمل)

ئەو کۆرپەلانەن کە لە زگی دایک دان و هێشتا لەدایک نەبوون.

تیمە لێرەدا لە رووی میرات و ماوهی مانەوهی لە سکی دایکدا باسی لێ ئەکەین.

ھوكمى كۆزپەلەئى ناسك لە ميراتدا:

كۆزپەلە يان لە داىك بوە يان لە زگى داىكىدا مارە، لە ھەردوو شتوۋەكەدا ھوكمى خۆى ھەبە
وا لە خواروۋە باسى ئەكەين:

كۆزپەلەئى لە داىك بوو:

ئەگەر كۆزپەلە لە داىكى جيا بۆۋە، يا بە مردووى لە داىك بووە يا بە زىندووى، ئەگەر بە
مردووى لە داىك بوپتت، ئەو ئەو لە داىك بوونى يا بەبى دەست دەرژى كردنە سەر داىكى لە
داىك بوو، يان بە ھۆى تاوانىكەو كە بەرامبەر داىكى كراو لە داىك ئەپتت. جا ئەگەر ھەمى بە
زىندووى لە داىك بوو، ئەو خۆشى ميرات ئەگرتت و ميراتىشى لى ئەگرتت بەبى ئەو ھەدىسى
لە ئەبوھورەپەرە ئەگرتتەو كە پىغەمبەر ﷺ فرمودىتى: (إِذَا اسْتَهَلَّ الْمَوْلُودُ وُرْثًا) ^(۱). واتە:
ئەگەر كۆزپەلە دەنگى لىو ھات ميرات ئەگرتت.

واتە: ئەگەر گىانى تىدا بوو، وە نىشانى گىان تىدا بوونى دەنگ يا ھەناسە يا پژمىن وئو جۆرە
شتانەبە.

ئەمەش راى (ثورى) و ئەوزاعى و شافىعى و ھاوئەكانى ئەبوھەنىفەبە.

بەلام ئەگەر لە داىكى جيا بووۋە بە مردووى بى ئەو تاوان بەرامبەر داىكى كراپتت، ئەو ئە
ميراتى لى ئەگرتت و ئە ميرات ئەگرتت بە ئىجماعى زانايان. بەلام ئەگەر لە داىك بوو بو بە
مردووى بە ھۆى تاوانىكەو كە بەرامبەر داىكى كرابوو، ئەو لەم شتوۋەيدا ميرات ئەگرتت
و ميراتىشى لى ئەگرتت لاي ھەنىفەبەكان.

شافىعىبەكان و ھەنبەلىبەكان و مالىكىبەكان و تويانە: ميرات ناگرتت، بەلام غوررەى
(خوئىن بايى) ھەبە، وە لەو زياتر ميراتى لى ناگرتت وە ئەوانى ميراتگرنى بە ميرات ئەبىن.

لەيسى كورپى سەعد و رەببەئى كورپى عبدالرحمن بۆ ئەو چوون كە كۆزپەلە ئەگەر لە داىكى
بووۋە بە مردووى بە ھۆى تاوانىكەو كە بەرامبەر داىكى كراپتت ئە ميرات ئەبات و ئە ميراتى
لى ئەگرتت.

وە تەنھا داىكى غوررەى بۆ ئەپتت و تايبەتتەش بە خۆبەو چوونكە تاوان بەرامبەر بە شتەك لە
خۆى كراو كە ئەمىش كورپەلەكەبە. وە ھەركاتتەك تاوان تەنيا بەرامبەر ئەو بگرتت جەزاكەش تەنيا
بۆ خۆى ئەپتت.

(۱) أبوداود (۲۹۲۰).

کۆرپه لهی ناو سکی دایک:

۱- نو مندالهی له سکی دایکیدایه هیچ له میراته کهی بۆ دانانریت نه گمر میرات گر نه بوو یا به میرات گری تر بی بهش ده بو به ههمو بارنک.

کواته نه گمر کسینک مرد ژنیک و باوکی و دایکی به سک پری له پیارنکی تر جگه له باوکی به جی هیشته. نوو نوو کۆرپه لهیه میرات نابات، چونکه لهوه بهدر نیه که له کاتی له دایک بوونیدا یا برای دایکی به یا خوشکی دایکی، وه برای دایکی به کان له گهل تهصلی میرات گردا میرات نابهن که لیره دا باوکه کهیه.

۲- ههمو میراته که رانه گیریت همتا منداله که له دایک نه بیته نه گمر میرات گر بوو، وه میرات گری له گهلدا نه بووه له تهصلدا یا میراتگری به له گهلدا بو به لام به منداله که بی بهش نه بوو، به رنک کوتنی زانایان.

ههروه ها میراته که رانه گیریت نه گمر میراتگری وای له گهلدا ههمو که بوو بی بهش نه ده بوو، وه ههمویان رازی بوون به دابهش نه کردنی بهوی که قسه یان نه کرد یا داوای بهش کردنیان نه کرد.

۳- همر میرات گرنک که بهشه کهی په یوهندی به منداله کهوه نه بیته و بههوی نووه نه گۆریت، بهشی خوی به تهواری وهرته گری و نووی مایوه رانه گیریت همتا منداله که نه بیته، وه نوو مردووه که نه نک وژنیک دوگیانی به جی هیشته، شش یه کی میراته که نه دریت به نه نکه که، چونکه بهشه کهی ناگۆریت نوو کۆرپه لهیه کور بیت یا کچ.

۴- نوو میرات گرهی له یه کئی له دو حالتهی حمله کهدا بی بهش نه بیته و لهوهی تریاندا بی بهش نه بیته هیچی نادریت، چونکه له ره و ابونی نوو بهشدا که دهیدریت گومان ههیه.

جا همرکسینک مرد وژنیک دوگیان و برایه کی به جی هیشته هیچ نادریت به براکه، چونکه له وانهیه منداله که کور بیت. نه مهش مهزه بی جو مهوره.

۵- همرکس له خاوهن بهشه کان بهشه کهی گۆرا به گۆرانی نیرینه یی منداله که یا می نه یی، نوو که مترین بهشی نه دریت و زۆرترین بهش رانه گیریت بۆ له دایک بونی منداله که. جا نه گمر منداله که به زیندوبی له دایک بوو، وه شایسته یی بهشه زۆره که بوو نوو نه بیته، وه نه گمر شایسته یی بهشیکه که متر بوو مافی بهشه کهی لی لا نه بریت و ماوه کهی دابهش نه کرتوه به سر میرات گره کانی تر دا، وه نه گمر به مردوبی بوو نوو مافی هیچی نیو میراته که ههموی بهسر میرات گره کاندایا دابهش نه کرتیت بی نووی گوئ بدرتته سکه که.

لای کەم و زۆری ماوەی سک پەری:

لای کەمی نو ماوەیەکی کە کۆرپەلەیی تێدا دروست ئەبێت و بە زیندوویی لە دایک ئەبێت شەش مانگە، بەپەڕی فەرموودەیی خۆی گمۆرە: ﴿وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾ (الأحقاف/ ۱۵) واتە: ماوەی دووگیانی و لە شیر بڕینەوە کەمی سی مانگە.

لەگەڵ ئەوەدا کە ئەفەرمووت: ﴿وَفِصْلُهُ فِي عَامَيْنِ﴾ (القمان/ ۱۴) واتە: لە شیر بڕینەوەی لە دوو ساڵدایە.

جا ئەگەر لە شیر بڕینەوەی دوو ساڵ بیت کە (۲۴ مانگە) شەش مانگی زیاتر نامتینتەو بە ماوەی سکە کە.

وە جومەھوری زانایان بۆ ئەو چوون.

کەمالی کۆری هەمام کە یەکیەکە لە پێشوا حەنەفییەکان و تووتی: عادیەتی بەردەوام ئەوەیە کە ماوەی سک پەری لە شەش مانگ زۆترە، چونکە لەوانەیە بە چەند سالتیک جارتیک نەیسری کە مندالتیک بە شەش مانگی لە دایک بوو.

لە گەفتی هەندێک لە زانایانی حەنەلەییەکاندا هاتوو: لای کەمی ماوەی سک پەری نو مانگە. زانایان وەک چۆن جیاوازیان هەیە لە لای کەمی ماوەی سک پەری بەو شێوەیەش جیاوازیان هەیە لە لای زۆریدا.

هەیانە ئەلئیت: لای زۆری دوو ساڵە (ئەمە رای حەنەفییەکانە).

هەیانە ئەلئیت: نو مانگە، وە هەییە ئەلئیت: سالتیکی هیلالییە کە (۳۵۴) رۆژە.

بزر بوو (مفقود)

بزر بوو: ئەگەر کەسێک دیار نەما و هەموالی برا و شوێنی نەزانرا و نەزانرا زیندوو یە مردوو؟ و دادگا حوکمی مردنی دا بەو کەسە ئەوترت بزر بوو.

حوکمی قازی: یا بەپەڕی بەلگەییە وەک شایەتی راستگۆ، یا بەپەڕی چەند نیشانەییەکی ئەبێت کە ناگۆنچین بێن بە بەلگە، ئەمەش بە تێپەڕ بوونی ماوە ئەبێت.

لە حالەتی یە کەمدا مردنە کەمی سەلیتندراو سابتە لەو کاتەو کە بەلگە پەیدا بوو لەسەر مردنی.

له حالتی دوه مدا که قازی حوکمی تیدا تدا به مردنی گومبوه که به پی پی نو ماوهیمی که بمسریدا تپمپروه، مردنه کوی حوکمی به، چونکه لموانه به همر زیندوو بیت.

نو ماوهیمی که له دواي نووه حوکمی مردنی وون بوو ندریت:

زانایان جیاوازیان هدیه لمو ماوهیمی که دواي نووه حوکمی مردنی وون بووه که ندریت.

له مالیکوه نه گپرنه که فرمویته: چوار ساله، چونکه عومر ﷺ فرمویته: هر ژنیک میرده کوی بزر بوو نه یزانی له کوی به؟ نه بی چوار سال چاوه روانی بکات. پاشان چوار مانگ وده روژ عیدده بکیش، دواي نووه بوی هدیه شوو بکات. بوخاری و شافعی ته خرعیان کرده.

وه نووهی بمنابانگه له نمبوحنیفو شافعی و مالیکوه نووهی که ماوه ته قدیر نه کریت، به لکو ندریت ده دست نیجتهیادی قازی له هممو سرده میکدا.

خاوهی (مغنی) و تویته: له یه کوی له ریوایته کانداه ریاره ی نوو بزروهی که گومانی مردنه کوی زال نی به: نه ماله کوی دابمش نه کریت ونه ژنه کوی ندری به شوو همتا دلنیا نمبن له مردنی، یا ماوهی کی نمونده درژ بمسریا تی بپرنیت که نوو وون بووه له ماوهی کی تاوادا ناژی، نووهش نه گپرنه بوی نیجتهیادی قازی. نممش گفتمی شافعی و موحه مددی کوری حسنده، وه له مالیک و نمبوحنیفه و نمبو یوسفیه وه بمنابانگه.

چونکه نهصل زیندوی به تی وون بووه، وه ماوه داناندی همتا لمسری رانه گپرنیت، وه لیره دا راگرتن نی به کواته وهستان پیوسته.

نیمامی نه حمد پای وایه نه گمر له دیار نمبونه کدا گومانی مردنی زوتر زال بوو له زیندوی، نووه دواي گپرنیکی وورد به دوایدا حوکم به مردنی ندریت به تی پمپرونی چوار سال چونکه لایمنی مردنی زاله. نووهش لهوه نه چی که ماوهی کی وا تی پمپرونی بوو له ماوهی تاوهادا ناژی.

وه نه گمر له دیار نمبونه کیدا سه لامتی زالتر بوو تییدا، کاره کوی ندریت ده دست قازی که نوو حوکمی مردنی بدات دواي نوو ماوهیمی که خوی رای وایه تییدا مردوه وه دواي گپران به دوایدا به هممو نوو هزیانمی که بیگه به نیت به راستی نووهی که زیندوه یان مردوه.

میراتی بزر بوو:

میراتی بزر بوو دوو کاری پتوه بمستراوه، چونکه بزر بوو یا خوی میرات گره یا میراتی لی نه گپری، جا له حالتیکدا نه گمر میراتی لی نه گپرا، نووه ماله کوی له مولکی خوی دا نمینیتتوهو له نیوان میرات گره کانی دا دابمش ناکریت همتا مردنی به تمواوی دهرنه کوی یا قازی حوکم نعدات به مردنی. جا نه گمر زیندوو بوو نووه ماله کوی وه رنه گپرنه، وه نه گمر مردنی به تمواوی

دهر كهوت يا حاكم حوكمی دا به مردنی، نموه میراته كهی ندری بموكسانهی كاتی دهر كهوتنی مردنه كهی میرات گری بوون، یا نموكاتهی قازی حوكمی مردنی دهر كرده، وه نادری بمو كسهی پیش نموكاته مردوه، یا میرات گرتنه كهی دواي نموه هاتوته به نهمانی ریگرتك كه ههی بووه وهك موسلمان بوونی میراتگریکی.

نهمه نه گمر حوكم دان به مردنه كهی ندرایبته پال كاتینکی پیش نموهی كه حاكم بریاره كهی دهر كردیبت، نه گینا نموانه میراتی لی نه گرن كه له كاتی حوكم دانه كندا میراتگر بوون. به لام له حالتی دوه مدا: نه گمر خوی میرات گری كسینکی تر بوو، نموه بمشه كهی بو راته گیریبت، وه دواي حوكم دان به مردنی نموبشمهی دابمش نه كرتنموه به سر میرات گره كانیدا.

نیره مووك (الْمُنْشِي)

پیتنسه كهی:

نیره مووك نمو كسهیه كه نازانریبت نیره یا می ره؟ له بر نموهی یا نندامی نیرینه و می رنهی هدیبه به یدكهوه یا له بر نموهی هر هیچیانی نیره له نصلدا.

چون میرات نه گرت؟

نه گمر دهر كهوت نیرینه بوو نموه میراتی نیر نه گرت، وه نه گمر دهر كهوت می ره میراتی می رینه وهر نه گرت.

وه نیری و مییی به دهر كهوتنی نیشانه كانی هر یدكهیان رون دهیبتنموه كه پیش بالغ بوون به میز كردندا نغزانریبت، جا نه گمر به نندامی تایبتهی به نیره وه میزی كرد نموه نیره، وه نه گمر بمو نندامی تایبته به می وه میزی كرد نموه می ره، وه نه گمر له هر دوو كیانموه میزی كرد له كامیانموه له پیتنموه كری نموه یانه.

وه دواي بالغ بوون نه گمر ریشی لی روا یا توانی بچیتته پال نافرته یا ئیحتیلام بیبت وهك پیاو نموه نیره، به لام نه گمر مدمکی لی روا وهك مدمکی ژن یا شیری لی هات یا بی نوژ بوو یا دوو گیان بوو نموه می ره، وه لم دوو شیتویمدا بمو نیره مووكه نموتری نیره مووكی (غیر مشكل).

به لام نه گمر نغزانرا نایا نیره یا می؟ بموهی كه نیشانه یهك له نیشانه كانی دهرنه كهوت یا دهر كهوت و رنك نه كهوت، نموه نیره مووكی (مشكل) ه.

وه زانایان له حوكمی نم جوړه دا جیاوازیان هدیبه له رووی میراتموه.

نہ بوجہ نیفہ فرمویمتی: وا فریز نہ گرت کہ نیرہ، پاشان وا فریز نہ گرت کہ می یہ، وہ بہ خرابترینیان مامہ لہی لہ گمل نہ گرت، ہتا نہ گمر بہ نیعتیبارنک میرات بگرت و بہ نیعتیبارنک میرات نہ گرت نموہ نیعتیباری میرات نہ گرتی بؤ نہ گرت و ہیچی نادرستی، وہ نہ گمر لہسر ہمدو فریزہ کہ میراتی گرت و بشہ کہی جیاوازی ہببوو، کمترین بشی ندرستی۔

مالیک و نمبووسف و شیععی نیمامی فرمویانہ: ناوہندی (متوسط) بشی نیرو می ورنہ گرت۔

شافیعی و توبہ تی: میرات گر و نیرہ مووک مامہ لہی کمترین بشیان بؤ نہ گرت چونکہ بؤ ماوہ کہ بؤ ہم موویانہ۔

نہ حمد و توبہ تی: نہ گمر بہ ہیوای دہ رکوتنی حالی بوون، نموہ ہم نیرہ موکہ کو ہم میرات گرہ کان مامہ لہی کمترین بشیان بؤ نہ گرت و پاش ماوہ کہ رائہ گرت، بہ لام نہ گمر بہ ہیوای نموہ نمبوون حالی دہ رکوت، ناوہندی بشی نیرو می ورنہ گرت۔ وہ نم پایہی دواپی ترجیح دراوہ، بہ لام یاسای میصر پای نمبوجہ نیفہی ورنہ گرتوہ۔

میراتی (مرتد) ہلگراوہ لہ نایین

ہلگراوہ لہ نایین نہ میراتی کس نہ گرت و نہ کسیش میراتی لی نہ گرت، بہ لکو نموی بہ جہنی تہینت بؤ (بیت المال)ی موسلمانان تہیت، نمہش پای شافیعی و مالیک و پای ہناوبانگہ لہ نہ حمدوہ۔

حنہ فریہ کان و توبہ تی: نموی پیش ہلگراوہ پیدای کردوہ خزمہ موسلمانہ کانی بہ میرات تہین، وہ نموی دواپی ہلگراوہ پیدای کردوہ بؤ خانہی دارایی تہیت کہ لہ پیشوہ لہ بشی (حدود) دا بہ درتژی باسی لی کراوہ۔

مندالی زینا و مندالی نہ فرین لی کراو (ابن الزنا و ابن الملاعنة)

مندالی زینا نمویہ کہ بہ بی زواجی شرعی لہ دایک بویت، وہ مندالی نہ فرین لی کراو نمویہ کہ میرد تہیت لہ من نیہ۔

مندالی زینا و مندالی نہ فرین لی کراو میراتگر نین لہ نیوان خویان و باوکیاندا بہ نیجماعی ہموو موسلمانان، لہبر نمبونی ناسب و نژادی شرعی۔ بہ لکو لہ گمل دایکیاندا میراتی یہ کتر نہ گرن۔

لہ ٹیبنوعومصرہوہ ہاتوہ کہ پیارنک لیعانی کرد لہ ژنہکھی لسمردہمی پیغمبردا ﷺ وہ خوی بمری کرد لہ مندالہکھی. پیغمبریش ﷺ لہ یهکی جیا کردنموہ ومندالہکھی دا بہ ژنہکہ. بوخاری ونبوداود گپراویانہتموہ.

وہ لہفزهکھی نبوداود ہم شتوہیہ: پیغمبر ﷺ میراتی مندالی مولاعنمی دانا بؤ دایکی و بؤ میرات گرہکانی دواي دایکی^(۱).

دہر چون لہ بش (تخارج)

پیتناسہکھی:

نموہیہ کہ میرات گرہکان لمنیوان خویاندا رنک نہکمون لسمرد دہرچوونی ہمندیکیان لہ مافی خوی لہ میراتہکہ ہرامبر شتیکی دیاری کراو لہ میراتہکہ یا لہ شتیکی تر، وہ دہرچوون لہ بش لمنیوان دوو میرات گردا نمیت بہویہکینکیان بچیتہ جہی نموی تریان لہ بشہکیدا ہرامبر مبلہغینک پارہ کہ پیش کشی بکات.

ہوکمہکھی:

دہرچون لہ بش دروستہ نہگمر بہ رہزامندی بیت، چونکہ (عبدالرحمن)ی کوری عموف ژنہکھی تہلاق دا کہ ناری تہماضوری کچی نھصبغی کہلبی بوو لہ کاتی سمرہمردگدا، پاشان لہکاتیکدا ژنہکہ لہ عیددہدا بوو (عبدالرحمن) مرد، عوسمانی کوری عمفان ﷺ کردیہ میراتگر لہگمل سی ژنہکھی تریدا، پاشان رنک کموتن لہگہلیا کہ لمبری چوارہکی بشہکھی ہشتاوس سی ہزاری بدنہی - وہ ووتراوہ: دینار بووہ، وہ ووتراوہ: درہم بووہ.

۶، ۷، ۸- وەرگرتنی میرات بہ بی ماف

نہگمر کمسینک مردو هیچ میراتگری نبوو، سی کسی تر مافی وەرگرتنی میراتہکیان ہدیہ بہپنی نم رنکخستنہی خواروہ:

۱- کمسینک کہ مردوہکہ بریاری لسمرد دابیت بہ نسبی خوی لہگہلیدا.

۲- کمسینک کہ مردوہکہ وسیتی بؤ کردبیت، بہوی کہ لہ سیہکی زیاتر بدرتی.

۳- خانہی داریی، (بیت المال).

وا لہ خواروہ باسی ہدیہکیان نہکرت:

(۱) أبوداود (۲۹۰۷).

۱- بریار لەسەر دراو لەلایەن مردووەکەوه بە نەسەب:

ئەگەر مردووەکە دانی نا بە نەسەبی لە گەڵ کەسێکی تردا، ئەو ئەو کەسە مافی میراتەکی هەیە ئەگەر نەسەبی نەزانرابوو وە لە کەسێکەوه نەسەبی نەچەسپاییت و مردووەکەش لە ژياندا پەشیمان نەبوویتەوه لە دان پێدا نەنەکەیدا، وە مەرجه لەم حالەتەدا بریار بۆ دراوەکە لە کاتی مردنی بریارەره کەدا زیندوو بیت، یا کاتی حوکمەکی که بە مردوو دانرایت، وە هیچ رینگرتک لە رینگره گانی میراتی تێدا نەبیت.

له (المذكرة الإيضاحية) دا هاتوو:

بریار بۆ دراو میراتگر نەبە، چونکە میرات گرتن بەپێی چەسپاندنی نەسەب ئەبیت ئەویش نەسەبی نەچەسپاوه تەنها بە بریار دان ئەبیت، بەلام زانایانی ئیسلام لە هەندێ شتووەدا حوکمی میراتگریان بۆ داناوه وەك پێش خستنی بە سەر ئەویدا که وەسیتی بۆ کراوه لە سێهەك زیاتر، وە وەك دانانی بە جیگری مردووەکە لە ساماندا، ئەگەر مردووەکە شتیکی عەبیداری کەبیت ئەم بۆی هەیە بیداتەوه بە فرۆشیار، وە وەك مەنع کردنی لە میراتەکە بە هەر رینگرتک لە رینگره گانی میرات، لەبەر ئەوه وایان بە بەرژووەندی داناوه که مافی هەبیت ئەو بە جێ ماوهدا بێ ئەوهی میراتگر بیت.

۲- ئەو کەسە وەسیتی بۆ ئەکریت که لە سێهەك زیاتر بیت.

ئەگەر کەسێک مردو میرات گری نەبوو وە دانیشی نەنابو بە نەسەب و خزمایەتی لە گەڵ کەسێکی تردا، دروستە وەسیت بکات بۆ یینگانە بە هەموو میراتەکە یا بە هەندێکی، چونکە بەستنهوی وەسیت بە سێهەکەوه لەبەر میرات گره گانه، ئەمیش هیچ میرات گری نەبە.

۳- خانەنی دارایی (بیت المال)

ئەگەر کەسێک مردو میراتگری بەجێ نەهێشت وە دانیشی نەنابو بە نەسەب و خزمایەتی لە گەڵ کەسێکی تردا، وە وەسیتی بۆ کەس نەکردبوو بە سێهەك زیاتر، ئەو کاتە مالهەکی ئەخریتە خانەنی دارایی موسولمانان بۆ ئەوهی لە بەرژووەندی گشتی موسولماناندا سەرف بکرت.

(وصلی اللہ علی محمد وعلی آلہ وصحبہ وسلم).

لە خوای گھورە داوا ئەکەم بەم کارەم سود بە موسلمانان
بگەینیت و خالیس لەبەر رەزامەندی ئەو بیّت.
وہ داوا لە خوای گھورە ئەکەین کہ باشتەین پاداشتی
دانەرەکەمی بداتەو، وہ بەشیکیش لە ئەجرو پاداش بو ئیمە
دابنی، بەراستی هەر ئەو بەخشندهو بەرپۆزە

والحمد لله رب العالمین وصلی اللہ علی نبینا محمد

فیرست

فیرست

۱	تۆلهی تاوان تی گرتن (القذف)
۱۳	هدلگه پانوه له دین (الردة)
۳۶	پینگری و جهردهیی (الحرابة)
۴۷	سزای پئی گره
	په شیمان بونهوی جهرده کان پیتش نهوی دهست گیر بکرتت
۵۴	تۆلهی دزیتی (حد السرقة)
۷۷	سزای دزی کردن
۸۱	تاوانه کان (الجنایات)
۸۲	پارێزگاری له گیان
۹۰	تۆله له نیوان سهردهمی نه فامی و نیسلام دا
۹۳	تۆله سهندن له سهر گیان
۹۴	جۆره کانی کوشتن
۹۸	نهو شتانهی به هۆی کوشتنهوه پینک دین
۱۰۴	سهرجه کانی پیتوست بوونی تۆله سهندن
۱۱۵	سابت کردنی تۆله (قصاص)
۱۲۰	تۆله مافی حاکمه
۱۲۳	نهو تۆله سهندنانهی که له کوشتنهوهی نهفس کهمترن
۱۲۵	تۆله سهندنی نه دنامه کانی لهش
۱۲۶	تۆله سهندن له سهر بریندار کردنی قهستی
۱۳۰	تۆله سهندن له سهر له ناو بردنی مال
۱۳۳	دهست درێژی کردن به بریندار کردن یا مال ئه سهندن
۱۳۵	تۆله سهندنوه له حاکمه
۱۳۸	خوین بایی (الدية)

- ۱۴۸ خوین بایی نمدامانی لمش.....
- ۱۵۰ خوین بایی سوده کانی نمدامانی لمش... ..
- ۱۵۱ خوین بایی بریندار کردنی سمر و روخسار (دیه الشجاج)
- ۱۵۲ خوین بایی نافرهت.....
- ۱۵۳ خوین بایی خاوهن کتیبه ناسمانیه کان (دیه أهل الكتاب)
- ۱۵۵ خوین بایی کۆربه له (دیه الجنین)
- ۱۵۷ خوین بایی نادری هتا بریندار چاک نهیتتوه... ..
- ۱۵۸ کمسیتک بکوژریت له نیوان کۆمه لیتک شمر کمردا... ..
- ۱۶۰ لیتک دانی دوو سوار.....
- ۱۶۰ زامن بوونی خاوهن وولاغ (ضمان صاحب الدابة)
- ۱۶۱ دهستبهری راکیشهر و سوار و لیخوپ.....
- ۱۶۲ دهستبهری ثمو شتانی نازهل لمانوی نمبن له کشتوکال و میوه هات
- ۱۶۳ دهستبهری ثمو شتانی بالنده لمانوی نمبن.....
- ۱۶۵ ثمو گیان له برانمی دروسته بکوژرین و ثمانمی دروست نییه بکوژرین..
- ۱۶۶ ثمانمی دهستبهری یان تیندا نییه
- ۱۶۹ کوشتن بز پاراستنی گیان و مال و شهره... ..
- ۱۷۱ له نابردنی کشتوکالی خه لک
- ۱۷۱ نوقوم بوونی کشتی
- ۱۷۲ دهستبهری پزیشک
- ۱۷۳ پیارتک ژنه کهمی خوی بدرین
- ۱۷۳ دهستبهری بیره لکمن
- ۱۷۵ (القسامة)
- ۱۷۵ ثمو یاسا عمره بییمی نیسلام بریاری له سمر مانموی داود.....
- ۱۸۰ تممن کردن (التعزیر)

۱۸۷	(سلام) ناشتی له نیسلامدا
۱۸۹	چوونی نیسلام له ناشتیدا بهرهو نمونهیی
۱۹۰	پدیوهندی مرۆقاییهتی
۱۹۷	پدیوهندی نیتوان موسلمان و غهریری موسلمان
۲۰۳	ئیعتراف به مافی تاکه کسه
۲۰۸	کهی جنگ رهوا نهبیته
۲۱۴	جنگین لهبرئی خوادا (جهاد)
۲۲۳	داوای یارمهتی کردن لهتاوانبار و بی باوهر بۆ غمزا
۲۲۳	پرسکردن بهدایک و باوک
۲۲۴	داوای سهرکومتن به لاوازه کان
۲۲۶	(موجاهید) تینکۆشهر چاکترین کسه
۲۲۷	بههشت بۆ موجاهیده
۲۲۹	هیچ شتیک هارتای جیهاد نییه
۲۲۹	فەزل و گمورهیی شهید بوون
۲۳۴	جیهاد کردن بۆ بهرزکردنوهی ووشهی خوا
۲۳۷	پاداشتی نمو تینکۆشهره که کری وهریگری
۲۳۸	فەزل و گمورهیی پاسهوانی له رینگهی خوادا
۲۳۹	فەزلی مهشق کردن لهسهر چک بهنیازی جیهاد
۲۴۲	نهبی سهرکرده چۆن بیته
۲۴۲	جیهاد کردن لهتهک پیاو چاک و پیاو خراپدا
۲۴۴	نامۆژگاریهکانی پینغمبهر ﷺ بۆ سهرکرده کان
۲۴۵	نامۆژگاریهکهی عومهر خوا لینی رازی بیته
۲۴۷	نهرکی سهرشانی سهربازه کان
۲۴۸	بانگمواز کردنی دوژمن پیوسته پینش جنگ

۲۵۱	پارانوه له خوا له کاتی جنگدا
۲۵۹	واجبیتی سابت بوون له کاتی هیرش بردندا
۲۶۱	ههلاتن لدهست دوو نمونه‌دهی خو
۲۶۲	میهره‌بانی له کاتی جنگدا
۲۶۵	کۆتایی هاتنی جنگ
۲۶۵	جنگ وه‌ستاندن (الهدنة)
۲۶۸	بهستی په‌یمانی خستنه ناستۆ (عقد الذمة)
۲۶۸	نو شتانهی که لهو په‌یمانه پینوستی نه‌کات
۲۷۰	سفرانه دان (الجزية)
۲۷۵	بهستنی په‌یمانی ذیمه له‌گمل دانیشتوان و دووردا
۲۷۷		چونه ناو مزگوت و وولاتی نیسلام بۆ جگه له موسلمان
۲۸۰	غنیمت (الغنائم) و ده‌ستکوته‌کانی جنگ
۲۹۰	دزی له غنیمت (الغلول)
۲۹۳	دیله جنگی‌یه‌کان (أسرى الحرب)
۲۹۷	کۆیلهی (الإسترقاق)
۳۰۲	خاکی بئ باوهره جنگی‌یه‌کان که به غنیمت نه‌گیری
۳۰۲	نو مالهی که به بئ جنگ موسلمانان به‌دهستی نه‌یتن (الغنائم)
۳۰۵	په‌یمانی پاراستن (عقد الأمان)
۳۰۸	نیروا و حوکی په‌نادراری هدی
۳۰۹	په‌نا پئ‌دراو - (المستأمن)
۳۱۱	په‌یمانه‌کان و نوسراوه‌کان (العهد والمواثيق)
۳۱۸	له په‌یمانه‌کانی پیغمبر
۳۲۲	سوئند (الأیمان)
۳۲۹	جوړه‌کانی سوئند

۳۳۴	که‌فاره‌تی سوتند
۳۳۹	نغز (نذر)
۳۴۷	کپین و فرۆشتن (البیع)
۳۵۰	(ارکان) پایه‌کانی کپین و فرۆشتن
۳۵۱	مهرجه‌کانی کپین و فرۆشتن
۳۵۵	کپین و فرۆشتنی نامیره‌کانی مؤسیقا
۳۶۱		کپین و فرۆشتن به‌پینی په‌یمان و کیشان (الجزاف)
۳۶۵	...	شایمت گرتن لمسر په‌یمانی کپین و فرۆشتن...
۳۶۶	مامه‌له بسمر مامه‌لدا
۳۶۷	همرکس شتیکی فرۆشت به دوو کس بۆ یه‌که‌میان نعبیت
۳۶۷	زیادکردنی نرخ به زیادکردنی ماوه
۳۶۷	دروستی ده‌لالی
۳۶۸	فرۆشتنی زۆر لی کراو
۳۶۹	فرۆشتنی زۆر بۆ هاتوو (ناچار)
۳۶۹	فرۆشتنی په‌ناگرتن
۳۷۰	تعاوی پینوان و کیشان
۳۷۱	فرۆشتنی غهره‌ر-به‌فیل و ته‌له‌که فرۆشتن...
۳۷۲	حمرامی کپینی داگیرکراو و دزراو...
۳۷۵	فرۆشتنی شتیکی حمرامی تیکه‌لانو بیت
۳۷۵	سوتند خواردنی زۆر قه‌ده‌غه کراوه
۳۷۷	فرۆشتن و کپین له مزگه‌وتدا
۳۷۷	کپین و فرۆشتن کاتی بانگی هه‌ینی
۳۷۸	فرۆشتنی ناو
۳۸۰	کپین و فرۆشتنی میوه و دانموتله

فیرست

۳۸۳	حالتی نافات کومتنوه (جوائح)
۳۸۵	مدرج له کپین و فروشتندا:
۳۸۷	فروشتنی عمریوز
۳۸۸	جیوازی نیتوان فروشیار و کریار
۳۹۰	نرخ دانان (التسعیر)
۳۹۲	قورغ کردن (الإحتکار)
۳۹۴	سدریشکی له هدلوه شاندموه و مامه لهدا
۴۰۰	فیل کردن له فروشتندا (التناجش)
۴۰۳	(نیقاله) هدلوه شاندموه
۴۰۵	سهلم
۴۰۹	سوود (الربا)
۴۱۷	فروشتنی عینه
۴۱۹	قمرز
۴۲۶	بارمته (رهن)
۴۳۱	زهوی داچاندن (المزارعه)
۴۳۵	زیندو کردنموی زهوی به مردووه کان (إحیاء الموات)
۴۴۰	به کری دان (الإجارة)
۴۵۱	کری گرتنه (الأجر)
۴۵۸	مضاربه
۴۶۲	حوالد
۴۶۵	هدلگرتنموه (الشفعه)
۴۷۴	وه کالت
۴۸۲	خواستهمهنی (عاریه)
۴۸۶	سپارده (ودیعه)

٤٨٨	داگیر کردن (الغصب)
٤٩٣	مندالی دوزراوه (لقیظ)
٤٩٥	شتی دوزراوه (اللقطة)
٥٠١	خوارده مننی (الأطعمة)
٥٢٣	سربرینی شرعی
٥٣٠	پاو (الصيد)
٥٣٧	قوریانی (الأضحیة)
٥٤٥	عه قیقہ (حوتم)
٥٥٠	کهفالت
٥٥٧	ناودیری (المساقاة)
٥٦٢	(جمالة)
٥٦٤	هاوبدشی - شراکت
٥٧٥	کومپانیاکانی ته منینی ژیان (بیمه)
٥٧٧	رینک کومتز (صلح)
٥٨٦	دادوهری (القضاء)
٦٠٧	داواکاری به کان و پروون کردنه کان (الدعوى والبیانات) ...
٦٠٨	دان پیدانان (إقرار)
٦١٢	شایهتی (الشهادة)
٦٢٧	سوتند (اليمين)
٦٣٣	ناکۆکی نیتوان پیاوو ژن له سهر که لویه لی ناو مال ...
٦٣٣	په شیمان بوونمه (التناقض)
٦٣٧	بهند کردن (السجن)
٦٤١	زۆر لی کردن (الإكراه)
٦٤٥	پۆشاک (اللباس)

۶۵۳	زیرِ وزیرِ کردنه دهست (التختم بالذهب والفضه) ...
۶۶۱	وینه کیشان (التصویر)
۶۶۵	یتشپرکی (المسابقه)
۶۷۲	راگرتن (الوقف)
۶۸۵	بهخشش (الهبة)
۶۹۹	بهخششی تهمنی (العمری)
۷۰۱	بهخششی چاودیری (الرقبی)
۷۰۲	نهفهقه
۷۰۶	ری لئی گرتن (الهجر)
۷۱۶	سپهرشتی کردن لیسر مندال و گوج وشیت ...
۷۱۹	راسپیری (الوصیة)
۷۳۲	بدشه دانراوه کان (الفرائض)
۷۳۹	نوکساندی مافیان هدیله له بهجی ماودا (المستحقون فی التركة)
۷۴۰	شیتوه کانی باوک
۷۴۰	شیتوه کانی باپیره ی صحیح
۷۴۲	شیتوه کانی برای دایکی
۷۴۲	شیتوه کانی میزد
۷۴۳	شیتوه کانی ژن
۷۴۴	شیتوه کانی کچی پشت
۷۴۵	شیتوه کانی خوشکی دایکی و باوکی
۷۴۶	شیتوه کانی خوشکه باوکی به کان
۷۴۷	شیتوه کانی کچی کور
۷۴۷	شیتوه کانی دایک
۷۴۸	شیتوه کانی داپیره

۷۴۹	عمصبه، ره گمزه کان
۷۵۳	بهرگرتن و بی بمش کردن (الحجب و الحرمان) ...
۷۵۶	عمول.....
۷۵۶	دابمش کردنمویه (الرد)
۷۵۸	خاوهن ره حمه کان (ذوو الأرحام)
۷۵۹	کۆریه لمی ناو سک (الحمل)
۷۶۲	بزر بوو (المفقود)
۷۶۴	نیره مووک (الخنثی)
۷۶۶	دهر چوون له بمش (التخارج)